MUFASSAL OSMANLI TARİHİ

RESİMLİ - HARİTALI

I. CİLT

MUSTAFA CEZAR

TÜRK TARİH KURUMU

MUFASSAL OSMANLI TARİHİ

RESİMLİ - HARİTALI

I. CİLT

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
TÜRK TARİH KURUMU YAYINLARI
IV/A-2-2.1. Dizi - Sa. 8[a]

MUFASSAL OSMANLI TARİHİ

RESİMLİ - HARİTALI

I. CİLT

MUSTAFA CEZAR

TÜRK TARİH KURUMU BASIMEVİ - ANKARA
2010

Cezar, Mustafa, 1920-2009
Mufassal Osmanlı tarihi : Resimli-haritalı / Mustafa Cezar.—1.bsk.--
Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2010.
1. c. (xvi, 624 s.) : res. (kimi rnk.), portre, hrt. ; 24 cm. —(AKDTYK Türk Tarih Kurumu yayınları ; IV/A-2-2.1. Dizi - Sa. 8a).

Bibliyografya var.
ISBN 978 - 975 - 16 - 2321 - 8 (tk.)
ISBN 978 - 975 - 16 - 2322 - 5 (1.c.)

1. Osmanlı İmparatorluğu_Tarih. I. E.a. II. Dizi

956. 1015

Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu'nun 02.12.2009 tarih ve 601/25 sayılı Yönetim Kurulu Kararı gereği 5.000 adet basılmıştır.

ISBN 978 - 975 - 16 - 2321 - 8 (tk.)
ISBN 978 - 975 - 16 - 2322 - 5 (1.c.)

İlk Baskı: İskit Yayınevi
Cilt 1, İstanbul 1957
Türk Tarih Kurumu'nda 1. Baskı

İlâve Metin : Mithat Sertoğlu - Mustafa Cezar
Redaksiyon : Servet R. İskit - Zarif Orgun

Türk Tarih Kurumu Basımevi
Akhun Caddesi No: 1
Sincan Organize Sanayi Bölgesi Ankara
Tel: (0312) 267 16 11

İÇİNDEKİLER

TÜRKLERİN ANAVATANI VE GÖÇLERİ 5
Anavatan 5
Göçler 5
Göçlerin Dünya Medeniyetlerine Tesirleri 6
TÜRKLERİN İSLAMİYETİ KABULDEN EVVELKİ DEVLETLERİ VE BATIYA YÜRÜYÜŞLERİ 6
MÜSLÜMAN TÜRK DEVLETLERİ 12
Büyük Selçuklu Devleti 13
Anadolu Selçukluları 15
Anadolu Beylikleri 18
Anadolu'da Durum 18
Karamanoğulları 19
Germiyanoğulları 20
Karesi Beyliği 20
Aydınoğulları 21
Menteşe Beyliği 22
Eşrefoğulları Beyliği 22
Candaroğulları 23
Saruhanoğulları 23
Hamidoğulları 24
Eratna ve Kadı Burhaneddin Hükümetleri 25
SELÇUKLULARLA BEYLİKLER DEVRİNİN ÖN ASYA'DAKİ MEDENİYETİ 26
HAÇLI SEFERLERİ 27
Öncüler ve Birinci Sefer 27
İkinci Sefer 28
Üçüncü Sefer 28
Diğer Seferler 28
Haçlı Seferlerinin Neticeleri 29
OSMANLI DEVLETİ KURULURKEN BİZANS'IN VAZİYETİ 30
OSMANLILARIN ASLI 33
Kayılar 33
Ertuğrul Bey ve Nesebi 35
OSMANLI İMPARATORLUĞU'NUN HAYATINDAKİ SAFHALAR 37
Kuruluş Devri: (129-1453) 37

OSMANLI DEVLETİ 40
Osman Gazi 40
Osman Bey'in İstiklâli Meselesi 43
Osman Bey'in Fetihleri 44
Osman Bey'in Amcası Dündar'ın Öldürülmesi 46
Sakarya Vadisinde İlerlemeler 48
Bizanslıların Yardım Araması 49
Köse Mihal'in İhtidası 54
Bursa Kuşatması ve Zaptı 54
Bursa Kuşatması Sırasında Bizans 60
Osman Bey'in Halefi 63
Orhan Gazi 68
İznik'in Zaptı 69
Gemlik ve İzmit'in Zaptı 72
Orhan Gazi'nin Anadolu Harekâtı 72
Ankara'nın Zaptı 75
Orhan Gazi Zamanında Osmanlı-Bizans Münasebetleri 76
Türkler'in Rumeli'ye Geçmesi 82
Orhan Gazi'nin Oğlu Halil'i Cenevizlilerin Kaçırması 88
Orhan Gazi Zamanında İlk Teşkilâtlanma 92
İlk Osmanlı Akçesi 93
İlk Merkez Teşkilâtı 93
İlk Osmanlı Medresesi 94
İlk Askeri Teşkilât 95
Orhan Gazi'nin Ölümü 95
Murat Hüdavendigâr 98
Balkan Fütuhatı 99
Bizanslılarla Muahede İmzalanması 102
Kadıaskerlik Makamının İhdası 103
Sırp Sındığı Muharebesi 103
Biga'nın Zaptı ve Edirne'nin Askerî Merkez İttihazı 105
Murat Zamanında Osmanlı-Bizans Münasebetleri 107
Murat Hüdavendigâr Zamanında Bulgaristan 113
Murat Hüdavendigâr Zamanında Sırbistan 115
Birinci Murat Zamanında Arnavutluk 117
Murat Zamanında Askerî ve İdarî Teşkilâtın Geliştirilmesi 117
Balkan Harekâtına Devam 119
Germiyan Oğulları İle Akrabalık Bağı Kurulması 121
Kuzey Makedonya ve Arnavutluk Harekâtı 123
Sofya'nın Zaptı 126
Venedik, Ceneviz ve Ragüza Cumhuriyetleri İle Münasebetler 126

Mısır'dan Elçi Gelmesi 129
İlk Osmanlı-Karaman Harbi 129
Konya Kuşatması 130
Ploşnik Bozgunu ve Bu Bozgun Üzerine Kurulan Balkan İttifakı 130
Balkanlarda Yeni Harekât 132
Bulgaristan'ın Tam İtaat Altına Alınması 132
Kosova Meydan Muharebesi 133
Murat'ın Şehadeti 136
Yıldırım Bayezid'e Biat ve Kardeşi Yakub'un Boğdurulması 139
Kosova Meydan Muharebesinin Neticesi 139
Murat Hüdavendigâr'ın Şahsiyeti 140
Yıldırım Bayezit 144
Batı Anadolu Beyliklerinin Zaptı 146
Karamanoğullarıyle Harp 148
Osmanlı Donanmasının Sakız Adasına Baskını 149
Yıldırım Bayezit ve Bizanslılar 149
Türkler Tarafından İstanbul'un İlk Muhasarası 150
Rumeli'de Fetih ve Akın Hareketleri 152
Yıldırım Bayezit Zamanında Macaristan 152
Yıldırım Bayezit Zamanında Eflâk 154
Yıldırım Bayezit Zamanında Bosna 156
Türk Himayesindeki Bulgar Krallığı'nın İlhakı 157
Yıldırım Bayezit'in İkinci Anadolu Harekâtı 157
Kırkdilim Harbi ve Ertuğrul Çelebi'nin Vefatı 159
Kadı Burhaneddin Devleti İle Çatışmalar 160
Yıldırım'ın Kendisine Tâbi Prenslerle Yaptığı Serez Toplantısı 160
İstanbul'un İkinci Muhasarası 161
Niğbolu Harbi Arifesinde Avrupa Devletleri 161
Venedik Cumhuriyeti 161
Ceneviz Cumhuriyeti 162
Yıldırım Devrinde Papalık 163
İngiltere ve Fransa 164
Niğbolu Meydan Muharebesi 165
Yıldırım Bayezit'in Abbasî Halifesinden Sultan Unvanını İstemesi 173
İstanbul'un Üçüncü Muhasarası 175
Yıldırım'ın Yunanistan Harekâtı 176
Karaman Ülkesinin İşgali 177
Samsun Çevresi İle Kadı Burhaneddin Arazisinin Zaptı 178
Yıldırım Bayezit ve Mısır Memlûkleri 179
İstanbul'un Dördüncü Muhasarası 180
Doğu'dan Gelen Tehlike 181

Timur'un Kurduğu Devlet ve İcraatı 182
Timur'un İran Batısında Görünmesi 183
Bayezit ile Timur'un Mektupları 185
Timur'un Sivas'ı Zaptı 186
Timur'un Mısır'a Elçi Göndermesi ve Suriye Seferi 187
Yıldırım'ın Mısır'a Elçi Göndermesi ve Eski İttifakın Yenilenmesini Talebi 187
Yıldırım'ın Timur' Karşı Aldığı Tedbir 187
Tekrar Birbirlerine Gönderdikleri Mektuplar 188
Bayezit'in ve Timur'un Elçileri, Teklifleri ve Mektupları 190
Timur'un Harbe Karar Vermesi 191
Bayezit ve Timur'u Savaşa Sürükleyen Sebep ve Âmiller 194
Ankara Muharebesi'nden Evvelki Safha 195
Ankara Muharebesi 197
Yıldırım'ın Esareti ve Şehzadelerinin Vaziyeti 200
Bayezit'in Şahsiyeti 206
Fetret Devri 212
Yıldırım Bayezit'in Şehzadeleri 214
Timur'un Anadolu Beyliklerini Diriltmesi 215
Timur'un Anadolu'yu Terketmesi 215
Timur'un Ölümü 217
Şehzadeler Mücadeleye Başlarken Rumeli 218
Şehzadeler Mücadelesi Başlarken Anadolu 219
İsa ve Musa Çelebiler Mücadelesi 220
Mehmet Çelebi'nin Bursa'yı Alması 221
Osmanlıların Fetret Devrinde Bizans 222
Emir Süleyman'ın Mücadeleye Başlaması 224
Musa Çelebi'nin Emir Süleyman'la Muharebeleri 227
Emir Süleyman'ın Sefahatı ve Musa'ya Yenilmesi 228
Emir Süleyman'ın Ölümü ve Şahsiyeti 231
Rumeli'de Musa'nın Hükümdarlığı 232
Musa Çelebi'nin İstanbul Muhasarası 232
Çelebi Mehmet'in Rumeli'ye İlk Geçişi 234
Musa Çelebi'nin Devlet Erkânını Gücendirmesi 234
Çelebi Mehmet'in İkinci Defa Rumeli'ye geçmesi 235
Çelebi Mehmet 238
Çelebi Mehmet'in Muvaffakiyetinin Sebepleri 240
Çelebi Sultan Mehmet'in Sulh Siyaseti 241
Karamanoğlu Mehmet Bey'in Bursa'yı Muhasarası 242
Cüneyt Bey Hâdisesi 243
Çelebi Sultan Mehmet'in Karaman Seferleri 243
Venediklilerle İlk Deniz Harbi 244

Eflâk'ın Haraca Bağlanması 246
Çelebi Mehmet Zamanında Macaristan 247
Çelebi Mehmet Zamanında Arnavutluk 247
Osmanlılar ve Candaroğulları 248
Samsun'un Zaptı 249
Çelebi Mehmet Zamanında Osmanlıların Doğu Sınırları 250
Simavlanı Şeyh Bedreddin Hâdisesi 253
Börklüce Mustafa ve Torlak Kemal İsyanları 256
Şeyh Bedreddin'in Yakalanması 256
Eski Tarihlerin "Düzmece" Lâkabını Taktıkları Mustafa Çelebi Gailesi 257
Çelebi Sultan Mehmet'in Bizans İmparatoru İle Mülâkatı 257
Çelebi Mehmet'in Ölümü 258
Çelebi Mehmet'in Şahsiyeti 258
Çelebi Mehmet'in Çocukları 261
Çelebi Mehmet Zamanında Yapılan Eserler 265
İkinci Murat 266
Mustafa Çelebi'nin Serbest Bırakılması 267
Sazlıdere Çarpışması 268
Mustafa Çelebi'nin Rumeli'deki Hâkimiyeti 270
Mustafa Çelebi'nin Anadolu'ya Geçmesi 270
İkinci Murat'ın Rumeli'ye Geçerek Mustafa Çelebi'yi Yakalaması 271
İstanbul'un Muhasarası 273
Küçük Şehzade Mustafa Çelebi Hadisesi 275
Çandaroğlu İsfendiyar Beyle Mücadele 277
Rumeli Hadiseleri 278
Osmanlı Sarayındaki Düğünler 279
Bizans ve Macar Kraliyle Anlaşmalar 280
Sultan Murat'ın İdarî Tedbirleri 281
İzmirlioğlu Cüneyt Bey'in Ortadan Kaldırılması 281
Menteşe Beyliği'nin Kat'î Zaptı 282
İkinci Murat Zamanında Karamanoğulları 285
Lala Yörgüç Paşa'nın Amasya Çevresindeki Faaliyetleri 287
Germiyan Toprağının Osmanlılara Bağışlanması 288
Sırbistan ve Güvercinlik Kalesi Meselesi 289
Bursa'da Veba Salgını 289
Selânik ve Yanya'nın Fethi 291
Yanya'nın Alınması 292
Karaman Oğullariyle Harp 292
Eflâk Hâdiseleri 293
Sırbistan Hâdiseleri 293
Bizans'ın Durumu 297

İkinci Murat Zamanında Macaristan 298
Arnavutluk Hâdiseleri ve İskender Bey 302
Türk-Macar Mücadelesi 304
Mezit Bey'in Erdel Akını 305
Vazag Bozgunu 306
Türkler Aleyhine İttifak ve Taarruz Hareketleri 306
Karamanoğlu'nun Tecavüzü 307
Osmanlı Devleti'nde Buhran 308
Segedin Muahedesi 312
Karamanoğlu'yla Harp 315
İkinci Murat'ın Tahttan Çekilmesi Meselesi 316
Osmanlılardaki Buhran ve Avrupa'daki Olaylar 318
Varna Muharebesi 319
Sultan Murat'ın Edirne'ye Dâveti ve İkinci Saltanatı Meselesi 333
Buçuktepe Hadisesi 337
Sultan Murat'ın Mora Seferi 337
Şehzade Mehmed'in Manisa'daki durumu 339
Sultan Murat'ın Arnavutluk Seferi 340
Şehzade Mehmed'in Sitti Hatun'la Evlenmesi 341
Sultan Murat'ın Müsadesiyle Mora Despotu Konstantin'in İmparator Olması 341
İkinci Kosova Meydan Muharebesi 342
Sultan Murat'ın Ölümü 345
Sultan Murat'ın Şahsiyeti ve Karakteri 345
İkinci Murat Zamanında İmar Hareketleri 346
İkinci Murat Zamanında Kültür Durumu 349
İkinci Murat Devrinde Osmanlı Aristokrasisi 351
KURULUŞ DEVRİNİN SONUNA KADAR OSMANLI DEVLETİ TEŞKİLÂTI VE MÜESSESELERİ VE İÇTİMAÎ HAYATI 354
I- Osmanlı Sarayı Teşkilâtı 354
II- Osmanlı İdare Teşkilâtı 360
III- Osmanlı Askerî Teşkilâtı 363
IV- Eyalet Teşkilâtı 374
V- İlim ve Fikir Hayatı, İçtimaî Müesseseler ve Halkın Yaşayışı 375
KURULUŞ DEVRİNDE İMAR FAALİYETİ 379
YÜKSELME DEVRİ (1453-1579) 381
İkinci Mehmet (Fatih) 384
Edirne'ye Gelen Elçiler 386
Sultan Mehmet'in Karaman Seferi 389
Bizans İmparatoru'nun Yeni İstekleri 390
İstanbul'un Fethi İçin Hazırlıklar 392
Rumeli Hisarının İnşaası 395

Hisar İnşa Edilen Yer Kimindi? 396
İkinci Mehmed'in Aldatıcı Sulh Siyaseti 402
Edirne'de Toplanan Mecliste Alınan Karar 404
Son Hazırlıklar ve Mora'ya Yapılan Akın Hareketi 405
İstanbul Civarının İşgali 406
Edirne'de Dökülen Toplar 406
Bizans'ta Durum: Dini Münazaalar ve Müdafaa Tedbirleri 410
İstanbul'u Müdafaa Eden Kuvvetlerin Miktarı 412
İstanbul'u Çeviren Surlar 413
Haliç'in Önüne Getirilen Zincir 415
Bizans Müdafaa Kuvvetlerinin Tevzii 416
Muhasara ve Fetih 417
Mücadelenin Başlaması 421
Türk Donanmasının İstanbul Önlerine Gelişi 422
Macar Elçisi Osmanlı Karargâhında 424
İlk Hücum 424
Adaların Zaptı 425
20 Nisan Deniz Muharebesi 426
Padişahın Topladığı Mecliste Yapılan Müzakere 428
Gemilerin Karadan Çekilerek Haliç'e İndirilmesi 430
Bizans'taki Şaşkınlık 435
Haliç'teki Türk Gemilerini Yakma Teşebbüsü 436
Haliç'te Kurulan Köprü 436
Venedik Donanmasını Aramaya Gönderilen Gemi 437
Venedik ve Cenevizliler Arasında Geçimsizlik 437
Türkler'in Yaptığı Harp Kuleleri ve Açtıkları Lağımlar 438
Bizans'a Gönderilen Elçi 440
Yeni Bir Macar Elçisinin Osmanlı Karargâhına Gelişi ve Bizans'a Avrupa Yardımına Dair Rivayetler 442
Osmanlı Karargâhında Son Harp Meclisinin Toplanması 444
Osmanlı Karargâhında Son Hazırlık ve Padişahın Nutku 446
Bizans'ın Son Günü 450
Son Hücum ve İstanbul'a Geliş 450
İstanbul'a İlk Geliş Nereden Oldu? 451
Şehrin Zaptının Padişaha Haber Verilmesi 454
İmparator Konstantin'in Ölümü 454
Türkler Şehre Girerken İstanbul'da Durum 456
Galata Ceneviz Kolonisinin Teslim Olması 458
Fatih'in Rumlara Karşı Müsamahası ve Patrikliğin İhyası 464
Çandarlı Halil Paşa'nın Azli ve İdamı 466
Halil Paşa'nın İdamından Sonraki Veziriâzam Kimdir? 467

İstanbul Fethinin Avrupa'daki Tesiri 468
Fatih'in Sırbistan Seferleri 470
Birinci Sırbistan Seferi 471
İkinci Sırbistan Seferi 472
Üçüncü Sırbistan Seferi ve Belgrad Muhasarası 472
Sırbistan Veraseti Meselesi Karşısında Osmanlılar 476
Mahmut Paşa'nın Sırbistan Harekâtı 477
Sırbistan'ın İlhakı 478
Mora Seferleri 478
Fatih'in Birinci Mora Seferi 480
Atina'nın Türk İdaresine Alınması 482
Fatih'in İkinci Mora Seferi 483
Arnavutluk'un İşgal ve İlhakı 484
İskender Bey'in Albulena Zaferi 485
İskender'in Venedik ve Macarlarla İttifakı 486
Fatih'in Birinci Arnavutluk Seferi 489
Fatih'in İkinci Arnavutluk Seferi 489
İskender Bey'in Ölümü 490
İskender Bey'den Sonra Arnavutluk 490
Fatih'in Üçüncü Arnavutluk Seferi 491
Bosna'nın Zaptı ve Hersek'in Tabiiyet Altına Alınması 494
Fatih'in Bosna Seferi 494
Fatih Mehmet'in Bosna Kralını Öldürtmesi 498
Hersek Dukalığı'nın Tabiiyet Altına Alınması 499
Bosnalıların İslâmiyeti Kabulleri 499
Osmanlı Denizciliğindeki Gelişme ve Fatih'in Ege Denizi Siyaseti 500
Fatih Mehmet'in Ege Denizine İlk Defa Donanma Sevketmesi 501
Enez, İmroz, Semadirek ve Taşoz'un Alınması 503
Limni ve Taşoz Adalarına Hıristiyan Tecavüzü 504
Midilli'nin Zaptı 505
İsfendiyar Oğulları Beyliğinin Zaptı 507
İsfendiyar Beyliği Üzerine Hareket 507
İsmail Bey'e Yazılan Mektup 508
Trabzon Rum İmparatorluğu'nun Ortadan Kaldırılması 510
Trabzon İmparatorluğu Nasıl Kurulmuş ve Bu Zamana Kadar Nasıl Devam Etmişti? 510
Fatih Zamanında Trabzon'a Yapılan İlk Hücum 511
Osmanlılar Karşısında Trabzon İmparatorları ve Akkoyunluların Müşterek Siyasetleri 511
Uzun Hasan'ın Osmanlı Arazisine Tecavüzü 512
Fatih'in Harekete Geçmesi 513
Fatih Devrinde Osmanlı-Macar Münasebetleri 516
Bosna'nın Merkezi Yayça'yı Zapteden Macarlılarla Muharebe 518

Macaristan'a 1468'de Yapılan Akın ve Sabac Kalesinin İnşası 520
Mihal Oğlu Ali Bey'in Varat'a Kadar Uzanan Akın Hareketi 521
Macaristan'ın Szerem Ovasına Yapılan Akın 522
Macarların Semendre'yi Kuşatması 522
Fatih'in 1476 Kışında Sava Kıyılarındaki Harekâtı 523
Erdel Akını 523
Davut Paşa'nın Yaptığı Akın 525
Macar Akıncılarının Türk Toprağı'na Girmesi 525
Osmanlı-Venedik Mücadelesi 526
Türk İstilasının Genişlemesi Üzerine Venediklilerin Siyasetlerini Değiştirmeleri 527
Osmanlı-Venedik Harbinin Başlaması 527
Türklerin Aldıkları Tedbirler 529
Mahmut Paşa'nın Mora'daki Faaliyetleri 529
Venediklilerin Muharebe Sahasını Genişletmeleri 530
Ağriboz Adasının Zaptı 532
Ağriboz Zaptının Venedik'te Uyandırdığı Tesir 533
Osmanlıların Sulh Teklifleri 536
Anadolu Kıyılarına Haçlı Hücumları 537
Venediklilerle Bir Yıllık Mütareke 537
Lepanto Seferi 538
Venedik Şehrinin Yakınlarına Kadar Uzanan Türk Akını 539
Venediklilerin Sulhe Yanaşması 540
Boğdan Meselesi ve Fatih'in Boğdan Seferi 542
Boğdan'a Asker Sevki 543
Fatih'in Boğdan Seferi 544
Osmanlı-Karaman Münasebetleri ve Karaman Beyliğinin Yıkılması 546
1451 Osmanlı-Karaman Anlaşmasından İbrahim Bey'in Ölümüne Kadar Karaman 547
İbrahim Bey'in Ölümü 547
Fatih Mehmet'in Karaman Seferi 548
Pir Ahmet ve Kasım Beylerin Tekrar Faaliyete Geçmesi 549
Veziriâzam İshak Paşa'nın Karaman'a Gönderilmesi 549
Gedik Ahmet Paşa'nın Karaman'a Gönderilmesi 550
Uzun Hasan'ın Karaman Ailesine Yardımı 551
Gedik Ahmet Paşa'nın Yeniden Karaman'a Gönderilmesi 552
Şehzade Mustafa'nın Ölümü 553
Osmanlı-Akkoyunlu Münasebetleri ve Otlukbeli Savaşı 553
Akkoyunlu Tarihinin Uzun Hasan'dan Önceki Devresi 553
Uzun Hasan'ın Akkoyunlu Devletini Büyütmesi 555
Osmanlı-Akkoyunlu Rekabeti 556
Akkoyunluların Tecavüzkâr Hareketleri 557
Doğu Seferine Hazırlanan Fatih'in Venediklilerle Anlaşmak İstemesi 558

Fatih'in Uzun Hasan'a Mektubu 558
Osmanlı Ordusunun Hazırlanması 559
Orduların Mevcudu 560
Osmanlı Ordusunun Yürüyüş Tertibi ve İlk Çarpışmalar 560
Akkoyunlularla İlk Temas ve Yapılan Çarpışma 560
Otlukbeli Meydan Muharebesi 561
Uzun Hasan Niçin Takip Edilmedi? 563
Otlukbeli Zaferinden Sonra 564
Uğurlu Mehmed'in Osmanlılara Sığınması 565
Kuzey Karadeniz Ceneviz Kolonilerinin Zaptı ve Kırım'ın Osmanlı Himayesine Girmesi 566
Kuzey Karadeniz Ceneviz Kolonileri 566
Kırım Hanlığı 567
Osmanlıların Kırım ile İlk Defa Alâkalanmaları 569
Fatih Mehmed'in Kırım'a Donanma Sevketmesi 570
Azak, Menkûp Vesair Ceneviz Kolonilerinin Zaptı 571
Kırım Hanlığı'nın Osmanlı Himayesine Girmesi 571
Rodos Şövalyeleri İle Harpler 573
Rodos Şövalyeleri 574
Fatih Mehmet ve Rodos Şövalyeleri 575
Rodos Sularına Donanma Gönderilmesi 576
Rodosluların Müdafaa Tedbirleri 577
Fatih'in Rodos'a Elçi Yollaması ve İstihkâmlar Hakkında Bilgi Toplaması 578
Mesih Paşa'nın Rodos Kuşatması 579
İtalya İstilâsının Başlaması 581
İyoniyen Adalarının Zaptı 584
Otranto'nun Zaptı 584
Fatih'in Ölümü Üzerine İtalya İstilâsının Yarım Kalması 585
Otranto'nun Elden Çıkması 585
Osmanlı-Mısır Münasebetleri ve Dulkadır Beyliği Meselesi 586
Hicaz Su Yolları Meselesi 586
Dulkadir Oğulları Meselesi 586
Şehsuvar Bey 587
Şehsuvar Bey'in Yakalanıp Öldürülmesi 589
Şah Budak ve Alâüddevle Beyler 590
Fatih'in Son Seferi ve Ölümü 591
Fatih Zamanında İlim ve Kültür 592
Fatih Devrinde Malî ve İktisadî Durum 602
BİBLİYOGRAFYA 606
EK: MUSTAFA CEZAR VE MUFASSAL OSMANLI TARİHİ, *Yavuz Cezar* 609

İLAVELER

1. Oğuz Destanı 9
2. Selçukluların Osman'ı Uç Beyi Tanıyan 1284 Tarihli İlk Menşuru 44
3. Osman Gazi'nin Hizmetleri Üzerine, Sahası Büyütülen Sancak Beyliğine Getirilişine ve Beylik Alâmetleri Yollanışına Dair Selçukluların 1289 Tarihli İkinci Menşuru 45
4. Selçuklu Hükümdarlarından Osman Bey'e Gelen 1289 Tarihli İkinci Menşurun Metni 47
5. Osman Gazi'ye Devlet Reisi Olarak Biat Edilmesi 49
6. Osmanlı Devleti 1299'da Kuruldu. Fakat İstiklâl Tarihi Nedir? 51
7. Osman Gazi'nin Rüyası ve Bâlâ Hatunla İzdivacı 55
8. Bilecik Vak'ası 57
9. Osman Bey'in İlk İptidai Devlet Teşkilâtı ve İlk Kanunu 59
10. Osmanoğullarından İlk Katledilen Şehzade Dündar Bey Vak'ası 61
11. Osman Gazi'nin Eşkâli, Şahsiyeti, Orhan Gazi'ye Vasiyeti 62
12. Osman Gazi (1299-1324) Zamanında Diğer Hükümdarlar 63
13. Osmanlı Devleti'nin Teşekkülü Sıralarında Anadolu'da Batınî Cereyanlar 64
14. Tuğ 67
15. Tuğra 70
16. Osmanlılarda Sultan Tâbiri 73
17. Han, Padişah Tâbirleri 76
18. Türklerde Gazilik Ünvanı 77
19. Osmanlı Tarihinin Bazı Meşhur Simaları 78
20. Osmanlıların Rumeli'ye Geçişleri 85
21. İlk Akçe 89
22. Orhan Bey'in Eşkâli, Şahsiyeti 91
23. Orhan Gazi (1324-1360) Zamanında Diğer Hükümdarlar 96
24. Osmanlı Türkleri ile Mısır Memlûkleri Arasında İlk Resmi Temas 102
25. Osmanlı Payitahtları 104
26. Bursa Sarayı 108
27. Edirne Sarayları: Eski Saray (Saray-ı Atik) 111
28. Şehzade Yıldırım Bayezit'in Evlendirilmesi 124
29. Birinci Murat (Hüdavendigâr)ın Eşkâli, Hususiyeti 137
30. Birinci Murat (1360-1389) Zamanında Diğer Hükümdarlar 138
31. Bire Doğan!! 171

32. Yıldırım Bayezit İle Korkusuz Jan 174
33. Timur İle Yıldırım'ın Mektuplaşmaları 189
34. Yıldırım Bayezit ve Sefaheti 203
35. Emir Sultan 205
36. Yıldırım Bayezit, Eşkal ve Şahsiyeti 207
37. Yıldırım Bayezit (1389-1402) Zamanında Diğer Hükümdarlar 209
38. Emir Süleyman'a Ait Vesikalar 229
39. Yıldırım'ın Musa Adında Kaç Şehzadesi Vardı? 236
40. Avrupa'ya Giden İlk Osmanlı Elçisi 246
41. Memlûk Devleti İle İlk Münasebetler ve Gönderilen Surra 251
42. Sadrıâzâm - Veziriâzâm 259
43. Çelebi Mehmet (1402, 1413-1421) Zamanında Diğer Hükümdarlar 263
44. Çelebi Sultan Mehmet, Eşkâl ve Şahsiyeti 264
45. Edirne Sarayları 283
46. Osmanlı İmparatorluğunda Merasim: Kılıç Alayı 295
47. Osmanlılarda "Çelebi"lik 301
48. Osmanlılarda Sancak ve Bayrak 309
49. Divân 321
50. Sultan İkinci Murat'ın Eşkâl ve Şahsiyeti 347
51. Sultan İkinci Murat'ın (1421-1451) Zamanında Diğer Hükümdarlar 350
52. Kuruluş Devrinin Sonuna Kadar Askerî ve Mülkî Kıyafetler 367
53. Kuruluş Devri Sonuna Kadar Türk Ordusunda Silâhlar 370
54. Fatih'in Annesi 387
55. Fetih Hadisi Şerifi 393
56. İstanbul Başka Milletler Tarafından Kaç Muhasara Gördü? 400
57. Osmanlı Ordusunda Top 407
58. İstanbul Surları 418
59. Osmanlılar İstanbul'u Kaç Defa Muhasara Ettiler? 447
60. İstanbul Muhasarasının Kronolojisi 459
61. İstanbul'un Fetihten Sonraki İmar ve İskânı 487
62. Fatih'in Kanunnamesi 495
63. Fatih'in Külliyesi 534
64. Fatih Mehmet Kaç Memleket Zaptetmişti? 582
65. Fatih'in Şahsiyeti 596
66. İkinci Mehmet (1444, 1451-1481) Zamanında Diğer Hükümdarlar 603

★

RESİMLER HAKKINDA İZAH :

Padişahların portreleri: İkinci Sultan Mahmud'a kadar olan klâsik oval seri; Üçüncü Sultan Selim zamanında ressam Kapıdağlı Kostantin'e yaptırılmış ve bunun için mevcut vesikalara göre Üçüncü Ahmet zamanında Avrupalı bir ressama yaptırılan toplu şecere resminden faydalanılmıştır. Diğer portrelerin ekserisi Topkapı sarayı müzesi resim galerisindeki tablolardan alınmıştır. İkinci Sultan Mustafa'ya kadar olan daire şeklindeki küçük tire resimler ise İngiliz diplomatı Ricaut'nun iki cilt olarak almancaya çevrilip 1694 ve 1701 de basılan meşhur tarihinden nakledilmiştir. Bu seriler dışındaki portrelerle vaka resimleri muhtelif müze, arşiv, albüm ve kitaplardan alınmış olup, bâzı vakaların canlandırılması ve tetkikinin kolaylaştırılması için de ressamlarımızla haritacımızın fırça ve kalemlerinden faydalanılmıştır.

Resimlerden, icabedenlerin altına nereden alındığı veya kime aidolduğu yazılmıştır.

★

VERDİĞİMİZ METİNLERDEN DAHA GENİŞ BİLGİ EDİNMEK İSTİYENLERE KOLAYLIK OLMAK ÜZERE, İSTİFADE ETTİĞİMİZ KAYNAKLAR HAKKINDA MUFASSAL BİBLİYOGRAFYA, ESERİN SONUNDA VERİLECEKTİR.

Orijinal yazı ve resimlerimizin her hakkı mahfuzdur.

★

HAYATİYETİNE GÖRE BEŞ DEVREYE AYRILAN OSMANLI TARİHİNİN; ASKERİ, İDARİ VE HER NEVİ TEŞKİLÂTI İLE İÇTIMAİ, İLMİ VE DİĞER MEDENİ HAREKETLERİ, BU DEVRELER SONUNDA TETKİK VE TAHLİL EDİLMİŞTİR.

★

BU ESER NASIL DOĞDU?

★

Amatörlerle öğretmen ve öğrencilerin faydalanacağı mufassal bir Osmanlı Tarihi yazdırmaklığımız için «İskit Yayınevi» nin kurulduğu zaman başlıyan istekler, «Resimli Tarih Mecmuası» nı çıkarmıya başladığımız zamanlardanberi de ısrar halinde devam ediyordu.

Bize gösterilen itimadı, ısrarlı arzulara vücut vererek cevaplandırmak istedik; fakat, canu gönlümüzün bu arzusunu realize etmek çok güçtü...

Senelerce düşündük ve nihayet bir karara varmak için bu mevzuda bilgi ve eserleriyle birer kıymet olan tarihçileri topladık, âdetâ selâhiyetli bir kongre halinde günlerce görüştük. Bize, öğretmen, öğrenci ve amatör dahil, orta kültürlü vatandaşı bile ilgilendirecek bir Osmanlı Tarihinin lâzım olduğu kanaatinde birleştik. Tipi hakkında da kararımız şu idi ki, bu tarih, okuyuculardan bâzılarına muhtıra, bir kısmına da öğretici kitap olmalıdır.

Bu prensip ittifakla kabul edilince, bu pratik, kolay okunur ve sempatik eserin sistematik bir şemasını çizmek için aylarca uğraştık.

Petek hazırlanınca sıra bunu doldurmıya gelmişti. Bibliyografyasını mufassal olarak vereceğimiz bütün eserleri ortaya döktük. Kaynaklardan çoğunun metinleri şüpheliydi. Hele Osmanlıların ilk devirlerine ait malûmat birkaç asır sonra yazılmıştı ve bunlar arasında Feridun Bey Münşaatı gibi şüphelî metinler verenler de mevcuttu.

Bu güçlükler karşısında, heyeti, yüzde yüz doğru bir Osmanlı Tarihi yazılıp yazılmıyacağı tereddüdü sardı. Fakat hiç yazmamaktansa, bu kabil yanlış veya uydurulmuş vakaları işaret ederek bir tarih vermenin daha faydalı olacağı düşüncesi galip geldi.

Artık, vazife taksimi lâzım gelmişti; heyetin nâzım tetkik ve yardımı ile beraber çalışacak arkadaşlar güç vazifeleri yüklendiler ve iki senedenberi işe koyuldular.

Bu eser, yalnız, bilgileri seferber ederek hummalı çalışma yorgunluğu ile değil, maddî büyük fedakârlıklarla da meydana geliyor.

Senede altıyüz sayfalık bir cilt vermek suretiyle beş ciltte üç bin sayfa tutacağını tahmin ettiğimiz «Resimli, Haritalı - Mufassal Osmanlı Tarihi», hem yayınevimiz, hem alıcı okuyucularımız için maddî kolaylık olmak üzere böyle mecmuaya ilâve şeklinde verilecektir.

«İskit Yayınevi» nin, tamamına eriştirdiği büyük eserleri gözönüne getirerek bu büyük işi de ikmâl edeceğinden şüphe edilmemelidir.

«İskit Yayınevi»

Osmanlı Tarihine Giriş

★

TÜRKLERİN ANAVATANI VE GÖÇLERİ

Binlerce yıllık tarih sayfaları karıştırılacak olursa; insanlığın kendini tanımıya ve gelecek günlere intikal edecek eserler bırakmıya başladığı zamanlardan itibaren, Türk kavminin, yakın ve uzak çevresinde tarihin her çağında mühim roller oynadığı, tarih devirlerini kapayıp yeni ve daha ileri devirlerle insanlık âleminde geniş ufukların açılmasına sebep ve âmil olduğu görülür.

Milletimize bin beş yüz senedenberi alem olan Türk ismi söylenmeden çok önce de ırkımıza mensup insan toplulukları dünya medeniyetinin temellerine en yapıcı ve zengin harcı koymuşlar, bilhassa İslâmiyeti kabulden sonra da yeryüzünde Hak dininin en fedakâr koruyucusu, eşsiz ve kahraman alemdarı, asil mücahidi olmuşlardır.

Türklüğün anavatanı haşin tabiat şartlarına malik olduğu için, Türk kavmi zaman zaman anavatanından dışarılara taşmış, kendi öz yurdundan başka topraklar üzerinde de dünya tarihine müessir olmuştur. Anayurt, asırlar boyunca, yakın veya uzak ülkelere, mütemadiyen göç kafileleri halinde Türk ırkından insanlar çıkaran tükenmez bir kaynak saha vazifesini görmüştür.

Anayurt Orta Asya'dan gelen Türklerin kurdukları en son devlet «Osmanlı devleti»dir. Bu kitapta Türk devletleri içinde en uzun ömürlüsü ve diğer Türk devletlerinden daha ziyade dünya tarihine müessir olan Osmanlı devletinin tarihini gözden geçireceğiz.

Fakat menşe ve bağlantı bakımından kısaca da olsa daha eski devirlerdeki Türk devletlerini ve faaliyetlerini de tetkik etmemiz icabeder.

ANAVATAN

Türk kavminin anavatanı Orta Asya'dır. Anavatan toprakları Hazar denizinden Kingan dağlarına, kuzeyde Sibir ovalarından, güneyde Pamir yaylâsına, Karanlık dağlar, Altın dağları ve Çin'in kuzey eyaletlerine kadar uzanır. Bu geniş sahada Türklüğün en eski ve kalabalık olarak kaynaştığı yer Hazar denizi ile Balkaş gölü arasıdır. Denizlerden çok uzaklarda kalan Orta Asya'nın iklimi sert ve haşindir. Yüksek dağlar, derin vadiler, uçsuz bucaksız bozkırlar ve çöller Asya'nın bu iç kısmının mühim parçasını kaplarlar. Şehirler kurmıya ve nisbeten kalabalık nüfusu beslemiye müsait arazi Aral gölüne dökülen Amuderya (Öküz) ve Siriderya (İnci) ırmakları ile Balkaş gölüne dökülen ırmaklar havzasında, ve biraz da Tanrı ve Altay dağları eteklerinde vardır.

Nehirlerden ve dağ eteklerinden uzaklaşınca geniş bozkırlar başlar.

GÖÇLER

İşte bunun içindir ki, Türk kavmi, sert iklim, kısır topraklar ve haşin tabiat şartları karşısında çok defa Anayurt dışına taşmak ve göçlerle kendisine daha iyi topraklar edinmiye bakmak zorunda kalmıştır. Anayurttan zaman zaman kütleler halinde çıkan Türk kabileleri Çin'e, Hind'e, İran'a, Mezopotamya'ya, Mısır'a, Anadolu'ya ve Avrupa'nın doğusu ile Balkanlara ve Avrupa ortalarına kadar uzanmış ve gittikleri yerlerde muhtelif isimlerle devletler kurmuşlardır.

Orta Asya'nın iklim şartlarının zorlamasının yanında Türk kavminin benliğinde mevcut hareketliliğin de göçlere müessir olduğunu ayrıca hesaba katmak lâzımdır.

Diğer taraftan, Türklerin daima müstakil ve hâkim yaşamak hususundaki yaratılış kabiliyetinin dahi, böylece yayılarak kendilerine müstakil hayat sahaları temin etmelerinde âmil olduğu unutulmamalıdır.

GÖÇLERİN DÜNYA MEDENİYETLERİNE TESİRLERİ

Orta Asya'dan çıkan Türk göçleri tarih kadar eskidir. Son yarım asır zarfında yapılan arkeolojik kazılar, dünya medeniyetinin temel inşaatında Türk kavminin hissesini ilmi yollarla meydana çıkarmıştır. Türkistan'da Anav'da yapılan kazılarda meydana çıkarılan eserlerin Sumer eserlerine şaşılacak derecede benzerlik göstermesi ve aynı zamanda onlarla çağ bakımından da birlik ve hattâ eskilik ifade etmesi Mezopotamya medeniyetini kuranların ilk meş'aleyi Orta Asya'dan taşıdıklarına delil sayılmaktadır.

TÜRKLERİN İSLÂMİYETİ KABULDEN EVVELKİ DEVLETLERİ VE BATIYA YÜRÜYÜŞLERİ

Türkler, göçlerle çıktıkları anayurt dışında devletler kurdukları gibi anayurtta da birçok devletler kurmuşlardır. Bunların bilinen en eskisi Hun (Hiyungnu) devletidir. Çin müverrihleri milâttan 2000 yıl evveline doğru Hunlardan bahsederlerse de Hun tarihinin asıl belirli safhası M. Ö. üçüncü asırdan başlamaktadır. Teoman ve Mete (M. Ö. 209 - 174) Hunların en meşhur hükümdarlarıdır. Çinliler meşhur Çin seddini Hunların akınlarından korunmak için yapmışlardır.

Orta Asya'da kurulan ilk Türk devleti olan Hun İmparatorluğu Çinlilerin uğraşmaları sonunda önce ikiye ayrılmış, sonra yıkılmıştır. Çinlilerin idaresini kabul etmiyen Hunlardan büyük kütleler batıya, Güney Rusya yoliyle Orta Avrupa'ya kadar gitmişlerdir. Batıya göç eden Hunların, bugünkü Macaristan'da devlet kurarak kuzey İtalya ve Fransa'ya doğru yaptıkları müthiş akınlar, ortaçağın başındaki büyük kavimler göçünün sebeplerinden başlıcasını teşkil eder. Büyük Hun imparatoru Attilâ aynı zamanda Türk tarihinin de en meşhur şahsiyetlerinden birisidir.

Avrupa'yı titreten büyük Hun imparatorluğunun yıkılışından sonra başka Türk şubeleri de aynen Hunların takibettikleri yoldan Güney Rusya, Balkanlar ve hattâ Orta Avrupa'ya kadar inmişlerdir. Türklerin, Hunlardan sonra batıya ikinci yürüyüşü kabul edilen

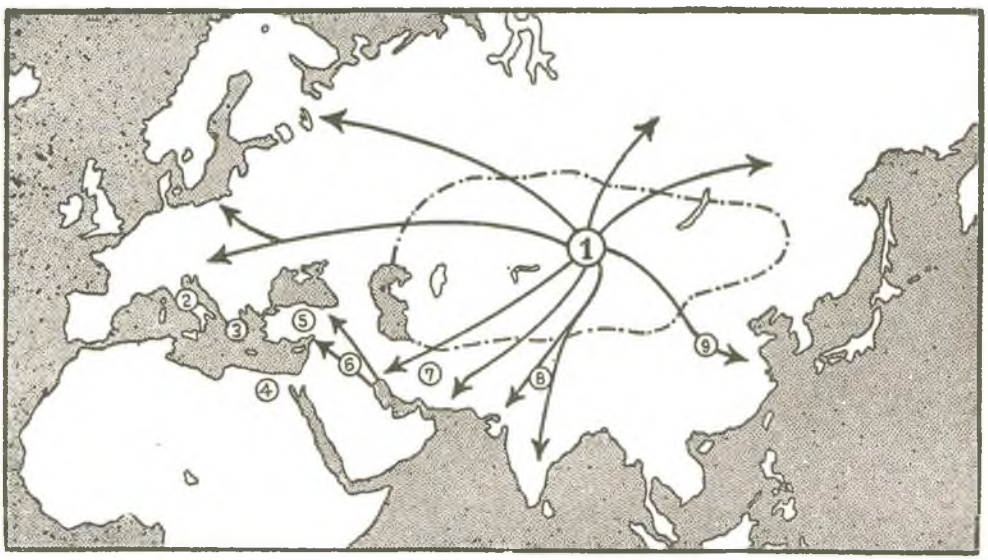

Türklerin anayurdu ve dünya büyük medeniyetlerine tesir sahaları: (1) anayurt, (2) Orta Avrupa, (3) Ege, (4) Mısır, (5) Eti, (6) Sumer, (7) İran, (8) Hind, (9) Çin

bu göçler, milâdi altıncı asırdan onbirinci asra kadar devam etmiştir. Batıya ikinci yürüyüşü yapan Türk şubeleri Avarlar, Hazarlar, Bulgarlar, Macarlar, Peçenekler, Kumanlar ve Oğuz (Uz) lardır. Hunların akınları Avrupa'da nasıl derin akisler bırakmışsa; ikinci Türk yürüyüşünü yapan muhtelif Türk topluluklarının hareketleri de Avrupa'nın değişmesinde o derece müessir olmuştur.

Karadeniz kuzeyi ve Balkanlarda Türklerin akın ve devlet kurma faaliyetleri devam ederken bundan en ziyade endişe duyan Bizanslılardı. Onun için Bizanslılar Türklere karşı yalnızca kuvvet kullanmak değil, siyasî kombinezon ve entrikalarla Türklüğü yıpratmayı menfaatlerine daha uygun bulmuşlardır. Türkleri birbirine düşürmek, bâzı Türk şubelerini diğerlerinden ayırarak muhtelif vaitlerle başka yerlere yerleştirmek, Türklerin arasına Hıristiyanlığı sokarak kendi taraflarına kazanmak suretiyle tehlikeyi hafifletip atlatmıya çalışmışlardır Bizanslılar bu siyasetlerinde muvaffak olduklarından, batıya ikinci yürüyüşü yapan Türk şubelerinden bir kısmının hıristiyanlaşması, bir kısmının Islav tesirinde kalarak Islavlaşması ve neticede yine Hıristiyanlaşması, bir çoklarının da yekdiğerinden uzak düşerek diğer milletler arasında eriyip kalması sebebiyle Türklük hayli kayba uğramıştır.

Hunlar, daha sonra da Avarlar, Hazarlar, Bulgarlar, Hazarlar, Peçenekler, Kumanlar ve Oguz (Uz) lar Avrupa'ya göç ve akın hareketlerinde bulunurken Orta Asya elbette boşalmış değildi. Türklüğün Anayurdu olan Orta Asya yine en büyük Türk kütlelerini sinesinde barındırıyordu. Zaten ta eski çağdan zamanımıza kadar olan Türk tarihi toplu şekilde gözden geçirilecek olursa, batıya gitmek üzere Orta Asya'dan ayrılan Türklerden Hazar denizi kuzey yolunu seçenlerinin istikballeri Türklük bakımından pek parlak olmamıştır. Türk kavminin devamlılığını temin edenler, Orta Asya'da yaşamakta

Orhon kitabeleri: Gök Türk hakanı Bilge'nin zamanını anlatan bu kitabelerin birincisi 620, sonuncusu 635 tarihinde Orhon nehri kenarında dikilmişlerdir.

Orhon kitabelerinden bir yazı: Bu kitabelerin en mühim parçasında şöyle denmektedir: «Ey Türk, Oğuz beyleri, milleti işitin, yukarda mavi gök çökmezse, aşağıda yağız toprak delinmezse senin ilini, senin töreni kim boğabilir?»

devam edenlerle Hazar denizinin güneyindeki yolu takibederek batıya ilerliyenler olmuştur.

Asya'da büyük Hun imparatorluğundan sonra kurulan Türk devletlerinden birisi de Gök Türk İmparatorluğudur. Gök Türklerin, eski Türk tarihi bakımından ehemmiyetleri büyüktür. İlk defa «Türk» adı söylenmek suretiyle kurulan ilk Türk devlet budur. Ayrıca bugün için bilinen en eski Türk kitâbeleri de Gök Türklerden kalmıştır.

Orta Asya'daki Türkleri tek bir idare altında toplamıya muvaffak olan Gök Türk imparatorluğu (552 - 659) Çinlilerin Türk beylerini birbirine düşürmesi ve mütemadi hücumları yüzünden pek uzun ömürlü olamamışsa da, Kutluk Han ismindeki bir kahramanın gayretiyle Gök Türk devleti yeniden kurulmuş (681 — 745) ve bir müddet daha devam etmiştir.

Karluk Türkleri ile birleşip Kutluk devletini yıkarak ayrı bir devlet kuran Uygurların da Türk medeniyeti tarihinde mühim rolleri vardır. Uygur yazısı diye isimlendirdiğimiz hususi bir yazıya sahibolan Uygurlar, medeniyet bakımından çok ilerlemiş vaziyette idiler.

Asya'nın iç kısmında kurulan Türk devletlerini sayarken Akhunlar (Eftalitler) ve Türkeşleri de ayrıca hatırlamak lâzımdır.

Oğuzlara yol gösteren Bozkurt (Ressamlarımızın vakayı tasvir eden bir tablosu)

★ ★ ★

Oğuz Destanı
(İlâve: 1)

★

Oğuz destanı Türklerin en eski menkıbelerinden birisidir. Mevzuu: Türk hâkimiyetini, diğer Asya devletleri üzerinde tesis ederek geniş fütuhat yapan; Çin, İran ve Kafkasya'yı zaptettikten sonra kuzeyde tâ Yeniseyi havalisine kadar ilerliyen büyük bir Türk hakanının destanıdır.

Bu hakan ise Oğuz Handır.

Bu destanın iki şekli vardır. Birisi, Türklerin İslâmiyeti kabullerinden evvel olan orijinal metni, diğeri İslâmiyeti kabul ettikten sonra yazılmış olanıdır.

*

İslâmiyetten evvelki oriijnal metinde Oğuz destanı Hiyong - Nu devrine ve bu devletin en parlak zamanı olan Milâttan önce 209 — 126 yıllarına aidolup şöyle başlar:

«Oğuz doğduğu zaman yüzü mavi, ağzı ateş gibi kırmızı, gözleri, kaşları ve saçları siyah bir dünya güzeliydi. Annesinin memesini yalnız bir kere emdi, sonra yiyecek istedi ve konuştu. Kırk günde büyüdü, dolaşıp oynamıya başladı. Ayakları öküze, vücudu kurda, göğsü ayıya benzerdi. İki böğrü de kıllıydı. Süratle delikanlılık çağına ulaştı. At sürüleri güder, izinsiz avlanırdı.

Böylece günler ve geceler geçti. Oğuz gittikçe serpilip gelişti. Oğuz'un memleketinde büyük bir orman vardı. Bu ormanda büyük bir canavar mevcuttu. Atları parçalayıp yer, insanları bir lokmada yutardı. Oğuz, bunu öldürmiye karar verdi. Bir gün bir mızrak, ok ve yay, kılıç ve kalkanını alıp atına binerek ava gitti. Bir geyik yakaladı. Bunu av kırbaciyle bir ağaca bağlayıp çekildi. Sabah olunca aynı yere geldi ve canavarın geyiği almış olduğunu gördü. Bunun üzerine kendisi ağacın altına yerleşti. Canavar tekrar geldi ve ona hücum edince kalkanına çarptı. Oğuz hemen mızrağına davranıp onu öldürdü. Kılıcıyla kafasını kesip çekildi gitti. Tekrar geldiği zaman ise bir akbabanın ölü canavarın bağırsaklarını yediğini görerek onu da öldürdü.

Oğuz bir gün tanrıya taparken ortalık birdenbire kararadı. Gökten mavi bir ışık düştü. Bu ışık, güneşten ve aydan daha parlaktı. Oğuz buna karşı yürüdü. Bu ışığın ortasında tek başına bir kız oturuyordu. Son derece güzeldi. Başında kutup yıldızı gibi bir işaret parlamaktaydı. Güldükçe mavi gök de gülüyor, ağlayınca mavi gök de ağlıyordu. Oğuz onu görünce aklı başından gitti. Ona âşık oldu ve aldı. Günler, geceler geçti.

Bu kızdan Oğuz'un üç oğlu oldu. Onlara Gün, Ay, Yıldız adlarını koydular. Oğuz bir gün ava gitmişti. Uzaktan bir gölün ortasında bir ağaç ve ağacın kovuğunun ağzında tek başına bir kız gördü. O kadar güzeldi ki görenler bayılır, süt ve kımız olup akardı. Oğuz onu görünce aklın başından gitti. Ona da âşık oldu ve aldı. Günler, geceler geçti.

Bu kızdan da Oğuz'un üç oğlu oldu. Onlara, Gök Dağ, Deniz adlarını koydular.

Oğuz bunun üzerine büyük bir şölen, yâni umuml ziyafet tertibetti. Şölenden sonra Tekinlere ve halka buyurdu:

— Ben artık sizin hakanınızım. Siz bana hizmet edeceksiniz.

Dört tarafa emirler gönderip diğer hakanlardan itaat istedi:

— Bana tâbi olanlara hediyeler verip dost bileceğim, olmıyanları düşman bileceğim.

Dedi. O vakitler sağ tarafta Altın Kaan vardı. Oğuz Han'a hediyeler, altınlar, gümüşler, akik ve zümrütler gönderdi. Solda Orum Kaan vardı, birçok ordulara ve şehirlere malikti. Bu kaan Oğuz Han'ın fermanını dinlemedi. O zaman Oğuz Han ordusunu hazırladı. Sancağını çekti. Atına bindi. Kırk gün sonra Bozdağ eteklerine geldi. Bir sabah Oğuz'un yurduna gün ışığına benzer bir ışık girdi. İçinde boz tüylü, boz yeleli erkek bir kurt göründü ve Oğuz Han'a yol göstermek istediğini söyledi. Ondan sonra kurdun arkası sıra gittiler. Nihayet kurt İdil Moran kıyısında durdu. Oğuz Han'ın askeri de durdu. Orada siyah bir ovada savaşa tutuştular. Nehrin suları kan damarı gibi kıpkırmızı oldu. Nihayet Orum Kaan kaçtı. Memleketi, halkı, hazinesi tekmil Oğuz Han'a kaldı. Orum Kaan'ın Orus Bey adlı bir kardeşi vardı. Orus Bey oğluna dağ tepesinde Tarang Moran arasında müstahkem bir şehir kurdurmuştu. Oğuz Han, o şehre

→

doğru yürüdü. Orus Bey oğlu haber gönderdi:

— Bizim saadetimiz senin de saadetindir. Tanrı bu toprağı sana bağışlamış, ben sana başımı verir, saadetimi feda ederim.

Oğuz Han:

— Sen bana çok altın verdin ve şehri iyi sakladın... Sakla!

Dedi. Bundan sonra onun adı Saklab oldu. Oğuz Han, ordusiyle birlikte tekrar İdil'i geçti Orada başka bir büyük hakan yaşıyordu. Oğuz Han, onun da ardına düştü:

—İdil suyundan akacağım, dedi.

Orduda Uluğ Ordu Uşpu — Teng isminde bir tekin vardı. Burası çok ağaçlık bir yerdi. Tekin onları kesti ve üzerine binerek nehri geçti. Oğuz Han gülerek dedi ki:

— Sen de benim gibi bir hakan ol, sana kıpçak densin.

Tekrar yoluna devam etti. Bu aralık boz tüylü boz yeleli kurt tekrar göründü.

— Ordu ile yürüyerek tekinleri, halkı buraya getir. Ben önden size yol göstereceğim dedi.

Yürüdüler. Oğuz Han vadide bir aygıra bindi. Onu pek severdi. Lâkin at çölde gözden kayboluverdi. Burada yüksek bir dağ vardı. Tepesi daima karlı olduğundan Bozdağ derlerdi. Oğuz Han atının kaçmasına çok kederlendi. Orduda büyük, kahraman bir tekin vardı. Bu yüksek dağa tırmandı. Dokuz gün sonra atını getirip Oğuz Han'a verdi. Her tarafı karla bembeyaz kesildiğinden Oğuz Han ona birçok hediyelerle beraber Karluk adını verdi ve birçok tekinlerin üzerine han yaptı.

Tekrar yola düzüldüler. Yolda bir büyük ev gördü. Damı altından, pencereleri halis gümüş ve demirdendi. Kapısının anahtarı yoktu. Orduda Tomurdu Kağul adlı akıllı bir adam vardı. Oğuz Han ona:

— Burada kal, aç.Sonra orduya gel, dedi.

Ona Kalaç adını verdi. Tekrar yola düzüldüler. Yine bir gün boz tüylü, boz yeleli kurt birdenbire durdu. Ordu da ona uydu. Burası ekilir bir ova idi. Çörçit diye anılırdı. Burada büyük bir ulus yaşamaktaydı. Beygirleri, sığırları, inekleri pek çoktu. Pek çok da altınları, gümüşleri, elmasları vardı. Bunlar, Oğuz Han'a karşı çıktılar. Ok ve kılıçla şiddetle dövüştüler. Oğuz Han galip geldi. Çörçit hanının başını kesti, ahalisini itaat altına aldı. Burada ele çok ganimet

→

→

geçti. Lâkin yük hayvanları öküz, katır azdı. Oğuz Han'ın ordusunda Barmaklak Çözüm Bilik adlı akıllı bir adam vardı. Hemen bir kağnı yaptı. Malları oraya doldurdu. Hayvanları da koştu. Herkes onun gibi anbarlar yapıp eşyasını yükletmiye başladı. Oğuz Han bunu görüp güldü ve ona Kağnılı = Kanglı adını verdi. Oğuz Han'la ordusu tekrar yürüdüler. Boz tüylü, boz yeleli kurt öndeydi. Tang-Kut ve Şakım memleketine gittiler. Bir çok cenklerden sonra Oğuz Han orasını da zaptetti. Gayet gizli bir köşede çok zengin, çok sıcak bir memleket vardı. Adına Baçak derlerdi. Burada birçok vahşi hayvanlar, av kuşları yaşardı. Ahalinin yüzü siyahtı. Hakanı Mazar adlı birisiydi. Oğuz Han, onu da yendi, kaçırdı. Memleketini zaptetti, oradan atına binerek memleketine, yurduna döndü.

Oğuz Han'ın yanında beyaz sakallı, koyu saçlı, çok akıllı bir ihtiyar vardı. Pek anlayışlı, pek iyi düşünür bir kimse idi. Bir bakıcı olan bu adamın adı Uluğ Türk'tü. Bir gece rüyasında altın bir yay ve üç gümüş ok gördü. Bu altın yay doğudan batıya kadar uzanıyor ve bu üç ok gece tarafına uçuyordu. Uyanınca bunları Oğuz Hana bildirdi ve bir nasihatte bulundu. Oğuz Han onun nasihatini tutarak ertesi sabah büyük kardeşlerle, küçük kardeşleri çağırdı ve onlara şöyle dedi:

— Düşüncem ormanda. Artık ihtiyarladım. Benim için artık hükümdarlık kalmadı. Gün, Ay, Yıldız, siz güneşin doğduğu tarafa, Gök, Dağ, Deniz, siz de gece tarafına gidiniz. Çocuklar bu emri yaptılar. Gün, Ay, Yıldız birçok hayvanlar ve kuşlar öldürdükten sonra altın bir yay buldular ve babalarına getirdiler. Oğuz Han, yayı üçe ayırdı ve :

— Ey büyük kardeşler... Yay sizin olsun. Yay gibi oku göğe fırlatınız.

Dedi. Öbür üçü, birçok hayvanlar ve kuşlar öldürdükten sonra, çölde bir gümüş ok buldular ve babalarına getirdiler. Oğuz Han, oku üçe ayırdı ve :

— Ey küçük kardeşler... Ok sizin olsun, yay oku atar, siz de ok gibisiniz.

Dedi. Bunun üzerine Oğuz Han büyük bir kurultay topladı. Herkesi çağırdı. Obasının sağına kırk kulaç uzunluğunda bir sırık dikti, tepesine bir altın tavuk ve tavuğun ayağına beyaz bir koyun bağlattı. Sol tarafına kırk kulaç uzunluğunda

→

→

bir sırık dikti. tepesine bir gümüş tavuk ve tavuğun ayağına bir siyah koyun bağlattı. Sağ tarafta Bozkırlar oturuyordu. Sol tarafta Üçoklar oturuyordu. Böylece, kırk gün kırk gece geçirerek eğlendiler. Bundan sonra Oğuz, yurdunu oğulları arasında taksim etti.

— Ey oğullarım... Çok yaşadım, mızrakla çok savaştım, çok ok attım, çok aygırlara bindim. Düşmanları ağlattım, dostları güldürdüm. Gök tanrıya her şeyi feda ettim; size de yurdumu veriyorum, dedi».

İslâmiyetin Türkler arasında süratle yayılması ve kabulünden sonra Oğuz destanı, yeni dinin tesiri altında kalarak şu değişikliklere uğramıştır :

«Oğuz doğunca üç gün üç gece annesinin memesini emdi :

— Eğer Müslüman olmazsan sütünü emmem; kendimi öldürürüm, dedi.

Bunun üzerine annesi Müslüman oldu. Oğuz bir yaşına gelince babası Kara Han âdet olduğu üzere büyük bir şölen tertibetti. Beylere :

— Buna ne ad koyarsınız? Diye sordu.

Çocuk hemen söze başlıyarak adının Oğuz olduğunu söyledi. Bunun üzerine ona bu adı verdiler. Tanrı, Oğuz Hanı anadan doğma veli yaratmıştı. Oğuz evlenecek çağa gelince, babası ona kardeşinin kızını aldı. O da kıza iman teklif etti. Kız bu teklifi kabul etmediğinden Oğuz ondan ayrıldı. Babası ona, öbür amcasının kızını aldı. Oğuz ona da iman teklif etti. O da kabul etmediği için onu da bıraktı. Bir gün avda diğer bir amcasının kızına rastladı, ona sırrını açtı. Kız:

— Sen ne olursan, ben de öyle olurum, dedi.

Babası Oğuz'a bu kızı da aldı. Bir gün Oğuz uzak yerlere ava gitmişti. Kara Han, ailesine şölen tertibetti. Söz arasında Oğuz'un neden evvelki zevcelerinin yanına uğramadığını sordu. Gelinler Oğuz'un teklifini anlattılar. Mesele vahimdi, Kara Han büyükleri çağırıp görüştü. Nihayet Oğuz'u avda yakalıyarak öldürmiye karar verdiler, Kara Han haber gönderip ulusunu ava davet etti. Lâkin bunları duyan küçük gelin işi hemen Oğuz'a bildirdi. Oğuz da kendi taraftarlarına haber verdi. Fakat onlar azlıktı. Kara Hanın kardeşlerinin birçok çocukları vardı. Bu aralık onlar da Oğuz'un yanına geldiler.

→

→

Oğuz onlara Uygur adını verdi. Nihayet muharebede Kara Han kim tarafından atıldığı bilinmiyen bir okla vurulup öldü; Oğuz da babasının tahtına geçti».

Destanın bundan sonraki kısmında İslâmî şekil, asıl şekle daha çok yaklaşır. Meselâ: Oğuz Han etrafındaki illeri, hanları kendi hükmü altına almak için cenklere başlar. Kanklı, Karluk, Kıpçak, Kalaç isimlerinin meydana gelişi burada da aynı şekilde izah olunur. Yalnız, vakaların cereyanın tarzında fark vardır. İslâmî şekilde, Oğuz'u evvelce mağlûbederek on yedi yıl sonra tekrar onun darbesini yiyen bir İtbarak Han vardır ki, eski şekilde buna rastlanmaz. İslâmî şekilde destanın sonu, yâni çocuklardan bir kısmının yay, bir kısmının ok bularak Boz-ok, Üç-ok adını alışları daha mufassal şekilde anlatılır. Uygurca menkabedeki Uluğ Türk adlı bakıcı, İslâmî şekilde Uygurlarda Aksakal'ın oğlu Irkılata'dır ki, Oğuz Hanın ve sonra oğlu Gün Hanın veziridir. Gün Han, onun reyine uyarak memleketi yirmi dört oğluna taksim eder. İşte, Oğuz ilinin —Anadolu Selçukluları zamanında bile teşrifat merasiminde ehemmiyetle devam eden— meşhur yirmi dört boy taksimatı bundan ileri gelmiştir. İslâmî şekilde bu vesile ile Gün Hanın vermiş olduğu şölenin tafsilâtı, eski şekildeki Oğuz'un şölenine benzer. İslâmî şeklin coğrafya tafsilâtı daha fazla olduğu halde, eski şekil daha menkabevîdir. Meselâ, boz yeleli kurt, Oğuz'un canavarı öldürmesi, gökten düşen altın ışıktaki kızla evlenmesi, sonra ordunun bozkurdu takibi, onun durduğu yerde cenk olması nev'inden tafsilât eski şeklin İslâm tesirlerinden tamamen ârî ve tabii daha eski olduğunu gösterir.

Oğuz destanının yeni şekli, âdetâ Türklerin Moğol istilâsından evvelki destanî tarihleridir. Oğuz destanı, Türk tarihinin tekâmülü ile birlikte tekâmül etmiş ve muhtelif devirlerin hâtıralarını muhafaza etmiştir. Bu suretle Hiyong-Nu-lardan başlayıp, Gök Türklere, Türkeşlere, Karluklara, Kayılara, Gaznelilere, Harezmşahlara ve nihayet Selçuklulara ait menkabeleri ihtiva eden muhteşem bir destan vücude gemliştir.

Bibliyografya: Uygur harfleriyle orijinal metni Paris Millî Kütüphanesinde. İslâmiyetten sonraki şekli: Reşidüddin Fazlullah; Camiyüttevarih, Ebülgazi Bahadır Han; Şecerei Terakime.

MÜSLÜMAN TÜRK DEVLETLERİ

Türklerin İslâmiyeti kabulleri, İslâm dini ve İslâm devletleri için büyük bir kuvvet kaynağı teşkil edip İslâmiyete yeni ufuklar açtığı gibi; İslâmiyet de Türk kavmi için yeni ve bambaşka ufukların açılmasına sebebolmuştur. Türkler, kendilerinden de pek çok şeyler kattıkları İslâm medeniyeti çerçevesi dahilinde, yüzlerini, eskisi gibi doğuya ve güney istikametine değil, batıya, yâni Ön Asya'ya çevirmişlerdir. Türkler İslâmiyetten önce büyük devletler kurdukları zaman Çin'e doğru genişlemeyi gözetirken, İslâmiyeti müteakip Çin'e doğru uzanmayı bırakmışlardır. Bu hal, Çin ile Türklerin birbirlerine mütekabil tesirlerini de ziyadesiyle azaltmıştır. İslâmiyet, Türklerin, umumiyetle İç Asya'da devlet kuran bir kavim halinden çıkmasına da âmil olmuştur. Tabii bu mühim neticelerin ortaya çıkması için, İslâmiyeti kabullerinin üzerinden bir iki asırlık zamanın geçmesi, icabetmiştir.

İslâm Araplar Türklerle ilk defa Halife Ömer zamanında temasa gelmişlerdir. Arap orduları İran'daki Sasanî devletini yıkarak Horasan'ın doğu hudutlarında Türklerle temasa geldikleri sırada, Gök Türk devleti Çin entrikalariyle sarsılmış vaziyette son günlerini yaşıyordu.

Araplar Sasani devletini yıkarak İran'ı istilâlarını müteakip bu memleketi 10-15 sene zarfında İslâmlaştırarak kendi taraflarında iyice kazanınca, daha esaslı şekilde Türk ülkelerini istilâya kalkışmışlardır. Araplardaki istilâ hırsı ile, Türklerdeki istiklâl aşkı, yarım asır devam eden Türk - Arap mücadelesine sebebolmuştur. Bu mücadele ve temaslar neticesi Türkler, yavaş yavaş İslâmiyeti kabule başlamışlardır. Bilhassa Abbasî halifelerinin Türklere karşı iyi muameleleri ve Türk ırkının eşsiz hasletlerini tanıyarak onlara gereken önem ve mevkii vermeleri, Türklerin, hem kütle halinde İslâmiyeti kabullerinde; hem de İslâm medeniyetine her bakımdan değerli hizmetler ifa etmelerinde âmil olmuştur.

Abbasî halifelerinin Türklere karşı iyi davranmaları ve onları tanımaları bâzı halifelerin Türklerden hassa ordusu teşkil etmelerine, Türklerin Bağdat'ta mühim mevkileri ele geçirmelerine ve yavaş yavaş İran üzerinden Irak'a doğru göç edip yerleşmelerine yol açmıştır.

Türkler Bağdat'ta nüfuz sahibi bulundukları sırada Horasan ve Maveraünnehir'de mühim eyaletlerin valiliklerine tâyin edilmekte idiler. Türklerin eyalet valiliklerine tâyinleri Abbasîlerin zayıf zamanlarında çeşitli Türk devletlerinin kurulmaları ile neticelenmiştir. Böylece Türkler Abbasî imparatorluğu yıkılmadan ilk Müslüman Türk devletlerini kurmuşlar, daha sonra da Abbasî halifeliğinin koruyucusu ve yaşatıcısı olmuşlardır.

Türkler İslâmiyeti kabul ettikten sonra ilk Müslüman Türk devletleri Horasan ve Maveraünnehir'de, yâni daha ziyade anayurtta kurulmuştur. Bunlar kuvvetlendikçe nüfuz ve hâkimiyet sahalarını en çok batı ve güney istikametinde genişletmişlerdir.

Maveraünnehir'de kurulanlar Samanoğulları, Karahanlılar, Gazneliler, Mısır'da kurulanlar ise Tulunoğulları, Ihşitlerdir. Daha sonra ise Maveraünnehir, İran ve Hazar denizi civarında Harizmşahlar, Selçuklular, Timurlular; Mısır'da da Kölemenler ve Eyyubiler devlet kurmuşlardır.

Müslüman Türk devletlerinin en eskisi olan Samanoğulları devleti (874 - 999) Maveraünnehir ve Horasan'a hâkim olmuştur. Samanoğulları devletinin teşkilâtı daha sonra kurulan Müslüman Türk devletlerine ilk örneği vermiştir. Samanoğullarının yıkılmasında en baş rolü oynamış olan Karahanlılar devleti (932 - 1212) halkının ve hükümdar ailesinin tamamen Türk olması bakımından Samanoğullarından daha ziyade Türk tarihi bakımından önemlidir. Karahanlıların Maveraünnehir'den başka Çin Türkistanı'na da sahibolmaları, İslâmiyetin Türkler arasında doğu istikametinde yayılmasına da âmil olmuştur. Karahanlı-

lardaki devlet teşkilât ve telâkkisi eski Gök Türk telâkkileri ile islâmî geleneklerin karışımından ibarettir. Karahanlılar zamanında meydana getirilen eserlerden Kudatgu Bilik ve Divan-ı Lûgat-it-Türk gibi eserler zamanımıza kadar intikal etmiştir. Bu kitapların Türk dili ve edebiyatı bakımından önemleri büyüktür.

İlk Müslüman Türk devletlerinin en kuvvetlisi olan Gazneliler'in (962 - 1183) merkezi sikleti daha ziyade Afganistan'da temerküz etmişti. Gazneliler; Maveraünnehir ve Horasan'dan başka Hindistan'ın kuzey kısımlarına sahibolmaları bakımından da ayrı bir hususiyet taşırlar. Gaznelilerin en meşhur hükümdarı olan Mahmut, Hindistan'a yaptığı seferler neticesinde İslâmiyetin ilk defa bu ülkeye girmesini temin etmiştir. İslâmiyeti Hindistan'a ilk defa sokmuş olan Gazneli Mahmut zamanında Gazne şehri ilim ve sanat adamlarının toplanma yeri olarak da şöhret kazanmıştır.

Abbasîler zamanında Türkler mühim vilâyetlere vali tâyin edildikleri zaman maiyetlerinde Türklerden asker ve köleler bulundururlardı. İşte bu suretle Mısır'da valilik eden Tulunoğlu Ahmet etrafındaki Türk unsuruna istinadetmek suretiyle müstakil bir devlet kurmuştur. Böylece Mısır'da Türk devletleri faslının açılmasına sebebolan Tulunoğlu Ahmed'in kurduğu devlet, kendisine nisbet edilerek Tulunoğulları ismini taşımaktadır. Tulunoğulları devleti (868 - 905) pek uzun ömürlü olmamakla beraber, Mısır'da Türk devletleri için ilk zemini hazırladığı için mühimdir. Nitekim Tulunoğullarının yıkılmasından kısa bir zaman sonra Mısır'da ikinci bir Türk devleti daha kurulmuştur ki bu devlet İhşitler (935 - 969) devletidir. Mısır'daki ilk Türk devletine Abbasîler, ikincisine de Kuzey Afrika'da teşekkül etmiş olan Fatımîler son vermiştir.

Müslüman Türk devletlerinden birisi de Hazar denizinin güney ve doğu çevresi ile Maveraünnehir bölgesinde kurulmuş olan Harizmşahlar devletidir. Milâdî dördüncü asırdanberi Harzem kıtasında hâkim olan sülâleye Harizmşahlar denilmekte idi. İslâm istilâsı vukubulunca Harizm şahlar sülâlesi Emevilere, Abbasîlere, daha sonra da Samanoğullarına tâbi olarak devam etti. Fakat Harizmşahlar onbirinci asrın sonlarına doğru kudretlerini gösterdiler. Harizmşahlar devleti 1077 den 1231 yılına kadar devam etti. Moğol istilâsı İran'a kadar uzanınca bu devlet Moğollar tarafından yıkıldı.

Büyük Selçuklu İmparatorluğu kurulup da Maveraünnehir'den Anadolu'nun batısına kadar uzanan topraklar Türk idaresinde birleştirilince Türkler için yerleştirilecek yeni ülkeler ortaya çıkmıştı. Bu sebeple, Türkler İran üzerinden Irak, Suriye ve Anadolu'ya doğru ilerleyip bu topraklara yerleştiler. Selçuklu imparatorluğu yıkılınca onun mirası üzerinde irili ufaklı birtakım Türk devletleri kuruldu. Bu küçük devletler zamanla arazilerini genişlettiler. İşte bu arada Mısır'da da, ikinci defa Türk devletleri faslı açıldı. Musul Atabeyi Nureddin Mahmud'un ileri gelen emirlerinden Eyyuboğlu Selâhattin tarafından tesis edilen Eyyubî devleti (1174 - 1250) Mısır'da yedi asır devam edecek Türk idaresi için başlangıç teşkil etmiştir. Eyyubîler, Haçlılara karşı Suriye ve Mısır'ı müdafaa etmeleri bakımından da tarihte önem taşırlar.

Eyyubîlerden sonra Mısır'da kurulan Türk devletlerinden ikincisi Kölemenler devletidir. 1250 yılından, Osmanlıların 1517 de Mısır'ı fetihlerine kadar devam etmiştir. Kölemenler devleti kuvvetli zamanlarında yalnız Mısır'a değil, Filistin ve Suriye'ye, Hicaz'a, Mısır'ın güneyinde Nubi kıtasına kadar hükmetmiştir.

BÜYÜK SELÇUKLU DEVLETİ

Selçuklu imparatorluğunun, bundan önce gayet kısa şekilde gözden geçirdiğimiz Türk devletlerinden daha fazla ve daha başka türlü önemi mevcuttur. Selçuklu imparatorluğu, bir defa dünya tarihine fazlaca tesir eden imparatorluklar-

dandır. Sonra Selçuklular, Osmanlı devletinin kurulmasına yol açmaları bakımından mutlaka tetkike değer. Şayet Büyük Selçuklu imparatorluğu kurulmasaydı, Anadolu Türkleşemez ve bu ikinci vatan üzerinde bir takım irili ufaklı Türk devletleri arasında Osmanlı devleti de kurulamazdı.

Dünya tarihinde Türkler kadar fazla sayıda devletler kuran bir kavim daha gösterilemez. Türk devletlerinin bir kısmı anayurt Orta Asya'da, bir kısmı da anayurt dışında kurulmuştur. Gelip geçmiş birçok Türk devleti arasında Asya'daki Hunların, Gök Türklerin, Selçukluların, Osmanlıların gerek millî gerekse umumî tarih bakımından önem ve tesirleri diğer Türk devletlerininkinden üstündür. Dünya tarihinin cereyanı üzerinde müessir olmuş bu Türk devletleri, aynı zamanda gelip geçmiş dünya imparatorlukları içinde de büyüklükleri ile nazarı dikkati celbederler.

Anayurt dışına taşan ve batı istikametinde göç eden Türkler, Hazar denizinin kuzeyi ile bir de güneyini takibetmişlerdir. Hazarın güney yolunu İran'daki Sasanî devleti asırlarca kapatmış olduğundan Türkler, Sasanî devleti yıkılıncıya kadar hep Hazar'ın kuzey yolunu takibetmişler, Güney Rusya, Balkanlar ve Orta Avrupa'ya kadar ilerlemişlerdir. Bu yolu takibedenler geniş topraklara yayılarak Hıristiyan unsurlar arasında nüfusca kesafet tesis edemediklerinden zamanla milliyetlerini kaybederek onların arasında eriyip gitmişlerdir. Fakat güney yolunu takibedenlerin âkıbeti böyle olmamış, Türk kavmi için yeni vatanların teessüs etmesini sağlamıştır.

İşte güney yolundan büyük çapta ilerlemede önderlik eden ve Türklüğe yeni bir vatan kazandırıp, Orta Asya dışında en uzun ömürlü ve şanlı bir Türk devletinin kurulmasına yol açan Selçukluların bu bakımdan mutlaka tetkiki gerekir. Denebilir ki, anayurt dışında Türklük için millî tarih safhası Selçuklularla açılmıştır.

Bu arada, şurası da calibi dikkattir ki, Selçuklular da, Osmanlılar da, hattâ İç Asya'daki Gök Türk imparatorluğunu kuranlar da Türklerin «Oğuz» şubesindendir. O halde Türk tarihindeki devamlılığın temin ve tesisinde Oğuzların diğer Türk şubelerine üstünlükleri barizdir.

Selçuklulara gelinceye kadar kurulmuş olan muhtelif Türk devletlerinde göçebelik, esas vasfı teşkil ederken, bu vasıf Selçuklularda yerleşik hayat vasfından geride kalmıştır. Anadolu Selçuklularında ve ondan sonra gelen Osmanlılarda ise göçebelik vasfı devlet çapında silinerek yerini yerleşiklik vasfına terketmiştir.

Selçuklu devletini kuran Oğuzlar, bu büyük devletin kuruluş safhasına tekaddüm eden hazırlık devrelerini Maveraünnehir'de geçirmişlerdir. Dandanakan meydan muharebesinde (1040) kazanılan zaferle, Selçuklu devleti birdenbire ortaya çıkıp kendisini gösterince, devletin merkezi sikleti daha ziyade İran'da toplanmıştır. 1071 de Bizanslı'lara karşı kazanılan Malazgirt zaferinden sonra ise Türklüğün mukadderatı Anadolu'ya kayıp, asırlarca bu topraklara bağlı kalınmıştır.

Selçuklu imparatorluğu tarihinin Başlangıç Devri, hanedana ve devlete adını veren Selçuk'un babası Dukak'ın İslâm ülkeleri dışında bir Türk hükümdarı Yabgu'nun maiyetinde bulunduğu zamandan başlar ve Dandanakan meydan muharebesi ile biter. Bu devre, hemen hemen bir asır kadar devam etmiş, Selçuklu ailesinin etrafında bulunan ve zamanla teşkilâtlanıp gelişen bu topluluk, devletin kuruluş safhasına rastlıyan zamanda yarı müstakil bir hüviyet taşımıştır. Tuğrul Bey idaresindeki Selçuklu kuvvetleri Gazneliler hükümdarı Sultan Mesud'un ordusunu 1040 da Dandanakan'da mağlûbedince Selçuklu devleti müstakil hüviyetiyle ortaya çıkmakla kalmamış, Türkler için de yeni ufuklar açılmıştır.

Selçuk imparatorluğu teşekkül edince, Müslüman Oğuzlar yeni zaptedilen

ülkelerden İran ve Azerbaycan'a göçetmiye başlamışlardır. Selçukluların büyük hükümdarlarından Alp Aslan'ın Bizans imparatoru Romanos Diogenes'i Malazgirt harbinde (26 ağustos 1071) büyük bir mağlûbiyete uğratması, Türklere Anadolu yolunu açtığından Türkler büyük kütleler halinde Anadolu'ya akmıştır. Anadolu toprakları, Ege ve Marmara denizi yakınlarına kadar zaptedildikçe Türkler bitip tükenmeyen dalgalar halinde Anadolu'ya gelip yerleşmişlerdir. Böylece Anadolu çabucak bir Türk vatanı haline gelivermiştir.

Büyük Selçuklu sultanı Alp Arslan'ın ölümünden sonra yerine geçen oğlu Melikşah (1072 - 1092) zamanı Selçuklu imparatorluğunun en parlak devridir. Melikşah zamanında Selçuklu imparatorluğu toprakları Seyhun boylarından Ege denizi yakınlarına, Hicaz topraklarından Kafkasya'ya kadar uzanıyordu. Bu büyük imparatorluk; a) Selçuklu hanedanından hükümdarlar, b) Selçuklu hanedanından olmıyan Türk hükümdarlar, c) Başka soydan hükümdarlar tarafından büyük Selçuklu sultanına tâbi olarak idare edilmekteydi. Hattâ büyük sultana tâbi hükümdarlara bağlı, yâni ikinci hattâ üçüncü derecede hükümdarlar bile mevcuttu. Bu kademeli hâkimiyet sistemi, büyük Selçuklu imparatorluğunun saltanat kavgaları ile çabucak sarsılıp yıkılmasına sebebolmuştur. Mamafih, Anadolu, Irak ve Kirman Selçukluları devletlerinin taazzuv ve yaşamaları da mevzubahis kademeli hâkimiyet sisteminin bir neticesidir.

Selçuklu imparatorluğu en geniş hâlini muhafaza ettiği devrede, yarı müstakil vaziyetteki tâbi hükümdar ve prenslerin taht kavgasına kalkışmaları yüzünden şiddetle sarsıldı. Son hükümdar sayılan Sultan Sancar'ın (1117 - 1157) uğraşmaları Melikşah'ın ölümünden sonra başgösteren ayrılık temayüllerini tamamen ortadan kaldırmaya kifayet etmedi. Nihayet onun 1157 de ölümiyle imparatorluk parçalandı.

ANADOLU SELÇUKLULARI

Büyük Selçuklu sultanı Alp Aslan ile Bizans imparatoru Romanos Diogenis arasında vukubulan Malazgirt savaşı Anadolu'nun mukadderatında yeni bir devir yarattı. 1071 yılında Malazgirt zaferinin kıymetli bir meyvası halinde Türkler Anadolu'yu yeni vatanları halinde kazandılar. Gerçi Malazgirt savaşından bir sene evvel Selçuklu prensleri veya onlara bağlı Türk kumandanları emrindeki kuvvetler Anadolu'ya girmişler, bilhassa Doğu Anadolu topraklarını aşağı yukarı devamlı denecek derecede hâkimiyetleri altına almışlardı. Hattâ Konya'ya kadar uzanan Türk akını bile olmuştu. Fakat bunlara rağmen, Bizans kuvvetinin esaslı şekilde ezilerek Anadolu'nun Türklüğe açılması Malazgirt zaferi ile mümkün oldu.

Malazgirt savaşının yapıldığı 1071 yılında, zaferi müteakıp Anadolu'da üç küçük Türk devletçiği teşekkül etti. Bunlar; Erzurum ve çevresinde Saltuklar, Erzincan etrafında Mengüçler; Sivas ve çevresinde Danişmendliler'dir. Anadolu'daki bu ilk Türk devletlerini kuranlar Alp Aslan'ın maiyetinde çalışmış emirlerdir. Alp Aslan onları Anadolu'da muayyen yerlerin fethine memur etmiş, bu beyler de fethettikleri topraklarda büyük sultana bağlı devletler kurmuşlardır. Bir ilâ bir buçuk asır kadar devam eden ve Anadolu'nun imarı ile kültürünün yükselmesinde büyük hizmetler ifa eden bu devletler, bir bakıma, Anadolu'da ilk Selçuklu feodalitesi telâkki edilmektedir. Anadolu Selçuklu devletinin kuvvetlenerek önce Danişmendileri, sonra Mengüçleri, en nihayet de Saltukları ortadan kaldırarak topraklarını ilhak etmesi, Anadolu'daki ilk Selçuk beyliklerinin nihayete ermesini sağlamıştır.

Anadolu'da geniş çapta fetihler yapan ve Anadolu Selçuklu devletini kuran Kutulmuşoğlu Süleyman'dır. Selçuk'un oğlu Arslan'ın oğlu Kutulmuş, Tuğrul

Bey zamanında Anadolu fütuhatına iştirâk etmiş, Doğu Anadolu'nun fethini bizzat kendisi başararak hayli kuvvetlenmişti. Kutulmuş, kuvvetine güvenerek Sultan Alp Aslan'a isyan etmiş, onunla yaptığı bir muharebede ölmüştü.

Bu isyan yüzünden Alp Aslan Kutulmuş'un oğlu Süleyman'ı Urfa ile Birecik mıntıkasında ikamete memur etti. Süleyman daha önce bu mıntıkaya yerleşmiş olan Türkmenler üzerinde yavaş yavaş otoritesini tesis ve tezyid etti. Alp Aslan'dan sonra Melikşah tahta geçince, Süleyman'ı Bizanslı'larla harbe ve Kızılırmak ötesindeki Bizans ülkelerinin fethine memur etti. Süleyman'a böyle bir vazife verirken Anadolu'daki bütün Türkmen kuvvetlerinin kumandanlığını da ona tevdi etti.

Bu sırada Anadolu'daki Bizans kumandan ve idarecileri arasındaki anlaşmazlıklar artmıştı. Büyük arazi sahiplerinin elinde âdeta bir köle hayatı yaşamakta olan halk, Bizans idaresinden pek memnun değildi. Türklerin fethettikleri ülkeler halkına hafif bir vergi tarhedip başka mükellefiyet yüklememeleri, ayrıca din ve mezhep hürriyeti de tanımaları, Türkleri onlara karşı amansız bir düşmandan daha başka türlü, hattâ âlicenap bile gösteriyordu.

Kutulmuşoğlu Süleyman Bizans'ın idare tarzını, bu idarenin zayıf taraflarını, Anadolu'da yaşıyan halkın durumunu iyice kavramış olduğundan, fetih hareketlerinde bu bilgilerinden çok istifade etti. Süleyman, Anadolu'daki Bizans kumandanları arasındaki geçimsizlikten başka Bizans merkezindeki saltanat kavgalarından istifade fırsatını da kaçırmadı. Neticede Marmara yakınlarında İznik, Ege kıyılarında İzmir şehrine kadar mühim merkezleri zaptetti. İznik'i zaptedince burayı devletine merkez yaptı. İznik'in zapt ve merkez ittihazından bir sene sonra Anadolu Selçuklu devleti kurulmuş oldu (1077).

Bizans'ın zaafından istifade eden Süleyman fetihlerini batı istikametinde ilerletiyordu. Lâkin 1081 de Bizans tahtına geçen Aleksis Komnenos'un karışıklıklara son verip Bizans kuvvetlerini bir araya toplaması, Süleyman'ın batıda duraklamasına sebeboldu. Süleyman bu arada doğu işlerine alâka göstererek Antakya'yı zaptetti. Bilâhare Selçuklu prensleri arasında eksik olmıyan kavgalara Süleyman da karıştı. Suriye Selçuklularının hükümdarı Tutuş'la yaptığı bir harbde mağlûboldu ve öldü.

Anadolu'nun fethi ve bu ülkenin Türklere açılmasında en büyük hizmeti ifa eden Süleyman'ın ölümü, Anadolu Selçuklu devletinin teşkilâtlanmasında bir kaç senelik gecikmeye sebeboldu. Mamafih onun ölümü üzerine Antakya'ya kadar gelen Büyük Selçuklu hükümdarı Melikşah, Anadolu ve Suriye işlerini düzene koydu ama, Süleyman'ın oğlu Kılıç Aslan'ı da beraberinde Irak'a götürdü.

Anadolu fâtihi Süleyman'ın zamansız ölümü ve oğlunun Irak'a götürülüp hapsedilmesi, Anadolu Türklüğünün yarı başsız kalmasına, fütuhatın duraklamasına ve bu müddet zarfında da Bizans'ın rahat nefes almasına sebeboldu.

Büyük Selçuklu hükümdarı Melikşah'ın ölümünden (1092) sonra yerine geçen Berkyaruk, Kılıç Aslan'ı Anadolu'ya göndererek onu babasının fetihlerini devam ettirmiye memur edince; Anadolu Selçuklu devletinin temelleri daha kuvvetli şekilde atılmış oldu. Anadolu Selçuklu devletinin en kuvvetli ve değerli hükümdarlarından biri olan Kılıç Aslan, Berkyaruk'un ölümünden sonra (1104) onun yerine geçenleri metbu tanımıyarak istiklâlini ilân etti. İstiklâlini ilânla birlikte sultan unvanını alan Kılıç Aslan zamanında birinci Haçlı Seferi başlamıştı. Haçlılara karşı Anadolu'yu ve dolayısiyle islâmiyeti kahramanca müdafaa eden Kılıç Aslan'ın hayatı harbler ve mücadele ile geçmiştir. Bir taraftan haçlılar, öte taraftan Bizanslılarla çarpışmalar bu azimkâr hükümdarı yıldırmadı Türkler de bu sırada Anadolu'da kesafet peyda ediyorlardı.

Birinci Kılıç Aslan'ın 1107 de İran ve Suriye Selçuklularına karşı yaptığı harbde mağlûbolması ve Habur çayında boğulması, Anadolu Selçuklularını yine sarstı. Yerine geçen oğlu Mesut (1116 - 1156) bu sarsıntıya son vererek Kılıç Aslan'ın ölümünden istifadeye çalışan

Bizanslıları mağlûbetmiye muvaffak oldu ama, onun arkasından ikinci Haçlı orduları ile uğraşmak zorunda kaldı. Haçlıları Tarsus geçitlerinde ve İçel dağlarında mahvetti.

Mesut'tan sonra hükümdar olan İkinci Kılıç Aslan Danişmendliler devletine nihayet vererek Anadolu'da Türk siyasi birliğini temin bakımından en büyük adımı atmış oldu. Yine bu hükümdar zamanında Bizanslılar ağır mağlûbiyetlere uğratılarak Bizans tecavüzünün kudreti kırıldı. Bundan sonra Anadolu Selçuk devleti için Bizans tehlikesi kalmamıştı. Gerçi İkinci Kılıç Aslan'dan sonra da Bizanslılarla birtakım çarpışmalar vuku buldu ise de, Bizanslılar artık Türkleri Anadolu'dan söküp atamıyacaklarını, daha ziyade varlıklarını muhafaza için, tecavüz harbi değil müdafaa harbi yapmaları gerektiğini anladılar.

Anadolu Selçuklu devletinin en parlak devri Birinci Alâeddin Keykubat zamanına (1219-1236) rastlar. İyi bir idare adamı, tedbirli bir kumandan, mahir bir diplomat olan Alâeddin, devletini yükseltmek için hiçbir fırsatı kaçırmadı. Akdeniz kıyısındaki Kandelor şehrini zaptederek ismini Alâiye'ye çevirdi ve kendisine kışlık merkez yaptı. Selçuklu devletinin arazisini Erzurum'a kadar genişletti. O sırada hayli kuvvetli bir devlet olan Eyyûbîlerle yaptığı harbi bile kazandı. Lâkin ustaca bir politika kullanarak Eyyubîlerle dostluğu yeniden tesis etti. Hattâ Eyyubîlerle birleşerek Harizmşahlar hükümdarı Celâleddin'e karşı Erzincan'da mühim bir zafer kazandı.

O sırada Moğol orduları Harizmşahlar devletinin topraklarına girmiye, neticede Harizmşahlar devleti yıkılmıya, muhtelif kumandanlar idaresindeki Harizmli Türkler etrafa dağılmıya başlamışlardı. Alâeddin bu Türklerden bir çoğunu ülkesinin doğu hudutlarına yerleştirdi. Böylece hem Anadolu'nun müdafaası, hem de Anadolu Türk'lüğünün kesafet peyda etmesi bakımından isabetli icraatta bulunmuş oluyordu.

Onüçüncü asrın ilk yıllarından itibaren Selçuklu devletinin kemal devrine ulaşmasiyle Anadolu yollar, hastaneler, camiler, türbeler, medreseler, kütüphaneler, hanlar, kervansaraylar, hamamlar, çeşmeler, köprüler inşa olunarak imar edilmiş, Türk kültürü tam mânasiyle bu topraklarda yerleşip gelişmiş; halk huzur ve refaha kavuşmuştu. Lâkin Birinci Alâeddin Keykubat'ın ölümünden bir müddet sonra beliren Moğol tehlikesi, Selçuklu devletinin parlaklığının sönmesine sebeboldu. Selçuklu sultanı İkinci Gıyaseddin Keyhüsrev idaresindeki ordu 1243 de Kösedağ harbinde Moğollara yenilince, Anadolu Selçuklu devleti Moğolların himayesi altına düştü. Bu tarihten sonra Selçuklular bir daha bellerini doğrultup eski hallerini bulamadılar. Devlet 1308 de tamamen yıkılıncıya kadar İlhanlı himayesi devam etti.

*

Mamafih İlhanlı himayesine rağmen Anadolu'daki karışıklıklar bitip tükenmedi. İlhanlılara karşı kıyamlar; onların mukabil tenkilleri; Selçuklu ailesinin taht kavgaları Anadolu'da hayli tahribata ve insan öldürülmesine sebeboldu. Bütün bunlara rağmen İlhanlıların Anadolu'daki nüfuz sahaları Doğu ve Orta Anadolu'ya münhasır kalıyordu. Bundan faydalanan Türkmen beyleri Karaman havalisinde ve Batı Anadolu'da birtakım küçük devletler kurmuşlardı. Böylece Anadolu'da «Beylikler devri» açılmış ve Osmanlılar tarafından bir bayrak altında toplanıncıya kadar Anadolu'nun siyasî birliği bozulmuştur.

Anadolu Selçuklu devleti, Büyük Selçukluların Anadolu'daki parçası ve devamı olduklarından devlet teşkilâtı bakımından Büyük Selçukluların sistemini devam ve inkişaf ettirmişlerdir. Seyhun boylarından Ege kıyılarına, Hicaz'dan Kafkasya'ya kadar uzanan ülkelerde İslâm vahdetini tesis etmiş olan Büyük Selçuklular İslâm mezhepleri içinde sünniliği kabul ederek, İslâmiyetin ve Türklüğün Anadolu'da yayılmasında da en büyük rolü oynadılar.

Anadolu Selçukluları ise, Anadolu'yu Türkler için ebedî bir vatan haline getirmişler, Bizans hâkimiyetini Marmara kıyılarına kadar geriletip, Anadolu'yu Türk halkı ve kültürü ile bezemişlerdir. İslâmiyetin kalkanı halinde Haçlılara göğüs geren ve İslâmiyetin Ege ve Akdeniz kıyılarında gerilemesine kanları pahasına mânî olan Selçuklulardır.

★ ★ ★

ANADOLU BEYLİKLERİ

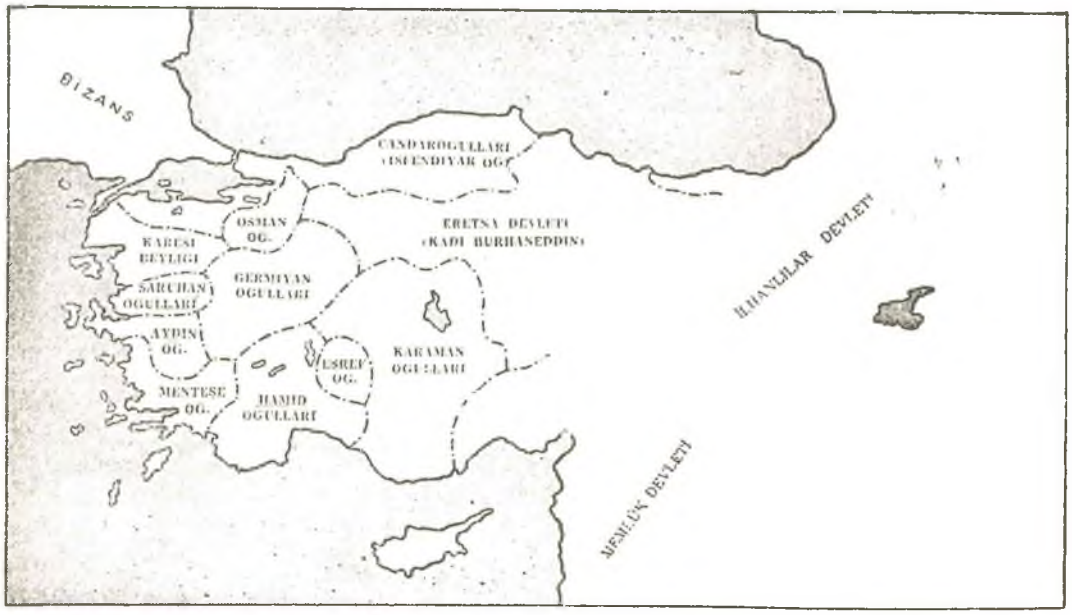

Selçuk devletinin inkırazı sıralarında Anadolu'da teşekkül eden beyliklerin mıntakalarını gösterir harita

Anadolu'da durum :

★

Onüçüncü asrın ikinci yarısından itibaren İlhanlıların nüfuzu altına giren Anadolu Selçuklu devleti asrın sonlarına doğru ziyadesiyle zayıflamış, bir vali kadar hükmü kalmıyan son hükümdar İkinci Gıyaseddin Mesud'un 1368 de ölümiyle tamamen ortadan kalkmıştır. Ayaklanma ihtimallerini gözönünde tutan Moğollar Selçuklu ailesine mensup prensleri öldürmüşler, nüfuzları altında bulunan toprakları, Anadolu Umumî Valiliği ismi altında toplıyarak idaresini Moğol beylerinden birisine tevdi etmişlerdir.

İlhanlılar, Batı ve Güneybatı Anadolu'ya nüfuz edemediklerinden, buralardaki Türkmen beyleri küçük küçük devletler kurmuşlardı. Selçuklu devleti ismen son bulunca, bu beylikler daha fazla genişlemek için gayretler sarfına başladılar. Yalnız, İlhanlıların Anadolu umumi vaiilerinin en meşhuru olan Emir Çobanoğlu Demirtaş (Timurtaş) Bey Anadolu'yu tamamen Moğolların idaresi altına sokmıya çalıştı. İlhanlılara karşı bağlılıklarını kesen veya gevşeten Anadolu beyliklerini ortadan kaldırmak istediyse de emelinde muvaffak olamadı. Demirtaş Beyin ölümü Anadolu beyliklerine geniş nefes aldırdı.

İlhanlı hükümdarı Ebu Said Bahadır Han evlât bırakmadan 1335 de ölünce İlhanlı devleti son günlerini yaşamıya başlamıştı. O sırada İlhanlıların Anadolu valisi bulunan Türk asıllı Alâeddin Eretna Bey, İlhanlılardaki saltanat kavgalarından faydalanarak, merkezi Sivas olmak üzere bir devlet kurdu (1343). Böylece, Anadolu'nun doğu ve orta taraflarını içine alan İlhanlı nüfuz ve idaresi tamamen sona ererken Anadolu'daki beylikler için birbirlerine karşı daha serbest bir mücadele devresi açılmış oluyordu.

Ondördüncü asrın ilk yarısında Anadolu'daki beylikler: Karaman, Germiyan,

Menteşe, Hamit, Karesi, Aydın, Saruhan, Eşref, Candar ve Osmanoğulları idi. Orta Anadolu'nun bir kısmına sahip Eretna oğullarından başka Doğu Anadolu'da da ayrı beylik ve hükümetler teşekkül etti. Bu beylikler arasında, hususî beylik menfaatleri ve Anadolu birliğini kurma meselesi yüzünden çarpışmalar eksik olmadı. Nihayet Anadolu birliğini tesis Osmanoğullarına nasiboldu.

*

Karamanoğulları

Anadolu beylikleri içinde ilk kurulanı ve uzun ömürlüsü Karamanoğulları'dır. Beylikleri yeni kurulduğu sırada bile diğer beyliklerden daha geniş toprağa sahibolmaları çabuk gelişmelerine vesile olmuş ve kuvvetlenince de Selçukluların merkezi Konya'yı zaptetmeleri bakımından kendilerini Selçukluların vârisi addetmişlerdir.

Oğuzların Salur yahut da Afşar boyundan olan Karamanlıların Anadolu'ya ne zaman geldikleri kat'i şekilde belli değildir. Onların, Tuğrul Bey ile birlikte Anadolu'ya geldiklerini ve Tuğrul Beyin dönmesinden sonra burada kaldıklarını bildiren eserler olduğu gibi, Moğol istilâsından kaçmak suretiyle geldiklerini kaydeden kaynaklar da vardır. Karamanlıların Anadolu'daki yerleşmelerine ait kat'i tarih Birinci Alâeddin Keykubat zamanına rastlamaktadır. Alâeddin Keykubat Karamanlıları 1228 de Ermenak yöresine yerleştirmişti.

Karamanlıların ilk mühim tarihî şahsiyeti Kerimüddin Karaman'dır. Karamanlılar, başlarında Kerimüddin Karaman bulunduğu sırada dahi Konya üzerine hücumda bulunmuşlardır (1261). Oğlu Mehmet Bey, Karamanlıları daha fazla kuvvetlendirmiş, Selçukluların çekmekte oldukları sıkıntılardan faydalanmış, Mısır sultanı Beybars'la siyasî münasebetlerde dahi bulunmuştur. Mehmet Bey Konya'ya karşı hücuma geçerek şehri zaptetmiş, Selçuk tarihlerinde Cimri diye bahsedilen Siyavuş adında birini Selçuk hükümdarı ilân eylemiş (1277) ise de, sonradan Moğollar tarafından yenilerek öldürülmüştür.

Mehmet Beyden sonra gelen oğulları da Moğollarla mücadeleye devam etmişlerdir. İlhanlıların Anadolu valilerinin en kudretlisi olan Emir Çoban ile oğlu Demirtaş Beye bile boyun eğmemişler, fakat onların valilikleri sırasında da çok sıkıntılı devreler atlatmışlardır.

Emir Çobanoğlu Demirtaş Beyin Mısır'a kaçmasını müteakip rahat nefes alan Karamanoğulları, ülkelerini daha kolaylıkla genişletmeye koyulmuşlardır. Konya'ya kat'i şekilde sahiboluşları da Demirtaş Beyin Anadolu'dan uzaklaşmasından sonradır.

Osmanlılarla Karamanlılar arasında ilk münasebet Orhan Bey zamanına rastlamaktadır. Karaman hükümdarı Alâeddin Ali Bey Osmanlı hükümdarı Birinci Murad'ın kızı Nefise Sultan'la evlenmiş, iki devlet arasında akrabalık bağları teessüs etmişti. Akrabalık bağından en çok faydalanmıya çalışan Karamanlılardır. Bu bağa rağmen Alâeddin Ali Bey Osmanlı topraklarına tecavüzden geri durmamıştır.

Kayınpederine karşı tecavüzde bulunan Alâeddin Ali Bey kayınbiraderi olan Yıldırım Bayezit ile de iki defa muharebe etmiştir. Meşhur Akçay muharebesinde Yıldırım Bayezid'e yenilince Konya'ya kaçıp şehre kapanmış, fakat Konya Osmanlılar tarafından zaptedilerek kendisi öldürülmüştür (1398). Yıldırım Bayezit Konya'dan sonra, Karamanlıların daha önceki merkezleri olan Lârende (Karaman) kasabasını da zaptetmiş, Alâeddin Ali Beyin iki oğlunu Bursa'ya göndererek muhafaza altına almıştır. Böylece 1402 Ankara muharebesinin neticesine kadar Karaman ülkesine Osmanlılar sahibolmuşlardır.

Timur, Anadolubeylerine eski topraklarını iade edince Karamanoğulları da yine ülkelerine sahibolmuşlardır. Osmanlılar kendilerini toparlayınca Anadolu'da en mühim hasım olarak yine Karamanoğullarını bulmuşlardır. Osmanlılarla Karamanoğulları arasındaki mücadele

Fatih Sultan Mehmet devrine kadar devam etmiştir.

Germiyanoğulları

Anadolu beyliklerinin kuvvetlilerindendir. Germiyan, bir Türkmen aşireti ismi olup bilâhare hem aile hem de devlet ismi haline geçmiştir. Beyliği kuran Germiyan aşireti, önce Malatya taraflarında bir müddet oturmuş, sonra Kütahya ve Denizli yöresine gelmiştir. Bunların ne zaman Kütahya'ya kat'i şekilde yerleştikleri bilinmemektedir. Yalnız 1283 yılından itibaren Germiyanlıların Kütahya'da kuvvetli nüfuzlar olduğu görülmektedir.

Germiyanlıların ilk reislerinden Alişir Bey ve onun oğlu Yakup Bey Selçukluların emîrlerinden idi. Beyliği kuran Yakup Bey'dir. «Germiyan Sultan» unvanını alan Yakup Bey, beyliğini hayli kuvvetlendirmiş, Bizanslılarla muharebe etmek üzere, Aydınoğlu Mehmet Bey kumandasında sevkettiği kuvvet Ege sahillerine kadar inmiş, Ayasluğ ve Birgi'yi zaptetmiştir.

Yakup Bey'in ölümüyle yerine geçen oğlu Mehmet Bey Bizanslı'lardan Simav gölü çevresini zaptetmiştir. Mehmet Bey vefat edince, Germiyanlılara tâbi Aydınoğulları beyliği ayrılmıştır. Mehmet Bey'in oğlu olup Süleyman Şah veya Şah Çelebi diye anılan Germiyan hükümdarı, Karamanoğullarının tazyikine maruz kaldığından, onlara mukabil komşusu Osmanlılarla anlaşmak istemiştir. Bu gaye ile kızı Devlet Hatun'u Birinci Murad'ın oğlu Yıldırım Bayezid'e vererek akrabalık bağı tesis etmiştir. Kızının çeyizi olarak merkezleri Kütahya ile birlikte Tavşanlı, Simav, Emed'i Osmanlı'lara terkedip kendisi Kula kasabasına çekilmiştir.

Birinci Kosova muharebesinde Sultan Murat şehit düşünce Osmanlıların sarsılacağına hükmeden Karamanoğulları ve Germiyanlılar Osmanlı topraklarına tecavüze kalkmışlardır. Bu sırada Germiyan hükümdarı olan İkinci Yakup Bey, evvelce çeyiz olarak terkedilen toprakları geri almıya başlamışsa da, yıldırım gibi Anadolu'ya yetişen Bayezit Yakup Beyi yakalatarak Rumelide İpsala kalesine hapsetmiş ve bütün Germiyan ülkesini zaptetmiştir (1390).

Dokuz sene İpsala'da kalan Yakup Bey 1399 da bir yolunu bulup kaçmak imkânını elde etmiş, deniz yoliyle önce Suriye'ye, oradan da Timur'un yanına gitmiştir.

Ankara muharebesinden sonra öteki Anadolu beyleri gibi Yakup Bey de Osmanlıların eline geçmiş olan arazisine Timur'un emir ve müsaadesi ile sahibolmuştur. Timur'un yüksek hâkimiyetini tanımış, onun namına para kestirmiştir. İkinci Yakup Bey, yeğeni Çelebi Mehmet ve daha sonra İkinci Murat ile iyi geçinmiştir. Kendisinin erkek evlâdı olmadığından memleketini Osmanlılara vasiyet etmiştir. Böylece 1428 de ölümiyle Germiyan beyliği son bulup toprakları Osmanlılara intikal etmiştir.

Karesi Beyliği

Batı Anadolu'da kurulan beyliklerden olup merkezi Balıkesir idi. Beyliği kuran, Karesi Bey ile babası Kalem Beydir. Kalem Bey Melik Danişmend Gazi torunlarındandır. Anadolu Selçukluları Danişmendlilere nihayet verince, bu aileye mensup kimseler Selçukluların hizmetine girerek hudut mıntakalarında uc kumandanlığı vazifeleri almışlardır. Selçuklular yıkılmak üzereyken uç kumandanlarından olan Karesi Bey de kendi adı ile anılan beyliği kurmuştur.

Karesi beyliği, Balıkesir ve çevresi ile birlikte Edremit ve Çanakkale'ye uzanan topraklara sahipti. Bunlar donanma da meydana getirmişlerdi. Osman Gazi'nin çağdaşı olan Karesi Bey'in ölüm tarihi kat'î şekilde belli olmamakla beraber 1325 ile 1330 yılları arasında öldüğü muhakkaktır. Onun ölümü ile Karesi beyliğinin iki oğlu arasında bölünmeye maruz kaldığı anlaşılmaktadır. Balıkesir ve çevresine Demirhan Bey, Bergama ve çevresine de Yahşi Bey hükmetmekte idi. Yahşi Bey 1341 ve 1342 senelerinde iki defa Gelibolu'ya donanma ile

asker çıkarmış, fakat muvaffak olamıyarak sonunda İmparator Kantakuzenos ile anlaşmıya mecbur olmuştur. Osmanlılara komşu olan Demirhan Bey'in topraklarının bir kısmının Osmanlılara geçtiği, maamafih Demirhan'ın oğlu olması muhtemel bulunan Süleyman Bey'in Çanakkale etrafında bir müddet daha tutunduğu anlaşılıyor.

Osmanlı vekayinameleri Karesi Beyin oğulları ile, beyliğin topraklarını Osmanlılara geçişini başka türlü anlatırlar. Osmanlı kaynaklarına nazaran; Karesi Beyin oğlu Aclân Beydir, Aclân Bey, Osman ve Orhan Gazilerle iyi geçinmiş, oğlu Dursun Bey'i de Orhan Bey'in yanına göndermiştir. Aclân Bey 1335 veya 1337 de vefat edince yerine büyük oğlu geçmişti. Aclân Bey'in büyük oğlu Demirhan Bey geçimsiz ve kötü huylu bir adam olduğundan, halk meşhur bir şahsiyet olan Hacı İl Bey vasıtasiyle Dursun Beyin hükümdarlığını istemiştir. Bunun üzerine Dursun Bey Orhan Gazi'ye müracaatla yardım talebetmiş ve yapılacak yardıma mukabil merkez Balıkesir hariç diğer yerlerin Osmanlılara terkedileceğini vaad etmiştir.

Orhan Bey ise yanına Dursun Bey'i alarak Balıkesir üzerine yürüyünce Demirhan Bey Bergama'ya kaçmıştır. Orhan Gazi, Dursun Bey'i, Hacı İl Bey'le birlikte Bergama'ya göndermiştir. Fakat Bergama önünde Dursun Bey kaleden atılan bir okla ölmüş, Demirhan Bey ise yakalanarak Bursa'ya getirilmiştir. Böylece Karesi Beyliği de nihayet bulmuştur. Beyliğin nihayet buluşuna ait bir kaç tarih mevcutsa da, son Karesi topraklarının 1345 ile 1354 seneleri arasında Osmanlılara katılmış olması lâzım gelmektedir.

Aydınoğulları

Aydınoğulları beyliğini kuran Mehmet Bey'in babası Anadolu Selçuklularının emirülsevahili (amirâli) Aydın Bey'dir. Aydınoğlu Mehmet Bey Germiyan hükümdarı Birinci Yakup Bey'in subaşısı idi. Mehmet Bey, Menteşeoğullarına damat olan Sasa Bey ile birlikte hareket ederek sür'atli akınlarla Birgi, Ödemiş, Ayasluğ (Selçuk) ve Tire'yi zaptetmiştir. Mehmet Bey bilâhare Sasa Bey'i bertaraf ederek akın ve fetih hareketlerine yalnız başına devam etmiş, böylece kendi adı ile anılan bir beylik kurmıya muvaffak olmuştur. Beyliğin merkezi Birgi idi.

Mehmet Bey'in ikinci oğlu Umur Bey, daha babasının sağlığında kuvvetli bir donanma meydana getirmiş, bilgi ve cesaretle deniz harblerine girişmiştir. Mehmet Bey'in 1333 de ölümü üzerine beyliğin başına Umur Bey getirilmiş, kuvvetli donanmasiyle deniz harblerine devam etmiştir.

Sakız, Ağriboz adalarına, Mora ve Rumeli kıyılarına müthiş akınlar yapan Gazi Umur Bey Bizans'taki taht ve tac kavgalarına müdahale ederek dostu Kantakuzen'in imparatorluk tahtına oturabilmesini temin etmiştir.

Umur Beyin pervasız deniz seferlerinden canları yanıp göz açamıyanlar nihayet birleşerek Umur Bey donanmasına hücum etmişlerdir. Papa, Venedik, Rodos ve Kıbrıs donanmalarından mürekkep müttefik donanması bu hücumda Umur Bey donanmasını yakmışlar, Sahil İzmiri'ni de zaptetmişlerdir. Hıristiyanların bu ittifakına rağmen yılmıyan Umur Bey İzmir'i geri almak için yaptığı çarpışmada şehit düşmüştür (1348).

Umur Bey'in ölümüyle yerine geçen büyük biraderi Hızır Bey onun azim ve cesaretine sahibolmadığından Hıristiyanlarla ağır bir muahede imzaladı. Neticede Aydınoğullarının deniz kuvveti de hiçe indi. Hızır Bey ölünce İsa Bey Aydınoğulları hükümdarı oldu. İsa Bey, hem âlim, hem de ilim ve sanat adamlarının koruyucusu idi.

İsa Bey zamanında Osmanlılarla Aydınoğulları çatıştılar. Osmanlı hükümdarı Yıldırım Bayezit, Karamanoğullarının teşviki neticesi kendi aleyhinde anlaştıklarını duyduğu Aydınoğulları üzerine hareket etti. İsa Bey mukavemet edemiyeceğini anladığından, Yıldırım Bayezit

Aydınoğulları arazisini harbsiz işgal etti (1390). Yıldırım Bayezit İsa Beyin kızı Hafsa Hatun'u kendisine nikâh ederek kayın pederine Tire tarafından biraz arazi bıraktı.

Timur'un 1402 Ankara muharebesinden sonra diğer Anadolu beylikleri gibi Aydınoğulları da yeniden ortaya çıktılar. İsa Bey'in oğlu Musa Bey ile onun oğlu Umur Bey (İkinci Umur Bey) Aydınoğullarının başında bulundular. Bu aileden olup daha çok İzmir oğlu Cüneyd Bey diye anılan Aydınoğulları hükümdarı Osmanlıları hayli uğraştırdı. Cüneyd Bey, Yıldırım Bayezid'in oğlu Emir Süleyman ile, Çelebi Sultan Mehmet ile, sonra da İkinci Murat'la mücadele etmiş, en sonundada 1425 de yakalanarak idam edilmesiyle Aydınoğulları tamamen sona ermiştir.

Menteşe Beyliği

Anadolu'nun güneybatısında kurulmuş olan Menteşe beyliği, ismini yine Anadolu Selçuklularının emirülsevahili (amirâli) olan Menteşe Beyden almıştır. Takriben 1300 tarihine doğru teşekkülünü tamamlamış olan Menteşe beyliği, kurucularının deniz yoluyla bu toprakları ele geçirdikleri bâzi kaynaklarda yazılmışsa da, Muğla, Beçin, Milâs ve Çine taraflarına da hâkim oldukları şüphesizdir.

1280 senesinde bir Menteşe beyinin Tralles yâni Aydın kasabasını kuşattığını, başka bir Menteşe beyinin de 1300 de Rodos adasını almak için şiddetli mücadelede bulunduğunu biliyoruz. O halde Menteşe beyliği onüçüncü asrın sonlarında güneydoğu Anadolu'da bilhassa denizcilik bakımından hatırı sayılır bir kuvvetti. Menteşe ailesi Rodos'u zapt için Aydınoğulları ile işbirliği de etmiştir.

Menteşe ailesinden Mes'ut ve Erhan Beylerle onun oğlu İbrahim Bey hakkında fazla bilgiye sahip değiliz, yalnız bunlardan Erhan Bey'in kuvvetli donanmaya malik olduğunu biliyoruz. 1354 ten önce ölen Erhan beyin Musa, Ahmet ve Mehmet Bey isimlerindeki oğulları arasında ihtilâflar vuku bulmuş, bu yüzden Menteşe beyliği parçalara ayrılmıştır. Bunlardan Mehmet Bey Balat (Milet) hükümdarı bulunurken 1390 da Osmanlı hükümdarı Yıldırım Bayezid'in hücumuna uğramış ve mağlûbolunca memleketinden kaçmış ve en sonunda Timur'un yanına kadar gitmiştir. Onun kaçmasiyle Menteşe beyliği toprakları Osmanlıların eline geçmiştir.

Ankara muharebesinden sonra Mehmet Bey, Timur'un himayesinde eski beyliğine sahibolmuştur. Onun ölümü ile Menteşe beyi olan oğlu İlyas Bey 1415 ten itibaren Osmanlıların nüfuz ve himayesini tanımıştır. İlyas Beyin oğlu Leys zamanında ise, Menteşe beyliğine tamamen son verilmiştir.

Menteşeoğulları, komşuları Aydınoğulları gibi denizci olmaları bakımından Anadolu beylikleri tarihinde mühim bir mevki işgal ederler.

Eşrefoğulları Beyliği

Eşrefoğulları beyliği Beyşehir etrafında kurulmuştur. Beyliğin kurucusu Eşrefoğlu Süleyman Bey Selçukluların emirlerindendi. Süleyman Bey onüçüncü asrın sonlarında Selçuklu şehzadeleri arasındaki mücadelede mühim bir rol oynıyarak kuvvetini göstermiştir.

Eşrefoğulları beyliğinin kurucusu olup, merkez edindiği Beyşehir'i imar ve ihya eden, hattâ bir zamanlar bu şehrin Süleyman Şehri diye anılmasında âmil olan Süleyman Bey 1301 yılına doğru ölmüş, yerine oğullarından Mubarizüddin Mehmet Bey geçmiştir. Mehmet Bey, Akşehir ve Bolvadin taraflarını zaptederek Eşrefoğulları arazisinin genişlemesini temin etmiştir.

Mehmet Bey'in ölüm tarihi de babasınınki gibi kat'i şekilde malûm olmamakla beraber 1320 den sonra öldüğü anlaşılmaktadır. Mehmet Bey'in oğlu, İkinci Süleyman Bey Eşrefoğulları hükümdarı bulunduğu sırada İlhanlıların Anadolu Valisi Demirtaş'ın yıkıcı darbelerine maruz kalmıştır. Demirtaş, 1325 yılında Süleyman Beyi mağlûp ve esir etmiş, sonra

da Beyşehir gölüne atarak boğup öldürmüştür. Böylece Eşrefoğulları beyliği son bulmuştur. Daha sonra İlhanlı Valisi Demirtaş Mısır'a kaçıp da Anadolu beyleri rahat nefes alınca, Eşrefoğulları tekrardan tarih sahnesine çıkamamış, Eşrefoğullarına ait topraklar Karaman ve Hamitoğullarının eline geçmiştir.

Candaroğulları

Anadolu beylikleri arasında Karamanoğullarından sonra en uzun yaşıyan bu beylik, Kastamonu ve çevresinde kurulmuştur. Sülâlenin altıncı hükümdarı İsfendiyar Bey'e nisbetle İsfendiyaroğulları diye de anılmaktadır.

Ailenin ilk reisi Şemseddin Yaman Candar, Selçuklu ümerasından olup, hizmetlerine karşılık Kastamonu ve etrafı kendisine verilmişti. Oğlu Süleyman Paşa Kastamonu'da bir beylik kurmıya muvaffak olmuştur. (1300), Bilâhare Sinop ve Safranbolu'yu da alarak kuvvetlenen Süleyman Paşa, bir müddet İlhanlılara itaat eder görünmüştür. Bu beyliğin tam müstakil hâle gelmesi, İlhanlı hükümdarı Ebu Said Bahadır Han'ın ölümünden sonraya rastlamaktadır.

Candaroğulları ile Osmanlılar arasındaki ilk münasebet Celâleddin Bayezit Bey zamanında başlamıştır. Osmanlı tarihlerinin Kötürüm Bayezit diye bahsettikleri Candaroğullarınm bu hükümdarı sert ve haşin tabiatlı bir insandı. Kötürüm Bazeyid'in haşin tabiatı yüzünden Candaroğulları beyliği komşuları ile mütemadiyen anlaşmazlıklara düşmüştür. Kötürüm Bayezid'in İskender adındaki oğlunu veliaht tâyin edeceğinden kuşkulanan öteki oğlu Süleyman Paşa babasına karşı silâhlı muhalefete geçmiş bu arada Osmanlıların yardımını temin edebilmek için de Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Paşa'nın kızı ile evlenmiştir. Osmanlıların yardımı sayesinde babası Kötürüm Bayezid'i Kastamonu'yu terke mecbur bırakmıştır. Kötürüm Bayezit Kastamonu'dan çıkıp Sinop'ta yerleşirken, oğlu da Kstamonu'ya hâkim vaziyete geçtiği cihetle, Candaroğulları ikiye ayrılmıştır.

Kötürüm Bayezit 1385 de ölünce oğlu İsfendiyar Bey, Candaroğullarının Sinop şubesi hükümdarı olmuştur. Önce Osmanlılarla iyi geçinen Süleyman Paşa (İkinci Süleyman Bey) bilâhare bu tavrını değiştirdiğinden Yıldırım Bayezit ile çarpışmak zorunda kalmış, harbde yenilerek öldüğünden, Candaroğullarının Kastamonu şubesi toprakları Osmanlılara geçmiştir (1392). Sinop şubesinin hükümdarı İsfendiyar Bey'in hâkimiyeti Sinop şehrinde devam etmiş, 1402 Ankara harbini müteakip ise, Timur'un müsaadesiyle İsfendiyar Bey Kastamonu'dan Samsun'a kadar Candaroğullarının eski topraklarına yeniden sahibolmuştur.

Ankara harbinin sarsıntıları atlatılmıya çalışılırken Çelebi Sultan Mehmet zamanından itibaren Candaroğulları ile Osmanlılar arasındaki mücadele yeniden başlamış, İkinci Murat zamanında yine çatışmalar olmuş, Fatih zamanında da Candaroğullarına nihayet verilmiştir (1461).

Saruhanoğulları

Saruhan beyliği, Türkmen beylerinden Saruhan Bey tarafından Manisa merkez olmak üzere eski Lidya kıtasında kurulmuştur. Beyliğin kuruluşu 1313 tarihine rastlamaktadır. Manisadan başka Menemen, Gördes, Nif, Turgutlu ve Demirci gibi kasabalarla sahilde bir miktar araziye sahibolan Saruhanoğulları denizcilikle de meşgul olmuşlardır. Saruhanoğulları, Naksos dükası, Sakız ve Foça Cenevizlileri ve Midilli beyleri ile yaptıkları deniz harblerinin sonunda, denizcilikle Aydınoğulları kadar kuvvetli olmamakla beraber bunlardan bâzılarını vergiye bağlıyacak kadar muvaffakiyet göstermişlerdir.

Beyliğin kurucusu Saruhan Bey ölünce yerine oğul İlyas Bey geçmiş (1346), o da ölünce İlyas Bey'in oğlu İshak Bey Saruhan beyi olmuştur (1364).

Osmanlılarla Saruhan oğulları arasında ilk münasebet ve mücadele İshak

Bey'in oğlu Hızırşah Bey zamanında vuku bulmuştur. Murat Hüdavendigâr'ın Birinci Kosova muharebesinde şehit düşmesi üzerine, Osmanlılar aleyhine Karamanoğulları tarafından hazırlanan tertibe Saruhanoğulları da karışmışlardır. Lâkin Yıldırım Bayezit, sür'atli hareketiyle bunların birlikte iş görebilmelerine fırsat vermemiş ve Saruhan arazisini işgal ederek (1390) beyliğe son vermiştir.

Saruhan arazisi Osmanlılara geçince son hükümdar Hızırşah Bey önce Candaroğlu İsfendiyar Beyin yanına sonra da Timur'un yanına kaçmıştır. Ankara harbini müteakip, diğer Anadolu beyleri gibi Hızırşah Bey de memleketine sahibolmuş, hattâ Yıldırım'ın şehzadeleri arasındaki mücadeleye bile karışmıştır. Nihayet Çelebi Mehmet tarafından yakalanarak idam edilince, Saruhan beyliği ikinci defa olarak nihayete ermiştir.

Hamidoğulları

Eğridir merkez olmak üzere Uluborlu, Yalvaç ve daha sonraları Antalya'yı da içine alan Hamidoğulları beyliğinin kurucusu Feleküddin Dündar Bey'dir. Eğridir'i imar ederek kendi adına nisbetle şehre Felekabad ismini veren Dündar Bey, bu beyliği onüçüncü asrın son senelerinde kurmuştur. Dündar Beyin büyük babası Hamit, Selçuklular zamanında bu bölgeye yerleştirilen Türkmen aşiretlerinden birisinin reisi idi. Dündar Beyin mensubolduğu aşiretin büyük babasının ismiyle anılması da muhtemeldir. Hamit Beyin oğlu İlyas Bey Selçukluların göller havzası hududundaki uç beylerinden idi.

İlyas Bey'in oğlu Dündar Bey Hamidoğulları beyliğini kurduğu zaman ilk defa Uluborlu'yu, bilâhare de Eğridir'i merkez yapmıştır. Antalya şehri de Dündar Bey zamanında Hamidoğullarına bağlanmıştır; yalnız, Antalya'da Dündar Bey'in kardeşi Yunus Beyin sözü geçtiğinden Hamidoğulları beyliği Eğridir ve Antalya şubelerine ayrılmıştır.

İlhanlıların Anadolu valisi Demirtaş, Anadolu beyliklerini kaldırmak için harekete geçtiği zaman Demirtaş'a karşı duramıyacağını anlıyan Dündar Bey Antalya'ya kaçmıştır. Lâkin Antalya emîri bulunan yeğeni Mahmut Bey amcası Dündar Beyi Demirtaş'a teslim etmiş, o da Dündar'ı öldürtmüştür (1324).

Anadolu beylikleri için tehlike saçan İlhanlı Valisi Demirtaş Mısır'a kaçınca Dündar Bey'in oğlu Hızır Bey meydana çıkarak babasının mülkünün bir kısmını elde etmiş, onu müteakip Dündar'ın diğer oğlu İshak Bey Hamidoğulları beyliğinin idaresini elde ettiği gibi (1328) Eşrefoğullarından arazi bile koparmıştır.

Osmanlılarla Hamidoğulları arasındaki münasebet Dündar Beyin diğer oğlu Mehmet Beyin torunlarından Kemaleddin Hüseyin Bey zamanında vuku bulmuştur. Osmanlı hükümdarı Birinci Murat, Kemaleddin Hüseyin Bey'i sıkıştırarak ülkesinin büyük bir kısmını satmıya mecbur bırakmıştır. Osmanlılar, Hamidoğullarına verdikleri 80,000 altın mukabilinde bu beyliğin topraklarından Yalvaç, Karaağaç, Beyşehir, Akşehir ve Seydişehir'e sahibolmuşlardır. Hüseyin Bey 1391 de ölünce arazisinin diğer kısımları Osmanlılarla Karamanlılara intikal etmiştir.

Hamidoğullarının Antalya şubesi eğridir şubesinden daha sonra yıkılmıştır. Osmanlı Padişahı Yıldırım Bayezit 1392 de Antalya'yı zaptederek beyliğin bu şubesine de nihayet vermiş ise de, 1402 Ankara harbinden sonra Hamidoğullarının Antalya şubesi soyundan Osman Bey, Antalya hariç olmak üzere beyliğin topraklarının bir kısmını elde etmiştir. Antalya'yı zaptedebilmek için Karamanoğullarmdan yardım istiyen Osman Bey, Osmanlıların Antalya Sancak Bey'i tarafından merkezi Korkuteli'ne yapılan âni bir baskın neticesinde telef olmuş, Antalya'yı kuşatan Karamanoğlu Mehmet Bey de kaleden atılan bir gülle isabetiyle ölmüştür (1423).

Böylece Hamidoğularının son tutunma noktaları olan Korkuteli de Osmanlılara geçmiştir.

Eretna ve Kadı Burhaneddin hükümetleri

Bu iki hükümet, Selçuklular yıkılmak üzere iken veya yıkılmalarını müteakip hemen kurulan hükümetlerden olmadığı ve bunun için de Anadolu beylikleri sayılırken onların arasında zikredilmediği halde, Osmanlı tarihinin ilk devirlerinin iyi kavranabilmesi için kısaca gözden geçirilmeleri faydalı olacaktır.

Eretna beyliği, aslen bir Uygur Türkü olan Eretna Bey tarafından kurulmuştur. İlhanlıların Anadolu valisi Emir Çobanoğlu Demirtaş Mısır'a kaçtığı sırada Noyan unvanını haiz olan Alâeddin Eretna Beyi kendisine vekil bırakmıştı. Kurnaz ve müdebbir bir zat olan Eretna, Moğollara sadakat göstererek mevkiini muhafaza etmiş, İlhanlı hükümdarı Ebu Said Bahadır Han'ın ölümü ile başgösteren saltanat kavgalarında da gayet kurnaz davranarak Anadolu valiliğini elinden kaçıracak bir hata işlememiştir. 1343 senesinde üzerine yürüyen Demirtaş'ın oğlu Küçük Şeyh Hasan'ı mağlûbedince istiklâl ve hükümdarlığını ilân eylemiştir. Böylece Erzurum, Sivas, Kayseri, Amasya, Ankara, Aksaray, Tokat şehirlerini içine alan Eretna hükümeti ortaya çıkmıştır.

Anadolu halkı Moğol tahakkümünden bizar olduğundan Alâeddin Eretna'nın iyi idaresi, hak ve adaleti tanıması geniş bir memnuniyet uyandırmış, halkı arasında «Köse Peygamber» diye maruf olmuştu.

Eretna 1352 de ölmüş, yerine geçen oğlu ve onu müteakiben de torunu zamanında valilerin nüfuzları artmıya, bunlara mukabil hükümdarların nüfuzları da azalmıya yüz tutmuştu. Eretna'nın torunu Ali Bey'in 1380 yılında ölümü üzerine, yedi yaşındaki oğlu hükümdar ilân edilmiştir. Fakat çocuğa vasi tâyin olunan Kadı Burhaneddin bir taraftan bu çocuğu hal' ederken öte yandan da Eretna beyliğinin en nüfuzlu ümerasından olan Hacı Şadgeldi'yi katlederek Eretna beyliğine son verip kendi hükümdarlığını ilân etmiştir (1381).

Eretna beyliği topraklarının mühim bir kısmını içine alan Kadı Burhaneddin'in hükümeti, hükümdarın cesur, zeki ve mücadeleci olmasına rağmen on yedi seneden fazla devam edememiştir. Kadı Burhaneddin Karamanoğulları, Mısır memlûkleri ve Osmanlılar gibi kendisinden çok kuvvetli hasımlar karşısında kalmış, buna rağmen onlarla mücadele etmekten çekinmemiştir.

Âlim, fâzıl ve şair bir kimse olan Kadı Burhaneddin, Akkoyunlu devletinin kurucusu Karayölük Osman Beyle Divriği yakınlarında yaptığı bir harbde (1397) esir düşerek idam edilmiş, onun öldürülmesiyle hükümeti de sona ermiştir.

SELÇUKLULARLA BEYLİKLER DEVRİNİN ÖN ASYA'DAKİ MEDENİYETİ

Selçuklular Ön Asya'ya geldikleri vakit burasını harap bir halde buldular. az zamanda kendi idareleri altındaki yerlerde Orta Asya'da kurdukları binalar tekniği ile çalışmaya koyuldular; yer yer sıhhî, içtimai ve dinî müesseseler, Selçuk mimarisinin ince ve zarif hatlariyle yükselmiye başladı. Taş işçiliğinin, tahta oymacılığının şaheserleri addedilen örnekleri verirken diğer sahalarda; kumaş, halı, işleme, tezhip ve ciltlemede, dericilik, ev ve el sanatlarında da bir gelişme ve yükselme gösterdiler, silâhlarına bile Selçuk sanatının kendine has ince desenini nakşettiler.

Onüçüncü asırda Ön Asya, Selçuklular elinde her bakımdan bir inkişafa mazhar olmuş bulunuyordu. Yeni şehirler kurulmuş, halk, kendi işleriyle meşgul, refah içinde bir hayat sürmekteydi. Başta sanat şubeleri olmak üzere ziraat ve ticaret de daimî inkişaf halinde idi. İlim müesseseleri devrin en yüksek otoriteleri elinde öz türkçenin özellikleriyle sulh ve sükûn içinde çalışıyor, yeni adamlar yetiştiriyordu. Müslüman dininin ana prensibi olan vicdan ve beden temizliğini tam ve gerçek mânasiyle anlıyan Selçuk hükümdar ve devlet adamları, şehirlerinin kuruluşunda bilhassa bu noktaya kıymet veriyor, camilerle çeşmeler ve hamamlar inşa ediyor, bir taraftan da halkın sağlığını ve sağlamlığını temin için darüşşifaların temellerini atıyorlardı.

Sonra Anadolu beyliklerini kuranlar da, böyle yüksek bir medenî seviyeye ulaşmış bir ülkeye tevarüs ettiklerinden bir taraftan istiklâl mücadelesi yaparlarken diğer taraftan da bu îmar ve kalkınmayı durdurmadılar, kendilerinden de bâzı özellikler katarak devam etirdiler. Bilhassa her büyük şehirde beylerin kendi adlarını taşıyan eserlerinin îmar faaliyetinin şahidi olarak diğer eserlerle birlikte bugün hâlâ ayakta durmaktadırlar.

Anadolu'ya Selçuklulardan sonra en fazla eser veren beylik Karamanoğulları'dır. Bu beyliğin Anadolu'nun birçok yerlerindeki eserleri, Selçuk ve Osmanlı devri mimarisi arasında ayrı bir hususiyet de taşımaktadır. Diğer beylikler de, Karamanlılar kadar olmamakla beraber bulundukları yerleri kendi çaplarında imardan geri kalmamışlardır.

Selçuklular devrinde olduğu gibi beylikler zamanında, imar faaliyetine muvazi olarak ziraî, sınaî ve ticarî ve diğer mevzular da ihmal edilmiyerek ele alınmıştı. Bu devirlerde hayvan neslinin ıslahına, pamuk ekiminin yayılmasına çalışılmış, madenlerden istifade edilmiş, ipekçilik inkişaf ettirilerek ham ve mâmul halde yabancı memleketlerde pazar bulmuş, Türk halıcılığı ise dünyada bu devirlerden itibaren kendisini tanıtmıştır.

★

HAÇLI SEFERLERİ

Hıristiyanların haç yeri olan ve mukaddes toprak diye adlandırılan Kudüs şehri ile civarının, onbirinci yüzyılda büyük bir Müslüman Türk imparatorluğu kuran Selçukluların Ön Asya'yı zaptetmeleri sonunda burasının Hıristiyan hacılara kapanmış addedilmesi Hıristiyanlık âleminde esasen mevcudolan İslâm düşmanlığının artmasına sebebolmuştu. Ön Asya ile teması olan Avrupalı gemici, tüccar ve iş adamlarının buralarda gördükleri zenginlik, refah ve medeniyeti, topraklarının verimliliğini kendi memleketindekilere kıyasla medhetmeleri de o tarihlerde yoksul ve perişan bir hayat süren Avrupa halkı arasında efsane şeklinde ağızdan ağıza dolaşıp din düşmanlığına bir de hırs ve tamah eklemişti.

O sırada papa bulunan Ürben, hal ve şartları Hıristiyan halkını Müslümanlar aleyhine kışkırtmıya müsait bulup ne zamandır tasavvur ettiği din savaşını ilâna karar vererek halkı Piyer Lermit ismindeki cahil bir papazın çığırtkanlığı ile Müslümanlarla harbetmek, mukaddes topraklardan geri atmak için kurulacak orduya katılmıya davet etmişti. Bu şekilde başlıyacak olan Haçlı seferleri 1096 dan 1270 yılına kadar sekiz sefer halinde devam etmişse de her yerde, İslâmiyeti kabul ettikleri tarihten itibaren bu dinin koruvucusu ve alemdarı olan Türklerin kahramanlıkları karşısında askeri bir netice vermemiştir. Bununla beraber bu seferler, garbın şark kültür ve medeniyetini tanımasında ve bilâhare de bundan kendi vararlarına âzami faydayı sağlıyarak kalkınmalarında âmil olmuştur.

Öncüler ve Birinci Sefer

Papa Ürben'in davetine ilk koşanlar Fransızlar, İtalyanlar ve Almanlardı. Diğer Avrupa memleketlerinden de katılanlarla acele kurulan karmakarışık ilk ordu papas Piyer Lermit ile şövalye Gotye'nin kumandasında öncü olarak kolay bir zafer ümidiyle yola çıkarıldı. Balkanlar yolu üzerinden Bizans (İstanbul) a, oradan da Anadolu'ya geçen bu ordu iznik civarında kendilerine karşı cephe tutan Selçuklular tarafından mağlûbedildi ve tamamiyle kılıçtan geçirildi. Bu çarpışmadan Piyer Lermit kaçarak canını zor kurtarabildi.

Öncü kuvvetlerin imhası Hıristiyanların hırsını büsbütün kamçıladı. Asıl büyük orduyu teşkil eden altı yüz bin kişilik bir kuvvet Fransız şövalyelerinden Godfruva dö Buyyon kumandasında İstanbul'a gelmiş bulunuyordu. Bizanslılar, Haçlı kuvvetlerinin başlarına belâ olmasından korkarak bunları kendi gemileriyle karşı yakaya geçirdiler ve Türklerden temizlenen şehirleri kendilerine verdikleri takdirde Haçlılara erzak temin edecekleri vaadinde bulundular. Godfruva dö Buyyon, ordusu öncülerinin kılıçtan geçirildiği İznik'e kadar ilerledi, kısa bir muhasaradan sonra şehri zaptetti. Selçuk sultanı Birinci Kılıç Arslan, bu büyük düşman kuvveti karşısında oyalama ve ardçı harbleriyle ve sık sık baskınlar yaparak hasmını kırpalama tâbiyesi ile köyleri yakarak, köprü ve yolları tahribederek geri çekilmeyi muvafık bulduğundan Haçlılar büyük kayıplar vererek güçlükle ilerliyorlardı.

Torosları da aşan Haçlılar ordusu bu hareketinin sonunda Kudüs'ü de almıya muvaffak oldu. Burada Türk Müslüman sivil halktan yetmiş bin kişinin işkence ile katledilmesi, kadın ve çocuklara yapılan zulümler Hıristiyanlığın yüz karası olarak tarihe mal olmuştur.

Kudüs'ün zaptı ile neticelenen ilk sefer gayesine ulaşmış addedilebilir. Suriye ve Filistin şehirlerini de zapteden Haçlılar

buralarda birtakım derebeylikler kurdular. Ordunun kumandanı Godfruva dö Buyyon ise tesis ettiği Lâtin kırallığının başına geçerek kıral sıfatiyle Kudüs'e yerleşti (1096-1099).

İkinci Sefer

Bu sefer, Selçuk Türklerinin birinci Haçlılar ordusu ile yaptıkları harbler sonunda kaybettikleri şehirleri geri almak için harekete geçmeleri üzerine tertiplenir.

Musul atabeyi İmadüddin, ordusiyle taarruza geçerek 1144 senesinde Urfa'yı Haçlılardan kurtarmıya muvaffak oldu.

Bu haber Avrupalıları telâşlandırdı. Mukaddes toprağı yine başlıyan Türk tehlikesinden korumak ve onları tamamiyle ezmek üzerine Fransa kıralı Yedinci Lui ile Alman imparatoru Üçüncü Konrad ordulariyle, ayrı ayrı olarak yola çıktılar. Anadolu'ya Fransızlardan daha evvel varan Konrad mağlûboldu.

Yedinci Lui ise Antalya önlerine kadar ilerliyebildi ise de bir netice alamadı. Oradan deniz yolu ile Suriye'ye geçti. Şam'ı muhasara etti, orada da şehrin kahramanca müdafaası karşısında başarısızlığa uğradı, mahzun ve mahçup geriye, memleketine döndü.

Üçüncü Sefer

Kudüs Lâtin kırallığının Mısır'a karşı harekete geçmesi üzerine Musul atabeyi Nurettin Zengi, yeğeni Selâhattin Eyyubî ile kumandanlarından Sirgûh'u bir yardım ordusunun başında Fatımî devletine muavenete göndermiştir.

Şirgûh'un vefatı üzerine ordunun başına geçen Selâhattin Eyyubî Fatımî devletini de ortadan kaldırarak Mısırda Eyyubî devletini kurmuştu (1174).

Selâhattin Eyyubî Mısır'a hâkim ve sahip olduktan sonra ordusunu daha da kuvvetlendirerek derhal Kudüs Lâtin kırallığı ile harbe başladı. Taberya gölü civarında iki taraf arasında cereyan eden büyük savaş sonunda Lâtin kırallığı ordusunu perişan eden Selâhattin Eyyubî Kudüs'ü de muhasara altına aldı, şehri üç ay gibi kısa bir zamanda Haçlılardan kurtardı (1187).

Selâhattin Eyyubî'nin bu muvaffakiyet ve muzafferiyet haberi Avrupa'da yeniden Türkler ve Müslümanlar aleyhine büyük bir galeyana ve ayaklanmıya sebeboldu ve neticede Üçüncü Haçlılar seferinin hazırlıklarına başlanıldı.

Bu sefere Alman imparatoru Kızılsakallı Frederik, Fransız kıralı Filip Ogüst ve İngiltere kıralı olan Arslan Yürekli Rişar kumandalarında büyük bir ordu katılacaktı.

Mukaddes toprağı Müslümanlardan kurtarmak şerefini diğer kırallardan evvel kazanmak hayal ve hırsiyle ilk harekete geçen Alman imparatoru oldu. Kara yolu ile ordusunun başında Anadolu'ya geçen İmparator Frederik Silifke suyunu, Göksu'yu geçerken çaya düşüp boğuldu. Başsız kalan ordusu da dağıldı.

İngiltere ve Fransa kıralları deniz yoliyle Kıbrıs'a oradan da Akkâ önlerine geldiler. Maksatları Selâhattin Eyyubiyi ve devletini ortadan kaldırmaktı. Akkâ kalesini muhasara ettilerse de bir netice alamadılar. Kırallar arasında seferin güdümü ve kumanda mevzuunda esasen anlaşmazlık vardı. Bu yüzden Filip Ogüst ordusu ile geriye döndü. Yalnız kalan Arslan Yürekli Rişar birçok neticesiz ve ordusunu yıpratan savaşlar yaptı. Kudüs'ü geri almak şöyle dursun hiçbir muvaffakiyet elde edemedi. Neticede Selâhattin Eyyubî ile yaptığı konuşmalar sonunda üç senelik bir sulh ile Kudüs'ü Hıristiyanların ziyaret edebilmeleri müsaadesini istihsal etti ve memleketine döndü.

Diğer Seferler

Dördüncü Haçlılar seferi yine Kudüs'ü kurtarmak gayesiyle tertiplendi ise de bu sefere iştirâk edenler İstanbul'a geldikleri vakit Bizans'ın iç karışıklıklarından istifade ederek şehri yağma ettikten ve halkı soyduktan sonra buraya yerleştiler, bir Lâtin imparatorluğu kurarak dâva ve hedeflerini unutuverdiler (1204).

Beşinci sefer, Selâhattin Eyyubî'nin Şam'da vefatı haberi üzerine (1193) durumdan faydalanırım ümidiyle Macar kıralı Andre tarafından tertibedildi ise de neticesiz kaldı.

Altıncı seferi Alman imparatoru İkinci Frederik yaptı. Selâhattin Eyyubî'nin vefatından za'fa uğrıyan Eyyubîlerle anlaşarak Kudüs'ü zaptetmiye muvaffak oldu ise de şehir bir müddet sonra yine Türkler tarafından kurtarıldı.

Yedinci ve sekizinci Haçlı seferlerini Fransa kıralı Sen Lui yaptı. 1248 de Mısır'a saldıran Sen Lui Mansure savaşlarında yenilerek ordusiyle beraber esir düştü. Muazzam bir bedel fidyei necat ödiyerek esaretten kurtuldu, zelil ve makhur memleketine döndü. Bu mağlûbiyet ve esaretin intikamını almak istiyen Sen Lui bir müddet sonra, fakat bu sefer daha kolay bir zafer temini maksadiyle Tunus'a hücum etti (1270). Neticesiz birtakım harbler yaptı, orada da muvaffakiyetsizliğe uğradı. Tutulduğu veba hastalığı ile ölümü kendisini memleketine ne yüzle döneceği endişesinden kurtarmış oldu.

Mutaassıp Hıristiyanların din perdesi altında Müslüman Türkleri imhayı hedef tutan harbleri de Sen Lui'nin ölümü ile neticelenen sekizinci seferle tamamlanmış ve resmen kapanmış ise de ileride Osmanlı Türklerinin Rumelideki zaferleri ve ilerlemeleri Hıristiyanlık için büyük bir tehlike addedildiğinden yeni Haçlı seferlerinin tertiplendiği görülecektir.

Haçlı Seferlerinin Neticeleri

Şark kültür ve medeniyetine nazaran o devirde çok geri olan ve kilisenin nüfuzu altında bulunan Avrupalıların din uğruna diye yaptıkları bu harblerde her iki taraftan da milyonlarla insan ölmüş, bunda garbın insan kaybı daha fazla olmuştur.

Ön Asya'da Selçuk Türklerinin bulunması ve mıntıkaya kültür ve dinî müesseseleriyle yerleşmiş olmaları, garpten gelen mutaassıp ve yağmacı insan sürülerinin Müslümanlığı ve müdafii Türkleri imhaya mâtuf emellerine ulaştıramamıştır.

Türklerin Müslümanlığı kabul edşleri ve küçük Anadolu'da sağlam bir surette yerleşmiş bulunmalaır ve bu toprakları kendilerine yurt-vatan ittihaz etmiş olmaları, asil ve necip kan ve canları bahasına bu önünde durulması güç aç Hıristiyan seline kahraman vücutlariyle sed çekmiş, bu seferler karşısında topyekûn Müslümanlığın kurtuluşunu sağlamış, tarihe zafer destanları olarak geçen harbler sonunda vatan istilâdan kurtarılmıştır.

Avrupalılar ise bu seferlerle şark kültürünü, medeniyet eserlerini, insanlarını ve Türklerin âlicenap kahramanlığını tanımışlardır. Bu seferler garple şark arasında yeni ufuklar açılmasına ve siyasî, ticarî münasebetlerin kurulmasına sebebolmuştur.

Avrupa'da papanın ve kilisenin; kıralar, beyler, halk üzerindeki nüfuzları kırılmış, derebeylikler zayıflamış, kırallıklar kuvvetlenmiye başlamıştır.

Neticede Türk İslâm medeniyeti garbın gözünü açmış ve Avrupalılar bu seferler sayesinde görüp tanımıya başladıkları bu medeniyet eserlerinden büyük ölçüde istifade yolunda çalışmıya koyulmuştur.

★ ★ ★

OSMANLI DEVLETİ KURULURKEN BİZANS'IN VAZİYETİ

Osmanlı devletinin kurulup gelişmesini iyi kavrıyabilmek için, Anadolu'nun o zamanki siyasî çehresini, kültür durumunu ve etnik vaziyetini tahlil edebilmek üzere Selçuklulardan itibaren Anadolu beyliklerini kısaca da olsa, tetkike nasıl lüzum varsa; ayni noktaların aydınlanması ve bilhassa Osmanlıların süratle gelişmelerinin sırrını kolaylıkla çözebilmek için de, Bizans'ın onüçüncü ve ondördüncü asırlardaki vaziyetini gözden geçirmek lâzımdır.

Malazgirt meydan muharebesinden sonra (1071), Bizanslılar Anadolu'yu kaybetmiye başlamışlardı. Gerçi Bizanslılar, Malazgirt'ten sonra da Anadolu'nun Türkleşmesine mâni olmak için gayret sarfettilerse de, kudretleri böyle bir işe mâni olmıya kâfi değildi. Haçlı seferleri Türklerin Anadolu'ya tamamen yerleşmesine bir müddet mâni oldular. Haçlı seferleri Bizans için de pek hayır getirmedi. Zira bu seferler Bizans'ın da tahribedilmesine ve idarenin 57 yıl müddetle Lâtinler eline geçmesine sebeboldu. Paleolog'ların gayretiyle 1261 de Bizans imparatorluğu yeniden kurulduğu zaman, imparatorluk her bakımdan zayıflamış, arazisi küçülmüş ve perişan hale düşmüştü.

İmparatorluk arazisi küçüldüğü, ve imparatorluğa asker veren ülkeler elden gittiği için Bizans'ın ordusu kalmamış gibiydi. Bizanslıların ordu dedikleri şey; çeşitli milletlerden ücretle toplanmış bir kalabalıktan ibaretti. Bizans, bu gayrı mütecanis asker topluluğunun maaşlarını da doğru dürüst veremiyordu. Kara ordusu böyleyken, tabii denizcilik de aynı perişan manzarayı gösteriyordu. Akdeniz'de bir kuvvet kesilen Venedik ve Cenevizliler, Ege'deki Bizans hâkimiyetini baltalıyor, Bizanslılar onların Ege ada ve kıyılarında yerleşmelerine mâni olamıyordu.

Mihael Paleologos (1259-1282) Lâtin hükümetinin yerine Bizans imparatorluğunu bu perişan durum içinde yeniden tesis ederken; Anadolu'da, Bizans'ın lehine sayılacak hâdiseler cereyan etmekteydi. Anadolu Moğol istilâsına uğrıyarak Selçuklu devleti İlhanlı nüfuzu altına düşerken Anadolu'daki Türk kudret ve vahdeti sarsılıyordu. Fakat Bizans'ın sosyal ve ahlâkî yapısı zayıflamış olduğundan, Anadolu'daki Türk idarî vahdetinin sarsıntı geçirmesinden faydalanamadı. İlhanlı hâkimiyeti neticesi Selçuklu devleti yıkılmıya yüz tutarken, yeni Türk devletleri doğup gelişmiye başladı. Zira Türklük Anadolu'ya dinî ve sivil mimarî şaheserleri, kültür müesseseleri, halk el sanatları ve ticareti ile öylesine yerleşmişti ki, Moğol istilâsı gibi asyaî hareketler, Anadolu Türklüğünü söndürmek şurda dursun, Türklüğe yeni direnme ve bu direnmiye istinad ederek ileriye atılma heyecan ve cesareti verecekti.

Mihael Paleologos'tan sonraki imparator İkinci Andronikos (1282-1328), bu vaziyet karşısında, Anadolu'yu siyasî nüfuzları altında tutmakta olan İlhanlılardan medet ummıya başladı. Bizans imparatoru, kızı olduğu söylenen Prenses Marya'yı, İlhanlı hükümdarı Gazan Mahmut Han'a zevce olarak vermek suretiyle onlardan yardım vaadi aldı, Marya yolda iken Gazan Han öldüğünden, Bizanslı Prenses Gazan Han'ın kardeşi Olcayto Han'a zevce oldu. Lâkin o, Bizans'ın yardım talebine önem vermediğinden imparatorun bu ümidi de suya düştü.

İkinci Andronikos İlhanlılardan yardım beklerken, Bizans'ın Anadolu hudutlarında kurulmuş bulunan Türk beylikleri her gün biraz daha imparatorluk arazisinden parçalar koparark büyüyorlardı. Osman Beyin taze kuvvetleri bunların en başında geliyordu.

İmparator Andronikos doğudan gelecek yardımdan ümidini kesince, yüzünü batıya Hıristiyanlık dünyasına çevirdi. Ücretle tutulmuş insanlardan müteşekkil bir kalabalığı yardıma çağırdı. İspanya kıralı Ferdinand Dragon, Sicilya kıralı Şarl D'anju (Charles d'anjou) ile sulh imzalayınca, kendi hizmetinde kullandığı sekiz bin Katalonyalı askeri Bizans'a göndermişti (1302). Roje dö Flar isimindeki maceracı bir kumandanın emrinde bulunan bu sekiz bin Katalan, kumandanları gibi maceracı ve nizam dinlemiyen topluluktan ibaretti. Katalanlar İstanbul'a gelir gelmez önce Galata'daki Cenevizlilerle boğazlaşıp, onun arkasın-

dan Bizans halkını soymıya başlayınca, imparator bunları şehirden uzaklaştırmıya çalıştı. Anadolu'ya sevketmek üzere Kapıdağı'nda karaya çıkarttı.

Soygun ve macera harbinden başka bir şey yapmıyan Katalanlar Anadolu'da Karesi ve Germiyanlı Türklerle çarpıştıktan sonra Kilikya'ya kadar gittiler; oradan dönüp yine soygun çarpışmaları yapa yapa batıya geldiler ve Rumeli'ye geçtiler. Reisleri Roje dö Flar, Edirne'ye giderek babası Andronikos ile birlikte imparatorluk eden Mihael'e arzı tazimatta bulunmak isterken bir Alan tarafından öldürülünce, bundan muğber olan Katalanlar işi büsbütün azıttılar. Soygun ve tahriplerini artırdılar. Bir müddet Gelibolu'da tutunarak, intikam almak gayesiyle imparatorun topraklarına akınlar yaptılar. Sonra yine tahriplerle maceracı hareketlerine devam ederek Atina'ya kadar ilerlediler, orada bir hükûmet kurdular.

Bu vaziyette imparatorun batıda yardım ümidi neticelenmiş olmayıp, ayrıca yeni belâların ortaya çıkmasına, sebeb olmuştu. İmparatorluk arazisi dahilindeki halk vergi yükünden ezilir, derebeyi vaziyetindeki eyalet valileri ile memurların zulüm ve adaletsizliklerinden bezginlikleri artmakta devam ederken, Bizans merkezinde de siyasî krizler ve taht kavgaları sürüp gidiyordu. İmparator İkinci Andronikos, oğlu Mihael ile birlikte saltanat sürmekte iken, Mihael'in 1320 yılında ölmesi üzerine Mihael'in oğlu genç Andronikos büyük babası ihtiyar Andronikos ile taht kavgasına girişmiş, en sonunda saray nazırı Kantakuzen'in de yardımiyle 1328 de ihtiyar Andronikos'u hal' ederek Bizans tahtına oturmuştu.

Genç Andronikos, imparatorluğunu Anadolu ve Balkanlardan tehdit eden kuvvetlerle uğraşmak üzere faaliyete geçti. Balkanlar cihetinde Bulgar kıralının ileri hareketini durdurdu. Anadolu cihetinde Bursa'yı aldıktan sonra İznik'i kuşatan Orhan Bey ile muharebe etti. Balkanlardaki muvaffakiyetine rağmen Orhan Bey karşısında mağlûboldu. Yaralı vaziyette muharebe sahasından güçlükle sıyrılıp kurtulabildi (1330). Bunun arkasından İznik, İzmit gibi mühim merkezler Türklerin eline geçtikten sonra, Türkler Boğaziçi kıyılarına kadar sokuldular.

Bu sırada Balkanlarda Bizans için yeni bir tehlike daha belirmişti. Bu yeni tehlike Bizans başşehrini dahi almıya niyetlenen Sırp kıralı İstefan Duşan idi. Sırpların bu en kudretli kırallarının arz ettiği tehlike karşısında Bizans imparatoru Türklere yanaşmak ve onların dostluğundan faydalanmak istedi. İmparator genç Andronikos bu gaye ile Orhan Beye bir heyet yolladı. Fakat 1341 yılında ölümü Bizans merkezinde saltanat için yeni kavgaların doğmasına âmil oldu.

Andronikos'un küçük yaştaki oğlu Yuannis (Jan)e vasi tâyin edilen başvekil Kantakuzenos bir fırsatını bularak Dimetoka'da hükümdarlığını ilân etti. Lâkin Kantakuzenos'un imparatorluğu İstanbul ve Edirne'de kabul edilmedi. Edirneliler Bulgar kıralını yardıma çağırırken, tahtı elinden kaçırmak istemiyen Kantakuzenos da Sırp kıralı ile anlaşmak istedi; buna muvaffak olamayınca Aydınoğlu Gazi Umur Beye başvurdu. Umur Bey 32 gemi, 29 bin askerle yardıma geldi. Bulgarları Dimetoka'dan geriye attı. Umur Bey ertesi sene yine Rumeli'ye geçti ve Kantakuzenos'un rakiplerini tepeledi. Umur Bey Bizanslılara yardım için 1345 de üçüncü defa olarak Saruhan beyliği ile Karesi Oğullarının kuvvetleri de yanında bulunduğu halde Rumeli'ye geçmiş ve dostu Kantakuzen'in hasımlarını ezerek Bizans imparatoruna kıymetli yardımlarda bulunmuştur.

Umur Beyin bu üçüncü yardımından sonra Kantakuzenos, Umur Beyin tavsiyesiyle bundan böyle Orhan Gazi'den de yardım temin edip ona istinadetti. 1346 da kızı Teodora'yı Orhan Beye vererek dostluğunu akrabalık bağı ile takviye etti. Orhan Beyden ilk defa beş altı bin kişilik yardım kuvveti temin eden Kantakuzenos, Türk askerlerinin başarısı sayesinde, Yuannis'e karşı Rumeli'deki vaziyetini iyice kuvvetlendirdi. Rumeli'de emin ve hâkim vaziyete geçince Bizans'ı almıya karar verdi. Orhan Beyden aldığı kuvvetlerle beraber Bizans'ı kuşattı. Bir senelik kuşatma sonunda, şehirdeki taraftarlarının surlardaki bir kapıyı açmaları neticesi şehre dahil oldu. Nihayet Yuannis'le müştereken imparatorluğu kabul edildi.

Kantakuzenos, 1347 yılında damadı Orhan Gazi ile Üsküdar'da görüşmesini mü-

teakıp, Sırplara karşı kullanılmak üzere altı bin kişilik yardımcı Türk kuvveti temin etti. Kantakuzenos, sıkıntıya düşünce hemen Türklere başvurarak yardım kuvveti temin etmesine ve mevkiini Türklere medyun bulunmasına rağmen, Türklerin aleyhine çalışmaktan da asla geri durmadı. Hattâ Papaya müracaat ederek Türklere karşı bir Haçlı seferi yapılmasını dahi istedi ve bu mesele üzerinde hayli durup uğraştı.

Yuannis'le müşterek saltanatı sırasında Rumeli'de kullanılmak üzere iki üç defa daha Türklerden yardım kuvveti alan Kantakuzenos 1353 de asıl imparator Yuannis'i Bozcaada'ya sürerek hapsettirmişti. Aynı sene içinde Bizanslılara yardım için gittiği Rumeli'den dönen Orhan Gazinin büyük oğlu Süleyman Paşa, Gelibolu yarımadasındaki Çimpe kalesine bir miktar asker bırakmıştır. Türklerin Rumeli'de tutunması işte asıl bu tarihten itibaren başlamaktadır.

1354 de Türkler Gelibolu'yu alınca, imparator Kantakuzenos tehlikenin vehametini kavramış, Türkleri Rumeli'de tutunmaktan alıkoymak için Sırp ve Bulgarlardan yardım istemişse de muvafık cevap alamamıştır. Bu arada Yuannis Bozcaada'dan kaçmış, İstanbul'a gelerek şehirde bir ayaklanmaya sebebolmuştur. Ayaklanma sonunda Kantakuzenos tahtını kaybederken, Yuannis onun yerine Bizans'ın imparatorluk tahtına kurulu - yordu (1355).

Birtaraftan Bizans merkezindeki taht kavgaları, öte taraftan da Anadolu'dan sonra Rumeli cihetinden de sıkışması, Bizanslı idarecileri şaşkına çevirmişti. Bizans'ın hasmı bir tane değildi: en başta fena idare ile taç kavgaları imparatorluğu her gün biraz daha çökertiyordu. Balkanlarda Sırp ve Bulgar tehlikesi, imparatorları sık sık Türklerden yardım ricasına mecbur ediyor, taç kavgaları devam etikçe Türklerin Bizans üzerindeki nüfuz ve müdahaleleri o nisbette artıyordu. Bütün bu hallerden ustaca istifade eden Türkler Balkanlarda adım adım ilerliyorlardı.

Türklerin Balkanlardaki ilerleyişi fazlalaşınca imparator yardım temin etmek için Avrupa'ya gitti. Avrupa dönüşü Macaristan'dan geçerken ziyaret ettiği Macar kıralına, yardım yapıldığı takdirde Katolikliği kabul edeceğini bildirdi. Macaristan'dan memleketine avdet ederken birçok sıkıntılar atlattı. İmparatorun bu vaadini gerek Bizans halkı gerekse Balkanlılar hoş karşılamıyordu. Balkanlılar mezhep değiştirmektense Türklerin dinî toleransından faydalanarak Türk idaresinde yaşamayı daha uygun buluyorlardı.

İmparator Beşinci Yuannis karısının ve tebaasının muhalefetine rağmen, kiliselerin birleşmesi işini görüşmek üzere Roma'ya gitti. Roma'da katolikliği resmen kabul etti (1369). Papa bir taraftan imparatorun katolikliği kabul ettiğini ilân ederken, aynı zamanda bütün Rum papaslarının da mezhep değiştirmek suretiyle imparatoru takibetmelerini tavsiye ediyordu. Fakat imparatorun katolikliği kabul etmesi Rum papasları üzerinde katoliklik lehine bir tesir yaratmadı. Bilâkis eskidenberi Katoliklerle Ortodokslar arasında mevcudolan mezhep münaferetini körükledi. Yuannis de Roma'dan ayrıldıktan sonra Avrupa'nın mühim merkezlerini dolaşarak pek çok yardım vaadi aldı ama bütün bu vaadler tamamen lâfta kaldı.

Bütün bu haller Türk muvaffakiyetini kolaylaştırmaktaydı. Batıdan istenen yardımdan kat'i şekilde ümit kesilince Bizans imparatorları Türklerle anlaşmıya mecbur oldular. Türklerin Balkanlardaki fütuhatını tanıdılar, hattâ Bizans'ta Türkler için bâzı haklar tanımak zorunda kaldılar. Maamafih fırsat düştükçe Türkler aleyhine açık veya gizli entrikalar çevirmekten geri durmadılar. Nihayet Balkanlarda da vaziyetlerini sağlamlaştıran Türkler Bizans'ı zaptetmek üzere kuşatma hareketlerine tevessül ettiler. 1402 Ankara harbi Bizanslılara rahat nefes aldırdı ama, Bizans artık o derece çökmüş, buna mukabil Türk devleti o kadar kuvvetli temeller üzerine bina edilmişti ki, neticede yıkılmaktan kurtulamadı.

★ ★ ★

Kayılar rastladıkları iki muharip ordudan mağluba yardıma koşarlarken
(Mufassal Osmanlı Tarihi tablosu No: 1)

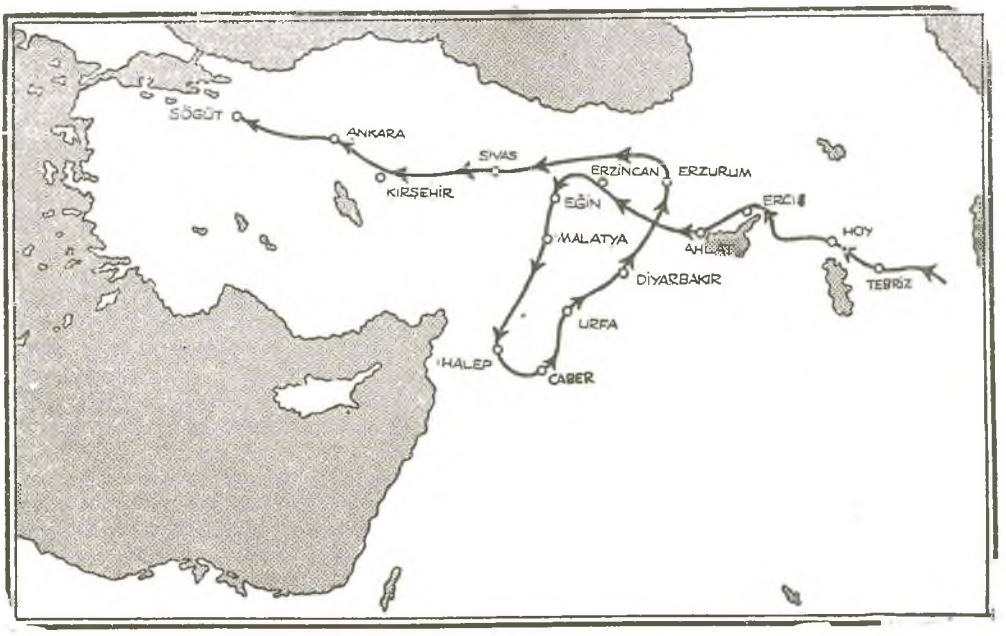

Kayı aşiretinin Süleyman Şah maiyetinde Anadolu'ya gelirken, ilk Osmanlı tarihçilerine göre, takibettiği yollar (Bu hususlaki bilgiler metinde izah edilmiştir)

KAYILAR

Dünya tarihi seyrinin değişmesine tesir eden Büyük Osmanlı İmparatorluğunu kuranların; Oğuzların Kayı boyundan olduğu, bugün tahakkuk etmiş sayılmaktadır. Eski Osmanlı tarihleri ile yeni tetkikler, bunlara ilâveten tarih geleneği; Osmanlıları, Oğuzların Kayı boyuna mensup bulundukları neticesine götürmektedir.

Osmanlıların Anadolu'ya geldikleri zamanki aşiret devirleri ile devletin kurulduğu ilk zamanlara ait tarihleri hayli karışıktır. Bu devrelere ait tarihler sonradan kaleme alınmış eserler olduğu için, bâzı hususlarda kat'î hükümlere varabilmek üzere yeni tetkiklerin neticesini beklemek lâzımdır.

Osmanlıların aslına ve Kayılara dair son yapılan tetkikler Osmanlı devletini kurmuş olan ailenin, Oğuzların sağ kolu (Bozoklar) olan Gün Han kolunun Kayı boyundan olduğu hakikatını tarih geleneklerine uygun tarzda neticeye bağlarken; Kayılardan bahseden eski eserlere, Türk kabilelerinin İran'dan itibaren batıya doğru göç hareketlerine ve bilhassa Anadolu'da Kayı adını taşıyan köy isimlerinin yerlerine müsteniden, Kayıların Anadolu'ya gelişlerinin, Osmanlı tarihlerinin yazdıkları gibi onüçüncü asır ortalarında değil, Malazgirt harbini müteakıp olduğu neticesine varmaktadır.

Onbeşinci asırda kaleme alınmış olan en eski Osmanlı tarihleri, Kayıların, Merv yakınındaki Mâhân şehrinde Süleyman Şah idaresinde yaşarken Moğol istilâsı üzerine batıya kaçarak Birinci Alâeddin Keykubat (1219-1236) zamanında Anadolu'ya geldiklerini bildirmektedir. Halbuki zamanımızın yeni tarih görüşünün ışığı altında, başka kaynaklara da istinat etmek suretiyle yapılan son ince-

lemeler eski Osmanlı tarihlerinin bu ifadelerinin doğru olmadığını göstermektedir. Selçuklu hükümdarı Alp Aslan'ın 1071 Malazgirt zaferini müteakıp, Selçuklular Anadolu'yu istilâya, daha doğrusu istilâ suretiyle Türkleştirmiye başladıkları sırada kendilerine bağlı birçok Türk aşiretini Anadolu'ya getirerek kısım kısım muhtelif yerlere yerleştirmişlerdir. Kayıların da bu arada Anadolu'nun bâzı yerlerine yerleştikleri muhakkaktır.

re, Oğuz Hanın altı oğlunun dörder oğlunu, yâni Oğuz Hanın 24 torununu göstermektedir. Bunlardan Kayı, Oğuz Hanın büyük oğlu Gün Hanın birinci oğludur.

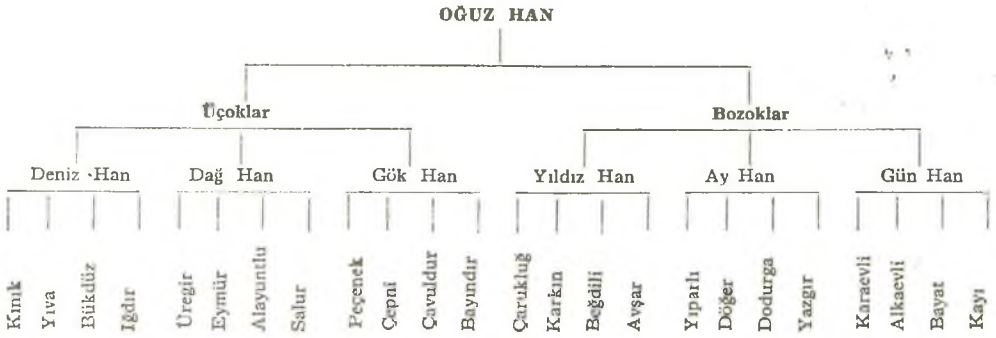

Tarih geleneklerine göre, Kayılar, Birinci Alâeddin Keykubat zamanında Ankara'nın batısındaki karacadağ mıntakasına yerleştirilmiş bulunuyordu. Kayıların Karacadağ'a ne zaman yerleştirildiklerini kat'i şekilde tespite imkân olmamakla beraber, bunların onüçüncü asır ortalarında Karacadağ mıntakasında bulundukları ve yine Kayılardan bir kısmının Söğüt ve Domaniç havalisine gelerek Osmanlı devletini kuranların çekirdeğini teşkil ettikleri tarihî bir hakikattir. Kayılar Söğüt havalisine geldikleri zaman reisleri Ertuğrul Beydi.

Türk tarih geleneğine ve Oğuzlardan bahseden eski kaynaklara nazaran, 24 Türk kabîlesi arasında Kayıların mühim bir mevkii vardır. Yukarıdaki tabloda gösterilen 24 Oğuz boyu (kabîlesi Oğuz efsanesine gö-

Oğuz Türklerinin işareti (Osmanlı padişahları yaptırdıkları silâhlara yukarda resmi görülen gürzün üzerindeki damgayı vurdururlardı. Bu işaret, Seyyit Lokman'ın Hünernâmesine göre, şahin mânasına geldiği gibi, bir yay ve üç ok resmini de hatırlatır)

Kayılardan bahseden en eski eser Kaşgarlı Mahmud'un «Divan-ı Lûgat-üt Türk» isimli eseridir. Kaşgarlı Mahmut bu boyun adını Kayığ şeklinde yazmaktadır. Reşideddin'in Camiüttevarih'inde Kayılara 24 Oğuz boyu arasında birinci mevki verilmiştir.

Osmanlıların Kayılara mensubiyetini kaydeden ilk eser ise; Yazıcıoğlu Ali'nin Selçuknâmesi'dir. Yazıcıoğlu Ali onbeşinci asrın ilk yarısında yaşamış ve eserini İkinci Murat namına kaleme almıştır. Buna mukabil Ahmedî, Âşık paşazade, Oruç Bey ve anonim Tevarih-i Âl Osman'da Osmanlıların Kayılara mensubiyetinden pek bahsedilmez. İdrisi Bitlisî, Hasan Bayatî, Acem Hâmidi, Müneccimbaşı gibi müelliflerin Osmanlıların Kayılardan olduğunu kaydeden eserlerinin kaynağı Yazıcıoğlu Ali'nin Selçuknâmesi olması lâzımdır.

Okundan çıkmış yay ile iki ok şeklinde Kayı boyu damgasına ilk defa İkinci Murad'ın bâzı sikkelerinde rastlanmaktadır. Daha sonra bu damga Osmanlı hükümdarlarının yedi tasarruflarına geçen ve hazinelerine giren si-

lâhlarına vurulmuştur. Bu hususta Hünernâme adlı eserde şu malûmatı bulmaktayız: «Oğuz neslinden olan Osmanlı Türkleri bu damgayı kabul ve Istablı-âmirelerinde dahi bu şekil ile mamulunbihtir». Hünernâme bu şeklin Şahin mânasına geldiğini kaydettiği gibi diğer boyların da işaret ve mânalarını bildirmektedir. Bu kitap Osmanlı Türklerinin ceddinin Oğuz Türkleri olduğu malûmatını veren kıymetli bir mehazdır.

Ertuğrul Bey ve nesebi

Kayıların Söğüt ve Domaniç havalisine geldikleri sırada reisleri bulunan Ertuğrul Bey'in nesebi kat'i şekilde tespit edilememektedir. Kayıların Anadolu'ya geliş zamanları gibi, kimler idaresinde geldikleri de iyice bilinmemektedir. Zira, elimizde Osmanlı beyliğini kuran şahısları ilk yıllardan itibaren tanıtan vekayinameler tam değildir. Osmanlı tarihlerinin hemen hepsinin birbirinden ufak farklarla anlattıkları Süleyman Şah hâdisesi belirli bir kaynağa istinad etmemektedir. Onun için, Ertuğrul Bey'in babasından başlıyarak nesebini şüpheye meydan vermiyecek tarzda tesbit edebilmemiz, ancak yeni bulunacak vesikalara ve yapılacak ilmî tetkiklerin neticesine bağlıdır.

Ertuğrul ve Osman Bey zamanında yaşamış olan Rum müverrihleri ile Selçuklu vaka'nüvislerinin eserlerinde Ertuğrul Beyden hiç bahis yoktur. Kendisinden bahis olmadığı için tabii nesebinden de bahis olmıyacaktır. Ertuğrul Bey'den bahseden eserler, onun ölümünden en az yüz sene sonra kaleme alınmışlardır. Ertuğrul'un ismine ilk defa Yıldırım Bayezid'in gazalarına iştirâk etmiş olan Şemseddin Muhammedül Cezerî'nin Tarihül İslâm adlı kitabında rastlanır. Burada, Osman Bey'in Bilecik fethi anlatılırken babasının adı Erdukrul şeklinde kaydedilip geçilir. Ertuğrul Bey'in nesebini tesbite delil ve medar olabilecek en eski kayıtlara, ondördüncü asrın sonları ile onbeşinci asrın başında yaşamış olan Şair Ahmedi'nin İskendernamesinde

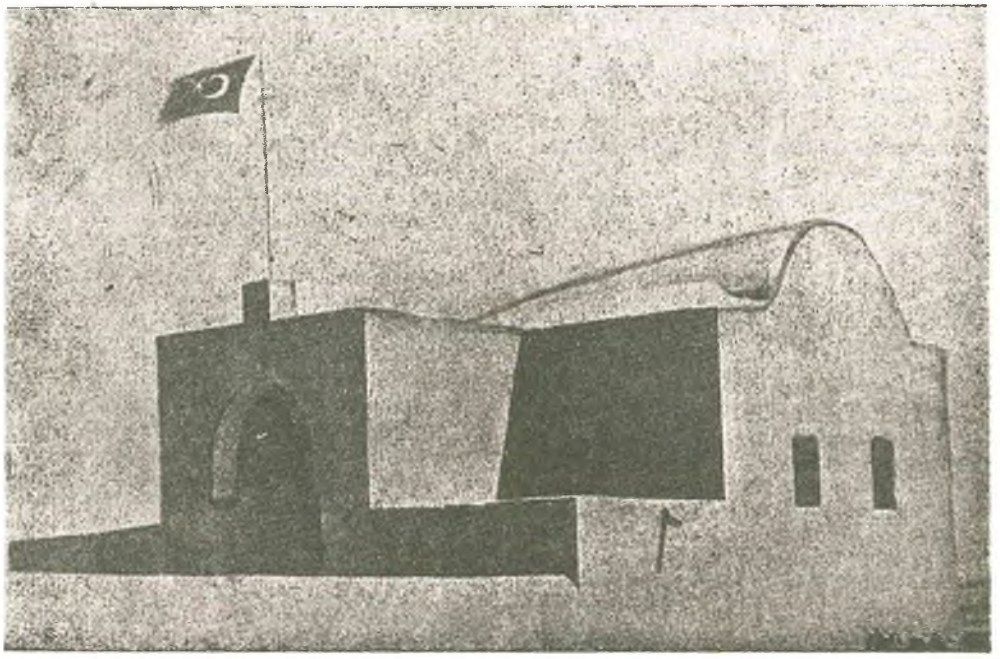

Ca'ber kalesi mevkiinde Süleyman Şaha atfedilen ve bugün «Türk Mezarı» diye anılan türbe (Mevkii, Kayıların Anadolu'ya geliş istikameti haritasında gösterilmiştir)

ve yine onbeşinci asrın ilk yarısında yaşamış bulunan Yazıcızade Ali'nin Âl-i Selçuk tarihinde rastlanır. Yazıcızâde bu eserinde Birinci Alâeddin Keykubat'tan bahsederken «Rum ucunu Kayı'dan Ertuğrul'a ve Gündüzalp ve Gökalp'e ısmarladı» demektedir. Bu ifadeden Gündüzalp'in, Ertuğrul'un babası olduğu neticesini çıkaranlar olduğu gibi, Ertuğrul'la nisbeti olmıyan başka bir uc beyi olabileceğini tahmin edenler de vardır.

Fatih devri şairlerinden Enverî ve Fatih'in son veziriâzamı Karamanî Mehmet Paşa, Ertuğrul'un babasını Gündüzalp olarak zikrederler. Behçet-üt Tevarih sahibi Sükrullah'dan başlamak üzere İkinci Bayezit ve müteakıp padişahlar zamanında yaşamış ilk Osmanlı tarihçilerinden Âşıkpaşazade, Oruç Bey, İdrisi Bitlisi, Neşrî, Lütfi Paşa, İbni Kemal, Hoca Sadeddin; Ertuğrul'un babasını Süleyman Şah diye kaydettikten sonra birbirinden ufaktefek farklarla Nuh Peygambere kadar giden bir şecere tanzim ederler.

Âşıkpaşazâde, Oruç Bey ve Neşrî gibi müverrihlerden daha önce yaşamış bulunan Ahmedî, Yazıcızâde Ali, Enverî, Karamanî Mehmet Paşa gibi kimselerin eserlerinde Gündüzalp ismine rastlandığına; mezkûr müverrihlerin Süleyman Şaha atfettikleri maceranın da yaşadığı işaret edilen devrin tarihî hâdiselerine pek tetabuk etmediğine göre; Ertuğrul'un babasının Süleyman Şah değil Gündüzalp olması daha kuvvetle muhtemeldir.

Âşıkpaşazâde ve diğer ilk Osmanlı müverrihlerinin eserlerinde Kayıların Anadolu'ya gelişleri ve Ertuğrul Bey idaresinde Söğüt havalisine yerleşmeleri hulâsaten şöyle anlatılmaktadır:

«Emrinde bulunan kabileleri ile birlikte İran'da Mâhan şehrinde oturan Süleyman Şah bin Kaya-Alp Acem beylerinin tahrik ve teşviki neticesi batıya doğru hareket etmiştir. Süleyman Şah Doğu Anadolu'ya girdiği zaman maiyetinde 50,000 göçebe Türk bulunmaktadır. Bunlarla Erzurum, Erzincan taraflarında dolaşmış, bâzı fütuhatta bulunmuş, göçebe Türkler dağlık arazide davarlarını barındıramadıkları için güneye inmiştir. Bu arada Süleyman Şah, Ca'ber kalesi önünde Fırat nehrini geçerken boğulmuş ve oraya defnedilmiştir. , Halen burası Türk mezarı diye meşhurdur. Süleyman Şah'ın boğulması maiyetindekilerin dağılmalarına sebebolmuştur. Bunlardan bir grup Süleyman Şah'ın Sungur Tiğin, Gün Doğdu, Ertuğrul ve Dündar adındaki oğullarının etrafında toplanmışlar ve Pasin ovasındaki Sürmeliçukur'a gitmişlerdir. Bunlardan Gün Doğdu ve Sungur Tiğin oradan eski vatanlarına dönmüşler, Ertuğrul ise kardeşlerinden Dündar ve 400 kadar maiyeti ile Sürmeliçukur'da kalarak birçok cenklere iştirâk etmiştir. Ertuğrul Bey o arada Saveci (Savcı) veya Sarubatı adındaki oğlunu Selçuklu sultanı Alâeddin Keykubad'a göndererek kabîlesi için bir yer ismiştir. Alâeddin Keykubat ona Söğüd'ü, Domaniç dağı, ve Ermeni Beli'ni vermiş; Ertuğrul da önce Ankara yakınındaki Karacadağ'a, sonra da kendisine yurt olarak verilen yerlere gelip yerleşmiştir.»

Kayılarm reisi Ertuğrul Beye kışlak olarak Söğüt, yaylak olarak da Domaniç verilip de buralarda yerleşince hududtaki Rumlarla birtakım mücadelelerde bulunmuştur. Selçuklu Sultanı Üçüncü Gıyaseddin Keyhusrev (1264-1283) Cimri hâdisesinden sonra hududa geldiği zaman Ertuğrul Bey, sultanı selâmlıyarak hediyelerini sunmuştur. Selçuklu sultanının 1279 senesine rastlıyan bu ziyareti sırasında Ertuğrul Bey uçta aşiret beyi bulunmakta idi.

Osmanlı tarihlerinin çoğu Ertuğrul Beyin ölümünün 1281 yılında vaki olduğunu, öldüğü sırada 90 yaşını aşmış bulunduğunu kaydederler. Ertuğrul Beyin mezarı Söğüt'tedir.

OSMANLI İMPARATORLUĞUNUN HAYATINDAKİ SAFHALAR

★

Onüçüncü asır kapanırken tarih sahnesine çıkan Osmanlı devletinin altıyüz seneyi aşan ömrü, devletin hayatında göze çarpan bâzı safhalara göre beş bölüme ayrılır. Bunlar: «Kuruluş», «Yükselme», «Duraklama», «Gerileme» ve «Dağılma» devirleridir. Gerçi gerileme devrini tâkiben Islahat, Tanzimat ve Meşrutiyet devirlerini de ayrı bölümler sayanlar varsa da, bu hareketlerin her üçü de gerilemeyi önleyip, parçalanıp dağılmayı kati şekilde durduramadığından hepsini birden dağılma devrinin içinde mütalâa etmek daha doğru olur.

★

Kuruluş Devri : (1299-1453)

Devletin hayatındaki ilk safha «Kuruluş» devridir. Başlangıçtan 1453 de İstanbul'un fethine kadar süren bu ikl safha, şayet 1402 de Timur'un Ankarada Yıldırım Bayezid'e indirdiği darbe olmasaydı daha erken tamamlanabilirdi.

Osmanlı devletinin ilk hükümdarı olan Osman Gazi, babasından sadece bir aşiret reisliğini devraldığı halde, yüksek zekâsı ve bitip tükenmiyen gayretleri sayesinde, tarihte cihanşümul bir devletin kurucusu olarak ebedileşmiştir.

Oğlu Orhan Gazi, babasından devraldığı Osmanlı ülkesini bir hayli büyültmüştür. Orhan Gazi'nin başa geçtiği sıralarda Bursa'nın zaptı önemli bir hamle olmuş ve bu şehir Osmanlı devletine merkez yapılmıştır. Türklerin Rumeli'ye geçmesi gibi mühim bir hâdise ile devletin teşkilâtlanmasına ait idarî, adlî ve askeri ilk müessese ve organizasyonların meydana getirilmesi onun zamanında olmuştur. Teşkilâtlanma ve idare işlerinde Orhan Gazi'nin kardeşi Alâeddin Paşa ile Çandarlı ailesinin hizmeti mühimdir. 1356 da Rumeli'ye geçiş hâdisesinde Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Paşa'nın gayret ve hizmetleri bilhassa zikre değer. Türklerin Rumeli'ye geçmeleri, Osmanlı devletinin sadece Asyalı kalmıyacağına ve ilerde cihanşümul olabileceğine ilk delildir.

Muharebe meydanında ölen ilk padişah Murad Hüdavendigâr zamanında, Osmanlı devleti,artık Balkan fütuhatı münasebetiyle, Avrupalıların bir haçlı ordusu manzarası gösteren birleşik kuvvetlerini yenmek için muharebeler vermiştir. 1389 da Kosova ovasında verilen meydan muharebesi işte böyle bir savaştır. Birinci Kosova zaferi ile Balkan hâkimiyeti için ilk büyük engel yenilerek aşılmıştır. Kapıkulu askerî teşkilâtı da ilk defa Murad Hüdavendigâr zamanında kurulmuştur.

Yıldırım Bayezid'in kazandığı Niğbolu meydan muharebesi (1396) ile İkinci Murad'ın Varna (1444) ve İkinci Kosova (1448) zaferleri de gene bir haçlı ordusu mahiyetini taşıyan müttefik Hıristiyan kuvvetlerine karşı kazanılan harblerdir. Bu mühim savaşlarda elde edilen parlak başarılar sayesinde Balkanlarda birkaç asır devam edecek olan Türk hâkimiyetinin temelleri kuvvetle atılmıştır.

Kuruluş devrinin en ateşli hükümdarı Yıldırım Bayezit, Anadolu ve Rumeli'de üst üste zaferler kazandıktan başka, İstanbul'u da kuşatarak Bizanslıları hayli sıkıştırdığı sırada, Osmanlı devleti büyük

bir tehlike ile karşı karşıya kalmıştır. Bu tehlike; Maveraünnehir'de büyük bir devlet kurduktan sonra batı istikametinde istilâ hareketlerine devam eden Timur'du. Yıldırım Bayezit 1402 de Ankara'nın Çubuk ovasında mağlûbolarak Timur'a esir düşünce; Osmanlı devleti yıkılma tehlikesi atlattı. Timur, Ankara muharebesinde sadece Bayezid'i esir etmekle kalmadı, Yıldırım'ın uzun uğraşmalar sonunda kurmuş olduğu Anadolu Türk birliğini de bozdu. Zira Timur, Anadolu beylerini eski beyliklerinin başına geçirdi. Bu arada, Ankara harbini müteakip Yıldırım'ın oğulları arasında on sene (1402 — 1413) devam eden saltanat kavgaları da devlet için hayli zararlı ve sarsıcı oldu.

Yıldırım Bayezid'in oğullarının en diplomatça hareket edeni Çelebi Mehmet, saltanat kavgaları devrine nihayet vererek Osmanlı tahtına yalnız başına sahibolunca; Timur'un yıkıcı tesirlerini ortadan kaldırmaya ve Osmanlı devletini hemen hemen Ankara muharebesinden önceki durumuna getirmeye muvaffak olmuştur. Böylece de, Osman Gazi, Osmanlı devletinin nasıl ilk kurucusu olmuşsa Timur'un bu devleti parçalamıya mâtuf siyaset ve hareketlerini önleyip birliği temin etmekle Çelebi Sultan Mehmet de hakkiyle ikinci kurucusu vasfını almıştır.

Osmanlı padişahları, devletin ilk kuruluş günlerinden itibaren, bir taraftan Hıristiyan ülkelerinde fetihler yaparken, öte yandan da Anadolu Türklüğünü bir bayrak altında toplamayı gözetmişlerdir. Anadolu'da Türk birliğinin temini işi de şüphesiz kolay olmamış, bu gayenin istihsali için umumiyetle Türk beylikleriyle de silâhlı mücadele gerekmiştir.

Her biri ayrı ayrı birer kıymet olan ilk padişahların kumandanlık, devlet adamlığı ve teşkilâtçılıkta gösterdikleri kudret ve maharetle Osmanlı devleti kuruluş ve emniyetini 1453 de tamamlamıştır. Daha devlet yeni teşekkül ederken askerî düzene verilen önem, kudretli hasımlar karşısında, bile zaferlerin âmili; âdil ve lâyık idare de yabancı ırkların Türk hâkimiyetine kolaylıkla ısınmalarının sebebi olmuştur.

Yükselme devrinin ilk hükümdarı Fatih Mehmet 1453 de İstanbul'u aldığı zaman, Osmanlı ülkesi Anadolu'da Karamanoğulları arazisi hariç olmak üzere Kızılırmağın kaynak bölgesine kadar olan yerleri; Rumeli'de de Trakya ve Bulgaristan'ın tamamını, Yunanistan ile Sırbistan'ın bir kısmını ihtiva ediyordu.

Binaenaleyh, bir buçuk asır süren kuruluş devri; Hristiyan ülkelerinde fütuhat, Anadolu Türklüğünü Osmanlı idaresinde birleştirme hareketleriyle birlikte, devletin gelişmesiyle mütenasiben esas kanunların, çeşitli devlet ve memleket kurum ve müesseselerinin ortaya konduğu ve inkişaf ettirildiği devirdir.

Osmanlı Padişahlarının nesep cetveli ve saltanat sürdükleri tarihler

★

[Saltanat meselelerine adı karışan şehzadeler de gösterilmiştir]

(Not: Birden otuz altıya kadar sıra numarası taşıyan isimler padişahlardır. Bu isimlerin altındaki rakamlardan soldan birincisi cülûs, ikincisi vefat veya diğer sebeplerle tahttan ayrılış tarihlerini gösterir).

★

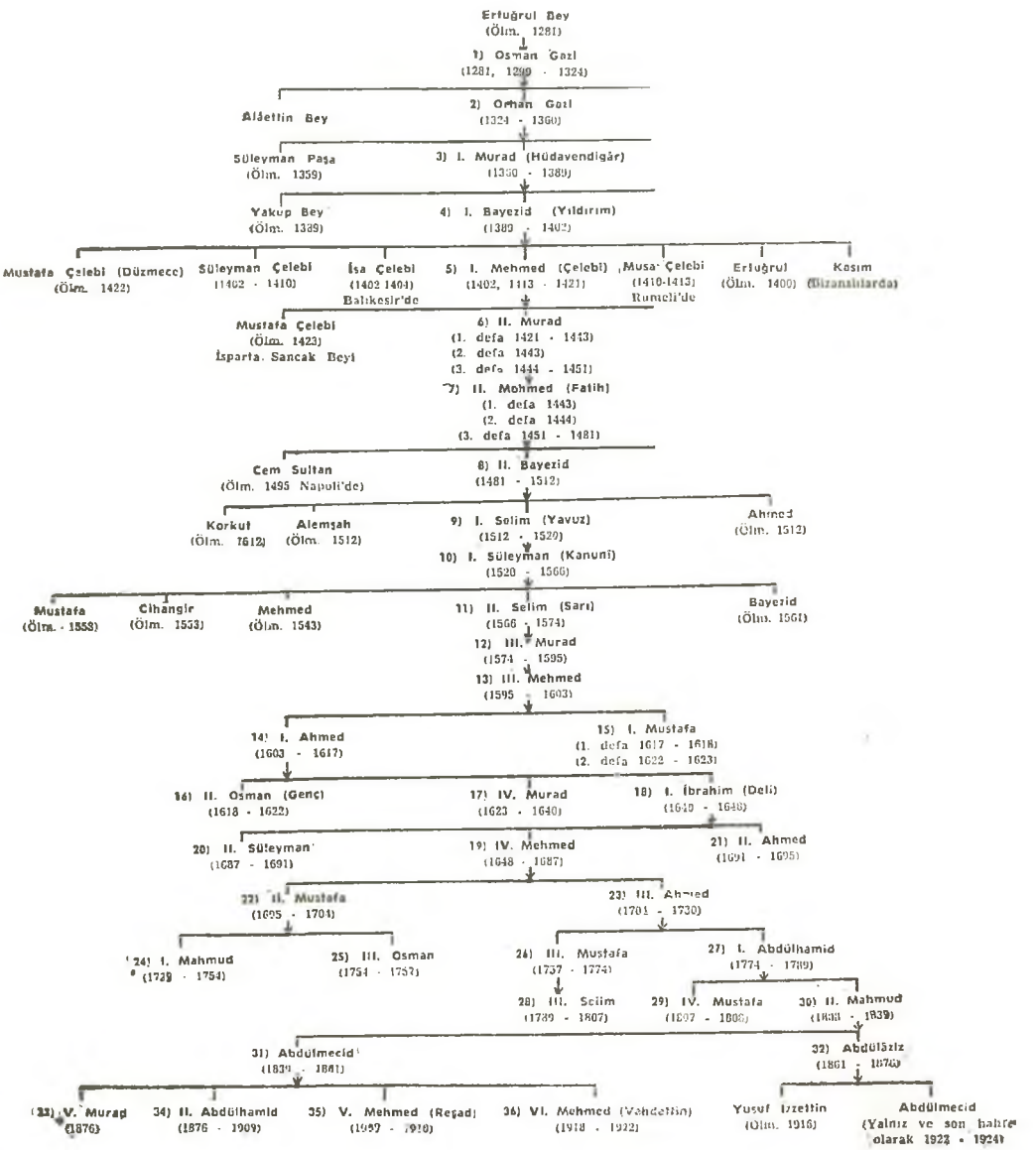

OSMANLI DEVLETİ

OSMAN GAZİ

★

Osman Beyin istiklâli meselesi - Fetihleri - Amcası Dündar Beyi Öldürmesi - Sakarya vadisinde ilerlemeler - Bizanslıların yardım araması - Köse Mihal'ın ihtidası - Bursa kuşatması ve zaptı - Kuşatma sırasında Bizanslılar - Osman Beyin halefi ve çocukları.

★

Osmanlı devletinin kurucusu sayılan Osman Bey Ertuğrul Beyin üç çocuğundan en küçüğüdür. Babası Ertuğrul'un ölümü üzerine aşiret beyi olduğu sırada, eski tarihlerin ekserisinin kaydına nazaran 23 yaşında idi. Babasının son günlerinde aşiret reisliği işlerine vekâlet etmiye başlamış, babası ölünce etrafındaki kabîileleri tam mânasiyle kendisine bağlamıştı.

OSMAN GAZİ

Babası : Ertuğrul Bey
Annesi : (Adı bilinmiyor)
Doğduğu tarih : 1258
Aşiret reisi olduğu tarih : 1281
Uc beyi olduğu tarih : 1289 (?)
Devlet reisi olduğu tarih : (1300)
Öldüğü tarih : 1324
Bilinen eşleri : Mal Hatun, Bâlâ Hatun
Çocukları : Orhan Bey (Mal Hatundan), Alâeddin Bey (Bâlâ Hatundan), Çoban Bey, Hamit Bey, Fatma Hatun, Pazarlı Bey, Melik Bey.
Türbesi: Bursa'dadır.

Osman Bey aşiret reisliğini ele aldığı ilk yıllardan itibaren, kendisine bağlı kabîilelerin topraklarını büyültmiye çalıştı. Bilhassa Bizans Rumlarına ait topraklardan fetih suretiyle kazanç teminine tevessül etti. O sırada Paleoloğların İznik imparatorluğu merkezini İznik'ten İstanbul'a naklettiğinden, Bizanslıların hududdaki idareleri gevşemişti. Osman Bey bundan kendi lehine çok istifade etti. Enerjik bir insan olduğundan, aşiret gazilerinin fevkalâde gayretlerine parlak zekâsını ışık yaptı. Bu sayede adım adım aşiret beyliğinden uc beyliğine, uc beyliğinden devlet teşkiline doğru hızlı ve emin adımlarla koştu.

Osman Beyin aşiret reisi olduğu tarihten 1300 senesine kadar geçen zaman zarfında yaptığı harblerle sair icraatının tarihini kat'î seneleri ile tespit etmek kolay değildir. Hattâ 1300 senesinden sonraki vakaların tarihlerindeki bu

müphemliği ölümüne kadar olan senelere de teşmil etmek daha doğru olur.

Eski tarihlerin bir kısmının kayıtlarına nazaran, Selçuklu hükümdarı sultan Mes'ud Osman Beye bir ferman göndererek Söğüt ve havalisinin kendisine verildiğini bildirmiştir. Söğüt ve havalisindeki topraklar Selçuklu sultanı tarafından Ertuğrul'a kabilesi ile birlikte oturması için evvelce tahsis edilmiş olduğuna göre; tarihlerin aynı yerlerin Osman Beye de ikta edilmiş olduğuna dair verdikleri haberi doğru kabul ettiğimiz takdirde; Osman Beyin, babası Ertuğrul'un yerine aşiret reisliğine geçişini Selçuklu Sultanı bu tarzda bir hareketle tanımış demektir. Selçuklu Sultanından mevzuubahis fermanın 1284 yılında geldiği söyleniyor.

Osman Gazi

(Bu resmin aslı Topkapı sarayı müzesindedir. Ressamı Avrupalıdır. Ne zaman yapıldığı meçhuldür)

Osman Bey, aşiret reisliğine geçtiği günlerden itibaren komşu Rum tekfurları aleyhine genişlemek arzusundaydı. Bunun için fırsatlardan faydalanmasını pek güzel başarıyordu. İlk yıllarda Yenişehir ve Lefke Rum beyleri ile arası iyi idi.

Lâkin İnegöl tekfuru hiç de onlar gibi davranmıyordu. Civardaki Rum tekfurları arasında en kuvvetli bulunan İnegöl tekfurunun şerrinden kurtulmak istiyen aşiret reislerinden Samsa Çavuş, bulunduğu yeri terkederek Mudurnu taraflarına çekilmişti. İnegöl tekfuru, Osman Beye bağlı Türk kabîlelerine birtakım zararlar ika etmekteydi. Bu vaziyete daha fazla dayanamıyan Osman Bey, babasının arkadaşlarından Akçakoca, Gazi Abdurrahman ve kendisinin silâh arkadaşlarından Turgutalp, Konuralp ve Aygutalp ile müzakere ederek kalenin zaptına karar verdi. Lâkin İnegöl tekfuru, Osman Beyin bu niyetinden haberdar olarak tedbir aldı ve Ermenibeli'nde bir pusu kurdu. Ermenibeli'nde kurulan pusudan Osman Bey bir hıristiyan casusu vasıtasiyle haberdar oldu. Böylece bir felâketten kurtulmasına rağmen kuvvetli hasmı ile çarpışmakta da teredd üt etmedi. Ermenibeli'nde cereyan eden şiddetli çarpışmada Osman Beyin kardeşi Sarubatı'nın oğlu Bay Hoca şehit düştü. Osmanlıların ilk muharebesi addedilen Ermenibeli çarpışmasında Osman Bey pek muvaffak olamadı. Ermenibeli hâdisesinden iki veya üç sene sonra Osman Bey İnegöl tekfuru ile bir defa daha çarpıştı. Domaniç civarında yapılan bu harbde İnegöl tekfuru Karacahisar tekfuru ile birlik bulunuyordu. Domaniç çarpışmasını (1287) Osman Bey kazandı ama bu defa da Ermenibeli'nde şehit düşen Bay Hoca'nın babası Sarubatı (Savcı) şehit oldu. Karşı tarafta da Rum kuvvetlerine kumanda eden İnegöl tekfurunun kardeşi Philatos maktul düşmüştü.

Domaniç muvaffakiyetinden sonra Osman Bey Karacahisar'ı zaptetti. Karacahisar'daki bir kilise Camiye tahvil edildi. Müverrihlerden Neşrî, Hacı Kalfa (Kâtip Çelebi) ve Bitlisli İdris'e göre, ilk hutbenin okunması da Karacahisar'ın fethini müteakıptır. Bu müelliflerin kayıtlarına nazaran; Osman Gazi'nin kayın pederi Şeyh Edebali'nin talebelerinden Karamanlı Dursun Fakih Karacahisar'a ilk Osmanlı kadısı olarak tâyin edildi. Ken-

Osman Gazi'nin bu resmi de bir Avrupalınındır. Topkapı sarayı müzesindeki bu resmin de ne zaman yapıldığı meçhuldür

disine kadılıkla beraber Şubaşılık vazifesi de tevdi edildi.

Osman Bey, cuma günleri halka ait mühim meselelerle meşgul olurdu. Bir cuma günü Germiyanlı bir Türk ile Bilecik Rum tekfuruna tâbi bir Rum arasındaki anlaşmazlıktan doğan dâvaya bakmış, neticede Rum'u haklı görerek onun lehine karar vermişti. Osman Gazi'nin Hıristiyan Müslüman farkı gözetmeden adalet dağıtması, adaleti her şeyden üstün tutması muvaffakiyetinin temel taşlarından biriydi. Onun kurduğu bu esas, Türk ırkının adalet üzerine titremesi, Osman Gazi'nin halefleri devresinde de asırlarca tatbik edildi.

Eski tarihlerin kayıtlarına göre; Domaniç muvaffakiyetinden sonra Selçuklu Sultanından bir ferman ile beylik âlâmetleri olarak tabıl, alem, tuğ gönderilmiş, İnönü ve Eskişehir'de Osman Beye verilmiştir. 1289 yılına müsadif gösterilen bu tevcihatın mahiyet ve sıhhati münakaşayı muciptir. Maamafih bu tarihte Osman Beyin uc beyi olduğuna inanmak lâzımdır.

Osman Bey Eskişehir cıvarındaki Karacahisar'ı aldıktan sonra kuzeye Sakarya vadisine yöneldi. Mudurnu tarafında aşiret reisi bulunan Samsa Çavuştan da faydalanarak Taraklı ve Göynük civarını zaptetti.

Osman Beyin seri muvaffakiyetlerle günden güne kuvvetlenmesi ve yeni topraklar elde etmiye başlaması, komşu Rum beylerini fazlaca korkuttuğundan bir tuzak kurmak suretiyle kendisini öldürmek istediler. Kızını Bilecik tekfurunun oğluna verecek olan Yarhisar tekfuru, Osman Beyi düğüne dâvet etti. O sırada Harmankaya hâkimi bulunan Mihal Bey, Hıristiyanlığına rağmen Osman Beye karşı beslediği sevgi dolayısiyle, vaziyetten Osman Beyi haberdar etti. Osman Bey, düğün davetçilerinin kötü niyetini öğrenince, onlardan daha kurnaz davranarak aldığı tertibat neticesinde Yarhisar ve Bi-

Seyyid Lokman'ın Hünername'sine göre Osman Gazi

lecik'i fethetti. Bilecik tekfurunun oğluna gelin giden Yarhisar tekfurunun kızı Halofira'yı da esir etti (1289). Bilâhare Nilüfer adını alan bu kızı oğlu Orhan Beye nikâhladı. Süleyman paşa ile Birinci Murat Nilüfer hatundan dünyaya geldiler.

Osman Bey Bilecik ve Yarhisar'ı aldıktan sonra Turgutalp'a İnegöl kalesini muhasara ettirdi. Arkasından kendisi de yetişerek kaleyi aldı. (1299). İnegöl'ün zaptıyle, Domaniç muharebesinde Karacahisar tekfuru ile birleşmiş bulunan eski bir hasım ortadan kalktı.

Osman Beyin İstiklâli Meselesi

İkinci Bayezit devrinde yazılmış en eski Osmanlı tarihleri ile, ondan sonraki padişahlar zamanında kaleme alınmış tarihlerde 699 hicrî yılını (milâdi tarihle 1299) Osman Beyin istiklâl yılı olarak gösterirler. Lâkin 1299 senesini ilk plânda Osman Beyin istiklâl yılı diye kabul etmek mümkün değildir. Gerçi 1299 da, İlhanlılara karşı yapılan Sulamış isyanı dolayısiyle Selçuklu Sultanı Üçüncü Alâeddin Keykubat devlet merkezini terketmiş, Selçuklular bir müddet için başsız kalmışlardı. Hattâ bu karışıklık ve başsızlık devresinde birçok Türk beyleri Osman Beyin yanına gelmişlerdi. Osman Bey ise, Selçuklu merkezindeki başsızlık ve karışıklık günlerinden itibaren daha serbest harekete başlamıştır. İşte, Osman Beyin daha serbestçe hareket etmiye başladığı tarihi, eski tarihciler istiklâl yılı olarak kabul etmişler, hattâ Osman Beyin devletin ilk teşkilâtını bu istiklâl yılı içinde kurduğunu da eserlerine dercetmişlerdir.

Osman Gazi'nin bu resmi de Jouannin'in Turquie adlı eserinden alınmıştır

Osman Beyin istiklâl yılı diye gösterilen 1299 senesinde pek zayıf bir gölge halinde de olsa Selçuklu devleti henüz mevcuttur; ve bu devlet İlhanlıların nüfuzu altındadır. Maamafih o sırada İlhanlı nüfuzu da eski sıkılık ve kudretini kaybetmektedir. Bundan cesaret bulan diğer uc beyleri de, Osman Bey gibi daha serbest harekete veya istiklâl ilânına tevessül etmişlerdir. Gerçi Anadolu'daki İlhanlı nüfuzunu eski sıkılığına kavuşturmak istiyen İlhanlı valilerinden Timurtaş Bey, Osman Beyin ölümüne yakın yıllarda bu niyetle faaliyete geçmişse de, Timurtaş'ın zararı daha ziyade Eşrefoğulları ile Hamidoğullarına dokunmuş, Bizans sınırındaki Osman Beye tesiri pek görülmemiştir.

1299 ve müteakıp senelerde Osman Bey istiklâl alâmetlerinden olarak kendi nâmına para bastırmadığına ve İlhanlı nüfuzundan tamamiyle sıyrılamadığına göre; 1299 yılını tereddüdsüzce istiklâlin başlangıcı kabul etmek kolay değildir. Bununla beraber Osman Beyin 1299 dan itibaren eskisinden daha serbest hareket ettiği, Bizans zararına mütemadiyen genişlediği, bu genişlemeyi İlhanlıların plân ve direktifiyle yapmadığı, uc beyi olduğu yıldan itibaren kabile teşkilâtından devlet teşkilâtına

geçmiye uğraştığı ve bunu yaparken de İlhanlı nüfuzunun kendisine engel olamadığı birer hakikattir. Onun için eski Osmanlı tarihçileri 1299 senesini hiçbir sebep olmadan istiklâl başlangıcı göstermiş sayılamazlar.

Osman Beyin Fetihleri

Bilecik zaptedilince Osman Bey ve beyliği merkezini buraya nakletti. Böylece Bilecik kasabası bir bakıma küçük Osmanlı beyliğinin merkezi vaziyetine geçmiş oluyordu.

Osman Bey, kuzey ve kuzeybatı istikametinde genişleme hareketine devam etti. Bilecik'ten sonra Yenişehir ve Köprühisar alındı. Yenişehir zaptedilince burası daha ilerilere yürümek için askerî karargâh haline getirildi (1301). Bilâhare İznik üzerine yüründü. Fakat Bizans'tan İznik için yardımcı kuvvet geldiği duyulunca, İznik'in zaptı işi daha sonraya bırakıldı.

Selçukluların Osman'ı Uc Beyi Tanıyan 1284 Tarihli İlk Menşuru

(İlâve: 2)

★

Selçuklular, Söğüd'ü Ertuğrul Beye 1231 de vermişlerdi. Ertuğrul, tahminen 1281 de vefat edince oğlu aşiret reisi olmuştu. Bizans tekfurlarına karşı zaferler kazanarak hudutta kuvvetli bir muhafız haline gelen Osman Beye de 1284 tarihli bir menşur ile aynı hakkı tanıyan Selçuklular bu menşurda ona «Osman Şah» dediler. Menşur okundu ve beyliği tebrik edildi.

Selçuklu hakanı İkinci Giyaseddin Mesut 1284 yılında bu devletin başına geçmişti. Lâkin kendisi Konyada oturur ve hiçbir işe karışmadı. Zira, Anadolu Selçuklu devleti bu sırada merkezi Tebriz olan Moğol İlhanlı devletine tâbi bulunuyordu. Selçuklu devleti, İlhanlılar tarafından Anadolu'ya gönderilen Moğol ümerası ile yine kendilerince muhtelif devlet hizmetlerine tâyin edilmiş Selçuk ümerası tarafından müştereken idare edilmekteydi.

Giyaseddin Mesut, her şeye rağmen bir gün vatanının Moğol istilâsından kurtulup istiklâline kavuşacağını umuyordu. İlhanlıların koyduğu ağır vergiler yüzünden memleketi perişan oluyor, günden güne za'fa uğruyordu. Batıda Bizans'la komşu idi; bu devlet, Moğollardan korktuğu için Selçuklu devletiyle göyâ sulh halinde bulunmakta idi. Lâkin Moğol himaye ve hâkimiyeti sona erer ermez Selçukluların za'fından istifadeye

→

→

kalkışacağı muhakkaktı. Giyaseddin Mesut bu yüzden batı hududunda bulunan ve devletini muhtemel bir taarruza karşı ilk hamlede koruyabilecek olan Türkmen aşiretlerine son derece chemmiyet verdi. Bunlardan birisi de Osmanlılardı. Moğol istilâsının ve ve tahakkümünün başlangıcından beri Anadoluda eli silâh tutan birçok bahadırlar, uclara doğru dağılmışlar ve bunlardan bir kısmı da yavaş yavaş Osman Beyin etrafında toplanmışlardı. Bizzat kendi aşireti ile beraber, bu suretle mühim bir kuvvet haline gelen Osman Bey ise, Bizans tekfurlarına karşı üst üste zaferler kazanmakta idi. Selçuklu hakanı bunun üzerine 1284 yılında Söğüt ucunu Osman Beye mülk olarak verdi ve buna dair olan fermanını Emir Mansur Çomakdar vasıtasiyle gönderdi. Bu fermanda Osman Beye: «Nâsırüddin Ebunnasr Osman Şah» diye hitabediliyordu.

Osman Gazi kendi aşireti halkını ve Söğüt civarında bulunan ahaliyi toplıyarak bu fermanı merasimle okuttu. Herkes, onun beyliğini kabul edip kendisini tebrik ettiler.

Bibliyografya: Âşık Paşazade; Tevarihi Âl-i Osman. Neşrî; Cihannüma. Âli: Künhülahbâr. Hadidî. Feridun Bey; Münşaatı Feridun. Hayrullah Efendi Tarihi. İbni Kemal Tarihi.

Osman Bey, silâh arkadaşlarından Samsa Çavuş, Konuralp, Aygutalp, Akçakoca, Gazi Abdurrahman gibi kimselerin yardımlariyle Bizans aleyhine genişlemiye devam ettiği sırada, komşu Rum beyleri birleşerek Osman Beye müştereken karşı gelmek istediler. Bursa Rum valisi ile Atranos, Kite, Kestel Rum beyleri birleştiler. Bizans'tan da İmparator İkinci Andronikos Paleologos'un hassa askeri kumandanı Müzalon'un emir ve idaresinde iki bin yardımcı asker geldi. İki taraf kuvvetleri İznik ve Gemlik arasında Bafeum'da yâni Türklerin Koyunhisar dedikleri yerde karşı karşıya geldiler. Bafeum muharebesinde Osman Bey galip geldi (1301). Çarpışmalar esnasında kardeşi Gündüz Beyin oğlu Aydoğdu Bey şehit düştü.

Bizans müverrihi Pahimeres'in tahminine nazaran Bafeum muharebesinde Osman Beyin kuvvetleri beşbin kişi idi. Koyunhisar (Bafeum) zaferi Osman Beye İzmit yolunu açtığı gibi Türk atlıları Bursa önlerine kadar hücuma geçebiliyorlardı.

Osman Bey, yeni alınan yerlerin mühim noktalarına, veya zaptı hesaplanan kasabaların yakınına kaleler yaptırmayı dahi ihmal etmedi. Yenişehir zaptedilerek

Osman Gazi'nin, Hizmetleri Üzerine, Sahası Büyütülen Sancak Beyliğine Getirilişine ve Beylik Alâmetleri Yollanışına Dair Selçukluların 1289 Tarihli İkinci Menşuru

(İlâve: 3)

★

Osman Şaha bu menşurla beraber Selçuklular ak sancak, tuğ, tabılhane ile şahsına ve gazilere hediyeler yollamışlar, bütün vergilerden de muaf addetmişlerdir. Tabılhane çalındı ve ayakta dinlendi.

Osman Gazi, babadan kendisine geçen beyliğini Selçuklu devletinin de 1284 menşuru ile tanıması üzerine, toplanmış olan kuvvetlerle Rumların üzerine yürüyüp onları büyük bir hezimete uğrattı. İnegöl tekfuru Nikola bu harpte maktul oldu. İki kız kardeşi, bir kızı, bir oğlu ve üç kardeşi esir düştü. Osman Gazi, bunları ve kadın - erkek elli kadar esiri Selçuklu hakanına gönderdi.

Muvaffakiyetlerinin üstüste devam etmesi üzerine Giyaseddin Mesut 1289 yılında Karaca Balaban Çavuş vasıtasiyle Osman Gazi'ye yeni bir menşur ile beylik alâmetleri gönderdi. Menşurda, Osman Gazi'nin Rumlardan fethettiği yerlerden maada Eskişehir de Söğüd'e ilâve edilerek müstakil bir sancak teşkil ediliyor ve beyliğine «Osman Şah» getiriliyordu. Gönderilen beylik alâmetleri, ak sancak, tuğ ve davul, kös zil ve zurna-

→

→

dan ibaret tabılhane idi. Bunları çalacak olanlar da birlikte gönderilmişlerdi. Bunlardan maada Giyaseddin Mesut, Osman Beye bir hil'at, bir kılıç, gümüş takımlı bir at, yüz bin dirhem gümüş ve gazileri için pek çok silâh hediye etmişti. Üstelik Osman Gazi'yi her türlü vergi ve tekliften muaf kılıyordu.

Osman Gazi'ye menşurla beylik alâmetleri geldiği zaman vakit ikindiden sonra idi. O sırada, âdeti olduğu üzere muhtaçlara ve misafirlerine yemek hazırlatmıştı. Tabılhanenin hemen çalınmasını emrederek bunu ayakta ve ellerini göğsüne kavuşturmuş olduğu halde dinledi. Bundan sonra, bilâhare «Mehterhane» diye anılan «tabılhane» nin her gün ikindiden sonra çalınması ve padişahların bunu ayakta dinlemeleri âdet oldu. Bu hal, Fatih devrine kadar devam etmiş, onun devrinde ise hükümdarların mehterhane ile nevbet vurulurken ayağa kalkmaları usulü terk olunmuştur.

Bibliyoğrafya : Âşık Paşazade; Tevarihi Âl-i Osman. Neşrî; Cihannüma. Âli; Künhülahbâr. Hadidî. Feridun Bey; Münşaatı Feridun. Hayrullah Efendi Tarihi. İbni Kemal Tarihi.

karargâh yapıldıktan sonra İznik'i tâciz edecek bir noktaya da kale kurdurmuştu.

Osman Bey Bursa yakınlarına kadar topraklarını genişletince eski Türk geleneğine uyarak, elde edilen yerleri kardeşi, oğulları ve silâh arkadaşlarına dirlik olarak ayırdı. Kardeşi Gündüzalp'a Eskişehir'i, Aygutalp'a İnönü ve Yundhisar'ı, Hasan Alp'a Yarhisar'ı, Turgutalp'a zaptında en büyük hizmeti ifa etmiş olduğu İnegöl'ü verdi. Kayınpederi Şeyh Edebali'ye de Bilecik'in resim ve öşürünü bıraktı; Oğlu Alâeddin Bey de bu sırada annesi ile birlikte Bilecik'te Şeyh Edebali'nin yanında bulunmakta idi.

Osman Beyin Amcası Dündar'ı Öldürmesi

Neşrî ve Bitlisli İdrisî'nin tarihlerindeki kayıtlara nazaran; Osman Bey, Karacahisar'ı zaptettikten sonra bu şehir pazarına gelecek yabancılara ait eşyalardan vergi alınması meselesini görüşmek için bir meclisi meşveret toplamıştı. Bu mecliste hazır bulunan amcası Dündar Bey, vergi ihdasının komşu Rum beyleri ile Germiyan beyini ittifaka sevkedebileceğini ileri sürerek muhalefette bulunmuştu. Yine Dündar Bey Köprühisar'ın fethine de muhalefet etmişti. Buna kızan Osman Bey o sırada doksanlık bir ihtiyar olan amcası Dündar Beyi okla vurarak öldürmüştür.

Hayrullah Efendi ise Tarihi Âl-i Osman isimli tarihinin ikinci cildinde Dündar Beyin öldürülmesi sebebini başka türlü izah etmektedir: Ertuğrul Beyin ölümü üzerine Osman Beyin kabîle reisliğine geçmesini amcası Dündar hazmedememiş, onu devirerek kabîle reisliğini elde etmek için fırsat kollamıya başlamıştı. Hattâ rivayete nazaran Bilecik ve

Osman Beyin Bizanslılardan bir kaleyi zaptı (Ricaut'nun almanca nüshasından)

Selçuklu Hükümdarlarından Osman Beye Gelen 1289 Tarihli İkinci Menşurun Metni

(İlâve: 4)

★

1289 yılında, Selçuklu hükümdarı ikinci Gıyaseddin Mesudun Osman Beye yolladığı menşurun azçok bugünkü dile uydurulmuş ve kısaltılmış metni şöyledir:

«... Cenabı Hak bana saltanat ihsan ederek emirlerini ve yasaklarını ifaya memur etti. Ben de bunun karşılığında büyük mansıpları ve ulu rütbeleri ehlinden esirgemiyerek, herkesi kabiliyet ve istidadına göre arzusuna eriştirmekten geri kalmayı câiz görmeyip İslâm memleketlerinde kendisine düşen hizmeti ifa eden, savaş meydanlarında nam kazanmış koca yiğitlerin ve biricik anılan erlerin her birine halli halince rütbe ve makamlarla riayet ve şefkat ettiğimden hiçbirinin hizmeti boşa gitmez. İşte bu cümleden hizmetleri olan saadetmendi âlicâh Osman Şah bin Erduğrul Bey ki bütün aşiret ve kabileleriyle mukateleyi iş edinmiş olup müşrikleri, Allaha ve ahret gününe inanmıyanları Allahın ve Resulünün menettiklerine uymıyanları ve Hak diniyle dinlenmiyenleri uslandırmak hususunda Allahın emirlerine uymuş ve cüret ve celâdeti âvazesiyle alem olmuştur. Evvelce kendilerine yurtluk ve ocaklık olarak verilen Ankara Karadağından mada İnönü, Yenişehir, Eskişehir, İnegöl, Yarhisar taraflarını bazu kuvvetiyle açıp İslâm memleketlerine kattığı gibi düşmanlarına daima üstün gelmiş, hile ve kuvvetlerini yenmiş ve bilhassa İslâmın büyük düşmanlarından Nikola adlı mel'unu haklıyarak tasallutundan niçe yerleri kurtarmıştır. Bütün bu nevi daha birçok hizmet ve yararlıkları kulağımıza geldiğinden tarafımızdan riayete haklı ve lâyık görülüp kendisine tuğ, sancak, davul ve nakkare tahsis kılındı ve Eskişehir'den Yenişehire kadar olan yerleri bir sancak itibar edip ona verdim ve buyurdum ki adaletin iktizası olarak emaret mesnedinde ve eyalette vakar ve sükûnla karar edip adaleti şiâr edinip zalimin şerrini mazlumdan def ve zulüm ateşini yeryüzünden ref etmiye gayret gösterip hükümeti amanında

→

küçüğe ve büyüğe, zengine ve fakire, âlime ve cahile, uzak ve yakınlara, misafir ve komşulara müsavi bakıp ve dâvaları görülmeyince başkasiyle mukayyed olmayıp şer'e ait işleri kadılarla görüp ve siyasete (yâni cezaya) aidolanları durmadan yerine getirip lâkin Cenabı Hakkın şefkati yüzünden kan dökmekte sabrı ve vakarı elden komasın. Çünkü öldürüldükten sonra o kimsenin sağ bırakılmasında bazan fayda zuhur edince boşuna teessüfle fırsat kaçmış olur. Lâkin kısasta hayat vardır sözünden de ayrılmasın. Meğer ki, katlolunanın veresesi diyeti kısastan üstün tutup tercih edeler. Öyle zamanda da yetimlerin hakkını noksansız olarak ifa ettirsin ve Peygamberimizin şeceresinden olan seyyidleri muazzez ve muhterem tutup kendilerine riayet ve himayeti ve izaz ve ikramı ahret zahiresi eylesin ve Peygamberimizin veresesi olan ulu ulemâya lûtuf ve şefkatle muamele edip dinin bekasını ve şeriatın icrasını onların varlığının berekâtından bilip hatırlarını rencide etmekten gayet endişe edip çekinsin ve sipahî taifesine vazife ve ihsan kapılarını açıp lâkin ifrattan ve tefritten içtinabetsin ve reaya tarafını dahi icabettiği gibi mülâhaza eyleyip ne onların örfi vergilerini defterle tâyin olunan kimselerden men' ve ne onlardan haksız yere ziyade bir habbe alınmasına müsaade edip iki tarafa müsavî surette riayet etsin. Çiftçileri ve ziraatle meşgul olanları himaye edip günden güne beldelerin imarı ve halkın refahı ile uğraşmaktan hâli olmayıp belde ve nahiyelerde ekilmemiş yer bırakmayıp şen ve şadan kılsın. Beş vakit ibadeti cemaatle ifa edip daima rey ve müşavereden sonra harb ve sulhün hangi ekli lâzım gelirse o yola gidip ve bilhassa Allaha tevecchüle Peygambere uyarak fırsatı kaçırmayıp İslâm gayreti için gece ve gündüz çalışıp boş durmasın ve ganimet malından şer'î beşte bir çıkarıldıktan sonra kalanı gazilere tevzi ve taksim ve her birinin şer'î hissesini istihkakına göre teslim etsin. Kâfirleri harb meydanında yıkıp üstünde olanları

→

Yarhisar Rum beylerinin Osman Beyi öldürmek için aldıkları tertipten Dündar Beyin haberi vardı. Osman Bey Bilecik ve Yarhisar tekfurlarının tertiplerini atlatarak sağ salim tuzaktan kurtulunca 1298 yılında amcasını öldürmüştür.

Kanaatimizce bu iki vakanın birbirine bağlanması lâzımdır. Yâni Ertuğrul Beyin ölümünden sonra Osman Beyin başa geçmesini Dündar Bey çekememiş ve Osman Bey aleyhine faaliyete girişmiştir. Suikast yapılacağından haberi vardır. Tertip muvaffak olamayınca idarî işlerde muhalefete başladığından yeni kurulmakta olan birliği onun yıkıcı hareketlerinden kurtarmak için Osman Beyin amcasını öldürmesini tabii karşılamak lâzımdır.

Sakarya vadisinde ilerlemeler

1301 de kazanılan Koyunhisar (Bafeum) muzafferiyetinden 1308 yılına kadar geçen müddet zarfında Osman Beyin pek hızlı şekilde arazi kazancı temin etmediği anlaşılmaktadır. Fakat bu seneden itibaren yine mühim işlerin görüldüğüne şahit olunmaktadır. Sakarya vâdisenin kuzeye uzanan yolu üzerinde mühim bir mevki olan Akhisar'ın zaptı 1308 senesi vak'alarındandır. Osmanlı tarihlerinin kayıtlarına nazaran Marmara denizindeki Kalolimnos adası da aynı sene zarfında Ahmet Ağa oğlu Emir Ali tarafından zaptedilmiştir. Ada hâlâ «Emir Ali = İmralı» diye anılır. Böylece, Osmanlılar 1308 yılında ilk defa bir adaya sahibolmuşlar demektir.

Aynı sene vukuatı arasında İznik yolu üzerindeki Kocahisar (Trikakiye) kalesinin zaptı da vardır. Kocahisar'ın zaptı üzerine İznik ile İzmit arasındaki kara muvasala hattı Türklerin kontrolü altına girmiştir. Kocahisar alınınca Osman Bey İznik'i sıkıştırmıya başladı. Öte taraftan da Bursa'nın muvasala hatlarını kesmiye gayret etmekteydi.

Osman Bey İznik ve Bursa işleriyle meşgulken, güney hudutları üzerinde bir tatar taifesi dolaşmıya başlamıştı. Bizans müverrihi Pahimeres'in otuz bin kişi olarak gösterdiği bu tatar taifesinden bir kısmı bir panayır gününde Karacahisar'ı basarak yağmalamışlardı. Osman Beyin oğlu Orhan Bey tam zamanında Karacahisar'a yetişerek tatar-

---

→

alan gazilerin aldıklarını kendilerine bırakıp çok değerli bile olsa akçesin onlardan almasın. Ne kadar hazine hâsıl olursa defterle Beytülmal için zaptettirip bir habbe dışarıya koymasın ve cevahir ve kumaştan saltanat ihtişamına lâyık olanı ve erkek ve kadın esirlerin iyisini saltanatım tarafına göndersin ve silâh kısmından seçkinlerini ayrı tutup gayrısını icabı vaktinde vazifesiz ve gönüllü olarak varan gazilere versin.

Şayet ki ihtiyaç çekile diye; kendisine mahsus olarak iki bohça cübbe ve Rumî dibâ ve Mısır alacası ve çatma pelengi kadife ve bir kabze altınlı kılıç ve gümüş takımlı bir arap atı, yüz bin dirhem nakitten gayri bin nefer cebe ve cevşen, yâni bin askere yetecek silâh ve zırh ve iki bin kabze ellişer oku ile yay, bin beşyüz kalkan, üç bin kabze kılıç ve hançer ve iki katar deve yükü mızrak ve cirit gönderilip Karaca Balaban Çavuştan defter mucibince ahzolunup

→

→

lâzım oldukça gazilerden esirgenmeyip cihat yollarını açasın.

Bohça ve teşrif ve hassa şakan ve bevvaliye öşrü ve biti ve yarlığ ve pervanedar âdetî ve üç yüz defter yazıcı ve tuğraî vergilerinden ve Nevruz peşkeşinden ve saireden seni muaf kılıp hatırına ol bapta küçük ve büyük bir nesne ergürmeyip daima kalb huzuriyle uğur açıklığına, Allahın yardımına, Peygamberin mucizelerinin teyidine, hâzır ve gaip erenlerinin görülen ve gizli himmetlerine benim hayır duamla birlikte mazhar olasın ve devletimin devam ve bekasına dua edip güzel şeyler zuhura getirip lâzım olan hizmetlerde ikdam gösteresin.

Altı yüz seksen sekiz senesi şevval ayının ilk günlerinde Konya'da yazıldı».

Bibliyografya: Feridun Bey; Münşaatı Feridun.

Osman Gazi'ye devlet reisi olarak biat edilmesi

(İlâve : 5)

★

Osman Gazi'ye beylik âlâmetleri ve menşuru gönderen Selçuklu hükümdarı İkinci Gıyaseddin Mesud'un birinci saltanatı on dört sene sürmüştür (1284 — 1297). Selçuklu devletini hâkimiyet ve himayesi altında bulunduran İlhanlı hakanı Gazan Han, kendisine isyan eden ümerasından Baltu'yu tenkil ettikten sonra bu hâdise ile alâkalı bulunmakla itham ederek, 1297 yılında Gıyaseddin Mesud'u azledip Hemedan kalesine hapsetti ve Selçuklu tahtını Üçüncü Alâettin Keykubad'a verdi. Lâkin onun da saltanatı çok sürmedi ve 1299 yılında azledilip Hemedan'da ikamete memur edildi.

Bu sırada Osman Bey İznik şehrini muhasara etmiş bulunuyordu. Bir taraftan ise Alâettin Keykubat'tan yardım istemişti. Ondan gelecek yardımı beklerken kuvvetlerinin bir kısmını ayırıp Yalakova (Yalova) ya akına gönderdi. Burada ele geçen bir esirden, İstanbul'dan hareket eden imdat kuvvetlerinin Dil iskelesine vardıklarını öğrenen akıncılar, vaziyeti hemen Osman Beye bildirdiler. O da, ordusu ile ılgar edip gece vakti gafil ve sarhoş Bizans askerlerini bastırarak mağlûp ve perişan etti. Birçok ganimetlerle geri döndü. Lâkin, Selçuklu sultanından yardım gelmediği için İznik'i muhasaradan vazgeçip Bilecik'e döndü.

Osman Gazi, bu harbde elde ettiği ganimetlerle esirlerden bir kısmını Alâeddin Keykubad'a takdim etmek üzere yola çıkartacağı zaman, onun Gazan Han tarafından azledilip Hemedan'a götürüldüğü ve yerine Selçuklu hanedanından kimsenin tâyin edilmemiş olduğu haberi alındı. Tabiî, hediyelerin gönderilmesinden vazgeçildiği gibi, üstelik Moğolların Osmanlı ülkesine saldırmaları endişesi de belirdi.

Alâeddin Keykubad'ın uğradığı âkıbet üzerine Selçuklu beyleri ve askerleri sağa, sola dağılmıya başladılar. Araların - dan, bilhassa bahadırlıkla nam almış olanlar yavaş yavaş Osman Beyin yanında toplandılar. Bunlardan maada, doğrudan doğruya Moğol hâkimiyetine girmek istemiyen göçebe Türkmen aşiretleri de birer ikişer gelmiye başladıkları için Os-

→

man Gazi'nin kuvveti fazlalaşıyordu.

Selçuklu hizmetinden böylece Osmanlı hizmetine geçen beyler, Alâeddin Keykubad'ın İran'a götürülmesi ile Selçuklu devlet ve hâkimiyetinin sona ermiş olduğuna kani bulunuyorlar ve bu memleketin bundan sonra zâlim ve cebbar Moğol valileri vasıtasiyle idare edileceği kanaatini taşıyorlardı. Osman Beyin kabilesi ise, aralarında yaşıyan eski bir rivayete dayanarak Türk devleti riyasetinin aslında Kayı Han evlâdına ait iken Selçuklular tarafından gasbedildiğine, lâkin, bir gün yine Kayı Han evlâdına intikal edeceğine inanıyorlardı. Bunun için Kayı Hanlılardan olması dolayısiyle bu riyasetin şimdi Osman Gazi'ye intikali zamanının geldiğine kani idiler. Üstelik herkes müttefiken, muhtemel bir Moğol saldırışına karşı müstakil ve kuvvetli bir devletin kurulması icabettiği fikrinde idi. İşte bütün bu sebeplerden dolayı nihayet Osman Beyin kabilesine dahil oymakların başları ile Türkmen beyleri ve Selçuklu hizmetinden kaçıp gelen ileri ümera toplanıp şuna karar verdiler: «Moğollar, Selçuklu memleketlerini istilâ etmişlerdir ve Selçuklu devleti inkiraz bulmuştur. Selçuklu Sultanlarından hiçbirisi Gazan Han tarafından hükümdarlığa seçilme - miştir; şu halde bulunduğumuz ülkenin müdafaası artık ayrı bir hanın idaresi ile mümkündür. Türk kavimleri arasında soy ve sop, iyi huy ve ahlâk, kahramanlık ve cömertlik cihetlerinden buna lâyık olan Osman Beydir. Kendisi hem Kayı Han neslindendir, hem de dindarlığı ile maruf Müslümandır.»

Sonra Osman Gazi'ye vardılar ve şöyle dediler: «Siz Kayı Han neslindensiniz. Kayı Han Oğuz Handan sonra Oğuz beylerinin hanları idi. Günhan töresine göre Oğuz Han neslinden kimse olmayınca hanlık Kayı soyu varken başka boy soyuna düşmez. İşte, Selçuk Hanlarının saltanatı dahi sona erip devletleri kal - madı. Anlar, babanıza ve size safa nazar olmuşlardır ve icazet verüp bey eyle - mişlerdir. Öyle ise siz han olmak gereksiz. Sizde hanlığa liyakat var, ittifak dahi bulunsun. Zira saltanat ya istihkak, ya ittifakla olur. İmdi, bu hanlığı kabul etmek size şer'an ve aklen lâzım gelmiş

→

ların daha ileri gitmelerini ve Eskişehir'i tahribetmelerini önlemişti. Orhan Bey yakalanan tatar esirlerine çok âlicenabane muamelede bulunmuş, onlar da İslâmiyeti kabul etmişlerdir.

Sakarya vâdisindeki Akhisar'ın alınması bu nehrin akış istikametine yâni kuzeye doğru ilerlemeyi kolaylaştırdığından Osmanlı kuvvetleri birkaç sene zarfında Geyve, Lefke, Akyazı, Hendek'i zaptetmişlerdir. Yine aynı seneler zarfında Osman Beyin silâh arkadaşlarından Akçakoca Kocaeli yarımadasında akın hareketlerinde bulunmuştur. Eski Osmanlı tarihlerinde Yalakova = Yalakabad diye zikredilen Yalova'ya ilk akın hareketi aynı zamanlara rastlar.

Bizanslıların yardım araması

Sakarya vâdisinde ilerlemeler kaydedilirken Osman Bey sadece tek taraflı hareket etmemiş, Bursa'ya doğru mütemadiyen sokulmıya da gayret sarfetmiştir. Bizans aleyhine mütemadiyen genişlemesi ve Marmara etrafındaki Bizans topraklarının her gün bir parçasının daha koparılması, imparatoru Hıristiyan olmıyan bir devletten medet umup yardım dilenmiye sevketmiştir. Zaten bu sırada Bizans arazisini küçültmekte devam eden sadece Osman Bey değildi. Batı Anadolu'daki Türk Beylikleri de Bizans zararına fetihler yapıyorlar, Bizans şehir ve kasabalarını alıyorlardı. Aydın ve Menteşe Beyliğine ait deniz kuvvetleri Ege adalarını vuruyor ve adalardaki Bizans hâkimiyetinin sona ermesine sebeboluyorlardı.

İşte bu vaziyet karşısında imparator İkinci Andronikos kızkardeşi prenses Marya'yı İlhanlı hükümdarı Gazan Mahmut Han'a vermek suretiyle ondan yardım vaadi almıştı. Lâkin İlhanlı hükümdarına takdim edilen Marya yolda iken Gazan Mahmut Han ölmüş, yerine geçen Olcayto Han'ın bu işe ehemmiyet vermemesi üzerine, imparatorun ümitleri iyiden iyiye kırılmıştı. Zaten o sırada İlhanlılar dahilî meseleleriyle uğraşıp bir taraftan da Mısır memlûkleriyle mücadele ettiklerinden, kendi zayıflıklarını örterek Bizans'ın istekleriyle uğraşacak halde değildiler. Anadolu Selçuklularının son hükümdarı İkinci Gıyaseddin Mesud'un 1308 de ölümü ile Selçuklu devleti ortadan kalkınca, İlhanlılar Anadolu'nun idaresini umumî valilere tevdi etmişlerdi. Anadolu'daki İlhanlı nüfuzu bu valiler marifetiyle devam ettirilmiye çalışılıyordu. 1317 yılında Anadolu'ya gelen Emir Çoban oğlu Timurtaş'ın valilik yılları hariç İlhanlı nüfuzu ondördüncü asırda pek sıkı şekilde hissedilmiş sayılmaz. Serbest hareket etmiye alışarak merkezî tanımıyan ve birer devlet kurma yolun-

---

→

ve bu işi başarmak himmet ve zimmetinize vacibolmuştur.»

Osman Bey de, esasen böyle bir şeyi arzu ediyor ve lüzumlu görüyordu. Oğüne kadar istiklâl ilânına kalkışmamasına sebep, Selçuklu hükümdarlarına karşı olan hürmet ve muhabbeti ve eski aile hukukuna riayet idi. Şimdi ise ortada bir Selçuklu hâkimiyeti, görünüşte dahi olsa, kalmamış bulunuyordu. Bunun için, teklif edilen devlet riyasetini kabul etti.

*

Biat merasimi Bilecik'te 1299 yılında Oğuz Han töresine göre yapıldı. Hanlığını kabul edenler Osman Beyin karşısında üçer kere yöğündüler; yâni diz çöktü-

→

→

ler ve yere baş koydular. O da her birine birer bardak kımız sundu. Kadehi onun elinden alanlar, kendisine kayıtsız ve şartsız olarak ebediyen itaat edeceklerine ahdederek bunu içiyorlardı. İşte, Türklerin tarihî and içme töreni budur. Sonunda ise Osman Gazi'ye bal ve kımız sundular, Osman Gazi bunu içince çavuşlar: «Abıhayatlar, sıhhatler, âfiyetler ve padişahlık mübarek ola!» diye alkış tutup dua ettiler. Bu suretle Osman Gazi müstakil olarak bey oldu.

Bibliyografya: İbni Kemal Tarihi. Lûtfi Paşa; Tevarihi Âl-i-Osman. Camiüddüvel. Miratiledvar. Ruhî Tarihi. Câmı Cemâyin. İdrisi Bitlisî; Hest bihişt. Âli; Künhülahbar. Hayrullah Efendi Tarihi.

Osmanlı devleti 1299 da kuruldu. Fakat istiklâl tarihi nedir?

(İlâve : 6)

★

Mevcut kaynaklara göre Selçuklu'ların Kayılara yurt olarak Söğüd'ü vermesi tarihi 1231 dir. Aynı yerlerle yeni kazanılanların Osman Gazi'ye de mülk olarak tanınışı 1284 dedir. Ona beylik alâmetleri verilişi ile vergiden muafiyeti tarihi ise 1289 dur. Osman Bey, Bizanslılar aleyhine yurdunu genişletirken, Selçuklu'ların inhilâli üzerine 1299 da kendisine tâbi olanlar tarafından devlet reisi yapılmıştır.

Fakat, ona beylik veren Anadolu Selçuklu devleti 1243 denberi Moğol İlhanlı devletinin tâbiidir ve böylece Osmanlılar da bilvasıta onlara tâbidir ve emirlerine itaat etmektedir.

İlhanlı'ların inkırazı, Osmanlı devletinin teşekkül tarihi addedilen 1299 dan otuzaltı sene sonra ve 1335 dedir ki, bu da Orhan'ın beyliğinin onbirinci senesine rastlar.

Burada bunları sûmuliyle tetkik edelim:

Osmanlı devletinin tamamen müstakil bir hâle gelmesi, artık başka bir devletin hiçbir türlü himayesi altında bulunmaması, ilk zamanlarda tâbi bulunduğu devlet hükümdarları tarafından zaman zaman verilen bâzı imtiyazlar; eskidenberi daima karıştırılmış ve Osmanlı istiklâli meselesi muğlak bir halde kalmıştır.

Ertuğrul Beyin ne zaman vefat etmiş olduğu kat'î olarak bilinmiyorsa da, onüçüncü yüzyılın ikinci yarısında hayatta bulunduğu, vakayinâmelerden anlaşılmaktadır. 1231 tarihinde Selçuklu devleti hudutlarına taarruz eden İznik Rum devletine karşı açtığı savaş sırasında Selçuklu hükümdarı birinci Alâeddin Keykubad'ın maiyetinde Ertuğrul Bey de bulunuyordu, akıncılık hizmetini ifa etmişti. Zaferden sonra, Birinci Alâeddin Keykubad, Söğüt havalisini hizmetlerine mükâfat olmak üzere mülk olarak ona vermişti.

Bu hâdiseden onbir sene sonra, yâni 1242 yılında Selçuklu hükümdarı ikinci Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında, Moğollara karşı kaybedilen Köse dağı meydan savaşı üzerine Selçuklu devleti tam

→

istiklâlini kaybederek İlhanlı devletinin yüksek hâkimiyetini tanımak zorunda kalmıştı.

1279 yılında Cimri adlı bir şahıs, Selçuklu hükümdarlarından İzzettin Keykâvus'un oğlu Gıyasettin Siyavuş olduğunu ileri sürerek ortaya çıkmış ve Karamanoğlu Mehmet Beyden yardım görüp başına bir sürü Türkmen toplamıştı. Ona en ziyade uçlarda bulunan aşiretler yardım etmişler ve rağbet göstermişlerdi. İlhanlılar himayesinde bulunan Üçüncü Gıyasettin Keyhüsrev, yanına bir miktar da Moğol askeri alarak bu hâdiseyi bastırdı. Bunun üzerine uçları dolaşmak ve buralarda yerleştirilmiş olan aşiretleri devlete daha sıkı şekilde bağlamak ihtiyacını hissetti. Bu arada Söğüd'e geldiği sırada Ertuğrul Beyin kendisini ziyaretle hediyeler takdim ettiği bilindiğine göre, kendisinin bu tarihte hayatta olduğu anlaşılmaktadır. Osmanlı vakayinâmeleri, kendisinin 1281 yılında vefat ettiğini kaydederlerse de, bunun diğer kaynaklardan tevsikine imkân yoktur.

*

Ertuğrul'un oğlu Osman Beyin, kendisinden sonra aşiret reisliğine geçtiği malûmdur. Üçüncü Gıyaseddin Keyhüsrev, 1284 yılında Moğollar tarafından öldürülmüş ve Selçuklu hükümdarlığına ikinci Gıyaseddin Mesut getirilmişti. Yeni hükümdar, batı hudutlarında bulunan uc beylerine büyük ehemmiyet veriyordu. Zira, Bizans'ı daimî bir tehlike olarak görmekteydi. Bu devlet, o sırada İlhanlı'lardan çekindiği için Selçuklulara karşı sulh siyaseti gütmekteydi; lâkin Gıyaseddin Mesut, devletinin ergeç bir gün Moğol tahakkümünden kurtulacağını umduğundan, o zaman Bizans'a karşı kuvvetli bulunmak istiyor ve sınır bekçileri olan uc beylerine bu yüzden ehemmiyet veriyordu. Bu arada, vaktiyle Alâeddin Keykubat tarafından Ertuğrul Beye temlik edilmiş olan Söğüt bölgesini aynı şartlarla, o sırada fiilen tasarruf etmekte olan, Osman Beye bir fermanla resmen mülk olarak tevcih etti (1284). Emir Mansur Çomakdar'ın getirmiş olduğu bu fermanda Osman Beye «Nasırüddin Ebun-nasr Osman Şah» diye hitap olunu-

→

→

yordu. Bu suretle, aşiretinin kendisine tevcih etmiş olduğu riyaset, tâbi bulunduğu Selçuklu devleti tarafından da tasdik edilmiş oluyordu.

Osman Bey, riyasete geçtikten kısa bir zaman sonra, babasının tâkibettiği sulh siyasetini terkederek Bizans Tekfurlariyle savaşa başladı. Evvelâ Kuluca hisarı, 1286 da İkizce zaferlerini kazandı. Hâkimiyetini yavaş yavaş Yarhisar, Yenişehir, İnegöl gibi Rumların elinde bulunan mühim istinat noktalarına kadar yaydı. Bunun üzerine, Gıyaseddin Mesut tarafından 1289 yılında Karaca Balaban Çavuş vasıtasiyle gönderilen bir fermanla Eskişehir ve İnönü havalisinin Söğüd'le birleştirilerek bir sancak teşkil edildiği ve beyliğinin kendisine verildiği bildirili - yordu. Selçuklu hükümdarı beylik alâmeti olarak tuğ, aksancak ve tabılhane yollamış, ayrıca bir murassâ kılıç ile gümüş takımlı at, yüzbin dirhem nakit ve gaziler için pek çok silâh da göndermişti.

Eski Osmanlı kaynakları, Osman Beyin bu münasebetle her türlü vergi ve tekliften muaf kılındığını da yazarlarsa da, bu beyliğin bir sene kadar daha diğer Anadolu beylikleri gibi, hâmî devlete vergi verdiği malûmdur. Bundan maada, harblerde düşmandan alınan ganimetlerden Beytulmâle, yâni devlet hazinesine ait olan ve hums-ı şer'î diye anılan beşte bir hissenin Selçuk hükümdarına takdimi ile, Selçuklu devletini devlet ve Selçuklu hükümdarlarını hükümdar tanı - makta devam olunmuştur. Böylece, Osmanlı Beyliği son defa 1290 yılında da Selçuklu hazinesine hums-ı şer'iyi vermiştir ki, bu da, aynı yıl Osman Beyin Karacahisar veya Yarhisar taraflarına yaptığı akınlarda elde edilen esir ve maldan ayrılan beşte birdir. O sırada Akşehir'de bulunan Selçuklu hükümdarı İkinci Gıyaseddin Mesud'un, evvelce Osman Beyin Karacahisar'ın zaptı için istediği yardımı yapamıyacağını bildiren, lâkin ona muvaffakıyetler temennî edip teşviklerde bulunan fermanı gelmişti. Bu yardımı istemek için Osman Bey, biraderzadesi Aktimur'la, Aykut Alp'ı daha evvel Konya'ya göndermişti. Osman Bey, fermanı gazilerin huzurunda okuttuktan sonra ona bir cevap yazdırıp son akınının neticelerini izahla alınan ganimetten şer'î beşte birin ve bir miktar esirin Akbaş Gazi vasıtasiyle takdim edildiğini bildirmişti.

*

İlhanlı hükümdarı Gazan Han 1297 yı-

→

→

lında İkinci Gıyaseddin Mesud'u azlederek Selçuklu tahtına Üçüncü Alâeddin Keykubad'ı nasbetmiştir. Buna sebep ise, Anadolu'daki Moğol ümerasından Baltunun makamına göz dikerek Gazan Han'a karşı vâki olan isyanının bastırılışından sonra, onun Baltu Han taraftarlığı ile itham edilmesiydi.

Üçüncü Alâeddin Keykubad'ın saltanatı da ancak iki sene kadar sürdü. Halka fazla zulmettiği için Selçuklu ümerası tarafından Moğol'lara şikâyet edildiğinden azlolunarak muhakeme altına alındı. Neticede zulmü sâbit olduğu gibi İlhanlı devletine isyana niyetli olmakla da itham edildi. İdamı lâzımdı; lâkin Gazan Han'ın kız kardeşinin kocası bulunduğundan affa uğrayıp Hemedan'da ikamete memur edildi. Selçuk'lu tahtı, üç sene boş kaldıktan sonra 1302 yılında tekrar İkinci Gıyaseddin Mesud'a tevcih olundu. Altı sene sonra onun vefatiyle ise, 1243 yılındanberi Moğol himayesi altında şöyle böyle devam edebilen Selçuklu devleti tamamen tarihe karıştı.

Osman Bey, 1299 yılında açtığı seferle Bilecik, Yarhisar ve İnegöl'ü üstüste zaptedince, bu sefer sonunda ele geçen çok mikdardaki harb ganimetlerinden her zamanki gibi şer'î beşte biri Beytülmal için ayırıp zafer müjdesiyle beraber Turgut Alp'la Üçüncü Alâeddin Keykubad'a göndermek üzere iken Selçuklu hükümdarının Gazan Mahmut Han tarafından azledilip Hemedan'da hapsedildiği ve yerine başkasının tâyin edilmemiş olmasiyle Selçuklu devletinin sona erdiği haberi geldi.

*

Osman Bey, bu suretle de artık Selçuklu tâbiiyetinde bulunmuyordu; zira, tâbi bulunacağı bir Selçuklu devleti yoktu. Bunun üzerine, ümerasının, aşireti ileri gelenlerinin ve Moğolların zulmünden ve tagallübünden bıkıp devlet merkezinden ayrılarak uçlara göçedip yerleşmiş olan eski Selçuklu emirlerinin teşvikiyle, Osman Bey o güne kadar Selçuklu hükümdarları adında okunan hutbeyi kendi adına okuttu.

İşte, klâsik Osmanlı vakayinâmeleri ve Osmanlı tarihçileri bu hâdiseyi Osmanlı devletinin istiklâli olarak kabul ederler. Halbuki, istiklâlden tam bir bağımsızlık ve hiçbir devletin vesayeti altında bulunmamak kastediliyorsa, Osmanlı devleti bu halde değildi.

→

→

Zira, esasen daha evvel himayesi altında bulunduğu Selçuklu'lar, Moğol İlhan'lı devletine tâbi idiler. Selçuklu hükümdarları, İlhanlı valilerinin emrinde birer kukla olup hiçbir işe karışmazlardı. Tek vazifeleri İlhanlı'lara kayıtsız şartsız itaatti. İlhanlı'lar, istediği zaman Selçuklu hükümdarını azledip yerine başkasını tâyin edebilir ve bunu her lüzum gör - dükçe derhal yapardı.

Selçuklu tahtının boş kaldığı bu devirde, Osmanlı Beyliği fiilen ve hukukan İlhanlı devletinin doğrudan doğruya himayesi altına girmiş oluyordu. Kat'î şekilde tevsikine imkân bulunmamakla beraber, eğer hutbenin 1299 yılında Osman Bey nâmına okunduğu hakikaten doğru ise, İlhanlı devleti gibi muazzam bir imparatorluğun küçük bir uç beyliğinde geçen bu hâdise ile de pek fazla alâkadar olmaması mümkündür. Nitekim Selçuklu devleti kendine tâbi olduğu zamanlarda da Selçuklu hükümdarları adına hutbe okunurdu. Esasen İlhanlı devletinin, bu uclarla o zamana kadar doğrudan doğruya münasebeti bulunmadığından ve Selçuklu devletine de henüz son vermek niyetinde olmadığından, onların bu nevi işleriyle yine doğrudan doğruya alâkadar olmamış bulunması da mümkündür. Nitekim Gazan Han, Selçuk tahtını üç sene boş bıraktıktan sonra İkinci Gıyaseddin Mesud'u tekrar Selçuklu hükümdarı nasbetmiştir. Bu hâdiseyi Osmanlı Beyliğinin nasıl karşıladığı ve bu sefer nasıl vaziyet hâsıl olduğu tamamen malûm değil ise de bilinen cihet, Osman Beyin muhtelif vesilelerle İlhanlı devleti valilerinden gelen emirlere harfiyen riayet ettiğidir.

Meselâ, Gazan Mahmut Han 1302 yılında üçüncü defa olarak Mısır seferine giderken Haleb'e vardığı sırada bir müddettenberi başı boş kalmış olan Anadolu uc beylerini zaptu rapt altına almasını ümerasından Çoban Beye havale etmişti. Çoban Bey, uc beylerine bu sefer için birer mikdar asker göndermelerini tebliğ etti. Osman Bey bunun üzerine oğlu Savcı Beyin kumandasında bir kısım kuvvetleri yola çıkardı. Kışın pek şiddetli oluşu yüzünden bu müfreze ancak birkaç menzil yol alabilmiş ve o aralık İlhanlı'ların Mısır seferi teşebbüsü de sona erdiğinden geri dönmüştü. Lâkin bu hâdise, diğer uc beyleriyle birlikte Osmanlı Beyliğinin de İlhanlı devletinin emirlerine mutî' bulunduğunu, yâni müstakil bir devlet olmadığını gösterir. Nitekim,

→

→

bilhassa Osmanlı Beyliğinin Anadolu'daki Bizans kalelerine daimî tecavüzünden bıkıp usanmış olan Bizans imparatoru Andronik Paleolog'un, bu halden kurtulmak için Gazan Han'a başvurarak buna son verilmesini rica edip hemşiresi Marya'yı da zevce olarak teklif etmesi üzerine, Gazan Han'ın Bizans arazisine tecavüz edilmemesi hakkında gönderdiği emre de Osman Bey derhal itaat etmişti.

Gazan Han 1303 yılında vefat edince, yerine Olcayto Hüdabende İlhan olmuştur. Olcayto, ilk iş olarak Anadolu Beylikleri içinde istiklâline en ziyade sahibolan ve Gazan Han'a baş eğmemiş bulunan Karamanlı'ları yola getirmiş, bunun üzerine öbür beylikler büsbütün sinmişti. Osmanlı Beyliği ise, Gazan Han zamanında verilmiş olan emri tutarak Bizans'la artık uğraşmıyor, İlhanın hışmına uğramasına sebep olacak hâdiselerden mümkün mertebe kaçınmıya çalışıyordu.

İkinci Gıyaseddin Mesud'un ölümün - den sonra diğer Anadolu Beylikleri gibi, Osmanlı Beyliği de doğrudan doğruya İlhanlı devletinin tâbii haline girdi. Hepsi İlhan'lı hazinesine vergi verirler ve İlhan'ın emrinden çıkmazlardı.

Osman Bey, bir müddet tek durduktan sonra Rumlarla tekrar savaşa başlamış, Prenses Marya'nın bu sefer Olcayto Hüdabende'ye nişanlanması hâdisesi bile onun üstüste Bizans kalelerini zaptetmesine ve Bizans topraklarına taarruzla akınlarda bulunmasına mâni olamamıştı. Lâkin, Geyve'ye tâbi Tekfur Pınarı kalesinin muhasarası sırasında, Çoban Beyin söz dinlememiye başlıyan Anadolu beylerini yola getirmek için bir Moğol ordusiyle Anadolu'ya girdiğini duyuşu üzerine muhasarayı bırakıp Yenişehir'e dönmiye mecbur kalmıştır. Osmanlı tarihçileri bu avdeti; «Mülkün masalih-i külliyyesi cihetiyle» tâbiri ile kayt ve izah ederler.

Osman Beyin Emaret devri böyle geçti ve oğlu Orhan Bey dahi tıpkı onun gibi İlhan'lılara tâbiydi.

Kendisi 1320 yılındanberi hasta bulunan babasının yerine beyliği fiilen idare etmekteydi. Hükümdar oluş tarihi hakkında birçok faraziyeler ileri sürülmüşse de, Bursa'da Hicrî 727 (1327 Milâdî) tarihinde basılmış olan ilk akçesinde hükümdarlık yılı olarak «3» rakamı görüldüğüne göre, 1324 yılında bu makama geçmiş olduğu şüphesizdir. Bu akçenin öbür tarafında İlhan'lı Hâkanı «Sultan-ı

→

da faaliyette bulunan uc beylerini Emir Çobanoğlu Timurtaş Bey İlhanlıların yüksek hâkimiyetini tanımıya davet ettiği zaman, Osman Beyin de bu davetin muhataplarından bulunduğunu kabul etmek lâzımdır. Osman Beyin İlhanlı nüfuzunu tanımakla beraber, icraatında müstakil bir devlet reisi gibi serbest hareket ettiği, İlhanlılarla münasebetinin Selçuklularla olan merbutiyet bağının zayıflıyan devamından ileri gitmediği anlaşılmaktadır.

Köse Mihal'in ihtidası

Osman Beyin şahsiyet ve muvaffakıyetlerine aynı zamanda İslâm dinine karşı samimî bir alâka besliyen Har - mankaya Rum Beyi Mihal Bey 1313 de İslâmiyeti kabul ederek Osman Gazi '- nin hizmetinde mevki aldı. Kendisi İslâmiyeti kabulünden senelerce önce Osman Beye karşı duyduğu yakınlık ve beslediği dostluk hişlerini, Bilecik ve Yarhisar tekfurlarının Osman Beyi tuzağa düşürerek öldürmek istedikleri zaman açığa vurarak bu menhus sui - kasttan Osman Beyi haberdar etmekle, belli etmişti.

İhtidasından önce ismi «Mihail Kas- ses veya Michel Kaezé» şeklinde kaydedilen sabık Harmankaya tekfuru İslâmiyeti kabul edince «Köse Mihal veya Mihal Gazi» diye anılmıştır. Müdebbir ve cesur bir insan olan Mihal Gazi ihtida edince Osman Beyin fetih hareketlerine beraberce katılmıştır. Gazi Mihal Bey ve onun soyundan gelenler, Osman Bey zamanından başlıyarak onaltıncı asır ortalarına kadar Türklüğe değerli hizmetlerde bulunmuşlardır. Osmanlı imparatorluğunun Avrupa toprağındaki hudut boylarında bulunan akıncı kuv - vetlerinin mühim bir kısmına kumanda eden Mihal oğullarının ceddi işte bu Gazi Mihal Beydir. Mihal oğullarının hizmetleri tarihimizin şeref hâlesi ile süslü sayfalarına dahildir.

Bursa kuşatması ve zaptı

Osman Bey, gerek Sakarya vadisine doğru, gerekse kuzey ve kuzey batı istikametinde adım adım ilerlerken, o sırada Marmara havzasının en önemli şehirlerinden olan İznik, İzmit ve Bursa'nın zaptını ilk hedefler olarak gözetmekteydi. Onüçüncü asır sonları ile ondöndüncü asır başında Bizanslıların Marmara havzasındaki en büyük şehirleri İznik'ti. İzmit ve Bursa ondan sonra gelmekle beraber, Osman Gazi Bursa'nın hepsinden daha mühim bir mevki işgal ettiğini keşfetmişti. Zaten Bursa'ya ötekilerden daha fazla sokulmuş, hemen hemen şehrin önü sayılabilecek topraklar Osmanlı ülkesi haline gelmişti.

Bizans kaynakları, Osman Beyin 1302 yılında İznik ve Bursa civarlarında görünüp bu havalide yerleştiğinden ve her iki şehri de uzaktan tazyik ettiğinden bahsederler. Bizans müverrihlerinden Pahimeres, Osman Beyin 1308 de Bursa'yı tazyik ettiğini, bu vaziyet karşısında tekfurun Osman Beyle müzakere neticesi bir müsalâhaya varmış olduğunu nakleder.

Bursa'nın zaptı için kat'î karara varmış olduğu anlaşılan Osman Beyin ilk tazyiklerden birkaç sene sonra ciddî ve esaslı şekilde işe giriştiği görülmekte - dir. Osmanlı tarihleri on seneden fazla süren Bursa abluka ve kuşatmasının başlangıç tarihini umumiyetle 1315 yılı olarak gösterirler. Şehrin birdenbire

→

âzam» diye anılmaktadır. Bu da, beyliğin o tarihte İlhan'lılara tâbi bulunduğunun en kat'i delilidir. Nitekim, hâlen Ayasofya kütüphanesinde bulunan Mecmua-i Felekiyye adlı eserin Memalik-i Rum el-mahrusa başlıklı kısmında İlhan'lılara tâbi olan Anadolu Beyliklerinin Moğol Hâkanının hazinesine her sene verdikleri vergi mikdarı zikredilirken, Orhan Beyin de adı geçer.

*

1335 yılında, İlhanlı Hâkanı Ebû Sait Bahadır Han'ın çocuk bırakmadan vefat etmesiyle başlıyan taht kavgaları sonunda batı Moğol devleti sür'atle inkıraz bulmuştur. İşte, bu hâdise üzerine, diğer Anadolu Beylikleri gibi, Osmanlı Beyliği de tam istiklâline kavuşmuştur. Şu halde bu tarihi, Osmanlı istiklâlinin mebdei olarak saymak icabeder.

Bu sırada Orhan Gazi onbir senedir Osmanlı Beyliğinin başında idi ve beylik Söğüt, Eskişehir, Bilecik, Yenişehir, Bursa, İznik ve İzmit taraflarına sahip bulunuyordu.

Osman Gazi'nin rüyası ve Bâlâ Hâtunla izdivacı

(İlâve : 7)

★

Ertuğrul Bey, 1281 yılında, doksan yaşını geçmiş olduğu halde vefat ettiği zaman oğlu Osman Gazi uzun bir zamandanberi ona vekâlet etmekte bulunuyordu. Ertuğrul Beyin vefatı üzerine evvelâ kendi kabilesi ve sonra diğer kabile ve aşiretler onun reisliğini tanıdılar. Osman Gazi o sırada yirmiüç yaşında idi. Beyliğin başına geçişinden kısa bir müddet sonra, Ahî reislerinden olup İtburnu civarında tekkesi bulunan Şeyh Edebali'nin kızı Bâlâ Hâtunla izdivaç etmiştir. Şeyh Edebali, aynı zamanda devrinin meşhur âlimlerindendi. Aslen Adana'lı olup tahsilini Suriye ve Mısır'da yapmıştı. Ahîlik o sırada Anadolu'da fevkalâde nüfuzlu ve yaygın bir tarikatti. Edebali'nin ise itibarı pek büyük, müritleri pek fazlaydı. Osman Gazi, onun kızını almak suretiyle Ahîlik nüfuzundan istifade etmek istedi ve buna muvaffak da oldu. Nitekim, Osmanlı beyliğinin kuruluş ve inkişafında pek büyük hizmetleri görülen Şeyh Mahmut Gazi, Ahî Şemsettin oğlu Ahî Hasan ve sonra Sadrazam olan Çandarlı (Cendereli) Kara Halil Paşa hep Ahîlerdendiler.

Eski Osmanlı tarihçileri ve anonim Osmanlı tarihleri Edebali'nin kızını yanlış olarak daima Mal Hâtun diye anmışlardır. Halbuki, Orhan Gazi'nin annesi olan Mal Hâtun, Ömer adlı bir zâtın kızıdır ve Orhan Gazi'ye ait 1324 tarihli bir vakfiyede bu husus sarih şekilde kayıtlıdır. Edebali'nin kızı Bâlâ Hâtun ise, Şehzade Alâeddin'in annesidir.

Osmanlı tarihçileri ve anonim Osmanlı tarihleri bu izdivaç hâdisesini şu şekilde naklederler:

Şeyh Edebali, Eskişehir'e yakın İtburnu köyünde tekke sahibi idi. Osman Gazi, sık sık gelip kendisini ziyaret ile ilim ve irfanından istifade ederdi. Yine bu ziyaretleri sırasında bir akşam şeyhin kızını bahçede görerek pek beğenmiş ve babasından nikâhla istemişti. Edebali bu teklifi reddetti. Çünkü kızını ona küfüv bulmuyordu. Osman Gazi bir beyliğin reisi idi; üstelik Kayıhan neslinden geliyordu. Kendisi ise, fakir bir şeyhti. Osman Gazi'ye ancak yine kendi kabilesinden bir kızı uygun görüyordu. Bunun için onun ısrarlarına karşı koydu. Osman Gazi bunun

→

üzerine dost bildiği Eskişehir beyine başvurarak tavassutunu istedi. Eskişehir Beyi ise Bâlâ Hâtunu ona değil, kendisine istedi. Şeyh Edebali bu teklifi de reddetti; lâkin onun şerrinden emin olamadığı için beyliği hududu içinde bulunan İtburnu'nu terkederek Osman Beyin mülküne nakletti. Eskişehir beyi bundan, onun kızını Osman Gazi'ye vermek istediği mânasını çıkartarak kızdı ve intikam almıya karar verdi.

Osman Gazi bir gün kardeşi Gündüz Alp'la beraber dostu İnönü beyinde misafir olarak bulunuyordu. Eskişehir beyi bu fırsattan istifade ederek Keşiş dağı (Uludağ) eteğinde ve Atranos'un şimalinde bulunan Harmankaya Tekfuru Kösemihal'e haber gönderdi ve onunla beraber, yanında adamları bulunduğu halde Osman Gazi'nin bulunduğu yeri basıp ev sahibinden onu teslim etmesini istedi. İnönü beyi, mertliğe sığmıyan bu teklifi şiddetle reddederek:

— Ölürüm de Osman Beyi düşmanına teslim etmem!

Dedi. Osman Bey bunun üzerine kardeşi ve yanında bulunan adamlariyle hisardan çıkarak düşmanlarına hücum etti. Eskişehir beyi mağlûbolarak kaçtı. Lâkin, arslanlar gibi çarpışan ve kaçmayı kendisine yediremiyen Kösemihal esir düştü. Osman Gazi, mertliğe ve kahramanlığa âşıktı. Gayetle bahadırlığından dolayı Kösemihal'i affedip serbest bıraktı. Kösemihal, bundan sonra onun en yakın ve vefakâr dostu olmuş, nihayet İslâmiyeti de kabul edip «Abdullah Mihal» adını almış ve ifa ettiği hizmetlerden dolayı tarihî, millî kahramanlarımız arasına girmiştir.

Bu hâdiseden bir müddet sonra ise, meşhur rüya vak'ası meydana gelmiştir. Gazi Osman Bey bir gece rüyasında Şeyh Edebali'nin evinde misafir bulunduğunu gördü. Şeyhin kucağından çıkan bir ay, büyüyerek kendi kucağına girdi. Aynı zamanda Osman Gazi'nin göbeğinden ulu bir ağaç çıkıp dalbudak saldı. Dağları, denizleri, yerleri, gökleri kapladı «ve anın gölgesinde dağlar var. Ol dağların dibinden pınarlar çıkıp revane olup akar. Kimi bağın suvarır, kimi çeşmeler akıtır»; Kaf-

→

alınamıyacağını kestiren Osman Bey buna göre hazırlıklar yapmıştır. Bursa etrafında, iki tane kale inşa ettirerek bunlardan birisine biraderzadesi Ak Timur'u, diğerine de ümeradan Balabancık'ı muhafız tâyin etmiş, Abdal Murad'ı da her iki kale arasında irtibatı teminle vazifelendirmişti.

On seneden biraz fazla süren muhasaraya ilk zamanlarda Osman Bey de bizzat katılmış, fakat hastalanması üzerine kumandayı oğlu Orhan'a terketmiştir. Bursa muhasarasında Köse Mihal, Turgut alp, Şeyh Mahmut, Edebali'nin yeğeni Şeyh Hasan kumanda ve harb müşavere heyetini teşkil etmekteydi.

Osman Gazi
(Kapıdağlı serisinden)

En nihayet Bursa şehri halkı kuşatma yılları neticesi âciz ve zebun, aç ve perişan kalmış ve dışarıdan da yardım alamadığından teslimden başka çıkar yol görememiştir. Orhan Gazi Köse Mihal'i Bursa tekfuru Bursuk ile müzakereye memur etmiştir. Eski Türk ümerasından bir çoğunun adının Bursuk olmasına bakılarak, Bizans hiz -

→

kas, Toros, Atlas dağları hep bu ağacın altında gölgelendikleri gibi, Dicle, Fırat, Nil ve Tuna nehirleri de yine onun gölgesi altında akmaktaydı. Yeşil ovalar, tarlalar, ormanlar arasından akan çaylar, uzaktan uzağa şehirler, kasabalar, parlak kubbeler, kuleler ve dikili taşların üstünde hilâller görünüyordu. Bu aralık şiddetli bir rüzgâr çıktı, dökülen yaprakları bu memleketlerin her birine savruldu. Ağacın bir dalından kılıç şeklinde parlak bir mücevher peyda olup güneş pençesi gibi birkaç kere İstanbul tarafını gösterdi.

Osman Gazi ertesi günü varıp bu rüyasını Şeyh Edebali'ye anlattı. Edebali rüyayı şu şekilde tâbir etti:

— Yâ Osman! Sana ve senin evlâdına müjde olsun ki, Hak Taâlâ saltanat verdi. Bütün âlem evlâdının himayesi sâyesinde ola ve kızım sana helâl oldu.

Böyle dedikten sonra da kızını Osman Gazi'ye nikâhladı.

Edebali bu rüyayı tâbir ettiği sırada meclislerinde hazır bulunan şeyhin müritlerinden derviş Turgut:

— Yâ Osman, sana padişahlık verildi. Bize şükrâne olarak ne verirsin?.

Diye sordu. Osman Gazi:

— Sana bir şehir vereyim.

→

Dedi. Derviş başını salladı:

— Şu köyceğize dahi razıyım. Yalnız bana bunu yazıp ver.

Osman Gazi gülümsedi:

— Ben yazı yazmak bilmem. İşte bir maşraba, ve bir kılıç var, sana vereyim; tâ ki nişan olup onları benim evlâdım senin oğullarının elinde görüp ipka edeler.

İkinci Bayezit devri âlimlerinden müverrih Mehmet Neşrî Efendi mâruf eserinde bu hâdiseyi naklettikten sonra şöyle der:

«— Ol maşraba ve kılıç anlarda kaldı ve şimdi dahi padişah olanlar anı görüp ziyaret edip ol dervişin evlâdına en'am ve ihsanlar ederler. Bu Edebali dediğimiz şeyh yüzyirmi yaşında vefat etti. Ömründe hemen iki hâtun aldı; birini civanlıkta ve birini pirlikte. Evvelki hâtunun kızını Osman Gazi'ye verdi. Sonraki hâtunu Tacüddin Kürd'ün kızı idi. Hayreddin Paşa ile bacanak oldular ve bu menakıb Edbali oğlu Mehmet Paşadan naklolunadu.»

Bibliyografya: Âşık Paşazade; Tevarihi Âl-i Osman. Neşri; Cihannüma. İbn-i Kemâl. İdrisi Bitlisi; Heşt Bihişt. Âli; Künhülahbar, Hayrullah Efendi tarihi.

Bilecik vak'ası

(İlâve : 8)

★

Osman Bey, 1298 tarihindenberi Tekfurlarla sulh halindeydi. Lâkin, Harmankaya Tekfuru Kösemihal'den gayrisi can düşmanı idiler. Osman Gazi ile görünüşte gayet ahbap olup canciğer geçinirlerse de, kuyusunu kazmıya fırsat gözlerlerdi. Bunlardan bir tanesi de Bilecik Tekfuru idi. Osman Gazi onu her zaman hoş tutar ve Bilecik Rumlarına dokunmazdı. Sebebini soranlara da şöyle derdi:

— Biz bu ile garip geldikte bizi hoşça tutup komşuluk ettiler. Biz dahi komşuluk hakkına riayet edip anlara mümkün oldukta iyilik ederiz.

Bir ara Köprühisar Tekfuru Bilecik üzerine yürümüştü. Bilecik Tekfuru bunun üzerine Osman Gazi'den yardım istedi. O da, amcası Dündar'ı kendi yerine bırakıp gazileriyle birlikte vardı ve Köprühisar Tekfurunu mağlûbetti. Tekfur kaçıp kalesine kapandıysa da Osman Gazi burasını da muhasara ile zaptetti ve Tekfuru tepeledi. Bilecik Tekfuru bunun üzerine fevkalâde memnun kalarak İncirpınarı köyünde Osman Gazi'ye büyük bir ziyafet çekti, lâkin bu arada olan bir hâdise, aralarına soğukluk girmesine sebeboldu. Bilecik Tekfuru kendisinden daha yaşlı olduğunu ileri sürerek Osman Gazi'ye elini öptürmek istedi, Osman Gazi ise bunu şiddetle reddetti. Hattâ bir rivayete göre, bu hâdiseden çok incindiği için hemen akabinde Bilecik Tekfurunu tepelemek istediyse de, amcası Dündar Bey:

— Öte tarafta Germiyanoğlu bize düşman ve bu etrafın kâfirleri hep bize düşman. Bunu dahi düşman edicek bize duracak yer kalmaz.

Diyerek bu fikre muhalefet ettiğinden onun Tekfurla el altından kendi aleyhine anlaşmış olmasından şüphelendiği için amcasını okla vurup öldürmüştür.

1299 yılında Kösemihal kızını gelin ediyordu. Bu münasebetle bütün Tekfurları ve ayrıca Osman Gazi'yi düğüne dâvet etti. Tekfurları dâvet için gönderdiği yakın adamlarından «bir benam kâfir» vasıtasiyle onlara Osman Bey'le bu münasebetle barışmalarını ve kendisiyle iyi ge-

→

çinmelerini tavsiye ederek ancak bu sâyede rahat edebileceklerini bildirdi. Düğün günü herkes hediyelerle geldi. Lâkin Osman Gazi'nin hediyeleri herkesten üstündü. Dostu Kösemihal'e halılar, kilimler, yağlar ve sürülerle koyunlar getirmişti. Öbürleri onun bu halini görünce şaştılar ve birbirine:

— Bu Osman'ın tutumundan şöyle gösterir ki, az zamanda bunda birimizi koymaya. Tedbir oldur ki, bunu kavrayıp hemen tizce öldürelim.

Dediler. Lâkin, bu işi ancak Bilecik Tekfurunun başarabileceğine inandıkları için meseleyi ona açtılar. «Zira gayet hilekâr kâfirdi. Hem içlerinde andan büyük Tekfur yoktu».

Bilecik Tekfuru bu teklifi kabul ederek Osman Bey'i yakında Yarhisar Tekfuru - nun kızıyla olacak kendi düğününe dâvet etti:

— yak üşendiresiniz. Bize ün, san ola!

Dedi. Halbuki maksadı bu cemiyet vesilesiyle Osman Bey'i tutup öldürmekti. Nitekim bu fikrini Kösemihal'e de açtı.. Harmankaya Tekfuru görünüşte muvafakat etti ve onun tarafından okuyucu, yâni düğün dâvetcisi olarak Osman Bey'e gönderildi. Lâkin bu münasebetle vaziyeti de ona anlattı.

Osman Bey her sene yaylaya çıkarken fazla eşyalarını Bilecik Tekfuruna emanet bırakır ve buna karşılık dönüşte ağır hediyeler getirirdi. Bu dâvet üzerine Kösemihal ile, bir sürü koyunla beraber şu haberi gönderdi:

— Komşum Germiyanoğlu ile düşmanlığımız hod malûmudur. Her yıl zahmetimizi çekegelmişlerdir, bu yıl dahi çeksinler. Anamın ve benim eşyalarımızı yine kaleye gönderelim. Yakında yaylağa gitmeliyiz. Her zamanki gibi eşyamız anların emanetinde olsun; tâ ki, biz dahi bu tarafta düşmandan emin olup düğün hizmetinde olalım. Ve hem kaynanam ve hâtunum Tekfur'un anasiyle buluşmak ve bilişmek isterler. Eğer müsaade buyururlarsa onları düğüne beraber iletelim.

→

metine girmiş bir Hıristiyan Türk olması muhtemel bulunan bu Bursa kumandanı, Türklere otuz bin Bizans altını ödiyerek, Bursa halkından arzu edenlerin şehri salimen terkine müsaade edilmek şartiyle Bursa'yı teslim etti.

Bursa fethi hakkında Bizans müverrihleri hemen hemen hiç tafsilât vermemektedir. Bunlardan Gregoras, İmparator İkinci Andronikos'un, Bursa'ya yardım etmek istiyen torunu ve saltanat şeriki Üçüncü Andronikos'a mü-

→

Bilecik Tekfuru bu haberi alınca gayet sevindi. «Türk bütün avreti, oğlanı, malı ve rızkiyle gelip elime giriyor. Hemen bunun ve bu işin ardınca olmak gerekir» deyip Kösemihal'i tekrar Osman Beye gönderdi:

— Düğün filân vakittedir. Lûtfedip buyurasız.

Diye düğün gününü ve Osman'ın göçü ile gelebileceğini bildirdi. Osman Gazi Kösemihal'e:

— Bizim halkımız açıklık yere alışmışlardır. Bilecik dar yerdir. Düğünü anda etmesinler, bir genişçe yerde etsinler,

Dedi. Bilecik Tekfuru bunu kabul edip düğün için Çakırpınarı denilen yeri seçti.

Osman Gazi adamlarını keçelere sarıp öküzlere yükledi ve emanet yük diye Bileciğe gönderdi. Öküzleri kadınlar yediyordu. Bir rivayete göre bunlar da kadın kılığına girmiş erkeklerdi. Zira, Tekfur Türklerden asla emin olamadığı için her sene emanet gelen eşyayı ancak kadınların kaleye sokmasına müsaade ederdi. Katar böylece akşam karanlığında Bilecik kalesine dahil oldu. Hisarda muhafız azdı. Zira ekserisi düğüne gitmişlerdi. Gece basınca yüklerde olan gaziler boşanıp ellerinde yalın kılınç olduğu kalde kapılara seğirttiler. Kapıcıları tepelediler ve kaleyi düşman askerinden temizleyip zaptettiler.

Osman Gazi ise gündüzden bir kısım dilâverlerini kadın kıyafetine koyup Tekfura ve:

— Lûtuf ve kerem edip biraderim Tekfur hatunları bir iyice yere kondursun; tâ ki oradaki Tekfurları görüp utanmayalar.

Diye haber gönderdi. Bilecik Tekfuru kadınları da böylece kolayca ele geçireceğine pek memnun oldu. Akşam üstü kadın kılığına girmiş yiğitler sökün etti. Bilecik Tekfuruna haber verdiler. O da, tâzimle karşılayıp kondurdu. Kendisi daha yerine varmadan Osman Gazi yanında bir mikdar maiyeti ve Kösemihal bulun-

→

→

duğu halde geldi. Tekfur tarafından karşılanıp i'zaz edildiler. Düğün biraz canlandığı sırada, Bilecik kalesinin zaptı haberi geldi. Osman Gazi hemen atına atlayıp adamlariyle birlikte düğün yerinden uzaklaştı. Tekfur vak'ayı haber alınca aklı başından gitti. Derhal maiyeti halkı ve misafir Tekfurlarla atlanıp onun peşine düştüler. Osman Gazi, düğün yerinden bir müddet uzaklaştıktan sonra Kaldırık derbendinde mevzi alıp onu karşıladı. Aynı zamanda kadın kıyafetinde olan gaziler de harekete geçerek Tekfur kuvvetlerinin arkasını aldılar.

Burada, boğaz boğaza çetin bir savaş oldu. Sonunda Osman Gazi galip gelerek Tekfuru ve maiyetinde bulunanları kılıçtan geçirtti. Arkasından dönüp düğün yerini bastı. Onları da târumar ettikten sonra sür'atle Yarhisar üzerine yürüyüp sabaha karşı ansızın bastırarak fethetti. Böylece gelin ve geline ait eşya da eline geçti. Oradan Bileciğe döndü. Bilecik ve Yarhisar'ın kolaylıkla fethinden doğan şaşkınlık ve kargaşalıktan istifade için Turgutalp'ı İnegöl üzerine gönderdi. Turgutalp, yıldırım gibi yetişip hisarı bastırarak zaptetti. «Gaziler dahi hisara girip Tekfurunu pâre pâre edip erkeğini kırıp dişisini esir ettiler. Zira bunların öcünden çok müslümanlar şehit olmuşlardı».

Osman Gazi Holofira adlı gelini o zaman yetişkin yiğit olan Orhan Beye verdi. Bu gelin, Türkler tarafından Lülüfer veya Nilüfer Hatun diye anılmıştır. Süleyman Paşa ile Birinci Murat Bey bu kadından doğmuşlardır. Nilüfer Hâtun daha sonraları Bursa ovasından geçen nehrin üzerine bir köprü yaptırdığı için bu nehir, sonradan Nilüfer suyu diye anılmıştır.

Bibliyografya: Âşık Paşazade; Tevarihi Âl-i Osman. Neşrî; Cihannüma. İdrisi Bitlisî; Heşt Bihişt. İbn-i Kemal tarihi. Cenabî; Mir'at-ı kâinat. Yazıcızade. Hoca Sadettin; Tâcüttevarih. Solakzade tarihi. Âli; Künhülahbar. Hayrullah Efendi tarihi.

saade etmediği için şehrin düştüğünü kaydetmekle iktifa eder.

Bursa kuşatması devam ederken nikris hastalığından muztariben yatağa düşen Osman Bey, şehrin alınmasını görememiştir. Osmanlı tarihlerinin bâzıları, Bursa'nın fethine ait müjde kendisine ulaştıktan sonra teslimi ruh eylediğini yazarlarsa da, bu doğru değildir. Bursa 1326 nisanında Orhan Gazi za-

Osman Beyin ilk iptidai devlet teşkilâtı ve ilk kanunu

(İlâve : 9)

★

Selçuklu hükümdarı Üçüncü Alâeddin Keykubad'ın Moğol İlhanlı devleti hâkanı Gazan Han tarafından azledilip İran'a götürülmesiyle Selçuklu tahtının boş kalması üzerine kabilesi ve kendisine tâbi aşiretler ulularıyle bayrağı altına toplanmış olan eski Selçuklu ümerasının teklif ve ısrarı üzerine Osman Gazi istiklâlini ilân ettikten sonra, Şark an'anesine uyularak hutbe ve sikke Osman Gazi nâmına tahvil edildi. Yâni cuma namazlarında hutbede hükümdar olarak adı anıldı ve nâmına para bastırıldı. Bundan evvel ise, hutbe ve para Selçuklu hükümdarları nâmına idi.

Osman Gazi, istiklâlini böylece ilân ettikten sonra icabeden teşkilâtı kurdu. Divanında vesair mansıplarda bulunacak ümerayı seçti. Her kaleye kadı ve subaşı ve kumandan tâyin etti. Köyleri sipahilere timar olarak tevcih etti.

Bu arada Karacahisar veya Sultanönü sancağını oğlu Orhan'a, buranın subaşılığını veya başka bir rivayete göre Eskişehir'i kendi kardeşi Gündüzalp'a, Yarhisar'ı Hasapalp'a İnönü'nü Aykutalp'a, İnegöl'ü Turgutalp'a verdi. Bundan dolayı burası Turguteli diye anılmıştır. Kaynatası Şeyh Edebali'ye Bilecik hâsılatını timar olarak tahsis etti ve kendisine Yenişehir'i merkez seçerek gelip orada oturdu. Gazilere evler verdi. Şehri imâr etti. Burası da bundan sonra Yenişehir diye anıldı.

Bir gün Germiyan ilinden birisi ona başvurup:

— Buranın pazar bacını bana satın.

Dedi. Osman Gazi sordu:

— Bac nedir?

Adam izah etti:

— Pazara her kim yük getirirse ondan akçe alayım.

Osman Gazi hayret etti:

— Bire kişi, bu pazara gelenlerden ala-

→

→

çağın mı var ki, bunlardan akçe alır - sın?

Adam cevap verdi:

— Bu âdettir. Her vilâyette vardır ki, padişah için her yükten akçe alırlar.

— Bu Tanrı buyruğu ve Peygamber kavli midir? Yoksa bunu her ilin padişahı kendi mi ihdas eder?

— Evvelden türe-i sultanîdir.

Osman Gazi kızdı:

— Yürü ırak!.. Bu arada durma ki sana ziyanım dokunur. Bir kişi ki, malını kendi eliyle kazanmış ola, bana ne borcu var ki, bedava akçe vere!..

Osman Gazi'nin yanında bulunup bu konuşmayı dinliyenler ona bu hususta biraz izahat verdiler ve:

— Ey Hân! Dediler. Size dahi gerekmezse bu pazarı bekliyenlere âdettir ki, bir nesnecik verirler, tâ ki bunların emekleri zâyi olmaya.

Osman Gazi, bunun üzerine ilk kanununu şu suretle vazetti:

— Çünkü öyle dersiniz, her kişi ki bir yükü sata, iki akçe versin. Eğer satmazsa hiç nesne vermesin.

Sonra buna, timar tevcihi hakkında olan hükmü de ilâve etti:

— Ve dahi her kime ki, bir timar versem, biri onun elinden ol timarı bilâsebep almaya. Ol kişi ölünce oğluna versinler. Eğer oğlan küçürek olursa hizmetkârları sefer vaktinde sefere varalar. Tâ oğlan sefere yarayınca... Eğer bu kanunu her kim bozsa, ya benim neslime bir gayri kanun öğretse, Allah-ı taâlâ anın dinini ve dünyasını bozsun.

Bibliyografya: Neşrî; Cihannüma. İbn-i Kemal Tarihi. Reşidettin Fazlullah; Cami-üttevarih, Miratiledvar.

manında fethedilmiş, Osman Bey bundan iki sene kadar önce ölmüş ve Söğüt'te gömülmüştür. Şehir alınınca babasının vasiyetini yerine getiren Orhan Gazi onun lâhdini Bursa'ya naklettirmiş ve hisarda camiye tahvil ettirdiği Aya Elia manastırı içinde yaptırdığı türbeye defnettirmiştir. Sonradan burraya Gümüşlü Kümbet ismi verilmiştir.

Müverrih Bitlis'li İdris'in kaydına göre; Orhan Gazi babasının ağırlaştığını öğrenince; Turgutalp, Saltukalp, Edebali'nin kardeşi Şeyh Ahî Şemseddin, Edebali'nin yeğeni Ahî Hasan, kendi imamı Yahşi Fakih ve Çandarlı Kara Halil ile birlikte onun başucuna gitmiş, ve o sırada Osman Gazi oğluna şu hitapta bulunmuştur: «Ben ölüyorum! fakat esef etmiyorum, zira senin gibi bir halef bırakıyorum. Âdil ol, iyi adam ol, merhametli ol. Bütün tebaanı müsavat üzere himaye et. Din-i İslâmı neşreyle. Yeryüzünde padişahların vazifesi budur; Cenabı Hak indinde ancak bu suretle makbuliyete nail olunur...»

Bursa Kuşatması Sırasında Bizans

Bizans imparatorluğunun Marmara kıyısındaki en mühim istinatgâhlarından olan Bursa Türkler tarafından kuşatıldığı ve şehir düşmek üzere bulunduğu sırada Bizans başşehrinde taht kavgalarının en şiddetlilerinden birisi cereyan etmekteydi. Bursa düştüğü sene imparator İkinci Andronikos, torunu genç Andronikos'u atarak tahtta müstakil kalmak için ikinci bir komplo hazırlamıştı. Büyük baba ile torun arasındaki taht mücadelesi işte bu minval üzere devam etmekteyken, kırk altı yıldanberi saltanat süren ihtiyar Andronikos'un 1328 de hal' edilmesiyle ancak nihayet bulabildi.

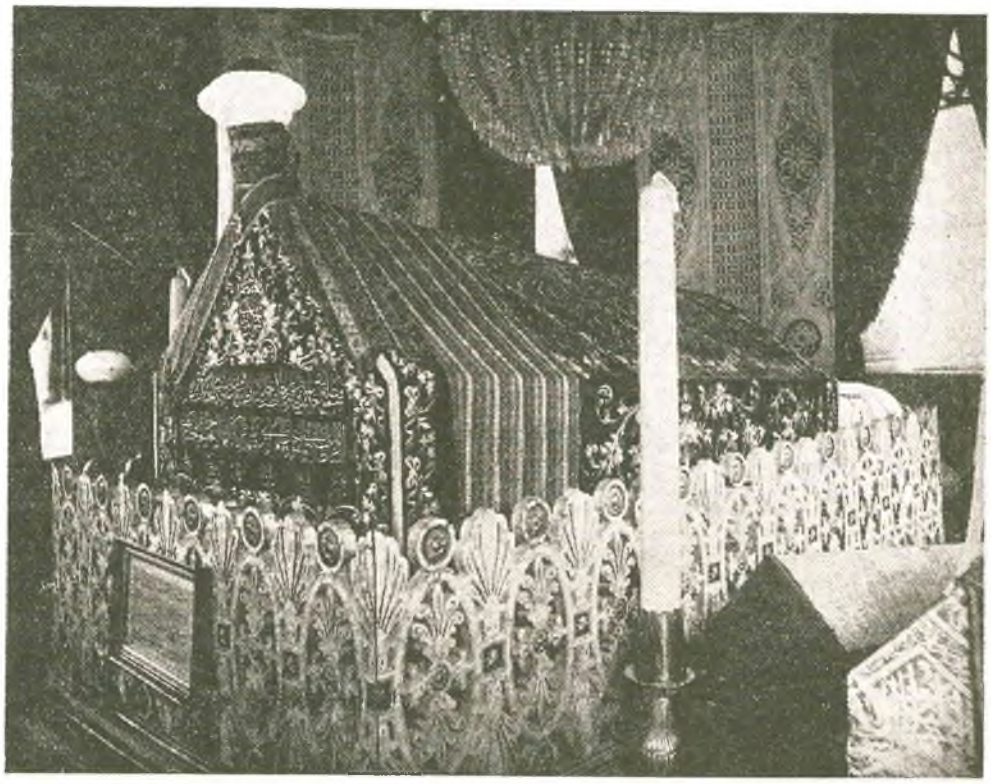

Osman Beyin kabri : Bursa'dadır

(Evvelâ Söğüt'te babası Ertuğrul Beyin yanına defnedilen Osman Gazi, Bursa'nın fethi ile, vasiyeti üzerine (1326) nakledilerek Hisar içinde, Osmaniye meydanında Gümüşlü Künbet adındaki yere gömülmüş ve adına türbe yapılmıştır).

Osmanoğullarından ilk katledilen Şehzade Dündar Bey vak'ası

(İlâve : 10)

★

Osman Gazi'nin beyliğin başına geçişi, zannedildiği gibi, hâdisesiz ve kolay olmamıştır. Ertuğrul Gazi 1281 tarihinde vefat ettiği zaman, Osman Bey, Gündüz Bey ve Sarubatı, Saveci Bey adlı üç oğlu vardı. Ayrıca, kardeşi Dündar Bey de hayattaydı. Osman Bey, babasının son zamanlarında kendisine vekâlet etmekte ve herkes tarafından çok sevilmekteydi. Ertuğrul Gazi vefat ettiği zaman «yaşta ve yolda ulu olmağın kavim ve kabileye baş olacak Dündardı». Lâkin Osman Gazi de aynı makama geçmek istiyor ve bilhassa aşireti bunu destekliyordu. Lâkin, beylikte bu hususta tam bir birlik yoktu. «Göçer evlilerin bâzısı Osman'ı, bâzısı Ertuğrul Gazinin kardeşi Dündar'ı Bey kılmak istediler». Böylece ihtilâf büyüdü. Nihayet, Osman Bey'in aşireti ağır bastı. Diğerleri de onlara uymak zorunda kaldılar. «Dündar dahi halk ortasına Gelicek halkının Osman'a meyl ve inkıyadın görüp beylikten vazgeçip o dahi Osman'a mütabaat edip» , «nâçar itaat etti. Muhalefetten feragat gösterip Emaret'in ihtiyar eyledi, bîat kıldı».

İşte, orijinal kaynaklardan yaptığımız bu nakiller de, Osman Gazi'nin beyliğin başına öyle gürültüsüz, patırtısız geçmemiş olduğunu anlatır.

Lâkin Dündar Bey, bu vaziyeti mecburen kabul etmişti. Aslında yeğeninin emrine girmeyi bir türlü hazmedemiyor, fırsat bekliyor ve ara sıra bu hususta direnmekten de hâli kalmıyordu. Böylece arada tekevvün eden keşâkeşler haylı müddet sürdü.

İkinci Gıyaseddin Mes'ut Selçuklu tahtına geçtiği 1284 yılında Osman Gazi'ye meşhur fermanı göndererek Söğüt ve nevahisini, babasına olduğu gibi, kendisine de temlik ettiğini bildirmesiyle Osman Gazinin beyliği metbuları tarafından da resmen kabul ve tasdik edilmiş oldu. Osman Bey, hemen kabilesi halkı ile, Söğüt ve civarındaki ahaliyi toplıyarak bu fermanı onlara okuttu ve bu suretle beyliğinin tâbi bulundukları Selçuklu Sultanlığı tarafından da tasdik edilmiş olduğunu ilân etti. Bu hâdise üzerine Dündar Bey yeğenine karşı olan tavır ve hareketini değiştirmek ve görünüşte dahi olsa onun hakkında mevcut umumî hürmet ve teveccühe iştirâk zorunda kaldı. Lâkin, kalben ona karşı kin beslemekte devam ediyordu.

Bu hal böylece 1302 yılına kadar sürdü. Bu müddet zarfında Osman Beyin vaziyeti büsbütün kuvvetlenmiş, 1299 yılında ise hutbeyi kendi adına okutmuştu. 1302 tarihinde Osman Bey Köprühisar'ı fethe hazırlanıyordu. Ordusu Yenişehir ovasında toplanmıştı. Bütün ümera, Köprühisarı'nın fethine taraftar oldukları halde, Dündar Bey bu seferin aleyhinde idi. Sebep olarak da, bu hareketin Rum Tekfurlarının adavetini ve Germiyanoğullarının hasedini celbedeceğini ileriye sürüyor ve bu vesile ile onların ittifak edip beyliğin başına büyük gaileler açabileceklerini iddia ediyordu. Osman Gazi, onu evvelâ sabırla dinledi sonra da fikrinden döndürmiye çalıştı, lâkin Dündar Bey, şiddetle ısrar etti. Onun bu hali, bâzı kimselerin tereddüde düşmesine sebep oldu. Osman Bey, gerek ümeradan ve gerekse askerden bir kısmının Dündar Beyin ileri sürdüğü delilleri mülâyım bulmıya başladıklarını ve bu seferden vazgeçilmesi fikrinin orduda bir ikilik doğurmak istidadında bulunduğunu hissetti. Bunun üzerine, yayına el atarak amcası Dündar Bey'i okla vurup öldürdü. Bu suretle, Ertuğrul Gazinin ölümündenberi onun çevirdiği tehlikeli entrikalar da sona ermiş oldu.

Hayrullah Efendi tarihi ise, Dündar Bey'in öldürülüşü hâdisesinin 1299 yılında, Bilecik vak'asını müteakip cereyan ettiğini kaydediyor. Bu müverrihe göre Bilecik Tekfuru, Osman Gazi'ye suikast tertip ettiği zaman Dündar Bey'le de anlaşmıştı. Osman Gazi ölünce yerine Dündar Bey geçecek ve esasen harpten ziyade sulhü, yurdun hudutlarını genişletmekten ziyade ticaretle zengin olmayı sevdiğinden Tekfurlar için Türk tehlikesi ortadan kalkacak ve onun idaresinde beyliğin askerî gücü azalacağından sonda hepsi bir olup Osmanlı'ları haritadan sileceklerdi. Lâkin, birinci rivayetin hâdiselerin cereyanına daha uygun ve doğru olması daha muhtemeldir.

Dündar Bey, Çakırpınarı ile Köprühisar arasında metfundur.

Osman Gazi'nin eşkâli, şahsiyeti, Orhan Gazi'ye vasiyeti
(İlâve : 11)

★

Klâsik Osmanlı tarihleri Osman Gazi'yi orta boylu, geniş göğüslü, esmer, yuvarlak çehreli, iri gözlü ve çatık kaşlı olarak tarif ederler. Kaşı gözü, saçı sakalı ve bıyığı siyah olduğundan dolayı «Karaosman» ve ayrıca da «Osmancık» diye anıldığını yazarlar.

Adının Osman, Otman veya Atman olduğu hakkında ihtilâflar vardır. Eski Rum müverrihleri kâh Atman, kâh Otman diye zikretmişlerdir. Avrupalıların Osmanlılara Ottomane demesi de bundan dolayıdır. O sıralarda batı Anadolu'nun tamamen oralara yerleşen âşiretlerin eski kavmî ananelere de sadık ve Batınî cereyanlarının tesiri altında Heterodoks bir Müslümanlığın (Anadolu'da Batınî cereyanlar ilâvesine bak!) tesiri altında olduğu ve bu hanedanın da onlara mensup bulunduğu gözönüne alınırsa, bir Sünnî adı olan Osman ismi hakikaten şüphe uyandırmaktadır. Üstelik dedesi Gündüzalp veya Oğuzalp, babası Ertuğrul, amcası Dündar, kardeşi Sarubatı, oğullarının bir kısmı Pazarlı, Çoban, Orhan gibi türkçe isimler taşıyorlardı. Devrinin diğer meşhur simaları arasında Aygut, Gündüz, Konur, Turgut gibi tükrçe isimler de ekseriyetteydi.

Osman Beyin vücudunun belinden aşağı kısmı gövdesinden daha büyük, kolları ise gayet uzundu. Yanlarına saldığı zaman ellerinin ucu diz kapaklarından aşağıya inerdi. Ata binmekte ve her türlü silâhı kullanmakta son derece usta ve emsalinden üstündü. Harikulâde güçlü kuvvetli, her türlü zahmete ve yorgunluğa dayanıklı, cesur, soğukkanlı, sabırlı, dürüst, zeki, uzağı görür bir bahadır yiğitti. İşlerini daima dikkatle plânlar, hiç bir şeyi tesadüfe bırakmaz ve bu yüzden her zaman muvaffak olurdu. Tebası hakkında olduğu kadar, mağlûpları hakkında da lütûfkâr davranırdı. Hükümdarlık zamanını; diğer birçok hükümdarlarda görüldüğü gibi, yakıp yıkılan şehirlerin, insan kelle veya cesaretlerinden yapılmış ehramların hatırası aslâ gölgelendirmemiştir.

Cömert ve kanaatkâr olmakla şöhret kazanmıştı. Gerek şahsî gelirinden ve gerek gazâ malından eline geçenleri muhtaçlara dağıtmak âdetiydi. Her ikindi vakti dairesinde mehterhane çaldırır ve ne kadar adam varsa doyururdu. Sofrasına zengin, fakir, Müslüman, Hıristiyan, galip, mağlûp, hür, esir her kim varsa otururdu. Öldüğü zaman metrükâtı arasında altın ve mücevhere dair hiç bir şey zuhur etmemiş, yalnız bir kaç kaftanı kalmıştır. Bundan mâda, üç sürü de koyunu vardı. Bir de süs bulunmıyan sade bir kılıcı ve bir tinek atı zuhur etmiştir.

Başına kırmızı çuhadan Horasanî bir külâh giyer, üzerine perişanca bir sarık sarardı. Kaftanı uzun ve geniş yenli idi. Bir de, kırmızı çuha yakalı feracesi vardı.

Ölürken bir müddettenberi kendisine vekâlet eden oğlu Orhan Gazi'ye o sırada muhasara edilmiş olan Bursa'da uzaktan kubbesi parlıyan manastır için:

— Beni şol gümüşlü kubbenin altında koyasın!

Diye vasiyet etmiştir: «Ol vakit kâfirler manastırı yeni örtmüşlerdi. Gümüş gibi yalabırdı. Iraktan gören gümüş sanırdı». Bundan maksadı her halde oğlunu Bursa'yı bir an avvel zapta teşvikti.

Ayrıca ona şu vasiyetlerde bulunmuştu: «Tanrı buyruğundan gayri iş işlemiyesin. Bilmediğini şeriat ulemasından sorup anlıyasın. İyice bilmeyince bir işe başlamıyasın. Sana itaat edenleri hoş tutasın. Ve askerine in'amı, ihsanı eksik etmiyesin ki, insan ihsanın kulcağızıdır. Zalim olma. Âlemi adaletle şenlendir ve cihadı terk etmiyerek beni şad et. Ulemaya riayet eyle ki şeriat işleri nizam bulsun. Nerede bir ilim ehli duyarsan ona rağbet, ikbal ve hilim göster. Askerine ve malına gurur getirip şeriat ehlinden uzaklaşma. Bizim mesleğimiz Allah yolu ve maksadımız Allahın dinini yaymaktır. Yoksa kuru kavga ve cihangirlik dâvası değildir. Sana da bunlar yaraşır. Daima herkese ihsanda bulun. Memleket işlerini noksansız gör.»

Bibliyografya: Şükrullah; Behçetüttevarih. Âşık Paşazade. Neşrî; Cihannüma. İdrisi Bitlisî; Heşt Bihişt. Lûtfi Paşa; Tevarihi Âl-i Osman. İbni Kemal tarihi. Nişancızade Mehmet; Mir'atilkâinat. Enverî; Düsturnâme. Yazıcızade. Halkondil. Hoca Sadettin; Tacüttevarih. Ahmet Mithat; Mufassal.

Osman Beyin Halefi

Bursa kuşatması sırasında Osman Bey hastalanınca ordunun kumandasını Orhan Beye bırakmıştı. Bu arada ordu - nun kumandası ile birlikte diğer işle - rin tedviri de yine Orhan Beyin üzerine kalmış oluyordu.

Osman Bey ölünce; Anadolu'nun diğer yerlerinde olduğu gibi Osman'ın emaretinde de geniş nüfuz sahibi bulunan Ahî reisleri Orhan Beyi riyasete seçmişlerdir. İbni Kemal bu hususta şöyle demektedir: «Ru'ûs-i hadem ve vücûh, ulu oğlu Orhan'ı riyasete lâyık gördüler, ittifaklar anı saltanat seririne geçirip, başına emaret tacını vurdular». İşte, Türklerde eskidenberi mevcudolan büyük oğulun saltanata geçme usulü Osmanlılarda da böylece doğup devam etti.

Osman Gazi (1299 - 1324) zamanında diğer hükümdarlar

(İlâve : 12)

★

Alman İmparatorları : Birinci Albrech 1298 — 1308, Yedinci Heinrich 1308 — 1313, Beşinci Ludvig 1314 — 1347.

Altınordu Hanları: Tokta Han 1290 — 1312, Özbek Han 1312 — 1340.

Bizans İmparatorları : İkinci Andronikos Paleologos 1283 — 1328, Torunu Mihal Paleologos ile müştereken 1295 — 1320.

Bulgar Kralları: Sosmanos ? — 1330.

Fransa Kralları : Dördüncü Filip 1285 — 1314, Onuncu Lui 1314 — 1316, Beşinci Filip 1316 — 1322, Dördüncü Şarl 1322 — 1328.

Gazneliler : Delhi Türk Sultanları; Birinci Mehmetşah 1296 — 1316, Ömerşah 1316, Birinci Mubarekşah 1316 — 1320, Tuğluk 1320 — 1325.

İlhanlılar: Gazan Han 1295 — 1304, Olcayto Han 1304 — 1316, Ebusaid Bahadır Han 1316 — 1335.

İngiltere Kralı : Birinci Edvard 1272 — 1307, İkinci Edvard 1307 — 1327.

İspanya Kıralları: Burgonya Sülâlesi; Dördüncü Ferdinando 1295 — 1312, Onbirinci Alfonso 1312 — 1350. Aragon Kıralları Barselon şubesi; Üçüncü Alfonso 1285 — 1291, İkinci Jayme 1291 — 1327.

Macar Kıralları: Arpad sülâlesi; Üçüncü Andre 1290 — 1301, Venceslas (Bohemyalı) 1301 — 1305. Anju sülâlesi; Şorobert 1308 — 1342.

Mısır Abbasî Halifeleri : Birinci Hâkim 1261 — 1302, Birinci Müstekfî 1302 — 1340.

Papalar : Sekizinci Bonifas 1294 — 1303, Onbirinci Benuva 1303 — 1304, Beşinci Kleman 1304 — 1316, Yirmiikinci Jan 1316 — 1334.

Polonya Kralları : Üçüncü Vladislas (Birinci defa) 1296 — 1300, Birinci Venceslas (Bohemyalı) 1300 — 1305, Üçüncü Vladislas (İkinci defa) 1305 — 1333.

Rus Dükaları: (Vladmir'de); Daniel 1295 — 1304, Suzdallı Vasili 1304, İkinci Mihael 1304 — 1319, Üçüncü Yuri 1319 — 1323, İkinci Dimitri 1323 — 1326.

Selçuk Hükümdarları : (Ön Asya'da): Üçüncü Alâeddin (Keykubad) 1299 — 1302, İkinci Gıyaseddin Mesut (İkinci defa) 1302 — 1308.

Sırp Kıralları: Milton ailesi; Milton 1298 — ?, İstefan Uroş 1321 — 1331.

Osmanlı Devletinin Teşekkülü Sıralarında Anadolu'da Batınî Cereyanlar

(İlâve : 13)

★

Onüçüncü yüzyılın başlarında Asya'daki Moğol istilâsı, Anadolu'ya birçok unsurların göçmesine sebebolmuştu. Bu istilâ sonunda Türk - İslâm Harizmşahlar devletinin dağılması üzerine, bâzı Harizm emîrleri aşiretleriyle beraber Anadolu'ya gelip Selçuklu devletinin hizmetine girdikleri gibi, ayrıca, şahıslarını ve servetlerini Moğollardan kaçırmak istiyen birçok zengin sermaye sahipleri, âlimler ve sufiler de onlarla birlikte göçmüşlerdi. Bunlardan maada heyetler halinde birtakım derviş zümreleri, Oğuz, Kıpçak, Kanklı boylarına mensup göçebeler de Anadolu'ya akın ettiler. Bu suretle, Anadolu'da hem şehirlerin ve hem de şehirler haricinde kalan kısmın nüfusu ehemmiyetli miktarda artmış oldu. Bütün bu zümreler geldikleri yerlerin içtimaî münasebetlerine taallûk eden hususiyetlerini de birlikte getirmişlerdi. Halbuki göç ettikleri şehirlerde yaşıyan halkla, kendi yaşayış tarzları arasında büyük farklar vardı. Şehirliler Ortodoks, yâni Sünnî ananelere bağlı ve Selçuklu hükümdarları da içtimaî nizamın muhafazası için buna taraftar oldukları halde, eski kavmî ananelerine sadık bulunan göçebeler de, Heterodoks, yâni Batınî cereyanların tesiri altında bulunuyorlar ve İslâm dininin bu ananelere uygun, değiştirilmiş bir şeklini telkin ve kadınların da dahil bulunduğu içkili ve çalgılı toplantıları terviç eden Batınî - Alevî Türkmen babalarının nüfuzu altında yaşıyorlardı. Bunlar, Sünnîlere düşman gözüyle bakar ve fırsat zuhurunda şehirlere yapılan akın ve çapullarla elde edilen ganimeti en meşru bir kazanç sayarlardı.

İşte, bu inanış düşmanı iki zümrenin ilk büyük mücadelesi, 1239 yılında Babâî'lerin ayaklanmasiyle patlak vermiştir. Horasan'dan gelen Bâtınî zümreye mensup Baba İlyas müritlerinden Baba İshak adlı bir derviş, Anadolu'da büyük bir nüfuz kazanmış ve etrafına pek çok mürit toplamıştı. Selçuklu sultanı İkinci Gıyasettin Keyhüsrev'in kendisine muhalefette bulunan Harizm ümerasiyle meşgul bulunmasından istifade eden Baba İshak, bilhassa Maraş tarafında toplu bir halde bulunan müritlerine baş kaldırma emrini vermişti.

→

Selçuklularla yapılan harbde kendisinin ve müritlerinin yakalanıp idam edilmelerine rağmen Selçuklu ordusu da mağlûbolmuştu. Nihayet doğu hududundan süratle getirilen büyük imparatorluk ordusu, kadınları ve çocukları ile birlikte cidden büyük bir inad ve sebatla dövüşen bu mutaassıp Türkmen aşiretlerini güçlükle yenip dağıtmıya muvaffak olmuştu. Bunların arta kalanları, Anadolu'nun batısına doğru çekildiler ve daha serbest bir saha addettikleri uc beyliklerine dağıldılar. Bundan sonradır ki Baba İshak'ın bu müritleri Baba İlyas'a izafeten Babaî diye anılmıya başladılar.

O devirde büyük şehirlerde üç cereyan vardı. Birincisi, İslâmî skolastiğin mümessili olan medrese, ikincisi muhtelif tarikatlere mensup Sünnî mutasavvıflardı. Üçüncüsünü ise, bütün esnaf teşekküllerini de içine alan Fütüvvet zümreleri, yâni Âhîler teşkil ediyordu. Fütüvvet zümreleri onikinci yüzyıldan itibaren Horasan, İran, Irak, Suriye, Mısır'ın sınaî istihsal merkezlerinde teşkilâtlanmış ve kuvvetlenmiş olup bir taraftan Batınîlerle de alâkaları vardı. Bunlar, İslâm felsefesine göre kurdukları ticarî ve iktisadî teşekküllerin kuvvet ve kudretine dayanan ve bulundukları yerleri bu bakımdan nüfuzları altına alan lâik bir teşkilâta sahiplerdi.

Fütüvvetin dinî - iktisadî cephesinden başka bir de dinî - ahlâkî cephesi vardı. Muayyen iktisadî esasların, zamanla mahiyetlerini kaybetmemesi için her şey dinî esaslara istinat ettiriliyordu. Bu dinî esaslar ise, daha ziyade Heterodoks inanışa meyyaldi. İstihsalde standardizasyonu muhafaza, malî piyasaya arz ve fiyat meselesinde birlik, kalitede muayyen bir seviyeyi muhafaza, kuvvetli bir ticaret ve esnaf ahlâkı, kazanca muayyen top - lulukların iştiraki iktisadî prensiplerinin esası idi. Ahlâkî cephede ise, dört ana prensipleri vardı:

1 — Kuvvetli ve galip vaziyette iken affetmek.

2 — Hiddetli zamanlarda yumuşak davranmak.

3 — Düşmana iyilik etmek,

→

Osman Beye Selçuklulardan menşur ve beylik alâmetleri gelmesiyle yapılan merasim
(Mufassal Osmanlı Tarihi tablosu. No. 2)

→

4 — Kendi ihtiyacı varken başkasına vermek.

Bu mesleğe mensubolanlar, «Ahî» denilen bir şeyhin etrafında toplanırlar, bir tekkede toplu olarak yaşarlar ve muhtelif zanaatlerde çalışarak meşru kazançlariyle geçinirlerdi. Bunlar ekseriya akşam yemeğini birlikte yerler, geceleri zikir ve semâ ederlerdi. Kıyafetleri, bir hırka ile, beyaz yünden bir külâh ve üzerine sarılmış bir endaze boyunda sarık, mest şeklinde, uzunca konçlu ve topuksuz tomak denilen ayakkabı ve bir şalvardan ibaretti. Yabancılara karşı daima misafirperver, halka zulüm eden hükümet memurlarının amansız düşmanı idiler.

Bu mesleğe girecek yeni bir Ahî müridi, aynı zamanda bir zanaate de çırak olurdu. Bunların başı tıraş edilir, işlemiş oldukları günahlara tövbe ettirilir, şalvar giydirilip kuşak kuşatılırdı. Bu kuşak kuşanmıya şet denirdi. Kâfirler, münafıklar, gizli ilimlerle uğraşanlar, içki kullananlar, hamam tellâkları, kasaplar, cerrahlar, avcılar, madrabazlar... bu mesleğe alınmazlardı.

Ahîler, tarikat silsilelerini Hazreti Ali ve Hazreti Muhammet vasıtasiyle Nuh Peygambere kadar çıkarırlar.

İşte, Osmanlı beyliğinin teşekkül etmiye başladığı sırada, Anadolu'nun içtimâî bünyesi bu halde idi. Gerek Ahîlik ve gerekse Babaîlik yaygın bir halde idi, Osmanlılar da bunların nüfuzundan istifadeyi faydalı bulmuşlardır.

Osman Beyin, büyük bir Ahî olan Şeyh Edebalı'ya mensubolduğu, hattâ onun kızı Bâlâ Hatunla izdivaç ettiği malûmdur. Bundan başka, Osmanlı devletinin kuruluş ve inkişafında büyük rolleri olan Şeyh Mahmut Gazi, Ahî Hasan, Cendereli (Çandarlı) Kara Halil hep bu zümreye mensup kimselerdi. Edebalı'dan sonra riyasetin kime geçtiği bilinmemekle beraber, daha sonra Birinci Murat Beyin bu mevkide bulunduğu bilinmektedir. Meselâ kendisinin, Gelibolu'daki Ahî reisle - rinden Ahî Musa'ya verdiği icazetnamede:

«Âhîlerimden kuşandığım kuşağı Ahî Musa'ya kendi elimle kuşatıp Malkara'da Ahî diktim!»

Demesinden bu cihet açıkça anlaşıl - maktadır.

→

→

Orhan Bey zamanında Anadolu'yu görmüş olan İbn-i Batuta, Ahîlerin Nûşirevan zamanından kalma âdetleri muhafaza ettiklerini uzun tafsilâtla anlatır.

Anadolu'nun her yerinde Ahî şeyhlerinin adlariyle anılan zaviyeler vardı. Orhan Bey zamanında bunların en meşhuru Âhî Evren'di. Osman Bey zamanında hayatta olan Âhî Evren, ilk hutbenin okunuşunda da bulunmuştu. Kendisi aynı zamanda debbağların da pîri idi. Osman Bey zamanında Âhî Ahmet, Âhî Şemsettin, Âhî Hasan şöhret kazanmışlardı. Âhî Şemsettin, Şeyh Edebalı'nın kardeşiydi.

Anadolu'da Ahîler kadar olmamakla beraber, Babaîlerin de nüfuzları devam ediyor ve gittikçe kuvvetleniyorlardı. Bunlara Alperenler de denirdi. Osmanlı beyleri, bunlar için de zaviyeler inşa ettirmişlerdi. Bunların en meşhuru, sonradan bu tarikate kendi adını veren ve o devirde büyük nüfuzu bulunan Hacı Bektaşı Velî'dir.

Bu zat, bir keresinde, bütün şeyhleri meclisine çağırmıştı. Hepsi icabet ettikleri halde, Sakarya civarında kendi halinde herkesten uzak yaşıyan Derviş Emre gelmemişti.

Hacı Bektaşı Velî müridlerinden Karaca Ahmet ve Sarı İsmail'i yollıyarak onu tekrar davet etti. Derviş Emre erenler meclisine geldiği zaman; ilk davetinde neden gelmediğini sordu. O da, kendisine nasip veren bir el bulunduğunu, Hacı Bektaş'ı tanımadığını söyledi. Hacı Bektaş, o nasip veren elde bir âlâmet bulunup bulunmadığını sorunca, Derviş Emre «Ayasında bir ben vardı» dedi. Hacı Bektaş elini uzattı, Emre yeşil beni görünce «Taptuk Padişahım!» dedi ve o günden sonra adı Taptuk Emre kaldı.

Meşhur Yunus Emre onun müritlerindendi. Sakarya ormanlarından odun taşırdı. Bir gün Taptuk Emre onun getirdiği odunları gördü; hepsi dümdüzdü. Bunun üzerine «Dağda hiç iğri odun yok mu idi?» diye sordu. Yunus şu cevabı verdi «Dağda iğri odun çok, lâkin senin kapına odunun iğrisi bile yaraşmaz».

Yunus, ona kırk sene hizmet etti. İlâhileri bütün Anadolu tekkelerinde okunur oldu; kendisi bu yüzden büyük bir şöhret kazandı. Nihayet, mürşitlerinin ölümü üzerine dervişler onun etrafında toplandılar.

→

→

Babaîlerin ileri gelenlerinden bir diğeri de, Horasan'lı Baba İlyas'ın torunu Âşık Paşa'dır. Kendisi Oğuz Türklerindendi. Orhan Bey zamanında, Kırşehir'de otururdu. Burada Garipname adlı yüz bin beyitlik ahlâkî ve tasavvufî bir mesnevi yazmıştır. 1333 yılında vefat etmiştir.

Babaîlerin en ileri kırk dervişi Abdal diye anılırdı. Bunlar, cezbe halinde, keramet sahibi kişilerdi. İçlerinden birisi ölünce, bir diğer dervişi abdal olurdu. Yalnız, bu mertebenin kime nasibolacağı bilinmezdi. Birisi abdal olunca, kırklara karıştı, diye anılırdı. Bu tâbir, zamanımıza kadar yaşamıştır.

Osmanlıların ilk devirlerinde bunların en meşhurları, Abdal Musa, Abdal Murat ve Kaygusuz Abdal'dır. Kaygusuz, Abdalname adlı bir eser yazmıştır. Kendisi, Abdal Musa'nın müritlerinden olup ona çok bağlı idi. Sonra, mürşidi tarafından seyyah edilerek Mısır'a gönderilmiş ve Kahire civarındaki meşhur Kaygusuz Abdal dergâhını kurmuştur.

Kaygusuz'un nefes ve ilâhileri meşhurdu. Bunlarda daima pîrini anardı:

İkrarıdır koç yiğidin yuları,
Muannidin başı gelmez ileri.
Akpınar'ın Yeşilgöl'ün suları
Çağlar gelir, pîrim Abdal Musa'ya.

Abdal Musa ile Abdal Murat, Orhan Beyle beraber Bursa'nın fethinde bulunmuşlardı.

Orhan Bey, Abdal Musa'ya ve Abdal Murad'a birer tekke yaptırmıştır. Kanuni Sultan Süleyman'ın ise, Abdal Murad'ın tahta kılıcının üçte birini kestirerek hazinei hümayununa koydurduğu rivayet olunur.

Bu zümreden, şöhret kazananlardan biri de Geyikli Baba ile Duğlu Baba'dır. Duğ, yoğurt demektir. Bursa muhasarasında gazilere durmadan ayran yetiştirdiği için böyle anılmıştır. Geyikli Baba, Baba İlyas müritlerindendi. Orhan Bey ona çok hürmet ederdi. Ormanlarda dolaşır, geyiklerle düşer kalkardı. Turgut Alp onu çok severdi. Rivayete göre Orta Asya'dan bir geyiğe binip geldiği için kendisine Geyikli Baba demişlerdir.

Bu devrin erenlerinden birisi de, Karaca Ahmet Sultandı. Hacı Bektaşı Velî müritlerindendi. Babası Acem diyarı meliklerindendi. Gelip Akhisar'da yerleşmiş ve orada vefat etmiştir. Müverrih Âli, ondan şu şekilde bahseder:

→

→

«O1 tarihte, Rum erenlerinin kutbı namdarı Karaca Ahmet Sultan idi. Akhisar'da sakin Seyyid Nurettin nam ulu'dei vâsılîn terbiyesiyle seccade nişin olmuştu. Asrında elli yedi bin müridi hidayetnüvid Karaca Ahmet Sultanın tahtı hükmünde bedîd idi».

Bununla beraber, Orhan Bey bütün bu tarikat ehlini sıkı nezaret altında bulundururdu. Onların kuvvetinden istifadeye çalıştı, lâkin kendisine zararlı olmalarına meydan vermedi. Netekim, Babaîlerin Bursa'da, Keşişdağı civarında gittikçe büyük bir cemaat halinde toplandıklarını haber alınca, Hak yolunu bırakıp zındıklığa saptıklarını bahane ederek sancak ve çerağlarını almış ve kendilerini yurdundan sürdürmüştü.

Osmanlı beyleri daima daha ziyade Ahîlere mensup ve mütemayildiler. Meselâ, Birinci Murat Bey devrinde yeniçeri ocağı kurulduğu zaman bu askerin başına börk diye anılan beyaz Ahî külâhı giydirilmişti. Bu ocak kurulurken Hacı Bektaşı Velî'den dua almış olması keyfiyeti sonradan çıkmış bir rivayettir. Zira, ocak kurulduğu zaman bu zatın hayatta bulunmadığı malûmdur. Onbeşinci yüzyılın ilk yarısında Ahîlik zayıflayıp Bektaşilik şekline inkılâbeden Babaîlik kuvvetlenince, ocak yavaş yavaş bu cereyana tâbi olmuştur.

İkinci Murat Bey de Kosova meydan muharebesine iştirak eden dervişlere çok rağbet ve ikramlarda bulunduğu gibi, İstanbul'un fethi sırasında Fatih'in ordusunda bulunan Akşemsettin ve Akbıyık gibi zevât da bu zümrelere mensup evliyadandı.

*

İstanbul'un fethinden sonra Osmanlı devleti bütün bu tesirlerden kurtulmuş, hükümdarların bu tarikatle resmî ve hususî bir alâkası kalmamıştır. Tek iz olarak, yeniçeri ocağının Bektaşiliğe mensubiyeti bir anane olarak devam edip gitmiştir. Böylece, Fatih'ten sonra Sünnî Müslümanlık ve bunun probagandası devletin ana siyaseti olmuştur. Netekim, Kanuni zamanında Anadolu'da baş kaldıran Işık, Torlak ve Abdallar şiddetle tenkil olunmuşlardır. Halbuki Iran, Batını'leri himaye ederek bu cereyanı daima Osmanlı devletine karşı siyasî bir gaile olarak kullanmış, senelerce Anadolu'daki Kızılbaşlar vasıtasiyle nüfuz etmiye uğraşmışsa da kayda değer bir muvaffakıyet elde edememiştir.

Tuğ

(İlâve : 14)

★

Tuğ, Orta Asya geleneklerinden Osmanlı Türklerine intikal eden bir rütbe veya tevcih alâmetidir. Bu alâmet, uzun bir mızrağın ucuna Tibet öküzü (yak) nün kuyruğunun takılmasiyle teşekkül eder.

Fakat, Tibet öküzünün ele çok zor ve az geçen bir hayvan oluşu, zamanla bunun kuyruğunun yerine at kuyruğunun kullanılmasına sebebolmuş; bu yüzden de Orta Asya kavimlerinin en muteber hayvanı at, bilhassa Oğuz Türk'lerinde yeni bir hususiyet kazanmış ve mukaddes hayvanlar sırasına girmiştir.

Türklerin cenaze merasiminde, ölenin şerefine atının kuyruğu kesilir ve bir sırığın ucuna takılarak mezarına dikilirdi. Bir mezar, bu şekilde ne kadar Tuğ'a malikse sahibi o kadar itibar kazanmış addedilirdi. Kuyruğu kesilen at da kurban edilmiş sayıldığından, hiçbir işte kullanılmaz ve eti yenmezdi.

Orta Asya'da hâkanlar tâbilerine rütbe vermek istedikleri zaman başta tuğ olmak üzere davul ve sancak da gönderirlerdi.

Selçuk sultanı İkinci Alâeddin Keykubad'ın Karaca Balaban Çavuş ile Osman Gazi'ye gönderdiği tuğ, tabıl ve alem ile fethettiği yerlerin temlikini tanıyan bir menşuru «Tuğ» un Osmanlılara da intikaline sebebolmuş ve Osmanlı imparatorluğunda bu Orta Asya geleneği birtakım merasimlerle son devirlere kadar yaşatılmıştır.

Osmanlı imparatorluğunda rütbe alâmeti farikası olarak; sancak beylerine bir, beylerbeylerine iki, vezirlere üç, sadrazama beş tuğ verilir ve harbe giden padişahın rikâbmda yedi tuğ götürülürdü. Sefere bizzat padişah çıkıyorsa tuğları için ayrı bir merasim yapılırdı.

Tuğun tepesindeki altın yaldızlı başlığa «felke» tâbir olunurdu.

Topkapı sarayı müzesindeki Osmanlı tuğlarından ikisi

Topkapı sarayı müzesinin silâh seksiyonunda bir hayli tuğ bulunmaktadır. Bu tuğlardaki tüyleri öküz ve at kuyruğundan olduğu yapılan tetkiklerle anlaşılmış bulunduğundan Osmanlı imparatorlarının da, tuğun ananevî mahiyetini muhafaza etmek istedikleri neticesine varılabilir.

Bibliyografya : Ziya Gökalp; Eski Osmanlılarda İçtimaî Teşkilât. Ahmet Rasim; Resimli ve Haritalı Osmanlı Tarihi. Mahmut Kaşgarî; Divanı Lûgat-üt-Türk. Zarif Orgun; Osmanlı İmparatorluğunda Tuğ ve Sancak (Tarih Vesikaları cilt 1, sayı 4).

Orhan Gazi'nin tuğrası
(Osman Gazi'nin yoktur)

ORHAN GAZİ

★

Hükümdar oluş tarihi — Fetihlere devamı — İznik kuşatması ve Pelekanon harbi — Gemlik ve İzmit'in zaptı — Anadolu harekâtı — Ankara'nın zaptı — zamanında Osmanlı - Bizans münasebetleri — Türklerin Rumeli'ye geçişleri — Oğlu Halil'i Cenevizlilerin kaçırması — İlk teşkilâtlanma — İlk Osmanlı Akçesi — İlk merkez teşkilâtı — İlk Osmanlı medresesi — İlk askerî teşkilât — Vefatı.

★

Ertuğrul Gazi, oğlu Osman Beye Kayı kabîlesi ile bir iki kabîlenin reisliğini bırakmıştı. Osman Bey kabîle reisliğini uc beyliğine yükseltmiye ve uc beyliğinden de bir devletin çekirdeğini meydana getirmiye muvaffak olmuştu. Öldüğü zaman oğlu Orhan'a bıraktığı miras kendisine babasından kalandan çok, hem de pek çok büyüktü. Fakat buna rağmen işler daha başlangıç safhasında idi. Bir devletin çekirdeği meydana getirilmekle beraber, henüz muntazam bir idare cihazı, teşkilâtlı bir ordu yoktu. Para mevcut değildi. Donanma denilen bir şeye, hattâ limana sahip bulunulmuyordu.

ORHAN GAZİ

Babası : Osman Bey
Annesi: Mal Hatun
Doğduğu tarih: 1288
Devlet reisi olduğu tarih: 1324
Öldüğü tarih: 1360
Bilinen zevceleri: Nilüfer (Yarhisar tekfuru'nun kızı Holofira), Bizans Prenseslerinden Asporçe, Teodora.
Çocukları: Süleyman Paşa ve Murat Bey (Nilüfer'den), İbrahim Bey ve Fatma Sultan (Asporçe'den), Halil Bey (Teodora'dan), Sultan Bey, Kasım Bey.
Türbesi: Bursa'dadır.

★

Vezirleri: Alâeddin Paşa (1327 — 1337), Süleyman Paşa (1337 — 1339), Mahmut oğlu Ahmet Paşa (1339 — 1348), Hacı Paşa (1348), Sinaneddin Yusuf Paşa (1348).

Orhan, babasından aldığı ülkeyi deniz aşırı yerlere taşmak suretiyle, iki misli büyüttüğü gibi, sayılan noksanları da ikmal için gayret sarfetti. Teşebbüslerinde muvaffak oldu. Babasından devraldığı küçük devletin yarım istiklâlini tam ve pürüzsüz istiklâle kalbetti. Hakikaten büyük adam olan babasının hayrülhalefi olduğunu bizzat ispat etti.

*

Eski Osmanlı tarihlerinde Orhan Beyin hükümdarlığa geçiş senesinde ittifak yoktur. Bu hususta 1318 den başlıyarak 1327 ye kadar muhtelif seneler kaydedilmiştir. Osman Beyin ölüm tarihi kat'î şekilde bel-

li olmadığı gibi, Orhan Beyin hükümdarlığa geçiş tarihi de son yıllara kadar daima münakaşa edilen bir mevzu idi. Fakat artık bu mesele yeni tetkiklerle aydınlanmıştır.

Bu meyanda Orhan Beyin ilk sikkesi ile vakfiyesi üzerinde yapılan tetkikler kendisinin 1324 tarihinde hükümdar olduğunu meydana koymuştur.

Orhan Bey hükümdar olduğu zaman kardeşi Alâeddin Bey de beylerbeyi yâni ordu kumandanı olmuştur. Alâeddin Beyin beylerbeyilikten ayrılarak kendisine temlik edilmiş bulunan Kite ovasındaki Futra (Kodra) çiftliğine çekilerek onun hâsılatiyle geçindiği ve Bursa'da vakıflar yaptığı malûm olmakla beraber, beylerbeyliğinden neden ve ne zaman ayrıldığı bilinmemektedir. Alâeddin Bey beylerbeyi iken, diğer Anadolu beylerinin askerlerinden tefrik edilebilmesi için Osmanlı askerlerinin serpuşlarının rengini kırmızıdan beyaza çevirtmiş. Candarlı Kara Halil Osmanlıların ilk teşkilâtlı askeri olan yaya askerini kurarken onun yardımcısı olmuştur.

Orhan Gazi
(Bu resim Topkapı sarayı müzesindedir. Ressamı Avrupalıdır. Tarihi meçhuldür)

Fetihlere devam

Orhan Bey babasının hastalığı münasebetiyle ordunun kumandasını eline aldığı zamandan itibaren fetih hareketlerini muntazam bir plân dahilinde yürütmüştür. Bursa kuşatması devam ettiği sırada 1321 de Mudanya'yı almış, Sakarya vâdisinden Karadeniz kıyısına ilerlemek için bu toprakların zaptına Konuralp'ı, İzmit taraflarının fethine de Akçakoca'yı memur etmişti. Her iki kumandan da başarı sağlamışlar, böylece Düzce ve havalisi ile Sapanca gölü çevresi zaptedilmiştir. Bu arada Gazi Abdurrahman da Yalova'yı almıştır.

6 nisan 1326 da Bursa zaptedildikten sonra Orhan Gazi, dikkatini Bursa gibi, iki mühim mevki olan İznik ve İzmit'e çevirmiştir. İznik o devirde Bursa gibi hattâ ondan daha büyük ve ehemmiyetli **bir sanayi şehri, İzmit de bir ticaret** limanı idi. Bu iki şehir alındığı takdirde Osmanlılar önemli şehirlere sahibolacaklar, Bizanslılar da Marmara havzasındaki en kuvvetli dayanak noktalarını kaybedeceklerdi. Bir tatlı su gölü kenarındaki bu sanayi şehri zaptedilmeden önce İzmit körfezinin güney kıyıları Kara Mürsel Bey tarafından alınmış, yine aynı kumandan Kocaeli yarımadasında ilerliyerek Kartal civarındaki Aydos ve onun kuzeyindeki Semendre'yi Osmanlı ülkesine ilâve etmiştir. Bu arada Akçakoca da Kandra'yı zaptetmiştir.

İznik'in zaptı

İznik'in abluka ve kuşatılmasına Osman Beyin son zamanlarında başlanmıştır. Orhan, hükümdar olunca şehrin etrafındaki ablukayı sıklaştırmış ve sonra muhasara çemberini de gittikçe daraltmıştır. Türklerin zaptettikleri yerler halkına çok iyi muamelede bulunmaları, İznik etrafındaki halkın, şehir ahalisine Türkler tarafına geçmelerini tavsiye etmelerine, hattâ bâzı kimselerin Türklerin yanında savaşa katılmalarına bile sebebolmuştur.

Vaziyetin ciddiyet ve vehametini gören Bizans imparatoru Üçüncü Andronikos bir aralık saltanat kavgalarından başını kaldırarak ordusunun başına

Tuğra

(İlâve : 15)

★

Osmanlı imparatorlarının hükümdarlık alâmeti olarak kullandıkları Tuğra'nın menşei bugüne kadar lâyık olduğu ehemmiyetle tetkik edilmiş ve aydınlanmış olmaktan uzaktır.

En eski bir me'haz olarak kabul edilen Kâşgarlı Mahmut «Divanı Lûgat-it-Türk'ünde», Tuğra hakkında şu izahatı verir; «Tuğra, Oğuzca Tuğrak kelimesinden gelmektedir. Tuğrağ kelimesinin mânaları, hanedanın mühürü, Tevki'dir. Bu kelimeleri Türkler bilmez. Ben de aslını bilmiyorum (ve laedri aslihu)».

Kaşgerî, tuğralamak ve tuğralanmak mastarlarından da bahseder ve misaller verir.

Ferheng ise; «Hükmi pedişahî ve fermanı şehriyarî evvelinde Elkap ve Nişan'a derler» demektedir.

Burhan-ı Katı' tercümesinde; «Bukra vezninde ol elkabdır ki feramin, menaşiri sultaniye evvelinde yazılır. Ve selefde bir kavis hat idi ki ahkâm üzerine çekilirdi. Hâlâ malûmdur ki ahkâm üzerine olan imzayı şahanedir.»

Alâaddin Ali bin Abdullah-il-Bahaî, Metalibilbüdur fi Menazilissürur adlı eserinde, Selçukluların tuğralarından bahseder.

Ahmet Vefik Paşa, Tuğra'nın Oğuzların damgası olduğunu söyler.

Hüseyin Kâzım Bey, büyük Türk Lûgatı'nda, aşağıdaki malûmatı verir:

«Türkîde Tuğra, Turga, Tuğrul, Tugri denir. Farisîde Tugri iki kanadı açık doğan, bir nevi şedid büyük doğan, yahut kartaldır. Nişanı Hakanî ittihaz olunmuştur. Oğuzlar hakanının nişanı. Bukra vezninde ol elkabdır ki feramin ve menaşiri sultaniye evvelinde yazılır. Ve selefde bir mukavves hat idi ki ahkâm ve berevat üzerine çekilirdi. Hâlâ malûmdur ki ahkâm üzerinde olan imza-yı şahanedir.»

★

Yukarıda verdiğimiz mehazlar Tuğra'nın menşe' ve mânası hakkında az çok malûmat vermekte, Oğuz Türklerince

→

malûm olduğunu ve Selçukluların kullandıklarını kaydetmekte iseler de, bugüne kadar Oğuz Türklerinin ve Selçukluların tuğralarına ait lûgat bilgisinden ve Selçukluların devlet teşkilâtına dair malûmat veren kitapların yazılarından başka bir malûmata sahip değiliz. Bundan sonra da bu tuğraların şeklini meydana koyacak bir eser veya bir vesikanın bulunabileceği de beklenemez.

Osmanlı devleti, Selçuk imparatorluğunun bir uç beyliğinden kurulduğuna göre, bidayette bu devletin idare sistemini örnek aldığı kabul edilebilir.

Osmanlı imparatorluğunda, devletin kurucusu Osman Gazi'ye ait Tuğra bugüne kadar bulunmamıştır.

Tuğra'yı, hükümdarlık alâmeti olarak ilk defa, Orhan Gazi devrinde görmekteyiz. Oğuz ve Selçuk tuğralarının şekilleri hakkında bir bilgiye sahip olmadığımız için Osmanlı tuğraları ile benzerlikleri hakkında da bir şey söylenmesine imkân yoktur. Orhan Gazi'nin tuğrası bulunan iki vesika ele geçmiştir. Birincisi hicrî 724 (1324), öteki 749 (1348) tarihlidir. Her iki vesikanın da tuğraları birbirinin aynıdır, «Orhan bin Osman» isimleri sâde bir şekilde istif edilerek meydana getirilmiştir.

Orhan Beye ait bu tuğralı vesikaların bulunması, Müverrih Hammer'in «Sultan Murad'ın, Ragüza'lılara verdiği ahitnâmeye elini basmak suretiyle Tuğra'nın ilk şeklini meydana getirmiştir» şeklinde ileri sürdüğü ve bâzı yazarların da buna dayanarak yazdıklarını çürütmüştür.

Nitekim sırf bu hususu tahkik için, çok muntazam olan Ragüza arşivinde bir araştırma yapan arşiv uzmanı Dr. Fekete Lajos da böyle bir vesikayı bulamamıştır.

Osmanlı imparatorluğunda, istif ve güzelliği ile yazı ve süsleme sanatında büyük bir önem kazanan Tuğra dört kısımdan ibarettir:

1 — Tuğra'nın metin kısmı ki, buraya padişahın ve babasının isimleri ile; Şah, Han, Elmuzaffer kelimeleri yazılır. Bu kısma Tuğra'nın Sere'si veya Kürsü'sü denilir.

2 — «Bin» ile «Han» kelimelerindeki

→

geçmiş ve İznik'in zaptına mâni olmak için Türkler üzerine hareket etmiştir. Orhan Bey, imparatorun idaresindeki Bizans ordusunu Pelekanon (Maltepe) da karşılamıştır. Burada yapılan harbde (1329) Orhan Bey zaferi kazanmış, yaralanan imparator güç halle canını kurtarıp sedye içinde Üsküdar'a nakledilmiş, oradan da bir kayıkla İstanbul'a ulaştırılmıştır.

İmparator ordusunun Pelekanon'daki mağlûbiyeti muhasara altındaki İznik halkının ümitlerinin büsbütün kırılmasına sebebolmuştur. Türklerin müsaadekâr hâlinin İznik halkının inatçı mukavemetine mâni olması, Bizans'tan beklenen yardımdan ümit kesilmesi sebebiyle İznik 1330 da teslim olmuştur. Orhan Bey şehri teslim alınca istiyenlerin eşyaları ile birlikte gitmelerine müsaade etti, hattâ müsaadekârlığını daha ileri götürerek âdet ve ananelerini muhafaza edebileceklerini ilân ettirdi. Hıristiyanlığın eski ve mühim merkezlerinden bir şehir daha böylece bir Türk beldesi haline girmiş oldu. Orhan Bey, İznik'in büyüklüğünü ve harb sahasına yakınlığını gözönüne alarak hükümet merkezini bir müddet için buraya taşıdı.

İznik'in Türkler eline geçtiği ilk yıllarda burasını ziyaret eden ve şehirde kırk gün kalan Arap seyyahı İbni Batuta, o zaman İznik'in surlarının sapasağlam olduğunu, yıkık ve harap tarafının bulunmadığını belirtiyor; fakat şehrin tenha ve nüfusunun da az olduğunu söylüyor. Tarihçi Gibbons, İbni Batuta'nın bu kaydına ve şehrin tahripkâr bir muharebe ile zaptedilmediğine bakarak, İznik halkının çoğunun İslâmiyeti kabul suretiyle Türklerle mukadderat birliği yapmış olabileceklerini izaha çalışıyor. Mamafih, Hoca Sadettin'in Tacütte - varih'inin birinci cildinde; İznik'te dul kalan Rum kadınlarının Türklerle evlenmek isteğinde bulunmalarına karşılık Orhan Beyin müsaadekâr davranmasiyle bu kadınların Türk askerleri ile evlenerek İznik'te oturduklarına dair verdiği malûmat Gibbons'un yukarıdaki netice-

---

→

«mim» lerin kıvrılması ile meydana gelen içiçe iki münhaniye Beyze tâbir olunur; iç ve dış Beyze'ler.

3 — Yukarıya doğru uzanan üç «Elif» harflerine Tuğ veya doğrudan doğruya tuğra'nın Elif'leri denilir. Keşide veya Flâma tâbiri yanlıştır. Üzerlerindeki kıvrıklara Zülf veya Zülfe denir.

4 — Beyze'lerin devamı olan ve «Elmuzaffer» kelimesinin üzerinden geçerek Tuğra'nın sağına doğru muvazi iki hat şeklinde uzanan kısma Kol veya Hançer adı verilir.

★

Orhan Beyin tuğrasında, yukarıda saydığımız kısımlara göre Sere ve Tuğlar vardır. Beyzeler ve Kol teşekkül etmemiştir.

Murat Hüdavendigâr'ın, Yıldırım Bayezid'in ve Çelebi Mehmed'in tuğralarında Sere kısmında «Han» ünvanının da yer aldığı, Beyzelerin teşekkül ettiği ve devamı olan Kolun da meydana getirilerek Orhan Beyin tuğrasına nazaran daha mütekâmil bir hal aldığı görülür.

İkinci Murad'ın tuğrasında ise Tuğra

→

«Elmuzaffer daima» dua cümlesi ile bilinen klâsik hüviyetini alır.

Bahsettiğimiz tuğralar vesikalar üzerindeki tuğralardır. Parada ise ilk tuğra, Yıldırım'ın saltanat iddiasına kalkan ve Edirne'de hüküdarlığını ilân eden oğullarından Emir Süleyman'ın sikkesinde; padişahlarda ise Birinci Murad'ın parasında görülür.

Osmanlı padişahlarının tuğra'larındaki tekâmül ve değişikliklere ait ileride de malûmat verilecektir.

Bibliyografya: J. Deny; İslâm Ansiklopedisi. Dr. Friedrich Kraelitz; Die Tuğra der Osmanischen Prinzen, Osmanishe Urkunden in Türkischer Spracher. Dr. Ludwig Felekte; Osmanishe - Türkishe Diplomatik der Türkishen Botmassgkeit in Urgarn. Franz Babinger; Die Grossherlidhe Tuğra. Tarih-i Osmanî Ercümeni mecmuası. Uzunçarşılı İsmail Hakkı; Tuğra ve Pençeler ile Ferman ve Buyrultulara dair, Belleten, sayı 17 - 18. Osman Ergin; Maarif Tarihi. Zarif Orgun; Tuğra, Türk Tarih Arkeologya ve Etnografya dergisi; P. Wittek; Notes sur la Toughra Ottomane, Byzantion.

yi çıkarmasına yardım etmiştir.

Gemlik ve İzmit'in zaptı

İznik'in zaptından üç sene sonra tahkim edilmiş bir mevki olan Gemlik de zaptedildi (1333). Kendi adı ile anılan körfezin başlangıç noktasında kurul - muş olan Gemlik, Osman Gazi zamanında da Akçakoca ve Kara Timurtaş tarafından sıkıştırılmıştı. Osman Gazi zamanındaki sıkıştırmaya mukavemet eden Gemlik'in muhafızları bu defa Kara Ali Beyin hücumlarına dayanamıyarak teslim oldu. Gemlik'in zaptından dört sene sonra İzmit körfezinin sağ sahilinde bulunan Armutlu da Türklerin eline geçti. Aynı yıl zarfında İzmit de zaptedilmiş olduğundan körfez etrafındaki Türk hâkimiyeti tamamlanmış hale geldi.

İznik gibi İzmit'in de zaptı, kuşatma sonunda şehrin teslim olması şeklindedir. Osmanlı kaynakları İzmit'in fethinin 1326 da olduğunu yazmaktadır. Batı kaynaklarının bunu 1337 olarak gösterdiklerine bakılırsa, İzmit'in ilk zaptını müteakıp tekrar el değiştirdiği de düşünülebilir.

İzmit'in kuşatılmasına Akçakoca tarafından başlanmış, onun 1328 de ölümünden sonra, ihtiyar kahramanın başladığı işin başarı ile nihayete erdirilmesine çalışılmıştır. Türkler İzmit'i kuşattıkları sırada kalenin muhafızı Paleo - logos hanedanından Kalo Yuannis (Osmanlı tarihlerinde Kalo Yani) idi. Kuşatma devam ettiği sırada Kalo Yani İzmit'in yakınındaki Koyunhisar'a çe - kilmiş, şehrin idaresini kızkardeşi Prenses Marika'ya bırakmıştı. Koyunhisar kalesi Aygutalp ve Kara Ali tarafından zaptedildiği sırada cereyan eden çarpışmada Kalo Yani maktul düşmüş, kesik başı İzmit önüne getirilip dikilmişti. Bu manzaradan Prenses Marika ile muhafızların cesaretleri kırıldığından' İzmit'i Orhan Gazi'ye teslim etmişlerdir.

İzmit zaptedildikten sonra Karadeniz sahilindeki Şile ve Boğaziçi kıyıları hariç olmak üzere, İzmit körfezi kıyılarında ve Kocaeli yarımadasının diğer yerlerinde Bizanslıların başka toprağı kalmamıştı.

Orhan Gazi'nin Anadolu harekâtı

Osman Gazi ve 1340 senesine kadar da Orhan Gazi hep Bizanslılar aleyhine genişlemişlerdi. Şimdiye kadar zaptedilen şehir ve kasabalar Bizanslılardan alınmıştı. Beyliklerin kurulup taazzuv etti̇ği onüçüncü asır sonları ile andördüncü asır boyunca Anadolu Türk nüfusu bakımından pek hareketli idi. Yeni zaptedilen yerlere, doğu istikametinden gelmekte devam eden Türkler yerleştiriliyordu. Fakat hıristiyan topraklarında mütemadiyen genişlemekte devam eden bir Türk devleti için bu nüfus kâfi değildi. Türk unsuruna daha kuvvetle istinat etmek lâzımdı.

İşte bu ehemmiyetli noktayı pek iyi kavrıyan Orhan Bey, Rum şehir ve ka-

Bizanslılardan kalma eski İznik kalesi kapısı (Bir asır evvel)

Osmanlılarda Sultan Tâbiri
(İlâve : 16)

★

Sultan, Süryanî asıllı bir kelime olup mânası «iktidar sahibi» dir. Müslüman ve bilhassa sünnî hükümdarlar tarafından kullanılmış bir unvandır. Bu söz İran'da valiler ve ümerâ hakkında kullanılırdı. İbn-i Batuta Anadolu'da gezerken gördüğü küçük memleket sahiplerinin hepsini eserinde sultan diye anmış, nitekim Orhan Gazi hakkında da bu tâbiri kullanmıştır.

Evliya Çelebi, Fatih'e gelinciye kadar Osmanlı hükümdarlarının sadece «Bey» diye anıldığını beyan ederse de bu tamamen doğru değildir. Gerçi ilk Osmanlı hükümdarları, tâ Yıldırım Bayezit devrine kadar halk arasında sâdece «bey» diye anılmışlarsa da kitâbe ve paralarda sultan tâbiri Orhan Gazi'den itibaren kullanılmıştır. Meselâ, Bursa'da, Orhan Gazi'ye ait bir cami kitabesinde: «Emîrülkebir-ilmuazzam-il mücahid Sultan-ül guzzat bahadır-ı zaman Gazi Orhan bin Osman» satırlarını okumak mümkündür. Ankara'da, 1361 tarihli cami kitabesinde Birinci Murat Beyden bir «Sultan-ı âzâm» diye bahsedilir. Yine bu şehirdeki 1375 tarihli bir kitabede Birinci Murat Bey «Gazi Sultan» diye anılır.

Bundan sonra Bursa'daki kitabelerde Yıldırım Bayezit sultan ve Çelebi Mehmet ise «Sultan ibni Sultan» diye zikredilmişlerdir.

Orhan Beyin bastırdığı akçelerde kendisi için sultan tâbiri kullanılmamışsa da Birinci Murat Beyin bakır bir parasında «Es-Sultan-ül galib» unvanı okunmuştur. Çelebi Mehmed'in sikkelerinde de bu unvan vardır.

Bütün bunlar, Osmanlı hükümdarlarının Orhan Gazi'den başlıyarak kitabelerde ve Birinci Murat Beyden başlıyarak sikkelerde «sultan» unvanını kullandıklarını gösteriyor. Nitekim, kendilerine ithaf ve takdim olunan eserlerde de onlara böyle hitabedilmiştir. Lâkin gerek Mısır ve gerekse İran kaynaklarında kendilerine «bey» veya «Melik-i Rûm» denmektedir. Yalnız İbn-i Ayas Fatih'in ölümünden bahsederken onun hakkında sultan-ı muazzam tâbirini kullanır.

Osmanlı tarihçileri, Yıldırım Bayezid'in Niğbolu meydan muharebesini kazanması

→

→

üzerine, Memlûk hükümdarının emriyle o sırada Kahire'de bulunan Abbasî halifesi tarafından kendisine resmen sultan unvanı verildiğini yazarlar ki bunu, Mısır kaynakları da teyid ederler. Osmanlı beyleri kitabe vesair yazılarda baştanberi «sultan» unvanını kullanmışlarsa da, bunun böylece bir de resmen halife tarafından kendilerine verilmiş olmasının nüfuzlarının artmasına sebebolacağı akla gelebilir.

Filhakika Memlûk hükümdarı Kaytbay, 1485 yılında İkinci İmrahor'u Cani Beyi İskenderiye'den deniz yolu ile Osmanlı hükümdarı İkinci Bayezid'e elçilikle göndermiş ve Osmanlı padişahının gerek hâlen elinde bulunan ve gerekse küffârdan zaptedeceği yerlere sultan olmasını t e k l i f etmiş ve İkinci Bayezit Beye bu unvanı tevcih ile Kaytbay ile Dülkadiroğlu ihtilâfında Dülkadirlilere yardım etmemesi hakkındaki tavsiyeyi havi gayet nazikâne yazılmış bir mektup göndermişti. Fakat, Osmanlı hükümdarı, Dülkadiroğlu ile yakın akraba bulunduğundan bu teklifi ve halifenin de tavsiyesini reddettiğinden iki devletin arası açılmış ve araya giren bu husûmet ise, daha sonra beş sene sürecek bir harbe de sebebolmuştu. Bundan da Osmanlı hükümdarlarının sultan unvanını Memlûkların elinde kukla olarak bulunan Abbasî halifeleri tarafından verilmiş olarak değil, kılıçlarının kuvvetiyle almış oldukları anlaşılır.

•

Yukarıda da söylediğimiz gibi, sultan tâbiri Osmanlılarda ilk zamanlardanberi kitâbe, sikke ve vesikalarda kullanılmışsa da, halk arasında pek yayılmamıştır. Hattâ tuğrada bile sadece «han» ve «şah» tâbirleri vardır. Halk en çok han, hünkâr ve padişah sözlerini kullanırdı. Sultan tâbiri ise, daha ziyade «sultanım» şeklinde bir hürmet nişanesi olarak küçükten büyüğe sarfedilirdi. Sadrazamlığa veya diğer yüksek makamlara verilen istidalarda da «sultan hazretleri sağ olsun» denirdi.

Sultan tâbiri sonraları Osmanlı padişahlarının erkek evlâtlarına, kızlarına, valdelerine ve hattâ zevcelerine kadar

→

sabalarından başka Türk şehir ve kasabalarını da alarak kendi idaresinde birleştirmiye dikkat etti. Bu sırada komşu Karesi Beyliği'nde çıkan bir hâdise, Orhan Beye Türklerle meskûn toprakların zaptında ilk fırsatı verdi. Böylece Osmanlılar Türk toprağı olarak ilk defa Karesi Beyliğinden arazi aldılar.

Karesi oğlu Aclan Bey vefat edince hayatta Demirhan, Yahşihan ve Dursun isminde üç oğlu kalmıştı. İşte bu çocuklar arasında çıkan saltanat ihtilâfına Orhan Bey müdahale etmiştir. Babaları öldüğü zaman Demirhan Bey Balıkesir'de, Yahşihan Bey de Bergama'da icrayı hükümet etmekte idiler. Karesi ülkesi iki kardeş arasında paylaşıldığı sırada Dursun Bey Orhan Gazi'ye iltica et - mişti. Demirhan Bey kardeşlerin en büyüğü olduğundan Karesi hükümetlerinin ulubeyi sayılmaktaydı. Lâkin bu adamın hırçın ve şedit olması işlerin karışmasına yol açtı. Karesi emirleri nüfuzlu bir şahsiyet olan Hacı İl Bey vasıtasiyle Dursun Beye müracaat ederek hükümdarlığa geçmesini istediler. O da vaziyeti Orhan Beye anlatarak hükümdarlığı temin edildiği takdirde; Balıkesir dahil olmak üzere Aydıncık, Bergama ve Edremit'i Osmanlılara terkedeceğini bildirdi.

Bunun üzerine Dursun Beyi yanına alan Orhan Gazi ordusunun başında Balıkesir üzerine yürümüştür. Demir - han Bey Orhan Beyin gelişini haber alınca mukavemet edemiyeceğini hesaplıyarak Bergama kalesine kaçmıştır. Orhan Bey iki kardeşi barıştırmak için Dursun Beyi Hacı İl Bey ile birlikte Bergama'ya göndermiştir. Fakat kaleden atılan bir okla Dursun Bey vuru - lup ölünce Orhan Gazi Bergama'yı kuşatarak hücumla şehri zaptetmiştir. Şehir kuşatıldığı sırada Demirhan Bey kaleden çıkarak Orhan Gazi'ye teslim olmuştur. Orhan Gazi Bergama'nın zaptını müteakıp Bursa'ya dönünce Demirhan Beyi de beraberinde getirmiştir. Demirhan Bursa'ya getirildikten iki sene sonra vebadan ölmüştür.

→

teşmil olunmuştur. Padişahların erkek evlâtlarının isimlerinin evveline, kızlarının ise isimlerinin sonuna konurdu: Sultan Bayezit, Sultan Ahmet veya Fatma Sultan, Gevherhan Sultan gibi... Bir şehzade sancakta bulunursa ona «çelebi sultan» denirdi. Padişah valdeleri valde sultan, çocuk doğuran zevceleri haseki sultan diye veya isimleriyle; Hürrem Sultan, Turhan Sultan gibi... anılırdı. Osmanlılarda, padişahlardan gayri hiç kimseye verilmiyen tek unvan «hünkâr» dır. Zira, Kırım hanlarına gayri resmî şekilde de olsa padişah dendiği olurdu.

Evliya Çelebi'nin dediği şu nokta da doğru olabilir; Fatih devrine kadar halk padişahtan bahsederken bey veya beyimiz tâbirini kullanırken ve isimleri zikrolunduğu zaman Bayezit Bey, Murat Bey derken bu hal Fatih'ten sonra tamamen terkedilmiş, «hünkâr» ve «han» tâbirleri kat'î olarak bunun yerini almıştır.

Onaltıncı yüzyıl ortalarında şark vilâyetlerindeki bâzı Kürt beylerine «sultan» unvaniyle fermanlar gönderildiği görül-

→

müştür. Bundan da, Osmanlıların bu tâbir hakkında fazla taassup göstermedikleri anlaşılmaktadır. Bununla beraber Kanuni Süleyman, Sadrazam Ibrahim Paşanın İran'da bulunduğu sırada serasker sultan unvanını kullanmasını affetmemiştir. Kendisi her nekadar özür dileme makamında olarak bu sözü «Serasker-i Sultan» şeklinde kullandığını ve bunun yanlış anlaşıldığını ileri sürmüşse de kelleyi kurtaramamıştır.

Kırım hanları resmen sultan unvaniyle yâdedilmedikleri halde, hanzâdelere devlet tarafından gönderilen tahriratta kendilerine sultan diye hitabedilmesi âdetti. Nitekim hanın birinci veliahdi olan «Kalgay» da bu suretle «Kalgay Sultan» diye anılırdı.

Yalnız «sultanî» tâbiri, tıpkı «hassa» sözü gibi sâdece padişahlara âit şeyler hakkında kullanılırdı; Tuğray-ı Sultanî, Emr-i Sultani, Kasr-ı Sultanî gibi... Sonraları bunun yerine daha çok «hümayun» tâbiri kullanılmıştır. Sultanî sözü tek başına söylendiği zaman ise, bundan Osmanlı akçesi anlaşılırdı.

Balıkesir ve Bergama gibi Karesi beyliği topraklarının zaptı ile neticelenin bu hâdiseler için Osmanlı tarihlerinde 1335 yılından 1354 senesine kadar muhtelif tarihler gösterir. Bunlardan ilkinin de sonuncusunun da doğru olmadığı anlaşılmaktadır. Anlatılan bu hâdisenin 1341 ile 1345 senesi arasında cereyan etmiş olması en büyük ihtimaldir. Orhan Bey, Karesi topraklarından zaptedilen Balıkesir, Aydıncık, Edremit ve Bergama'yı 1345 senesinden sonra büyük oğlu Süleyman Paşaya vermiştir. Karesi oğullarına ait diğer toprakların bir kısmı da 1359 senesine kadar zaptedilmiş. Çanakkale etrafındaki son Karesi toprakları da Birinci Murat zamanında Osmanlılara bağlanmıştır. Karesi Beyliğinin ilk defa en mühim parçasının ilhakı üzerine Hacı İl Bey, Evrenos Bey, Ece Halil ve Gazi Fazıl gibi Karesi ümerası Osmanlıların hizmetine girmişler ve bilhassa Rumeli'nin fethi esnasında değerli hizmetler ifa etmişlerdir. Karesi Beyliği denizcilikte tecrübeli ve usta oldukları dan, bu beyliğin zaptı üzerine Osmanlılar Karesi'li denizcilerden de faydalanmışlardır. Karesi Beyliği topraklarının son parçası alınırken Rumların elinde bulunan Kapıdağ zaptedilmiş, böylece Marmara'nın Anadolu kıyılarında Bizans toprağı kalmamıştır.

Osmanlıların Bizanslılarla bir muharebesini tasvir eden bir resim

Bizans imparatoru Kantakuzenos'un kızı Teodora'nın Orhan Gazi'ye gelin gelişi

(Her iki resim de Münif Fehim'in eseridir)

Ankara'nın zaptı

İç Anadolu'nun mühim merkezlerinden olan Ankara 1304 senesinde İlhanlıların hükmü altına girmiş, İlhanlılar zayıflıyarak Anadolu'daki nüfuzları ortadan kalkmıya başlayınca, merkezi Sivas olmak üzere teşekkül eden Eretna (Ertena) beyliğinin toprakları içinde kalmıştı. Ankara, bu beyliğin en batı ucunda bulunuyordu. Eretna Beyin 1352 de ölümüyle yerine geçen oğlu zamanında vukua gelen karışıklıktan istifade eden Orhan Gazi Ankara'yı oğlu Süleyman Paşaya zaptettirdi (1354). Bu tarihte Ankara'da bulunan son Eretna valisi Melik Nâsır idi.

Osmanlı tarihleri Ankara'nın Ahîlerden alındığını yazarlar. Fakat Selçuklularla Osmanlılar arasında Ankara'da şehir cumhuriyetini andırır bir teşekkülün bulunup bulunmadığı hayli münakaşalıdır. Osmanlı kaynaklarının kifayetsizliği dolayısiyle bu münakaşayı kat'î bir neticeye bağla - mak şüphesiz kolay değildir. Osmanlılar Ankara'yı aldıkları sırada şehir Eretna Beyliğine bağlı olmakla beraber Ankara'nın fiilî hâkimleri; şehirde beledî vazifelerin ifa edicileri bulunan ve bir mezhep ve sanat teşekkülü olan Ahî'lerdi.

Ankara Orhan Gazi zamanında zaptedilmiş olmakla beraber Osmanlı ta - rihleri kat'î zaptın 1361 de Birinci Murat zamanında vukubulduğunu yazarlar. Bir bakıma bunu şöyle de tefsir edebiliriz. Ankara Orhan Gazi tarafından zaptedildiği zaman buraya nisbî bir muhtariyet verilmiş, Birinci Murat işte bu muhtariyeti kaldırmak için Ankara üzerine ikinci bir sefer ihtiyar ederek şehri Osmanlı ülkesine katmıştır.

Orhan Gazi Zamanında Osmanlı - Bizans münasebetleri

Orhan Gazi çeşitli fırsatlardan faydalanarak Bizans topraklarından parçalar koparırken Bizans saltanat kavgaları ile çalkalanıyordu. Ülkesinden parçalar koparılan bir devle - tin şüphesiz Osmanlılara dost gözüyle bakmasına imkân olamazdı. Elbette

Han, Padişah Tâbirleri

(İlâve : 17)

★

Han, Türk hükümdarlarının eski unvanlarından olup daha kadîm şekli Kan'dır. Bu unvan, Türklerden maada başta Moğollar olmak üzere diğer bâzı Asya kavimleri ve nihayet İranlılar tarafından da kullanılmıştır. Osmanlıların bunu yazılı olarak ilk defa 1375 yılında, Ankaradaki bir kitâbede: «Murad Han bin Orhan» şeklinde kullandıkları bilinmektedir. Bundan sonra, bütün yazılı kitâbelerde ve paralarda bu unvana rastlanmaktadır. Lâkin Neşrî'nin bir kaydından, Osman Gazi'ye de han diye hitabedildiği istidlâl olunmaktadır. (T. T. K. nun çıkardığı «Cihannümâ» Sayfa 110).

Osmanlılar, han tâbirini, kendilerinden maada diğer Asya hükümdarları hakkında olduğu gibi, Kırım girayları ve şark vilâyetlerindeki yerli beyler hakkında da kullanmışlardır. İran'da ise aynı devirde daha ziyade bey, paşa mukabilinde istimal olunmuştur. Nitekim beylerbeyi yerine hanlar hanı derlerdi.

•

Padişah ise, farsça bir kelime olup mânası, mutlak hâkimdir. Osmanlı hükümdarları da diğer bir çok şark hükümdarları gibi bu unvanı benimsemişlerdir. Yalnız bu, resmî ünvanlardan değildi. Yâni hiçbir yazılı vesikada Osmanlı hükümdarlarından padişah diye bahsolunmaz ve kendilerine böyle hitabedilmez, sultan unvanı kullanılırdı. Yalnız Kanunî Sultan Süleyman'ın kendi hattiyle «Ben ki rub'ı meskûn padişahı Sultan Süleyman ibni Sultan Selim Han'ım destûr verdim ki» ibaresinden padişah sıfatını benimsediği görülür. Ekseriyetle sadra - zamların padişahlara yazdıkları telhis adlı mâruzatta hükümdarların diğer unvanları zikredilmiyerek «padişahım» diye hitabolunurdu.

Padişah sözü, bunun haricinde daha çok halk arasında kullanılırdı. Bir de şifahî hitablarda vezirler ve hükümdarın huzuruna çıkmıya mezun olanlar, «padişahım» diyebilirlerdi. Neşrî tarihindeki kayıtlardan ise, Osman Gazi zamanında bir memleketin hâkimine padişah dendiği istidlâl olunmaktadır. Orhan Gazi devrinde ise, bu tâbir artık kökleşmişti. (T. T. K. nun çıkardığı «Cihannüma», sayfa 110 ve 170.) Onyedinci yüzyıldan itibaren de Avrupa imparatorlarına resmen padişah diye hitabedilmiş ve bu husus, muahedelerde zikrolunmuştur. İlk defa olarak Avusturya ile 1606 yılında aktolunan Vaşvar muahedesiyle, Avusturya, imparatorlarına çasar diye hitabolunması kabul olundu ki bu Osmanlı tarihçileri tarafından kâh Nemçe çasarı ve kâh Nemçe padişahı diye kullanılmıştır.

karşılıklı mücadelenin cereyanı gerekirdi. Fakat Bizans, umumi zâfiyeti ve saltanat kavgaları ile etrafını görmez hâle düşmesi yüzünden, ülkesini müdafaa için muntazam bir mücadele yapamadı. Marmara kıyısındaki Bizans şehirlerinin kumandanları Osmanlılarla mücadele ederlerken, Bizans imparatorları bu mücadeleyi kendi ülkeleri çapında bir mesele haline getiremediler. Bir iki muharebe dışında, imparatorlar Orhan Beyin karşısına cesur bir muharip sıfatiyle çıkamadılar.

Buna mukabil taht ve tacın muhafazası meselesi, Bizans imparatorlarına ülkelerinden daha kıymetli göründü. Onun için Türklerin dostluğuna ihtiyaç duydular. Ayrıca Balkanlardaki Sırp ve Bulgar tehlikesi karşısında da Türklerin destek ve yardımını elde etmiye gayret sarfettiler. Bu iki mühim sebep Bizanslılarla Orhan Gazi'nin muayyen senelerde dost olmalarına vesile teşkil etti. Neticede bunlardan Türk milleti adına Orhan Gazi istifade etti.

Orhan Bey hükümdar olduğu zaman Bizans tahtında İkinci Andronikos (1283 - 1328) oturuyordu. İkinci Andronikos 1295 den itibaren torunu Mihail'i saltanatına şerik kılmış ve torununun 1320 de ölümüne kadar her ikisi müşterek saltanat sürmüşlerdi. Mihail ölünce bu defa oğlu Üçüncü Andronikos imparator olmak istemiş, büyük baba ile küçük torun arasındaki saltanat mücadelesi üç sene devam ederek ihtiyar Andronikos'un 1328 de hal'ine kadar devam etmişti.

Genç Andronikos büyük babasından kurtularak tahtta yalnız başına kalınca ülkesini müdafaa yolunda faaliyete geçti. Bu arada ipekçilik ve dokumacılık merkezi Bursa'yı alan Orhan Gazi Bursa'dan daha mühim bir sanayi şehri olan İznik'i kuşatıyordu. Andronikos İznik kuşatmasına mâni olmak için ordusu ile harekete geçti ise de, Pelakanon muharebesinde Orhan Gazi'ye mağlûboldu. İznik'ten sonra İzmit de Bizanslıların elinden çıktı. Bizanslılar yine

Türklerde Gazilik Ünvanı

(İlâve : 18)

★

Onüçüncü yüzyılda, Moğolların tazyiki üzerine memleketlerinde rahatları kaçan birçok Türk aşiretleri; şeyhleri, tarikat reisleri ve bütün halkı ile yeni bir yurd aramak için küçük Anadolu'ya doğru göçe başlamışlardı.

Moğolların hücumları, Haçlılar seferleri, İslâm Halifelerinin kurduğu imparatorluğu küçültmüş, Selçuk devletini de yıpratmıştı. Küçük Asyaya gelen Türk aşiretleri; yer yer yıkılmış, yanmış bir ülke, zayıf bir devlet (Selçuk devleti) buldular ve bu devletin hizmetine girdiler.

Selçuk devletinin de inkirazı üzerine bulundukları yerlerde istiklâllerini ilân eden aşiretler, beylerinin isimleriyle beyliklerini tesis etmiş oldular. Evvelce İslâm halifelerinin İslâm dinini yaymak için giriştiği seferler yerine şimdi bu beyliklere; yakın denilebilecek bir zamanda kabul ettikleri dinlerini ve - dolayısiyle yeni yurdlarını müdafaa vazifesi düşüyordu.

Anadolu beylikleri ile Bizans'ın paralı askerleri arasında devamlı bir mücadele başlamıştı. Bizanslılar, Anadolu'dan hem Türkleri atarak imparatorluğun elden çıkmış şehirlerini geri almak, hem de İslâm dininin yayılmasını önlemek istiyorlar, diğer Hıristiyan devletlerini de bu işe teşvik ediyorlardı. Savaşlar yurd kavgasından ziyade din uğruna yapılıyordu. Türklerden bu uğurda mücadeleye katılan ve muvaffakıyet sağlıyan beylere evvelden olduğu gibi «gazi» deniliyordu.

Kayı aşireti, Anadolu'ya yerleşen diğer Türk aşiretlerine nazaran Müslüman devletlerin ileri karakolu mesabesinde Bizansa en yakın olanı ve onlarla en çok çarpışanı idi. Onun içindir ki Ertuğrul Bey ile Osman Beye, din uğruna yaptıkları gazaları ve muvaffakiyetlerinden ötürü «gazi» deniliyor ve Türk beyleri arasında bu ünvan ile anılıyorlardı.

Osmanlı Tarihinin Bâzı Meşhur Simaları

(İlâve : 19)

★

1 — Çandarlı (Cendereli) Kara Halil Hayrettin Paşa

Çandarlı ailesi, Osmanlı hanedaniyle birlikte tarih sahnesine çıkmış ve yüz elli yıl müddetle en yüksek ilmiyye mertebesi olan kazarskerlikle hükümet reisliği, yâni veziriâzamlık babadan oğula geçerek bu ailenin elinde kalmıştır.

Bu Türk ailesinin ceddi Kara Halil Hayrettin, hâlen Ankara'ya bağlı bulunan Nallıhan kazasının Cendere köyündendir. Bâzı kaynakların onu Karaman'a bağlı Sivrihisar kazasının Cendere köyünden olarak göstermeleri yanlıştır.

Kara Halil Hayrettin'in babası ise Ali adlı bir zattı. Kendi adı bütün kitabelerde memleketine izafeten Cendereli diye geçer. Serez'deki 787 H — 1385 tarihli cami kitabesinde ilmi «Halil ibni Ali - el - Cenderi» şeklinde yazılıdır.

Kara Halil Hayrettin, Osman Gazi'nin kayın pederi Şeyh Edebali'nin akrabasındandı ve Ahî'lere mensuptu. İlmiyye sınıfında yetişmiş olması, Osman Gazi'nin akrabası bulunuşu, beyliğin kuruluşunda fikirlerinden en çok istifade edilen kimse olmasına sebebolmuştur. Osmanlı hizmetine Edebali'nin telkini ile girmiş olması da mümkündür. Vakayinameler, Cendereli Kara Halil Hayrettin'in Bilecik kadısı bulunduğu sırada, Orhan Gazi tarafından fethedilen İznik kadılığına ve daha sonra, beyliğe merkezlik etmiş ilk büyük şehir olan Bursa kadılığına getirildiğini kaydederler. Birinci Murat tahta geçince Osmanlı devletinde ilk defa ihdas edilen kazaskerlik makamına ilk getirilen de yine odur.

Orhan Gazi zamanında Osmanlı beyliğinde ilk defa olarak teşkil olunan daimî askerî kuvvetler, piyade ve müsellem, yâni yaya ve atlı teşkilâtı da onun tavsiyesiyle meydana gelmiş ve yeniçeri ocağının kuruluşuna kadarki fütuhat bu teşkilât sayesinde yapılagelmiştir.

Kara Halil Hayrettin'in daha başarılı işler gördüğü devir, Birinci Murat Bey

→

devridir. Bu sırada, onun tavsiyesiyle acemi ve yeniçeri ocakları tesis olunmuş ve Karamanlı Molla Rüstem'le beraber, yeni devletin maliye teşkilâtı da ele alınmıştır.

Pek katî olarak bilinmemekle beraber, 1385 tarihlerinde vezir olan ve o zamana kadar askerî işlerle meşgul bulunmıyan vezaret makamı, onun vezirliği ile beraber hem idarî, hem askerî en yüsek devlet makamı haline gelmiştir. İşte bunun için ilk defa idarî ve askerî işleri tek elde toplıyan ilk vezir, sonraki mânasiyle hakikî sadrazam odur.

Halil Hayrettin Paşa, 1385 yılında, ilk defa olarak askerî kumandan sıfatiyle Trakya ve Makedonya'da faaliyette bulunmuş, Arnavutluğa kadar uzanmış ve Zetna prensi İkinci Balşa'yı mağlûbetmiştir.

Birinci Murat Bey, 1386 yılında Karamanoğlu Alâettin Beyin üzerine giderken Halil Hayrettin Paşa Rumeli muhafazasında bırakılmıştı. Oğlu Ali Paşa ise, padişahın maiyetinde idi.

Kara Halil Hayrettin Paşa, ordu ile birlikte Vardar Yenicesinde bulunurken hastalanmış, kendi isteği ile cami ve hayratı bulunan Serez'e gitmiş ve 1386 yılında vefat etmiştir.

2 — Evrenuz Bey

Eski tarihlerimizin Evrenos imlâsiyle kaydettikleri bu isim, türkçe Evren ve uz kelimelerinin birleşmesinden hâsıl olmuştur. Kendisi, bir Türk ailesine mensubolup Bursa tekfuru iken bu şehrin Türkler tarafından fethi üzerine İslâmiyeti kabul ile Orhan Beyin hizmetine girdiği hakkındaki Bizans rivayetlerinin aslı yoktur. Bizans müverrihleri kendisini Avranezis veya Verenezis, Avrupa tarihçileri ise Verenez diye anarlar.

Evrenus Beyin babası ve bu ailenin reisi olan Prangı İsa Bey, Gazi Süleyman Paşa ile birlikte ilk Rumeli seferlerine iştirak etmiş ve savaşların birinde Radoviştа civarında şehit düşmüştür.

→

→

Gerek İsa Bey ve gerekse Evrenuz Bey, aslında Karesi beyliği emirlerinden idiler. Karesi'nin fethi üzerine Osmanlı hizmetine girmişlerdir. Süleyman Paşanın vefatından Birinci Murat Beyin Osmanlı hükümdarlığına geçişine kadar olan kritik devrede, Rumeli'deki tehlikeli durum Evrenuz Beyle, yine aslında Karesi beylerinden olan ve Osmanlı hizmetine giren Hacı İl Beyi'nin gayret ve faaliyetleri sayesinde önlenebilmiştir.

Birinci Murat Bey Rumeli'ye geçtiği sırada Evrenuz Bey Keşan ile İpsala'yı fethetmiş ve Edirne üzerine yürüyen Türk ordusunun sol cenahını, Makedonya'daki Sırp kuvvetlerinin muhtemel taarruzundan korumakla vazifelendirilmişti. Daha sonraları, kendisi hudutta akıncı beyi olarak görülmektedir. 1374 yılında Serez şehrini kendisine merkez ittihaz ederek tertibettiği akınlarla Makedonya'da birçok mühim şehir ve kasabaları ele geçirmişti.

1385 yılında Vezir Cendereli Halil Hayrettin Paşa ile Makedonya hareketlerine katılmış, kendi kuvvetleriyle Arnavutluk'taki Elbasan taraflarına ve hattâ daha batı bölgelerine kadar uzanmıştır. Bundan sonra hacca gitmiş, lâkin Birinci Kosova meydan muharebesinden evvel dönüp savaşa katılmıştır. Savaşı müteakip Çitroz ve Vodina kasabalarını ele geçirmiş, 1390 tarihinden sonra ise, beş altı sene müddetle mütemadiyen Arnavutluk taraflarına akınlarda bulunmuştur. Yıldırım Hanın maiyetinde olarak Niğbolu meydan savaşına katılmış, Eflâk seferinde de hazır bulunmuştur.

Ankara mağlûbiyeti üzerine başlıyan şehzadeler mücadelesinde Evrenuz Bey evvelâ büyük şehzade Emir Süleyman'ın tarafını tutmuş, lâkin artık ihtiyarladığından bahisle, onun ölümünden sonra siyasî hayattan ve faaliyetten çekilmiştir. Bununla beraber, Musa Çelebi kendisini rahat bırakmadığından el altından Çelebi Mehmed'e müracaatle onun tarafına geçmiş, Rumeli'de nasıl hareket edeceği hakkında ona yol göstermiş ve şehzade Rumeli'ye geçip Sırbistan hududuna geldiği sırada kendisine fiilen katılmıştır.

Evrenuz Bey, bir hayli ihtiyarlamış olduğu halde, 1417 yılında ve kasım ayında vefat etmiştir. Vardar Yencesindeki türbesinde metfundur. Burada bir cami,

→

→

medrese ve imareti ve diğer bâzı yerlerde müteferrik halde hayratı vardır: Kendisi şahsen gayet zengindi. Birinci Murat Bey, oğlu Yıldırım'ı evlendirdiği zaman Evrenuz Beyin takdim ettiği çeşitli düğün hediyeleri arasında yüz genç köle ve yüz genç cariye de vardı. Bunlardan on kölenin elinde içi altın dolu on gümüş tepsi ve on cariyenin elinde içi gümüş dolu on altın tepsi bulunuyordu. Diğer köle ve cariyelerin ellerinde ise gümüş ibrik ve maşrapalar vardı.

Kendisinden sonra devlet hizmetinde büyük yararlıklar gösteren iki oğlu, İsa ve Ali Beylerdir. İkisi de akıncı beyi olarak şöhret kazanmışlar ve babalarının ananelerini devam ettirmişlerdir.

3 — Lala Şahin Paşa

Kendisi, Osmanlı devletinin kuruluşunda cidden büyük hizmeti görülen simalardan ve askerî kumandanlardandır. Elde bulunan 1348 tarihli vakfiyesinde, babasının adı Abdülmuin olarak geçer. Osman Gazi devrinde devlet hizmetine intisabetmiş, asıl Orhan Gazi devrinde yetişmiştir' Asıl adı Şahin'di. Birinci Murat Beyin şehzadeliğinde lalası bulunduğu için Lala Şahin Paşa denmiştir. Süleyman Paşanın vefatı ve Birinci Murat Beyin hükümdar oluşu üzerine, Rumeli beylerbeyliği ihdas edildiğinde bu vazifeye getirilen Lala Şahin Paşa, evvelâ Edirne'yi ve sonra Filibe ile Zağra'yı fethetmiştir. 1363 yılında Osmanlı tarihçilerinin Sırp Sındığı diye andıkları Birinci Çirmen savaşında, Hacı İl Beyi'nin kumandasında bir keşif kolu sevk etmiş ve bu kuvvet düşmanı bozarak zaferin kazanılmasını sağlamıştır. Lala Şahin Paşanın, Hacı İl Beyi'nin bu muvaffakıyetini hazmedemeyip onu zehirlettiğini söyler. 1368 de vezir yapıldığından daha evvel vezir olan Cendereli Halil Hayrettin Paşa verirlâzam diye anılmıştır. 1374 tarihinde başlıyan ve Rodop Balkanlarını aşıp Makedonya fethiyle neticelenen askerî harekâta Halil Hayrettin Paşa, Gazi Evrenuz ve Deli Balaban Beylerle birlikte Lala Şahin Paşa da iştirak etmiştir. Bu fütuhat iki sene kadar sürmüş ve neticede Osmanlıların batı sınırı Vardar'ın batısına dayanmıştır.

Lala Şahin Paşa, bir rivayete göre 1375 yılında Niş fethi sırasında vefat etmiştir. Mamafi, ölüm tarihi katî olarak belli de-

→

Bursa'nın Setbaşı mevkiinden bir görünüş
(Bu resim de bir asırdan evvel yapılmıştır)

→

ğildir. 1380 ve 1384 tarihleri de Osmanlı kaynaklarınca gösterilmiştir. Bunların hangisinin doğru olduğunun tahkikine, yeni vesikalar bulununcıya kadar, şimdilik imkân yoktur. Bursa'da medresesi, Mustafakemalpaşa'da cami ve zaviyesi vardır. Kendisinden sonra Rumeli beylerbeyliği Timurtaş Paşaya verilmiştir.

4 — Hacı İl Beyi

Hacı İl Beyi Karesi beyliği emirlerinden ve hattâ bir rivayete göre bu beyliğin veziri iken 1336 yılında Orhan Gazi tarafından Karesi'nin ilhakı üzerine Osmanlı hizmetine girmiş, yararlı çalışmalariyle kendisini göstermiştir. İlk hizmetleri Şehzade Süleyman Paşanın maiyetindedir. Onun yanında Rumeli'ye geçmiş ve 1354 yılında vâki Güney Trakya fütuhatında beraber bulunmuştur. Daha sonra Rumeli fetihlerinde daima Şehzade Süleyman Paşanın yanında parlak hizmetlerde bulunduğu görülür. Edirne'nin şehzade tarafından ilk fethinde de beraberdi. Şehzadenin vefatından sonra Rumeli'de kalmış ve Birinci Murat Beyin hükümdarlığa geçip faaliyete başlamasına kadar olan tehlikeli devirde Evrenuz Bey ile birlikte çalışarak kazanılan yerlerin elden çıkmasını önlemiştir. Birinci Murat Bey zamanında başlıyan yeni fütuhat devresinde Dimetoka'yı fetheden Hacı İl Beyi'dir.

→

Birinci Murat Beyin hükümdarlığı ile Rumeli beylerbeyisi olan Lala Şahin Paşa, kıskanç tabiatlı olduğu için onun muvaffakıyetlerini çekemez ve âdeta kendisine rakîp görürdü. Bu yüzden, 1363 yılındaki Sırp Sındığı zaferinin kazanılmasında Hacı İl Beyi'nin oynadığı büyük rolü hazmedemiyerek kendisini zehirletip öldürttüğü söylenir. Filhakika Macar kıralı Birinci Layoş'un kumandasında Edirne üzerine yürümekte olan rivayetlere göre yüz bin, altmış bin veya yirmi bin kişilik Haçlı ordusu Meriç boyunda, Çirmen mevkiinde şanlı ihtiyar, kahraman Hacı İl Beyi'nin on bin kişilik öncü kuvvetine rastlamış ve bu kuvvet Sırp - Ulah - Hırvatlardan mürekkep düşman ordusunu târumar etmişti.

Ölümü, hakikaten zehirlenmek suretiyle oldu ise bu takdirde Hacı İl Beyi, zehirlenerek öldürülen ilk Osmanlı devlet adamıdır.

Osmanlı devrinde Osmanlıların sallarla Rumeli'ye geçişleri
(Mufassal Osmanlı Tarihi Tablosu No. 3)

Türklere karşı esaslı bir şey yapamadılar. Anadolu'da Türk tehlikesi adım adım ilerlerken Balkanlarda da Sırp kıralı İstefan Duşan korkunç bir hasım olarak Bizans'a doğru yaklaşıyordu. Sırp kıralı Makedonya'yı işgale başladığı sırada Orhan Gazi'ye bir heyet göndererek İstanbul'u almak için anlaşmak istemişti.

Bizans, iki taraftan kuvvetli hasımlarla sıkışmış vaziyetteyken Üçüncü Andronikos 1341 tarihinde öldü. Andronikos'un yerine bıraktığı oğlu Yuannis henüz beş yaşında bir çocuktu. Onun için sâray nâzırı Başvekil Kantakuzenos çocuğa vasi tâyin edilerek saltanata vekâlet ettirilmiye başlandı. Haris bir adam olan Kantakuzenos saltanata vekâlet işinden faydalanarak 26 ekim 1341 de Dimetoka'da imparatorluğunu ilân etti. Lâkin İstanbul ve Edirne halkı Kantakuzenos'un imparatorluğunu tanımadı. Bizans için yeni bir taç kavgası hâdisesi ortaya çıkmıştı. Bu vaziyet karşısında Edirne ve İstanbul halkı Bulgar kıralı Aleksandr'ı yardıma çağırırlarken Kantakuzenos da Makedonya'yı vermek mukabilinde Sırp kıralına istinat etmek istedi. İki taraf da çıkarlarına tam uygun neticeyi istihsal edemeyince Kantakuzenos Aydınoğlu Gazi Umur Beyle anlaştı. Hasımlarına karşı kullanmak üzere Umur Beyden iki defa kuvvet temin etti. Daha sonra Umur Beyin tavsiyesi üzerine Orhan Gazi'ye müracaatta bulundu.

Kantakuzenos, 1345 ocak ayında Orhan Gazi'ye yaptığı müracaatında hasımlarına karşı kullanmak üzere yardımcı kuvvet istiyor, kızı Teodora'yı da Türk hükümdarına vermeyi teklif ediyordu. Orhan Gazi Bizanzs'ın bu gasıp imparatorunun teklifini kabul etti; ona altı bin kişilik yardımcı kuvvet gönderdi ve imparatorun kızı Teodora ile de 1346 yılında evlendi. Bu sırada altmış beş yaşında bulunuyordu.

Bu suretle Bizans imparatoru ile Orhan Gazi arasında akrabalık bağı teessüs eylemiş ve dostça münasebetler başlamıştı. Kantakuzenos Orhan Beyden aldığı kuvvetlerle Trakya'da hâkim vaziyete geçince İstanbul'u kuşattı. Kuşatmıya Türklerden aldığı yardımcı kuvvetler de katılmıştı. Kantakuzenos'un kuşatması bir sene devam etti. Nihayet şehirdeki taraftarlarının Yaldızlı Kapı'yı açmaları üzerine İstanbul'a girdi ve küçük imparator Beşinci Yuannis'le müştereken icrayı saltanata devam etti.

Orhan Gazi
(Kapıdağlı serisinden)

Bursa'da Orhan Gazi camiinin kitabesi. İlk akçe üzerinde baskı fenalığından «Erhan» gibi okunan isim, burada sarahaten «Orhan» şeklinde kazılmıştır.

Kantakuzenos, İstanbul'da müşterek saltanatı kabul edildikten sonra diğer kızı Eleni'yi meşru imparator Beşinci Yuannis'e nişanladı. Böylece Kantakuzenos ve Paleologos hanedanları biribirine bağlanıyordu. Tabii bu vaziyet karşısında imparatorlardan birisi Orahn Gazi'nin kayın pederi, diğeri de bacanağı vaziyetine giriyordu. Kantakuzenos'un karısı da imparatoriçe unvanını aldığından Bizans imparatoriçelerinden birisi kaynanası, diğeri de baldızı oluyordu. Bizans imparatoruyle dostluk ve akrabalık bağı kurulunca Orhan Gazi 1347 senesi yazında Üsküdar'a gelerek kayınpederi Altıncı Yuannis Kantakuzenas'la görüştü. Mülâkat münasebetiyle Üsküdar'da ziyaretler ve şenlikler tertibedildi. Bâzı tarihler bu mülâkat sırasında Orhan Gazi'nin yanında imparatorun kızı olan zevcesi Teodora'nın ve Orhan Gazinin dört oğlunun hazır bulunduğunu, hattâ bu arada üvey anaları ile birlikte dört kardeşin İstanbul'a geçerek Bizans sarayında üç gün misafir kaldıklarını yazarlar.

Üsküdar mülâkatında Kontakuzenos, Sırp kıralı İstefan Duşan'a karşı kullanılmak üzere bir miktar yardım kuvveti de temin etti. Kantakuzenos, Orhan Gazinin birinci yardımiyle vaziyetini tahkim ettiği, ikinci yardımiyle de Sırp tehlikesini bir müddet atlattığı halde Türklerden yüz çevirmekten hâli kalmadı. 1347 tarihinden itibaren papaya müracaat ederek Türklere karşı bir haçlı seferi yapılmasını istedi. Bu hususta yapılan müzakereler yedi sekiz sene kadar devam etti.

Kantakuzenos döneklik etmesine ve perde arkasından düşmanlık manevraları çevirmesine rağmen sıkışınca yine Orhan Beye başvurmaktan geri durmuyordu. Nitekim bu başvurmalar sonunda bir defa daha aldığı yardımcı Türk kuvvetleri imparatorun çok fazla işine yaradı. Selânik şehri 1349 da Sırpların eline düşmek üzereyken Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Paşa emrindeki yardımcı Türk kuvvetleriyle imparator Kantakuzenos'un oğlu Mateos'un kumandasındaki kuvvetlerin birlikte gayretleri ve Bizans donanması sayesinde kurtarıldı.

Bizans imparatoru Kantakuzenos dört sene zarfında Orhan Gazi'den üç defa yardım istemesine rağmen, meşru imparator Yuannis'le ikinci defa mücadeleye giriştiği sırada yeni bir yardım daha istemekten geri durmadı. Kantaku - zenos'un Yuannis'le yaptığı ikinci mücadelede Sırplar ile Bulgarlar Yuannis'i tuttuklarından Edirne'de Kantakuzenosun oğlu Mateos'u muhasara etmişlerdi. Kantakuzenos bu sıkışık zamanda Or - han Beye müracaat ederek Gelibolu yarımadasındaki kalelerden birini Osmanlılara vermek şartiyle yardım istedi. Orhan Gazi oğlu Süleyman Paşa kumandasında mühimce bir kuvvet gönderdi. Türk kuvvetleri Edirne'yi ve Kantakuzenos'un oğlunu kurtardıktan başka Dimetoka'da Sırp ve Bulgarlara karşı parlak bir muvaffakıyet de kazandılar (1352).

Süleyman Paşa ertesi sene Anadolu'ya dönerken yardıma mukabil Kantakuzenos'un vermiş olduğu Çimbi kalesine bir miktar asker bıraktı (1353).

Kantakuzenos Türkler sayesinde vaziyetini bir defa daha kurtarıp mevkiini tahkim ettikten sonra, imparator Yuannis Paleologos'u hal'ederek Bozcaada'ya sürdü. Rakîbinden kurtularak Bizans tahtında yalnız kalınca, Türklere Gelibolu yarımadasından bir kale verilmesinin büyük bir hata olduğunu anlıyarak, Türklerin Gelibolu yarımadasından çekilmesi için Orhan Beye müracaat etti ama, artık Bizanslılar bakımından iş işten geçmişti.

Türklerin Rumeli'ye Geçmesi

Osmanlı imparatorluğuna kadar muhtelif tarihlerde kurulan Türk devletleri Asya topraklarında yaşamışlardı. Gerçi altıncı asırla onbirinci asır arasında Karadeniz kuzeyinde ve oradan Orta Avrupa'ya kadar uzanan topraklarda birtakım Türk devletleri teşekkül etmişti. Fakat bunların mevcudiyetlerinin tesirleri mevzîî kalmış, cihan tarihinde derin izler meydana getirmemişlerdir. Ömürleri kısa olmuş, istiklâl ve bilhassa milliyetlerini uzun müddet koruyamamışlar, efendi sıfatiyle devlet kurdukları topraklar halkının arasında eriyerek onlarla kaynaşmışlardır. Bulgar ve Macar gibi bâzı Türk zümreleri ise; hıristiyan dini-

ni kabul ederek Avrupa kültürü içinde şekil değiştirmişler, neticede de isimlerinden gayri bugün Türklükle alâkaları kalmamıştır. Hıristiyanlığı kabul eden bu Türk zümrelerinin kendi özellikleri bakımından Avrupa ve cihan tarihindeki tesirleri de mevzîî ve küçük çaptadır.

Asya'nın iç kısımlarından dışarı taşan Türk zümreleri arasında Selçukluların meydana getirdiği imparatorluk kendilerinden önce kurulmuş Türk devletlerinin hepsinden daha fazla cihan tarihine tesir etmiştir. Selçuklular, Türk ırkına yeni bir vatan kazandırmışlar, Haçlılara karşı islâmiyeti kan ve canlariyle, kılıçlariyle korumuşlardır. Düşmanlariyle savaşırken bir taraftan da idareleri altına giren bütün memleketlerde bir imar ve kalkınma faaliyeti göstermişlerdir. Bununla beraber bu faaliyet Asyaya münhasır kaldığından dünya medeniyet tarihindeki rolünün mevziliğini kabul etmek icabeder.

Türk adını her bakımdan bütün dünyaya âlicenap kahramanlığı ile, üstün harb kabiliyetiyle, sanat eserleriyle, teşkilâtçılığı, kültürü ve vicdanlara hükmetmiyen toleranslı zihniyetiyle tanıtan Osmanlı Türkleridir. Onun içindir ki Selçuklular dahil bütün Türk devletlerinin de en büyüğü olan Osmanlı Türklerinin dünya tarihine tesirleri hakikaten büyük ve cihanşümul olmuştur. Buna da sebep Osmanlı devletinin üç kıt'ada geniş ülkelere hükmeden bir imparatorluk kuracak ve asırlarla bunu idame ettirecek kudret ve kuvveti göstermiş olmasıdır.

Osmanlı Türklerinin tarihin seyrini değiştirecek olan ilk ve mühim hareketleri Rumeli'ye geçip Avrupa'ya doğru yayılma kararlarını tatbik ile başlar.

Osmanlıların Rumeli'ye ayak basışları gerek Bizans gerekse Osmanlı tarihlerinde lâyık olduğu ehemmiyette tetkik edilip anlatılmamıştır. Osmanlıların Rumeli'de yerleşmelerinin temelini teşkil eden 1352 hâdisesine dair Kantakuzenos'un eseri hariç diğer Bizans tarihlerinde hiçbir malûmat yoktur. Kantakuzenos da kitabının iki yerinde bundan ehemmiyetsiz bir şey gibi bahsedip geçmiştir. 1352 den önceki Rumeli'ye geçişlerine dair malûmatı esas itibariyle Bizans tarihlerinden öğrenmekteyiz.

Hammer «Devleti Osmaniye Tarihi»nin birinci cildinde Türklerin Rumeli'ye geçmelerine dair onsekiz vak'a tespit etmektedir. İlkini 1263 de sonuncusunu da 1357 yılında gösterdiği bu geçiş hâdiselerine ait malûmat batı ve bilhassa Bizans kaynaklarından toplanmıştır. 1263 senesinde Selçuklular zamanında olduğu bildirilen ilk vak'a bir korsan ve yağma hareketi tarzında izah edilmiştir. Bundan sonraki Rumeli'ye geçiş hâdiseleri Anadolu beyliklerine ve bu a-

Bolayır'da Süleyman Paşa türbesi

rada Osmanlılara aittir. Hammer, diğer onyedi Rumeli'ye geçişin yedi tanesinin Aydın oğulları, iki tanesinin Karesi oğulları, bir tanesinin Saruhan oğulları, bir tanesinin Aydın oğullariyle müştereken Osmanlılar, diğer altı tanesinin de Osmanlılar tarafından icra edildiğini yazmaktadır. Bizans Rum tarihçileri, Aydın oğulları ile Osmanlıların Bizans'a yardımı hedef tutan Rumeli'ye geçişlerinin dışında kalanlarını hep birer baskın ve yağma hareketi tarzında göstermişler, Bizans kuvvetlerinin bunları nasıl perişan ettiklerini tafsile girişmişlerdir.

Hammer, Bizans kaynaklarına istinaden Osmanlıların Rumeli'ye ilk ayak basışlarını 1321 de göstermiştir. 1321 vak'ası kahramanlarının Aydın oğulları veya Karesi Beyliğine ait kuvvetler olması da muhtemeldir. Zâten Bizans kaynakları beyliklere ait hâdiseleri anlatırken bâzan devlet ismi zikretmeden Türk deyip geçmişlerdir. 1321 baskınını idare eden kumandanın da Bizans kaynaklarında ismi yoktur.

Osmanlılara aidiyeti şüpheli görülen 1321 vak'ası istisna edilirse; Osmanlıların 1356 dan önceki Rumeli'ye geçişleri tamamen Bizanslıların talebiyle olmuş ve yardım gayesini istihdaf etmiştir. Bunlara ait malûmat Orhan Bey zamanında Osmanlı - Bizans münasebetleri bölümünde verilmiştir.

İmparator Kantakuzenos'un talebi üzerine 1352 senesinde Süleyman Paşa kumandasındaki yirmi bin kişilik Türk kuvveti Rumeli'ye geçmiş, muhasara altındaki Edirne ile burada mahsur bulunan imparatorun oğlunu kurtarmıştı. Kantakuzenos, Orhan Beyden yardım kuvveti isterken bunun mukabilinde Gelibolu yarımadasında bir kale vermeyi taahhüt ettiğinden Süleyman Paşa ertesi sene Anadolu'ya dönerken Gelibolu yakınındaki Çimbi kalesine bir miktar asker bırakmıştı.

1356 martında Gelibolu'nun kale duvarlarının bir kısmı şiddetli bir zelzele neticesinde yıkılmıştı. Bundan faydalanan Süleyman Paşa Gelibolu'yu işgal ederek buraya Türk halkını yerleştirdi ve kale duvarlarını tâmir etti. Böylece Gelibolu'nun işgal edildiği bu yıl zarfında

Osman ve Orhan Gaziler devrinde Osmanlı devletinin büyümesi (İç kısım Osman Bey zamanıdır)
Not: Ankara'nın Osmanlılara ne zaman geçtiği hakkında Orhan Gazi devrinde Ankara'nın zaptı maddesine bakınız.

Osmanlıların Rumeli'ye Geçişleri

(İlâve : 20)

★

Klâsik rivayetler ve vakayinameler, Osmanlıların Rumeli'ye ilk geçişlerini 1357 (Hicrî 758) yılı olarak kabul ederler ve hâdiseyi şöyle naklederler:

Orhan Gazi'nin şöhreti Üngürüs (yâni Macaristan) diyarına kadar varmıştı. Daima kâfirleri ortadan kaldırıp Müslümanları bir araya toplamayı düşünürdü. Bir gün aklına geldi ve kalbine şöyle bir sevda düştü ki, ne olaydı karşı yakaya geçip İslâmı yayaydı? Bunu düşünürken tesadüfen büyük oğlu Süleyman Paşa çıkageldi. Bu fikrini ona söyleyince Süleyman Paşa dedi ki:

— Eğer ben kuluna buyurursan, Allahu Taâlânın inayetiyle ve Peygamberin mucizeleriyle ve senin devletinle geçe - yim. O diyardan küfür zulmetini giderip İslâm nuriyle nurlandırayım. Orhan Gazi onun reyindeki isabetine ve aklına ve kiyasetine inandığı için izin verdi. O da asker toplayıp Karesi iline gitti. Karesi vilâyeti onun timarı idi. Fetholunur olunmaz Orhan Gazi ona vermişti. Hulâsa, Süleyman Paşa Karesi'ye vardıktan sonra bir gün keşif maksadiyle Kapıdağı'ndaki Aydıncık mevkiine gitti. Âşıkpaşazâde bu olayı anlatırken der ki: «Süleyman Paşa bu mevkide gezerken karşı kıyıya bakıp derin bir düşünceye daldı. Yanında bulunan Ece Bey adlı bahadır:

— Sultanım, dedi, bir fikriniz mi var ki düşünüyorsunuz?

Süleyman Paşa cevap verdi:

— Bu deryayı öteye geçmiye imkân olur mu diye düşünüyorum. Geçip oraları görsem de kâfir duymasa diyorum.

Ece Bey ve yine yanında bulunanlardan Gazi Fazıl:

— Eğer buyurursan biz geçelim, dediler.

Süleyman Paşa:

— Nereden geçersiniz? diye sordu.

Cevap verdiler:

— Hanım, öte yakaya yakın yer vardır, oradan geçeriz.

→

Oradan sürüp güvercinlikten aşağı Çimbi (Tympé) hisarının karşısında bulunan Virancahisar'a vardılar. Hemen oracıkta Ece Beyle Gazi Fazıl çabucak ağaçtan bir sal yapıp üzerine binerek gece Çimbi hisarının civarına çıktılar. Bağların arasında bir kâfir yakalayıp sala koydular ve geri dönerek kâfiri Süleyman Paşaya getirdiler. Süleyman Paşa bu kâfire hil'at giydirdi ve pek çok şeyler vererek kalbini gani etti. Sonra:

— Sizin hisara girmiye yer var mıdır? Ama öyle ki, kâfir duymadan hisarın içine girebilelim?

Diye sordu. Kâfir:

— Gelin, dedi. Sizi kimsenin haberi olmadan götüreyim.

Hemen birkaç sal daha yaptılar. Süleyman Paşa seksen nefer gazi seçti. Ama, öyle gaziler ki, iş başa düşünce kaçmaz ve birinin öldüğü yerde kalanları da ölünceye kadar uğraşırdı. Sonra o sallara binip gece öte yakaya geçtiler. Bu kâfir onları doğru Çimbi hisarının lâğım ağzına götürdü. Bu gazilerle Süleyman Paşa Allaha sığınıp oradan kaleye girdiler. O sırada kâfirlerin çoğu dışardaki bağlarında ve harmanlarında idiler. Zira o vakit bağ harmanı vaktiydi.

Hulâsa hisarı aldılar. Sancak ve tabılhane çıkarıp nöbet çaldılar. Ama, o vakit sancak ve nakkare yoktu. Kendileri bezden sancak yapıp ve divanda, yemek yedikleri bakırdan taslarla dibini delip nakkare yaptılar. Ama, kâfirlerini incitmediler. Bilâkis ihsan edip her birine öteberi vaadettiler ve birkaç bellice kâfiri hisarın limanındaki gemilere koyarak karşıda bekliyen askere gönderdiler. Velhasıl o gün iki yüzden fazla asker geçirdiler. Ece Bey, yanına bir mikdar adam alarak, hisarda bulunan atlara binip Bolayır yanında Akçaliman'da bulunan gemileri yakarak yine hisara geldi. Lâkin Çimbi limanında olan gemileri muhafaza ettiler ve gemilerle durmadan adam geçirdiler. Hulâsa, askerin çoğunu yanla-

→

→

rına geçirdiler. Geçen asker iki binden fazla idi. Çimbi kâfirleri çaresiz bu gazilerle birlik olup beraber yürüdüler. Bir gece Ayaşilünye adlı hisarı, Allah fırsat verip fethettiler. Böylece İslâmların elinde öte yakada hisar iki oldu.

Derler ki, fethedilen o iki hisar, Odgüglük ile Eksamiliye idi. Ne olur ne olmaz diye bu iki hisarı tahkim ettiler ve hayli adam da Aydıncık'tan gemilerle geldiler. Hisarlardaki sipahi kâfirlerden bir zarar gelmesin diye evlerini Karesi vilâyetine geçirdiler. Anadolu'dan ise gönüllü olan yiğitler durmadan geçerlerdi. Bir gün Gelibolu'nun kâfirleri toplanıp bunların üzerine gelmiye kastettiler. Lâkin onlar gelmeden gaziler karşılayıp kuvvetli bir cenk oldu. Yine Hak Taâlâ fırsat verip kâfirleri sindirip hisarın kapısını yaptırdılar. Bundan sonra, Yakup Ece'ye Gazi Fazlı yoldaş koşup bunları bir nice gazilerle Gelibolu'ya havale ettiler. Kâfirin huzurunu giderip iskelesine adam çıkartmaz oldular. Bolayır'da sakin olup Gelibolu ucunu sıkı sıkı beklerlerdi ve bu fethin tarihi hicretin yedi yüz elli sekizinde vâki oldu».

Hemen bütün Osmanlı vakayiname ve tarihlerinin ufak farklarla kaydettikleri bu klâsik rivayet, zaman bakımından doğru olmadığı gibi, hâdisenin cereyanını da tam mânasiyle aksettirmez. Üstelik bu, Osmanlıların Rumeli'ye ilk geçişleri değildir.

Osmanlılar çok daha evvel, tâ 1321 yılında ilk Türk amirali olarak adı tarihe geçen Kara Mürsel'in yaptırdığı hafif gemilerle — ki yakın zamana kadar bu tip gemilere Kara Mürsel denirdi — Marmara denizine açılmışlar, Bizans'ın muhasara altındaki şehirlerine merkezin yardımını önlemişler ve Mudanya'yı zaptedip İstanbul ile Bursa'nın deniz yolunu kesmişler, Trakya sahillerine çıkarak bir buçuk sene kadar süren bir faaliyette bulunmuşlardı.

Bu sırada Bizans tesiriyle Hıristiyanlaştıkları halde, kendileriyle aynı ırktan olan ve aynı dili konuşan Balkanların muhtelif yerlerinde yerleşmiş Kuman, Gagauz (Gökoğuz), Uz (Oğuz) ve Peçeneklerden büyük yardım ve müzaheret gördükleri, onlar tarafından kardeşçe karşılanıp birçok akınlara birlikte iştirak ettikleri de malûmdur.

→

→

1341 yılında Bizans imparatoru Üçüncü Andronik ölünce, yerine henüz dokuz yaşında bulunan oğlu Beşinci Yuannis imparator olmuş ve Başvekil Kantakuzen de naip nasbedilmişti. Gözü Bizans tahtında olan Kantakuzen kısa bir zaman sonra Dimetoka'da imparatorluğunu ilân etmiş ve dostu Aydınoğlu Umur Beyden üç yıl yardım görmüştü.

Umur Beyin daha fazla yardım edemiyeceğini bildirmesi üzerine Kantakuzen, onun tavsiyesiyle Orhan Gazi'ye başvurmuştu. Halbuki, daha evvel asıl imparator Beşinci Yuannis de Osmanlı beyine müracaat etmiş bulunuyordu. Orhan Gazi, gasıp imparatorun tarafını tutmayı kendi siyasetine daha uygun bulduğundan 1345 yılında ona altı bin kişi ile yardım etti. Bu, Türklerin Rumeli'ye kitle halinde ikinci geçişidir ki, Kantakuzen ancak bu sayede, Edirne ile Karadeniz sahillerine hâkim olabilmiştir.

Orhan Bey, bundan maada gasıp imparatorun kızı Prenses Teodora ile evlenmiş ve 1349 yılında da Kantakuzen'e yirmi bin kişilik ikinci bir yardım kuvveti göndermiştir. Türk kuvvetleri bu suretle üçüncü defa olarak Rumeli'ye geçmiş oluyordu. Bu kuvvetler, Selânik'i Sırp kıralı Stefan'dan kurtarmışlar ve gasıp imparatorun, Beşinci Yuannis'e karşı durabilmesini mümkün kılmışlardır.

Yine kendisi asıl imparatorla uğraşırken, bu fırsattan faydalanmak istiyen Sırp ve Bulgarların şerrinden emin olabilmek için tekrar yardım istemiş ve karşılığında Gelibolu'daki Çimbi (Tzympe) kalesini Orhan Gazi'ye vermeyi vaadetmişti. Bunun üzerine Süleyman Paşa'nın maiyetinde yirmi bin kişilik bir kuvvet Rumeli'ye geçirilmesiyle Kantakuzen muhasara altında bulunan Edirne şehrini ve buradaki oğlu Matias'ı kurtarmıştır.

Süleyman Paşa, bu yardımdan dönerken Türklere verilen Çimbi kalesine bir miktar kuvvet bırakmıştır.

İşte, klâsik vakayinamelerin ilk diye naklettikleri geçiş hâdisesi bundan sonra ve 1356 yılında vâki olmuştur. Süleyman Paşa, bu tarihte esasen Türklerin elinde bulunan bu kaleyi bir köprübaşı olarak kullanmış ve Rumeli fütuhatına başlamıştır.

O sıra, yâni 1356 tarihinde Trakya'nın güney bölgesinde şiddetli bir yer dep-

→

Süleyman Paşa, emrindeki kuvvetlerle Rumeli'ye ayak basmış oldu.

Osmanlı vakanüvisleri Türklerin Rumeli'ye geçmelerini efsanevî bir tarzda anlatırlar, Osmanlı vekayinamelerinin ufak tefek farklarla yazdıklarına göre: Süleyman Paşa iki tane sal yaptırmış ve bir gece seksen dilâverle Rumeli yakasına geçerek bir Bizans kalesini zaptetmiştir. Bu arada birtakım Rum gemilerini de ele geçirerek üç günde Anadoludan Rumeli'ye üç bin asker celbetmiştir. Rumeli'ye ilk defa bu tarzda ayak basan Süleyman Paşa fetih hareketlerine girişerek Rumeli arazisinde sür'atle ilerle - miştir. Osmanlı vekayinameleri bu hâdise ile ilgili bir de rüya naklederler.

Süleyman Paşaya atfedilen rüyaya nazaran; Rumeli fatihi, bir gece rüyasında ayın Asya'dan Rumeli'ye doğru kendisine dâvetkâr bir yol gösterdiğini görmüş, ondan sonra sal ile karşıya geçmiye teşebbüs etmiştir.

Rumeli'ye geçişin anlatıldığı tarzda cereyan etmesi mantıkan mümkün değildir. Kaldı ki, Süleyman Paşa gibi bilgili ve müdebbir bir kumandan iki sal ve seksen kişi ile, sonu belirsiz ve muhataralı olacak bir maceraya atılamaz. Gerek Süleyman Paşa gerekse ondan başka sair Türk kumandanları Bizans'a yardım gayesiyle defalarca Rumeli'ye çıkmış, oranın arazi vaziyetini, halkın durumu - nu, Bizans idaresinin ne halde olduğunu iyice öğrenmişti. Bunları bilen Süleyman Paşanın ona göre hazırlanıp harekete geçtiği muhakkaktır.

Bir boğaz geçişinden ibaret olsa da Süleyman Paşa ile maiyetindeki kıymetli kumandanların deniz aşırı bir yere iki

---

→

remi olmuş, bütün kaleleri yıkmış veya yıkarcasına harabetmişti. Süleyman Paşa bu hâdiseden istifade ile, Çimbi kalesine süratle asker nakledip Gelibolu'ya kadar olan bütün sahilleri işgal etmiş, kaleleri hemen tamir ettirip asker koydurmuş, Anadolu'dan getirttiği öz Türk ahaliyi buralarda yerleştirmiş ve Rumları da Anadolu'ya naklettirmiştir.

Kantakuzen, bunun üzerine Orhan Gazi'ye başvurup buralarının hemen tahliyesini istediyse de, bu talebi kabul edilmedi. Türklerin buralara yerleşişi, daha sonraki yıllarda Bizans'ın deniz yoliyle Avrupa ile bağının kesilmesine ve Rumeli'nin fethine doğru atılmış ilk adımdır. Hattâ Süleyman Paşa, Gelibolu'da bir saray yaptırıp burasını karargâh haline getirmişti. Nitekim, bundan sonra Paşa, süratle harekete geçerek Malkara, Bolayır ve Tekirdağ'ına kadar olan Marmara sahillerini ele geçirip bu yerlere Anadolu Türklerini iskân etti ve istilâ hareketini kuzeye doğru yöneltip Çorlu'yu da fethederek İstanbul - Edirne yolunu kesti.

Şu halde, Türklerin 1356 veya 1357 yılında Rumeli'ye ilk defa sallarla ve seksen kişilik bir kuvvetle geçtiği doğru değildir. Bilâkis aynı tarihte, daha evvel elde bulunan Çimbi kalesine dayanarak

→

→

Rumeli fütuhatına başlamışlardır. Bu sırada maiyetinde Ece Bey, Fazıl Gazi, Hacı İl Beyi, Balabancık oğlu, Akçakoca oğlu, Kara Hasan oğlu gibi meşhur simalar ve sayılı yiğit kumandanlar da vardı. Çimbi'ye Rumeli fütuhatı için çıkan bu kuvvetler yalnız Aydıncık veya Edincik civarından değil, Kemer iskelesinden, Viranşehisar'dan, Çardak'tan, Güvercinlik'ten, Lâpseki'den velhâsıl birçok mevkilerden geçmişlerdir. Geçişleri ise, muntazam gemilerle ve plânlı bir şekilde vâki olmuştur.

Tetkik ettiğimiz vesikalar ve mehazlara göre Osmanlıların Rumeli'ye kitle halinde geçişleri şu tarihlere rastlar:

1321 Şarkî Trakya sahillerine yapılan ve bir buçuk sene süren baskın hareketleri.

1327 Orhan Beyin ihtiyar Andronik'e yardım için gönderdiği kuvvetler.

1341 Altı bin kişilik kuvvetle Kantakuzen'e yardım için.

1349 Yirmi bin kişilik kuvvetle Kantakuzen'e yardım için.

1352 Yirmi bin kişilik kuvvetle Süleyman Paşanın maiyetinde ve Çimbi'ye yerleşiş.

1357 Çimbi'ye büyük kuvvetlerin çıkışı ve Rumeli fütuhatının başlangıcı.

sal üzerinde fetih hareketine tevessül eylemeleri asla düşünülemez. Ancak sal hâdisesinin mahdut hedefli bir keşif faaliyeti olabileceği kabul edilebilir. Osmanlılar, Rumeli'ye geçtikleri sırada deniz kıyılarına ulaşmamış değillerdi ki, salda başka deniz vasıtaları olmasın. Kıyılara sahip bir devlet haline geleli en az yirmi sene olmuştu. Denizcilikte tecrübe sahibi bulunan ve deniz kuvvetleriyle etrafına kendini tanıtan Karesi oğulları arazisini ilhak edeli on seneden fazla zaman geçmişti. Binaenaleyh Osmanlılar Rumeli'ye ayak bastıkları sırada pek büyük çapta olması da deniz kuvvet ve vasıtalarına sahiptiler. Süleyman Paşanın muntazam bir plân dahilinde kıyıda tutunmayı sağlayıp fetihlere elverecek bir kuvvetle Rumeli'ye çıktığına inanmamak için hiçbir sebep yoktur.

Süleyman Paşa Gelibolu'da yerleşince Bizans imparatoru Kantakuzenos Türklerin Rumeli'ye geçmelerinin doğuracağı tehlikeyi idrâk ederek Orhan Beye müracaat etti. Onbin duka altını mukabilinde Çimbi'yi satın alacağını, Türk kuvvetlerinin Gelibolu'dan çekilmelerini, bunun için kendisiyle İzmit'te görüşmek istediğini bildirdi. Orhan Gazi, Çimbi'yi para mukabilinde terkedebileceği, fakat Gelibolu Türkler tarafından bizzat zaptolunduğundan burasını terkedemiyeceği, hasta olduğundan dolayı da görüşmesinin mümkün bulunmadığı haberini yolladı.

İzmit'e kadar gelen imparator hiçbir şey yapmıya imkân bulamadan elleri boş olarak İstanbul'a dönünce, Sırp ve Bulgarlara müracaat ederek Balkanların müştereken Türklere karşı müdafaasını teklif ettiyse de onlardan da müsbet bir cevap alamadı. Sırp kıralı Türklerin Rumeli'ye geçmelerinin imparatorun hatasından ileri geldiğini söyliyerek bu hatayı bizzat kendisinin düzeltmesi lâzım geldiği cevabını verdi. Bulgar kıralı ise Bizans'tan gelen elçiye şöyle söyledi: «Üç sene evvel size Türklerle olan kutsiyetşiken ittifakınızdan dolayı taaccüpte bulunmuştum. Artık şimdi fırtına kopmuştur. Bunun âkıbetine Bizanslılar dayanmalıdır. Türkler bize karşı gelecek olurlarsa, biz kendimizi nasıl müdafaa edeceğimizi biliriz.»

Gelibolu'ya ayak basıldığı sırada Balkanlı milletlerin biribirleriyle uğraşmaları Türklerin işine yaramıştı. Türklerin Rumeli'ye geçmesinden doğacak tehlike Avrupa'nın dikkatini çekmesine rağmen Bizans ve Balkanların karışıklığı dolayısiyle Türkleri Rumeli'den atacak bir işbirliği kurulamadı. Orhan Gazi de bu durumdan fevkalâde istifade etmesini başardı. Zâten ilk andan itibaren Rumeli'ye yerleşilmek gayesiyle ayak basılmıştı. Anadolu'dan Gelibolu'ya Türk göçmenleri nakledildiği gibi fetihlerle ele geçirilen Bolayır, Malkara ve Tekirdağı'na kadar sahil bölgesine yine göçmen yerleştirilerek buraların sür'atle Türkleştirilmesine gayret edildi. Süleyman Paşa daha sonra Çorlu'yu da alarak İstanbul - Edirne yolunu kesti. Süleyman Paşa ile birlikte bulunan Evrenos Bey, Hacı İl Bey, Gazi Fazıl Bey gibi şahsiyetler ilk Rumeli fütuhatını beraberce başarark bu uğurda büyük hizmetler ifa ettiler.

Rumeli'ye ayak basılmasından itibaren geçen dört sene zarfında Trakya'daki Türk fetihleri muntazam ve devamlı oldu. Bizans vekayinameleri bu devre için, Rumeli'de kendi namlarına ne kahramanca bir çarpışmadan, ne de herhangi bir Bizans mukavemetinden bahsetmezler.

Silâh arkadaşlarının yardımlariyle Rumeli fütuhatını muvaffakıyetle ilerleten Süleyman Paşa, bir av esnasında sür'atle koşturduğu atından düşerek öldü (1359). Oğlunun ölümüne Orhan Gazi pek çok üzüldü. Rumeli'nin şanlı fatihi Bolayır'da defnedildi ve merkadi üzerine bir türbe inşa edildi. Osmanlı Türklerin medeniyet âleminde yeni ufuklar açacak olan Rumeli'ye geçişlerinin şanlı öncülüğünü yapan kahraman Süleyman Paşanın türbesi asırlardanberi en çok ziyaretçi celbeden ve karşısında hürmet vakfeleri geçirilen millî bir âbidemizdir.

Orhan Gazi'nin Oğlu Halil'i Cenevizlilerin Kaçırması

Orhan Gazi'nin Süleyman ve Murattan sonra üçüncü oğlu olan Ha-

İlk Akçe
(İlâve : 21)

★

Osmanlılarda ilk defa «Akçe» adı verilen bir paranın Orhan Gazi devrinde bastırıldığı bilinmektedir.

Şimdiye kadar Osman Gazi adına basılmış bir paraya henüz rastlanmamıştır. İsmail Galip Bey «Takvim-i Meskûkâtı Osmaniye» adlı eserinde, üzerinde yalnız «Halled - Allahü Mülkehu» ibaresini taşıyan isimsiz bir sikkenin Osman Gazi'ye ait olması ihtimalini ileri sürüyorsa da, bunun böyle olduğuna dair bir delil yoktur. Paskali Bilezikçioğlu, «Defter-i Meskûkâtı Osmaniye» adlı eserinde, İznik havalisinde bulunmuş, üzerinde Lâilâheillâllah ve dört halife ismiyle «Duribe Emir Osman» ibaresini taşıyan bir sikkeden bahsederse de; kelimei şahadet ve dört halife isimleriyle Orhan Beyin akçesine benzerliği olmasına rağmen Osman Gazi'ye maletmek güçtür. Bunun Akkoyunlulardan Karaosman Beyin sikkesi olması da muhtemeldir. Filhakika, Osman Gazi zamanında gerek beyliğin henüz teşekkül hâlinde olması ve Selçuklulara, daha sonra da İlhanlılara tâbi bulunması dolayısiyle, Osmanlıların onların paralarını kullanması icabederdi. Bilhassa 1314 yılından sonra 1326 yılına kadar Anadolu'da İlhanlı kontrolünün pek sıkı bulunduğu sıralarda Osmanlı beyliğinin, bir nevi istiklâl alâmeti olarak, para kestirmiş olması ihtimali zayıftır.

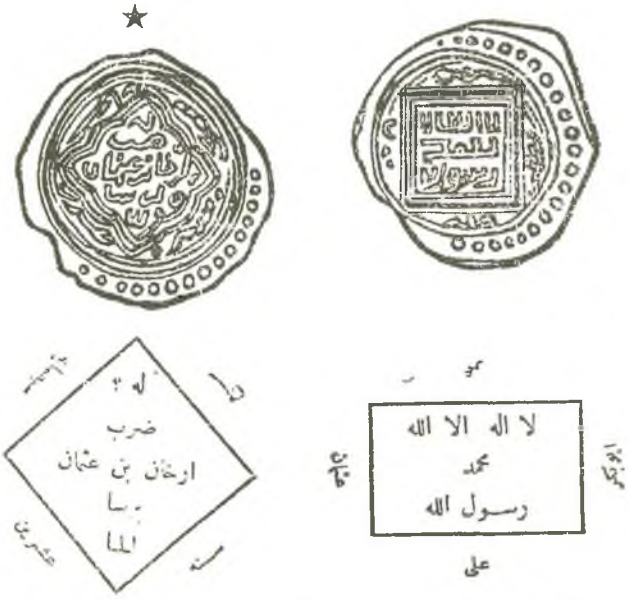

Orhan Gazi'nin ilk sikkesinin iki yüzü. Altta: Her yüzün ifade ettiği yazılar. (Bu sikkenin kutru onsekiz milimetredir).

•

Elde bulunan en eski Osmanlı sikkesi, Orhan Gazi tarafından 1327 tarihinde Bursa'da bastırılmış olan «akçe» dir. Bunun, ağırlık itibariyle, ne Selçuklu ve ne de diğer Islâm devletleriyle münasebeti yoktur. Doksan âyar gümüşten kesilmiştir. Ağırlığı onaltı kırat bir dirhem ve bir dirhem 3.2075 gram hesabiyle 5.75 kırat, yâni bir miskalin dörtte biri ve net olarak 1,1526953125 gramdır. Bugün elde bulunup tartıldığı için bu katî netice alınmıştır. Kutru on sekiz milimetredir. Şu halde, bâzı klâsik kaynakların bildirdiği şekilde, şer'î veya örfî dirhemin dörtte biri, yâni 3.40 veya 4 kırat ağırlığında değildir.

Bu ilk Osmanlı akçesinin bir tarafında «Lâilâhe illâllah Muhammeden Resûlallah» sözü ve etrafında dört halife adı, öbür yüzünde «Duribe (lehu?) Orhan bin Osman - Bursa» isimleri ve siyakat yazı nev'i ile «3» rakamı ile etrafında arapça olarak «727» hicrî tarihi vardır ki bu tarih milâdî 327 ye rastlar. «3» rakamı Orhan Gazi'nin beyliğe geçtiğinin üçüncü senesine işarettir.

•

Ayrıca Orhan Gazi'nin tarihsiz ve kesildiği yer yazılı olmıyan bir ve beş akçelik gümüş sikkeleri de vardır. Bundan maada, bir tarafında kendi adı, öbür tarafında tâbi olduğu İlhanlı hükümdarı da «Sultanilâzam» diye anılan sikkeleri de mevcuttur. Bunlar daha ziyade Tatar sikkelerini andırır. Kesildiği yer ve tarihi belli olmamakla beraber bu paraların Orhan Gazi'nin beyliğinin idaresini ele aldığı ilk senelerine ait olduğu muhakkaktır.

İznik'te yapılan imaret

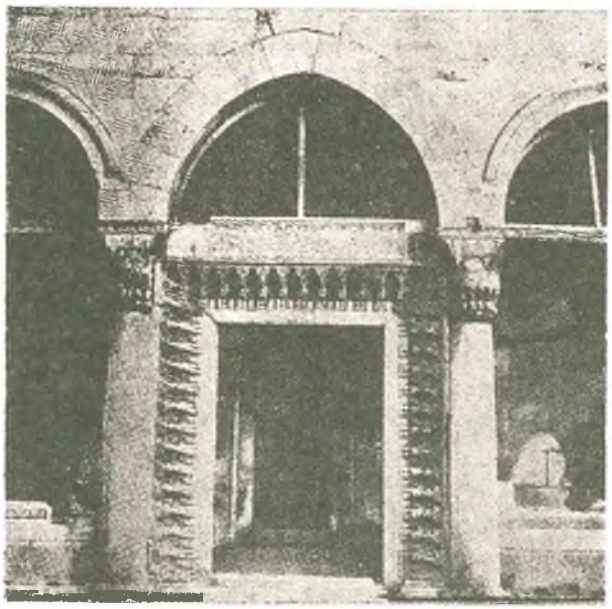

İznik'te ilk medrese

lil Bey, bir gün Bozburun taraflarında bir kayık gezintisi yaparken Foça Ceneviz korsanlarının âni baskınına uğrıyarak esir edilip Foça'ya götürüldü (1356). O sırada Foça Ceneviz idaresinde olmakla beraber, Bizans imparatorları bu kasaba üzerinde hukuk iddia etmekten vazgeçmemişlerdi. Bu sebeple Orhan Gazi oğlunun kurtarılması için Bizans imparatoru Yuannis Paleologos'a müracaat etti.

Osmanlı şehzadesi Halil'in kaçırılmasından bir sene önce, İstanbul'da çıkan bir ayaklanma neticesinde Orhan Gazinin kayın pederi olan imparator Kantakuzenos İstanbul'u terk zorunda kalarak Aynaroz'a çekilmiş, onun tahttan uzaklaşmasiyle evvelce Bozcaada'ya sürdürdüğü Yuannis Paleologos yeniden tahta çıkmıştı. Fakat İstanbul'daki taht kavgaları bitmek bilmez şekilde yine devam etmekte idi. Bu cümleden olarak Yuannis Paoleologos da, Yuannis Kantakuzenos'un oğlu Matheos Kantakuzenos'la mücadele etmekteydi. İşte bu mücadelede Yuannis Paeologos, Orhan Gazi'nin kendi tarafını tutmasını temin gayesiyle oğlu Halil'in kurtarılması işini üzerine almıştı. Zâten Orhan Gazi de esas meşru imparator olan Yuannis Paleologos'a müracaatta bulunmuştu.

Bizans imparatoru Şehzade Halil'i kurtarmak için bizzat sefere çıkmış, donanma ile şehri kuşatmıssa da Foça'yı zapta ve şehzadeyi kurtarmıya muvaffak olamamıştı (1356).

Yuannis Paleologos elleri boş olarak İstanbul'a dönünce, Orhan Gazi impara-

Orhan Bey'in Eşkâli, Şahsiyeti

(İlâve : 22)

★

1324 — 1360 yılları arasında Osmanlı beyliğinde bulunan Orhan Bey, Osman Beyin altı oğlundan biridir. Babası rahatsız bulunduğundan 1320 yılından itibaren ona vekâlet etmiş ve onun ölümünden sonra fiilen Bey olmuştur. Beyliğinin onbirinci senesinde, yâni 1335 yılında tâbi oldukları İlhanlıların çökmesiyle Osmanlı Türkleri artık başka bir devlete tâbi olmaktan kurtulup istiklâllerine kavuştuklarından Orhan Beyin Osmanlı Devletinin ilk müstakil reisi addedilmesi lâzımdır.

Yine Osman Oğulları içinde ilk defa bir kitabede Sultan diye anılan da O'dur. Bu kitabe, Bursa'da kendisinin inşa ettirdiği camide bulunmaktadır.

Orhan Bey, Osmanlı vekayinamecilerinin yazdığına göre uzun boylu, penbe beyaz tenli, çatık kaşlı, iri elâ yüzlü, koç burunlu, seyrek sakallı idi ve kulağında siyah bir beni vardı.

Tarihî hâdiselerin tetkikinden ise; kendisinin serî ve isabetli verdiği, ânî ve kat'î hareketleriyle düşmanlarını hayret ve şaşkınlık içinde bıraktığı, uyanık fikirli, harplerde şöhret yaptığı kadar sulhte ve diplomaside de mahir bulunduğu; hem cesur, hem soğukkanlı, pek mükemmel bir silâhşör, bedenen ve fikren sağlam, düşmanlarına bile müsama - hakâr, doğru ve cömert bir insan olduğu anlaşılmaktadır.

Orhan Bey, gayet cevval ve tezcanlı idi. Memleketi içinde durmadan dolaşır, her şeyle şahsen alâkadar olmak ister, halkı ile teması severdi. Onu hiç bir engel yıldırmaz, hiç bir hâdise azminden döndürmezdi. Doğru bildiği ve aklına koyduğu şeyi muhakkak tatbik etmekle maruftu. Lâkin yanlış bir iş yapacak olsa, bu hatası kendisine anlatıldığı takdirde israr etmezdi.

Orhan Bey, bilhasa teşkilâtçılığı ile tanınmıştır. Osmanlı Devletinin ilk ve muntazam idarî, adlî ve askerî teşkilâtı onun zamanında kurulmuştur. Bu suretle ileride cihana hükmedecek olan muazzam bir imparatorluğun müessisi olmuştur.

Kendisi, memleketinin iç hâlini daima kontrol ettiği gibi, dış siyasetle de her zaman âlâkadar olur ve bu sahada muhtelif cereyanlardan faydalanmasını bilirdi. Meselâ, Bizans'taki saltanat mücadelelerinden istifade ederek kayınpederi Kantakuzen'e yardım etmiş ve bundan sonra da fırsatını kaçırmayıp Rumeli'nde fütuhata girişmişti.

Orhan Bey, her şeye rağmen aşiret ananelerine de sadık idi. Kendisi Âhi'lere mensubolup onların Anadolu'daki yaygın ve kuvvetli nüfuzlarından geniş ölçüde faydalar sağlamıştır.

Osmanlı Devletinde ilk ilmî ve içtimaî tesisler de Orhan Bey zamanında kurulmuştur. Bir aralık Beyliğe merkez olmuş olan İznik'de bir cami, medrese ve imaret inşa ettirmiştir. Bunların açılış merasiminde 1331 yılında Orhan Bey imarette kendi eliyle çorba dağıtarak ve imaretin kandillerini bizzat yakmak suretiyle hem halkına olan sevgi ve şefkatini, hem de aşiret ananelerine bağlılığını göstermiştir. Osmanlıların ilk üniversitesi olan bu medresenin başında ise, devrin en büyük âlimi sayılan Davud-ı Kayseri gibi hem zahir ve hem de batın ilimlerine derin bilgisi ile tanınan bir mütefekkiri getirmiş ve kendisine zamanının en yüksek ücreti olan otuz akçe yövmiye tahsis etmiştir.

Orhan Bey, Âhilere mensup ve onlara bağlı bulunmakla beraber, gerek Âhî'leri ve gerek onlarla kardeş tarikat sayılan ve Babaî diye anılan Alperenler'i daima kontrol altında bulundurmuştur.

Nitekim, Alperenler'den olan Abdal, Torlak ve Işık'ların Bursa civarında toplanıp akidelerini yaymıya başlamaları üzerine, devlet içinde bu çeşit müstakil toplulukların kuvvetlenmesini hoşgörmediğinden vaziyetlerini hemen teftiş ve tahkik ettirmiş, bayrak ve çerağlarını ellerinden alıp elebaşılarını yurdunun sınırları dışına çıkarmıştı.

Orhan Bey, ulemayı ve din adamlarını

tora seferi tekrarlaması için bizzat emir vermişti. Foça önüne ikinci defa giden Bizans imparatoru bu kere donanmasına bile söz geçirememiş, tabiî ikinci defa başarısızlıkla başbaşa kalmıştır. Bizans imparatorunun beceriksizliğine kızan Orhan Gazi Kadıköy'e gelmiş, burada bir ordu kurarak imparatoru tehdit edip oğlunun mutlaka kurtarılması hususunda emirler yağdırmıştır. Bizans imparatoru bu vaziyet karşısında kuvvet kullanarak kurtaramadığı Halil Beyi para vererek kurtarmayı kararlaştırmıştır. Halil Beyin fidyei necatının yarısını kendisi tesviyeyi, aynı zamanda Osmanlıların Rumeli fütuhatını kabulü taahhüt etmiş ve bu hususları tesbit eden bir muahede imzalanmıştır. Bizans imparatoru bu anlaşmayı müteakip üçüncü defa Foça önlerine gidip yüz bin altın fidye ödiyerek Halil Beyi esaretten kurtararak İstanbul'a getirmiş, İstanbul'da on yaşındaki kızı İrini ile nişanladıktan sonra yine bizzat kendisi şehzadeyi İzmit'e kadar getirerek babasına teslim etmiştir.

Bu hâdise; bir Osmanlı şehzadesinin tesadüfen esir edilip iki sene esaret hayatı yaşaması bakımından değil, bu vesile ile Bizans imparatorlarının Orhan Gazi'den nasıl çekindiklerini ve iyi geçinmek için her sözüne nasıl itaat ederek icabında maddî ve askerî külfetlere de katlandıklarını göstermektedir.

Orhan Gazi Zamanında İlk Teşkilâtlanma

Orhan Gazi zamanı, Osmanlı Beyliğinin tam istiklâle kavuşması, aşiret teşkilâtından devlet teşkilâtına geçilerek yeni müesseselerin kurulması, Rumeli'ye geçilmesi ve beyliğe bağlı toprakların bir hayli genişletilmesi bakımından ayrı bir önem taşır. Ülkenin büyütülmesi işi ile askerî ve siyasî hâdiseler yukarıda tetkik edilmişti. Şimdi askerî ve siyasî muvaffakıyetlerin başarı ile yürütülmesini temin eden ilk teşkilâtlanmaya dair neler yapıldığının tetkiki lâzımdır. Osman Gazi zamanında aşiret teşkilâtından devlet teşkilâtına geçilmesi yolunda hayli adımlar atılmış bulunmakla beraber, Orhan Gazi devri bu bakımdan bir dönüm noktası teşkil eder. Onun için Osmanlı devletinin ilk teşkilâtlanmasını ana hatları ile bir bütün halinde gözden geçirmek lâzımdır.

→

sever ve himaye ederdi. Onlara ve hayrat kademelerine ûlûfeler bağlar, rahat yaşamalarını temin ederdi. Keza, kadılara da ilk defa ûlûfe tâyin eden O'dur. Müverrih Neşrî ûlûfe tâyininden bahsederken mucip sebep olarak «Tâkim, kimseden nesne almayalar» demektedir. Yine aynı müverrih Orhan Bey zamanındaki refaha bir misal olarak, zekât vermek istiyenlerin verilebilecek muhtaç kimse bulamadıklarını kaydeder. Cömertliğine dair de şu hâdiseyi anlatır: «Anun zamanında Mevlâna Sinan atabe-i Orhan'a gelip Orhan ona şol kadar nesne verdi ki Sinan Paşa dimekle maruf oldu.»

Orahn Bey, devlet idaresinden ve muharebelerden artan zamanını ulemaya ve marifet erbabına tahsis eder, onlarla görüşürdü.

Orhan Bey, şehzadesi Süleyman Çelebi'nin bir av sırasında attan düşerek vefatı dolayısiyle pek fazla üzülmüş ve neti-

→

→

cede iki ay sonra da kendisi vefat etmiştir. Oğullarından Sultan Bey ve Kasım Bey de onun sağlığında ölmüşler, İbrahim Bey Eskişehir'de sancak beyi bulunduğu sırada babasının ölümü üzerine, vekayinamelerini muğlâk bir ifade ile kaydettiklerine göre taraftarlariyle bir fesada kalkıştığı için izale edilmiş, Halil Bey de aynı âkıbete uğramıştır.

Orhan Bey'in yerine ise Birinci Murat (Hüdavendigâr) Bey Osmanlı Devletinin başına geçmiştir.

Süleyman Paşa ile Murat Bey, Yarhisar Tekfurunun kızı Nilüfer (Holofira = Ulufer) Hatun'dan, Halil Bey, Bizans imparatoru Kantakuzen'in kızı Prenses Teodora'dan, İbrahim Bey vine Rum Prenseslerinden Asporça Hatun'dan doğmuşlardır. Keza kızı Fatma Sultan da aynı zevcesindendir. Bütün bunlardan, Orhan Beyin en az üç izdivaç yaptığı anlaşılmaktadır.

İlk Osmanlı Akçesi

İktisadî faaliyetlerin tedavül eder vesikasını teşkil eden para aynı zamanda devlet otoritesinin de bir bakıma sembolü vaziyetindedir. Bu husus, asırlardanberi bir kaide kıymetini ifade ettiğinden, para aynı zamanda bir devletin istiklâl alâmetlerinden sayılmıştır. Hattâ bir devlet diğer bir devletin hâkimiyetini tanımış vaziyette ise, bunu paralarında da ifade etmek mecburiyetini hissetmiştir.

İslâm devletlerinde istiklâl alâmetlerinden sayılan hutbe Osman Gazi zamanında okunmuş ise de para basılmamıştı. Yakın ihtimal şudur ki; Osman Bey zamanında Selçuklu, İlhanlı paraları, Bizans ülkesinde fetihler yapıldığına ve henüz bir Osmanlı parası mevcudolmadığına göre de biraz da Bizans paraları kullanılmakta idi. Devlet organizasyonu tam mânasiyle teessüs etmediğinden paranın sosyal ve iktisadî hayattaki hakikî rolü de tam mânasiyle teşekkül edememişti.

Halbuki Orhan Gazi zamanında vaziyet bambaşka idi. Ülke genişliyor ve teşkilâtlanmıya doğru ilk ve esaslı adımlar atılıyordu.

İşte bunun bir neticesi olarak nihayet para da kesildi.

İlk Merkez Teşkilâtı

Bâzı Avrupa tarihçileri Osmanlı devletinin basit bir göçebe kabile tarafından kurulduğunu, kılıç kuvvetiyle top - rak zaptederek büyüdükçe Bizans'ı taklid edip teşkilât kurduklarını yazar - lar. Şimdiye kadar bu mevzu üzerinde çok derin tetkikler yapılmış ve bu iddiada bulunan tarihçilerin fikirlerinin yanlış ve indî olduğu ve Hıristiyanlık taassubiyle hareket ettikleri ilmî yollarla ispat edilmiştir. Bir Osmanlı tarihi yazarken maksadımız bu noktanın münakaşasını yapmak değildir. Esas gayemiz, bir Müslüman devlet olan Osmanlı devletinin ilk teşkilâtını kurduğu günlerde bile, daima kendisinden önceki İslâm devletlerinden Selçuklu, Anadolu bey - likleri, İlhanlı, icabında Memlûklerden örnek alarak İslâm devletlerindeki esaslar dairesinde teşkilâtını kurmakla

Bursa'nın Bizanslılardan kalma bir hisarı (Jouannin'in eserinden)

beraber, ihtiyaca ve şartlara göre tamamen kendisine ait buluşları da ortaya koyduğunu belirtmektir. Tabiî bu müesseseleri yeniden kurulurken Bizans'ın da hiç tesir etmemiş olduğu düşünülemez.

Osman Gazi'den itibaren Osmanlı hükümdarlarının kuvvetli otoriteleri âşikâr bulunmakla beraber, ilk padişahların yaşayışları sâde, hareketleri müstebidane değildi. Orhan Gazi de bu sade yaşayışa, hassas bir kalbe ve demokratça addedilebilecek bir tavra sahibolanlardandı. Devletin teşkilâtına ait ilk müesseselerin böyle bir adamın başta bulunduğu sırada teşkiline çalışıldı.

Bu sebeple Orhan Gazi, zamanının bilgili adamlarından tam mânasiyle faydalanmasını bildi.

Anadolu Selçukluları ile İlhanlılar örnek alınarak bir hükümet mekanizması tesisine çalışılırken zamanın ihtiyacına göre Divan kuruldu. Divanın reisi hükümdardı. Devlet reisi olan hükümdarın yerine icabında hükümet reisi olan Vezir de divana başkanlık ederdi.

İlk Osmanlı Veziri Hacı Kemalettin oğlu Alâeddin Paşadır. Kendisi ilmiye sınıfından yetişerek bu makama gelmiştir. Eski Osmanlı tarihleri Vezir Alâeddin Paşa ile Orhan Gazinin kardeşi Alâeddin Beyi biribirine karıştırırlar ve Alâeddin Beyin kardeşinin vezir olduğunu yazarlar. Mamafih Alâeddin Beyin de Osmanlıların ilk teşkilâtlanmasında hizmeti mevcuttur; ve bu hizmeti bilhassa askerî düzenin kurulması sırasında kıyafetlerinin tespitinde görülmüştür.

Orhan Gazi zamanında bütün ordu işlerinde mes'ul olan ve bu bakımdan hükümdardan sonra sözü geçen Beylerbeyi idi. Orhan Gazi'nin ordu kumandanı oğlu Süleyman Paşa idi. Onun ölümü üzerine beklerbeyilik Lala Şahin Paşa'ya tevcih edildi. Birinci Murat zamanında ordu kumandanlığı Vezir Çandarlı Halil Hayrettin Paşaya verilince beylerbeyiliğin Orhan Gazi devrindeki birinci derecedeki nüfuzu azaldı. Daha sonra beylerbeyiler ikiye ayrıldı.

Osman Gazi'den itibaren şehirlerin idaresine bakmak üzere harblerde kumandanlık eden kimseler vazifelendirilmişti. Bu cümleden olarak ilk kadıyı Osman Bey tâyin etmiştir. Şehir ve kasabaların idaresini deruhte eden Kadılar hem idarî hem de adlî işleri birlikte yürütürlerdi. Bursa zaptedilip de hükümet merkezi yapılınca ilk büyük kadı Bursa'ya tâyin edildi. Bu mühim vazifeye de ilmiye sınıfından yetişmiş, bilgili ve teşkilâtçı bir kimse olan Çandarlı (Cendereli) Kara Halil getirildi. Orhan Gazi 1360 da öldüğü sırada Çandarlı Kara Halil Bursa kadısı bulunuyordu.

İlk Osmanlı Medresesi

Osmanlı devletinin ilk teşkilâtlanmasını başarmıya uğraşan Orhan Gazi ilim ve bilgiye verdiği kıymeti de ilk medreseyi kurmakla gösterdi. Devrin en bilgili adamlarını bu medresenin başına geçirmekle; ilme ve hakikî bilgi sahibi kimselerin memlekete hizmet etmek üzere yetişmlerine önem verdi.

İlk Osmanlı medresesi İznik'te 1331 de kurulmuştur. İznik'in fethinden bir sene sonra tesis edilen İznik medresesinin müderrisliğine zamanın en büyük âlim ve mütefekkirlerinden sayılan Davud-ı Kayserî tâyin edilmiştir. Davud-ı Kayserî'ye zamanın en yüksek ücreti sayılacak miktarda günde otuz akçelik maaş bağlanmıştı. Davud-ı Kayserî gibi âlim bir zatın dolgun maaşla İznik medresesinin başına geçirilmesi, dersler arasına kelâm yâni islâm felsefesinin konması Orhan Gazi'nin işi ne derece ciddî ve esaslı tuttuğuna delildir. İlk kurulduğu sırada ve Bursa önem kazanıncaya kadar İznik medresesi Osmanlı kültür kurumları içinde birinci mevkii işgal etmiştir.

Orhan Gazi İznik medresesini kurdurduğu sırada yine İznik'te, buranın Yenişehir kapısına isabet eden mevkiinde bir de cami imareti tesis etmiştir. Birer sosyal yardım kurumu durumunda olan cami imaretleri fakir ve yoksullar için devletin veya hayır sahiplerinin şefkat yuvaları idi. Müşfik ve alçak gönüllü bir insan olan Orhan Gazi bu halini, imaretin açılış töreninde muhtaçlara kendi eliyle çorba dağıtmak ve imaretin kan-

dillerini yakmak suretiyle de göstermişti. Halkın kendisini sevdiği derecede o da halkı sever ve şefkat ve himayesini halk üzerinden eksik etmezdi.

İlk Askerî Teşkilât

Osman Gazi zamanında teşkilâtlı askerî kuvvetler mevcut değildi. Fütuhatı yapanlar aşiret delikanlılarıydı. Eli silâh tutan kimselerden meydana gelen aşiret kuvvetlerinin hemen hepsi de atlı idi. Osman Beyin ve onun silâh arkadaşlarının emri üzerine toplanıp muharebe eden bu kuvvetlerin, sadece atlı asker durumunda bulunmaları sebebiyle uzun muhasara savaşları yapılamı - yor; devamlı asker hüviyeti taşımaları dolayısiyle de acele hâdiselerde âni darbenin indirilmesi için elde hazır bir kuvvet bulunmuyordu.

Orhan Gazi beyliğin idaresini eline aldığı zaman bu eksikliği kavramış, teşkilâtlı askerî kuvvetlere ihtiyaç duymuştu. O sırada Orhan Gazi'nin yanında, tasavvurunu tahakkuk safhasına koyacak değerde silâh arkadaşlığındaki yardımcıları kadar başka yardımcı elemanlar da bulunuyordu. Derin bilgiye ve kuvvetli görüşe sahip bulunan bu elemanlar yeni bir askerî teşkilâtın kurulması için fikirlerini bildirdiler, talimli ve daimî askere ihtiyaç vardı. Bu fikri verenlerin en başında Bursa Kadısı Cendereli Kara Halil vardı. Cendereli Kara Halil ve Vezir Alâeddin Paşanın çalışmalariyle Osmanlılarda ilk askerî teşkilât bu prensip kararına göre kurulmıya başladı.

Harb yapabilecek yaşta güçlü kuvvetli Türk gençleri toplanarak onların yetiştirilmeleri ile kurulan bu askerî teşkilât, yaya ve atlı asker olmak üzere iki kısımdan ibaretti. Atsız askere yaya, atlı askere de müsellem denildi. Osmanlıların ilk daimî ve esaslı askerî kuvvetlerini meydana getiren bu kuvvetlere dahil olan kimselere muharebelerden önceleri günde bir akçe, sonraları da günde iki akçe yevmiye veriliyordu. Bunlar, harb olmadığı zamanlarda kendilerine ayrılan topraklarda yaşıyor ve o arazinin öşürü ile geçiniyorlar, aynı zamanda vergilerden de muaf bulunuyorlardı. Yaya ve müsellemleri teşkil etmek için ilk defa biner kişi alındı. Fakat bilâhare sayıları bini geçtiğinden, sonradan girenler öncekilere yardımcılık ettiler.

Yaya ve müsellemler küçük cüzütamlar halinde de bölünerek teşkilâtlandırıldı. On kişilik en küçük cüzütamın kumandanı onbaşı, yüz kişilik cüzüta - mınki yüzbaşı, bin kişilik yaya birliği - ninki ise binbaşı idi. Müsellem denilen süvari kuvvetinin otuz kişilik bölümüne Ocak denilmişti.

İşte, Orhan Gazi zamanındaki zaferlerin kazanılmasında bu ilk askerî teşkilâtın mühim bir hissesi vardır. 1329 yılında kurulduğu tahmin edilen yaya ve müsellem teşkilâtı, kapıkulu askerî teşkilâtının tesisine kadar önemli hizmetler ifa etti. Kapıkulu askerî teşkilâtı kurulup da ilk plânda gelmiye başlayınca, yaya ve müsellemler ikinci plâna düşerek kendilerine geri hizmetler verilmiş ve daha sonra da ortadan kalkmıştır.

Orhan Gazi'nin Ölümü

Kahraman oğlu Rumeli Fatihi Süleyman Paşanın bir kaza neticesinde âni ölümü, ihtiyar Orhan Gazi'yi pek fazla müteessir etmiş, oğlunun acısına dayanamıyarak kısa bir müddet sonra o da rahmeti rahmana kavuşmuştur (1360 yılı başları). Orhan Gazi'nin ölümü ile yerine ikinci oğlu Murat geçti. Orhan Gazi 1324 de iş başına geçtiğine göre otuz altı yıl kadar hüküm sürmüş, babasından devraldığı küçük beyliği iki misli büyülterek teşkilâtlı bir devlet haline getirmişti. Orhan Gazi, iyi bir kumandan olduğu kadar iyi bir teşkilâtçı ve iyi bir diplomat idi. Uyanık fikirli ve ileri görüşlüydü. Bütün bunlara inzimam eden kuvvetli azmi sayesinde teşebbüs ettiği işlerin hemen hepsinde muvaffak olmuştur. İcraatını gelişigüzel değil bir plân ve program dahilinde yürütmüş - tür. Değerli kumandanlarla teşkilâtçı kimselerden de faydalanmak suretiyle Osmanlı beyliğini teşkilâtlı bir devlet haline getirmiş ve bu devletin istikbaline ilk kuvvetli ışığı tutmuştur.

Tarihçi Gibbons, Orhan Gazi hakkında şu hükümleri vererek onu tavsife çalışmaktadır: «Yeni bir milletin babası olmak şerefi Osman'a ait ise, milleti te-

Orhan Gazi (1324 - 1360) Zamanında Diğer Hükümdarlar

(İlâve : 23)

★

Alman imparatorları: Muhtelif sülâlelerden; Beşinci Ludvig 1314 — 1347. Dördüncü Karl 1347 — 1378.

Altın - Ordu Hanları: Özbek Han 1312 — 1340. Tinibek Han 1340. Canıbek Han 1340 — 1357. Berdibek Han 1357 — 1359. Kulpa Han 1359. Nevruzbek Han 1359 — 1361.

Bizans İmparatorları: Üçüncü Andronikos Paleologos (Genç) 1328 — 1341. Beşinci Yuannis Paleologos 1341 — 1376. Altıncı Yuannis Kantakuzen (Dimetokada) 1341 — 6347. Beşinci Yuannis Paleologos ve Altıncı Yuannis. Kantakuzen ve Matyo Kantakuzen (Müştereken) 1347 — 1355. Beşinci Yuannis Paleologos ve Matyo Kantakuzen (Müştereken) 1355 — 1356. Beşinci Yuannis Paleologos 1356 — 1391.

Bulgar Kıralları: Sasmanos (Şişman) ? — 1330. İkinci Sasmanos 1330 — 1331. İvan Aleksandr 1331 — 1365.

Fransa Kıralları: Dördüncü Şarl (Kape sülâlesi) 1322 — 1328. Altıncı Filip (Valuva kolu) 1328 — 1350. İkinci Jan (Valuva kolu) 1350 — 1364.

Gazneliler: Delhi Türk Sultanları; İkinci Mehmetşah 1325 — 1351. Üçüncü Firuz Şah 1351 — 1388.

İlhanlılar: Ebusaid Bahadır Han 1316 — 1335. Arpa Han 1335 — 1336. Musa Han 1336 — 1336.

İngiltere Kıralları: İkinci Edvard 1307 — 1327. Üçüncü Edvard 1327 — 1377.

İspanya Kıralları: Burgonya sülâlesi; Onbirinci Alfons 1312 — 1350. Pedro 1350 — 1369.

Aragon Kıralları Barselon şubesi: İkinci Jayme 1291 — 1327. Dördüncü Alfonso 1327 — 1336. Dördüncü Pedro 1336 — 1387.

Macar Kıralları: Anju sülâlesi; Şarobert 1308 — 1342. Birinci Layos 1342 — 1382.

Papalar: Yirmiikinci Jan 1316 — 1334. Onikinci Benuva 1334 — 1342. Altıncı Kleman 1342 — 1352. Altıncı İnnosan 1352 — 1362.

Polonya Kıralları: (Lehistan kıralları); Üçüncü Vladislas 1305 — 1333. Üçüncü Kazimir 1333 — 1370.

Rus dükaları: Vladmirde; İkinci Aleksandr 1326 — 1328. Birinci İvan 1328 — 1340. Simeon 1340 — 1353. İkinci İvan 1353 — 1359. Üçüncü Dimitri 1359 — 1362.

Sırp Kıralları: Milton ailesi; İstefan Uroş 1321 — 1331. İstefan Duşan 1331 — 1335. Uroş 1335 — 1367.

Mısır Abbasî Halifeleri: Birinci Müstekfî 1302 — 1340. Birinci Vâsık 1340. İkinci Hâkim 1340 — 1352. Birinci Mutedid 1352 — 1362.

sis etmenin daha büyük şerefi de Orhan'a izafe edilmek icabeder. İki nesil zarfında o kadar büyük işler yapmış ve o kadar derin tebeddüller görmüş insanlar pek azdır. Halk ananesine göre; Orhan daha Bilecik zaptında, henüz on iki yaşında iken harb erleri meyanına dahil olmuş, ve ganaim sırasında bir geline nail olmuştu. Hayatı muharebelerle ve bunların neticelerini daimî surette müsmir kılmak yolundaki mesai ile geçmiştir. Maişet ve zevk itibariyle babası kadar sade idi.

Eski garp müverrihlerinin ahlâfa naklettiği şeyler Orhan'ın seciye ve evsafını tâyin için bir esas teşkil edecek gibi değildir. Kendisi ne faziletsiz, ne gaddar ve ne de dessastır. Göze çarpan üç esas vasfı, tarihte büyük işler gören insanları temyiz eden vasıflardır: Maksatta vahdet, yorulmaz cevvaliyet ve fer'î işlerde hudutsuz bir iktidar. Hayatına, meçhul bir kabîleye mensup bir köy genci gibi başlamıştı. Altmış senelik bir siyasî hayattan sonra vefat edince, Bizans imparatorunun kayın biraderi, Ceneviz hükümetinin dostu ve müttefiki, Trakya'nın bilkuvve hâkimi bulunuyordu. Hayatının gayesi sikkeleri üzerinde bulduğumuz şu düsturda icmal edilmiştir. «Allah Osman oğlu Orhan'ın mülkünü daim etsin».

Orhan Gazi öldüğü zaman Murat, İbrahim ve Halil isimindeki üç oğlu hayat-

ta idi. Süleyman Paşa, Sultan Bey ve Kasım isimlerindeki oğulları kendisin - den önce ölmüşlerdi. Büyük oğulları Süleyman Paşa ile Murat Bey Yarhisar porça hatundan doğmuşlardır.

Küçücük Osmanlı Beyliğini tam bir müstakil ve teşkilâtlı devlet haline yükselterek bunun başında fiilen hüküm -

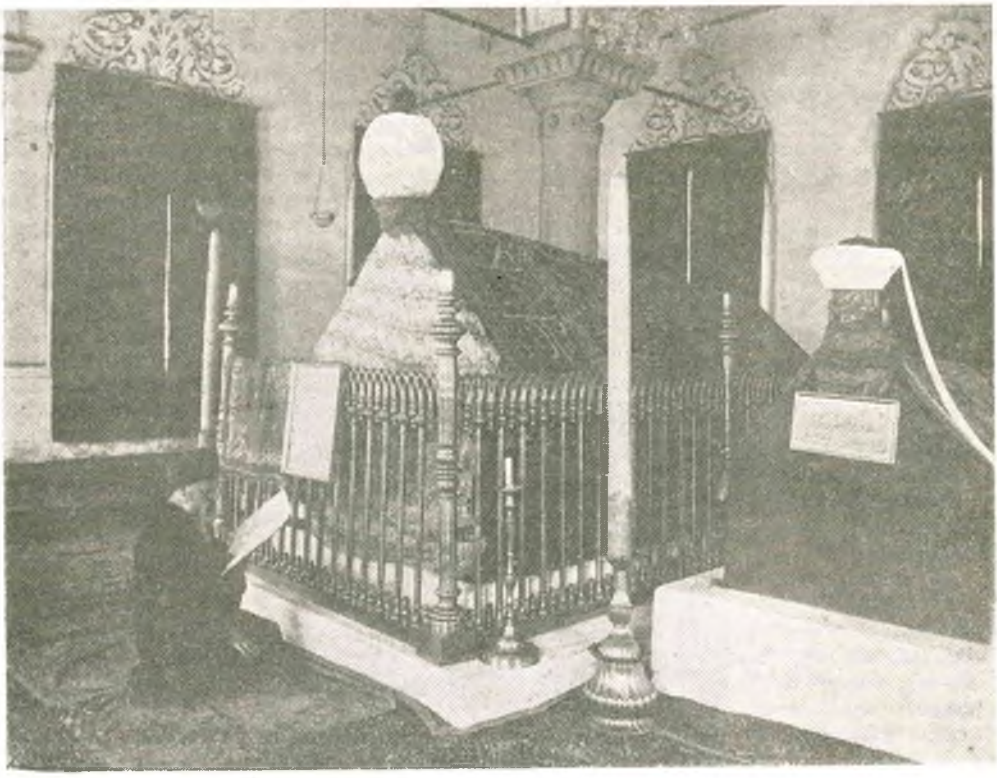

Orhan Gazi'nin türbesi: Bursa'da babası Osman Gazi'nin türbesi yakınındadır

tekfurunun kızı Nilüfer (Holofira) hatundan, Halil Bey Bizans imparatoru Kantakuzenos'un kızı Prenses Teodoradan, İbrahim Bey ile Fatma adındaki kızı da yine bir Rum prensesi olan Asdarlık etmiş olan Orhan Gazi'yi, kendisi hayatı müddetince kullanmamakla beraber, «Osmanlı hükümdarı» mânasına Sultan Orhan diye zikretmek tarihî bir zaruretin ifadesidir.

Murad Hüdavendigâr'ın tuğrası

MURAT HÜDAVENDİGÂR

★

Cülûsu — Kardeşi İbrahimi bertaraf etmesi — Ankara'nın zaptı — Balkan fetihleri — Edirne ve havalisinin alınması — Sırbistan'da harekât — Bizanslılarla muahede — Sırp sındığı muharebesi — Edirne'nin askerî merkez yapılması — Osmanlı - Bizans münasebetleri — Savcı Bey hadisesi — Selânik'in zaptı — Hüdavendigâr zamanında Bulgaristan, Sırbistan, Arnavutluk — Askerî ve idarî teşkilâtta gelişmeler — Germiyanoğulları ile akrabalık — Sofya'nın zaptı — Venedik, Ceneviz, Ragüze Cumhuriyetleri ile münasebetler — İlk Osmanlı - Karaman harbi — Konya kuşatması — Ploşnik bozgunu ve Balkan ittifakı — Kosova meydan muharebesi — Hüdavendigârın şehadeti — Şehzade Bayezid'e biat ve kardeşi Yakub'un boğdurulması — Kosova meydan muharebesinin neticesi.

★

Orhan Gazi'nin ölümü üzerine, ikinci oğlu Murat Bey Osmanlı hükümdarı oldu. Ağabeğisi Süleyman Paşa'nın ölümünden sonra onun ordu kumandanlığına tâyin edilmiş olup Rumeli'de meşgul bulunan Murat Bey, babasından boşalan tahta çıkmak için Rumeli'den Bursa'ya geçti. Rumeli'nin Hıristiyan ülkesi üzerin - de bütün dikkatini toplamış olmakla beraber, hükümdarlığının ilk icraatını, arkasını emniyete almak için, Anadolu'da göstermiye başladı.

Birinci Murat, Osmanlı tarihlerinde Murad-ı Evvel, Murat Hüdavendigâr, bâzen de Gazi Hünkâr diye anılmaktadır. En çok Murat Hüdavendigâr diye yadedilen Birinci Murad'ın bu unvanı, sonradan Bursa şehri ve vilâyetine de verilmiştir. Orhan Gazi'den itibaren Osmanlı devleti arazisi iki kıt'a üzerine yayılmıya başladığından Birinci Murat babasından devraldığı devlet mülkünü her iki tarafta da genişletmiye gayret etti. Bunun için zaman zaman Anadolu ve Rumeli'de Türk ordularını idare ederek zaferler kazandı. Ayrıca babası zamanında ele alınmış olan teşkilât - lanma işini de daha ziyade geliştirmiye dikkat etti.

Osman ve Orhan Gazi devirlerinin

MURAT HÜDAVENDİGÂR

Babası: Orhan Bey

Annesi: Nilüfer Hatun

Doğduğu tarih: 1326

Devlet reisi olduğu tarih: 1360

Şehid olduğu tarih : 1389.

Bilinen zevceleri: Gülçiçek Hatun, Prenses Marya (Bulgar kıralı İvan Aleksandr'ın kızı, İvan Şişman'ın kızkardeşi) ve Köstendil Bulgar Prensi Konstantin'in üç kızından biri.

Çocukları: Beyazıt Bey (Gülçiçek Hatun'dan), Saveci Bey, Yakup Bey, İbrahim Bey, Nefise Hatun.

Türbesi: İç âletleri şehit düştüğü yere gömülmüş, naaşı Bursa'ya nakledilerek Çekirge'de camisi yanındaki türbesine defnolunmuştur. Sonraları Kosova'da da bir türbe yapılmıştır.

★

Vezirleri: Sinanettin Yusuf Paşa (— 1385), Çandarlı Kara Halil Hayrettin Paşa (1385 — 1387), Çandarlı Ali Paşa (1387 —).

hâdiselerinde olduğu gibi, Birinci Murat devrinin bâzı vakaları da eski Osmanlı tarihlerinde kesin çizgilerle ve şüpheye mahal bırakmıyacak tarzda anlatılmış değildir. İşte, Birinci Murad'ın saltanatının ilk yılına rastlıyan vakalardan olan iki kardeşinin ölümü işiyle Ankara ve Sultanöyüğü taraflarının zaptı meselesi de bunlardandır. Zâten Osmanlı tarihinin Fatih devrine kadar olan hâdiselerinde böyle iyi aydınlanmamış ve muhtelif bakımdan kesin hükümlere bağlanamamış birçok olaylar vardır. Murat padişah oldu - ğu zaman, İbrahim ve Halil adların - daki iki kardeşi sağdı. Bundan Halil'in Süleyman Paşadan kısa bir müddet sonra öldüğünü Bizans tarihleri yazıyorlarsa da diğer kardeşi İbrahim'in durumundan bahsetmezler. Bâzı Osmanlı vekayinâmelerindeki belirsiz ifadelerle; kardeşlerinin Murad'a karşı geldikleri, Murad'ın da onları bertaraf ettiği anlatılmak istenmek - tedir. Osmanlı tarihlerinde Murat Hüdavendigâr'ın saltanatının geri kalan kısmında kardeşlerinden hiç bahsedilmediğine, göre onları ortadan kaldırtmış olması kuvvetle muhtemeldir.

Murad Hüdavendigâr
(Bu resim Topkapı Sarayı Müzesindedir. Ressamı bir Avrupalıdır.)

Birinci Murad'ın Padişahlığının ilk yılında zaptettiği yer Ankara'dır. Ankara, Orhan Gazi zamanında 1354 de Osmanlı arazisine katılmıştı. Fakat Ankara'nın zaptından önce şehrin fiilî hâkimi vaziyetinde bulunan Ahî'lerin, Orhan Gazi'nin vefatı üzerine Karamanoğullarının teşvikiyle Osmanlı hâkimiyetinden çıktıkları veya çıkmıya çalıştıkları anlaşılmaktadır. Murat Hüdavendigâr'ın 1360 yılı içinde Ankara üzerine yürüyerek şehri zaptettiğine bakılırsa, böyle bir ayrılış veya ayrılmıya teşebbüs vakasının cereyan etmiş olması lâzımdır. Prof. Wittek ise; Ankara'nın böyle bir karşı gelme hareketine kalkabileceğine ihtimâl vermemekte, bilhassa ilk Osmanlı Ümerâsının Ahî Teşkilâtına dahil oluşunu nazarı itibara almakta ve ancak Ankara'nın birinci fetihte nisbî bir muhtariyete sahibolduğunu, Murat Hüdavendigâr'ın bu muhtariyete son vermek üzere sefer yapmış olabileceği fikrini beyan etmektedir.

Balkan Fütuhatı

Murat Hüdavendigâr zamanında yapılan fetihlerin esası Balkan'larda toplanmıştı. Murad'ın tahta geçi - şinden ölümüne kadar Türk kuvvetleri hemen hemen de - vamlı denecek de - recede ve toplu bir şekilde Balkan'larda faaliyet gösterdiler. Bu mütemadi faaliyet netice - sinde Rumeli'deki Osmanlı arazisi bir hayli genişledi ve Balkanlardaki Türk hâkimiyetinin temeli atıldı.

Ağabeyisi Süleyman Paşa ölünce babası Orhan Gazi tarafından ağabeyisinin vazifesi Murat Beye devredilmişti. O zaman yaşça pek küçüktü. Süleyman Paşa kadar tecrübesi de yoktu. Süleyman Paşa, silâh arkadaşı olan kumandanlar ve asker tarafından da pek fazla sevilmekteydi. Murad'ın da bu sevgi ve itimadı kazanabilmesi için zamana ihtiyaç vardı. Lâkin Rumeli'de kısa bir müddet için de olsa hareketsiz kalmıya zaman ve zemin müsait değildi. İşte bu sıradadır ki, Orhan Gazi öldü. Bütün devlet yükü Murad'a kaldı.

Hüdavendigâr'ın yabancı tarihlerde görülen bir resmi

Murad'ın hükümdar olur olmaz Bursa'ya dönmek zorunda kalması ve müteâkiben de Ankara'nın zaptıyle meşgul olması, Osmanlı'ların Balkan fütuhatında kısa süreli bir gerilemesine sebeboldu. Sultan Murat, babasının kumandanlarına hudutsuz itimat ve derin bir sevgi beslediğini, onları yine mevkilerinde bırakmak suretiyle gösterdi. Murat Anadolu'da meşgulken Lala Şahin Paşa, Hacı İl Bey ve Evrenuz Bey Rumeli'deki vaziyeti soğukkanlılıkla idareye çalıştılar.

Bizans'lılar ve Balkan milletleri şiddetli geçimsizlikleri ve kendi iç mücadeleleri dolayısıyle Türk'leri Rumeli'den atacak kudrette bulunmamakla beraber, Süleyman Paşanın ve onun arkasından Orhan Gazi'nin ölümü üzerine biraz kımıldandılar. Murad'ın da Anadolu'ya geçerek orada meşgul olması bu kımıldanışı biraz daha hareketlendirdi. İşte bunun neticesidir ki, Bizans'lılar Burgaz, Malkara ve Çorlu'yu geri aldılar, o arada Marmara sahillerinde Osmanlı'ların elindeki diğer yerleri de zaptetmek istedilerse de Lala Şahin Paşa, Hacı İl Bey ve Evrenuz Bey'in gayretleri buna mâni oldu.

Murat Hüdavendigâr ancak hükümdarlığının ikinci yılında yâni 1361 de Rumeli'ye geçebildi. Rumeli fütuhatını esaslı şekilde yürütmek üzere çalışmıya koyuldu. Bu sırada Balkan'lardaki vaziyet de Türk'lerin fütuhatta bulunmalarına müsait bir durum gösteriyordu. Türk'lerin Rumeli'de ilk plânda temasa geldikleri Rum, Bulgar ve Sırp gibi unsurlar biribirine düşmandı. Türk tehlikesi onları birleştiremezdi. Bilhassa Bizans'ın fena idaresi, Rum Beyleri'nin zulmu halkı derin bir bezginliğe uğratmıştı. O sırada bu milletlerin Rumeli topraklarındaki hâkimiyet sahaları aşağı yukarı şöyleydi: Doğu Trakya'nın bir kısmı, Güney Epir, Mora yarımadası Bizans hâkimiyetindeydi. Orta ve yukarı Meriç vâdisi, doğu Trakya'nın bir parçasını içine alan Balkan'ların kuzey doğusu Bulgar'larındı. Yukarı Sırbistan, Serez ve Drama mıntakaları parçalanmış şekilde Sırpların elindeydi. Kuzey Epir ile Arnavutluk'ta Sırp-Arnavut ve Arnavut - Lâtin Prenslikleri vardı; bu prenslikler Napoli ve Venedik Cumhuriyetlerinin nüfuzlarını tanımakta idiler. Meriç ağzındaki Enez Cenevizli'lerindi. Mora yarımadasındaki sahil şehirlerinin çoğu ve Ağriboz adası ile Arnavutluk kıyılarındaki şehirlerden bir kısmı ise Venedikli'lerin elindeydi. Bosna'da Macar nüfuzunu tanıyan yarı müstakil bir kırallık, Dalmaçya kıyısında da Ragüza Cumhuriyeti vardı.

Sultan Murat Rumeli fütuhatına girişirken kumandanlarına tam bir itimat beslemekteydi. Babasından kalan kıymetli devlet adamı Cendereli Kara Halili vezir yapmıştı. Babası ve hattâ büyük babasının dostu ve yardımcısı olan bu zatın fikir ve reyi kendisi için çok kıymetli idi. Süleyman Paşa ile birlikte Rumeli'ye ilk çıkan gazilerden Lala Şahin Paşa'yı Beylerbeyi unvanı ile Trakya'daki orduların başına getirmişti.

Bu şekilde vazife taksimi yapıldıktan sonra sıra askerî hareket plânlarının tatbikine gelmişti. Önemli ilk hedef Edirne idi. Şehrin kuşatılmasına karar verildi. Murat, Evrenuz Bey'e ikinci bir ordu vererek batıdan Sırp'lardan gele -

cek hücumu önlemiye memur etti. Hacı İl Bey de Evrenuz Bey'le birlikte Osmanlı'ların bu sol kol kuvvetleri kumandanlığına dahil bulunuyordu.

Edirne'ye varılabilmesi için daha önde en mühim mânii teşkil eden Lüleburgaz, onun arkasından da Çorlu zaptedildi. Arkadiopolis denilen Lüleburgaz, o zamanlar başpiskoposluk merkeziydi. Edirne'ye yürüyecek Türk ordusunun gerisini müdafaada bir kilit noktası vazifesi görecek olan Çorlu, daha önce Süleyman Paşa zamanında zaptedilmişse de, onun ölümü üzerine Rumlar tarafından geri alınmıştı. Çorlu, bu defa Türk'lere karşı haylı dayandı ise de neticede düşmekten kurtulamadı. Lüleburgaz ve Çorlu zaptedilince, her ikisinin de surları yıktırıldı ve Anadolu'dan Türk muhacirleri getirtilerek buralara yerleştirildi. Sultan Murat, babası zamanında başlanmış olan Rumeli'ye Türk muhaciri yerleştirme işini daha geniş çapta tatbike ve fetihleriyle birlikte Rumeli'nin türkleştirilmesini ileri götürmiye dikkat etti.

Osmanlı kuvvetlerinin sol koluna kumanda eden Evrenuz Bey ileri harekete geçerek önce Dimetoka'yı, onun arkasından da Gümülcine'yi zaptederek aşağı Meriç vâdisinin gerilerini emniyet altına almış ve Batı Trakya üzerinden Meriç vâdisine doğru yapılabilecek muhtemel düşman hücumunu önliyecek tedbiri sağlamıştı. Evrenuz Bey emrindeki sol kol kuvvetleri bu muvaffakıyetleri kazanırken sağ kol kuvvetleri de Karadeniz sahilinden ilerliyerek Kırkkilise (Kırklareli) yi zaptetti. Böylece, Edirne'yi kurtarmıya teşebbüs edebilecek olan Bulgar'larla Bizans'lıların irtibatı kesilmiş oldu.

Osmanlı ordularının sağ ve sol kolları bu hareketlerini tamamlayınca Sultan Murat, Lüleburgaz'a ilerliyerek burada her iki kuvvetin kumandanları olan Lala Şahin ve Evrenuz Beyin de iştirâk ettikleri bir harp meclisi toplamıştı. Bu meclis te Lala Şahin Paşanın mühim bir kuvvetle Edirne'nin zaptı için hareketi kararlaştı. Edirne'ye varılmadan önce kat'î muharebe Babaeski ile Pınarhisar arasında bulunan Sazlıdere mevkiinde yapıldı. Burada Türk'lere karşı birleşmek imkânını elde etmiş olan Bulgar kuvvetleri ile Bizans kuvvetleri katî bir maglûbiyete uğratıldı. Edirne'nin Rum kumandanı kuvvetlerinin bir kısmı ile Meriç boyunca Enez'e kadar kaçmıya, buradan da Sırbistan'a ulaşmıya muvaffak oldu. Kumandanlarının kaçtığını gören Edirne halkı hiçbir taraftan imdat gelemiyeceğini de anlıyarak şehrin kapılarını muzaffer Türk ordusuna açtı (1361).

Edirne fethedilince Sultan Murat Lala Şahin Paşa'yı Edirne'ye bıraktı kendisi de Dimetoka'ya giderek burasını karargâh ittihaz etti. Murat Hüdavendigâr karargâh edindiği Dimetoka'da bir cami ve bir de küçük saray inşa ettirdi. Lala Şahin Paşa ise Edirne'de yerleşmeden önce şehri kuzey cephesinden tam emniyete alabilmek için muzaffer kuvvetleriyle Meriç boyunca ilerledi. Filibe önüne gelince şehri derhal kuşattı. Müdafilerin kumandanı nihayet şehri teslim etti, kendisi de ailesi ile birlikte Sırbistan'a gitti. Lala Şahin Paşa Filibe'ye sahiboldukten sonra şehri tahkim etti, nehir üzerine de taştan bir köprü inşa ettirdi. Filibe'nin zaptı Bulgaris -

Murat Hüdavendigâr'ın harbe gidişi
(Aslı Topkapı Sarayı Müzesinde)

tan'ın ortasına kadar ilerliyen Türk ordusunun mühim bir üs kazanmasını temin etmişti. Filibe alınmakla Bulgar ve Bizans'lıların, hattâ Makedonya'daki Sırplar'ın yekdiğeri ile irtibatları kesilmiş oluyordu. Filibe'nin o devirde iktisadî kıymeti mühimdi. Bulgaristan'ın pirinç yetiştiren mıntakasını hep bu havalinin zengin toprakları teşkil etmekteydi. Türk'ler Filibe'yi zaptettikleri zaman bu zenginliği de elde etmiş oluyorlardı.

Diğer taraftan Evrenuz Bey de Vardar nehri boyunca ileri harekâtına devam ediyordu. Bu arada 1361 kışında Sırpların elinde bulunan Serez'i zaptetti. Daha önce Gümülcine'yi zaptederek karargâhını burada kurmuş olan Evrenuz Bey Serez'i alınca karargâhını da oraya nakletti.

Trakya'nın bu en mühim şehir ve stratejik noktalarının zaptı için harcanılan zaman aşağı yukarı on beş aydan ibaretti. Bilhassa Edirne ile Filibe'nin zaptı çok mühim birer hâdiseydi. Bulgar, Sırp ve Bizans'lılar için hayatî ehemmiyet arzeden bu iki şehrin Türk'ler eline geçmesi, Trakya ve Meriç vâdisinin kilidinin Türk'ler elinde olması demekti. Bu sebeple Edirne ve Filibe'nin istirdadı için Hıristiyanların gayret sarfedişlerine şahit olunacaktır.

Bizanslılarla Muahede İmzalanması

Murat Hüdavendigâr'ın esaslı bir plân

Osmanlı Türk'leri ile Mısır Memlûkleri Arasında İlk Resmî Temas

(İlâve : 24)

★

Orhan Gazi devrinde, 1356 senesinde, Gelibolu'nun Süleyman Paşa tarafından zaptedilmiş olması; küçük Osmanlı Devletinin adanın yakın ve uzak çevrelerinde duyulmasına sebebolmuş; Türkler'in Rumeli'ye geçerek bu mıntakada sağlam bir şekilde yerleşmeleri bir taraftan ihtiyar Bizansla Balkanlı Devletlerin haklı endişelerini mucibolurken, diğer taraftan Haçlı seferlerinin vahşetini unutmamış bulunan İslâm Devletlerini de sevindirmişti.

O devirde, en büyük Müslüman Türk Devletlerinden biri olarak tarih sahnesinde ismi duyulmaya başlıyan Mısır Memlûklerinin Sultanı Nasıruddin Hasan da, Hıristiyan memleketler üzerinde devamlı muvaffakıyetler ve muzafferiyetler sağlıyan Türkler'in Gelibolu zaferini, münadiler çıkartarak bütün Mısır halkına ilânla kalmamış, Osmanlı Türkleri'nin Gazi Hükümdarını tebrik için Kılâvun adındaki bir zatın başkanlığında büyük bir sefaret hey'eti ve hediyeler göndermişti.

Mısır elçisi, beraberinde bulunanlarla Bursa'ya geldiği zaman şanlarına yaraşır şekilde ağırlanmış; şereflerine günlerle süren ziyafetler, binicilik ve silâhşorluk gösterileri tertiplenmişti.

Orhan Gazi'nin bizzat katıldığı bu gösteriler sırasında, Memlûk Sultanının elçisi Kılâvun, biniciliğe dair yazdığı kitabını takdim etmiş, Türk Hükümdarı da bu kıymetli eserin derhal tercümesini emreylemişti.

Türklerle misafirlerinin iştirâk ettiği gösterilerde, Hacı Nemî adındaki Mısırlı meşhur bir tirendaz da okçuluktaki kudretini hazır bulunanların takdirini mucibolan bir çok hünerli atışlariyle ispatetmişti.

Bu meyanda, altmış yaşını aşmış bulunan Orhan Gazi de, kendi kepadesi (Talim yayı) ile hedefe bir kaç sefer ok attıktan sonra yayını, iltifat makamında, atışlar yapıp yeni hünerler göstermesi için Hacı Nemî'ye vermişti ki, Mısırlı tirendaz ihtiyar Orhan Gazi'nin bu yayının kirişini çekip onunla tek bir ok altmıya muvaffak olamamıştı.

Gelibolu'nun zaptı üzerine iki Türk Devlet; küçük Osmanlı Devleti ile Memlûkler arasında bu şekilde başlamış bulunan temas devam etmiş; Murat Hüdâvendigâr zamanında da, Yıldırım Bayezid'in düğününe elçi gönderilerek davet edilen Memlûk Sultanı yine büyük bir sefaret hey'eti ve kıymetli hediyeler yollamıştı.

Bibliyografya: Seyyit Lokman; Hünername. Tahsin Öz; Hünername. Journal of the Palestine Oriental Society.

dahilinde Rumeli'de fütuhata girişmesi ve fethedilen toprakları Türk vatanı hâline getirmek için aldığı tedbirler, Bizanslı'ları pek ziyade korkutmuştu. İmparator Yuannis Paleologos, Türk'lerin Balkan'larda yerleşmesini kendi kuvvetiyle önliyemiyeceğini bildiğinden müttefik aradı. Bu gaye ile Venedik Doç'u Lorenzo Çelsi ile 1361 yılında bir muahede imzaladı. Bizanslı'lar yanlarına müttefik aramakla meşgulken Türk'ler Balkan'larda yerleşmek için esaslı tedbirler alıyorlar, zaptedilen yerlere Anadolu'dan Türk halkı getirip yerleştiriyorlardı. Bu cümleden olarak Sultan Murad'ın 1363 de Cenevizli'lere altmış bin altın navlun vermek suretiyle Anadolu'dan Türk muhaciri nakletmesi, işi ne kadar süratli bir tempo ile yürüttüğüne delildir. Türk'ler, zaptettikleri yerler halkına çok iyi muamele ettiklerinden, bu insanî muamele karşısında değil bir isyan, bir sızıltı dahi çıkmıyordu. Bizans İmparatoru, Venedikli'lerle imzaladığı ittifak muahedesinden beklediği neticeyi alamayınca Türk'lerle anlaşmak zorunda kaldı. Böylece, Türk'lerin Balkan fütuhatının istikbaline faydalı tesirler yapması bakımından önem taşıyan bir muahede imzalandı.

Bu muahede gereğince; Bizans İmparatoru, Balkanlardaki Osmanlı fütuhatını tanıyıp kabul ediyor, gerek kendisinin gerekse Sırp'ların geri almıya teşebbüs etmiyeceklerini Osmanlı düşmanlarıyle birleşmiyeceğini, Anadolu'da yapılacak harekât için Osmanlı'lar ne zaman asker isterse vermeyi kabul ve taahhüt eyliyordu.

Kadıaskerlik makamının ihdası

Devamlı fütuhat hareketleriyle devletin arazisi çoğalarak nüfus arttıkça, beliren yeni ihtiyaçlara göre Osmanlı devletinin idarî, adlî ve askerî teşkilâtı da yeniden düzene konuyor, İslâm devletlerinin idare sistemi gözönünde bulundurulmakla beraber, o zamana kadar hiçbir tarafta görülmiyen esaslar da ortaya konuyordu. İşte bu arada İslâmî örneklere göre ihdas edilen makamlardan birisi Kadıaskerlik makamı idi.

İslâm devletlerinden Anadolu Selçuklu'larında, Akkoyunlu'larda, Karaman oğulları'nda, Mısır Memlûk'lerinde örneğini gördüğümüz Kadıaskerlik makamı Osmanlı'larda ilk defa 1362 de ihdas edilmiştir. Sultan Birinci Murat bu yeni ihdas ettiği makama Cendereli Kara Halil'i getirmiştir. O sırada Kadıaskerlik ilmiye derecesinin en yüksek mertebesi idi. Kanunî Sultan Süleyman devrine kadar da öyle kalmıştır. Kanunî devrinden itibaren Şeyhülislâmlar Kadıaskerlere takaddüm ederek ilmiyede birinci mevkii ihraz ettiler.

Aynı zamanda Osmanlı adlî teşkilâtının da en yüksek makamı olan Kadıaskerlik (Kazasker) 1480 de Anadolu ve Rumeli kazaskerliği olmak üzere ikiye ayrılmış ve Tanzimat devrine kadar devam etmiştir.

Kazaskerlik makamının ihdasından muhtemelen bir sene önce Sultan Murat, Lala Şahin Paşa'yı Beylerbeyliğine getirmişti. Ordu kumandanlığı olan Beylerbeyilik makamına Lala Şahin Paşa'ya kadar Hânedana mensup kimseler getirilirdi. Hânedana mensup bulunmıyanlardan Beylerbeyi yapılan ilk şahıs Lala Şahin Paşadır.

Beylerbeyi'lik de Kadıaskerlik gibi sonradan Anadolu ve Rumeli Beylerbeyiliği diye ikiye ayrılmıştır.

Sultan Birinci Murat zamanında ortaya konan yeni teşkilât arasında en mühimmi Yeniçeri Ocağının kurulmasıdır. Bu yeni askerî teşkilâtın ilk temeli 1362 de atılmış ve zamanla ihtiyaca göre genişletilip geliştirilmiştir. Yeniçerilerin dahil bulunduğu Kapıkulu askerleri ile diğer askerî sınıflar hakkında ilerde toplu malûmat verileceği için, kronolojik sıra gözönüne alınarak burada sâdece ihdasına işaret edilmekle iktifa olunmuştur.

Sırp Sındığı Muharebesi

Filibe düştüğü sırada buranın Rum kumandanı kaçmıya muvaffak olmuş ve Sırp Kıralı Uroş'a sığınmıştı. Sabık Filibe kumandanı, Filibe ve sair mühim mevkilerin acele istirdadı için Balkan'larda fütuhata girişen Türk kuvvetlerinin sayısının azlığını, bundan dolayı kendilerini emniyette hissetmelerinin mümkün olamıyacağını, fazla vakit geçirilmeden ve binnetice Rumeli'de yerleşmelerine zaman ve fırsat bırakıl-

Osmanlı Payitahtları
(İlâve : 25)

★

«Söğüt», Selçuklu hükümdarı birinci Alâeddin Keykubad tarafından Ertuğrul Gazi'ye 1231 yılında mülk olarak verilmiş ve onun vefatı üzerine İkinci Gıyaseddin Mesud da burasını Osman Bey'e bir fermanla tevcih etmişti. Şu halde «Söğüt» Osmanlı Beyliği'nin ilk merkezi olmuştur. 1300 yılında «Yenişehir» fethedilince Osman Bey, Beyliğin merkezini buraya nakletti. Orhan Bey, 1326 yılında «Bursa» yı fethetti ve bu şehri devletinin yeni merkezi haline getirdi.

Osmanlı Beyliği, merkezi Bursa olduğu sırada, İlhanlı Devletinin 1335 de çöküşü üzerine tam istiklâline kavuşmuştur. Yalnız Orhan Bey'in 1330 senesinde «İznik» i fethettiği zaman devlet merkezini muvakkaten buraya naklettiği de bilinmektedir. Hattâ burada, bir cami, medrese ve imaret inşa ettirmiştir ki, Osmanlı Tarihinde ilk ilmî ve içtimaî tesisler bunlardır.

Birinci Murat Bey, 1361 de, «Dimetoka»yı alınca, Rumeli'de yapılacak hareketler bakımından daha elverişli bularak devletin askerî merkezini muvakkaten «Bursa» dan buraya nakletmişti. «Edirne» de aynı yıl fetholundu ise de «Dimetoka»nın yerini 1365 senesinde almıştır.

«Edirne»nin devlet merkezi oluşu Emir Süleyman zamanındadır. Burası Çelebî Mehmet ve ondan sonraki padişahlar zamanında da Osmanlı devletinin başşehri olmuş ve 1453 yılına kadar payitaht olarak kalmıştır. Mamafih, bu devrede «Bursa» da kıymet ve rağbetten düşmüş değildi. Bunda, belki de «Bursa» sarayının «Edirne» dekine nisbetle bütün ihtiyaçlara cevap verecek teşkilât ve tertibatı haiz olması da âmil olmuştur. Nitekim Çelebi Mehmet ve İkinci Murad'ın cülûs merasimleri «Bursa» da icra olunmuş, yanlız İkinci Mehmed'in üç defa olan cülûsu «Edirne» de cereyan etmiştir. Yıldırım Bayezit zamanında dahi gelen elçilerin çoklukla «Bursa» sarayında kabul edilmiş oldukları bilinmektedir. Yine bu devrede «Bursa» ya, imâr bakımından, «Edirne» den daha fazla himmet edildiğinin bilinmesidir.

Şunu da ehemmiyetle belirtmek lâzımdır ki, «Edirne» başşehir olduktan sonra

→

→

vefat eden Padişahlar buraya gömülmemişler, cenazeleri «Bursa»ya götürülmüştür. Halbuki bu bir an'ane, yahut da âdet icabı idi de denilemez; çünkü «İstanbul» payitaht olduktan sonra hiç bir padişahın cenazesi «Bursa» ya götürülmemiş, yurd dışına kaçan Altıncı Mehmet hariç, hepsi «İstanbul»da defnedilmişlerdir.

Bütün bu olayların, Osmanlı hükümdarlarının henüz Rumelinde kendilerini emniyette görmemiş olmalariyle izahı mümkündür. Arkada Bizans, zayıf ve âciz olmasına rağmen ayakta duruyor, zaman zaman hıristiyan âleminden yardımlar da görüyordu. Surları Musa Çelebi'nin, sonra da Yıldırım'ın ordularına gedik vermemişti. Balkan'lardaki düşmanlar bozguna uğratılmış, şehirler fetholunmuş olmakla beraber, Türk'ler Rumeli'nde iki düşman arasında idiler. Herhalde, bu durum karşısında «Edirne» nin yanında «Bursa» ya da iştirâk payı tanındığını kabul etmek lâzımdır. Evvelce yazılmış olan Osmanlı tarihlerindeki «İstanbul» fetholununcaya kadar «Edirne» doksan sene payitaht olmuştur» faraziyesini hiç bir tetkike tâbi tutmadan kabul etmek yanlıştır. Tarihî hâdiseler, bizi ancak Emir Süleyman zamanına kadar geri götürmekte, ondan evvelki devirde ise yukarıda izahettiğimiz neticeler çıkmaktadır.

1453 de «İstanbul» fetholununca devlet merkezi olmuş, Osmanlı İmparatorluğu'nun sukutuna kadar ise «İstanbul» Osmanlı Türk'lerine Başkent vazifesini görmüştür.

Bu mâlûmatı şöyle bir listede toplıyabiliriz; bu liste tam yapılmak istenirse buna «Karacahisar»ı da ithâl etmek lâzımdır. Çünkü; Osman Bey «Karacahisar»ı fethettiği zaman burasını Beyliğe merkez ittihazettiğine dair deliller vardır. Meselâ, kendi adına ilk hutbe burada okunduğu gibi, ilk kadı ve hatip (Dursun Fakih) ve subaşı tâyini de buradadır.

Şu hâlde Osmanlı İmparatorları'nın Başşehirleri aşağıdaki şekilde sıralanabilir:

Söğüt: 1231-1288; Karacahisar: 1288-1300; Yenişehir: 1300-1326; Bursa: 1326-1361; İznik: 1330 (Muvakkaten); Dimetoka: 1361-1365 (Rumeli fütuhatı için askerî merkez); Edirne: 1365-1402 (Yine askerî merkez); Edirne: 1402-1453; İstanbul: 1453-1923.

madan harekete geçmenin lüzumunu ileri sürerek Sırp Kıralını Türk'lerle harp için iknaa uğraşıyor, tereddüt edilerek zaman kaybedildiği takdirde neticenin tehlikeli ve Sırplar için de felâketli olacağını anlatmıya çalışıyordu.

Diğer taraftan Papa Beşinci Urben'in de teşvikiyle Eflâk ve Bosna prensleri Macar Kıralı Birinci Layoş (Lüdvig) ile birlikte yukarı Makedonya'da Sırp'larla yardıma geliyorlardı. Bir haçlı ordusundan başka bir şey olmıyan bu hıristiyan müttefiklerin bir araya gelmesine Papanın teşviki hayli müessir olmuştu. Macaristan'ı büyük bir devlet hâline getirme kudretini göstermiş olan Layoş, Türkleri maglûbederek Balkan'lara da sahip olma emelini beslediğinden, hülyasını tahakkuk ettirebilmek için bu vesileden faydalanacağını umuyordu.

Bizim tarihlerimizin umumiyetle 60 bin, Hammer, Gibbons vesair Avrupa'lı tarihçilerin 20 bin kişi olarak gösterdikleri Hıristiyan kuvvetleri, sabık Filibe kumandanının kılavuzluğu ile Edirne'yi istirdat için süratle harekete geçtiler. Macar, Sırp, Ulah, Bulgar ve Bosnalı'lardan müteşekkil Balkan'lı milletler batıdan Edirne üzerine yürürken Bizanslı'lar da doğudan Edirne üzerine ilerlemek üzere harekete geçselerdi, vaziyet daha nâzik bir manzara arzederdi. Fakat Bizanslı'larda o süratli hareket kaabiliyeti ve cesaret mevcut değildi.

Müttefikler Edirne üzerine yürüdüğü sırada Sultan Murat Bursa'da bulunuyordu. Edirne'de bulunan Beylerbeyi Lala Şahin Paşa tehlikeli durumu bir taraftan Murat Han'a arzederken öte yandan da Hacı İl Bey kumandasında on bin kişilik bir kuvveti keşif gayesiyle düşmana karşı göndermişti.

Müttefikler Meriç'i geçmişler ve hiç bir mukabeleye mâruz kalmadan yaptıkları bu geçişin zevkini çıkarmıya koyulmuşlardı. Hacı İl Bey düşmanın gaflet ve sarhoşluğundan pek güzel faydalanarak gece yarısı bir baskın yaptı. Neye uğradıklarını şaşıran Haçlılar müthiş bir bozguna uğradılar (1363). Haçlıların bir kısmı kılıçtan geçirildi, bir kısmı da Meriç'in sularında boğularak can verdi. Kurtulabilenler perişan bir hâlde firar ettiler. Canını güçlükle kurtaranların içinde Macar Kıralı Layoş da bulunuyordu. Mutaassıp Macar Kıralı kurtuluşunu boynunda asılı Meryem tasvirine hamlettiği için, memleketine döner dönmez İstirya'nın kuzey hududunda Maria Zell kasabasında bir kilise yaptırmakla Sırp Sındığı Savaşından kurtulabilmenin âdeta bir mucize olduğunu anlatmak istiyordu.

Edirne yakınında Meriç boyunda kazanılan bu zafer, Osmanlı tarihlerinde Sırp Sındığı muharebesi diye anılır. Sırp Sındığı muharebesi Balkan'larda Hıristiyanların müşterek mukavemetine indirilen ilk büyük darbe olması bakımından ehemmiyeti bilhassa büyüktür. Bu zaferin akislerinin Türk'lerin bundan sonra Rumeli'de yapacakları hareketlerde büyük tesiri olacağı görülecektir. Macarlarla Türk'ler ilk defa bu muharebede temasa gelip karşılaşmış idiler. Meriç boyundaki bu şanlı zaferin kazanılmasını temin eden Hacı İl Bey'in Lala Şahin Paşa tarafından kıskançlıktan ötürü zehirletilerek öldürüldüğüne dair eski Osmanlı tarihlerinde bir kayıt mevcuttur.

En eski Osmanlı tarihlerinin onbeşinci asrın ikinci yarısında yazılmış olması dolayısiyle, Osmanlı devletinin kuruluş devrine ait bir kısım hâdiselerin tarihlerinde veya cereyan şekillerinin naklinde vuzuhsuzluk olduğu malûmdur. İşte Sırp Sındığı hâdisesi de bunlardan biridir. Osmanlı tarihleri Sırp Sındığı muharebesini 1363 de göstermekle beraber, bâzıları Meriç boyunda aynı yerde 1371 de cereyan etmiş bulunan Çirmen harbi ile bunu birbirine karıştırırlar. Batı kaynakları da bu hususta tatmin edici değildirler. Onun için bâzı müdekkikler bunları ayrı ayrı, bâzıları da 1371 de cereyan etmiş tek muharebe hâlinde kabul ederler. Mamafih 1363 deki Sırp Sındığı muharebesinde Macar kıralı bulunduğuna, 1371 deki Çirmen muharebesinde Macar kıralından bahsedilmediğine göre bunları aynı yerde cereyan etmiş ayrı ayrı iki harb kabul etmek daha doğru olur.

Biga'nın Zaptı ve Edirne'nin askerî merkez ittihazı

Lala Şahin Paşa Hıristiyan müttefiklerin Edirne'ye doğru harekete geçtikle-

rini Murad'a bildirince, Murat Rumeli'ye geçmek üzere kuvvet toplamıştı. Marmara kıyılarına geldiği zaman gerisinde hasım bir kuvvet bırakmamak için Biga'yı kuşattı. O sırada Biga Katalan'ların elinde bulunuyordu. Katalan'lar icabında korsan gemileri ile Osmanlı'ların gerilerinde bir tehdit vasıtası olabilirlerdi. Bunu hesaplıyan Sultan Murat, Biga'yı kısa zamanda ele geçirmek istiyordu. Gelibolu ve Aydıncık (Edincik) tan da gemi ve asker getirerek kara ve denizden yaptığı muhasara sonunda Biga'yı zaptetti. Muhasara devam ederken Meriç zaferini haber almıştı. Bunun için Biga'yı fethedince Rumeli'ye geçmiyerek Bursa'ya döndü. Sırp Sındığı zaferinin bir şükranesi olarak Bilecik'de bir cami, Yenişehir'de de bir tekke yaptırdı.

Zamanının siyasetini çok iyi kavrıyan ve Osmanlı devletinin istikbalinin neye bağlı olduğunu da onun kadar iyi ve isabetli tâyin eden Murat, Sırp Sındığı muzafferiyetini bir gurur vesilesi değil, bir ikaz işareti olarak gördü. Sırp Sındığı'nda Osmanlı'ların karşısına çıkmış olan Hıristiyan müttefiklerden daha fazlası Osmanlı ilerleyişini durdurmağa ve Türk'leri Rumeli'den atmıya çalışabilirdi. Binaenaleyh ya bu tehlikeleri daha önceden önliyebilmek için hazırlıklı olmalı, yahut da tehlikeden uzak bulunmak için Asya'ya dönmeliydi. Murat, Osmanlı devletinin Asya'lı kaldıkça cihanşümûl olamıyacağını çoh iyi bilmekteydi. Başında bulunduğu devlet için parlak istikbal, Rumeli'de tutunmak, yerleşmek ve daha fazla ilerlemekle mümkündü. Ve daha fazla ilerlemekle merkezi sıkletin Rumeli'de toplanması bu gayelerin tahakkukunda âzamî kolaylığı temin edebilirdi. Onun için Sultan Murat devletin askerî teşkilâtını Bursa'dan Edirne'ye naklettirdi (1366). Edirne merkez olmadan önce Rumeli'deki harekât için Dimetoka birkaç sene karargâh ittihaz edilmişti. Merkez buraya taşındı, askerî harekât için de karargâh tabiatiyle Edirne oldu. Şehir saray, cami, medrese vesair binalarla süslendi, gelişip büyüdü.

Murat zamanında Osmanlı - Bizans münasebetleri bölümünde izah edildiği veçhile 1366 yılında Gelibolu, Türk'lerin elinden kısa bir müddet için çıkmıştı. Bizans imparatoru Yuannis Paleologos'un dayısı olan Savua Kontu Amadeo gemilerle gelerek Gelibolu'yu bir baskınla zaptetmiş, sonra Yuannis'i hapsetmiş olan Bulgar kıralından intikam almak gayesiyle Karadeniz'e açılmış, Bulgarlara ait Burgaz ve Süzebolu gibi şehirleri almıştı.

Edirne'nin eski kale kapısı (Bir buçuk asır evvelki resim)

Savua Kontu Amadeo'nun Bizans'lılar namına zaptettiği bu yerler uzun zaman onların elinde kalmadığı gibi, Türk'lerin Rumeli fütûhatını durdurucu bir tesiri de olmamıştır. Gelibolu geriye alındığı gibi, fütûhat da yine devam etmiştir.

Rumeli harekâtında değerli hizmetleri görülen Kara Ali Bey oğlu Timurtaş Paşa, Bulgarlardan Kızılağaç ve Yanbolu'yu zaptetmişti. Sultan Murad'ın muntazam bir plân dahilinde dört koldan idare ettiği Rumeli harekâtının kuzey cephesi Kara Timurtaş Paşa'ya aittir. Bizzat Sultan Murad'ın idare ettiği doğu kolunun harekâtı neticesinde evvelce zaptedilip bir aralık elden çıkmış olan Kırkkilise, Vize, Aydos, Karinabad, Süzebolu geriye alındı. Batı koluna kumanda eden Evrenuz Bey Makedonya'da meşguldü. Kuzeybatı cephesine memur edilen Lala Şahin Paşa ise Bulgaristan'da İhtiman ve Samakov taraflarına akınlar yaparak buraları almıştı. Böylece 1366 ile 1369 seneleri arasında Rumeli fütûhatında önemli ikinci bir hamle yapılmış, Türk'lerin Rumeli'de yerleşmelerini mümkün kılacak zeminin hazırlanmasında terakkiler kaydedilmişti.

Türkler karşısında kuvvetle mukabele edemiyeceğini bu sırada anlıyan Bulgar kıralı Şişman, kaybettiği topraklarını istirdada da muvaffak olamıyacağını kestirince, Türkler'le sulh yapmayı tercih, Osmanlı himayesini ve vergi vermeyi kabul etti. Ayrıca kızkardeşi Marya'yı da Sultan Murad'a eş olarak takdim etti.

Murat Zamanında Osmanlı - Bizans Münasebetleri

Murat padişah olduğu zaman Bizans tahtında Beşinci Yuannis Paleologos bulunuyordu. Üç senelik fâsıla ile birlikte yarım asır tutan saltanat müddeti zarfında Yuannis'in bütün gayretleri, Türk tehlikesi karşısında müttefik aramak, aynı zamanda tahtında tutunabilmek için saltanat rakipleriyle yaptığı mücadeleyi kazanmakta toplanmıştı. Bizans imparatoru, yakın ülkelerden yardım temin etmenin imkânsızlığını gördüğünden Roma'ya, Macaristan'a kadar gitme zahmetine katlandı, hattâ mezhebini

Murat Hüdavendigâr (Kapıdağlı serisinden)

değiştirmeyi bile göze aldı. Lâkin bütün bunlara rağmen Türklerin Balkan'larda yerleşmesine ne kendisi mâni olabildi, ne de aradığı müttefikleri Türk istilâ plânında bir değişiklik yapabildi.

Sırp Sındığı muharebesi kazanılınca, Bizans İmparatoru Türk kudreti karşısında boyun eğerek Sultan Murad'ın Rumeli'deki fetihlerini tanımıştı. Bu muharebe olmadan evvel 1361 de Venedik Doçu Lorenzo Çelsi Türkler aleyhine Bizans imparatoruna bir ittifak teklif etmişse de bundan bir netice hâsıl olmamıştı. İmparator Yuannis nihayet yardım temin etmek gayesiyle Avrupa yolunu tuttu. Gizlice Macaristan'a gitti. Budapeşte'de Macar kıralı ile vâki mülâkatında, şayet yardım edilirse, Katolik mezhebine geçeceğini vaadetti. Oradan Bulgaristan tarıkıyle avdet ederken Bulgar kıralı Şişman tarafından tevkif edilerek Niğbolu kalesine hapsedildi.

Bu hâdiseler cereyan ederken Macar kıralı Layoş Papa'ya bir mektup yazarak Türklerin Balkan'lardaki ilerleyişine işaret etmişti. Papa Beşinci Urben Türklere karşı bir Haçlı Seferi açılması için

Bursa Sarayı
(İlâve : 26)

★

Bursa, uzun süren bir muhasara neticesinde, 1326 yılında Orhan Bey tarafından zaptedildikten sonra Osmanlı devletinin merkezi olmuştur.

Bursa, Bizanslılar zamanında kale içinde küçük bir şehirdi. Osmanlı Türklerinin de ilk zamanlardaki imâr faaliyeti kale içinde olmuş, bu meyanda Orhan Bey bir saray yaptırmıştır.

Neşrî tarihinin «hemen Bey sarayı yanında bir mescit bina etti, Hoca mescidi derler. Bursa kalesinde evvel bina olan budur» kaydından sarayın yerini ve inşa olunan ilk mescidi öğrenmekteyiz.

Seyyah İbni Batuta; Bursa şehrini, güzel çarşıları, geniş sokakları, akar bol suları, şifalı kaplıcaları, bağ, bahçe, bostan ve mesireleri ile büyük ve azametli bir şehir olarak anlatır. Bu da, Bursa'nın Orhan Bey devrinde bir yabancının takdirini kazanacak kadar inkişaf ettiğinin delili - dir.

Küçük Osmanlı devleti hazinesinin alınan ganimetlerle günden güne zengin - leşmesinin tesirleri Bursa ve İznik'te derhal kendisini göstermiş; saraylar, köşkler, camiler, mescitler, medreseler, hamamlar, köprüler inşa olunmıya başlanmıştır.

İlk Osmanlı parası da Bursa payitaht olduktan sonra bu şehirde basılmıştır.

Bursa'daki imâr hareketinin Yıldırım Bayezit devrine kadar, artan bir hızla devam ettiği, zamanımıza kadar gelen eserlerden anlaşılır.

Vâkıâ, 1361 de Edirne'nin fetholunması, burasının Rumeli hareketleri için askerlik bakımından merkez ittihazı, Bursa'nın maddî ve mânevî inkişafını azçok durdurmuş, eşraf ile ulemâsının bir kısmının bu yeni rakip merkeze gitmelerine sebep olmuş ise de; şehir, Yıldırım'ın Ankara mağlûbiyetine kadar payitaht hüviyetini kaybetmemiştir.

Orhan Gazi zamanından başlıyarak, oğlu Birinci Murat ve Yıldırım Bayezit devirlerinde de Bursa sarayının Osmanlı devletinin büyümesiyle mütenasip bir şekilde zamanın ihtiyaçlarına göre geliştiğini kabul etmek lâzımdır. Esasen, bu padişahların, birden fazla olan zevceleri, çocukları, →

→ maiyetler için ayrı dairelere ihtiyaç bulunduğu gibi, sarayın çeşitli işlerini gören için muhtelif binaların bulunması da şarttı.

Herhalde Osmanlı padişahlarının sarayları, çağdaşları bulunan diğer hükümdarlarınkinden, teşkilât, tertibat, tezyinat ve zenginlik bakımından aşağı değildi. Hattâ, ihtişamda onlara faikti. Bu devrin mimarî ve tezyinî hususiyetlerinin örneklerini, cami, türbe vesair binalarda görmekteyiz; taş işçiliğinde, tahta oymacılığında, nakkaşlık ve çinide yüksek bir sanat kudreti ve eşsiz bir özellik vardır. Bursa sarayında da bütün bu sanat şubelerinin en güzel eserlerinin bulunduğunu kabul etmek lâzımdır.

Bursa sarayının zenginlik ve ihtişamı, bu sarayda yapılan merasim ve düğünlerle de dâvetlilerin gözünü kamaştırmıştır. Bursa sarayına ilk gelen gelin, Bizans tahtına iştirâk eden Kantakuzen'in kızı Prenses Teodora'dır. Kantakuzen, Türklerin dostluğunu kazanmak için kızını Orhan Beye vermek istemiş, Bursa'ya elçiler göndermişti. Ayni zamanda da, Bizans an'anelerine göre dışarıya gelin gidecek prenseslere Silivri'de yapılacak merasimden sonra, zevcesini memlekete geçirmek için asker ve gemi gönderilmesini rica etmişti. Bursa sarayında Orhan Beyle Teodora'nın düğün merasimi gayet parlak olmuştu (1346).

Orhan Bey zamanında, devşirme usulü tatbike başlanıldığı zaman, onbeş ile yirmi yaş arasındaki delikanlılar sarayda terbiye edildiğine göre, burada bir enderun teşkilâtı kurulmuş olduğu da anlaşılır.

Maamafih, Orhan Bey Bursa'dan ziyade İznik'de oturmayı severdi. İbni Batuta; onun, vaktinin çoğunu memleketini gez - mekle geçirdiğini, hiçbir şehirde bir aydan fazla kalmadığını söyler.

Murat Hüdavendigâr 1366 senesinde Edirne'de bir saray yaptırmıştı. Kendisi Rumeli'de meşgul bulunduğundan devletinin askerlik bakımından merkezini evvelâ Dimetoka'ya, bilâhara da Edirne'ye naklet - mişti. Bursa'da ikameti azdır. Bununla beraber şehrin imârına devam ettiği, adına Çekirge'de cami yaptırdığı malûmdur. Şehzadeleri Bayezit ve Yakup Çelebilerle →

etrafı tahrik ve teşvike devam ediyordu. Nihayet bu teşviklerin bir semeresi hâlinde Savua Kontu Altıncı Amadeo onbeş kadırga ve bin beşyüz askerle doğuya yelken açtı. İmparator Yuannis'in dayısı olan Amadeo, Agriboz ve Midilli'ye uğrayıp takviye kuvvetleri aldıktan sonra Gelibolu önüne geldi, şehri kuşattı. Türklerin denizcilikteki acemiliklerinden istifade ederek kısa bir mukavemetten sonra Gelibolu'yu zaptetti. Lâtinler bu işgali mütcakıp şehri dokuz ay ellerinde tutup bilâhare 1367 haziranında Rumlara devrettiler.

Amadeo, Gelibolu'yu aldıktan sonra Marmara'dan Karadeniz'e uzandı. Yeğeni Yuannis'i hapseden Bulgar kıralından intikam almak ve onun tahlisini temin etmek için Burgaz ve Süzebolu'yu hücumla zaptetti. Varna'yı kuşattığı sırada Bulgar kıralı, Yuannis'i tahliye etti. Yuannis sanki mühim bir iş başarmışçasına zafer alayı ile İstanbul'a girdi. Amadeo'nun emrindeki ve Rumlardan müteşekkil Hıristiyan kuvvetler Bulgaristan topraklarında hayli tahribat ve halka pek çok eziyet ettiler. Tarihçi Gibbons bu hususta: «Haçlıların vahşetleri şecaatlerinden geri kalmıyordu. Bunların hunharlığı Bulgarlar üzerine o kadar te-

→

Savcı Beyin sünnet düğünleri Bursa sarayında icra olunmuş, büyük ziyafetler verilmişti. Bu devirde Bursa sarayında te - maşa hayatının da başladığı, Karagöze benzer bir oyun (zıll-ü hayâl) oynatıldığı nakledilir.

Birinci Murat zamanında Bursa sarayının şahit olduğu en büyük merasim, şehzadesi Bayezit Beyle Germiyan oğlu Süleyman Şah'ın kızı Devlet Hatun'un düğünleri dir. Gelin Kütahyadan büyük bir maiyet ve muazzam bir alayla Bursa sarayına getirilmiş, kalabalık akrabaları günlerle misafir edilerek ağırlanmış, şereflerine eğlenceler ve ziyafetler tertiplenmişti. Bu vesile ile her sınıf halk hediyeler sun - muşlardır ki, tarihler devrin ihtişam ve zenginliğine misâl olarak Evrenuz Beyin hediyelerini anlatırlar.

Yıldırım Bayezit Niğbolu'da esir ettiği düşman asilzadelerini Bursaya getirmişti. Bunları kurtarmak için fidye-i necat ile gelen sefaret heyetini Bursa sarayına kabul ile şereflerine ziyafetler vermiş, bir de av tertibetmişti.

Yıldırım'ın devrinde, şehirle beraber sarayın da bir hayli büyüdüğü anlaşılmaktadır. Bilhassa Osmanlı tarihlerinin «Las kızı, Vlak kızı» dedikleri Prenses Oliveranın gelin gelmesiyle sarayda içki ve saz âlemleri de başlamıştır. Yıldırım Bayezid'in şaraba alıştığı, Avrupalı hükümdarların sarayında olduğu gibi dalkavuk ve maskaraları bulunduğu malûmdur. Tarihler, Kör Hasan adlı bir Araptan bahs ve padişahın sarayında zevk ve safâ âlemlerine dalmasından istifade ile kadıların fesada başladıklarını kaydederler. Bayezit devrinde, Bursa sarayının, hıristiyan asıl-

→

→

li asilzade zevcelerinin tesirinde olduğu muhakkaktır. Murat Hüdavendigâr zamanında Osmanlı sarayına giren içki, bu devirde itiyat halini almıştır. Halkın da ahlâkı bozulmaya başlamış, kadıların rüşveti yanında vezir Cenderli Ali Paşanın gayritabiî hallere temayülü şehirde dedikoduyu mucibolmuştu.

Yıldırımın Ankara mağlûbiyetinden sonra galiplerin yağma ve tahribine uğrıyan Bursa şehri ve sarayı Çelebi Mehmet zamanında yeniden imâra kavuşmuştur.

Fakat, Çelebi zamanında Edirne şehri daha fazla bir rağbete mazhar olarak payitaht hüviyetini kazandığından Bursa, artık ikinci plâna düşmüştür. Maamafih gerek Çelebinin, gerekse İkinci Murad'ın ilk cülûs merasimi yine Bursa sarayında yapılmıştır.

Bursa sarayı Evliya Çelebi devrinde de mevcuttu. Çelebi, Fatih devrine kadar kullanılan bu «Kebir saray» ın bu padişahtan sonra artık rağbet görmediğini, içinde muhafız bostancılardan başka kimse bulunmadığını, yazar.

Evliya Çelebi'den ikiyüz sene kadar sonra Bursada tetkiklerde bulunan Charles Texier, sarayın ancak harabelerini bulabilmiştir. 1855 zelzelesi Bursa şehrini hemen tamamen yıkmış olduğundan, esa - sen uzun zamandır rağbetten düşmüş, bakımsız saraydan kalan kısımlarının da bu zelzele sebebiyle ortadan kalktığı düşünülebilir.

Charles Texier'nin etüdlerine göre saray esas bir bina ile bahçeler içinde muhtelif köşklerden mürekkepti ve plân itibariyle de Edirne sarayına benziyordu.

sir hâsıl etti ki, artık haç taşıyan frenklerle hiçbir alıp verecekleri kalmadı,» der.

Amadeo, imparatorla birlikte İstanbul'a gelince; esaretten kurtarmasına mukabil yeğeninden para talebedip, imparatorun Katolikliği kabul edeceğine dair yapmış olduğu vaadini yerine getirmesini istedi. Amadeo'nun bu teklifini Yuannis ve patrik reddedince. Savua Kontu, Beyoğlu tarafına çekilip İstanbul'u denizden ve karadan sıkıştırmıya başladı. Bu vaziyet karşısında Yuannis eski vaadini bir defa daha tekrarladı.

Savua Kontu Amadeo Roma'ya dönünce Papa Urben'e Katoliklik ile Ortodoksluğu birleştirme yolundaki hizmet ve gayretlerinden bahsetti. Bu arada Papa Urben'in bütün gayretleri, papalığın sarsılmış olan eski nüfuz ve satvetini yeniden tesis noktasında toplanmıştı. Balkan'lardaki Türk ilerleyişinin yaratacağı endişeden istifade ederek tefrikacı Rumları Roma Katolikliğine sokmıya muvaffak olursa büyük bir dâvayı halletmiş sayılacaktı.

Papa ve Amadeo kendi çıkarları için uğraşırlarken imparator Yuannis, karısı ve tebaasının muhalefetini kaale almıyarak, büyük oğlu Andronik'i yerine vekil bırakıp Roma'ya gitti. Roma'da Papa ve Kardinaller huzurunda Katolikliği kabul etti (1369). Papa, imparatorun Katolikliği kabul ettiğini ilân ve bütün Rum papaslarının da imparatoru tâkib eylemelerini istedi. Fakat bütün bunlardan müsbet bir netice çıkmadı. Ortodoks kilisesi Papa'nın istek ve tavsiyelerine kulak asmadı.

Yuannis Roma dönüşü Avrupa'nın bir çok mühim merkezlerini dolaştı ve bol bol yardım vaadi aldı. Yolda gelirken Venedik'lilere olan borcundan dolayı tevkif edildi. Yuannis önce büyük oğlu Andronik'e haber gönderdi. Andronik para olmadığı cevabını verince, diğer oğlu Selânik Valisi Manüel, istenen parayı kısmen ödiyerek babasını Venedik'lilerden kurtardı.

Beşinci Yuannis Avrupa'ya yaptığı maceralı seyahatlerin ikincisinden de umduğu yardımı temin edemedi. Papa

Bir buçuk asır evvelki Bursa'dan bir görünüş (Allom'dan)

Edirne Sarayları

Eski Saray (Saray-ı Atik)

(İlâve : 27)

★

Edirne, 1361 yılında kat'î olarak Osmanlı hâkimiyetine girince, Padişah Murat Hüdavendigâr Rumeli harekâtı için bu şehrin Bursa'dan daha elverişli bir yer olduğunu takdir ederek hükümetinin askerlik bakımından siklet merkezini buraya nakletmiş ve kale içindeki Bizans Tekfûru'nun sarayını beğenmediğinden kale dışında bir saray inşa ettirmiş ve 1366 senesinde de kendisi bu saraya yerleşmişti.

Murat Hüdavendigâr'ın inşa ettirdiği sarayın yeri bugün tam olarak bilinmemekte ise de, Evliya Çelebi Selim Han camii yakınında Kavak meydanı denilen yerde olduğunu yazar.

Sultan Murat, Edirne'de her nekadar saray yaptırmış ve Rumeli fütuhatı için burasını merkez ittihaz etmiş ise de Bursa, Osmanlılar'ın hükûmet merkezi olmakta devam ediyordu. Nitekim, kendisi Rumelide meşgul iken oğlu Savcı Bey Bursa'da kaymakam bulunuyordu.

Yıldırım Bayezit de, kayıtlara göre, Edirne'de bir köşk ve saray inşa ettirmiştir. Bunların, Murat Hüdavendigâr'ın Kavak meydanında yaptırdıklarına ilâve mi olduğu, yoksa ayrı bir yerde mi yaptırıldığı meçhuldür.

Bayezit de Edirne'yi devletinin tam merkezi yapmamış, kendisine gelen elçileri Bursa sarayında kabule devam etmiştir. Macar Kıralı Sigismund'un Yıldırım'a gönderdiği elçisi Bursa sarayına gelmiştir. Niğbolu zaferinden sonra, esir asilzadeleri kurtarmak için gönderilen sefaret hey'eti ile beraber gelen Şato Moran'da yine Bursa sarayında kabuledilmişti.

Edirne Sarayı, Yıldırım'ın Ankara mağlûbiyetinden sonra ehemmiyet kazanmıya başlamıştır.

Bugün eski bir yapı olarak görülen Şifa hamamının, içinde Yıldırım'ın şehzadesi Emir Süleyman'ın âlemler tertibettiği hamam olduğu rivayet edilir. Emîr Süleyman, Edirne'de yedi yıl icray-i hükûmet etmişti.

Edirne Sarayını büyülten ve etrafını yüksek bir duvarla çevirten, Türk müver-

→

rihlerine göre Edirne'de, Bizans'lılara göre Bursa'da hükümdarlığını ilân etmiş olan Yıldırım'ın şehzadelerinden Musa Çelebî'dir.

Yıldırım'ın oğullarından Çelebi Mehmet, kardeş kavgasından muzaffer çıkıp, tek başına Osmanlı ülkesine hâkim olduğunu Bursa'da ilân, fakat Edirne'de vefat etmiştir.

Çelebî'nin şehzadesi Murat (İkinci) da babasının vefatı haberi üzerine Amasyadan Bursa'ya gelmiş, cülûs ve biat merasimi bu şehirde yapılmıştı.

Binaenaleyh bu zamana kadar, Yıldırım'ın şehzadeleri dışında, Edirne alındıktan sonra hiçbir cülûs merasiminin yapılmamış olması, bu şehrin tam mânasiyle Başşehir hüviyetini kazanmadığını gösterir. Yahut da bu devrede Bursa ile Edirnenin birlikte hükûmet merkeziliğini kabul etmek lâzımdır.

İkinci Murat Bursa'da tahta çıktıktan az sonra Edirne sarayına gelmiş, Bizanstan tebrik için gönderilen elçileri burada kabul ettikten bir müddet sonra da tekrar Bursa'ya dönmüştü.

Edirne'de, İkinci Murat devrinde mühim bir hâdise cereyan etmişti. Tarihlerimizin Düzmece Mustafa adını verdikleri Yıldırım'ın oğlu şehzade Mustafa kendisine epey taraftar bulmuş, kısa bir müddet için Edirne'ye hâkim olmuştu. Kendisini saltanatın hâkikî vârisi görüyordu. Şehzade Mustafa taht uğruna yaptığı teşebbüste muvaffak olamamış, Edirne'de tutunamıyacağını anlıyarak kaçarken yakalanmıştı. Sultan Murat, amcasının Hisar burcundan, ibret-i âlem için, sarkıtılmasını emrettiğinden, kaleye asılmıştır. Bu hâdiseden sonra İkinci Murat Edirne sarayına yerleşmiştir.

Edirne'de en çok oturan ve saraya yeni ilâveler yaptıran bu Padişahtır. Sultan Murat da babası Çelebî Mehmet gibi Edirne sarayında vefat etmiştir. Onun zamanında Edirne'nin payitaht olduğun da şüphe yoktur.

Edirne sarayında dünyaya gelen şehzade

→

ve batıdan ümidini kesince Sultan Murad'la anlaşmak zorunda kaldı. İmparatorun batı'ya yaptığı yardım temini ziyaretleri sırasında yeni yeni Türk muvaffakıyetleri tesbit edilmişti. Bu vaziyet karşısında Murad'a dehaletten başka çıkar yol yoktu. Onun için imparatorun müracaatı üzerine Türk'lerle Bizans'lılar arasında yeni bir muahede imzalandı. İmparator, Türk fetihlerini tanıdı, asker vermeyi de kabul etti. Sultan Murat, 1363 de imzalanan muahedeyi Bizans'lılar ihlâl ettikleri için bu yenisini teminata bağlamak istedi; imparator da istenen teminata mukabil üçüncü oğlu Teodoros'u Türk'lere rehin verdi (1373).

Beşinci Yuannis, ikinci oğlu Manüel'in kendisini Venedik'lilerin elinden kurtarmasına mükâfaten saltanatına ortak yapmıştı. Buna kızan büyük oğlu Andronik (Andronikos) babasının Sultan Murad'la birlikte Anadolu'da bulunduğu bir sırada fırsat düşürerek Murad'ın oğlu Savcı Bey'le birlikte isyan etmişti. Murat hemen Rumeli'ye geçerek iki âsi şehzade etrafında toplanan kuvvetleri maglûbetti. Andronik de, Savcı Bey de Dimetoka'ya kaçtılarsa da yakalanmaktan kurtulamadılar. Murat, derhal şehzadesinin gözlerine mil çektirdi. Andronikos'u da babasına gönderdi. Beşinci Yuannis yalnız oğlunun gözlerini değil, onbeş yaşındaki çocuğunun da gözlerini çıkartmalarını emretti. Yalnız bu vazifeyi yapacak olanlar Bizans tahtının istikbalini düşünerek bu işi tam yapmadılar, kaynar sirkeyi Andronikos'un bir gözüne döktüler, oğlunun ise gözlerini hafifçe sakatladılar.

Osmanlı vekayinâmelerinde Savcı Bey'in ismine bu hâdiselerden sonra rastlanmadığına göre cezasının gözüne mil çekilmekle bitmediği, öldürüldüğü de anlaşılmaktadır.

Osman Gazi'nin amcası Dündar Bey'i, kurulmakta olan birliğin selâmeti için, bertaraf etmesi hâdisesinden sonra Osmanlı tahtı için ilk ciddî teşebbüs Murat Hüdavendigâr'ın oğlu Savcı Bey tarafından yapılmıştır.

Savcı Bey'in Bizans tahtı için baba - oğul mücadelelerinin eksik olmadığını yakından bilmesi, Andronikos ile birlikte babalarına karşı bir maceraya atılmasına sebebolmuştur. Kendisini bu işe Andronikos'un teşvik ettiğinde şüphe yoktur.

Osmanlı tarihinde saltanat iddiasına kalkan ve bu uğurda öldürülen ilk şehzade Savcı Bey'dir.

Savcı Bey'in bu hâdisesi, Murat Hüdavendigâr'dan sonra Osmanlı tahtına geçen padişahlara bir ikaz vesilesi olmuş, saltanatın selâmeti için, denilerek kardeş ve şehzadelerinin öldürülmesine misal teşkil etmiştir.

Bu arada cereyan eden diğer bir hâdise, Bizans'lıların Türk'lerden ne kadar korktuklarını ve Türk'lerin tabii vaziyetine düşüşlerinin derecesini gösterir. Bu hâdise Selânik Valisi Manüel'in Serez'i zaptetme teşebbüsüdür. Manüel Serez'i zaptetmek istemiş, buna pek ziyade kızan Sultan Murat, Çandarlı Hayrettin Paşa'yı meselenin halline memur etmiş-

→

Mehmet (İkinci, Fatih) bu şehirde üç defa tahta çıkmıştı. Babasının Tunca nehri kenarında yaptırmıya başladığı Yenisaray'ı tamamlaması üzerine (1451), Birinci Murat'tanberi bir çok ilâvelerle büyüyen saray ehemmiyetini kaybetmiş, Eski saray veya Saray-ı-atik ismini almıştır.

Eski saraya Kanunî Sultan Süleyman da birçok ilâveler yaptırmıştır. Bu padişah kış mevsimini Edirne'de geçirmeyi âdet hükmüne getirdiğinden altı bin gılmanı Hassa ile kırkbin Yeniçeri'yi barındıracak odalar bina olunmuştu.

Dördüncü Mehmet, Musahip Mustafa Paşa ile evlendirdiği kızı Hatice Sultan'a Eski sarayı tahsis etmiş, bundan sonra saray Hatice Sultan sarayı diye anılmıştır. Bilâhare, sarayın bulunduğu saha Süleymaniye camiinin zengin kadın mütevellisine geçmiş, o da 1870 de askerî idadinin yanması üzerine sarayı hükûmete hediye etmiştir. Böylelikle Saray-ı-atik uzun zaman askerî mektep olarak da kullanılmıştır.

İkinci Murad tarafından inşasına başlanılan Edirne'deki yeni saray «Sarayı Cedid» hakkında da bu Padişah devrindeki ilâveye müracaat.

ti. Hayrettin Paşa Serez'e gidip oradan da Selânik'e yürüyerek şehri kuşatınca Manüel deniz yolu ile İstanbul'a kaçmıştı. Fakat Yuannis Murad'dan korktuğundan oğlunu şehre kabul edememiş, o da Midilli Ceneviz Bey'ine gitmişti. Ceneviz Bey'i de Manüel'i fazlaca yanında alıkoymaktan çekindiğinden; Manüel Murad'dan af dilemekten başka çare göremiyerek Bursa'ya gitmiş ve Murad'dan af ricasında bulunup Sultanın affına mazhar olduktan sonradır ki babasının yanına dönme imkânına kavuşmuştur.

Bizans müverrihleri bu hâdisenin tarihini 1374 olarak gösterirler. Halbuki Hayrettin Paşa'nın Evrenuz Bey'le birlikte Selânik'e girişinin daha sonra olduğu anlaşılmaktadır. Selânik ancak 1385 veya 1387 de birinci defa Türk'lerin eline geçmiş ve burada kısa bir müddet kalınmıştır.

Yuannis'in ikinci oğlu Manüel, Murad'ın şefaati sayesinde İstanbul'a gelebilirken ağabeyisi Andronikos da padişahın oyuncağı olmaktan geri kalmiyordu. Bu arada cereyan etmiş olan Boz - caada meselesi, Bizans İmparatorlarının mukadderatının Türk hükümdarının irâdesine bağlılığını açığa vuran hâdiselerdendir.

İmparator Beşinci Yuannis Avrupa'dan avdet ederken borcundan dolayı Venedik'liler tarafından tevkif edilince oğlu Manüel vasıtasıyle borcun bir kısmı verilebilmiş, geri kalanına mukabil de Manüel Bozcaada'yı Venedik'lilere satmıştı. Buna kızan Ceneviz'liler bir donanma ile İstanbul'a gelerek gözlerine mil çekilen ve İstanbul surlarının zindanı addedilen Anemas kulesinde hapis bulunan Andronikos'u kaçırdılar. Andronikos'un zindandan kaçırılması işine dört bin asker yardımcı vermek suretiyle Sultan Murat da yardım etmişti. Murad'ın gayesinin, Bizans'taki taht karışıklıklarının doğuracağı zâfiyetten faydalanmak olduğu, Bizans İmparatorlarını kendisine medyûnu şükran duruma sokarak işlerine müdahale fırsatını gözettiği anlaşılmaktadır. Zâten kör Andronikos zindandan kaçırılınca (1376) imparator ilân edilmiş, Murad'ın yardımına mukabil evvelce babasının imzalamış olduğu muahedeyi tecdit ettikten başka İstanbul'da Müslümanlara ait işlere bakmak üzere Türk'lerden bir kadı bulundurmayı da kabullenmiştir.

Andronikos imparator olunca babası Yuannis ile kardeşi Manüel'i kendisinin hapsedildiği Anemas zindanına kapatmıştır. Andronikos'un Ceneviz'lilere istinat etmesine mukabil Yuannis ile Manüel de Venedik'lilere istinat ettiklerinden bu defa Venedik'liler bunları kurtarmıya yeltenmişse de muvaffak olamamışlardır. Nihayet baba ile oğul bir fırsatını bularak zindandan kaçmışlar ve doğruca Üsküdar'a geçerek orada bulunan Şehzade Bayezid'e iltica etmişlerdir (1379). Sultan Murat derhal vaziyetten istifadeye çalışmış ve bunlardan aldığı vaadler üzerine her ikisini de Bizans tahtına oturtmuştur. Murat, Yuannis'i Bizans tahtına oturturken onunla yeni bir muahede yapmıştır. Yuannis bu muahede gereğince her yıl Türk'lere otuz bin altın vergi ile birlikte gerektiği zaman on iki bin asker vermeyi kabul etmiştir.

Görülüyor ki; Bizans imparatorları Sultan Murat zamanında Türk'lerin tâbii hâline düşmüşlerdi. Murat her türlü fırsattan istifade ederek Bizans'ın taht mücadelelerine el atmakta ve her defasında da Osmanlı devleti için yeni menfaatler temin etmekte idi.

Murat Hüdavendigâr zamanında Bulgaristan

Osmanlıların Bulgarlarla temasa gelip onları iyice tanımaları Rumeli'ye geçişlerinden sonra başlarsa da, asıl karşılaşma ve mücadele Birinci Murat zamanında olmuştur. Ondördüncü asır ortalarında Bulgarlar Tuna deltasından başlamak ve aşağıyukarı kuzey sınırını Tuna nehri teşkil etmek üzere bugünkü Bulgaristan topraklarına sahip bulunuyorlardı. Meriç nehrinin iki tarafına düşen Doğu ve Batı Trakya toprakları Bizans'lılara aitti.

Türkler Rumeli'ye çıktıkları sırada İvan Aleksandr Asen Bulgar Çarı bulunuyordu. Aleksandr, mücadeleci ve çalışkan bir hükümdardı. Onun idaresi altında Bulgar kırallığı hemen hemen iyi bir birliğe sahipti. Aleksandr Bulgar kırallığını kuvvetlendirmiye çalıştığı sırada

Türkler Rumeli'de süratle ilerliyerek Edirne'yi, onun arkasından da Filibe'yi zaptederek Bulgar kırallığı topraklarına dayanmışlardı. Aleksandr haylı endişeye kapılmakta şüphesiz haklıydı. Onun için Bizans'lılar nam ve menfaatine de olsa mücadeleye girişmekten başka çaresi yoktu. 1362 ile 1363 seneleri arasında Osmanlı'ların zaptetmiş olduğu şehirlerden Kırkkilise, Midye, Pınarhisar ve Vize'yi geri almıya muvaffak oldu. Fakat buna rağmen Bulgar kıralının gayretleri, Türk istilâsını durduracak kudreti haiz değildi. Bulgaristan'da bir takım Bulgar Beylerinin menfaatleri yekdiğeriyle çarpıştığından eski birlik de yoktu. Nitekim 1365 de Aleksandr Asen'in ölümü bu menfaat çarpışmalarını meydana çıkardı. Bulgar devleti parçalara ayrıldı. Bu hal Türkler için iyi bir fırsattı. İstilâ hareketini muntazam bir plânla yürüten Sultan Murat, Bulgar devletinin zâfiyetinden faydalanmasını gayet iyi başardı.

Aleksandr'ın ölümiyle Bulgaristan topraklarının idaresi dört kişi arasında bölündü. Bunlardan iki tanesi Aleksandr'ın oğlu, diğerleri de kıral hanedanının dışında kalan kimselerdi. Aleksandr'ın büyük oğlu İvan Stratisimir Batı Bulgaristan'a sâhipti, merkezi de Vidin şehriydi. Küçük oğlu Şişman Tırnova, Niğbolu, Yanbolu, Sofya, Silistre'yi içine alan orta ve güney Bulgaristan'a hükmetmekte idi, merkezi Tırnova'ydı.

Bulgar Despotlarından Dobrotiç Varna'dan başlamak üzere Dobruca taraflarına hükmediyor, aslen Sırp hanedanından bulunan Prens Kostantin ise Doğu Makedonya'nın kuzey parçasına müstakilen sahip bulunuyordu.

Türk kuvvetleri Bulgar topraklarına dayandığı sırada durum bu merkezde idi. Aleksandr'ın iki oğlu arasındaki haset ve münaferet de hayli fazlaydı. Dört Bulgar hükûmeti arasında en geniş araziye sahibolan Şişman'ın hükûmetiydi. Türkler, Bulgar topraklarına girmek üzereyken iki kardeş Bulgar kıralı birbiri ile mücadele ediyor, Stratisimir kardeşi Şişman'ın topraklarından parçalar koparmıya uğraşıyordu. Bulgarların yekdiğeriyle mücadelesinden başka Macar kıralı Layoş da Balkan'lara sokulmıya çalışıyordu. Hattâ Layoş 1365 yazında Vidin'i zaptetmiş, kıral Stratisimir'i esir ederek Hırvatistan'a yollamış, Bulgarları zorla Katolik yapmıya yeltenmişti. Macar kıralının tecavüz hareketleri ve Bulgar halkına yaptığı zulümler kıral Şişman ile Eflâk Prensinin birleşerek Macarlara karşı mücadele etmelerine sebeb olmuş ve bu sayede Stratisimir kurtarılmıştı.

Bulgarlar o sırada Macarlara sempati duymadıklarından, hattâ düşmanca hisler beslediklerinden Türklere karşı Macarlardan yardım dilenen Bizans imparatorunu Macaristan dönüşünde kıral Şişman tevkif ederek Niğbolu kalesine hapsetmişti. Şişman'ın Bizans imparatorunu tevkifi, imparatorun dayısı Savua Kontu Amadeo'nun intikam alma hareketine sebebolmuş, Amadeo Karadeniz kıyılarındaki Bulgar topraklarına saldırmıştı.

Bu sırada Bulgar topraklarına tecavüz eden sadece Macarlar değildi. Eflâklılar da Bulgar topraklarından parçalar edinmek istiyorlradı. Eflâk prensi Layka, kıral Şişman'a ait Niğbolu kalesini bir aralık işgal eylemişti (1373).

Memleketleri dahilinde birbirleriyle dostça geçinemiyerek mücadeleden geri kalmıyan Bulgar idarecilerinin bu halleri ile, Macar tecavüzlerinin eksik olmaması; Bulgaristan'daki Türk ilerleyişini şüphesiz kolaylaştırmaktaydı. Türk kuvvetleri Trakya'yı işgal ederek buralardaki Bulgarları idareleri altına alınca kıral Şişman, tehlikenin büyüklüğünü anlamıştı. Yanbolu'nun Timurtaş Paşa tarafından zaptı üzerine kıral Şişman, Osmanlı himayesini kabulle asker vermeyi taahhüt etmişti. Bulgar kıralı, Sultan Murad'la akrabalık bağı kurmak istediğinden kızkardeşi Marya'yı Murat Hüdavendigâr'a zevceliğe verdi. Lâkin böyle hareketler Türk istilâsını durduramazdı. Mensubolduğu millete parlak ufuklar açmak için hissesine düşeni yapmakla meşgul olan Murat Hüdavendigâr, aile bağını gözönünde tutarak plânlarında değişiklik yapamazdı. Nitekim Marya ile evlenişinden kısa bir müddet sonra mühim bir merkez olan Eski Zağra zaptedildi (1371).

Bulgar kıralları arasında en geniş araziye sahip bulunan Şişman bu vazi-

yet karşısında Türk himayesinden kurtuluş çarelerini düşünüyordu. O sırada Bosna'da, Sırp, Arnavut ve Hırvatlar Türklere karşı bir ittifak meydana getirerek müşterek mukavemete hazırlanmaktaydı. Bulgarlar da bu ittifaka dahil olmak istiyorlarsa da niyetlerini açıktan açığa tatbikten çekiniyorlardı. Sultan Murat, sinsi niyetlerini sezdiğin - den, ittifaka dahil olmalarına fırsat vermeden Çandarlızâde Ali Paşa'yı otuz bin kişilik kuvvetle Bulgaristan'a gönderdi (1388). Ali Paşa Pravadi ve Şumnu'yu aldı, merkez Tırnova şehri de düşünce kıral Şişman Niğbolu'ya kapandı. O sırada Sultan Murat da bir ordu ile Niğbolu önüne gelmişti. Kıral Şişman Silistre'yi teslim etmek şartiyle Murad'la anlaştı ise de Murat Silistre önünden ayrılınca vaadinden caymıya yeltendi. Bunun üzerine Ali Paşa Şumnu, Silistre gibi mühim merkezlerden başka Rusçuk ve Niğbolu arasındaki toprakları zaptetti. Kıral Şişman da kayıtsız şartsız teslim oldu.

Sultan Murat kıral Şişman'ı affederek Tırnova etrafındaki bir kısım topraklara sahibolmasına müsaade etti. Türk padişahının müsaadesi ile Tırnova'da oturtulan Bulgar kırallığının bu hâdiseden sonra ancak beş yıllık ömrü kalmıştı. Macarlardan medet umarak onlarla gizli muhaberesi duyulunca, Yıldırım Bayezit, oğlu Süleyman Çelebi'yi bir ordu ile Bulgaristana göndererek Bulgar kırallığının son kalıntısını merkez Tırnova şehri ile birlikte zaptettirerek ortadan kaldırdı (1393). Diğer Bulgar kıralı Stratisimir ise Osmanlılara tâbi olarak 1396 Niğbolu muharebesine kadar Vidin'de mevcudiyetini muhafaza etmiş, Niğbolu zaferini müteakip Vidin şehri doğrudan doğruya bir Türk Sancak Beyi'nin merkezi hâline sokulduğundan himaye halinde bir Bulgar kırallığı dahi kalmamıştır.

Murat Hüdavendigâr Zamanında Sırbistan

Güney İslâvlarından olan Sırplar, on-

Bulgar Kralı İvan Aleksandr, kızı Prenses Marya'yı Hüdavendigâr'a takdim ederken «Story of the Nations» adlı ingilizce tarihten

üçüncü yüzyıldan itibaren ehemmiyet kazanmıya başlamışlar ve Balkan yarımadasının kuvvetli bir devleti olma yoluna girmişlerdi. Sırp devletinin kuvvetlenerek büyümesi, Bizans ve Bulgarların aleyhine olmuştur. Sırpların ele geçirdikleri toprakların çoğu Bizans'lılara aittir. Onüçüncü asrın sonlarına doğru yukarı Vardar vâdisi, Üsküp, Serez, Ohri, Prespe Sırplar tarafından zaptedilmiş; böylece Sırplar bir taraftan Ege kıyılarına ulaşmışlar, öte yandan da Arnavutluğun bir kısmının sâhibi olmuşlardır.

Sırpların bu ilerleyişi karşısında endişeye kapılan Bizans, etraftan yardım aramak zorunda kalmıştı. Bizans'ı asıl korkutan olay Türk'lerin, Sırpları tanıyarak onlarla temasa geçmesine sebebolan Sırp kıralı İstefan Duşan'dı. Sırp kıralları arasında en kuvvetli şahsıyete sahibolan İstefan Duşan (1331-1355), Sırp kırallığını en geniş haddine ulaştırarak Balkan'ların sözü geçer devleti haline sokmuştu. Babasını hal'edip boğdurduktan sonra hükümdar olan bu Sırp kıralı, yaptığı harbler ve kazandığı muvaffakıyetlerle Mora'dan Belgrad'a, Arnavutluk kıyılarından Serez'e ve buradan Niş'e kadar uzanan toprakları sınırları içersinde birleştirmişti. Arnavutluk kıyılarında Draç, Güney Makedonya'da da Selânik, Kavala ve Halkidikya yarımadası Duşan'ın sınırlarının dışında kalmıştı.

Arazisini bu kadar genişleten İstefan Duşan, Meriç kıyılarına kadar akınlar yapmış, daha sonra da İstanbul'u zaptederek, burasını Sırp imparatorluğuna merkez edinmeyi kurmuştu. Kendisini Sırpların ve Rumların imparatoru ilân ederek Üsküp kilisesinde taç giyen (1346) İstefan Duşan İstanbul'u alabilmek için peşinen etraftaki devletlerle anlaşmak istemişti. Onun için, Bizans üzerinde nüfuz sahibi bulunan ve imparatorların taht mücadelelerinde sözünü geçiren Orhan Bey'le anlaşmak üzere bir heyet göndermişti. Lâkin İstefan Duşan'ın elçilerini Bizans'lılar yakalıyarak öldürdüklerinden Osmanlı'larla ilk anlaşma teşebbüsü böylece yarıda kalmıştı. Mamafih İstanbul'u almayı aklından çıkarmıyan Duşan, Bizans topraklarına akınlarına devam etmiş ve 1355 de de büyük bir ordunun başında İstanbul'u zaptetmek gayesiyle harekete geçmiş, fakat hareketinin ikinci günü ölmesiyle plânları suya düşmüştü.

İşte Bizans zararına genişliyen ve Meriç boylarına kadar akınlar yapan Sırpların daha fazla tehlike yaratmasından çekinen Bizans'lılar Orhan Bey'den müteaddit defalar yardım kuvveti talebetmek suretiyle, Türk'lerin Rumeli'ye yerleşmelerinden daha önce Sırp'larla temasa gelmelerine vesile olmuşlardır.

Türk'lerle Sırp'ların daha esaslı şekilde temasa gelmeleri Murat Hüdavendigâr zamanına rastlamaktadır. Sırbistan, Birinci Murat zamanında İstefan Duşan'ın sağlığındaki kudretini kaybetmişti. İstefan Duşan imparatorluğunu ilân ettiği zaman oğlu Uroş'u kıral yapmış, arazisinin birçok yerlerini de Ban veya Despot denilen Beylerine vermişti. Fakat onun ölümiyle Despotlar istiklâle teşebbüs etmişler ve böylece büyük Sırbistan da parçalanmıştı.

Duşan'ın oğulları ve Despotlar arasında mücadeleler olurken Türk'ler Rodop dağları bölgesine girmişler, oradan da Drama, Serez gibi Sırp'lara ait şehirlere sahibolmıya başlamışlardır. Sırp'ların Türk'lere karşı ilk mukabil hareketi kabul edebileceğimiz hâdise 1363 teki Sırp Sındığı muharebesi olmalıdır. Burada Sırplar da müttefikleri bulunan diğer Hıristiyan kuvvetleri de kat'î bir mağlûbiyete uğramışlardır.

Üsküp ve Prizren'e sahib Sırp Despotlarından olup kırallığını ilân eden Vukaşin'in Türk istilâsına mâni olmak için teşebbüs ettiği hareket de 1371 Çirmen muharebesiyle ezilip akîm bıraktırılmıştır. Çirmen muharebesinde Vukaşin'in kardeşleri Uybeşa ve Goyka Meriç'te boğulmuşlar. Vukaşin de kaçarken hizmetçisi tarafından öldürüldüğünden Sırbistan'ın doğu sınırları Türklere karşı bassız ve açık kalmıştır. Bu sebeple Ustruma ve Vardar nehri boylarına, hattâ Ohri'ye kadar uzanan Türk akınları nisbeten kolaylıkla icra edilmiştir. Bu akınlar neticesinde Makedonya bölgesindeki Sırp Prenslikleri Osmanlı himayesini tanımışlardır.

Makedonya ve Prizren bölgesindeki Sırp'lar Osmanlı himayesini tanırken

kuzeyde birkaç Sırp kırallığı müstakil vaziyette idiler. Macar hududuna yakın toprakları idare etmekte olan Lazar Grebliyanoviç 1367 de Kuzey Sırbistan kırallığına seçilmiştir. Lazar, Kıral unvanını almıyarak Despot lâkabını muhafaza edip, Kuzey Sırbistan'da bir birlik kurmıya gayret etmiştir. Lazar'ın merkezi Priştine idi. Kendisi nüfuzunu epeyce arttırmış olmakla beraber dâmâdı Vuk Brankoviç müstakil bir hürriyete sahipti. Ayrıca Makedonya'daki Sırp kıralı Vukaşin de onun kırallığını tanımamıştı.

Lazar'ın nüfuzunu genişletmiye uğraştığı yıllarda Osmanlı sınırları onun arazisine kadar uzanmıştı. Nihayet Türk'lere daha fazla mukavemet edip başa çıkamıyacağını anlıyan Lazar, Türk himayesini tanıyıp vergi ve asker vermeyi kabul etmiştir. Bununla beraber Türk hâkimiyetinden kurtulmayı daima gözetmiş, nihayet Türk'lerin 1387 de Ploşnik'te mağlûbiyete uğramaları Lazar'a faaliyete geçmek üzere cesaret vermiştir. Lazar, Kosova'daki müttefik ordusuna katılmış, fakat Kosova'da mağlûb olup ölmesi, kendisi gibi düşünenlerin ümitlerini de Kosova sahrasına gömmüştür. Onun için Lazar'ın oğlu İstefan Lazareviç de Yıldırım Bayezit'le yaptığı muahedede babası gibi Osmanlı himayesine girerek haraç ve asker vermeyi kabul etmiştir.

Birinci Murat Zamanında Arnavutluk

Arnavutluk, ondördüncü asırda, feodal bir nizama mâlikti. Evvelce Bizans'ın hâkimiyet sahasına dahil olan Arnavutluk topraklarında bir aralık Lâtin nüfuzu da hâkim olmuştu. Bizans'lıların zayıflamaları ve sınırlarının Adriyatik denizi kıyılarından çekilmiye başlaması üzerine bâzı müstakil harekete teşebbüs etmişlerdir. Mamafih bu yüzyıl zarfında, bir taraftan Arnavut senyörleri müstakil olmak için gayretler sarfederken öte yandan da Arnavutluk toprakları ya bütün halinde veyahut da parçalar halinde Sırp'ların, Napoli kırallığının, Venedik'lilerin eline düşmekten kurtulamamıştı. Arnavutluk'un dağlık arazisinde mevcut Arnavut Beyleri de birbirleriyle vuruşmaktan geri kalmamışlardır.

Ondördüncü yüzyılda Arnavutluk'da hükmeden Beyler arasında bilhassa iki Arnavut ailesi meşhurdur. Bunlar Topia ve Balşa aileleridir. Kuzey ve güney Arnavutluk'da iki kol halinde hüküm süren Topia ailesinin nüfuzunun sıklet merkezi daha ziyade Draç çevresinde toplanmıştı. Balşa ailesi ise İşkodra'yı kendilerine merkez yapmışlardı. Topia ailesinin Lâtinlerle sıhriyet tesis etmesine ve onlara yakınlık duymasına mukabil Balşa ailesi bir Sırp - Arnavut beyliği kurmak suretiyle işe koyulmuştu. Her iki ailenin de hâkimiyet sahalarını genişletmek için uğraşmaları Sırp kıralı Duşan'ın ölümünden sonra Arnavutluk'da Sırp nüfuzunun gerilediği devreye rastlar. Bilhassa Balşa ailesi Arnavutları bir idare altında birleştirmek istemesiyle nazarı dikkati celbeder.

Bütün bu uğraşmalara rağmen Arnavutluk beylerinin sınırları en çok ceyrek asır bile istikrar bulmamıştır. İç ve dış nüfuz mücadelesinin eksik olmadığı bu topraklara nihayet 1383 yılında Türk gücü el uzatmıya başladı. Bu yıl içinde Türk akıncıları Arnavutluk'un doğu topraklarına girdiler. Türk akıncılarının sıkıştırması dolayısıyle Valona (Avlonya) Prensi memleketini Venedik himayesine terketti.

Topia ailesi, Balşa'ların Arnavutluk'u tamamen kendi idarelerinde birleştirmek istediklerini görerek onlarla mücadeleye girişmişti. Balşa'ya karşı Topia'ların Türk'lerden yardım istemesi, Türk'lerin geniş çapta Arnavutluk'a girmeleri için bir fırsat yaratmış oldu. Vezir Çandarlı Halil Hayrettin Paşa'nın Arnavutluk harekâtı (1385) bu fırsatın bir neticesidir.

Görülüyor ki Türk'lerin Arnavutluk'la fiilen ilgilenmeleri Birinci Sultan Murat zamanında başlamaktadır. Murad'ın ölümünden dört sene önce vukubulan Arnavutluk harekâtı neticesinde bâzı Arnavut toprakları zaptedilmiştir. Arnavutluk'un büyük ve kuvvetli bir devlet olmamasına rağmen bilhassa arazinin dağlık olması sebebiyle tâ Fâtih Sultan Mehmet devrine kadar Arnavut'larla uğraşmak zorunda kalınmıştır.

Murat zamanında askerî ve idarî teşkilâtın geliştirilmesi

Birinci Murad'ın hükümdarlık maka-

mına geçmesinden itibaren bilhassa Rumeli'deki fetih hareketleri aralıksız ve muntazam bir plânla yürütülmüş, Osmanlı devleti sınırları bir imparotorluğa temel teşkil edecek şekilde genişletilmiye devam edilmiştir. Hıristiyan ülkelerinde fetihler yapılması, bu topraklar üzerinde kuvvet ve emniyetle tutunmayı mümkün kılacak tedbirlerin alınmasını icabettirirken, buraların yerli Hıristiyan halkından faydalanılması fikir ve ameliyesini de ortaya koydu. Bu sebeple; on dördüncü yüzyılın en realist ve pratik şahsıyetleri olan Osmanlı hükümdar ve devlet adamları, yepyeni bir askerî nizamın kurucuları olarak da tarihe geçiyorlardı.

Osmanlı'larda ilk teşkilâtlanma Orhan Gazi zamanında tatbik mevkiine konurken askerlik işi ön plânda tutulmuş, bunun için Osmanlı'larda ilk muntazam askerî teşkilât Orhan Gazi devrinde kurulmuştu. Birinci Sultan Murat zamanında Hıristiyan ülkelerinde fetih hareketlerinin muvaffakıyetle yürütülmesi için askerî teşkilâtın yeniden ele alınmasına ihtiyac duyuldu. Rumeli'de Osmanlı'ların karşısına çıkan hasımlar yalnız Bizanslılar olmayıp çeşitli Balkan milletlerinden mürekkepti. Bunların Bizans'lılardan üstün muharipler olduğu Türk'lerce biliniyordu. Birinci Murat, Balkan fütûhatını devam ettirmek isterken iki mesele ile karşı karşıya idi. Bunlardan birincisi; Balkanlı Hıristiyanları Türk hâkimiyeti altına almak, ikincisi de Hıristiyan halkından askerlik bakımından da faydalanmak.

Birinci noktanın tahakkuk ettirilmesi için Osmanlı askerî teşkilâtı toptan ele alındı. Selçuk'lular gibi Osmanlı devletinden önceki İslâm devletlerinde örneği mevcut olan Timar sistemi Orhan Gazi zamanından itibaren ele alınmıştı. Murat devrinde ise; hem devletin bünyesine daha iyi uydurulması, hem de daha fazla sayıda asker yetiştirilmesi için Timar sistemi üzerinde duruldu. Orhan Gazi zamanında kurulmuş olan yaya ve müsellem asker sınıflarındaki muharip sayısı ihtiyaç nisbetinde arttırıldı. İşte bu teşkilâtı geliştirilip sayısı arttırılan disiplinli askerlerle fetih hareketlerine devam edilip sürekli muvaffakıyetler kazanıldı.

Osmanlı tarihlerindeki kayıtlara nazaran fethedilen ülkelerin Hıristiyan halkından askerlikte faydalanma meselesi üzerinde ilk defa Sultan Murat değil, Kazasker Cendereli Kara Halil ile ulemadan Konya'lı Molla Rüstem durmuştur. Bu iki şahsın tavsiyeleri neticesi Kapıkulu Askerî Teşkilâtı meydana getirilmiştir. Hükümdarın şahsına mahsus maiyet ve muhafaza askeri olan Kapıkulu askerî teşkilâtının kuruluşu 1362 senesine rastlamaktadır. Maaşlı ve devamlı asker olan Kapıkulu askerlerinin en önemli sınıfı Yeniçeriler olduğu için Kapıkulu askerini ifade etmek üzere sadece Yeniçeri kelimesi de kullanılmıştır.

Yeniçeriliğin kuruluş gayesine dair bilhassa Avrupa tarihlerinde çeşitli mütâlealar ve mülâhazalar ileri sürülmüştür. Batılı tarihçilerin izahları umumiyetle Hıristiyanlık taassubuna büründüğünden çok defa hakikî gayenin izahından uzaklaşılmıştır. Osmanlı'lar Balkan fütûhatında terakki kaydettikçe Türk idaresi altına giren Hıristiyan nüfusu mütemadiyen artmaktaydı. Osmanlı imparatorluğunun «Kuruluş safhası» nda epeyce milliyetçi düşüncelerle hareket ettikleri anlaşılan padişahların, Anadolu'dan Türk halkı nakletmek suretiyle Rumeli'de kısa zamanda Hıristiyanlar üzerinde bir İslâm - Türk ekseriyeti tesis edemiyeceklerini kavradıkları anlaşılmaktadır. İslâm felsefesi kılıç ve ölüm tehdidiyle İslâmlaştırmayı doğru bulmadığı için Türk idarecileri Osmanlı sınırları içine sokulan Balkan'lı Hıristiyanları ölüm tehdidi ve katliâma teşebbüs suretiyle İslâmlaştırma yoluna gitmemişlerdir. İslâm dini felsefesinin yanında, vicdan hürriyetine daima hürmetkâr bulunan âlicenap Türk büyükleri de zorlama usulünü hiçbir zaman düşünmemişlerdir. Onun için asılları Hıristiyan çocuklarından ibaret bulunan Yeniçeri ocağı kurulurken, İslâmî esaslarla insanî duygular birleştirilerek hareket olundu.

Harblerde alınan esirler ganimet gibi telâkki olunurdu. Harb ganimetinin beşte biri de hükümdar ve hükümetin hakkı idi. İşte, Yeniçerilik tesis edilirken ganimetin beşte birinin devlete ait oluşu esasından istifade edildi. Hıristiyan esirlerin çocuklarından beşte bir nisbe-

tinde toplanarak önce Türk ailelerinin yanına verilip Türk ve İslâm terbiyesi kazandırıldı, müteakiben Acemi Ocağı'na verilmek suretiyle asker yetiştirilmiye başlandı. Esirlerden beşte bir nisbetinde alınmasından dolayı Pençik usulü denen bu usulden başka bilâhare devşirme suretiyle de acemi ocağına Hıristiyan çocuklar alındı.

Bâzı Avrupa müverrihleri Yeniçeriliğin cebrî ihtida için bir vasıta olduğunu ileri sürerler. Fakat yeniçerilerin miktarı tetkik edilince bu iddianın hiç de doğru olmadığı görülür. Birinci Murat zamanında yeniçerilerin miktarı bin kişi idi. Yıldırım Bayezit zamanında bu miktar epeyce arttı. 1402 Ankara Harbinde yeniçerilerin miktarı on iki bin, Fetret deresinde altı-yedi bin, ikinci Murat zamanında altı ilâ on bin, Fatih zamanında oniki bin, İkinci Bayezit zamanında sekiz bin, Yavuz Selim ile Kanunî devrinde oniki bin kişiydi. Kanunî zamanında Osmanlı devleti iki yüz bin kişiyi mütecaviz bir ordu çıkarırken, devletin kudret zirvesine yükseldiği devirde de yeniçerilerin oniki bin kişiyi aşmaması Avrupalı tarihçilerin yukarıda işaret edilen mütâleasına elbette hak verdirmez. Acemi ocağına alınan Hıristiyan unsurlara şerefli askerlik hizmetinden başka devletin en yüksek makamlarının kapısının açık olduğu nazarı itibara alınırsa Türklerin insanca hareketlerini nasıl bir mükâfatla taçlandırdıkları da dikkati çeker.

Yeniçeriler Osmanlı ordusu askerinin çekirdek unsuru olmamakla beraber, miktarlarının hayli azlığına rağmen, diğer askerlerden ziyade onlardan bahsedilmesi hükümdarın maiyet ve muhafaza askeri olmalarından, hükûmet merkezinde hizmet görmelerinden, hareketli ve renkli olan merasimlerine gerek yerli gerekse yabancı mühim şahsiyetlerle kalem sahiplerinin bizzat şahit olmalarından ve nihayet yetiştirilmelerindeki hususiyetten ileri gelmektedir.

Birinci Murat zamanında piyade ve süvari olmak üzere esas teşkilâtı kurulan Kapıkulu askerlerinin miktarı sonradan arttığı gibi sınıflara ilâveler de olmuştur. Yeniçeriliğin temelinin atılmasında fikir ve teşebbüs Çandarlı Kara Halil ile Konyalı Molla Rüstem'in olduğu yukarıda kaydedilmişti. Kapıkulu askerinin süvari kısmının ihdasında da ilk tavsiyeyi Timurtaş Paşa yapmıştır. Birinci Sultan Murat zamanında bir de Vaynuk sistemi kurulmuştur. Voynuk teşkilâtına dahil olanlar Çayır ve ahırlarda, aynı zamanda seferlerde seyislik hizmeti ifa ederlerdi.

Birinci Murat zamanında kapıkulu askerî teşkilâtı ihdas, tımarlı sipahi teşkilâtı tâdil ve islâh edildikten başka ayrıca malî ve idarî teşkilâtta da yenilikler yapılmıştır. Osmanlılarda ilk Veziriâzamlık unvanına Murat zamanında rastlanır. Padişahtan sonra devletin en büyük rüknü ve onun vekili durumunda bulunanlara Murad'ın son zamanlarına kadar sadece Vezir denilirken Çandarlı Kara Halil'in veyahut da onun 1387 de ölümüyle yerine tâyin edilen oğlu Ali Paşa'nın bu makamı işgal ettiği sırada Timurtaş Paşaya da vezirlik unvanının tevcihi üzerine, daha kıdemli olan Çandarlı'yı ondan ayırd etmek için Veziriâzam denilmiştir. Böylece Başvekil makamını işgal eden kimseye Vezir-i âzam denilmesi usul haline gelmiştir. Çandarlı Kara Halil Hayrettin Paşaya gelinciye kadar vezirler devletin sadece malî ve idarî işlerine bakarlarken Halil Paşadan itibaren vezirlik ile ordu kumandanlığı birleştirilmiştir. Böylece önemli bir makam olan Beylerbeyi'lik, yâni Ordu Kumandanlığı, Vezirlikten geride ikinci derece bir memuriyet haline girmiştir.

Askerî ve idarî sistemin kurulmasında büyük himmet ve hizmeti görülen Çandarlı Halil Paşanın gayret ve teşebbüsleriyle meydana getirilen teşkilât arasında maliye hazinesinin tesisini de saymak gerekir. Osmanlı maliye hazinesinin ve teşkilâtının kuruculuğu şerefi de Çandarlı Halil'e aittir.

Balkan Harekâtına Devam

Sultan Murat, takriben 1370 senesinde Bulgar kırallarından Şişman'ın kız kardeşi Marya ile evlendikten sonra Balkanlardaki ilerleyişine ait plânlarında hiçbir değişiklik yapmadı. Marya'yı zevceliğe kabul edişi Murad'ı millî emellerden feragate sevkedemezdi. O da babası Orhan gibi aile bağlarını milletinin menfaatine kullanmaktan geri kalmadı.

Tuna nehrinden Rodop Balkanlarına kadar olan topraklarla Trakya'nın bir parçasına sahip bulunan kıral Şişman'ın o sırada Macarlarla arası iyi değildi. Şişman, hâmisi ve kayın biraderi Murat'tan Macarlara karşı kullanılmak üzere kuvvet istedi. Sultan Murat, Şişman'ın bu isteğini memnuniyetle yerine getirdi. Bulgar kuvvetleriyle işbirliği eden Türk yardımcılarının gayretleri neticesinde Macar Kıralı Layoş Vidin'den çıkarıldı. Böylece, vaktiyle Bizans imparatoru Kantakuzenos'un Rumeli'ye celbettiği Türk yardımcılara Trakya'yı öğretmesi gibi, Bulgarlar da Tuna'ya uzanan yolları Türklere göstermiş oldular. Maamafih Bulgaristan içerlerine kadar girmiş olan Türklerin kısa zamanda Vidin'e ve Tuna boylarına yayılması zaten mukadderdi.

Kıral Şişman 1371 yılı başında Bulgaristan'ı bekliyen tehlikenin vehametini tam mânasiyle kavramış bulunuyordu. O yılın ilkbaharında Rilo Balkanlarına giderek Batı Makedonya'da hüküm sürmekte olan Sırp kıralına bir mektup yazıp yardım istedi. Sonra da İhtiman'ı Türk tehdidinden kurtarmıya koştu. Muvaffak olamıyarak Samakov'a geldi. Orada Sırp kıralı ile birleşti. İhtiman ve Samakov üzerine icra edilmekte olan Türk akınını idare eden Lala Şahin Paşa Samakov ovasında Sırp ve Bulgar kuvvetlerini kat'i bir bozguna uğrattı. Kurtulan Sırp ve Bulgar askerleri Balkanların en yüksek dağı olan Musalla tepesinin kuytu köşelerine sığındılar.

Samakov muvaffakıyetinin Bulgaristan'ın zaptına ait harekât arasında büyük ehemmiyeti vardır. Bu muvaffakıyet, Türklerin Bulgaristan'da yerleşmesini mümkün kılan muharebelerden birisidir. Samakov muzafferiyeti üzerine yukarı İstruma vadisindeki Köstendil Bulgar prensi itaat altına alınmıştır. Artık müstakillen tutunup yaşıyamıyacağını anlıyan Köstendil Bulgar prensi Kostantin, Sultan Murad'ı karargâhında ziyaret ederek tâzimatını arzetti. Sultan Murat, kendisine tâbi bir prens haline giren Kostantin'i vergi ve asker vermesi şartiyle mevkiinde ibka etti. Sultan Murat bundan sonra Prens Kostantin'i Köstedil'de ziyaret etmiş, onun üç kızından birisini kendisine, diğerlerini de oğulları Bayezit ve Yakup Beye almıştır.

Lala Şahin Paşa, İhtiman ve Samakov muvaffakıyetlerini müteakıp, süratle aynı istikamette ilerliyebildi. Lâkin, plân dahilinde icraatlar, fetih hareketlerinin sindire sindire yapılmasına dikkat eden Sultan Murat, Lala Şahin Paşaya Makedonya'da ilerlemekte olan Evrenuz Beye iltihak etmesini emretti.

1371 yılında vaki olan hâdiselerin en mühimlerinden birisi Çirmen muharebesidir. Osmanlı tarihlerinin pek bahsetmediği, batı tarihçilerinin çoğunun 1363 deki Sırp Sındığı muharebeleriyle karıştırdıkları Çirmen muharebesi Edirne ile Mustafa Paşa = Sivilingrad arasında Meriç boyunda cereyan etmiştir.

Bizans imparatoru Beşinci Yuannis Paleologos açıktan açığa Türklere bir şey yapamamakla beraber el altından başkalarını kışkırtmaktan geri durmuyordu. İşte bu cümleden olarak, 1352 senesinde Sırp Kıralı Duşan'ın kendisini Sırplar ve Romalılar imparatoru ilân etmesi üzerine Bizans kilisesinden ayrılmış olan sırp kilisesini tekrar Bizans Ortodoks kilisesine bağlamıya muvaffak olan Yuannis Paleologos'un teşvikıyle Makedonya ve kuzey Sırbistan'da hüküm sürmekte olan üç kardeş Sırp hükümdarı Üylıyeşa, Vukaşin ve Vayko, Edirne üzerine yürüdüler. Çirmen mevkiinde Türk ordusuyla karşılaşan Sırp kuvvetleri kat'i bir maglûbiyete uğradılar. Üyliyeşa ile Voyko Meriç nehrinde boğuldular. Vukaşin muharebe meydanından sağ salim kaçmıya muvaffak olduysa da yolda boynundaki altın zencire tamah eden uşağı tarafından öldürüldü.

Çirmen zaferi, Sırpların sadece Edirne önünde maglûbolmalarıyla kalmamış, onların Makedonya'yı kaybetmelerine sebebolmuştur. Üç Sırp prensinden Başka evvelce İstefan Duşan'ın seferlerine iştirâk etmiş olan mühim simalarla bir takım sergüzeştciler de ortadan kalkmıştır. Onun için Türklerin fazla mukavemete rastlamadan Makedonya'da ilerlemesi mümkün olmuştur.

Türkler Rumeli'yi sömürge yapmak için istilâya çalışmıyor, buraya yerleşmek gayesini güdüyorlardı. Onun için

Sultan Murat istilâ işini gelip geçici bir fırtına sür'atiyle yürütmüyor, Rumeli'de tutunabilmek için temsil meselesinin önemini kavramış bulunuyordu. Türk hâkimiyetinin istikrar kesbetmiye başladığı sahalarda bu istikrarı temelleştirmek üzere derhal Anadolu'dan göçmen getirilip yerleştiriliyordu. Orhan Gazi devri ile Murad'ın saltanatının ilk yıllarında nasıl Trakya'ya derhal göçmen getirilerek yerleştirilmişse 1371 ve 1372 yıllarında zaptedilen Makedonya'ya da ayni şekilde göçmenler getirilip yerleştirildi. Makedonyada ilk iskân edilen yerler Drama ve Serez'dir. Bu iki şehirde derhal imar hareketine girişilmiş, kiliselerin bâzıları camiye tahvil edildiği gibi yepyeni camiler ve sair Türk eserleri de kurulmıya başlanmıştır. Arazide tımar teşkilâtı kurulmuştur. Makedonya'nın doğusundaki bu şehirler civarı umumiyetle geniş arazi sahibi Türklerin merkezi tanınmıştır. Drama, Serez gibi Makedonya şehirlerinden olan Firecik, İskeçe, Kavala, Karaferye, Zihne kasabaları da Evrenuz Bey kuvvetleri tarafından alınmıştır. Serez alınınca daha ilerilere yapılacak askerî harekât için karargâh ittihaz edilmiştir. Sultan Murat, yeni zaptedilen ve Türk hâkimiyetinin kat'ileştiği yerlere derhal Türk idarecileri tâyin etmiştir. Âsayişi güç temin edilmekte olan yerleri ilk defa yerli bey ve prenslerin idaresinde bırakarak bu bey ve prensleri kendisine tâbi hale sokuyor, sonra âsayiş düzelince Türk idareciler gönderiliyordu.

1372 senesinde sür'atle Vardar nehrini geçen Türk kuvvetleri Sırbistan içerilerine, Arnavutluğa, Bosna ve hattâ Dalmaçya kıyılarına, Yunan yarımadasında Atik bölgesine kadar akınlarını uzattılar.

Bir buçuk iki sene zarfında Vardar'ın doğusundaki toprakların zaptı tamamlanıp, Türk akıncıları daha ilerilere uzanırken yukarı Sırbistan Despotu Lazar Grebliyanoviç Murat'la anlaşmak zorunda kaldı. Çar veya Kıral unvanını kullanmıya cesaret edemiyerek kendisine sadece prens (Knez) dedirten Lazar Grebliyanoviç Osmanlılarla anlaşırken vergi ve asker vermeyi de kabul etti.

Makedonya'nın istilâ ve zaptı tamamlanınca Sultan Murat bir müddet için harekâtı durdurdu. 1372 yılını tâkibeden dört ilâ beş senelik zaman zarfında Rumeli'de teşkilât yapılıp buraların temsili için esaslı tedbirler alındı. Trakya, Güney Bulgaristan ve Doğu Makedonya'nın Türkleştirilmesi için göçmen nakli işte bu devreye rastlar. Zaptedilen topraklarda tımar teşkilâtı kurulması, dinî ve içtimaî tesisler meydana getirilmesi, dinî ve içtimaî eserlerin yaşıyabilmesi için vakıflar tesisi bu sulh devrinin eserleridir. Balkanlarda harbin durdurulduğu dört beş senelik bu devre zarfında yalnız Rumeli'nin temsil ve teşkilâtlandırılması ile uğraşılmamış, devlet çapında yeni şeyler ortaya konmuştur. Timarlı sahiplerin tâdil ve ıslahı, Timurtaş Paşanın tavsiyesiyle Kapıkulu süvari ocağının tesisi, Voynuk teşkilâtının kurulması, maliye hazinesinin meydana getirilmesi ve daha bâzı idarî, ilmî teşkilâtın kuruluşu bu devrede vâki olmuştur.

Sultan Murat bu sulh devresinde memleketin teşkilât işleriyle meşgulken vukua gelen iki hâdise yine ordunun harekete geçmesine sebebolmuştur. Bu hâdisenin birisi, şehzade Savcı Beyle birlikte İmparator Beşinci Yuannis'in büyük oğlu Andronik'in babalarına karşı isyan etmeleri, diğeri de Selânik valisi Manüel'in Serez halkını ayaklandırıp buraya sahip olma sergüzeştidir ki; her iki hâdise de Osmanlı - Bizans münasebetleri bölümünde izah edilmiştir. Bu sulh devrindeki askerî olaylar arasında Venediklilere yapılan yardımı da saymak yerinde olur. Macarlara karşı çarpışan Venedikliler Sultan Murat'tan yardım istemişler, Murat da Venediklilerin ricasını beşbin okçu göndermek suretiyle cevaplandırmıştır. Venedik safında Macarlara karşı Türk askerlerinin çarpışması, aynı zamanda Murat zamanında Macarlara karşı yapılan yegâne harekât sayılabilir.

Germiyan Oğulları ile akrabalık bağı kurulması

Bizans merkezinde Paleologos'ların saltanat mücadelesi, Venediklilerin Ceneviz ve Macarlarla muharebe edişleri, Balkanlarda zaptedilmiş olan Osmanlı topraklarında bir ayaklanma ihtimalinin mevcudolmaması Sultan Murad'ın

dikkatini Anadolu üzerinde toplaması - na fırsat verdi. Sultan Murat 1360 da Ankara'nın istirdadından beri Anadolu cihetinde genişlemiye teşebbüs etmemişti. Sultan Murad'ın saltanatının ilk yıllarında Anadolu cihetindeki komşulardan Germiyan Oğulları hemen he - men Osmanlılar kadar kuvvetliydi. Onun için Birinci Murat Anadolu'da genişlemek gayesiyle Germiyanlılarla çatışmayı istememişti. Halbuki Rumeli'de yapılan fetihlerde artık Osmanlı nüfuz ve kudreti artmış, Germiyanlılar bakımından korkulacak dereceye yükselmişti. Ayrıca Germiyanoğullarının asıl korkup çekindiği devlet Karamanoğulları idi. Bu sırada Germiyanoğulları, Karamanoğullarına karşı Hamidoğullarına yardımda bulunduğundan Karamanlıların tehdit ve tazyikine maruz kalmıştı. Germiyan hükümedarı Süleyman Şah Karaman tazyiki karşısında Osmanlılara istinat etmek çarelerini aradı. Süleyman Şah Osmanlılarla anlaşarak, kızı Devlet Hatun'u Birinci Murad'ın oğlu Bayezid'e vermek istedi. Germiyan hükümdarı, ileri gelen âlimlerden İshak Fakih riyasetindeki bir heyeti kıymetli hediyelerle Bursa'ya yollıyarak kızı Devlet Hatun ile birlikte onun çeyizi olarak da Kütahya, Simav, Eğrigöz ve Tavşanlı'yı Osmanlılara vereceğini bildirdi. Süleyman Şahın müracaatını memnuniyetle kabul eden Birinci Sultan Murat, oğlu Bayezid'e Bursa'da muhteşem bir düğün yaptırdı (1381).

Neşrî ve Âşık Paşa tarihlerinde bu evlenme hâdisesi tafsilâtlı şekilde anlatılmaktadır. Neşrî'nin yazdığına göre; Karamanoğlu'na, Hamidoğlu'na, Menteşeoğlu'na, Saruhanoğlu'na, Aydınoğlu'na, Candaroğlu'na, Mısır Sultanına adamlar gönderilip düğüne dâvet edildi. Buralardan gelen dâvetliler bir takım hediyeler de getirdiler. Düğün esnasında her dâvetlinin mevkiine uygun yerler ayrıldığı, bilhassa Mısır sultanının elçisine en mutena mevkiin tahsis edildiği anlaşılıyor. Bursa kadısı Koca Efendinin riyasetindeki heyet Germiyan'a giderek kalabalık bir alayla gelini Bursa'ya getirdiler. Neşrî, Germiyan'dan gelini getiren alayın kadın erkek iki üç bin kişiyi bulduğunu yazmaktadır.

Anadolu'daki Osmanlı arazisinin epeyce genişlemesini mümkün kılan bu düğünnü kat'i tarihini söylemek kolay değildir. Neşrî dahil bâzı Osmanlı tarihleri mevzuubahis düğünü 1381 de göstermekte, Gibbans ise düğünden sonra Hamitoğullarından arazi satın alınışını 1377 yılında göstererek düğünün bu tarihte veya bir yıl önce yapılmış olacağını zımnen ifade etmektedir.

Yıldırım Bayezid'e yapılan bu düğün Osmanlılarda ilk tantanalı merasim olmuştur. Bu vesile ile Anadolu'da Osmanlı arazisi Kütahya, Simav, Eğrigöz (Emed), tavşanlı ile mülhakatını içine alarak genişlemiştir. Bu topraklar Osmanlılara terkedilince Süleyman Şah Kula kasabasına çekilmiş, Germiyan beyliğinin en büyük şehri ve merkezi olan Kütahya bir Osmanlı sancağı haline getirilerek, sancak beyliği de Yıldırım Bayezid'e tevcih edilmiştir.

Kütahya ile birlikte bir kaç kasa - banın Osmanlılara terkedilmesi üzerine Osmanlı'lar Hamidoğulları ile hemhudut olmuşlardı. Osmanlılar artık Ha - midoğullarının emniyetini tehdit et - mekteydi. Bu sırada Hamidoğulları beyliğinin başında Kemalettin Hüseyin Bey bulunuyordu. Kemalettin Hüseyin Bey Osmanlılarla mücadelenin kendisine hayır getirmiyeceğini anlamıştı. Onun i - çin oğlunun düğününden sonra Kütahya'ya gelen Birinci Sultan Murat elindeki yerlerin bir kısmının satılmasını Kemalettin Hüseyin Beyden isteyince, Hamidoğulları hükümdarı bu talebi kabul etmişti. Böylece memleketinin en güzel parçalarını teşkil eden Yalvaç, Karaağaç, Beyşehir, Seydişehir, Isparta ve Akşehir seksenbin altun mukabilinde Osmanlılara satılmıştır.

Germiyanoğlunun kızının çeyizi olarak verilen topraklara bu satın alınanlar da eklenince, Anadolu'daki Osmanlı arazisi hayli büyümüş ve hemen hemen göller bölgesini de içine alarak Akdeniz kıyılarının yakınına gelinmiştir. Anlatılan yerlerin kan dökülmeden alınması Osmanlılar için ayrı bir kazanç ve muvaffakıyet sayılmalıdır.

Birinci Murat zamanında Germiyanoğullarından başka Karamanoğullarıyle de akrabalık tesis edilmiştir. Germiyanlılarla akrabalık tesis edilirken teşebbüs Osmanlı'lardan değil, bilâkis karşı taraftan gelmiştir. Karaman o-

gullarıyla akrabalık kurulurken, Sultan Murad'ın Rumeli fütuhatını rahat yapabilmek için Anadolu tarafından emin olmak düşüncesiyle teşebbüsü bizzat kendisinin yapmış olabileceğini tahmin etmek yanlış olmaz. Karamanlılarla Osmanlıların akrabalığı, Sultan Murad'ın kızı Nefise Sultan'ın Karaman hükümdarı Alâeddin Ali Beyle evlenmesi neticesi teessüs etmiştir. Nefise Sultan'ın Alâeddin Ali Beyle evlenme tarihi münakaşalı ve karanlıkçadır. Yalnız o devrin siyasî hâdiselerine bakarak bunun 1381 senesi ile bunu takibeden bir iki yıl zarfında vâki olabileceğini tahmin mümkündür. Sultan Murat Karamanlılarla akrabalık kurmak suretiyle Anadoludan emin vaziyette Rumeli harekâtını icra edebileceğini ümit etmişse de tahmininde, yanıldığı görülecektir.

Kuzey Makedonya ve Arnavutluk harekâtı

Sulh devresinde teşkilâtlanma işlerinin başarı ile yürütülmesi ve bu bakımdan hayli terakkiler kaydedilmesini müteakip Sultan Murat yeniden Rumeli'de ileri harekâta devamı emretti. O zamana kadar zaptedilen toprakların tam emniyette olabilmesi ve daha ileride hedeflere ulaşılabilmesi için stratejik mevkilerin mutlaka ele geçirilmesi lâzımdı. Sofya zaptedilirse, Osmanlı hâkimiyeti Bulgaristan'da sağlamlık kesbeder ve buradan Tuna'ya doğru yayılma mümkün olabilirdi. Sırbistan'ın anahtarı vaziyetinde bulunan Niş'in zaptı, Bulgaristan'ı batı istikametinden emniyete alabileceği gibi Sırbistan'da ilerlemek de Niş'in zaptı ile imkân dahiline girerdi. Manastır şehri, hem Makedonya'nın elde tutulması, hem de Arnavutluğa yürünebilmesi için mutlaka fethi gereken yerlerdendi.

İşte Sultan Murat 1380 yılında Balkan harekâtında yeni bir hamle yapmak üzere Türk ordularını harekete geçirdiği zaman bu üç mühim mevkiin zaptını ilk hedef olarak görmüştü. Vardar nehrini aşan kuvvetler hem batı, hem de Vardar'ın yukarı vadisini teşkil eden kuzey istikametinde fetihlere devam ettiler. Batıya doğru yürününce mühim hedeflerden birisi olan Manastır hücumla zaptedildi. Vardar'ı geçen kuvvetlerin kumandanı Beylerbeyi Timurtaş Paşa Manastır'dan sonra kuzeye döndü ve Pirlepe'yi aldı. Bu arada daha kuzeyde bulunan İştip de alındı. İştip zaptedilince Drama ve Serez'in fethinde yapıldığı gibi göçmen getirilerek iskân edildi. Manastır ve Pirlepe artık Osmanlı mülkü ve devletin batıdaki hudut kaleleri olmuştu. Arnavutluk ve Epir bölgesine ileride yapılacak akınlar için bu iki şehir hareket üssü olarak kullanılmıştır.

Birinci Sultan Murat zamanında Arnavutluk ile Yunan yarımadasının Epir bölgesinin zaptını hedef tutan harekât icra edilmemiştir. Gerçi Arnavutluk ile Epir'de Türk kuvvetleri faaliyette bulunmuşlarsa da, bu faaliyet birbirleriyle geçinemeyip mücadele eden yerli prenslerin daveti neticesi ve ayrıca da daha ziyade ileriki yıllara faydası dokunacak birer keşif hareketinden ibaret kalmıştır.

Arnavutluk'ta Osmanlı kuvvetleri ilk defa 1382 de görülmüştür. Bu da Yanya Despotu Thomas'ın hasımlarına karşı kullanılmak üzere aldığı yardımcı Türk kuvvetleridir. Türklerin Arnavutluk'taki asıl faaliyeti ise bundan bir sene sonra, yâni 1383 de başlar. Bu tarihte Türkler tarafından fazlaca sıkıştırılan Avlonya (Valona) Arnavut prensi, Türklerin tazyikinden kurtulabilmek için memleketini Venediklilerin himayesine vermişti.

1384 de Yanya Despotu Thomas katledilince, Yanya etrafında bir dahilî mücadele başladı ve bu mücadelede Thomas'ın dul karısı hayli rol oynadı. Thomas'ın dul karısı etrafında Yanya için yapılan mücadele ise Türklerin işine yaradı ve bu yüzden Osmanlı nüfuzu Yanya Güneyine kadar gelmiş oldu.

Arnavutluğa büyük sayıdaki kuvvetlerle giren ilk Türk kumandanı Çandarlı Halil Hayrettin Paşa'dır. Halil Hayrettin Paşa'nın Arnavutluğa girişi ve mühim muharebeler vermesi Draç Arnavut Beyi Şarl Topia'nın daveti üzerine vuku bulmuştur. Halil Hayrettin Paşa 1385 yılında Manastır'ın batısındaki mühim şehirlerden Ohri'yi zaptettiği sırada Şarl Topia'dan bu yardım davetini almıştı.

Şehzade Yıldırım Bayezid'in Evlendirilmesi
(İlâve : 28)

★

Germiyan Oğullarının arazisi Karaman Oğulları ile Osmanlıların ülkesi arasında sıkışıp kalmıştı. Karaman Oğulları; kendilerini Anadolu Selçuklularının devamı ve vârisi addediyorlar, diğer Beylikler üzerinde hak iddiasından geri durmayıp fırsat buldukça komşuları Germiyan Beylerinin topraklarına da sık sık tecavüzde bulunuyorlardı.

Germiyanlılar ise, bu iki büyük kuvvet arasında kaybolup gideceklerini anlamışlardı. Karaman Oğullarına boyun eğmektense; günden güne gelişip kuvvetlen - mekte olan, bütün Türk Beylikleri ile iyi münasebetler kuran, hıristiyan memleketler üzerinde devamlı muzafferiyetler sağlayan, istikbali emin ve sağlam görülen Osmanlı'lara istinad ederek sülâlelerinin payidar olması çarelerini aramayı doğru buluyorlardı. Bu mülâhaza ile Germiyan Beyi Süleyman Şah, oğlu Yakup Bey'le görüşmüş ve bu hususları konuşmuştu. Onun düşüncesi, Osmanlı'larla kuvvetli bir bağ kurmak için kızını Türk şehzadesi Yıldırım Bayezid'e vermeyi teklif etmek, böylelikle sıhriyet tesisine çalışmaktı.

Karar verilmişti. Süleyman Şah, İshak Fakih adındaki mûteber bir zatı, Kütahya'nın âyan ve erkânı ile ve kıymetli hediyelerle Edirne'ye Murat Hüdavendigâr'a göndermiş; kızı Devlet Hatun'un Yıldırım Bayezit Bey'e namzetliğini, oğlu Yakup Bey'in bendeliğini ve gelinin cihazı olmak üzere Kütahya şehri ile Simav'a bağlı kazaları, Eğrigöz ve Tavşanlı kalelerinin kabulünü rica etmişti.

Murat Hüdavendigâr da Rumeli'de tasarladığı harekât için Anadolu'da serbest kalmayı ve emniyette olmayı istediğinden Süleyman Şah'ın teklifini memnuniyetle kabul etmiş, düğün hazırlığında bulunmak üzere hemen Bursa'ya hareket ederek komşu Türk ve Müslüman devletlere dâvetiyeler yollamıştı. Gelin Devlet Hatun'u almak üzere de bine yakın bir maiyet alayı ile Kütahya'ya bir heyet gönderilmişti. Bu heyette Bursa Kadısı Koca Kadı ile haremi, Emirâlem Aksungur Ağa ile haremi ve Çavuşbaşı oğlu Timurhan Çavuş ile haremi, Şehzade Bayezid'in dâyesi bulunuyordu.

→

Bu alay Kütahya varoşlarında, başta Germiyan Beyi Süleyman Şah olmak üzere, âyan ve erkân tarafından karşılanmış, Bursa'ya hareket gününe kadar ziyafetlerle i'zâz olunmuştu.

Süleyman Şah, kızı Devlet Hatun'u Koca Kadı ile Bayezid'in dâyesine teslim ederek müstakbel dâmâdının adamlarına hil'atler giydirmişti. Kendi Çaşnigirba - şı'sı olan Paşacık Ağayı da gelin alayına memur eden Germiyan Beyi, Ağa'nın zevcesini de gelinin yengesi olarak vazifelendirmişti.

Bursa, her taraftan gelen dâvetliler, komşu devletlerin elçileri ve heyetleri ile dolmuş, gelin alayına intizar ediliyordu. Gelin alayı Bursa'ya gelince heyecanla karşılanmış, düğün şenlikleri ve ziyafetleri başlamıştı. Bütün dâvetliler, sıra ile, Murat Hüdavendigâr'a hediyelerini takdim ediyorlardı (1381).

Memlûk Sultanı'nın elçisi Hacı Karinbay eğerleri kıymetli taşlarla süslü cins arap atları getirmişti. Mısır elçisininkini; Hâmit, Saruhan, Aydın, Menteşe, Candar, Karaman Oğulları'nın armağanları tâkibetmiş, sıra Osmanlı devleti erkânı ile ümerasına gelmişti.

Hediyeler arasında Evrenuz Bey'inkiler hepsinin fevkinde idi. O, her biri nâdir bir güzelliğe sahip bulunan yüz kız ve yüz erkek esir takdimetmişti. Tek sıra, bir alay tertibi üzerine Türk Hükümdarı'nın ve dâvetlilerinin önünden geçen esirlerden erkeklerin ilk onunun ellerinde içleri Duka altını dolu gümüş tepsi ve tabaklar, bunları tâkibeden yine on erkek esirin elinde içleri gümüş akçe dolu gümüş sahanlar, geriye kalan sekseninin elinde ise; bir kısmının üzeri yakut, firûze, zebercedlerle süslü gümüşten sahan, kupa, kadeh, maşraba, ibrik, leğen ve şamdanlar vardı. Erkek kölelerden sonra sıra cariyelere gelmiş; bu suretle Evranuz Bey'in herkesin hayret ve takdirle gözlerini kamaştıran ve Osmanlı Devleti'nin zenginlik ve ihtişamına delil sayılan hediyeleri tamamlamıştı.

Murat Hüdavendigâr, merasim bittik - ten sonra, düğün münasebetiyle kendisine takdim olunan hediyelerden nâmına hiç bir şeyi kabul etmeyip devlet hazinesine

→

Arnavutluğun en mühim iki ailesi olan Topia'larla Balşa'ların arası açılmıştı. Arnavutluğu tek bir idare altında toplamak istiyen ikinci Balşa, Şarl Topia ile mücadele etmekteydi. İkinci Balşa Topia'lara ait Draç limanını zaptedince, kendi kuvvetiyle ona karşı koyamıyacağını anlıyan Şarl Topia Türklerden yardım istedi. Bunu bir fırsat bilen Çandarlı Halil Hayrettin Paşa kırk bin kişilik kuvvetle Arnavutluğa girdi. Ohri istikametinden ilerliyen Halil Paşa Elbasan dağlarını aşıp güneye yöneldi. Türklerin Arnavutluğa girdiğini duyan İkinci Balşa, Kataro meselesinden dolayı Bosna Kıralı Tvartko ile olan mücadelesini bırakıp birçok Arnavut senyörlerini toplıyarak güneye doğru ilerledi. İkinci Balşa emrindeki Arnavut kuvvetleriyle Çandarlı Halil Paşa idaresindeki Türk ordusu güney Arnavutlukta Devol nehrinin sol sahilinde Savra sahrasında karşılaştı. Savra'da cereyan eden muharebede Arnavutlar çetin muharipler olduklarını gösterecek derecede çarpıştılar. Bu çetin muharebede muvaffakıyet Türk ordusu tarafında idi. Çarpışmalar esnasında ikinci Balşa ile onun müttefiki olan güney Sırbistan Kıralı Vukaşin'in oğlu İvaniç maktul düştüler (1385).

İkinci Balşa'nın Savra mağlubiyeti neticesinde Draç prensi Şarl Topia memleketine kavuşurken, Balşa'ların nüfuz ve kudretleri kırılmış bulunuyordu. Balşa'nın dul karısı Comita Musaki Avlonya'da yerleşti. Balşa'lara ait topraklar bu dul kadınla yeğeni Stratisimir'in oğlu Yuvan arasında taksim edildi.

Savra zaferinden sonra Türk kuvvetleri Kroya ve İşkodra'yı zaptetti (1386). Fakat, Osmanlı'lar her iki şehiri de hâkimiyetleri altında fazlaca tutmıyarak yine sahibi olan Venediklilere bıraktı. Zira Filip dö Mezier (Philippe de Mézières) bir haçlı seferi hazırlanması için Avrupa'da vaızlar ederken, Akdeniz'de büyük bir bahrî kuvvete sahip olan Venediklilerle mesele çıkarmak istenmiyordu. Muvaffakıyetin yalnız kılıçla kazanılamıyacağını Anadolu beyliklerine karşı kullandığı politika ile isbat etmiş olan Birinci Murat, Venediklilerin Osmanlılar aleyhine bir mücadeleye katılmasına sebep olmamağa dikkat ediyordu.

Bir taraftan Arnavutluk, bir taraftan da Kuzey Makedonya harekâtı icra edilirken, Osmanlı - Bizans münasebetleri bölümünde temas edildiği veçhile İmparator Beşinci Yuvannis'in oğlu Selânik valisi Manüel'in Serez halkını isyana teşvik hâdisesi vuku bulmuştu. Vezir Çandarlı Halil Hayrettin Paşa, Manüel'i Selânik'i terke mecbur bırakmış ve kısa bir zaman için Selânik ilk defa Türk hâkimiyetine girmişti. Selânik hâdisesinin 1385 veya 1387 de vuku bulduğu tahmin edilmektedir.

Mühim stratejik mevkileri ilk varılacak hedefler olarak gören Birinci Murat, Bulgaristan ve Sırbistan'a hâkim olabilmek için Sofya ve Niş'in zaptını elzem bulmaktaydı. Makedonya'nın mühim stratejik mevkii Manastır'ın zaptına çalışırlarken Niş ve Sofya'nın da fethine tevessül edilmiştir. Ancak bu mühim merkezlere çok sayıdaki kuvvetlerin sevki gerektiğinden plân gereğince Manastır'dan sonra kuzeye yönelinmiştir.

O sırada hükûmet merkezi olmamasına rağmen Bulgaristan'ın en mühim şehri bulunan Sofya'nın yakınlarına kadar Türk nüfuzu yayılmıştı. Zaten Sofya yolu Samakov muharebesiyle açılmış bulunuyordu. Samakov muharebesi

---

→

de maletmemiş; Evrenuz Bey'in takdim eylediği yüz kız ve yüz erkek köleyi taşıdıkları kıymetli evanî ve içlerindeki altın ve gümüş paralarla beraber olduğu gibi Memlûk Sultanı'na sunulmak üzere elçisi Karinbay'a teslimettirmiş, Mısır'dan gönderilen cins atlarla kıymetli eyerlerini de Evrenuz Bey'e vermişti.

Diğer hediye getirenlere de, takdimetliklerinden daha kıymetlileriyle mukabele eden Murat Hüdavendigâr, onlarınkini de memleket rical ve erkânına, ulemaya, fıkaraya varıncaya kadar halka dağıtıp taksim etmişti.

Bibliyografya: Hoca Sadettin; Tacüttevarih. Seyyit Lokman; Hünername. Jouannin; Türkiye tarihi. Ahmet Rasim; Osmanlı tarihi. Ahmet Mithat; Mufassal.

1371 de kazanılmışsa da Sultan Murat Sofya'nın gerisinden uzanan yolları emniyet altına almadan Sofya'ya yürümeyi doğru bulmamıştı. Nihayet aradan geçen on sene artık Sofya'ya korkusuzca yürüme imkânını kazandırmıştı.

Sofya'nın, hayli uzun süren ve vakit vakit tekrarlanan bir muhasaradan sonra zaptedildiği anlaşılıyor. Şehrin Türkler eline geçiş tarihi de bir kaç senelik farkla başka başka yıllarda gösterilir. Bu tarihlerden üzerinde en fazla durulanı 1378, 1382 ve bilhassa 1385 dir.

Sofya'nın zaptı

Sofya'yı kuşatan kuvvetlerin kumandanı, Osman Gazi'nin kumandanlarından Balaban Beyin oğlu İnce Balaban'dı. Sofya zaptına ait eski tarihlerde şöyle bir harp hiylesinden bahsedilir. İnce Balaban'ın maiyet eradından Uzunca Sündük adında bir yiğit kendisini kaçak göstererek Sofya kalesine girmiş ve şehir kumandanının itimadını celbederek onun doğancılık hizmetine geçmiştir. Bir gün Bulgar kumandanı ile ava çıktığında onu bir av peşine düşürerek tenha bir boğaza çekmiye muvaffak olmuştur. Tenha yerde Bulgar kumandanının üzerine çullanıp atına bağlıyarak İnce Balaban'a getirmiştir. İnce Balaban da elleri kolları bağlı olduğu halde kumandanı Sofya surları önünde halka teşhir etmiştir. Bundan cesaretleri kırılan Sofya halkı şehri Türklere teslim etmiştir.

Murat zamanında icra edilen Yukarı Sırbistan harekâtı esnasında Niş şehri Timurtaş Paşa'nın oğlu Yahşi Bey tarafından hücumla zaptedilmiştir. Nişin fethi tarihi Sofya'nın fethi tarihinden daha fazla münakaşayı muciptir. Osmanlı tarihlerinin çoğu, Bizans tarihçisi Halkondilâs ve bunlara müsteniden Hammer, Niş fethini 1375 de gösterirler. Rumen tarihçisi Yorga Niş'in Soyfa'dan sonra alındığını yazar. Gibbons ise Niş'in coğrafî mevkiini gözönünde bulundurarak Sofya'dan önce zaptının imkânsız olduğu mütalâasında bulunarak, daha ziyade Feridun Bey münşeatında Sofya fatihi İnce Balabana Birinci Murat tarafından yazıldığı bildirilen mektuba istinaden 1380 yılını kabul eder. Gibbons, Niş'in coğrafî mevkiine dair mütalâasında haklı olmakla beraber 1380 tarihine ait müstenidatı da kuvvetli addedilemez. Netice itibariyle Niş şehrinin 1375 de Osmanlı akınına mâruz kalmış olması ve belki de Sofya'nın zaptı senelerinde ele geçirilmiş bulunması mümkündür.

Venedik, Ceneviz ve Ragüza Cumhuriyetleri ile münasebetler

Ondördüncü yüz yılda Akdeniz'de büyük bir deniz kuvvetine sahibolan Venedik ve Cenevizlilerin Osmanlılarla münasebeti Orhan Gazi zamanında başlamıştır. Birinci Murat ve Yıldırım Bayezit zamanında daha fazla gelişen bu münasebet; Osmanlıların her iki denizci devletle silâhlı bir çatışmadan sakınmaları, Venedik ve Cenevizlilerin de Balkan ve Batı Avrupa milletlerinin Türklere karşı, Haçlı Seferi hazırlanması hususundaki kışkırtmalarına kapılmayıp onlara katılmamaları sonunda dostça idi. Her iki tarafın bu siyasetlerinin mahiyetlerini kavrayabilmek için, Venedik ve Cenevizlilerin bünyelerini kısaca tetkik etmek lâzımdır.

Osmanlı Devleti teşekkül ettiği sırada İtalya yarımadasında bir çok cumhuriyetler mevcuttu. Yarımadadaki cumhuriyetlerin en kuvvetlileri de Venedik ve Cenevizlilerdi. Onları takiben kuvvet bakımından Napoli kırallığı geliyordu. Dinî otoritesi dolayısiyle müteaddit ittifakların meydana gelmesine sebeb olan Papalık hükümetiyle, Osmanlı devletinin gelişmesi nisbetinde Türklerle ticarî münasebette bulunan Piza ve Floransa cumhuriyetlerini de bu arada hatırlamak lâzımdır.

Evvelce Bizans İmparatorluğunun nüfuz ve himayesi altında bulunan Venedik cumhuriyeti, Bizanslıların zaafa düşmesiyle onuncu yüzyılda bağımsız olmuş, zamanla denizcilikte Akdeniz'in en kuvvetli devleti haline yükselmiştir. Geçimlerini denizciliğe bağlıyan Venedikliler büyük bir ticaret filosunun yanında kuvvetli bir donanmaya da sahiptiler ve İstirya ile Dalmaçya kıyılarından başlamak suretiyle Doğu Akdeniz kıyı ve adalarında müteaddit yerleri ellerine geçirmiye muvaffak olmuşlardı. Venedikliler

gelişme kaydettikçe Piza ve Ceneviz cumhuriyetlerinin ticarî rekabetleriyle karşılaştılar. Cenevizliler gibi bütün hayat ve refahlarını denizciliğe bağlıyan Venedikliler, haricî siyaset ve münasebetlerini de bu mihver etrafında toplamışlardı. Onun içindir ki, ittifaklarında ve mücadelelerinde mütemadiyen ticarî menfaat sağlamak amacında idiler. Haçlı seferleri sırasında Avrupalılar dinî gayeleri uğrunda kan akıtırken Venedikliler ve Cenevizliler ticaretlerinin gelişmesini ve keselerinin dolmasını her şeyin üstünde görmüşlerdi. Haçlı askerlerini para ile gemileriyle doğuya nakleden Venedik ve Cenevizliler bu vüzden pek çok para kazanmışlar, dönüşte doğunun mallarını batı limanlarına taşımışlar, ayrıca bu vesile ile fırsatlardan istifade ederek, Akdeniz kıyılarında bir çok yerleri ele geçirmişlerdi.

Gerek venedikliler, gerekse Cenevizli'ler zaptettikleri yerlerde bir takım ticarî koloniler kuruyor ve ticaret depoları meydana getiriyorlardı. Ticarî menfaatı her şeyin üstünde tutan bu iki cumhuriyet, deniz kıyılarında arazi zaptederken ticarî menfaat temin edecek yerlerle, bunların müdafaası için üs vazifesi görecek sahaları, hâkimiyet altında tutmıya çalışıyorlar, bu arada yekdiğerleriyle rekabet ve mücadeleden de geri kalmıyorlardı.

Akdeniz kıyılarından başka Karadeniz kıyılarına da el atan Venedik ve Cenevizlilerin on dördüncü asır ortalarında ticaret kolonileri ve hâkimiyet tesis ettikleri sahalar şöyleydi: Venedikliler; İstirya ve Dalmaçya kıyılarından başka Kıbrıs adasına, Girit, Agribaz ve Kiklat takımadalarına, Mora'nın güneyinde bazı limanlara sahip bulunuyordu. Bunlardan başka, İskenderiye'de, Suriye kıyılarında ve İstanbul'da ticaret depoları vardı. Azak denizi kıyılarındaki Venedik sömürgeleri 1381 senesinde aktedilen Torin muahedesiyle Cenevizlilere geçmişti. Cenevizliler ise; Ege denizinde Midilli, Sakız, Sisam, Nikarya adalarına, Karadeniz'de Azak kıyılarının mühim yerlerine ve bu arada Kefe, Sudak ve Mengüp'e Anadolu kıyısında Amasra limanına sahip bulunuyordu. Bunlardan başka Samsun, Sinop, İstanbul'da Galata, Foça, Enez ve İzmir'de ticarî kolonileri ve depoları mevcuttu.

Onuncu yüzyıl başlarında teşekkül etmiş olan Ceneviz cumhuriyeti, önceleri bir kaç reis tarafından idare edilmekteyken 1190 senesinden itibaren «Düka» denilen tek reisle idare usulünü kabul etmişti. Rejimleri, demokrasi ile aristokrasi arası bir mahiyet arzediyordu. Venedikte idareye Senato ve «Doç» denilen reisicumhur hâkimdi.

Her iki cumhuriyet de hayat ve menfaatini denizlere bağladığından aynı milliyeti taşımalarına rağmen yekdiğeriyle şiddetli mücadelelerde bulunmuşlardır. Galip gelebilmek uğruna her iki cumhuriyet de yardım temini için muhtelif çarelere baş vurmuşlardır. İşte, Venedik ve Cenevizlilerin bu şiddetli rekabet ve mücadeleleri sırasında Türkler Rumeli'ye ayak basmışlar ve ondan sonra da fetihlerine devam etmişlerdir. Türkler daha Rumeliye ayak basmadan Venedikliler Türk kudretinin derecesini takdir etmiye başlamıştı. 1340 senesinde İngilterenin yardım talebine karşı Venedik «Gittikçe umumileşmekte olan Türk tehlikesine karşı kendisini muhafaza için» ihtiyacı olacağı ifadesiyle para ve gemi göndermeyi reddetmişti.

Böylece, çok erkenden Türk tehlikesine işaret etmelerine rağmen birbirleriyle mücadelelerinde Türklerden istifadeyi de gözetmişlerdir. Orhan Gazi zamanına rastlıyan Venedik - Ceneviz harplerinde Cenevizlilerin Orhan Beyden yardım istedikleri ve bu yardıma da nail oldukları Cenova senyörünün 21 Mart 1356 da Galata Podestasına (vali) yazdığı mektuptan anlaşılmaktadır. Cenova senyörü bu mektubunda «... bizim harplerimiz sırasında gerek Venediklilerin ve gerek Rumların tahrip ve ifnası hususunda Türkiye emiri Orhan Beyden ne kadar iyilik ve lûtufkârlıklar gördüğümüz bize, size ve bütün Cenevizlilere âşikârdır.» demektedir. Bu mektupta işaret olunan Orhan Beyin yardımı esaslı bir şey olmalıydı ki, aradan seneler geçtikten sonra 1387 tarihinde Sultan Murat'la yapılan bir muahedede şu ifade kullanılarak minnetle hatırlanmaktadır: «...bir taraftan hatırası tazize şayan olan pederi Orhan bey, diğer taraftan şanlı Cenova cumhuriyeti...»

Cenevizlilerle Osmanlılar arasındaki

siyasî münasebetin, işaret olunan bu yardımın temininden önce başlamış olması lâzımdır. Nitekim Cenevizlilerle Bizans imparatorluğu arasında 6 mayıs 1352 de aktedilen bir muahedede rastlanan «Cenevizliler tarafından Orhan Bey ile yapılan mukavele ve sulh ahkâmı kemâfissâbık sağlam ve mer'i tutulacaktır» kaydından bu netice çıkarılabilir.

1378 ile 1381 seneleri arasında Bozcaada meselesi yüzünden Venediklilerin Cenevizlilerle tutuştukları harpte, Osmanlılar sadece Bizans imparatorları üzerinde müessir olmakla iktifa etmişler, hasımlardan birinin tarafını bilfiil tutmamışlardır. 1381 senesinde Cenevizlilerin bahrî üstünlükleri de havli sarsılmıştı.

Cenevizlilerin, Venediklilerden daha önce Türklerle münasebete geçtiklerini ve Türk yardımından istifade ettiklerini görmekteyiz. Venediklilerin Osmanlı yardımına 1373 de nail olduklarına dair bir hâdiseye daha yukarıda işaret edilmişti.

Gerek Orhan Gazi, gerekse Birinci Murat zamanında Osmanlıların deniz kuvvetleri henüz gelişmediğinden, denizlerde, kuvvetli bulunan Venedik ve Cenevizlilerle çatışmamıya dikkat edilmekteydi. Venedik ve Cenevizlilerin de aynı itinayı gösterdiklerine muhtelif hâdiselerle şahit olunmaktadır. Türkler bu iki İtalyan Cumhuriyetinin deniz kuvvetinden çekinirken, onlar da Türklerin karadaki kudretlerinden çekiniyor, ticarî menfaatlerinin Türk kudreti karşısında sarsılmamasına dikkat ediyorlardı. Cenevizliler 1385 de Birinci Murat'la akdettikleri bir muahede; Beyoğlu'nda işleri olan Türklere müsaadeler bahşediyorlar, ona mukabil de Ceneviz tüccarlarının Osmanlı ülkelerinde ikamet edebilmeleri ve işlerini görmeleri müsaadesini istihsal ediyorlardı. 1385 muahedesinde Orhan Gazi zamanındaki Türk-Ceneviz dostluğuna işaret olunuyor ve muahede metninde Sultan Murat «Muhteşem ve kudretli Emirlerin Emiri ve Büyük Amiral ve Amirallerin Amirali Murat Bey» diye zikrediliyordu.

1386 yılında Cenevizlilerle Bizanslılar arasında aktedilen bir muahedede gelek Bizanslı'ların, gerekse Cenevizli'lerin Türk kudretinden çekinişlerinin derece ve misalinin yazılı vesikasını bulmaktayız. Bizanslılar, Sultan Murad'ı istisna etmek suretiyle Cenevizlilerin bütün düşmanlarına karşı çarpışmayı, Cenevizliler de yine Sultan Murad'ı, istisna ederek İstanbul'u bütün milletlere karşı müdafaa etmeyi taahhüt ediyorlardı.

Cenevizlilerin Osmanlılarla bir muahede aktetmesinden üç sene sonra yâni 1388 de Venedikliler de Türklerle bir ticaret muahedesi aktettiler. Muahede gereğince Venedikliler de Cenevizliler gibi Osmanlı ülkesinde ticarî faaliyette bulunabileceklerdi.

Venedik ve Ceneviz için ticaret can damarı ve hayatiyet unsuruydu. Bütün faaliyetleri bu mihver etrafında toplandığından her iki cumhuriyet de her ne pahasına olursa olsun ticarî menfaatlerini arka plânda tutamazlardı. Onun içindir ki Müslümanlarla ticarette bulunmamaları hakkında 1272 de Papa Onuncu Greguvar'ın, 1299 da Sekizinci Bonifas'ın, 1366 da beşinci Ürben'in 1372 de Onbirinci Greguvar'ın beyanları, onları tekfir edip dinden çıkarma tehditleri para etmemişti.

Türklerin Balkanlarda süratle ilerlemeleri karşısında Papalar, zaman zaman bir haçlı seferi teşkili için Venedik ve Cenevizlileri de tahrik ve teşvik te bulunmuşlarsa da, onlar ticarî muvazene ve menfaatlarının bozulmaması için bu davetlere kulaklarını tıkamışlardır.

İtalyan cumhuriyetleri gibi geçimini ticarî sahadan temin eden cumhuriyetlerden birisi de Ragüza veya Dobrovnik cumhuriyeti idi. Adriyatik denizinin Dalmaçya kıyılarında bir yarımada üzerinde kurulmuş olan Ragüza cumhuriyeti, Orhan Gazi zamanında Türklerle münasebete geçmiştir. 1365 yılında Papa'nın da müsaadesini istihsal etmek suretiyle Osmanlılarla bir ticaret ve korunma muahedesi aktetmiştir. Ragüza cumhuriyeti, bu ilk muahededen sonra, Osmanlıların Adriyatiğe doğru ilerlemesi karşısında ticarî muvazenelerinin bozulmaması için bâzı hususlarda fedakârlıkta bulunmak mecburiyetini duymuştu. 1380 senesinde Ragüza ile Osmanlı devleti arasında imzalanan bir muahedede Ragüzalılar senede beş yüz

Murat Hüdavendigârın Kosova'da Miloş Obiliç tarafından şehit edilişi.

(Mufassal Osmanlı Tarihi, Tablosu. No. 4)

duka vergi vermeyi kabul etmişlerdi. Buna mukabil Türkler de onları Bizans ve İslavlara karşı koruyacaklar ve Türk limanlarında ticaret serbestîsi tanıya - caklardı. Böylece Ragüza İslav ve Bizanslılara karşı korunmak üzere Türk himayesi altına girmiş oluyordu.

Venedik ve Ceneviz cumhurivetleri dışında kalan diğer İtalyan devletlerinden Piza, Floransa ve Napoli hükümetlerinin de Birinci Murat zamanında Türklerle ticarî münasebette bulunduklarını, Yıldırım Bayezid'in hükümdar olması vesilesiyle öğrenmekteyiz. Yıldırım Bayezit hükümdar olunca bu devletlerin elçileri tebriklerini sunarlarken, Murat tarafından kendilerine verilen ticaret ahidnamelerinin tasdikini de rica etmişlerdi.

Mısır'dan Elçi Gelmesi

Eski Osmanlı tarihleri Mısır Memlûk Sultanı El Melik-ül Zahir Seyfeddin Berkuk'tan Sultan Murad'a bir elçi geldiğinden bahsederler. Neşri tarihi bu elçinin 1386 yılında Bursa'ya gelerek Birinci Murat'la görüştüğünü, hükümdarının namesinde Murad'a «Sultan-ül Guzat» unvaniyle hitap edildiği kaydedilmiştir. Birinci Murad'ın Sultan unvanı ile anılmadığı malûmdur, burada din uğruna mücadele eden gazilerin Sultanı mânasına gelen bir elkap kullanılmak istenmişti. Seyyit Lokman'ın Hünernâmesine göre de Orhan Gazi devrinde, Mısır'dan, Gelibolu'nun zaptını tebrik için Klavun adında bir elçi gelmiştir (1357).

1381 senesinde Yıldırım Bayezid'in düğünü vesile - siyle de Mısırdan elçi geldiği yukarıda zikredilmişti. Ancak bunun bir davete icabet hâdisesi mahiyetini taşıdığı, 1357 de geldiği bildirilen elçi vesilesiyle de ilk Osmanlı-Mısır Kölemen Türklerinin münasebetinin başlamış bulunduğu kabul edilebilir. Kölemen elçisinin Osmanlı zaferlerini tebrik etmesi için gönderildiği muhakkaktır. Neşrî tarihinde, Sultan Berkuk'un, uzakta bulunmasına rağmen gazâlarında kalben Murat'la beraber olduğunu söylediğinden ve Murad'ın da elçiye ziyafetler çekip mukabil nâme gönderdiğinden bahsedilir.

İlk Osmanlı - Karaman Harbi

Osmanlı devletinin teşekkülü sırasında Anadolu Beyliklerinin en önemli ve kuvvetlisi Karaman oğulları idi. Kendilerini bir bakıma Selçukluların vârisi mevkiinde gören Karamanoğulları, Beylikler arasındaki üstün mevkiini uzunmüddet korudu. Karaman oğulları'nın Osmanlı Beyliği ile sınırı ilk defa Ankara'nın Osmanlılar tarafından zaptı üzerine teessüs etti. Germiyan arazisinden toprak alınması ve bilhassa Hamidoğulları'na ait arazinin mühim parçasının para mukabilinde Osmanlılara geçmesiyle, Osmanlı arazisi büyüyerek Karaman sınırına dayanınca Karamanoğullarının kuşkuları arttı. Maamafih, Murat zamanında hanedan arasında akrabalık tesisi suretiyle iki Türk devleti yekdiğerine biraz yakınlık duymıya başladı. Fakat buna rağmen Osmanlıların, Rumelideki fetihlerle gittikçe büyüyüp kuvvetlenmeleri Karamanoğulları'nı korkutuyordu. Osmanlıların büyümesini istemiyen Karamanlılar Germiyan ve Hamidoğulları'ndan elde edilen toprakları kendileri zaptetmek istiyor, bunun

Anadolu Beyliklerinin aralarındaki harpleri temsilen yapılan bu resim Münif Fehim'indir.

için de Sultan Murad'ın Rumeli'deki meşguliyetinden istifadeyi gözetiyordu. Rumeli'de Murad'ın başına yeni gaileler açabilmek için Bosna Kıralı, Osmanlı'lar aleyhine tahrik ediliyordu. Bu işleri yapan Karaman hükümdarı Alâeddin Ali Bey'dir. Murad'ın Rumeli'deki mesguliyetinden istifadeyi gözeten Karamanoğlu Alâeddin Ali Bey, tecavüze geçerek Hamitoğullarından alınan şehir ve kasabaları işgal etmişti (1386). Bâzı kaynaklara göre Murad'ın dâmâdını bu tecavüze teşvik eden Hamitoğlu Kemaleddin Hüseyin Beydi. Sultan Murat bunun üzerine Karamanoğlu ile harbetmek üzere harekete geçti.

En eski Osmanlı tarihleri Karamanoğulları ile Osmanlılar arasında cereyan eden bu harbi «bir isyanı tenkil» şeklinde izaha çalışırlar. Halbuki o sırada Karamanoğulları Osmanlılara tâbi bir beylik değildi. Binaenaleyh, Osmanlı - Karaman harbi de bir isyanın yatıştırılması ve tenkil hareketi aslâ sayılamaz. Vakaların cereyanı ve Osmanlılarla Karaman oğullarının durumları objektif şekilde incelenecek olursa, Birinci Murad'ın o tarihe kadar Karamanlılara üstün gelecek kudreti kendisinde göremediği neticesini verir.

Birinci Murat, Karamanoğlu Alâeddin Ali Beyin tecavüzü vâki olunca Çandarlı Halil Hayrettin Paşa'yı Rumelide bıraktı. Onun oğlu kazasker Ali Paşayı vezir yaptı ve böylece Anadoluya geçti. Osmanlı ordusu Kütahya'da toplandı. Osmanlı ordusunda Bizans İmparatoru ile Köntendil Prensi ve Sırp kıralı Lazar'ın muahede mucibince vermeye mecbur olduğu askerler de vardı.

Murad'ın derhal Anadolu'ya geçmesi ve Osmanlı ordusunun çabucak toplanması, Karamanoğlunu korkuttuğundan maiyetindeki Türkmen, Turgut, Tatar, Varsağ reisleri ve sair ümerası ile görüştükten sonra Murad'a bir elçi göndererek Osmanlı hükümdarından özür diledi. Murat ise Rumelide çarpışırken arkadan vurulmak istemesine kızarak ve Karamanoğlunun sözüne güvenemiyerek elçiye gereken cevabı verip, muharebeden vaz geçmedi.

Konya Kuşatması

Karaman toprağına giren Murat, Konya'ya kadar ilerledi ve şehri kuşattı. Alâeddin Ali Bey Murad'ın kızı olan karısı Nefise Sultan vasıtasıyle Sulh talebinde bulundu. Osmanlı tarihlerinde Alâeddin Ali Bey, namına Nefise Sultanın rica ve niyazlarına ait satırlar mevcuttur. Sultan Murat nihayet Alâeddin Ali Beyi affedip sulh talebini kabul etti (1387). Osmanlı tarihlerine nazaran bu harpte, bilhassa Timurtaş Paşa ile Şehzade Bayezid'in gayretleri neticesinde Konya'da mühim bir zafer kazanılmıştır. Fakat harbin verdiği neticeye bakarak, oğlunu bile affetmiyecek derecede devlet işlerinde hassasiyet gösteren Murad'ın dâmâdının ricasını hemence kabul edeceğine ve Osmanlı zaferinin büyük olacağına pek ihtimal verilemez. Osmanlıların Konya önünde muvaffakıyet kazandıkları muhakkak olmakla beraber bunun derecesinin Alâeddin Ali Beyin işgal ettiği yerleri geri vermesi derecesinde olması, Murad'ın da Türk'ü Türk'e kırdırmak için inat göstermeyerek sulhe yanaşması tarzında izahı hatâlı olmasa gerektir.

Konya muharebesindeki muvaffakıyeti ile kendisini gösteren Timurtaş Paşa'ya Beylerbeyliğine ilâveten vezirlik tevcih edilmiştir. Bu harekât sırasında, Çandarlı Halil Paşa'nın ölüm haberi gelmiştir. Karaman harbi vesilesiyle zikredilmesi gereken noktalardan birisi de, muharip olmıyan halka hiçbir zarar verilmemesi emredilmişken buna riayet etmiyen bir kısım Sırp askerlerinin Murad'ın emriyle derhal idam edilmesidir. Bu hareket Sırp kıralı Lazar'ın infialini mucip olmuşsa da sesini çıkaramamıştır.

Ploşnik bozgunu ve bu bozgun üzerine kurulan Balkan İttifakı

Rumeli'ye çıkan Türk kuvvetleri Bizanslılara ait toprakları zaptettikten sonra ileri hareketlerine devam edince İslâv unsuru ile karşılaşmıştı. Balkanlarda kalabalık bir kütle teşkil eden Bulgar, Sırp, ve Bosnalı gibi İslav unsurları, aralarındaki geçimsizlikleri bir tarafa bırakarak Türk istilâsına karşı sıkı bir şekilde birleşememişlerdi. Bundan faydalanan Türkler ise büyük kuvvetlerle karşılaşmadan istila plân-

larını tatbike devam etmişlerdi, Ancak Bulgaristan ve yukarı Makedonya'nın zaptı üzerinedir ki, bilhassa Sırplar arasında bir kımıldanma olduğu görülmüştür. Tehlikenin gittikçe büyümesi, Sırplar arasında birleşik mukavemet hissini kamçılamış ise de, Türk kudreti karşısında duyulan korku, bunu bir niyetten ileri götürememişti. O sırada Sırplar kuvvetli bir liderden de mahrumdu. Sırp kırallarından Lazar Grebliyanoviç, tek başına Balkan ittifakının kurucusu ve onun lideri olamazdı; zâten kendisi Türk himayesini kabul zorunda kalmıştı. Ancak kurulacak ittifaka fırsat kollıyarak dahil olabilirdi. İşte bu arada Balkanlıların önderi olarak Bosna kıralı Tvartko'nun çalışmaya başladığı görülür. Bosna kıralı, 1376 yılından itibaren muhitine olan nüfuzunu artırmış, bilhassa Dalmaçya kıyılarında Bosna hâkimiyetini kurar gibi olmuştu. «Bosna ve Sırbistan kıralı» unvanını takınan Tvartko'nun Dalmaçya kıyılarındaki hâkimiyetini Venedikliler de tanımıştı. Venedikliler, Bosna kıralının yeni unvanı ile hâkimiyet sahasını kabul ederlerken, 1382 de «Sırbistan, Dalmaçya, Bulgaristan kıralı» unvanını takınan Macar kıralı Layoş'a karşı da onu tutmak gayesini gödüyorlardı.

Tvartko, Türk tehlikesinin hızla yaklaştığını görüyor, kendi muhitinde kazandığı muvaffakıyetlerden cesaretlenerek Türklere karşı müşterek bir cephe tesisine çalışıyordu. Balkanlı Hıristiyanlara ve bilhassa Bosna kıralına bu hususta cesaret veren bir olay da Karaman oğullarının Sırpları teşvikı ve aralarındaki ittifak idi. Sultan Murat, Balkanlardaki kımıldanma hâdiselerini dikkatle takibetmekle beraber, Balkanlılardan önce onların müşevviki bulunan Karamanoğullarını daha mühim gördüğünden, önce Karaman seferini yaparak bu çıban başını kopartmanın zamanı geldiğine karar vermişti. Karaman oğulları kısa zamanda yenilerek, Anadolu cihetinde sulh temin edilince, Timurtaş Paşa emrine 20 bin kişilik kuvvet verilerek Bosna kırallığına karşı harekete geçilmişti, Timurtaş Paşa emrindeki akıncılar Bosna arazisine doğru ilerlerken, Tvartko ile Lazar Grebliyanoviç birleşmiş ve o zamana kadar krallığını tanımıyan bazı Sırp sergerdelerini de etrafına toplıyarak 30 bin kişilik bir kuvvet meydana gelmişti.

Lazar ve Tvartko idaresindeki 30 bin kişilik Sırp ve Bosnalı kuvvetler, Tuna'nın ayaklarından Morava nehrine karışan Topliça çayı vadisinde Ploşnik mevkiinde Timurtaş paşa idaresindeki kuvvetle karşılaşarak Türkleri fena halde bozguna uğratmış, bu bozgundan yirmi bin kişilik Türk kuvvetinden ancak beşte biri kurtulabilmişti (1387).

Türk kuvvetlerinin Ploşnik'te uğradığı acı mağlubiyet, yıllardan beri Türk darbeleri altında şaşkına dönen Balkanlılar arasında umumî bir sevince sebep olmuştu. Balkanlılar, kendi benliklerinde âdeta yeni bir hayatiyet hissediyorlardı. Böylece, Tvartko ile Lazar'ın müşterek muvaffakıyeti; yalnız bunların idaresindeki İslav unsurunun değil, Bulgar, Ulah ve hattâ bir kısım Arnavut Prenslerinin Türkler aleyhine birleşmelerine sebep olmuştu. Ploşnik mağlûbiyetinden önce gizlice hazırlanmakta olan Balkanlı Hıristiyanların ittifakı, bu defa övünülerek açığa vurulmuştu. Bütün Şırp asilzadeleri bu galibiyet üzerine Lazar'ın etrafında toplanmıya başlamışlar, Bosna kıralı Tvartko da Bosnalılarla beraber bir kısım Sırp beylerinin de kuvvetlerini birleştirmiye muvaffak olmuştur. Aralarında Jorj Kastriyota da dahil olmak üzere bâzı Arnavut Beyleri ittifak heyetine dahil olmuşlardı. Dobruca mıntıkasındaki Bulgar prensi, Dobrotiç'in oğlu İvanko ile Şişman, Murad'a sadakatinden dönerek müşterek mücadele uğruna asker vereceklerini bildirmişlerdi. Eflâk Beyi de asker göndereceğine dair teminat vermişti. Sultan Murad'ın, Ploşnik mağlubiyetinin acısını Mora üzerine yürüyerek çıkarmak istiyeceğini düşünen Venedikliler de ittifaka dahil olduklarını İslavlara bildiriyorlardı, lâkin her şeyden evvel kendi çıkarlarını düşünen, zaman ve zemine göre ihtiyatlı hareket eden Venediklilerin ittifakı, mücadeleye bilfiil iştirake kadar gitmeyip, kâğıt üzerinde bir vaadden ibaret kalacaktı. Bu arada, Macarların bâzı hudut kumandanları da kendiliklerinden bu ittifaka dahil olduklarını bildirmişlerdi.

Balkan'larda yeni harekât

Ploşnik vak'ası üzerine Balkanlı milletlerin geniş bir ittifak hazırladıklarını öğrenen Murat, hem bu ittifaktan doğacak tehlikeyi önlemek, hem de Ploşnik felâketinin öcünü almak için faaliyete geçti. Balkan ittifakının meydana getireceği kudreti, askerî ve siyasî yollardan küçültmeğe gayret etti. Siyasî tedbirlerle Arnavutluk Prenslerinden Balşa'nın ittifaka dahil olmasına mâni oldu.. Bir taraftan da Bulgarların diğer müttefiklerle birleşmesini önlemek ve icabında Osmanlı himayesinde bulunanlarının da karşı tarafa katılmalarına fırsat vermemek için Veziriâzam Çandarlı Ali Paşa'yı 30 bin kişilik kuvvetle Bulgaristan üzerine sevketti. Çandarlı Ali Paşa, 1387 yılında Selânik civarında Yenice Vardar'da hastalanarak Serez'e getirildiği ve orada vefat ettiği zaman babasının yerine Halil Hayrettin Paşa Veziriâzamlığa getirilmişti. Babası gibi kudretli bir şahsiyet ve iyi bir kumandan olan Çandarlı Ali Paşa, Murad'ın emriyle 1388 baharında Bulgaristan'a hareket ederken, hem Bulgarların Balkan ittifakına dahil olmalarını önlemek, hem de bu vesile ile Bulgaristan'ın fethini tamamlamak vazifesini yüklenmişti.

Çandarlızade Ali Paşa, Bulgaristan'a hareket ederken Sultan Murat, Bizans imparatoru Beşinci Yuannis Paleologos'un en küçük oğlu olup Mora despotluğunu yapan Teodoros'un bir talebi ile karşılaştı. Teodoros Sultan Murat'tan kuvvet istiyordu. Murat, Mora'daki Bizans nüfuzunu frenk baronlarına karşı müdafaa ve himaye için Mora'ya bir miktar Osmanlı askeri gönderilmesini emretti. Böylece, Osmanlı askeri Mora'ya ilk defa girmiş oldu.

Çandarlı Ali Paşa Edirneden hareketinden sonra Aydos'un kuzeyindeki «Nadir» geçidinden geçerek Balkanları aştı. Pravadi şehri bir gece hücumu ile alındı. Sonra Şumnu zaptedildi. Ali Paşa Şumnu ve civarını alınca doğu istikametinde ilerledi, Karadeniz kıyısındaki Varna'yı zaptetmek istediyse de hem burada mukavemete rastlanılması, hem de Osmanlıların dostu Cenevizlilerin ricası üzerine geriye döndü. Bu defa Şumnu'nun güney batısında bulunan Bulgarların eski merkezi Tırnova'ya yürüyerek kısa bir muharebeden sonra şehri zaptetti. Ali Paşa tırnova'dan sonra kuzeye doğru Tuna istikametinde harekâtına devam etti. Bulgar kıralı Şişman, Osma suyu vadisini takibederek Tuna kıyısındaki mühim ve müstahkem şehirlerden olan Niğbolu'ya kapandı. Niğbolu'ya Tuna yoluyle erzak ve saire yardımının yetiştirilmesi kolay olduğundan Osmanlı kuvvetlerine uzun müddet dayanması mümkündü. Onun için Ali Paşa vaziyeti Sultan Murad'a bildirdi. O sırada Anadolu'dan Rumeliye geçmiş bulunan Murat da Niğbolu önüne geldi. Vaziyetin ciddiyetini anlıyarak mukavemetten ümidini kesen Şişman nihayet aman diledi. Geçen yılki ile beraber haracını vermiye devam edeceğini bildiren Bulgar kıralı, Tuna kıyısındaki bir kaleye Osmanlı askerinin konmasına da muvafakat etmek zorunda kaldı.

Bulgaristan'ın tam itaat altına alınması

Bulgar kıralı Şişman, Sultan Murad'ın Niğbolu önünden güneye doğru inmesini müteakip son bir defa daha ahde vefasızlığa yeltenince, Ali Paşa, Silistre, Rusçuk ve Niğbolu'yu zaptetti. Şişman yakalanarak çocukları ile birlikte Murad'ın huzuruna getirildi. Sultan Murat Şişman'ı affetti. Bulgar kıralı, bir Osmanlı valisi durumuna girerek mevkiini muhafaza etti.

Böylece, Bulgaristan tam itaat altına alınarak, Balkan ittifakının Bulgar cephesine büyük bir darbe indirilmiş oluyordu. Bulgarların ansızın Balkan ittifakına katılarak Osmanlı kuvvetlerini yandan vurmaları ihtimali böylece önlenmişti.

Bulgaristan harekâtı esnasında anlatılması gereken olaylardan birisi, Bulgarlara yardım etmek üzere gelen Sırp kuvvetlerinin eline geçen Çarpirut (Şehirköy) un istirdadı, diğeri de bir yıl sonra mühim muharebenin cereyan edeceği Kosova taraflarına yapılan akın hareketleridir. Ali Paşa Tuna kıyılarına ilerliyerek mühim merkezleri zaptettiği sırada Kosova Tekfuruna haber göndererek Osmanlı himayesini kabul etmesini istemişti. Tekfur bu isteğe red cevabı verdiğinden, Kosova tarafına akıncı kumandanlarından Yararlı Doğan

Bey kumandasında bir kaç bin kişilik kuvvet sevkedilmişti. Doğan Bey Kosova tekfurunun idaresindeki toprakları baştan başa vurarak aldığı esirlerle dönerken, Tekfur, Ali Paşa'ya müracaatla esirlerin iadesi mukabilinde elindeki kalelerden bir tanesini vereceğini bildirmişti. Lâkin Kosova tekfurunun tehlikenin uzaklaşması üzerine sözünü tutmadığı görülecektir. Bu arada Timurtaş Paşazade Yahşi Bey de, Sırp memleketlerini vurmak istemişse de, Balkanlı Hıristiyanların geniş çapta ittifaklarını tahakkuk ettirmeleri ve buna göre harb hazırlığı yapmaları dolayısiyle Sultan Murat, bütün Osmanlı kuvvetlerinin kendi kumandası altında toplânmasını emrettiğinden akın hareketleri durdurulmuştu.

Kosova Meydan Muharebesi

Osmanlı imparatorluğunun «Kuruluş Devri» nde, Balkan milletleri ittifakına karşı «kazanılan ilk büyük meydan muharebesi» olan Kosova harbinde, Balkan ittifakının nasıl ve ne gibi şartlar tahtında meydana geldiği bundan önceki bahiste izah edilmişti. Murat Hüdavendigâr, Balkan milletleri ittifakının kabarık sayıdaki kuvvetlerini ağır bir maglubiyete uğratmakla, Balkan'larda asırlarca devam edecek olan Türk hâkimiyeti için ilk temelleri atmış olacaktır.

Karaman oğlu ile yapılan harpte Sırp kralı Lazar'ın muahede mucibince verdiği askerlerin müslüman halka tecavüzde bulunmaları üzerine, Sultan Murad'ın emriyle mütecavizler cezalandırılmıştı. Bunlar memleketlerine dönüşlerinde Balkanlarda Türkler aleyhine şiddetli bir propagandanın yapılmasına sebep oldular. Sırp askerlerinin Türkler aleyhindeki propagandaları, Sırpların Türklere karşı mukavemetine müessir olmuştu. Bu sıralarda Bosna kıralı Tvartko ile birlikte Balkan ittifakının hazırlanmasında rol oynıyan Sırp kıralı Lazar. Ali Paşanın Bulgaristanı tamamen Türk hâkimiyeti altına sokmasıyle neticelenen harekâtını müteakıp sıranın Sırbistan'a geleceğini düşünerek, mücadele için istical göstermiye başlamışlardı. Bulgaristan'ın istilâsı, Sırbistan için vaziyetin ciddileştiğini ifade ediyordu. Bunu gören Lazar, bir taraftan stratejik mevkilerin zaptını tasarlarken, bir taraftan da müttefikleri arasındaki birliği yenileyip kuvvetlendirmeye uğraşıyordu. Bosna kıralına ve Arnavutluğa adamlar göndererek tehlikenin büyüyüp yaklaştığını, birlikte karşı koymak üzere tedbir alınmazsa yarın kendi ülkelerinin de Bulgaristanın durumuna düşeceğini bildiriyordu.

Lazar Grebeliyanoviç, Balkan, ittifakına girenlerin sayısı arttıkça nefsine fazlaca güvenmiye ve netice itibariyle Murad'a kafa tutar bir vaziyet almıya başlamıştı. Sırp kıralının Sultan Murad'a gönderdiği elçiler, Lazar'ın meydan okurcasına hareketini sözleri ve tavırları ile teyid ediyorlardı. Sultan Murat, bir taraftan birleşen Balkanlılara karşı gereken tedbirleri alıp hazırlıklarını ikmâle çalışırken, Sırp kıralının elçilerine lâyık oldukları Cevabı veriyordu. Osmanlı padişahı kış mevsimini Filibe'de geçirmekteyken oğulları Bayezit ve Yakup Çelebi'ye haber gönderiyor. idare etmekte oldukları Kütahya ve Karesi sancaklarının askerlerini toplıyarak gelmelerini emrediyordu. Ayrıca Kastamonu hâkimi İsfendiyar oğluna, Saruhan, Menteşe, Aydın, Hamit ili Beylerine, Germiyan oğlu Yakup Beye haber yollıyarak Büyük Gazâ'ya iştiraklerini istiyordu. Anadolu tarafından gelen kuvvetlerden başka Rumeli tarafından da Köstendil Prensi Kostantin, Serez'i tımar olarak alan Sırp beylerinden Draguş, Dobruca tatarları beyi Saraç (Saraç ili beyi), 1371 Çirmen muharebesinde maktul düşen Sırp kıraallarından Vukaşin'in oğulları da Filibeye gelmişlerdi. Böylece 1389 yılı baharında, Meriç nehri geçit verinceye kadar bütün kuvvetler Filibe'de Murad'ın emrinde toplanmış bulunuyordu.

Dirayetli başkumandan Sultan Murad'ın idaresindeki Osmanlı ordusu bir bahar günü Filibeden Sırbistan istikametinde yola çıktı. Yerli ve yabancı kaynakların muhtelif rakamlar verdikleri Osmanlı ordusu 60 bin kişiden fazla değildi. Ordu İhtiman'a vardığı zaman Sırpların Kosova'da toplandıkları öğrenildi. Sultan Murat üç gün kaldığı İhtiman'da bütün devlet erkân ve ümerasının iştirakiyle bir harb meclisi

topladı. Harb meclsinde, o sırada yeni Hac'dan dönmüş ve doğruca orduya iltihak etmiş bulunan ihtiyar ve tecrübeli kumandanı Evrenuz Beyin fikrine bilhassa kıymet verildi. Ömrünün mühim bir kısmını Balkanlılarla muharebelerde geçiren ve Balkan fütuhatındaki tecrübeleriyle saçını, sakalını ağartan Evrenuz Bey, muharebe mevkiine önce varıp münasip mahalleri işgal etmeyi, bunlar temin edilmeden alelacele çarpışmalara geçilmemesi fikrini müdafaa ediyordu. Osmanlı ordusu İhtimandan sonra Suluderbent - Alâeddin ovası yoluyle Köstendil'e, oradan da Eğri Palanga ve Üsküb'ün kuzey doğusundan geçen yolu takiben Kosova'ya doğru ilerledi. Öncü kuvvetlerine kumanda eden Evrenuz Bey ile Paşayiğit, yol üzerinde rastladıkları kuvvetleri dağıttıktan sonra Kosova'ya vâsıl oldular.

Bugün Yugoslavya topraklarında kalan Kosova, Priştine'nin batısında Mitrovitsa (Mitroviça) nın güneyinde Morava nehrinin kollarından Sitnitsa (Sitniça) suyu vadisindedir. Mahallî lisanda Karatavuk ovası mânasındadır ve Kosovopolje veya sâdece Kosova diye söylenir.

Sultan Murat Kosova'ya yaklaştığı zaman ordusuna muharebe nizamı aldırmış. Evrenuz Bey ile Paşayiğit'in öncü kuvvetlerinden başka ordusunu altı kola ayırmıştı. Birinci grup Sadrazam Çandarlı Ali Paşa'nın, ikinci grup Bayezid'in, üçüncüsü İne Beyin, dördüncüsü Yakup Çelebi'nin, beşincisi Saruca Paşanın, altıncısı da bizzat kendisinin idaresindeydi. Osmanlı ordusu bu tertip üzere ilerliyerek Kosova'ya girmişti.

İki taraf Sitnitsa çayının doğusunda, bu çaya dökülen Lab suyu etrafında, Lab'ın kuzeyinde Sırplar, güneyinde Türkler olmak üzere yerlerini aldılar. Osmanlı ordusundan fazla olduğu muhakkak bulunan müttefik kuvvetlerinin miktarı hakkında doğru bir rakam söyliyebilmek mümkün değildir. Solakzade ile Hoca Sadeddin'in beş misli, Neşrî'nin üç misli dediği müttefik ordusunun miktarı en azından tutulduğu hâlde bile, her halde Türk ordusunun, iki misline yakındı.

Orduların miktarında olduğu gibi muharebenin gününde de Türk ve batı kaynaklarının kayıtları birbirini tutmaz. Sırp vekayinameleri ile Sırp halk geleneği muharebenin gününü 15 haziran, buna istinaden batı kaynakları ise 15 veya 20 haziran gösterirler. Osmanlı kaynakları da 15 haziranda 27 Ağustosa kadar muhtelif tarihleri kaydederler. Bu arada Osmanlı tarihlerinin bir kısmı ile Bizans kaynakları muharebenin baharda cereyan ettiğinde müttefiktirler. Bütün bunlardan en yakın tarih olarak 15 haziranı kabul etmek daha doğru olacaktır.

Sultan Murat, muharebe sahasına gelince yanına oğlu Bayezid'i alarak hâkim bir yerden düşman mevzilerin ve kuvvetlerini tetkik etti. Müttefik kuvvetlerin fazlalığına bizzat gözleriyle şahit olduktan sonra, devlet erkânını toplıyarak muharebe için alınacak tedbirleri müzakereye koyuldu. Müzakere sırasında, düşman atlarının develerden ürkeceği düşünülerek develerin ön hatlara dizilmesi fikri ortaya atıldı. Bu fikre karşı Evrenuz Bey develerin ürkmesinin bizim için de karşılık yaratabileceğini ileri sürdüğünden padişah, Evrenuz Gazi'ye hak verdi. Neticede muharebeye yüzyüze girmek kararıyle harb meclisi dağıldı. Sultan Murat bütün geceyi dua ve niyaz ile geçirdi.

Müttefiklere gelince, karargâhlarında umumiyetle sayılarının çokluğundan mütevellit gururlu bir hava esmekteydi. Sırp ve Bosna kıralları Osmanlı padişahını tutup getireceklere kaleler ve malikâneler vâdetmişlerdi. Topladıkları harb meclisinde, Türklere geceleyin bir baskın yapılmasını istiyenler olmuş, fakat Jorj Kostriyota'nın gece karanlığının kaçmayı kolaylaştıracağı, bunun için de Türk kuvvetlerinin tamamen ezilmesinin mümkün olmıyacağı mülâhazası üzerine bu fikirden vazgeçilmişti.

15 haziran 1389 sabahı her iki taraf şu tertip üzere muharebe durumu almışlardı. Müttefikler: Sağ cenah Brankoviç'in, sol cenah Tvartko'nun, merkez Lazar'ın kumandasındaydı. Bulgar, Macar, Arnavut, Bosnalı, Ulah'lardan mürekkep yardımcı kuvvetler de merkez ile iki cenaha dağıtılmışlardı. Osmanlılar: Sağ cenahta Rumeli kuvvet-

Birinci Kosova Meydan Muharebesi (Bu resim Sultan Aziz zamanında bir yabancı ressama yaptırılan Osmanlı Muharebeleri serisindendir.)

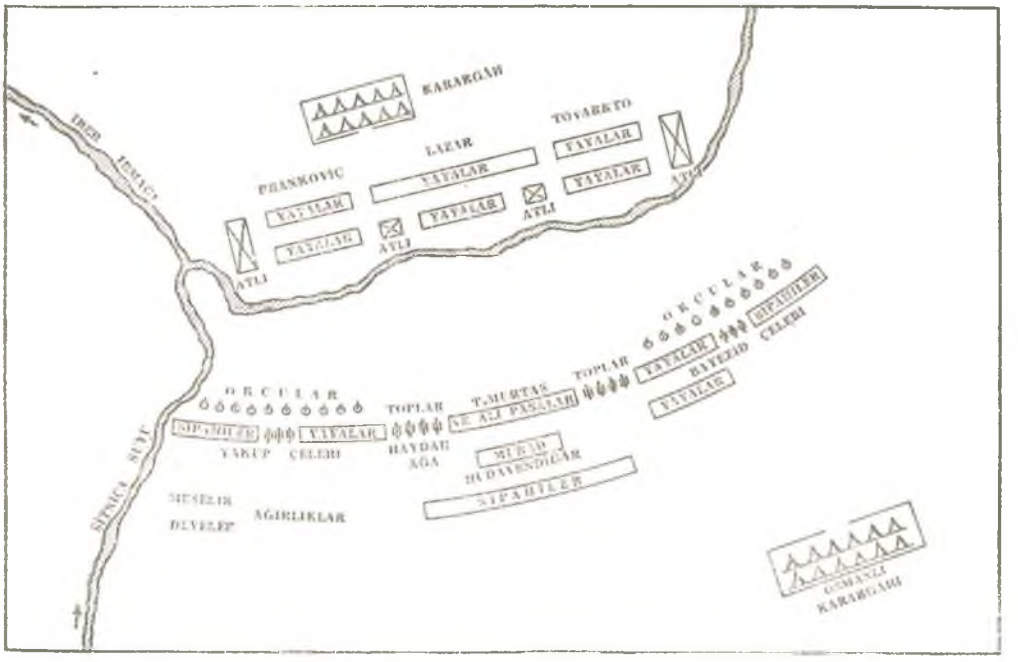

Birinci Kosova Meydan Muharebesi'nde orduların vaziyetini gösterir kroki

lerinin başında Şehzade Bayezit Bey, sol cenahta Anadolu kuvvetlerinin başında Şehzade Yakup Bey, merkezde yanında Sadrâzam Ali Paşa ile Timurtaş Paşa olduğu halde padişah Sultan Murat bulunuyordu. Saruca Paşa ile Evrenuz Bey Bayezid'in, subaşı İne Bey ile Turgutça Balaban Bey Yakup Çelebi'nin tarafındaydılar. Sağ kol azepleri Kurt Ağa'nın, sol kol azepleri de Hamza Bey'in kumandasındaydı. Aydın ve Saruhan kuvvetleri de Anadolu askerinin bulunduğu sol cenahta idiler. Hafif piyadeler olan Azeplerden başka ayrıca iki bin tirendaz (okçu) ayrılarak ilk hücumu yapmak üzere bunlarla beraber yanlara yerleştirildi. Yeniçeri safları arasına yerleştirilen toplara topçu Haydar kumanda etmekteydi.

Muharebe Osmanlı tirendazlarının ok hücumu ile başladı, fakat okcu hücumu pek uzun sürmedi. Gayet iyi zırhlanmış olan Sırplar mukabil hücumla ileri atıldılar. Bu arada nisbeten zayıf bulunan Osmanlı sol cenahına yüklendiler. Sol cenahın gerisi bir meşeliğe dayanmakta, develer ile diğer ağırlıklar burada bulunmakta idi. Sol cenahın bocaladığını ve müşkül vaziyete girmek üzere olduğunu farkeden Sultan Murat, Bayezid'in derhal sol cenahın imdadına yetişmesini emretti. Bayezit bir kısım kuvvetlerini yanına alarak kardeşinin imdadına koştu. Tuttuğu yeri karış karış müdafaaya gayret eden Yakup Çelebi'ye Bayezid'in kısa yoldan yetişebilmesi ve Anadolu askerlerine yüklenen kuvvetleri yandan vurabilmesi için muharebe sahasından geçmesi icabediyordu. Bayezit bu planı, tatbike koyulduğu sırada Kıral Lazar, Bayezid'in manevrasını önlemek üzere yirmi bin Boşnağı ayırarak yeğeni Vladko Vukoviç kumandasında Bayezid'e karşı hücuma geçirdi. Fakat Bayezit, yıldırım gibi darbelerle bunları dağıttı. Bayezid'i takipeden Evrenuz Bey, Yahşi Bey, Saruca Paşa, Kara Mukbil Bey, Şirmert Bey, Müstecap Subaşı gibi ümera da düşmanı yandan vurmıya başladılar. Sağ cenahın yardımı üzerine, sol cenahı teşkil eden Anadolu askeri kendisini toplıyarak hücuma geçince düşman gerilemiye ve bozulmaya yüz tuttu. Bu arada Vuk Brankoviç on bin kişilik kuvvetini alarak muharebe sahasını terketti.

Savaş bütün hızıyle devam ediyor, düşman saflarının içlerine dalan Türk askerlerinin kılıç ve palalarının parıltıları harbin sonunun yaklaştığını anlatıyordu. Bir tarihçinin yazdığı gibi elmas gibi etrafa ışıklar saçıp parlayan Türk kılıçları kestikleri kafa ve gövdelerin kanı ile yakut renkli dilimlere dönmüş, mızrakların çeliği erguvan rengi - ni almıştı. Türk cengâverlerinin çeşitli renklerdeki sarıkları ile harb meydanı sanki bir lâle bahçesini andırıyordu.

Murad'ın Şehadeti

Sultan Murat muharebeyi titiz bir dikkatle takibediyor, müttefik Hıristiyanların gerileyip ezildiklerini görerek gereken emirleri veriyordu. Bu arada düzgün kıyafetinden asilzade sınıfından olduğu anlaşılan bir Sırplının padişaha bir şey söylemek istediğini haber verdiler. Kendisini mülteci veya elçi şeklinde tanıtarak Osmanlı karargâhına kadar girmiye muvaffak olduğu anlaşılan bu adam, Murad'ın karşısına gelince hürmetle yere eğiliyormuş gibi yaparak âniden koynundan çıkardığı hançeri veya peşinde sürüklediği kargısını padişahın göğsüne sapladı. Eski tarihlerimizin Miloş Nikola veya Miloş Kabiloviç diye zikrettiği Miloş Obiliç adındaki bu suikastçıyı padişahın etrafındakiler tutmıya çalıştılarsa da, o önce ellerinden kurtulmıya ve dere kenarına bıraktığı atına doğru koşmuya başladı. Fakat atına yetişmesine fırsat verilmeden Yeniçeriler tarafından yakalanarak parçalandı. Bu hâdiseden sonra, padişah tarafından kabuledilecek elçilerin kollarının kapıbaşılar tarafından tutulmasına karar verilmiştir.

Bâzı Türk kaynaklarında ise, muharebenin ertesi günü Sultan Murat muharebe sahasını dolaşırken yaralı bir Sırplı yerden doğrulup padişahı hançerlemiştir. Bir kısım batı kaynaklarındaki zayıf bir kayda göre de; Miloş Obiliç döğüşe döğüşe padişahın çadırına kadar gelerek hükümdarı öldürmüştür. Aşıkpaşa zade bu hâdiseyi şöyle anlatır: «... Miloş Kobile derlerdi bir kâfir vardı. Şapkasını eline almış, kargısını ardında sürüyor, Hana doğru

Birinci Murat (Hüdavendigâr)ın Eşkâli, Hususiyeti

(İlâve : 29)

★

Birinci Murat Bey, «Gazi Hüdavendigâr» diye anılmış olup dördüncü Osmanlı hükümdarıdır. Klâsik vekayinâmeler, 1326 yılında doğduğunu kaydederler. Bu sırada, babası Orhan Gazi iki senedir Beyliğin başında idi. Kendisinden mâadâ beş erkek ve bir kız kardeşi bulunduğu bilinmektedir.

Erkek kardeşleri, Süleyman Paşa, Sultan Bey, Kasım Bey, İbrahim Bey ve Halil Beydir. Kız kardeşi, Fatma Sultandır.

Bunların en büyüğü Süleyman Paşa idi. Onun 1359 yılında kazâen vefatı üzerine, Murat Bey tahta namzet olmuştu. Sultan Bey, Kasım Bey ve İbrahim Bey daha evvel vefat etmiş bulunuyorlardı. Süleyman Paşa, Murat Beyin anne bir kardeşiydi. İkisinin de anneleri, Türklerin Nilüfer Hâtun diye andıkları,Yarhisar Tekfurunun kızı Holofira idi.

Orhan Beyin 1360 senesinde vefatı üzerine, Ağabeyisi Süleyman Paşadan sonra Rumelideki kuvvetlerin kumandanı olan Murat Bey; riyasete, devlet işlerinde büyük nüfuzu bulunan Ahî'lerin tensibiyle geçti. İlk iş olarak «Sultanöyüğü»nde kendisine muhalefete kalkışanları ve kardeşi, Halil Beyi bertaraf etti. Halil Bey, Bizans imparatoru Kantakuzen'in kızı Prenses Teodora'dan doğmuş olup babası tarafından pek sevilirdi.

Murat Bey, Hükümdar olduğu zaman otuz dört yaşında bulunuyordu. Osmanlı vekayinâmeleri kendisini orta boylu, değirmi çehreli, büyük burunlu, iri şâhane gözlü, enli ve çatık kaşlı, büyük dişli, seyrek sakallı, uzun boyunlu, geniş göğüslü, pençeleri kuvvetli, parmakları kalın ve uzun olarak târif ederler.

Vukuâtın tetkikinden, onun da babası gibi bilhassa teşkilâtçı olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Yeniçeri ocağı onun zamanında kurulmuştur. Osmanlı devletini, küçük bir Beylik halinden çıkaran ve sonra bir İmparatorluk haline getirmeye çalışan odur. Germiyan ilinin mühim bir kısmını sıhriyet yoliyle Osmanlı ülkesine kattığı gibi, Hamit ilinin en mühim şehirlerini de satın almıştır. Anadoluda kendisine en mühim rakip olan Karamanoğlunu mağlûp etmiş, Rumeli fütuhatı ise ilk hamlede kendisine Edirneyi kazandırmıştır. Saltanatı sırasında hemen bütün Bulgaristanı da fethedip Osmanlı memleketlerine ilâve etmiştir. Bizans onun zamanında osmanlılara tâbi ve vergi verir bir devlet haline gelerek bütün ehemmiyetini kaybetmiştir.

Murat Bey, çabuk karar verir ve çabuk harekete geçerdi. Daima ordusunun başında bulunurdu. Cendereli Halil, Hayreddin, Lala Şahin, Timurtaş Paşalar, Evrenuz Bey, Hacı İl Bey gibi ileri devlet adamları ve kumandanlar, çeşitli muvaffakıyetlerinin başlıca âmilleriydiler.

Birinci Murat Beyi, Osmanlı vekayinâmeleri, babası gibi dindar, dervişlere ve ulemâya hizmetkâr olduğunu kaydederler. İmaret, tekke, zaviye gibi içtimaî tesisler kurmuştur. Hangi şehirde bulunsa, Cuma namazını cemaatle kılar ve namazdan sonra fakirlere sadakalar dağıtırdı. Bizans kaynakları bile, onun fethedilen yerlerde kurduğu âdil ve âlicenap idare sâyesinde halkın Bizans imparatorunu ve bu devlet hâkimiyetini bir daha aramadıklarını kaydederler.

Murat Beyin bütün hareketleri hesaplı ve plânlıydı. Fethedilen yerlerde derhal kuvvetli bir idarî teşkilât kurar, Anadolunun Türk halkını, bilhassa göçebe aşiretleri muntazam bir plân dahilinde buralara yerleştirirdi. Kendisi, kanunlara fevkalâde riayetkâr olduğu gibi, yeni kanunlarla devletin bünyesini de takviye ederdi. Fütuhatındaki birinci prensipi; evvelâ alınan yerlere iyice yerleşmek, buralarını anavatan parçası haline getirmek, kuvvetlerini tensik ve tanzim ederek yeniden harekete geçmekti. Bu yüzden daima muvaffak olmuştur.

Bayezit, Yakup, Savcı adlı üç oğlu olmuştur. Savcı Bey, babasıda isyan ettiği için 1385 de öldürülmüş veya gözlerinin oyulmasından müteessiren vefat etmiştir. Bayezit (Yıldırım) Bey, kendi ölümü üzerine hükümdar olmuş ve Yakup Çelebiyi izale ederek tahtta müstakil kalmıştır.

Gazi Hüdavendigâr, 1389 yılında, Birinci Kosova meydan muharebesi kazanılmak üzere iken Miloş Obiliç adlı bir Sırp asilzadesi tarafından şehit edildiğinde 67 yaşında bulunuyordu.

yürüdü yürüdü, gaziler karşıladı. Eder, gidin ben el öpmeye geldim ve hem beşarete geldim. Lazoğlunu tuttular, işte getiriyorlar dedi. Gaziler fariğoldular. Hemankim erdi, gönderini çevirdi, Murat Hanı sancıdı. Tez Hanın üzerine çadır tuttular. Vaki'de lazoğlunu oğlu ile tutmuşlardı; getirdiler, hemankim Hanın üzerine geldi. Gördü kim Han ölmüş. Dedikim hay bizim işimiz bitmiş nidelim. Hemen onu dahi oğlu ile it gibi tepelediler.» Sırp destanına göre ise bu işi yapmak için ararlarında karşılıklı and içen on iki fedai tarafından Sultan Murat çadırında hancerlenerek öldürülmüştür.

Doğruluğu kabul edilen birinci şekle göre, Sultan Murat, yarasının ağırlığına rağmen muharebeyi idareye ve bir takım emirler vermiye devam etmiştir.

Bosna Kıralı Tvartka nihayet muharebenin kaybedildiğini anlıyarak geri çekilmek zorunda kalmış, müttefiklerinin ağır zayiatı; bir kısmının kaçması ve bir kısmının da ricati neticesi, yalnız kalan Lazar da her taraftan sarılarak Türklerin eline düşmüştür. Sırp kıralı Murad'ın yanına getirildiği vakit muharebeden bir gün evvel Brankoviç'in tahrikiyle kendisinin ihanetle itham etmiş olduğu Miloş Obiliç tarafından padişahın hançerlendiğini öğrendi. Bir gün önceki itham karşısında kırala sadakat ve memleketine muhabbetini göstermiye yemin etmiş olan bu Sırp asilzadesinin, yeminini böylece yerine getirmiş olduğunu anladı. Sultan Murat ölmeden önce hasmının idamını emrettiği cihetle Lazar ile dâmâdının ve diğer Sırp asilzadelerinin başları kesildi.

Murad'ın hançerlenmesi hâdisesinde

Birinci Murat (1360 — 1389) Zamanında Diğer Hükümdarlar
(İlâve : 30)

★

Alman İmparatorları: Dördüncü Karl 1347-1378, Venzeslans 1378-1400.

Altınordu Hanları: Nevruzbek Han 1359-1361, Urus Han 1361-1375, Totka Kiye Han 1375, Temür Melik Han 1375-1376, Tohtamış Han 1376-1391.

Bizans İmparatorları: Beşinci Yuannis Paleologos 1356 - 1391.

Bulgar Kıralları: İvan Aleksandr 1331-1365, Üçüncü Sosmanos (Tırnova'da) 1365-1393, İvan Stratisimir (Vidin'de) 1365-1396.

Fransa Kıralları: İkinci Jan 1350-1364, Beşinci Şarl 1364-1380, Altıncı Şarl 1380-1422.

Gazneliler: Üçüncü Firuz Şah 1351-1388, İkinci Tuğluk 1388-1389.

İngiltere Kıralları: Üçüncü Edvard 1327-1377, İkinci Rişar 1377-1400.

İspanya Kıralları: Burgonya sülâlesi; Pedro 1350-1369, İkinci Hanri 1369-1379, Birinci Juan 1379-1390. Aragon Kıralları Barselon şubesi; Birinci Juan 1387-1395.

Macar Kıralları: Anju sülâlesi; Birinci Layoş 1342-1382, Maria 1382-1385, Karl 1385-1386. Lüksemburg sülâlesi; Sigismund 1386-1437.

→

→

Mısır Abbasî Halifeleri: Birinci Mu'tedid 1352-1362, Birinci Mütevekkil (Birinci defa) 1362-1377, Mu'tansım (Birinci defa) 1377, Birinci Mütevekkil (İkinci defa) 1377-1383, İkinci Vasık 1383-1386, Mu'tasım (İkinci defa) 1386-1389.

Mısır Türk Memlûkleri: Nasıreddin Hasan 1354-1361, Salâhaddin Mehmet 1361-1363, İkinci Şaban 1363-1377, Alâaddin Ali 1377-1381, İkinci Salâhaddin 1381-1382, Berkuk (Çerkes Memlûklerinden) 1382-1389, İkinci Nasreddin 1389-1390.

Papalar: Altıncı İnnosan 1352-1362, Beşinci Ürben 1362-1370, Onbirinci Greguvar 1370-1378, Altıncı Ürben 1378-1379, Yedinci Kleman 1379-1389.

Polonya Kıralları: Üçüncü Kasimir 1333-1370, Levis 1370-1382, Maria ve Hedviga 1382-1384, Hedviga (yalnız) 1384-1386, Beşinci Vladislas 1386-1433.

Rus Dükaları: (Vladmirde) Üçüncü Dimitri 1359-1362, Dördüncü Dimitri 1362 - 1389.

Sırp Kıralları: Uroş 1355-1367, Lazar Grebliyanoviç 1367-1389, Stefan Lazareviç 1389-1427.

olduğu gibi Lazar'ın öldürülme şekli de kat'î olarak tesbit edilememektedir. Bâzı kaynaklara göre Lazar, muharebe esnasında bizzat Bayezit tarafından başı kılıçla kesilmek suretiyle öldürülmüş - tür.

Sultan Murat yaralandıktan bir müddet sonra öleceğini anlayınca oğlu Bayezid'i çadırına çağırttı. Ona devlet ve memleket idaresi hakkında nasihatlerde bulundu. Vefatını müteakıp içi (ahşâsı) Kosova'da defnedildi, na'şı ise tahnit edilerek Bursa'ya nakledildi. Ahşâsının gömüldüğü yere sonradan «Meşhedi Hüdavendigâr» diye maruf olan türbe inşa edildi. Türbenin bakımı için o bölgeye Türk'ler yerleştirildi. Murad'a türbe yapıldığı sırada, Miloş Obiliç'in padişahı yaraladığı, yaralamayı müteakıp kaçmıya teşebbüs ettiği ve katlolunduğu yere de üç taş dikildi.

Bugün, Meşhedi Hüdavendigâr, Sırplar tarafından «Muradova Tülbe» diye anılmaktadır.

Yıldırım Bayezid'e biat ve kardeşi Yakub'un boğdurulması

Babasının ölümü üzerine kendisine biat edilen Bayezit derhal kardeşi Yakup Çelebi'yi çağırttı. Düşmanı kovalamakta devam eden ve babasının ölümünden haberi omlıyan Yakup Çelebi, babası tarafından Çağırtıldığını zannederek karargâha geldiği zaman Bayezid'in emriyle boğduruldu. Tabutu babasınınki ile birlikte Bursa'ya gönderildi. Bayezid'in, dört sene evvel 1385 de bir fırsatını bularak, kardeşi Savcı Beyin babasına karşı kalkıştığı hareketi üzerine, Yakup Çelebi de böyle bir şeye teşebbüs eder diye bu tedbiri almıya mecbur olduğuna hükmolunabilir. Yakup Çelebî'nin saltanata ortak çıkmaması için ortadan kaldırılması, Osmanlı Hanedanı arasında ilk kardeş katli hâdisesi olarak göze çarpmaktadır.

Kosova Meydan muharebesinin neticesi

Türklerin kat'î zaferiyle sona eren Kosova Meydan Muharebesinde her iki tarafın zayiatına dair verilen rakamlar da, harbe iştirâk edenlerin miktarında olduğu gibi birbirini tutmamaktadır. Sırp kaynakları müttefiklerin zayiatının yetmiş yedi bini bulduğunu, bu sayıya Murad'ın öldürülmesi üzerine katledilen bir kısmı esirlerin de dahil olduğu - nu bildirirler. Osmanlıların zayiatı ise on iki bin kişiydi.

Türklerin Balkanlarda kazandıkları

Murat Hüdavendigâr'ın son zamanlarına doğru Osmanlı Ülkesi

Bursa, Çekirge'de Hüdavendigâr'ın camisi

ilk büyük meydan muharebesi olan Kosova harbi neticesinde; Balkanlıların geniş çaptaki hücum ve mukavemeti ilk defa ezici bir şekilde kırılmıştır. Böylece, Balkanlarda ondokuzuncu yüzyıla kadar devam edecek olan Osmanlı hâkimiyetinin temelleri atılmıştır. Aynı yerde İkinci Murat zamanında bir meydan muharebesi daha cereyan ettiğinden, bilâhare Murat Hüdavendigâr zamanındakine «Birinci Kosova Meydan Muharebesi» denilmiştir.

Kosova'da Hüdavendigâr'ın şehid edildiği yerde sonradan yaptırılan türbesi

Kosova Meydan Muharebesiyle Sırp krallığı istiklâlini kaybetmiştir. Harb sahasında hükümdar olan Yıldırım Bayezit Anadolu'ya dönmeden evvel, Rumeli işlerini düzeltmiye çalışmış, ölen Sırp kralı Lazar'ın oğlu İstefanı, senelik muayyen bir haraç vermiye mecbur bırakmış, muharebelerde bütün askerleri ile beraber padişahın maiyyetinde bulunmak ve hemşiresi Maria Despina (Olivera) yı Osmanlı sarayına göndermek şartıyle Sırplarla anlaşma yapmış, ve sadakat yemini de ettirmiştir. Bu sırada Osmanlı kumandanları akın hareketlerine devam etmekteydi. Paşayiğit Bosna'ya girmiş. Hoca Firuz Bey Vidin'i aldıktan sonra Tuna'yı aşarak Eflâk'a kadar yürümüş, Bayezit de bizzat kendisi Kratova'yı zaptetmiştir. Kratova'nın zaptından sonra da Maria Despina ile nikâhlanmıştır. Akın hareketleri nihayet bulunca Üsküp ile güney Kosova havalisinin idare işlerinin başına Uc Beyi Paşa Yiğit'i getirmiş, kendisi Anadolu'ya dönmüştür. Üsküp ile civarına Yıldırım Bayezit devrinde Menemen Türkleriyle, Anadolu'dan nakledilen tatar muhacirleri yerleştirilmiştir.

Murat Hüdavendigârın şahsiyeti

Osmanlı devletinin üçüncü hükümdarı olan Murat Hüdavendigâr, 1360 dan 1389 da Kosova'daki şehadetine kadar geçen müddet zarfında, babasından devraldığı Osmanlı ülkesini bilhassa Rumeli'de pek fazla büyültmüş, böylece Büyük Osmanlı imparatorluğunun tarihteki rolünün Avrupa kıtasına yerleşmekle gerçekleşeceğini görerek ilk büyük hamleyi yapmış ve imparatorluğun temelini atmıştır. Babası gibi teşkilâtçı bir insan olan Murat, işlerini munta-

zam bir plân dahilinde yürütürdü. Onun plânlı icraatını bilhassa askerî hareketlerde takip ve tesbit etmek gayet kolaydır. Harpte de, sulhte de plân ve programa dikkat eden Birinci Murat iradece kuvvetli ve azim sahibi idi. Bütün ömrü hareket ve cevvaliyetle doludur. Bir harp adamı ve iyi bir kumandan olduğu kadar kılıcının keskinliği nisbetinde zekâ ve fevkalâde bir kavrayışa sahip olması; kurduğu akrabalık bağları, Anadolu'daki komşu beylerle olan münasebetlerinde pek iyi görülür. Murat iyi bir asker olduğu kadar mükemmel bir politikacı da idi. Tab'asına karşı da âdildi.

Babası zamanından kalan, ayni zamanda kendi devrinde yetişip parlıyan mühim şahsıyetlerin ferdî meziyetlerinden devletin yararına faydalanmıya dikkat ederdi. Maiyetindeki devlet adamı ve kumandanlarla, kendi arasında bir geçimsizliğe dair tarihlerde hemen hemen hiçbir hâdiseye rastlanmaz. Çandarlı Halil Hayrettin paşa, oğlu Halil Paşa, Hacı İl Bey, Lala Şahin Paşa, Evrenuz Bey, Timurtaş Paşa, Pasayiğit, Saruca Paşa, Doğan Bey gibi mühim şahsiyetler Murad'ın en büyük yardımcıları olmuşlardır.

Rumeli'deki fetihleriyle Osmanlı imparatorluğunun temellerini atarken, bu toprakların Türkleştirilmesi yoliyle temsiline de dikkat etmiştir. Bu gaye ile Rumeli'de mühim mevkilerin zaptını müteakıp derhal Anadolu'dan Türk halkı nakledilmiştir. Rumeli fetihleri esnasında Balkan kavimlerinin fena taraflarına ve meziyetlerine gayet iyi vâkıf olduğu da anlaşılmaktadır. Hıristiyan çocuklarının toplanması ve islâm terbiyesi verilerek askerlikte istifade edilmesi için yeniçeri teşkilâtı onun zamanında kurulmuştur. Tab'ası olan herkese karşı tam bir vicdan serbestliği tanımakta idi. Rum patriğinin 1385 de Papa Al-

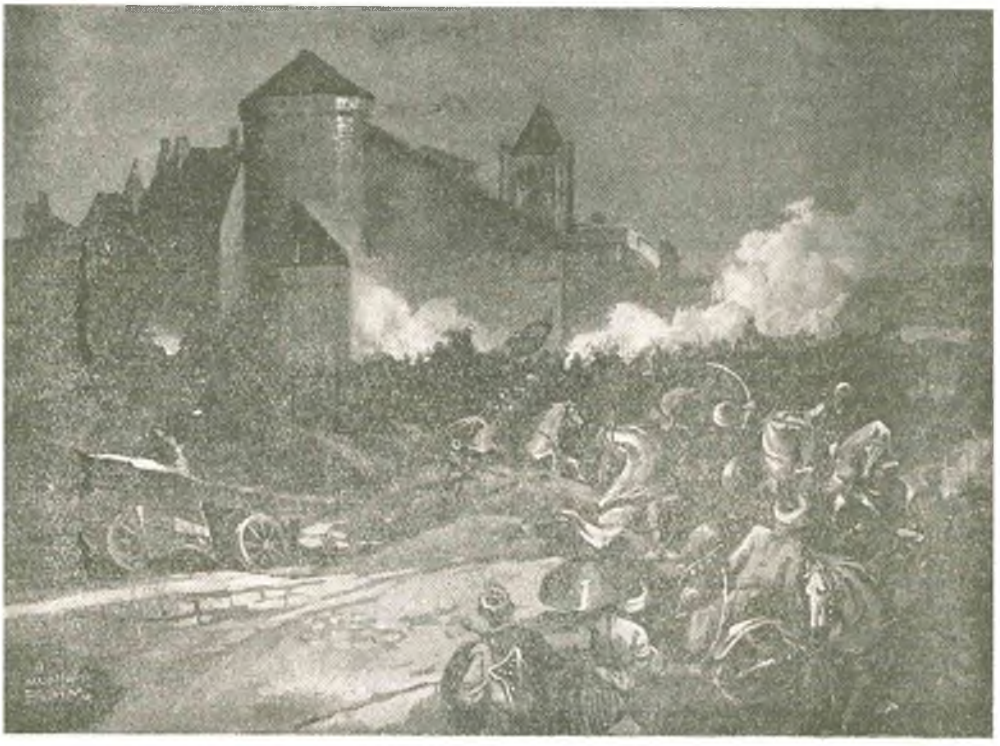

Osmanlı'ların bir kale muhasarasını tasvir eden bu resim Münif Fehim'indir.

tıncı Ürben'e yazdığı mektupta, kiliseye tam bir serbesti bahşetmiş olduğunu zikretmesi buna işaret eden en kuvvetli vesikalardandır. Onun içindir ki Türkler hakkında kalemini aleyhte kullanan Rumen tarihçisi Yorga bile Murad'ı «kendisine tâbi müslümanlara karşı cömert ve âlicenap ve Hıristiyanlara karşı galip gelmeyi değil, kalbleri kazanmayı bilen yumuşak, müsamahalı bir efendi» diye tanıtmaktadır. Bizans müverrihlerinden Halkondil ise «az konuşan, fakat konuştuğu zaman güzel söz söyliyen hayırhah bir hükümdar, yorulmak bilmiyen bir avcı ve kibar bir şövalye» cümlesiyle tasvir etmektedir «Osmanlı imparatorluğunun kuruluşu» adlı mühim eserin sahibi Gibbons ise; Murad'ın meziyetlerini tahlil ettikten sonra, bilhassa askerî ve idarî icraatını gözönünde bulundurarak «Osman etrafına bir ırk toplamıştır, Orhan bir devlet yaratmıştır, fakat imparatorluğu kuran Murat olmuştur.» cümlesiyle, Birinci Murad'a ayırdığı bahsi bitirmektedir.

Birinci Murat sadece bir harb adamı değildi. Osmanlı devletinde askerî, idarî, malî teşkilâtın geliştirilmesinde Birinci Murad'ın ve vezir Çandarlı Halil Paşanın hizmetleri yukarılarda tetkik edilmiştir. Teşkilât - lanma işine önem veren Birinci Murad'ın imar ve kültür hareketlerine de önem verdiği görülmektedir. Osmanlılarda ilmî ve kültürel faaliyet İznik medresesinin kurulmasiyle başlamıştı. Bursa zaptedilince Bursa'da da medreseler kuruldu. Birinci Murat Bursa hisarında ve Çekirge'de iki cami inşa ettirdi. Çekirge'deki camide, medrese ile cami aynı binada birleşmiş orijinal bir tiptir; alt kat cami üst kat da medresedir. Caminin cümle kapısının önündeki son cemaat mahalline muadil renkli kısmın üstüne ikinci bir kat tesis olunmak suretiyle, buraya medreseyi teşkil eden ikinci katın odaları ve bunları birbirine bağlıyan galeriler yerleştirilmiştir. Birinci Murad'ın bu camilerden başka Bursa'da bir de imareti vardır. Camiler dışındaki eserler arasında han, hamam ve türbeleri zikretmek gerekir. Birinci Murat tahta geçtiği ilk yıllar içinde Bursa kaplıca hamamlarını esaslı şekilde tamir ettirmiştir. Bursa'da ilk hanı Orhan Gazi yaptırmıştır. Emir Hanı diye anılan Orhan Gazi hanından sonra Birinci Murat zamanında Kapan Hanı isimli han yaptırılmıştır.

Miloş Obiliç
(Yabancı tarihlerde görülen bir resmi)

Murat Hüdavendigâr zamanında Bursa'dan sonra imar edilen şehirler arasında bilhassa İznik ile Edirne göze çarpar. İznik'te 1378 - 1391 yılları arasında Mimar Hacı Mûsa tarafından Çandarlı Halil Hayrettin Paşa namına inşa olunan Yeşil Câmi, İznik'in en muhteşem ve güzel yapılarından olup bu eser Osmanlı cami mimarîsinin de ilk büyük örneklerindendir. Bu caminin mihrabı ile 1922 yılında tahrib edilmiş olan son cemaat yerinin mermer parmaklıkları Osmanlı mermer işçiliğinin bu sahadaki ilk mühim sanat eseridir. Birinci Murad'ın annesi Nilüfer imareti de İznik'in sayılı sanat eserlerindendir. Bu imaretin plânı Bursa'daki ilk camilere benzer.

Dimetoka ve Edirne 1362 yılı zarfında fethedildiği halde Birinci Murat üç dört sene kadar Dimetoka'da oturmayı tercih etmiş - tir. Murad'ı Edirne'den önce Dimetoka'da oturmıya sevkeden sebepler arasında o sırada Dimetoka'nın Edirne'den daha mâmur olabileceği ihtimalidir. Nitekim Birinci Murat Edirne fethedilince kale içindeki tekfûr sarayını beğenmemiş, kale haricinde bir saray inşasını emretmiş, inşaat tamamlanınca Edirne'yi merkez it - tihaz etmiştir. Edirne fethedilince Birinci Murat ilk cuma namazını kiliseden çevirttiği bir camide kılmıştır, burası sonradan Halebiye camii adını almıştır. Birinci Murat zamanından başlamak üzere Edirne en çok imar gören ve büyüyüp güzelleşen şehirlerden olmuştur.

Birinci Murad'ın, yapıcı bir ruha sahibolduğunu, yeniden inşa imkânı bulunamadığı müddetçe eski eser ve yapıların muhafazasına gayret ettiğini bütün icraatında takibetmek mümkündür. Onun

en sıkışık devresi olan Kosova seferine çıkarken bile geçtiği yerlerde hiçbir tarafın tahribine müsaade etmemesi bunun en açık delilidir.

Birinci Murat, Türk yurdunu emniyet altına almak için bir çok askerî ve siyasî teşebbüsleri başarıyla neticelendirdiği gibi; Osmanlı Devleti'nin kuruluşundanberi nüfuzlarının kuvvet ve sirayeti daima hissedilmiş bulunan Ahî teşkilâtını da kontrolu altına almış ve bu zümrenin başına geçerek Reis'i olduğunu; Murad'ın, Tahsin Öz tarafından neşredilen vakfiyesindeki şu ibareden «Ahîlerimden kuşandığım Kuşağı Ahî-Musa'ya kendi elimle kuşattım, Malkara'ya diktim» öğrenmekteyiz.

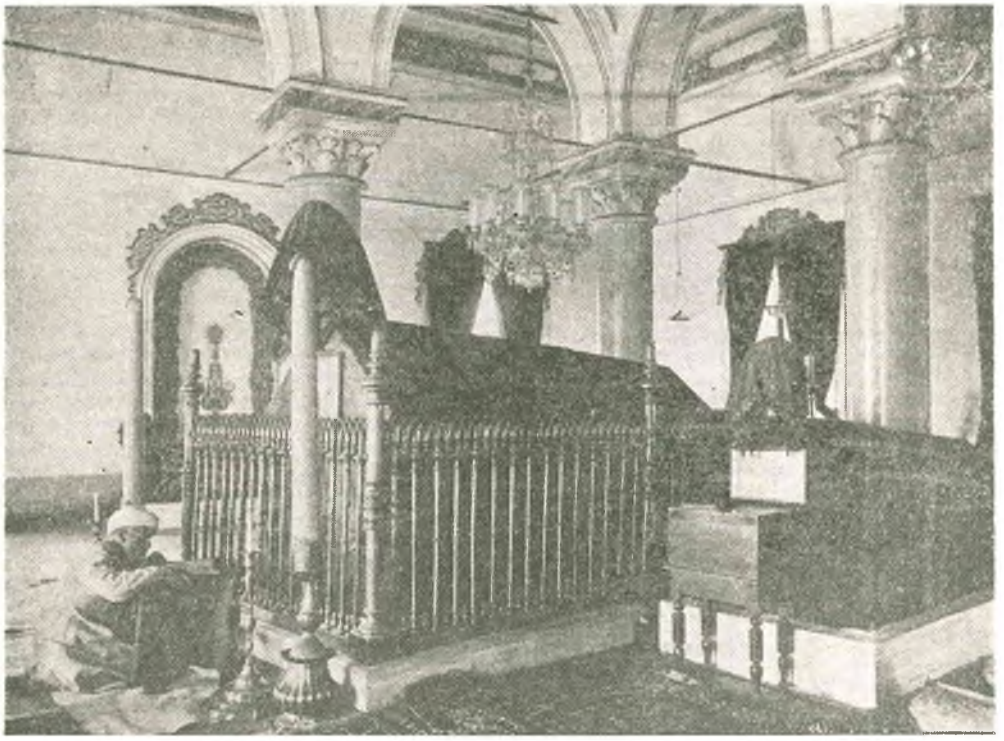

Hüdavendigâr'ın Bursa, Çekirge'deki camisi avlusunda bulunan türbesi

Murat Hüdavendigâr; uzağı gören, her ihtimali düşünüp icabeden tedbiri zamanında olan kuvvetli bir politikacı, mükemmel bir kumandan ve idareci, bütün iyi vasıfları şahsında toplamış bir hükümdardı.

Yıldırım Bayezid'in tuğrası

YILDIRIM BAYEZİT

★

Cölôsu ve kardeşi Yakup Çelebi'yi boğdurtması — Anadolu Beyliklerinin zaptı, Karamanoğulları'yle harp — Osmanlı donanmasının Sakız'a baskını — Yıldırım ve Bizanslılar — İstanbul'un Türk'ler tarafından ilk muhasarası — Rumeli'de fetih ve akın hareketleri — Macaristan, Eflâk, Bosna — Bulgaristan'ın ilhakı — Serez toplantısı — İstanbul'un ikinci muhasarası — Niğbolu savaşından evvel Avrupa Devletleri — Niğbolu meydan muharebesi — İstanbul'un üçüncü muhasarası — Yunanistan harekâtı — Karaman ülkesi, Samsun çevresiyle Kadı Burhaneddin arazisinin zaptı — Yıldırım ve Memlûk'ler — İstanbul'un dördüncü muhasarası — Timûr tehlikesi — Timûr Devleti ve icraatı — Bayezid'le Timûr'u karşı karşıya getiren olaylar ve birbirlerine mektupları — Ankara Meydan Muharebesi — Bayezid'in esareti — Şehzadelerinin firarı — Timûr ordularının Osmanlı Devleti şehirlerini yağma ve tahripleri — Bayezid'in Akşehir'de ölümü

★

Babası Murat Hüdavendigâr'ın Kosova'da şehit düşmesi üzerine muharebe sahasında hükümdarlık makamına geçen Bayezid, Osmanlı padişahlarının en kıymetlilerinden biridir. Annesi Gülçiçek Hatun'dur. Vakıf kayıtlarının tetkikinden bu kadının aslen Rum olduğu anlaşılmaktadır. Eski Osmanlı tarihçilerinden Oruç Bey Bayzeid'in doğum yılını 1357 de, İranlı şair Hâmidî ile İdrisî Bitlisî ve Hoca Sadeddin gibi diğer tarihçiler 1360 da gösterdiklerine nazaran, hükümdar olduğu zaman 32 veya 29 yaşında bulunuyordu.

Kosova muharebesine Kütahya ve Sultanönü bölgesi askerlerinin başında iştirak eden Bayezit, meydan muharebesinin kazanılmasında mühim rol oynadığı gibi, şehzadeliğinde de kendisini göstermiş bir şahsiyetti. Kardeşi Savcı Beyin isyanı hadisesinde, bu isyanın bastırılması ve Savcı Beyin tedibî için kendisine verilen vazifeyi muvaffakıyetle başarmıştı. Murat Hüdavendigâr Karaman oğlu ile muharebe ettiği zaman

YILDIRIM BAYEZİT

Babası: Murat Hüdavendigâr

Annesi: Gülçiçek Hatun

Doğduğu tarih: 1360

Devlet Reisi olduğu tarih: 1389

Öldüğü tarih: 8 Mart 1403

Bilinen zevceleri: Devlet Hatun (Germiyanoğlu Süleyman Şah'ın kızı), Prenses Olivera (Kosova'da öldürülen Sırp Kıralı Lazar'ın kızı), Köstendil Bulgar Prensi Konstantin'in üç kızından biri.

Çocukları: Çelebi Mehmet (Devlet Hatun'dan), Ertuğrul, Emîr Süleyman, Musa Çelebi, İsa Çelebi, Mustafa (Düzmece), Kasım Çelebi, Hundi Hatun, Fatma Hatun, Paşa Melek ve adı bilinmiyen bir kız.

Türbesi: Bursa'daki camisi yanındadır.

Veziri: Çandarlı Ali Paşa (Murat Hüdavendigâr devrinden devam ile Yıldırım'ın esaretine kadar vezirlik yapmış; Ankara savaşından sonra Emîr Süleyman'ın tarafını tutarak ölünciye kadar (1406) ona vezirlik etmiştir.

Rumeli askerine kumanda eden Bayezit, zaferin kazanılmasında bilhassa müessir olmuştu. Bu harpteki sür'at ve celâdetinden dolayı kendisine Yıldırım unvanı verildiğinden, bu lâkap onun isminin ayrılmaz bir parçası ve dolayısiyle de şahsiyetinin ifadesi olmuştur.

Muharebe sahasında hükümdar ilân edilen Bayezit, bir kısım Osmanlı tarihlerine nazaran, kardeşi Yakup Çelebi'yi devlet adamlarının tasvibiyle boğdurtmuştur. Bayezit, kardeşini ister devlet adamlarının tesiriyle, isterse onların dahli olmaksızın yalnızca kendi iradesiyle Dündar Bey ve Kardeşi Savcı Beyin hâdiselerini gözönünde tutarak, öldürtmüş olsun, elbette ki iyi bir iş yapmamış ve Osmanlı hükümdarları arasında ilk kardeş katili olarak tarihe geçmiştir. Zira Yakup Çelebi de kıymetli bir şahsiyetti. Kosova muharebesinde olduğu gibi, muharebeden önce de değerli hizmetler ifa etmişti. Kosova muharebesine Karesi sancak beyi sıfatiyle iştirak eden Yakup Çelebi bilhassa Sancak Beyliği ettiği mıntıkada sevgi uyandırmıştı. Onun, asker tarafından da hayli sevilmekte olduğu muhakkaktır. Müverrih Âşık Pazazade «O gece askere ıztırap düştü» cümlesiyle bu sevgiyi ifade etmek istemiştir. Yakup Çelebi'nin öldürülmesi hâdisesinin Murad'ın bir kısım ümerası ve Yakub'un taraftarları arasında olduğu gibi, Osmanlı sınırları dışında kalan Anadolu Beylikleri arasında bile Bayezid'e karşı kırgınlık uyandırdığı anlaşılmaktadır. Anadolu'da Osmanlı hegemonyasının gelişmesini istemiyen Karamanoğulları bu hâdiseden faydalanarak Anadolu Beyliklerini Osmanlılar aleyhine kışkırtmaya koyulmuşlardır.

Yıldırım Bayezid
(Bu resim Topkapı Sarayı Müzesindedir. Ressamı bir Avrupalıdır.)

Muharebe sahasında hükümdar ilân edilen yegâne Osmanlı padişahı olan Bayezit, Kosova muvafakıyeti dolayısiyle kat'iyyen zafer sarhoşluğuna kapılmamış, bu zaferin meyvalarından gayet güzel şekilde istifade olgunluğunu göstermiştir. Bayezit, Kosova zaferini müteakıp Sırbistan işlerini düzene koyduktan sonra Edirne'ye döndüğü sırada Venedik, Ceneviz vesaire gibi İtalyan hükümetlerinden gelen elçiler Bayezid'in hükümdarlığını tebrik ile babası zamanında verilen ticarî müsaade ve imtiyazların tasdikini rica ettiler. Bayezid'in elçilerin ticarî dileklerini kabul etmekle beraber onlara karşı çok mağrur davrandığı, sert konuştuğu söylenir. İtalyan kaynakları bu sırada Bayezid'in elçileri «Macaristanı zaptettikten sonra Roma'ya kadar atını süreceğini ve orada Sen Piyer kilisesi mihrabında atına arpa yedirece ğini» söylediğini kaydederler. Bayezit gibi nefsine fazla güvenen bir insanın, Kosova zaferi münasebetiyle kendine güveninin artması ve ayni yerde hıristiyanların birleşik kuvvetleriye karşılaştığından o zaman için hıristiyan dünyasına karşı kin duyması tabiî görülebilir. Ancak, dinî hislere ve mabedlere hürmeti olan Türklerin bu hasletleri gözönüne getirilince, Bayezid'in Sen Piyer kilisesi mihrabında atına arpa yedireceğini söylemiş bulunduğuna inanmak güçtür.

Yıldırım Bayezit (Avrupa tarihlerinde çıkan resimlerinden)

Venedik senatosu Murad'ın oğullarından hangisinin hükümdar olduğunu kestiremediği için, her iki şehzadeye de ayrı ayrı iki mektup yazılmıştı. Venedikliler Bayezid'in hükümdarlığını öğrenince, Françesco Quirino'yu elçi olarak Bayezid'e gönderdiler. Bayezit işte bu elçiye Venedik ticaretini himaye edeceğini vadetmiştir.

Batı Anadolu Beyliklerinin zaptı

Osmanlıların kuvvetlenmesinden dolayı devamlı bir kuşku altında bulunan Anadolu beylikleri, Birinci Murad'ın ölümü üzerine, hükümdar değişikliğinden faydalanarak birleşik bir cephe meydana getirmiye çalıştılar. Bu sırada beyliklere önderlik eden ve Osmanlılar aleyhine teşviklerde bulunan şahıs Karaman oğlu Alâeddin Ali Beydi. Karamanoğullarının kışkırtması neticesi Aydın, Germiyan, Saruhan, Menteşe ve Hamit Beylikleri şehzade Yakup Çelebi'nin intikamını almak bahanesiyle Osmanlı arazisine tecavüze kalktılar. Germiyan hükümdarı İkinci Yakup Bey, evvelce kızkardeşinin çeyizi olarak Osmanlılara verilen yerleri geri almıya başladı. Karamanoğulları da Osmanlıların Hamidoğullarından aldığı Beyşehir'i zaptetti. Ayrıca Saruhan, Aydın ve Menteşe beyliklerini de teşvik ederk, onları da Osmanlıların aleyhine çevirdi. Anadolu'da Kara Tatar denilen Moğolların reisi Mürüvvet Bey ise Kırşehir'i zaptederek Sivas ve Kayseri hükümdarı Kadı Burhaneddin'e verdi. Böylece Anadolu'da Osmanlıların aleyhine bir hava esmekte ve Osmanlı mülküne tecavüzler vukubulmaktaydı.

Bu vaziyet karşısında Bayezit Rumeli işlerini düzene koyarak önce o taraftan emin olmıya çalıştı. Kosova harbinden sonra Lazar'ın oğlu İstefan Lazareviç ile yaptığı anlaşma neticesi, onu sıkıca kendisine bağlamıştı. Kosova harbi müttefiklerin aleyhine dönmek üzereyken, onbin kişilik kuvvetiyle muharebe sahasını terketmiş olan Vuk Brankoviç de vergi vermek suretiyle itaata alınmıştı. Bayezit mağlûp Sırplara böyle iyi muamele etmek suretiyle, haricî tahrikleri önlemeyi gözetmiş ve aynı zamanda Türk'e has adalet ve insanî muamelelerle kalbleri kazanmıya dikkat etmiştir. Bir taraftan bunları yaparken, Rumelide kuvvetli kalmayı da ihmal et-

Seyyit Lokman'ın Hünernâmesine göre Yıldırım Bayezit

medi. Evrenos Bey, Paşa Yiğit ve Firuz Bey gibi kumandanları bir miktar kuvvetle Niğbolu, Üsküp ve Serez gibi mühim noktalara bıraktı

Yıldırım Bayezit Rumeli işlerini yoluna koymıya uğraşırken Bizans işlerine müdahale fırsatını da kaçırmadı. Rumeli'yi emniyete alıp, Bizanslılara da isteklerini kabul ettirdikten sonra Anadolu'ya geçti.

Yıldırım Bayezit Anadolu'ya geçerken Sırp kralını ordusu ile birlikte, Bizans imparatorunun oğlu Manuel'i de muahede gereğince yine ordusu ile birlikte yanına almıştı. Rumeli cihetinden Sırp ve Bizans kuvvetlerini aldıktan sonra, Anadolu tarafından da, amcası Süleyman Paşanın damadı olan Kastamonu hükümdarı Kötürüm Bayezit'in oğlu İkinci Süleyman Beyi (Paşa) ittifakına çağırdı. Bunlara ilâveten Edirne'de muhafız olarak bıraktığı Beylerbeyi Kara Timurtaş Paşayı da Rumeli kuvvetleriyle birlikte Anadolu'ya celbetti. Böylece Yıldırım'ın emrinde kabarık sayıda kuvvetler toplanmıştı.

Zamanımızın en büyük tarih ressamı Matania'nın yaptığı bu resim, Yıldırım'ı bütün karakteriyle pek güzel canlandırmıştır.

Yıldırım Bayezit 1390 kışında birdenbire Anadolu'ya geçiverirken, ilk plânda Karamanoğullarının beyliklere yardımına fırsat bırakmadan onların işini bitirmeyi gözetmişti. Bayezit, onun için ilk hareketi Batı Anadolu beylikleri üzerine yaptı. Bayezit Anadolu'ya geçince, Germiyan hükümdarı İkinci Yakup Bey Kütahya taraflarına gelerek, ona pişmanlığını ve dolayısiyle dostluğunu göstermek istediyse de, Bayezit Yakup Beyi ve Germiyan Subaşısı Hisar Beyi tevkif ederek Trakya'da İpsala kalesine hapsettirdi. Germiyan ülkesini de tamamen ilhak etti. Yakup Bey İpsala'da dokuz sene kaldı. Sonra bir kolayını bularak İpsala kalesinden kurtulmıya, ayıcı ve maymuncu kıyafetine bürünerek deniz yoluyle Suriye'ye, oradan da Timur'un yanına gitmiye muvaffak olmuştur.

Bayezit, Germiyan topraklarını ilhakı müteakip Saruhan oğulları ülkesine yürürken Bizans Prensi Manüel'i Alaşehir (Philadelphia) üzerine sevketmiştir. Manüel, emrindeki Bizans kuvvetleriyle, Bizanslılara ait bu şehri Osmanlılar adına zaptetmiştir (1391). Şehir Türkler eline geçince, Yıldırım Bayezit burada cami, mektep ve hamamlar yaptırdı. Beldenin hâsılatının bir kısmını bu hayrata, bir kısmını da Bursa'daki hayrat ve imaretinin masraflarına tahsis etti. Şehrin fethinden iki buçuk asır sonra Alaşehir'i ziyaret eden Evliya Çelebi, Yıldırım Bayezid'in yaptırdığı camii bilhassa methetmektedir.

Bayezit, Saruhan oğullarına ait topraları harbsiz denecek bir şekilde zaptetmiş ve Saruhan Emiri Hızır Şah ile kardeşi Orhan'ı Bursa'ya yollıyarak hapsettirmiştir.

Saruhandan sonra Aydınoğulları topraklarına dahil olan Yıldırım Bayezit harbsiz Aydınoğulları ülkesini almış, buranın hükümdarı İsa Bey harbetmiyerek Yıldırım'a dehaleti tercih ettiği cihetle, Yıldırım Bayezit de onun yaşına ve olgunluğuna hürmet etmiş ve kaydı hayat şartiyle Tire'yi kendisine dirlik olarak vermiştir.

Bayezit, Aydınoğullarından sonra Menteşe Beyliği arazisini de zaptetmiştir. Yıldırım Bayezit bu beylikleri ilhak edince, ele geçirilen araziyi teşkilâtlandırmıya çalışmış, oğullarını buralara vali olarak bırakmış, Anadolu Beylerbeyliğini kurarak Kütahya'yı merkez

yapmış ve Kara Timurtaş Paşayı da Anadolu Beylerbeyliğine tâyin etmiştir.

Yıldırım Bayezit 1390 senesinde Germiyan, Saruhan, Aydın, Menteşe Beyliklerinin ilhakını tamamladıktan sonra Hamidoğulları üzerine yürümüştür. Hamidoğullarına ait arazinin çoğunu zaptettikten sonra yine bu beyliğe tâbi Antalya'ya teveccüh etmiştir. Antalya'nın Osmanlılara kat'î şekilde geçişine dair muhtelif tarihler zikredilmiştir. Bu sebeple çok kuvvetli bir kale olan Antalya'nın ilk plânda ve tam mânasiyle Osmanlı mülküne katılmadığı, Hamidoğullarından Antalya Beyi olan Osman Beyin ilk defa 1391 de Osmanlı himayesini kabul ettiği, ertesi yıl veyahut da 1399 da Antalya'nın kat'î şekilde zaptedildiği anlaşılmaktadır. Antalya zaptedilince, Firuz Bey muhafızlığa tâyin edilmiştir. Ankara harbinden sonra Hamidoğullarından Osman Bey, Karamanoğullarının da yardımiyle Antalya'yı Osmanlılardan almak istemişse de muvaffak olamamış, hattâ Karamanoğlu Mehmet Bey Antalya önündeki bu çarpışmalar sırasında bir gülle isabetiyle ölmüştür.

1390 senesi ile 1391 yılının bir kısmında Batı Anadolu'da icra edilen harekât neticesinde sahil İzmiri müstesna olmak üzere bütün Batı Anadolu toprakları Osmanlı idaresine geçmiş oluyordu. İzmir limanı o sırada Rodos şövalyelerinin elinde idi. Denizcilikte hayli kuvvetli olan Aydınoğullarının Ege denizinde hâkimiyet tesisine çalıştıkları devrede, Bizans imparatoru Üçüncü Andronikos Paleologos'un etraftan yardım istemesi neticesi, Papalık makamının da teşviki üzerine bir Haçlı donanması hazırlanmıştı. Bu mücadeleye katılan Haçlılar arasında en kuvvetli filoya sahip bulunan Rodos şövalyeleri, müttefikleri ile birlikte İzmir limanı ve kalesini bir baskınla zaptetmişlerdi. İşte bu hâdisenin cereyan ettiği 1344 yılındanberi İzmir Rodos şövalyelerinin elinde bulunuyordu. Aydınoğulları İzmir'i zapt için çok uğraşmışlarsa da şehir kuvvetle tahkim edildiğinden muvaffakiyet temin edememişlerdi. Hiristiyanların elinde bulunan sahil kısmına bundan dolayı «Gâvur İzmir», Türklerin elindeki iç kısmına da «Müslüman İzmir» denmiye başlanarak bu isim tefriki uzun müddet devam etmiştir.

Batı Anadolu harekâtı sırasında Yıldırım Bayezit sahil İzmirini zapta teşebbüs etmemiştir. Yıldırım'ın ordusu çok kuvvetli bulunduğuna nazaran şehrin zaptı elbette fazla zahmet çekilmeden mümkün olabilirdi. Binaenaleyh, Yıldırım Bayezid'in İzmir'e hücum etmemekle bir takım siyasî kombinezonları hesaba kattığı, bilhassa İzmir'in zaptı uğruna Lâtin devletlerini kendisine düşman hale getirmek istemediği ve Lâtinlerin Balkan milletleriyle Anadolu beyliklerini tahrik edebileceklerini hesapladığı anlaşılmaktadır. Onun için sahil İzmirinin zaptını daha müsait bir zamana bırakmıştır.

Karamanoğullariyle harp

Saruhan, Germiyan, Aydın, Menteşe ve Hamit beylikleri süratle ortadan kaldırılarak toprakları ilhak edilince, sıra Karamanoğullarına gelmişti. Zaten Anadolu beyliklerini tahrik eden Karamanoğulları idi. Müttefiklerinin çoğu ortadan kalkmasına rağmen Karamanoğullarına, tecavüzlerinin ceremesini çektirmek için bir sefer yapılması lâzımdı. Bu sebeple Yıldırım Bayezit, 1391 yılı baharında Hamidoğullarına karşı giriştiği harekâtı bitirir bitirmez Karaman sınırını tecavüz etti.

Osmanlılar Karaman sınırını geçtikleri sırada Karamanoğullarının Anadolu'da sadece iki müttefiki vardı. Bunlardan birisi, Sivas hükümdarı Kadı Burhaneddin, diğeri de Yıldırım'ın Anadolu beyliklerini istilâsını müteakip Osmanlı ittifakından ayrılıp karşı tarafa geçen Candaroğulları hükümdarı İkinci Süleyman Beydi. Yıldırım Bayezit Karaman toprağına girince Karamanoğlu Alâaddin Ali Bey, Kadı Burhaneddin ile Süleyman Beyden yardım istedi. Her muharebede süratle hareket eden Bayezit bunların kuvvetlerinin birleşmelerine zaman ve fırsat bırakmadan Konya önünde göründü. Alâaddin Ali Bey Larende'ye çekildi. O sırada Karamanoğullarının maiyetindeki Moğol ve Tatarların bir kısmı Bayezid'in tarafına geçmişlerdi. Karamanoğlunun müttefiki Kadı Burhaneddin Şebinkarahisar'a giderek oraya gelmiş bulunan Süleyman

Beyle görüştü. Candaroğulları hükümdarı Süleyman Bey (Paşa) Cankırı ve Ankara taraflarına akın yapılmasını teklif etti. Süleyman Beye göre; bu akın hareketi üzerine Yıldırım Bayezit Konya muhasarasını kaldırır, onlar da müttefikleri bulunan Karamanoğluna böylece faydalı olabilirlerdi. Lâkin bu fikri Kadı Burhaneddin kabul etmiyerek Karamanoğlu ile birleşmeyi münasip gördü. Her iki Anadolu Beyi Kırşehir'e gelerek oradan Karamanoğluna haber gönderip kendileriyle birleşmesini istediler. Bir taraftan da Anadolu'daki Kara Tatar ve Moğol ümerasını ittifaklarına çağırdılar. Moğollardan bazıları Kadı Burhaneddin ile Süleyman Paşaya iltihak ettilerse de, çoğu kışlak ve yaylaklarının Osmanlı arazisine yakınlığını bahane ederek dâvete icabet etmediler.

Kadı Burhaneddin ile Süleyman Paşa Karamanoğlunu Kırşehir'e çağırırken, Yıldırım Bayezit Konya muhasarasınna devam ediyordu. Konya Osmanlılara karşı iyi bir şekilde dayanmaktaydı. Nihayet Karamanoğlu Yıldırım Bayezit'le anlaştı. Beyşehir ile civarını Osmanlılara verdi, Osmanlıların müttefiki olmayı kabul etti. Çarşamba suyu her iki devlet arasında sınır kabul edilmek suretiyle sulh yapıldı. Yıldırım Bayezit Anadolu'da sulhu temin edince Karamanoğullarından alman yerleri Ankara ile birlikte bir sancak haline getirerek idaresine vezir Ali Paşanın azatlısı Sarı Timurtaş Paşa'yı getirdi. Ankara sancak beyliğine getirilen Timurtaş Paşa ile Anadolu Beylerbeyliğine tâyin edilen Timurtaş Paşa ayrı ayrı şahıslardır. Birincisi Sarı Timurtaş Paşa, ikincisi de Kara Timurtaş Paşa diye tanınır. Kara Timurtaş Paşa, Aygut Alp oğlu Kara Ali Beyin oğludur.

Osmanlı Donanmasının Sakız Adasına baskını

Batı Anadolu beyliklerinin Osmanlı devletine ilhakiyle Osmanlı devleti Ege ve Akdeniz kıyılarında hayli uzun sahillere sahiboldu. Aydın ve Menteşe beyliklerinin deniz kuvvetleri Osmanlı deniz kuvveti haline geldi. Böylece hem uzun sahillere kavuşulması, hem de tecrübe sahibi denizcilerin Osmanlı bayrağına geçmesiyle, Osmanlılar artık denizciliğe de ehemmiyet vermiye başladılar. Denilebilir ki Osmanlı deniz hâkimiyetinin temelleri bu sırada atılmıştır. Osmanlıların ilk mühim deniz harbi de bu devreye rastlar. Nitekim 1390 sonbaharında altmış gemilik bir Osmanlı filosu Sakız adasına bir baskın yaparak ada sahilerinde tahribatta bulunmuştur. Aynı deniz kuvvetleri Ağriboz ve Atik kıyılarına kadar uzanarak baskınlar yapmışlardır. Osmanlı denizcilerinin baskın hareketlerine kalkacak derecede kendilerinde kuvvet hissetmeleri, adalar halkını, bilhassa Lâtin devletlerini düşündürmiye başlamıştı. Adalar halkı tehlikenin bir gün kendi üzerlerine çökeceğini hissetmekteydiler. Türklerin, zaptettikleri yerlere sömürge gözü ile bakmamaları, alınan arazide yerleşmeyi gözetmeleri, adalar halkını daha fazla düşündüren cihetti. Bayezid'e gelince, denizlerde de bir şeyler yapılabileceğini kestirdiğinden Anadolu kıyılarından adalara buğday sevkiyatını menetti.

Yıldırım Bayezit (Kapıdağlı serisinden)

Yıldırım Bayezit ve Bizanslılar

Yıldırım Bayezit Osmanlı tahtına geçtiği sırada Bizans'ın imparatorluk

tacı Beşinci Yuannis Paleologos'un başındaydı. İki defa Bizans tahtını işgal etmiş bulunan Yuannis'in hükümdarlık müddeti 47 seneyi bulmuştu. Yuannis'in, Andronikos ve Manuel isimlerindeki oğullarının saltanat kavgalarına karışmalarına ait hâdiseler, Murat Hüdavendigâr zamanındaki Osmanlı - Bizans münasebetleri bölümünde tetkik edilmişti. Murat, Bizans'ın saltanat kavgalarından ustalıkla faydalanmış ve Bizans imparatorlarını Osmanlı padişahlarının oyuncağı ve tâbii vaziyetine getirmişti. Yıldırım, padişah olduğu zaman, Bizans imparatorları, Osmanlılara yılda otuz bin altın vergi ile padişah istediği zaman on iki bin asker vermekle mükellef bulunuyordu.

Birinci Murat zamanında saltanat uğrunda baba ile oğul nasıl birbirlerini devirmişlerse, Yıldırım Bayezit zamanında da dede ile torun arasında aynı tarzda mücadele cereyan etmiştir. Babası Beşinci Yuannis ile yaptığı saltanat mücadelesi dolayısiyle gözlerine mil çekildiği için Kör Andronikos diye anılan Dördüncü Andronikos'un, Yuannis isminde bir oğlu vardı. Beşinci Yuannis, ikinci oğlu Manuel'i kendisine saltanat ortağı tâyin ettiği için ihtiyar Yuannis'in ölümü halinde tahtın Manuel'e kalacağı kat'î idi. Manuel ile ihtiyar Yuannis, Andronikos oğlu Yuannis'e hiç kıymet vermemekte idiler. Menkûp vaziyette bulunan Yuannis ile babası Andronikos ise, Yıldırım Bayezit padişah olduğu zaman kendisine müracaatta bulununca, yeni Osmanlı padişahı da Bizans'ın iç işlerine müdahaleye fırsat bulmuştu. Yıldırım Bayezit bir miktar askerin başında Edirne'den İstanbul üzerine yürüyerek imparator Beşinci Yuannis ile oğlu ve saltanat ortağı Manuel'i imparatorluktan uzaklaştırıp hapse attırarak, Andronikos ile oğlu Yuannis'i onların yerine geçirmiş ve vergiye bağlamıştı (1390). Fakat kısa bir müddet sonra Yuannis ile Manuel hapisten kurtularak Bayezid'e müracaat edip, vergiden maada bir miktar asker vereceklerini bildirdiklerinden, bu defa Bayezit ihtiyar Yuannis ile oğlunun hükümdarlıklarını sağladı. Andronikos ile oğlu Yuannis'i de hapse attırmıyarak Silivri ile Marmara Ereğlisi ve Selânik'in hâkimi tanıdı.

Yıldırım Bayezit Batı Anadolu'daki Beyliklerin fethine çıktığı zaman Manuel de bir miktar Bizans askeriyle birlikte Bayezid'in emrinde çalıştı. Bu arada Bizanslılara ait Alaşehir'in Osmanlılar tarafından zaptı gibi tarihte eşine ender rastlanan enteresan hâdise cereyan etmiş oldu.

Yıldırım Bayezit Anadolu harekâtı ile meşgulken, bundan faydalanan Beşinci Yuannis Paleologos, İstanbul surlarının bazı yerlerini tamir ettirmiş idi. Bu arada «Yaldızlı Kapı» denilen Yedikule kapısının iki yanındaki kuleleri de tamir ile eskisinden daha kuvvetli hale getirmişti. Surların inşaatında kullanmak üzere şehirdeki bazı kiliseleri yıktıran Yuannis, tamiratı belli etmemek için de bir takım tedbirler almış, bilhassa surları süslemekte olduğu hissini vermiye çalışmıştı. Bayezit bunu duyunca pek sinirlenmiş ve imparatora haber göndererek tamir ve tezyin bahanesiyle yapılan tahkimatın derhal yıkılmasını, eğer emrine riayet etmezse Türk ordusuna hizmet etmek üzere yanında bulunan oğlu Manuel'in gözlerine mil çekeceğini bildirmişti. İmparator Beşinci Yuannis, Yıldırım'ın bu kat'î emri karşısında surlarda yaptırdığı tamiratı yıktırmaya mecbur olmuştu (1391).

Yuannis bu hâdiseden sonra fazla yaşamadı ve oğluna zevceliğe seçip sarayına aldıktan sonra bu fikrinden vazgeçip kendisine metres yaptığı güzel Evdoksiya'sının kolları arasında can verdi.

Türkler tarafından İstanbul'un ilk muhasarası

Beşinci Yuannis'in oğlu Manuel, Padişahın Bizans surları hakkındaki ültimatomunu ve babasının ölümünü haber alınca gizlice Bursa'dan kaçıp İstanbul'a gelerek Bizans tahtına tek başına oturdu. Sultan Bayezit, Manuel'in firarına pek fazla sinirlendi. İstanbul'a bir adam yollıyarak sıkı bir ültimatom mahiyetindeki isteklerini bildirdi. Bayezit, Bizans imparatorlarının Osmanlı padişahlarının tâbii olmalarından maada yıllık verginin arttırılmasını, İstanbul'da bir Türk mahallesi tesisi ile Türklerin dâvalarına bakmak üzere bir kadı ikamesini ve bir câmi inşasını istiyor, ve «Eğer emirlerime itaat edip rahat yaşamak istersen,

şehrin kapılarını kapatır, içerde istediğin gibi saltanat sürersin; şehir haricinde ne varsa benimdir» diyordu.

Manuel, padişahın isteklerine red cevabı verince, Bayezit İstanbul'un muhasarasını emretti. Veziriâzam Ali Paşa kumandasında bir Osmanlı ordusu surlara kadar dayanan toprakları zaptederek şehri muhasaraya başlamıştı (1391). İstnbul'un Türkler tarafından ilk muhasarası olan bu mühim hâdisenin cereyan şekli, Osmanlı devletinin ilk devirlerine âit bazı hâdiselerde olduğu gibi tam mânasiyle aydınlık değildir. Gibbons ve Yorga gibi Avrupa tarihçileri Yıldırım Bayezit zamanında İstanbul'un 1391 den 1402 ye kadar mütemadî şekilde abluka edildiğini yazarlar. Neşrî, Âşık Paşa zade ve Hoca Sadeddin gib Osmanlı tarihçileri ise, Niğbolu harbinden önce ve sonra olmak üzere iki muhasara gösterirler. Diğer Osmanlı tarihleri ile bilhassa yabancı kaynaklar iyice karşılaştırılınca Yıldırım Bayezit zamanındaki İstanbul muhasaralarının sayısının dördü bulduğu görülür. Ancak bu muhasaralarda abluka vasfının daha galip olduğu muhakkaktır.

İstanbul'un ilk muhasarası yedi ay sürmüş, o sırada İmparatorun Osmanlı şartlarını kabul etmesi ve Macar kralı Sigismund'un Bulgaristan'a bir saldırış hareketine hazırlandığının öğrenilmesi üzerine muhasara ablukaya tahvil edilmiştir ki bu abluka 1395 yılına kadar sürmüştür.

İstanbul'un ilk muhasarası üzerine, imparator Manuel'in kabul ettiği şartlar şunlardır:

1 — Her sene verilmekte olan haracın arttırılması,

2 — İstanbul'da bir Türk mahallesi kurulması için 700 ev verilmesi ve bir câmi yapılması,

3 — İstanbul'daki Türklerin dâvalarına bakmak üzere bir kadı bulundurulması,

4 — Şehir dışında Galata'dan Kâğıthane'ye kadar olan arazinin Türklere terki ve burada bir Osmanlı garnizonunun bulundurulması.

Neşrî tarihinde Gelibolu'dan hazırlanıp gelen donanmanın da muhasara muharebelerine iştirâk ettiği zikredilmekte ise de, o sırada hayli kuvvetlenmiş olmakla beraber, Türk donanması henüz böyle büyük bir işi başaracak kudrette değildi.

Neşrî yine bu muhasara için «amma ol zamanda şimdiki gibi top çok değildi. Bir nice zaman cenk edip, kâfiri açlıktan bunalttılar» diyerek, İstanbul'un zaptının neden kısa zamanda mümkün olamadığına işaret etmektedir.

İstanbul'un birinci muhasarası üzeri-

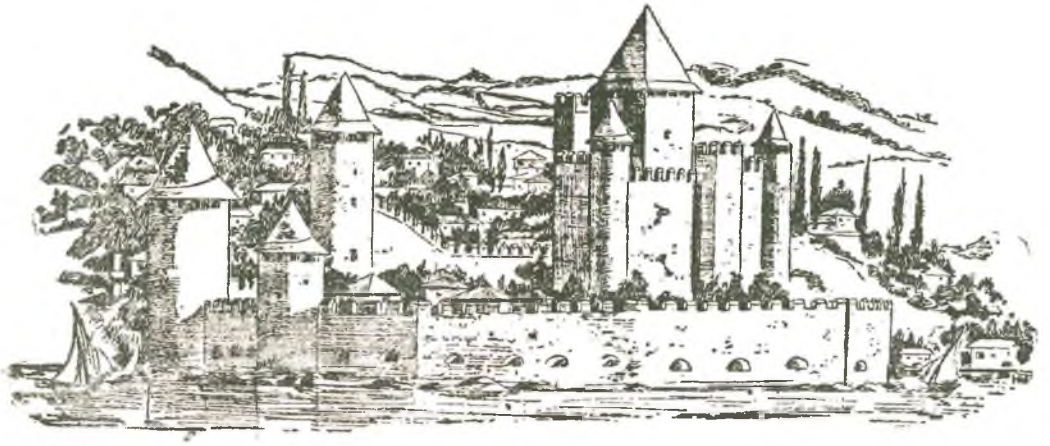

Yıldırım'ın Bizansı tehdit için üçüncü muhasarada yaptırdığı Güzelce Hisar (Anadolu Hisarı)
(Prof. Gabriel'in eserinden)

ne Galata'dan Kâğıthane'ye kadar uzanan sahaya altı bin kişilik asker konulmuşsa da, imparatorun, şehir dahilinde bir Türk mahallesi tesisi ve kadı bulundurulması meselesini savsaklaması, İstanbul'un ikinci defa kuşatılmasına sebebolmuştur.

Rumeli'de fetih ve akın hareketleri

Yıldırım Bayezit Anadolu'da meşgul olduğu sırada Rumeli'yi de tamamen ihmal etmedi. Rumeli'de teşebbüs kudretinin daima Türkler tarafında kalmasına dikkat etti. Onun için kuzey ve batı hudutlarının kuvvetle muhafazasına ehemmiyet vermekteydi. Batı Anadolu Beyliklerinin zaptını te'min eden ilk Anadolu harekâtından sonra, Yıldırım'ın Rumeli'deki Osmanlı hududunun kuzey ve batı bölgelerine birer ordu sevkettiği görülmektedir. Yıldırım Bayezid'in bu kuvvetleri, hudutlardaki tecavüz hareketi üzerine mi, yoksa doğrudan doğruya fetih hareketlerini daha ilerilere götürmek için mi sevkettiği tam mânasiyle aydınlık değildir. Zira gerek Osmanlı, gerekse batı tarihçilerinin Rumeli hâdiselerine dair 1391 den itibaren beş on senelik vukuatın sıralanışında takdim tehirler mevcuttur.

Eflâk Voyvodası Mirça (Mircea Cel Batran) 1391 yılında Tuna nehrinden güneye sarkarak Osmanlı arazisine tecavüz etmişti. Osmanlı tarihleri Mirça'nın bu tecavüz sırasında Bulgaristan'daki Karinabad'a kadar şehri yağmalayıp tahribettiğini yazarlar. Mirça'yı tecavüze sevkeden sebep, ihtimal, Macar kralı Sigismund'un teşviki ile Vidin fatihi Firuz Beyin 1389 yılındaki Eflâk akınının intikamını almak arzusundan ibaretti. Mirça, Tuna güneyine tecavüze giriştiği sırada Çandar oğlu Süleyman bey ile de anlaşmış bulunuyordu.

Mirça'nın tecavüzü kendisine pek pahalıya maloldu. Türk kuvvetleri tarafından yakalanan Mirça Bursa'ya yollandı. Bursa'da bir müddet menfi kalan Eflâk Voyvodası nihayet Türklere vergi ödemeyi ve Eflâk üzerinde hâkimiyet iddia eden Macarlara karşı Bayezid'e asker vermeyi kabul ve taahhüt etti. Mirça'nın bu taahhütleri müteakip yeniden mevkiini elde etmesine müsaade edilmiş, fakat o Niğbolu harbinin arifesinde itaatsizliğe başlamıştır.

Mirça'nın tedib ve esir edildiği yıl içersinde Türk akıncılarından bir başka kol Bosna'ya, üçüncü bir grup da Macar arazisine girdi. Macar toprakları dahilinde verilen ilk Türk - Macar muharebesi Karlofça yakınında Nagy - Alasz mevkiinde cereyan etmiştir.

Yine bu yılın mühim hâdiseleri arasında Selânik'in zaptı meselesi de vardır. Lâkin Selânik'in zaptı işi diğerlerinden çok daha fazla kabili münakaşadır. Makedonya'nın güzel limanının Birinci Murat zamanındaki muhasarasına, zaptına ve nihayet tekrar Rumlara bırakılmasına dair hâdiseler gözden geçirilmişti. Ekseri Osmanlı tarihleri Selânik'in 1391 de bizzat Yıldırım Bayezit tarafından zaptedildiğini yazarlarsa da, şehri 1403 te Bizanslıların Venediklilere sattığına ve 1430 yılında şehrin Osmanlı hâkimiyetine sokuluşuna dair malûmat gözönüne getirilince; 1391 muhasarasının Selânik'in kat'î zaptını sağlamadığı neticesi çıkmaktadır. Bu sebeple, Yıldırım Bayezit zamanındaki fethin 1394 te olması, fetret devrinde şehrin elden çıkarak 1430 daki zaptına kadar Türk hâkimiyeti dışında kalması ihtimali çok daha kuvvetlidir.

Yıldırım Bayezit zamanında Macaristan

Türklerle Macarlar birbirlerini Murat Hüdavendigâr zamanında tanımıya başlamışlardı. Macar askerleri Sırp Sındığı harbinde ve Kosova muharebesinde Türk sillesinin ne olduğunu görmüşlerdi. Fakat asıl geniş çapta Türk - Macar temas ve karşılaşması Yıldırım Bayezit devrinde vukubuldu. Balkanlardaki hâkimiyet sahalarını genişletmiye çalışan ve bu heves peşinde koşan Macarlar, Türklerin Meriç vâdisine ulaşmasından itibaren Türk ilerleyişinden endişe duymıya başlamışlardı. Onun içindir ki, Türk orduları Macar topraklarına ayak basmadan önce bile, Balkanlarda Türklere karşı hazırlanan müşterek cepheye asker yollıyarak iştirak etmişlerdir. Bu bakımdan, Macaristan'ın Yıldırım Bayezid'den önceki durumuna da kısaca göz atmak lâzımdır.

Türkler Rumeli'ye geçtiği sırada Macaristan'da Anju hanedanı vardı. Anju

lara Macar tacı 1308 de intikal etmiş ve 1385 yılına kadar Macarları bu hanedandan gelenler idare etmişlerdi. Anju hanedanından gelen kralların en meşhuru Büyük Layoş (Ludvig - Lui) dir. Büyük Layoş (1342 - 1382) Macar kralların en kudretlilerinden biridir. 1370 tarihinde Leh kralı Kazimierz (Kazimir) in ölümü üzerine aynı zamanda Lehistan kralı olarak da tanınan Büyük Layoş Macaristan'ı kuvvetlendirmiye ve arazisini genişletmiye çalışmıştır. Layoş, Macar topraklarını İtalya'da, Adriyatik kıyısında ve Balkanlarda genişletmek için mücadelelere girişmiş ve mücadelelerinde muvaffak olmuştur. Türkler Rumeli'ye geçerek adım adım ilerledikleri sırada Layoş da Balkanlarda Katolikliği ve Macar nüfuzunu yaymak için uğraşıyordu.

Çok mutaassıp bir Katolik olan Büyük Layoş Türklerle ilk defa ve fiilen Sırp Sındığı muharebesinde tanıştı. Layoş'un Türklerle tanışması kendisinin az daha canına mâlolacaktı. Sırp Sındığından sağ salim kurtuluşunu boynundaki Meryem tasvirine atfederek onun nâmına kiliseler yaptırmıştı. Layoş, Türkler'le muharebeye teşebbüs ederken Hıristiyanlığın müdafii rolünü oynuyor, Bosna'yı istilâya çalışırken de yine Hıristiyanlık gayretini maske ederek Bosna'daki bogomilciliği silmek istiyordu. Papalar, bogomil mezhebini rafızilik kabul ettiklerinden Macar kralını destekliyorlardı. Türkler Bulgaristan topraklarına girdikleri sırada Büyük Layoş, Dalmaçya kıyılarında genişledikten başka Balkanlarda da Sırbistan, Eflâk ve Buğdan üzerinde Macar nüfuzunu tanıtmıştı.

Layoş erkek evlât bırakmadan ölünce Macar tahtı için bir kaç senelik karışıklıktan sonra, Macar tacı Lüksemburg sülâlesinden Çek kralı Dördüncü Karl'ın oğlu Sigismund'a intikal etti. Sigismund, Layoş'un büyük kızı Maria'nın kocası sıfatiyle Macar tahtının sahibi olunca, Layoş'tan daha fazla Türkler'le uğraşmıya mecbur olacaktı. Zira Sigismund'un kırallık ettiği yıllar (1386 - 1437) Türklerin kuvvetle Balkanlara yerleşmiye çalıştığı devreye rastlar.

Türkler Rumeli'ye ayak bastıkları zaman Sırbistan'ın büyük kralı İstefan Duşan ölmüş olduğundan Sırbistan'ın birliği bozulup kudret ve satveti fazlaca eksildiği için, Balkanların müdafiliğini yapmak Macarlara kalmıştı. Macar kralı Büyük Layoş Balkanların ve Hıristiyanlığın müdafii kisvesi altında Türklerin karşısına çıkmak isterken Balkanlarda Macar nüfuzu ile birlikte Katolikliği de yaymıya çalışıyordu. Katolikliği yaymak için katolik papazlar eliyle Kuzey Bulgaristan halkına ve Bosna'lılara eziyetler ettirip işi katliama kadar götürmesi, buralarda Macarlara karşı nefret uyandırmıştı. Halbuki Türkler idareleri altına aldıkları Hıristiyan halka hiç de böyle davranmıyor ve hiçbir Hıristiyan memleketinde mevcut olmıyan vicdan hürriyetini tanıyordu. Vicdanlara hükmetmiyen Türkler İslâmlıklarına rağmen Balkan halkı için Macarlar kadar korkunç ve nefret verici görünmüyordu. Sigismund kral olduğu ve Balkanlıları Türklere karşı himayeye yeltendiği zaman, Balkan halkı için bu bakımdan değişmiş bir şey yoktu. Sigismund, Türk idaresindeki Bulgaristan toprakları üzerinde hak iddia ederek bu niyetle Türk padişahı nezdine elci gönderip bu topraklara ne hakla girdiğini

Macar Kralı Sigismund

sordurmuş; padişah Yıldırım Bayezit de elçiyi sükûnetle dinlemiş ve rivayete göre, hiçbir şey söylemeden kılıcını göstermekle iktifa etmiştir. Bayezit, Macar elçisine verdiği bu şekildeki cevabından kısa bir müddet sonra Erdel'e (Transilvanya) akın yaptırmıştır. Macar kralı ise, Türk akın hareketinin intikamını almak emeliyle Eflâk Voyvodası Mirça'yı da yanına alarak 1392 de Osmanlı sınırını tecavüz edip Bulgaristan'a girmiştir. Hudut kuvvetlerini yenmekten cesaret bulan Sigismund Niğbolu'yu zaptetmiş, hattâ daha güneye inmiye teşebbüs etmiştir. Lâkin, Bulgaristan'daki Türk askerlerinin sıkıştırması ve padişahın da Anadolu'dan yeni kuvvetler gönderdiğini öğrenmesi üzerine büyük tehlikelerle karşılaşmamak için süratle Niğbolu'yu bırakarak geri çekilmiştir.

Sigismund Bulgaristan seferinden dönerken Hunyadi kontluğundan geçtiği sırada Elizabet Morsinay adında bir kadın ile tanıştığı ve Macar kahramanı olarak tarihe geçecek olan Jan Hunyad'ın bu tanışmadan dünyaya geldiği rivayet edilir.

Sigismund'un Bulgaristan'a yaptığı akın her iki tarafa da bazı şeyler öğretmişti. Macarlar; Türklerle yalnız başa çıkamıyacaklarını; Türkler de Bulgar kralı Şişman'ın Macar kralı ile olan gizli muhaberesini yakaladıklarından uyanık bulunmak lüzumunu anlamışlardı. Onun içindir ki; Yıldırım Bayezit 1393 baharında oğlu Süleyman Çelebi emrinde Bulgaristan'a kuvvet sevkederek Doğu Bulgaristan krallığına son verdirmiştir. Sigismund da daha fazla hazırlanıp müttefikler temin ettikten sonra Niğbolu'da Türklerle boy ölçüşmek istemiştir. Sigismund Niğbolu mağlûbiyetinden güç halle canını kurtararak Karadeniz, İstanbul ve Adriyatik yolu ile memleketine dönünce tahtının da elden gittiğini görmüştür. Sigismund'un Macaristan'a avdeti altı ay kadar bir gecikmiye mal olduğundan, bu müddet zarfında Dördüncü Ladislas Macar tahtına geçirilmişti. Sigismund, Ladislas'la olan mücadelesinden muzaffer çıkıp, tahtı yeniden elde edince, bir müddet kendisini toparlamıya gayret etmiştir. 1410 tarihinde Macar krallığına ilâveten Alman imparatoru seçilmesi, Sigismund'un yeniden kendisini kuvvetli hissetmesinde âmil olmuştur. Sigismund'un saltanatının geri kalan kısmında da, Sigismund'dan sonra gelen Macar kralları devrinde de zaman zaman Türk - Macar çatışması vukubulmuştur.

Bulgar Kralı Şişman

Yıldırım Bayezit zamanında Eflâk

Türklerin Eflâk halkı ve toprağı ile tam mânasiyle temasa gelmeleri Yıldırım Bayezit zamanına rastlar. Gerçi Yıldırım Bayezid'den önce Rumeli'de cereyan eden iki muharebede Türklerin karşısına bir miktar Eflâk'lı çıkmışsa da bu temas Eflâk topraklarının hayli uzağında cereyan etmiştir.

Türkler Rumeli'ye ayak bastıkları zaman Tuna kuzeyindeki Rumen topraklarında iki prenslik mevcuttu. Bunlar Boğdan (Moldavya) ve Eflâk (Ulahya) prenslikleri idi. Her iki prensliğin başında bulunan kimselere «Voyvoda» denirdi. İslâv aslından gelme bir kelime olan «Voda» veya «Vaevod» ordu kumandanı mânasınadır. Voyvodalar başlarında bulundukları memleketin idare reisi, en büyük hâkimi ve ordu kumandanı idiler.

Eflâk Voyvodalığı ondördüncü asrın başlarında Basarab ile ortaya çıkar. Eflâk'a ilk defa müstakil bir hüviyet kazandıran şahıs Basarab'ın oğlu Nikola Aleksandru'dur. Nikola Aleksandru, aslen Fransız olan Macar kralı Robert Karoli'yi yenmek suretiyle Eflâk'ı bir müddet

için Macar nüfuzundan sıyırmağa muvaffak olmuştu. Nikola Aleksandru'nun, Sırp Sındığı muharebesinde asker bulundurduğunu sonraki kaynakların bir kısmı kaydetmekte ise de, eski kaynaklara istinaden bunu tevsik etmek hayli güçtür. Meşhur Rumen tarihçisi Yorga, Sırp Sındığı muharebesine iştirak eden Ulahlar'ın, Balkan yarımadası ve Makedonya Ulahları olabileceği ihtimalini ileri sürmektedir. Sırp Sındığı muharebesindeki ilk Türk - Ulah teması kat'î neticeye bağlanamadığı içindir ki, Tuna kuzeyindeki Ulahlar'la Türkler'in ilk teması 1368 de kabul olunmaktadır. Bu ilk temas vâki olduğu zaman, Nikola Aleksandru'nun oğlu Vladislav veya Vlayku Eflâk Voyvodası idi. Vlayku (1364 - 1377), Macar kralı Layoş'dan Transilvanya'da Almaş ve Faragaş beyliklerini zeamet olarak almak suretiyle onun tâbii olmayı kabul ettiği için tecavüz hareketlerinde Macar kralına güveniyordu. Osmanlı himayesini kabul etmiş olan Tırnova Bulgar Çarı Şişman, Türklerin yardımıyle Vidin Bulgar Çarı Stratisimir'e 1368 yılında saldırdığı zaman, Stratisimir'in kayın biraderi olan Eflâk Voyvodası Vlayku, Macarlardan da yardım görmek suretiyle Şişman'ı geri atmıştı. İşte Şişman'a yardım eden Türkler'le Eflâklılar ilk defa böyle karlaştı. Eflâk Voyvodası kısa zamanda Türk kudretinin ne olduğunu kavradığından Türkler'le anlaşmak istemiştir.

Vlayku'dan sonraki Eflâk Voyvodası Radu (1377 - 1386) zamanında Bulgarlar Eflâk'lılara ait Silistre şehrini zaptetmişlerdi. Radu'nun oğlu Birinci Dan, Bulgar kralı Şişman'a karşı uluorta girdiği bir muharebede ölünce yerine kardeşi Mirça (Mirçea Cel Batran) geçmiştir. Mirça (1386 - 1418) Eflâk Voyvodalarının en zeki ve muktedirlerindendir. Eflâk en fazla genişliğe onun zamanında kavuşmakla beraber Osmanlı himayesine girmesi de yine onun zamanında oldu.

Mirça 1389 da Kosova muharebesinde Sırp kıralına yardım etmek üzere askerlerini göndermişti. Lâkin onun bu hareketi cezasız kalmadı. 1391 de Firuz Bey kumandasındaki Türk akıncıları ilk defa Tuna'yı aşmıştı. Mirça'nın yakalanıp bir müddet Bursada sürgünde tutulmasından ve Osmanlı tâbiiyeti ile vergi vermeyi kabul etmesinden sonra yeniden mevkiine kavuştuğu malûmdur. Mirça işte bu devrede Bayezid'in Anadolu'da bulunmasından faydalanarak, bir kış esnasında Tuna'yı geçmiş, Silistre'yi zaptetmek için hücum teşebbüsünde bulunmuştur. Bayezit, Mirça'nın tecavüzünü öğrenince, onu tedib gayesiyle 1394 te bizzat sefere çıkmıştır. Mirça'yı tedib seferinde Sırp Despotu Lazaroviç ile Makedonya Sırp Beyi Kostantin de Osmanlı ordusunda bulunuyordu. Osmanlı ordusu Tuna'yı aştıktan sonra Eflâk topraklarında Krayova civarında Rayine mevkiinde Mirça ile karşılaşmıştır. İlk çarpışmada Mirça üstün gelmişse de faik kuvvetler karşısında çekilmek zorunda kaldığından Osmanlı ordusu takipten geri durmamıştır. Mirça, merkez Kurtea'da Argeş şehrine çekilmiş, burada yapılan nihaî çarpışmada da yenilldiğinden Transilvanya'ya kaçmıştır.

Yıldırım Bayezit zaferi müteakip, Transilvanya'ya kaçan Mirça'nın yerine Vlad isminde birini Voyvoda tâyin ederek vergiye bağlamış, yanına da bir miktar muhafız asker bırakmıştır. Mirça ile aynı aileye mensup olması muhtemel bulunan Vlad 1394 - 1396 arasında, bilhassa Eflâk'ın doğu mıntakalarında hükûmet sürmüş görünüyor. Bayezit, Eflâk'a girdiği zaman Niğbolu'nun karşısında Eflâk arazisi dahilinde bulunan Turnu kasabası ile mülhakatını da zaptetmiştir.

Mirça, Kurtea'da Argeş'te yenilerek Transilvanya'ya kaçınca Macarlara sığındı. 1395 şubatında Macar kralı Sigismund ile ittifak etti. Sigismund ile ittifakından kuvvet alan sabık Eflâk Voyvodası, temin ettiği kuvvetlerle Eflâk'a dahil oldu, onun arkasından Macar kralı Sigismund da Eflâk'a girerek Türklerin tâyin ettikleri voyvoda Vlad'ı kaçırtarak Tuna kıyısındaki küçük Niğbolu'yu zaptetti. Fakat Türk'lere istinat eden Vlad aldığı yardım kuvvetleriyle Macarlara bir baskın yapıp Sigismund'u müşkül vaziyete düşürdü (1395).

Bu mağlûbiyetten sonra gerek Mirça, gerekse Sigismund, Osmanlı himayesindeki Vlad ile uğraşmaktan yine de hâli kalmadılar. Sigismund, nihayet Niğbolu harbine giderken de bu hususdaki eme-

linde muvaffak oldu. Erdel Voyvodası Stibor, Sigismund'un emriyle Vlad üzerine hücum ederek onu kaçırdı. Böylece Mirça da ikinci defa eski mevkiine sahibolabildi (1396).

Niğbolu muharebesinden 1402 yılına kadar olan bir kaç senelik devrenin Eflâk hâdiselerini Türk ve Batı kaynakları birbirine zıt şekilde anlatırlar. Batı tarihçileri, 1397 de Yıldırım Bayezid'in Eflâk'a gönderdiği tenkil kuvvetinin muvaffakiyetsizliğe uğradığını, 1400 yılında da Macaristan'dan dönerken Eflâk'a uğrıyan Türk akıncılarının Eflâk'ta mahvedildiğini yazarlar. Halbuki Niğbolu harbinden bir sene sonra, Yıldırım Bayezid'in bizzat Eflâk'a yürüdüğü, Eflâk Voyvodası Mirça'nın iç ve dış işlerinde serbest kalmak şartiyle Osmanlı devletine vergi vermeyi kabul ederek himaye altına girdiğine dair bir muahede imzaladığı malûmdur.

Ankara muharebesinden sonra meydana gelen sarsıntıdan Mirça istifadeye çalışmış, ondan sonraki Eflâk voyvodaları da Osmanlı padişahlarını bir hayli uğraştırmışlardır. Eflâk'ın kat'î şekilde Osmanlı devletine bağlanması Fatih devrinde mümkün olabilmiştir.

Yıldırım Bayezit zamanında Bosna

Bosnalılar'la Türk'ler arasında ilk münasebet Murat Hüdavendigâr zamanında teessüs etmiştir. Bosna'da ilk yerli krallık 1137 de kurulmuştur. Bosna toprakları Türk nüfuzuna dahil olunciya kadar Hırvat, Bizans ve bilhassa Macar nüfuzunun hâkim olduğu yer olarak göze çarpar. Bosna halkı arasında bogomil mezhebinin yaygın olması, bilhassa papasların hoşnutsuzluğunu muciboluyor ve Hıristiyan âleminde fena bir sınıf teşkil ediyorlardı. Hazreti İsa'nın Allahın oğlu değil, peygamberi olduğunu kabul eden Bogomiller, bu inanışlarından dolayı papalar tarafından zındık ve dinsiz kabul edilmekte idiler. Onun içindir ki papaların emriyle birinci Haçlı ordusuna memleketleri çiğnetilmişti.

Ban denilen yerli beylerin, idareyi ele almalariyle başlıyan Bosna'nın tarihi Osmanlı Devletinin bir eyaleti olunciya kadar beş devreye ayrılır. İlk Osmanlı münasebeti belirdiği sırada Bosna'lılar tarihlerinin üçüncü devresine girmiş bulunuyorlardı. 1377 yılında başlıyan bu devreyi Macar kralı Birinci Layoş'un eniştesi olan Tvartko açmıştır. Yerli Ban'ların sülâlesinden gelen Tvartko, Bosna kralı oluncıya kadar hayli mücadeleli bir hayat geçirmiştir.

Tvartko Bosna kralı olduğu sırada, önüne çıkan her fırsattan ustaca faydalanmıya çalışmıştır. Sırp kralı Uroş ölünce Tvartko Bosna krallığı topraklarını doğu istikametinde genişletti. Macar hâkimiyetinden kurtulduktan sonra Bosna ve Litoral (Venedik körfezinin kuzey sahili) krallığına, Sırbistan krallığı unvanını ilâve etti. Daha sonra Macarlara isyan eden Hırvatlara yardım edip Hırvatistanda Macarların yerine kaim olmak suretiyle «Bosna, Sırbistan kralı» unvanına bir de «Hırvatistan ve Dalmaçya kralı» unvanını ilâve etti.

Tvartko, Hersek beyi Nikola Altomanoviç ve Arnavut prenslerinden Balşa ile de çarpışarak Ragüza cumhuriyeti yakınında arazi kazancı temin etti. Böylece Tvartko güney İslâv kralları arasında kendisini en kuvvetli kral halinde görmiye başladı. Bosna kralı kudretinin kemal devrine yaklaşırken Türk kudreti Bosna sınırlarında görünmek üzereydi. Sırbistan'ın en mühim şehirlerinden biri olan Niş'in Türkler tarafından zaptı Tvartko'nun nazarlarını Sırbistan ve Makedonya üzerine tevcihine tesir etti. Tvartko bunun üzerine kendisine müttefik aramıya koyuldu. Bosna, Sırp, Hırvat birleşmesine Arnavut prensi Balşa'nın ittifakını da ilâve etmek istediyse de, Türk'lerin Balşa'yı mağlûbetmeleri Tvartko'nun tesisine çalıştığı müttefikler grupunda bir sarsıntı husule getirdi. Bununla beraber 1387 de Sırp ve Bosna kuvvetlerinin Türk'leri bozguna uğratması onlara cesaret vererek Kosova harbine müncer olan ittifakın kurulmasına yol açtı. Bu ittifakı tesis için en büyük gayreti sarfeden Tvartko ile Sırp kralı Lazar idi.

Kosova muharebesinde Sırp kralı Lazar ölünce Tvartko onun mirasından istifadeye çalıştı, Adriyatik kıyısındaki Sırp şehirlerini zaptetti. Tvartko'nun Hırvatistan ve Dalmaçya'yı tam ilhak ve işgali Kosova harbinden sonraya rastlar. 23 mart 1391 de öldüğü zaman Bosna

krallığı kudretinin kemaline ulaşmış gibiydi.

Tvartko ölünce yerine küçük kardeşi Stefan Dabiça geçti. Stefan Dabiça ağabeysinin kudret ve kabiliyetini gösteremedi. Siyasî manevralarında beceriksizliği tezahür etti. Dabiça'nın zamanında Macarlar Hırvatistan ve Dalmaçya'yı zaptettiler. Üsküp Sancak Beyi Paşa Yiğit'in oğlu Turahan Bey kumandasındaki Türk akıncıları 1394 te Bosna'ya akınlar yaptılar. Stefan Dabiça'nın 1395 te ölümünden sonra Bosna'da karışıklıklar başladı. Bir aralık Tvartko'nun gayri meşru oğlu Stefan Astoya Bosna kralı tanındı. Bu devrede karışıklıklar daha fazla artarak Bosna'nın ikiye bölünmesine kadar iş uzadı. Bosna'nın bu karışıklık devresinde Türk'ler Ankara harbinin sarsıntısını atlatmış ve yeniden Rumeli'de akın hareketlerine girişmişlerdi.

Türk himayesindeki Bulgar Kırallığının ilhakı

1392 yılında Macar kralı Sigismund'un Bulgaristan'a girerek Niğbolu'yu alması ve Yıldırım Bayezid'in Bulgaristan'a kuvvet sevki neticesinde yenilerek memleketine dönmesi hâdisesi, Bulgar kralı Şişman'ın sadakatsizliğini de meydana çıkarmıştı. Sigismund'un Bulgaristan harekâtı esnasında, kral Şişman'ın Macar'larla birleşmek temayülünde olduğu anlaşıldı. Zira, Şişman'ın Macar'larla gizli muhaberesi öğrenilmişti. Aynı zamanda Sigismund Niğbolu'yu zaptetmek istemekle de Bulgaristan üzerindeki tahayyüllerini açığa vurmuş oluyordu. Bulgaristan krallığına son verilmez ve Trakya ve Makedonya gibi Bulgaristan'ın da Türkleştirilmesine çalışılmazsa, ikinci bir Macar tecavüzü vukuunda Bulgar kralı Şişman, Osmanlı ordularının sıkıntı çekmesine sebebolabilirdi.

İşte bu noktaları gözönüne alan Yıldırım Bayezit 1393 yılı baharında büyük oğlu Süleyman Çelebi emrinde Bulgaristan'a bir ordu sevketti. Süleyman Celebi ilk defa müstakil ordu kumandanlığı yapmaktaydı. Süleyman Çelebi emrindeki ordu Bulgar'ların başşehri Tırnova'yı kuşattı. Üç aylık muhasaradan sonra şehir 17 temmuzda zaptedildi. Gibbons'a göre: Tırnova'yı zapteden Osmanlı ordusunun kısmı küllisi Makedonya'lı Hıristiyanlarla bir takım mühtedilerden mürekkepti.

Tırnova kuşatıldığı zaman Bulgar kralı Şişman, şehrin müdafaasını Bulgar Patriği Eftim (Euthymius) e bırakarak kendisi Niğbolu'ya kapanmıştı. Tırnova düşünce Patrik Eftim de esir edilerek Anadolu'ya gönderildi. Eftim'in sürülmesiyle Bulgar kilisesi de ortadan kaldırılarak Bulgar'ların dinî liderliği Rum kilisesine bırakılmış oldu.

Tırnova'nın zaptından sonra Niğbolu, Silistre ve Vidin kaleleri de alınmıştır. Kral Şişman ile oğlu Aleksandr Niğbolu'nun zaptı esnasında esir alınmıştı. Şişman, aynı yıl içinde veya iki sene sonra idam olundu. Oğlu Aleksandr ise İslâmiyeti kabul etmiş ve bir aralık Samsun sancak beyliğine tâyin olunmuş, 1420 senesinde bir isyanın bastırılması sırasında maktûl düşmüştür.

Niğbolu, Silistre ve Vidin şehirlerine kuvvetli garnizonlar konarak kaleleri tahkim edilmiştir. Böylece Doğu Bulgaristan krallığı tarihe karışarak toprakları bir Osmanlı eyaleti haline gelmiştir.

Yıldırım Bayezid'in İkinci Anadolu harekâtı

Yıldırım Bayezit birinci Anadolu harekâtını Batı Anadolu Beyliklerinin zaptı için 1390 senesi ile 1391 senesinin bir kısmında yapmıştı. Bayezit, 1392 de, büyük işler başarmak için tekrar Anadolu'da görünmektedir. Gerçi hâdiselerin ehemmiyet ve cereyan şekline uyarak Yıldırım Bayezit bir Rumeli'de, bir Anadolu'da görünmüşse de 1392 deki Anadolu harekâtı neticesinde Candaroğulları Beyliği Kastamonu şubesi Osmanlı himayesine alındığından bunu Yıldırım'ın ikinci Anadolu harekâtı kabul etmek yanlış olmaz.

Yıldırım Bayezit, Osmanlı arazisini Hıristiyan ülkelerinde genişletmiye çalışmakla beraber, Anadolu Türk birliğini tahakkuk ettirmeyi de ön plânda tutmaktaydı. Rumeli'de kuvvetle yerleşebilmek ve Hıristiyan halk arasına lüzumu kadar Türk halkını yerleştirmek için, Osmanlı Devletinin aslî unsurunu teşkil edecek bol ve kalabalık Türk nüfusuna ihtiyaç vardı. Osmanlı Devleti-

nin temel kuvveti Türk'lerdi. Devlet ancak ona istinat etmek suretiyle kudretçe kemalini bulabilirdi. Binaenaleyh Rumeli'de fetihler yapan Osmanlı padişahlarının, Anadolu'daki Türk'leri bir bayrak altında toplamıya çalışmaları, Türk'lüğün yaşıyabilmesini temin için şarttı.

Yıldırım Bayezit, Batı Anadolu beyliklerini Osmanlı bayrağı altında birleştirmekle, Anadolu Türk birliğini tahakkuk ettirmek bakımından mühim bir adım atmıştı. İşte 1392 de tekrar Anadolu'ya geçerek Candaıoğulları üzerine yürür - ken, Anadolu Türk'lüğünün hayrına olacak icraatı ikmale çalışmaktaydı.

Batı Anadolu beyliklerinin zaptı, Anadolu'daki diğer beylikler arasında Osmanlılar aleyhine bir kaynaşmanın belirmesine sebebolmuştu. Bu arada, bilhassa en fazla kuşkulanan Kastamonu hükümdarı Candaroğlu Süleyman Paşa idi. Süleyman Paşa (Bey) Batı Anadolu beyliklerinin başına gelenlerin bir gün kendi başına da geleceğini anlamıştı. Onun içindir ki; Batı Anadolu beyliklerinin zaptı sırasında Yıldırım'ın müttefiki sıfatiyle harekâta istirak ederken, tehlikeyi sezer sezmez ittifaktan ayrılıp Bayezid'e cephe aldı.

Süleyman Paşa için en tabiî müttefik Karamanoğulları idi. Zira Osmanlıların büyümesinden en fazla endişelenenlerin başında Karamanoğulları geliyordu. 1391 de Osmanlılar tarafından Konya kuşatıldığı zaman Karamanoğulları Sivas hükümdarı Kadı Burhaneddin'le ittifak etmişti. O zaman ittifaka Süleyman Paşa da dahil oldu. Kadı Burhaneddin ile Süleyman Paşa'nın Kırsehir'e gelerek Karaman hükümdarını çağırmalarına, Karamanoğlu Alâaddin Ali Bey cevap vermiyerek Osmanlılarla sulh yapmıştı. Böylece üç müttefikten birisi saf dışı kalıyordu.

Yıldırım Bayezit diğer iki müttefikten Kadı Burhaneddin'i zayıf düşürmek için tedbirler almıya girişmişti. Bu cümleden olarak Kadı Burhaneddin'e düşman olan beyleri kendi tarafına çekmiye çalışıyordu. Amasya'da müstakil bir hükümet kuran Hacı Şad Geldi'nin oğlu Emir Ahmet, Kadı Burhaneddin'in düşmanı idi. Hacı Şad Geldi oğlu Emir Ahmet Kadı Burhaneddin'e düşmanlığı dolayısiyle Osmanlıları Yeşilırmak vâdisine çekerek onu, Osmanlılarla tehdit etmek istiyordu. Bu gaye ile Emir Ahmet, Simalu kalesini Osmanlılara teslim etmek istediyse de Kadı Burhaneddin Osmanlılardan önce davranarak 1391 yazı ortalarında adı geçen kaleyi zaptetti. Kadı Burhaneddin Kayseri'ye döndüğü zaman Bayezid'in elçisi ile karşılaştı. Bayezit, elçisi vasıtasiyle Kadı Burhaneddin'den bitaraf kalmasını istemişti. Kadı Burhaneddin verdiği cevapta, teşebbüsünden vazgeçmezse harbedeceğini söyledi.

Yıldırım Bayezit bu elçiyi gönderdiği sırada, Eflâk Voyvodası Mirça'nın Osmanlı topraklarına tecavüzü dolayısiyle Rumeli'ye gitmişti. Mirça'nın esir edilmesiyle neticelenen harekâtın bitmesiyle tekrar Anadolu'ya dönen Bayezit, Kadı Burhaneddin'le birleşmesine meydan bırakmadan Kastamonu hükümdarı Candaroğlu Süleyman Paşa üzerine yürüdü. Kadı Burhaneddin ise, Yıldırım'ın Rumeli'deki meşguliyetinden faydalanarak Amasya üzerine yürümüştü. Yolda hareket halindeyken Yıldırım'ın Anadolu'ya döndüğünü öğrendi. Bayezit, mevsimin kış olmasına bakmadan Kastamonu Beyliğine karşı harekâta girişti. Kadı Burhaneddin de Candaroğlu'na yardım gayesiyle ordusunu topladı. Amasya civarındaki Maden kasabasına gelerek harbe hazırlandı. Yıldırım Bayezit bu vaziyet karşısında kış ortasında üssünden uzak yerlerde harbe girişmeyi doğru bulmadığından geri çekilerek kışın geçmesini bekledi.

1392 ilkbaharında tekrar Candaroğlu ülkesine girip, Kastamonu'ya doğru ilerledi. Yıldırım Bayezit böyle yaparken Kadı Burhaneddin de ordusunu toplayıp Sivas'ta Tavre'de karargâh kurdu. Candaroğlu Süleyman Paşa mağlûp ve katledildi. Böylece Candaroğulları beyliği Kastamonu şubesinin toprakları Osmanlılara geçti. Süleyman Paşanın kardeşi olup babaları kötürüm Bayezit Beyin ölümü üzerine yekdiğeriyle geçinemiyerek Candaroğulları Beyliğinin ikiye bölünmesine sebebolan İsfendiyar Bey (Çelebi), o sırada Candaroğullarının Sinop şubesi hükümdarı idi ve Osmanlılarla dostça geçiniyordu. İsfendiyar Bey kardeşinin öldürülmesi üzerine Baye-

zid'e şefaatçılar göndermiş ve kendisine dokunulmıyarak beyliğinin tanınacağı vaadini almıya muvaffak olmuştu.

Bayezit bu zaferini mağrurane bir ifade ile Kadı Burhaneddin'e bildirmişti. Bir taraftan Kadı Burhaneddin Tavre'deki karargâhından hareketle Artukâbâd' (Artova) a gelirken, diğer taraftan da Yıldırım Bayezit Osmancık önüne gelerek kasabayı kuşatıyordu. Bunun üzerine Kadı Burhaneddin'e nisbetle Osmanlı'ların çok daha kuvvetli olduğunu gören Yeşilırmak, Kelkit vadisi ve Canik beyleri Bayezit'e iltihaka başlamışlardı.

Kelkit, Yeşilırmak ve Canik bölgesinde Eretna Beyliğinin zayıflayıp dağılması üzerine bir takım küçük beylikler türemişti. Selçuk'lular zamanındanberi Türk zümresinin kuvvetle yerleşmiş bulunduğu ve seçkin ümeranın yetişmesine müsait bir topluluğun bulunduğu bu topraklardan Amasya'da Hacı Şad Geldi oğlu Emir Ahmet, Carşamba ve Niksar etrafında Taceddin oğulları, Havza, Merzifon havalisinde Taşan oğulları vardı. Kadı Burhaneddin'in hasmı olan Amasya emiri Hacı Şad Geldi oğlu Emir Ahmet, Taşan oğlu maiyetleri ile birlikte Bayezid'in yanına gittiler. Taceddin oğlu Mahmut Çelebi de kardeşi Kılıç Aslan'ı yolladı. Her üç emir de Osmanlı hükümdarına inkıyad ettiklerini arzettiler. Çorum ve Osmancık kasabaları da bu arada Osmanlılara teslim oldu.

Kırkdilim Harbi ve Ertuğrul Çelebi'nin vefatı

Sivas hükümdarı Kadı Burhaneddin'in resmî tarihçisi olan «Esterâbâdî» nin «Bezm-ü Rezm» ismindeki eserinde, bu sırada Yıldırım'la Kadı Burhaneddin arasında bir takım mektuplaşmalar olduğundan bahsedilir. Bu mektuplaşmalar sonunda iki taraf birbirivle Çorum sahrasının «Kırkdilim» mevkiinde muharebeye tutuşmuştur. Kırkdilim harbinde Amasya, Osmancık civarındaki beyler de Osmanlı'lar tarafından olmasına rağmen Osmanlı ordusu Kırkdilim'de mağlûbolmuş ve Yıldırım'ın büyük oğlu Karesi ve Saruhan sancakları valisi Ertuğrul da bu harbde ölmüştür.

Anadoludaki beylikler arasında daima devam eden muharebelerden birini tasvir eden bu resim, İngilizce «Story of the Nations» adlı eserden alınmıştır

Kadı Burhaneddin Devleti ile çatışmalar

Kırkdilim galibiyeti Kadı Burhaneddin'in Anadolu'daki nüfuzunu arttırmıştı. Moğol ümerası Kadı Burhaneddin'e müracaat ederek Osmanlı topraklarını tâlân etmeyi teklif ediyorlardı. Kadı Burhaneddin de tâlândan pek hoşlanan ve tıynetleri icabı biraz sıkışınca cephe değiştiren Moğolların teklifini kabul ederek Ankara, Kalecik, İskilip ve Sivrihisar taraflarını tâlân ettirdi. Bayezit ise bu tâlân hareketini her nedense mukabelesiz bıraktı.

Kadı Burhaneddin Sivas'a döndüğü sırada Sinop emiri Candaroğlu İsfendiyar Çelebi elçisini ağır hediyelerle Kadı Burhaneddin'e yollamıştı. İsfendiyar'ın elçisi Amasya'dan geçerken, Amasya emiri Ahmet onu tevkif ederek Burhaneddin'e götürmekte olduğu hediyelerle birlikte Yıldırım Bayezid'e yollamak istedi. Burhaneddin bunu duyunca Amasya üzerine yürüdü. Amasya'nın esas şehir kısmını zaptetti. Emir Ahmet Amasya'nın şehir kenarındaki sarp ve müstahkem kalesine çekildi, bir taraftan da Yıldırım'dan yardım istedi. Emir Ahmet Yıldırım'dan yardım isterken, Emir Ahmed'in Kelkit vâdisindeki ümerası olan Taceddin oğullarından Alpaslan, Mahmut Çelebi, Kılıç Aslan kardeşler de yardım rica ediyorlardı. Kadı Burhaneddin, kış mevsiminde Amasya'nın muhasarasına devam edemiyerek Osmanlılardan da çekindiği için Tokat'a döndü. Onun Amasya'dan ayrılmasiyle Emir Ahmet bütün mülhakatiyle birlikte şehri Osmanlılara teslim etti. Böylece 1393 yılı başlarında Amasya bir Osmanlı şehri oldu.

Aynı senenin baharında Kadı Burhaneddin, Osmanlıların müttefiki Taceddin oğlu Mahmut Çelebi'nin elinde bulundurduğu Fenariyye mevkiini zapt ve ayrıca Amasya'yı muhasara etti. Taceddin oğlu Mahmut Çelebi Yıldırım'a haber göndererek Kadı Burhaneddin kuvvetlerinin zahire ve levazım yokluğundan dağılmak üzere bulunduklarını haber verip süratle yetişmesini istedi. Bayezit bundan faydalanarak Merzifon'u ve Kadı Burhaneddin'in kuşattığı Amasya'yı aldı. Kadı Burhaneddin de Tokat'a oradan da Sivas'a çekildi. Yıldırım Bayezit Amasya'nın ve civardaki bazı kasabaların sur ve iç kalelerini tamir ettirdi.

Amasya zaptedilince, oğlu Mehmet Çelebi'yi buranın sancak beyliğine tâyin etti. Hacı Şad Geldi oğlu Emir Ahmed'e de mühim vazifeler verdi. Bu sırada Taceddin oğulları, Taşan oğulları ve Bafra emiri de Osmanlı ümerası meyanına dahil oldular. Amasya'nın ziyaı dolayısiyle Karaman oğlu Alâaddin Ali Bey Kadı Burhaneddin'e bir elçi gönderip tâziyette bulunarak, müşterek düşman Bayezid'e karşı alınacak tedbirleri görüşmek üzere Niğde'ye çağırdı. Fakat Kadı Burhaneddin ile Karamanoğlu yekdiğeriyle sımsıkı olup anlaşacağına bilâkis bozuştular. Hattâ birbirîyle harbe dahi tutuştular. Bu bozuşma ve kavgalar her ikisinin de aleyhine tecelli ediyor, zayıflamalarına sebeboluyordu. Bunu gören Bayezit de Anadolu'da şimdilik mühim bir tehlikenin mevcut olmadığına kanaat getirerek Rumeli'deki işleri yoluna koymak üzere Rumeli'ye geçti.

Yıldırım'ın, kendisine tâbi prenslerle yaptığı Serez toplantısı

Yıldırım Bayezid'in Amasya ve havalisinin Osmanlı Devletine katılmasiyle neticelenen Anadolu harekâtını müteakip Rumeli'ye döndüğü sene içinde Bulgaristan krallığına son verilmişti. 1394 senesinin mühim vakaları arasında Selânik ve Yenişehir'in zaptı, Arnavutluğa akıncı kuvveti gönderilmesi vardır. Onu takip eden 1395 yılı vukuatı arasında Serez toplantısı ile İstanbul'un ikinci kuşatması en mühim hâdiselerdir.

Yıldırım Bayezit 1395 yılında kendisine tâbi prenslerle Serez'de bir toplantı yapmıştı. Gayesi, bilhassa Rumeli meselelerini umumî olarak görüşmekti. Anadolu'da Timur tehlikesi belirmişti. Böyle nazik bir zamanda, Sultan Bayezit, ihtimal Rumeli'den emin olmak istemiş; Rum ve Sırp prenslerinin arasındaki ihtilâfları bir toplantı yoluyla halle niyetlenmişti. Serez toplantısında: Bizans imparatoru İkinci Manuel, bunun yeğeni ve Andronikos'un oğlu sâbık imparator Yuannis Paleologos, Bizans'ın elinde kalan son vilâyet olan Mora'nın valisi Teodoros, Sırp prensleri Stefan

Lazareviç ve Vuk Brankoviç Yıldırım'ın riyasetindeki içtimada hazır bulundular.

Serez toplantısının hayli gürültülü geçtiği, Bizans prenslerinin birbirlerine hayli atıp tuttuğu anlaşılmaktadır. Bu halden gazaba gelen Yıldırım Bayezit, birbirlerine uluorta atıp tutan Bizans prenslerinin bir kısmını, işi kestirme yoldan halletmek için, öldürmiye karar verdi ise de Veziriâzam Çandarlızâde Ali Paşa onun bu kararını tatbikine mâni oldu.

Serez toplantısı dolayısiyle ölüm tehlikesi atlatan Sırp ve Rum prensleri, bir daha padişah tarafından toplantı için vâki olacak dâvetlere icabet etmemiye ve Türk'lere karşı müttehit bir cephe teşkil ederek çarpışmıya yemin etmişlerdi..

İstanbul'un ikinci muhasarası

İstanbul'un ilk muhasarasının yapıldığı 1391 yılından beri şehrin ablukası devam etmekteydi. İmparator Manuel İstanbulda bir müslüman mahallesi tesisi, bir cami inşası ve bir kadı ikamesi, hususunda evvelce vermiş olduğu sözü, Serez toplantısından döndükten sonra yerine getirmiyerek savsaklamıya başlamıştı. O arada frenklerden bir miktar imdat aldığından şehri müdafaaya bile hazırlanmıştı. Bunun üzerine yıldırım Beyazit İstanbul'u ikinci defa muhasara ettirdi. Muhasarayı idare eden Sadrazam Ali Paşa'nın yanında Andronikos'un oğlu Yuanis de vardı. İmparator Manuel Türklerin hücumlarına mukavemet etti. 1395 yılının bütün yaz ayları boyunca İstanbul muhasara edilirken, Bayezit bir taraftan da Yunanistan üzerine yürümüştü. Tırhala, Domasia, Patras ve Farsala şehirlerini aldı. Termopil geçidini aşarak, bütün Fosid, Lakris ve Doris bölgelerini işgal etti. Ümeradan Evrenuz ve Yakup bey emrindeki kuvvetler Mora'ya girerek akın hareketlerinde bulundular.

Rumeli seferinden sonra Anadolu'ya dönen Bayezit aynı yıl içinde Sinop'ta Candar oğlu İsfendiyar Bey'i sıkıştırmıştı. İsfendiyar Bey Kadı Burhaneddin'e taraftarlık ettiğinden yıldırım'ı kızdırmıştı. İsfendiyar Bey Sinop'ta sıkıştırılmışsa da şehir zaptedilememiştir. İsfendiyar Bey, Osmanlı tâbiliğini kabul ve ülkesinden parça vererek sulh yapmıştır. Padişahın Yunanistan ve Sinop harekâtı sırasında İstanbul muhasarası daha ziyade abluka şeklinde devam etti. 1396 baharında İstanbul üzerindeki tazyik şiddetlendirildi. Lâkin Balkanlarda büyük bir haçlı ordusu hazırlandığının öğrenilmesi üzerine muhasara kaldırıldı.

Niğbolu harbi arifesinde Avrupa devletleri

Türkler Rumeli'ye ayak basıp Balkanlara doğru sürat ve muvaffakiyetle ilerlerken, Balkan hıristiyanları arasında endişeler belirmişti. Türkleri durdurmak için ilk hareket 1363 de Sırp Sındığında görüldü. Ondan daha geniş çapta ikinci bir hareket Kosava'da vuku buldu. Türkler, hıristiyanların bu iki müşterek hareketini de ezdiler. Türk kudreti Kosava'da Haçlı taarruzunu kırdıktan sonra muvaffakiyetleri birbiri üzerine sıralayınca, Balkanlarda en fazla endişeye kapılan devlet Macarlar oldular. Zira, Balkanlarda Türk ilerleyişini durdurmıya teşebbüs edecek Macarlardan başka devlet kalmamıştı. Kosava harbinin hazırlayıcılarından Sırplar mağlubiyeti müteakip tamamen Türk himayesine girmişler, Bosnalılar da hem Türk akınlariyle sarsılmışlar, hem de kıral Tvartko'nun ölümüyle memleketlerinde ikilik başgösterdiğinden kuvvetlerinden kaybetmişlerdi. Bu sebeple, yeni bir Haçlı seferinin teşkilâtçılığını, Türk tehlikesi kapılarına dayanmış olan Macarlar üzerine almışlardı. Macar kıralı Sigismund, Türkleri Avrupadan atmak için hazırlıklar yaparken Avrupanın birçok memleketlerinde Türkler aleyhine bir hava esmiye başlamıştı. Bunun için, Kosava'da Türklerin karşısına Balkan hıristiyanlarının çıkmasına rağmen, Niğbolu'da neden dolayı daha çeşitli milletin bulunduğunun sebebini anlıyabilmek için Avrupa devletlerine kısaca göz atmak gerekmektedir.

Venedik Cumhuriyeti

Kudretini ve geçimini deniz ticaretine bağlamış olan Venedik cumhuriyeti, umumi siyasetini deniz ticaretinin muvazenesi esasına bağlamıştı. Onun içindir ki, daima ticari menfaatlerini

mihver edinerek hareket etmiş, dostluğunu, düşmanlığını bu mihver etrafında toplamıştır.

Türk'lerin Rumeliye geçerek ilerlemelerini hoş karşılamamakla beraber, ticarî menfaatları fazlaca sarsılmadığından Birinci Murat'la iyi geçinmişlerdi. Murad'ın Kosava'da öldüğü duyulunca Venedik Senatosu Murad'ın iki oğlundan hangisinin padişah olduğunu peşinen kestiremiyerek, iki şehzadeye hitaben ayrı ayrı iki mektup göndermişti. Bu mektupta şöyle deniliyordu: «Senato pederinizn vefatını işitmiş, bundan dolayı pek müteessir olmuştur. Çünkü kendisini daima hassaten dostumuz addediyor, şahsını ve hükûmetini pek seviyorduk. Ayni zamanda bu memleketin riyaset ve iktidar mevkiine saadetle geçmenizi haber almış bulunuyor ve bundan dolayı kendimizi çok bahtiyar addediyoruz. Çünkü pederinizi ne kadar samimiyetle seviyor idiysek sizi ve memleketinizi de ayni derecede seviyor ve sevmeğe hahişger bulunuyor, sizi de has muhibbimiz addediyoruz».

Bu mektubun yazılmasından sonra Bayezid'in padişah olduğu öğrenildiğinden Venedik senatosu Françesko Kirini adında birini elçi yollıyarak Bayezid'i tebrik ve babası Murat Hüdâvendigâr zamanındaki ticarî imtiyazların himayesini rica etmişti. Bazeyit,, Venedik ticaretinin himayesini bağışlamakla beraber, başka hiç bir teminata yanaşmadı. Babası Murat gibi o da Venediklilere karşı hasmane tavır takınmadı. Çünkü, o sırada Osmanlıların, Venedik donanması ile esaslı şekilde boy ölçüşecek bir donanması mevcut değildi.

Türkler Balkanlarda ilerlerken pek ses çıkarmıyan Venedikliler, işin denizlere intikaline şahit olunca telâşlandılar. Osmanlı deniz kuvvetlerinin Ege denizinde Sakız, Ağriboz adaları ile Atik kıyılarını vurması onların gözünü açmıştı. Derhal adalardaki garnizonlarını tensik ve takviye ettiler. Bu hâdiseden sonra 1393 de Venedik Senatosu Osmanlılara karşı tecavüzi bir ittifak meydana getirebilmek için Macar kıralı Sigismund ile müzakereye karar verdi. Lâkin bu na rağmen Venediklilerin ihtiyatı elden bırakmadıkları, ticarî menfaatlarını göz önünde tutarak iki tarafı da idare etmiye uğraştıkları görülmektedir. Bu cümleden olarak 1393 eylülünde Macar kıralı Sigismund'un Türklere karşı sefer yapacağını tebşir eden mektubuna Venedikliler müsait fakat müphem ifadeli bir cevap vermişler, diğer taraftan da Yıldırım Bayezit İstanbul'u kuşattığı zaman da onlar 1394 yılı temmuzunda Bizans imparatoruna haber göndererek, Türklerin Anadolu cihetinde Tatarlar tarafından tehdit edilmeleri dolayısiyle Anadoluda meşgûl olacaklarını bildirmişler ve bu münasebetle mukavemet tavsiye etmişlerdi.

1396 mayısında da Sigismund harekâta hazır bulunduğunu bildirdiği zaman Venedikliler, müşterek harekât için dört kadırga tahsis edebileceklerini, ancak Rodos, Sakız ve Midilli'nin de mücadeleye katılmalarının şart olduğunu beyan ederek ihtiyat ve garantiyi elden bırakmamışlardı.

Venedikliler, ticarî muvazenelerinin bozulmaması uğruna, Balkanlardaki Haçlı ordusuna katılmadıkları gibi, bizzat kendilerine dokunacak zararları da bu düşünce ile mümkün mertebe savuşturmıya uğraşıyorlardı. Bu cümleden olarak, Türkler 1394 eylûlünde Adriyatik kıyısında Boyana suyu mansabına hâkim vaziyete geçip te oradaki Venedik tebaasını idareleri altına aldıkları zaman Venedik senatosu, Sultan Bayezid'e tehditname değil, şikâyetname göndermekle yetindi. Tabi'î Bayezit, Venediklilerin durumunu bildiği ve siyasetlerini çok iyi kavradığı için, buna kulak bile asmadı. Netice itibariyle şunu söylemek mümkündür ki; Venedikliler Niğbolu harbi arifesinde, Haçlı kuvvetlerine bilfiil katılmak niyetinde değillerdi, nitekim de katılmadılar. Hem Bayezid'i hem de Macar kıralı Zigismund'u gücendirmeden idarei maslahata gayret ettiler.

Ceneviz Cumhuriyeti

Venedikliler gibi, geçimini denize ve gemiciliğe bağlamış olan Cenevizliler de Bayezid'le mümkün mertebe hâdise çıkarmamıya gayret ediyorlardı. Hâttâ denebilir ki, birbirine rakip olan bu iki İtalyan Cumhuriyeti Bayezid'in teveccühünü kazanmağa bile itina etmekte idiler.

Bayezit hükümdar olduğu zaman

birçok tebrikâttan sonra 1390 sonbaharında bir Ceneviz elçisi Edirne'ye gelerek padişaha Cenevizlilerin dostluğunu sunmuş, Orhan Gazi ve Murat Hüdavendigâr zamanındaki Türk - Ceneviz dostluğundan bahsederek hükûmetinin ayni dostluğu devam ettirmek azminde olduğunu belirtmiştir. Ceneviz Elçisi - nin padişahı ziyaretinin arkasından bir çok hediye de gelmişti.

Cenevizliler bir taraftan Türklere teminat vererek dostluklarının devam edeceğini belirtirken öte taraftan da donanmalarını takviye ve kuvvetlendir - mek için Galatadaki kolonileri de dahil olduğu halde bütün kolonileri halkından cebri bir vergi topluyorlardı.

Cenevizliler de Venedikliler gibi Bizans ve Sigismund'dan gelen yardım dileklerini bilfiil mühim kuvvetler ayırarak cevaplandırmamışlardır. Osmanlı tehlikesi karşısında Macarların yardım isteklerini tam reddetmemekle beraber Sultan Bayezid'le de bozuşmamıya dikkat etmişlerdir. Yıldırım Bayezit ise Venedik - Ceneviz rekabetinden ustaca faydalanarak, bilhassa bu iki denizci devletin birleşmesine engel olup, istilâ siyasetini yürütmekten hali kalmamıştır.

Her şeyden önce kendi menfaatlarını düşünen Cenevizliler, fırsat buldukları zaman Türklere zararlı olmaktan geri durmamışlardır. Bu ncümleden hadiseler arasında: Murat Hüdavendi - gâr devrinde 1386 da Kıbrıs, Sakız ve Midilli ile gizli ittifaklarını zikredebiliriz. Bayezit devrinde de 1399 da on bin kişilik bir Osmanlı kuvvetinin Galatadan geçerek İstanbul'a ilerlemesine mâni olmuşlar, Bizans'a yardıma gelen Mareşal Busiko'ya Bozcaada'da kadırgalar vererek Çanakkale önünde Os - manlı donanmasının mağlubiyetine yol açmışlardır.

Yıldırım Devrinde Papalık

Haçlı seferleri sırasında (1096 - 1270) papaların, hıristiyan Avrupayı müslümanlar aleyhine çevirmek ve Kudüs'ü müslümanlardan almak için sarfettiği gayretler malûmdur. Bu devirde papaların nüfuz ve tahakkümleri âzamî haddine ulaşmıştı. Haçlı savaşlarının mu - vaffakiyetsizliğe uğraması papaların da eski kudretlerinin kaybolmasına yol açtı. On dördüncü asrın başlarında papalığın otoritesi iyice zayıflamıştı. Bilhassa papalık makarrının 1309 dan 1377 yılına kadar Fransada Avinyon (Avignone) a taşınması papalık nüfuzunu ziyadesiyle sarsmıştı. Türklerin Rumeliye geçerek Balkanları istilâya girişmeleri «Papalığın Babilon esareti» denilen işte bu devresine rastlamaktadır.

Papalık, on iki ve on üçüncü asra nisbetle nüfuzunun fazlaca sarsıldığı bu devrede dahi hıristiyanları müslümanlar aleyhine tahrikten geri durmamıştır. Papalığın bu defaki tahrikleri Kudüs'ün zaptını değil, Türklerin Av - rupada ilerlemesine mâni olmak ve onları Asyaya geri atmak noktasında birleşmekteydi. Kosava'da Türklerin karşısına çeşitli milletlerden müteşekkil hıristiyan ordusunu çıkaran saik, sadece Sırp kıralı Lazar ile Bosna kıralı Tvartko'nun çalışmaları değildi. Papa altıncı Urben, her tarafa mektuplar göndererek, hıristiyanların Haçlı ordusuna katılmalarını teşvik etmiş, Haçlı ordusuna gireceklere endüljans (Afnâme) lar vadetmişti. Bir taraftan da Papalığın kudretli donanmasına dahil iki kadırgayı teçhiz ettirerek İstanbulun müdafaası için Bizansa yollamıştı.

Altıncı Urben'in halefi olup, Bayezid'in zamanı devrine rastlıyan Papa Dokuzuncu Bonifas, dikkatinin ve siyasî meşguliyetinin büyük bir kısmını İtalya yarımadasındaki hükûmetler arasında mevcut kavgalar üzerinde teksif etmekle beraber, kiliselerde Türkler aleyhine Haçlı ordusu teşkili için vaazlar verdirtmekten de geri durmamıştı. Fransa kıralı Altıncı Şarl'a (Charles) mektup yazarak, Macar kıralı Sigismund'a yardım etmesini, hiç olmazsa tebaasının Macar bayrağı altında Haçlı ordusuna katılmalarına müsaadede bulunmasını istemişti. Fransa kıralına müracaatından kısa bir zaman sonra, Haçlı ordusunun teşkili için Avusturya ve Venedik hükûmetlerinin kiliselerinde vaızlar verdirtti.

Papa bu teşvikleri yaptığı sırada, Türk müverrihleri ile Bizans tarihcisi Dukas' (Ducas)'ın kaydettiği veçhile Yıldırım Bayezit 1394 senesi nisanında Selânik'i, ayni zamanda Tesalya'ya da kuvvetler göndererek başta Yenişehir

(Larissa) olmak üzere o bölgenin mühim yerlerini zaptettirdi. Bir taraftan da Türk akıncıları Arnavutluğa uzanıyor, Boyana mansabına yaklaşıyor, Drin vadisine hâkim oluyorlardı.

Papa Dokuzuncu Bonifas'ın 1391 de Ülgün Baş Piskoposuna, Makedonya ve Dalmaçya hıristiyanlarını Osmanlılarla ittifaktan menetmesi için verdiği emir; Türk kudreti ve Türklerin zaptedilen yerler halkına karşı gösterdiği iyi muamele ile eşsiz adaletleri karşısında cevapsız kalıyordu.

Türk tazyik ve tehlikesi büyüyüp arttıkça Bizans imparatorları etraftan yardım dilenmekte devam ediyorlar, bu gaye ile imparatorlardan Roma'ya gidip mezhep değiştirenler bile oluyordu. Papalık makamı, Bizansın bu sıkışık durumundan kendi lehine kiliselerin birleştirilmesi şeklinde faydalanmaya çalışıyordu. Kiliselerin birleştirilmesi için 1274 de Liyon'da toplanan dinî meclis gibi ikinci Murat zamanına rastlayan devrede de İtalyanın Ferrare şehrinde bir meclis daha toplanıp, kiliselerin birleştirilmesine karar veriyordu. Fakat bu hareketler Türklerin Rumelide ilerlemesine engel olamıyor, bilhassa Katoliklerden nefret eden Ortadoks Rum unsurunun Türkleri, Katoliklere tercihe yol açıyordu. Osmanlı padişahları ise, bu durumdan ve halkın hissiyatından faydalanarak kilise ayrılığının papalığın nüfuz sahasını genişletmesine mani olacağını hesaplayıp ona göre bir siyaset takip ediyorlardı.

İngiltere ve Fransa

Osmanlı devleti kurulduğu ve Türkler Rumeliye geçtikleri zaman Fransa kendi dahilî meseleleri ile meşguldü. 1337 de başlayıp 1452 de biten yüz sene harpleri Fransa için en mühim ve hayati bir meseleydi. Zaten o sıralarda Fransa kendi ülkesi dışındaki meselelerle fazlaca ilgilenecek durumda değildi. Fransa'da feodalitenin sona ermesine ve Fransız millî şuurunun uyanmasına sebep olan yüz sene harpleri bir takım fasıla ve mütarekelerle Yıldırım Bayezit zamanında da devam etmekteydi.

Fransız vekayinamecilerinin verdikleri malûmata nazaran 1384 de Fransız sarayı Türklerin terakki ve fütuhatından haberdardı. O tarihte henüz çocuk olan kıral altıncı Şarl'a, Türk hükûmdarı Murad'ın seciyesi ve emelleri anlatılmıştı. 1391 yılında vesayetten kurtulan Altıncı Şarl'a yine Türklerden bahsedenler vardı. O da çocuklukta öğrendiklerinin üzerine bu yeni bilgileri ekliyordu. Fransız kıralına Türklere dair malûmat veren kimseler, hacca gitmek suretiyle doğuyu Filistinde görüp tanıyan hacılardan ibaretti. Gibbons'un Fransız vekayinamecilerinden yaptığı nakle göre; Kudüsten gelen hacılar, Fransanın deli kıralına Sultan Murad'ı: «Allahtan korkan, akıllı ve temkinli bir adam, mağluplara karşı insaniyetli bir kimse» olarak tanıtıyor ve ayrıca şu hususiyetlerini ilâve ediyorlardı: «Mağlupları senelik cüz'i bir vergiye tâbi tutar, bunlar sadakat gösterdikçe memleketinden sürmez ve kendi kanunları altında yaşamalarına müsaade eder. Mühürü o kadar hürmet ve itibardadır ki, onu gören derhal dizleri üzerine çöker, Avrupadaki kıralllar ve bunların siyasetleri hakkında kendisine malûmat vermek üzere tercüman ve casusları vardır.» Hacılar, bu makûl malûmat dışında hayalî şeyler de anlatıyorlardı ki, Murad'ın «Avusturya ile işini bitirdikten sonra Fransa'ya geleceğini hacılara söylemesi» bunlardan biriydi. Şarl, bu sözlerden o derece heyecanlanmış ki, Bayezid'in tehdidine karşılık İngiltere ile sulh yapıp derhal ordusunun başında Türklerle çarpışmak istemişti. Lâkin asabî rahatsızlığının artması dolayısiyle niyetini tatbik sahasına koyamamıştır.

Altıncı Şarl'ın amcaları olup Fransa tacının bütün iktidarını ellerinde tutan Berry ve Bourgogne dükaları 1395 yılında Macar kralı Sigismund'un bir elçisini kabul ettiler. Macar elçisi, Türk'lere karşı yapılacak sefer için Fransızlardan yardım talep etmekteydi. Bourgogne (Burgondiya) dükası Filip, Sigismund'un isteğine derin bir alâka gösterdi. Türklere karşı galip gelindiği takdirde arzı mukaddesin fethini dahi tahayyül eden bu Fransız asilzadesi, doğuda, kazanacağı muvaffakiyetlerin kendisine Fransa tahtını sağlıyacağını da düşünüyordu. O sırada Fransa'da, bilhassa Filip dâ Meziyer isimli mütaassıp şahıs tarafından Türkler aleyhine hazırlanan

bir hava da mevcuttu.

Burgondiya dükası Filip, ilk parti yardım olmak üzere bir kaç asilzade ve altı yüz süvari ile birlikte, Comte d'Eu (Kont dö) nün Macaristana hareketini emretti. Macar elçisi Fransa kıralı ile mülâkatından sonra Filip'in oğlu Nevers Kontu Jean Valois (Jan Valuva) kumandasında ehemmiyetli miktarda süvari ve ücretli askerlerle Fransa'nın yardım edeceğini Sigismund'a bildirdi.

Fransa'dan Sigismund'a böyle yardım vaadi yapılırken Avrupanın diğer yerlerinden de ayni şekilde haberler gelmekteydi. Sigismund, İngiltere'den, Hollanda'dan, Savua'dan, Lombardiya'dan, Almanya'nın her tarafından güzide şövalyelerin Bayezid'i Avrupadan atmak için yapılacak mücadeleye katılacaklarına dair teminat almaktaydı.

Türklerin Rumeli'ye geçtikleri sırada kendi dahilî meseleleri ve yüz sene harpleri ile meşgûl olan İngiltere, Türkiye ve Balkanlara alâka gösterecek durumda değildi. Üçüncü Edvard'ın yarım asır kadar süren kırallığı zamanında İngilizler bilhassa yüz sene muharebeleri ile meşgulken, Türkler Rumeli'ye atlamışlar ve Meriç vadisini batıya geçmişlerdi. Üçüncü Edvard'ın oğlu İkinci Rişar'ın saltanatı, Murat Hüdavendigâr ile Yıldırım Bayezit zamanına rastlamaktadır. Niğbolu harbi, İngiltereyi fena idare etmekle İngiliz tarihinde yer eden bu kıralın saltanatı zamanında cereyan etmiştir.

Sigismund Türklere karşı yapılacak harbe kuvvet göndermeleri için İngilizlere de müracaat etmişti. Sigismund'un dileği Avrupanın birçok yerlerinde olduğu gibi İngilterede de alâka ile karşılanmıştı. İngilizler, o sırada Fransa'nın Normandiya bölgesinde cereyan eden yüz sene harplerine muvakkat bir zaman için ara vererek Niğbolu harbine katılmak üzere kuvvet göndermişlerdi. Böylece Niğbolu'da Haçlı ordusu arasında İngiliz şövalyeleri ve askerleri de ilk defa Türklerle karşılaşmışlardır.

NİĞBOLU MEYDAN MUHAREBESİ

Osmanlı devletinin kuruluş devrinde Rumeli'de yaptığı meydan muharebelerinden biri olan Niğbolu harbi, hem harbe katılan hıristiyanların çeşit ve sayısı, hem de Osmanlı'lar yönünden elde edilen neticesi bakımından ehemmiyet arzeder. Niğbolu harbi, Macar kralı Sigismund ile papa tarafından bir kaç senelik uğraşma ve propagandalar neticesinde hazırlanmıştır. Çok sayıdaki çeşitli milletlere mensup hıristiyanları bir araya toplıyan sebepler arasında, İstanbul'un tehlikeye düşmesini ve Türk istilâ gücünün Balkanları aşıp Orta Avrupa'ya ilerleme istidadı göstermesini bilhassa zikretmek gerekir. Onun içindirki Papanın vaizları halkı heyecana getirirken, Macar kralı Sigismund'un teşvikleri de hükümdarları harekete geçirmiştir.

Kosova zaferinden sonra, Balkan'larda Türk'lerin karşısında mühim kuvvet olarak Macarlar kalmıştı. Bulgaristan zaptedilip, Sırbistan Osmanlı himayesine alınınca, Türk sınırı Macaristan'a dayanmış oluyordu. Anadolu Beyliklerinin zaptiyle Osmanlı Devletinin büyüyüp kuvvetlenmesi, Macar'ların gözünü iyiden iyiye korkutmuştu. Macar kralı Sigismund, mütemadiyen büyüyüp kuvvetlenen ve Rumeli'de her gün yeni bir toprak parçasına akınlar yapan Osmanlıların, günün birinde Macaristan üzerine yükleneceklerini hesaplıyordu. Şayet geniş çapta tedbir alınıp, hıristiyanlık gayretiyle hareket edilmezse, Bulgaristan veya Sırbistan'ın başına gelenler Macaristan'ın da başına gelebilirdi. Türk'leri sadece durdurmak değil, Avrupa'dan da atmak lâzımdı. Bunu da birleşik Haçlı kuvvetlerinden başkası yapamazdı.

İşte bunları gözönünde bulunduran Macar kralı Sigismund, Avrupa'nın muhtelif memleketlerine elçiler yollıyarak kurulacak Haçlı Ordusu için kuvvet istemişti. Papa da bir çok yerlerde Haçlı Ordusu teşkil lehinde vaizlar vererek Sigismund'un en büyük desteği olmuştu. Bizans imparatorları zaten eskidenberi Avrupa'dan yardım istemekteydiler. İstanbul kuşatıldığı zaman imparator İkinci Manuel'in Avrupa devletlerinden yardım talebederek kurulacak Haçlı ordusunda vazife alacağını bildirmesi Sigismund'u takviye etmişti. Sigismund'un talebine karşı bilhassa Fransa'dan geniş çapta müzaheret gösterilmesi, Haçlı ordusunun bir an önce teşkilinde hayli müessir olmuştu. Sigismund, Haçlı kuv-

vetlerinin teşkili için nereye başvurduysa hemen hepsinden tamamen müsbet cevaplar almıştı. Zaten Haçlı seferi tertibi için Roma'daki Papa Dokuzuncu Boniface (Bonifas) ın 1394 te neşrettiği fermanlar ile verdiği vaazlar, 1395 de Avinyon'daki Papa Onüçüncü Benoît (Benediktus) nın teşvik mektupları ile yine vaazları zeminin hazırlanmasını temin etmişti. Sigismund da 1395 te teşvik ve müracaatlara başlayınca Haçlı ordusu işi kuvveden fiile çıktı. Böylece 1396 mayısında sefere başlanacağı ilân olundu.

Niğbolu muharebesi hakkında gerek Türk, gerekse yabancı kaynaklarda hayli zengin malûmat mevcuttur. Bilhassa harbe iştirak edip de sağ kurtulan şövalyeler; harbin cereyan tarzına ve başlarına gelenlere dair hâtıralarını yazmışlardır. Lâkin, hâtırat aslında objektif olamıyacağı gibi, bir de mağlûbiyet üzerine kaleme alındıklarından elbette tarafsız da olamaz. Hıristiyanlar için büyük bir hezimetle neticelenen Niğbolu harbi, feodal şövalyeliğin en son beynelmilel büyük teşebbüsüdür.

Haçlı seferinin kışkırtıcı ve tertipçisi olması dolayısiyle muhtelif milletlere mensup bulunanların çoğu Macaristan'a gelerek Sigismund'un kumandası altında toplanmıya başlamışlardı. Tabiî en fazla kuvvet veren hıristiyan millet Macar'lardı. Macar'lardan başka Fransız, Alman, İngiliz, İspanyol, Leh, Belçika, Lombardiya, Ulah ve Rodos şövalyeleri de vardı. Niğbolu harbine iştirak eden hıristiyan kuvvetlerinin miktarına dair verilen rakamlar muhteliftir. Zamanın hıristiyan kaynakları Türk'lerin miktarını aslından daha fazla göstererek bununla mağlûbiyetlerini mâzur göstermiye çalışmışlardır. Muhtelif kaynaklar yekdiğeriyle karşılaştırılınca Haçlı ordusunun 100 binden aşağı olmadığı anlaşılır. Bunun 60.000 Macar, 10.000 Fransız, 10.000 Ulah, 6.000 Alman, 1000 İngiliz, 13.000 Leh, İtalyan, Bohemyalı, İspanyol'dan müteşekkil olduğu batı kaynaklarının son tetkikleri neticesinde kabul edilmektedir. Türk ordusu ise 60 binden fazla değildi. Bayezit, en büyük muharebesi olan Ankara harbine 70 ilâ 80 bin kişi ile girdiğine göre Niğbolu harbindeki Türk kuvvetlerinin bundan fazla olması mümkün değildi. En eski Osmanlı tarihleri olan Neşrî ve Âşıkpaşa zâdenin eserlerinde Haçlı ve Türk ordularının miktarını belirten bir rakam mevcut değildir. Mısır'dan Antalya'ya, oradan da Bursa'ya gelmiş olan ve Bayezid'den çok fazla hürmet ve itibar gören büyük âlim ve müverrih Şemseddin Muhammed el Cezerî, Niğbolu harbine bizzat padişahla birlikte iştirak etmiştir. Niğbolu muharebesi hakkında kıymetli malûmat bırakmış bulunan Şemseddin Muhammed el Cezerî, Bayezid'in ordusunun alelâcele toplanmış olması bakımından gayet az, hıristiyanlarınkinin ise 200.000 kişi olduğunu yazar. O devrin hıristiyan vak'anüvisleri Haçlı kuvvetlerini 60 bin göstermekle nasıl hatâ etmişlerse, Cezerî de hıristiyanları 200.000 e çıkartarak hatâya düşmüştür.

Haçlı ordusunun teşkiline en fazla âlâka gösteren Burgondiya dükası Philippe (Filip), Fransız kuvvetlerini oğlu Never kontu Jean (Korkusuz Jan) ın kumandasına tevdi etmişti. Onbin kişiyi bulan Fransız kuvvetlerinin bin kişisi büyük prensler ve asilzadelerden müteşekkildi. Fransa'nın büyük prens ve asilzadelerinden Philippe d'Artois (Filip dartuva), Comte d'Eu (Kont dö), Amiral Jean de Vienne (Jan dö Vien), Henri de Bar (Hanri dö Bar), Philippe de Bar (Filip dö Bar), Mareşal Boucicault (Busiko), Comte de Marche (Kont dö Marş) Jacques de Bourbon (Jak dö Burbon), Sire de Coucy (Sir dö Kusi) nin dahil bulunduğu Fransız kuvvetleri nisan sonunda Fransa'dan hareketle Bavyera - Viyana yoluyla Budin'e vâsıl oldu. Almanya'dan geçerken Hohenzollern kontu Friedrich, Johann Von Nürenberk, Palantina Elektörü Robert gibi Alman prens ve asilzadelerinin idaresindeki Alman'lar da onlara iltihak etti. Hospitaliers tarikati reisi Philibert de Naillac'ın idaresindeki Rodos şövalyeleri ile Cilly kontu Hermann'ın idaresindeki İstirya kuvvetleri Fransız'lardan daha önce Budin'e gelmişlerdi. Bunlara İngiliz, Flaman, Leh, Çek muharipleri de katıldılar. Osmanlı himayesinden kurtulmak için fırsat kollıyan Eflâk Voyvodası Mirça da onbin kişilik kuvvetiyle iştirak edeceğini bildirince Haçlılar ordusu muazzam bir yekûna

ulaşmış ve harekete geçebilir hale gelmişti.

Sayılarının çokluğu dolayısiyle kendilerine pek fazla güvenen ve Türkleri Avrupa'dan atmak gibi hayaller peşinde koşan Haçlılar iki koldan ilerliyecekti. Harekete geçen Haçlı ordusundan Macar kralı Sigismund'un idaresindeki esas büyük kol önce Sırbistan istikametinde yürüyerek Tuna vadisine ulaşmış, nehrin sol sahilini takibederek Osmanlı toprağına girmişti. Bu kol önce Tuna'nın sol sahilindeki küçük Niğbolu'yu aldı. Sonra Tuna'yı geçerek Vidin, Orsova ve Raca şehirlerini zaptederek buralardaki Türk'leri kâmilen kılıçtan geçirdi. Sonra da büyük Niğbolu önüne geldi.

Gibbons'un batı kaynaklarına müstenit kayıtlarına göre, hıristiyan kuvvetler kendileri ile birlikte bir çok kadın ve fıçılarla şarap getirmişlerdi. Alışkın oldukları ziynet eşyaları ile sefahat vasıtalarını bile muharebe sahasına kadar beraberlerinde taşımışlardı.

Never kontu Jan'ın (Korkusuz Jan) idaresindeki Fransız'lar Budin'den sonra Erdel üzerinden Eflâk'a geçmiş, Eflâk Voyvodası Mirça ile buluşarak Niğbolu'da diğer kuvvetlerle birleşmişti. 1396 eylûlü başında Niğbolu önüne gelen Haçlılar şehri kuşattılar. Macar kralı Sigismund burada ünlü şövalyeler, kral hanedanlarına mensup prensler, seçme askerlerden mürekkep hıristiyan muhariplere hitaben bir nutuk vermişti. Sigismund:

«Sultan Bayezit ister gelsin, ister gelmesin, biz inşallah gelecek yaz Ermenistan krallığından geçip Suriye'ye girecek, Yafa ve Beyrut kapılarını Arap'lardan alacağız; Suriye'ye inmek için daha başka şehirleri de elde edeceğiz ve Kudüs şehri ile bütün Arzı Mukaddes'i fethetmeğe gideceğiz. Eğer Sultan çıkarabileceği bütün askerî kuvvetiyle bize karşı gelirse onunla muharebe edeceğiz. Muharebede ölmekle Allahın lûtfuna kavuşmak mümkün olacaktır».

Haçlılara Arzı Mukaddes'in zaptını vaadedecek derecede üst perdeden konuşan Sigismund, Bayezit'in Asya içerlerine giderek muhtelif Müslüman kavimlerden kuvvet toplamakta olduğunu zannetmekteydi.

Bayezit ise, Macar kralı idaresindeki hıristiyan kuvvetlerin hareketini öğre-

Niğbolu muharebesinin geçtiği yer

nince; Anadolu ve Rumeli askerlerinin Edirne'de derhal toplanmalarını emrederek, kendisi yanındaki 10.000 muhariple yola çıkmıştı. Kara Timurtaş Paşa ile şehzadelerin kumandasındaki Anadolu askerleri süratle toplanarak Boğazlardan geçip Edirne'de padisaha yetiştiler. Rumeli askerleri de Edirne'de Bayezid'e mülâki olunca, Bayezit derhal ileriye hareket emrini vermişti.

Niğbolu, müttefikler tarafından kuşatıldığı zaman Doğan Bey kalenin kumandanı bulunuyordu. Hudut boylarındaki muharebelerde pişmiş bir kumandan olan Doğan Bey'in cesaret ve kabiliyeti ile kalenin sağlamlığına güvenen Bayezit, kendisi yetişinceye kadar Doğan Bey'in dayanacağını hesaplamıştı.

Türk ordusu Filibe - Şipka geçidi yoluyla Tırnova'ya ulaştığı zaman, Haçlıların yiyecek tedariki için buralara gönderdikleri kuvvetlere rastlıyarak çoğunu esir ettiler. Bunlardan kaçabilenler Bayezid'in Tırnova'ya geldiği haberini müttefik karargâhına ulaştırınca, haber karargâhta bir bomba tesiri yaptı. Mareşal Busiko Bayezid'in Tırnova'ya gelebileceğine bir türlü ihtimal veremiyordu. Türk'lerin harb kabiliyetlerini iyi bilen kral Sigismund haberin doğruluğunu tahkik için ileriye keşif kuvvetleri gönderdi. Türk ordusunun başkumandanı Yıldırım Bayezid de Evrenuz Beyi yanında Sırp despotu İstefan Lazaroviç olduğu halde düşmanla temasa memur etmişti. Evrenuz Gazi'nin idaresindeki Osmanlı öncüleri ile Sigismund'un keşif kuvvetleri arasında cereyan eden ufak tefek çarpışmalardan sonra Türk ordusu Niğbolu'nun on kilometre kadar güneyine sokuldu. Cephesini kuzeye vererek ordugâh kurdu. Gece Yıldırım Bayezit düşman hatları arasından geçerek Niğbolu'nun kale duvarlarının dibine kadar gelip oradan Doğan Beye seslenerek gereken talimatı verdi. Yıldırım'ın bu hareketi, kendisinin ne kadar cesur olduğuna, Haçlı ordusunun da gaflet derecesine en güzel misaldir.

Osmanlı padişahının Anadolu'da bulunduğu tahmin edilirken birdenbire ordusunun başında Haçlıların karşısına dikilmesi Sigismund'u pek fazla şaşırtmıştı. Macar kralı, Türk'lerin harb kabiliyetleri hakkında fikir sahibi idi. Türk'ler, öyle bir iki süvari hücumu ile korkutulup muharebe sahasından kaçırılacak kimselerden değildi. Onun için başta Korkusuz Jan olmak üzere bütün kumandanlardan kendisiyle müşavere etmelerini istedi. Harb plânını tespit etmek üzere toplantıda Sigismund, önce Türk'lerin durumunu öğrenmek ve Bayezid'in niyetini sezebilmek için bir keşif yapılması lüzumunu ileri sürdü. Bayezid'in hücumlarına mukavemet için evvelâ Eflâk ve Macar piyadelerinin öne sürülmesini, şövalyelerin meydana getirdiği süvari kıtalarının ise piyadelerin muvafakiyetlerini neticeye ulaştırmak üzere onlardan sonra hücuma kalkmalarını istedi. Fakat Macar kralının bu fikrine şövalyeler şiddetle itiraz ettiler. Fransız şövalyelerinin reisi olan yirmi iki yaşındaki genç Jan ile Mareşal Busiko ve diğer prens ve şöval-

Niğbolu'nun iki asır evvelki hali

yeler, Sigismund'un Türk'leri yenmek şerefini Fransız'lara kaptırmak istemediğini söyliyerek ilk plânda muharebeye girmek için acele ettiler. Başta Fransızlar olmak üzere batı Avrupa'lı şövalyelerin itirazları üzerine Sigismund, kendi fikrini onların fikir ve arzularına feda etti.

25 eylûl 1396 sabahı Avrupa'nın dört köşesinden toplanmış 100 ilâ 120 bin kişilik Haçlı ordusu ile bunun yarısı miktarındaki Osmanlı ordusu karşı karşıya geldikleri zaman Osmanlı ordusunun harb nizamı şöyleydi:

Birinci hatta Sarıca Paşa kumandasında hafif piyadeleri teşkil eden Azap askeri; solda Şehzade Süleyman Çelebi kumandasında Rumeli askeri; sağda Şehzade Mustafa Çelebi ve Anadolu Beylerbeyi Kara Timurtaş Paşa kumandasında Anadolu askeri; ortada yeniçeriler vardı. Timarlı sipahiler sağ ve sol yanlara yerleştirilmişti. Sadrazam Ali Paşa, Rumeli Beylerbeyi Firuz Bey, Malkoç Bey sol kanattaki kuvvetlerin arasında bulunuyordu. Ön hatlara piyadeleri koyup kat'î neticeyi atlı askere bırakan Osmanlı harb nizamına mukabil, kat'î neticeyi yaya askere yükleyen Haçlı ordusunun tertibi ise: Önde birinci hatta atlı şövalyeler; ikinci hatta Macar kralı; sağ yanda Stefan Laskoviç kumandasında Hırvat'lar, solda Voyvoda Mirça kumandasında Ulah'lar vardı. Müttefik ordusu gerisini Tuna nehrine ve kuşatmakta olduğu Niğbolu şehrine dayamıştı.

Niğbolu önünde cereyan eden bu büyük meydan muharebesi Fransız şövalyelerinin hücumu ile başladı. Fransız'ları Alman, İngiliz vesair Avrupa memleketleri askerleri takibetti. Şövalyelerin âni hücumu karşısında Osmanlı hafif piyade askerleri hayli telefat verdiler. Azaplar zırhlı şövalyelerin kılıçlarile doğranarak zayiat verirken sağ cenaha kumanda eden Mustafa Çelebi, şövalyelerin hücumlarını önlemek üzere taarruza geçti. Fakat şövalyelerin ilerlemeleri durdurulamadı. Muharebe Türk'lerin aleyhine inkişaf eder bir manzara gösterirken şövalyeler zaferi temin ettiklerini zannederek merkadi mukaddesle aralarındaki en kuvvetli mâniayı ezdikleri-

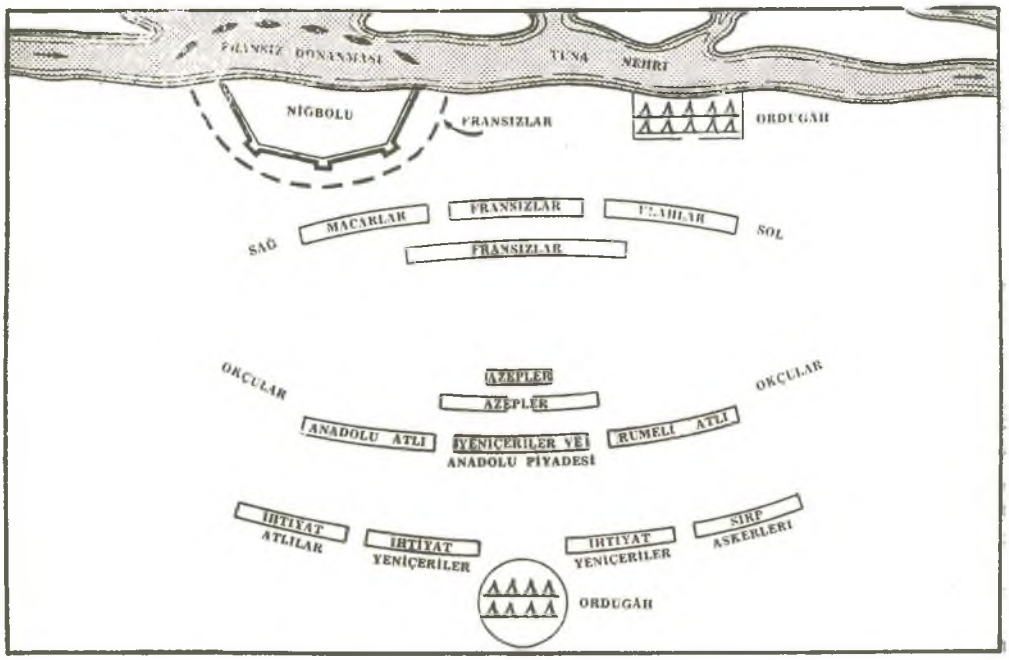

Niğbolu meydan muharebesinde iki ordunun vaziyetleri

Niğbolu muharebesinde esir düşen, Fransız kuvvetleri kumandanı Nevers Kontu Korkusuz Jean

ne inanarak büyük bir sevince kapılmışlardı. Fakat onların bu sevinçleri bir saman alevi kadar bile sürmiyecekti. Zira, muharebeyi çok yakından takibeden Bayezit, Azap'ların gerisindeki ikinci hattın plân mucibince yanlara doğru çekilmesini emretmişti. Osmanlı ordusu bir hilâl vaziyetini alırken, kat'î neticeyi elde etmekte olduklarını sanan şövalyeler, Sigismund'un daha fazla ilerlememeleri için verdiği emri de dinlemiyerek daha fazla ileri atılmaktan geri durmadılar. Zafer neşesiyle ilerlemekte olan Fransız'lar önlerine gelen tepeyi çıkınca Yıldırım Bayezid'in üçüncü hattı teşkil eden kuvvetleriyle karşılaştılar ve şaşırıverdiler. Yıldırım'ın pusuda bekliyen harbe girmemiş kıtaları şövalyelerin zafer sevinçlerini yarıda bırakmışlardı.

Ka'tî neticeyi alma zamanının geldiğini gören Yıldırım Bayezit Osmanlı ihtiyat askerini de harbe sokarak şiddet ve süratle Haçlıların üzerine yüklendi. Osmanlı süvarisi Haçlıları kıskaç içine almak için Sigismund ordusunun gerilerine sarkmıya başlamıştı. Osmanlı okçuları önce şövalyelerin atlarını nişan alıyor ve şövalyeleri yaya bırakmıya çalışıyordu. Osmanlı ikinci hattının yanlara doğru çekilmesi sırasında zayiatı azaltmak gayesiyle atlarından inen bir kısım şövalyeler, Yıldırım'ın umumî hücuma geçişi sırasında geriye dönerek atlarına binmek istedilerse de, Türk taarruzunun süratle inkişaf ederek gerilerinin kesildiğini hayret ve ümitsizlik içinde gördüler. Muharebenin şövalyelerle cereyan eden birinci safhası üç saat sürmüştü. Harbin başlamasından itibaren geçen üç saatlik zaman zarfında şövalyelerin bir kısmı telef olmuş, bir kısmı da teslim olmaktan başka çare bulamamışlardı. Yıldırım Bayezit daha sonra Sigismund'un esas kuvvetlerine yüklendi. İhtiyat kuvvetlerini bile muharebeye sokmuş olan Sigismund ordusu, tamamen mağlup ve perişan olmuştu. Haçlı ordusunun mağlûbiyeti belli olmıya yüz tutunca sağ ve sol yandaki kuvvetleri teşkil eden Hırvat kralı Laskoviç ve Eflâk Voyvodası Mirça, askerlerini alarak muharebe meydanını terkettiler. Bunlarla kaçabilenler dışındaki kuvvetler ya öldü veya esir edildi. Geriye çekilmiye çalışan Macar'ların çoğu Tuna'da boğuldu. Macar kralı Sigismund da maiyetinde bulunan bazı büyük Alman zadegânının gayreti ile canını kurtarabildi. Rodos şövalyelerinin

Niğbolu'da esir düşen Fransız kumandanlarından Mareşal Boucicault

Bire Doğan!!

(İlâve: 31)

★

Yıldırım Bayezit Han, 1395 yılında İstanbul'u ikinci defa olarak muhasara etmişti. Osmanlı Devleti'nin, Birinci Murat Bey zamanında başlıyan süratli yayılma ve genişlemesi, onun zamanında da devam ediyordu.

Yıldırım, Anadolu Beylikleri'ni bir hamlede ortadan kaldırmış olduğu gibi, Osmanlı Devleti'nin Rumeli hududu da Tuna boylarına ve Macaristan ovalarına dayanmıştı. Bu hal Batı hıristiyan âlemini, bilhassa Macarlar'ı, büyük bir endişeye ve heyecana sevk etmekteydi. Nihayet, İstanbul'un bu ikinci muhasarası üzerine, Avrupa'da hâlâ Şarkî Roma İmparatorluğu addedilen Bizans'ı ve Rumeli'yi kurtarmak bahânesiyle ve aslında ise, Türkleri kat'î bir mağlûbiyete uğratarak, ordularını imha etmek ve kendilerini Avrupa Kıtası'ndan sürüp atmak gayesiyle bir Haçlı Ordusu kurulmuştu.

Bu orduya, Macarlar başta olmak üzere, Fransızlar, İngilizler, Almanlar, İskoçyalılar, Flâmanlar, Bohemyalılar, Polonyalılar, Avusturyalılar, İsviçreliler, İtalyanlar, Belçikalılar, Lüksemburglular, yâni kısaca hemen bütün Batı-Hıristiyan milletleri katılmışlardı.

Bu orduda, başta Macaristan Kıralı Sigismund olmak üzere, Fransa Kıralı İkinci Jean'ın torunu ve Burgonya Dukası Philippe de Hardi'nin oğlu olan Nevers Kontu Korkusuz Jan (Jean Sans Peur), yine Kıralın akrabasından Philippe de Bar, Fransa Orduları Baş Kumandanı Philippe d'Artois, Amiral Jean de Vienne, Comte de la Marche, Sir de Coucy, Maréchal Boucicault gibi şöhretleri bütün Avrupa'ya yayılmış asilzâde ve kumandanlar da vardı.

Ayrıca, en tanınmış Alman asilzâdeleriyle şövalyeleri de askerleriyle bu orduya katılmışlardı. Bundan mâada, Osmanlı Devleti hududuna yaklaşan Haçlı Ordusuna, Transilvanya, Ulrvat ve Rumen gönüllüleri de dahil oldular. Böylece, yüzyirmi bin kişilik bir kuvvet hasıl oldu. Haçlı Ordusu ilerliyerek, Budin'de karargâh kurdu. Sonra buradan ikiye ayrı-

→

lıp bir kolu Sırbistan, öbürü Eflâk üzerinden geçerek mühim bir kilit noktası olan Niğbolu Kalesi önünde birleştiler. Haçlılar, yolda, eski âdetlerini de tekrarlamaktan çekinmemişler, yâni müdafaasız sivil halkı ve ele geçirdikleri esirleri vahşice boğazlamışlardı.

★

Niğbolu Muhafızı Doğan Bey, düşmanın teslim teklifini reddedip hemen müdafaa harbine başlamıştı. Her türlü intizam ve inzibattan ve askerlik ruhundan mahrum bulunan Haçlı Ordusu mensupları, bir taraftan kaleyi muhasaraya çalışıyor, bir taraftan da günlerini zevk ve sefahatle geçiriyorlardı.

Yıldırım Bayezit Bey, bunu haber alınca hemen İstanbul muhasarasını bırakıp, elli-altmış bin kişilik bir ordunun başında bulunduğu halde, sür'atle yola çıkmış ve düşmanın kat'iyyen ummayacağı kadar kısa bir müddet sonra, Niğbolu'ya altı saatlik mesafeye kadar habersizce sokulmuştu. Bir mikdar akıncı ile keşfe gönderilen Evrenuz Bey, dil, yâni esir alamadıysa da, yaptığı keşif neticesinde kalenin muazzam bir ordu ile sarılmış olduğu haberini getirmişti. Yıldırım Han'ın en ziyade merak ettiği cihet; bu sırada Doğan Bey'in ne yaptığı, ne yapmayı düşündüğü idi. Gerçi bu yiğit kumandanına büyük bir güveni var idiyse de, düşmanın ümid edilmiyen kalabalığı ve kendilerinin ona hiç bir haber göndermemiş olmaları karşısında, Doğan Bey'in müdafaadan vaz geçmesinden korkuyordu. Çünkü, düşmanla aralarında her türlü ölçünün dışında bir kuvvet nisbetsizliği vardı ve bu yüzden yardım görmediği takdirde, kalenin uzun zaman dayanması beklenemezdi.

İşte bütün bunlardan dolayı Doğan Bey'e mutlaka bir haberci göndermek lâzımdı. Lâkin, düşman safları arasından sıyrılıp kaleye yaklaşmak hemen hemen imkânsızdı. Hünkâr, uzun uzun düşündü: bu işi başarabilecek olanları birer birer gözünün önüne getirdi. Fakat, giden bir haber getirinciye kadar beklemiye de

→

reisi ile beraber bir kayıkla Tuna mansabında bekliyen Venedik ve Rodos gemilerine kadar gelerek Venedik Amirali Moçenigo'nun kadırgalarından birine bindi. Kalabalık Haçlı ordusu ile Niğbolu'ya gelmekte iken ordusunun muazzam sayısına bakarak «Gök çökecek olsa mızraklarımızla tutarız!» diyerek böbürlenen ve Türk'lere bol bol atıp tutan Sigismund Venedik kadırgasına bindikten sonra derhal yelkenlerin şişirilmesini istedi ve böylece İstanbul boğazı - Marmara ve Ege denizi yoluyla önce Mora kıyısındaki Modon limanına uğradıktan sonra Dalmaçya'da karaya ayak bastı. Oradan memleketine geçti.

Türk'lerin kat'î zaferi ile biten Niğbolu meydan muharebesinde Amiral Jean de Vienne, Guy de la Trimouille, Philippe de la Bar başta olmak üzere bir çok Fransız, Flaman ve Bavyera'lı asilzadeler öldüler. Korkusuz Jan nâmı ile mâruf Nevers kontu ve Mareşal Busiko başta olmak üzere bir çokları da esir düştüler. Muharebede Bayezid'in yanında bulunan Şemseddin el Cezerî, bu esirlerden dört tanesini sultanın kendisine bağışladığını ve muhtelif memleketlerden gelen bu adamların birbirlerinin dillerinden anlamadıklarını kaydetmektedir. Yıldırım Bayezit savaştan sonra muharebe meydanını dolaşırken Türk hudut ve kale muhafızlarının insafsızca kılıçtan geçirilmiş olduğunu öğrendiğinden, bunlara bir mukabele olmak üzere esirlerden bir kısmının öldürülmesini emretmişti. Esirlerin prens ve asillerden ibaret bir kafilesi Bayezid'in emriyle Gelibolu'ya götürülerek Haçlı donanmasiyle boğazdan geçmekte olan Sigismund'a karşı teşhir edilmişler, sonra da Bursa'ya gönderil-

---

→

sabrı olmadığından, bu tehlikeli vazifeyi bizzat üstüne almıya karar verdi ve bu kararından hiç kimseye bahsetmedi, Zira, kendisine engel olunacağını biliyordu.

Bunun üzerine gizlice atına atlayıp, gece karanlığından faydalanarak ilerledi. Bildiği geçit noktalarından süzülüp, düşman saflarının arasından geçerek, kal'enin karşısına geldi. Ve: «Bire Doğaaan!.. Bire Doğaaan!..» diye seslendi.

Kalede ve tetikte bulunan Doğan Bey, bunu duydu ve Hünkârının sesini tanıdı. Lâkin bir türlü kulaklarına inanamıyordu. Hünkâr burada ne gezerdi? Fakat, ayni ses yine yükseldi: «Bire Doğaaan!. Bire Doğaaan!.»

Doğan Bey, sevincinden deli gibi, kalenin burcuna fırladı. Günlerdir muhasara altında idi, durumu hakkında haber gönderemediği gibi, Hünkâr'dan haber de alamamıştı. Burçtan iğildi. O zaman, gecenin alaca karanlığında, atının üstünde bir zafer heykeli gibi duran Yıldırım Hân'ı tanıdı. Heyecanlı sesi, gecenin sükûnunu yırttı: «Buyur saâdetlû Hünkârım.»

«Bire Doğan, hâlin nicedir?»

Doğan Bey, düşmanın bir haftadır ka-

→

leyi nehirden ve karadan tazyik ettiğini, lâkin Hünkârlarının gelip yetişeceğine emin bulunan gazilerin dayandığını, kalenin sağlam ve erzakın bol bulunduğunu haber verdi.

Yıldırım Han, son defa: «Hele dayanın... İşte biz dahi vardık!» diye seslendikten sonra karanlıklara daldı.

Bu konuşmayı, düşman karakolları duyarak, kumandanlarına haber uçurmuşlardı. Hemen bir süvari müfrezesi peşine düştüyse de, Yıldırım Hân'ı ele geçiremediler.

★

Türk ordusu ,ertesi günü Haçlılara hücum etti. Bu savaş sonunda, düşman tamamen mağlûp ve imha edilmiş, başta Fransız asilzâdelerinden meşhur Korkusuz Jean olmak üzere, Haçlı Ordusu'nun en meşhur kumandanları Yıldırım Han'a esir, bir çok tanınmış asilzâdeler maktûl düşmüşlerdi. «Eğer gökyüzü yıkılsa, Hıristiyan Ordularının mızraklarına takılıp kalır» diye övünen Macar Kıralı ise, bir balıkçı kayığına atlayıp kaçarak, canını güç kurtarmıştı.

Bibliyografya: Hoca Sadettin; Tâcüttevarih. Jouannin; Türkiye Tarihi.

İmişlerdir. Mihaliç'e nakledilen esirlerden bir kısmı da bir sene esaret hayatı yaşadılar. Fransa, Venedik vesair bazı Avrupa memleketlerinden toplanan paralar fidye-i necat olarak padişaha gönderildikten sonra Yıldırım Bayezit bu asilzadelerden müteşekkil esirleri salıverdi.

Yıldırım Bayezid'in esirleri salarken Fransız kralının torunu olan Korkusuz Jan'la yaptığı meşhur konuşma, onun hıristiyan Avrupa karşısında Türk ordusuna güveninin en açık delilini teşkil etmektedir.

Niğbolu meydan muharebesinde Sigismund'un ordusunun Türk kılıcından kurtulan artıklarından Tuna'da boğulmadan karşıya geçebilenler Eflâk yolu ile ve birçok mahrumiyetlerle pençeleşip Karpat'ları aşarak Macaristan'a dönmüşlerdi. Bunlar Macaristan'a ulaşıncıya kadar kendilerini emniyette hissetmemekte idiler.

Bayezit muzafferiyetini muharebe meydanından Bursa kadısına, bilâhare Edirne'den de Müslüman devletleri hükümdarlarına bildirmişti. Başta Mısır sultanı olmak üzere bazı hükümdarlara da zaferini teyid için esirler göndermişti.

Zaferleri müteakip Yıldırım Bavezit Edirne'ye döndü. Bir taraftan da Mirça'yı cezalandırmak için Eflâk'a akıncılar gönderdi. Eflâk'a giren Evrenuz Gazi önce biraz muvaffakiyet kazandı, fakat Rovine ovasında Mirça tarafından yenildiğinden Bulgaristan'a dönmek zorunda kaldı. Diğer taraftan Macaristan, Bosna ve İstirya'ya kadar uzanan diğer akıncı kolları gittikleri yerlerde mühim muvaffakiyetler kazandılar ve bir çok esir aldılar. Bu sırada bir kısım Avrupa hükûmetleri Türk'ler tarafından Orta Avrupa istilâsına başlandığını bile zannettiler.

Niğbolu harbinden sonra Arnavutluğa giren bir Türk ordusu Ülgün (Dulcina), İşkodra, Draç, Kroya, Berat ve Kesriye (Kastorya) şehirlerini işgal etti. Bu sırada kuzey Arnavutluk prensi olan İkinci Jorj Balşa sulha tâliboldu ve akrabasından güzel bir prensesi padişaha takdim etti. Kuzey Arnavutluk'ta Mirdita havalisine hâkim olan Dükakin oğullariyle müttefik bulunan İkinci Jorj Balşa Haçlılara temayül gösterdiği ve Türk düşmanlığı ile mâruf olduğu için üzerine kuvvet sevkedilmişti. Tâbi olacağını arzettikten sonra yine düşmanca hareketi görüldüğünden bütün akrabası ile tevkif ve hapsedildi. Türk'lerin Adriyatik kıyılarına inmeleri Venedik'lileri hayli telâşa düşürdüğünden; Venedik'liler bir taraftan Macar kralını yeni bir Haçlı seferine teşvik ederken, bir taraftan da padişaha müracaat ederek Draç ve Leş (Alessia) şehirlerinin kendilerine verilmesini istediler. Venedik ve Ceneviz'lilerle hasmane vaziyete geçmemiye dikkat eden Bayezit Venedik'lilere karşı yine mülâyim davrandı. Kısa bir zaman sonra Ragüza Cumhuriyeti de araya girerek tavassutta bulunduğundan, hapsedilen Arnavutluk prensi Türk tâbiiyetinde kalmak şartiyle serbest bırakıldı. Bu arada, İşkodra ile diğer bazı şehirler de kendisine iade edilmiştir. Lâkin Arnavutluk Prensi İşkodra ile diğer birkaç şehri bir müddet sonra Venediklilere satmıştır.

Niğbolu savaşından sonra Arnavutlukta yapılan hareketlerin ileride bu memleketin tamamiyle fethini sağladığı görülecektir.

Niğbolu muzafferiyetinden elde edilen ganimetlerden padişahın hissesine düşenlerin mühim bir kısmı imâr ve hayır işlerine tahsis edilmiştir. Bayezit bunlarla Edirne'de bir imaret yaptırıp, vakıf tahsis etmiş; Bursa'da imaret, bimaristan, iki medrese bir tekke inşasiyle bunlara da vakıf tahsisinde bulunmuştur. Bursa'daki Ulucami inşaatına da bu ganimet geliri ile başlanmıştır.

Yıldırım Bayezid'in Abbasî Halifesinden Sultan ünvanını istemesi

Osmanlı padişahlarının «Sultan» kelimesini resmî ünvan olarak ne zaman ve nasıl kullandıkları meselesi biraz karışıkçadır. Süryaniceden alınan bu kelime «iktidar sahibi» demektir. Bilâhare hâkimiyet, delil, burhan mânalarına da alınmıştır. Müslüman devletlerde, kudret sahibi hükümdarlık ve bir bakıma da imparatorluk mefhumunu ifade için kullanılan sultan ünvanının halifeler tarafından tevcih edilişine ait bir gelenek de mevcuttu. Osmanlı hü-

Yıldırım Bayezit ile Korkusuz Jan

(İlâve: 32)

Türklerin Rumelideki muvaffakiyetleri, Avrupalıları telâşlandırmıştı; bu arada en çok kuşkulanan Macarlar'dı. Yıldırımın orduları İstanbul'u muhasara altında tutuyor, bir taraftan da Macar hududuna yaklaşmış bulunuyordu. Bu durum karşısında, bir taraftan Bizans İmparatoru İkinci Manuel Avrupa devletlerini yardıma çağırıp Papa'dan medet beklerken, diğer taraftan da Macar Kıralı Sigismund, hudutlarına yaklaşan tehlikeyi savuşturmak için bir Haçlılar Seferi'nin tertiplenmesine çalışıyor, Papa Dokuzuncu Boniface ile Onüçüncü Benoît de vaızlar ve beyannamelerle bütün Avrupa devletlerini Türkleri Avrupa'dan kovmak, İstanbul'u muhasaradan kurtarmak ve Kudüs'ü de almak gayesiyle kurulacak orduya katılmaya teşvik ve dâvet ediyorlardı (1395).

Nihayet, Sigismund'un gayreti, Papaların da kışkırtmaları neticelenmiş; çoğunluğu teşkil eden Macarlar başta, hemen hemen bütün Avrupa devletlerinin askerlerinden mürekkep yüzbinden fazla mevcutlu bir Haçlılar Ordusu meydana gelmişti. Yalnız, bu orduda, kumanda birliği yoktu.

Süratli bir yürüyüşle, iki koldan ilerliyen bu Haçlılar Ordusu, Küçük Niğbolu'yu almış, Tuna'yı geçerek Vidin havâlisini işgal ve muhafız askerle Müslüman halkı kılıçtan geçirmiş, Büyük Nigbolu'yu da muhasara etmişti.

Sigismund, zafer sarhoşluğu ile ordunun şöhretli kumandanlarına ziyafet veriyor ve onlara: «Bayezit, ister gelsin, ister gelmesin, önümüzdeki yaz Suriye'deyiz. Yafa ve Beyrut'u Araplardan kurtaracak, daha başka şehirleri de zaptedip, Kudüs'ü ve bütün Mukaddes Topraklar'ı fethedeceğiz.» diyordu.

Nigbolu kuşatmasını haber alan Bayezit de, ordusu ile yıldırım gibi ilerliyerek, Tırnova'ya gelmişti. Haçlılar, Türk Ordusu'nun bu hızlı ilerleyişine hayret etmekle beraber, kazanacakları büyük zaferin ayaklarına gelmiş olmasına da sevinmişlerdi.

→

Türk ve Dünya Tarihine Niğbolu Meydan Muharebesi ve Zaferi olarak intikal eden kat'î neticeli bir savaş sonunda, «Gök yıkılsa kılıçlarımızla tutarız» diye öğünen bu azametli Haçlılar Ordusu'nun kendine güvenen namlı kumandanlarından bir çokları, askerleriyle esir ve geriye kalanları imhâ edilmişti. Kaçıp kurtulabilenler çok azdı (25 Eylûl 1396).

Namlı esirlerini Bursa'ya naklettiren Yıldırım Bayezit, yaptıkları mezâlim ve katliâmlara rağmen, onların hayatını bağışlamış ve fidye-i necat ile serbest bırakılacaklarını da vâdetmişti. Esirler arasında Fransa Kıralı Altıncı Şarl'in yakın akrabası olup, Nigbolu'da Türk Ordusu'na ilk hücum eden Fransız kumandanı Nevers Kontu Korkusuz Jan (Jean Sans Peur) da bulunuyordu.

Nigbolu Savaşı'nda Türk'leri ilk defa tanıyan Korkusuz Jan'ın esaret, çok ağrına gitmiş ve: «Kurtulursam, bir daha Türklerle harbetmem.» diye yemin etmişti. Fidye-i necatı gelip de serbest bırakıldığı zaman, bu şekilde bir yemini bulunduğunu da bilen Yıldırım Bayezit, Fransız asilzâdesinin hüriyetini bağışlarken, onun şerefini de kurtarmayı düşünmüş ve: «Jan, aleyhime silâh kullanmıyacağına yemin etmişsin, bu yeminini şimdi sana iâde ediyorum. Yurduna döndüğün zaman benimle yine savaşmak istersen, bütün Avrupa hükümdarlarını ittifaka dâvet edebilirsin. Ne kadar fazla müttefik ve nekadar büyük bir ordu toplıyabilirsen, bana şan kazandırmak için o kadar fırsat vermiş olursun. Beni harp meydanında dâimâ karşında bulacağına emin ol. Çünki ben harp ve zaferler için doğmuş bir adamım. Benden ileride bulunmak arzusuna kapılanlar, dâimâ benden geride kalacaklardır» diyerek, kendine olan sonsuz güveni ile birlikte Türk âlicenaplık, kahramanlık ve asâletinin tarihe malolacak yeni bir örneğini göstermişti. (1397).

Bibliyografya: Jouannin; Türkiye Tarihi, Hammer; Devleti Osmaniye Tarihi. Uzunçarşılı, İsmail Hakkı; Osmanlı Tarihi.

kümdarları için bu tevcihin ilk defa Yıldırım Bayezid'e yapıldığına dair bazı tarihlerde kayıtlar görülmektedir. Arap tarihçilerinden İbn-i Şahne ve İbn-ül Esir'e göre: Yıldırım Bayezit 797 hicrî yılında (Milâdî 1395) Memlûk Sultanı Berkuk'a elçiler ve hediyeler göndererek Rum ülkesinde sultan olmak için halifeden «teşrif» istemiş, sultan Berkuk da bunu halifeden alarak Yıldırım'a yollamıştır. Arap tarihçilerinin eserlerinde rastlanan bu bilgi en eski Osmanlı tarihlerinden olan Neşrî ve Âşıkpaşazâde'de yoktur. Ancak daha sonraki bazı tarihlerde göze çarpmaktadır. Buna mukabil, yine Arap müverrihlerinden İbn-i Ayas'ın tarihinde Memlûk Sultanı Kaytbay'ın 1485 senesinde halife tarafından bir menşurla tevcih edilen sultan unvanını İkinci Bayezid'e göndermiş olduğu yazılıdır.

Tarih kitapları dışında sultan ünvanı ile ilgili dokümanlara gelince; kitabe, vakfiye ve sikke gibi vesikalarda sultan kelimesi Orhan Gazi'den itibaren göze çarpmaktadır. Bursa'da Orhan Bey'e ait bir cami kitabesinde «Sultan-ül guzat», Ankara'da 1361 tarihli Lulu Paşa camii kitabesinde «Melik-ül âdil-ül gazi es-sultan» tâbirlerine, Bursa'daki Ulucami kitabesinde de «Sultan-ül muazzam Bayezit Han bin Murat» ibaresine rastlanmaktadır. Çelebi Mehmet'ten itibaren ise cami kitabelerinde «Sultan ibn-üs sultan» kelimeleri yer almıştır. «Sultan» ve «Sultan-ı muazzam» kelimelerini ihtiva eden paraları ilk defa Çelebi Mehmet kestirmiştir. Maamafih Halil Ethem merhumun, Meskûgât-ı Osmaniye isimli eserinde, Birinci Murat devrine ait bir bakır para üzerindeki yazıyı «Es-sultan-ül galib» diye okuduğu görülmektedir.

Bu duruma göre, şöyle bir neticeye varılması mümkündür: Resmî kayıtlara geçmemekle beraber daha Orhan Gazi ve Murat Hüdavendigâr zamanında bile Osmanlı hükümdarlarını tavsif için sultan kelimesi muayyen bir halk zümresi tarafından kullanılmış olabilir. Bayezit devrine gelince; yukarıda zikredilen Arap tarihlerindeki kayıtlarla, hükümdarla ilgili kitabelerde «sultan» kelimesinin mutlak mevcudiyetine bakılarak, Yıldırım Bayezit zamanında sultan ünvanının resmiyete intikal etmiş olabileceğine inanmak lâzımdır. En eski Osmanlı tarihlerinin ilk üç hükümdardan «Osman Gazi, Orhan Gazi, Murat Hüdavendigâr, Murat Han, Gazi, bazan da Sultan Murat Gazi» diye bahsederken, Bayezit için umumiyetle sultan kelimesini de beraberce zikretmeleri sebepsiz değildir.

İstanbul'un üçüncü muhasarası

Bizans imparatoru İkinci Manuel'in Macar kralı ile gizlice anlaştığı Niğbolu harbinden sonra öğrenilmişti. Yıldırım Bayezit, imparatoru harbin müşeviklerinden addetmekteydi. Onun için Bizans'ın cezasını vermek üzere şehri zapta karar verdi. Önce Boğazı kontrol etmek gayesiyle faaliyete geçti. Zira Niğbolu harbinde Venedik ve Rodos donanması Boğazlardan geçerek Tuna ağzına kadar gelmişti. Boğaz tahkim edilirse böyle vakalar önlenebilecekti.

Yıldırım Bayezit, boğazın en dar yerinde Anadolu yakasında bir hisarın inşasını emretti. İki üç metre yüksekliğinde bir kaya üzerine oturtulan bu hisara «Güzelcehisar» ismi verildi. Hâlen Anadoluhisarı diye anılan bu hisar duvarları 20 metre yükseklik ve 1,5 metre kalınlıkta inşa edilmişti. Hisarın yapılması bitince Bizans imparatorunu teslim olmıya dâvet etti. Lâkin imparator, Fransa kralı Altıncı Şarl'dan aldığı para ve 600 şövalye yardımına güvenip, bu yardımın daha da arttırılacağını hesaplıyarak İstanbul halkının isteğine rağmen Yıldırım'ın teslim teklifini reddetti. Bunun üzerine 1397 baharında şehir tekrar muhasara altına alındı.

İstanbul'un bu defaki kuşatmasında Bizans'a epeyce yardım edenler oldu. Venedik'ten 10, Ceneviz'den de 5 kadırga yardım kuvveti geldi. O sırada imparatorun büyük oğlu Yuannis Paleologos bir Rus prensesiyle evlendiğinden, gelinin cihazı da para yardımı yerine geçecek mahiyette sırf altından ibaretti. İstanbul deniz tarafından da kuşatılamadığı için üçüncü muhasara da uzun sürdü. Zaman zaman fazlaca tazyiklere rağmen ister istemez biraz da abluka mahiyetini iktisabetti. Şehrin muhasarası devam ederken Yıldırım önce Yunanistan, sonra da Anadolu hareketlerine iştirak etti. Yıldırım bu sefer-

leri yaparken İstanbul muhasarasını Veziriâzâm Çandarlızade Ali Paşa idare etmekteydi. Orta Anadolu'yu Osmanlı devletine bağladıktan sonra İstanbul önüne gelen Bayezit muhasara edilmekte olan şehre karşı yeniden tazyiki arttırdı. O sırada Yuannis Paleologos'u da amcası Manuel aleyhine tahrik etti. Bu sırada Veziriâzâm Ali Paşa, Papa Bonifacius'un yeniden bir Haçlı seferi teşkili için kiliselerde vaazettirdiğini, bazı Rus prenslerinin para yardımında bulunduğunu, şehrin zaptı için muhasaraya daha uzun müddet devam edilirse Avrupa'nın silâhlanmasının mümkün olduğunu belirterek Yıldırım'ı imparatorla anlaşmıya ikna etti. Zaten imparator anlaşmıya taraftardı. Nihayet İstanbul'da ayrı bir Müslüman mahallesi tesisi, bir cami inşası ve bir kadı bulundurulması hususundaki eski şartlar yerine getirildi. Yıldırım'ın tahrik ettiği yeğeni Yuannis'i de saltanatına ortaketti. Bizans'la bu muahede aktedilince Taraklı ve Göynük'ten Türkler nakledilerek İstanbul'da tesiş edilen mahalleye yerleştirildi.

Yıldırım'ın Yunanistan harekâtı

İstanbul'un üçüncü muhasarası devam ederken Yıldırım Bayezit Makedonya'da Karaferye şehrine gitmişti. Burada yaptırmakta olduğu bir caminin inşaatını tetkik ve nezaretle meşgulken, Yunanistan'daki Salona şehri piskoposu padişahı ziyaretle kendisini Yunanistan'a dâvet etti. Piskopos, Salona dükalığının başında bulunan Helena Kantakuzenos'dan şikâyet etmekte, bu kadının, kocası Lui Fadrik'in ölümünden sonra beraber yaşadığı âşıkı ile birlikte Salona halkına karşı zulmünden dert yanmaktaydı. Böylece Helena Kantakuzenos aleyhine resmen zina, büyücülük ve zulüm dâvasında bulunarak, Bayezid'i Yunanistan'a çağırmaktaydı.

Salona piskoposunun dâvetinden önce Türk'ler iki defa daha Yunanistan'a çağırılmışlardı. Mora despotu Teodoros tarafından birisi 1388 de, diğeri de 1391 de yapılan dâvetlerin tafsilâtı daha yukarılarda görülmüştü. Bu üçüncü dâvet Yıldırım'ın Türk hâkimiyetini Yunan yarımadasına teşmil etmek istediği bir zamanda vukubulmaktaydı. Onun için Yıldırım, bizzat ordusunun başında Yunanistan üzerine yürüdü (1397). Tesalya'da Yenişehir (Larissa), Farsala ve bunlara civar bazı şehirler mücadelesiz teslim oldular. Daha sonra meşhur Termopil geçidi mukavemete rastlanılmadan geçildi. Salona dükalığına gelindiği sırada, bizzat düşes Yıldırım'ı karşılıyarak kendisini, güzel kızını ve memleketini padişaha takdim etti. Böylece Salona dükalığı işgal olunup, düşes serbest bırakıldı, Yuannis Kantekuzenos'un torunu olan Salona düşesinin dilber kızı Osmanlı padişahının haremine yollandı. Salona'yı müteakip Fokis, Doris, Lokris dükalıkları da zaptolunarak Osmanlı ülkesine ilhak edildi. Daha sonra Yıldırım Bayezit Evrenuz ve Yakup Beyleri Mora'nın istilâsına memur ederek, kendisi Anadolu'ya döndü.

Yakup Bey, despot Birinci Teodoros'u Megalopolis'te mağlûbederek onu Osmanlı himayesini kabule mecbur ettikten sonra Mora'nın güneyine doğru ilerledi. Modon civarını yağmaladı. Yakup Bey bunları yaparken Evrenuz Gazi de Argos şehrini hücumla zaptetti, Argos'un zaptı ile alınan on dört bin esir Anadolu'ya nakledilirken Anadolu'dan da Tatar göçmenleri getirilerek onlardan boşalan yerlere yerleştirildi. Argos'a göçmen nakledildiği sırada Bulgaristan'da Zağra, Filibe ve Sofya'ya da göçmen kütleleri getirilip iskân edilmekteydi. Evrenuz Bey Argos'tan sonra Anapoli (Naplia) yi de kuşattı, lâkin Anapoli denizden Venedik'lilerden yardım aldığından zaptedilemedi. Evrenuz ve Yakup Beylerin Mora harekâtı 1397 senesinin ekim ayına kadar devam etmiş, kışın yaklaşması üzerine her iki kumandan da Makedonya'ya dönmüşlerdi.

Osmanlı müverrihleri 1397 Mora seferi sırasında Atina dükalığının da zaptedildiğini yazarlar. Lâkin Mora'nın bu tarihte Osmanlı'lar tarafından zaptı hakkında batı kaynaklarında hiçbir kayıt mevcut değildir. Atina o sırada aslen Floransa'lı Acciajuoli ailesinin elinde bulunmakta idi. Yunanistan'ın bu meşhur şehri 1458 de Fatih Mehmet tarafından zaptedilinciye kadar bu ailenin elinde bulunduğuna ve 1397 de Türk'lerin zaptına dair batı menbalarında hiçbir malûmat bulunmadığına göre şimdilik bu hususta kat'i bir şey

Yıldırım'ın Niğbolu kalesi muhafızı Doğan Beye seslenişi

(Mufassal Osmanlı Tarihi Tablosu No. 5)

söylemek mümkün değildir. Ancak şehrin zaptiyle elde tutulmasının gayet kısa zaman sürmüş olabileceği de düşünülebilir.

Karaman ülkesinin işgali

Osmanlı hükümdarlarının Rumeli'de meşguliyetlerinden faydalanarak durumlarını takviye etmeyi gözeten Karamanoğulları, Niğbolu muharebesi sırasında Ankara'yı basarak Sarı Timurtaş Paşa'yı esir etmişlerdi. 1395 ve 1396 senelerinde Kadı Burhanettin'le yaptıkları muharebelerde yenilmelerine ve Aksaray şehrini Kadı Burhaneddin'e kaptıracak kadar müşkül vaziyette bulunmalarına rağmen, Osmanlılara hücum edişleri büyük bir hatâ idi. İhtimal Karaman hükümdarı Osmanlı padişahının Macar'lar karşısında muhakkak mağlûbiyete uğrıyacağını tahmin etmekteydi. Lâkin Niğbolu muharebesi Yıldırım'ın tam ve kat'î zaferiyle neticelenmesi üzerine Karamanoğlu Alâaddin Bey esirinin gönlünü alıp hil'atler giydirerek hediyeler ve elçilerle birlikte padişahla aralarını bulması için Bayezid'e yollamıştı. Niğbolu galibi Sultan Bayezit muazzam Haçlı ordusunu yendikten sonra elbette Karamanoğlu'na karşı kendisine güvenebilirdi. Onun için Alâaddin Ali Beyin anlaşma teklifini reddedip Rumeli işlerini yoluna koyduktan sonra, Anadolu ve Rumeli'deki bütün kuvvetlerini toplıyarak Karaman arazisine yürüdü.

Bu vaziyet karşısında Karamanoğlu Alâaddin Ali Bey bütün kudreti ile Bayezid'e mukabele etmek üzere harekete geçti. Varsak, Turgutlu ve Bayburtlu oymakları başta olmak üzere, bir çok Türkmen boy ve oymaklarını, kendi hizmetinde bulunan Kara Tatarlar ile Samagar oymaklarını topladı. Böylece, Osmanlı tarihlerinin yazdıklarına nazaran yetmiş bin kişi ile Bayezid'in karşısına çıktı.

İki ordu Akçay ovasında karşılaştı (1397). Burada Anadolu hegemonyası için Türk kanı dökülmekteydi. Savaş pek şiddetli cereyan etti. Muharebenin ilk iki gününde bir netice alınamadı, lâkin ikinci günün gece yarısında Osmanlı ordusundan ayrılan otuz bin kişilik kuvvetin, Karaman ordusunun gerilerini çevirmesi, muharebenin talihini Osmanlı'lar lehine döndürdü. Karaman ordusu mağlûbolunca Alâaddin Ali Bey Konya'ya kaçtı. Lâkin şehir halkı hükümdarlarına pek yardım etmedi. Nihayet yakalanarak esir edildi.

Karamanoğlu'nun mağlûbiyet ve esareti ile neticelenen Akçay muharebesinin tarihinden başlamak üzere, Alâaddin Ali Beyin öldürülme şekli, çocuklarının durumu, Karaman beyliğinin durumu, Karaman beyliğinin mukadderatına dair muhtelif kaynaklarda verilen bilgiler birbirini tutmamaktadır. Bu cümleden olmak üzere Osmanlı tarihleri, Alâaddin Ali Beyin esir edilince Timurtaş Paşaya teslim edildiğini, paşanın da intikam almak üzere onu astırarak öldürttüğünü yazarlarsa da muharebeye padişahın yanında katılmış olan Niğbolu esirlerinden Bavyera'lı Şildberger, Alâaddin Ali Bey esir düşünce Yıldırım'm ona; niçin itaat etmediğini sorması üzerine:

— Niçin sana itaat edeyim, ben de senin gibi bir hükümdarım.

Cevabına canı sıkılıp birdenbire gazaba gelerek Karamanoğlu'nun idamını emrettiğini, idamı müteakip pişmanlık duyarak ölüsüne ağladığını, hattâ Karamanoğlu'nun cellâdını idam ettirdiğini nakleder. Şildberger'in vak'aya bizzat şahit olduğu gözönüne getirilince onun ifadesine inanmak şüphesiz daha isabetlidir.

Konya'nın zaptından sonra Bayezit, Karaman devldetinin asıl merkezi Lârende (Karaman) yi beş günlük kuşatmayı müteakip zaptetti. Buraya sığınmış olan Alâaddin Ali Beyin zevcesi Nefise Sultanla oğulları Ali ve Mehmet beyleri Bursa'ya gönderdi. Sildberger, Bayezid'in hemşiresinin çocuklarını bu şekilde Bursa'ya gönderdiğini yazmasına mukabil, «Acem Hamidî» ile Dresden kütüphanesinde mevcut bir anonim «Al-i Osman Tarihi» nde aynı sene içerisinde Alâaddin Ali Beyin oğlu Mehmet Beyin, babasının yerine nasbedildiği, fakat Mehmet beyin bir sene sonra isyan etmesi üzerine, Bayezid'in ikinci bir sefer icra ederek Mehmet ve Ali beyleri esir ederek Bursa'ya gönderip hapsettirdiği yazılıdır. Hattâ, Kelkeşandî, İbn-i Şahne ve Ahmedî'de Bayezid'in bu sefer sırasında tâ sahile kadar indiği be-

lirtilmektedir. Alâaddin Ali Beyin öldürülmesinde olduğu gibi, oğulları Mehmet ve Ali beylerin esir edilmeleri hâdisesinde de vak'anın bizatihî şahidi Şildberger'e inanmak lâzımdır.

Alâaddin Ali Beyin öldürülmesi ve çocuklarının durumu üzerinde muhtelif kaynakların değişik malûmat vermeleri bir yana bırakılırsa; üzerinde durulacak mesele, Karaman devletinin Ankara muharebesinin neticesine kadar ortadan kalkmış olmasıdır. Karaman devletinin bu ortadan kalkma devresi beş sene sürmüştür.

Samsun çevresi ile Kadı Burhaneddin arazisinin zaptı

Anadolu'da Türk birliğini tahakkuk ettirmeyi gözeten Yıldırım Bayezit, Rumeli işlerini düzene koydukça daima Anadolu ile meşgul olmuştur.

Bayezid'in ihdas ettiği vesileler ve çıkan fırsatlar Anadolu topraklarının Osmanlı ülkesine katılmasını sağlamıştır. İşte bu yoldaki vakalardan birisi de 1398 de cereyan etmiştir.

İstanbul muhasarası devam etmekteyken Yıldırım Bayezid'in 1398 ilkbaharında mühim kuvvetlerle Samsun üzerine yürüdüğü görülmektedir. «Yıldırım Bayezid'in ikinci Anadolu harekâtı» bölümünde tetkik edildiği veçhile; Samsun ve aşağı Yeşilırmak vâdisinde bir takım Türk Beyleri vardı. Merkezi «Müslüman Samsun» olan Canik Beyi Kubadoğlu Cüneyd Bey'den Müslüman Samsun alındı, Bulgar kralı Şişman'ın İslâmiyeti kabul etmiş bulunan oğlu Aleksandr buraya sancak beyi tâyin edildi. Bayezit, Ceneviz'lilerle arayı bozmamak için, Samsun'un «Gâvur Samsun» diye anılan parçasına dokunmadı. Kubadoğlu Cüneyd Bey Osmanlı hâkimiyetini tanımak şartiyle Lâdik ve çevresinde az bir arazi ile iktifaya razı oldu.

Samsun alınınca bütün Canik bölgesi ve civarı Osmanlı nüfuzuna girdi. Khalibia (Halibia = Bugünkü Ordu vilâyeti) emiri ve Giresun fatihi Hacı Emir oğlu Süleyman Bey de dahil olduğu halde, evvelce de Osmanlı himayesini kabul etmiş bulunan Çarşamba ve Terme havalisi emiri Taceddin oğulları ve Havza, Merzifon emiri Taşan oğulları Bayezid'in nüfuzunu tam mânasiyle tanıdılar ve Yıldırım'ın oğlu Amasya valisi Çelebi Mehmed'e bağlandılar. Böylece Karadeniz havalisinde Osmanlı sınırı Trabzon imparatorluğu arazisine dayandı.

1381 de Sivas'ta hükümdarlığını ilân etmek suretiyle Eretna Beyliğinin enkazı üzerinde yeni bir devlet kuran Kadı Burhaneddin onsekiz yıllık hükümdarlığı esnasında bir taraftan civarındaki âsi emirleri itaat altına almak isterken, bir taraftan da Karaman oğulları ve Osmanlı'lar gibi kuvvetli hasımlarla çarpışmak zorunda kalmıştı. Kadı Burhaneddin bunlardan başka Mısır Memlûkları ve Akkoyunlu'lar ile de mücadeleden geri kalmıyordu. Tabiî, zaman zaman bu devletlerden bir veya ikisi ile anlaştığı da oluyordu. Kadı Burhaneddin kudretini etrafına tanıttığı sırada Osmanlı'lar Yeşilırmak bölgesine yerleşiyor, Akkoyunlu Beyliği de teşekkülünü tamamlamıya uğraşıyordu. Bu arada Akkoyunlu'ların ilk hükümdarı sayılan Karayölük Osman Bey ile Kadı Burhaneddin'in araları açılmıştı. Divrik yakınlarında Karabel mevkiinde yapılan çarpışmada Kadı Burhaneddin mağlûp ve esir düştü. Akkoyunlu Beyi Kadı Burhaneddin'i öldürttü. 1398 senesi sonlarına doğru cereyan eden bu vak'a üzerine Kadı Burhaneddin'in devlet adamları onun oğlu Zeynelabidin Alâaddin Ali Çelebi'yi hükümdar ilân ettiler. Karayölük Osman Bey ise Kadı Burhaneddin'i öldürttükten sonra Sivas önüne gelerek şehri kuşatmıya başlamıştı. Burhaneddin'in ümerası da Osmanlı'ları Akkoyunlu'ların idaresine tercih ettiklerinden Yıldırım Bayezid'e haber göndererek süratle yetişmesini bekliyorlardı.

Anadolu'daki topraklarını genişletmiye dikkat eden Bayezit, oğullarından birini mühim bir kuvvetin başında Sivas üzerine gönderdi. Şildberger'in de içinde bulunduğu bu kuvvetin başında Yıldırım'ın büyük oğlu Kastamonu valisi Süleyman Çelebi veyahut da Amasya valisi Mehmet Çelebi bulunmakta idi. Karayölük Osman Bey şehzadenin kuvvetlerine mağlup oldu ve Yıldırım'ın oğlu Sivas'a girdi. Böylece merkez Sivas şehri ile birlikte Kadı Burhaneddin hükûmeti ülkesine dahil Tokat, Kayseri,

Niksar, Şarkikarahisar, Kırşehir ve Aksaray şehirleri ile mülhakatı Osmanlı ülkesi hududu içine alındı. Şehzadenin Sivas'a girmesinden bir müddet sonra daha büyük bir kuvvetin başında Yıldırım Bayezit de Sivas'a geldi ve iç Anadolu'nun doğu bölümünün Osmanlı idaresine girmesiyle neticelenen bu harekâtın sonunda büyük oğlu Süleyman Çelebi'yi yeni zaptedilen toprakların valiliğine tâyin etti. Kadı Burhaneddin'in devlet erkânı ve askerlerinden de istifade etmek istiyen Bayezit, bunları da maiyetine aldı. Kadı Burhaneddin'in topraklarında bulunan Kara Tatarlar işte bu sırada Osmanlı hizmetine ve tebaalığına dahil olmuşlardır.

Karayölük Osman Bey, Sivas'ı kuşattığı sırada Yıldırım Bayezid'in dikkatini çeken başka bir hâdise de Maraş, Elbistan ve etrafına hâkim Dulkadir oğulları beyliğinde cereyan etmekte idi. Bu hâdise Dulkadir oğulları hükümdarı Süli Beyin Mısır hükümdarı Sultan Berkuk'un teşvikiyle katli üzerine, onun oğlu Sadaka Bey ile amcazadesi Nasreddin Mehmet Bey arasında çıkan saltanat kavgası idi. Süli Bey Osmanlı'larla dost geçinmek için sıhriyet tesisini düşünmüş ve kızı Emine Hatun'u Yıldırım'ın şehzadelerinden Çelebi Mehmed'e vermişti. Süli Bey öldürülünce, onun oğlu Sadaka Bey, Sultan Berkuk'un yanına giderek, Elbistan nâipliğini ve Türkmen emaretinin menşurunu almak istemişti. Lâkin bütün hayatı boyunca kendisiyle mücadeleden geri durmıyan amcası Halil'in oğlu Nasreddin Mehmet Bey Sadaka'nın emirliğini kabul etmiyordu. Kadı Burhaneddin hükümetine ait toprakların zaptı neticesi Osmanlı sınırı, Dulkadir Beyliği ile Mısır Memlûk'larının Anadolu arazisi üzerindeki topraklarına dayanmıştı. Onun için Bayezit, esasen arada akrabalık bağı bulunmasından da istifade ederek Dulkadir işlerine de kolaylıkla müdahale fırsatını bulmuş oluyordu. Bayezit, belki de Nasreddin Mehmet Bey'in teşviki neticesi Dulkadir işlerine müdahaleye teşebbüs etmiştir. Nihayet 1399 ağustosunda Elbistan'a yürüyerek Süli Beyin oğlu Sadaka Beyi buradan kaçırıp onun rakibi Nasreddin Mehmet Beye vermiş ve bu hâdisenin arkasından bizzat Mısır Memlûk'larına tâbi şehirlerden bazılarının zaptına koyulmuştu.

Yıldırım Bayezit ve Mısır Memlûkleri

Kadı Burhaneddin hükûmeti topraklarının zaptından sonra Osmanlı devleti Mısır Memlûkleriyle sınır komşusu olmuştu. **Daha Karaman ülkesi Osmanlı** topraklarına katıldığı zaman, Kadı Burhaneddin sıranın kendisine gelebileceğini sezmiş ve Osmanlı'lara karşı bir korunma tedbiri olarak Mısır sultanı ile dostluğunu pek ileriye götürmüştü. Sultan Berkuk da Kadı Burhaneddin hükûmetini, doğudan gelecek Timur'a veya batıdan ilerleyecek Bayezid'e karşı ilk set olarak kullanmak istediğinden Sivas hükümdarına fazla alâka ve yakınlık göstermişti.

Hal böyle iken hâdiseler Yıldırım'ın lehine bir cereyan şekli gösterdi. Kadı Burhaneddin'in öldürülmesi, onun topraklarının Osmanlı'lar tarafından ilhakına fırsat vermişti. Osmanlı devleti artık Anadolu'nun yarıdan fazlasını elde ederek kudretini ziyadesiyle arttırmış bulunuyordu. Sultan Berkuk, Osmanlıların Anadolu'daki Mısır arazisini tehdit eder duruma gelişinden endişe duymıya başlamıştı. Anadolu'daki Türk'leri bir bayrak altında birleştirmiye çalışan Bayezid'in muvaffakiyetleri, henüz Osmanlı idaresine girmemiş Anadolu Türk'leri için Osmanlı padişahına karşı hayranlık ve meclûbiyet hislerini kamçılayan bir âmil olabilirdi. Bu yüzdendir ki Mısır sultanı Berkuk o zaman Mısır'da Malikî başkadısı olan meşhur İbni Haldun'a, kendisinin Timur'dan değil, asıl Bayezid'den korktuğunu söylemişti.

Nitekim gayet kısa bir zaman sonra Berkuk'un korkusunun yerinde olduğu tezahür etti. Bayezit, Mısır sultanlığının yüksek hâkimiyetini tanıyan Dulkadir oğullarındaki dahilî mücadeleye müdahale ederek Elbistan önünde görünmüştü. Bayezit Dulkadir işlerine müdahale ettiği sırada Mısır sultanı Berkuk'un ölümiyle yerine küçük yaştaki oğlu Ferec'in geçmesi yüzünden Mısır'ın idarî işlerinde sarsıntı ve zâfiyet meydana gelmişti. Bayezid'in, Dulkadir işlerine müdahalesi sırasında Mısır idaresindeki

zâfiyetten faydalanmayı gözetmiş olduğu muhakkaktır. O sırada Timur'un Hindistan seferiyle meşgul olması, Bayezid'in fazla cüretkâr davranmasında âmil olmuştur. Timur'un Anadolu'dan hayli uzaklarda meşgul olduğuna bakarak, onun ihtimal buralara gelmiyeceğini tahmin etmiş ve eski müttefiki Mısır Memlûkleriyle arayı açmakta beis görmemiştir. Rumeli'deki mühim hâdiseler karşısında daima usta bir siyasetle Venedik ve Ceneviz'lilerle takışmamıya dikkat eden ve bu siyasetinde muvaffak olan Bayezid'in aynı kiyaseti bu defa gösterememesi, büyük bir hatâ idi. Bayezit, Timur'un Hindistan seferi dolayısiyle işlediği hatâyı bir daha kolaylıkla tamir edemiyecektir. Zira onun Mısır'lılarla arayı açması sadece siyasî bir manevradan ibaret kalmamış, Elbistan önüne gelmişken Malatya ve çevresini almak istemesiyle Mısır Memlûkleri topraklarına fiilen tecavüz şekline inkılâbetmiştir.

Bayezit, Dulkadir Beyliğine Nasreddin Mehmet Beyi oturttuktan sonra ordusundan bir parça kuvvet ayırtarak Darende'yi, kendisi de bizzat Malatya'yı kuşattı. Daha İlhanlılar zamanında Anadolu'ya sokulmuş bulunan Kölemenler, bilâhare Eretna Beyliğinin dağılması üzerine hâkimiyet sahalarını Divrik'i de içine alacak derecede kuzeye ilerletmişlerdi. Yanında Sırp askerleri de bulunan Bayezit Malatya'yı kuşattığı zaman, şehrin valisi ve Mısır'lıların buradaki mümessili Emir Çakmak'a teslim olduğu takdirde mevkiinde ipka edileceğini bildirdiyse de Emir Çakmak, yapılan teklifi reddedince, Bayezit şehre hücum etti. Yıldırım'ın tazyikine daburadaki mümessili Emir Çakmak'a, teslim oldu. Malatya'dan sonra Behisni Besni, (Kâhta), Divrik (Divriği) gibi Mısır nüfuzundaki şehirler de zaptedildi. Böylece Osmanlı sınırı Fırat kıyılarına dayanmış, Anadolu Türk birliğini tahakkuk ettirmek için muazzam başarılar elde edilmişti.

Yıldırım Bayezit Malatya zaptından sonra muvaffakiyetini doğu Anadolu'ya teşmil etmek istedi. Doğu Anadolu da Osmanlı hâkimiyetine sokulursa Anadolu birliği tahakkuk edecekti. Bunun için Erzincan emiri Mutahharten'e müracaat ederek kendisine itaat etmesini istedi. Mutahharten Yıldırım'ın teklifini reddetti. Gevşek davranırsa diğer Anadolu beyliklerinin başına gelen Mutahharten'in de başına gelebilirdi. Bu yüzden Osmanlı padişahının teklifini sadece reddetmekle kalmadı, onu Timur'a şikâyette de bulundu.

İstanbul'un dördüncü muhasarası

Yıldırım Bayezid'in gerek Asya, gerekse Avrupa topraklarında kazandığı muvaffakiyetler Bizans'ı ve hıristiyan Avrupa'yı korkutuyor, günün birinde İstanbul'un da düşen şehirlerin âkıbetine uğrıyacağı hesaplanıyordu. Tabiî en fazla endişelenen Bizans imparatoru ile hıristiyanlık namına hereket eden Papa idi. Bunun için Papa Dokuzuncu Bonifas (Bonifacius) 1398 nisanında ve bilâhare 1399 martında İstanbul'un müdafaasının temin edilmesi için hıristiyanlık âleminde vaazlar verilmesini emretmişti. Fakat Papanın vaazlarına ilkin fazla alâka gösteren olmadı. Zira Niğbolu misalinin üzerinden çok zaman geçmemişti. Bunun için Avrupa hükümdarlarının çoğu kendi işleriyle uğraşmayı tercih ettiler. Bu arada Papa'nın teşviklerine hassasiyet gösterenler, ticarî menfaatleri dolayısiyle Ceneviz ve Venedikliler ile bir de Fransa idi.

Papanın vaazları karşısında hassasiyet gösteren Fransız Mareşali Busiko (Boucicault) 1399 haziranında dört gemi, iki zırhlı kadırga ve bin iki yüz seçme şövalye ile Fransa'dan hareket etti. Bu zat Niğboluda esir edilip sonra esirlerin kurtarılması için fidyei necat toplamak üzere serbest bırakılmıştı. Mareşal Busiko, Bozcaada'ya uğradığı zaman kendisine bir çok Venedik ve Ceneviz kadırgaları da iltihak etti. Bunlar Çanakkale boğazından geçerken rastladıkları on yedi gemilik bir Türk filosuna birdenbire hücum ederek bunları mağlûbettiler.

Busiko 1399 yazı ortalarında yanındaki muhariplerle birlikte Galata'ya çıktığı zaman Bayezit Fırat boylarındaki toprakları ilhakla meşguldü. Rumeli tarafında da Evrenuz Gazi Arnavutluğa girerek Adriyatik kıyılarına kadar dayanmıştı. Busiko'nun gelişi imparator

Manuel'i pek ziyade sevindirdi. Busiko'yu Avrupa'dan gelecek yardım kuvvetlerinin öncüleri olarak selâmladı ve ona «Grand Connetable» rütbesini verdi.

İmparator ve Mareşal Busiko Bayezid'in İstanbul'un çok uzaklarında bulunmasından faydalanarak Türk'lere taarruza karar verdiler. Boğaziçi ile İzmit körfezi etrafında bir çok tecavüzlerde bulundular. Bunların tecavüzleri bir kaç hafta sürdü. Busiko ve beraberindeki kuvvetler evvelce Kara Timurtaş Beyin oğlu Yahşi Bey tarafından fethedilmiş olan Şile kasabasını hücumla zaptettiler ve içindeki muhafızları kılıçtan geçirdiler. Sonra da İzmit'e hücum ettilerse de İzmit'i alamadılar, ancak İzmit körfezi kıyılarında bazı hisarları ele geçirdiler.

Mareşal Busiko bu tecavüz hareketlerinden başka imparatora esas yardımı Silivri'de oturan Andronikos'un oğlu Yuannis Paleologos'la arasını bulmakla yaptı. İmparatorla, yeğeni Silivri prensi Yuannis'in arasını bulmak için Silivri'ye kadar gitti. Nihayet bunların barışmalarını temin etti. Türk'lere istinat eden Yuannis amcası ile barışarak saltanata ortak olunca, imparator Manuel tahtından korkmadan Avrupa'dan yardım istemek için İstanbul'dan ayrılabildi.

İstanbul'dan bir Venedik kadırgasına binen imparator Manuel zevcesi ile çocuklarını da beraberine alarak bunları Mora despotu Teodoros'un yanına bıraktıktan sonra yoluna devamla Venedik'te karaya ayak bastı. Venedik'ten sonra bir kaç dükalığı daha dolaştı. Oradan Fransa'ya, Fransa'dan da İngiltere'ye geçti. Manuel yardım istemek için gittiği yerlerden hayli parlak vaadler almaktaydı. İmparatorun 1399 senesinde başlıyan bu yardım isteme seyahati iki sene sürdü.

Bizans imparatorunun yardım istemek üzere Avrupa'ya gitmesi, Busiko kumandasındaki kuvvetlerin Boğaziçi ve İzmit körfezi kıyılarını vurması, Bayezid'in İstanbul'u zaptetmek için yeniden faaliyete geçmesine sebeboldu. Bayezit bu defa şehri almıya azmetti. Böylece 1400 yılı baharında İstanbul dördüncü defa kuşatıldı. İstanbul bu defa o kadar fazla sıkıştırılmıştı ki şehrin son günlerini yaşadığı anlaşılıyordu. Bu muhasara sırasında açlıktan fazlaca sıkışan Bizans halkından iplerle surlar üzerinden sarkarak Türk'lere teslim olanlar vardı. Yuannis bir şey beceremiyordu. Bizans hazinesi de bomboştu. İstanbul'un yardımına iştirak eden hıristiyan donanması Boğaziçi kıyılarına âni baskınlar yaparak erzak tedarikine çalışıyordu. İstanbul neredeyse teslim olacaktı. İşte İstanbul böyle sıkışık bir haldeyken Sivas faciası vukubuldu. Bu hâdise üzerine muhasara gevşedi. Daha sonra da Timur'un Anadolu'ya yürüyüşü başladığından vaziyetin ciddiyet ve vehâmeti dolayısiyle muhasara kaldırıldı (1402). Böylece Bizans imparatorluğu yarım asır daha yaşamak üzere nefes almış oluyordu.

Doğudan gelen tehlike

Osmanlı devleti «kuruluş devri»ni tamamlamak üzere iken doğuda muazzam bir tehlike belirmişti. Ne gariptir ki, bu tehlike, yabancı bir dinin mümessillerinden gelmiyor, Balkanlara saldıran Haçlı ordularına da benzemiyordu. Bu öyle bir kudretti ki; önüne çıkan mâniaları dev misali, çağlıyan bir sel gibi yıkıyor, karşı koyanları, cezaların en müthişi olan ölümle yerlere seriyordu. Bu muazzam kudretin başında Timur denilen bir adam bulunuyor ve kudretli ordusunun temelini Türklerle Moğollar teşkil ediyor, ayrıca Asyanın başka kavimleri de emri altında bulunuyordu.

Timur, işe hemen hemen hiçten başlayıp, şahsî zekâ ve gayretiyle büyük bir imparatorluk teşkil edecek derecede geniş topraklar fetheden, tarihn ender keydettiği cihangirlerden biriydi. 1336 yılında Semerkant güneyindeki Keş şehri civarında bugün «Mevlûthane» diye maruf «Hoca Ilgar» adlı kasabada dünyaya gelmişti. Babası Semerkant güneyindeki otlaklarda yaşıyan kabilelerden «Barlas» kabilesinin reisi Taragay (veya Turgay) dır. Annesi ise Çagatay Ulusu emirlerinden birinin kızı olan Tekin Hatun'dur. Timur ailesi, cedlerinin Cengiz Han soyundan geldiğini iddia etmektedir. Bunların Semerkanttaki mezar kitâbelerinde cedleri şöylece sıralanmaktadır «Tümene Han, Kaçulay, Irgancı Barula, Karaçar Noyan, İçil Noyan,

Ilangır, Birgil, Taragay, Timur». Tümene Hanla Cengiz'in nesebi birleşmektedir.

Timur'un nesebine ait bu kayıtlar bazı müverrihleri tarafından münakaşa edilmiş, nesebin uydurma olduğunu ileri sürenler de bulunmuştur. Timur'un nesebinin Cengiz'inki ile birleşip birleşmediği hakkında kat'î bir şey söylenemezse de Karaçar Noyan ile İçil Noyan'ın Barlas kabilesinin reisi olduğuna dair bâzı tarihlerde malûmat mevcuttur. Timur'un nesebinde olduğu gibi babası hakkında da ihtilâflı noktalar vardır. Timur zamanında yaşamış müverrihlerden İbni Arabşah, Timur'un babasını bir serseri veya bir eskici diye tanıtır. Bu hususta ki çeşitli rivayetler arasında en kuvvetlisi Barlas kabileleri reisi Taragay'ın Herat emiri Hüseyin'in yüzbaşısı, yâni küçük sayıdaki bir birliğinin başı olduğudur. Timur'un doğumu da sonraları efsaneleşen rivayetlere mevzu teşkil etmiştir. Bu cümleden bir rivayete göre; Timur da Cengiz Han gibi avuçları kanlı olarak dünyaya gelmiştir.

Batılı tarihcilerin umumiyetle Moğol veya Tatar diye yâdettikleri Timur, çocukluğunu bile daimî bir mücadele ve faaliyet halinde geçirmiştir. Çocuk denecek yaşta iyi ata binmesini ve ustalıkla kılıç kullanmasını öğrenmişti. Bâzı müverrihler, Timur'un genç yaşta birçok vurgunlara iştirâk ettiğini, hattâ bir defasında bir ağıldan koyun alırken yaralanarak topal kaldığını yazarlar. Tarihe Timurlenk yâni topal Timur diye geçen bu meşhur adamın topallığının bir ağıl vurgunu sırasında vukua gelip gelmediğini tevsik kolay değilse de, bunun bir çarpışmanın yadigârı olduğunda hiç şüphe yoktur. İşte böyle mücadeleli bir hayata atılan Timur nihayet 1369 yılında iç Asya'da mevcut bir âdete uyularak ak keçe üstüne oturtulmak suretiyle Emir ilânedilmiştir. Kendisi hiçbir zaman Han unvanını almamış, bu unvanı daima Cengiz oğullarına maletmiştir. İlk defa Cengiz'in soyundan Suyurgatmış'ı, sonra da onun oğlu Mahmud'u han tanımakla beraber hakikatte bütün kudret Timur'un elinde idi. Mahmut, filiyatta Timur'un bir tümeninin kumandanıydı.

Demek ki, Timur; Türkistan, İran, kuzey Hindistan, Irak ve Azerbaycanın sahibi sıfatıyle 1402 de Yıldırım'ın karşısına çıktığı zaman kurmuş olduğu devletin ömrü henüz yarım asrı doldurmamıştı. Osmanlı Devleti de çok eski bir maziye sahip değildi. Onun yaşı da bir asrı yeni doldurmuştu. İki devlet de süratli bir gelişme göstermişlerdi. Osmanlı'lar, Anadolu'daki Türkler'i ida - releri altında birleştirmiye çalışırken, kendilerine ırk ve dince yabancı insanlarla meskûn Rumeli topraklarında da fetihler yaparak genişlemiye ve Rumeli'de de Türk kudret ve nüfuzunu hâkim kılmıya çalışmakta idiler. Osmanlı'lar, Türk'lüğe uzun ömürlü parlak bir istikbal hazırlamakla meşgulken Timur çatışması vukubuldu. Timur'un indirdiği darbe o kadar ezici idi ki, Osmanlı Devleti mahvolma tehlikesi ile karşı karşıya geldi. Şâyet Osmanlı Devleti sağlam temeller üzerine bina edilmemiş olsa veya göçebe karakterini muhafaza etse idi, devletin yeniden dirilmesi mümkün olamazdı. Halbuki Timur devleti bir darbeye maruz kalmadığı halde, aksak cihangirin ölümiyle kendiliğinden parçalanıp küçülüverdi.

Batının cihangiri Yıldırım Bayezit ile doğunun cihangiri Timur'u karşı karşıya getiren sebepleri iyi anlıyabilmek için, Timur'un hayat ve siyasî faaliyetini kısaca gözden geçirmek, ondan sonra da Timur'la Yıldırım Bayezit arasındaki münasebetleri tetkik etmek lâzımdır.

Timur'un kurduğu devlet ve icraatı

Timur, dünyaya geldiği ve Barlas kabilesinin reisi olan babası Taragay'ın yanında ilk çocukluk yıllarını geçirdiği sırada Maveraünnehir, inkıraz halinde olan Çağatay hanlarının idaresinde idi. Fakat başsızlık dolayısiyle hanlığın otoritesi bir gösterişten ileri gitmiyor, yerli emirler istedikleri kimseyi Çağatay hanı olarak iş başına getiriyorlardı. Timur gibi Barlas kabilesinden olan Kazgan nâmında biri uzun mücadelelerden sonra Semerkant ve havalisinin hakikî sahibi vaziyetine yükselmiş, ve Semerkant valisi olmuştu.

İşte Timur'un ilk mücadele hayatına atılışı Kazgan'a intisabı ile başladı. Timur'da mevcut kabiliyetleri sezen Kazgan, onu torunu Olcay Türkân'la evlendirdi. Timur, emir Kazgan'ın ordusunda

başarılı hizmetler ifa etti. Emir Kazgan bir muharebede mağlûp ettiği Herat Emiri Hüseyin'i affederek Timur'un himayesinde memleketine gönderirken, buna muhalefet eden kimseler tarafından öldürülünce, Semerkant çevresinde karışıklıklar çıktı. Karışıklıkları bastırmak üzere Çağatay hanı Tuğluk Timur isyan bölgesine geldiği zaman Timur, kendisini ona tanıtıp itimadını kazanmak suretiyle, hanın kumandanları arasına geçti. Mevkiini daha iyi tahkim ettikten sonra da Çağatay hanına karşı isyan etti.

İsyan sırasında maceralarla dolu tehlikeler atlattı. Bu arada kayın biraderi olan Herat emiri Hüseyin ile müştereken mücadeleye devam etti. Moğollarla bir çok çarpışmaları oldu.. Bilâhara emir Hüseyinle arası açılarak onunla da mücadeleye girişti. Neticede etrafına kudretini tanıttığı gibi Hüseyin'in de ortadan kalkmasını temin ederek 34 yaşındayken Belh'te hükümdar oldu. Lâkin o mıntaka halkının Cengiz soyundan başkasına itaat etmiyeceklerini bildiğinden Çağatay hanını ismen hükümdar tanıyıp onun adına para kestirdi.

Timur, Maveraünnehr'in fiilî hükümdarı halinde hükmünü geçireceği toprakları genişletmiye uğraşırken, etrafta kendisine tehlike teşkil edecek büyük bir kudret yok gibiydi. Zira İlhanlı'lar devleti çöküntü halindeydi, Kubilây sülâlesi Çin'den çıkarılmış, Çağatayoğulları Almalık civarındaki dağlık sahaya sıkıştırılmıştı. Ancak Timur için korkulacak kuvvet olarak Altınordu hanlığı vardı.

O sırada Altınordu devletinde Urus han bulunuyordu. Kırım hanı olan Toktamış adındaki Prens, Urus'a isyan etmiş, sıkışınca Timur'a sığınmıştı. Timur Toktamış'a yardımlarda bulundu. Urus ölünce Toktamış Altınordu hanlığını elde etti (1376). Altınordu devleti ile Timur birbirine rakip vaziyette bulunduklarından, Toktamış Timur'un yardımını görerek Altnordu tahtına oturduğu halde onunla çarpışmıya mecbur olmuştu.

Toktamış'ın Timur devletine ilk hücumu Timur'un oğlu Ömer Şeyh tarafından püskürtüldü. İkinci hücumu karşısında Timur büyük bir ordu ile Altınordu üzerine bir sefer yaptı. Toktamış mağlûboldu. Memleketinin batı taraflarına kaçtı. Bu muharebede yüzbin kişi öldürüldü. Altınordu ülkesinin birçok yerleri çiğnendi ve devlet perişan hale geldi. Aradan geçen birkaç sene zarfında Toktamış kendini toparlayıp vaziyete tekrar hâkim olmıya çalışırken Timur Altınorduya ikinci bir sefer daha yaptı. Altınordu bir defa daha mağlûboldu. Toktamış kuzeydeki ormanlık bölgeye kaçtı. Halk perişan olup etrafa dağılmak zorunda kaldı. Altınordu'nun merkezi Saray şehri feci şekilde tahrip edildi.

Timur, ikinci Altınordu seferinden sonra İran'ın zaptına girişti. O sırada İranda İlhanlı'lar devletinin yıkılması üzerine ortaya çıkan muhtelif sülâleler mevcuttu. Bunların en kuvvetlisi Muzaffer sülâlesi idi. Bu sülâleden Şah Muzaffer Timur'un himayesini kabul etmişti. Lâkin Muzaffer'in ölmesi İran için felâket oldu. Muzaffer'in oğulları arasındaki geçimsizlik ve bu arada Timur'un elçisinin hapsedilmesi, harp için bahane arıyan Timur'a fırsat verdi. Ordusunu alarak İran'a girdi. İsfahan'da halkın Timura karşı galeyana gelmesi, aksak cihangiri çileden çıkardı. Ahalinin katliâmını emrederek her askerin bir İranlı başı getirmesini istedi; böylece o gün yetmişbin İranlı öldürüldü. İsfahanın feci akibeti diğer İran şehirlerini korkuttu. Netice itibariyle yedi sene zarfında İran tamamen Timur'un nüfuzu altına girdi (1387).

Timur İran'dan sonra Irak topraklarını da zaptetmek istemişti. Bunun için 1393 yılında ikinci defa olarak batıya, yâni yakın doğuya yürüdü. O sırada Bağdat hükümdarı olan Türk Celâyir ailesinden Sultan Ahmet, Timur'un İran'a yaptığı seferden ürkerek Mısır sultanı ile ve Karakoyunlu hükümdarı Kara Yusuf'la bir ittifak yapmıştı.

Timur'un İran batısında görünmesi

Timur, İranın batısında göründüğü zaman Sultan Ahmet Celâyir bir taraftan Timur'a elçilerle hediyeler yollarken öte taraftan da müttefiklerini durumdan haberdar ederek tedbir almak için zaman kazanmak istemişti. Timur, Sultan Ahmed'in tertiplerinden haberdar olarak süratle Bağdat'a ilerledi, şehri zaptetti. Sultan Ahmet Mısıra kaçtı. Timur

Irak'a bir vali tâyin ettikten sonra Semerkant'a döndü.

Timur tehlikesinin yaklaşması üzerine Mısır Sultanı Berkuk, Osmanlı Padişahı Bayezit ve kadı Burhaneddin ile bir ittifak akdetmişti. Timur'un 1393 yılındaki ikinci yakın doğu seferi ve zulümleri Yıldırım Bayezid'in kuşku ve kinini celbetmişti. Zira Timur bu sefer sırasında Anadolu işlerine alâka göstermiye ve karışmıya başlamıştı.

Eski Şark ressamlarına göre Timur

Timur, Irak seferinden Semerkand'a döndükten sonra Mısır Sultanı Berkuk bir ordu ile Irak'a ve hattâ Hazar denizi yakınlarına kadar ilerliyerek önemli bir çarpışma yapmadan geri dönmüş, bu arada Ahmet Celâyir'in Bağdat tahtını yeniden istirdadını temin etmişti.

Timur 1397 yılında Hint seferine çıkmıştı. Hint orduları şiddetli muharebelerle mağlûbedilerek yüzbin kişi öldürüldü. Timur bu sefer neticesinde kuzey Hindistanı zaptetmiş, muazzam ganimetle 1399 da Semerkand'a dönmüştü.

1399 Haziranında Mısır Sultanı Berkuk'un ölümü üzerine Mısır idaresinde meydana gelen zafiyetten faydalanmak istiyen Bayezit, Mısırlı'lara ait Malatya ve çevresini zaptetmişti. Uzak, yakın komşuları hakkında casusları vasıtasiyle muntazaman malûmat toplıyan Timur, Berkuk'un ölümü neticesinde Mısır'da meydana gelen sarsıntıyı ve Osmanlı'larla aralarının açılışını dikkatle tâkibederek, her iki hasmını da ayrı ayrı ezmek için tam zamanın geldiğine hükmetmiş ve bunun için 1399 Eylûlünün ortasında üçüncü yakın doğu seferine çıkmıştı.

Timurun bu seferi sırasında Osmanlı ve Mısır kuvvetleri müşterek bir cephe teşkil ederek istilâcıya karşı koysalardı, Timur fazla ilerliyemezdi. Fakat Timur bunu hesapladıktan başka, Osmanlı ve Mısır'lılarla birleşecek kuvvetleri daha önceden ezmeyi gözetmişti. 1399 seferinde Azerbaycan'ın en mühim şehri Tebriz'i ordusu için bir hareket merkezi haline sokarak ilkin Gürcistan'a ilerledi. Gürcistanın zaptından sonra Pasinlere doğru yürüdü. Pasinlerde Avnik önüne indiği zaman, Bayezit tarafından ülkeleri zaptedilen Anadolu beylerinden Menteşeoğlu, Saruhanoğlu Hızır Şah, Germiyanoğlu Yakup Bey, Aydınoğlu İsa Beyin oğlu Musa Bey buraya gelerek Timur'a saygı ve bağlılıklarını bildirdiler. Bayezitten şikâyetle ülkelerinin kurtarılmasını rica suretiyle, Timur'u Bayezit aleyhine kışkırtmıya çalıştılar. Bunlardan başka Timur'a sığınanlar arasında Bayezit'ten memnun olmıyan doğu Anadolu

Fransız ressamı Jerom'a göre Timur

Şark ressamlarına göre: Timur

ümerasından daha başkaları da vardı. Çemişgezek ve Dersim havalisi emîri Yalman da bunlardan biriydi.

Anadolu Beylerinin Timur'a sığınmasına mukabil Sultan Ahmet Celâyir ile Kara Yusuf da Bayezid'e sığınmıştı. Mısır sultanının yardımıyla tahtına kavuşan Sultan Ahmet bir türlü kendisini emniyette hissedememekte idi. Onun için Timur'u bir defa daha İran topraklarında görünce Bağdad'ın müdafaasını ümerasına bırakarak Karakoyunlu hükümdarı Kara Yusuf ile birlikte önce Suriye'ye gitmek istemiş. Suriye'de Hama ve Halep emirleri kendileri ile çarpışınca Bayezid'in yanına gelmişlerdi. Bu iki hükümdardan önce, Sultan Ahmet Bursa'ya gelmiş ve Bayezit tarafından tantana ile karşılanmıştı. Kütahya şehri Sultan Ahmed'e ikamet yeri olarak gösterilerek, Kütahya ile mülhakatının geliri şahsına tahsis olunmuştu. Onun arkasından Bursa'ya gelen Kara Yusuf da Bayezid'in iltifatına mazhar olmuş, Kara Yusuf'a da Aksaray ve havalisi ikamet ve maişet yeri olarak gösterilmiştir.

Kara Yusuf'la Sultan Ahmed'in, Bayezid'e sığınması Timuru pek fazla kızdırmış ve zâten sefer halinde olan ve daha batıya ilerlemiye niyet eden Timur, Bayezid'e mektuplar yazarak iki mülteci hükümdarın kendisine gönderilmelerini veya öldürülmelerini, hiç olmazsa Osmanlı ülkesinden kovulmalarını istemişti.

Bayezit ile Timur'un mektupları

Bu sırada Timur'la Bayezit arasında karşılıklı olarak mektuplar teati edildiğine dair eski tarihlerde kayıt ve örnekler mevcuttur. Feridun Bey münşeatında görülen her iki hükümdar mektuplarına ait örnekler üzerinde münakaşalar olmuştur. Hâlen, Feridun Bey münşeatındaki mektuplara şüpheli nazarivle bakmak için sebepler vardır. Değil bu devre, hattâ Fatih ve İkinci Bayezit zamanına ait vesikalardan bâzılarının bile uydurma olduğu isbatedilmiştir.

Şerefeddin Yezdî'nin zafernamesi ile Nizameddin Şamî'nin yine zafername isimli eserinde görülen mektuplara dair henüz son söz söylenmemiştir. Maamafih her iki hükümdarın birbirine karşı takındığı tavırlarla beraber vekayiin cereyan tarzına bakarak mektuplaşmanın mevcudiyetine inanmamak için hiçbir sebep yoktur. Lâkin esas mühim mesele, her iki müellifin eserlerinde görülen örneklerin, mevzuubahis mektupların ha -

Bu da Şark ressamlarının tasvirinden

kikî mahiyetlerini ne dereceye kadar doğru olarak aksettirebildiğidir. Adı geçen eserlerdeki mektuplarla tarihlerin yazdıklarına nazaran, Timur Bayezid'e evvelâ aşağıdan alarak, hattâ onun hıristiyanlar üzerine olan muvaffakıyetlerini övmüş, fakat sonraları emir verircesine üst perdeden hitabetmiş, mağrur ve nefsine fazla güvenen Bayezid ise Timur'a hakarette bulunmuştur.

Timur 1400 senesi Temmuzunda büyük bir ordu ile Pasinler'den harekete geçmişti. Erzurum üzerinden Erzincana, oradan da yine süratle Sıvas'a yürüdü. Timur Anadolu içlerine girmeden önce Erzincan emîri Tahirten Timur'a müracaatla, kendisini Bayezid'e karşı koruma - sını istemişti. Timur'un Sıvas'a doğru ilerleyişi sırasında Akkoyunlu Kara Yölük (Kara Yürük) Osman Bey ile Tahirten ona rehberlik ediyorlardı.

Timur'un Sıvas'ı zaptı

Timur ordusu 9 Ağustosta Sıvas'ı kuşatmıştı. Sıvas valisi Şehzade Süleyman Çelebi ile Karakoyunlu aşireti reisi Kara Yusuf, Timur kuvvetlerinin çokluğunu öğrenerek çekilmişler, şehrin müdafaasını kalè kumandanı Malkoç oğlu Mustafa Beye bırakmışlardı. Sıvas muhasarası dolayısiyle Şehzade Mehmet Çelebi ve Anadolu Beylerbeyi Kara Timurtaş Paşa kumandalarında bir yardımcı kuvvet sevkedilmişti. Fakat Süleyman Çelebi bunlarla birleşemedi. Zâten Timur, Sıvas için yardımcı kuvvet geldiğini haber aldığından Cihan Şah, Süleyman Şah ve Şeyh Nureddin gibi emirlerin kumandasında mühim sayıdaki kuvvetleri bunların üzerine sevketti. Çelebi Mehmet Kayseri'nin batısında Timur askerlerine yenildi. Onlar da Kayseri ve havalisini yağma ve tahrip ederek Sıvasa döndüler.

Sıvas şehri Timur'un mancınıklar, büyük taşlar ve lâğımlarla yaptığı şiddetli baskıya onsekiz gün dayandı. Nihayet şehrin müdafaası çökmiye yüz tuttuğu sırada, halkın da istek ve tazyikiyle Mustafa Bey bizzat Timur'un huzuruna çıkarak sulh istedi ve teslim oldu. Timur, kale kumandanının hayatına dokunmıyacağına ve kale teslim olursa kan dökmiyeceğine dair söz verdiği için, Sıvas müdafilerinden dört bin kişiyi katletmiyerek diri diri toprağa gömdürttü. Şerefeddin Yezdî toprağa gömülen müdafi - lerin Ermeni olduğunu söylerse de, ona kaynak vazifesini gören Nizameddin Şamî'nin eserinde bunların Ermenilğine dair hiçbir işaret yoktur. Halktan eman malı (fidye-i necat) alındıktan başka şehir tahrip edildi. Bu sırada aksak tâcıdarı merhamet ve şefkate getirmek için mushaf ve tevhitlerle istikbale çıkan çocukların atların ayakları altında ezdirildiğini, Timur'la ayni zamanda yaşamış olan Ermeni müverrih Thomas de Medzoph yazmaktadır.

Sıvas'ın zaptı sırasında Timur insafsızlığına ait bu yeni örnekleri verdikten sonra kale kumandanı Mustafa Beyi serbest bıraktı. Ve gördüklerini efendisi Bayezid'e anlatmasını tenbih etti.

Timur, eski ve mühim bir merkez olan Sivas'ı kolay kolay toparlanamıya - cak derecede perişan ettikten sonra, asıl hedef olan Beyazıd'ı bulmak üzere Anadolu'nun içerlerine yürümedi. O arada Yıldırım Bayezid'in durumu ve askerî kudretinin derecesi hakkında casusları vasıtasiyle yeter derecede bilgi edinemediği için Osmanlıları şaşırtmak tâbiyesini tatbik etmekte idi. Aynı zamanda Bayezid'le çarpışmadan önce yan ve gerilerinde icabında kendisine taarruza geçecek kuvvetler bırakmamak iste - mekteydi. Timur, Bayezid'in memleketini yağma ve tedhiş hareketleriyle sindirmek istiyor, Anadolu halkında korku yaratarak mukavemetini kırmıya uğraşıyordu. Sıvasın kendisni metanetle müdafaa etmesi Timur'u biraz düşündür - müştü. Şimdiye kadar her önüne çıkan yeri çabucak zaptetmiye alışmış bulunan aksak cihangir, Anadolu'nun diğer şehirlerinin de Sıvas misali dayanması takdirinde kuvvetleri haylı yıpranıp zedelenebilirdi. O halde Bayezid'i kendi üzerine çekmiye çalışmak ve zaman kazanarak, daha büyük kuvvetler celbiyle Bayezid'le muharebe etmek, onun için en isabetli yoldu.

Sıvas'ın maruz kaldığı feci vaziyet Bayezid'i pek ziyade müteessir etmişti. Lâkin hazırlıkları tam olmadığı için bir - denbire mukabele etmedi. Bir taraftan Anadolu ve Rumeli'den asker toplamıya çalışmakla beraber, Timur'un Anadolu şehirlerini zapta uğraşırken telefat ve-

receğini, kendisinin de bu müddet zarfında hazırlıklarını ikmâl edeceğini düşünmüştü.

Sıvas muhasarası sırasında Timur ordusunun çayırlara bırakılmış atlarını Dul kadırlı Türkmenler bir baskın yaparak önlerine katıp sürüp götürmüşlerdi. Buna fevkalâde sinirlenen Timur Sıvas'tan sonra Elbistan üzerine yürüdü. Öncü tâyin ettiği oğlu Şahruh'un kumandasındaki kuvvetler yaklaşınca Dulkadırlı Türkmenler sarp dağlara çekildiklerinden tâkibi daha fazla uzatmıyarak Elbistan'ı yağma ettiler. Ondan sonra Malatya'ya gelen Timur fazla mukavemet görmeden şehri zaptetti. Malatya'nın hıristiyanları esir edildi, müslümanları eman malı vermek suretiyle affa nail olabildiler.

Timur'un Mısır'a elçi göndermesi ve Suriye seferi

Timur Sivas'ta iken Mısır Sultanı'na bir elçi göndererek, kendisinin Avnik muhafızı iken Kara Yusuf tarafından esir edilip Mısır'a yollamış olduğu Atlamış'ın iadesini istemiştir. Lâkin elçi Mısır'a gidemeden Halep valisi tarafından yakalanıp hapse atıldığından, Timur bunun öcünü almak ve Mısır sultanının gözünü yıldırmak için Suriye'nin zaptına karar verdi. Ve Malatya'dan güney istikametinde harekete geçerek Behisni'yi zaptetti. Burada Suriye halkına bir beyanname gönderdi. Beyannamesinde şimdiye kadar kazandığı zaferlerini sayıyor, terbiyesi az olan bu çocuğun (yâni Osmanlı Padişahı Bayezid'in) kulağını bükmek için Sıvas'ı aldığını, bundan sonra Suriye'ye yürümeğe karar verdiğini söylüyordu. Suriye seferine karar verdiği zaman Timur'un ümerası Suriye şehirlerinin müstahkem ve Mısır sultanının ordusunun adetçe çok olduğunu söyliyerek bu seferden vazgeçirmek istemişlerdi. Timur ümerasına: «Cihan; emri hakla bizim fermanımız altındadır. Bizim kabzai iktidarımız âlemi idare ediyor. Kalenin metaneti, askerin çokluğu bize mâni değildir.» Diyerek fikrinden dönmemişti.

Timur, Behisni'den sonra Ayıntab'ı zaptetti. Oradan Halep'e teveccüh edildi. Ve Halep önünde Mısır sultanının ordusu mağlûp edildi. Sonra da Şam üzerine yürümiye devam olunarak şehir muhasara edilip zaptolundu. Suriye'nin bu iki mühim şehrinde haylı tahribat yapıldı, çok adam öldürüldü ve yağmalar birbirini tâkibetti. Timur Mısır ordusunun bakiyelerini Akkâ'ya kadar tâkibettirdi. Kuvvetleri uzandıkları sahaya kadar yağma ve tahrip usullerini tatbik ettiler.

Timur Şam'dan Haleb'e gelerek ordusunun büyük kısmını Bağdat üzerine sevketti. Halepteyken Semerkant'tan ve Sıvas'tan haberler ve raporlar gelmişti. Bağda'da varan kuvvetler şehri muhasaraya başlamıştı. Bilâhara o da Bağdat önünde ordusuna mülâki oldu. Harekât merkezi yaptığı Tebriz'deki karargâhından bir kısım kuvvet celbetti. Semerkant'ta bıraktığı kuvvetlerinin batıya hareket etmesini emretti. Nihayet Bağdat zaptolundu. İslâm imparatorluğuna merkezlik etmiş olan bu güzel şehir de tahrip edildi. Yine bir sürü adam öldürüldü.

Timur Bağdad'ın zaptını müteakip Tebrize geçti. Kuvvetlerini orada toplamak istiyordu. Suriye ve Irak üzerine yaptığı harekâtla, Bayezid'le harbe tutuşmadan önce ona yardım etmesi muhtemel olan kuvvetleri sahneden silmek istiyordu.

Yıldırım'ın Mısır'a elçi göndermesi ve eski ittifakın yenilenmesini talebi

Timur Behisni'de bulunduğu sırada Bayezit Mısır'a bir elçi göndermişti. Osmanlı Padişahı, Mısır sultanından müşterek tehlikeye karşı birlikte harp edilmesini ve bunun için de eskiden yapılmış olan ittifakın yenilenmesini talebediyordu. Bayezidin bu yerinde isteğine mukabil Mısırlılar müştereken muharebe etmiye yanaşmıyorlardı. Mısır sultanının ümerası, Bayezid'e güvenilemiyeceğini belirterek, Timur mağlûp edildiği takdirde Osmanlı Padişahının Suriye'yi işgale kalkışacağını, daha önceden Malatya'yı işgalinin bunun bir örneği olduğunu söylüyorlardı. Neticede Bayezid'e yazılan cevapta her ik devletin, ülkelerini kendi başlarına müdafaa etmeleri muvafık olacağı bildirildi.

Yıldırım'ın Timur'a karşı aldığı tedbir

Yıldırım Bayezit, Timur'un Suriye seferinden sonra tekrar Anadolu'ya döneceğini hesaplamış, onun için Kayseri'ye

kadar gelmişti. Suriye seferi sonunda Timur'un Anadolu'ya dönmiyerek Irak'a gittiğini haber alınca, Timur'la aralarındaki düşmanlığın başlıca müsebbibi Erzincan emiri Tahirten'i tedibe karar verdi. Emrindeki kuvvetlerle 1401 Temmuzunda Erzincan önüne gelerek şehri kuşattı. Kale kumandanı Mukbil esir edildikten sonra Tahirten teslim oldu. Bayezid, Kara Yusuf'un şefaati ve Erzincan halkının isteği neticesi Tahirten'i affederek mevkiinde ipka etti. Yalnız Tahirten'e bağlı şehirlerden Kemah'ı ilhak ederek kalesine muhafız askerler koydu. Tahirten'in aile efradını da rehine olarak Bursa'ya gönderdi. Bu sırada Kara Yusuf'a bütün doğu havalisini tevcih ederek, onu eski yurdu olan Azerbaycan'ın istirdadına memur etti. Böylece Kara Yusuf doğu Anadolu'da karışıklık çıkararak Timur'un bu bölgeye bıraktığı kuvvetleri tâciz vazifesini yüklenmiş oluyordu. Bayezit, Timur'un Irak'tan çekildiğini öğrenince de, Sultan Ahmed'i Irak topraklarını zaptetmesi ve Timur kuvvetlerini tâcizle arkadan vurması için Irak tarafına yolladı. Bu tedbirlerden başka Kayseri'de bulunduğu sırada Mısır'a yeniden elçi gönderdi. Mısır'a giden elçi, Bayezid'in kıymetli ümerasından, evvelce Amasya hükümdarı bulunan Emir Ahmed'ti. Mısır'lılarla, Anadolu'daki Mısır arazisinden zaptedilen yerlerin iadesi suretiyle Berkuk zamanındaki dostluk ve ittifak yenilendi.

Tekrar birbirlerine gönderdikleri mektuplar

Sivas hâdisesinden ve Timur'un Suriye seferinden sonra iki hükümdar arasında yine birtakım mektuplar teati edildi. Timur'un mektuplarında tehdit havası hâkimdi; Bayezid'den mutavaat bekliyor ve arzularının yerine getirilmesini istiyordu. Mektuptan başka metbuiyet alâmeti telâkki edilen kuşak gönderiyordu. Bayezit ise, Timur'un isteklerinden vazgeçmediğine bakarak, o da Timur'a sert mukabelelerde bulunuyordu. İki hükümdarın mektupları harbin kaçınılmaz olduğunu ve adım adım harbe doğru gidildiğini gösteriyordu.

Bu cümleden olarak Timur Suriye'deyken gönderdiği bir tehdit mektubunda; zaferlerini sayıp dökmüş, cihangirlik iddiasında haklı olduğunu belirtmiş, ordusunun Bayezid'in iddiasına rağmen hâlis müslümanlardan terekküp ettiğini kaydederek Bayezid'in kendisine itaat etmesi lâzım geldiğini bildirmişti. Bayezit ise verdiği cevapta; kendi hanedanını methetmiş, onun gibi zulüm volunu tutsa çok geniş ülkeler zaptedebileceğini işaretten sonra, hile ve hud'a yoluna sapmadan karşısına çıkacak düşmanlarla çarpışmıya her zaman hazır olduğunu kaydetmişti. Timur, Bayezid'in mektubunu getiren elçisi Yakup Beyi kabul ederek görüşmüş ve cevabî bir mektup yazdırmıştır. Timur mektubunda dostluk ve sulh temayülü gösterir gibi davranarak, iki islâm devletinin çarpışmasının doğru olmadığını, böyle şeylerin kâfirlerin işine yarıyacağını, iki dindaş milletin kanlarının dökülmesinin caiz olmadığını, binaenaleyh sulh isteğinin kabul edilmesini söylemiş, ancak kendisine pek inanamıyacağından bir oğlunu rehin vermesini, ona baba evinden daha iyi bakılacağını, bu arada Bayezid'e bizzat hil'at ve teşrif göndereceğini kaydederek işlerin böylece kapanmasını istemiştir.

Timur mektuplarında en vumuşak ifadeler kullandığı zamanda dahi daima Bayezid'e yukarıdan bakmış ve ondan üstün olduğunu belirterek mutlaka yeni bir istekte bulunmuştur. Bayezid'in Timur'dan teşrif ve hil'at alması demek tamamen ona tâbi olması, yâni müstakil devlet hüviyetini bırakarak Timur'un himayesinde bir Bey menzilesine inmesi demekti. Halbuki o zamana kadar müteaddit zaferler kazanan, Niğbolu'da Haçlı kuvvetlerini ezen Yıldırım Bayezit böyle bir şeyi kabul edecek tıynette bir adam değildi. Onun gururu ve nefsine itimadı böyle bir şeyi kabul etmesine mâni idi. Buna mukabil başta Sadrazam Çandarlı zade Ali Paşa olduğu halde bâzı kimseler Sıvas hâdisesi, Suriye ve Irak faciaları dolayısiyle dehşete düşmüşlerdi. Onun için Padişahı sulhe ikna etmiye ve belâyı bâzı fedakârlıklar mukabilinde ucuz atlatmıya çalışıyorlardı. Bunlar padişaha: «Timurun hükümetiyle düşmanlığa kalkışmak maslahata muvafık değildir. Sevabolan sulha doğru yürümek ve onların arzularını tatmine çalışmaktır.» diyorlardı. Belki bu mütalealar üzerine ve belki de Tahirte'nin tavassutunu nazarı itibara a-

Timur ile Yıldırım'ın mektuplaşmaları

(İlâve: 33)

★

Yıldırım Bayezit Han, Anadolu Beyliklerini ortadan kaldırdıktan sonra bunlar, Asya'da meydana çıkan ve kısa zamanda büyük bir imparatorluk kurarak İran'ı da istilâ eden Aksak Timur'a sığınmışlar ve hükûmetlerini kendilerine iâde etmesi için ricada bulunmuşlardı. Bunlar gibi, Timur'un memleketlerini ellerinden aldığı Bağdad Hükümdarı Sultan Ahmet Celâyir'le Azerbaycan Hâkimi Kara Yusuf Bey de Yıldırım Han'a iltica etmişler ve iyi bir kabul görmüşlerdi.

Birinin cihangirlik dâvâsında bulunması ve öbürünün kazandığı zaferlerle, bilhassa Niğbolu muvaffakiyetinden sonra etrafa meydan okur hâle gelmesi, bu iki hükümdarı er geç karşı karşıya getirecekti. İltica hâdiseleri, işte, beklenen bu çatışmaya vesile olmuştur.

Bu kaçınılmaz harp başlamadan evvel, Aksak Timur ile Yıldırım Bayezit Han'ın mektuplaştıkları malûmdur. Bu mektupların meâli hakkında iki nazariye vardır. Bunlardan birisi, Aksak Timur'un her mektubunda daha aşağıdan aldığı ve: «Küffara karşı cihâdeden Gazi bir Hünkâr» ile çarpışmak istemediği, bu yüzden sulh şartlarını hayli hafiflettiği, lâkin Bayezit Han'ın bundan da cesaret alarak gittikçe daha ağır mukabelelerde bulunduğu yolundadır. Öbür iddiaya göre ise, bilâkis, Timur gitgide taleplerini arttırmış, Yıldırım'a Mogollarca metbûiyet alâmeti olan kuşak göndermiş ve nihayet tekliflerini kabul edilemiyecek dereceye kadar getirerek silâhlı ihtilâfa sebeb olmuştur.

Bunlardan hangisinin doğru olduğunu kat'i şekilde tâyin etmek kabil değilse de, Timur'un hakikaten haysiyetli bir milletin şerefli ve muzaffer hükümdarı tarafından kabulü imkânsız şartlar ileri sürdüğü muhakkaktır.

Buna göre, Yıldırım Han, kendisine iltica eden Sultan Ahmet Celâyir ile Kara Yusuf Bey'i himayeden vaz geçecek, Anadolu Beyliklerinin arazisini iâde edip onların istiklâlini tanıyacak, Timur'un yüksek hâkimiyetine boyun eyecek ve oğullarından birisini ona rehine olarak verecekti. Yıldırım, bu teklifleri şiddetle reddetmiş ve netice harbe dayanmıştır.

İki hükümdarın mektuplaşma yoluyla ilk temasları 1399 yılında başlamış ve iki sene kadar sürmüştür. Bugün elde mevcut metinlerin hiç birisinin orijinal olduğu iddiâ edilemezse de, bunlarda mutlaka hakikat payı da vardır.

Biz, okuyucularımıza bir örnek olarak Aksak Timur'un Yıldırım'a gönderdiği ilk mektup olduğu söylenen vesika ile, Yıldırım Han'ın buna cevabı olduğu iddiâ edilen vesikanın kısaltılmış ve nisbeten sâdeleştirilmiş metinlerini sunacağız.

Aksak Timur'un mektubu

«Hamd, salâvat ve tahiyyâttan sonra ey Rûm diyârında Melik Yıldırım Bayezit bil ki; biz kuvvetle galip ve muzaffer olan yeni bir Sultanız. İnsanların hepsi bize kuldurlar.

Aklını başına topla ki, Kara Yusuf ve Sultan Ahmet, bizim kılıçlarımızın satvetinden ve askerlerimizin heybetinden kaçtılar. Sana da gizli değildir ki, bu adamlar fesat maddesi olup beldeleri tahrip ile hakka tapanları mahvederler. Bunlar, Firavun gibi azamet ve kibirli kâfirdirler. Eğer kendi felâketini istemiyorsan, onları kabul etme. Bunlar maiyyetleri halkıyle sizin diyârınızda himâye görmüşler. Onlar nereye hulûl ederlerse, uğursuzluk ve şeâmet de oraya hulûl eder. Hâşâ bu gibi adamlar Rûm Meliki'nin himaye kanadı altında olmamalıdırlar.

Onları himayeden çekininiz ve yanınızdan kovunuz. Her nerede bulursanız tutup yakalayıp katlediniz. Sakın bu emrimize karşı koymayınız. Zira, o halde kahrımız sizin üzerinize vâki olur. Bize karşı koyanlarla, onlara uyanların hallerini mutlaka duymuşsunuzdur. Velhâsıl aramızda sözü çoğaltmayınız. Hele cidâl ve kıtâli hiç göze almayınız. İşte, size delilleri sayıp misâlleri gösterdik. Bunun altında her türlü tehdidi de var biliniz.

Allâh'ın doğru yolunda olana, emriyle

larak Bayezit sulha yanaştı. Bu arzusunu aşağıdaki mektupla Timur'a bildirdi. Bizim tarihlerde rastlanmıyan yalnız Şerafeddin Ali Yezdî'de görülen bu mektupta; «inayeti ezeliye ile padişahlık ve cihanbânlık hil'atini haiz olduğunuzdan biz de arzu muhalasat ve hürmette sâdık ve sabit kalacağız. Bundan evvel bazı muhalefeti ahval zuhura gelmişse de bâdema artık vukubulmıyacaktır» dediği kaydedilmektedir. Bayezid'in sadakat ve mutavaat ihtiva eden böyle bir ifade kullanması şüpheli olmakla beraber kısa zaman için anlaşmıya zemin arandığına dair emareler mevcuttur. Bu siyasetten bir işaret olarak Azerbaycan'dan batıya doğru ilerlemekte olan Şahruh'un bir müddet için tevakkuf etmesidir. Timur Arran'a geldiği zaman, onun Anadolu'ya yürüyeceğini zanneden Bayezid, kuvvetlerini toplıyarak Sivas'a doğru ilerlemeğe başlamıştı. Timur da Bayezid'in harekete geçtiğini işitince şehzadelerini ve ümerasından bazılarını Şahruh'un kumandasına vermiş, Osmanlı padişahının taarruzunu durdurmıya memur ederek kendisi de bütün kuvvetleriyle Nahçivan'a gelmişti. İşte Şahruh'un bir müddet için tevakkufu, bu hareket sırasında vukubulmuştur. Şahruh harekâtını durdurduğu yerden Şeyh Ali'yi babasının yanına göndermiştir.

Bayezid'in ve Timur'un elçileri, Teklifleri ve mektupları

Bu sırada Emir Tahirten Sinop Emiri İsfendiyar Beyi de yanına alarak, Alıncak kalesini görmiye gelmiş olan Timur'un yanına gitmişlerdi. Tahirten, Bayezid'in sulh dileklerini Timur'a arzederek onu biraz sulha yanaştırmıştır. Timur tarihlerinin kaydına göre; işte bu sırada Bayezid'in elçileri Kadı Ferideddin (veya Bedreddin) ile Yahşi Bey hükümdarlarının Timur'a itaat edeceğini ihti-

---

→

ve izniye hareket edenlere selâm olsun».

Bayezit Han'ın cevabı

«Hamd, o Allâh'a mahsustur ki, bizi İslâm ile müşerref ve Arap ve Acem Sultanları'nın üzerine muazzez kılmıştır. Salâvat, o Allâh'ın lûtf-u ihsanlarının en hayırlısı olan Muhammed ile âl-i izamı ve ashâb-ı kirami üzerine olsun.

Timur adıyle anılan ey kuduz köpek, ey Tekfur Meliki'nden daha kâfir olan Timur! Mâlumun olsun ki, mektubunu okudum. Ey uğursuz, beni böyle boş sözlerle mi korkutacaksın. Bu saçma lâflarla mı kandıracaksın. Beni, Acem hükümdarları veya Tataristanlı mı sanıyorsun. Yoksa asker toplayışımı Hind askerleriyle mi kıyas ediyorsun. Yoksa benim topladığım askeri Herat ve Irak askeri gibi mi sanıyorsun. Yoksa benim yanımda bulunan İslâm gazilerini Halep ve Şam askerleriyle mi ölçüyorsun? Halbuki haktan yüz çevirip küfürle meşgul olanların ne büyük azapla tâzibolundukları, onlar nezdinde de sâbit olmuştur. Senin işin ahdinden dönmekten, kan dökmekten ve ırz yıkmaktan ibarettir.

Biz ise, şarkta ve garptaki sultanların en faziletlisi ve uzakta ve yakındaki hâ-

→

→

kanların en şerefilsiyiz. Bizim ordularımızın ve askerlerimizin nizamını sen bilirsin ve dâima galip ve muzaffer olduğumuza vâkıfsın. Çapulcu ve eşkiyanın emri altına girenlerle, âdil gazilerin emrine uyanlar arasında nekadar fark vardır. Harp ve döğüş bizim düşüncemiz, savaş san'atımız, Allah yolunda gazâ edenlerin âdeti âdetimizdir. Eğer sen dünya hırsı ile köpekler gibi döğüşmiye kalkışırsan, biz de döğüşürüz ve o zaman Allah'ın dediği olur ki, o da en yüksek emirdir. Bizim erlerimiz canlarını ve mallarını bol bol verdikleri için öbür dünyada onlar için cennet vardır. Sözün kısası, bizim bütün işimiz gücümüz kâfirler, inatçılar ve din düşmanı olanlarla döğüşten ibarettir.

Malûmun olsun ki, bizim beldelerimize, cenk meydanına gelmezsen, kadınların üç kere boş olsunlar. Eğer sen bizim beldelerimize saldırır da ben kaçarsam ve seninle savaşmazsam, benim kadınlarım da üç kere boş olsunlar.

Selâm Müslümanlar üzerine olsun ve Allah'ın lâneti de senin ve sana uyanların hepsinin kıyamete kadar üzerinde olsun».

Bibliyografya: Feridun Bey; Münşaât.

va eden mektubunu takdim etmişlerdi. Elçiler Timur tarafından kabul edilince iltifat görmüşler, hattâ tertip edilen av partisinde bulunmuşlardı. Timur elçilere: «Sizin hükümdarınız cihadetmekte ve küffar ile daima gazâda bulunmakta olduğundan sizin tarafa taarruzu ve asker sevkini asla arzu etmedik. İslâm diyarının harabolmasına, kâfirlerin memnun kalmalarına asla razı olmayız. Fakat İslâm memleketleri arasında bulunan Kara Yusuf; Türkmen, fena huylu bir fesatçıdır. Yollar kesmiye, insanlar soymıya ve sair fena ahvale cür'et etmektedir ve bizim askerlerimizin onu sıkıştırmasından kaçarak sizin hükümdarınıza gelmiş ve hükümdarınız da onu himaye etmiştir. Bu pek fena bir iştir. O müfsidin yaptığı işler kılıç diliyle fasledilmelidir. Binaenaleyh ya onu, cezasını görmek için bağlayıp bize göndersin, yahut onu kendi memleketinden kovsun ki, aramızdaki münazaa kesilerek anlaşma ve dostluğumuz kuvvet bulsun. Küffar tarafına gazâ edildiğinde biz de yardım edelim.»

Bayezid'in elçileriyle böyle konuşan Timur bilâhare Çimbay adında birini elçi tâyin ederek eline verdiği mektupla Osmanlı padişahına yollamıştı. Timur, Osmanlı elçilerini, «Biz bu kışı burada geçireceğiz. İlkbaharda Osmanlı hududuna geleceğiz. Hükümdarınızdan elçi gelirse, bizim de istediğimiz budur. Olmazsa kendisiyle muharebede buluşacağız.. Taş da olsa mum olacaktır!» sözleriyle uğurladı. Bu sözlerinde görüldüğü veçhile sulh için zemin arandığı sırada bile tehditten, Bayezid'in kudretini mum gibi söndüreceğinden dem vurmaktaydı. Bayezid'e Çimbay adındaki elçisiyle gönderdiği mektubunda da: «Gelen elçilerin sözleri vâkıa muvafıktır.. Kara Yusuf Türkmen hakkında söylediklerimin yapılması zarurîdir. Ahd ve misakın teyidi için maiyetiniz erkânından birisini gönderiniz. Arada elçi ve münasebetin tesisiyle İslâmlar mutazarrır olmasınlar. Olmadığı takdirde o tarafa doğru ordu sevkinde demir kılıcınız mum olacaktır» diyerek yine Kara Yusuf'un üzerinde duruyor, Bayezid'den maddî teminat bekliyordu. Bayezit Timur'a verdiği cevapta; vaktiyle Hulâgû Han'ın bile Mısır'a kaçan Abbasî'leri Mısır Sultanından istemediğini ele alarak mültecileri kovmanın bilhassa hasmına teslim etmenin erliğe sığmıyacağını, eskidenberi dostları olan bu adamların kusurlarını affettirmek için şimdilik fırsat bulamadığını, Sultan Ahmed'in de, Kara Yusuf'un da hâlen Anadolu'dan ayrılmış olduklarını, lâkin tekrar gelirlerse yine kabul edeceğini, çünkü misafir kabul etmemenin emansızlık ve imansızlık olduğunu fakat bu defa onlara yardım etmiyeceğini belirterek böyle şeylerle meşgul olmamasını tavsiyeden sonra Sivas ve havalisi için bir iddiada bulunmamasını istiyor, aksi takdirde bütün kuvvetlerinin hazır olduğunu bildiriyordu.

Timur'un harbe karar vermesi

Bayezid'in mektubundaki bu ifade Timur'u yeniden kızdırmıştı. Harb kararını kat'ileştirdi. Bâzı tarihçiler, Bayezid'in mevzuubahis mektupla epeyce teessüs etmiş olan sükûnetin ihlâline sebebolduğu için yanlış bir siyaset takibettiğini söylerler. Bu mütalâalarda hakikat payı aranılabilirse de Timur'un çok önceden harbe karar verdiği, tekmil kuvvetlerini toplamak için böyle bir oyalama tâbiyesi tatbik ettiği, Bayezid'in açık kalbliliği, tok sözlülüğü, asîl mertliği yanında Timur'un oyalayıcı, hattâ iki yüzlü bir siyaset kullandığı bir hakikattir. Nitekim torunu Sultan Muhammed Mirza kumandasında iyi teçhiz edilmiş seçkin kuvvetler geldikten ve kendisini tam mânasiyle kuvvetli hissettikten sonradır ki kat'î olarak harp kararını vermiştir.

1401 - 1402 kış mevsimini Karabağ'da geçiren Timur, 1402 nisanında harekete geçerken bir kurultay toplıyarak Mirza ve emirlerinin fikirlerini sordu. Emirlerin bir kısmı Bayezid'le muharebeye muhalif iseler de fikirlerini açıkça söylemekten çekiniyorlardı. Bayezid'i «kâfirler ile nice gazâlarda bulunan bir mücâhid gâzi» diye tanıyan emirler, Almalık'lı Şemseddin'i huzura yollıyarak Anadolu'nun müstahkem ve fethi zor olduğunu, Osmanlı ordusunun mücahid gâzilerle dolu bulunduğunu, onun için harbe karar verilirken iyice düşünülmesi lâzım geldiğini, Anadolu'ya yapılacak seferin tehlikeli olabileceğini söylettiler. Bu sözler karşısında Timur tereddüde düştü. O sırada bir kuyruklu yıl-

dız görünmesi üzerine, müneccim Abdullah bin Lisan'ı çağırtarak semavî hâdisenin tâbirini istedi. Meşhur müneccim: «Burcü hamelde kuyruklu yıldız zâhir olursa doğudan gelecek ordu Rum taraflarına taarruz edecek ve Rûm hükümdarı esir düşecektir» yorumuyla Timur'un zaferi temin edeceğini bildirdi.

Harbe karar veren Timur şimdi de harb mesuliyetini Yıldırım'ın üstüne atmak çarelerini arıyor ve Yıldırım'ın kabulüne imkân olmıyan tekliflerini ileri sürmiye başlıyordu. 13 mart 1402 de Tebriz'e gittikten sonra Bayezid'e bir mektup daha yolluyor, yine Sultan Ahmet ve Kara Yusuf'un iadesinden bahsediyor, Kemah'ın tahliyesini istiyor, dostluğunu kabul etmediği için Yıldırım'ı suçlandırıyordu. Mektubunun altını da şöyle bir ifade ile bağlamıştı: «Şayet Erzincan'dan daha ileri yürür ve sizin ülkenize girersek kendi kendinizi bilip inkıyad yolunu tutmalısınız. Yaptıklarınıza pişman olmalısınız ve adamlarınızdan birini gönderin sulh ve dostluk kaidesini tekid edesiniz.»

Timur, tâ başlangıçtan Bayezid'le çarpışmak üzere harekete geçinciye kadar daima taleplerde bulunmuş ve her mektubunda mütemadiyen üst perdeden konuşmuştu. Hazırlıklarını ikmal ile Yıldırım'a yardım edecek kaynakları kurutmaktan geri durmadı. Yıldırım da hazırlıklarda bulunmakla beraber gayretleri Timur'unki derecesinde dört başı mâmur değildi. Timur'la anlaşmak istiyen ümerasına karşı «Sizce namusun kadri yok mu? Muharebe esbab ve vesaitimizden nemiz noksan ki sulh diliyelim? O sayısız bir orduya mâlikse bizim de askerlerimiz az değildir. Eğer onun silâhı karşısında aman diyecek isek artık bizim silâh kuşanmamız abes olmaz mı? Henüz bir muharebe yokken kuvvetimizin kifayetsizliğinden bahsedilir mi? Başkasına tâbi olduktan sonra artık padişahlık nerede kalır?»

Osmanlı ümerası içinde Sadrazam Ali Paşa sulh taraftarlarını, Hoca Firuz da, harb taraftarlarını temsil etmekte idi.

Timur ordusu bir muharebede
(İngilizce Story of the Nations'dan)

Bayezid'in ümerası ile yaptığı görüşmelerde Hoca Firuz'un rey ve mütalâasını tercih ettiği görülmektedir. Timur isteklerini arttırarak tehditlerini ileri götürdükçe, Bayezid'in cevapları da gittikçe tezyifkâr olmaktaydı. Timur mektuplarında anlaşmak ister gibi bir lisan kullanıp onun arasına tehdit ve taleplerini sıkıştırdığından, onbeş ve onaltıncı asır Osmanlı tarihçileri Timur'un sulhu tercih ettiğini zannetmişlerdir. Halbuki Timur bu hususta gayet kurnaz davranmakta ve Anadolu harekâtına giriştiği ilk günlerden itibaren harbin mesuliyetini Bayezid'e yüklemiye uğraşmaktaydı.

Timur, Kara Yusuf'un Anadolu'dan ayrılmış olduğunu bildiren Bayezid'in mektubunu da şüphe ile karşılamış ve Bayezid'in ifadesinin hakikatı aksettirmediğini, Kara Yusuf'un Anadolu'dan ayrılma ışinin bir muvazaadan ibaret olduğunu yazmıştı. Bunu kaydettiği mektubunda Kara Yusuf'un ailesinin de kendisine gönderilmesini istemekteydi.

Timur, mütemadiyen Müslüman kardeşliğinden dem vurarak, İslâm ülkelerini harabetmek istemediğini söylemekle beraber, en ince teferruatına kadar harb için hazırlanmaktaydı. Hazırlıklarını çok geniş çapta tutmuş, yalnızca askerî kaynaklarını seferber etmekle kalmıyarak, siyasî kombinezonlarla ittifak grupları meydana getirmek istemiştir. Fransa kralı Altıncı Şarl'a mektup yazarak ittifak teklif etmiştir. Kendisini hıristiyan yapmak isteyen bir Dominiken rahibinin tesirinde kalarak dünyanın en kuvvetli kralı zannettiği Fransız kralına, dünyayı taksim teklifinde bulunmuştur. Bizans ve Ceneviz hükûmetleri kendisine müracaat ettikleri zaman Bayezid'e karşı sefer açacağı için müsterih olmalarını söylemişti. Timur'a gelen Ceneviz elçisi, Bayezid'i zevale uğratmanın lüzumuna işaret etmişti. Timur'un elçisi Beyoğlu'na geldiği zaman onun şerefine Galata kulesine Timur'un bayrağı çekilmişti. Hıristiyan devletler Timur'u Osmanlı'lara karşı harbe teşvik etmekteydi. Timur'un karargâhında Avrupa'nın öbür ucunda bulunan Kastilya kralının dahi elçisi bulunmaktaydı.

Timur hazırlıklarını tam mânasiyle ikmal ettikten sonra tekmil kuvvetlerini Avnik kalesinde topladı. Burada kaldığı iki aylık müddet zarfında Bayezid'e gönderdiği elçilerinin avdetini bekledi.

Ankara muharebesinden evvel Osmanlı ülkesi (Anadolu kısmı)

Timur: «İslâm hududunda bulunan Osmanlı memleketinin ordumuzun zarar ve tahribinden salim kalması için Yıldırım Bayezid'e bu kadar müdara ve işi tatlıya bağlamak arzu ediyorum; Türk-

Timur'un Fransa millî müzesindeki bir resminden

men kafası doğru yola, sulha yanaşmıyor. Elçileri bu tarafa göndermiyor ve muharebe arzusundan vazgeçmiyor. Biz de üstüne asker sevkine mecbur kalacağız. Onun mal ve mülkünde hiç tamahım yoktur. Takdiri hüda nedir, bilinemez!» diyordu.

Bayezit ile Timur'u savaşa sürükliyen sebep ve âmiller

Timur'un, harekete geçmek üzereyken bu sözleri ile Bayezid'i son defa suçlandırmak istediği meydandadır. Halbuki hâdiselerin seyri inceden inceye tetkik edilince harbin mes'ulünün Bayezit değil, Timur'un tâ kendisi olduğu görülmektedir. En başta, saldıran Bayezit değil, Timur'dur. İstilâ harbleri yapan Timur batıya doğru ilerleyip doğu Anadolu'ya dayanınca Bayezit ile karşılaşmıştır. Osmanlı mülkünün sultanı olan Bayezid'in kendi ülkesini müdafaa etmesi en tabiî vazifesi ve en şerefli hakkıydı. Bayezit peşinen Timur'dan taleplerde bulunup, hodbehod onun gazabını celbedecek tarzda tezyif ve tahkire kalkışmamıştır. Talep ve tehdit Timur'dan gelmekteydi. Bayezid'in belki en büyük kabahati fazla mağrurluğu ve kuvvetine fazla güvenmesiydi. Onun tehditlerini tatlı oyalamalar, ufak fedakârlıklarla atlatması acaba mümkün değil miydi? Fakat, Timur'un isteklerine bakılırsa bu kolay olmıyacaktı. Zira Timur'un istekleri arasında Osmanlı Devletinin müstakillik hüviyetini silecek ve onu tâbi bir beylik menzilesine indirecek noktalar mevcuttu. Timur'un istekleri şunlardı:

1 — Bağdat hükümdarı Ahmet Celâyîr ile Karakoyunlu Oymağı reisi Kara Yusuf'un kendisine teslimi veya öldürülmesi,

2 — Tahirten'den alınan Kemah kalesinin iadesi,

3 — Şehzadelerden birisinin rehin olarak kendi yanına gönderilmesi,

— 4 Hiçbir sığınanı kabul etmemesi ve Asya işlerine karışmaması,

5 — Metbûiyet alâmeti olarak Bayezid'e taç, kuşak ve hil'at gönderileceği,

6 — Timur'a zarar verecek ve arzusuna uymıyacak şeylerin yapılmaması.

Bu teklifleri ileri süren adam tam mânasiyle cihangirlik iddiasında idi. «Gökyüzünde nasıl bir Tanrı varsa, yer yüzünde de tek bir hükümdar olmalıdır» diyen Timur, kendi âyârında bir kudretin mevcudiyetine tahammül edecek düşüncede bir insan değildi. O cihangirlik pahasına Müslümanlık, din birliği, medenî tesisler, hattâ günahsız çocuklar diye bir şeyi de dinlemiyor, önüne gelen setleri kırarak, ezerek, on binlerce, yüzbinlerce insanı boğazlıyarak, toprağa gömerek ilerliyordu. Timur ordularının girdiği hiçbir yer yağma ve tahripten kurtulmuyordu. Asya ile Avrupa ticaretinin düğüm noktası olan Anadolu ve Akdeniz çevresi, bilhassa Osmanlı memleketinin ve Yıldırım'ın dillere destan olan hazinesini yağma hevesi elbette cihangirlik dâvasında olan bir tâcidarın hırs ve iştahını çekecekti.

Buna mukabil Bayezid de iddia sahibi ve mert bir hükümdardı. Şimdiye kadar girdiği her muharebeden zaferle çıkmış, Niğbolu'da muazzam Haçlı ordusunu perişan etmişti. Zaferleri ona «Ben dünyaya silâh taşımak ve benden önde bulunanı mutlaka mağlûbetmek için doğmuşumdur» sözlerini söyletmişti. Timur gibi tahribedici harbler yap-

mıyor, başında bulunduğu genç devletine parlak istikbal hazırlamak üzere Anadolu'da Türk birliğini tesise, Rumeli'de Türk'lüğü sağlamlaştırıp ileri götürmiye uğraşıyordu. Teşebbüs ettiği her işteki muvafakıyeti onun gururunu haddinden fazla kabartmıştı. Üstelik bir Türk olarak «İstiklâlsiz yaşanamaz» düstûruna taassupla bağlıydı.

Bu hale nazaran: Timur doğu Anadolu sınırlarında göründükten ve Anadolu hakkında taleplerde bulunduktan sonra artık iki hükümdarın çarpışmaları mukadderdi.

ANKARA MUHAREBESİ'NDEN EVVELKİ SAFHA

Timur harp kararını verdikten sonra 1402 baharında Avnik'ten hareket etti. Avnik'te kaldığı iki aylık müddet zarfında bütün kuvvetlerini toplamıştı. Bu sırada Tortum kalesi Emir Şeyh Nureddin tarafından Gürcü'lerden alınmıştı. Timur Anadolu'ya hareket etmek üzereyken, Sultan Ahmet Celâyir'in kendisine hiçbir zarar verememesi için Kürdistan ve Irak'a akınlar yaptırarak buralarda tahrip ve yağmalar icra ettirmişti. Ordu Erzurum'a vardığı sırada, akın yapan kuvvetler de gelip kısmı külliye iltihak ettiler. Timur daha Osmanlı toprağına girmeden Bayezid'e faydası dokunabilecek menbaları tamamen kurutuyordu. Çok kuvvetli casus teşkilâtı sayesinde hasmının durumuna ait malûmatı topluyor, ayrıca Yıldırım'ı zayıf düşürebilmek için tedbirler düşünüyordu. Timur, Erzurum'dan Erzincan'a geldiği zaman torunu Muhammed Sultanı Kemah'ın zaptına gönderdi. Kalayuz adlı bir kumandan tarafından müdafaa edilen Kemah onbeş gün kadar dayandıktan sonra teslim oldu. Timur Kemah'ı eski sahibi Tahirten'e iade ettikten sonra yoluna devamla Sivas'a geldi. Bu sırada Yıldurum'ı zayıf düşürüp kendisini kuvvetlendirici tedbirler meyanında Kara Tatarları elde etmek için onlarla muhabereye girişti. Sivas, Malatya ve Kayseri taraflarında oturan Kara Tatarları kendi tarafına celbedebilmek için zeki ve kurnaz bir adam olan Emir Fâzıl'ı bir heyetle Kara Tatarlar'ın arasına gönderdi. Kara Tatar denilen bu Moğol'ların reisine Emir Fazıl vasıtasiyle gönderdiği mektupta, kendisinin de onlardan olduğunu, tekrar tekrar belirtmiştir. İbn-i Arabşah'ın eserinde dercedilen bu mektupta bilhassa şu satırları ehemmiyet arzetmektedir: «Rabıta-i nesebiniz benim nesebime merbut ve alâka-i bilâd ve cünudunuz bizim askerimizle meşdut olup cümlemiz bir şecerin budağı ve bir meclisin çırağı, ecdadımız olan ekâbiri asır ve âyanı dehir bir yuvada doğup gelişmiş, bir burçtan uçmuş şahinler olup hakikatte benim şubelerimden bir şube ve benim âzamdan bir uzuvsunuz. Ecdadı emcadınız kadimüzzamanda mülûkü Turan olup ancak bilihtiyar bir taife bu tarafa intikal...» diyerek onlara zaptedeceği yerlerden ülkeler ve beylikler

Yıldırım'ın Bursa'daki camisi

vaadettikten sonra devamla «İbn-i Osman'ın ianetinde olmayasız. Şimdi tarafıma gelmek mümkün ise fevt-i fırsat etmeyip acele üzere göçüp gelesiz. Şimdilik gelmek mümkün değilse zahirde anınla, batında benimle olup cenk mahallinde teşmiri zeyil ve tarafımıza meyledesiz...» diyordu.

Timur, Sivas'a vâsıl olduğu zaman, Bayezid'in elçileri de Sivas'a gelmişti. Timur'un elçisi Bayezit Çimbay da onlarla birlikte dönmekteydi. Timur Bayezid'in elçilerinin getirdiği hediyeleri kabul etmedi. Hediyeler Timur'u kızdıracak şekilde tertip edilmişti. Elçilerin getirdiği mektup da Timur'u iyice hiddetlendirmişti. Bayezit bu mektubunda kendi adını altın yaldızla, Timûr'un adını da kendi adının altına siyah mürekkeple yazdırmış bulunuyordu. Mektupta, Timur'un fitneler çıkardığını, çarpışmak için bahaneler icadettiğini söylüyor ve harbin mesuliyetinin Timur'a ait ve râci olduğunu söylüyordu. Bu mektupta tezyif ve hakaret ihtiva eden kelimeler de yer almakta, ayrıca gerekirse Tebriz ve Sultaniye'ye kadar gidileceği ilâve edilmekte idi.

Timur, Sivas'tan harkete geçmezden evvel ordusunu gözden geçirmek için bir resmi geçit yaptırmıştı. Bayezid'in elçileri üzerinde müessir olabilmek için resmi geçidi onlara da seyrettirdi. Hükûmet merkezinden en son gelen torunu Emirzâde Mehmet Sultan idaresindeki ihtiyat ordusunu pek beğenerek «Allah seni nazardan saklasın» sözleriyle Mehmet Sultan'a iltifatta bulundu.

Bayezid'e gelince; Sivas faciasının cereyanından Timur'un Suriye, Irak harekâtının sonuna kadar Bayezid'in umumî kanaatinin, aksak cihangirin harb istediği ve bunun için bahaneler aradığı merkezinde olduğu anlaşılıyor. Bayezit, Timur'un, mektuplarının arasına sıkıştırdığı isteklerine pek fazla içerliyor, ülkesinin bir parçası çiğnendikten, müttefiklerine darbeler indirildikten sonra sıranın kendisine geleceğini pekâlâ biliyordu. Yüksek gururu, o zamana kadar kazandığı zaferlerden aldığı kudret ve cesaretle Timur'a sert cevaplar vermekten çekinmiyordu.

Bayezit, Timur Karabağ'da iken gönderdiği mektubundan sonra ordusunu toplamıya karar vermişti. İstanbul muhasarasını kaldırdı. Rumeli'den Azap yazılmasını ve kendisine tâbi hükûmetlerden, Sırp krallığından muahede gereğince verilmesi icabeden askerlerin gelmesini emretti. Osmanlı ordusunun İzmit - İznik - Bursa bölgesinde toplanmasına karar verdi.

Bayezit, Timur ordusunun kuvvetli olduğunu bilmekle beraber kendi ordusuna da güvenmekte idi. Bu güvenin çok fazla olduğu ve Timur'a karşı takındığı tavırda ziyadesiyle müessir bulunduğu anlaşılmaktadır.

Osmanlı ordusu emredilen yerde toplandıktan sonra iki koldan yürüyüşe geçti. Bir kol İzmit - Bolu - Gerede üzerinden Ankara'ya, diğeri de Bursa - Geyve - Beypazarı üzerinden Ankara'ya yürümekte idi. Bayezit Ankara'ya vardıktan sonra burasını ordusu için hareket üssü seçerek çadırlı ordugâhını kurdu. İkmal teşkilleri ile fazla ağırlıklarını Ankara'da bırakarak dağlık mıntakadan doğuya doğru ilerlemiye başladı.

Timur, Sivas'ta iken Bayezid'in tekmil ordusunu topladığını ve Ankara'dan Tokat'a geldiğini öğrendi. Timûr'un casus şebekesi çok iyi işlemekte idi. Ordusunun çoğu atlı askerden müteşekkil bulunduğundan dağlık sahada ilerlemeyi uygun görmedi. Askerinin ekserisi yayalardan mürekkep Bayezit ordusunu yormak ve ona yorgun bulunduğu sırada harbi kabul ettirmek istediğinden, doğruca Bayezid'in üzerine ilerlemiyerek Kayseri'ye teveccüh etti.

Timur Sivas'tan hareketinden önce kıymetli kumandanlarından Şeyh Nureddin ile Burudunduk'a Hafik kalesini zaptettirmiş, ümerasından Süleyman Şah'ı da Kayseri'ye sevketmişti. Süleyman Şah Kayseri'yi aldıktan sonra kendisi de büyük kuvvetlerle şehre girerek civardaki halkın mahsulünü ordusu için müsadere etmişti. Torunu Ebûbekir Mirza ile Şeyh Nureddin'i öncü tâyin etmişti. Kayseri'den sonra kuzey batıya yönelen Timur, Kırşehir civarına geldiği zaman Osmanlı ordusunun yaklaştığını öğrendi. Fakat o civarda da muharebeyi kabulü doğru bulmıyarak, Osmanlı ordu-

sunun hareket merkezi seçtiği Ankara'ya yöneldi. Ve Yıldırım'dan önce onun ikmal merkezine gelerek Ankara'yı kuşatmıya başladı.

Ordusunun çoğunluğunun yayalardan teşekkül edişini nazarı itibara alarak muharebeyi dağlık sahada vermeyi gözeten Bayezit, Timur'un Tokat'a gelmediğini ve Kızılırmak kavsini takibettiğini öğrenince, ümerasını topladı ve alınacak tedbirleri müzakere etti. Sadrazam Ali Paşa ve taraftarları dağlık mıntakada kalmak ve dağlara çekilip buralardan tâciz ve baskın hareketleri yaparak Timur ordusunu yıpratmak, sonra da münasip bir yerde son muharebeyi vermek fikrini müdafaa ettiler. Hoca Firûz ve taraftarları da Anadolu'yu bir an önce Timur'un zulüm ve tahribinden kurtarmak için üzerine yürümeyi teklif ettiler. Sivas faciasına pek üzülen Bayezit, Hoca Firûz'un fikrini kabul ettiğinden Timur'a yetişmek niyetiyle süratle yürüyüşe geçti. Anadolu şehirlerinin Sivas'ın âkıbetine uğramasını bir an önce önlemek endişesiyle ordusunun çoğunun yayalığına ve bu yüzden fazlaca yorulmasına bakmadan Timur'u yakalamıya çalıştı. Nihayet onun Ankara'yı muhasara ettiğini öğrenerek buraya yetişti ve Timur'un karşısında mevzi aldı.

ANKARA MUHAREBESİ

Timur Ankara'ya gelince kumandanlarından Burunduk'a Ankara kalesini kuşattırdı. Ankara'yı kale kumandanı Yakup bey müdafaa etmekteydi. Timur lâğımlar kazdırarak şehre girmiye uğraşırken Bayezit geldiğinden muhasarayı kaldırttı. Yorgun ve susuz olan Bayezid'in kuvvetlerini daha fazla sıkıntıya düşürmek için civardaki çay, çeşme ve kuyulara zehir attırdı. Depo, bina, sarnıç, çiftlik gibi şeyleri de tahribettirdi.

Timur, Bayezid'i güney doğu istikametinde beklerken o kuzey doğu istikametinden ummadığı bir zamanda çıkıp gelmişti. Bayezit Kalecik - Ravli yolu ile Çubuk ovaya inmiş bulunuyordu. Timur ordusu Ankara kuşatmasiyle meşgul olduğundan bir baskın muharebesi verilebilirdi. Oğulları ile bir kısım kumandanları Timur'a âni bir baskın yapılmasını teklif ettilerse de Bayezit «Bırakın! Timur'un halkı cem olsun ve alaylar bağlayıp âdet üzre uğrasalım» diyerek baskın fikrini kabul etmemisti. Bayezit gelince, Timur alelâcele muhasarayı kaldırıp muharebe düzeni alıp cephesini tanzim etmişti.

Tarihin en büyük meydan muharebelerinden birinin cereyan ettiği Çubuk ovasında iki hükümdar araziye şöyle yerleşmişlerdi. Muharebe sahası, ortasından kendi adını taşıyan çay geçen Çubuk ovası idi. Bayezit, karargâhını Melekşah köyünde kurmuş sağ yanını Mire dağının eteklerine, sol yanını da Çubuk çayının vâdisine dayamıştı. Timur'un karargâhı Saray köyünün yakınında idi. Timur ordusunun sağ yanı Esenboğa önlerine isabet ediyor, sol yanı da Mire dağının hafif dalgalı kenar eteklerine uzanıyordu.

Ankara muharebesine katılan iki ordunun mevcuduna dair tarihlerin verdikleri rakamlar pek muhteliftir. Gerek Timur, gerekse Bayezid'in ordularına ait verilen rakamların bir kısmı hakikatten pek fazla uzak bulunmaktadır. Bizim tarihlerden Âşık Paşazâde ve Neşrî; Bayezid'in ordusunu yüzotuz bin, Hoca Saadettin doksan bin, Hayrullah Efendi üçyüz bin gösterir. Hammer yüzyirmi bin kabul eder.

Timur ordusunu ise; Hoca Saadettin ve Hammer sekizyüz kırk bin, Kâtip Çelebi yediyüz bin, Hayrullah Efendi sekizyüz elli bin gösterir. Ernest, Lavisse ve Alfred Rambaud da iki - üçyüz bin kabul eder. Halbuki zamanımız tarihçileri o devrin nüfus durumunu, her iki hükümdarın daha önceki muharebelerinde topladıkları ordu miktarlarını, bilhassa Osmanlı padişahlarının Ankara harbinden evvel ve sonraki harblerde hazır bulundurdukları ordularını göz önüne alarak gerek Bayezit, gerekse Timur ordusu için mâkul rakamlar vermektedirler.

Osmanlı Devleti ancak İstanbul'un zaptından sonra muharebe sahalarına

yüzbini aşan kuvvetler celbedebildiğine, Timur'a karşı çıkılırken Rumeli'nin muhafazası için kuvvetler bırakıldığına göre Bayezid'in kuvvetleri yetmiş ilâ seksen bin kişiden fazla olmamalıdır. Bir çok kaynakların Timur ordusunu Bayezid'inkinin iki misli diye zikrettiğine bakarak onunkini de yüzelli ilâ yüz altmış bin kabul etmek en makûl miktar olacaktır.

Muharebeye iştirak eden kuvvetlerin miktarında olduğu gibi gününde de değişik tarihler zikredilmekte ve 16 haziran ile 5 ağustos arasında ovnamaktadır. Şerefeddin Yezdî ile Nizameddin Şamî muharebe gününü 20 temmuz gösterirler. Her iki müellif de Timur zamanında bizzat hayatta olduklarına göre, bunlarınkini esas tutmak daha doğrudur.

Niğbolu'nun galibi cesur ve kahraman Padişah Yıldırım Bayezid'in bahtını karartan Ankara meydan muharebesinde Osmanlı ordusu şu tertibi almıştı: Başkumandan Yıldırım Bayezid, Veziriâzâm Çandarlı zâde Ali Paşa ve yeniçerilerle birlikte merkezde; padişahın az önünde ve yanlara doğru uzanmak suretiyle şehzadeler ile Anadolu ve Rumeli Beylerbeyleri yer almıştı. Sol cenahta Şehzade Emir Süleyman ile Rumeli Beylerbeyi Hoca Firuz Bey, sağ cenaha da Anadolu Beylerbeyi Kara Timurtaş Paşa kumanda etmekteydi. Sırp kralı Stefan Lazareviç de emrindeki Sırp askerleriyle sol cenahın ikinci sırasını işgal etmekteydi. Timur tarafından harbden önce gizlice elde edilmiş olan Kara Tatar'lar, Timur'dan kaçarak Osmanlı'lara iltihak etmiş bulunan Kıpçak'lar, Türkmen'ler ön sırayı tutmaktaydı. Anadolu ve Rumeli'den toplanan ücretli askerler (Cerâhûr) ihtiyata alınmıştı. Şehzadelerden Musa, Mustafa ve İsa Çelebi'ler babalarının yanında merkezde bulunuyorlardı. Şehzade Mehmet Çelebi Amasya, Tokat ve Sivas havalisinin Timarlı sipahilerinden müteşekkil ihtiyat kuvvetlere kumanda etmekteydi.

Timûr ordusu da kademeli şekilde şöyle tertibat almıştı: Ön sırada merkez bölümü iki kısma ayrılarak kumandası da iki kişiye verilmişti. Bunlar Emir Celâl İslâm ve Ömer Şeyh idi. Sağ cenah kumandanı Miranşah, sol cenah kumandanı da Şahruh'tu. Meşhur şahsiyet ve kumandanlardan Halil Sultan, Süleyman Şah sol cenahta, Şeyh Nudin, Burunduk ve Erzincan hâkimi Tahirten de sağ cenahta bulunuyorlardı. İkinci diziyi teşkil eden kuvvetler Emirzâde Sultan Hüseyin ile Emirzâde Ebûbekir'in kumandalarında olmak üzere iki kısma ayrılmıştı. Karayölük Osman Bey de Ebûbekir'in idaresindeki kuvvetler arasındaydı. İhtiyat kuvvetleri Mehmet Sultanın emrindeydi. Timur, merkezin ikinci dizisinin orta bölümünde yer almıştı. Timur ordusunda merkez kuvvetlerinin önüne otuz iki tane kadar fil sıralanmıştı. Memleketlerinden uzaklaşıp Timur'a sığınan Anadolu beylerinden İsfendiyar Bey, Menteşeoğlu Mehmet Bey, Aydınoğlu, Germiyan oğlu Yakup Bey de Timur ordusunda bulunuyorlardı.

Her iki ordu da birbiriyle kıyasıya döğüşmek için 20 temmuz 1402 sabahı bütün tertibatlarını almış bulunuyorlardı. İki ordu da mütecanis olmamakla beraber, her iki tarafın belkemiğini Müslüman Türk'ler teşkil ediyordu. Timur Ankara'ya daha önce geldiğinden dinlenmiş vaziyetteydi. Bayezid'in ordusu yorgundu. Ayrıca, ikmal merkezi ve bunu muhafaza ve tedvire memur bir kısım kuvvetleri muhasara altında kalmıştı. Timur ordusunun çoğu atlılardan mürekkep olduğundan sürati ve hareket kabiliyeti daha fazlaydı. Bütün bunlara ilâveten sayı üstünlüğü Timur tarafındaydı. Netice itibariyle daha muharebe başlamadan önce umumiyetle şartlar Timur'un lehine idi.

Bayezit, Timur ordu birliklerinin sayılarının çokluğu ve atlı olmaları dolayısiyle kuvvet üstünlüğüne de sahip bulunduklarını farketmişti. Onun için muharebe başlamadan önce ümerasını etrafına toplıyarak, onları fedakârlığa teşvik eden bir nutuk verdi.

Tarihin en mühim meydan muharebelerinden biri olan Çubuk ovasındaki bu çarpışma önce Timur askerlerinin hücumu ile başladı. Timur'luların saldırışına mukabil Osmanlı'ların karşı koyup savlet edişleri de şiddetli oldu. Timur ordusunun önünde birbirlerine zincirle bağlı filler ile Timur'un Mavera-

ünnehr'den getirdiği zırhlı süvariler Osmanlı hücumunu neticesiz bırakmışlardı. Bu arada Emirzâde Ebûbekir ileri atılarak Osmanlı sol cenahına yüklendi. Onun emrinde bulunan Cihanşah ile Karayölük Osman Bey de Ebûbekir'i tâkibetti. Osmanlı sol cenahını teşkil eden Rumeli sipahileri önce çok iyi vuruştular. Lâkin Timur tarafından gizlice elde edilmiş bulunan Kara Tatar'lar Rumeli askerinin arkasından ok yağdırmıya başlayınca, bu hainane durum karşısında Osmanlı sol cenahı sarsıldı. Zaten o sırada Miranşah Sırplar üzerine yüklenmiş bulunuyordu. Sırplar peşinen iyi vuruştular. Lâkin Miranşah'ın müthiş darbesi karşısında Sırp'ların sağ kalan yarısı kaçtı. Osmanlı sol cenahındaki şiddetli çarpışmalar ilk anlarda sağ cenahta da görüldü. Osmanlı sağ cenahındaki şiddetli vuruşmalar ve kaydedilen ilerlemeler üzerine Timur, bunların karşısına isabet eden sol cenahını takviye etti. Sağ cenah kuvvetlerini teşkil eden askerlerin bir kısmı, beylikleri Yıldırım tarafından yeni fethedilmiş topraklar halkındandı. Bunların Osmanlı'lara ısınması için çok uzun bir zaman geçmemişti. Üstelik beyleri de Timur tarafında idi. Eski beyler bayraklarını dalgalandırıyor ve askerlerini çağırıyorlardı. Bunların da beylerini görerek karşı tarafa geçmeleri Osmanlı sağ cenahını iyice zayıflatmıştı. Bütün bunlara rağmen Timur ihtiyat kuvvetlerini öğleden sonra harbe sokarak umumî hücum emrini verdi. Osmanlı ihtiyatlarının kumandanı Mehmet Çelebi de kahramanca çarpışarak hücum eden Timur askerlerini ilk defa hafifçe geriletti. Ne çare ki Timur'un süvarileri Osmanlı cenahlarından gerilere doğru sarkmıya başlamışlardı. Osmanlı cenahlarındaki gerileme ve onu tâkiben bozulmıya başlamalarına rağmen Bayezid'in bulunduğu merkez hâlâ iyice davanıyor, yeniçeriler şiddetle mukavemet ediyorlardı. Sipahilerin bozulması neticesi harbin bütün yükü piyadelerin üzerine kalmıştı. İkindiye doğru harbin kaybedildiğini gören Emir Süleyman ile Veziriâzâm Ali Paşa, Yeniçeri Ağası Hasan Ağa ile döğüşe döğüşe harb sahasından çekilerek kaçtılar. İkindiden sonra da Mehmet Çelebi yanındaki ümeradan bir kısmı ve bin kadar maiye-

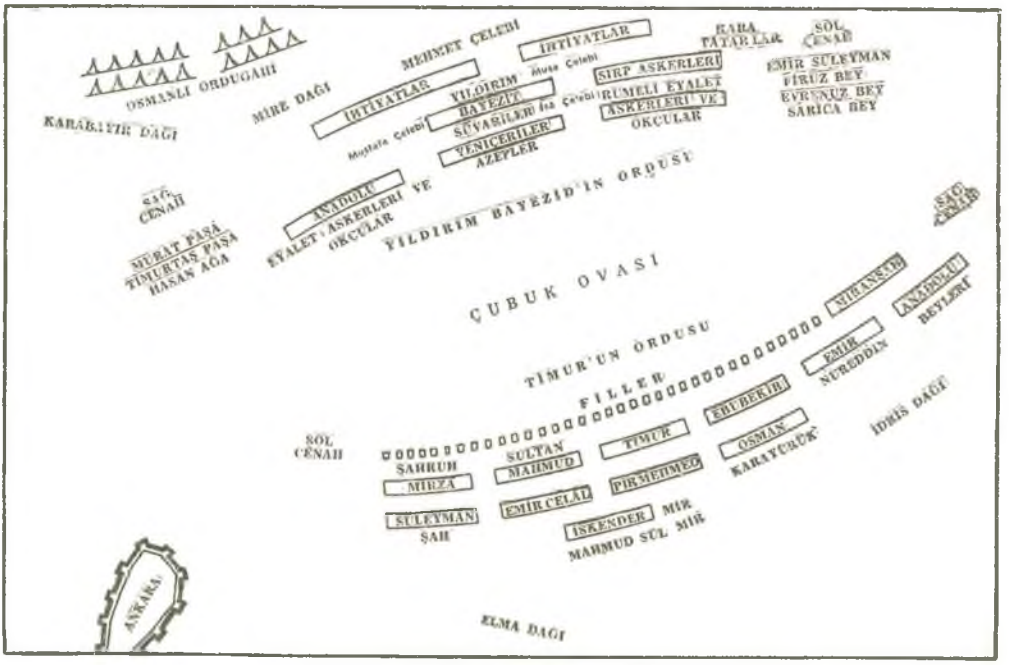

Ankara meydan muharebesinde iki tarafın vaziyetini gösteren kroki

tiyle harb sahasını terkederek sancağı olan Amasya'ya doğru çekilmiye başladı. Mustafa Çelebi'nin etrafındaki alay mahvolmuş, kendisi de harbin karışık safhaları arasında kayıplara karışmıştı. Şehzadelerden İsa Çelebi harb sahasından sâlimen kurtulup kaçabilmişti.

Yıldırım'ın esareti ve şehzadelerinin vaziyeti

Artık muharebenin Osmanlı'lar tarafından kaybedildiği beli olmuştu. Fakat kahraman hükümdar Yıldırım Bayezit, şecaatte etrafına örnek olmakta ve dayanmakta devam ediyordu. Timurtaş Paşa, Hoca Firûz Bey ve daha bir kısım ümerası ile birlikte yiğitçe vuruşuyordu. Saatten saate kurtuluş güçleştiği halde Minnet Beyin kaçma teklifini reddetmişti. Akşama doğru gerideki Çataltepe'ye çekildi, etrafındaki kuvvet üç bin kişiye inmişti. Nihayet akşamın karanlığından faydalanarak etrafındaki düşman çemberini yarıp kaçmak istedi. Fakat kaybedilen muharebe ve bastıran karanlıkla birlikte Niğbolu galibinin bahtı da tamamen karardığından kaçamadan yakalanıp esir edildi.

Bayezid'in esir edilişini Osmanlı vekayinameleri ve Timur'un fetihnâmesi başka başka anlatırlar. Osmanlı vekayinamelerine göre; Bayezit gayet az bir maiyetle çarpışmalarına devam ederken Germiyan oğlu Yakup Bey tarafından tanınmış ve Timur'un, onu sağ salim yakalamalarına dair emri gereğince tutulunca Timur'a götürülmüştür. Timur fetihnamesinde ise: Bayezid'in kaçarken bir gürz darbesi ile atından düşürüldüğü ve Sultan Mahmut Han tarafından yakalandığı, atından düşürüldüğü sırada:

«— Ben Sultan Bayezid'im; beni sağ olarak hükümdarınızın yanına götürünüz» demesi üzerine elleri bağlanarak Timur'un yanına getirildiği yazılmaktadır.

Bayezit, elleri bağlı olarak yatsı namazı vaktinde huzura getirildiği sırada, durumdan haberi olan Timur ehemmiyet vermiyormuş gibi görünmek için, oğlu Şahruh'la satranç oynamakta idi. Bayezid'i görünce gülümsiyerek ayağa kalktı. O zaman Bayezit:

«Allahın bedbaht ettiği bir insanla alay etmek fenadır fena!» dedi. Timur

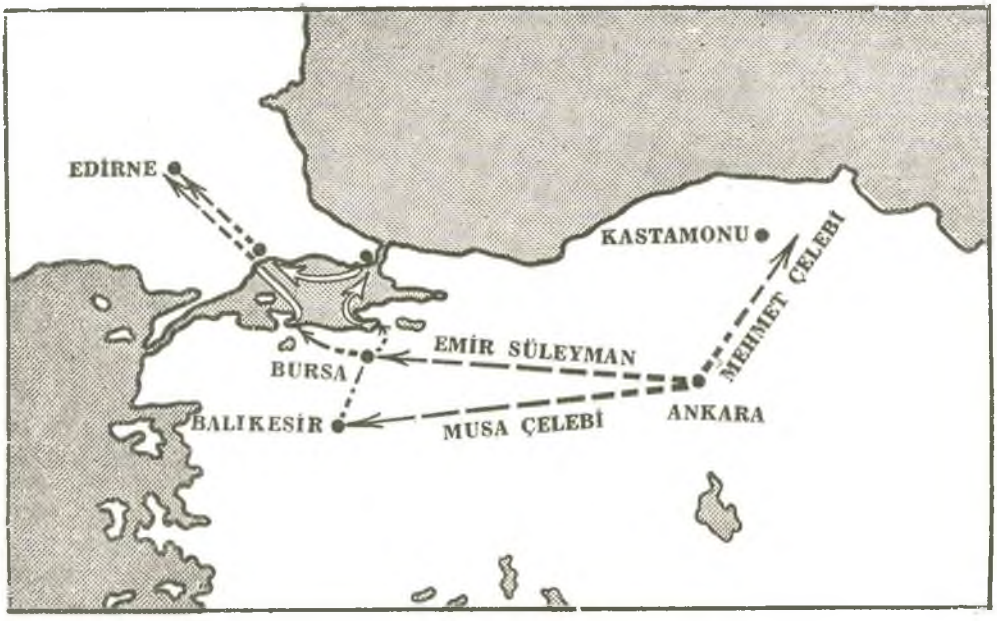

Ankara muharebesinde Yıldırım'ın şehzadelerinin kaçış istikametleri

da: «Hayır, maksadım alay etmek değildir. Allahın, bu dünyayı senin gibi bir körle benim gibi bir topala bıraktığına gülüyorum.»

Cevabından sonra Bayezid'i teselliye çalıştı. Aralarında geçen muhaberatın bir hülâsasını yaparak harbin mesuliyetini esirine yükletti. Sonra da «Eğer sen bizi mağlûbetseydin benim ve askerlerimin âkıbetlerinin ne olacağı malûm idi» dedi. Bununla beraber hayatını bağışladığını, arzularını yerine getirmiye çalışacağını söyledi. Bayezit bu sırada, muharebenin sonuna kadar kendisi ile beraber kalan oğullarından Musa ile Mustafa'nın bulunmasını istedi. Musa'nın bulunup babasının yanına getirildiğinde bütün kaynaklar müttefikse de Mustafa'nın durumu hayli karışıktır. Timur'un fetihnamelerinde Bayezid'in ve iki oğlunun esir edildiği kaydedildiği halde Osmanlı tarihlerinin çoğu Mustafa'nın Ankara muharebesinde kaybolduğunu yazarlar.

Timur, Bayezid'e ve oğullarına iyi muamele etti. Buna mukabil Bayezid de Timur'un karşısına getirildiği dakikadan ölümüne kadar, aksak cihangirin teveccühünü kazanmak için tezelzüle düşmedi. Esirken bile başının ve ruhunun yüksekliğini gösterdi.

Bayezid'le birlikte esir düşenler arasında ümeradan Anadolu Beylerbeyi Kara Timurtaş Paşa, Rumeli Beylerbevi Hoca Firûz Bey, Minnet Bey, Mustafa Bey de bulunuyordu. Harbin ertesi günü Ankara kalesi kumandanı Yakup Bey de şehri Timur kuvvetlerine teslim etti. Tarihin en büyük meydan muharebelerinden biri olan bu carpışmada her ik tarafın zayiatı elli bin kişiyi buluyordu. Timur, harbi kazanınca etrafa zafernameler gönderdi.

Timur, Ankara ovasında zaferi kazanmak ve Osmanlı padişahını esir etmekle yetinmedi. Evvelâ en fazla kuvvetle kaçan büyük şehzade Emir Süleyman'ı yakalatmak istedi. Süleyman'ın takibine Otuzbin'den fazla atlı ile torunu Mehmet Sultanı memur etti. Mehmet Sultanın maiyetinde amcasının oğlu Ebûbekir Mirza, Emir Cihanşah, Emir Seyh Nureddin ve Emir Süyüncük gibi mühim şahsiyetler de bulunmakta idi. Yıldırım'ın büyük oğlu Süleyman Çelebi Bursa'dan hemşiresi Fatma hatun ile küçük kardeşi Kasım Çelebi'yi alarak alelâcele ve müşkülâtla sahile varmıştı. Oradan da bir gemiye binip Rumeli yakasına kaçabilmişti. Emir Süleyman kaçarken Bursa halkının bir kısmı sahile doğru kaçmış, bir kısmı da Uludağ'a çekilmişti. Timur'un atlıları gelince sahil istikametinde kaçanların bir kısmı ile şehirden çıkmıva fırsat bulamıyanlar esir edildiler. Esirlere Semseddin Muhammed Buharî, Şemseddin Cezerî, Şemseddin Muhammed Fenarî gibi âlim ve fâzıl kimseler de dahildi.

Bursa'yı işgal eden Timûr kuvvetleri şehirdeki evleri ve sarayı yağma ettiler, sonra da ateşe verdiler. Evlerin çoğu ahşap olduğundan Bursa hemen hemen haraboldu, yandı.

Süleyman Çelebi'nin kaçırmıya zaman ve fırsat bulamadığı zengin Osmanlı hazinesi ile Bursa sarayının kıymetli eşyası da galiplerin eline geçmişti. Hazine ve saray eşyasından başka Bayezid'in iki kızı ile Sultan Ahmet Celâyir'in Bursa sarayında bulunan ve Şehzade Mustafa Çelebi'ye nişanlanmış olan kızı da ele geçmişti. Bayezid'in zevcelerinden Sırp kralının hemşiresi Olivera da Yenişehir'den saklandığı yerden bulunup çıkarıldı. Hanedana mensup kimselerle meşhur şahsiyetlerden ibaret esirler, ele geçirilen kıymetli eşya ve hattâ Bursa sarayının hânendeleri toplanarak o sırada Kütahya'da bulunan Timûr'a götürüldü. Timur, Bayezid'in kızlarından büyüğünü torunu Ebûbekir Mirza'ya, Paşa Melek adındaki küçüğünü de Emir Celâleddin İslâm'ın oğlu Şemseddin Muhammed'e nikâhladı.

Timur, Kütahya'da kaldığı sırada bir kısım Emirlerini Anadolu'nun diğer yerlerinin zaptına memur etmişti. Bunlardan torunu Ebûbekir Mirza, İznik tarafında toplanmış Osmanlı kuvvetlerini perişan ettikten sonra o zamanın en mâmur beldelerinden olan İznik'i yağma ve tahribetti. Emir Süyüncük kumandasındaki kuvvetler de Marmara sahillerindeki şehir ve kasabaları aynı âkıbete uğrattılar. Sultan Hüseyin, Sultan Mahmut Han ve İskender Mirza emrindeki kuvvetler de Konya, Aksaray, Akşehir havalisi ile Hamid ilini yağma edip halkından eman malı topladılar. E-

mir Seyyid Hoca da Aydın çevresinde müthiş tahribat yaparak Ege kıyılarına kadar uzandı. Bu sırada Kütahya'da kalmakta devam eden Timur, torunu Sultan Halil Mirza'yı mühim kuvvetlerle Semerkant'a yollamıştı.

Timur, bir ay kaldığı Kütahya'dan sonra Altıntaş'a gitti. Bayezid de yanında bulunuyordu. Bu sırada Çelebi Mehmet babasını kurtarmak için casus ve fedailer göndermişti. Bunlar Bayezid'in kaldığı yerin altına lâğım kazarlarken yakalanıp öldürüldüler. Timur, Yıldırım Bayezid'i kaçırma işinde esir Osmanlı ümerasından Hoca Firûz Beyin de parmağı bulunduğundan şüphelendiği için bu değerli adamı da öldürttü.

Bayezid'in kaçırılması teşebbüsü Timur'u uyanık bulunmıya sevketmişti. Buna benzer daha başka teşebbüsler veya bir baskın hareketi olabilirdi. Onun için Timur sıkı tedbirler aldı. Bu münasebetle Timur'un Bayezid'i demir kafes içine koydurduğu söylenir. Kafes meselesinden Osmanlı tarihleri de, Bizans kaynakları da bahsederler. Tacüttevarih sahibi Hoca Saadeddin Efendi, demir kafesi «kapalı tahtırevan» diye anlatır. Osmanlı tarihlerinin bir kısmında, Bayezid'in bir sohbet esnasında, Timûr'u esir etmiş olsaydı demir bir kafes içine koyduracağını söylemiş olması üzerine, Timur'un bunu yaptığını zikrederler. Bayezid'in demir kafese konması meselesi şimdiye kadar bir çok tarihçiler tarafından münakaşa edilmiştir.

Yıldırım'ı ölüm döşeğinde tasvir eden bu resim, Matania'nındır. Timur'un onun vefatını haber alınca; «Yazık, cihan bir kahraman kaybetti» dediğini söylerler.

Tarihlerin kaydettiğine göre, demir kafes hâdisesi kadar ve hattâ ondan daha fazla, Bayezid'in izzeti nefsini rencide eden şeylerden birisi de, Timur tarafından tertip edilen bir içkili toplantıda esir zevcesi Olivera'va yarı çıplak vaziyette sâkilik ettirilmesidir. Ankara muharebesinde Timur'un nezdinde bulunan ve gördüğü şeylere dair bir seyahatname kaleme alan Kastilya kralının Timur'a gönderdiği elçisi Clavio'nun yazdığına göre; Timur, Bayezid'e bu hakareti, aralarında cereyan eden mektuplaşmaları sırasında «Gözdeni kullarımdan birine vereceğim» demiş olmasına cevaben yapmıştır. Esir koca cihangire bu hâdise çok ağır gelmiş ve kahrından ölümüne ziyadesiyle tesiri olmuştur.

Timur, Ankara ovasında Osmanlı'ları yalnız mağlûbetmekle kalmayıp, onların Anadolu'daki topraklarını eski beylerine iade ederek, Osmanlı Devletini tam mânasiyle parçalamayı hedef tutmuştu. Yıldırım Bayezid'in ülkelerini zaptettiği beyler Timur'un sayesinde yine eski topraklarına sahiboldular. Bunların içersinde eskisinden daha büyük hale gelenleri de vardı. Timur ayrıca İzmir'e ilerleyerek Rodos şövalyelerinin elinde bulunan müstahkem «Gâvur İzmir» i denilen sahil İzmir'ini de zaptetmişti.

Timur Ege bölgesindeyken, Akşehir'e göndermiş olduğu Bayezid'in birdenbire hastalandığını duymuştu. Esir hükümdarın tedavisi için yanındaki tabiplerden İzzettin Mes'ud Şirazî ile Celâleddin Arap gibi meşhur şahsiyetleri göndermişti. Daha sonra da kendisi Akşehir'e hareket etti. Fakat yolda iken Bayezid'in öldüğünü (9 mart 1403) öğrendi.

Demir kafes meselesi gibi Bayezid'in ölümü de karışık ve münakaşalıdır. Timur tarihçileri ile Mısır'lı tarihçiler ve bir kısım Osmanlı müverrihleri Bayezid'in ölümünün hastalığı müteakip eceliyle olduğunu, buna mukabil Osmanlı tarihlerinin bir kısmı ve bazı Bizans müverrihleri, ölümün intihar şeklinde olduğunu ve intiharın da padişahın parmağındaki yüzük taşında bulunan

Yıldırım Bayezit ve Sefaheti

(İlâve : 34)

★

Yıldırım Bayezid'in, Ankara savaşında, Timur'a mağlûbolup esir düşmesi sebeplerini arıyan bütün Osmanlı vekayinamecileri; Padişahın kendisini zevk-u safâya, içkiye, süse ve her türlü sefahete vermesinin bunda âmil olduğunda hemen hemen müttefiktirler.

Mehazları, umumiyetle şark vakanüvisleri olan Avrupalı müverrihler; devrindeki hükümdarların çoğundan her bakımdan üstün ve fakat ötedenberi işret ve sefahete düşkün olan Türk Hükümdarının, Niğbolu zaferinden sonra, kendisini büsbütün eğlencelere verdiğini ve bu yüzden fikrî ve bedenî kabiliyetlerinin zayıfladığını, şeriate riâyetsizliğinden ulemâ ile arasının bozulduğunu ve bu sebeplerden tac ve tahtını kaybettiğini yazarlar.

Yıldırım, hakikaten, söylendiği bibi bir hayat sürdüğünden mi mağlûp ve esir olmuştur?

Bayezid'i; sefahate, zevcesi Prenses Olivera'nın alıştırdığı söylenir.

Kosova'da, Murat Hüdavendigâr'a yapılan suikastın verdiği infiâl üzerine öldürülen Sırp Kıralı Lazar'ın kızı olan Prenses Olivera, bu hâdiseden kısa bir müddet sonra kardeşleri Vuk ve Stefan'ın ülkelerinde Türk'lere tâbi' olarak yaşayabilmelerini temin için Bayezid'e zevce olarak takdim edilmişti.

Türk Hükümdarının, fevkalâde bir güzelliğe sahibolan zevcesine karşı duyduğu hisleri tabiî karşılamak icabederken, Semendere ve Güvercinlik'in has olarak kardeşine tâyinini Bayezid'in zaafına misâl olarak kaydederler ve: «îş-ü işret ve bezm-i sohbetle meşgul olup derûn-i sînede muhabbet tohumunu ekti ve tedbîr-i mülkten elçekti» derler. Yine, tarihlerin rivayetine göre: «Bayezit Hân sohbet esbabın Las kızı elinden» öğrenmişti.

Daha Murat Hüdâvendigâr zamanında Osmanlı Sarayı ile Hazinesinin ihtişamı ve halkın zenginliği, Bursa'da yapılan Yıldırım Bayezid ile Devlet Hatun'un düğün merasiminde cihana gösterilmişti. Harbler ve fetihlerle elde edilen ganimetler, il-

→

hak edilen Devletlerin hazineleri, Osmanlı Hazinesini son derece zenginleştirmiş, Yıldırım da, devrinin en kudretli ve zengin Hükümdarı olmuştu. Nitekim, Timur'u Bayezit ile harbe tahrik eden âmillerden biri de bu dillere destan olan servet ve hazinenin yağması arzusu idi.

Macaristan Sarayı ile de münasebetleri olan Prenses Olivera'nın kardeşleri, senede bir kaç kere enişteleri Yıldırım'ı ziyarete gelirler ve uzun zaman misafir kalırlardı. Vekayinâmelere göre; bunların tesirleri Yıldırım'ın yaşayışında iz bıraktığından, Osmanlı Sarayında Bizans Hanedanı'nın ve Balkan Prensleri'nin Saraylarındaki âdetlerin fevkinde, daha garplı bir anlayış ve usulde, halk tarafından yadırganan, fakat erkân ve ileri gelenlerin hemen taklide koyuldukları bir hayatın başladığı anlaşılır.

Bursa'yı, askerleri ile yağma eden Timur'un torunu Mehmet Sultan, Yıldırım'ın Sarayındaki Hazine'yi ve kıymetli eşyayı teker teker kayıt ve tesbit ettirmiş, Kütahya'ya getirip Timur'a teslim etmişti. Mehmet Sultan eşya ve Hazineden başka esirleri de Kütahya'ya getirmişti. Bunların arasında Bursa Sarayının sâzende ve hânendeleri de olduğuna göre, Yıldırım'ın Sarayında musahipler, maskaralar, içoğlanları yanında, kayıtlarına bizim tarihlerde rastlanmıyan sâzende ve hânendelerin de bulunduğu bir hakikattir.

Osmanlı vakanüvisleri, zevcesi ve iki kayın biraderinden başka, Veziri Cendereli Ali Paşa'nın da; «Selâtine lâzım olan adl-ü dâd ve hulûs-ı kalp ve sıdk-ı itikad ve râh-ı cihadda iştihaddır. Âb-ı tövbe ve inâbet, izâle-i cinayet eyler. Hukuk-ı ibâd ile mülevves olmayan dâmân ne denlü alûde-i isyan ve pençe-i zebanîden emân bulmıya Cenab-ı Hak guffâr-ı zünübtur» sözleriyle, Türk Hükümdarını günâh işlemeye teşvik ettiğini ve bu yüzden: «Emir vezire ve sagîr kebîre uyup her biri bir serv-i revan ardınca revan badiye-i bade-nûşluktan devan olup herkes hizmet-i lâzimesinden heves kesti» derler.

Beyazıd'ın bu isnatlara göre, Avrupalı

→

zehirle icra edildiğini yazarlar. Bayezid'in zamanında yaşıyan tarihçilerin intihardan bahsetmeyişlerine, Timur tarihçilerinin Bayezid'in nefes darlığından ve hunnak hastalığından muztariben öldüğünü bildirmelerine, ölümün âni olmayışına bakarak meşhur hükümdarın eceliyle öldüğüne inanmak için daha fazla delil vardır.

Şurası muhakkaktır ki Ankara harbine kadar zaferden zafere koşmuş olan Bayezid'e esaret çok ağır gelmiş, bu acı esaretle birlikte mâruz kaldığı bazı hâdiseler onun ömrünün kahrından tükenmesine sebebolmuştur.

→

Hükümdarlar, hattâ çağdaşı İslâm devletleri reisleri gibi, sarayında hususî âlemler tertiplediği kabul edilse bile, hâdiselerin tetkiki, zamanının büyük bir kısmını içkiye ve zevke ayırabilmesine imkân vermemektedir.

Hükümdarlık devri, memleketin bir ucu Fırat kıyılarından, öbür ucu Tuna yalılarına kadar; bâzen bu yolda senede bir kaç defa at koşturan, ömrü hemen hemen at sırtında geçen, durup dinlenmiyen, Devlet işleri yanında yurdunun imarı bakımından da kendinden evvelki Padişahlardan fazlasını yapmıya çalışan bir Gaziler Sultanı'nın, bu bakımdan zevkine ayırabileceği zaman hesaplanacak olursa, Osmanlı vakanüvislerinin hâdiselerin hikâyesini Ankara mağlûbiyetine bağlamak için olan mülâhaza ve mütâlealarının, bu bakımdan sağlam esaslara dayanmadığı zannındayız.

Hele, Sahaifülahbar'ın «Şimdi ümeraya ilbas olunan hilatler kumaşından, Bursa'nın çiçekli kadifesinden kaftanlar giyerlerdi» ibaresi ile; Netayicülvukuat'ın «altın düğmeli ve altın teller ile dokunmuş elbiseler giymiye ve altından ve gümüşten yapılmış sofra takımları kullanmıya başlayıp, sair ihtişamat ve tezyinat dahî bu mikyas üzere cereyan eylediğinden saltanatının son zamanlarında askerî masraflar kısılmıştı» kaydı şayanı dikkattir.

Bir kere Bayezid'in Hazinesi, Sarayına harcadığı paradan dolayı, askerî masraflara yetmiyecek bir Hazine değildi. Bir kumandan, bir bende olan Evrenuz Bey'in, Şehzade Yıldırım'la Devlet Hatun'un düğününde, Murat Hüdâvendigâr'a, ellerinde içleri altın ve gümüş paralar dolu gümüş tabaklar taşıyan yüz kız ve yüz erkek köleyi hediye edişini medheden aynı tarihlerin; zaferden zafere koşan bir Hükümdarı, altın ve gümüş takımlar kul-

→

landığı ve kendi devirlerinde — Padişahların değil — ümera'ya ilbas olunan hilatler kumaşından kaftan giydiği için muâhazeye kalkışmalarının yersizliği âşikârdır.

Bursa; daha Osmanlıların eline geçmeden önce de, en iyi kalitede kumaş dokuyan bir merkezdi. Türkler elinde daha da inkişaf bulmuş, hattâ onaltı ve onyedinci yüz yılda meşhur Liyon kumaş ve kadifeleriyle rekabet etmiştir.

Böyle bir memleketin sahibi olan Hükümdar da, her hâlde aba giyecek değildi; şânına lâyık olanını seçmesi kadar tabiî ve doğru bir şey düşünülemez.

Ankara mağlûbiyetinin sebeplerini, Olivera'nın sohbetine, sehhar ve füsûnkâr tesirine, iş-ü nûş âlemlerine bağlamaya çalışmak abestir. Bizce; mağlûbiyetin başlıca sebebi, Anadolu'da henüz fethedilmiş olan Beylik'lerde birliğin kurulmamış olmasıdır ki, bu husus metin kısmında şümulü ile incelenmiştir.

Yıldırım, talihi yâver gidip, Ankara harbini kazanmış olsaydı, her halde Osmanlı vekayinâmeleri kusur diye saydıkları hususlardan daha başka türlü bahsederlerdi.

Hâdiselerin akışı, Yıldırım'a yükletilmek istenilen hallerde mübalâgaya kaçıldığını, Mogol oluşu dolayısiyle Timur'a galibiyetinin tam hakkını vermemek için kusur ve kabahat icadına çalışılmış olduğu intibaını uyandırmaktadır.

Bibliyografya: Jouannin; Türkiye Tarihi. A. J. B. Wace; Victoria and Albert Museum department of textiles. Âşıkpaşazade tarihi. Sahaifülahbar. Âli; Künhülahbar. Hoca Sadettin; Tacüttevarih. P. Witek; Ankara bozgunundan İstanbul'un zaptına. Mükrimin Halil Yinanç; İslâm Ansiklopedisi Birinci Bayezit maddesi.

Emîr Sultan

(İlâve : 35)

★

Bilhassa Yıldırım devrinin dikkate değer âlimlerinden olan Şemseddin Mehmet, halk arasında «Emîr Sultan» diye mâruftur. Yıldırım dahi bu zâtı takdir etmiş ve teveccühünü, kızı Hundî Hatunla evlendirip damadı yapmakla göstermişti.

Emîr Sultan'ın babasının adı Mehmet Fenârî oğlu Hamza'dır. 1349 yılında doğmuştur. Hocaları Mevlânâ Alâüddin Esved ve Şeyh Cemâlüddin Aksarayî'dir. Sonra Mısır âlimlerinin şöhretini duyarak Kahire'ye gitmiş ve meşhur Şeyh Ekmelüddin'den okumuştur. Dönüşte Bursa Kadısı ve Müderrisi tâyin edilmiştir.

1419 yılında Hac için yola çıkmış, bu arada Kahire'ye uğrayıp devrin âlimleriyle birçok mübahaselerde bulunarak hepsini ilmine hayran bırakmıştır. Dönerken, Kudüs'ü ve Mescid-i Aksâ'yı ziyaret etmiştir. Bursa'ya avdetinden sonra 1424 yılında kendisine Müftülük de verilmiş, Antakya üzerinden bir daha Hacca gitmiş, 1431 yılında ise vefat etmiştir. Ölümünden evvel gözleri görmez olup, bir müddet âmâ olarak yaşadıktan sonra, ölümüne yakın tekrar görmeye başlamıştır.

★

Emîr Sultan, gayet zengin bir zattı. öldüğü zaman yüzelli bin altın miras bırakmıştır. On bin cilt kitabı bundan hâriçtir. Buna rağmen fevkalâde zühd-ü takvâ sahibi olduğu için, ilmî ve resmî meşgaleleri arasında, kazazlık eder ve bu suretle alnının teriyle kazandığı parayı yiyeceğine ve giyeceğine harcardı. Zamanında şöhreti o kadar fazlaydı ki, Cuma namazına çıkacağı zaman, bütün halk kendisini görmek ve selâmlamak için, yolun iki tarafına dizilirdi.

Yazdığı eserler, zamanında birer ilmî

→

→

hâdise sayılmıştır. Herkesin ve bu arada devrinde yaşadığı hükümdarların büyük hürmetine mazhar olmuştur. Sözünü esirgememekle ve mevkii her ne olursa olsun, herkese müsâvi muâmele etmekle mâruftu. Bir defa bir meselede, hükümdar bulunan Yıldırım Bayezit Hân'ın şehâdetini makbul tutmamış ve Pâdişah sebebini sorunca: «Siz, cemaâtle namaz kılmayı terkettiğiniz için şehâdetinizi kabul edemem!» demekten çekinmemiştir. Yıldırım, bunun üzerine, sarayının yanında bir câmi yaptırarak, serî özürü olmadıkça, beş vakit namaza devam zorunda kalmıştır.

Yine ayni hükümdar, meşhur Ulu Cami'i yaptırmaya başladığı zaman Emîr Sultan'ın fikrini sorunca: «Pek güzel, lâkin dört köşesinde birer meyhane eksik!» cevabını aldı ve hayretle: «Ama Efendi Hazretleri, Beyt-i Hudâ (yâni Allahın evi) olan cami'in yanında meyhane olur mu?» deyince, Emîr Sultan, onun içki iptilâsını kasdederek şöyle karşılık verdi: «Ya niye Beyt-i Hüdâ olan kalb-i şerifinizi haramla âlûde edersiniz?»

Yıldırım Hân'ın bundan sonra bir daha alenen işret etmediği ve hattâ halk arasında içkiyi tamamen terkettiğini yaydığı rivayet edilir.

Bununla beraber, bir ara, araları açılmış ve Emîr Sultan bunun üzerine Karaman'a giderek orada büyük bir kabule mazhar olmuş ve Yıldırım, bir müddet sonra yaptığına pişman olarak, kendini dâvet etmesi ve özür dilemesi üzerine tekrar Bursa'ya dönmüştür.

Bursa'da cami, imâret ve medrese yaptırmış ve bunlara zengin vakıflar tahsis etmiştir. Kendisi de Bursa'da medfundur.

Bibliyografya: Jouannin, Türkiye Tarihi. Ahmet Refik; Bizans Karşısında Türkler.

Bayezid'in cesedi tahnit edilerek hükümdarlara mahsus merasimle Akşehir'de Selçuk devri velilerinden Şeyh Mahmut Hayranî türbesine emaneten konulmuştur. Sonra Timur, Musa Çelebi'ye babasının cenazesini götürmiye müsaade ettiğinden, cenaze Musa Çelebi tarafından Bursa'ya nakledilerek hazırlanan türbesine defnedilmiştir.

Semendire kalesi

BAYEZİD'İN ŞAHSİYETİ

Osmanlı padişahları arasında kahramanlığı ve büyüklüğü teslim edilmekle beraber, şahsiyeti üzerinde değişik hükümlere varılan hükümdarların en başında Yıldırım Bayezit gelir. Onun hakkında değişik fikirler yürütülmesine sebebolan hâdise şüphesiz Ankara mağlûbiyetidir. Şayet Yıldırım'ın başına Ankara mağlûbiyeti gibi bir hâdise gelmeseydi, ihtimal onun ufak tefek kusurları tarihlerde zikredilmiyecekti bile! Yıldırım hakkında en doğru hükmü verebilmek için, ne onu Ankara mağlûbiyetinden önceki haliyle, ne de sadece Ankara mağlûbiyetiyle ele almak lâzımdır. Yıldırım'ı hükümdarlığının başlangıcından ölümüne kadar olan haliyle mütalâa etmelidir.

Yıldırım Bayezit zeki, faal, cesur ve zamanının

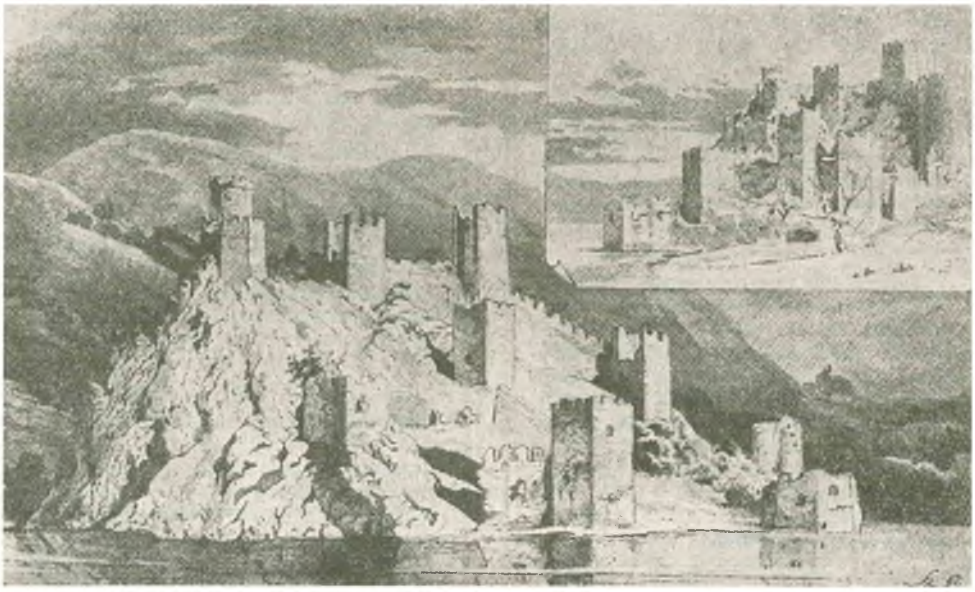

Güvercinlik kalesi

(Bu iki mevkiin geliri, Yıldırım tarafından hâs olarak, zevcesi Sırp Prensesi Olivera'nın kardeşine verilmişti)

Yıldırım Bayezit, Eşkâl ve Şahsiyeti

(İlâve: 36)

★

Bayezit; Gazi Hüdâvendigâr diye anılan Birinci Murat Bey'in oğludur.

Osmanlı vekayinâmeleri, kendisini: «Yuvarlak yüzlü, rengi kırmızıya kaçan beyaz, gür kumral kaşlı, elâ gözlü, koç burunlu, seyrek ve iri dişli, açık kumral sakallı, geniş göğüslü» diye tarifederler.

Yıldırım Beyazıt, 1389 yılında, babasının Kosova meydan savaşı sonunda şehit olması üzerine otuzbir yaşında iken, Devlet erkânının münasip görmeleriyle Hükümdar olmuştur.

Bayezit, kendisine biat edilir edilmez, ilk iş olarak, kardeşi Yakup Çelebi'yi boğdurttu.

Yakup Çelebî, herşeyden, hâttâ babasının ölümünden habersiz olarak, gaza bozgunu düşman kılıç artıklarını takipten dönmekte idi. Ona, Hünkârın kendisini görmek istediğini söylemişler ve bir çadıra alarak, orada Bayezit Bey'in emriyle ve yay kirişiyle boğmuşlardır. O Bayezit Bey ki, daha bir kaç saat evvel, Kosova meydan savaşının en şiddetli zamanında, kardeşinin bir ara tehlikeye düştüğünü görerek düşman saflarını, hayatını hiçe saymak suretiyle, tek başına delip yetişmiş ve kendisini kurtarmış, üstelik ordunun bu cenahında beliren duraklamayı da gidermişti.

★

Yıldırım Bayezit Han, fevkalâde şiddetli ve asabî mizaçlı idi. Onun Hükümdarlığa geçişi, bilhassa Bizanslıları ürkütmüştü. Zira, Şehzâdeliğindenberi şiddet ve ataklığı ile onların da gözlerini yıldırmış bulunuyordu. Esasen, Yıldırım lâkabını, daha babasının sağlığında, bu fevkalâde ataklığı, sürat ve cevvaliyeti yüzünden kazanmıştı.

Yıldırım Bayezit Bey, Anadolu Beyliklerini bir harple ortadan kaldırarak, anayurtta Türk birlik ve beraberliğini kurmıya çalıştı. Yine onun zamanında, Bizans, âdeta bir Osmanlı vilâveti hâline girmiş; bilhassa Nigbolu meydan savaşında Haçlılar Ordusunu mağlûbedişi, kendi-

→

sine dünya çapında bir şöhret ve tarihimize unutulmaz bir şeref kazandırmıştır.

Yıldırım Bayezit; Amasya, Samsun, Sivas ve Malatya'yı da alarak Devletinin doğu hudutlarını Erzincan'a kadar genişletmiştir.

Kendisi, büyük bir kumandan ve askerî dehâ sahibi idi. Harplerde sürat ve şiddetle hareket eder, icabında ölümü bile göze alır ve mahareti sayesinde daima galip gelirdi. Bayrağı altında döğüşen askerlerin büyük emniyet ve itimadını kazanmış bulunuyordu. Osmanlı Hükümdarları içinde İstanbul'u ilk defa muhasara eden odur. Bu muhasara 1391 yılındadır; 1395 yılında ikinci, 1396 da üçüncü ve 1400 yılında da dördüncü defa tekrarlanmıştır. Bundan da, bu şehri almıya azmetmiş olduğu anlaşılır. Nitekim, son kuşatma sırasında doğuda Timur tehlikesi belirmemiş olsaydı, İstanbul mutlaka zaptedilecek ve Bizans İmparatorluğu yarım yüz yıl evvel tarihe karışmış bulunacaktı.

Yıldırım'ın en büyük iptilâsı, zevcesi Sırp Prensesi Olivera'ya karşı beslediği aşkı idi. Osmanlı vekayinâmecilerine göre zevkü sefa âlemlerini, debdebe ve ihtişamı, lüks ve israfı Osmanlı Sarayına bu Prenses getirmişti. Bayezit Han'ın içkiye alışması âsabını bozduğu söylenir ve Sarayında tertibettiği âlemler'e sarfettiği paralar yüzünden ordu masraflarını kısması en büyük hâtâlarından biri olarak gösterilir (Sefahatı hususundaki ilâveye dikkat!).

Aksak Timur'a karşı Ankara meydan savaşını kaybetmesi beyhude inadı yüzündendir (28 Temmuz 1402). Zira, bir söylediğinden asla vazgeçmez, kararından kat'iyen dönmez ve kendisine karşı gelenleri cezalandırırdı. Bununla beraber ülemaya karşı müsamahakâr davrandığı da olurdu. Damadı Emir Sultan, içkiye olan iptilâsı yüzünden kendisini ağır bir şekilde tenkidettiği zaman, sesini çıkarmamış, alenen içki içmemiş ve hâttâ içkiyi bıraktığını işae etmiştir.

Yıldırım Bayezit, cesur ve mahir bir

→

hâdiselerini iyi kavramış bir insandı. Zekâ derecesine onun hüküm - darlığı müddetince giriştiği icraatının isabeti şahittir. Cesaretinin hudutsuzluğuna dair bir çok misaller bulmamız mümkündür. Bilhassa Niğbolu muharebesi sırasında geceleyin düşman hatları arasından geçerek kale kumandanı Doğan Beye seslenmesi ona lüzumlu talimatı vermesi, cesarette herkesin Yıldırım'la boy ölçüşemiyeceğine delildir. Hükümdarlığı müddetince cepheden cepheye koşması, Yıldırım hızıyla bir Anadolu'da, bir Rumeli'de görünmesi, Sultan Bayezid'in bir köşede kısa bir müddet dahi oturmadığına en güzel işarettir. Zamanının siyasî hâdiselerini iyi kavradığı da muhakkaktır. Gerçi Timur'la harbe tutuşmasını, harbe kendisinin sebebolduğunu ileri sürerek bunu Yıldırım'ın siyasî basiretsizliğine atfedenler vardır. Bayezit - Timûr çatışmasının ne derecede kaçınılmaz olduğu ve harbi çıkarmada Timur'un rolü daha yukarıda belirtildiği cihetle; Ankara harbini Bayezid'in siyasî görüşlerinin kısırlığına delil saymamalıdır.

Bursa'da, Yıldırım'ın damadı Emir Sultan'ın camisi

Bayezit nefsine fazla güvenen mağrur bir hükümdardı. Bilhassa Niğbolu harbinden sonra gururunun daha fazla arttığında hemen hemen bütün tarihçiler müttefiktir. İşte bu nefsine fazla güvenme ve gururu, Yıldırım'a pek faydalı olmamıştır. Bir çok muvaffakiyetlerini Niğbolu zaferi ile taçlandıran Yıldırım'ın gururu haddinden fazla olmasaydı, ihtimal Ankara harbinin felâketi o kadar büyük ve derin olmıyabilirdi.

→

kumandan, güçlü kuvvetli bir silâhşör, sert ve şiddetli bir asker, dirayetli, fakat çok fazla mağrur bir Hükümdar'dı. O, bu hüviyetin içinde fevkalâde hassas bir ruha da sahipti. Kaval çalan bir çobana «çal çoban çal! Ne Ertuğrul gibi oğlun öldü, ne de Sivas gibi kalen yıkıldı» diyip gözyaşlarını tutamaması, buna bir misâldir. Ankara mağlûbiyetine uğramasaydı, İstanbul'u mutlaka alır ve Avrupa'daki Türk ilerleyişi elli yıl gecikmezdi.

Bayezid'in tesbit edebildiğimiz zevceleri Germiyanoğlu Süleyman Şah'ın kızı Devlet Hatun, Sırp Prensesi Olivera, üçüncüsü ise Köstendil Bulgar Prensi Konstantin'in üç kızından biri idi.

→

→

Oğullarından Çelebi Mehmet Devlet Hatûn'dan dünyaya gelmiştir. Diğer çocuklarının annelerini kesin olarak tesbite, yeni vesikalar bulununcaya kadar, imkân yoktur.

Yıldırım, Aksak Timur'a esir düştükten sonra, serbest bırakılacağı vaadedildiği halde, ağır muameleye maruz bırakılması ve nihayet Semerkand'a götürülmesi kararını ve esaret hayatını gururuna yediremiyerek Akşehir'de intihar ettiği rivayet edilmekle beraber; kahrından hastalanarak vefat ettiği de söylenir. Yıldırım'ın vefatı hâdisesi bugün, el'an münakaşa edilmekte olup kat'î bir sonuca henüz bağlanmamıştır. Ölümünde henüz kırkyedi yaşında bulunuyordu.

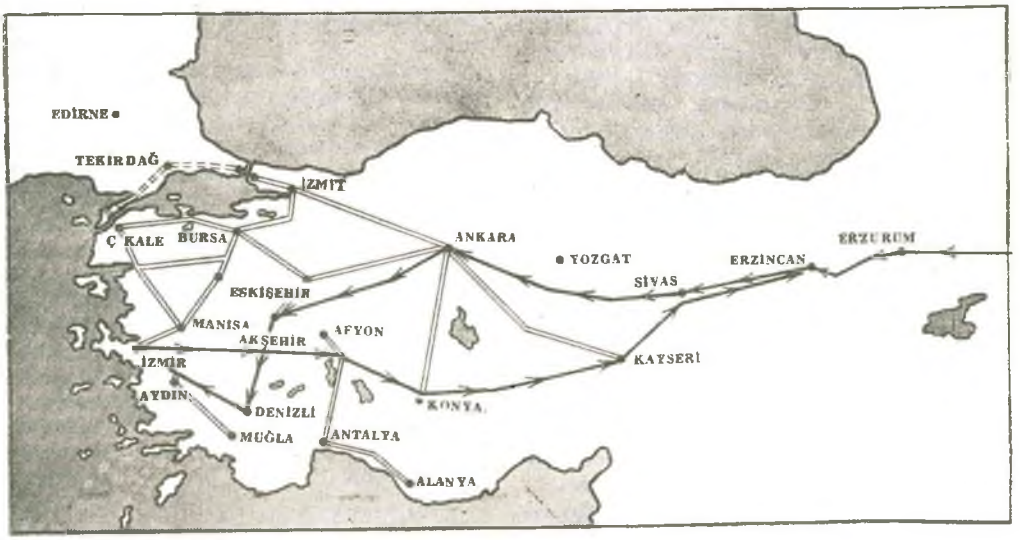

Timur'un Anadolu'ya geliş ve gidiş yollarını gösteren kroki.
(Başında bulunduğu ordu istikametleri oklarla, Komutanlarının idaresindeki yağma ve tahrip kuvvetleri çift çizgi ile gösterilmiştir. Rumeli'ye geçişleri tevsik edilemiyen rivayet halinde olduğundan, bu kısım kesik çizgilerle ifade edilmiştir.)

Yıldırım Bayezit (1389 - 1402) Zamanında Diğer Hükümdarlar (İlâve : 37)

★

Alman İmparatorları: Venceslas — 1400. Rupprecht (Robert von Baviera) 1400 - 1410.

Altınordu Hanları: Tohtamış Han → — 1391.

Bizans İmparatorları: Beşinci Yuannis Paleologos → — 1391. İkinci Emanüel Paleologos 1391 - 1399. Yedinci Paleologos 1399 - 1435.

Bulgar Kıralları: Üçüncü Sosmanos (Tırnova'da) 1365 - 1393. İvan Stratisimir (Vidin'de) 1365 - 1396.

Fransa Kıralı: Altıncı Şarl → — 1422.

Gazneliler: Ebubekir Şah 1389 - 1390. Üçüncü Mehmet Şah 1390 - 1394. İskender Şah 1394. İkinci Mahmut Şah 1394. Nusret Şah 1394 - 1399. İkinci Mahmut Şah (tekrar) 1399 - 1412.

İngiltere Kıralları: İkinci Rişar → — 1400. Dördüncü Hanri 1400 - 1413.

→

→

İspanya Kıralları: Burgonya sülâlesi; Birinci Juan → — 1390. Üçüncü Hanri 1390 - 1406.

Macar Kıralları: Sigismund → — 1396. Ladislas 1396 (Altı ay). Sigismund (Tekrar) 1396 - 1437.

Mısır Abbasî Halifeleri: Elmütevekkil (Üçüncü defa) 1389 - 1406.

Mısır Türk Memlûkleri: İkinci Nasıreddin 1389 - 1390.

Çerkes Memlûkleri: Berkuk 1390 - 1399.

Ferec bin Berkuk 1399 - 1405.

Papalar: Dokuzuncu Bonifas 1389 - 1404. Benuva (Avinyon'da) 1394 - 1424).

Polonya Kıralları: Beşinci Vladislas → — 1433.

Rus Dükaları: (Vladmirde) İkinci Vasil 1389 - 1425.

Sırp Kıralları: Stefan Lazareviç 1389 - 1427.

Yıldırım'ın içkiye düşkün olduğunu gerek Türk, gerek Bizans, gerekse sair tarihler haber vermektedir. Yıldırım'ın içki kullandığı, pek sevdiği zevcesi Despina'ya fazla alâka gösterdiği muhakkaksa da, onun bedenen ve zihnen tereddiye uğrayacak derecede işret ve şehvet düşkünü olmadığı da muhakkaktır. Bir defa Yıldırım Bayezit, değil bir iki sene, bir iki mevsim dahi Bursa veya Edirne sarayında rahatça oturmamış, mütemadiyen Anadolu ile Rumeli arasında mekik dokuyarak cepheden cepheye koşmuştur. Binaenaleyh zevk ve işret âlemlerine zaman ayırmıya vakti müsait olmıyan Yıldırım'ın, tereddiye uğrıyacak kadar bunlara kapılmış olmasına ihtimal vermek hayli güçtür. Bayezid'in yaşadığı devirde İslâm hükümdarları zaman zaman «bezm» ler tertip ederlerdi. Bu bezmleri, satranç oyunundan başka hiçbir fuzulî şeye düşkünlüğü olmadığı söylenen Timur'un dahi tertip ettirdiği anlaşılmaktadır. Zira Yıldırım'ın esir düşen zevcesi Despina'ya içki âleminde sâkilik ettirten Timur'du.

Bayezit, âdil ve hayırseverdi. Hâkimlerin âdil olmalarına, hükümlerinde istiklâl sahibi bulunmalarına dikkat ederdi. Yıldırım devrine ait anlatılan şu hâdise, onun adalet müessesesi karşısındaki zihniyetini gayet güzel şekilde açığa vurur: Bursa Kadısı Şemseddin Muhammed Fenarî bir mahkemede, cemaatle namaz kılmayı terkettiği için, şahadetini sahih saymıyarak padişahın şahitliğini redetmişti. Buna karşılık Bayezit meşhur kadıya daha fazla saygı göstermiş, azletme gibi bir şeyi düşünmemiştir. Bayezit; âlim, fâzıl ve şairlere hürmet gösterir, onları korurdu. Mühim ve değerli şahsiyetleri korumada Veziriâzam Ali Paşa da padişahla beraberdi.

Yıldırım Bayezit; işlerinde plânlı ve muvazeneli idi. Fetih hareketlerini muntazam bir plân dahilinde vürütmüştür. O, Türk'lüğün Rumeli'de yerleşip temelleşmesini gözetmekte, Balkan'lardaki Türk ilerleyişini bununla âyarlamakta idi. Şayet böyle bir gaye gö-

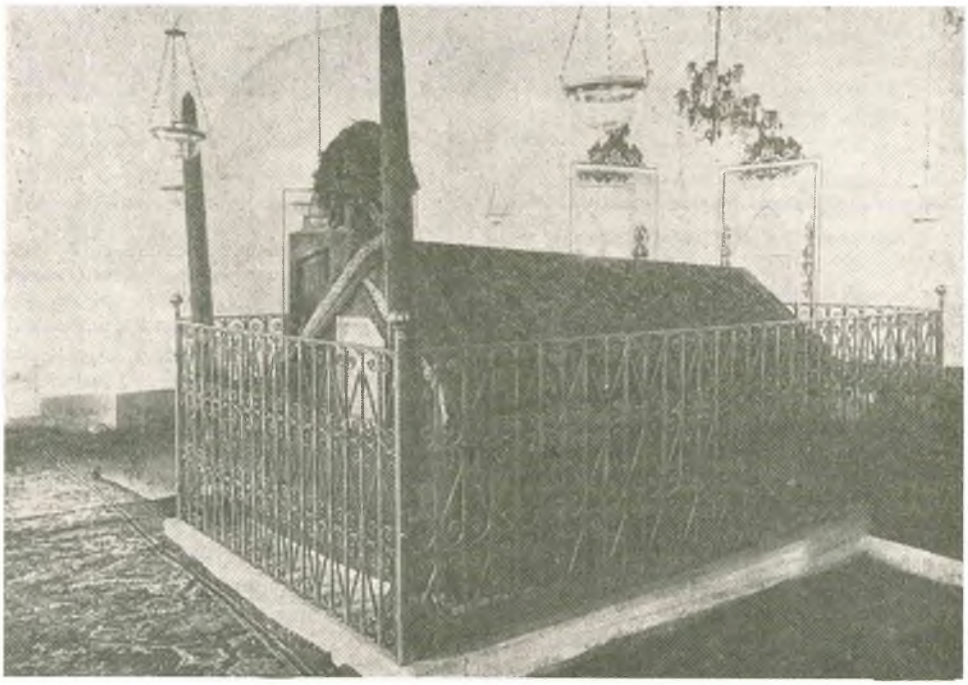

Yıldırım'ın Bursa'da camisi yanında bulunan türbesindeki sandukası

zetmeseydi, Niğbolu zaferinin arkasından ilk hamlede geniş topraklar kazanması işten bile değildi. Bayezid'in Rumeli'de Türk'lüğün yerleşmesini özetmesi kadar, hattâ ondan da daha fazla şekilde Anadolu birliğini kurmıya uğraştığı görülmektedir. Anadolu beyliklerini Osmanlı ülkesine katarken böyle hayırlı bir gaye güdüyor, Timur gibi her ne pahasına olursa olsun cihangirlik sevdasına kapılarak aksak cihangir misali girdiği yeri tahribederek insan kellelerinden yığınlar meydana getirmiyordu. Şayet Timur tehlikesi zuhur etmese, veyahut da Ankara ovasında talih ona yâr olsaydı, Anadolu birliği onun zamanında tam bir hakikat haline gelecek, çok büyük bir ihtimalle İstanbul'un zaptı mümkün olacaktı. Böylece Osmanlı Devleti daha onun zamanından itibaren kuruluş devrini tamamlıyacak, Yıldırım'ı takibeden hükümdarlara da, Ankara harbinin zararlarını telâfi işi yerine imparatorluk arazisini genişletme ve müesseselerini ona göre geliştirme vazifesi düşecekti.

Yıldırım Bayezit zamanında Osmanlı'larda ilmî müeseseler, hayır kurumları ve imar faaliyetleri hayli gelişme kaydetmişti. Anadolu Beyliklerinin zaptı oralardaki mühim şahsiyetlerin de Bursa'da toplanmasına âmil olmustu. Ayrıca Osmanlı sınırları dışında da bir çok âlimler Bursa'ya gelmiye ve ilimlerinden muhitlerini istifade ettirmiye başlamışlardı. İlk Osmanlı medresesi İznik'te kurulduktan sonra, Murat Hüdavendigâr da Bursa'da bir medrese kurdurmuştu. Yıldırım Bayezit de Bursa'da ikinci medreseyi tesis ettirdi. Yıldırım Bayezit ilim adamlarını her bakımdan korurdu, tarikat ehline de hürmet ve itibar gösterirdi. Tarikat ehlinden kıymetli bir şahsiyet olan Şeyh Hamid'e Bursa'da yaptırdığı camide ilk vaazı verdirmesi, Emir Buharî'ye de kızını nikâhlaması bunun birer delilidir.

Yıldırım Bayezit, en mühimleri Bursa'da olmak üzere Anadolu ve Rumeli'de bir takım camiler inşa ettirmiştir. Yıldırım'ın yaptırdığı camilerin en büyüğü Bursa'daki Ulucami'dir. Ayrıca zâviye, imaret, köprü, han ve darüşşifa gibi eserler de meydana getirmiştir. Osmanlı padişahları arasında ilk hastahaneyi Yıldırım Bayezit yaptırmıştır. Bu hastahane Bursa'da şehrin doğusunda Uludağ'ın eteklerinde idi. Hastahaneyi yaptırıp (1399) vakıflarını tesis edince Memlûk hükümdarı Berkuk'tan üstad bir tabip istemiş, o da Şemsüddini Sagir adında birini yolamıştı. Yıldırım Bayezit bir taraftan Bursa'da bir hastahane yaptırarak, devlet merkezinin önemini yükseltirken, Osmanlı ülkesine katılan şehirlerden Amasya, Sivas, Konya, Tokat, Kastamonu'da mevcut darüşşifa (hastane) ların da eski vakıflarına göre yaşamalarına dikkat etmiştir.

Osmanlı hükümdarları arasında ilk defa «Sultan» ünvanını kullanan Yıldırım Bayezit, çabuk kızması, fazla gururlu olması, sonraları içkiye düşkünlük göstermesi gibi kusurlarına rağmen, kıymetli ve büyük bir şahsiyettir. Şayet Ankara harbinde Timur'a mağlûp olup hayatı acıklı şekilde sona ermese, daha doğrusu Osmanlı Devleti Timur darbesine mâruz kalmasaydı, Yıldırım'ın Osmanlı tarihindeki mevkii şimdikinden daha başka türlü olacak, Niğbolu'nun galibi, Anadolu Birliğinin kurucusu Bayezit, tarihe Osmanlı Devletine «yükselme devri» nin kapısını açan padişah olarak geçecekti.

Timur, Yıldırım'ın öldüğünü duyduğu zaman «Yazık, cihan bir kahraman kaybetti» diyerek hakikati ifade kadirşinaslığında bulunduğu rivayet edilir.

FETRET DEVRİ (1402—1413)

Yıldırım Bayezid'in esareti ile biten Ankara bozgunu Osmanlı Devleti için büyük bir felâket olmuştu. Hükümdarın esir düşmesi, ilk anda devleti başsız bırakmıştı. Ankara harbinin galibi Timur, sadece Yıldırım'ı esir etmekle kalmamış, Osmanlı'ların Anadolu'daki kudretini ezmeyi hedef tutmuştu. Yıldırım'ın esir düşmiyen üç oğlundan her biri bir köşeye kaçmışlardı. Bu üç şehzadeden hiçbiri babalarının halefi olabilecek durumda değildi. Zaten Osmanlı ülkesinin Asya kısmının mühim merkezlerini işgal altında tutan Aksak Timur da buna fırsat ve meydan bırakmamıştı. Timur Anadolu'dan çekilip gittikten sonradır ki şehzadeler arasında saltanat kavgaları başlamış; Osmanlı tahtı için yapılan ve kardeşler arasında silâhlı çatışmalarla geçen bu mücadeleler 1413 yılına kadar sürmüştür.

İşte Ankara bozgunundan, 1413 te Çelebi Mehmed'in Osmanlı mülküne tek başına hâkim olmasına kadar geçen on bir senelik müddeti eski Osmanlı tarihçileri «Fetret Devri» veya «Fâsıla-i Saltanat» diye anmışlardır. Timur'un Osmanlı Devletini parçalamak için aldığı tedbirler, Anadolu'daki Osmanlı arazisini çok küçültmüş; Rumeli'de de gerilemeler olmuştu. Bu parçalanma dağılmayla sonuçlanmadığına ve sarsıntısı uzun müddet devam etmediğine göre; şehzadelerin saltanat kavgalarını ön plânda tutarak eskilerin Fetret Devri dedikleri bu onbir senelik devreyi tarihte yerleşmiş eski adı ile anmak ve «Karışıklık Devri» demek uygun olacaktır.

Ankara mağlûbiyetiyle Osmanlı Devleti önceleri başsız vaziyete düştüğü, Anadolu beylikleri Timur tarafından yeniden diriltildiği, Rumeli'deki Osmanlı arazisi hıristiyan devletlerle çevrili olduğu halde Osmanlı devletinin yıkılıp ortadan kalkmayışı, onun ne kadar kuvvetli temeller üzerine kurulduğunu gösterir. Ankara harbine girilmeden önce Osmanlı Devletinin kuruluş devresi hemen hemen tamamlanmıştı. Şayet Ankara felâketi zuhur etmeseydi, tamamlanan kuruluştan imparatorluk devresine geçilecekti. Ankara harbi Osmanlı devletini yıkamadı. Yıkılan şey, oryantalist P. Vittek'in belirttiği gibi imparatorluk hülyası değil, ideali idi.

Sağlam temele istinat edip sağlam bünyeye sahip olan Osmanlı cemiyeti, sarsıntıyı kısa zamanda atlatmış, tarih sahnesinde lâyık olduğu yerini yine almıştır.

Bazı Avrupalı müverrihlerin ince bir tetkikten geçirmeden, peşin verilmiş hükümler halinde söyledikleri şekilde; şayet Osmanlı Devleti kuruluş devrinde göçebe bir devlet manzarası arzetseydi, Ankara felâketinden sonra derlenip toparlanması mümkün olamazdı. Fetret devrinde şehzadelerin kavgalarına rağmen devletin, Türk birliğinin parçalanmaması ve bir kudret olarak yeniden

ortaya çıkması, bu şekildeki görüşlerin sakatlığını isbata kâfidir. Timur darbesinin feci sarsıntısının on yıla sığdırılması, o sırada değil Batı Anadolu'da, Rumeli'de bile Türklüğün ne kadar kuvvetle yerleştiğini gösterir.

Osmanlı Devleti Bizans'ın Anadolu hududu yanında ilk teşekkül ettiği zaman hıristiyan ülkelerine gazâlar yapan bir uç beyliğinden başka bir şey değildi. Devleti kuran reislerde olduğu kadar, onun yanındaki idareci ve kumandan zümrede de hıristiyan ülkelerinde fütuhat zihniyeti hâkimdi. İşte bu dinamik ruh ve zihniyetle Anadolu'dan Rumeli'ye taşılmış ve oradan da ilerilere gidilmişti. Bu hareketler kuru bir fütuhat hırsı veya talân ve yağma niyetiyle yapılmamış, gazilerin zaptettiği yerlere Türk halkı yerleştirilerek plânlı bir temsil politikası güdülmüştü. Ele geçirilen topraklar muntazam bir teşkilâta bağlanarak, sosyal ve kültürel müesseseler meydana getirilmişti. Avrupa'daki her yayılış hareketi, devletin Anadolu'daki temellerinde bir genişleme ile tevazün ettirilmekteydi. Yıldırım Bayezit, Anadolu birliğini kurma yolundaki hareketiyle, bu tevazünü büyük capta tutmıya ve kısa zamana sığdırmıya gayret etmişti. Ne çare ki Anadolu beylikleri halkının Osmanlı Devletine ısınması ve Osmanlı Devleti ideali ile kaynaşması için kâfi zaman geçmemişti. Anadolu birliğinin tahakkuk ettirilmesi işinin üzerinden hiç olmazsa çeyrek asır geçtikten sonra Timur istilâsı vukubulsaydı, muharebe meydanında beyliklerin askerlerinin karşı tarafa geçmesi gibi bir hâdise cereyan etmezdi. Ankara'da Yıldırım'ı mağlûbeden Timur'un, devleti parçalama gayretlerine rağmen Osmanlı'ların çabuk kalkınma sebepleri arasında, hükümdarların eşsiz gayretleri ile beraber Osmanlı timar sisteminin Anadolu'da sosyal, iktisadî ve askerî bir müessese hâlinde, hâkim bir nizam alarak yerleşmesinin tesirini de unutmamak lâzımdır. Hıristiyan ekseriyetinin bulunduğu Rumeli'de ise; bunlara ilâveten Türk adaletinin, vicdanlara baskı yapmıyan müsamahalı zihniyetin Balkan hıristiyanlığına yaptığı müsait tesirleri hatırlamak lâzımdır.

Yıldırım'ın ölümünü müteakip, istilâcı ve tahripkâr Tatar hükümdarı Timur'un Anadolu'yu terketmesi ve iki sene sonra ölmesi, Yıldırım'ın şehzadelerinin üzerinden Timur yükünün kalkmasını intaçettiğinden, şehzadelerin iç mücadeleyi mühim bir yabancı zorlama olmadan kendi aralarında halletmelerine yardım etmiştir.

Diğer taraftan Ankara harbi arifesinde bazı hâdiselerin, bilhassa Müslüman Türk halkı üzerinde aksi tesir yaptığı, bir dahilî buhranın emareleri şeklinde tahmin ve tefsir edilebilir. Bu neviden bir sebep olarak Yıldırım'ın zevcelerinden Sırp Prensesi Olivera (Despina) üzerinde durmak mümkündür. Kosova harbinde ölen Sırp kralı Lazar'ın kızı Despina, Yıldırım'a zevce olduktan sonra da kardeşleri Vuk ve Stefan vasıtasiyle Sırp sarayı ile sıkı alâkasını muhafaza ve devam ettirmişti. Bir takım batı kaynaklarına göre Sırp prensleri sadece Bayezid'le değil, Macar sarayı ile de samimî münasebet gütmekte idiler. Gerçi Olivera Osmanlı sarayına giren ilk hıristiyan Prenses değildi. Daha önce Orhan Gazi de Aydos Tekfurunun kızı Holofira (Nilüfer) ve Altıncı Yuannis Kantakuzenos'un kızı Teodora ile evlenmişti. Murat Hüdavendigâr da Bulgar Çarı Aleksandır'ın kızı Maria Tamar'ı almıştı. Maria'nın hıristiyanlığını muhafaza etiğine dair Bulgar tarihçisi Synodic de Boryl'in iddiası doğru ise, Despina hıristiyanlığını muhafaza eden ilk padişah zevcesi de değildi. (Maamafih batılı tarihçilerin bazılarında görülen bu ididaların doğruluğu şüphelidir; çünkü her iki padişah zevcesi de İslâm mezarlığına gömülmüşlerdir.) Fakat onun Yıldırım Bayezid'i içki ve sefahata alıştırdığı söylentileri halk arasında herhalde hoş karşılanmamıştı.

Bu psikolojik âmilin yanında Yıldırım'ın aleyhine olan ikinci bir şey de, Ankara harbine Sırpların iştirak ettirilmesi ve böylece hıristiyanların Timur idaresindeki Müslümanlara karşı silâh kullanmaları idi. Bu da Osmanlı'ların aleyhine olan ikinci bir sebepti. Hıristiyanlara karşı cihadı temsil eden Bayezit, Müslüman Anadolu beylerinin topraklarını zaptettikten başka, yine bir Müslüman devlete karşı carpışacaktı. Üstelik ordusunda hıristiyan unsurlar da olduğu halde harbe giriyordu.

İşte bütün bu vaziyetlerden Timur istifadeye çalışmış ve muvaffak olmuşsa da Anadolu'daki talân ve tahribatının yarattığı kötü tesirler, Timur'un bir hegemonya kurmasına mâni olmuştur. Osmanlı Devlet bünyesinin sağlam temellere dayanması ve Çelebi Sultan Mehmed'in askerî ve siyasî dirayeti sayesinde Ankara harbi arifesindeki buhranın yarattığı kritik durum ve harbin feci neticesinin doğurduğu tehlikeler atlatılabilmişti.

Yıldırım Bayezid'in Şehzadeleri

Yıldırım Bayezit Ankara muharebesine girdiği sırada, Emir Süleyman, Mustafa, İsa, Musa, Mehmet ve Kasım Çelebi'ler olmak üzere altı oğlu hayattaydı. Kasım Çelebi küçük olduğundan Bursa'da kalmış, diğerleri babalarının yanında harbe katılmışlardı. Harb Osmanlı ordusunun mağlûbiyetiyle sona ermek üzere iken; Emir Süleyman, İsa ve Mehmet Çelebi'ler Yıldırım'dan habersiz muharebe sahasından kaçarak esir düşmekten kurtulmuşlar, babaları - nın yanında bulunan diğer ikisi ise Timur'a esir düşmüştü.

Büyük şehzade Emir Süleyman muharebe sahasını ilk terkeden olmuş ve yanında bulunan Veziriâzam Ali Paşa, Subaşı İne Bey, Yeniçeri Ağası Hasan Ağa ile birlikte önce Bursa'ya gelmiş ve burada fazla durmayıp küçük şehzade Kasım ile kızkardeşi Fatma Hatunu alarak Rumeli'ye geçmişti. Süleyman Çelebi'nin Rumeli'ye geçerken hangi yolu tâkibettiği kesin olarak eski kaynaklarda belirtilmemektedir. Arkasından Timur kuvvetlerinin gelmesi dolayısiyle Bursa'dan süratle uzaklaşmak zorunda kalan, hattâ bu yüzden hazineyi dahi tam olarak kaçırmıya fırsat bulamadığı anlaşılan Emir Süleyman'ın Bursa'dan sahile inmek için en kısa yolu seçmiş olması lâzımdır. Bu arada Gemlik'e doğru gittiğine dair bir yerde görülen kayıt, Süleyman'ın Bursa'dan denize ulaşmak için en kestirme yolu seçtiğini göstermektedir.

Fakat bu arada Güzelcehisar'a gittiğine, orada Bizans'lılarla anlaştığına, ayrıca Gelibolu'ya geçtiğine dair bazı kaynaklarda rastlanan notlardan söyle bir hükme varmak da mümkündür: Emir Süleyman Gemlik'ten veya Gemlik'e yakın bir yerden deniz vasıtalarına binmiş, oradan Bizans'ın karşısındaki Güzelcehisar'a gelerek Bizans'lılarla anlaşmış, buradan Rumeli yakasına geçmiştir. Hammer, Emir Sülevman'ın İstanbul üzerinden Rumeli'ye geçtiğini zikrederek tâkibettiği yol hakkında tafsilâta girmez.

Timur, Osmanlı tahtının varisi büyük şehzade Süleyman'ın muhakkak yakalanmasını istiyordu. Onun takipten kurtulup Rumeli'ye geçtiğini öğrenince bu sefer politika ile onu elde etmeyi düşünmüş ve bir elçi göndererek muayyen bir haraç vermesini ve tâbii olmasını istemişti. Emir Süleyman da Tatar Hanına Ramazan adında bir elçi ile kıymetli hediyeler yollamıştı. Timur, Süleyman'ın elçisine: «Ben geçmişi unuttum, korkmasın yanıma gelsin ki kendisine dostluğumu göstereyim demiş, elçiye kuşak ve külâh hediye ettikten sonra Süleyman'ın Avrupa'daki Osmanlı topraklarında hâkimiyetini tanıyan bir de menşur vermişti. Timur, Emir Süleyman'a bu beratı verirken diğer taraftan da Mehmet ve İsa Çelebilerin de elçilerini aynı güleryüzle ve tatlı sözlerle kabul ediyor, onlara da kendisine tâbi olarak icrayı hükûmet edebileceklerine dair menşurlar veriyordu. Timur, el'an Osmanlı ülkesi için sinsi ve ikiyüzlü siyasetini bırakmamış, bu suretle şimdi de kardeşleri birbirine düşürmeyi hedef tutmuştu.

Şehzadelerden Mehmet Çelebi kendi sancağı olan Amasya'ya doğru çekilmişti, İsa Çelebi de Balıkesir taraflarına kaçmıştı. İsa Çelebi'nin ilk zamanlarda Balıkesir civarında izini belli etmemiye çalıştığı, Timur'un Kütahya'dan Ege bölgesine yürümesi üzerine meydana çıktığı anlaşılmaktadır. Çünkü, Timur'un İzmir'i zaptından sonra ona Kutbiddin adında bir elçi göndererek tâzim ve tâbiiyetini bildirmişti. Timur da bu tâzime karşılık İsa'ya beylik menşuru göndermişti. Mehmet Çelebi de Amasya'ya ulaştıktan bir müddet sonra ulemadan Sofî Bayezid'i Timur'a yollamış, tâzim ve bağlılığını bildirmiştir.

Timur'a esir düşen şehzadelerden Musa Çelebi, babasının cenazesini Bursa'ya getirirken Timur'un al damgası-

nı hâmilen Bursa'ya geldiğinden o da Timur'a tâbi hükümdarlar arasına geçmişti. Timur fetihnameleri ile Düstûrname-i Enverî'den ve Timur'un Emir Yelman'a yazdığı mektuptan esir düştüğü açıkça anlaşılan şehzadelerden Mustafa Çelebi Semerkand'a götürülmüştü. Osmanlı tarihlerinin Ankara muharebesinde kaybolduğunu hattâ öldüğünü söyledikleri Mustafa Çelebi sonradan esaretten kurtularak saltanat dâvasında bulunmuştur.

Timur'un Anadolu Beyliklerini diriltmesi

Timur Ankara muharebesinde Osmanlı ordusunu mağlûp, hükümdarını esir ettikten sonra devleti tam mânasiyle yoketmiye çalışmıştır. Osmanlı padişahlarının, bilhassa Yıldırım Bayezid'in büyük emekler sarfiyle meydana getirdiği Anadolu birliğini bozup parçalamıştır. Zaten kendisi daha çok yağma ve yıkıp yakmadan hoşlandığından Osmanlı Devletinin yeniden kalkınmaması için Anadolu şehir ve topraklarını talân ettikten sonra eski beyler arasında taksim etmiş, hattâ bazılarının arazisini daha da büyültmüştü.

Timur Kütahya'da bulunduğu sırada Bursa'da hapisten kurtarılıp getirilen Karamanoğlu Mehmet ve Ali Beyleri kabul ederek bunlara fazlaca iltifatta bulunmuştu. Timur, işte bu sırada Mehmet Beyi Karaman Beyi tâyin ederek memleketine göndermişti. Karaman Beyliği yeniden meydana çıkarken Antalya, Alâiye, Kırşehir, Isparta, Sivrihisar, Beypazarı da ilâve edilerek eskisinden daha büyük hale getirilmişti. Candaroğullarından Sinop Emiri İsfendiyar Beye de Kastamonu ve Çankırı ilhak edilmek suretiyle bu beylik de büyütülmüştü. Diğer beyliklerden Menteşeoğluna eski toprakları, Saruhanoğlu Hızır Şah Beye Saruhan toprakları, Aydınoğlu Musa Beye de Aydın ili toprakları verilmiş, yeni zaptedilen İzmir de Aydınoğlu arazisine ilâve olunmuştu. Timur'un Anadolu harekâtı sırasında yegâne hayırlı bir işi kabul edilebilecek olan İzmir fethidir. Bundan sonra bu mühim şehrin devamlı şekilde Türkler elinde kalmasına âmil olmuştur.

Timur, İzmir'i Rodos şövalyelerinden almıştı. Şehir daha önce Aydınoğullarının elindeyken Rodos şövalyeleri burasını 1344 te zaptetmişler ve İzmir'e elli sekiz sene sahibolmuşlardı. İzmir'i şövalyeler alıp tahkimatını kuvvetlendirince Aydınoğulları sahilden biraz içeride «Müslüman İzmir» i kurmuşlar, o zamandan itibaren sahildeki esas İzmir'e «Gâvur İzmir» i denmiye başlanmıştı. Timur'un iki haftalık bir kuşatma neticesinde zaptettiği İzmir'i Aydınoğulları arazisine eklemesi, şehrin eski sahiplerine iadesi yerine gecmiştir.

Batı Anadolu beyliklerinin diriltilmesinden başka, Timur Anadolu'dan çekilince Dulkadir'liler Elbistan şehri ve Tahma suyu çevresini, Mısırlılar da Malatya ve Divriği taraflarını almışlardır. Böylece Anadolu'da Osmanlı'lara kalan topraklar, Orhan Gazi zamanındaki arazi ile, Amasya, Tokat, Çorum çevresinden ibaret hale düşmüştü. Amasya, Tokat ve Çorum bölgesinde Çelebi Mehmet, Orhan Gazi devrindeki topraklarda da İsa ve Musa Çelebi'ler vardı.

Timur'un Anadolu'yu terketmesi

Timur Ankara muharebesini kazandıktan sonra 1403 senesi martına kadar Anadolu'da kalmıştı. Timur'un esas gayesi büyük hasmı Yıldırım Bayezid'i ezmek ve mâmur Anadolu'yu tahrip ve yağma etmek olduğundan, Anadolu topraklarını sıkı şekilde kendisine bağlamadığı gibi, Avrupa'ya geçmiye teşebbüs de etmemişti. Timur Ankara harbinden sonra bir ay kadar Kütahya'da kalmış bilâhare Ege bölgesine inerek kış mevsimini Tire, Ayasluğ (Selçuk) ve Balat'ta geçirmişti.

Timur, Yıldırım'ı yendiği zaman fazlaca korku geçirenler arasında Bizans ve Mısır hükümdarları bulunuyordu. Onun için harbi müteakip Timur'a elçi gönderen devletler meyanında bunların elçileri en başta geliyor ve elçileri vasıtasiyle tâbiiyetlerini sunuyorlardı. O sırada Bizans imparatoru İkinci Manuel Paleologos yardım istemek üzere Avrupa'da bulunduğundan, Timur'a elçi gönderen şahıs Manuel'in saltanat ortağı Yedinci Yuannis'ti. Mısır'da ise sultan Ferec vardı. Mısır Sultanı Ferec, Ankara harbinden önce kendisine sığınan Bağdat hükümdarı Sultan Ahmet Celâyir'i Timur'un talebi karşısında ona gönder-

memişse de mülteci hükümdarı zincire vurarak Mısır'da hapsetmişti. Kara Yusuf ise, Arabistan çöllerine kaçarak izini kaybetmişti.

Timur, Anadolu'da kaldığı müddet zarfında; Yıldırım'ın şehzadelerinin, kendi müsaadesi ile yeniden ülkelerine kavuşan Anadolu beylerinin, ayrıca da Bizans ve Mısır Memlûklerinin tâbiliklerini temin ettikten, yıkacağını yıkıp, soyacağını soyduktan sonra Anadolu'da daha fazla durmamış; Yıldırım'ın ölümünden bir hafta kadar sonra en sevgili torunu Mehmet Sultanı kaybetmesi üzerine dönüşünü çabuklaştırmıştı.

Mehmet Sultan öldüğü sırada henüz on dokuz yaşındaydı. Ölümü Timur ordusunda derin bir teessüre sebeboldu-ğundan ümera ve devlet erkânı mâtem işrareti olarak siyah ve mavi elbiseler giymişler, kakum kürklü yakalıklar yerine keçe parçaları takmışlardı.

Timur memleketine gitmek üzere Akşehir'den harekete geçmeden önce Musa Çelebi'ye Bursa şehri ile havalisinin emaretini tevcih etmiş, Musa'ya al damgalı bir menşur vererek babasının cenazesini Bursa'ya götürmesine müsaadede bulunmuştu. Musa'ya yol harçlığı verdiği de anlaşılan Timur'un o sırada Yıldırım'ın esir bulunan bütün akraba ve taallûkatını da serbest bıraktığı görülmektedir. Timur'u bu derece yumuşatan hâdisenin, pek sevdiği torununun ölümü olduğunda şüphe yoktur.

Timur ordusunun Avrupalılarca yapılmış temsilî bir resmi

Timur, dönüş hareketine geçtiği zaman ordusunu üç bölüme ayırmış, sol cenah ordusunu Tokat, Amasya taraflarına; sağ cenah ordusunu Kayseri mıntakasına yollamış; kendisi de merkez ordusuyle Kırşehir'e gelmişti. Timur, Anadolu'yu bir defa daha taramak istemekle beraber bilhassa Karatatarları etraftan sarmak gayesini de gütmüştü. Timur kuvvetleri tarafından sarıldıklarını göre Karatatar denilen bu Moğollar, reislerinden Mürüvvet ve Teberrük Beyleri yollıyarak teslim olmuşlardır. Timur bunları beraberine alarak Ortaasya'ya götürmüştü. Böylece, Yıldırım'ın mağlûbiyetinde hayli rolleri olan, zayıf karakterli göçebe Moğollardan Anadolu halkı kurtulmuştu.

Timur, memleketine dönerken hemen hemen Ankara muharebesine geliş yolunu tâkibetmişti. Kırşehir'den sonra Kayseri'ye geçmiş, oradan Kızılırmak vâdisini tâkibederek, Erzincan - Erzurum üzerinden Avnik'e ulaştığı zaman torunu Mehmet Sultan için mâtem merasimi icra ettirmişti. Bu merasimde İslâmî şartlardan ziyade Moğol âdetlerine yer verildiği anlaşılmaktadır. Büyük bir ziyafet verilmiş, Kur'anı Kerim okunmakla beraber kadınların feryatları arasında büyük davul mütemadiyen çalınmıştır. En sonunda da Moğol âdeti gereğince, ölen adamın sedasının kesilmesine bir işaret olmak üzere davul patlatılarak merasime son verilmişti. Merasimi müteakip tabut bir tahtırevana konarak ümeradan yedi kişinin emrine verilen iki yüz süvari ile Semerkant'a gönderilmişti.

Timur, Anadolu'yu terketmek üzere yola çıkmadan evvel bu topraklardan soyup yağmaladığı malların bir kısmını doğuya göndermişti. Mallar Doğu Anadolu'dan geçirilirken Akkoyunlu Kara Yölük Osman Beyin biraderzadeleri kafilenin önüne çıkarak emval ve eşyayı zaptetmişti. Bunun üzerine Timur Anadolu'ya ikinci ve üçüncü yürüyüşü sırasında beraberinde bulundurduğu Kara Yölük Osman Beyin kardeşleri Ahmet ile Pir Ali'yi hapsettirmişti. Babalarının hapsedilmeleri ve biraz sonra da Ti-

mur'un harekete geçmesi neticesi zaptedilen ganaimin yeniden Aksak cihangire intikal ettiği anlaşılmaktadır.

Timur, Anadolu dönüşü Sivas'a geldiği sırada Kara Yölük Osman Beye hil'at giydirip Diyarbekir kıtasının emaret menşurunu vermişti. Böylece Diyarbekir'e yerleşen Kara Yölük Osman Bey Akkoyunlu devletinin temellerini atmıştır.

Anadolu'ya girişinden itibaren Timur'a refakat eden ve Ankara harbine de bizzat katılan Kara Yölük Osman Bey, efendisi Timur'un Anadolu harekâtı esnasında soygunlara iştirâk etmiş ve kendi namına topladığı malları daha önceden Diyarbekir'e yollamıştı. Fakat biraderzadeleri bunun da önüne çıkarak zaptetmek istemişlerse de Osman Bey yetişerek soyguna mâni olmuştu. Anadolu'dan topladığı ganimetle 1403 te Diyarbekir'de hazinesini kurup zenginleştiren ve hâkimiyet sahasını etrafına teşmil eden Kara Yölük Osman Bey 1508 tarihine kadar devam eden Akkoyunlu devletinin kurucusu olmuştur.

Timur istilâsının Osmanlı devletini parçalamasından, Anadolu'yu yağma ve tahribinden başka zararları da olmuştu. Bu zararların tesirleri yağma ve tahripten daha yıkıcı kabul edilmelidir. Timur istilâsı Anadolu'nun içtimaî nizamını ve medenî çehresini sarsmıştır. Bu sarsıntı daha önce ilk Moğol istilâsiyle vukubulmuştu. Timur Anadolu'da tek bir kuvvet tanımama, parçalara ayırma siyasetiyle işaret edilen sarsıntıyı ziyadesiyle meydana getirmiş, bilhassa Doğu Anadolu'da istikrar denilen şeyi ortadan kaldırmıştı. Şehirler harabeye dönmüş, bir çok göçebe unsurlar türeyip faaliyete geçerek haydutluğu bir geçim vasıtası haline getirmişlerdi. Haydut ve çete reisliklerini umumiyetle aşiret reisleri deruhte etmekteydi. Kendileri ile beraber maiyetlerini geçindirebilmek veya bir emaret tesis edebilmek için mütemadiyen etrafa tecavüzlerde bulunuyorlardı. Vatan ve milliyet mefhumlarına değil, harb ve ganimete bağlılık gösteren bu reisler onun için istilâ ordularına öncülük dahi etmişlerdi. En büyük meziyetleri iyi döğüşmekten ibaret bulunan bu reisler ahde vefa denilen şeye de kıymet vermiyerek harbden başka bir şey düşünmediklerinden zaman zaman cephe değiştirmekten de hâli kalmamışlardı. Tabiî bu hal karşısında yağma ve tahripten yakalarını sıyırmak isteyen şehir halkının bir kısmı zaman zaman etrafa dağılmıştı.

Akkoyunlu'ların büyük bir devlet haline gelmesine rağmen Doğu Anadolu'da Timur istilâsının tevlit ettiği sarsıntı kolay kolay ortadan kaldırılamamıştır. Siyasî ve içtimaî muvazenesi bozulan Doğu Anadolu'nun bilâhare Osmanlı'larla İran arasında mücadele sahası haline gelmesi bu sarsıntının Osmanlı'lar devrinde de kolaylıkla giderilememesine âmil olmuştur. Timur istilâsı olmasaydı. Anadolu birliği kısa zamanda tam bir hakikat haline gelecek, ortalığa nifak ve yağmakerlik fikri sokulmadan içtimaî nizam devam edecek ve Osmanlı idaresinde muntazam bir birlik ve muvazene teessüs edecekti.

Timur'un ölümü

Timur, 10 temmuz 1404 te merkezi Semerkant'a dönmüştü. Semerkant'a gelince ilk işi nebatat bahçesini ve sevgili torunu Mehmet Sultanın hâtırası için kurulan Darülulûmu ziyaret olmuştu. Bir müddet sonra altı torununun evlenme merasimlerini yaptırmış, bunlar için çok muhteşem düğün ve şenlikler icra ettirmişti. Torunlarının düğününde Avrupa devletlerinin bir çoklarının sefirleri de hazır bulunmuşlardı. Aksak cihangir bu arada Anadolu ve Suriye'den topladığı servetle, yine buralardan getirdiği sanatkârlara muhteşem bir saray yaptırmıştı.

Timur Semerkant'a döndükten üç ay sonra Çin seferine karar vermişti. Zaten daha Anadolu'dayken Türkistan'dan gelen haberciler Çin'deki idarî zâfiyeti ona haber vermişlerdi. Sefer kararını verince büyük ordusunun harekete hazırlanmasını emretmişti. 1404 yılının kışı bütün şiddetiyle hüküm sürdüğü halde Timur kararından dönmemiş, baharı da beklememişti. Zira Çin'in zenginliklerine bir an önce kavuşmak istiyordu.

İki yüz bin kişilik Timur ordusu Otrar istikametinde yürüyüşe geçmişti. Sir

ırmağı buz tuttuğundan üzerinden yürünerek geçildi. Ordu hayli güçlükle Otrar'a vâsıl olduğu sırada Timur hastalanmıştı. Buna rağmen ordunun hareketini de durdurmak istemiyordu. Nihayet öleceğini anlıyan Timur, Cihangir'in oğlu olan torunu Pir Mehmet'in yerine geçmesini vasiyet etmişti. Onun 1405 senesi 18 şubatında, ölümiyle de Çin seferi yarıda kalmıştı.

Timur'un ölümiyle, kurduğu, fakat sağlam temellere dayanmıyan muazzam imparatorluk çabucak parçalanıvermişti. Ancak oğullarından Şahruh ile onun oğlu Uluğ Bey, Semerkant ve civarına epeyce bir müddet hâkim olan Timurî'ler Devletinin kurucuları haline geçmişler; bunların torunları da Hindistan'daki Türk - Moğol imparatorluğunun kurucuları olmuşlardı.

ŞEHZADELER MÜCADELEYE BAŞLARKEN RUMELİ

Ankara mağlûbiyetinden sonra Rumeli'ye kaçan Yıldırım'ın büyük oğlu Emir Süleyman Edirne'de hükümdarlığını ilân etmişti. Emir Süleyman, Yıldırım'ın hayatta bulunan oğullarının en büyüğü olduğundan bir bakıma tahtın meşru varisi idi. Lâkin Rumeli'ye geçtiği ilk günlerden itibaren ve Timur Anadolu'dan çekilip gittikten sonra da Osmanlı mülkünün tamamına sâhibolamadığı cihetle bir kısım yabancı ve yerli tarihçilerin Birinci Süleyman demelerine rağmen kanaatimizce, Osmanlı'ların Yıldırım'ı tâkibeden Padişahı sayılmaması lâzımdır.

Çelebi Mehmed'in gençliğini gösteren bu portre, Topkapı Sarayı müzesindedir.

Süleyman Çelebi Rumeli'ye geçince Bizanslılarla anlaşmıştı. 1403 te Gelibolu'da yapılan bir muahede gereğince, Süleyman Çelebi, imparator müsaade etmedikçe Çanakkale boğazından Türk gemilerinin geçmiyeceğini kabul etmişti. Maamafih Boğaza ait bu muahedenin Türkler aleyhine işlemesi uzun müddet devam etmemiş; kısa bir zaman sonra Türkler Boğazın kontrolünü tekrar fiilen ellerine almışlardır.

Emir Süleyman Bizanslı'larla anlaştığı zaman arazi fedakârlığında da bulunmuş, Anadolu tarafında Kartal, Pendik, Gebze ile Adaları; Rumeli'de Misivri'ye kadar Karadeniz sahilini, Selânik ve Tesalya ile civarındaki bir kısım toprakları, Yıldırım zamanında ele geçirilen Mora'nın kuzeyini Bizanslılara bırakmıştı. Bizanslı'larla olan anlaşma bu fedakârlıklar mukabilinde bir ittifaka da bağlanmıştı. Bu arada kardeşi Şehzade Kasım Çelebi ile kızkardeşi Fatma'yı Bizanslılara rehine olarak vermeyi de kabul etmişti. Kendisi de İmparatorun kardeşi Teodoros'un kızı ile evlenmek suretiyle, Bizanslı'larla yapılan anlaşmayı akrabalık bağı tesisi suretiyle takviyeyi gözetmişti.

Emir Süleyman, ayrıca Venedik ve Ceneviz cumhuriyetleriyle de anlaşmıştı. Her iki cumhuriyete de bir takım ticarî imtiyazlar tanımıştı. Venedik ve Ceneviz'liler ise, Süleyman'ın bu tâvizlerine mukabil, Timur'un Avrupa kıyılarına geçmesine mâni olacaklarını taahhüt etmişlerdi.

Emir Süleyman, Bizans imparatorundan başka Sırp Despotu İstefan Lazaroviç'e de tâvizlerde bulunmuştu. Lâkin Ankara muharebesinden sonra memleketine dönmüş bulunan Stefan Lazaroviç'e yapılan tâvizler Bizans imparatorununki gibi mühim mikyasta toprak terki ve iki kardeşinin rehin bırakılması hâdisesiyle kıyaslanamıyacak kadar basit şeylerdi. Emir Süleyman bu fedakârlıklariyle Sırbistan'dan emin olmak istemişti. Türk'lerin Ankara'da uğradığı büyük felâketten cesaret alan Bulgaristan'ın eski Çar ailesi bazı tahrikâtta bulunmak istediyse de meydana çıkan itaatsizlik hareketi derhal doğduğu yerde bastırılmıştı. Zaten bu hâdise geniş çaplı bir hareket de değildi. Fakat bütün bunlara rağmen Osmanlı'lar Rumeli'de müdafaaya geçmiş vaziyetteydiler. Mora ve Yunanistan'ın tahliyesinden başka, Arnavutluk da boşaltılmış, Ankara harbinden önce Adriyatik kıyısına uzanan Osmanlı sınırı Pindus dağlarının doğusuna çekilmişti.

Emir Süleyman Rumeli'ye geçtiği sırada erkân ve ümeraya malikiyet bakımından diğer şehzadelere üstün bulunuyordu. Veziriâzam Çandarlızade Ali Paşa, Yeniçeri Ağası Hasan Ağa, Evrenuz Gazi, Gazi Mihaloğlu Mehmet Bey, Murat Paşa, İne Bey gibi meşhur şahsiyetler Emir Süleyman'ın etrafında toplanmıştı. Muharebe sahasından kaçtığı sırada yanında aşağı yukarı yirmi bin kişilik kuvvet vardı. Bunların ancak çok az bir kısmının Rumeli'ye gecmiye muvaffak olduğu tahmin edilmektedir. Maamafih Rumeli'ye geçişinden bir kaç ay sonra Süleyman'ın otuzbin kişilik bir kuvvete sahibolduğu görülmektedir.

Emir Süleyman, Rumeli'de yaptığı anlaşmalarla işlerini yoluna koyduktan sonra nüfuzunu Anadolu'da da yaymıya çalışınca şehzadeler arasındaki mücadele başlamış oldu. Yıldırım'ın büyük oğlu bilgili, âlimleri koruyan bir adam olmakla beraber zevkü sefaya ve işrete düşkünlüğü dolayısiyle devlet işlerini kendisinden daha ziyade Veziriâzam Ali Paşa idare etmekteydi.

ŞEHZADELER MÜCADELESİ BAŞLARKEN ANADOLU

Ankara mağlûbiyeti neticesi Çelebi Mehmed'in, Amasya'lı Bayezid Paşa ve bin kadar maiyetiyle kendi sancağı olan Amasya'ya, İsa Çelebi'nin de Balıkesir'e kaçtığı anlatılmıştı. Anadolu'da kalan iki şehzadeden Mehmet Çelebi durumun gösterdiği tehlikeli vaziyete göre hareket etmiye çalışmış, Timur'u kızdırmıyacak bir politika tâkibetmişti. Onun bu politikası ve azimkârlığı yalnızca Anadolu'ya değil, Osmanlı mülkünün tamamına sahibolmasını temin etmişti.

Yıldırım'ın şehzadelerinin hepsi de Timur'a tabiiyetlerini arzetmişlerdi. Çelebi Mehmet bu hususta daha kurnaz davranmıştı. Bir tarafında kelime-i şehadet, öteki tarafında «Demürhan Gürkân- Mehmet bin Bayezid Han» yazılı paralar bastırmıştı. Timur da Emir Süleyman'a yaptığı gibi, Çelebi Mehmed'i de yanına çağırmış ve onu kendisine tam mânasiyle bağlıyacak tedbirleri almak istemişse de Çelebi bu dâvetlerden kaçınmış, Timur'a elçiler göndererek hediyeler sunmuş ve bağlılığını teyit etmekle yetinmişti.

Çelebi Mehmet evvelâ Amasya, Tokat ve Çorum çevresine hâkim olabilmişti. İsa Çelebi de Balıkesir taraflarında hükmünü yürütmekteydi. İsa Çelebi'nin Ankara harbini tâkibeden aylardaki durumu epeyce karışıktır. Osmanlı tarihlerinin bazıları, İsa'nın Timur Anadolu'dan çekilinciye kadar Balıkesir taraflarında saklandığını; bazı tarihlerde de Kutbiddin adında bir elçi göndermek suretiyle Timur'dan Balıkesir havalisi beyliğinin menşurunu aldığı yazılıdır.

İsa, bir müddet sonra Bursa'yı işgal ederek, Osmanlı devletinin hakikî merkezine sahibolmak istemişti. Fakat Çelebi Mehmed'in müdahalesiyle bu emelinde muvaffak olamamıştı.

Çelebi Mehmet, Amasya'ya ulaştığı günlerden itibaren ömrü daimî bir mücadele ile geçmişti. Timur, Osmanlı devletini parçalamak için elinden geleni yaptığı, bilhassa Anadolu'nun eski beylerini, emaretlerinde serbestçe harekete sevk ve teşvik ettiği için, Timur'un bu siyasetinden cesaret bulan Tokat ve Canik bölgesinin beylerinin de diledikleri gibi harekete teşebbüs ettikleri ve belki de bunlardan bazılarının Timur'dan aldıkları beylik mensurlarına istinaden Mehmet Çelebi'yi dinlemek istemedikleri anlaşılmaktadır. Osmanlı tarihinin bu devresine ait kaynaklar kifayetsiz olmakla beraber bir kısım kaynaklarda görülen bilgiler de diğerleriyle tenakuz arzetmekle beraber, Tokat ve Canik havalisi beylerinin 1403 yılı içinde Çelebi Mehmet'le çarpıştığı anlaşılmaktadır. Bunlar; Kara Devletşah, Kubadoğlu, Gözleroğlu, Köpekoğlu, İnaloğlu, Mezit Bey gibi Türkmen beyleri idiler.

Canik beylerinden olan İnaloğlu Tokat'a, Kubadoğlu Niksar'a, Gözleroğlu Şarki Karahisar'a taarruz etmişlerdi. İçlerinde en kuvvetlisi bulunan Mezit Bey de kısa bir müddet sonra Sivas'a hâkim olmuştu. Çelebi Mehmet bu beylerle, yanında Bayezid Paşa olduğu halde bizzat çarpışmıştı. İnaloğlu'nun Tokat'a taarruz etmek istediği sırada maiyetinde yirmi bin kişi olduğu söylenir. Osmanlı tarihleri bunlarla Kazova'da yapılan muharebede Çelebi Mehmet kuvvetlerinin yalnızca iki yaralı vermek suretiyle çarpışmayı kazanışını, Çelebi Mehmed'in askerinin zırhlı oluşuna atfederlerse de İnaloğlu kuvvetlerinin sayısında çok mübalâğaya kaçıldığı muhakkaktır.

Sivas'ın eski hükümdarı Kadı Burhaneddin'in damadı olduğu tahmin edilen Mezit Bey, Sivas'a hâkim olmak istediği sırada Çelebi Mehmet bunun üzerine Bayezit Paşayı sevketmişti. Mezit Bey cesaret ve metanetle vuruşmuş, Osmanlılar Sivas'a girince o da bir camiye kapanarak mukavemete devam etmişse de çaresiz kalınca teslim olmuştu. Sivas alınınca Bayezit Paşa Mezit Beyi Amasya'ya göndermişti. Onun cesaret ve şecaatine hayran olan Çelebi Mehmet Mezit Beyi affetmiş, hattâ kendisini Sivas valiliğine tâyin etmişti. Aynı zamanda çok yakışıklı bir kimse olan Mezit Bey Sivas'ta bulunduğu müddet zarfında Timur istilâsında harabolan şehri imâra çalışmış, Osmanlı ümerası sırasına girerek bir çok muharebelere istirak etmiş ve iyi bir kumandan olduğunu da isbat etmişti.

İSA VE MUSA ÇELEBİ'LER MÜCADELESİ

Balıkesir taraflarına kaçmış olan İsa Çelebi'nin, kendisini toparladıktan sonra Bursa'yı zaptederek hükümdarlığını ilân etmesi üzerine, şehzadeler kavgası başlamıştı. Osmanlı tarihinin bu devresi çok karışık olduğundan mücadelenin başlangıç tarihi, hattâ şekli üzerinde kat'i bir şey söylemek zordur. Kaynaklar kifayetsiz olduktan başka, Bizans kaynakları ile Osmanlı kaynaklarının verdikleri bilgilerin bir kısmında ayrılıklar görüldüğünden bunlardan doğru bir netice çıkarmak da hayli güçtür.

Şehzadeler arasındaki saltanat kavgalarının Timur'un Anadolu'yu terkinden sonra vuku bulduğu muhakkaktır. Gerçi Timur Anadolu'daki birliği parçalamak için elinden geleni yapmış; bunun için de onun korkunç vücudu Anadolu'da bulunduğu müddetçe, şehzadeler, Padişahlık makamına tek başlarına sahibolmayı hedef tutan saltanat kavgasına kalkışmamışlardı. Vukuatın tetkikinden, saltanat mücadelesinin Timur'un gidişini müteakip hemen başladığı görüldüğünden, şehzadelerin bu anı bekledikleri anlaşılmaktadır.

Şehzadeler arasında ilk mücadelenin, İsa Çelebi'nin Bursa'yı almasıyla başladığına göre; İsa Bursa'ya, her halde Timur'un doğu Anadolu'ya hareketinden sonra veya Anadolu'yu büsbütün bırakıp gitmesi üzerine, gelebilmiştir.

Musa'nın Timur'un al damgasını hâmilen Bursa'da hükümdarlığını ilân ettiği göz önüne getirilince, ilk mücadelenin İsa ile Musa arasında Osmanlılar'ın başkenti olan Bursa'ya hakimiyet için başladığı neticesine varılır.

Hoca saadettin ve Solakzade gibi Osmanlı kaynaklarının bildirdiği veçhile. Musa'ya babasının Cenazesini Bursa'ya naklederken Timur'un al damgası ile hükümdarlık tevcih olunduğuna göre, O sırada Bursa'nın İsa Çelebi'nin işgalinde bulunması ihtimali zayıftır. İsa Çelebi daha önce Timur'dan beylik menşuru aldığına nazaran, Musa'ya İsa'nın hükmündeki yer için menşur verilmemesi iktiza eder. Şayet bazı kaynaklardan çıkarılacak neticeyi esas tutarak, Musa Babasının cenazesini getirdiği sırada Bur'sa'nın İsa tarafından işgal edilmiş bulunduğunu kabul edersek; O zaman Neşrî ve İdrisi Bitlisî'nin, Timur'un Anadolu'dan ayrılırken Musa'nın Germiyanoğlu'nun muhafazasına tevdi edildiğine dair kayıtlarına itibar etmek lâzımdır. Bu takdirde, Musa Bursa'ya gelince biraz da Germiyanoğluna istinat ederek hükümdarlığını ilân etmiş olabilir.

Netice itibariyle şehzadeler mücadelesi önce Musa ile İsa arasında başlamıştır. Musa'nın Bursa'ya hakimiyeti pek kısa sürmüş, İsa Çelebi'nin hücûmuna dayanamıyarak Karamanoğlunun yanına kaçmıştı. Musa kaçtıktan sonra İsa Çelebi Bursa'ya sahip olmuşsa da onun da Bursa'ya hâkimiyeti uzun sürmemişti. Çünkü, Mehmet Çelebi, Bursa'yı almak için harekete geçmişti.

İsa Çelebi ile Mehmet Çelebi'nin mücadeleye başlamalarına ait kat'i bir tarih vermek mümkün değilse de, Mehmet Çelebi'nin, hicrî 806 (1403 - 1404) tarihli Bursa'da basılmış paralarının bulunması, o sıralarda Bursa'nın Çelebi Mehmed'in elinde olduğunu göstermektedir. Binaenaleyh İsa Çelebi ile yapılan mücadelenin ya 1403 sonbaharında, veyahutta en geç 1404 ilkbaharına doğru cereyan etmiş olması gerekmektedir.

Bizans müverrihi Halkondil, İsa'nın, Bursa'yı aldığı zaman Emir Süleyman gibi Bizans İmparatoru ile bir muahede yaparak anlaştığını; hattâ Bizans'ın muteber ailelerinden birinin kıziyle evlendiğini yazar.

MEHMET ÇELEBİ'NİN BURSA'YI ALMASI

Kardeşi İsa Çelebi'nin Bursa'yı alarak hükümet merkezine sahip olduğunu öğrenen Mehmet Çelebi, Bursa'vı zapt için faaliyete geçmişti. Çelebi Mehmet, çarpışmalara başlamadan önce Anadolu'nun aralarında taksimini teklif ettiyse de İsa Çelebi bunu kabul etmemişti. İsa'ya karşı hazırlanan kuvvetler Yakup Beyin kumandasında Bursa'ya doğru yola çıkarılmıştı. İsa'nın kuvvetleriyle Çelebi Mehmed'in kuvvetleri önce Ermeni Beli'nde karşılaştılar. İsa'nın askerlerine Sarı Timurtaş Paşa, Çelebi Mehmed'inkine de Ankara'yı Timur'a karşı başarılı şekilde müdafaa etmiş olan Firuz Bey oğlu Yakup Bey kumanda etmekteydi. Ermeni Beli'ndeki çarpışmada Timurtaş Paşa mağlûbolmuş ve kuvvetleri Balıkesir istikametine geri çekilmişti.

Her iki şehzadenin kuvvetleri arasında asıl mühim çarpışma Ulubat'ta cereyan etmişti. Ulubat'taki muharebede İsa ve Mehmet Çelebiler de ordularının başında bulunuyorlardı. Ulubat muharebesinde İsa Çelebi'nin kuvvetleri bozguna uğratılmıştı. İsa ise acele Yalova'ya kaçmış oradan da İstanbul'a gitmişti. Timurtaş paşa da bu mağlûbiyet neticesi kaçarken atsız kalan sadık bir hizmetkârını terkisine almıştı Fakat Timurtaş'ın acıyıp, ölümden kurtarmak için atına aldığı bu adam Paşayı arkasından hançerleyip attan atarak kendi aziz canının kaygusuna düşmüştü. Timurtaş Paşa yaralı olarak ele geçmiş ve hemen öldürülmüştü. Cesedinden ayrılan kesik başı da Rumeli'ye Emir Süleyman'a gönderilmişti. Sarı Timur'taş Paşanın başı Vize'de, vücududa Bursa'da gömülüdür.

Eski Osmanlı müverrihleri Anadolu Beylerbeyi olan Aygut Alp oğlu Kara Ali oğlu Kara Timurtaş Paşa ile onun gibi Beylerbeyilik makamına yükselmiş olan Sarı Timurtaş Paşayı birbirine karıştırmışlardır. Kara Timurtaş Paşanın kabri de Bursa'dadır.

Çelebi Mehmet bu muvaffakiyet üzerine Bursa ve İznik'i ele geçirmiş, tekrar kendisini emniyette hissettiği eski sancağı Amasya'ya dönmüştü.

İsa Çelebi ise İstanbul'dan Edirne'ye gitmişti. Oradan Emir Süleyman'ın teşvik ve yardımiyle tekrar Anadolu'ya geçerek bir defa daha talihini denemek istemişti. Balıkesir civarındaki taraftarlarını da elde ettikten, hattâ bu sırada Çelebi Mehmed'e karşı kendisini dost göstermeye gayret ettikten sonra topluyabildiği kuvvetlerle Bursa'ya yürümüştü. Bursa halkı İsa Çelebi'yi şehre sokmamış o da burasını zorla almak istemişse de Çelebi Mehmed'in Bursa'ya yetişmesi üzerine yapılan muharebe İsa Çelebi'nin ikinci defa yenilgiye uğramasiyle neticelenmişti.

İsa, bu defa da Candaroğlu İsfendiyar Beyin yanına kaçmıştı.

Rumeli'ye hâkim olan Emir Süleyman'ın Anadolu'da Çelebi Mehmed'in kuvvetlenmesini ve Bursa ile Balıkesir taraflarına sahip olmasını istemediği anlaşılmaktadır. Çelebi Mehmet bidayette her nekadar saltanatla mukayyed olmamış, sancağına çekilerek Emir Süleyman'ın Edirne'de hükümdarlığını ilân etmesi sırasında «Emirim ve ulu kardeşim. Eğerki Atamız öldü ise kendileri sağ olsun» diye haber göndermiş ve onun padişahlığını kabul eder görünmüşse de, yanındakilerin teşvikiyle şimdi o da mücadeleye atılmış ve Anadolu'da diğer kardeşleri üzerinde muvaffakiyetler kazanmıya başlamıştı. Bu durum karşısında Emir Süleyman'ın İsa Çelebi'yi Anadolu'ya yeniden yollamakla, karışıklığın devamından faydalanmayı; nüfuz ve hakimiyetini Anadolu'ya da yaymayı istediği anlaşılmaktadır.

İsa Çelebi toplıyabildiği kuvvetler ve İsfendiyar Bey ile birlikte Ankara önünde görünmüştü. Çelebi Mehmet'de Bursa çarpışmasından daha az sayıdaki kuvvetleriyle kardeşinin karşısında yer almıştı.

İsa Çelebi Ankara önünde de mağlûbolunca, Ege kıyılarına doğru kaçarak bu sefer de İzmiroğlu Cüneyt Beye sığınmıştı.

Kara Cüneyt veya daha ziyade İzmiroğlu Cüneyt diye marûf olan Cüneyt Bey cesur ve kurnaz bir adamdı. Adı İbrahim olduğu anlaşılan babası, Yıldırım Bayezit tarafından İzmire Subaşı tâyin edilmiş, Cüneyt de orada doğup büyümüştü. Ankara harbinden sonra Batı Anadolu beylikleri eski topraklarına sahip oldukları zaman Cüneyt, Aydınoğulları aleyhine silâha sarılarak İzmir ve havalisini ele geçirmişti. Emir Süleyman'dan da müzaheret gördüğü anlaşılan Cüneyt Bey bu işi 1405 veya 1406 senesinde başarmıştı. İsa Çelebi işte İzmir ve havalisine sahip olup, kudret ve nüfuzunu mütemadiyen genişletmiye uğraşan bu Cüneyt Beye sığınmıştı.

İsa Çelebi, İzmiroğlu Cüneyd'in yardım ve tavassutu ile Aydın, Saruhan ve Menteşe Beyleriyle de ittifak ederek Çelebi Mehmed'e karşı bir defa daha talihini denemek istemişti. Müttefiklerin kuvveti yirmi bin kişiyi bulmuştu. Çelebi Mehmet bunlara karşılık on bin kişilik muntazam askeriyle muharebeye girmiş, kardeşini ve müttefiklerini mağlûbetmişti.

Bu muvaffakıyet üzerine Çelebi Mehmet Saruhan ilini zaptederek Manisa'ya girdiği zaman Saruhanoğlu Hızırşah Bey yakalanıp idam edilmişti. Cüneyt Bey Çelebi Mehmed'e itaatini bildirdiğinden Beyliğinin başında bırakılmıştı. Menteşe Beyliği de Çelebi Mehmed'in hükümranlığını kabul etmişti.

İsa Çelebi nihayet Osmanlılar'ın düşmanı Karamanoğlunun yanına sığınmıya mecbur olmuştu. Bir aralık Osmanlı arazisine yeniden girdiyse de Çelebi Mehmed'in adamları tarafından Eskişehirde bir hamamda yakalanıp boğdurulmuştu.

İsa Çelebi'nin Karaman'a kaçması ve nihayet öldürülmesiyle şehzadelerden birisi saltanat davasından eksilmiş, ortadan kalkmıştı. Böylece Anadolu'da Çelebi Mehmet, Rumelide de Emir Süleyman kalmış oluyordu. Kısa zaman sonra bir de Musa Çelebi ortaya çıkmakla beraber Fetret devrinin bundan sonraki mücadelesi daha ziyade, Osmanlı ülkesinin Anadolu parçası ile Rumeli bölümünün hâkimlerinin yekdiğeriyle çarpışması şeklinde cereyan etmişti.

Osmanlı'ların Fetret Devrinde Bizans

Ankara muharebesinden önce yıldırım Bayezit tarafından sıkıştırılan Bi-

zans, hemen hemen sayılı günler yaşamıya başlamıştı. İşte Bizans'ın bu sıkışık vaziyeti dolayısiyle, biraz da Fransız mareşali Boucicault (Busiko)'nun teşviki üzerine İmparator, İkinci Manuel Paleologos, Avrupa'dan yardım istemek için 1399 yılı sonlarında Venedik gemileriyle İstanbul'dan hareket etmişti. İkinci Manuel bu seyahatında İngiltere'ye kadar uzanmış, etraftan yardım için bir takım vaadler almıştı.

1402 senesinde Kıral Altıncı Şarl'ın misafiri olarak Fransa'da bulunduğu sırada Timur'un Yıldırım'ı mağlûp ve esir ettiği haberini almıştı. Yıldırım'ın esareti Avrupa'da umumî bir sevinç uyandırmıştı. Türk istilâsının duracağını düşünen Avrupa kıralları Osmanlı Padişahının mağlûbiyetinden ziyadesiyle memnun olmuşlardı. Fakat bunların sevinci Bizans İmparatorununki kadar olamazdı. Zira, neredeyse hükümranlığı sona erecek duruma gelen Bizans'ın yaşama imkânları yeniden ortaya çıkmıştı. Onun için İmparator İkinci Manuel bir an evvel memleketine dönmiye bakmıştı.

1402 kasımında Paris'ten hareket ettiği zaman, Fransa Kıralı İmparatora bir takım hediyelerden başka yol masrafı ve maiyetine iki yüz kişilik bir de müfreze vermişti.

Mora kıyılarından geçerken de yardım istemek üzere Avrupa seyahatine başlarken kardeşi Mora Despotu Teodoros'un yanına bıraktığı ailesini aldıktan sonra İstanbul yolunu tutmuş ve 1403 yılının ilk aylarında Bizans'a ulaşmıştı.

Böylece üç buçuk sene kadar süren yardım dilenme seyahatinden döndüğü zaman, Avrupa'dan ordular getirmemişti ama, Timur Bizans'a Avrupa ordularının yapacağı yardımdan kat kat fazlasını kazandırmış bulunuyordu.

İkinci Manuel Osmanlı devletinin uğradığı felâketten faydalanarak, ilk icraatını Yıldırım Bayezit zamanında şehre yerleştirilen Türkleri kovmak, mahkemeyi kapatıp camiyi yıktırmakla göstermişti. (Timur'a da bir heyet göndererek kendisini metbu tanıdığını, Osmanlılara vermekte olduğu vergiyi bundan böyle ona takdim edeceğini bildirmişti.

Manuel bunları yaptığı sırada Timur İzmiri fethetmişti. İzmir fethinden sonra Timur Rumeliye geçmek için imparatora gemi hazırlaması için haber gönderince, Manuel pek ziyade telâşlanmış, Hıristiyanlığın başı Roma ile meşhur denizci devlet Venedikten yardım istemişti. Lâkin Timur bu haberden başka gerek Bizans'a karşı gerekse Avrupa'ya atlamak için hiç bir teşebbüste bulunmadığından Bizans'ın Timur'dan duyduğu endişe ve korku bir rüzgâr gibi gelip geçmişti.

Timur'un Anadolu'yu terkini müteakip kızışan şehzadeler mücadelesi İmparatorun çok, işine yaramıştı. Manuel bu sırada hep şehzadeleri birbirine düşürme siyasetini takip etmişti. Zaten Emir Süleyman'la yapılan anlaşma gereğince, yukardaki bölümlerde zikredildiği üzere, Selânik ve Tesalya dahil, Yunanistan'ın, Silivri'ye kadar Marmara kıyılarının; Kartal, Pendik ve Gebze'nin Bizans'a terkedilmesi, Manuel'in kendisini bir varlık olarak görmesine âmil olmuştu. İstanbulda mevkiini sağlamlaştırınca da saltanat ortağını tevkif ederek Limni'ye sürmüştü.

Emir Süleyman, Bizans'a arazi terkeder, kardeşi Kasım Çelebi ile kızkardeşi Fatma'yı rehin bırakırken imparatorun ittifakını temin suretiyle Bizans'ların Anadolu ile Rumeli arasında kendisine zarar verecek bir gaile çıkarmamasını gözetmişti. Rehine bıraktığı kardeşi Kasım Çelebi 1417 de vebadan ölünciye kadar Bizans'ta kalmıştı.

Şehzadeler arasındaki mücadelede İmparator Manuel, Emir Süleyman'ın tarafını tutmuşsa da onun yerine Rumeli'ye hâkim olan Musa'ya aleyhtar vaziyet almıştı. Zira Musa Çelebi, Emir Süleyman'ın Bizans'a bıraktığı yerlerden Marmara kıyılarını, Çatalca ve Tesalya'yı istirdat etmişti. Onun içindir ki Manuel, Çelebi Mehmed'i Rumeli'ye geçmiye teşvik etmiye çalışmış, kendisine yardım vaadinde bulunmuştu. Bundan başka Emir Süleyman'ın ölümü üzerine Bizans'a kaçan veya babasının ölümünden kısa bir zaman önce rehin verildiği söylenen Emir Süleyman'ın oğlu Orhan Çelebi'yi Tesalya ve Selânik tarafına sevketmek suretiyle de, şehzadeler kavgasına bir şahıs daha sokmıya gayret etmişti.

EMİR SÜLEYMAN'IN MÜCADELEYE BAŞLAMASI

Anadolu'da İsa Çelebi Musa Çelebi ile, ondan sonra da İsa Çelebi ile Mehmet Çelebi mücadeleye giriştikleri zaman, Emir Süleyman Edirne'de içki ve zevkü sefa âlemleriyle meşguldü. Şaraba çok düşkün olan Emir Süleyman, bu içkili âlemlere kendisini tam mânasiyle kaptırmıştı.

Emir Süleyman
(Topkapı Sarayı müzesindeki Fransızca bir tarih kitabından)

Emir Süleyman
(Ricaut'nun Osmanlı tarihinin Almanca nüshasından)

Fakat Çelebi Mehmed'in gitgide kendisinden çekinilecek derecede, kuvvet kazanması, Emir Süleyman'ı bir müddet için daldığı işret âleminden uyandırmıştı. Zaten onun en büyük kudreti, başta Çandarlı Ali Paşa olmak üzere sahip bulunduğu kıymetli kumandan ve devlet adamlarıydı. İyi bir devlet adamı olduğu kadar kurnaz bir politikacı olan Ali Paşa Emir Süleyman'ın dikkatini Anadolu üzerine çekmişti.

İzmiroğlu Cüneyt bey Emir Süleyman namına hareket eder görünmekle beraber asıl kendi nüfuzunu tevsi için uğraşmaktaydı. Onun bu hareketini farkeden Emir Süleyman, Cüneyd'i cezalandırmak bahanesiyle Çanakkale Boğazı üzerinden Anadolu'ya geçmişti. Emir Süleyman'ı Anadolu'ya çeken sebep elbette Cüneyd'den ziyade Çelebi Mehmed'in kazandığı muvaffakıyetlerdi. Fakat o, Ali Paşa'nın kurnazlığı sayesinde ilk defa Çelebi Mehmed'i hedef tutmamış gibi görünmüştü.

Emir Süleyman Anadolu topraklarına ayak basınca doğruca Bursa'ya ilerlemişti. Şehir büyük Şehzadeye kapılarını açtığından Emir Süleyman Bursa'ya girmişti.

Emir Süleyman'ın Anadolu'ya geçmesi Cüneyd'i telâşlandırdığından, Cüneyt Bey kendisine müttefik bulmak için Karaman'a oradan da Kütahya'ya koşmuştu. Bu teşebbüsü netice vererek her iki beylikle ittifak yaptığından Karaman ve Germiyan Beyleri askerleriyle Cüneyd'e yardıma gelmişlerdi.

Yıldırım'ın büyük Şehzadesinin mağlûbedilmesi, kendilerinin daha rahat nefes almalarına sebebolacağından Cüneyt'le ittifak yapmak bu beylerin de işine gelmekteydi.

Emir Süleyman Bursa'dan çıkarak Ege bölgesine doğru harekete başladığı zaman, Marmara havzasından ayrılma-

dan önce yirmi beş bin kişiyi bulan ordusuna Ulubat'ta bir resmi geçit yaptırmıştı. Oradan Bergama üzerinden İzmir'e, İzmir'den de Cüneyd'in merkezi olan Ayasluğ yakınlarına kadar gelerek ordugâhını kurmuştu.

Maceraperest bir şahıs olan Cüneyt Bey bu sırada, Karaman ve Germiyanoğullarının, kendisini Emir Süleyman'a teslim edeceklerine dair bir habere inanarak, geceleyin Ayasluğdaki sarayını terkedip Emir Süleyman'a dehalet ederek canını kurtarmayı düşünmüş ve hakkında verilecek karara rızasını göstermek ve kendisini acındırmak için boynunda bir iple Osmanlı karargâhına gelmiş ve Emir Süleyman'a nedametini bildirerek itaatini arzetmişti.

Ertesi gün müttefikleri Cüneyd'i yerinde göremeyince, intizamsız bir şekilde geriye çekilmişler, Emir Süleyman da rahatça Ayasluğ'a girmişti.

Buradan Ankara önüne gelen Emir Süleyman İç Anadolu'nun bu stratejik şehrini veziriâzamı Candarlı Ali Paşaya kuşattırmıştı.

Çelebi Mehmed'in tâyin ettiği kale kumandanı Yakup Bey Ankara'yı kuvvet ve metanetle müdafaa etmekteydi. Çelebi Mehmet kale kumandanı'na mektup göndererek kendisi yetişinceye kadar müdafaaya devam etmesini bildirmişti. Fakat mektubu getiren adamlar Vezir Ali Paşanın eline düştüler. Ali Paşa bu sırada bir harp hilesine başvurarak mektubu getirenlerin haberi olmadan mektuptaki ifadeleri ustalıkla değiştirmiş, Çelebi Mehmed'in mektubunu, kendisi gelemiyeceği için şehri teslim etmesi şekline sokmuş, sonra da adamların kaçmalarına fırsat vermişti.

Kale kumandanı mektubu alınca şehri Ali Paşa'ya teslim etmişti (1406). Böylece bir müddet için Ankara Emir Süleyman'ın eline geçmiş oldu.

Ankara teslim olduktan sonra Çelebi Mehmet şehrin önlerine gelmişse de istirdat için kuvvetlerini kâfi görmiyerek hücum teşebbüsünde bulunmamış ve Emir Süleyman'la bir çarpışmayı göze alamamıştı. Daha ziyade Emir Süleyman kuvvetlerini baskın hareketleriyle tâciz etmeyi uygun bulmuştu. Kurnaz Şehzade Çelebi Mehmet, Emir Süleyman sefihlikten vazgeçmedikçe davanın kendiliğinden hallolunacağını ve günün birinde ağabeysinin kudretinin kendiliğinden çökeceğini hesaplamaktaydı.

Ankara'yı alan Emir Süleyman da Doğu istikametinde ilerlemiye teşebbüs etmişse de buralarda Ankara'dan daha sıkı bir mukavemetle karşılamış, bir netice alamadan Bursa'ya dönmüştü.

Süleyman, Bursa'da yine kendi âlemine daldığı sırada vaziyeti casusları vasıtasiyle öğrenen Çelebi Mehmet Ağabeysini gafil avlamak istemiş; derhal Bursa'yı zaptı hedef tutarak ordusuyla harekete geçmişti. Sakarya vadisine geldiği zaman nehirden karşıya geçmek için münasip bir yer ararken, Süleyman'a Çelebi Mehmed'in gelmekte olduğunu haber vermişler, Süleyman da bunun üzerine, yeniden harbetmeyip derhal Rumeli'ye dönmek istemişti. Fakat Vezir Ali Paşa alelacele Rumeli'ye geçişin iyi karşılanmıyacağını, kendisine bağlı olanları kendisinden soğutacağını ve hakimiyetini tanıyan halk arasında da panik yaratarak onların Çelebi Mehmet tarafına geçeceğini söyliyerek Süleyman'ı Rumeli'ye geçmekten alıkoymuştu. Bu arada, asker toplanıncaya kadar, mevcut kuvvetler Evrenuz Gazi'nin emrine verilerek Çelebi Mehmed'e karşı sevkedilmişti. Çelebi Mehmet Evrenuz Gazi emrindeki kuvvetleri bozmuşsa da; o sırada Vezir Ali Paşa ikinci bir harp hilesine daha başvurmuş, Çelebi Mehmed'e bir mektup yazmıştı.

Ali Paşa bu mektubunda; Çelebi'ye olan sadakatini belirttikten sonra, sadakatinin bir nişanesi olarak kabul edilmesi gereken şu haberi vermiş; Çelebi Mehmed'in ordusunda bir fesat hazırlandığını, yanındaki bütün erkânın Süleyman tarafına geçmek için fırsat kollamakta olduklarını bildirmişti.

Çelebi Mehmet Ali Paşadan aldığı bu mektubun doğruluğuna önce inanmamış, bir hile sanmıştı. Lâkin bir kaç gün sonra, mühim bir şahsiyet olan Saraptar İlyas'ın Süleyman'ın tarafına geçivermesi, Çelebi Mehmed'i Ali Paşanın mektubunun doğruluğuna inandırmış, bu suretle paşa tesadüfün yardı-

miyle hiylesinde muvaffak olmuştu. Bu hâdise üzerine Çelebi Mehmet harbetmek için daha fazla ilerlemekten vazgeçerek ordusunun kumandanı Ba -

İsa Çelebi
(Topkapı Sarayı müzesinde)

İsa Çelebi
(Ricaut'dan)

yezit Paşanın reyi ile geri çekilmiş, evvelâ Tokat'a, oradan da Amasya'ya gitmişti.

Böylece Ali Paşanın hilesi sayesinde Emir Süleyman hazırlıksız vaziyette yakalanmaktan ve bunun yaratacağı tehlikeden kurtulmuştu.

Çelebi Mehmet, hükmü altında bulunan yerlerin merkezi vaziyetindeki hareket ve tutunma sahası Amasya'ya dönmek üzereyken, Emir Süleyman Sivrihisar'ı ele geçirmek için bu kasabanın önüne gelmişti. Ankara mağlûbiyetinden sonra Karaman arazisine ilâve edilmiş bulunan Sivrihisar'ı muhasaraya başlarken Karamanoğlu'nun hücumuna maruz kalmıştı. Karamanoğlu, Cüneyt Beyle yaptığı ittifak dolayısiyle Ege bölgesine gitmişti. Cüneyd'in Emir Süleyman'a dehaleti yüzünden harp sahasında yalnız kalmasına rağmen Osmanlı ordusuna karşı bir muvaffakıyet kazanacağını uman Karamanoğlu hesaplarında aldanmıştı. Zira Emir Süleyman, birden bire mağlûbedilmiyecek derecede hazırlıklı ve kuvvetliydi. Hattâ Karamanoğlunu tekmil kuvvetleriyle karşılamak ihtiyacını hissetmiyen Emir Süleyman onun üzerine Evrenuz Beyi göndermişti. Evrenuz Bey de Karamanoğlunu Aksaray'ın ötesine kadar kovalamıştı.

Bu sırada Emir Süleyman'ın fazlaca kuvvetlenmesi Çelebi Mehmed'in de Karamanoğlunun da işine gelmemekteydi. Evrenuz Bey gibi muktedir bir kumandanın emrindeki kuvvetler İç Anadolu'nun ortalarına doğru ilerlerken her ikisinin de menfaatleri zedelenmekteydi. Çelebi Mehmet işte bu sırada diplomatik kabiliyetini yine göstererek Karamanoğlu ile anlaşmıştı. Hâttâ ikisi arasında bir ittifak meydana getirilmişti. Bu ittifak, O sırada Kırşehir tarafına gelmiş bulunan Çelebi Mehmed'in, Karaman hükümdarı ile Kırşehir'in Hâliye ovasında yaptığı mülâkat neticesinde kararlaştırılmıştı. Çelebi Mehmet'le Karamanoğlu anlaştığı için Evrenuz Gazi de daha fazla ileriye gitmeyip (1406) Ankaraya çekilmişti.

Musa Çelebi Rumeli'de

İsa Çelebi ile Musa arasında yapılan mücadelede Musa mağlûbolunca Kara-

manoğlunun yanına kaçmıştı. Musa Çelebi Karamanoğlunun yanında pek fazla kalmıyarak oradan da Çelebi Mehmed'in yanına gelmişti. Bazı kaynaklara göre; Musa'nın, Çelebi Mehmed'in yanına gizlice kaçmasına, Emir Süleyman'ın Karamanoğlu ile anlaşması sebebolmuştu. Emir Süleyman Musa Çelebi'nin serbest bırakılmaması için Karamanoğlu ile anlaşmış, Musa da bunu öğrenince, bir fırsatını düşürerek kaçıp Çelebi Mehmed'in yanına gitmişti. Gerçi Emir Süleyman'la Karamanoğlu'nun Musa hakkında anlaşması şüpheye mahal bırakmıyacak derecede teyid edilemezse de, Musa Çelebi'nin 1409 da Mehmet Çelebi'nin yanında bulunduğu ve onunla işbirliği ederek Süleyman aleyhine plânlar hazırladığında hemen hemen bütün kaynaklar müttefiktir.

Emir Süleyman Batı Anadolu Beyliklerinin ekserisini nüfuzu altına alıp kendisine bağladıktan ve Ankara'yı da aldıktan sonra, Çelebi Mehmed'in durumu sıkışıklık arzetmekteydi. Rumeliden başka Anadolu'nun batısına da hükmetmiye başlıyan Süleyman'ı, Anadolu'dan çıkarmıya Çelebi Mehmed'in kudreti kâfi gelemezdi. Karamanoğlu ile yapılan ittifak da Çelebi Mehmet için kâfi bir emniyet unsuru sayılamazdı.

İşte Emir Süleyman duruma hâkim görünürken Çelebi Mehmet gayet kurnazca hazırlanmış bir plânı tatbike koyulmuştu. Musa Çelebi'yi Rumeli'ye geçirerek Emir Süleyman'ı Anadolu'dan uzaklaştırmak ve harbi Rumeli tarafına nakletmek çarelerini düşünmüştü.

Esaretten kurtulduğu tarihtenberi Çelebi Mehmed'in yanında olduğu anlaşılan ve ona itaat eden Musa Çelebi Rumeli'ye geçince Mehmet Çelebi namına mücadele edecekti. Musa'nın Rumeli'ye geçirilmesinde Kastamonu hükümdarı İsfendiyar Beyin Karadeniz yoluyla Rumeliyle temasta olmasından istifade edilmişti. Eflâk Voyvodası Mirça ile gizlice muhabere edilerek kendisi bu dava için kazanılmıştı. Böylece Sinop'tan gemiye binen Musa Çelebi Eflâk kıyılarına çıkmıştı.

Emir Süleyman, rakibinin Eflâk yoluyla Rumeli'ye geçebileceğini hiç hesaplamamıştı. Şimdiye kadar Rumeli'ye geçiş için iki yol kullanılmıştı. Bunlar da İstanbul ve Çanakkale Boğazlarıydı. Emir Süleyman her iki Boğazdan da emin görünüyordu. Bir taraftan Bizans İmparatoru ile anlaşmış, Çanakkale Boğazında da emniyet tedbirleri almıştı. Hal böyleyken Musa'nın Rumeli'ye geçerek derhal faaliyete girişmesi Emir Süleyman'ı telâşlandırmıştı. Anadolu cihetindeki genişleme niyetini bir tarafa bırakarak Gelibolu üzerinden karşıya geçmişti. Boğazdan geçerken Gelibolu istihkâmını tamir edip yenilemiş olan Cenevizli Negro'yu hediyelerle taltif etmiş; İzmiroğlu Cüneyt Beyin Anadolu'da bir mesele çıkarabileceğini düşünerek onu da beraberine alıp Rumeli'ye geçirmiş ve Ohri valiliğine tâyin etmişti.

Bizans tarihcisi Dukas, Süleyman'ın Rumeli'ye geçerken İstanbul civarına geldiğini ve müttefiki olan imparatordan muahede gereğince vermesi icap eden yardım kuvvetini istediğini yazmaktadır.

Musa'ya gelince: Eflâk kıyılarına ayak bastıktan sonra, hummalı bir çalışma neticesi etrafına biraz kuvvet toplayabilmişti. Eflâk Voyvodası Mirça da Musa'ya yardım ediyordu. Musa bu sırada Mirça'nın kızını alarak onun damadı da olmuştu. Musa ayrıca Sırp despotu Stefan Lazareviç'in kardeşi Vuk'un da yardımını temin etmişti. Bulgar boyarları da Musa'ya müzahir olmuşlardı.

Musa Çelebi'nin Emir Süleyman'la muharebeleri

Musa Çelebi Rumeli'ye çıktıktan sonra topladığı kuvvetler ve temin ettiği yardımcı askerlerle bir şeyler yapabileceğine kanaat getirince büyük ağabeysi ile çarpışmayı göze almıştı. Her iki kardeşin kuvvetleri İstanbul yakınında bir yerde, veyahutta bir çok tarihcilerin kabul ettiği veçhile Bizans surları yakınında Haliçte Kasmidion (Hasköy) hisarı altında karşı karşıya gelmişti. Her iki tarafta Türklerden başka Hıristiyan askerler de mevcuttu. Süleyman'ın maiyetinde Bizanslıların verdiği yardımcılar. Musa'nın yanında da Mirçanın verdiği Eflâklılarla Vuk'un emrindeki Sırplar bulunuyordu.

Muharebe başlarken Sırp despotunun kardeşi Vuk'un maiyetiyle birlikte Emir Süleyman'ın tarafına geçmesi Musa'nın kuvvetini fazlaca sarsmış; Neticede Musa mağlûbolarak harp sahasından sür'atle uzaklaşmıştı.

Musa Çelebi
(Topkapı Sarayı müzesindeki Fransızca bir tarih kitabından)

Musa Çelebi
(Ricaut'dan)

Musa mağlûbolmakla beraber ümitsizliğe düşmemişti, mücadelesini daha kuvvetle yürütmiye gayret ediyordu. Süleyman ise galibiyetinin semeresini tam mânasiyle elde etmiye uğraşmıştı. Bu cümleden olarak mağlûp Musa'yı takip ettirerek yakalatmıya da çalışmamıştı. Musa ağabeysinin gafletinden çok iyi faydalanarak azimkârlığı ve cevvaliyeti sayesinde bilâhara mağlûbiyetinin acısını çıkarmıştı.

Musa, önce Sırp despotunun kardeşi Vuk'tan intikamını almıştı. Muharebe başlarken karşı tarafa geçen Vuk'u bir baskınla yakalıyarak öldürtmüştü (6 haziran 1410). Süleyman'ın taht kavgasını bir tarafa bırakarak tekrar icki ve eğlence âlemlerine dalması, Musa'nın yeniden kuvvet toplamasında lâzımolan zamanın kazanılmasına yardım etmişti.

Emir Süleyman'ın sefahatı ve Musa'ya yenilmesi

Musa Çelebi Rumeli topraklarında olduğu, yâni Emir Süleyman için tehlike hâlâ mevcut bulunduğu halde, Yıldırım'ın bu oğlu yine mutadı olan sefahat âlemlerine fazlaca dalmıştı. İçki, Emir Süleyman'ı harap etmekteydi. Çoğu zamanını sarhoşlukla geciren Süleyman'ın enerjisini içki yokeder derecede azaltmıştı. İyi yetişmiş, bilgili bir insan olmasına rağmen içkiye düşkünlüğü Süleyman'ın iyi vasıflarını körletmekteydi. Onun bu hali etrafındakilerin kendisinden soğumasına sebep olmaktaydı. Vaziyeti ustalıkla idare eden, Süleyman'ın içkiye düşkünlüğünden olan kusurlarını kapatan Veziri Ali Paşa 1406 da ölmüştü. Buna rağmen yine de kıymetli devlet adamlarına sahipti. Zaten onlar olmasa Süleyman'ın bu haliyle kardeşlerine karşı mücadeleyi devam ettirebilmesi müşküldü.

Emir Süleyman bilhassa son zamanlarında devlet idaresinden daha çok içki sofrası ve hamam âlemleriyle meşguldü.

Emir Süleyman günlerini böyle doldururken Musa Çelebi, Rumeli'de ağabeysine karşı meydana çıkan soğukluk ve muhalefetten de istifade ederek ye-

Emir Süleyman'a ait vesikalar

(İlâve : 38)

★

Osmanlı devletinin ilk devirlerine ait vesikalar, hemen hemen yok denilecek kadar azdır.

Buna başlıca sebep de; Ankara bozgunundan Bursa'ya kaçan ve Timur'un torunu Mirza Mehmed'in otuzbin kişilik ordusu tarafından yakalanmak için takibedilen Emir Süleyman'ın ancak saraydaki hazineyi ve kardeşlerini yanına alabilecek kadar bir zaman bulabilmiş ve her şeyi yerinde bırakmış olmasıdır.

Bursa sarayı, Timur'un askerleri tarafından yağma edilip yakıldığınndan bu meyanda Osmanlı Devletinin arşivi de mahvolmuştu.

Timur vak'asından sonra, İstanbul başşehir oluncıya kadar, yâni Fatih devrine kadar, Edirne Sarayında toplanmış vesikaların da fetihten sonra İstanbula getirilmeyip yerinde bırakıldığı ve Sarayın yanmasiyle bunların da ortadan kalktığı, bize intikal etmemiş olmasiyle anlaşılmaktadır.

Hakikaten, en eski malzemenin bulunduğu Topkapı Sarayı arşivinin, İstanbulun fethinden sonra. Fatih devrinden başlıyarak zenginleştiği görülür.

Osmanlı devleti vesikaları arasında mühim bir mevkii olan ve bir çok hususlarda aydınlatıcı malûmatı ihtiva eden Şer'i Mahkeme sicillerine de yakın zamana kadar lâyık olduğu ehemmiyet verilmemiş bulunduğundan, bunlar da muntazam bir silsile takibetmemektedir.

Osmanlı İmparatorluğunun Şer'i Mahkeme sicillerinin eksikliği, Devlet Arşivi gibi, Timur yağmasına ve tahribine, Edirne Sarayının yangınına bağlanamaz. 1939 senesine kadar ihmâledilmiş, oradan oraya taşınmış, çok zaman sahipsiz kalmış ve en eskisi ancak 867 tarihli olan bu sicillerin mühim bölgelere ait olanları tamamen elimizden geçtiği içindir ki, bu kanaati taşıyor ve son asırların ihmâlinin bunda âmil olduğunu iddia ediyoruz.

★

Yukarıda izahettiğimiz sebeplerden dolayı, Emir Süleyman'a ait bugün ancak

→

iki vesika mevcuttur. Bunlar da, şahıslar ve aileler elinde bulunduğu için ziyan olmaktan kurtulmuşlardır.

Emir Süleyman'ın bu iki vesikasından biri Topkapı Sarayında, diğeri de rahmetli Muallim Cevdet'in İnkılâp Kütüphanesine verdiği arşiv malzemesi arasındadır.

Her iki vesikada da, dikkati çeken nokta, Emir Süleyman'ın tuğrası ve bu tuğranın teamül hilâfına, dört tuğlu veya elifli oluşudur.

Tuğra bahsinde, ilâve 15 de yazdığımız veçhile; yukarıya doğru uzanan üç elif harfine tuğ veya doğrudan doğruya tuğranın elifleri denilir.

Klişesini koyduğumuz Emir Süleyman'ın «Emir Süleyman Bin Bayezid) tuğrası Osmanlı hanedanı tuğraları serisinde dört tuğlu ve ilerde, devri gelince bahsedilecek olan İkinci Bayezid'in şehzâdesi Âlemşah'ın tuğrası beş tuğlu olarak istisna teşkil ederler. Bunlar dışında, diğer bütün padişah ve şehzâde tuğralarının hepsi üç tuğludur.

Emir Süleyman'ın, merhum amcası Süleyman Paşa'nın vakfı için Mevlâ Hüsam'a hitaben olan bu hükmünü 806 (1404) senesinde, İsâ Çelebi'nin Eskişehirde yakalanarak boğdurulmasından sonra, Anadoluda tek başına kalan ve gittikçe kuvvetlenen Çelebi Mehmed üzerine hareketa geçip Bursa'yı aldığı zaman verdiği, yazının altındaki «Der mevzii Brusa» kaydından anlaşılmaktadır.

Üzerinde durulacak diğer bir nokta da, yazıdaki lisanın sadeliğidir.

Feridun Bey'in, Osmanlıların ilk devirlerine ait malzemenin eksikliğini gidermek için Münşaat'ında sıralamıya gayretettiği uydurma vesikaların ağdalı

→

niden kuvvet toplamıştı. Musa derlediği kuvvetlerle âni olarak Edirne önlerinde göründüğü zaman Süleyman yine bir hamam âlemiyle meşguldü.

Bu vaziyet karşısında Mihaloğlu Mehmet Bey hükümdarının huzuruna koşarak Süleyman'ı daldığı gaflet uykusundan uyandırmak ve tehlikenin büyüklüğünü izah etmek istemişti. Lâkin ickinin tesiriyle pek de kendinde olmıyan Süleyman bir beyit mırıldanarak Mihaloğlunu savmıştı. Bunun üzerine senelerden beri hudut boylarında saçını sakalını ağartan ihtiyar Evrenuz Gazi Süleyman'ın yanına gitmiş, Mihaloğlundan daha tesirli sözler sarfiyle tehlikeyi haber vermiye çalışmıştı. Süleyman Evrenuz'a:

— Ey ihtiyar Hacıbabam! Sen delimisin ki, bu hayallerle benim zevkimi bozmıya geliyorsun? Bu Musa kimdir ki, alelacele başına topladığı askerle benden taht almak emelinde bulunsun!

Sözleriyle onu da yanından uzaklaş-

→

ifadesiyle mukayesesi yapılmak için Emir Süleyman'ın hükmünün tam metnini burada vermeyi faydalı bulmaktayız.

«Sebeb-i tahrir-i kitab-ı hümayun oldur ki, darende-i tevki' mefharülkuzât Mevlâ Hüsam elindeki vakf-ı Köyceğiz ki merhum ammüm Süleyman Paşa tabe serâhunun vakfıdır, cemî-i avarizden ve tekâlîf-i dîvanîden ve sekban ve doğancı zahmetinden muaf ve müsellem kıldım.

Hiç âferîde badelyevm medhal idüp taarruz değürmeye ve zahmet vermiye. Her kim ki medhal idüp zahmet idecek olursa benim katımda suçludur, böyle bileler, mektubu mütalâa kılalar. Alâmet-i Şerîfe itimad idüp itikad getüreler. Tahriren fievail-i ramazan-il-mubarek. Senetü sitte ve seman-ı mie Hicriye Hilâliye Der Mevzi-i Brusa.»

★

Emir Süleyman'ın bu vesikalarından başka paraları da mevcuttur. 15 No. lu ilâvede, Osmanlı paralarında tuğranın ilk defa Emir Süleyman'ın gümüş akçesinde görüldüğünü kaydetmiştik.

Emir Süleyman'ın bu tuğralı akçesinden başka, iki gümüş akçesi daha bulunmuştur. Kutru 0.13 - 0,15 arasında değişen bu akçelerinden birinde 806, diğerinde 808 tarihi yazılıdır.

Para bahsinde de dikkati çeken nokta,

→

→

Emir Süleyman'ın Çelebi Mehmet gibi, Timur'un hâkimiyetini tanıyan müşterek bir sikkesinin ele geçmemiş olmasıdır.

Vak'aların tetkikine göre, Emir Süleyman'ın Mirza Mehmed'in takibinden kurtulup Edirne'ye kaçtıktan sonra Timur, ona bir elçi gönderip, yanına dâvet etmiş ve muayyen bir haraçla Rumelide hâkimiyetini tanıyacağını bildirmişti.

Emir Süleyman da, Timur'un İzmir seferi sırasında Ramazan isminde bir adamını ona yollamış, bazı mazeretler ileri sürerek dâvetine gelemediğini, fakat tâbi'i olduğunu söylemişti.

Bununla beraber Emir Süleyman'ın, Bizanslı'lardan her nekadar gemi hazırlanmasını istediği halde, Timur'un Rumeli'ye geçmiyeceğine kanaat getirdiği ve tâbiliğinin de lâfızda kaldığı, Timur'un Anadolu'dan çekilip gitmesiyle de onun yüksek hâkimiyetini parasında göstermiye lüzum ve korkusu kalmadığı, böyle bir parasının mevcut olmamasından anlaşılmaktadır.

Nitekim, Musa Çelebi de bu şekilde para kestirmemiştir.

Tetkik ettiğimiz meskûkât kataloğlarında ve bu kataloğlara geçmemiş, tanzim ve teşhir işi yeni tamamlanmış koleksiyonlarda, Yıldırım'ın şehzâdeleri arasında, parada Timur'un hâkimiyetini tanıyan yalnız Çelebi Mehmet olmuştur ki, 806 tarihinde kesilen akçesinin bir tarafında: «Demir Han Gürkân. Mehmet bin Bayezid han. Halledallahü mülkehu 806». Diğer tarafında: «Kelime-i şahadet. Duribe Brusa» yazılıdır.

tırmıştı. İhtiyar Evrenuz'dan sonra yine kendisini ikaz için huzuruna giden Yeniçeri ağasının da sakalını tras ettirmişti. Süleyman'ın sarhoşlukla işlediği bu hatalar kendisine pek pahalıya mal olmuştu. Ümera kendisinden yüz çevirdiğinden sakalı kestirilmek suretiyle hakarete maruz kalan yeniçeri ağası hepsini Musa tarafına geçmiye teşvik etmişti.

Emir Süleyman ve ümerası bu halde iken Edirne'yi muhasara eden Musa Çelebi'nin şehre kolaylıkla girdiği muhakkaktır (1410).

Emir Süleyman'ın ölümü ve şahsiyeti

Musa Çelebi Edirne'ye girerken, ümerası tarafından yalnız bırakılan Emir Süleyman sarhoşluktan ayılınca tehlikenin kendisi için nekadar büyük olduğunu anlıyabilmiş ve canını kurtarmak için İstanbul istikametinde kaçmıya başlamıştı.

Süleyman'ın Edirne'den kaçışından bahseden eserler, onun üç kişi ile yola çıktığını bildirirler.

Alelâcele Edirne'den ayrılıp İstanbul'a doğru yola çıkan Emir Süleyman'ı Döğenciler Köyü Türkmenleri elbisesinin ihtişamından ve atının takımından tanımışlardı. Köy halkından yetişkin beş erkek kardeş Süleyman'ın yolu üzerine çıktıkları zaman Süleyman bunlardan iki tanesini arka arkaya ok atarak vurunca diğerleri Şehzadeye ok yağdırıp atından düşürmeğe muvaffak olmuş - lar, ondan sonra da başını vücudundan ayırarak Edirne'de cülûs eden Musa Çelebi'ye göndermişlerdi.

Emir Süleyman'ın Edirne'den çıktığı zaman arkasından takip edenler tarafından yakalanıp öldürülmüş olması da ihtimal dahilindedir

Sarhoşluğu yüzünden mevkiini ve onunla birlikte hayatını kaybeden Emir Süleyman aslında olgun bir şahsiyete sahipti. Lâkin, içkiye düşkünlüğü ve hamam âlemlerine dalması onun şahsiyeti ile birlikte karakterini de değiştirip altüst etmişti. Güzel bir simaya sahip olan Süleyman, âlim ve san'atkârları korurdu. Gerek Bursa gerekse Edirne'de bulunduğu zaman âlim ve şairler yanından eksik olmazdı. Hayır ve ihsanı severdi.

Süleyman'ın sarayından eksik olmayan âlim ve şairler ona ithafen eserler meydana getirmişlerdir. Emir Süley - man âlim ve şairleri korumakla, dolayısiyle ilim ve edebiyatın gelişmesine hizmet etmiş sayılır. Timur istilâsı Osmanlılarda ilmî ve edebî hareketleri sarsmış bulunuyordu. Emir Süleyman âlim ve san'atkârları korumakla bu sarsıntının kısa zamana sığdırılmasına yardım etmiştir.

Emir Süleyman'ın himaye ettiği şairlerden Ahmedî, 8250 beyitten müte - şekkil İskendername isimli eserini Germiyanoğlu Süleyman Şaha ithaf için kaleme almışsa da sonradan bunu Emir Süleyman'a takdim etmişti. İskenderin hayatını ve muharebelerini anlatan bu manzum eserin sonunda Osman Gazi'den Emir Süleyman'a kadar Osmanlı tarihini anlatan bir kısım mevcuttur. Onun için İskendername Osmanlı tari - hinin en eski kaynakları arasında bir mevkie sahiptir. Şair Ahmedî «Cemşid-ü Hurşid» isimli âşıkane hikâyeden ibaret eseri ile «Tervih-ül-ervah» adlı tıbba dair kalem mahsulünü Emir Süleyman'ın emri ile yazmıştı.

Meşhur mevlûd sahibi Süleyman Çelebi de Emir Süleyman'ın himaye ettiği kimselerdendi. Aradan asırlar geçmesine rağmen bugün de zevkle ve dinî bir huşû içinde okunan, Türkiye camilerinde dinî hürmete garkolarak her zaman okunup dinlenen mevlûdu, Süleyman Çelebi 1409 yılında kaleme almıştı.

Yine bu devir şairlerinden Ahmet Daî de Emir Süleyman'ın himaye ettiği kimselerdendi. Şair Ahmedî gibi önce Germiyanoğlunun himayesini gören, hattâ Germiyan sarayında yetişip sonra Osmanlı sarayında gelişmesine devam eden Ahmet Daî «Çenkname, Ferahname» isimli manzum eserlerinden başka lûgat ve tefsire ait eserler de yazmıştı.

Zamanın meşhur şahsiyetlerini himaye eden Emir Süleyman sayesinde O zaman Edirne'deki saray âlim, sair ve musikişinasların toplandığı yer olmuştu. Himaye gören bu adamlar kendi sa-

halarında ilerlemek ve kuvvetlenmek imkânını elde ederken koruyucuları adına eserler de kaleme alıyorlardı. Ahmedî ve Ahmet Daî'den başka Mehmet bin şeyh Mustafa tarafından tercüme edilen Kavisname, Mehmet adında bir şair tarafından ışıkname, Hızır bin Yakup tarafından dinî ve felsefî siyasetname isimli eserler de Emir Süleyman'a ithaf edilmişti. Tıbbî eserleriyle meşhur Aydınlı hekim Hacı Paşa da Emir Süleyman'ın himayesine mazhar olanlardandı.

Rumeli'de Musa'nın hükümdarlığı

Musa Çelebi, Edirne'ye sahibolunca; Çelebi Mehmet'le yapmış olduğu anlaşmıya riayet etmiyerek hükümdarlığını ilân île namına para bastırmıştı. (1410). Böylece Osmanlı ülkesi yine tek kişinin eline geçmeyip iki şehzade arasında bölünmüş vaziyete düştü. Yıldırım'ın iki şehzadesinden Çelebi Mehmet Anadolu'ya, Musa Çelebi de Rumeli'ye hükmeder duruma girmişti. Emir Süleyman'ın ortadan kalkmasiyle Anadolu'da onun hâkimiyet ve nüfuz sahasına dahil yerler Çelebi Mehmed'in eline geçmiş oluyordu. Bundan sonra mücadele Musa Çelebi ile Mehmet Çelebi arasında olacaktı.

Musa Çelebi Emir Süleyman gibi âtıl bir kimse değildi. Bilâkis cevval ve cesurdu. Aynı zamanda sert ve haşin tabiatlıydı. Onun bu sert ve hattâ biraz da insafsız hali, Rumeli'de hükümdarlığını ilân ettiği günlerden itibaren kendi aleyhine sonuçlar vermişti.

Musa Çelebi'nin Emir Süleyman'ın yerine geçmesine Rumeli'deki akıncı kumandanları ile Süleyman'ın ümerası memnun olmuşlardı. Zaten bu memnuniyetlerini Emir Süleyman'dan yüz çevirip Musa'nın tarafına geçmeleriyle peşinen göstermişlerdi. Hıristiyan ülkelerine karşı cihad'ı temsil eden akıncı beylerinin, zamanının çoğunu zevkü sefaya ayıran Emir Süleyman gibi birisinden hoşlanmaları imkânsızdı. O Beyler ki; Türk idaresi altında bulunan o devir Rumelisinin hareketliliğinin mümessili, İslâmiyeti daha ilerilere götürmiye çalışan gazi temayülünün alemdarı idiler. Onun içindir ki; Osmanlı mülkünün birliği temin edilemediği halde akıncı beylerinin taşıdığı bu dinamik ruh, onları İstirya'ya kadar uzanan bir akın hareketine sevketmişti. Fetret devrinin saltanat kavgaları arasında böyle bir akın hareketinin vukuu, Rumeli'deki Türk kudret ve yerleşmesinin sağlamlığını ifade eder. İstirya'ya uzanan akın hareketinin Emir Süleyman zamanına rastlaması da ayrıca üzerinde durulması gereken bir meseledir. Akıncı Beyleri ve diğer ümeranın Emir Süleyman'da mevcut olmıyan dinamizme, Musa Çelebi'nin şahsında yeniden kavuşmalariyle beliren sevinçleri hiç te uzun sürmedi. Haşin tabiatlı Musa, ağabeysinin adamlarına emniyet edemediği için onları değiştirdi. Kör Melekşah adında birisini vezir yaptı. Mihaloğlu Mehmet Beyi de Beylerbeyi tâyin etti. Birkaç sene sonra çıkaracağı ayaklanma hareketiyle devletin başına büyük gaileler açan Şeyh Bedreddin-i Simavî'yi kazaskerlik makamına getirdi.

Yıldırım Bayezid'in bu cesur ve hareketli şehzadesi ilk iş olarak Sırp Kıralından intikam almak istedi. İstanbul surları dibinde Süleyman Çelebi ile harbe tutuşurken Sırp Kıralı Stefan'ın kendisinden ayrılıp karşı tarafa geçmesini cezasız bırakmamak için Sırbistan'a yürüdü. Mühim bir maden merkezi olan Novoberda'yı zaptetti; birçok esirler aldı. İsyan eden Vidin Bulgar Prensinin itaatini temin etti. Oradan Makedonya'ya yönelerek Struma = Karasu üzerindeki şehir ve kasabaları, ayrıca Bizanslılara terkedilmiş olan Karadeniz sahil şehirlerini geri aldıktan sonra da İstanbul'u kuşatmak için faaliyete geçti.

Musa Çelebi'nin İstanbul muhasarası

Musa Çelebi, Yıldırım Bayezit zamanında Bizanslıların taahhüt etmiş oldukları vergiyi istemek üzere, merhum veziriâzam Çandarlı Ali Paşanın kardeşi İbrahim Paşayı Bizans'a yollamıştı. Ağabeysi Ali Paşanın ölümünden önce Bursa kadısı bulunan İbrahim Paşa o sırada Musa Çelebi'nin hizmetindeydi. İbrahim Paşanın Bizans'a gidişi ile ilgili hâdiseler vesikaların kifayetsizliği dolayısiyle epeyce karışıktır. Mamafih eski tarihlerin kayıtlarından şu netice çıkarılabilmektedir.

İbrahim Paşa, Ankara harbindenberi ödenmiyen vergiyi istemek için Bizans'a gittiği halde, bu meseleyi bir tarafa bırakarak Bizans İmparatoru ile Musa Çelebi aleyhine ve Anadolu'daki Çelebi Mehmet lehine bir anlaşma yapmıştır. Ondan sonra da Musa Çelebi'nin yanma dönmiyerek Anadolu'ya geçmiş ve o sırada Bursa'da bulunan Çelebi Mehmed'in yanına gitmiştir. Hattâ imparatorun yazdığı bir mektubu da Çelebi Mehmed'e götürmüştür. İbrahim Paşanın Musa'dan yüz çevirerek Çelebi Mehmet tarafına geçmesine, rivayete göre; Musa Çelebi'nin, ümeranın mallarını müsadere etmek istemesi sebep olmuştur.

Bizans İmparatorunun Çelebi Mehmet tarafına temayülü ile istenen verginin de ele geçmemesi Musa Çelebi'yi Bizans'tan intikam almıya sevketmişti. Zaten Bizanslılar İbrahim Paşanın İstanbul'a gelmesinden daha önce Musa Çelebi'nin Emir Süleyman'ın terkettiği yerleri geri alma siyaseti gütmesinden dolayı Musa'ya karşı sempati beslemiyorlar; Yıldırım'ın hallerini görerek âdetâ ondan yılıyorlardı. Çünkü Musa Çelebî hükümdarlığını ilânettiği sırada ümera ve askerlerine hitaben: «Timur'un Asya'yı nasıl titrettiğini, babamın zayıf bir kuş gibi nasıl bu zalimin eline düştüğünü bilirsiniz. Bütün bu felâketlere sebep Rumlardır. İranlıları, Tatarları, bir sürü yabancıları yurdumuza sokan onlardır. Onların yüzünden yurdumuz yağma edildi. Kardeşim ise bu felâketi büsbütün arttırdı; vatanına ihanet etti. Babamın ve dedelerimin aldıkları yerleri Türk'ün ezeli düşmanları olan Rum'lara terketti. Biz, Bizans Tekfurunun hâkimiyetinin genişlemesine tahammül edemeyiz. Tekfurdan bütün Makedonya şehirleri, bilhassa Selânik alınmalıdır» diyerek Bizans'a olan düşmanlığını ve yapacağı harekâtı açıklamıştı.

İşte Sırbistan ve Makedonya harekâtından sonra Musa Çelebi İstanbul'u da muhasara etmişti (1411). Babası zamanında şehir dört defa muhasara edildiğine göre, Musa Çelebi'nin muhasarası, İstanbul'un Türkler tarafından beşinci muhasarasını teşkil etmektedir. Bu muhasarada surlar top ateşi ile dövülmüştür. Musa Çelebi İstanbul surları önüne geldiği zaman civardaki köyleri tahliye edilmiş buldu. Zira Bizans İmparatoru köylerin halkını surlardan içeriye almıştı. Bizans tarihlerine göre; muhasara esnasında Bizans kuvvetleri arada bir çıkış hareketleri yaparak, Türklerin şehri çok yakından sıkıştırmalarına mâni olmıya çalışmışlardı.

Bizans İmparatoru İkinci Manüel muhasaradan kurtulabilmek için bir takım siyasî kurnazlıklara başlamıştı. Bir taraftan Çelebi Mehmet'le anlaşmıya çalışırken, ayrıca da Musa Çelebi'nin başına yeni bir gaile açmak üzere Emir Süleyman'ın oğlu Şehzade Orhan'ı Rumeli'ye salıvermişti. Babasının ölümü üzerine kızkardeşi ile birlikte İstanbul'a kaçan, veya daha önce İmparatora rehin verilmiş bulunan şehzade Orhan Selânik taraflarında faaliyete geçmişti.

Musa Çelebi'nin karşısına, Rumeli topraklarında yeni bir saltanat rakibinin çıkması, Çelebi Mehmed'in de imparatorla anlaşması Bizans İmparatorluğunu bir kere daha kurtarıyordu.

İstanbul muhasarasının kaldırılmasına sebep olan Orhan Çelebi'nin durumu hayli karışıktır. Emir Süleyman'ın bu oğlu ile, Yıldırım Bayezid'in en küçük oğlu olup Bizans'a rehin bırakılan Kasım Çelebi'nin birbirine karıştırıldığı anlaşılmaktadır. Osmanlı tarihlerinden Âşıkpaşazade'de; Emir Süleyman'ın bir oğlu ile bir kızının babalarının ölümü üzerine Bizans'a kaçtıkları yazılıdır. Bizans tarihlerinde Emir Süleyman'ın oğlu Orhan ile kızına ait bâzı kayıtlara rastlanır. Ayrıca Kasım Çelebi'den de bahsedildiği görülür. Fakat, gerek Dukaş ve Frantzes gibi Bizans tarihcileri, gerekse Hoca Saadettin ve Hacı Kalfa gibi Türk tarihcileri ayrı ayrı zamanlarda Bizans'a rehin verilen şahısları yekdiğerinden ayırmıya yarayacak açık bilgi vermemişlerdir. İhtimal bunların birbirine karıştırılmalarına sebep olan noktalardan birisi, her ikisinin de Bizans'a yerleşirken yanlarında birer kız kardeşin bulunmasıdır.

Hammer de meseleyi tam çözememiştir. Hammer, Bizans İmparatoru ile Çelebi Mehmed'in dostluklarının sıklaştığı devrede, İkinci Manuel'in, Kasım

Çelebi ile hemşiresi Fatma'yı padişaha teslim ettiğini, padaşahın da kardeşini öldürmiyerek gözlerini oydurduğunu, Geyve hisarını ona mülk olarak verdiğini ve gözlerini çıkarttırmış olduğu Kasım'ı Bursa'ya gittikçe muhakkak ziyaret ettiğini yazar.

Buna mukabil ortada hiç bir hâdise yokken, Çelebi Mehmed'in kardeşi Kasım'ın gözlerini çıkarttıracağı düşünülemez. Halbuki Orhan Çelebi'nin imparator tarafından ikinci defa Rumeli'ye salıverildiğine, bazı akıncı beylerinin onunla işbirliği etmesi neticesi Çelebi Mehmed'in Yanbolu'da Orhan'ı yakalattığına dair görülen bir kayıt, gözleri çıkarılan şehzadenin Orhan olması ihtimalini ortaya koymaktadır. Bunu ihtimalden de daha kuvvetli hale getiren şey, Orhan'ın mezarının Bursa'da olmasıdır. Orhan Çelebi, pek çok insanın ziyaı ile neticelenen 1429 Bursa taununda ölmüştür. Kasım'ın ölüm yeri ise Bizans'tır.

Bursa'da gözleri çıkarılan şehzadenin Kasım değil Orhan olduğu böylece anlaşılmakla beraber, iade edilen kızın Fatma mı, yoksa Orhan'ın kızkardeşi mi olduğu meselesi kalıyor. İmparatorun iade ettiği ve Çelebi Mehmed'in bir sancak beyiyle evlendirdiği kızın hangisi olduğunu kat'i şekilde kestirmek için yeni tetkiklerin neticesini beklemek lâzımdır.

Çelebi Mehmed'in Rumeli'ye ilk geçişi

Mehmet Çelebi namına harekette bulunmayı taahhüt ettiği halde Edirne'de hükümdarlığını ilân eden Musa Çelebi'nin, Rumeli'ye sahip olduktan başka bâzı yerleri istirdat edip İstanbul'u kuşatması; Çelebi Mehmed'i Bizanslılarla anlaşmıya sevketmişti. Yıldırım'ın şehzadeleri arasında en küçüğü olmasına rağmen en kurnazı ve diplomatı olan Çelebi Mehmet, Bizans'ın maruz kaldığı sıkışıklıktan kendi namına faydalanmayı gözetirken, şehirleri kuşatılan Bizanslılar da Çelebi Mehmet'le anlaşmayı kendi çıkarlarına uygun buluyorlardı. Onun içindir ki; Bizans İmparatoru, muhasaradan kurtulmak gayesiyle Çelebi Mehmed'in Rumeli'ye geçmesini istiyordu. İmparator, şehzadelerin birbiriyle çarpışması neticesinde Osmanlıların birbirini yiyeceğini, buna mukabil Bizans'ın hayatiyetini muhafaza edeceğini düşünüyordu.

Çelebi Mehmet Gebze kadısı Fazlullah'ı elçilikle İstanbul'a göndermişti. Çelebi Mehmed'in elçisi Bizanslılarla anlaşmayı temin etmiş, bunun üzerine — Bizans tarihlerine göre — imparator, Çelebi Mehmed'i İstanbul'a davet etmişti. Çelebi Mehmet Üsküdar'dan İstanbul'a geçmiş ve şehirde üç gün misafir kalmıştı.

Bizanslılarla yapılan ittifak gereğince Çelebi Mehmet bâzı yerleri Bizans'lılara terketmeyi kabul etmişti. Bunun üzerine Çelebi Mehmed'in kuvvetleri Rumeli'ye nakledilmiş, Bizans'lılardan da küçük ve zayıf bir müfreze bunlara katılmıştı. Âşıkpaşazade Çelebi Mehmed'in Rumeli'ye geçme teşebbüsünü şöyle anlatır: «Sultan Mehmet veziri Bayezit Paşaya eder: Rumeli'ne geçmiye tedarik edin der. Kör Şah Melek kim Musa'dan kaçıp Bizans'a girdiği vakit andan Sultan Mehmed'e geldi. Bayezit Paşa eder: Sultanım Şah Melek Beyi okuyalım, görelim ol ne der. Okudular, geldi: Rumeli'ne geçmek isteriz, tedbir nedir? dediler. Şah Melek eder: Bizans Tekfuruna elçi gönderin kim, andan gayrı yerden geçmiye çare yoktur, dedi. Zira kim Gelibolu Musa'nın elinde idi. Gebze kadısı Fazlullah'ı elçi gönderdiler. İstanbul Tekfuru ona itimat ederdi».

Musa Çelebi ile Mehmet Çelebi arasında Çatalca yakınında İnceğiz mevkiinde yapılan muharebede (temmuz 1412) Çelebi Mehmet mağlûbolmuş ve perişan bir vaziyette Anadolu'ya kaçmıştı.

Musa Çelebi'nin Devlet erkânını gücendirmesi

Cesur ve hareketli bir insan olan Musa Çelebi'nin ayni zamanda sert ve haşin huylu bulunduğu yukarda söylenmişti. Musa Çelebi, haşin tabiatının yarattığı kırgınlığa ilâveten evvelce Süleyman Çelebi'nin yanında bulunup da hattâ son anda onun tarafını tutan devlet erkânına da itimatsızlık göstermesi bunlar üzerinde antipati yarat-

mıştı. O zamana kadar değerli hizmetler ifa etmiş ve bilhassa Rumeli halkı üzerinde derin nüfuza sahip kimseleri iş başından uzaklaştırması veya pasif vaziyete sokması Musa'nın en büyük hatâsı idi. Musa Çelebi Rumeli'ye çıktığı zaman bilhassa köylü ve halk tabakasına dayanarak muvaffak olabilmişti. Fakat onun asıl muvaffakıyetini temin eden şey, halk değil, devlet erkânının Süleyman Çelebi'den yüz çevirmesiydi. Rumeli'de asıl kudret devlet erkânı ile bilhassa Evrenuz Gazi gibi akıncı beylerinin elindeydi. Böyle mühim şahsiyetlerin gözünden düşmesi onun mevkiini sarsmıştı. Musa Çelebi'nin yüksek tabakayı teşkil eden erkân ve kumandanlara karşı beslediği itimatsızlık, bunların fırsat buldukça kendisinden kaçmalarına sebep olmuştu. Musa'dan ilk ayrılan devlet erkânı Çandarlı İbrahim Paşa Çelebi Mehmet tarafına geçmişti. Musa Çelebi'nin karşısında Çelebi Mehmet gibi ayni gaye uğruna mücadele eden bir kimse olamasaydı, belki de onun haşinliği ve ümeraya karşı şüpheci tavrı pek göze batmıyabilirdi. Zaten böyle bir şeyi en büyük fırsat sayan Çelebi Mehmet bütün dikkatini Rumeli'deki ümera üzerinde toplanmıştı. Musa Çelebi'nin Rumeli beylerinin emlâkini müsadere etmek istemesi ve onlara düşmanca tavır takınması, Çandarlı İbrahim Paşadan sonra Evrenuz Gazi, Mihaloğlu Yahşi, Budak ve Sinan beyler gibi mühim şahsiyetlerin de karşı tarafa geçmelerine sebebolmuştu.

Bunlar arasında bilhassa Evrenuz Gazi'nin Çelebi Mehmet'le anlaşması çok mühimdi. Rumeli'de pek fazla taraftarı bulunan ve bütün halkın sevgi ve saygısını kazanmış olan Evrenuz Gazi, Musa Çelebi'ye gücenmiş Yenice, Vardar veya Karaferye'de inzivaya çekilmişti. Taraftarlarının çokluğundan dolayı Musa Çelebi ondan çekiniyor, o da Rumeli ümerasını mallarına yersiz el koymalarla hırpalıyan Musa Çelebi'den ürküyordu. Musa Çelebi Evrenuz Gazi'nin gönlünü almak için yanına çağırmışsa da, o ihtiyarlığını ve gözleri görmediğini beyan edip oğlu Ali Bey vasıtasiyle takdim ettiği mektupla gelmediği için özür dilemişti. Lâkin Musa Çelebi, muhakkak gelmesinde israr edince Edirne'ye gitmiye mecbur olmuştu. Evrenuz Gazi o sırada doksan yaşını aşkın bulunuyordu. Eski Osmanlı tarihlerinin kaydettiği rivayete nazaran; Musa Çelebi Evrenuz Gazi'nin gözlerinin hakikaten görüp görmediğini anlamak için, yemekte ona kurbağa kızartması ikram etmişti. Tehlikeyi sezen Evrenuz Gazi ise, kör taklidi yaparak kurbağa etini yemişti. Bunun üzerine yine yerine gönderilmiş, fakat oğlu Ali Bey Musa Çelebi'nin hizmetinde kalmıya mecbur olmuştu.

Çelebi Mehmed'in ikinci defa Rumeli'ye geçmesi

İnceğiz mağlûbiyeti üzerine Anadolu'ya kaçan Çelebi Mehmet, bir taraftan kendisini kuvvetlendirmiye, öte taraftan da Musa Çelebi'yi zayıf düşürecek tedbirler almıya gayret ediyordu. Rumeli'ye ilk geçişinde Bizans İmparatoru ile dost ve müttefikti. Mağlûben Anadolu'ya çekilince de bu dostluğu devam ettirmiye çalıştı. Ayrıca Musa Çelebi'den memnun olmıyan Rumeli Beyleri ile de muhabereye girişti.

Evrenuz Gazi Edirne'den Yenice Vardar'a dönünce, oğlu Ali Bey vasıtasiyle Çelebi Mehmet'le haberleşerek onun tarafını tutacağını bildirmişti.

Rumeli'nin ilk fatihi Süleyman Paşa ile birlikte Avrupa topraklarına ayak basan Evrenuz Bey o zamandan beri Rumeli'de saçını sakalını ağartmış, ömrünü muharebelerle doldurmuş bir kumandandı. Rumeli'nin askerî durumu kadar siyasî çehresini de onun kadar bilen az bulunurdu. İşte bu mühim şahsiyet Rumeli'de tutulacak yol hakkında da Çelebi Mehmed'e bilgi veriyordu. Evrenuz Gazi'nin, Çelebi Mehmed'e Musa ile çarpışmak için Rumeli'ye geçtiği zaman Sırp hududuna gelinciye kadar esaslı bir muharebe vermekten çekinmesini tavsiye ettiği anlaşılıyor. Zira Sırp hududundaki beylerden Paşa Yiğit, Budak Bey ve Tırhala Beyi Sinan Beyin tam zamanında Çelebi Mehmed'e katılmalarını Evrenuz Gazi temin etmişti. Çelebi Mehmed'in Sırp Despotu Stefan Lazarevoiç ile anlaşmasında da Evrenuz Gazi birinci derecede rol oynamıştı.

Yıldırım'ın Musa Adında Kaç Şehzadesi Vardı?

(İlâve : 39)

★

Bursa türbeleri gezildiği vakit Sultan Orhan'ın türbesinde bir sandukanın baş tarafında (Yıldırım Bayezid Han'ın şehzâdesi Musa Çelebi, 816); Murat Hüdavendigâr türbesinde, Hüdavendigârın sol tarafında yine bir sandukada (Yıldırım'ın oğlu Musa Çelebi, 816) ve Yıldırım Bayezid türbesinde de bir sandukanın üzerinde (Yıldırım'ın şehzâdesi Musa Çelebi 816) levhaları görülür.

Musa Çelebi aynı zamanda üç yere gömülemiyeceğine ve Yıldırım'ın da maddeten 816 da ölen üç tane Musa adında çocuğu olmadığına göre, saltanat iddiasına kalkan ve Sofya civarında Çelebi Mehmed'in kuvvetlerine mağlûp olup bir rivayete göre kaçarken bir bataklıkta boğulan; tarihçi Jirecek'e göre de esir edilip Çelebi Mehmed'in yanına getirildikten sonra onun emriyle çadırında boğdurulan Musa'dan başka, Yıldırım'ın Musa isminde çocuğu var mıydı?

Bu muammanın halline çalışmadan önce, Bursa türbelerinde kime ait olduğu meçhul bir takım kabirler ve sandukalar bulunduğunu, bilhassa kadınlara aid olanların tesbitinin çok güç olduğunu kaydedelim.

Şer'î Mahkeme sicilleri üzerinde yapılacak itinalı ve sabırlı bir çalışma ile türbelerdeki bir kısım meçhullerin ortadan kalkacağı kanaatindeyiz.

Bu vaziyet yalnız Bursa türbelerine mahsus değildir. İstanbul türbeleri de, çoğu selâtin türbesi olduğu halde, bu durumdadır; aidiyeti bilinmeyen sandukalar çoktur.

★

Tarihî kayıdlara göre Yıldırım Baye-

→

zid'ın Musa adında iki oğlu olduğu anlaşılmaktadır.

Sayın Ord. Profesör Uzunçarşılı İsmail Hakkı'nın yazdığı Osmanlı Tarihinin birinci cildinde, bu hususda şöyle, küçük bir not bulunmakta ve «Yıldırım Bayezid'in Musa adında iki oğlu olup, birincisi küçük yaşda iken ölerek dedesi Birinci Murad'ın türbesine gömülmüş ve ikincisi ise, babasının yanına defnedilmiştir.» denilmektedir. Fakat Sultan Orhan türbesindeki Musa'ya temas edilmemektedir.

Vâkıa, Bursa Şer'î Mahkeme sicillerinden 239 numaralı defterin 190 ıncı sahifesindeki bir hüküm sureti, Yıldırım'ın hali hayatında vefat eden oğlu Musa Çelebi ruhuna Kur'an okunması için vakıflar tesis ettiğini göstermektedir. Bundan anlaşılacağı üzere, Yıldırımın Musa adında kendisi hayatta iken vefat eden bir oğlu vardır.

Rahmetli Kâmil Kepecioğlu, bu fermana dayanarak, Musa Çelebi'nin Murat Hüdavendigâr türbesinde gömülü olduğunu yazmışsa da fermanda bu hususda en ufak bir kayıt, sarahat yoktur. Onun için bu şehzâde ya Sultan Orhan'ın veya Hüdavendigâr'ın türbesinde medfundur.

Saltanat fasılasında, Emîr Süleyman'ı bertaraf ettikten sonra Rumeli'de üç sene kadar hükümdarlık eden Musa Çelebi'nin, babasının türbesinde gömülü olduğunda ise şüphe edilemez.

Üçüncü Musa Çelebi için ise, İkinci Bayezid'in torunu olup da Yavuz tarafından Bursa'da boğdurulan Musa akla gelmektedir.

Can ve malları bakımından huzursuzluk duyan Rumeli beyleri ile anlaşan Çelebi Mehmet, siyasî kombinezonlarla da ayrıca kuvvet temin edince ikinci defa Rumeli'ye geçmişti. Çelebi Mehmed'in yanında bu defa kayın biraderi Dulkadır oğullarından Süleyman Beyin emrinde bir miktar Dulkadırlı asker de vardı.

Timur'un Anadolu'dan Çekilmesini müteakıp Dulkadir Beyliği hükümdarı Nasıreddin Mehmed'in kızlarından biri ile evlenen Çelebi Mehmet, akrabalık bağı kurduğu gündenberi Dulkadırlılarla müttefik bulunuyordu. İşte bu ittifak dolayısiyledir ki Nasıreddin Mehmed'in oğlu Süleyman Bey emrindeki Dulkadırlı askerler Çelebi Mehmed'in yanında Rumeli'ye geçiyordu.

Çelebi Mehmet Doğu Trakya'da Vize'de ordugâh kurduğu zaman Evrenuz Gaziden bir mektup almıştı. Evrenuz Gazi mektubunda ona iltihakını bildiriyor ve Rumeli Beylerinin niyetleri hakkında da esaslı bilgiler veriyordu. Çelebi Mehmet Edirne'ye doğru ilerledikçe Rumeli'deki beylerin iltihakına şahit oluyordu. Bu vaziyet karşısında Çelebi Mehmed'e mukavemet edemiyeceğini anlıyan Musa Çelebi Bulgaristan'a doğru çekilmiye başlamıştı. Musa'nın yanında Mihaloğlu Mehmet Bey ile Timurtaş Paşazade Umur Beyden gayri büyük beylerden kimse kalmamıştı.

Çelebi Mehmet Bulgaristan'a girince önce Karadeniz sahil yolunu, ondan sonra Balkan dağlarının güneyini takip etmişti. Filibe yakınında Musa'nın karşısına çıktıysa da müttefikleriyle birleşebilmek için muharebe etmedi. Oradan Sırbistan'a doğru ilerledi. Nişe yaklaştığı zaman Sırp askerleri de iltihak etmişler; bu arada Rumeli'deki meşhur kumandanlar da maiyetlerindeki kuvvetlerle Çelebi Mehmed'e katılmışlardı.

Çelebi Mehmed'in kuvvetleri fazlalaştıkça Musa Çelebi ricatte devam ediyordu. Nihayet Sofya'nın güneyinde Samakov kasabası civarında Çamurlu Derbend mevkiinde Musa muharebeyi kabule mecbur olmuştu. Yapılan muharebede Musa'nın kuvvetleri bozulmuştu. Musa'ya sadık kalmış, silâh arkadaşlarını beri tarafa çevirmek için ön saflara giderek «Evlâtlarım? Osmanlı şehzadelerinden en âdilinin en fâzılının tarafına geçmek için daha ne bekliyorsunuz? Ne kendisinin ne başkasının selâmetini düşünmeyen bir zalimin maiyetinde niçin hakir ve zelil kalmalı!» diye bağıran yeniçeri ağasının üzerine kılıcını sıyırarak atılan Musa Çelebi onu bir vuruşta öldürmüştü. Musa Çelebi şiddet ve cesaretle çarpışmasına rağmen, az sayıdaki kuvvetleri mağlûbolduğundan kendisi de yaralanarak kuzey istikametinde kaçmıya başlamıştı. Fakat Çelebi Mehmet arkasını bırakmıyarak takipciler göndermişti. Takibe memur kuvvetlerin başında bulunan Sarıca (paşa), Musa Çelebi'yi bir bataklıkta çamura saplanmış ve ölmüş vaziyette buldu (10 temmuz 1413). Musanın cesedi Bursaya gönderilerek babasının yanına defnedildi. Âşıkpaşazade tarihinde Musa Çelebi'nin bataklıkta yakalandıktan sonra Çelebi Mehmed'in yanına getirildiği gece çadırında boğulup maslahatının görüldüğü yazılıdır. Bizans tarihcilerinden Dukaş ise kan kaybından, Halkondil de boğdurularak öldüğünü kaydederler.

Çelebi Mehmet, Musa Çelebi'ye sonuna kadar sadık kalan mühim şahsiyetlerden Mihaloğlu Mehmet Beyi tevkif ederek Tokat kalesine hapsettirmiş; kazaskeri Şeyh Bedreddin Mahmud'u da İznik'te göz hapsine aldırmıştı.

Çelebi Mehmed'in tuğrası

ÇELEBİ MEHMET

✶

Çelebi Mehmed'in Sulh siyaseti — Karaosmanoğlu Mehmet Bey'in Bursa'yı muhasarası — Cüneyt Bey hâdisesi — Karaman Seferi — Venediklilerle ilk deniz savaşı — Efläk'in haraca bağlanması — Çelebi Mehmet zamanında Macaristan, Arnavutluk — Çandaroğulları'yla münasebet — Samsun'un zaptı — Osmanlıların doğu sınırları — Şeyh Bedrettin hâdisesi — Börklüce Mustafa ve Torlak Kemal'in isyanları — Şeyh Bedrettin'in yakalanması — Mustafa Çelebi ailesi — Bizans İmparatoru ile mülâkat — Çelebi Mehmed'in ölümü — Şahsiyeti — Çocukları — Devrinde yapılan eserler.

✶

Musa Çelebi'nin ölümü ile Çelebi Mehmed'in karşısında rakip kalmadığından bütün Osmanlı tarihi yazarlarının çoğunlukla Fetret Devri veya Fasıla-i Saltanat adı verdikleri devir bu suretle sona ermişti.

Yıldırım'ın oğullarından İsa, Musa ve Süleyman Çelebi'ler Osmanlı mülkünün tamamına sahip olamadıklarından padişah sayılmamışlardır. Fetret devrinin sona ermesiyle Çelebi Mehmet Osmanlı topraklarının tamamına hükmetmiye başladığından, kendisi Yıldırım'dan sonraki padişah, yâni beşinci hükümdar kabul edilmişti.

Babası: Yıldırım Bayezit

Annesi: Devlet Hatun

Doğduğu tarih: 1387

Padişah olduğu tarih: 1413 (1402 Ankara mağlûbiyetinden sonra kardeşleriyle yaptığı saltanat kavgasından galip çıkıyor, tek başına hâkim olmuştur.)

Öldüğü tarih: Mayıs 1421

Bilinen zevcesi: Emine Hatun (Dulkadir oğlu Süli Beyin kızı)

Çocukları: Murat (Emine Hatun'dan), Mustafa, Ahmet, Yusuf, Mahmut, Kasım, Hatice, Ayşe, Selçuk, Sultan Hatun, Hafsa Hatun ve ismi bilinmiyen iki kız daha).

Türbesi: Bursa'ra Yeşil Türbe diye mâruftur.

Vezirleri: Osmancıklı İmam zâde Halil Paşa (1406 dan sonra — Ölümü ?), Çandarlı İbrahim Paşa (1417 — ?), Tokatlı Mehmet Paşa (? — ?), Bayezit Paşa (1417 — 1421).

Ankara bozgunundan sonra Amasya'ya cekilen Çelebi Mehmet, ne Yıldırım'ın en büyük oğlu, ne de en fazla ümera ve askerle harp meydanını terkeden şehzade olmadığı halde saltanat mücadelesini başarı ile sona erdirip devletin birliğini temin edebilmişti. Çelebi Mehmet, gerek Fetret devri boyunca, gerekse Padişahlığı sırasında zekâ,

diplomatik kabiliyet ve mücadele azmi bakımından parlak bir imtihan vermişti. Fakat onun bu hasletlerinin yanında, Fetret devrinin başında ancak on beş yaşında bulunduğu gözönüne getirilirse, muvaffakıyetinin sırrını başka noktalarda da aramak icabeder.

Çelebi Mehmed'in kaçtığı, sonra da Timur'un müsaadesiyle kendi payına düşen Amasya sancağı ve çevresi, ne diğer şehzadelere düşen mıntıkalardan daha zengin, ne de daha büyük idi. Üstelik Timur istilâsından da hayli müteessir olmuştu. Buna rağmen Çelebi Mehmet Osmanlı devletinin birliğini kurmak için ilk kudret ve mânayı oradan aldı. Fetret devrinin devamı müddetince Çelebi Mehmed'in her bakımdan kuvvet aldığı saha Amasya ve çevresiydi. Bu bölge Çelebi Mehmed'e sadece askerî bakımdan değil fikrî yönden de destek olmuştu. Şüpheye düşmeden denilebilir ki; Çelebi Mehmet Osmanlı birliğini yeniden kurma vazifesini üzerine alırken Sancakbeyliği etmiş olduğu yerin fikrî olgunluğundan istifade etmiş, ayni zamanda bu bölge halkının taşıdığı cihad temayülünden ve bu temayülün dinamizminden faydalanmıştı. Fetret devri mücadelesine katılan diğer üç şehzade sultan unvanını almadığı halde, bu unvanı yalnız o almıştı. Bu unvanı alması da, bir paradan öğrendiğimize göre en geç 1407 senesindedir. Diğer şehzadeler paralarında kendileri için sultan unvanını kullanmamışlar, babalarının isimlerinin yanında kendi adlarını zikretmekle iktifa etmişlerdir. Osmanlılarda ilk defa Tuğralı para bastıran Süleyman da şehzadelerin en büyüğü olmasına rağmen aralarında sultan unvanı mevcut değildi.

Çelebi Mehmet
(Topkapı Sarayı müzesinden)

Devlet ve ülke birliği idealine el attığını, Sultan unvanını kullanmakla gösteren Çelebi Mehmet, bunu muhit ve maiyetinden kuvvet almadan yapamazdı. Maiyetini teşkil eden kimseler içinde en mühim şahsiyetler Bayezit ve Hacı İvaz paşalardı. Bunların her ikisi de Çelebi Mehmed'e Sancakbeyi bulunduğu sırada intisap etmişlerdi. Bayezit Paşa aslında Amasya'lı olup Yahşi Beyin oğlu idi. Fetret boyunca derin bir sadakatle efendisine hizmet etmiş ve padişahlığı zamanında ve ziriâzamlıkla Rumili Beylerbeyliğini beraberce ifa etmişti. Tokatlı Ahî Bayezid'in oğlu olan Hac. İvaz Paşa da timarlı sipahi iken Çelebi Mehmed'in maiyetine verilmiş ve fetret devrinde onun hükümdarlığını temine Bayezid Paşa ile birlikte çalışmıştı. Daha sonra da ikinci vezirliğe kadar yükselmişti. İşte en başta bu iki şahsın yine bunlar gibi Çelebi Mehmed'in hükümdarlığını temine çalışanlardan ülemadan Amasyalı Safi Bayezid ile Tokatlı Bicaroğlu Hamza Beyin genç şehzadeyi mücadeleye ve Osmanlı Devletini yeni baştan ihyaya teşvik ettikleri görülür. Böylelikle Çelebi Mehmed'e birinci derecede hizmet eden ve ona müessir olan şahsiyetler, Yıldırım'ın bu durendiş şehzadesinin tutunduğu bölgenin adamları idiler.

Amasya ve çevresinde Selçuk'lular devrinden beri teşekkül eden «millî şu-

ur» un, buralarda kurulan ilim müesseseleri ile «devlet ve ülke birliği» fikrine doğru tekâmül ettiği muhakkaktır. Zira Çelebi Mehmet şehzadeliğinden itibaren bu olgun fikirlerden istifade etmiş, taht'a namzet olan oğlu Murad'ın da iyi yetişmesi için onu; en sıkışık zamanlarda kendisinin istinat ettiği, Amasya'ya göndermişti.

Tarihci P. Wittek de Amasya ve çevresinin bu bakımdan rol ve ehemmiyetine şu satırlarla işaret etmektedir: «Şimdi Ankara bozgunundan sonra devletin yeniden kuruluşunun, hareket noktasını niçin doğu eyaletinden aldığını bilmek meselesi kalıyor. Evvelâ şu-

Çelebi Mehmet
(Kapıdağlı serisinden)

nu hatırlatalım ki bütün Küçük Asya'da Amasya mıntıkası, on birinci yüz yıl Türk istilâsı sırasında bir Türk Gazi Beyliğinin kurulmuş olduğu ilk yerdir. Bu Gazi devleti sonradan yüksek Müslüman medeniyetini temsil eden Anadolu Selçuklu Sultanlığı tarafından yutulmuş ise de bu Gazi Danişmendliler bölgesi, buna rağmen, aslî karakterini ve Türk - Gazi an'anelerini kaybetmemişti. Türk hayatının henüz büyük kısmı itibariyle göçebe hayat şekillerinde devam ettiği bu dağlık bölgede on sene kapanmış olmak, genç Osmanlı şefi için millî şuur ve an'ane bakımından yeniden tav almak demekti. Birinci Mehmet doğudaki eyaletinin cevheri olan bu öz değeri görebildi.»

Çelebi Mehmed'in muvaffakıyetini sağlıyan sebepler arasında şahsî kabiliyetleri, muhit ve maiyetinin tesir ve yardımlarından başka âmiller de göze çarpar. Bu cümleden olarak kardeşlerinden Süleyman'ın içki iptilâsı ile Musa'nın sertliği Çelebi Mehmed'in işine yaramıştı. Önce Emir Süleyman'a hizmet edip sonra da Musa Çelebi'ye kalan meşhur ümeranın da şahsî menfaat ve mevkî düşkünlüğü gibi hasis ve âdî hislerden uzak olarak devlete hizmet fikrine sadık kalışları; hem Çelebi Mehmed'e Osmanlı tahtını, hem de fetret devrinin on bir yıla sığmasını temin etmişti.

Musa Çelebi hamiyet sahibi bir insan olmakla beraber, tabiatının sertliği, iki sene dört buçuk ay süren Rumeli'deki hükümdarlığının daimî mücadele ile dolu olması, onun mühim eserler bırakmasına mâni olmuştu. Onun içindir ki, Edirne'de Süleyman'ın başlattığı cami'i tamamlamak fırsatını dahi elde edememiş ve şehirde imar bakımından yaptığı tek icraatı sarayın etrafını yüksek bir duvarla çevirtmek olmuştu. Rumeli'ye hükmettiği sıralarda kurulan Gelibolu'daki mektebi de ne gariptir ki bilâhare kendisini yakalamak için takip eden Sarıca Paşa tarafından tamamlanmıştı.

Çelebi Mehmed'in muvaffakiyetinin sebepleri

Daha Fetret devrindeyken Sultan unvanını kullanmıya başlıyan Çelebi Mehmet, saltanat kavgalarından muzaffer çıkarak Osmanlı mülkünün tamamına sahibolunca, Osmanlı tarihcilerinin Fasıla-i saltanat dedikleri devre de kapanmıştı. Musa'nın ölümüyle ortada rakip kalmadığından 1413 yılı temmuzunda Edirne'de Çelebi Mehmet tahta cülûs etmiş ve kendisine biat edilmişti.

Çelebi Mehmet, Fetret devrinden başarı ile çıkıp Osmanlı mülkünün birliğini sağladığından ve yaptığı bu büyük işten dolayı bütün dünya tarihcileri onu Osmanlı devletinin ikinci kurucusu kabul ettikleri gibi, kendisinden sonraki padişahlar da onun neslinden gelmişlerdir. Fetret devrinin bin bir müşkülünü yenme kudretini gösteren Çelebi Mehmet, 1413 den 1421 yılına kadar devam eden padişahlığını da devamlı didinme ve mücadele içinde geçirmişti. Yıldırımın şehzadeleri arasında en seçkin şahsiyete ve üstün meziyetlere sahip olanı odur. Rakik bir kalbe sahip olmakla beraber, celâdet ve cesareti de nefsinde cemettiği görülmektedir. Eski Osmanlı tarihleri onun eşkâlini ve manevî tarafını anlatırken: «Siyah çatık kaşlı, uzun kirpikli, gayet beyaz tenli, güzel endamlı, pazusu kuvvetli, gösterişli ve pehlivan yapılı; vakur, zulümden nefret eden, adalet sahibi, muamelesinde Çelebi, cesur fakat halim tabiatlı» bir insan diye bildirirler.

Çelebi Mehmed'in muvaffakıyetini teminde müessir olan üstün meziyetlerini yalnızca Osmanlı tarihleri değil, Bizans tarihcileri de aynen beyan ederler.

Çelebi Sultan Mehmed'in sulh siyaseti

Çelebi Sultan Mehmet tek başına idareyi eline alınca, başta Bizanslılar - dan olmak üzere bir çok devlet ve beyliklerden elçiler gelerek tebriklerini bildirmişlerdi. Bizans tarihçileri bilhassa Bizans'tan gelen elçilere Çelebi Meh - med'in çok samimî davranışına, ziyafet çekişine ve bu ziyafette imparator için dostluğunu belirten sözler sarfedişine dair epeyce tafsilât verirler. Çelebi Mehmet, Musa Çelebi ile mücadelesi sırasında imparatorla yaptığı ittifakına sadık kalmış ve Musa'nın Karadeniz ve Marmara sahilleri ile Selânik civarında istirdat ettiği yerleri geri vermişti. Çelebi Sultan Mehmed'in Bizans İmparatoru İkinci Manuel Paleologos ile diğer devletlere karşı takibettiği bu sulhperver siyasetinin sebebini; onun muahedelere sadakatte gösterdiği hassa - siyetle beraber, on senelik dahili müca-

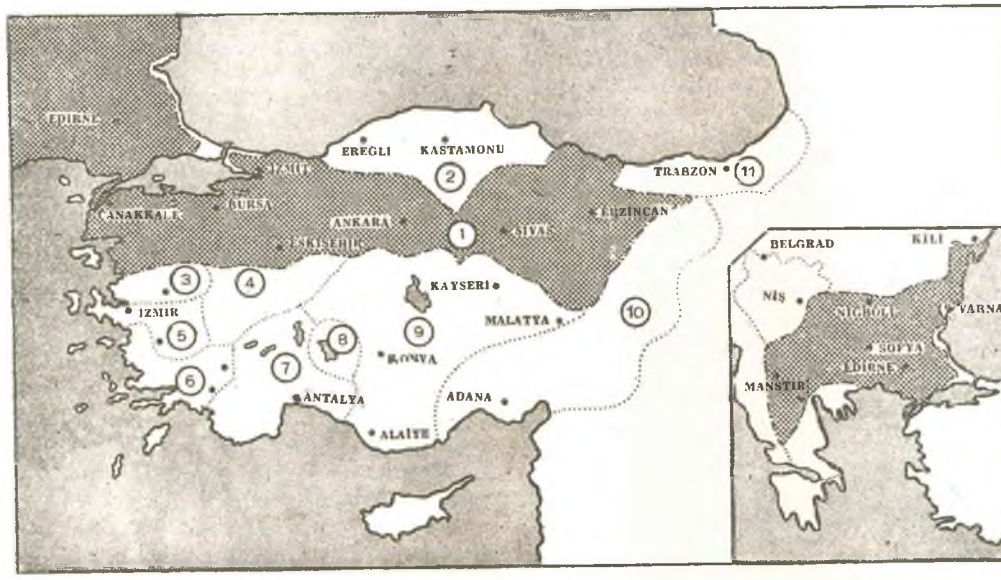

Çelebi Mehmet tek başına hâkim olduğu sırada Osmanlı ülkesi

1 Osmanlı ülkesi, 2 Candaroğulları, 3 Saruhan, 4 Germiyan, 5 Aydınoğulları, 6 Menteşe, 7 Hamidoğulları 8 Eşrefoğulları, 9 Karamanoğulları, 10 Dulkadiroğulları, 11 Trabzon kırallığı

deleden yeni çıkan memleketin sulh ihtiyacını takdirinde aramalıdır.

Bizans imparatorunun elçisinden başka Çelebi Sultan Mehmed'i tebrik eden Venedik, Ceneviz, Ragüza (Dubrovnik) cumhuriyetleri ile Sırp, Eflâk Beyleri, Yanya Dukası, Mora Despotu, ve Ahaya Prensinin elçileri de ayni şekilde dostane karşılanıp izaz ve ikram gördüler. Çelebi sultan Mehmed'in sulh arzusunu sezen Venedik'liler, kolonilerinin emniyeti ile ilgili bir muahede akdettiler. Ragüza cumhuriyeti ile de himaye muahedesi yenilendi.

Bu suretle Timur istilâsının fecî neticeleri ve Fetret devrinin kanlı mücadeleleri ile sarsılan devlet bünyesi sükûn ve asayişe kavuşturularak on bir yıllık sarsıntının acı tesirleri giderilmiye çalışıldı. Lâkin, memleketin muhtelif köşelerinde başgösteren bir takım ayaklanma hâdiseleri ile dış tecavüzler Çelebi Sultan Mehmed'in devamını arzuladığı sulh ve sükûnu yeniden bozdu.

Karamanoğlu Mehmet Beyin Bursa'yı muhasarası

Şehzadeler mücadelesi devam ederken Süleyman Çelebi'ye karşı cephe alan Karamanoğlu Mehmet Bey, 1406 tarihinde Çelebi Mehmet ile ittifak etmişti. Fakat ahde sadakatten ziyade menfaatinin adamı olan Karamanoğlu, Çelebi Mehmed'in Rumeli'de Musa ile uğraşmasından istifade ederek, önce Germiyan ülkesini istilâ oradan da Bursa'yı zapta teşebbüs etti. Kızkardeşinin oğlu olan Çelebi Mehmed'i tutan Germiyanoğlu Yakup Bey 1410 ve 1411 senelerinde de iki defa Karamanoğlu'nun tecavüzüne maruz kalmıştı. Karamanoğlu bu defaki tecavüzünü daha ilerilere götürerek Bursa'ya kadar uzattı.

Karamanoğlu Bursa'yı muhasara ve kale dışını tahrip ettiğinde Orhan Beyin imaretini de yıkmış, Çelebi de sonra bu imareti ihya etmişti. İmaretin tamirden sonra konan bu kitabesi hâdiseyi anlatmaktadır.

Bursa kalesini Amasya Sancak Beyliğinden beri Çelebi Mehmed'in maiyetinde bulunan Hacı İvaz Paşa müdafaa etmekteydi. Karamanoğlu otuz bir gün devam eden şiddetli muhasarası sırasında kaleye su veren derenin mecrasını değiştirmiye gayret etti; fakat Hacı İvaz Paşa kaleden ansızın çıkışlar yaparak Karamanoğlunun tasavvurunu akim bıraktı. Kaleyi zapta muvaffak olamıyan Karamanoğlu Bursa'nın bir kısmını yakıp civarını tahribetti. Ekseri Osmanlı tarihlerinin yazdığına göre, Karamanoğlu bu arada Yıldırım'ın kabrine de hakarette bulunmuş, kabri açtırarak meydana çıkan kemikleri çiğnemiş, sonra yaktırmıştı. Vaktiyle babasının öldürülmesine sebebolan Yıldırım Bayezid'den bu şekilde intikam almak istemişti.

Hacı İvaz Paşa yaralandığı halde mevkiini terketmiyerek müdafaaya devam ederken, Rumeli'de ölen Musa Çelebi'nin cenazesi kalabalık bir kafile ile Bursa'ya yaklaşmıştı. Bunu gören Karamanoğlu yardım kuvveti geliyor sanarak Bursa muhasarasını bırakıp süratle çekilip gitmişti. Bursa'dan çekilişi sırasında, rivayete nazaran Karamanoğlunun yakın adamlarından birisi «Osmanlının ölüsünden kaçarsan dirisine nasıl mukavemet edersin?» demek cesaretini göstermiş, o da bu suretle hakarete uğradığından derhal bu adamını idam ettirmişti.

Musa'ya galebe çaldıktan ve Rumeli işlerini yoluna koyduktan sonra Anadolu'ya dönen Çelebi Mehmet, merkez Bursa şehrinin uğradığı hücuma ve babasının kabrine yapılan hakarete pek sinirlendiğinden Karamanoğlu'ndan intikam almıya karar verdi. Fakat İzmiroğlu Cüneyt Beyin çıkardığı dahilî meselenin daha önce halledilmesini lüzumlu gördüğünden Cüneyd'in üzerine yürüdü.

Cüneyt Bey hâdisesi

Emir Süleyman'ın Anadolu'da nüfuzunu genişlettiği sırada ülkesi zaptedilen İzmiroğlu Cüneyt Bey, Emir Süleyman tarafından Ohri valiliğine tâyin edilmişti. Emir Süleyman'dan sonra Rumeli'de Musa Çelebi ile Mehmet Çelebi arasında mücadele devam ederken Cüneyt Bey mevcut karışıklıktan istifade ederek Anadolu'ya geçmiş, bir avuç eski taraftarının yardımiyle, Süleyman'ın Ayasuluğ'un idaresine memur ettiği adamı kovarak eski ülkesine sahip olmuştu (1413). Bir kısım tarihlerde görüldüğü veçhile, belki de Çelebi Mehmed'in başına gaile açması için, Cüneyt Bey Musa Çelebi tarafından Anadolu'ya salıverilmişti.

Cüneyt Beyin, Osmanlı ülkesinin bir parçasını koparırcasına İzmir çevresine yerleşmesi, acele halli gereken bir mesele olduğundan, Çelebi Mehmet Cüneyd'in üzerine yürüdü. önce Cüneyd'in elinde bulunan Kıyma, Kayacık, ve Nif kalelerini aldı, ondan sonra da on günlük muhasarayı müteakip İzmir'i zaptetti.

Çelebi Sultan Mehmed'e daha fazla dayanamıyacağını anlıyan Cüneyt, Padişaha dehalet etti; bunun üzerine Çelebi Sultan Mehmet de Cüneyd'i affetti. Cüneyd'in ülkesi elinden alınmakla beraber hayatına dokunulmadı, Niğbolu muhafızlığına tâyin edildi. (1414).

Çelebi Sultan Mehmet İzmir'i kuşattığı zaman Foça, Sakız ve Midilli, Ceneviz kolonilerinden elçiler gelerek padişaha bağlılıklarını arzetmişler ve vergilerini getirmişlerdi. Bu arada Çelebi Mehmed'e tâzim ve bağlılıklarını arzedenler arasında sadece Hıristiyanlar değil Germiyan ve Menteşe gibi Türk Beylikleri de vardı. Menteşe Beyliği bundan sonra Osmanlı'ların tâbi'i olmuş, Menteşe hükümdarı İlyas Bey 1415 de bastırdığı paralarında kendi adının yanında Osmanlı Sultanının adını da koydurmuştu.

Çelebi Sultan Mehmed'in Karaman seferleri

Cüneyt Bey hâdisesi onun ülkesinin elinden alınması suretiyle halledildikten sonra Çelebi Sultan Mehmet Karaman üzerine harekete hazırlanmıştı. Ordusunu yürüyüşe geçirmeden önce bir takım emniyet tedbirleri alıp, kuvvetlerini de arttırmayı ihmal etmemiş. Mısır Sultanına da bir elçi göndererek dostluğunu belirtmek istemişti. Germiyanoğlu Yakup Bey ile Candaroğlu İsfendiyar Beyden yardımcı kuvvetler almıştı. İsfendiyar Bey, oğlu Kasım Bey emrindeki askerlerini Çelebi Sultan Mehmed'e yollamıştı. Osmanlı padişahının emir ve isteği üzerine Germiyanoğlu Yakup Bey askerî kıtaatın rahatca ilerliyebilmesi için Seyitgazi'ye doğru uzanan yolu tesviye ettirmişti.

Bu işleri bitirdikten sonra Karaman ülkesine yönelen Çelebi Sultan Mehmet Akşehir, Saideli, Beyşehir ve Seydişehri fazla mukavemet görmeden zaptetmişti (1414). Buraların alınmasını müteakip Konya'ya yürümüş ve şehir kuşatılmıştı. Orta Çahî mevkiinde tutunmaya çalışan Karamanoğulları mağlûbedildikleri halde; şiddetli çarpışmalar yüzünden Osmanlı ordusu da pek fazla telefat verdiğinden ve mevsimin, devamlı yağmurlar yüzünden harekâta elverişli olmamasından, Çelebi Mehmet Karamanoğulları ile sulh yapmayı daha uygun görmüş ve Konya önünden çekilmişti.

Karaman'lılarla barış yapılınca Çelebi Sultan Mehmet Samsun'u istirdat için Canik bölgesinde bulunduğu sırada Karamanoğlunun sulhu dinlemiyerek Beyşehir ve Seydişehir'e yeniden tecavüz ettiğini öğrendi. Bu sebeple Karaman'lılar üzerine ikinci bir sefer hazırlığına başlandı. Karamanoğlu Osmanlıların fazlaca zayiata uğramasından cesaretlenerek yeniden tecavüze kalkmış bulunuyordu.

Çelebi Sultan Mehmed'in Karamanoğlu İkinci Mehmet Beyle yaptığı bu muharebelere ait Osmanlı kaynaklarının verdiği malûmat epeyce karışıktır. Seferin sayısından muharebenin cereyan tarzına, esir edilen Karaman büyüklerine, Konya'nın zaptolunup zaptolunamadığına dair şüpheler kaynakların kifayetsizliği yüzünden bugün için peşin hükme bağlanmış sayılamaz. Ma-

amafih mevcut eserlerin verdiği bilgileri, birbiriyle karşılaştırarak Çelebi Sultan Mehmed'in Karamanoğlu ile ikinci çarpışmasını şöylece tesbit mümkündür:

Çelebi Sultan Mehmet Karamanoğlunun tecavüzünü öğrenince derhal çarpışmak için harekete geçti. Fakat Karamanoğlunun bu kadar kısa zamanda sözünden dönmesine fazlaca üzülen padişah Ankara'ya geldiği sırada bir sinir buhranı geçirerek rahatsızlandı. Padişahın hekimleri rahatsızlığın mahiyetini iyice anlıyamadıkla - rından Germiyanoğlu İkinci Yakup Beyin hususi hekimi Mevlâna Sinan çağırıldı. Aynı zamanda meşhur bir şair olup, manzum «Husrev-ü Şirin» eserinin sahibi bulunan, edebiyat tarihimizde Şeyhî namiyle maruf Mevlâna Sinan Padişahı tedavi etti. Mevlâna Sinan, Çelebi Sultan Mehmed'in rahatsızlığının derin kederden ileri geldiğini anlamıştı.

Bu sırada Bayezit Paşa bir harp hilesine başvurarak Karamanoğluna mektup yazıp onu görüşmeğe davet etmiş ve neticede Karamanoğlu Mehmet Beyin oğlu Mustafa Bey ele geçirilmişti. Çelebi Sultan Mehmed'in huzuruna getirilen Mustafa Bey af diliyerek bir daha tecavüz etmiyeceğine dair yemin ettiğinden affolunarak serbest bırakılmıştı. Osmanlı tarihlerinde bu hâdiseye dair anlatılan bir hikâyeye nazaran; Mustafa Bey koynuna sakladığı bir güvercinin üstüne elini koyarak «yemin ederim ki bu can şu tende durdukça Padişahın memleketine asla göz atmıyacağım» demiş. kendisini serbest bırakıp da Osmanlı karargâhından dışarı çıkınca, koynundaki güvercini çıkarıp boğazını sıkıp öldürerek yine mücadeleye girişmişti.

Mustafa bey nihayet Konya'ya giderek müdafaaya geçmiş, babası Mehmet Bey de Taşeli dağlık bölgesine çekilmişti. Osmanlı askeri tarafından kuşatılan Konya zaptedilmişse de, Karamanoğlunun Akşehir, Beyşehir ve Seydişehir'i eski sahiplerine vermesi ve askeri ile Osmanlı'lara yardımı kabul etmesi üzerine Konya yine Karaman'lılara bırakılmıştı (1415).

Venedik'lilerle ilk deniz harbi

Osmanlı'lar Orhan Gazi zamanında kıyıya ulaşmışlar ve yavaş yavaş denizciliğe başlamışlardı. 1356 da Rumeli'ye küçük çapta bir deniz aşılarak geçilmesine rağmen gerek Orhan Gazi gerekse oğlu Murad Hüdavendigâr devrinde denizcilikte henüz önemli bir varlık gösterilmemiş. Kara ordusuna nisbetle denizcilikteki gerilik ve acemiliği takdir eden Orhan Gazi ve Murad Hüdavendigâr denizcilikte kuvvetli bulunan devletlerle çatışmak istememişlerdi. Onun içindir ki Niğbolu'nun galibi Yıldırım Bayezit bile Venedik ve Ceneviz'liler gibi denizcilikte usta hükümetlerle çatışmaktan çekinmişti. Yıldırım Bayezit Venedik ve Ceneviz'lilerle çatışmamıya dikkat etmekle beraber, denizlerin ehemmiyetini takdir etmiş; Gelibolu'da bir tersane kurdurmuş ve burası Osmanlı donanmasının hem gelişme yeri hem de üssü haline sokulmuştu.

Denizcilik sahasındaki çalışmalar da zamanla meyvasını vererek Ege denizine açılacak ve hattâ tecavüz hareketlerine girişebilecek bir donanma meydana getirilmişti. Yıldırım Bayezit zamanında Sarıca Paşa kumandasındaki Türk donanması Ağriboz adası kıyılarına vuracak kadar bir varlık haline gelmişti.

Fetret devrinin saltanat mücadeleleri Osmanlı donanmasının inkişafında da sarsıntılar meydana getirmiş bulunuyordu. Bereket versin ki Timur'un bilfiil donanmaya zararı dokunmamış ve fetret devrinin karışıklıkları arasında Türk gemileri bir dış düşmanın tecavüzüne uğramamıştı. Çelebi Mehmet tek başına tahta sahip olunca Çalı Beyi donanmanın başına geçirmişti.

Yıldırım Bayezit devrinde olduğu gibi Çelebi Mehmet zamanında da Osmanlı donanması Venedik ve Cenevizliler gibi eski ve usta denizcilerle çarpışacak kudrette değildi. Lâkin Ege denizinde cereyan eden bazı hâdiseler 1416 senesi 29 mayısında Venediklilerle ilk deniz harbinin yapılmasına sebeboldu.

Dördüncü Haçlı Seferinden beri Venedik hâkimiyetinde bulunan Kiklat

(Siklat) adaları, Çelebi Mehmet zamanında Piyetro Zeno namında bir asilzade tarafından Venediklilere bağlı olarak idare edilmekteydi. Kiklat'ların hâkimi olan bu asilzade Türk gemilerine düşmanca muamelede bulunuyordu. Onun için Çalı Beye bir donanma hazırlatan Çelebi Mehmet, önce Kiklat adaları ve Ağriboz kıyılarını vurdurmuştu. Osmanlı donanması Venedik ticaret gemilerine de tecavüz ettiğinden Amiral Piyetro Loredano kumandasındaki bir Venedik donanması Gelibolu önünde görünmüştü.

Gelibolu önünde cereyan eden muharebede Türk donanması mağlûbolmuş, amiral Loredano da gözünden ve elinden yaralanmıştı. Venedik'lilerin zaptettikleri Türk gemilerinden altı kadirga ve altı Çektirinin efradı Gelibolu sahillerinden muharebeyi seyreden kadınların ve çocukların gözleri önünde vahşice öldürülmüşlerdi. Türk gemilerinde kendi arzuları ile hizmet eden Hıristiyanlar da gemi serenlerine asılmıştı. Yaralı Venedik amirali Tenedos'a oradan da Agriboz'a çekilmiş, ağır yaralılarını da oraya götürmüş, esirlerin bir kısmı Agriboza bir kısmı da Girid'e yollanmıştı.

Venedik kaynaklarına göre bu muharebede Venedik'liler 27 Türk gemisi zaptetmişler ve ele geçirilen bu gemilerden iki kadırga, beş çektiri müstesna diğerlerini yakmışlardı.

Gelibolu önünde cereyan eden harpten sonra Venedik'liler Lapseki'ye hücum etmek istemişlerse de sahilde Hamza Beyin onbin kişilik kuvvetle beklemesinden çekinerek karaya ayak basamamışlar, yalnız Lapseki kalesini topa tutmakla yetinmişlerdi.

Gelibolu harbinden sonra gelen Andrea Foscolo ve Delfino Venler adındaki Venedik elçileriyle yapılan müzakereler neticesinde Çalı Beyin Ağriboz'dan, Venediklilerin de Gelibolu harbinde aldıkları esirlerin iadesi şartı ile barış yapılmıştı. Ertesi sene muahedenin tas-

Venediklilerle ilk deniz muharebesi (Bir İtalyan tarihinden)

dik edilmiş nüshasını Venediğe götü - en Türk elçisi tantana ile kabul edil - miş; Venedik Cumhuriyeti elçiye sırmadan yapılmış kumaşlar ile Türk usulünde işlenmiş dört yay hediye etmişti.

Eflâk'ın haraca bağlanması

Bilhassa Anadolu cihetinde sulhun devamını arzu eden ve bu suretle Ankara harbindenberi mevcut sarsıntıyı tamire çalışan Sultan Mehmet büsbütün de pasif bir siyaset takip etmemiş; umumiyetle sulhcu davranmakla beraber civarındaki fırsatlardan faydalanmayı da kaçırmamıştı. Bu cümleden olarak Eflâk'ta çıkan bir anlaşmazlığa müdahale etmişti.

Yıldırım Bayezit zamanında Eflâklıların başına geçmiş olan Mirça hare - ketli ve mücadeleci bir şahsiyetti. Musa Çelebi Rumeli'ye geçmek isterken, Eflâk Voyvodası Mirça, Mustafa'ya yardım suretiyle Osmanlıların işlerine karışmayı bir fırsat saymıştı. Musa Çelebi'ye kızını vererek Osmanlılarla yakınlık temin eden Mirça'nın, Musa'nın mücadelesinde oynadığı rol daha yukarılarda belirtilmişti. Musa Çelebi mağlûbedilip öldürülünce, onun beylerinden bir tanesi Eflâk beyinin yanına kaçmıştı. Mirça bu beyi himaye ettiği gibi, bir yandan da Musa'yı yenen Çelebi Mehmed'in dostluğunu kazanmak istiyor - du.

1416 senesinde Mirça'nın akrabasından Dan ismindeki şahıs Voyvodalık makamını elde etmek için faaliyete geçerek Osmanlılardan yardım istemiş, Çelebi Mehmet de yardım vaadetmişti. Bu sırada Mirça'yı tutan Macar kıralı Sigismund da Osmanlı padişahından Mirça'ya yardım edilmesini istemişse de, Dan'ı himayeye söz veren Çelebi Mehmet Macar kıralının talebini red - detmişti. Bu mesele neticede Osmanlıların Eflâk'a kuvvet sevketmelerini icabettirmişti.

Dan'ı tutan Çelebi Mehmet Eflâka se-

Avrupa'ya Giden İlk Osmanlı Elçisi

(İlâve : 40)

Osmanlılar, ilk defa Çelebi Sultan Mehmet zamanında Avrupa'ya bir elçi göndermişlerdir. Gönderilen zâtın kim olduğu bilinmiyorsa da, Venediğe gittiği malûmdur. Gönderilişinin sebebi ise şudur:

Osmanlılarda deniz faaliyeti Yıldırım Bayezit Han zamanında yavaş yavaş kendisini göstermeğe başlamıştı. Bu sırada Gelibolu'da bir tersane tesis olunmuş, donanma yapılmıştı. Gerçi bu donanma, o zamanlar Akdeniz'in hâkimi Venediklilerinkine nazaran küçük çapta idiyse de, zamanında hayli işe yarıyordu.

Bu sırada, Akdeniz'deki Kiklâd takım adalarından Anderos adasının hâkimi, Venediğe tâbi asılzâdelerden Pietro Zenonun gemileri, Osmanlı ticaret gemilerine sık sık taarruz ettiklerinden, Gelibolu tersanesinde hazırlanmış olan otuz kadirgalık bir filo Çalı Bey kumandasında →

→ bulunduğu halde, Akdeniz'e gönderildi. Bu donanma, Kiklâd adalarını vurup tahrip ettikten sonra, rastladığı Venedik ticaret gemilerine de taarruz etti. Bunun üzerine, Pietro Loredano kumandasında bulunan bir Venedik donanması 1416 yılı Mayıs ayında Gelibolu önüne gelerek, Osmanlı donanmasiyle çarpıştı. Bu savaşta bir kısım Türk gemileri, düşmanın eline geçtiyse de, Loredano gözünden ve elinden yaralandığı için, Bozcaada'ya çekilmek zorunda kaldı.

Loredano, bundan sonra Lâpseki'ye de hücum etmek istediyse de, muvaffak olamadı. Nihayet iki taraf aldıkları esirleri iade etmek şartiyle barışı yenilediler. İşte, bu anlaşmanın tasdikli bir nüshası, bir elçi vasıtasiyle Venediğe gönderilmiştir ki, Avrupaya giden ilk Türk elçisi budur.

fer için yola çıkarken, Sigismund'da Etienne Losonz adındaki kumandanının emrine verdiği bir kısım kuvvetlerini Mirça'ya yardıma göndermişti. Eflâk - Macar birleşik kuvvetlerine karşı yapılan muharebede Osmanlılar galip gelmiş; Macar kuvvetlerinin kumandanı muharebe meydanında ölmüştü.

Bu savaş sonunda, Türk kuvvetleri Tuna'nın kuzeyinde ve Bükreş'ten altmış kilometre mesafedeki iki köprü başını, Turnu ile Giurgiu (Yerköyü)yu ele geçirmişti. Çelebi Mehmet bu arada mühim bir mevki olan Yenikale'yi inşadan sonra Dobruca'yı da ilhak etmişti.

Vaziyetin ciddiyetini gören Eflâk voyvodası Türklerle anlaşmaktan başka çare bulamıyarak Çelebi Sultan Mehmed'e elçiler göndermişti. Böylece 1417 senesinde Eflâklılarla yapılan anlaşma neticesinde Mirça senede üç bin duka altını vergi vermeyi ve oğlunu da Osmanlı sarayına rehin olarak göndermeyi kabul etmişti.

Mirça ölünce onun yerine geçen Mihail'i (1418 - 1420) Macarların tutmasına karşılık Türkler de İkinci Dan'ı istediklerinden Türklerle Macarlar arasında yine mücadeleler olmuş ve bu mücadeleler sırasında Eflâklılara ait Severin kalesi zaptedilmişti. Çelebi Mehmet zamanında olduğu gibi ondan sonra da Macarlar Eflâkı nüfuzları altına almıya çalıştıklarından gerek Macarlara, gerekse Eflâk'a karşı mücadele devam etmiştir.

Çelebi Mehmet zamanında Macaristan

Çelebi Sultan Mehmet zamanında Macar kırallığında Sigismund (1336-1437) bulunuyordu. Ta Murat Hüdavendigâr'ın son senelerindenberi Macar kıralı olan Sigismund, 1396'da Niğbolu'da Yıldırım Bayezid'e mağlûbolarak canını güçlükle kurtarmıştı. Niğbolu mağlûbiyetinden altı ay kadar sonra memleketine ulaştığı zaman Dördüncü Ladislas'ın Macar kırallığına getirilmiş olduğunu görmüş, bununla mücadele ederek kırallığı yeniden elde etmişti.

Macarların Niğbolu'da yediği darbe çok ağırdı. Yalnız Macar kuvvetleri değil çeşitli milletlerden toplanan kuvvetler de ezilmişti. Niğbolu'nun yalnız maddî değil manevî bakımdan da en ağır yükünü Sigismund çekmişti. Onun içindir ki fetret devrinde Osmanlılar Rumeli'de müdafaaya çekildiği halde, Sigismund Niğbolu'nun acısını çıkarmıya teşebbüs edememişti, daha ziyade Bosna ve Dalmaçya'da Macar nüfuzunu yaymıya çalışmıştı.

Sigismund 1410 tarihinde Macar tacını muhafaza ederek Alman İmparatorluğuna da seçilince; Macaristan Alman nüfuzuna girmiye başlamış, böylelikle Sigismund'da kendisini kuvvetli hisseder olmuştu. Onun içindir ki yeniden Türklerle çatışmaya varan işlere karışmakta kendinde cesaret bulmuştu. Eflâk Voyvodası Mirça'yı tutması bu kabilden bir hareketti.

Mirça ölünce oğlu Mihail'i Macarlar, ona karşılık Dan'ı da Türkler tutmuş, bu yüzden Macarlarla Türkler arasında bir takım çarpışmalar olmuştu.

Bâzı batı kaynakları 1418 ve 1419 senelerinde Türklerle, Macarlar ve onların emriyle hareket eden Avusturya ve İstirya askerleri arasında bir kaç çarpışma olduğundan bahsederler.

Türk kaynaklarının temas etmedikleri bu muharebelere ait batı kaynaklarında yazılı ağır Türk zayiatını, Hammer de birinci cildin zeyl kısmında şüphe ile karşılamaktadır. O tarihlerde Macarlarla Osmanlıların arası açık bulunduğuna nazaran, İstirya, Bosna taraflarında yapıldığına işaret olunan, hattâ bir tanesine Sigismund'un da katıldığı söylenen harpler ihtimal Türk akıncı kuvvetlerinin harekâtı çerçevesi içinde kalan bâzı çarpışmalardı.

Çelebi Mehmet Zamanında Arnavutluk

Türklerin Arnavutluk'la ilk temasa geçişeri ve Arnavutluk hâdiselerine müdahale ile toprak kazançları elde ediş-leri, Murat Hüdavendigâr ve Yıldırım Bayezit devri vak'aları arasında gözden geçirilmişti.

Osmanlıların fetret devrinde Arnavutluk'ta bâzı kımıldanışlar olmuştu.

Türk nüfuzu Arnavutluğa girmeden önce Arnavut Prensleri arasında mevcut geçimsizlik fetret devrinde de devam etmiş; bundan bilhassa Venedikliler faydalanarak Adriyatik kıyılarında nüfuzlarını yaymıya çalışmışlardı.

Ankara mağlûbiyetinden sonra fedakârlığı mukabilinde Bizans ve Sırplarla anlaşmalar yapmışsa da Arnavutluk'daki vaziyette hemen hemen değişiklik olmamıştı.

İşte bu devrede Arnavutluğun meşhur ailelerinden olan Balşa'lardan Üçüncü Balşa 1410 tarihinde Evrenuz Bey'i yenmişti. Evrenuz'un mağlûbiyeti üzerine Arnavutluğun mühim şehirlerinden Kroya'yı, Nichta Topia işgal etmişti. Bu suretle şehir beş sene kadar eski sahipleri Topia'ların elinde kalmış; Çelebi Mehmed'in Rumeli'de faal vaziyete geçmesini müteakıp 1415'de Türkler tarafından yeniden zaptedilmişti.

Topia ve Balşa'lar gibi Arnavutluğun meşhur ailelerinden olup sonraları Osmanlıları hayli uğraştıracak olan Kastriyota'lardan Jan Kastriyota Evrenuz Gazi'nin Üçüncü Balşa'ya yenildiği sene içinde Osmanlı hâkimiyetini tanıyarak büyük oğlunu Osmanlı sarayına rehin göndermişti.

Bu vaziyet, Fetret Devri'ne ve Evrenuz Gazi'nin bir çarpışmada mağlûbiyete uğramasına rağmen, Türklerin Arnavutluktaki nüfuzlarının sarsılmadığını göstermektedir.

Oğlunu Osmanlı sarayına gönderen Jan Kastriyota, zâhiren Osmanlılarla birlikte görünerek Venediklilerle anlaşmıya çalıştığından 1415'de Kroya (Akçehisar) nın işgalinden bir sene sonra onunla harp başlamış; 1417 de de Avlonya zaptedilmişti.

Fakat Venediklilerin müracaat ve arabuluculuğu üzerine zaptedilen yerler kendisine geri verilmişti.

Bununla beraber kastriyotalar Osmanlılara düşmanlıklarını, fırsat buldukça, göstermekten geri durmadıkla rından İkinci Murat zamanında 1423 yılından itibaren Arnavutluk'ta yine mücadelelerin başlamasına sebebolmuşlardı.

Osmanlı'lar ve Candaroğulları

Anadolu Beyliklerinin Karamanoğullarından sonra en kuvvetlilerinden bulunan Candaroğullariyle Osmanlılar arasındaki çetin mücadeleler, Yıldırım Bayezit devri hâdiseleri arasında göz den geçirilmişti.

Candaroğullarının Kastamonu şubesi hükümdarı Süleyman Paşa (Bey) in 1392'de öldürülmesiyle, Süleyman Beye ait topraklar Osmanlılara geçmiş, Sinop şubesi hükümdarı İsfendiyar Bey de Osmanlı hâkimiyetini tanımak zorunda kalmıştı.

Ankara mağlûbiyetini müteakıp Timur tarafından Anadolu Beyleri eski topraklarına sahip kılınırken, İsfendiyar Bey de tekrar hükümetine getirilmişti. Candaroğulları Beyliği, İsfendiyar'ın idaresinde tekrar dirilince, bundan sonra beyliğe Candaroğulları yerine İsfendiyar Beyliği denmiye başlanmıştı. Candaroğulları hükümdarların dan meşhur Kötürüm Bayezid Beyin oğlu olan ve Mubarizüddin İsfendiyar diye de anılan sülâlenin bu ikinci kurucusu, Osmanlıların Fetret Devrinde hayli faal bir rol oynamıştı.

Osmanlıların geçirdiği fecî sarsıntıdan istifade eden İsfendiyar Bey, evvelce kardeşi Süleyman Paşaya ait yerlerden Kastamonu, Çankırı, Kalecik ve Zafranbolu'yu işgal ederek toprakları nı hayli genişletmişti. Daha sonra Samsun bölgesindeki beyler arasında mevcut geçimsizlikten de faydalanarak Samsun ve Bafra'yı da ilhak etmişti.

Çelebi Mehmet Fetret devrinde Amasya'ya çekildiği zaman İsfendiyar'ın kudretini anlamıştı. Onun için İsfendiyar Beyle iyi geçinmiye ve hattâ kardeşleriyle yaptığı mücadelede ondan faydalanmıya dikkat etmişti.

İsfendiyar Bey de yeni zaptettiği yerlerde nüfuzunu yerleştirmek istediğinden, komşusu Çelebi Mehmet'le çatışmayı menfaatine uygun bulmamıştı.

Maamafih bu kritik devrede esas diplomatik kudreti gösteren ve daha ziyade istifadeler temin eden Çelebi Mehmetti. Nitekim bu cümleden olarak, kardeşleriyle mücadelesi sırasında Musa

Çelebi'nin Rumeli'ye geçirilmesinde ve ilk yıllarda Karamanlılarla yaptığı harpte İsfendiyar Beyliğinin ittifak ve yardımından faydalanan Çelebi Mehmet olmuştu.

Ankara harbinden önce Candaroğulları Beyliği Sinop ve Kastamonu şubeleri şeklinde nasıl ikiye bölünmüşse, İsfendiyar Beyin oğlu Kasım Beyin babasiyle geçinememesi yüzünden yine İsfendiyar Beyliğinde bölünmeler husule gelmişti.

İsfendiyar Bey, Hızır ve Kasım ismindeki oğullarından birincisini daha fazla sevdiği için, Kastamonu, Çankırı, Tosya, Kalecik gibi memleketinin en mühim yerlerini Hızır Beye vermişti. Buna içerliyen Kasım Bey buraların kendisine verilmesi için Osmanlı Padişahından babası nezdinde tavassut rica etmişti.

Adı geçen yerlerin Kasım Beye devri istenirken Osmanlı himayesinde bulunması da mevzuu bahis olduğuna göre; belki de bu manevra tamamiyle Çelebi Sultan Mehmed'in eseri idi: Zira Eflâk ve Karaman harekâtına Osmanlıların yanında iştirak eden Kasım Beyin, Osmanlılar tarafından fikren de kazanılmiş bulunması ihtimal dahilindedir. Böylece, İsfendiyar Beyliğinin zayıf düşürülebilmesi için Kasım Bey arazi talebinde bulunmak üzere tahrik edilmiş olabilir.

Netice itibariyle: Kasım Beyi destekliyen Çelebi Mehmet Kastamonu, Çankırı, Tosya ve Kalecik'in Kasım Beye verilmesini istemişti.

İsfendiyar Bey de Osmanlılara karşı koyacak kudreti olmadığını bildiğinden mücadeleyi göze alamamış; meseleyi tatlılıkla halle çalışmıştı. Bu arada mevzuubahis yerlerden Bakırküresi ile Kastamonu'nun kendisine bırakılmasını rica ederek, istenen yerleri oğlu Kasım'a değil Osmanlılar'a terkettiğini bildirdiğinden Çankırı, Tosya ve Kalecik harpsiz elde edilmişti.

Çelebi Mehmet Kasım Beyin herhangi bir hâdise çıkarmasını önlemek, kendisine bağlamak ve tabi'i haline getirmek için, işgal edilen yerleri Osmanlı himayesinde olmak kaydiyle Kasım Bey'in idaresine bırakmıştı.

Samsun'un zaptı

Canik bölgesi ile çevresinde hâkimiyet kuran bir takım beylerin bulunduğu ve buraların Yıldırım Bayezit tarafından yerli beylerin elinden alındığı görülmüştü.

Ankara muharebesinden sonra Kubadoğlu Cüneyt Bey eski hâkimiyet sahası Samsun'u yine elde etmişti. Fakat Kubadoğlu Cüneyt Samsun'u uzun müddet elinde tutmıya muvaffak olamamış, Çarşamba-Terme Beyi Taceddin oğlu Hasan Bey tarafından öldürülünce, Samsun şehri Candaroğlu İsfendiyar Bey tarafından işgal edilmişti. İsfendiyar Bey Samsun'u küçük oğlu Hızır Beye vermişti.

Böylece, İsfendiyar Beyliğinin hâkimiyet sahası bir Ceneviz kolonisi olan sahildeki «Kâfir Samsun»un yanıbaşındaki «Müslüman Samsun»a kadar uzanmış oluyordu.

Canik bölgesindeki yerli beyler arasında olduğu gibi Kelkit vadisindeki beyler arasında da kavgalar eksik bulunmadığından, bu bölgede sulh ve sükûnu temin için Çelebi Sultan Mehmet bu mücadelelere müdahale lüzumunu hissetmiş ve Amasya'ya geldiği sırada Samsun çevresinin tamamiyle zaptına karar vermişti.

Amasya Sancakbeyi şehzade Murad'ın lalası Biceroğlu Hamza Beyi Samsun'un zaptına memur etmiş (1419); Kendisi de onun arkasından harekete geçmişti.

Hamza Bey önce Ceneviz kolonisi olan Kâfir Samsun'u zapta teşebbüs etmişti. Türklere dayanamıyacağını anlıyan Koloni halkı şehri ateşe vererek gemilere Çekildiğinden, Hamza Bey Samsun'a kolayca girmişti.

Sahildeki kâfir Samsun'un alındığı sırada Çelebi Mehmet de Müslüman Samsun önüne gelmiş bulunuyordu.

Şehrin hâkimi olan İsfendiyaroğlu Hızır Bey, hem Çelebi Mehmed'e mukavemet edemiyeceğinden, hem de Müslü-

man Samsun'a hayatiyet bahşeden ticaret merkezi kâfir Samsun'un yakılıp boşaltılması dolayısiyle ehemmiyetini kaybetmiş bulunmasından, Samsun'u Türk Padişahına teslim etmişti.

Çelebi Sultan Mehmet de, Samsun'u harpsiz teslim eden Hızır Beye, kardeşi Kasım Bey gibi maiyetine girmesini teklif ettiyse de, öldürülen babasının hatırasına bağlılık gösteren Hızır Bey bunu kabul etmemişti.

Çelebi Sultan Mehmet, Samsun çevresinin tamamen Osmanlı hakimiyeti - ne girmesini sağlıyan bu seferden dö - nüşünde İskilip taraflarında rastladığı Samagar tatarlarını toplatarak Rumeli tarafına geçirtmiş; Bulgaristan'da Fi - libe civarında konuşhisar mevkiine yerleştirmişti. Sonradan, Tatarların iskâ - niyle buraya Tatar Pazarcığı ismi verilmiştir.

Böylece Timurun toplayıp götürdüğü Kara Tatarlardan arta kalmış son grup ta bir daha Osmanlıların başına belâ olmaması için Anadolu'dan ayıklanmıştı.

Ankara harbinin kaybedilmesinde başlıca rolleri olan ve Kara Tatarlar zümresine dahil bulunan bu topluluk Anadolu'daki göçebe hayatından alın - mış, yurt sahibi edilmişlerdi.

Çelebi Mehmet İskilip'ten geçerken rastladığı bu tatarların reisinin kim olduğunu sorduğunda; kendisine Minnet Bey adında birisinden bahsetmişler ve düğünde olduğunu söylemişlerdi. Buna içerliyen Çelebi Mehmet «Biz harbederken bu Tatar Beyleri düğün peşinde koşuyorlar ve orduyu humayunumda görünmüyorlar» sözleriyle Tatarların işe yaramazlığına işaret etmiş ve onları Rumeli'ye iskân suretiyle memlekete faydalı hale sokmıya çalışmıştı.

Çelebi Mehmet zamanında Osmanlıların doğu sınırları

İlhanlı hâkimiyetinin zevale yüz tutması Batı ve İç Anadolu'da olduğu gibi doğu Anadolu'da da yeni bir takım devletlerin meydana çıkmasına yol açmıştı. Bunlar henüz kuruluşlarını tamam - lamadan ve bünyeleri istikrar kesbet - meden Timur istilâsının vukuu, Doğu Anadolu'daki istikrarsızlığı büsbütün arttırmıştı. Timur'un daha Ankara muharebesini yapmadan önce, Doğu Anadolu Beylerinden Akkoyunlu Kara Yölük Osman Beyi tutup Karakoyunlu beyine ve Bağdat hükümdarına kafa tutar bir düşman haline getirmesi, Doğu Anadolu Beyleri arasındaki anlaşmazlığı büsbütün çoğaltmıştı.

Ankara harbinden sonra Osmanlılarda şehzade kavgalarının başlaması, ayni zamanda gölgesinden bile korkulan müthiş kudret olan Timur'un ölmesi, Doğu Anadolu'yu senelerce devam eden bir mücadele sahası haline getirmişti. Şehirler, kasabalar sık sık el değiştiriyordu. Bu yüzden, uzun yıllar komşu devletler arasında belirli sınırlar çizilemiyordu.

Timur öldüğü zaman Doğu Anadolu'da birbiriyle mücadele eden Beylerin en önemlileri Akkoyunlu, Karakoyunlu ve Dulkadırlı Beyleriydi.

Fetret ve Çelebi Mehmet devrinde Mısır Memlûkleri Anadolu işleriyle pek fazla ilgilenmediklerinden, bunlar yekdiğerleriyle veya başkalariyle olan mücadelelerini daha serbest şekilde yürütmüşlerdi.

Timur'a karşı derin bir kin duyan Karakoyunlu Emiri Kara Yusuf, Mısır hükümdarının kendisini hapsetmiş ol - duğu yerden 1403 yılı temmuzunda kurtulunca yine Karakoyunluların başına geçmişti. Kara Yusuf 1420 senesine kadar devam eden Beyliği sırasında Karakoyunluların hakimiyet sahalarını hayli genişletmiş; Anadolu'nun istilâ - sında Timur'a kılavuzluk eden Akko - yunlu Beyi Kara Yölük Osman Beyi bir kaç defa mağlûbetmişti. Erzincan'ı da Tahirten (Mutahharten) in oğlu Şeyh Hasan'dan zaptederek sadık kumandanlarından Pir Ömer'i buraya vali yapmıştı. (1410).

Pir Ömer, Erzincan'a yerleşince, Kara Yölük Osman Beyin oğlu Yakup'un elinden Kemah'ı yerli küçük Beylerden olan Melek Ahmed Bey oğlu Ha - san Beyden de Şarki Karahisar'ı almıştı. Şarki Karahisar'ın zaptiyle Karakoyunlularla Osmanlılar sınır komşusu olmuşlardı. Fakat, Kara Yusuf'un 1420'de ölümünden sonra Akkoyunluların kudreti eskisinden daha fazla hissedilmeye başlanmıştı.

Memlûk Devleti İle İlk Münasebetler ve Gönderilen Surra

(İlâve : 41)

★

Lûgatlarda manâsı para kesesi olan Surra, halk dilinde yanlış olarak Sürre diye kullanılmıştır. Surra, Osmanlı İmparatorluğunda, muhtelif vesilelerle, büyükten küçüğe verilen para çıkın ve keselerine denilmiş ise de; asıl her sene Recep ayında, Mekke ve Medinedeki Seyidlere, Şeriflere, ulema ve muhtaçlara dağıtılmak üzere, büyük bir merasimle Haremeyni Şerif'e gönderilen paraya alem olmuştur. Maliye muhasebelerinde elli bin akçe, yâni yarım yük karşılığında da kullanılan bir tâbirdir.

★

Osmanlı Türkleri ile Mısır memlûkleri arasında ilk resmî temas Gelibolunun zaptına çok sevinen ve bu büyük Türk zaferini memleketinin her tarafına ilân eden Memlûk Sultanı Nasırüddin Hasanın bu vesile ile Klavun adında bir zâtı, kıymetli hediyelerle, Orhan Bey'i tebrike elçi olarak göndermesi ile başlar. Bursa sarayında elçi ve maiyeti için muhteşem ziyafetler tertip edilmiş, ok ve cirit gösterileri yapılmıştı. Hattâ, elçi, binicilige dair kendi telifi olan bir kitabı Sultan Orhan'a takdim eylemiş, maiyetinde gelen Hacı Nemi ismindeki meşhur tirendaz da maharetlerini göstermişti. Fakat Memlûk'ların bu şöhretli tirendazı, o sırada altmış yaşında olan ve herkesin önünde bir kaç kere de atış yapan Sultan Orhanın tâlim yayının kirişini çekip tek bir ok atmaya muvaffak olamamıştı.

Murat Hüdavendigâr zamanında da, Memlûklerden, Yıldırım Bayezid'in düğünü vesilesiyle Hacı Karinbay'ın başkanlığında bir sefaret heyeti gelmiş; eğerleri kıymetli taşlarla süslü, fevkalâde cins atları hediye olarak takdim etmişti.

Yıldırım Bayezit, Mısır Sultanından kendisine Sultanı Rûm unvanının tevcihini ve Bursa Darüşşifası için tabib istediği ve oradan da elçi geldiği malûmdur. Mir'atı Haremeyn adlı eserde Haremeyne ilk surra gönderen padişahın Yıldırım Bayezit olduğu yazılı ise de bu malûmata diğer kaynaklarda rastlanılmamıştır. Bizim tetkiklerimize göre;

Osmanlı padişahları içinde ilk defa, Surra namiyle, Mekke ve Medine ahalisi-

→

Orhan Gazi zamanında Gelibolu'nun zaptını tebrik için Mısır Memlûklarından gelen elçi (Hünernâmeden)

→

ne para yollıyan Çelebi Mehmet'dir. Âşık Paşazâde tarihindeki «Anı beyan ederkim bu yana deniz tarafından Kemâl Reis Mekke ve Medine vakıf malını Mısır'ın İskenderiye'sine gönderdiler. Kemâl Reis alıp gitti, İskenderiye Beyine teslim etti. Gelip giderken denizde haramî gemilere bulaştılar» kaydından surranın deniz yolu ile Mısıra gönderildiği anlaşılmaktadır.

İkinci Murat, Ankara'daki Balıkhisarın müruriye resmini Mekke ve Medine fukarasının iaşesine tahsis etmişti. Bu iki beldeye her sene üç bin beş yüz dukalık bir surra ile hacılardan mürekkep bir kervan gönderirdi.

İkinci Bayezit, yarısı Mekke ve yarısı Medine halkına dağıtılmak üzere, her sene on dört bin altın yollardı.

Mısırın fethedildiği sırada, Mekke'nin otuz dördüncü şeyhi olan Seyid Ebulbere-

→

→

kât on üç yaşındaki oğlu Ebu Nemi vasıtasiyle gümüş bir tepsi içinde Mekke ve Medinenin anahtarlarını Yavuz Sultan Selime takdim etmiş ve namına Arafatta hutbe okutmuştu. Bu hâdiselerden son derece mahzuz olan Yavuz, namına hutbe okunmasının şükranesi olmak üzere Haremeyn ahalisine iki yüz bin flori altını ile yedi yüz elli altı bin okkalık hububat yollamıştı. Bundan evvel Mısır'da bulunan Çerkes Memlûkleri, Sadakatı Mısriye namı ile surra yollardı. Hicaz ahalisi Yavuz'un surrasından pek ziyade memnun kalarak onunkine Sadakatı Rûmiye namını verdiler.

Yavuz Sultan Selimin Mısırı ve neticesi olarak da Halifelik unvanını almasından sonra, surra artık, payitahtta tertiplenir ve büyük bir merasimle gönderilir olmuştur.

★

Surra, Recep ayının ekseriya on ikinci gününde yola çıkardı.

Surra alayları umumiyetle Topkapı Sa-

→

→

rayında Has Bahçe denilen sahada, Çinili Köşkle, şimdi mevcut bulunmıyan Üçüncü Mehmet köşkü önlerinde, bazen de Kubbe altında ve ikinci avluda icra olunurdu. Bu sahaya çadırlar kurulur, murassâ örtülerle süslenmiş Surrayı götürecek deve Mirahor Ağa'nın yedeğinde meydana getirilerek, padişahın huzurunda gezdirilir ve yuları Darüssade Ağasının eline verilirdi.

Darüssuade Ağası, huzurda surra devesini üç kere dolaştırdıktan sonra, Mirahor Ağa yuları geri istemezse, Ağa kendisinin azledildiğini anlar, Mirahor yuları alırsa, Ağa yeniden nasbedilmiş demek olduğundan, teşekkür makamında yer öper ve Huzuri Hümayunda yere yüz sürdükten sonra serasere kaplı dört yenli samur kürk ile taltif olunurdu. Surra merasimi yapılacağı gün, İstanbulun bütün selâtin camilerinin imam ve hatipleri Kur'an okur ve davetlilere ziyafetler verilirdi.

Para torbalarının padişah tarafından mühürlenmesi ve vazifelilerin yer öperek

→

Sarayda Surra merasimi (Choiseul Gouffier'den)

Çelebi Mehmet zamanında Güneydoğu tarafında Dulkadirlilerle Mısır Memlûkleri Osmanlıların komşusu vaziyetindeydi. Maraş ve Elbistan'a sahip olup, arazileri bugünkü Kayseri ve Sivas vilâyetlerinin güney kısmını içine alan Dulkadirliler de Osmanlılarla sınır komşusu idi.

Malatya çevresi Memlûklere ait olmakla beraber, buradan Divriği ve Erzincan'a kadar uzanan yerler Akkoyunlularla Karakoyunlular arasında devamlı, fakat kararsız bir mücadele sahası olduğundan, Sivas'ın Güneydoğusunda Osmanlılarla sınır komşusu bir devlet ismi vermek hayli güçtür.

Samavnalı Şeyh Bedreddin hâdisesi

Çelebi Sultan Mehmet devrinin en mühim hâdiselerinden birisi, Samavnalı Şeyh Bedreddin ve taraftarlarının çıkardıkları isyan hareketidir. Padişahlığı tek başına ele geçirdiği gündenberi şeyh Bedreddin'e karşı uyanık davranan Çelebi Sultan Mehmet, Şeyhin ve taraftarlarının isyanını zaman kaybetmeden bastırmıştı.

Osmanlı devletinin ikinci kurucusu sayılan Çelebi Mehmet bu uyanıklığı göstermese ve işi biraz hafiften almış olsaydı, Bedreddin ve taraftarlarının bir yılda altedilmelerine imkân bulunamazdı.

Zira Şeyh Bedreddin hareketi tek cepheli bir hâdise olmayıp dinî, siyasî ve sosyal tarafları bulunan bir ayaklanmaydı.

→

hil'atler giymeleri gibi sarayda yapılan merasim bittikten sonra, surra alayı Bâbı Hümayundan çıkarak, Alay Köşkü önünden, Hocapaşa'dan, Bahçekapısın'dan geçer, Kireç iskelesine gelir; orada hazırbulundurulan çektiriye develer ve katırlar yüklenir, Üsküdara gelindiği vakit de Surra Emini tarafından çektiri beyine bir hil'at verilirdi.

Bu suretle tertiplenen surra ile gönderilen para miktarı aitmış bin iki yüz yirmi sekiz altındı. Ayrıca Valde Sultanlar ve Sultanlar da surra gönderirlerdi.

Surra Emini, para torbalarından başka, padişah tarafından hediye olarak Mekke Şerifine iki kürk, Mekke Kadısına bir en âlâ hil'at, Medine Kadısına, Mekke Şeyhine, Medine Şeyhine, Kudüs Şeyhine birer hil'at ve ayrıca her birine beşer yüz sikkei hasene götürürdü.

★

Surra ile beraber, her sene Mekke ve Medineye buhursuyu da gönderilirdi.

Topkapı Sarayında seferli koğuşlular tarafından; sarı sandal, buhuru Meryem, ham ödağacı, kalenbek, aselbent, kırmız, lotur, çöğen tohumu, susam kökü, misk, çiçek suyu, gül suyu, muayyen bir ölçüde kaynatılarak hazırlanan ve hoş kokulu bir su olan buhur suyunun süzülmüş kısmı, padişaha takdim olunur, geriye kalan kısmı ise vezirlere ve devlet rica-

→

→

line, derecelerine göre, yaldızlı ve yaldızsız şişe ve kâselerle takdim olunurdu.

Ramazanın on beşindeki Hırkai Saadet ziyaretine davet, buhur suyu gönderilmekle olurdu. Padişaha ve devlet ricaline bu suyu takdim edenlere, hediyeler verilmesi âdetti.

Seneler geçtikçe buhur suyu götüren ağalara devlet ricalinin vermek zaruretinde bulundukları hediyeler, ağır gelmeye başlamış, bu yüzden Üçüncü Sultan Mustafa, suyun Sadrıâzamla Şeyhülislâmdan başkasına verilmemesini emretmişti.

Mekke ve Medineye surra ile beraber gönderilecek buhur suyundan Sadrıâzama nümune getirilir ve o da nümuneyi getiren buhur mütevellisine, baş buhurcuya, buhur câbisine, buhur kâtibine hil'atler giydirir, teşrifatî efendi ile teşrifat kesedarına da birer hil'at verirdi.

★

Padişahların saç, sakal ve tırnaklarını kesen berber başı, bunları atmaz, biriktirir, bir gümüş leğende yıkıyarak kuruturdu. Bunlar bir kutuya konularak mübarek topraklara gömülmek üzere surra eminine teslim edilirdi.

Bibliyografya: Seyyid Lokman; Hünername. Âşıkpaşazade tarihi. Hammer; Devleti Osmaniye tarihi. Ahmet Rasim; Osmanlı tarihi. Eyüp Sabri Paşa; Miratülharemeyn. Zarif Orgun; Kubbealtı ve yapılan merasim.

Bedreddin'in yetişmesi ve fikirleri: Bedreddin, Edirne yakınında Samavna'da doğmuş olup babası İsrail Samavna'da kadılık etmişti. Onun için kendisi «Samavna Kadısı oğlu Şeyh Bedreddin» veya «Samavna'lı Şeyh Bedreddin» diye tanılır. Samavna veya Simavna isminin Simav'a çok benzemesi bir takım karışıklıklara yol açmış, bu yüzden yanlış olarak Şeyh Bedreddin-i Simavî de denmiştir. Halbuki Bedred'din'in doğduğu Samavna Edirne yakınında, Simav ise Kütahya civarında bulunmaktadır.

Şeyh Bedreddin Mahmudun dedesi Abdülâziz, Rumeli'nin ilk istilâsı sırasında fetih hareketlerine iştirak edenlerdendi. Abdülâziz, Dimetoka önünde Oğlu İsrail Dimetoka Rum Beyinin kızı ile evlenmiş; Bedreddin Mahmud işte bu Rum kızından dünyaya gelmişti.

Bedreddin Mahmud'un torunu Hafız Halil, yazdığı manzum Menakıb-ı Şeyh Bedreddin isimli eserinde; soylarını, Selçuklu Sultanı Alâaddin Keykûbad'a kadar dayandırmaktadır. Fakat, bir takım saltanat iddiacılarının kendilerini meşhur bir soya bağlamak için uydurdukları silsilenamelere bakarak, Bedreddin'inkini de şüphe ile karşılamak lâzımdır.

Bedreddin, ilk tahsilini memleketinde, Bursa ve Konya'da yaptıktan sonra Suriye ve oradan da Kahire'ye gitmişti. İlk tahsilinden itibaren meşhur şahsiyetlerden ders görmüştü. Bursada iken ders arkadaşı Kadı Zade-i Rumî Musa ile birlikte onun babası Bursa kadısı Mahmut Efendiden, Konya'da da allâme Feyzullah'dan ders almıştı. Kahire'de Seyyit Şerif Cürcanî ve Mubarek şah-ı Mantıkî'nin mantık, felsefe ve ilâhiyat derslerine devametmiş, yüksek tahsilini ikmal edince Ahlatlı Şeyh Seyyit Hüseyin'den tasavvuf okumuştu. Memlûk sultanı Melik-i zahir Seyfeddin Berkuk'un pek fazla hürmet gösterdiği bu şeyhin tavassut ve tavsiyesiyle sultanın oğlu Ferec'e hocalık etmişti. Yine bu Ahlatlı Şeyh Seyyit Hüseyin'in emri ile Tebriz'e gitmiş, orada Timur'un ülema arasında yaptırdığı ilmî konuşma ve görüşmelere iştirak ederek kendini tanıtmıştı.

1397 de Ahlatlı Şeyh Seyyit Hüseyin'in ölümü üzerine bir müddet Kahire'de onun yerine şeyh olmuş, sonra Kahire'den ayrılarak Halep, Konya ve Tire'de kalmış ve fikirlerini etfara yaymıya başlamıştı.

Anadolu'da dolaştığı sırada umumiyetle alevî Türkmenler arasında bulunmayı tercih etmiş ve irşat yoluyla fikir ve görüşlerini halk arasına sindirmiye çalışmıştı. Anadolu'da kendisini epeyce tanıttıktan sonra Rumeli'ye geçerek Edirne'ye yerleşmiş, ziyaretçileri vasıtasiyle faaliyet sahasını daha da fazla genişletmişti.

Anadolu'yu dolaşmıya başladığı günlerden itibaren ilm'ü irfanı ve fazl-u kemaliyle tanınan, ilmî kudreti ve geniş ihatasiyle muhitinde derin tesirler icra eden Şeyh Bedreddin'i Musa Çelebi kendisine Kazasker tâyin edince şeyhin nüfuzu daha da artmıştı.

Çelebi Mehmet Musa Çelebi'yi ortadan kaldırınca onun kazaskeri Şeyh Bedreddin Mahmud'u bütün çoluk çocuğu ile birlikte İznik'te oturmıya memur ederek, orada göz hapsine aldırtmıştı. Lâkin Şeyh Bedreddin İznik'te boş durmamış, gizli gizli mürid ve taraftar yetiştirmiye devam etmişti. En usta ve sadık adamlarından Börklüce Mustafa'yı aydın taraflarına göndererek, halk arasında propagandaya hız verdirmişti.

Börklüce Mustafa'nın Aydın ve Karaburun'daki faaliyeti genişleyince, İznik'te kalmayı kendisi için tehlikeli görmüş, hacce gitmek bahanesiyle çocuklarını İznik'te bırakarak İsfendiyar Beyin yanına kaçmıştı.

Çelebi Mehmet'ten çekinen İsfendiyar Bey, Bedreddin'in «Tatar iline» geçirilmesi isteğini önlemek istemişse de o, bir yolunu bularak Sinop'tan gizlice bir gemiye binerek Rumeli'ye geçmişti.

Şeyh Bedreddin Rumeli'ye geçince şahsi faaliyetiyle burada da adam toplama işine girişmişti.

Eflâk voyvodası tarafından himaye gören Şeyh Bedreddin önce Zağra'ya gitmiş, burada hayli tanındıktan sonra Silistre'ye geçmişti. Oradan da Dobruca'ya giden Samavnalı, nihayet Delior-

man'da yerleşmişti. Böylelikle Bedreddin, Rumeli'de de fikirlerini yayıp, nüfuzunu genişletmek için Deliorman gibi Alevî Türklerin oturduğu bir muhit seçmişti.

Şeyh Bedreddin Mahmut, ilmî seviye ve dehası bakımından yalnızca Osmanlı Türklüğünün değil, yaşadığı asırda tekmil İslâm âleminin en mühim ve mümtaz şahsiyeti idi. Şeyh Bedreddin tasavvuf ve siyaset bakımından olduğu kadar bilhassa fıkıhta bir otorite idi. Bir çok eserleri arasında en meşhurları fıkıha ait Letaif-ül işarat ve bunun şerhi olan Teshil, fıkıh ve felsefeye ait Câmi-ul fusûleyn, tasavvufa ait varidat'tır.

Felsefesinin esası panthéisme = vahdet-i vücud'a dayanan Bedreddin, şahsî görüşlerini Varidat'ında açıklamıştı.

Şeyh Bedreddin; madde âleminin mahlûk olmayıp ezelî ve ebedî olduğunu müdafaa eder. İlâhî iradenin, bir nesnenin istidadında olanı, Allahın dilemesi demek olduğunu; nesnenin istidadında mevcut olmıyanı Allahın istemiyeceğini söyler. Ve Allah dilediğini yapar, fakat istidatta olanı diler, der.

Şeyhin, âhiret ve kıyamet telâkkileri islâmî esaslara ve umumî görüşe uymaz.

Bedreddin'e göre; beden için beka yoktur ve fenadan sonra beden cüzülerinin yeniden bir araya gelmesi de mümkün değildir. Bedredin; cennet ve cehennemi, bu dünyadaki iyi ve kötü hareketlerin ruhlardaki acı veya tatlı tezahürleri şeklinde izah eder. Melek ve şeytan hakkındaki düşünceleri de bambaşkadır. Şeyh «Hakka doğru götüren her şey melek ve rahmandır» ve «Aksine sürükleyen ve insanın damarlarında dolaşan şehvanî kuvvetler ise şeytandır» der. Bu duruma göre Bedreddin'in hakiki bir maddeci olduğu meydana çıkmaktadır.

Müslümanlık, hıristiyanlık ve museviliik arasındaki farkların kalkmasını istiyen Şeyh Bedreddin, arazi ve emvalin müsavaten taksimine taraftardır.

Dinî ve felsefî görüşleri arasında «kâmil insan»ı tanıtırken Allah telâkkisi yanında kendi mevkiini ve siyasî emellerini üstü kapalı şekilde ortaya koyar. Kâmil insan nazariyesini ele aldığı bölümde «İnsanlar câhiliyet devrinde müşahhas putlara tapıyorlardı, zamanımızda mevhum putlara tapıyorlar. Umulur ki, Allah hakkı izhar eder de, kendisine insanlar gereği gibi kullukta bulunurlar.» demekte ve halkın müşahhas ve mevhum putlardan yüz çevirmesini isterken, kendisini ileri sürerek ve hakka yakınlık mertebesine ulaştığını gözönünde bulundurarak, kendisini halka takdim etmek istemektedir.

Bu fikirlerin sahibi olan şeyh Bedreddin, gaipten alacağı emir ve işaretle hareket edeceğine etrafını inandırmaya çalışmış, bu suretle kendisine inananları bir arada toplamayı, ordular teşkil edip ülkeler ele geçirmeyi kurmuştu.

İslâmiyetin haram saydığı şeyleri helâl kılacağını ifade eden Bedreddin; saz ve şaraba izin veriyor, her şeyin insanlar arasında müşterek ve mübah olduğunu söylüyordu.

Komünist ve içtimaî bünyeye zararlı akidelere sahip olan Bedreddin, bu fikirleriyle etrafına hayli adam toplamıştı.

Bedreddin'in fikirlerinin bir çok yerleri batınilerin fikirleriyle benzerlik göstermektedir. Onun içindir ki, alevîler arasında kolaylıkla taraftar toplıyacağını hesaplıyan Bedreddin meşhur müridlerini alevî muhitine gönderdiği gibi kendisi de, Deliorman gibi bir yeri faaliyet sahası seçmişti.

Din perdesi altında hareket eden Bedreddin'in şeyhlik postundan saltanat tahtına oturmak istediği muhakkaktır.

Reis ve taraftarlarının şeyhlerden ibaret olması bakımından, Osmanlı tarihinde, Şeyh Bedreddin vak'ası gibi ikinci bir hâdise gösterilemez.

Mevcut içtimaî nizamı yıkıcı, dinî inanışlarda değişiklikler meydana getirici fikirleriyle bir tehlike kaynağı olan Bedreddin'in kendisine bağlananlar üzerindeki nüfuzunun çok derin olduğu görülmektedir. Zira onun müridleri Allah birdir dedikten sonra peygamberliği ancak şeyhlerine lâyık görür gibiydiler. Taraftarlarına servet ve huzur temin edeceğine dair vaidleri dolayısiyle Rumeli'de ona uyanlar arasında Türk -

lerden ziyade Hıristiyan ve Yahudiler vardı.

Netice itibariyle Şeyh Bedreddin hâdisesi bütün Osmanlı tarihinde eşine rastlanmıyan dinî, siyasî ve sosyal cepheli bir ayaklanma hareketidir. Fetret devri ve onun acı tesirlerinin giderilmiye çalışıldığı çok nazik bir devrede meydana çıkması da ehemmiyetini daha ziyade arttırmaktadır.

Börklüce Mustafa ve Torlak Kemal isyanları

İzmir yakınındaki Karaburun'a yerleşen Börklüce Mustafa'nın etrafına topladığı adamların sayısı sür'atle artmıştı.

Şeyh Bedreddin Musa Çelebi'nin kazaskeri bulunduğu sırada onun kethüdası olan Börklüce Mustafa Bedreddin'in en kuvvetli müridlerindendi. Taraftarları arasında Dede Sultan diye anılan Börklüce Mustafa beş bin kişi kadar bir kuvvetle isyan etmişti.

Karaburun'un karşısındaki Sakız adasının Hıristiyan reisini müridleri arasına alan Börklüce Mustafa isyanı tehlikeli bir hal alır almaz, Çelebi Sultan Mehmet Saruhan Sancak Beyi Aleksandr'a isyanın hemen bastırılmasını emretmişti.

Bulgar Kıralı Şişman'ın oğlu olup İslâmiyeti de kabul etmiş bulunan Aleksandr üzerine aldığı vazifede muvaffak olamayıp mağlûbolmuş ve öldürülmüş ; kuvvetlerinin çoğu da mahvedilmişti. Aleksandr'ın yerine Saruhan Sancak Beyliğine tâyin edilen Timurtaş Paşazade Ali Bey de bozguna uğramış pek az maiyetiyle ve güçlükle Manisa'ya kaçabilmişti.

Börklüce'nin karşısında iki defa mağlûbiyete uğranılması Çelebi Mehmed'i daha esaslı tedbirler almıya mecbur etmişti.

Sadrazam Bayezit Paşa ve Amasya Sancakbeyi büyük oğlu Şehzade Murad'ı isyanın bastırılmasına memur eden Çelebi bu sefer Saruhan valilerinin bozguna uğratılan kuvvetlerinden çok daha fazla kuvvet topladı. Nihayet hayli çetin bir harekât neticesinde Börklüce'nin isyancıları mağlûbedilip kendisi de esir alınabildi.

Ayasuluğ'a götürülen Börklüce Mustafa kendisine yapılan türlü eziyet ve işkenceye rağmen fikirlerinden dönmüyordu.

Onunla birlikte yakalanan adamları gözlerinin önünde öldürülürken bunlar da «Dede Sultan yetiş imdadımıza!» diye bağırmışlar fakat yollarından dönmiyerek ölüme meydan okumuşlardı. Sonunda Börklüce Mustafa da idam edildi.

Şeyh Bedreddin'in müridlerinin ikinci isyanı, yine onun en yakını, Yahudi dönmesi Torlak Kemal tarafından bu sefer Manisa'da çıkarıldı.

Torlak Kemal'in etrafındaki taraftar topluluğu üç bin kişiydi. Torlak Kemal de yine şehzade Murat ve Bazeyit Paşa tarafından mağlûbedilmiş; isyanı idare eden kendisi ve en sadık bir arkadaşı asılarak öldürülmüştü.

Şeyh Bedreddin'in yakalanması

Deliorman'a yerleşen Şeyh Bedreddin etrafa adamlar gönderip, kesif propaganda yaparak faaliyetine devam ettiğinden binlerce taraftar toplamıştı. Ona katılanlar arasında Musa Çelebi'nin ölümiyle mevkilerini kaybeden kimseler olduğu gibi medrese talebeleri de vardı. Ayrıca onun kazaskerliği sırasında maaş ve tımar elde etmiş kimseler de mevcuttu.

Çelebi Sultan Mehmet, Seyh Bedreddin'in faaliyet şeklini Börklüce'nin isyanından önce, haber almıştı. Börklüce ile Torlak Kemal'in ortadan kaldırılmalarından sonra Rumeli'ye geçmiş; Bedreddin'in tenkiline Veziriâzam Bayezit Paşayı memur etmişti. Torlak Kemal ve Börklüce Mustafa'nın mağlûbiyetleri Bedreddin'in Rumeli'deki taraftarlarının bir kısmının maneviyatını bozduğundan şeyhin maiyetinden ayrılanlar olmuştu.

Bayezid Paşa Şeyhin taraftarlarını mağlûbederek Bedreddin'i pek fazla zahmet çekmeden yakalayabilmiş. Serez'de bulunan Padişaha getirmişti.

Çelebi Mehmet, yüksek bir âlim olma-

Osmanlıların Venediklilerle Gelibolu'da deniz savaşı.
(Mufassal Osmanlı Tarihi Tablosu. No. 6)

sı ve Rumeli fatihleri soyuna mensubiyeti dolayısiyle, Bedreddin'in birdenbire öldürülmesini emretmiyerek, cezasının tesbitini âlimlerden müteşekkil bir heyete havale etmişti.

Âlimler heyeti Bedreddin'i sorguya çekmişler ve heyete dahil meşhur âlimlerden Heratlı Mevlâna Haydar Bedredin'le ilmî münakaşada bulunmuştu; neticede cemiyet nizamını bozucu fikir ve icraat sahibi bu büyük âlim; Mevlâna Haydar'ın «malı haram, kanı helâl» yollu fetvası üzerine, Serez pazarında bir dükkânın önünde asıldı. (1419). Fetvadaki kayıt gereğince de malları varislerine bırakıldı.

Eski tarihlerin «Düzmece» lâkabını taktıkları Mustafa Çelebi Gailesi

Şeyh Bedreddin ve taraftarlarının isyanı gibi mühim bir dahilî gaileyi başarı ile halle muvaffak olan Çelebi Sultan Mehmet onun kadar ehemmiyetli ikinci bir mesele ile daha uğraşmıya mecbur kalmıştı. Bu ikinci mühim gaile kardeşi Mustafa Çelebi'nin ortaya çıkarak saltanat dâvasında bulunması idi.

Osmanlı tarihlerinin «Düzmece Mustafa», «Düzme Mustafa» ve «Sahte Mustafa» diye bahsettikleri Mustafa Çelebi'nin, Yıldırım'ın Ankara harbinde esir düşen oğlu olduğu yeni tetkikler neticesi kabul edilmektedir.

Osmanlı tarihlerinin Mustafa Çelebi'yi düzme bir şahıs şeklinde göstermelerinin, hükümdarlığı elde etmiş olan Çelebi Mehmed'in ve sonra da oğlu Murad'ın vaziyetlerini kurtarmak düşüncesinden ileri geldiği anlaşılmaktadır.

Osmanlı tarihleri tarafından Ankara harbinde kaybolduğu bildirilen Mustafa Çelebi'yi Timur Semerkand'a götürmüştü. Timur'un ölümü üzerine serbest bırakılmış bulunan, belki de bir yolunu bulup kaçarak Anadolu'ya gelmiş olan Mustafa Çelebi bir müddet Karaman toprağında kaldıktan sonra Rumeli'ye geçti.

Osmanlı ülkesindeki dahilî anlaşmazlık meselelerine el atarak, Osmanlıların zayıflaması pahasına âsileri himaye eden Eflâk Voyvodası Mustafa Çelebi'ye de yardım ediyordu.

İlk yardımı Eflâk'tan gören Mustafa Çelebi'ye, iki defa başkaldırıp ikisinde de affa mazhar olmuş bulunan Niğbolu muhafızı İzmir oğlu Cüneyt de iltihak etti ve beraberce Tesalya ve Selânik taraflarında faaliyete giriştiler.

Rumeli'de 1419 yılında göründüğü anlaşılan Mustafa Çelebi'nin faaliyetini Çelebi Mehmet duyunca derhal mühim bir kuvvetin başında olduğu halde hâdise mahalline koştu. İlk hamlede mağlûp düşen Mustafa Çelebi Cüneyd'le birlikte Selânik'e kaçarak Vali Dimitrios Laskaris'e sığındı. Bunun üzerine Çelebi Sultan Mehmet valiye müracaat ederek Mustafayı istedi. Vali Padişaha hürmetlerini bildirmekle beraber mültecileri vermeyince, Çelebi Mehmet İmparator ikinci Manuel'e başvurarak isteğini tekrarladı. İmparator, kendi toprağına iltica eden kimseleri teslim etmemenin bir namus borcu olduğunu beyanla, padişah hayatta olduğu müddetçe Mustafa Çelebi ve Cüneyd'i salıvermiyeceğini Kitabı Mukaddes üzerine yeminle taahhüt eyledi. İmparator bu taahhüdünü müteakip Selânik valisinden mültecilerin sür'atle İstanbul'a gönderilmelerini emretti.

Bu arada Osmanlılarla yapılan bir anlaşma gereğince Çelebi Mehmet, Mustafa Çelebi, Cüneyt Bey ve otuz kişilik maiyetlerinin masrafına karşılık olarak Bizans'a yılda üç yüz bin akça ödemeyi kabul etti.

İmparator Manuel, mültecilerin daha sıkı bir nezaret altında bulunmaları için onları Limni adasına yollamıştı.

Çelebi Mehmet, Mustafa Çelebi işini böylece halledince ona yardım eden Eflâk voyvodasının memleketine akınlar yaptırdı.

Çelebi Sultan Mehmedin Bizans İmparatoru ile mülâkatı

Mustafa Çelebi vakasının hal şekli Bizanm İmparatoru ile Çelebi Mehmet arasındaki dostça münasebetin yeni bir tezahürüne vesile teşkil etti. Bizim tarihlerin hiç temas etmedikleri, buna mukabil Bizans tarihcilerinden Dukas'ın anlattığına göre: Mustafa Çelebi hakkındaki anlaşmayı müteakip Çelebi Sultan Mehmet, Boğaziçinden Rumeliye

geçmek üzere olduğunu bildirmiş; bu haber, İmparatorla padişahın mülâkatına fırsat kazandırmıştı. İmparator Manuel, önce yüksek memurlarını padişahı karşılamıya memur etmiş, bunlar Çelebi Mehmed'i karşılayınca imparatorun hediyelerini de takdim etmişlerdi. Padişahla imparatorun mülâkatının Beşiktaş'ta vukubulduğu anlaşılıyor, Mülâkatta dostça görüşmeler yapılmıştı.

Yine Bizans tarihcilerinin verdiği bilgiye göre, Bizans ruesası bu fırsattan istifade edilerek Padişahın tevkifini teklif etmişlerse de, imparator bu teklifi kabul etmemişti.

Mülâkatı müteakip imparator padişahı Üsküdar sahiline kadar teşyi etmiş, iki hükümdar Üsküdarda padişahın çadırında görüşmelerine devam etmişler, akşam üstü atına binen Çelebi Mehmet İzmit'e yollanırken, imparator da kadırgasına binerek sarayına avdet etmişti.

Baharda padişah Gelibolu'dan Rumeliye geçerek Edirne'ye gitmişti. Bunu duyan imparator, bir mevsim evvel vâki olan mülâkatta konuşmaları idare etmiş bulunan saray tercümanını Edirneye göndererek, padişahın seyahatinin iyi geçmesinden duyduğu memnuniyeti bildirmişti.

Çelebi Mehmed'in ölümü

Çelebi Sultan Mehmet Edirne'ye gelmesinden bir kaç gün sonra, atla gezerken nüzûl isabetiyle attan düşmüş, derhal saraya getirilerek tedavisine geçilmişti. Fakat padişah kendisini fena hissettiğinden başta Bayezit Paşa olmak üzere vezirlerinden Çandarlı İbrahim ve Hacı İvaz paşaları çağırarak:

— Tez! büyük oğlum Muradı getirtin. Ben bu döşekten kalkamam; Murat gelmeden ben ölürüm. Memleket birbirine girer; tedarik görün, vefatım duyulmasın...

Diye vasiyette bulundu.

Padişah, vasiyetinin ertesi günü hayata gözlerini kapayınca; vezirler bu nazik devrede ölüm hâdisesini gizlemeyi uygun gördüler. Bir taraftan büyük şehzade Murad'a durumu haber vermek için Mirahor Elvan Beyi Amasyaya gönderirlerken, bir taraftan da ölüm haberinin sızmaması için gerekli tedbiri aldılar. Padişah hayatta imiş gibi her gün muntazaman divan toplandı. Bu arada; bilhassa askerin nazarı dikkatini başka tarafa çevirmek için Anadolu tarafına sefer hazırlığına başlandı. Askerin Anadolu cihetinde Biga'da toplanacağı bildirilip hareket için gereken hazırlıklar yapılırken yeniçeri ve sipahiler padişahı görmek istediler.

Bunun üzerine Çelebi Mehmed'in cesedi giydirilip kuşatılarak pencere önüne getirildi, arkasına ustaca gizlenen adamlar cesedin kollarını ve başını hareket ettirerek sarayın önünden geçen askeri selâmlattılar. Bu sırada, padişahın hastalığı bahane olunarak tabiplerin açık havaya çıkmaması tavsiyesinde bulundukları söylenmişti. Böylece ölüm hâdisesi kırk bir gün gizlenebildi.

Nihayet Elvan Bey Amasyadan avdet ederek Murad'ın Bursaya gelmiş olduğunu bildirince Çelebi Mehmed'in ölümü açıklandı.

Murat Bursa'ya gelipte tahta geçince, Çelebi Mehmed'in cenazesi Bursa'ya nakledilerek yeşil Türbeye defnedildi (1421).

Yeni Padişah tahta çıkıncaya kadar Çelebi Mehmed'in ölümünün gizlenmesinin en mühim sebebi, isyanı yeni bastırılan Mustafa Çelebinin birdenbire ortaya çıkıp saltanat dâvasında bulunabileceğinden korkulmasındandı. Ayrıca, Çelebi Mehmed'in şehzadeleri arasında saltanat kavgası çıkabileceğinin düşünülmesi de muhtemeldir. Çelebi Mehmet, Osmanlı Padişahları arasında ölümü gizlenen ilk şahsiyettir.

Çelebi Mehmed'in şahsiyeti

Yıldırım Bayezid'in, Germiyan hükümdarı Süleyman Şah'ın kızı Devlet (Sultan) hatunla izdivacından dünyaya gelen Çelebi Mehmet, Osmanlı devletini, karşılaştığı en büyük buhranından muvaffakıyetle kurtaran bir şahsiyettir. Şehzadeler kavgasından üstün çıkarak devletin birliğini tesis etmiş, elden çıkan toprakların bir kısmını da yeniden Osmanlı devletine bağlamıştır. Kendisi bu büyük hizmetleriyle haklı olarak devletin ikinci kurucusu sayılmıştır.

Çelebi Sultan Mehmet azim ve meta-

Sadrıâzâm - Veziriâzâm

(İlâve : 42)

Osmanlı Devletinde, Devletin bütün idare işlerinde hükümdara vekâlet eden zâte, yâni hükûmet reisine, ilk zamanlarda sadece «Vezir» denirdi. İkinci Murat zamanında Lâla Şahin Paşa'ya ve daha sonra Timurtaş Paşaya da Vezirlik rütbesi verilince, asıl vezir Halil Hayreddin Paşa'nın diğerlerinden tefriki için, kendisine «Veziri âzâm» denilmiştir. Veziri âzâm olanlar, bundan başka, Sadrıâzâm, Sadrıâlî, Zatı asafî, Sahibi devlet, Vekili mutlak gibi unvanlarla da anılmışlarsa da, sonunda Sadrıâzâm tâbiri hepsine galip gelmiş ve İmparatorluğun sonuna kadar kullanılmıştır. Maamafih, Veziriâzâm tabiri de terkolunmuş değildi.

Osmanlı Devletinin ilk zamanlarında, yâni Devlet henüz bir Beylik halinde iken, vezirler askerî işlerden maada diğer devlet işleriyle de meşgul olurladı. Buraya, ulema sınıfından yetişmiş kimseler getirilirdi. Çandarlı Halil Hayreddin Paşa zamanında Rumeli fütuhatı sırasında onun ordu kumandanlığının vezirlikle birleştirilmesinden mühim muvaffakiyetler elde edilmesi, idarî ve askerî işlerin artık bir elden idare edilmesi neticesini doğurmuş ve bundan sonraki Veziriâzamlar aynı zamanda ordu kumandanı vazifesini de görmüşlerdir.

Sadrıâzamlar, padişahtan sonra, devletin en büyük reisi ve hükümdarın mutlak vekili idiler. Sözleri ve yazıları padişahın emri demekti. Devlette en yüksek ve şerefli makam onlarındı. Her işde tam salâhiyet sahibi bulunduklarına alâmet olmak üzere, padişahların bir mührü de kendilerinde dururdu. Esasen birisine mührün gönderilmesi, kendisine Sadrıâzamlık tevcihine alâmetti. Bunun aksine, Sadrıâzamda bulunan mühür geri istenirse, bu da azil edildiğine işaretti.

Sadrıâzam, aynı zamanda hükûmet reisi sıfatiyle Divanı Hümâyuna riyaset ederdi. Osmanlı Kanunnamelerine göre İmparatorluktaki ilmî, idarî askerî... bütün makamlara ait terfi, tâyin, azil ve nakiller onun emrile olurdu. Yalnız Vezir, Kazasker, Şeyhülislâm gibiler hakkındaki muamelelerle, 5999 akçeden yüksek ti-

→

Bir Sadrıâzâm (sağda) ve Sadaret Kethüdası

→

marların tevcihi için padişahın iznini alır, lâkin sefer zamanları bu salâhiyetleri de haiz bulunurdu. Hükümdar, Sadrıâzamı, istediği anda azil ve hattâ katlettirebilirdi; lâkin onun arzını geri çevirmezdi.. Daha doğrusu geri çevirmemesi lâzımdı.

Ordunun başında sefere gittikleri zaman, kendilerine ayrıca «Serdârı ekrem» unvanı verilirdi. Bu hal, padişahların saraya kapanıp, seferlere çıkmamağa başladıkları tarihten sonra âdet olmuştu.

Sadrıâzamlar, kendilerine mahsus hâslardan senede bir milyon sekiz yüz bin akçe gelire sahiptiler. Bundan maada, hükümdarlara gelen peşkeş ve haraçlardan pay alırlardı. On yedinci yüzyıldan itibaren ise, tevcih olunan yüksek memu-

→

neti, yüksek ahlâkı, nezaket ve itidâli, ahde vefakârlığı ile de temayüz etmişti.

Onun yüksek ahlâk sahibi olduğunu, sözündeki sebatını Bizans tarihcileri de medihle anar. Ciddiyeti, verdiği söze sadakat ve yaptığı muahedelere riayeti ile zamanındaki hükümarların itimadını kazanmıştı.

Çelebi Mehmet, Mekke ve Medine fıkarasına Surra gönderecek kadar islâm âlemini düşünen, hayrı seven, memleketin imarına çalışan bir insandı da. Onun, ölümünden evvel 1420 senesinde saltanat mücadeleleri sırasında Emir Süleymanın Bizans'a terketmiş olduğu Kartal, Pendik, Darıca, Gebze ve Herekeyi geri aldıktan sonra Bursa'da yaptırdığı imaretine vakfetmesi, hayır işleri ve sosyal yardım müesseselerine verdiği ehemmiyetin işaretlerindendir.

Arap ve Bizans tarihlerinde Celebi Mehmed'in «Kirişçi» lâkabiyle anıldığı görülmektedir. Arap tarihlerinde; hükümdar olmadan evvel kiriş ile boğulmak istendiği; veya kardeşi Musa Çelebi'yi yay kirişi ile boğdurduğundan bu nâmı aldığına dair izahlar vardır. Bizans tarihcileri ise; kardeşlerinden korktuğu için bir kirişcinin yanında çıraklık yapmış olması sebebiyle kirişçi lâkabı verildiğini kaydederler.

Bütün hayatı mücadele ile geçen Çelebi Mehmet yirmi dört muharebede kırk yara almıştı. Osmanlı padişahları arasında onun kadar fazla yara alanına rastlanmaz.

→

riyetlerden câize adiyle muayyen bir para almaları da âdet olmuştur. Sonra bütün bunlar 1843 yılında ilga olunarak, kendilerine Devlet hazinesinden maaş tahsis edilmiştir.

Sadrıâzamlar, Divanda bitmeyen işlerini kendi konaklarında tamamlamak için Cuma ve Salıdan maada günlerde, ikindi vakti bir Divan daha aktederlerdi. Bu, İkindi Divanı diye anılırdı. Zamanla asıl Divanı Hümayun ehemmiyetini kaybetmiş ve on sekizinci yüzyıldan itibaren bütün işler Paşa Kapısında görülür olmuş ve Bâbıâli teşkilâtı da buradan doğmuştur.

Sadrıâzam azil olunursa veya vefat ederse, İkinci Vezire bu makamın verilmesi uygun görülürdü. Lâkin çok zaman buna riayet olunmıyarak Kubbe Vezirlerinden biri Sadrıâzam olurdu. On yedinci yüzyıldan sonra ise bu usul de terkolundu. Kubbe Vezirleri haricinde bulunan vezirlere ve daha sonraları Yeniçeri Ağalarına ve hattâ İmrahor, Kapıcılar Kethüdası gibi çok daha aşağı memuriyetlerde bulunanlara da Sadaret tevcih edildiği olmuştur.

Sadrıâzamların dairesine Bâbı âsâfî veya Paşakapısı ve dairesi halkına Kapı halkı, Hademei bâbı âsâfî denirdi.

Sadrıâzam, tâbirini ilk defa İkinci Mahmud terkederek 1838 yılında bunun yerine Başvekil unvanının kaim olmasını em-

→

→

retmiş, bu hükümdarın vefatından sonra yine Sadrıâzam tâbiri avdet etmiş, 1878 yılında tekrar Başvekil unvanı ihdas olunmuş, aynı yıl terkedilmiş, 1879 da kabul olunarak 1882 yılında kat'î olarak Sadrıâzam tâbirine dönülmüş ve İmparatorluğun sonuna kadar muhafaza edilmiştir.

Osmanlı Devletinde ilk Sadrıâzam olarak bilinen zât Osman Beyin son ve Orhan Beyin ilk veziri Hacı Kemaleddin oğlu Alâeddin Paşa'dır. Kendisi aynı zamanda meşhur Ahi'lerdendir. Fatih devrine kadar bu mevki, Osmanlı aristokratlarına mahsus iken, onun saltanatından itibaren bu usul kalkmış, devşirme vesairlere geçmiştir.

Sadrıâzamlar başlarına kallavî denilen yarım endazeden uzunca, üstüne ince Hind tülbendi sarılmış, yukarıdan aşağıya ve soldan sağa dört parmak eninde sırma şerit bağlanmış kavuk giyerlerdi. 1672 yılından evvelleri, kallavî, yalnız divanda giyilir, sefer vakti selimî denilen kavuk kullanılırdı. Bu tarihten itibaren bu usul terkolunmuştur. Böylece, fes'in serpuş olarak kabulüne kadar kallavî giyilmiştir.

Bibliyografya: İbni Kemâl; Âşıkpaşazâde. Neşrî. Fatih Kanunnamesi. Abdurrahman ve Nimetî Efendi Kanunnameleri. Âli'nin Künhülahbarı. Hadikatül vüzera. Sicilli Osmanî. Lûtfi Tarihi.

Devletin ilk kurucusu Osman Gazi silâh arkadaşları ile birlikte nasıl bir nefer gibi çarpışmalara katılmışsa ikinci kurucu Çelebi Mehmed'in hayatı da öyle geçmişti. Bilhassa Fetret devrinin ilk yıllarında bir iki bin kişi gibi az sayıdaki kuvvetleriyle müteaddit çarpışmalara bizzat katılmıştı.

Çelebi Mehmet pek küçük yaşta harplere katılmıştır. Onun doğum tarihi için müverrihler çeşitli yıllar gösterirler. Bu tarihler 1373 ile 1391 seneleri arasında değişir. Biz, Çelebi Mehmed'in Ankara harbinde on dört ilâ onaltı yaşında olduğunu zikreden tarihlerin kayıtlarını gözönünde bulundurmakla beraber, büyük oğlu Murad'ın 1403 yılında doğuşunu da hesaplıyarak en geç 1386 senesinde dünyaya gelmiş olabileceği neticesine varmaktayız.

Şimdiye kadar eski tarihlerin verdikleri bilgiye göre, Germiyan hükümdarı Süleyman Şahın kızı Devlet hatun Çelebi Mehmed'in annesi olarak bilinmekte idi.

Yeni tetkik edilen bir vakfiyede Devlet hatunun babasının adı Abdullah olarak görülmektedir. Buna nazaran Devlet hatunun Süleyman Şahın kızı olmadığı veya Süleyman Şah'ın bir adının da Abdullah olabileceği hatıra gelmekle beraber Abdullahın şahsiyeti henüz tam olarak aydınlanmadığından eski tarihlerin kayıtlarının doğru veya yanlış olduğu neticesine varılamaz. Bu hususun aydınlanması için yeni vesikaların bulunmasını beklemek lâzımdır.

Çelebi Mehmed'in çocukları

Osmanlı Devletini Fetret devrinin saltanat mücadelelerinden kurtardığı için Osmanlıların ikinci kurucusu addedilen Çelebi Mehmet, bundan sonraki padişahlarının kendi soyundan gelmesi bakımından da Osmanlı hanedanının devamlılığına müessir oldu.

Çelebi Mehmed'in altı oğlu yedi kızı dünyaya geldi. En büyük oğlu Murad'ın doğumu 1403 senesi olduğuna göre; Çelebi Mehmed'in evlenmesi en az bundan bir sene evveline rastlamalıdır. Bilinen zevcesi Dulkadır oğlu Süli (Süleyman) Beyin kızı Emine hatundur. Tarihlerde bundan başka bir zevcesinin ismine tesadüf edilmemektedir.

Erkek çocukları Murat, Mustafa, Ka-

Bursa'da Yıldırım'ın 1399 da başlatıp Çelebi'nin 1419 da ikmaline muvaffak olduğu Ulu Cami

Bursa'da Çelebi'nin yaptırdığı Yeşil Cami

→

Caminin tak kapısındaki arapça kitabenin son kısmının tercümesi: «Orhan'ın oğlu, Murad'ın oğlu, Bayezid'in oğlu en büyük Sultan, en keremli Hakan şarkın ve garbin Padişahı, arabın ve acemin Hakanı Rabbülâleminin tayidiyle müeyyet, dünya ve dinin yardımcısı, Sultan oğlu Sultan, Sultan Mehmed'in vakfıdır. 822 yılı Zilhiccesinde buk'anın tesis rükünlerini kuvvetlendirme ve sağlamlaştırma husunda istekler denizinde gemisini emniyetle yürüttü ve itmamına muvaffak oldu.»

↓

Yeşil caminin inşasını temin eden Hacı İvaz Paşa'nın Arapça kitabeleri:

«Yazanı düzenine koyanı kanunlarını tespit edeni banisinin hizmetkârlarının en değersizi Ahi Bayezit'in oğlu Hacı İvaz, kendisine ve babasına gufran nasibola.»

sım, Ahmet, Yusuf ve Mahmut'tur. Kızlarından iki tanesinin ismi bilinmemektedir. İsimleri malûm olanlar Selçuk, Hafsa, Sultan, Ayşe ve Hatice hatunlardır. Oğullarından Kasım Amasyada (1407) de, Ahmet Bursa'da babasının sağlığında öldüler.

Çelebi Mehmet öldüğü zaman Yusuf ile Mehmet küçük yaşta idiler. Çelebi Mehmet nüzul isabetiyle yatağa düşünce bu iki küçük oğluna dostu Bizans İmparatorunun sahabette bulunmasını vasiyet etmişti. Müşfik bir insan olan Çelebi Mehmet iki küçük şehzadenin saltanat uğruna ağabeyleri tarafından katledilmeleri ihtimalini düşünmüş olmalıdır. Nitekim Çelebi Mehmed'in kork tuğu şey onun ölümünden sonra; ölümden daha beter şekilde şehzadelerin başına gelerek, Yusuf ve Mahmud'un gözlerine mil çekildi. Padişahın vasiyetine uyularak onun ölümünü müteakıp bu iki küçük şehzade Bizansa teslim edilmediği gibi, Mustafa Çelebi hâdisesi dolayısiyle Bizanslıların şehzadelerin teslimine ait istekleri de reddolundu.

Çelebi Mehmed'in vefatında Murat Amasya'da, Mustafa da Hamit (İsparta) ilinde Sancak Beyi idi. Mustafa, Murad'ın padişahlığı sırasında saltanat dâvasına kalktığı için yakalanarak öldürüldü.

Çelebi Mehmed'in kızlarından beş tanesinin komşu Türk beylikleri hükümdar aileleri mensuplarına verildiği görülmektedir. Bunlardan iki tanesi İsfendiyaroğullarına, üç tanesi de Karaman oğullarına verildiler. Selçuk Hatun, Candar oğlu İsfendiyar Beyin oğlu İbrahim Bey ile, Sultan Hatun da diğer oğlu Kasım Bey ile evlendirildi. Çelebi Mehmed'in diğer üç kızı da Karaman oğullarından İbrahim, İsa ve Ali Beylere nikâhlandı. Komşu hükümdar ailelerine verilen bu kızlardan başka iki tanesi de Osmanlı ümerası ile evlendirilmişti. Hafsa Hatun veziri âzam Candarlızade İbrahim Paşanın oğlu Mahmut Çelebinin, Ayşe Hatun da Varna muharebesinde şehit düşen Karaca Beyin zevcesiydi.

Çelebi Mehmet (1402, 1413 - 1421) Zamanında Diğer Hükümdarlar

(İlâve : 43)

Alman İmparatorları: Rupprecht (Robert von Baviera) 1400 - 1410, Sigismund 1410 — → .

Bizans İmparatorları: Yedinci Yuannis. Paleologos 1399, İkinci Manuel 1399 - 1425, Sekizinci Yuannis 1399 - 1403 (Babası İ. kinci Manuel ile müştereken).

Fransa Kralları: Altıncı Şarl → — 1422.

Gazneliler: İkinci Mahmud Şah → 1412. Devlet Han 1412 - 1414, Hızır Han 1414-1421.

İngiltere Kralları: Dördüncü Hanri 1400 - 1413, Beşinci Hanri 1413 - 1422.

İspanya Kralları: Üçüncü Hanri → — 1406, İkinci Juan 1406 — → .

Macar Kralları: Sigismund → — 1437.

Mısır Abbasî Halifeleri: Elmütevekkil →

→ — 1406, Elmustain 1406 - 1414, Elmutedit 1414 — → .

Çerkes Memlûkleri: Ferec bin Berkuk → — 1405, Abdülâziz bin Berkuk, 1405 - 1406, Ferec bin Berkuk (Tekrar) 1406 - 1412, Seyfettin Şeyh 1412 - 1421.

Papalar: Dokuzuncu Bonifas → — 1404 Yedinci İnnosan 1404 — 1406 Onikinci Greguvar 1406 — 1409 Beşinci Aleksandr 1409 — 1410, Yirmiüçüncü Jan 1410 — 1417, Beşinci Marten 1417 — 1424.

Polonya Kralları: Beşinci Vladislav → — 1433.

Rus Dükaları: (Vladmirde) İkinci Vasil → — 1425.

Sırp Kralları: Stefan Lazareviç → — 1427.

Çelebi Sultan Mehmet, Eşkâl ve Şahsiyeti

(İlâve : 44)

Yıldırım Bayezit Han'ın oğludur. Annesi ise Germiyanoğlu Süleyman Şahın kızı Devlet Hatun'dur.

Klâsik Osmanlı vekayinamelerinin tarifine göre, uzun boylu ve ceddi Osman Gazi gibi çok uzun kollu idi. Teni gayet beyaz, kaşları kumral ve çatık, yuvarlak yüzlü, sık sakallı ve bıyıklı idi.

Çelebi Sultan Mehmet, Osmanlı Devletinin ikinci kurucusu olarak şöhret almıştır. Hakikaten babası Yıldırım Bayezit Han'ın Ankara'da Aksak Timur'a yenilişi üzerine, Osmanlı Devletinin birliği bozulmuş, oğulları Emir Süleyman, İsâ, Musâ Çelebilerin hepsi ve nihayet sonunda Mustafa Çelebi, ayrı ayrı saltanat dâvasına kalkmışlardı ki, Çelebi Mehmet de bu arada idi. Uzun mücadelelerden sonra bu fetret devresini kapatarak Osmanlı Devletini yine bir bütün halinde kurmağa o muvaffak olmuş ve bundan sonra, 1413 - 1421 yılları arasında tek başına Osmanlı tahtının temsilcisi olmuştur.

Çelebi Sultan Mehmet ciddiyeti sözünü tutması, azim ve iradesiyle muasırı olan hükümdarların hürmet ve itimadını kazanmıştır. Esasen onun bu meziyetleri yüzünden kardeşlerinin ümerası da kendisine meyletmişler ve sonunda ona iltihak ederek muvaffakiyetini sağlamışlardır.

Çelebi Sultan Mehmet devrinin en tanınmış silâhşorlarındandı. Açtığı seferlerde döğüşlere bizzat katılmakla meşhurdur. Bu cessur asker, yirmi dört muharebe ve çarpışmada bulunmuş ve kırka yakın yara almıştır.

Başardığı en mühim mesele, dağılan devleti bir idare altında toplamaktır. Bu, başarılması cidden güç işdi ve ancak onun azmi, cesareti ve dirayeti sayesinde elde edilebilecek bir zaferdi. En büyük meziyetlerinden birisi de, cidden kadirşinas ve vefalı olması, zamanında affetmesini ve kalb kazanmasını bilmesiydi. Ciddiyet ve vekarı, şehzâdeliğinden beri herkesin hürmetini kazanmasına

→

sebep olmuştu.

Osmanlı tahtına rakipsiz olarak geçtiği zaman, henüz yirmi altı yaşında bulunuyordu. 1421 yılında Edirnede avlanırken, at sırtında ağır bir kalb kirizi geçirdi ve bütün tedavilere rağmen vefat etti. Otuz beş yaşında idi. Ölümünden az evvel:

— Tiz,! ulu oğlum Murad'ı getirin... Ben hod bu döşekten kurtulmazım. Murat gelmeden ben ölürüm. Memleket birbirine tokuşur... Tedarik edin benim vefatım duyulmaya!.

Diye vasiyet ettiği için ölümü sezdirilmemiş ve Şehzâde Murat Amasyadan gelip Bursada cülûs edinceye kadar, kimse padişahın öldüğünü öğrenememişti. (Hekimler girerler, çıkarlar, Paşalardan, hekimler her biri deva için bir türlü ot isterler ki, hünkâra ilâç edelim derlerdi).

Çelebi Mehmed'in Murat Mustafa, Kasım, Ahmet, Yusuf ve Mahmut adlı altı oğul ve Hatice Ayşe, Selçuk, Sultan Hatun, Hafsa Hatun ve ismi bilinmeyen iki kızı vardı.

Babalarının ölümünü müteakip şehzâde Mahmut, Yusuf ve Ahmed'in gözlerine, yeni hükümdar İkinci Murat Beyin emriyle mil çekilmiştir. Bu üç şehzâde, 1429 yılında Bursada vebadan vefat etmişlerdir. Kasım Çelebi, 1407 yılında Amasyada ölmüştür. Şehzâde Mustafa ise, ağabeyisinin hükümdarlığını kabul etmiyerek isyanetmiş, lâkin mağlûp olup ele geçirilmiş ve 1423 yılında idam olunmuştur.

Çelebi Sultan Mehmet, Bursa'yı çok imar etmiş, bir cami, medrese, imaret ve kendisine türbe yaptırmıştır. Bunların inşası 1419 yılında sona ermiştir. Keza, Edirne'de Emîr Süleyman tarafından inşasına başlanıp, Musa Çelebi tarafından devam edilen yarım kalmış eski camiin inşasını da sona erdirmiştir. Kendisine vezirlik eden Bayezid Paşa, İbrahim Paşa, Hacı İvaz Paşa gibi kimseler, eski âdet ve terbiye ile yetişmiş gayet kıymetli ve dirayetli devlet adamlarıydı.

Çelebi Mehmet zamanında yapılan eserler

Çelebi Sultan Mehmet hareketli ve daimî mücadeleli bir hayat geçirmesine rağmen bir takım bayındırlık eserleri meydana getirmekten de geri kalmadı ve bu eserlerini 7 sene 8 ay gibi kısa bir zaman süren hükümdarlığı sırasında yaptırdı. Cami, türbe, imaret gibi eserlerinin ekserisi Bursa'da toplanmıştır. Bursadan başka ikinci merkez Edirne'de de bazı tesisler meydana getirdi.

Çelebi Mehmed'in meydana getirdiği eserlerin en mühim ve güzelleri Bursa'dadır. Bunlar Yeşil Cami ile Yeşil Türbedir. Çelebi Mehmet bugün âbideleşen bu binaların yapılmasına ait emrini 1419 da vermiş, eserler 1421 de tamamlanmıştı. Her ikisinin de mimarı veziri Hacı İvaz Paşadır.

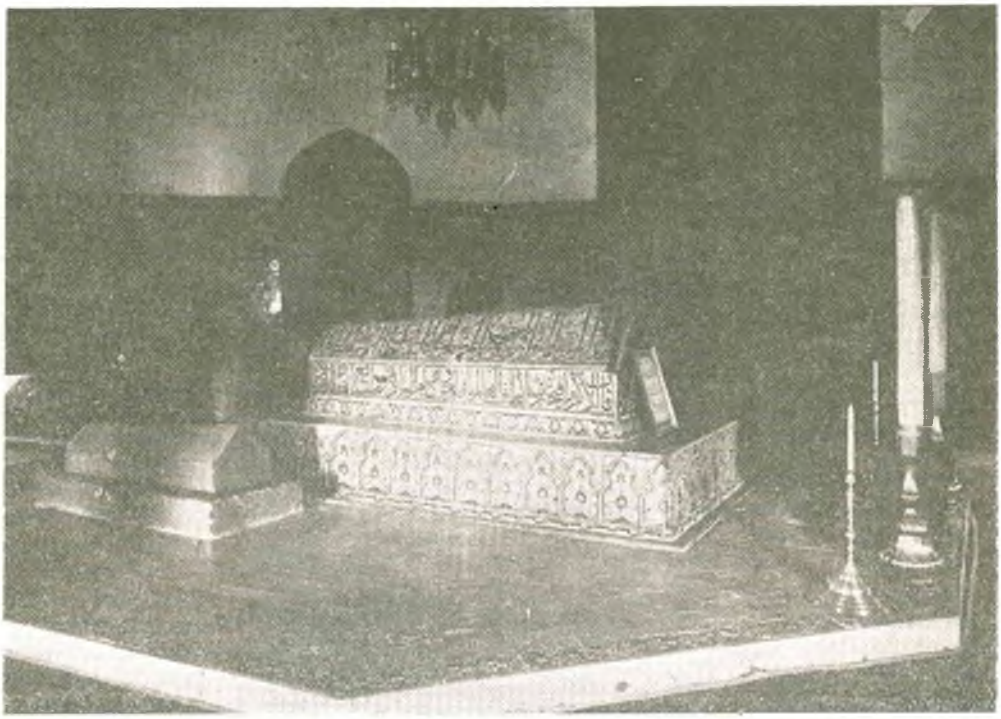

Çelebi Mehmed'in Yeşil Cami karşısındaki türbesinde bulunan sandukası

İkinci Murad'ın Tuğrası

İKİNCİ MURAT

★

İkinci Murad'ın cülûsu — Büyük Mustafa Çelebi, faaliyeti ve yakalanması — İstanbul'un muha. sarası — Küçük Mustafa Çelebi, isyanı ve yakalanması — Bizansla ve Macarlarla anlaşmalar — Anadolu Beylikleriyle mücadeleler — Sırbistan meselesi — Selânik ve Yanya'nın zaptı — Karaman harbi — Eflâk hâdiseleri — Arnavutluk ve İskender Bey — Türk - Macar mücadelesi, Haçlı seferleri ve Jan Hunyad'ın muvaffakiyetleri — Segedin muahedesi — Varna ve İkinci Kosova muharebeleri — Tahîtan oğlu Mehmet lehine feragati — Tekrar tahta dönüşü — Ölümü, şahsiyeti.

★

Osmanlı devleti - nin altıncı hükümdarı olan İkinci Murat 1421 Tem - muzunun sonlarında tahta geçtiği zaman henüz onsekiz yaşında bir gençti. Murat tahta Bur - sa'da cülûs etti ve Yıldırım'ın dama - dı mir Buhari'nin elinden kılıç kuşandı. Edirne Başşehir iken ve babasının cenazesi de henüz orada dururken cülûs merasiminin Bursa'da yapılmış olması, Osmanlı tahtına hak iddiasında bulunan bir rakibin mevcut olmasından ileri gelmekte idi. Devlet ricali zaman kay - bedilmeden Murad'ın Padişahlık merasiminin yapılması - nı uygun bulmuşlardı.

Babası bir çok çetin imtihanlar - dan muvaffakıyetle çıkmış olmakla beraber; arkada, Murat için halli gereken daha pek çok mesele vardı. Genç hükümdarın saltanatı bunların en mühimmi ile karşı karşıya idi. Bu mesele de; Bizanslılar tarafından salıverilen amcası Mustafa Çelebi'nin saltanat dâvasını tekrarla -ması gibi hayatî bir işti.

İKİNCİ MURAT

Babası: Çelebi Mehmet

Annesi: Emine Hatun (Dulkadiroğlu Süli Beyin kızı)

Doğduğu tarih: 1402

Devlet Reisi olduğu tarih: 1 inci defa 1421 - 1443; ikinci defa 1443; üçüncü defa 1444 - 1451.

Öldüğü tarih: 3 Şubat 1451.

Bilinen zevceleri: Alime Hatun (Candaroğlu İbrahim Beyin kızı), Mara (Sırp Kralı Jorj Brankoviç'in kızı), Hümâ.

Çocukları: Ahmet, Alâattin, Orhan, Hasan, Mehmet (Fatih) Küçük Ahmet, Fatma Sultan ve adı bilinmiyen beş kız.

Türbesi: Bursa'dadır.

★

Vezirleri: Bayezit Paşa (→ — 1421), Can. darlı İbrahim Paşa (1421 - 1429), Candarlı Halil Paşa (1429), Lâlâ Yorgüç Paşa (1429), Amasyalı Koca Mehmet Paşa (1429 - 1438), Candarlı Halil Paşa (İkinci defa 1438 -→)

İkinci Murad'ın tahta yeni geçtiği sırada babası gibi, sulh temayülünde olduğu anlaşılıyor. Fakat; babasının ölümünün halktan saklanmış olmasının verdiği ümitle Bizans devlet adamlarının Osmanlılardaki saltanat değişikliğinin ilk günlerindeki şaşkınlık havasından faydalanmak istemesi, Murad'ı mücadeleye hazırlanmıya mecbur etti. Bizanstan Murad'ı tebrik için gönderilen elçiye verilen hakikî talimat Mustafa Çelebi'nin elde bulunuşundan istifade yi temindi. İmparator Manuel, bir koz olarak elinde tuttuğu Mustafa Çelebi dolayısiyle Murat'dan bâzı menfaatler koparmak istiyordu. Bizans tarihcilerine göre, imparatorun elçisi, Çelebi Mehmed'in vasiyetine istinaden Murad'ın küçük kardeşlerinin teslimini istedi. Çelebi Mehmed'in iki küçük oğlunun Bizans'a gönderilmesi işi, nihayet bir vasiyetten ileri gitmediğine göre, iki devlet arasında taahhüde bağlı olmıyan bir meseleyi, hak talebi şeklinde ileri sürmesi Bizans kurnazlığından başka bir şey değildi. Nitekim elçinin, şehzadelere ait talebine Bayezit Paşanın; «Müslüman evlâdının müslüman olmayanlar nezdinde terbiyesi şeriata mugayirdir.» demesi üzerine, kurnazlıkla ve diplomatik yollarla Murat'tan bir menfaat temin edemiyen imparatorun, Murad'ın durumu kuvvetlenmeden Mustafa Çelebi'den istifade yolunu tuttuğu görülmektedir. Bu sırada Murad'ın cülûsunu tebşir için Bursa'dan da Bizans'a elçi gönderilmişti. Osmanlı devlet erkânının gayesi de, diplomatik kombinezonlarla Mustafa Çelebi'nin tekrar ortaya çıkmamasını temine çalışmaktı.

İkinci Murat
(Topkapı sarayı müzesinden)

Mustafa Çelebi'nin serbest bırakılması

İmparator Manuel Sultan Murat'dan umduğunu koparamayınca Dimitriyos Laskaris Leontarius'u iyice donatılmış on kadırga ile Limni adasına gönderdi ve Leontarius, imparator adına Mustafa Çelebi ile pazarlığa girişti.

Limni adasında bulunduğu müddetçe bir mahpustan farkı olmıyan Mustafa Çelebi ise, saltanatı uğruna bol bol vaitlerden çekinmedi; muvaffak olduğu takdirde, Gelibolu'yu Boğdan hududuna kadar Karadeniz kıyı şehirlerini ve Aynaroz'a kadar Ege kıyılarını Bizanslılara terketmeyi kabul etti.

Bir çok emekler sarfiyle Türk idaresine geçmiş olan toprakları Bizans'a terketmeyi yemin le taahhütten sonradır ki, Mustafa Çelebi Bizans kadırgalarına bindirilerek Gelibolu'da karaya çıkarıldı. Karaya ayak basarken Limnide onunla beraber gözaltı edilen İzmiroğlu Cüneyt Bey de yanında idi. Gelibolu kale muhafızları hariç, civardaki halk derhal Mustafa Çelebi'ye itaat ve bağlılığını bildirdi. Mustafa Çelebi, Gelibolu'yu teslim etmiyen kale muhafızlarının yola gelmesini beklemedi. Leontarius'u Gelibolu önünde bırakarak Aynaroz bölgesine kadar ilerleri. Geçtiği sahaların halkı kendisine iltihak etti. Kuvveti büyüdükçe, bâzı yerleri de zaptederek ele geçirdi. Bu arada esas mühim mesele, Rumelide sâdece halk tabakasının değil, askerin, kumandanların ve Rumeli Beylerbeyinin Mustafa Çelebi'ye iltihak ederek onu hükümdar tanımaları idi. Zâten onun sür'atle muvaffak olmasının ve kuvvetlerinin çoğalmasının bi-

İkinci Murat
(Bu da topkapı sarayı müzesinde)

rinci derecedeki âmili Rumeli bey ve kumandanlarının kendisine katılma - sıydı.

Mustafa Çelebinin, müslüman kanı akıtılarak zaptedilmiş toprakları Bizansa terki kabul eden bir muahede imzaladığı ve devletin birliğini bozacak iddia - larla ortaya çıktığı halde, Rumeli beylerinin ona iltihak etmesi dikkati çekecek bir meseledir. O Rumeli Beyleri ki; «müslüman gazi temayülünün alemdarı» idiler. En büyük gayeleri hıristiyan ülkelerinde fetihler yapmaktı. Türk topraklarından hıristiyanlara parçalar vermek şöyle dursun, hıristiyan ülkelerinde ilerlemeyi yavaşlatan sulhcu zihniyetten bile hoşlanmazlardı. Böyle olduğu halde, Mustafa Çelebi'ye iltihak - larını Mustafa Çelebi'ye hükümdarlık için meşru vâris saymalarında, Osmanlı tahtında 18 yaşında bir çocuk değil, yetişkin bir insan görmek istemelerinde aramalıdır.

Mustafa Çelebi, ikinci Murad'ın babası Çelebi Mehmed'in büyüğüdür. Çelebi Mehmet zamanında Rumeli'de görün - düğü zaman, Çelebi Mehmet sür'atle Rumeli'ye yetişerek taraftarlarının çoğalmasını önlemişti. Bu hal, aynı za - manda, eski Osmanlı tarihcilerinin ona düzme gözüyle bakışlarını tekzip etmektedir. Rumeli'de cihad fikrinin mümessili olan kumandan ve beylerin, Mustafa Çelebi'ye iltihakları her hâlde yalnız yaşça büyük olmasından değildi. Rumeli ümerasının Çelebi Mehmed'e karşı Mustafa'yı tutmalarında başka hususları da aramak lâzımdır. Rumeli halkı ile beylerinin bilhassa aristokrat sınıfın padişahtan hoşnut olmadıkları anlaşılıyor.

Sazlıdere çarpışması

Mustafa Çelebi'nin Rumeli'de yaptıkları Bursa'da duyulunca, acele bir takım hazırlıklara girişilerek Veziriâzam Bayezit Paşa Rumeli'ye gönderildi. Veziriâzam ve Rumeli Beylerbeyi Bayezit Paşanın Rumeli'ye gönderilmesi işinde Neşrî, Âli, İdris-i Bitlisî, Hoca Saadeddin ve Solakzade gibi Osmanlı tarihçileri ikinci vezir İbrahim Paşa ve üçüncü vezir Hacı İvaz Paşanın Baye-

İkinci Murat
(Kapıdağlı serisinden)

zit Paşaya karşı geçimsizliğini imâ eder ifade kullanmaktadırlar.

Bayezit Paşa, Darıca Güzelcehisarı'ndan veya Lâpseki'den temin ettiği gemilerle Rumeli'ye geçti. Anadolu'dan geçirdiği ve Rumeli'den de iltihak eden kuvvetlerinin başında Edirne'ye doğru ilerledi. Edirne yakınında Sazlıdere denilen bataklık bir mevkide, Mustafa Çelebi'nin kuvvetleriyle karşılaştı. Çarpışma başlarken Mustafa Çelebi öne doğru çıkıp kendini tanıtarak, askerleri Osmanlı tahtının hakikî varisi olan kendisine iltihaka dâvet etti. Mustafa Çelebi'nin dâvetinin tesiri büyük oldu. Bayezid'in kuvvetleri kütle halinde karşı tarafa geçti. Kuvvetleri elden gidince Bayezit Paşa da Mustafa Çelebi tarafına katıldı.

Bayezit Paşanın Sazlıdere'de karşı tarafa iltihakı ve ölümiyle ilgili hâdiseler hayli karışık olup tarihlerin yazdıkları birbirini tutmamaktadır. Ordunun arkasından Bayezit Paşanın da Mustafa Çelebi tarafına geçip vezirlikte bırakıldığı, sonra da İzmiroğlu Cüneyt ve Evrenuzzadelerin tesiriyle öldürüldüğü, yahut esir edilerek Cüneyd'e teslim edilmek suretiyle idam olunduğu, veyahut da çarpışmalar sırasında şehit düştüğü şeklinde değişik tarzlarda kaydedilmektedir. Ölüm yerinin Sazlıdere oluşunda tarihlerin çoğu ittifak ettiğine nazaran, ölümünün esareti müteakip idam şeklinde cereyanı kuvvetle muhtemeldir.

Mustafa Çelebi Sazlıdere muvaffakiyetinden sonra Gelibolu önüne geldi. Gelibolu'nun muhafızları Mustafa Çelebi'nin muvafakiyetini duyunca Dimitrios Leontarius'a teslim olmuşlardı. Leontarius, Gelibolu kalesine asker ve mühimmat sokmıya hazırlanırken, Mustafa Çelebi Gelibolu'ya yetişti ve imparatorla yaptığı muahededeki sarahate rağmen Gelibolu'yu Bizanslılara teslim etmedi.

Bizans tarihçisi Dukas, Mustafa Çelebi'nin, Dimitrios Leontarius'a şu sözleri söyliyerek şehri vermediğini yazar: «Benim ettiğim muharebe ve kazandığım muzafferiyet, imparator Manuel'in menfaati için değildir. Ben İslâm memleketlerini yeniden fethe niyet ettim. Hazreti Peygamber şefaat ederse bu niyetimi icra edeceğim. Maamafih beni senin efendine bağlıyan muahedeye riayet edeceğim. İmparator benim yeminime itimat edebilir. Askerlerine gelince; benim bunlara artık ihtiyacım yoktur. Avdet etmekte muhtarsın.»

Dimitrios her ne kadar: «Yüzelli sene var; ecdadınız elimizden Bitinya'yı (Bursa havalisi, İzmit ve İznik tarafları), Paflagonya'yı (Kastamonu tarafı), Frikya'yı (Afyon - Konya havalisi) aldılar. Orhan, imparatorlarla yaptığı muahedelerle daima eğlendi; Avrupa'daki ülkelerimize tecavüz etti. Bayezid ise padişah olur olmaz bize düşmanca ve zalimane hareket etti ama sonu ne oldu? Oğulları İsa, Süleyman, Musa ve çocukları hep birbiri arkasından taç ve canlarından oldular. Kardeşiniz Mehmet; işte bizimle dost yaşıyan ilk sultan o oldu ve hayatını da sükûnetle geçirdi. Talihin cilvelerine inanıp saadet ve muvaffakiyetin devamlı olacağını

Bizans İmparatoru İkinci Manuel

sanmayınız» diyerek Mustafa'yı iknaa çalıştıysa da, onun azimli ve kararlı hareketi padişah olduğu takdirde Bizans'a karşı takibedeceği politikaya bir işaret sayılacak ve bu sefer Bizans, Mustafa yerine Murad'la anlaşmak istiyecektir.

Mustafa Çelebi Gelibolu'yu Bizanslılara teslim etmemekle, Çanakkale boğazının bu en mühim mevkini elde tutup Rumeli'deki hâkimiyetini emniyette bulundurmak ve sırası gelince Anadolu'ya da atlamak niyetini belli etmişti. Bizans imparatoruna gelince; o da Mustafa Çelebi ile yaptığı muahedenin nimetlerine kavuşamıyacağını anlamıştı.

Mustafa Çelebi'nin Rumeli'deki hâkimiyeti

Dimitrios Leontarius Gelibolu'dan deniz yoluyle İstanbul'a dönerken Mustafa Çelebi de Edirne'ye gitti. Sazlı - dere hâdisesi Mustafa Çelebi'nin Rumeli'deki durumunu hayli takviye ettiğinden, Evrenuzzadeler, Turhan Bey, Gümlüoğlu ve Rumeli timarlı sipahisi onun etrafında toplandılar. Rumeli erkânı - nın kendisine katılmaları nisbetinde o da daha fazla emniyet hissetmiye başladı; Edirne ve Serez'de nâmına para kestirdi.

Mustafa Çelebi'nin Rumeli'deki hâkimiyeti kuvvet buldukça Osmanlı ülkesi de yeniden fetret devrindeki haline döner gibi oluyordu. Anadolu ve Rumeli'de iki hükümdar mevcut gibiydi. Devletin geçirdiği buhran küçümsenemiyecek derecede mühimdi. Anadolu'da genç padişah Murad'a mukabil, Rumeli'de Mustafa Çelebi vardı. Sazlıdere hâdisesi Murad'ın esaslı şekilde hazırlanması lüzumunu açığa vurmuştu.

Mustafa Çelebi'nin fazla zahmet çekilmeden ve o nisbette kan dökülmeden altedilebilmesi için Rumeli beylerinin elde edilmesinden başka çıkar yol yoktu.

Mustafa Çelebi'nin daha işin başlangıcındayken Bizans imparatorunun arzularına karşı gelmesi ve vaadinde durmaması, imparatoru yeniden Murad'la anlaşmıya sevketti. Bunun için imparator Bursa'ya bir heyet göndermeyi kararlaştırdı. Fakat Bizans heyeti Bursa'ya gitmeden Çandarlızade İbrahim Paşa İstanbul'a geldi. İbrahim Paşa Mustafa Çelebi'ye karşı Bizans imparatoru ile anlaşmak isterken, imparator yeniden Çelebi Mehmed'in vasiyet ettiği şehzadelerin Bizans'a rehin bırakılmasını istedi. Halbuki Veziriâzam İbrahim Paşa şehzadelerin rehin verilmemesi için Murad'dan kat'î emir almıştı. Manuel'in ısrarına rağmen şehzadelerin teslimine yanaşılmadığından anlaşmak mümkün olmadı.

Âşıkpaşazade bu mesele için; «İstanbul Tekfuruna Gebze Kadısı kim, Fazlullah'tır. Onu elçi gönderdiler. Ol Tekfura komşu idi. Tekfur ider; Mevlâna Kadı, Vilkoğluna bunca yer verdiniz; dahi bana Vize'den berisini verin. Sizinle barışayım. Kadı ider; Çorlu'dan had' olsun. İnceyizi bile verdiler. Tekfur dahi kabul etti.» diye yazarsa da doğru olmadığı anlaşılmaktadır.

Bu arada Foça Cenevizlileriyle anlaşıldı. Foça'daki Cenevizliler Murad'la ittifak ettiler. Foça Cenevizlileri ile Çelebi Mehmet zamanında yapılan muahedeye göre, Osmanlıların Ceneviz ticaretini himayesi mukabilinde Foça Cenevizlileri on senede yirmi bin duka altını vereceklerdi. İşte bu muahedeye göre vergisini ödiyen Foça Cenevizlilerine Murad'ın dostça davranışı, bu ittifakın imzalanmasına sebebolmuştu. Foça Cenevizlileri Murat Rumeli'ye geçmek isterse gemileriyle nakle yardım edecekti.

Mustafa Çelebi'nin Anadolu'ya geçmesi

Sazlıdere hâdisesinde kendisine katılanlarla hayli askere sahip vaziyete geçen Mustafa Çelebi, Rumeli'de mevkiini tahkim ile meşgulken İzmiroğlu Cüneyt Bey onu Anadolu'ya geçmiye teşvik ediyordu. Çünkü; Murat, Rumeli'ye atlamadan onun teşebbüsü elinde tutmasını istemekteydi. Cüneyt, Mustafa'yı Anadolu'ya geçmiye teşvik ederken pek muhtemeldir ki, bu suretle kendisinin de memleketine yeniden kavuşacağını hesaplamaktaydı.

Mustafa Çelebi nihayet kuvvetlerini toplıyarak Gelibolu civarından denize açıldı, İkinci Murad'ın müttefiki olan Foça Cenevizlileri Mustafa Çelebi'nin karşıya geçmesini önlemek istedilerse

de, Mustafa Çelebi üstün geldiğinden Anadolu'ya geçişi önliyemediler. Mustafa Çelebi Lâpseki'de karaya ayak bastıktan sonra, fazla zaman kaybetmeden Bursa istikametinde yürüyüşe geçti ve Ulubad gölü kenarına geldi.

Amcasının harekâtından haberdar olan İkinci Murat da kuvvetlerini toplamış, Mustafa Çelebi Bursa'ya ulaşmadan onu karşılamak istemişti. Ulubad'a daha önce gelen İkinci Murat Ulubad suyu üzerindeki köprüyü yıktırmış bulunuyordu. Suyun bir tarafında Mustafa'nın, öte tarafında da Murad'ın kuvvetleri mevzi aldılar. Mustafa Çelebi'nin askeri daha çok olduğundan vezir Hacı İvaz Paşa harp hilelerine başvurmak suretiyle hasmın kuvvetlerini dağıtmıya uğraştı; Çelebi Mehmed'in son zamanlarında Tokat kalesindeki mahbesinden çıkarılmış olan Mihal oğlu Mehmet Bey bu hususta çok işe yaradı. Rumeli'nin meşhur akıncı kumandanı olan Mihal oğlu Mehmet Bey bir gece yarısı, Mustafa Çelebi tarafının meşhur kumandanlarından Evrenuzzadeler ve bazı Rumeli beyleriyle görüşüp bunları Murad'ın tarafına geçmiye kandırmıya çalıştı, onlar da Rumeli'nin meşhur akıncı kumandaniyle görüşmenin heyecanına kapıldılar. Görüşmeyi müteakip Mihaloğlu'nun, gecenin sessizliğini yırtan bir sesle karşı tarafa seslenerek, silâh arkadaşlariyle askerlerinin Murad'a iltihaklarını istemesi, tesirini gösterdi; Rumeli beyleri askerleriyle birlikte Murat tarafına geçtiler. Rumeli beylerinin Mustafa'dan ayrılması onun kuvvetini epeyce azaltmışsa da bilhassa Hacı İvaz Paşa hiylelerine başka yollardan da devam ettiği için Murad'ın muvaffakiyeti başka şekilde de garantilenmişti. Bu ayrılışlar vukubulurken Rumeli azaplarından beş bin kişilik bir kuvvet, nehrin geçit veren yerinden geçerek Murad'ın karargâhına bir gece baskını yapmak istediler. Bundan haberdar olan Murat ise, Timurtaş Paşazade Umur Bey'e iki bin kişi ile pusu kurdurdu, suyu geçen Rumeli azapları pusuya düşerek çoğu esir edildi. Ulubad karşılaşmasının muharebe denecek hâdisesi, işte sadece azapların baskın niyetiyle nehri bu geçişlerinden ibarettir.

Hacı İvaz Paşa Mustafa Çelebi'ye gizliden bir mektup yazarak, Rumeli beylerinin Murad'la ittifak ettiklerini ve kendisini yakalıyarak ona teslim edeceklerini inandırıcı bir dille hikâye etmişti. Rumeli askerinin karşıya geçmesinden önce mektup Mustafa'ya ulaşmış, o da zaten Rumeli beylerinin Mihaloğlu ile gece yaptıkları görüşmeyi duyduğundan, Hacı İvaz Paşanın kaydettiği şeyleri hakikat zannetmişti.

Mustafa Çelebi maiyeti üzerinde böyle bir şüpheye düşerken bir sabah Cüneyt Beyin de en sadık adamlariyle birlikte kendisini terketmiş olduğunu da gördü. Bizans tarihçisi Dukas, Hacı İvaz Paşanın Cüneyt Bey'e de bir mektup göndererek, Osmanlılara tâbi olmak şartiyle eski emaretine kavuşacağını vaadetmesi üzerine Cüneyd'in süratle Mustafa Çelebi'den ayrıldığını yazar.

Böylece ordusunun kendiliğinden dağılıp eridiğini gören Mustafa Çelebi kaçmaktan başka çare bulamadı. Şahsına sadakat gösteren bir avuç insanla acele yola koyuldu. Biga kadısının delâletiyle Lâpseki'ye ulaştı. Oradan da Gelibolu'ya geçti.

İkinci Murad'ın Rumeli'ye geçerek Mustafa Çelebi'yi yakalaması

Ulubad'da kolaylıkla ve ucuzca zaferi temin eden İkinci Murat ilk iş olarak, ordusuna yeni bir düzen verdi ve bir taraftan da evvelce yıktırdığı köprüyü süratle yeniden kurdurdu. Sonra vakit geçirmeden Rumeli'ye geçmek üzere yola koyuldu. Mustafa Çelebi derlenip toparlanmadan işini bitirmek istiyordu. Lâpseki'ye geldiği zaman askerini Rumeli'ye nakledecek deniz vasıtası bulamadı. Zira Mustafa Çelebi Anadolu tarafında mevcut deniz vasıtalarını karşıya götürmüş, bununla da iktifa etmiyerek Gelibolu limanında karaya çektirtmişti.

Bu sırada ticaret yapacağız bahanesiyle beşyüz filori'ye temin edilen bir Ceneviz gemisiyle Gelibolu'ya bir miktar asker geçirilmiş, bunlar Gelibolu'da karaya çekilen gemilerin bazılarını Anadolu tarafına nakle muvaffak olmuşlardı. Rumeli yakasına asker naklinde işe yarayacak bu vasıtalardan

başka bilhassa Foça Cenevizlilerinin gemilerinden istifade edildi. Foça Ceneviz Podestası Adurno, yedi kadırgadan mürekkep bir filo ile padişahın emrine hazır olduğunu bidirmişti.

Gelibolu'ya asker nakledilirken, gemilerin içindeki Cenevizliler sayısında Türk askeri bindirilerek parti parti karşıya taşıdılar. Nihayet padişah da Ceneviz kadırgasına binip iki yanında muhafız gemileri, arkadan gelen üçbin seçme asker ile karşı kıyıya geçti.

Murat, Ceneviz kadırgasında boğazı geçmekteyken Podesta Adurno padişahın ayaklarına kapanarak, Foça'daki şap madenlerinin işletilebilmesi için, Çelebi Mehmet zamanında aktedilen muahedeye göre ödenmesi gereken vergiden affını rica etti.

Çok nazik bir zamanda vâki olan bu istirham karşısında Murat, bir seneden beri biriken yirmiyedi bin düka altını alacağı bağışlamış, babası zamanında imzalanan muahededeki vergi kısmını da kaldırmıştı.

Murad'ın Rumeli'ye asker naklini Gelibolu'dan takibeden Mustafa Çelebi, sadık adamlarından birini Ceneviz Podestası Adurno'ya göndererek Sultan Murad'ı kendisine teslim ederse elli bin düka altını vereceğini bildirdiyse de Adurno bu teklifi reddetti.

Mustafa Çelebi birkaç gün zarfında derleyip Gelibolu kalesine koyduğu askerle Sultan Murad'ın Rumeli'ye geçişini önlemiye çalıştı, fakat kuvvetlerinin yetersizliğinden gayretleri boşa gitti.

Padişahın Rumeli yakasına ayak basmasiyle Gelibolu sıkıştırılmaya başlandı, kalenin muhafızları daha fazla zorlamıya dayanamadığından bir kısmı mevzilerini bırakarak kaçtı; bir kısmı da teslim oldu. Bu vaziyet karşısında Mustafa Çelebi'ye bir defa daha kaçmaktan başka çare kalmadığından, süratle Edirne yolunu tuttu.

Sultan Murat da Gelibolu'yu zaptedince limanı müdafaa eden muhafızları kılıçtan geçirtti; böylece muvaffakıyetini kanla lekelemiş oldu.

Bu hâdise üzerine Sultan Murat Gelibolu'da üç gün kaldıktan sonra Edirne'ye hareket etti. Ceneviz Podestasını da yanına aldı. Podesta'nın maiyetinde çoğu zırhlı olmak üzere iki bin İtalyan askeri vardı. Padişah Edirne'ye yaklaşınca şehir halkından bir çokların kendisini istikbale çıkmış olduklarını gördü. Murat Edirne'ye girmek üzereyken Mustafa Çelebi burada da tutunamıyarak kuzey istikametinde kaçmıya başlamıştı. Artık hiçbir yerde tutunmasına imkân vermemiye çalışan Murat, arkasından takipçiler gönderdi. Bunlar Mustafa Çelebi'yi Tunca vadisinde Kızılağaç Yenice'sinde yakalıyarak Edirne'ye getirdiler. Sultan Murat, bu saltanat iddiacısının derhal hayatına son verilmesini emrettiğinden söz söyletilmeden kale burçlarından birisine asıldı (1422).

Sultan Murat, Mustafa Çelebi'nin idamiyle saltanat rakibinden kurtulduğu sırada, sadıkane hizmetinden memnun kaldığı Ceneviz Podestasına yeni imtiyazlar tanıdı. Bu cümleden olarak yeni Foça'nın gümrük resmi ile Foça civarındaki küçük bir kaleyi Podesta'ya bıraktı. Ceneviz Podestası kurnaz davranıp, en nazik zamanlarda padişaha nüfuz etmesini becererek umduğundan daha fazla kazanca kondu.

Mustafa Çelebi'nin ortadan kalkması Murat için olduğu kadar devlet için de mühim bir hâdiseydi. Denilebilir ki fetret devrinin son perdesi Mustafa Çelebi'nin öldürülmesiyle ancak kapanabilmiştir.

Osmanlı devletinde bundan sonra vukubulan saltanat iddialariyle ilgili hâdiseler mevzîî ve küçük çapta kalmış, devleti ikiye bölecek derecede şümûl kesbetmemiştir. Daha yukarılarda da işaret edildiği veçhile, Murad'ın henüz çok genç yaşta bulunuşuna mukabil Mustafa Çelebi'nin yetişkin olması, taraftar toplanmasına sebebolmuşsa da kendisi bütün bunlardan faydalanamamıştır. Hacı İvaz Paşanın kurnazlığı sayesinde Mustafa Çelebi hâdisesinin halli pek ucuza maledilmiş ve kısa zamana sığdırılmıştır. Bununla beraber; bugüne

kadar yazılmış olan tarihlerde Mustafa Çelebi'nin faaliyet süresi her nekadar bir buçuk sene gösterilmişse de; kendisinin Edirne'de bastırdığı paralarının üzerinde 4 rakamının bulunması; saltanatta hak ididasiyle ortaya çıktığı tarihten beri kendisini hükümdar saydığını ve bu rakamın da dördüncü seneye işaret olduğu anlaşılmaktadır.

Türk Tarih Kurumunun yayınladığı Osmanlı Tarihi'nde Mustafa Çelebi'nin parası hakkında: «Galip Bey'in, Takvimi Meskûkâtı Osmaniye işimli eseriyle ondan naklen Halil Edhem'in Meskûkâtı Osmaniye'sinde Mustafa Çelebi'nin 822 de Edirne'de basılmış olan bir akçesinden bahsediliyorsa da bu tarihte Edirne, Çelebi Mehmed'in elinde olup orada böyle bir sikke kestirilmiş olması bahis mevzuu olamaz. Zaten Galip Bey de bu akçenin tarihini iyi tesbit edememiştir. Bu hususa dair meskûkât mütehassısı Ali Bey merhumun Türk Tarih Encümeni Mecmuası'nda bir yazısı vardır» denilmektedir.

Bilindiği gibi; yukarıda adı geçen kataloklarla tetkik yazısı yeni değildir. Otuz - kırk sene evvelki bilgilere göre yazılmışlardır. Halbuki o zamandan bu yana Osmanlıların ilk devrini aydınlatacak yeni yeni vesikalar bulunmuş ve bulunmaktadır. Para mevzuunda da kataloğlara geçmemiş yenileri ve bilinmeyenleri meydana çıkmaktadır.

Mustafa Çelebi'nin üç türlü parası mevcuttur. İki tanesi değişik tarzda; (Mustafa bin Bayezit Han), arkası (Halledallahe - Mülke - hu Duribe Serez) yazılı olup, üçüncüsü; (Mustafa bin Bayezit Han), arkası (Halledallahe-Mülke-hu Duribe Edirne 4 Sene 822) yazı ve tarihlidir.

İşte bu parası ile Mustafa Çelebi 822 (1419) denberi kendisini hükümdar addettiğini ve hükümdarlığının dördüncü senesinde Edirne'de darbettirdiğini anlatmak istemektedir. Buradaki 822 tarihi ve 4 rakamı anlaşılıp tahlil edilmediğinden Tarih Kurumu kitabında yanlış bir sonuca varmıştır.

Eski Osmanlı tarihleri kendisini haksız bir saltanat ididacısı telâkki ettiklerinden Mustafa Çelebi'nin şahsiyeti hakkında, bilgi vermezler. Onun için, Mustafa Çelebi'nin meziyet ve nakiselerine dair bilgimiz pek kıttır. Sadece Bizans müverrihleri vasıtasiyle onun güzel söz söyleyen ve hitabetiyle etrafındakileri tesir altında bırakan bir insan olduğunu öğrenmekteyiz.

Genç Sultan Murad'a amcası ile mücadelesinde hizmet eden şahısların en başında Bayezit, İbrahim ve Hacı İvaz paşalar vardı.

Bayezit Paşanın Sazlıdere'de ölümünden sonra Çandarlı İbrahim Paşa Veziriazam, Hacı İvaz Paşa da İkinci Vezir olmuşlardı. Saltanatının ilk gününden itibaren padişaha hizmet eden mühim şahsiyetler arasında Timurtaş Paşanın oğullarından Oruc, Ali ve Umur Beylerle lalası Yörgüç Paşayı da saymak lâzımdır. Rumeli akıncı beylerinden Mihaloğlu Mehmet Bey sayesinde Ulubad'da Rumeli beyleri Mustafa Çelebi'den ayrılmış, böylece devrin mühim ricali Murad'ın etrafında birleşmekle Mustafa Çelebi'ye karşı zafer temin edilmişti. Rumeli beylerinden Evrenuz Gazi'nin oğulları, bilhassa Ali ve İsa Beyler; Paşa Yiğitoğlu Turahan Bey ve Gümlüoğlu gibi kimselerin Murad'a katılmaları Mustafa Çelebi vakasının kökünden hallini mümkün kılmıştı.

Fetret devri mücadeleleri ve bilhassa İkinci Murad'ın saltanatının ilk yılları göstermiştir ki, artık hayli nüfuz kazanmış bir Osmanlı aristokrasisi teşekkül etmiştir. Binaenaleyh bundan sonra umumiyetle askerî kuvvetlere istinat eden bu kimseler arasında çıkacak geçimsizlikler karşısında padişahlar için nâzım rolü oynamak, hattâ daha fazla sivrilmek istiyenlerin mevki hırslariyle mücadele etmek meselesi de meydana çıkmıştır.

İstanbul'un muhasarası

Bizans İmparatoru İkinci Manuel'in Çelebi Sultan Mehmed'in ölümü üzerine Mustafa Çelebi'yi salıvermesi, onunla anlaşmalar yaparak Murat için büyük bir gaile açması; Sultan Murad'ın intikam hislerini kabartmıştı. Mustafa Çelebi hâdisesini muvaffakiyetle atlatan Murat, Bizans'tan intikam almak için harekete geçti.

Murad'ın galibiyeti Bizans imparato-

runu korkutmuştu. Mustafa Çelebi'yi serbest bırakıp onu Murat'la mücadeleye tahrik ederken, Osmanlıların senelerce kardeş kavgalariyle kanlarını akıtıp zayıflıyacaklarını düşünen imparatorun hesapları tam mânasiyle tahakkuk etmemişti.

Osmanlılar, imparatorun düşündüğü şekilde peşinen ikiye ayrılmakla beraber, bu ikilik dâvası dört seneden fazla uzamamıştı. Üstelik, hemen hemen kansız denecek derecede zayiatsız mesele halledildiğinden, kuvvet kaybına da uğranılmamıştı.

Onun için hayli korkuya kapılan İmparator Manuel, Sultan Murad'a bir elçilik heyeti göndermişti. Mustafa Çelebi'ye karşı kazandığı muvaffakiyetinden dolayı padişahı tebrik ve kendisinin Mustafa Çelebi ile yapmış olduğu anlaşmaya dair bahaneler icat ederek suçunu hafifletmiye uğraşmıştı. Lâkin Murat bu iki yüzlülüğe kanmamış, başka devletlerden tebrik için gelen elçileri kabul ettiği halde, hazırlıklarını tamamlayıncıya kadar Bizans elçilerini kabul etmemişti.

Hazırlıklar bitince, Bizans elçilerini çağırtarak yirmi bin askerin başında olduğu halde cevabı bizzat kendisinin götüreceğini, binaenaleyh İstanbul'a avdet edebileceklerini bildirdi. Nitekim, elçilerin İstanbul'a dönüşünden birkaç gün sonra Türk ordusu İstanbul surları önünde göründü.

İstanbul altıncı defadır ki Türkler tarafından kuşatılıyordu. Kuşatmaların ilk dördü Yıldırım Bayezit, beşincisi Musa Çelebi tarafından yapılmıştı. Bizanslılar her kuşatılmada Türk'lerin başına yeni yeni gaileler çıkarmak istemişler, bu sayede kurtuluşlarını hazırlamışlardı. Şimdiye kadar yapılan kuşatmaların en şiddetlisi, Yıldırım Bayezid'in son kuşatmasıydı. Fakat Timur belâsı Türkleri büyük bir felâkete uğratırken Bizans'ı da dördüncü muhasaradan kurtarmış, ömrünü de yarım asır uzatmıştı.

Türklerin muhasarasından imparator kadar Bizans halkı da korkuya düştüğünden, İstanbul'da türlü dedikodular başgösterdi. Çelebi Mehmet zamanında Türkler nezdine elcilikle gönderilmiş olan Bizans'ın tanınmış şahsiyetlerinden saray tercümanı Teologos Koraks'ın bu defa aynı vazifeyle Murad'a yollanmamasını; saray nâzırının kendi hilesine atfedenler vardı. Onun için imparator Manuel, halkın şüphesini izale gayesiyle Teologos Koraks'ı İstanbul önlerine çadırlarını kurdurmuş bulunan Sultan Murad'a tekrar gönderdi ise de Koraks bir şey elde edemiyerek gerisin geriye dönmüştü.

Bizans halkının çektiği korkunun derecesi ortalıkta dolaşan türlü dedikodu ve rivayetlerden de belli olmaktaydı. Mühim şahsiyetlere karşı itimatlarının sarsılışını ifade eden türlü rivayetler ortalıkta dolaşıyordu. Bu cümleden bir söylentiye göre, Teologos Koraks, bilâhare kumandanlığı kendisine verilmek şartiyle, Murad'a şehri teslimi vaadetmişti. Bu dedikodu Teologos Koraks'ın Murad'ın yanından dönüşünde tahkir edilmesine sebeboldu. Saray tercümanı imparatorun huzurundan çıkarken muhafız askerleri bağırıp çağırarak Koraks'ın idamını istemiye başladı. Nihayet İmparator Manuel saray tercümanının ellerini ayaklarını bağlatarak askerlere teslim etti. Askerler Koraks'ın üzerine çullanıp gözlerini oyup, vücudunu bir çok yerinden yaraladıktan sonra da bir zindana attılar. Adamcağız üç güne kalmadan atıldığı yerde öldü.

Koraks, imparator sarayının pencereleri önünde sürüklendiği sırada askerlerden bir grup, adamın evine koşmuş, evde buldukları altın ve gümüş vazoları, sırmalı elbiseleri padişaha takdim için hazırlamış olduğunu iddia etmişlerdi.

İşte Bizans dahilinde böyle hâdiseler cereyan ederken Sultan Murat da şehri kuşatmak için esaslı tedbirler alıyordu.

Koraks'ın mâruz kaldığı muameleyi duyan İkinci Murat müteessir olmuş ve iftiracının Ayasuluğ'lu Mişel Pillis olduğunu öğrenmişti. Mişel Pillis o sırada Türk ordugâhında idi.

Sultan Murat bu adamın fenalığını cezasız bırakmamış ,onu da aynı eziyet ve işkencelerle öldürtmüştü.

Ordu muhasaraya başlamadan önce, haziran başlarında, Mihaloğlu Mehmet

Bey emrindeki akıncılar İstanbul etrafını vurmuşlardı. Sonra bizzat Padişah, kendisi ordunun başına geçerek kuşatmaya başladı. İstanbul kara tarafından tamamen sarılmıştı. Şehrin surlarının çıkış kapılarının karşılarına isabet eden sahalara siperler kazdırıldı. Surlar toplarla dövüldü. Murad'ın yaptığı muhasara, Türklerin şimdiye kadar tatbik ettiği İstanbul muhasaralarının en şiddetlilerindendi.

Kuşatmıya Yıldırım Bayezid'in damadı Emir Sultan namiyle mâruf Şeyh Şemsüddin-i Buhari de beşyüz dervişle katıldı. Askerlerin arasında dolaşarak mânevî nüfuzu ile onları teşci etti.

İstanbul'un bu muhasarasına dair bir eser yazmış olan o devir müverrihlerinden Kanana'nın kaydına göre, muharebe hayli şiddetli olmuş, papazlar bile silâhlanmış, kadınlar dahi vazife almışlardı. Lâkin aynı muhasara muharebelerinden Türklerin bin ölü, Bizanslıların otuz ölü, yüz yaralı verdiklerini bildirmesi; muharebenin şiddeti hakkındaki söylediklerinin sıhhatini şüpheye düşürmektedir.

İstanbul'un bu defaki muhasarası, 1422 yılı haziran ortalarından eylûl sonlarına kadar sürdü. Şehir zaptedilmeden Sultan Murat, orduyu İstanbul surları önünden çekti. İstanbul; imparatorun entrikası sayesinde Türklerin elinden bir defa daha kurtulmuştu. İmparator Manuel, Bizans'ın bundan önceki muhasaralarında olduğu gibi padişahın başına yeni gaileler açarak, hükümdarın esas dikkatini başka şeyler üzerine çekmiye çalışmış; Sultan Murad'ın küçük kardeşi Hamit ili sancak beyi Mustafa Çelebi'yi teşvik ederek, şehzadenin saltanat dâvasına kalkmasına sebebolmuştu. Bu hâdise üzerinedir ki Murat İstanbul muhasarasını kaldırdı.

Muhasaranın kaldırılması için, kat'î hücum günü burçlar üzerinde görüldüğü ve bundan dolayı Türklerin kuşatmayı bıraktıkları iddia edilen yeşil esvaplı kadın hayâleti bir hikâyeden ileri gidemez. Türkleri muhasaradan vazgeçiren sebep ne yeşilli hayalet kılığında gözüken ve iddiaya göre Bizans'ı kurtarmıya gelen Hazreti Meryem'dir, ne de mukavemet. Sebep; Murad'ın küçük kardeşi Mustafa idi.

Küçük Şehzade Mustafa Çelebi hâdisesi

Çelebi Mehmet öldüğü zaman Murad'dan sonra ikinci oğlu Mustafa Çelebi 13 yaşında idi ve Hamit ili sancak beyi bulunuyordu. Ağabeyisi Murad'ın padişah olması üzerine öldürüleceğini düşünerek Karaman Beyliğine kaçmıştı.

Sultan Murat İstanbul muhasarası ile meşgulken Bizans imparatorunun el altından teşvik ve uğraşmaları neticesinde Anadolu'da saltanat iddiasına kalkışmıştı. Şehzadeyi teşvik edenler meyanında Karamanoğlu ile Germiyanoğlu Yakup Bey de vardı. Şehzade Mustafa Çelebi'nin çıkardığı hâdisenin, Yıldırım'ın oğlu Mustafa Çelebi vakasına karıştırılmaması için bu ikincisine küçük şehzade Mustafa Çelebi denmiştir.

Böylece Sultan Murat, saltanatının ilk yılları içinde önce amcası Mustafa Çelebi, sonra da kardeşi Mustafa Çelebi'nin saltanat dâvaları ile uğraşmak zorunda kaldı.

Mustafa Çelebi saltanat iddiasına

Küçük Mustafa Çelebi
(Topkapı Sarayındaki Fransızca bir tarih kitabından)

İkinci Murad'ın Bursa'daki camisi; Muradiye

kalktığı zaman lalası Şarapdar İlyas o-onun veziri idi. Şehzade, yaşça e-peyce küçük bulunduğuna göre, Bizans imparatorunun, Karaman ve Germiyan oğullarının kışkırtmalarına kapılan muhakkak ki daha ziyade onun lalası Şarapdar İlyas'tı. Menfaat ve mevki düşkünü bir adam olduğu daha Çelebi Mehmet zamanında meydana çıkan Şarapdar İlyas'ın küçük şehzadeyi hırsına âlet ettiği şüphesizdir.

Mustafa Çelebi Şaraptar İlyas'la birlikte, Karaman ve Germiyanoğlu'nun verdiği kuvvetlerin başında Bursa üzerine yürüdü. Bursa halkı, şehrin muteberanından Ahî Yakup ile Hoşkadem'i Mustafa Çelebi'ye yollıyarak Sultan Murad'a sadakate devam edecekleri cihetle şehrin anahtarlarını teslim etmiyeceklerini bildirdiler.

Âşık Paşazade; Mustafa'nın Bursa önüne gelmesini şöyle anlatır: «Bursa'nın azizleri işittiler kim Mustafa gelirmiş; tez şehirden hayli akçe ve yüz pare dahi kumaş aldılar, şehrin Ahilerinden Ahi Yakup'la Ahi Kadem'i göndermiş; tez şehirden hayli akçe ve yüz pare dahi kumaş aldılar, şehrin Ahilerinden Ahi Yakup'la Ahi Kadem'i gönderdiler. Mustafa dahi geldi. Fidyeye kondu. Bu Ahiler, Beyin lalasına kim Şarapdar İlyas'dır, ana vardılar. Ettiler; bu dahi padişahımızın oğludur, evvelâ kardeşi geldi hisarı berkitti, imdi kerem idin, atasının memleketini bu yad leşkere yıktırman dediler ve hem şehre getirmen dediler ve hem şehre getirecek şayet ki yıkalar veyahut vuralar, zira bilirsiz Karaman bunlarla müddeidir dediler.»

Bunun üzerine Mustafa Çelebi İznik'e yönelerek burasını kuşattı. Küçük şehzade Mustafa Çelebi'nin İznik kuşatması kırk gün sürdü. İznik müdafii Firuz Bey oğlu Ali Bey kırk gün sonra şehri Mustafa Çelebi'ye teslim etti.

Şehzade Mustafa Çelebi İznik'e girince Çandarlı İbrahim Paşanın buradaki sarayına yerleşerek hükümdarlığını ilân etti. Bu suretle Osmanlı mülkünde yeniden ikinci bir hükümdar meydana çıkmış oluyordu.

İstanbul kuşatmasiyle meşgul olan

İkinci Murad'ın Edirne'deki camisi; üç şerefeli

Sultan Murat, Anadolu'da olup bitenleri duyunca kuşatmayı kaldırarak önce Edirne'ye gitti; oradan da Gelibolu üzerinden Anadolu'ya geçti.

Sultan Murat bu arada işi kolay yoldan halletmenin çarelerini araştırarak küçük şehzadeyi âlet eden Şarapdar İlyas'ı ondan ayırmaya çalıştı. Şarapdar İlyas'a adamlar göndererek kendisini Anadolu Beylerbeyliğine tâyin edeceğini bildirdi. Şarapdar İlyas'a giden adam beylerbeylik menşurunu da beraberinde getirmişti. Sultan Murad'ın İlyas'tan istediği esas mühim şey, kendisi gelinciye kadar şehzade Mustafa'nın kaçmasına fırsat vermemesi ve onu oyalamasıydı.

Şarapdar İlyas tıynetini bir defa daha gösterdi. Vaktiyle Çelebi Mehmed'in taraftarı iken Emir Süleyman'ın vaadettiği menfaat mukabilinde derhal Çelebi Mehmed'i bırakarak karşı tarafa geçmiş olan Şarapdar İlyas, bu defa da saf değiştirmekte tereddüt etmedi. Anadolu Beylerbeyliğine konduğunu öğrenince, kendisinden istenen şeyleri pek ustalıkla başardı. Sultan Murad'ın hayli kuvvetle Anadolu'ya geçtiğini öğrenen Turgutlu aşireti reisi ile Germiyan kuvvetlerinin beyleri Mustafa Çelebi'yi Karaman'a götürmek istedilerse de Şarapdar İlyas türlü bahanelerle şehzadeyi oyaladı.

İkinci Murat önce akıncı kuvvetleri kumandanı Mihaloğlu Mehmet Beyi İznik'e sevketti. Mihaloğlu İznik'e âni bir baskın yaptı. Bu baskın yapıldığı sırada Mustafa Çelebi hamamda idi. Küçük şehzadenin beylerbeyisi Taceddinoğlu alelâcele bir at temin ederek efendisini kaçırmıya çalıştı. Fakat Mihaloğlu Mehmet Bey yetişerek Taceddinoğlu ile çarpışmıya tutuştu. Çarpışmada Mihaloğlu ağır şekilde yaralandı. Çarpışma vukubulurken Şarapdar İlyas küçük şehzadeyi yakalıyarak kucağına alıp ata bindi. Tehlikeyi Taceddinoğlu'nun kendisini kaçırmıya uğraştığı sırada ancak anlıyabilen zavallı şehzade bu defa Şarapdar İlyas'a:

«Hey lalam beni nereye götürüyorsun?» diye sordu. İlyas da ona: «Kardeşine ileteceğim.» Cevabını verince, küçük şehzade: «Beni kardeşime iletme, kardeşim bana kıyar!» sözleriyle yalvarmıya başladıysa da İlyas, şehzadenin sözlerine kulak asmıyarak kendisini Murad'a teslimetti. Küçük şehzade Mustafa Çelebi, Murad'ın emriyle boğulduktan sonra İznik surları dışında bir incir ağacına asıldı. Bilâhare cesedi Bursa'ya gönderildi ve babası Çelebi Mehmed'in türbesine gömüldü (1423).

Taceddinoğlu ile vuruşmasında ağırca yaralanan Mihaloğlu Mehmet Bey bir iki gün sonra öldü. Mehmet Beyin ölümünü hazırlayan Taceddinoğlu da mukadder âkibetten kurtulamadı. Mihaloğlu'nun adamları tarafından yakalanarak öldürüldü.

Küçük şehzade Mustafa Çelebi hâdisesi böylece amcasınınkinden daha kısa ve daha kolaylıkla halledilmiş oldu. İkinci Murat İstanbul muhasarasını kaldırmakla kardeşinin fazla taraftar toplamadan hakkından gelip tahtını emniyete aldı. Fazla vakit kaybetmeden isyanı ortadan kaldırmaya teşebbüs etmesi; memleketin ikiye bölünmesini ve milletin kardeş kanı akıtmasını da önlemiş oldu.

Dükas ve Françez; İmparator Manuel'in Murad'ın kumandanlarını elde etmek ve Mustafa'yı Osmanlı tahtına geçirmek üzere ne mümkünse yapması için Şarapdar İlyas'a külliyetli bir para verdiğini yazarlar.

Şarapdar İlyas ise sonradan Murat tarafından da elde edildiğinden Bizans'ın bu son oyunu da muvaffak olamamış, olan zavallı mâsum şehzade Mustafa'ya olmuştur. Hain İlyas ise yaptığı iş için: «Sureta ben günahkâr oldum. İllâ bu ikisi vilâyette olsa zararı âmdır. Ve hem biri dahi bu kim, ben efendim oğluna yaramaz iş etmedim. Bu dünyanın mundarına bulaşmadan şehid ettirdim. Cemi' âlem rahat oldu. Ve hem bizden önden gelenler bu kanunu komuşlar» diyerek hâdiseyi tevile çalışmıştır.

Candaroğlu İsfendiyar Beyle mücadele

Anadolu beyliklerinin Karamanoğullarından sonra en kuvvetlilerinden olan Candaroğulları, Karamanoğullarının yaptığı gibi umumiyetle Osmanlıların müşkül anlarından faydalanmıya çalış-

mıştır. Bu cümleden olmak üzere Candaroğlu İsfendiyar Bey, İkinci Murad'ın amcası Mustafa, küçük kardeşi Mustafa Çelebi'lerle meşguliyetinden faydalanarak Tosya, Çankırı ve Kalecik'i istirdat etmişti. Buralar evvelce Çelebi Mehmed'in tehdit ve uğraşmaları neticesinde Osmanlı himayesinde kalmak kaydiyle İsfendiyar'ın oğlu Kasım Beye verilmişti. İşte İsfendiyar Beyin istirdat ettiği yerler Osmanlı taraftarı olan oğlu Kasım'a ait bir araziydi. İsfendiyar Bey evvelce kendisine ait toprakları istirdatla da yetinmiyerek Taraklı Borlu denilen Safranbolu'yu alıp Bolu'ya doğru uzanmıştı.

Kasım Bey, babasının giriştiği istilâ hareketi üzerine kaçarak Murad'ın yanına gelmişti. Sultan Murat küçük şehzade Mustafa Çelebi hâdisesini halledince, İsfendiyar'a karşı kuvvet gönderdi. Kasım Bey de Osmanlı kuvvetleriyle birlikte bulunuyordu. Osmanlı askeri Bolu'ya geldiği zaman İsfendiyar'ın ordusundaki Kasım Bey taraftarları Osmanlılara iltihak ettiğinden kuvveti büsbütün sarsıldı. Buna rağmen Bolu ile Gerede arasında muharebeyi kabule mecbur kalarak bozguna uğradı. Muharebenin karışıklığı arasında kendi kapıcıbaşısı Yahşi Bey'den başına bir topuz yedi. Güçlükle Sinop'a kaçan İsfendiyar Beyin kulakları, yediği topuz darbesinden sağır oldu.

İsfendiyar Bey mağlûben kaçınca Osmanlı askeri arkalarından takibederek Kastamonu ile Bakırküresi'ni işgal etti. Beyliğine ait toprakların bir hamlede işgale uğradığını gören İsfendiyar Bey, Osmanlılarla barışma yollarını aradı. Oğlu Murat Beyi bir heyetle Osmanlılara yolladı. Ayrıca oğlu İbrahim Beyin, güzelliğiyle meşhur kızını padişaha vermeyi teklif etti. Neticede iki devlet arasında sulhun imzalanması imkân dahiline girdi (1423 sonları).

Yapılan sulha göre: Kasım Beyin yerleri olan Kastamonu ve Küre yine Candaroğlu'na geri veriliyor, fakat İsfendiyar Bey Küre bakır madeni hâsılatının mühim bir kısmını Osmanlılara vermeyi ve Osmanlılar istediği zaman asker göndermeyi kabul ediyordu.

Rumeli hâdiseleri

Fetret devri ile Çelebi Mehmet zamanında Eflâk'in daimî bir hareket içinde olduğu ve her fırsatta Osmanlılar'daki buhranlardan faydalanmıya çalıştığı görülmüştür. İkinci Murat, İsfendiyar Beyle uğraşırken, Eflâk Voyvodası yine fırsattan istifade ile Osmanlı arazisine tecavüz hareketinde bulunmuştu. Bunu cezasız bırakmak istemiyen Sultan Murat, Firuz Beyi Eflâk'a akın yapmıya memur etti. Firuz bey muvaffakiyetli harplerle terakkiler kaydedince, Eflâk Voyvodası sulh istemiye mecbur kaldı. İki senedenberi birikmiş olan vergisinden başka hediyeler de gönderdi (1424). Eflâk Voyvodasının böylece itaati temin edildikten başka bazı kaynaklara göre iki oğlu da rehin alınmıştı.

Eflâk hareketinin yapıldığı seneye ait Rumeli hâdiseleri arasında Arnavutluk akını da ehemmiyet taşır.

Sultan Murat, Anadolu'da nisbî bir istikrar temin edince, Eflâk'a olduğu gibi Arnavutluk'a da kuvvet sevketti. Osmanlıların genç hükümdarının, Arnavutluk'ta fetret devrinde elden çıkan fütuhat sahasını istirdat niyetinde olduğu anlaşılıyor.

Arnavutluk'a gönderilen kuvvetlerin başında Evrenuzoğlu İsa Bey Arnavutluk'un bazı şehirlerini aldı (1423). Arnavutluk'un meşhur iki hâkim ailesinden Jan Kastriota'yı da, Araniti'yi de padişahın metbuiyetini tanımıya mecbur etti. O sırada hayli yaşlıca olan Jan Kastriota, en küçükleri Jorj (meşhur İskender Kastriota) da dahil olduğu halde Reposki, Stanisha ve Konstantin adlarındaki dört oğlunu Osmanlılara rehin vererek Edirne sarayına yolladı. Jan Kastriota, oğullarını rehin vererek kendini kurtarırken Araniti Türklere dehaletten gayri çıkar yol bulamadı.

Jan Kastriota'nın oğullarından Reposki bir Türk kadınıyle evlenmiş. Jorj (İskender) ise bilâhare memleketine dönmüştür. Stanisha'nın da sonradan Arnavutluk'a avdet ettiği anlaşılmaktadır. Araniti de 1427 ye doğru Türklerin elinden kaçacak ve Arnavutları Türklere karşı silâhlandıracaktır. Araniti'nin Türkleri vahşiyane katliâm edişi. Jorj Kastriota'nın da Türkleri hayli uğraştırması ileride görülecektir.

Osmanlı sarayındaki düğünler

Sultan Murat, İsfendiyaroğlu ile yapılan mücadeleden sonra Gelibolu tarikiyle Edirne'ye gidince, Osmanlı saratanesinin de düğünlerini yaptırdı. Hemşirelerinden Sultan Hatunu İsfendiyar Beyin oğlu Kasım Beye, Ayşe Hatunu bilâhare Varna muharebesinde şehit dü-

İkinci Murad'ın başlatıp Fatih'in itmam ettirdiği Edirne sarayının Kum meydanından görünüşü. Sağdaki bina kum kasrı

yı tantanalı düğünlere sahne oldu. İsfendiyar Beyin bizzat kendisinin padişaha vermeyi teklif ettiği torununun düğün hazırlıklarına girişildi. Hatice Âlime adındaki gelinin alınması için Sinop sarayına bir heyet gönderildi. İsfendiyar Bey bunları parlak merasimle kabul ederek gelini onlara teslim etti.

Padişahın nişanlısı Edirne'ye gelinciye kadar geçtiği yerlerde şenlikler yapıldı. Âlime Hatun Edirne'ye vâsıl olunca düğün merasimi başlamış; Osmanlı sarayının o zamana kadar şahit olamadığı derecede tantanalı bir merasim yapılmıştı (1424).

İkinci Murat evlendiği yıl içinde, hemşirelerinden üç

Kasrı padişahının büsbütün harabolmadan alınan son fotoğrafı

Kum kasrının restore bir resmi

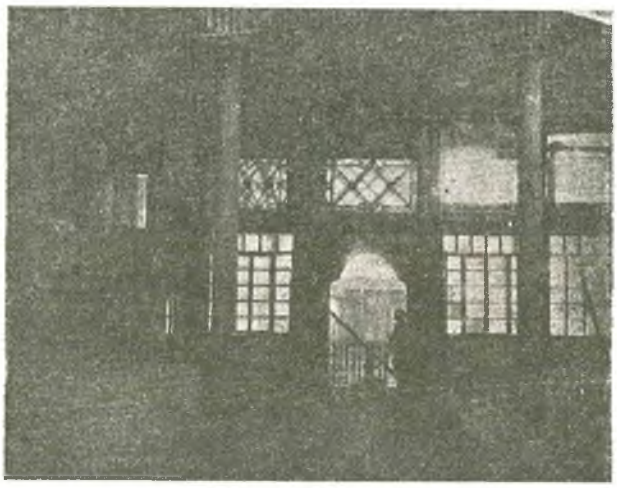

Kum kasrının bir buçuk asır evvel çekilmiş bir fotoğrafı

şen Karaca Beye, Hafsa Hatunu da Veziriâzam Çandarlızade İbrahim Paşanın oğlu Mahmut Beye nikâhlamıştı.

Bizans ve Macar kıraliyle anlaşmalar

İstanbul'un şiddetle muhasarası Türklerin kuvvetinin ne olduğunu Bizans'lılara bir defa daha göstermişti. Ikinci Murad'ın padişahlığa yeni geçmesinin rakipler ortadan kaldırıldıktan sonra artık Türkler için bir zâfiyet mevzuu olamıyacağını anlıyan Bizanslılar, küçük şehzade Mustafa Çelebi vakası da kısa zamanda halledilince padişahla anlaşmak mecburiyetini hissettiler. O sırada Anadolu işlerini yeniden ele almak ihtiyacını duyan Murat Bizanslılarla anlaşmak taraftarıydı.

Neticede Bizanslılarla bir anlaşma yapıldı (22 şubat 1425). Anlaşmaya göre: Bizanslılar yılda üçyüz bin akçe veya otuzbin düka altını vergi verecekler ve Silivri ile Terkos çevresi hariç olmak üzere şehzadeler kavgasında Bizanslılara geçmiş olan bütün toprakları iade edeceklerdi. Bu suretle Karadeniz kıyısı boyundaki arazi ile Aynaroz'a kadar Ege kıyılarındaki arazinin Türk hâkimiyetine geçmesini Bizanslılar kabul ve tasdik etmiş oluyorlardı. Bu muahede aynı sene içinde ölen Manuel'in yerine Bizans imparatoru olan oğlu Sekizinci Yuannis'le yapılmıştı.

Aynı sene içinde ikinci bir anlaşma da Macar kıralı Sigismund ile yapıldı. Osmanlıların Rumeli komşularının en kuvvetlilerinden olan Macar'larla anlaşma arzusunu gösteren esas itibariyle Türk'lerdi. Halbuki Bizanslılarla anlaşılırken birinci derecede anlaşma isteğinde bulunan Bizanslılardı; bu isteğe müsait davranarak anlaşmayı imkân dahiline sokan da Türk'lerdi.

Lâkin Macar'larla vâki anlaşmada durum bunun tersinedir. Anadolu işleriyle geniş çapta meşgul olmayı düşünen İkinci Murat, Rumeli'den emin kalmak istemiş ve Macar'larla anlaşma yollarını araştırmıştır.

Macar kıralı Sigismund 1410 senesinde Alman imparatorluğuna seçilmişti. Aradan ondört sene geçmiş olmasına rağmen, mütareke maksadı gözönünde bulundurulduğundan, Sigismund'u tebrik için Sırp Despotu İstefan Lazaroviç'le birlikte bir Türk heyeti gönderildi. Türk himayesindeki Sırp Despotu ile

birlikte giden heyet. Sigismund tarafından kabul edildiğinde, padişahın tebrikleriyle birlikte hediyelerini de sundular (temmuz 1424). Nihayet, yapılan görüşmeler neticesinde Macar'larla iki senelik bir mütareke aktedildi. Türk heyeti, Macar kıralı ve Alman imparatorunun takdim ettiği mütekabil hediyelerle avdet etti.

Sultan Murad'ın idarî tedbirleri

Sultan Murat küçük şehzade Mustafa Çelebi hâdisesini halledince, vezirleri ile maiyetindeki bazı mühim şahsiyetler arasında mevcut rekabet ve geçimsizlikleri sezdi. Devlet merkezinde fazla nüfuz sahibi kimselerin mevcudiyetini kendi kudreti için bir engel telâkki etmiş olmalı ki, bunların bir kısmını yeni vazifelerle merkezden uzaklaştırdı. Evrenuzzadeler ile Paşa Yiğitoğlu Turahan Bey ve Gümlüoğlu gibi meşhur Rumeli beylerinin, harp zamanında padişahın maiyetinde birleşmeleri hariç, sair zamanlarda Rumeli'de vazife mahallerinde bulunuyorlardı. Onun için Rumeli beylerini ilgilendiren bir tedbire lüzum yoktu.

Bayezit Paşa ile Mihaloğlu Mehmet Beyin ölümlerinden sonra merkezde kalan mühim simalar Çandarlızade İbrahim Paşa, Hacı İvaz Paşa, Timurtaş Paşanın üç oğlu Ali, Umur ve Oruç Beyler ve Lala Yörgüç Paşa idi. Bunların nüfuzlarından sıyrılmak isteyen Sultan Murat, Timurtaş'ın üç oğlundan Umur Beyi elçilikle Germiyanoğlu Yakup Beyin yanına; Ali Beyi Saruhan sancak beyliğine; Yörgüç Paşayı kendisinin ve babasının yetişme sahası olup o zaman için pek mühim bir mevki kabul edilen Amasya sancak beyliğine tâyin etti. Timurtaş'ın diğer oğlu Oruç Beyi de beylerbeylikle merkezden uzaklaştırdı.

Bunların ayrılmasiyle merkezde Çandarlı İbrahim ve Hacı İvaz Paşalar kalmıştı. İbrahim Paşa veziriâzamdı. Hemen onu vezir rütbesi ile Hacı İvaz Paşa takibediyordu. İbrahim Paşa ile Hacı İvaz Paşa arasında belirli bir geçimsizlik vardı. Meşhur âlim Molla Fenarî de İbrahim Paşa ile birlik olup Hacı İvaz Paşa'ya aleyhtarlık ediyordu. Bu geçimsizlik işinden Çandarlı İbrahim Paşa galip çıktı. Hacı İvaz Paşa'nın gizlice ordu ile münasebette bulunduğu ve padişaha suikast yapmak niyetinde olduğu Murad'a fitnelendi. Bu fitnelerden şüpheye düşen Sultan Murat, bir gün divânda elini Hacı İvaz Paşanın göğsü üzerine koyup vücudunu yoklayınca, cübbesinin altına zırh giymiş olduğunu gördü. Bunun üzerine kendisine söylenen sözlere inanarak babası Çelebi Mehmed'in Bursa'daki Yeşil Cami adiyle anılan eşsiz camisinin bu meşhur mimarı Hacı İvaz'ın gözlerine mil çekilmesini emretti (1427). Böylece Çelebi Mehmet zamanındanberi devlete sadakatle hizmet etmiş olan bu çok kıymetli vezir hayatının son iki senesini malûl ve gözlerinden mahrum olarak doldurdu. 1429 senesinde Bursa taûnunda öldü.

İzmirlioğlu Cüneyt Beyin ortadan kaldırılması

Hangi tarafta menfaat görürse derhal o tarafa geçtiği için dönekliğiyle meşhur olan İzmiroğlu Cüneyt Beyin en son olarak Murad'ın vaadi karşısında Mustafa Çelebi'yi terkettiği görülmüştü. Cüneyt Bey Ulubad vakasında kendisine İzmir beyliği vaadedilip de bu yüzden Mustafa Çelebi'yi terkedince doğruca İzmir'e gitmişti. Dönek olduğu kadar cesur ve hareketli bir kimse olan Cüneyt Bey İzmir'de rahat durmamış, süratle adam toplıyarak kuvvetini arttırmıştı. Kendisine güvenebilir hale gelince, Osmanlı idaresinde bulunan A-

Bizans İmparatoru sekizinci Yuanis

yasuluğ'u da zaptetmek istemişti. Cüneyt Bey, Osmanlı tâbiiyetinde bulunan Ayasluğ Beyi Aydınoğlu Mustafa Beyi mağlûbedip öldürmek suretiyle Ayasluğ'u almış ve çok geçmeden eski ülkesine sahibolmuştu.

Evvelce hâkim bulunduğu toprakları ele geçirince para da kestirmiş ve paralarında adını tuğra şeklinde ve «Cüneyt bin İbrahim» diye yazdırmıştı. Cüneyd'in İzmir yöresinde yeniden hâkimiyet kurması, yalnızca kendisinin sahibolduğu toprakları Osmanlı'lardan ayırmakla kalmıyordu. Onun, güneyindeki Menteşe Beyliği de Cüneyd'in şahsında destek bulabiliyordu. Onun için İzmir'den itibaren Ege kıyılarının kat'î şekilde Osmanlı hâkimiyetine alınabilmesi, Cüneyd'in ortadan kaldırılmasına bağlıydı.

İkinci Murat, anlaşmalarla Rumeli hudutlarını emniyete alınca Cüneyt işini kökünden halle karar verdi. Cüneyt Bey, padişahın kendi peşini bırakmıyacağını anladığından, Ayasluğ'u zaptettikten sonra Sisam adasının karşısında İpsili kalesinde kendisine sığınacak bir yer hazırladı. Şayet günün birinde fazlaca sıkışacak olursa buraya kaçıp saklanmayı kurmuştu.

İkinci Murad'ın sırık üstündeki bir hedefe ok atması (Hünername'den)

İkinci Murat Cüneyd'in tenkiline Halil Yahşi Beyi memur etti. Yahşi Bey Sazlıdere'de öldürülen Bayezit Paşanın eniştesiydi ve eniştesinin öldürülmesinde esas rolü oynıyan Cüneyd'e karşı kin besliyordu.

Yahşi Bey, emrindeki Osmanlı kuvvetleri Akhisar civarında Cüneyd'i mağlûbetti. Cüneyd'in oğlu Kurt Hasan ile kardeşi Hamza Bey esir düştü. Yahşi Bey bunları Edirne'ye gönderdi; oradan da Gelibolu'ya yollanarak hapsedildiler. Cüneyt Bey mağlûben terkettiği muharebe sahasından her ihtimale karşı hazırlamış olduğu müstahkem İpsili kalesine kapağı attı.

Yahşi Bey Cüneyd'i kaçırınca doğruca Ayasluğ'a gitti; oradan zaferini padişaha bildirdi. Sultan Murat Cüneyt işinin kökünden hallini arzuladığından, işin bitirilmesini Anadolu Beylerbeyi Timurtaş Paşazade Oruç Beye emretti. Oruç Bey İpsili'yi kuşattı. Fakat İpsili'nin deniz tarafı açık olduğu, elinde de deniz kuvveti bulunmadığından bir şey yapamadı. Oruç Beyin yerine Anadolu Beylerbeyliğine tâyin olunan Hamza Bey aynı işe devam etti.

İpsili muhasara edildiği zaman Cüneyt Bey deniz yoluyla Karamanoğlu'ndan kuvvet temin edebilmek için epeyce uğraştı. Fakat bir miktar para ile beşyüz kişiden başka bir şey temin edemedi. Hücumla kaleyi kolaylıkla alamıyacağını anlıyan Hamza Bey nihayet temin edilen gemilerle deniz tarafından da İpsili'yi abluka etti. Bu vaziyet karşısında Cüneyt Bey teslim oldu. Teslimin ertesi günü Cüneyt, bütün ailesi efradiyle birlikte idam olundu. Başı Edirne'ye padişaha yolandı. İkinci Murat Gelibolu'da hapiste bulunan Cüneyd'in oğlu ile kardeşinin de idamını emretmek suretiyle bütün soyuna nihayet verdi (1425).

Menteşe Beyliğinin kat'î zaptı

Ankara muharebesinden sonra Timur Anadolu Beylerine eski topraklarını ia-

Edirne Sarayları

(İlâve : 45)

★

Yeni Saray; Edirne sarayı, Hünkâr bahçesi sarayı isimleri ile anılan bu saray; Tunca nehrinin Mandıra boğazında iki kola ayrılıp Saraçhane köprüsünün yakınında birleşen kollarının arasında kalan sahaya inşa olunmuştur. Bu küçük adanın bir kısmına hâlen Sarayiçi, şimal tarafına da tavuk ormanı denilmektedir. Bizans devrinde burada Edirne Tekfurlarının av köşkleri ve bahçeleri bulunmakta idi. Ata tarihi 1385 yılında Tunca kenarında bir saraydan bahsettiğine göre birinci Murad'ın bu yerde köşkler yaptırmış olması ihtimal dahilindedir.

Yeni Saray, İkinci Murat tarafından inşaya başlattırılmış ve Selânik civarındaki harabelerden mermer direkler getirtilmiştir. «Beşir Çelebi sohbetnamesi»nde Sarayın İkinci Mehmet tarafından yaptırıldığı yazılıdır. Saray; Bâb-ı hümayun, Alay meydanı, Mutfaklar, Babüssaade, Arz odası, Çihannüma kasrı, Harem ve Enderundan ibaretti. Kapısındaki kitabede İkinci Murad'ın son senelerine rastlayan 1451 de tamamlandığı yazılı idi.

İkinci Bayezit ile Yavuz Sultan Selim zamanında saraya ilâveler yapıldığına dair bir kayıt mevcut değildir. Hattâ 1509 senesinde İstanbul'daki zelzeleden korkup kaçan İkinci Bayezit Edirne sarayında oturmamış, çattırdığı bir çardakta üç ay kalmıştır.

Kanunî Sultan Süleyman yeni sarayı bir. çok ilâvelerle büyültmüş, kışları sık sık Edirne'ye gelerek avlanmayı âdet etmiştir.

İkinci Selim Mamak çayırı denilen yerde Mamak sarayını inşa ettirmiştir.

Birinci Ahmet Cirit meydanına nazır bir kasırla bir mescit yaptırmış, bundan sonra Edirne'nin donanma ve bayram şenliklerinin bu meydanda yapılması âdet olmuştur. Tuncada kayık safalarını da birinci Ahmet ihdas etmiştir.

Hoşelhan isimli bir saray kadınının Tunca sahilindeki bahçelerini İkinci Osman'a takdimi üzerine bu Padişah saray →

→ bahçesini genişletmiş ve bir tepe üzerine Bayır-Bahçe kasrını inşa ettirmiştir.

Sarayın İmadiye kasrı Dördüncü Murad'ın zamanına rastlar. Fakat en mühim ilâveler Dördüncü Mehmet zamanında olmuştur. Bu Padişah zamanında Saray müştemilâtında yeni isimler görülmektedir: Alay köşkü, Bülbül kasrı, Değirmen kasrı Sepetçiler kasrı İftar kasrı İydiye kasrı Saraçhane kasrı.

Silâhtar tarihi dördüncü Mehmed'in emriyle divanhaneye bakan bir pencere yaptırıldığını arkasına da Padişah için bir kasr inşa olunduğunu yazar. Yine aynı tarih devletin zenginliğini isbat için Hasahır hazinesinin Fransa elçisine gösterildiğini kaydeder.

Valde Turhan Sultan'ın da Edirne sarayında yaptırdığı binalar vardır. Turhan Sultan Dolmabahçe ve Gülhane bahçesinde şikâr ve Gülhane kasırlarını inşa ettirerek avcı oğluna hediye etmişti. Bu devirde saray, Fatih zamanına nazaran bir kaç misli büyümüştü.

Dördüncü Mehmet uzun müddet Edirnede kaldığından şehir alaylar, düğünler ve şenliklere sahne olmuş, Padişahın Cuma namazına gidiş gelişi bile bayram alayları gibi tantanalı yapılmıştır.

İkinci Ahmet ile İkinci Mustafa zamanında iki isim geçmektedir: Aynalı kasr, Tebdil köşkü.

Lâle devri padişahı Üçüncü Ahmet zamanından itibaren Edirne Sarayı rağbetten düşmüş 1130 dan 1182 ye kadar Padişahların hiçbirisi buraya uğramadığından, bakılıp tamir edilmemiş ve harabolmaya başlamıştır.

Edirne şer'î mahkeme sicillerinde gördüğümüz kayıtlardan sarayın nekadar haraboldığu, tamir ettirilmek istenilen binaların çokluğundan anlaşılmaktadır. Saray ve müştemilâtını tanımaya yardımı olacağından bina isimlerini defterlerdeki sırasına göre aynen yazmayı faydalı bulduk: Arz-ı hümayun odası, karşısında Hırkai Saadet konulan oda, Sofa kasrı, →

de ederken Menteşeoğlu Mehmet Bey de ülkesine sahibolmuştu. Menteşe Beyin az sonra vefatını müteakip oğlu İlyas Bey, Menteşe Beyliğine geçmişti. İlyas Beyin zamanı şehzadeler kavgasına rastladığından, zaman zaman şehzadelerden birisine boyun eğmek mecburiyetinde kalmıştı. Önce Çelebi Mehmed'e tâbi olmuş; Emir Süleyman Batı Anadolu'da nüfuzunu geliştirince, onu hâkim tanımış; 1410 senesinde Emir Süleyman sahneden silinince tekrar Çelebi Mehmet'e bağlanarak 1415 de onun adına para kestirmişti.

İlyas Beyin sağlığında Üveys ve Ahmet ismindeki iki oğlu Osmanlılarda rehin bulunuyordu. Çelebi Mehmed'in öldüğü 1421 yılında İlyas Bey de vefat ettiğinden oğulları Üveys ve Ahmet Beyler Tokat'a gönderilerek Bedevî Çardak denilen kale burcunda nezaret altına alınmışlardı.

Eski Osmanlı tarihlerinin bâzılarında Üveys yerine Leys ismi kaydedilmiş bulunduğundan, birbirine benziyen bu isimlerin değişik imlâ ile yazılmış olabilecekleri ihtimalinin yanında Leys'i üçüncü bir kardeş olarak düşünmek te mümkün görülmektedir. Buna bir dereceye kadar hak verdirecek cihet ise; ayni tarihlerin, Ahmed'in bilâhara Tokattan kaçarak memleketine geldiğini, Üveysin de kardeşinin kaçması üzerine idam edildiğini

→

Taht odası, Tıraşhane hamamı, Mâbeyin Camisi, Haremde ikballer dairesi, Haremde hazine odası, Sultan Mehmet Han Gazinin bina buyurdukları kubbeli taht hümayun odası, bu mahallin ittisalinde divanhane-i kebir, Aynalı kasr haremde büyük hamam, yatakhamamı, efendiler dairesi valde dairesi hastalar çamaşırhanesi, hastalar hamamı, başkapı gullamı hamamı, Darüssaade ağası dairesi, divan-ı hümayun kapısı dışında mumhane, Bab-ı hümayun, Cihannüma, has oda, kilerli, seferli, hazineli daireleri, yemeklik kapısı, Silâhtarağa dairesi, Arz-ı hümayun kapısı, helvahane odaları matbah-ı âmire dış kiler camisi, Bab-ı hümayun cânibinde zülüflüler dairesi Saray-ı hümayun içinde ağa bahçesinde olan kasr koz bekçi dairesi, Sepetçiler kasrı karşısında bostancılar dairesi, Sepetçiler ve hasekiler dairesi, bostancılar daire ve hamamı, mücrimler zindanı, fırın, dış kapı üstünde kasr-ı hümayun, tebdil hasekileri dairesi, hırka-i şerif odası ittisalinde bu - hurdan odası, saray-ı hümayun haricinde kum kasrı (Edirne şer'i mahkeme sicilleri numara 219, 288,291).

Yukarıdaki isimlerden anlaşılacağı üzere Edirne sarayı da Topkapı sarayının tertibinde idi; daha doğrusu Topkapı sarayı Edirne sarayındaki esas üzerine inşa edilmiştir. Bütün bu isimleri ve binalar teşkilâtını bugün Topkapı sarayında bulmaktayız. Arazi vaziyeti dolayısiyle belki arada bâzı farklar vardır, fakat esas ve

→

→

kuruluş birdi.

Edirne sarayı bakımsızlıktan dolayı harabolmaya yüz tuttuğu sıralarda 1829 Rus işgalinde barbarca bir tahrip gördü. İşgal ordusu kumandanları bostancı kasrını kendilerine karargâh yapmalarına rağmen sarayın diğer dairelerini yıktırdılar, bahçelerdeki asırlık çınar ve ıhlamurları kestirerek yaktılar; giderlerken de ellerine ne geçti ise çaldılar, hattâ duvarlardaki çinileri bile söktüler.

1867 senesinde sarayın Rus vahşetinden ayakta kalabilen kısımları tamir edilmiye başlanmış ve bu iş 1873 de tamamlanmıştı. Fakat Rusların Edirne'yi ikinci işgalleri sırasında Babüssaade civarındaki Cebehanenin düşmanın eline geçmemesi için ateşlenmesinden çıkan büyük yangın üç gün devam ederek sarayı baştan başa kül etmiştir.

İstirdattan sonra ise yangından kurtulabilen birkaç yerin korunmasına lüzum görülmemiş bu arada taşlarından istifade için Deavî ve adalet kasrları da yıktırılarak saray tarihin malı olmuştur.

Acı, fakat hakikati söyliyelim ki Bursa sarayı hakkında nasıl bugün bir malûmata sahip değil isek, elimizde vesikaları ve resimleri yok ise Edirne sarayının da yakın bir zamanda yanmış yıkılmış olmasına rağmen birkaç gravürden başka, müştemilâtı ile tanımamıza yarayacak resimleri mevcut değildir.

kaydetmelerine mukabil, Ahmedin de Leys'in de paralarının mevcut olmasıdır. Üveysle Ahmet rehinken belki de Leys adındaki üçüncü oğul babasının yanında bulunmaktaydı. Babası ölünce, ihtimal yalnız başına Menteşe'nin sahibi olduysa da kardeşi Ahmet kaçıp gelince Menteşe mülkü iki kardeşin hükmettiği saha haline girdi.

Velhasıl kaynakların kifayetsizliği dolayısiyle Menteşe Beyliğinin son zamanında karanlık noktalar olmakla beraber esas bilinmesi gereken mühim cihet; Cüneyd'in son hâdisesi sırasında Menteşede de bir hareketin görülmesidir.

İşte bunun için ikinci Murat Menteşe topraklarını tamamen ilhak ettirmiş ve böylece Menteşe beyliği de tarihe karışmıştı (1425).

Cüneyd'in idam ve Menteşe ülkesinin ilhakından sonra, bu bölgedeki devletlerle sınırları tesbit ve siyasî durumu gözden geçirmek için ikinci Murat Anadoluya geçerek Bergama ve İzmir üzerinden Ayasluğa gitti. Burada Osmanlı nüfuzunu tanıyan hükümetlerin elçilerini kabul etti. Elçiler arasında Eflâk Voyvodası Dan ve Sırp despotu Lazarın elçileri nazarı dikkati çekiyordu. Bizans İmparatoru Yuanis de Başvekili Lukas Notaras'ı elçi olarak göndermişti. Egedeki Ceneviz kolonilerinden Midilli ve Sakız hâkimlerinin, ayrıca Radostaki Sen Jan şövalyelerinin elçileri de Murad'ı ziyarete gelmişlerdi. Bu elçilerle ayrı ayrı görüşülerek eski muahedeler yenilendi.

İkinci Murat zamanında Karamanoğulları

Karamanoğullarının, ikinci Murad'ın saltanatına isabet eden devredeki durumları incelenince; önceleri Karamanlıların Osmanlılara karşı pasif davrandıkları, sonraları ise mücadeleye giriştikleri görülür. İlk yılların Osmanlılar için pasif geçmesi; Karamanlıların kendi dahilî mücadelelerine dalmalarından ve Memlûk nüfuzuyle uğraşmalarından ileri gelmişti.

Çelebi Mehmet zamanında Osmanlılarla Karamanlılar arasında vukubulan mücadele Karamanoğullarının mağlûbiyetleri ile sona ermişti. Çelebi Mehmet zamanında Karaman hükümdarı bulunan Mehmet Bey ile kardeşi Ali Bey (Bengi Ali Bey) arasındaki geçimsizlikten en çok Memlûkler faydalanmış - lar ve nüfuz sahalarını Konya ve Kayseri'ye kadar uzatmışlardı. Çelebi Mehmet'le yapılan muharebede mağlûp olan Karamanoğlu Mehmet Bey Taşeli dağlık bölgesine varsak türkmenleri arasına kaçtığı zaman (1417) Memlûklerin tabiiyetine girmiş ve bir adamını Memlûk hükümdarına göndererek onlar nâmına para bastıracağını bildirmiş; Tarsus'un anahtarını da bu arada teslim etmişti. Fakat Mehmet Beyle Memlûkler arasında başlıyan samimî münasebet pek uzun sürmemiş; Memlûklerin Şahin adında birisini Tarsus nâipliğine tâyin etmesi üzerine bozulmuştur. Mehmet Bey,Ramazanoğlu İbrahim Bey ile birlikte Tarsusluları zâlim nâip Şahin'in elinden kurtarmak için Şahinle harbe tutuşmuştur.

Mehmet Beyle aralarının bozulduğunu gören Memlûkler bu defa kardeşi Ali Beyi tutmuşlardı. Ali Bey, Memlûk hükümdarı El Melik-ül Müeyyed ile buluşup görüşmüş, bu görüşme neticesinde Memlûkler resmen Ali Beye maaş bağlamışlardı. Bu vaziyet, Mehmet Beyden sonra Ali Beyin Memlûk nüfuzuna girmesinden başka bir şey değildi. Nitekim Ali Beyi tutan Memlûkler, Mehmet Beye cephe almakta devam etmişler, Tarsus'u zapteden Mehmet Beyin büsbütün perişan edilmesi için Seyyid İbrahim kumandasında elli bin kişilik bir ordu göndermişlerdi. Mehmet Bey mağlûben dağlara firar etmiş, onun taraftarlarını iyice ezmek istiyen Memlûk ordusu Niğde, Konya Ereğlisi ve Lârendeye kadar gelerek buralarda pek çok tahribat yapmıştı. Mehmet Beyin yüzünden Anadolunun bu çevresi haylı zarara uğramış oluyordu. Tabiî Memlûk ordusunun geçtiği yerler Ali Beye verildi.

Memlûk ordusu çekilince Mehmet Bey Kayseriye tecavüz etmişse de, Dulkadır oğlu Nasireddin Mehmed'e esir düşerek Kahire'ye gönderilmiş, oğlu Mustafa da yine Dulkadırlılar tarafından öldürülünce, Ali Bey bir müddet için kardeşinin rekabetinden kurtulmuştu. Bu sırada

Konya hariç olmak üzere Karaman ülkesinin sahibi Ali Bey olmuştu. Konya'yı da zaptetmek istiyen Ali Bey Konya muhafızı Sungur ile mücadeleye tutuşmuştu.

Mehmet Bey esir düşünce diğer oğlu İbrahim Bey Çelebi Sultan Mehmed'e müracaat ederek yardımını istemişti. Karaman ülkesindeki dahilî mücadelede bir tarafı tutarak Osmanlıların istifadesini gözeten Çelebi Sultan Mehmet Konya anlaşmazlığını hal için Konya'ya gelen Memlûk heyeti ile görüşmek üzere bir elçilik heyeti yollamıştı. Fakat Memlûkler, Osmanlıların bu hâdiseden başlıyarak Karaman işlerine gittikçe daha fazla karışmalarını hoş karşılamadıklarından Mehmet Beyi salıvermişlerdi.

Mehmet Bey Karaman'a dönüpte beyliğin başına geçince Osmanlılara cephe almıştı. Bu sırada Osmanlı tahtında tebeddülât vuku bulmuş, ölen Çelebi Mehmed'in yerine, İkinci Murat padişah olmuştu. Karamanoğlu Mehmet Bey Osmanlılara cephe aldığı sırada Hamidoğlu Osman Bey, Osmanlıların elinde bulunan Antalya'yı almak istediğinden ondan yardım talep etmiş, Mehmet Bey de Antalya'nın zaptı teşebbüsünde Osman Beyin yanında yer almıştı. Mehmet Bey esaretten dönünceye kadar Ali Beyin sefahat düşkünlüğünden pek iyi istifade eden İbrahim Bey babasının rakibini Niğde'ye çekilmiye mecbur edecek kadar vaziyete hâkim olmuştu (1421). Binaenaleyh Osmanlıların Antalya toprağına tecavüz edildiği sırada Mehmet Bey hayli kuvvetli bulunuyordu.

Hamidoğlu Osman Beyin Karamanoğlu Mehmet Beyle ittifak ettiğini duyan Osmanlıların Antalya muhafızı Firuz Bey oğlu Hamza Bey iki taraf kuvvetleri birleşmeden Osman Beyin merkezi Korkuteli'ne âni bir baskın yaparak hasta bulunup kaçamıyan Osman Beyi öldürmüştü. Antalya'yı muhasara eden Karamanoğlu Mehmet Bey ise kaleden atılan bir top güllesi isabetiyle ölmüştü (1423). Bu suretle: Mehmet Bey ölmekle Antalya işgalden kurtulmuş, Osman Bey, ölmekle de Korkuteli havalisi de Osmanlıların eline geçerek Hamidoğulları Beyliği son bulmuştu.

Mehmet Bey Antalya'yı muhasara ettiği zaman yanında bulunan oğullarından İbrahim Bey babasının cenazesini alarak Lârende'ye çekilmeye muvaffak olmuşsa da diğer oğlu Alâeddin Ali Bey Antalya'ya iltica etmişti. Mehmet Beyin ölümüyle Karamanoğlu ailesi arasında kavgalar yeniden şiddetlendiğinden, Osmanlılara tecavüz yerine onlarla iyi geçinmiye ve dostça yaşamıya mecbur kalmışlardı.

Mehmet Beyin ölümünü duyar duymaz Bengi Ali Bey Konya'ya gelerek hükümdarlığını ilân edince İbrahim, İsa ve Alâaddin Ali Beyler amcaları ile mücadeleye giriştiler. İbrahim Bey bu sırada Sultan Murat'dan da yardım görerek beyliği elde etti.

İkinci Murat ise Karamanoğullariyle akrabalık bağlarını takviye etmek istediğinden üç kızkardeşini İsa, İbrahim ve Alâaddin Ali Beylere verdi. Yıldırım Bayezit zamanında tesis edilen ilk akrabalıktan sonra bu ikincisi daha geniş çapta idi.

Osmanlılarla iyi münasebetlerin tesisinden sonra gittikçe kuvvetlenen İbrahim Bey, bu arada Develi ve Aksaray'a kadar uzanan Dulkadırlıların hücumunu tardettikten başka, Memlûk hükümdarına isyan eden Ramazanoğlu İbrahim Beyi de yakalıyarak Kahire'ye gönderdi. Önce Memlûk dostluğuna ehemiyet vermekle beraber, bilâhare müstakil bir siyaset takip etmek suretiyle Karaman devletini Memlûk nüfuzundan iyice sıyırdı. Kardeşi İsa Beyle arası açılınca onu Kahire'ye kaçmıya mecbur bıraktı. Ali Bey ise İbrahim'e tâbi olmaktan gayri çıkar yol göremedi. Tahtında ve memleketinde mevkiini kuvvetlendiren İbrahim Bey, başında bulunduğu devleti de iyice kuvvetlendirdi. İbrahim Beyin bu sırada kazandığı kudret Karaman Beyliğinin en parlak devrini teşkil eder.

Kudretinin artması nisbetinde Osmanlılara karşı da müstakil siyaset gütmiye başlıyan İbrahim Bey, zamanla akrabalık bağlarına bakmıyarak ve dokuz on sene önce kendisine yapılan yardımı unutarak Osmanlılara düşmanca tavır takınmaktan geri durmadı. Sırp despotu vasıtasiyle Macarlarla ittifak etti. Os-

manlıların zâfından faydalanarak 1433 de Beyşehir'i zaptetti.

Lala Yörgüç Paşanın Amasya çevresindeki faaliyeti

İkinci Sultan Murat lalası Yörgüç Paşayı Amasya sancak beyliğine tâyin ettiği vakit Amasya, Tokat ve Canik'in dağlık mıntakalarmdaki Türkmen Beyleri devlete itaatsizlik ve soygun hareketleriyle bölgenin âsayişini fazlaca bozuyorlardı. Bunlar, Çelebi Sultan Mehmed'in kardeşleriyle mücadele ettiği devrede göze çarpan Kara Devletşah, Kubadoğlu, Gözleroğlu, Köpekoğlu ve Mezit Bey kadar kuvvetli beyler olmakla beraber kervanları soymaları, köy ve kasabaları basmaları, hattâ kadınları kaçırmaları bakımından o bölgede huzur denilen bir şey bırakmıyorlardı. Devlet otoritesini altüst eden ve bulundukları yerlere korku salarak istedikleri gibi hükmeden bu Türkmen reislerinin en mühimleri Canikte Alp Arslan oğlu Hüseyin Bey ve Kızılkoca oğulları ile Osmancık taraflarında Kocakayası hâkimi Haydar Bey'lerdi. İşlerine geldiği için Akkoyunlular ile Dulkadıroğulları da bunları zaman zaman tahrik ediyorlardı.

İkinci Murat, gerek kendisinin gerek se babasının yetişme sahası olan Amasya sancak beyliğine muktedir bir şahıs olan, Yörgüç Paşayı göndermişti. İkinci Murad'a lalalık ettiği cihetle onun yetişmesinde rolü bulunan Yörgüç Paşa Amasya'ya gelince; gerek sancak merkezinde gerekse civarında kudret ve nüfuzunu çabucak hissettirdi. Yörgüç paşa, sancak beyliği mıntakasında devlet nüfuz ve otoritesinin muntazam bir şekilde yürüyebilmesi için bu soyguncu Türkmen reislerinin ortadan kaldırılması gerektiğini anladı. Onun için faaliyete geçti.

Önce bunların en azılısı Kızılkoca oğullarını ortadan kaldırmak istedi. Kızılkoca oğulları Amasya ve Tokat mıntakasını baskınlarla haraca kesenlerdendi. Yörgüç Paşa Niksar'ı kendilerine kışlak ittihaz eden Kızılkoca oğullarını bir hile ile avlamak üzere tertibat aldı. Bunların reislerine bir mektup yazarak, Canik sahillerini istilâ eden Alp Arslan oğlunun tenkili için kendisine yardım ettiği takdirde, Artukabad arazisini zeamet olarak vermeyi padişah nâmına vâdetti. Ayrıca alınacak tertibat ve yapılacak işleri görüşmek için bir mülâkata davetini de mektubuna ilâve etti.

Kızılkoca oğlu Yörgüç Paşanın mektubundaki şeylere inanarak dâvete icabet etti. Yörgüç Paşa, bir hastalıktan dolayı Amasyada kalmış gibi görünerek, Türkmenleri istikbal için oğlu Hızır Beyi Merzifona yolladı. Hızır Bey, Türkmenleri iltifatla karşılayıp onlara hediyeler verdi. Babasının âni hastalanışı dolayısiyle mülâkata gelemediğini bildirerek, kabul ederlerse görüşmenin Amasya'da yapılmasını istedi. Kızılkoca'nın Türkmenleri hiçbir şeyden şüphelenmiyerek Hızır Bey'le beraber Amasya'ya gittiler. Lala Yörgüç Paşa bunları gayet iyi karşılayıp mükellef ziyafetler çekti. Dört yüz Türkmeni şehrin en iyi binalarına misafir etti. Türkmenler derin uykudayken gece yarısı hepsini birden yakalatıp bağlattı. Bunları şehrin kayalara oyulmuş mağaralarına doldurttu. Mağaraların giriş yerlerinin önünde fazla duman yapacak şekilde ateşler yaktırdı. Türkmenleri duman dan boğarak öldürmek suretiyle gayet insafsızca bir idam şekli tatbik etmiş oldu.

Kızılkoca aşireti erkânının böylece öldürülmelerini müteakip Lala Yörgüç Paşa Çorum mıntıkasındaki âsi aşiretleri de tenkil etti. Bunlardan bir kısmı kaçarak Dulkadırlılar'a ve Akkoyun'lulara sığındılar.

Yörgüç Paşa bundan sonra Osmancık taraflarındaki Kocakayası hâkimi Haydar'ın ortadan kaldırılması işini ele aldı. Kocakayası hâkimi Haydar Bey, sarp bir dağ üzerinde bulunan Kocakayası'nı iyice tahkim etmiş ve kaleye uzun müddet yetecek kadar erzak da koymuştu. Buna güvenerek kendini emniyette hissediyordu. Lala Yörgüç Paşa, Kocakayanın zaptının güçlüğünü gözönüne alarak yine hileye başvurdu. Haydar Beyin mutemet adamı Tayfur'u elde etti. Tayfur, bir gün kalenin erzak ve mühimmat anbarına ateş vererek yaktı. Erzak ve si-

lâhlarından olan Haydar Bey de teslim oldu (1427).

Canik taraflarının hâkimi olan Alp Arslan oğlu Hüseyin Bey, öteki aşiret reislerinin başlarına gelenleri gördüğü için mukavemetten vazgeçerek gelip Yör - güç Paşaya teslim oldu. Yörgüç Paşa Hüseyin Bey'i Bursa'ya gönderdi. Sultan Murat ise bu adamı Rumeli'de bir sancak beyliğine tâyin etti.

Böylece, Yörgüç Paşa hayli sert davranıp can yakmakla beraber Amasya, Tokat ve Canik civarında devlet otoritesini tam mânasiyle temine muvaffak oldu. Yolkesen, hükümete karşı gelen, icabında serkeşlikten geri kalmıyan Türkmen reislerinin ortadan kalkma - sıyla bölgede huzur teessüs etti.

Germiyan toprağının Osmanlılara bağışlanması

Ankara harbinden sonra Anadolu beylikleri diriltilirken Germiyanoğlu ikinci Yakup Bey de ülkesine sahip olmuştu. Yakup Bey şehzadeler mücadelesinde Çelebi Mehmet tarafını tutmuştu. 1410 ve 1411 senelerinde Karamanoğlu'nun tecavüzüne uğramış, 1414 de Çelebi Mehmet Karamanoğlunu mağlûp edince, Yakup Bey Osmanlıların himayesinde ülkesini muhafaza etmişti

Kızkardeşinin oğlu olan Çelebi Sul - tan Mehmet ölünce, Germiyanoğlu Yakup Bey Osmanlılardaki saltanat değişikliğinden kendi nâmına faydalanmayı düşünmüştü. Onun içindir ki, ikinci Murad'ın kardeşi İsparta sancak Beyi Mustafa Çelebiyi tuttuğu görülür. Fakat Karamanoğlu ile müştereken yaptığı yardıma rağmen Mustafa Çelebi yakalanıp öldürülünce, sergüzeştten vazgeçmiş ve ikinci Murad'la iyi geçinmiye dikkat etmişti.

Hoş geçinmiye başladıktan sonra kızkardeşinin torunu Murad'a karşı gittikçe sevgisi artan Yakup Bey'in erkek evlâdı yoktu. Gerek bu sevgisi gerekse artık Osmanlılara karşı koyamıyacağını anlaması dolayısiyle memleketini Os - manlılara terke karar vermişti. Bu kararını verdiği zaman hayli ihtiyarlamış bulunuyordu. Padişahı ziyaret arzusunu ifade ederek 1428 yılında Bursa'ya gitti. Oradan Çanakkale boğazına kadar ilerliyerek Gelibolu'da Rumeli yakasına ayak bastı.

İkinci Murat Yakup Bey'i karşılamak için Meriç üzerinde inşa ettirmekte olduğu köprü sahasına kadar geldi. Bu vesile ile yüz yetmiş kemer üzerine kurdurduğu hâlen Uzunköprü kasabasına ismini vermiş olan bu köprünün inşaatını tetkik etti.

Yakup Bey geçtiği yollarda olduğu gibi Edirne'de de hürmet ve itibar gördü. İkinci Murat onu şanına yakışır şekilde kabul etti (1428). Edirne'deki misafirliği esnasında vaktiyle kendisinin himayesinde bulunup ihsanlarına nail olan Şeyhülşuara tabip ve şair Şeyhi Sinaneddin mihmandarlığına tâyin edilmişti.

İkinci Murad'ı ziyaret ettiği sırada seksenini bulmuş olan Yakup Bey, erkek evlâdı olmadığından memleketini vefatından sonra padişaha terkettiğini söylemişti. Kütahyaya döndükten bir sene kadar sonra hastalanmış ve 1429 şubatında vefat ederek, kütahya'da yaptırmış olduğu imaret mescidinin mihrabının önüne defnedilmiştir. Yakup Bey hastalığı sırasında İkinci Murad'a gönderdiği vasiyetnamede de memleketini Osmanlı padişahına terkedişini tekrarlamıştı. Böylece Germiyan devleti nihayet bularak toprakları Osmanlılara geçmiştir.

Germiyan'ın son hükümdarı Yakup Bey çok cömert bir insandı. Sultan Murad'ı ziyaret için gittiği Edirne'den dönerken Gelibolu'ya geldiği sırada bütün parasını muhafızı olan askerlere dağı - tarak parasız kalmıştı. Bunun üzerine Sultan Murad'a mektup yazarak para istemişti. Padişahın, Yakup Bey'in para talebi karşısında: «Cenabı Hak bize öyle bir birader verdi ki, ülkesinin hasılatından başka, bizim memleketin varidatı da harcına yetişmez.» demişti.

Germiyan toprakları Osmanlılara geçince Kütahya bir sancak merkezi yapılmış ve sancak beyliğine Timurtaş Paşazade Umur Bey'in oğlu Osman Çelebi tâyin edilmişti.

Kütahya şehri Osmanlı İmparatorluğu devrinde de ehemmiyetini kaybet -

memiş; şehzade sancakları arasına girmiş, bilâhara da Anadolu eyaletinin merkezi ittihaz olunmuştur.

Sırbistan ve Güvercinlik kalesi meselesi

Sırbistan, Kosova muharebesindenberi Türk nüfuzu altına girmiş bulunuyordu. Yıldırım Bayezit zamanında bu nüfuz kuvvetle devam etmişti. Ankara muharebesinden sonra Sırbistan Türk himayesinden çıkmadı ama kendi lehine elde ettiği bir takım tâvizler de oldu. Kosova muharebesinde kıral Lazar'ın ölmesi üzerine Sırp despotluğuna getirilen Stefan Lazareviç (1389-1427) devlet merkezini Kruşevaç'tan Belgrad'a nakletmişti. Stefan Lazareviç 1427 senesi 19 temmuzunda evlât bırakmadan ölünce, onun yerine kız kardeşinin oğlu ve mânevî evlâdı Jorj Brankoviç Sırp despotu oldu. Osmanlı tarihlerinin Vilk (Vulk) oğlu diye bahsettikleri Jorj Brankoviç'in Sırp despotluğuna geldiği sene içinde Bâzı Sırp kalelerini Macarlara terketmesi, Osmanlılarla Sırp ve Macarlar arasında çatışmalara sebebiyet verdi.

Sırp despotu Stefan Lazareviç 1426 yılında Macar Kıralı Sigismund ile bir anlaşma yapmıştı. Bu anlaşma gereğince; Stefan'ın ölümü halinde, Macar kıralı, onun yeğeni Jorj Brankoviç'i despot tanıyacak, buna mukabil Belgrad ve Kolombaç Macarlara verilecekti. Stefan Lazareviç, Belgrad ve Kolombaç gibi mühim mevkilerin Macarlara terkini kabul etmekle, Türk taarruzlarının Macarlar sâyesinde daha kuzeye ilerlemesinin önleneceğini hesaplamıştı.

Stefan'ın ölümüyle Macarlar Belgradı işgal ettilerse de, Kalombaç'ın Sırp kumandanı burasını Türklere teslim etti (1428).

Tuna'nın sağ sahilinde Semendre ile Orsova arasında bulunan ve Türklerin güvercinlik diye adlandırdıkları Kolombaç kalesini, İstefan Lazareviç ölümünden evvel boyarlarından, yâni beylerinden birine terhin etmişti. Macar kıralı Sigismund'un bu parayı vermeden Güvercinlik (Kolombaç)ı almak istemesi, kalenin Osmanlılara teslimine âmil olmuştu.

Macaristan'a açılan yollar üzerinde önemli ve stratejik bir mevkide bulunan Güvercinlik'i Siğismund'un zorla almak istemesi üzerine Sultan Murat kalenin müdafasına koştu. Macarlar muvaffak olamadıklarından Sigismund, Güvercinlik'in Türklere bırakılmasını kabule mecbur kaldı. Ve bunu tespit eden bir muahede yapıldı.

Belgrad'ın Macar'lara verilmesi üzerine hükûmet merkezini Semendre'ye nakletmiş olan Sırp despotu Jorj Brankoviç ise; Sigismund'un muvaffakıyetsizliği karşısında Türklerle anlaştı. Senede elli bin düka altını vermeyi, Macar'larla münasebetini kesmeyi, Padişah istediği zaman Türk ordusuna asker yollamayı kabul etti.

Sultan Murat Edirne'ye dönüşünde hükümdarlara nâmeler göndererek yeni fetihlerini bildirdi.

Böylece Güvercinlik ve Kruşevaç gibi kalelerin ele geçirilmesiyle Osmanlı sınırları Sırbistanın kuzeyinde yeni terakkiler kaydetmiş oluyordu.

Despot Stefan'ın ölümüyle iki rakipten biri Belgrad'da, öteki Güvercinlik'te yerleşerek Sırbistan üzerinde birbirini kıskanç bir şekilde gözetlemiye başlamışlardı. Güvercinlik Macaristan'a açılan yollar üzerinde olduktan başka bilhassa Sırbistanın müdafaa ve elde tutulmasına yarıyacak bir mevki işgal ediyordu. Onun içindir ki; zaptından onaltı yıl sonra Segedin muahedesi yapılırken Güvercinlik üzerinde haylı durulacaktır. Macaristan için çok mühim bir üs kabul edilmesi dolayısiyle Macarlar her fırsatta Güvercinlik'i gözeteceklerdir. Fatih, 1473 de Uzun Hasan'a karşı sefere giderken Macar elçisi padişahın müşkül durumundan faydalanarak Güvercinlik'in terkini veya kalesinin yıkılmasını istiyecektir. Fatih zamanında bile Macar'ların Güvercinlik üzerinde durmaları, burasının stratejik ehemmiyetinin her iki tarafca da iyice kavrandığını gösterir.

Bursa'da veba salgını

Hicrî 832 yılında (milâdî 1428-1429) orta zamanın korkunç âfetlerinden biri olan veba salgını Bursa'yı da yoklamıştı. Bu müthiş hastalıktan Bursa'da e-

peyce nüfus zayi oldu. Ölenler arasında yalnızca halktan değil mühim devlet erkânından ve Osmanlı hânedanından kimseler de vardı.

Bursa'daki veba salgınının kurbanları arasında iki vezir, üç şehzade, bir âlim de dahildi. Bunlar: Yıldırım Bayezid'in damadı Şeyh Emir Buhari, Veziriâzam Çandarlı İbrahim paşa, Hacı İvaz Paşa, padişahın küçük kardeşlerinden Mahmut ve Yusuf Çelebiler ile Emir Süleymanın oğlu Orhan Çelebi idi.

Çelebi Mehmed'e ve İkinci Murad'a değerli hizmetlerde bulunmuş olan Hacı İvaz Paşa sonradan Çandarlızade İbrahim paşa ile geçinememiş, bâzı tarihlerin kaydettiği veçhile İbrahim paşa, Hacı İvaz Paşa'nın azline ve gözlerine mil çekilmesine sebep olmuştu. Fakat veba salgını bu iki meşhur şahsı aynı sene zarfında ahirete intikal ettirdi.

Hacı İvaz Paşa gibi gözlerine mil çekilmiş olan şehzade Yusuf ve Mahmut Çelebiler de aynı hastalığın kurbanlarındandır. İkinci Murad'ın, bunlardan daha büyük olan kardeşi Ahmed'in de gözlerine mil çektirmiş olması ve Bursa veba salgınından ölmüş bulunması kuvvetle muhtemeldir. Yine o menhus hastalığın kurbanlarından Emir Süleymanın oğlu Orhan Çelebi de gözlerine mil çekilenlere dahildir. Yalnız Orhan Çelebinin gözlerine mil çektiren ikinci Murat olmayıp babası Çelebi Sultan Mehmettir. Orhan Çelebi, Murad'ın kardeşleri gibi bigünah da değildir. Emir Süleymanın ölümü üzerine İstanbula sığınan veya daha önce rehin verilmiş olan Orhan Çelebi, birisi Musa Çelebi'nin Rumeli'deki hükümdarlığı zamanında diğeri de Çelebi Mehmet zamanında Rumeliye salıverilmişti. İkincisinde Çelebi Mehmet tarafından yakalatılmış, gözlerine mil çekilerek Bursa'ya gönderilmişti. Orhan Çelebi gözlerini kaybetmesine rağmen,

Şehzade Yusuf ve Mahmud'un gözlerine mil çekilmesi (Ricaut'dan)

Geyve hisarı kendisine mülk olarak verildiğinden o zamandanberi Bursa'da rahatça yaşıyordu.

Selânik ve Yanya'nın fethi

Selânik şehrinin Türkler tarafından ilk fethine ve bilâhara yeniden Rumların eline geçişine ait olaylar yıldırım Beyazıt devri hâdiseleri arasında göz - den geçirilmişti. İkinci Murat zamanında Selânik garip bir şekilde sahip değiştirdi. İmparator sekizinci Yuannis'in kardeşlerinden Andronikos babasının sağlığından beri Selânik valisi bulunu - yordu. Fakat şehir halkı Andronikos'un gevşekliğinden usanmıştı. Bir tecavüz vukuunda değil vali Andronikos'un, bizzat imparatorun bile şehri koruyamıyacağına kanaat getirmişlerdi. Onun için halk, hem Türklere karşı kendilerini müdafaa hem de imarını temin düşüncesiyle şehirlerini para mukabilinde Venedikli'lere sattılar (1423). Despot Andronikos'u bir gemiye bindirerek Moraya yolcu ettiler. Onun arkasından Venedikli'lerin tâyin ettikleri vali ve sevkettikleri kuvvet Selânik'e girdi. Böylece Selânik halkı para karşılığında kendilerini yabancı bir millete satarken, Venedikliler de kan yerine keselerinden para dökerek Ege kıyılarının en mühim şehirlerinden birine sahip oluyorlardı.

Selânik'in sahip değiştirmesini Türkler asla tasvip etmediler. Mühim bir liman ve ticaret merkezi olan Selânik'te, denizcilikte kudret sahibi Venediklilerin yerleşmesi Türk menfaatleriyle bağda - şamamakta idi. Onun için Selânik'in sahip değiştirmesinin kabul edilmiyeceği, ihtara rağmen çıkıp gitmezlerse kuvvet kullanılarak zaptedileceği Venediklilere bildirildi.

Selânik aslında bir Bizans şehri olduğuna, hattâ bir aralık Türk hâkimiyetine geçtiğine göre, Venedikliler'den alınması için teşebbüse geçilirse, Türkler için ahde sadakatsizlik diye bir şey mevzuubahis olamazdı.

Türk hükûmetinin takındığı tavır karşısında Venedikli'ler ilk günlerden itibaren işi diplomatik yollarla ve gürültüsüz atlatmıya çalıştılar. İkinci Murad'a müteaddit defalar elçiler gönderdiler. Fakat Sultan Murat bunların hiçbiriyle anlaşmıya yanaşmadı. Venedikli'ler, şehrin zaptı kadar garip bir muameleye başvurarak Bizanslı'ların tavassutunu bile temin ettiler. Buna rağmen şehri almayı aklına koyan ve Venedik işgalinin iyi bir bahane olduğunu düşünen Sultan Murat Bizans tavassutlarını da reddetti.

Sefer hazırlıklarını tamamlıyan Sultan Murat Edirne'den çıkarak Serez'e geldi (Şubat 1430). Selânik'i zaptedecek kuvvetlerin kumandanlığına tâyin ettiği Hamza Bey ordunun başına geçince, Sultan Murat da onun arkasından Selânik surları önünde göründü.

Türk ordusu etrafı surlarla çevrili ve iyice tahkim edilmiş olan Selânik'i muhasara etti. Venedikliler Rumlara itimat edemediklerinden kendi askerlerini Rumların arasına katmışlardı. Bu suretle şehir müdafaa edilirken Rumların gevşekliğini ve icabında karşı tarafla anlaşmalarını önlemeyi düşünmüşlerdi.

Umumî hücumla alındığı takdirde şehrin zarara uğrıyacağını hesaplıyan Hamza Bey, hem buna mâni olmak hem de fazla zahmet çekilmeden fethi mümkün kılmak için surlardan içeriye adamlar soktu. Ayrıca okların ucuna mektuplar yerleştirerek şehre attırdı. Mektuplarda Rumlara şehri teslimlerine mukabil himaye ve huzur vâdediliyordu. Lâkin Venedikli'lerin gayet sıkı tedbirler almaları, şehre sokulan adamların ve içeriye fırlatılan mektupların Rumlar üzerindeki tesirlerini önlemişti.

26 şubat gecesi vukubulan zelzelede halk hayli heyecana kapıldı. Fakat yine Venedikli'lerin uğraşmaları neticesinde bu korku ve heyecan giderilerek müdafaaya kuvvet verildi. Rumlar Venediklilere mecburen itaat ederek müdafaaya devam, Venedikli'ler de Hamza Bey'in teslim tekliflerini reddederken padişah umumî hücuma karar verdi.

Şehir umumî hücumla zaptolunduğu takdirde âdet veçhile yağmaya uğrayacaktı.

28 şubatı 1 marta bağlıyan gece; umumî hücumun ertesi gün yapılacağı Selânik halkı arasında duyuldu. Halk kiliselere doldu. En fazla kalabalık, içerisinde aziz Dimitrios'un tabutu bulunan kilisede toplanmıştı. O gün akşama

doğru Türklerin limandaki üç Venedik kadirgasını yakması Venedikliler arasında korku yarattığından, bütün askerlerini kaleden çekip gemilere soktular. Venediklilerin şehrin müdafaasından ayrılmaları Rumları büsbütün perişan ettiğinden onlardan da mevkilerini terkedenler oldu. Ertesi gün şafakla başlayan umumî hücum neticesinde Türk askeri Selânik'e girdi. Bu arada Selânik halkından bazıları gruplar halinde Venedik kadirgalarına binmek istedilerse de Venedikliler tarafından gemilere sokulmadılar.

Selânik zaptedilince bazı kiliseler camiye tahvil edildi. Ayrıca şehrin türkleştirilmesi için Yenice-i Vardar'daki Türklerin bir kısmı buraya getirilerek yerleştirildi.

Selânik muhasarası devam ederken Andrea Moçeniko kumandasındaki Venedik donanması Gelibolu'yu zaptetmek için uğraştıysa da muvaffak olamadı. Bu arada Venedikli'ler gemi bakımından kayıplara uğradılar. Moçeniko'ya halef olan âmiral Silvestr Morisini Çanakkale boğazının Anadolu yakasındaki istihkâmlara baskın şeklinde bir hücumda bulundu. Burada ele geçirdiği Türk muhafızları öldürdü.

Morisini'nin baskını sırasında Selânik'in zaptı tamamlanmış bulunuyordu. İkinci Murat kuvvetlerini ikiye ayırarak bir parçasını Karaca Paşa kumandasında Yanya üzerine gönderdi, diğer kısmiyle başında kendisi olmak üzere Gelibolu önüne geldi. Nihayet Gelibolu'da Venediklilerle Selânik'in Türklere terkedildiğini tespit eden bir muahede imzalandı.

Yanya'nın alınması

Yunanistan'ın Epir bölgesinde Yıldırım Beyazıt zamanındanberi lâtin aslından despotlar vardı. Bunlardan despot Karlotoçi (Carlo Tocco) 1430 tarihinde ölünce oğulları arasında mücadele başgösterdi. Karlotoçi'nin oğullarının anlaşmazlık dâvaları yerli halkı da bıktırdı. Zâten umumiyetle yerli Rum halkı Lâtin hâkimiyetinden memnun değildi. Karlotoçi'nin oğullarından Memnon, Sultan Murad'a müracaatla, kardeşleriyle yaptığı kavgada padişahın yardım ve himayesini temin etti.

Fakat aradan çok geçmeden, Yanya halkının ileri gelenlerinden müteşekkil bir heyet Selânik civarında bulunan Sultan Murad'ı ziyaretle, ahalinin hürriyetine ait bir ferman alarak şehrin anahtarlarını teslim ettiler. Sultan Murat Yanya'nın teslim alınmasına Karaca Paşa'yı memur etti. Böylece Selânik'in zaptından bir buçuk sene sonra Yanya da Türk hâkimiyeti altına girdi (9 ekim 1431).

Yanya'nın sulhen alınması ve bilhassa halkın isteğiyle Türk idaresine girmesi, o sırada Türk idare ve adaletinin Balkan halkı üzerinde ne derece iyi tesir bırakmış olduğunu gösterir.

Karaman oğullariyle harp

Karamanoğlu İbrahim Beyin, sıkışık günlerinde amcasına karşı temin ettiği Osmanlı yardımına mukabil Osmanlılara bırakmış olduğu Beyşehir ve Seydişehir'i 1433 de istirdat edişi biraz yukarıda gözden geçirilmişti.

İbrahim Bey, eskiden kendisine ait bu iki şehri zapta teşebbüs ettiği sırada Osmanlılar Rumeli'de sıkışık vaziyette idi. Evrenuzzade Ali Bey Macaristan'a yaptığı bir akında muvaffak olamamıştı. Osmanlıların daima Rumeli'deki sıkışık durumlarını gözeten Karamanoğlları, icabında Balkan hıristiyanlariyle ittifak fırsatını da kaçırmazlardı. Nitekim Karamanoğlu İbrahim Bey 1433 senesinde de aynı şeyi yapmış, Sırp ve Macarlarla anlaşmıştı.

Karşılıklı anlaşmaları gereğince Sırp despotu ile Macar'lar Tuna'yı aşarak Güvercinlik (Kolombac) kalesine taarruz ederken Karamanoğlu İbrahim Bey de Beyşehirden sonra Hamit ilini işgale başlamıştı. Osmanlıların Hamit ili sancak beyi Şarapdar İlyas'ı esir ettikten sonra işgal sahasını genişletmiye çalışıyordu.

Rumeli Beylerbeyi Sinan Paşa Güvercinlik önünde görününce Sırp ve Macar'lar bu meşhur kaleyi zaptedemiyeceklerini anlıyarak geriye çekilmişlerdi.

Güvercinlik önüne uzanan tecavüzün defedilerek Rumeli'de vaziyetin düzeltilmesinden sonra Osmanlı kuvvetlerinin mühim bir kısmı Anadolu'ya geçirildi. Akşehir, Beyşehir ve Seydişehir'den baş-

ka Saideli ve Konya da alındı. İkinci Murat bir an için Konyalıları Afyonkarahisar'a sürmeyi bile düşündü. İçel'in dağlık bölgesine kaçan İbrahim Beyin müracaatı üzerine ikinci Murad'ın murahhası Şükrüllah vasıtasiyle Karamanoğluyla anlaşıldı. Sultan Murat yalnız kendisine ait yerleri alarak geri tarafları yine İbrahim Beye bıraktı (1435).

Osmanlılara karşı yaptığı tecavüzden dersini aldıktan kısa bir müddet sonra Dulkadırlılara ait Kayseri'yi zaptetmesi İbrahim Bey üzerine yeniden kuvvet sevkini icabettirdi.

İkinci Murat bu defa Dulkadır oğlu Nasıreddin Mehmet ile anlaştı. Osmanlı-Dulkadır kuvvetleri Kayseri'yi aldıktan sonra, Osmanlı hizmetinde bulunan Karamanoğlu İsa Bey kardeşinin üzerine gönderildi. İsa Beyin maktül düşmesi yüzünden bu defaki teşebbüste muvaffak olunamadı.

İbrahim Bey, işe Memlûklerin de müdahale edeceğini anladığından Osmanlılarla derhal anlaştı (1437).

Eflâk hâdiseleri

Eflâk'ın meşhur voyvodası Mirça'nın ölümünden sonra Eflâk senelerce süren dahilî mücadelelere sahne olmuştur. Bu mücadelenin devamı sırasında voyvodaların bazıları Macar'lara, bazıları da Türklere istinat etmişler; veyahut da zaman zaman her iki devletin müdahalesine mâruz kalmışlardır. Eflâk'daki iç mücadele, Mirça'nın kardeşinin ahfadı olan Dan'lılar ile Mirça'nın oğlu Vlad Drakul'un torunları Drakul'lular arasında cereyan etmiştir. Bu mücadele dolayısiyle Voyvodalar, makamlarını muntazam ve belirli bir şekilde işgal edemediklerinden ve onbeşinci asra ait Eflâk kaynaklarının kifayetsizliğinden voyvodaların saltanat tarihlerinde karışıklıklar ve birbirini tutmıyan noktalar mevcuttur.

Mirça'nın 1418 de ölümünden sonra oğlu Mihail voyvoda olmuş (1418-1420), ondan sonra Mirça'nın kardeşi Yuannis Dan'ın oğlu ikinci Dan voyvodalığa geçmiş; ikinci Dan'ı da Aleksandru Aldea tâkibetmiştir. İkinci Dan voyvodalık makamını işgal ettiği sırada karşısında en büyük hasım olarak Vlad Drakul'u bulmuştur. Ulahcada şeytan mânasına gelen Drakul unvanı ile anılan Vlad, Boğdanlı'ların da yardımını temin etmek suretiyle Dan'ı öldürmüştür. Dan öldürülünce, oğlu Basarabya, Vlad Drakul'u Osmanlılara şikâyet etmiştir. Onun üzerine Basaraba'ya bir miktar Osmanlı askeri yardıma koşmuşsa da, Drakul'a karşı bir muvaffakıyet temin edilemediğinden Basaraba da babasının âkibetine uğramaktan kurtulamamıştır (1432).

Basaraba'ya Osmanlılar yardım ettiği halde Vlad Drakulun muvaffakıyetini temin eden ve onun cesurca davranmasını mümkün kılan şey Macar himayesiydi. Eflâk'ın bu mücadeleci voyvodasına kıral Sigismund bir nişan bile vermişti. Fakat Vlad Drakul Türklerden çekinmekte devam ediyordu. Macar himayesine rağmen günün birinde Türkler tarafından müşkül vaziyete düşürüleceğini hesaplamaktaydı. Onun içindir ki, Türklere de sokulmuş ve anlaşmak arzusu göstererek padişaha vergi vereceğini, emirlerine itaatta devam edeceğini bildirmiştir.

Türk devlet adamları Vlad Drakul'un iki yüzlü davranışını bildiklerinden onun Macarlarla arasının bozulmasına çalışmışlardır. Bu gaye ile maiyetine bir miktar Türk askeri katılarak 1437 yılında Transilvanya'ya akına memur edilmiştir. Vlad Drakul bu akından Transilvanya'da bir iki kaleyi zaptetmiş, bazılarını da tahrip etmiştir.

Bu hâdiselerden sonra Osmanlılar Macar'larla iyi geçinmek istediklerinden Vlad Drakul'un Macarlara karşı tahrikine devam edilmemiştir. Lâkin Vlad Drakul, Osmanlıların Macarlarla barışı devam ettirmek istedikleri devrede Macar tarafını tercihte tereddüt etmemiştir. Nitekim meşhur Varna muharebesine o da hıristiyan müttefikler safında katılmış, ikinci Murat harpten muzaffer çıkınca yine Osmanlılara boyun eğmiş, bu yüzden Jan Hunyad tarafından bilâhara idam edilmiştir.

Sırbistan hâdiseleri

Eflâk voyvodası Vlad Drakul gibi Sırp despotu Jorj Brankoviç te Macarlara istinat etmek istiyordu. Zaten Macarlar

da Sırp despotunu Osmanlılar aleyhine teşvikten geri durmuyordu. Sırbistanın iki mühim beldesinden Belgradın Macarlar, Güvercinlik'in de Türkler elinde kalmasından sonra her iki devletin Sırbistan üzerindeki dikkatleri daha fazla hassasiyet kesbetmişti. Eski Osmanlı tarihlerinde Vılk oğlu diye yâdedilen Jorj (Yorgi) Brankoviç'in Macar'larla alâkasının kesilmesi ve dolayısiyle Osmanlılara daha fazla bağlanmasını temin gayesiyle İshak Bey kumandasında Sırbistana kuvvet sevkedildi.

Jorj Brankoviç sıkıyı görünce Macarlarla münasebetini kesmeyi ve kızı Mara'yı padişaha vermeyi kabul etti. Lâkin aynı sene içinde (1433) Evrenuzzade Ali Beyin Macaristan'a yaptığı bir akın hareketinde muvaffakıyetsizliğe uğraması, Jorj Brankoviç'in yine Macar'lara alâka göstermesine sebeboldu. Kızı Marayı Sultan Murad'a nişanlamakla beraber, henüz pek genç oluşunu bahane ederek düğününü tehir etti.

İki yüzlü harekette Eflâk voyvodasından da usta davranan Jorj Brankoviç, Macar kıralı Sigismund ile birlikte Karamanoğlu İbrahim beyle gizlice anlaşarak onu Osmanlılar aleyhine kışkırttı.

Bundan cesaret alan İbrahim Bey de Osmanlı ülkesine tecavüzde bulunarak Beyşehir ve Seydişehir'i zaptetti. Anadolu'da Karamanoğlu'nun tecavüzünün cezası verildikten sonra Sultan Murat Rumeli'ye geçince, Jorj Brankoviç padişahın hiddetini teskin ile dikkatini başka şeyler üzerine çekebilmek için, kızı Mara'yı aldırmasını rica etti. Bunun üzerine padişahın nişanlısının getirilmesi için kızlarağası ile Oruç Bey Semendire'ye doğru yola çıktı. Sırbistan hududundaki askerin kumandanı İshak Beyin zevcesi de bunlara katıldı. Jorj Brankoviç, heyeti mutad merasimle kabul ederek kızını Osmanlı sarayına götürmek üzere onlara teslim etti.

Kızı Mara'yı Edirne'ye göndermesine rağmen Sultan Murat yine Jorj Brankoviç'e itimad edemiyordu. Sırp Despotu ile Eflâk Voyvodasının Macarlarla arasını iyice açarak kendisine bağlanmalarını zorlamak için Macaristan harekâtına katılmalarını emretti. Padişahın emri gereğince Jorj Brankoviç de Vlad Drakul da 1438 Macaristan akınına katıldılar. Her iki tâbi hükümdarın Evrenuzzade Ali Bey kumandasındaki akıncı kuvvetlerine iltihaklarını müteakip Demirkapı üzerinden Tuna nehri aşıldı. Bir buçuk ay süren akın hareketleri esnasında Transilvanya'da bazı şehirler zapt ve tahribedildi; bir çok ganimetle geri dönüldü.

İkinci Murat 1438 kışında Brankoviç'in kızı Mara ile evlendi. Fakat Sırbistan hududundaki Türk kuvvetlerinin kumandanı İshak Beyden aldığı raporlar kayınpederine itimad edilemiyeceğini gösteren delillerle doluydu. Bunun üzerine; müştereken icra edilen Transilvanya akınına rağmen Macarlarla aralarının açılmadığını görünce Sırbistan'ı katî zapta karar verdi. Böylece Karamanoğlu'nu tahrik edenlerden birisi de ortadan kalkmış olacaktı.

Sultan Murat Jorj Brankoviç'i Edirne'ye dâvetle Semendire'nin anahtarlarını da birlikte getirmesini istedi. Brankoviç metbûuna itaat edecek yerde büyük oğlu Greguvar'ı merkezi Semendire'nin tahkim ve müdafaasına memur ettikten sonra diğer oğlu Lazar'ı yanına alarak Sigismund'a halef olan Alman imparatoru İkinci Albert'in yanına gitti. Sultan Murat, Brankoviç'e yaptığı gibi Eflâk Voyvodasını da dâvet etmişti. Voyvoda Vlad Drakul, Brankoviç'i taklit etmiyerek padişahın dâvetine boyun eğdi. Türk ordugâhına gelince yakalanarak Edirne'ye gönderildi. Edirne'den Gelibolu'ya yollanarak hapsedildiyse de iki oğlunu rehin bırakmayı kabul etmesi üzerine fazla hapiste tutulmıyarak salıverildi. Vlad Drakul memleketine giderek yine eski makamına geçti.

Sultan Murat Sırbistan işini katî neticeye bağlamak için Semendre üzerine kuvvet sevketti. Jorj Brankoviç'in oğlu tarafından müdafaa edilen Semendire şehri üç ay müddetle kuşatıldı. O arada Sırbistan işlerini çok iyi bilen İshak Bey hacdan döndüğünden, muhasaraya şiddet verildi. İshak Beyin şiddetine tahammül edemiyen Semendire teslim oldu (1439). Müdafilerle beraber esir düşen Greguvar daha önceden rehin olarak Edirne'ye gönderilmiş bulunan kardeşi Stefan ile birlikte Tokat'a yollanarak hapsedildi.

Osmanlı İmparatorluğunda Merasim

Kılıç Alayı

(İlâve : 46)

★

Osmanlı İmparatorluğuna ait tarih sayfalarının mühim bir kısmını da yapılan merasim ve teşrifat teşkil eder. Padişahların bir çocuğu dünyaya geldiği zaman bu olay başşehirde top atılarak halka duyurulur. bütün imparatorluk şehirlerine de kadılara gönderilen bir yazı ile mesut hâdise bildirilirdi. Doğumunun ilk haftasında beşik alayı yapılır; çocuk dört beş yaşına gelince de merasimle kurana başlatılır ve şehzadelerin sünnet düğünü ise günlerle süren şenlikler tâkibederdi.

Şehzadelerin sancağa çıkmalarında hususi bir merasim yapılır şehzadeye yeşil sancak verilirdi.

Şehzadelerin sancakları hep Anadolu - daki muayyen şehirlerdi. Rumelinde sancağa çıkmak kanun değildi.

Bir şehzade sancağa giderken beraberinde validesini, evli ise zevce veya zevcelerini, kız çocuklarını da götürür, erkek çocuklarını babasının sarayında terbiye edilmek üzere (aslında rehine olarak) bırakırdı.

Şehzadenin saraydan başlıyan sancak alayında lala, nişancı, defterdar, reisilküttap, kâtipler, silâhtar, mirahor, kapı ağaları gibi idare elemanlarından başka kendi sarayı için lüzumlu kalabalık bir maiyet bulunurdu.

Sancak Beyi olan şehzade, eğer yaşı müsait ise, sancağındaki divana kendisi başkanlık eder; timar, zeamet tevcih eder, kendi tuğrasiyle beratlar verirdi. Yaşı küçük ise bu işleri vekâleten lalası görürdü.

Sancak beyi şehzade; merkezden, padişahtan aldığı emirle doğrudan doğruya kendi askeriyle müstakilen sefere çıkabildiği gibi, davetle babasının maiyetinde de sefere giderdi ki bu takdirde kendisinin ve askerinin yeri ekseriyetle ordunun sağ cenahı idi. Bâzan da merkezde Padişahın yanında mevki aldığı, yahut da geride ihtiyatta kaldığı görülmüştür.

Bir şehzade, saltanatın selâmeti endişesiyle öldürülecek olsa, zehir, bıçak, ip

→

Osmanlı Padişahlarının bir kılınç kuşanma merasimini tasvireden bu resim «Moeurs et usages des Turcs» adlı eserden alınmıştır.

→

kullanılmaz, yay kirişiyle boğdurulurdu. Yay kirişi yalnız Osmanlı hânedanına mahsustu.

*

Eğer şehzadeye Osmanlı tahtı nasibolursa, cülûs ve biat merasimi yapılarak Padişah olurdu.

İstanbulun fethinden sonra Padişahların cülûslarını tâkibeden ikinci günle yedinci gün arasında, Eyüpte'ki Hazreti Halit türbesinde merasimle kılıç kuşanmaları kanundu. Bu merasime Taklid-i Seyf sonraları da türbe ziyareti denilmiştir.

Anonim Osmanlı vakayinâmeleri; Ertuğrul Beyin kendisine Söğüt ve havalisini yurt olarak veren Konyadaki Selçuk hü-

→

→

kümdarı Alâaddin Keykübad'a bu yerlerin vergisini oğlu Osman Beyin de bulunduğu bir heyetle gönderdiğini; fakat o sıralarda Selçuk devleti inkıraz bulduğundan Karaman ve havalisinin Sultan Veled'e biat ettiklerini; onsekiz gün kadar hükümdarlık eden Veled Çelebi'nin Surî saltanatla mânevî saltanatın bir arada toplanmıyacağını düşünerek tahttan feragatle dua edip Osman Beye kılıç kuşattığını, yazarlar.

Eski vakayinâmelerin bu rivayeti tarihî hâdiselere uymamakla beraber, bunda az da olsa bir hakikat payı bulunduğunu kabul etmek lâzımdır.

Çünkü, hakikaten Şeyhülislâmlarla Nakibüleşraflar kadar Konya Çelebileri de Osmanlı Padişahlarına kılıç kuşatmışlardır. Hattâ, İkinci Sultan Abdülhamide, hal'inden evvel, Veled Çelebi «sen benim ecdadımın kuşattığı kılıcı taşımaya lâyık değilsin» ihtarında bulunarak Hazreti Mevlâna ahfadının bu merasimdeki rollerini belirtmişti.

Son Osmanlı Padişahı Vahidettin ise, ağabeyisine yapılan bu muameleden kırgın bulunduğundan, cülûsunda Veled Çelebinin kendisine kılıç kuşatmasını istememiş; teamül hilâfına, o sıralarda Bingaziden İstanbul'a henüz gelmiş bulunan, Şeyh Sünusi efendiye bu işi gördürmüştü.

*

Yine vakayinâmelere göre; İkinci Murat, babasının Edirne'de ölümü haberi üzerine Amasya'dan Bursa'ya geldiğinde ülema, âyan ve eşraf tarafından şehir dışında karşılandığı vakit, kendisini istikbale gelenler arasında bulunan dedesi Yıldırım Bayezid'in damadı Şeyh Emir Buhari (Emir Sultan) tarafından «elmuzaffer daimî» ile nihayetlenen bir duadan sonra kendisine kılıç kuşatılmış ve bu «elmuzaffer daimî» temennisi de İkinci Murad'ın tuğrasında yer almıştır.

Osman Gazi ile İkinci Murat arasındaki Padişahlara, cülûsları dolayısiyle, kılıç kuşatıldığına dair bir malûmata rastgelinmemekle beraber, Emir Buhari'nin, yaşadığı tarihlerdeki Osmanlı padişahlarına sefere hareketleri sırasında kılıç kuşattığı yine tarihlerdeki kayıtlardan anlaşılmaktadır.

Fatih Sultan Mehmed'e ceddi Osman Gazi'nin kılıcı kuşatılmıştır.

İstanbul'un fethinden sonra, Osmanlı

→

→

İmparatorluğunun ilgasına kadar, kılıç kuşanma merasiminin muntazaman Eyüpte yapıldığı görülür.

Kılıç kuşanmayan (hastalığından dolayı kuşanamıyan) tek padişah Beşinci Murat'tır.

İkinci Ahmet'le İkinci Mustafa ise Edirne'de tahta çıktıkları için bu Padişahların kılıç alayları da Edirne'de yapılmıştır.

Bâzı padişahlar ise iki kılıç birden kuşanmışlardır. Bunlardan Dördüncü Murat hem Hazreti Peygamberin hem de Yavuz Sultan Selim'in kılıcını kuşanmıştır. İkinci Mahmut da evvelâ sağına Hazreti Peygamberin kılıcını kuşanmış; duadan sonra da sol tarafına Osman Gazi'nin kılıcını takmıştır.

Yeni kıyafetle, yâni cübbesiz ve kavuksuz kılıç kuşanan padişah Abdülmecittir ve nakibüleşraf tarafından Halife Hazreti Ömer'in kılıcını kuşanmıştır.

İkinci Sultan Abdülhamid'e kadar Topkapı sarayından hareket eden kılıç alayı bu padişah tarafından eski usulün hilâfına Dolmabahçe sarayından on çifte bir saltanat kayığiyle Eyübe gidilerek icra olunmuştur. Abdülhamit, Bostan iskelesinde karaya ayak bastığı zaman bando müzika çalmaya başlamış selâma duran askerler arasından geçen yeni padişah türbeye kadar yürüyerek gitmiştir.

Osmanlı padişahlarının bu kılıç kuşanma merasimlerinde halk gidiş ve dönüş yolu değişik olan alayın geçeceği yollara dökülür, ecnebilerin istirahati için çadırlar kurulur, Eyüp'te fukaraya ve cami hademelerine dağıtılmak üzere kırk iki ile elli arasında kurbanlar kesilirdi. Üçüncü Selim'in kılıç alayında kesilen kurbanlar ise yüzden fazla idi.

Kılıç alayının Eyüpten hareketinden evvel kapıcılar kethüdası ile Mırahor ağa yola çıkarlar, alayın geçeceği yol üzerinde yaya yürüyerek halkın Padişaha verilmek üzere hazırladıkları istidalarını toplarlardı.

Eyüp'te kılıç kuşanan padişahların dönüşte Fatih Sultan Mehmed'in türbesini ziyaretleri âdet olmuştu.

*

Kılıç alaylarında şu kılıçlar kuşatılmıştır, Hazreti Peygamberin kılıcı, Halid ibni Velid'in kılıcı, Hazreti Ömer'in kılıcı, Osman Gazi'nin kılıcı, Yavuz Sultan Selim'in kılıcı.

→

Semendire muhasarası devam ederken bir Macar ordusu şehrin imdadına geldiyse de, İshak Bey ile Timurtaş Paşaoğlu Osman Çelebi tarafından mağlûbedildikten başka üstelik Macaristan'a akın da yapıldı. Osmanlılar bu sefer esnasında pek çok esir ve ganimet aldılar. Seferde bizzat bulunmuş olan müverrih Âşıkpaşazade: «Esirlerin sayısının pek bol olduğunu, kendisinin bile beş esir satın aldığını, esirlerin çokluğu dolayısiyle fiatlarının düştüğünü, hattâ bir askerin güzel bir cariyeyi bir çift çizme ile mübadele ettiğini» yazar.

Semendire'nin zaptından sonra Sırbistan'ın diğer yerleri de işgal edildi. Bu arada Novoberda şehri de tekrar ele geçirildi. Üsküp ile Priştine arasında bulunan madenleriyle meşhur Novoberda kasabası daha önce Osmanlılar tarafından zaptedilmişse de Musa Çelebi burasını Sırplara iade etmişti. Osmanlı ordusunun mermi ihtiyacını karşılamak üzere asırlarca işletilen Novoborda maden ocakları bundan sonra Türk hâkimiyetinde kalacaktır.

Sırbistan işgali münasebetiyle Belgrad muhasarasından da bu arada bahsedilmesi uygun düşer. Zira o sırada Belgrad, Macar hâkimiyetinde bulunmakla beraber aslında bir Sırp şehriydi.

1441 senesinde yapılan Belgrad kuşatması, şehrin Türkler tarafından ilk kuşatmasıdır. Sultan Murat, şehrin stratejik ehemmiyetini çok iyi kavramış vaziyetteydi. Onun «Belgrad Üngürüz vilâyetinin kapısıdır» sözü, Belgrad'ın askerî ehemmiyetini ne kadar iyi anladığını gösterir. İkinci Murat, Belgrad'ın zaptı için önce Evrenuzoğlu Ali Bey kumandasında bir ordu gönderdi. Sonra arkasından kendisi de bu kuvvetlere iltihak etti. Muhasara altı ay sürdü. Şehir Papas Zovan tarafından müdafaa edilmekteydi. Bir aralık surlarda açılan gediklerden bir miktar Türk birliği şehre girdi ise de bunlar zayiatla geri püskürtüldüler. Bizans tarihçisi Dukas'ın yazdığına göre; Tunadan Belgrad önüne gelen yüz tane Türk gemisi de şehrin muhasarasına iştirak etmiştir. Şehrin muhasarası hakkında bu ilâve bilgiyi veren Dukas, muhasaranın kaldırılması sebebini; Türk ordusunun muharebe ve salgın hastalık sebebiyle fazla zayiata uğramasına bağlar. Buna mukabil Rumen tarihçisi Yorga, Erdel Voyvodası Hunyadi Yanoş'un imdada koşmasını sebep gösterir; Hammer ise, Lehistan kralı Vladislav'ın padişaha müracaatı neticesinde Belgrad muhasarasının kaldırıldığını söyler.

Bizans'ın durumu

Bizanslılar, Sultan Murat tahta yeni geçtiği zaman onun gençliğinden ve acemiliğinden faydalanmak istemişler,

---

→

Bu saydığımız kılıçlardan, Osman Gazininki, hariç, hepsi mevcuttur ve Topkapı sarayındadır.

Osman Gazi'nin kılıcı da en son ikinci Mahmut tarafından büyük bir merasimle kuşanıldığına göre, kanaatimizce bu kılıç da yine Topkapı sarayındadır.

*

Osmanlı Padişahlarının cülûsları ile beraber hükümdarlıkları müddetince yapılan merasim ve teşrifat ise: Sadaret mührünün gönderilmesi, arza girme, ulûfe çıkarılması, elçi kabulü, hazineyi ziyaret, kaptan paşalara, donanmaya ve kalyon indirildiğinde yapılan merasim, Rebiülevvelde mevlût alayı, ramazanda Hırka-i sa-

→

adet ziyareti, arife ve bayram muayedeleri, Mekke ve Medineden gelen anahtarlar, sancak-ı şerifin çıkarılması tuğların ihracı, surra alayı, Tophanede top dökületeği ve Okmeydanında ok atılacağı zaman yapılan merasim, sultanların nişan, nikâh, cihaz ve düğün alayları, mansıp ve rütbe tevcihlerinde olur ve Padişahın vefatiyle yapılan cenaze merasimi ile de devri kapanırdı.

Bibliyoğrafya: Kazasker Esat Efendi; Teşrifatı kadime. M. Z. Pakalın; Tarih deyimleri kılavuzu. İsmail Hakkı Uzunçarşılı; Osmanlı Sarayı teşkilâtı, Osmanlı tarihi. Halûk Y. Şehsuvaroğlu; kılıç alayı.

bunun için yeni padişahın başına önce amcası Mustafa Çelebi, sonra da kardeşi Mustafa Çelebi vakalarını çıkarmışlardı. Sultan Murat bunların çevirdiği fitneyi muvaffakıyetle atlattıktan sonra İstanbul'u muhasara etmek suretiyle Bizanslılara iyi bir mukabelede bulunmuştu. İkinci Manuel'in ölümünden sonra Bizans tahtına oturan oğlu Sekizinci Yuannis, saltanatının ilk yılında, Silivri ve Terkos mıntakası hariç olmak üzere şehzadeler kavgasında Bizanslılara geçmiş Osmanlı topraklarını İkinci Murad'a iadeyi ihtiva eden bir muahede imzalamak zorunda kalmıştı. 1430 martında Selânik'in, 1431 ekiminde de Yanya'nın Türkler tarafından zaptı, imparator Yuannis'i iyice korkutmuştu. Yuannis, Türklerin komşularını ve himayesinde bulunan devletleri el altından kışkırtmak, sinsi entrikalar çevirmekle Bizans'ın hayatiyetini muhafaza edemiyeceğini anlamıştı.

İşte bunun için Sekizinci Yuannis yardım temin edebilmek ümidiyle Avrupa seyahatine çıkmıştı. Yuannis'in seleflerinden Beşinci Yuannis 1369 da, İkinci Manuel de 1402 de yardım dilenmek için Avrupa seyahatine çıkmışlar, İtalya, Fransa ve İngiltere'yi dolaşmışlarsa da bol bol vaatten başka bir şey elde edememişlerdi. Avrupa'dan yardım dilenmek üzere yola çıkan imparatorlar Katolikliğe yaklaşma mecburiyeti ile de karşı karşıya geliyorlardı. Türk tehlikesi kapılarını bu kadar yakından çalmadan önce bile Rum ve Lâtinler arasındaki asırlık husumetten doğan dinî münazaalar imparatorları Katolik kilisesiyle anlaşmıya zorluyordu. Bunun için Sekizinci Mihail (1261-1282) siyaset icabı addederek Roma'ya yanaşmış ve Papalıkla, kiliseler arasında birliği esas tutan bir mukavele imzalamıştı. Fakat bu anlaşma halk arasında o kadar derin bir memnuniyetsizlik âmili olmuştu ki, halefi İkinci Andronikos bu tepkiyi giderebilmek için Papa'lıkla yapılan mukaveleyi hükümsüz saymıştı.

Sekizinci Mihail biliyordu ki Beşinci Yuannis'in 1369 da Roma'da dört Kardinal huzurunda resmen Katolik mezhebini kabul etmesi, Bizans imparatorlarına umdukları şeyi temin etmemişti. İkinci Manuel'in 1417 de Papalıkla müzakereye girişmesi de Bizans halkı tarafından hoş karşılanmamıştı.

Bizans için tehlikenin her an biraz daha büyüyüp yaklaştığını gören Sekizinci Yuannis de mazideki muvaffakiyetsiz tecrübelere rağmen 1437 de İtalya yolunu tutmuştu. Kendisinden önce Avrupa'ya gidenler gibi etraftan yardım istemiş, Avrupa hıristiyanlığını Türklere karşı bir sefere teşvik etmişti. Sekizinci Yuannis nihayet 1439 da Floransa'da Dördüncü Öjen ile doğu ve batı kiliselerinin birleşmelerine ait mukaveleyi imzaladı. Maamafih bu da Bizans'ın Ortodoks halkının mukavemetiyle karşılaşacak ve hattâ İstanbul Türkler tarafından kuşatıldığı sırada bile Ortodoks Rumlar «Bizans'ta Lâtinlerin külâhı yerine Türk sarığının hâkim olduğunu görmeyi tercih ederiz» diyeceklerdir.

1439 da Floransa ruhanî meclisinde doğu ve batı kiliselerinin birleştirilmelerine ait karar Türkleri kaygılandırmıştı. Onun için Sultan Murat, imparatorun İstanbul'a dönüşünde bir elçi göndererek izahat ve teminat istemişti.

Floransa'da Türkler aleyhine denizden ve karadan bir Haçlı seferi plânı hazırlanmıştı. İmparatorun mabeyincisi J. Torzello o zaman bu iş için şöyle yazmıştı: «Rumeli'nin bahis mevzuu durumu gözönüne alınır ve söylediğim gibi Haçlı askeri gelirse, Allahın inayetiyle bir ay içinde her şey halledilmiş olacaktır.. Rumeli zaptolunduktan sonra bir ay zarfında da Arz-ı Mukaddes ele geçirilecektir.»

İkinci Murat zamanında Macaristan

Türkler Rumeli'ye geçtikten kısa bir müddet sonra Macarlarla temasa gelmişlerdi. Türklerin Macarlarla ilk karşılaşması Sırp Sındığı hâdisesinde vukubulmuşsa da Macarlarla daha geniş çapta çatışma Niğbolu muharebesinde cereyan etmişti. Türkler Rumeli'ye yeni geçtiği sırada Macarlar kudret ve nüfuzlarını Balkanlarda yaymıya uğraşmaktaydı. Türk istilâsı Meriç vâdisine uzanınca, Macarlar Balkan milletlerinin hâmisi rolünü oynamıya başlamışlar, Türk ilerleyişini kendi sınırlarına dayanmadan durdurmıya uğraşmışlardır. Macar kralı Sigismund, hıristiyan

müttefiklerin kumandanı olarak Niğbolu harbine iştirak ettiği sırada, daha ziyade, bu rolün mümessili şeklinde görünmektedir

Niğbolu harbinde bin güçlükle canını kurtarmış olan Sigismund (1387-1437) tam yarım asır müddetle Macar tahtını işgal etmiştir .Erkek evlât bırakmadan ölen Büyük Layoş (1342-1382) un büyük kızı Maria'nın kocası sıfatiyle Macar tahtını elde etmiş bulunan Sigismund, aslen Lüksenburg sülâlesindendir; Çek kıralı Dördüncü Karl'ın oğludur.

Osmanlıların fetret devrinde, hattâ Çelebi Sultan Mehmed'in hükümdarlığı zamanında Macarlar din ve taht münazaaları gibi kendi dahilî meseleleriyle uğraştıklarından Osmanlıların dumlariyle pek fazla meşgul olamamışlardır. Sigismund 1410 tarihinde Alman imparatorluğuna da intihap edildiğinden, Macaristan, Alman nüfuzuna girmiye başlamıştır. Sigismund, Macar kırallığından daha çok Alman imparatorluğu işleriyle meşgul olmuş, bu hal ise Macar aristokrat sınıfının eskisinden daha ziyade kuvvet kesbetmesiyle neticelenmiştir.

Fakat her şeye rağmen Macarların fırsatlardan faydalanmıya çalıştıkları da görülmektedir. Onbeşinci asrın ilk yıllarında Macarların Bosna ve Dalmaçya üzerinde dikkatlerini hayli teksif edişlerine şahit olunmaktadır. Eflâk Voyvodası Mirça'nın ölümü (1418) üzerine Macarlar Eflâk işlerine müdahale ederek burada Macar nüfuzunu yaymıya çalışınca, karşılarında buna mâni olmak istiyen Türkleri bulmuşlardır. Sultan Murat 1424 yılında Anadolu işleriyle geniş çapta meşgul olmak istediğinden o yıl Macaristan'a bir elçilik heyeti göndermiş ve Macarlarla Osmanlılar arasında kısa süreli bir barışıklık devri yaşanmıştır. Fakat Macar hududunun kapısı mesabesinde mühim mevkilerden biri olan Güğercinlik kalesinin Türkler eline geçmesi (1428), üç yıl sonra da Belgrad'ın kuşatılması Türklerle Macarlar arasında hakikî mücadelenin başlamasına âmil olmuştur.

O zamana kadar Macarlar Balkanlıların hâmisi rolüyle Türk ilerleyişini kendi sınırlarının uzağında durdurmıya çalışırken, bu defa kendi sınırlarını müdafaa mecburiyetinde kalmışlardır. Onun içindir ki; 1428 den itibaren, İkinci Murad'ın saltanatının sonlarına kadar Osmanlıların Balkanlarda yaptıkları muharebelerde Macarların rol ve hisseleri mühimdir. Güğercinlik kalesi yüzünden Osmanlılarla Macarlar arasında yeniden hasmane harekât başlamış ve Sırbistan hududundaki Türk kuvvetleri kumandanı Sinan Beye mağlûbolan Sigismund, ikinci defadır ki Türklerin elinden canını güçlükle kurtarabilmiştir. Sigismund'un bu mağlûbiyetini Evrenuzzade Ali Bey kumandasındaki kuvvetlerin Macaristan'a akını takibetmiş, Türkler bu akından mühim sayıda esirle dönmüşlerdir.

Sigismund'un 9 aralık 1437 de ölümiyle Macaristan'da yine kıral intihabı meselesi ortaya çıkmış, bundan faydalanmak istiyen Türkler, Macarlar üzerinde baskı yapmıya çalışmışlardır.

Haçlı seferlerin teşvikcisi Papa Beşinci Martin'le Macar Kıralı Sigismund

Sigismund'dan sonra Macar kıralı olan Albert, Sigismund'un kızı Elizabet'in kocası idi. Kayınpederinin ölümiyle Macar tahtına oturtulan Beşinci Albert bir sene sonra Alman imparatorluğuna da seçilmişti. Albert, Alman imparatoru ve Macar kıralı olarak hüküm sürdüğü sırada, Bohemya kırallığı için bir anlaşmazlık zuhur etmişti. Bohemya'daki Katolikler Albert'in kırallığını, Çek Reformatörü Jan Hus taraftarları (Otrakistler) ise, Polonya kıralı Ladislas'ın kardeşi Kazimir'i istiyorlardı. İşte bu anlaşmazlık sırasında Osmanlı hükûmeti Polonya kıralına bir elçi göndererek Macarlarla münasebetini kesmesi şartiyle Kazimir'in Bohemya kırallığına geçmesine yardım edeceğini bildirmiştir. Fakat Albert'in 1439 da ölmesi Türk müdahalesine meydan bırakmamıştır. Zaten Albert'in ölümiyle Otrakistlerin istemediği adam ortadan kalktığından, bu defa Kazimir değil, onun babası Polonya kıralı Üçüncü Ladislas 1440 yılında Macar kıralı olmuştur. Fakat Ladislas'ın Macar tacını elde etmesi Macaristan'da kırallık dâvasını iyice halletmemiştir. Albert ölünce bir kısım Macar asılzadeleri Albert ailesine bağlılık gösterdiklerinden, Albert taraftarları ile Ladislas taraftarları arasında üç sene süren kanlı kavgalar olmuştur. Ladislas, Polonya ve Bohemya kırallığına ilâveten 1440 yılından itibaren Macar tacına da rakipsizce sahib olmak için yeni bir mücadeleye giriştiği sırada; Türklerin bundan faydalanıp Macaristan işlerine müdahale edebileceklerini düşünen Papa, Albert taraftarları ile Ladislas taraftarlarının arasını bulmak için epeyce uğraşmıştır.

Macar kıralı birinci Albert

Ladislas'ın Macar kırallığı zamanında Türk - Macar münasebetleri gittikçe şiddetlenen bir mücadele safhasına yönelmiştir. Macarlara ait Belgrad şehrinin altı ay süren muhasarası Ladislas zamanındadır. Yine onun zamanında Türk akıncıları Transilvanya'ya kadar uzanmışlarsa da, Jan Hunyad'ın ortaya çıkması Türkler için iyi olmamıştır. Jan Hunyad (Hunyadi Yanoş veya Yanko Hunyad) 1442 ve 1443 te Türkleri mağlûbetmiş ve meşhur Segedin muahedesinin imzalanmasında müessir olmuştur. Bu muvaffakiyetleriyle Macarların yüzünü güldüren ve kumandanlık kabiliyetinin üstünlüğüne kanaat getirten Jan Hunyad 1444 te Varna, 1448 de İkinci Kosova muharebelerinde Sultan Murad'ın karşısına çıkmış ve bu sefer muvaffak olamamıştır. 1456 da Belgrad'ı Türklere karşı müdafaa ederken yaralanmış ve bundan müteessiren ölmüştür.

Macar tarihinde önemli bir mevkii olan Jan Hunyad, Polonya ve Macar kıralı tarafından 1440 ta Erdel Voyvodalığına tâyin edilmişti. Jan Hunyad'ın parlaması bu vazifeye tâyininden sonra ehemmiyet kesbeder. Türk kumandanı Mezid Beyi ve Rumeli Beylerbeyi Kula Şahin Paşayı mağlûbetmesi, Erdel Voyvodası bulunduğu zamana rastlar. 1444 Varna muharebesinde kıral Ladislas ölünce, Macarların Ladislas'tan önceki

Osmanlılarda «Çelebi» lik

(İlâve : 47)

★

Çelebi kelimesinin menşe ve mânası, İslâm Ansiklopedisinde bu kelimeyi inceliyen Barthold'a nazaran, tam olarak tesbit edilememiştir. Bu değerli âlimin, meşhur uzmanların yaptıkları tetkiklerin tahlilinden çıkardığı neticeye göre; Orta Asya Türklerinde ve İran Selçukilerinde kullanıldığı görülmiyen Çelebi kelimesine ilk defa ondördüncü yüzyılda, Küçük Asyadaki Türklerde rastlanmıştır.

Tanrı mânasına gelen öztürkçe «çalap» ile çelebi arasında bir münasebet kurulmaya çalışılmış ise de bu, şüphe ile karşılanmış ve isbat olunamamıştır. Çünkü; arapça nisbet takısı «ye» yarfi ile bir türkçe kelime yapısı türkçe diline yabancıdır. Kelimenin aslının arapça olabileceği nazariyesi de kabul edilmemiş, süryaniceden gelmiş olması da ihtimalden ileri gitmemiştir.

İbni Batuta; Çelebinin diyarı Rûm'da «Efendi» veya halk dilinde «Seydi» mânasına geldiğini söyler.

Bizanslılar; çelebinin türkçe bir kelime olduğunu kaydederler. Phrantzes'e göre çelebi, türkçede beyzade demek idi.

Hülâsai Abbasî; çelebi kelimesine müellif, şair, okuyan, âlim ve keskin bir zekâ sahibi mânalarını verir.

Azerî şairi Kasım-ı Enver'in şiirlerinde ise çelebi; tasavvufî mânada sevgili yâni «Allah» demektir.

Smirnov'un topladığı malûmata nazaran da çelebi; ispanyolca «Don» un, fransızca «Monsieur» nün muadili bir kelimedir.

Nihayet Barthold; çelebi kelimesinin Osmanlı yazı lisanında onyedinci yüzyıla kadar hânedan mensuplarının, yüksek dinî erkânın (bilhassa tarikatlerin başında bulunanların) ve meşhur müelliflerin unvanı veya lâkabı olarak kullanıldığını anlattıktan sonra; bu lâkabı ilk defa olarak almış olan maruf şahsiyet muhakkak ki, mevlevî tarikatinin pîri «Mevlâna Celâleddin'dir» der.

Demek oluyor ki, çelebi kelimesi bir sıfat, ünvan veya lâkab olarak 1284 yılında vefat eden Hazreti Mevlâna'ya kadar →

→ geri gitmektedir. Burada da kelimeyi tasavvufî mânasiyle düşünmek; sevgili yâni Allahın sevdiği kul mânasına geldiğini kabul etmek lâzımdır.

*

Bâzı osmanlı tarihlerinin, iyi bir tetkike tâbi tutmadan ve müphem bir ifade ile, Osmanlı şehzadelerine Fatih Sultan Mehmet devrine kadar çelebi denildiğini yazmaları doğru olmasa gerektir.

Çünkü, Yıldırım Bayezit zamanına kadar şehzadelere hattâ padişahlara bey denildiği, Orhan Gazi'nin büyük oğlu Süleyman Beye paşa ünvanının verilmesinin bir istisna teşkil ettiği malûm bir hakikattir.

Şehzadeler içinde «çelebi» lâkabı ile ilk defa Yıldırım Bayezit Beyin kardeşi Yakup Beyin anıldığı gözükmekte ise de; biz bunda da muahhar tarihlerin bir hataya düştüğünü zannetmekteyiz. Çünkü, tetkiklerimiz Osmanlı şehzadelerine çelebi denilmesinin Yıldırımın çocuklariyle başladığını göstermektedir.

Yıldırım Bayezidin şehzadelerine çelebi lâkabının verilmesini iki şekilde bir neticeye bağlamak mümkündür:

1 — Yıldırım Bayezit devrinde Osmanlı sarayı; teşkilât, zenginlik, ihtişam bakımından Avrupa kıraallarının saraylariyle kıyaslanacak dereceye gelmiş, bu arada yeni teşrifat usulleri de yer almıştı. Niğbolu zaferinden sonra kendisine, Mısır memlûk hükümdarından «Sultanı Rûm» ünvanının tevcihini talebetmiş olması, o devre kadar padişah ünvanını dahi henüz kullanmıyan, «Bey» ve «Gazi», «Yıldırım» ile yetinen Bayezid'in başta kendisi için olmak üzere yeni ünvanlar aradığını gösterir.

Osmanlı sarayına Bizans ve Balkan saraylarının fevkinde olan Avrupa usul ve âdetlerini, Prenses Olivera ile kardeşlerinin soktuğu bilinmektedir. Yıldırım'ın Niğbolu'da esir ettiği Prens ve asilzadeleri fidyei necat ile kurtarmıya gelen sefaret heyeti için tertiplediği av partileri ve ziyafetler Avrupalı yabancıların bile gözlerini kamaştıracak ve onlara kendi →

kıralları Albert ile karısı Elizabet'in oğlu Beşinci Ladislas'a vâsi tâyin edilmiş ve 1456 da ölümüne kadar Macaristan'ın birinci derecedeki şahsiyeti olarak rol oynamakta devam etmiştir.

Arnavutluk hâdiseleri ve İskender Bey

Türk hâkimiyeti Arnavutluk topraklarına kadar ilk defa Murat Hüdavendigâr zamanında uzanmıştı. 1385 te vukubulan Devol muharebesi Arnavutluk prensliklerinin ekserisinin Türk hâkimiyetine girişini tesbit eden bir hâdisedir. Bundan sonra Türk nüfuzu Arnavutluk'ta daha fazla genişlemiş ve zaman zaman Türk kuvvetleri Arnavutluk'ta görünmüştür. Osmanlıların fetret devrinden sonra 1415 te Arnavutluk'un mühim şehirlerinden Akçehisar yeniden işgal edilmiş, 1416 da Jan Kastriota'nın mağlûbiyetini müteakip ertesi yıl Avlonya zaptedilerek Türk hâkimiyeti Adriyatik kıyılarına yerleşmiştir.

Osmanlı padişahı İkinci Murat zama-

→

memleketlerinde yapılanlardan daha muhteşem ve zengin olduğu kanaatini verdirecek çapta idi. Bu şekilde hareket eden Türk hükümdarının, gerek zevcesi vasıtasiyle ve gerekse yabancılarla temas bakımından kendisinden evvelki padişahlardan ziyade Avrupa âdetlerine vukufu kabul edilmelidir. Ecnebilerin, asilzade çocuklarına «gentilhomme» dedikleri de her halde malûmu idi. Bunun türkçe mukabili olarak kabul edilen «çelebi» nin şehzadelerine verilmiş olması düşünülebilir. Nitekim Phrantzes, Çelebi'nin Türklerin lisanında «beyzade» mânasına geldiğini katiyetle ifade eder. Bu kelime için, Ahmet Vefik Paşa ile Hüseyin Kâzım Bey de; lûgatlerinde fransızca «gentilhomme» mukabili olduğunu söylerler ve asil, necip, nâzik, zarif, terbiyeli mânasını verirler.

2 — Mevlâna Celâleddini Rumî Hazretlerinin «çelebi» lâkabını taşıdığı muhakkaktır. Nitekim çelebi ünvanı, tekke ve zaviyelerin kapatılmasına kadar mevlevilikte en yüksek dereceyi ifade eden bir kelime olarak son zamanlara kadar yaşamıştır.

Şimdi bu kelimenin Osmanlı şehzadelerinin isimleriyle beraber söylenmesi hususunu, Mevlâna Celâleddini Rumî ile bir münasebetten ileri gelip gelmediği noktasında durarak araştıralım.

Hazreti Mevlâna, kızı Mutahhare Sultanı Germiyan hükümdarı Süleyman şaha vermişti. En eski Osmanlı tarihlerinde Süleyman Bey, Süleymanşah, nâdiren de Şah Çelebi diye anılan Germiyan hükümdarı ile Mutahhare Sultandan olan Devlet Hatun da Bayezit Beyle evlendirilmişti. «Sefinei Mevleviye» adlı eser Yıldırım'ın çocuklarına; bu suretle Mevlânanın torunu olduklarından dolayı çelebi denildiğini

→

→

kaydeder. Filhakika Mehmet, İsa ve Musa ana, baba bir kardeş idiler. Süleymanı annesinin başka bir kadın olduğu onun isminin Emir Süleyman şeklini almış olmasından da anlaşılır. Maamafih Yıldırım'ın diğer şehzadelerine de umumiyetle çelebi denilmiştir.

Yıldırım Bayezitten sonraki padişahların şehzadelerinin bâzılarının isimlerine de çelebilik eklenmiş ise de ikinci Murat'dan itibaren rağbetten düştüğü görülür. Fâtih devrinde, bilhassa İkinci Bayezit zamanında padişah çocuklarına artık doğrudan doğruya «şehzade» denildiğini arşiv kayıtlarında bulmaktayız.

Ondört ve onbeşinci yüzyıl başlarında hanedan mensuplarına has olan bu ünvan bilâhare Osmanlı aristokrat sınıfının çocuklarında (Meselâ Candarlı Halil Paşanın oğulları Yusuf çelebi, Süleyman çelebi, İbrahim çelebi gibi) ve şairlerde de görülür (Mevlût sahibi Süleyman çelebi gibi). Daha sonraları sıfat olarak «zarif, hal ve etvarı kibar, edep ve terbiyesi yerinde, iyi söz söyliyen» mânasına bu vasıfları taşıyan kimselerin isimleriyle söylenmiştir.

Çelebi kelimesi, centilmen ve kibar adam mânasına gelen eski mefhumu ile beraber, son devirlerde gayri müslimleri göstermiye yarayan bir kelime de olmuştu.

Bibliyoğrafya: İslâm Ansiklopedisi. Ahmet Vefik Paşa; Lehçei Osmanî. Hüseyin Kâzım Bey; Büyük Türk Lûgati. Ali Emirî; Osmanlı tarih ve edebiyat mecmuası. Jean Deny; Türk dili grameri Osmanlı lehçesi. Zeki Pakalın; Tarih Deyimleri kılavuzu. İsmail Hakkı Uzunçarşılı; Osmanlı tarihi.

nında Türk seferî kuvvetleri yine Arnavutluk'ta görünmiye başlamıştır. İkinci Murat devrindeki ilk Arnavutluk harekâtı 1423 senesine rastlamaktadır. Bu seferi idare eden Evrenuzoğlu İsa Bey başarılı bir harekâtı müteakip Arnavutluk'un bir çok şehirlerini hükmü altına almıştır. İsa Beyin temin ettiği üstünlük neticesinde Arnavutluk'un o zamanki en meşhur iki ailesi olan Araniti ve Kastriota'lar padişahın metbû iyetini kabule mecbur olmuşlardır. İsa Beye mağlûbolan Jan Kastriota dört oğlunu padişaha rehin vermiş ve kendisi 1443 te ölümüne kadar Osmanlı himayesinde mevkiini muhafaza etmiş, ancak onun ölümünden sonradır ki memleketi doğrudan doğruya ilhak olunmuştur. Araniti'ye gelince; bunun, padişahın metbûiyetini kabul etmekle beraber hususî bir kontrol altında tutulduğu anlaşılıyor. Zira tarihlerde Araniti'nin birkaç sene sonra Türklerden kaçıp kurtularak Arnavut halkını Türkler aleyhine tahrikine dair kayıtlar görülmektedir. Araniti'nin tahrikâtı tesirini göstermiş ve Arnavutlar Türklere karşı silâha sarılmışlardır.

Araniti'nin ayaklandırdığı Arnavutların derhal silâhlı mukavemete kalkıştıkları ve Araniti'nin de önüne gelen Türk'ü katlettiği havadisinin Osmanlı sarayında duyulması üzerine 1430 yılında Arnavutluk'a yeni kuvvetler sevkedilmiş ve Arnavut âsileri şiddetle cezalandırılmıştır. Fakat aradan çok zaman geçmeden Arnavutlar yeniden ayaklanmışlar ve beş sene kadar Türkleri uğraştırmışlardır. Orta Arnavutluk hâkimi Andre Topia 1432 de Türk kuvvetlerine hücum ederek galip gelmiş ve onun galebesi Arnavutlar için birkaç sene devam edecek bir muvaffakiyet yolu açmıştır. Topia'nın muvaffakiyeti isyanların genişlemesine sebebolduğundan küçük Türk kuvvetleri müşkül vaziyetlere düşürülmüştür. Nitekim isyanların yayılmasını önlemek üzere gönderilen Ergeri'deki muhafız Osmanlı kuvveti bir dağ muharebesinde mağlûbolmuştur. O sene zarfında Sultan Murat mühim meselelerle meşgul olduğundan Arnavutluk'a acele kuvvet sevkedememiş, ancak ertesi yıl yani 1433 te Evrenuzzade Ali Bey emrinde büyükçe bir kuvvet yollamıştır. Lâkin Ali Bey de A-

Jan Hunyad

raniti'nin kumandası altında harbeden Arnavutlara Kurveleş dağlarında mağlûbolmuş, 1434 te Üsküp Beyi İsa Bey kumandasında gönderilen Osmanlı askeri de aynı âkıbete uğramıştır. Bunlardan cesaretlenip gayrete gelen Arnavutlar hemen her tarafta ayaklanarak Türkleri sıkıştırmıya başlamışlardır. Türklerin bir kısmı müstahkem Ergeri şehrine sığındığından Arnavutlar Ergeri'yi muhasara etmişlerdir. Nihayet 1435-1436 kışında Turhan Bey kumandasında sevkedilen kuvvetler Ergeri'de çevrilen Türkleri katliâmdan kurtardıktan başka, o tarihe kadar uğranılan üç mağlûbiyetin acısını da çıkarmışlardır.

Turhan Beyin harekâtı neticesinde Arnavutluk'ta sükûnet avdet etmiştir; bu sükûnet beş sene kadar sürmüş ve bu müddet zarfında Arnavutluk'ta İslâmiyeti kabul edenler çoğalmıya yüz tutmuştur. Fakat Osmanlıların 1443 te Niş'te uğradıkları mağlûbiyetten faydalanan İskender Bey (Jorj Kastriota) kaçarak memleketine gelince, Arnavutluk isyanları yeniden alıp yürümüş ve İskender Beyin tahrik ettiği Arnavutlar Türkleri uzun müddet uğraştırmışlardır.

İskender Bey; İskender Beyin mensup olduğu Kastriota ailesi Türklerin Arnavutluk'a girmiye başladıkları sırada İşkodra ile Leş arasındaki araziye sahip bulunuyordu. İskender Beyin babası Jan Kastriota zamanında, bunların mülkleri Tiran, Matya, Aşağı ve Yukarı Debre ve Mirdita'yı ihtiva etmekteydi. Jan Kastriota 1410 senesinde Osmanlıların yüksek hâkimiyetini tanımıştı. Çelebi Sultan Mehmet zamanında Arnavutluk'taki kımıldanmalarda Kastriotalar da göze çarpmaktadır. İkinci Murad'ın 1423 teki Arnavutluk harekâtı neticesinde Jan Kastriota dört oğlunu birden Osmanlılara rehin vermiye mecbur kalmıştı.

Jan Kastriota'nın dört oğlunun en küçüğü olan Jorj Edirne'ye gönderildiği zaman onsekiz ondokuz yaşlarında bulunuyordu. Zeki ve kabiliyetli bir genç olan Jorj Kastriota Osmanlı sarayında İslâmiyeti kabul etmiş ve İskender Bey diye anılmıya başlamıştır.

İskender Bey Osmanlı sarayına geldiği zaman yaşça kendisini idrak etmiş durumda olduğundan İslâmiyeti kabulüne rağmen milliyetini kaybetmemiş ve el altından memleketiyle alâkadar olmakta devam etmiştir. Kabiliyetleri Osmanlı sarayınca da takip ve takdir edilen İskender Bey Osmanlı hizmetinde sancak beyliğine kadar yükselmişti.

İskender Kastriota

Osmanlı himayesinde mevkiini muhafaza eden babası Jan Kastriota 1443 yılında ölünce onun sahibolduğu topraklar Osmanlılar tarafından ilhak edilmişti. Bu hâdise, İskender Bey üzerinde acı bir tesir bırakmıştı. Onun için memleketine dönmek ve ülkesine sahibolabilmek yolunda fırsat kollamıya başlamıştı.

Osmanlı ordusunun 1443 te Niş civarında Morova muharebesinde uğradığı mağlûbiyet İskender Beye beklediği fırsatı vermişti. İskender Bey Osmanlı ordusunda işgal ettiği mevkii terkederek memleketine kaçmış, onun bu kaçışı ise Osmanlı ordusunun mağlûbiyet âmillerinden biri olmuştur.

Harb sahasını bırakıp Arnavutluk'a kaçan İskender Bey gözettiği mevkie sahibolabilme işini de fevkalâde kurnazlıkla başarmıştır. Biraderzadesi Hamza Bey ve üçyüz sadık bendesi ile birlikte Osmanlı ordusundan firar edince doğruca Kroya kalesi önüne gitmiş ve kale muhafızı Hasan Beye, Kroya sancak beyliğine tâyin edildiğine dair sahte bir ferman göstererek adamlariyle birlikte kaleye dahil olmuştur. Kroya'ya girer girmez kale muhafızı Hasan Bey ile maiyetindeki adamlarını derhal öldürtmüş ve böylece vaziyete hâkim olmuştur.

İskender Bey işte asıl bu tarihten sonra Türkleri uzun müddet uğraştıran mücadelesine girişmiştir. Memleketine dönünce irtidat eden İskender Bey 1468 de ölünciye kadar Türkleri meşgul etmiştir.

Türk - Macar mücadelesi

İkinci Murat zamanı Türk - Macar mücadelesinin bizatihi başlama devridir. Bu mücadele, İkinci Murad'ın Sırbistanı ilhakını müteakıp ciddiyet ve nezaket kesbetmiştir. Sırbistan ilhak edilinceye kadar Macar'lar Türk istilâsını kendi hudutlarının uzağında karşılamak üzere bir takım muharebelere katılmışlardı. Fakat vaziyet artık değişmiş bulunuyordu; Türklerle Macarlar birbirlerine sınır bir komşu haline gelmişlerdi. Sırbistanı istilâ eden

Osmanlılar için Türk gücünü daha ilerilere götürmek, Macarlar için de bu gücü kendi sınırlarında durdurmak mevzuubahisti.

Sırbistan istilâ edildiği sırada, Macar ülkesine açılan yollar üzerinde bulunan iki mühim mevkiden biri olan Güğercinlik kalesi Türklere Belgrat şehri de Macarlara intikal etmişti. Güğercinlik'in elde edilmesinden üç sene kadar sonra ikinci Murat Belgrad'ı da fethetmek istedi. Sırbistan hâdiseleri bölümünde görüldüğü veçhile 1441 senesinde Belgrad kuşatıldı. Belgrat kuşatması altı ay sürdüğü halde şehir zaptedilemedi.

Şimdiye kadar Macar hâkimiyetinde bulunan Erdel (Transilvanya) topraklarına akın hareketleri hariç, girilmemişti. Akın hareketinde bir çok çarpışmalar yapılmışsa da, bunlar tam fetih değil, fethe zemin hazırlıyan harp - lerdi. Halbuki Belgrat zaptına teşebbüs edilmekle, Türkler artık Macar toprakları için fetih hareketlerine girişmiş oluyorlardı.

Macar hududuna dayanan Türk istilâ gücü Belgrad'ı zaptedememekle bir muvaffakıyetsizlik eseri göstermişti. Fakat Türk ordusunu muvaffakıyet - sizliğe uğratan şey, uzun süren muhasara harpleri ve salgın hastalıkların verdiği zayiat idi. Muharebenin müstahkem bir şehir önünde yapılması da Macarlar hesabına pek mühim bir avantajdı. Onun için Belgrad'ın düş - meyişinden Macarların cesaret bulmaları beklenemezdi. Nitekim Sultan Murat Belgrat muhasarasını kaldırırken şehri er geç kendisinin alacağını söyliyerek kuvvetine güvenini belirtmişti.

Fakat Belgrad muvaffakıyetsizliğinden sonra Transilvanya'ya yapılan akın hareketi ile onu takibeden birkaç muharebe Türk - Macar mücadelesinde Macarlar lehine kaydedilen mühim hâdiselerdir.

Macar başarıları, Sultan Murad'ın saltanatında birkaç sene devam eden bir buhranın âmili olduktan başka, hıristiyanlar için Türkleri Avrupadan atabileceklerine dair bir kanaat uyandırması bakımından da ehemmiyet taşır.

Mezit Bey'in Erdel akını

Macarlar karşısında kayda değer mağlûbiyetle biten çarpışmaların ilki Mezit Bey kumandasında Transilvanya'ya yapılan akın hareketidir. Bu hâdise, Belgrat muhasarasının ertesi yılında, yâni 1442 de vukubuldu. Mezit Bey 1442 martında Eflâk üzerinden Erdel topraklarına girerek muvaffa - kıyetle ilerleyip buranın merkezi Hermanştad'ı kuşattı.

Mezit Bey, ilk muvaffakıyetine ve şecaat sahibi sipahilerine güvenerek tedbirlerinde bir takım kusurlar işledi. O sırada Erdal Voyvadası Jan Hunyad Hermanştad'ın imdadına geldiğinden Mezit Bey, muhasarayı kaldırarak Jan Hunyad'la muharebeye girişti. Jan Hunyad bu arada bir kurnazlığa başvurarak kendi kıyafetini ve atını Simon dö Kemeni adında bir asilzadeye vermişti. Osmanlı askeri bunu, yardıma gelen kuv - vetlerin reisi zanniyle kuvvetle üzerine yüklendiler. Simon dö Kemeni üç bin kişi ile birlikte telef oldu. Fakat o sırada Hermanştad kalesindekiler bir huruç

Vazag bozgununu tasvir eden bir resim (Macar tarihinden)

hareketiyle şehirden dışarı fırlayınca Osmanlı askeri iki ateş arasında kalarak ağır zayiatla mağlûboldu. Mezit Bey ve oğlu da şehit düşenlere dahildi.

Jan Hunyad muharebede esir düşen Türkleri insafsızca boğazlattı. Muhare - be meydanından kaçan Türkleri tâkip- ten sonra Eflâka girdi ve Tuna kıyısın - daki yerlerde ağır tahribat yaptırdı. O- radan memleketine avdet ederken evvel- ce Macaristan'a kaçmış olan Sırp Despo- tu Jorj Brankoviç'e Türklerden aldığı ganimetle dolu bir araba gönderdi. Bu arabaya bir de ihtiyar bir Türk oturtul- muş ve Mezit Bey'le oğlunun kesik baş- larını Jorj Brankoviç'e takdime mecbur bırakılmıştı.

Vazag bozgunu

Hermanştad muvaffakıyeti Jan Hun- yadın şöhretini parlatırken Sultan Mu- rat bunun intikamının alınması için a- cele harekete geçilmesini istedi. İntikam seferine Şahabettin Şahin Paşayı me- mur etti. 1438 sonları veya 1439 başın- da ölen Sinan Paşanın yerine Rumeli Beylerbeyliğine getirilen Hadım Lala

Jan Hunyad harbederken (Macar Tarihinden)

Şahabettin Şahin (Kula Şahin) paşa 1441 de Sırbistanda meşhur maden mer- kezi Novoberda'yı ve Jorj Brankoviç'e ait son Sırp kalelerini zaptederek şöhret kazanmıştı. Mezit Bey'in intikamının a- lınması işi, Sırbistandaki muvaffakıyet- leriyle parlayıp 1440 yılı sonlarından be- ri Rumeli Beylerbeyi ve Divanda vezir bulunan işte bu Şahabettin Şahin pa- şaya havale edildi.

Eski Osmanlı tarihcilerinden Neşri'- nin gururlu olarak tanıttığı Şahabettin Şahin Paşa mühimce bir kuvvetle Ma- carlara karşı harekete geçti. Batı kay- naklarına istinat eden Hammer, Şaha- bettin Şahin Paşa emrinde toplanan kuvvetleri seksen bin kişi olarak gös- termektedir. Bu kadar fazla sayıda as- kerin o zamanlarda ancak padişahların kumandasında harekete geçtiği düşünü- lürse, Türk askerinin miktarının Jan Hunyad'ın başarı derecesini büyültmek gayesiyle yüksek gösterilmiş olabileceği akla gelir. Üstelik Osmanlı devletinin askerî kaynaklarını geniş çapta harekete geçirecek derecede vakit de geçmemiş, Mezit Bey'in şehadetinden kısa bir müd- det sonra Şahabettin Şahin Paşanın çarpışması vukubulmuştur. Maamafih Şahabettin Şahin Paşanın seferinin bir intikam seferi oluşu ve Osmanlı kay- naklarının ifadeleri nazarı itibara alın- mak suretiyle, Vazag'da Jan Hunyad'la muharebe eden Osmanlı askerinin kırk binden aşağı olmadığına hükmedilebilir. Jan Hunyadın askerlerinin miktarı ise yirmi, yirmi beş bin kişi olarak göste- rilir.

Tecrübeli akıncı beylerinin sözlerine pek aldırış etmiyerek ihtiyatsızca dav- ranan Şahabettin Şahin Paşa 1442 ey- lûlünde Vasag mevkiinde Jan Hun- yad'ın taarruzuna uğrıyarak fena hal- de bozuldu. Türk ordusu Hermanştad surları önündeki muharebeden daha fazla şehit verdi. Bir çok sancak ve a- kıncı beyi telef oldu. Şahabeddin Şahin Paşa güçlükle kurtulabildi.

Türkler aleyhine ittifak ve taarruz hareketleri

Jan Hunyad'ın kazandığı iki mühim muharebe onun şöhretini birdenbire ar- tırdı. Macarlar kendisine millî kahra - man gözüyle bakmıya başladı. Jan Hun-

yad'ı artık bütün Avrupa tanımaktaydı. Bu Macar kumandanının şahsında Avrupalılar Türkleri Avrupadan atabilecek bir hüviyet görmiye hazırlandılar. Jan Hunyad'ı Avrupa'ya tanıtmakta, zaferleri kadar Papa'nın da rolü oldu. Bilhassa Papa dördüncü Öjen'in vekili Kardinal Jülyen faaliyete geçerek Türkler aleyhine bir hıristiyan ittifakı meydana getirmiye koyuldu..

Kardinal Jülyen hıristiyanları Jan Hunyad'ın itibar edilir şahsiyetinde birleşip toplanmıya dâvet etti. Jan Hunyad'ın başarıları onun şahsiyetini nasıl süratle yükseltip etrafa tanıtmışsa, kardinal Jülyen'in dâveti de o kadar süratle tesirini gösterdi. Türkler aleyhine derhal bir ittifak meydana geldi. İttifakat Macar, Sırp, Leh ve Ulahlardan başka Alman, Fransız, Belçika gönüllüleri de dahil oldular. Osmanlıların müşkül durumundan faydalanma fırsatını gözeten Karaman oğulları da bu ittifaka girmekte tereddüt etmedi. Hıristiyan müttefik kuvvetlerine Bulgar, Arnavut ve Boşnaklardan bile iştirâk edenler görülüyordu.

Teşekkül eden hıristiyan ittifakı çok fazla ehemmiyet arzetmekteydi. Niğbolu harbindenberi bu derece geniş bir hıristiyan, ittifakı meydana gelmemişti. Demek ki, Niğbolu'dan yarım asır sonra hıristiyan Avrupa, Türkler aleyhine bir defa daha birleşiyor, haçlı ordularının Türkleri Avrupa'dan atabileceği ümidi uyanmış bulunuyordu. Haçlıların Niğbolu'da uğradıkları acı mağlûbiyetten bu tarafa Balkan hıristiyanlığı daima müdafaa vaziyetinde kalmıştı. Şimdi Macarların liderliğinde yalnızca Balkanlı hıristiyanlar değil hemen hemen Avrupa hıristiyanlığı Türklere karşı taarruza geçiyordu.

Ekseriyeti Macar, Sırp, Alman ve Ulah'lardan mürekkep haçlı ordusunun en mühim kısmı Sırp despotu Jorj Brankoviç'in idaresinde 1443 temmuzu başlarında Ofen'den hareket etti ve güney doğuya doğru ilerliyerek Tuna'yı geçti. Oniki bin seçme süvarinin başında yine Sırbistan'a doğru ilerliyen Jan Hunyad Sırp topraklarında Jorj Brankoviç'le birleşti. Macaristan ve Polonya Kıralı Ladislas ile kardinal Jülyen de yirmi bin kişilik askerle onları takibetmekteydi. Haçlı ordusu yürüyüşüne devam etikçe yeni, iltihaklarla miktarı kabarmaktaydı. Gittikçe büyüyen Haçlı ordusu Semendre, Alacahisar (Kruşevaç), Şehirköy (Pirat) ve Niş taraflarını istilâ ve tahribetti.

Karamanoğlu'nun tecavüzü

Mezit Bey'in Hermanştad mağlûbiyeti Anadolu tarafından Karamanoğlu İbrahim Bey'in de kendi yönünden bir takım ümitlere kapılmasına vesile teşkil etmiştir. Onun için İbrahim Bey'in, beş sene önce aktedilmiş olan Osmanlı - Karaman sulhunu bozduğunu görmekteyiz. İbrahim Bey Bizans İmparatoru vasıtasiyle Macar kıralına müracaat ederek bir takım ittifaklara girişti ve hıristiyanları harbe teşvik etti. Karaman oğlu, Osmanlıların Dulkadırlılarla ittifakına bir mukabele olmak ve onların Rumeli'deki sıkışık durumundan faydalanarak toprak kazancı sağlamak istiyordu.

İbrahim Bey 1443 yazında taarruza geçerek Ankara ve Kütahya topraklarını tahribetti. Bu tecavüz karşısında Sultan Murat Rumeli askerinin yarısını yerinde bırakıp diğer kısmı ile Anadolu'ya geçti. Bir taraftan da oğlu Amasya sancak beyi Alâaddin Bey'e haber göndererek ordusuyla harekete geçmesini emretti. Bu savaş esnasında ileri harekâtı daha ziyade Alâaddin Ali Bey idare etti ve genç şehzade kabiliyet ve enerjisini fazlasiyle göstermek fırsatını buldu.

Osmanlı askeri Konya ve Lârende'ye kadar ilerliyerek her iki şehir civarında da epeyce tahribat yaptı. Karamanoğlu İbrahim Bey yine Osmanlıların ağır bastığını görerek hak iddia ettiği yerlerden vazgeçip Osmanlı tâbiliğini kabul etmek suretiyle sulh yaptı. Karaman harekâtı'nın hitamiyle Sultan Murat Rumeli'ye avdet ederken Alâaddin Bey de babasını Bursa'ya kadar yolcu edip, oradan sancak merkezi Amasya'ya döndü.

Macarların hazırlıkları dolayısiyle Sultan Murat Anadolu'da fazla vakit geçirmek istemediğinden Rumeliye avdette acele etmişti. Tâbii bu vaziyetten faydalanan ve ucuz kurtulan Karamanoğlu İbrahim Bey'di. Nitekim kuvvetleri hır-

palanmadan ucuz kurtuluşunun delilini ertesi yıl yeniden Osmanlılara tecavüz suretiyle gösterecektir.

Morava ve İzladi muharebeleri

Sultan Murat Karaman seferinden Edirne'ye döndüğü zaman Erdel voyvadası Yanko Hunyad, Macar ve Leh kıralı Ladislas ve Sırp despotu Jorj Branko - viç idaresinde bir haçlı ordusunun 1443 ekiminde Tuna'yı aşarak Osmanlı toprağına girdiğini öğrendi.

Kalabalık haçlı ordusunun Osmanlı arazisindeki ilk çarpışması Niş civarında Morava (Kanavica) da vukubuldu (1443 kasım ayı). Burada Türk kuvvetlerini yenen haçlılar Bulgaristan'a doğru ilerlediler. Sofya haçlılar tarafından zaptedildi ve Morava muharebesinden sonra yeni iltihaklarla miktarı kabarmakta devam eden haçlı ordusu Balkan geçitlerine dayandı.

Bu sırada Osmanlıların dahilî vaziyetleri hiç de iyi bir manzara arzetmiyordu. Beklenmedik haçlı istilâsının durdurulması kolay değildi. Zira Sultan Murad'ın seferden dönüşü dolayısiyle eyalet askerleri yâni tımarlı sipahiler azepler, cerehorlar, voynuklar, Martaloslar, yaya ve müsellemler umumiyetle dağılıp memleketlerine gitmiş bulunuyorlardı. Bunların yeniden toplanabilmesi zamana mütevakkıftı. Ayrıca akıncı birlikleri kumandanları ile tımarlı sipahilerin kumandanları arasında geçimsizlikler, hattâ bâzı beylerin padişaha karşı muhalefetleri mevcuttu.

Balkan geçitlerini aştıktan sonra merkez Edirne'yi tehlikeye düşürebilecek olan haçlıların derhal durdurulması lâzımdı. Bunun için Murat bizzat düşmanı durdurmak üzere harekete geçti.

Meriç vâdisinin kapılarını teşkil eden Balkan geçitlerinin acele tahkimini emreden Sultan Murat bu geçitlerden İzladı Derbendi önüne geldi. Balkan'ların dar boğazlarından Trayan kapısı nâmiyle mâruf sulu Derbend'in dar yerleri taşlarla doldurulmuş ve bunu bir de mevsimin tabiî icabatiyle de takvive için sabaha kadar kayalar üzerinden sular dökülmüştü. Sabahleyin etrafın taş ve buzlarla kapalı olduğunu gören haçlılar Sulu Derbend tarafını bırakıp Izlâdı derbendine teveccüh ettiler.

Osmanlı ordusu başta Sultan Murat olmak üzere meşhur kumandanlardan Turhan Bey, Rumeli Beylerbeyi Kasım Paşa, Timurtaş oğlu Ali Bey, Evrenuz oğlu İsa Bey, Tokat sancak Beyi Balaban Bey, Veziriâzam Çandarlı Halil Paşanın kardeşi Bolu sancak Beyi damat Mahmut Çelebi, kendi parasıyle bin kişilik kuvvet toplıyarak padişaha iltihak eden Saruca paşa gibi kumandanlariyle İzlâdı derbendi önünde toplanmıştı.

Burada 1443 Aralık ayında vapılan çarpışmada Jan Hunyad bir hileye başvurarak sahte ricat gösterdi. Bunun farkına varmıyan Türkler padişahın emriyle derhal düşmanı takibe çıktılar. Fakat daha İzlâdi önüne gelmeden harbe isteksiz davranan Turhan Bey'in ihmali yüzünden Jan Hunyad'ın pususuna düşen takip kuvvetleri mağlûp oldu. Rumeli Beylerbeyi Kasım Paşa ile padişahın enistesi Mahmut Çelebi esir düştü.

İzlâdi derbendindeki başarıyı müteakıp Balkanları aşan haçlılar ileri hareketlerine devam ettiler. Ve Yalvac (Yalo Wacz) civarında Kumaniça dağının eteğinde Türkleri bir defa daha mağlûbederek Filibe önlerine kadar geldiler. Kış mevsimini Filibe ile Otluk köyü arasındaki Touliça (Kazlı dere) ovasında geçirmek istediler. Lâkin zahire noksanlıkları ve kışın şiddeti dolayısiyle burada kalmıyarak geriye döndüler. Dönüşte kar yüzünden birçok ağırlıklarını bırakmak zarunda kaldılar. Jan Hunyad Türklerden aldığı esirlerden bir kısmını idam ettirip, zafer alâmeti olarak yanına aldığı iki bin esirle hareket merkezi Ofen'e döndü. Haçlıların niyeti kış mevsimini geçirip yeniden taarruza geçmekti.

Osmanlı devletinde buhran

Osmanlı kuvvetlerinin önce Jan Hunyad'a onu takiben yine Jan Hunyad'ın dahil bulunduğu haçlılara üstüste mağlûp olması bir buhranın ortaya çıkmasına sebeboldu. Bu buhran İzladi harbinden evvel belirip son mağlûbiyetle iyice açığa vurdu. İleride çıkacak olan hâdiseler, bilhassa meşhur Segedin muahedesinin akdine tesir eden bu buh-

Osmanlılarda Sancak ve Bayrak

(İlâve : 48)

★

★

Müzelerimizdeki Osmanlı sancaklarının en eskisi olan «Ak Sancak»

Topkapı sarayı müzesinde bulunan bu sancağın yandaki krokisinde damalı gösterilen kısımlar yeşil ve kırmızı üzerine yazılı, alt ve üst kenar parçaları düz kırmızı, ortası ise düz beyazdır.

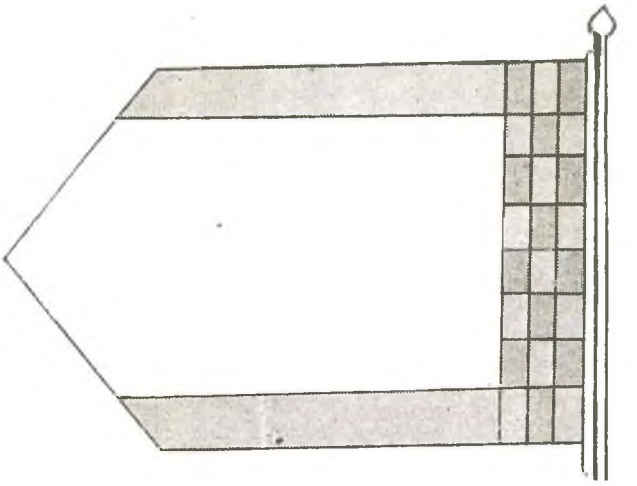

★

Osman oğullarının, Uç beyliğinden başlayıp bağımsız bir devlet olarak meydana çıktıkları ilk devirlerinden itibaren padişah sancaklariyle diğer çeşitli bayraklarına ait doğru ve toplu bilgiyi bir arada bulmaya imkân yoktur. Bu konu incelenmiş olmakla beraber, vesika ve malzemenin azlığından ve eksikliğinden sıhhatli bir sonuca varılamamıştır. Onun içindir ki, kuruluş devrinin sancak ve bayraklarının, renk ve şekillerini mümkün mertebe tesbit edebilmek üzere; mevcut vakayinameler ile minyatürlü eserlerin ve muhtelif neşriyatın taranmasından elde edilecek malûmatla, müzelerde bulunan sancaklardan istifade edilmiştir.

*

Karacahisarın fethi üzerine Selçuk Sultanı İkinci Alâaddin Keykubad tarafından Osman Gazi'ye beylik menşuru ile birlikte sancak, tuğ, mehterhane ve silâhlar gönderildiğini vakayinameler kaydederlerse de bu sancağın renginden ve şeklinden bahsetmezler. Yalnız Oruç Bey tarihinde bu hâdise hakkında: «Sultan Alâaddin bu fethi işittikçe gayet ferah oldu. Mısır sultanından gelmiş Hazreti Risaletin ak alemini çıkarıp tuğ ve alem, sancak, davul, nakkare, nefir ve kösler döğünüp, sancaklar çözülüp ve dahi veziri Abdülâ-

→

ziz derlerdi vezir ile bile gönderdi. Osman Gazi haber aldı kim Sultan Alâaddin bunca en'amlar eyledi..» denildikten sonra «... Osman Gazi eder; bu şehri hod kendi kılıcımla aldım, Sultanın bunda ne tahli varkim andan izin alam. Ana sultanlık veren Allah bana dahi hanlık verdi. Eğer minneti şu sancak ise ben hod kendi sancağımla getürüp uğraştım...» kaydından Alâaddin Keykubad'ın gönderdiği sancağın Hazreti Muhammed'in (livaı beyzâ)sı örneğinde olduğu fakat Osman Gazi'nin de kendisine mahsus bir sancağı bulunduğu anlaşılmaktadır.

Nitekim vakayinâmeler, Osman Gazinin ölümünden ve metrûkâtından bahsederlerken, Alaşehirde dokunan kırmızı renkli sancakları da sayarlar ki, bu rengin Osmanlıların ilk devirlerinden itibaren alâmet olarak benimsendiğine bir delildir. Esasen Tonozlu (Denizli) nun ak alemli bezi ile Alaşehirin kızıl eflâdisi meşhurdu. Âşık Paşa zade «Alaşehirin kızıl efladisinden sancak ederlerdi» der.

Osmanlılar'da; kuruluş devrinde hükümdara, vezirlere, ümeraya askerî birliklere ait ayrı ayrı sancak ve bayrakların bulunduğu muhakkaktır. Bu hususlar Levamiünnur adlı eserdeki «kavanin alem, âdet ve kanunu iydiye» kısmında şöylece

→

→

tesbit edilmiştir; «Liva ve tertip sufuf; Padişah Hazretleri ve serdar ardınca yedi sancak gider. Evvelâ baş alem beyazdır. İkindi yeşil, üçüncü kırmızı, dördüncü sarı, beşinci beyaz ile yeşil, altıncı, kırmızı ile sarı, yedinci kırmızı ile beyaz, Vüzera kırmızı. Veziriâzam yeşil, Beylerbeyiler kızıl sancak çeker ve şehzade sancağa çıktıkta yeşil sancak verilir.»

Bu suretle Padişahın yedi sancağının, şehzadelerin, vezirlâzamın vezirlerin ve beylerin sancaklarının renkleri tesbit edilmiş bulunmaktadır.

→

Seyyit Lokman'ın «Hünername»sinden alınan ve Belgrad'ın Fatih Sultan Mehmet tarafından muhasarasını tasvir eden bu minyatürün aşağı sağ tarafında görülen Padişaha ait yedi sancağın ortasındaki «Ak Sancak» tır.

→

Ak sancağın, evvelâ baş alem beyazdır, denilerek târifi; vakayinamelerin Selçuk sultanı tarafından gönderildiğini yazdıkları ve Vasıf tarihinin «Peygamber Efendimiz hicretin birinci senesinde mübarek elleriyle bir mızrağa beyaz bezden bir liva akdedip Ebû Merset yedine ver. mişti ki, İslâmda iptida akdolunan liva, bu liva-i beyzadır» dediği livaya benzetilen beyaz âlemin bir hakikat olduğunu meydana koymaktadır. Nitekim Jouannin de Osman Gazinin hazinede saklanan ak sancağı ile kılıcından bahseder.

*

Müzelerimizde sancak ve bayrak bakımından en zengin malzeme yüzü aşan çeşitlerle Topkapı sarayında bulunmaktadır, ve içlerinde en eskisi de yine bir ak âlemdir. Müzenin silâh seksiyonunun 1034 numarasında kayıtlı bulunan (400×250) santim ölçüsünde olan bu ak sancağın uçkurluk tarafına ayrı bir kumaş dikilmiştir. Bu kumaş yukarıdan aşağıya doğru sekiz eşit kısma bölünmüştür. Her bölüm yana doğru da üç parçadır. Bunların biri yeşil, biri kırmızı olup hepsi birden şatrançvarî dizilmiş yeşil ve kırmızı müstatillerden mürekkeptir. Aşağıdan yukarıya doğru ilk iki dik dörtkenin içinde Besmele ve diğer ikisinin içinde İnna fetehnaleke fethen mübina âyeti kerimesi yazılıdır. Bu yazılar her üç sırada da aynen devam etmektedir. Sancağın üst ve alt yakaları ilk dik dörtkenlerin genişliği kadar düz kırmızı bir kumaşla çevrilidir. Ortası, yâni sancağın zemini ise tamamen düz beyaz renkte bir kumaştandır. Ucu üçken şeklindedir.

Bu sancağın iki mühim hususiyeti vardır:

1 — Orta, yâni esas kısmının yazısız, süssüz ve düz beyaz kumaştan oluşu;

2 — Bu beyaz zeminin tek kat olmayıp, çift kat kumaştan yapılmış bulunması ki, bu çift kat kumaş arasına konulup dikilmiş başka bir beyaz kumaş parçasının mevcudiyeti de yapılan incelemede meydana çıkmıştır. Bu da, evvelce kullanıla kullanıla eskiyen ve büyük bir kıymet ve bir mâna taşıyan bir sancağın kalan parçasının; ona benzetilerek hazırlanan bir yenisinin içine dikilerek yaşatılmak arzusundan başka bir şey olamaz. Nasıl ki Ukap denilen Sancakı Şerif de zamanla eskidiğinden parçaları yeniden yapılan aynı örnekte üç ayrı sancağın bezlerine dikilmiş ve artanları da bir torba içinde bugüne kadar saklanmıştır.

→

ranın belirtileriyle birlikte sebep ve âmillerini maddeler halinde şöylece sıralamak mümkündür.

a) Osmanlı merkezindeki telâş: O zamana ait bâzı hıristiyan kaynaklarında haçlıların Filibe'ye kadar gelmesi üzerine Osmanlılar merkezinde bir panik havasının estiği kaydedilmektedir. Alman oryantalisti Babinger de Segedin muahedesinin imzalanmasiyle ilgili hâdiseleri tetkik ederken bilhassa bu noktaya dikkati çeker. Nitekim «Gazavat-ı Sultan Murat» isimli Osmanlı kroniğinde; bu nâzik günlerde Çandarlı Halil ve Hadım Şahabettin Şahin Paşanın mallarını daha tahkimli olan Dimetoka kalesine taşımaları üzerine Edirne halkının telâşa düşüp bunların başlarına üşüştüğü kaydedilmektedir. Ayrıca Edirne'de alelâcele hendekler kazılıp savunma tedbirleri alınması ve civardaki halkın Edirne kalesine konulması, Osmanlı merkezindeki telâşın alâmetlerindendir. Demek ki, devlet adamlarından başka halkta da bir endişe mevcuttu.

b) Osmanlı ümerası arasındaki geçimsizlik: Haçlı kuvvetlerinin tecavüzünden önce Rumeli Beyleri ve bir kısım ümera arasında mevcut geçimsizlikler mağlûbiyetlerle iyice açığa çıkmış; İzlâdi harbine girileceği sırada evvelâ Rumeli Beylerbeyi Kasım Paşa ile Turhan Bey arasında münakaşa cereyan etmiş; sonra da Turhan Bey bu münakaşayı Padişaha duyuracak kadar ileri götürmüştü. Turhan Beyin gevşek davranışı İzladi mağlûbiyetinin âmillerinden biriydi.

Turhan Bey gibi birer otorite olan Rumeli Beylerinden Evrenuz oğulları, Gümlü oğulları, Malkoç oğulları ve Mihal oğullarına karşı da o sırada padişahın itimadı sarsılmıştı. «Gazavat-ı Sultan Murat bin Mehmet Han» isimli eserde: Sultan Murad'ın bu beylerin geçmişteki fesatçı hareketlerini bir bir hatırladığına temas edilmek suretiyle; Edirne'ye pek hiddetli olarak döndüğünü işaretle «hiç bir yerde karar etmeyip muttasıl gider ve beylerin birisine iltifat etmeyip her gez yüzlerine bakmazdı.» denmektedir.

Demek ki, Padişah Rumeli bevleriyle bozuşmuştu. İzlâdi harbinden Edirne'ye dönülünce, Sultan Murad'ın en çok darıldığı Rumeli beylerinden Turhan Bey,

→

Topkapı sarayındaki 1034 numaralı ak sancağın, Osman Gazi'den itibaren, padişah sancağı olarak İstanbul'un fethine kadar kullanılmış olması ihtimali hakikate yakındır. Çünkü; İstanbul'un alınmasından sonra Osmanlı padişahlarının sancaklarında hilâl, güneş, zülfikar şekillerinin stilize edilmiye başlandığı, Kelimei Şahadet, âyeti kerime ve dua cümlelerinin yer aldığı bilinmektedir.

Yukarıda anlatıldığı veçhile, Osmanlıların kuruluş devrinde Padişahların baş alemi beyaz renkte idi. Beyaz renkli sancak alâmet olarak sonraları da kullanılmıştır. Hünernâmede, Belgrat muhasarasını ve kalesine hücumu canlandıran sahnede Fâtihin yedi sancağı da ortada ak sancak bulunduğu halde görülmektedir. Yavuz Sultan Selim'in ve Kanuni'nin seferlerinden bahseden tarihler, bu padişahların ak sancakları hakkında da malûmat verirler. Kahirenin zaptından sonra Yavuz'un otağının önüne biri beyaz diğeri

→

→

kırmızı renkte iki sancak dikilmişti.

Kuruluş devrinden itibaren, Osmanlı padişahlarının alâmeti nasıl (liva-i beyza) ya nisbetle beyaz renkli sancak idi ise, yeniçeri ocağının da müşterek bayrağı beyaz renkte idi ve buna da İmam-ı Âzam bayrağı denilirdi. Sefere çkan yeniçeri ağasının önünde ocağa mahsus tuğ ile bu beyaz bayrak çekilir ve arkasında da dört yedek at götürülür, ocak mehterleri ve orta bayrakları da ağayı tâkibederdi.

Bibliyografya : Âşık Paşazade tarihi. Oruç Bey tarihi. Lütfi paşa tarihi. Hünername. Ebûbekir Behram Dımışkî; Atlas Mayor tercümesi. Silâhtar tarihi. Vasıf tarihi. Mahmut Şevket Paşa; Osmanlı kıyafeti askeriyesi. Sermet Muhtar; Askerî Müze rehberi. Fevzi Kurtoğlu; Türk bayrağı ve Ayyıldız. Mithat Sertoğlu; Fatih'in sancağı. Halûk Y. Şehsuvaroğlu; sancaklarımıza dair.

Veziriâzam Halil Paşanın emriyle kapıcıbaşı Balta oğlu Süleyman'a tevkif ettirildi ve Tokat'a hapse gönderildi.

C) Balkanlardaki kaynaşma: Macar ve haçlılara karşı sırtı sıra mağlûbiyetler Rumeli'de bir çözülüşün başladığını haber vermekteydi. Arnavutluk, Teselya, Sırbistandaki isyanlar ve Bulgaristanda haçlılara katılmalar bu çözülüşün işaretleriydi.

İskender Bey (Jori Kastriota) Morava veya İzlâdi harbinde Osmanlı ordusundaki mevkiini terkederek babasının topraklarını ele geçirmiye kalktı ve böylece isyan bayrağını kaldırdı. Arnavut beylerinden Ghin Zenebissi de eski mâlikânelerini zapta teşebbüs etti. Pindus dağlarındaki Arnavut ve Ulah'lar da ayaklandı. Macar ordusu Sofya civarına gelince Bulgar reaya düşmanla birlesti. Bâzıları süvari olarak haçlılara katıldı. Bulgar halkı da erzak vesaire vermek suretiyle müstevliye yardım etti. Eflâk voyvodası Vlad Drakul da Padişaha bağlı görünmekle beraber el altından Macar kıralına temayül etti. Balkanlardaki kaynaşma genişleyince küçük Ragüza (Dubrovnik) cumhuriyeti bile Macarlara tâbi olarak haçlı donanmasına gemi göndermekte gecikmedi.

d) Karaman oğlunun tecavüzü: Haçlı ordusunun tecavüze kalktığı sırada onlarla anlaşan Karamanoğlu da Anadolu tarafında taarruza geçmişti. Sultan Murat Karamanoğlunu sulhe mecbur etmiyse de o, haçlı muvaffakiyetlerinin arkasından yine sulhü bozdu. Bu vaziyette Anadolu'ya sefer yapılabilmesi için Rumeli cihetinin sulha bağlanması lâzımdı.

e) Malî sıkıntı: İki yıl mütemadiyen yenilgi ile biten harpler Osmanlıların malî durumunu sarsmıştı. Kazançlı seferler kesildiği gibi üstelik Osmanlı ülkeleri istilâya mâruz kalmış ve bir çok yerler yıkılıp tahribe uğramıştı. Varna muharebesinden biraz önce Şahabettin Şahin Paşanın askere maaş yetiştirilemediğinden bahisle: «hazineden ve mâl-ü erzaktan bir habbe kalmadı; zira bu el oğludur, boş yere kişiyi dinleyip maslahat etmezler» diye şikâyet edişine bakılırsa, devletin malî sıkıntısı hatırı sayılır derecedeydi.

f) Sultan Murad'ın şahsî teessürü: Sultan Murat Karaman seferinden Edirne'ye dönüşünde haçlıların Osmanlı arazisine tecavüzünü öğrenerek irkildikten kısa bir müddet sonra büyük oğlu Amasya sancak beyi Alâaddin Bey'in ölüm haberi gelmişti. Pek sevdiği sehzadesinin ölümünün onun şevk ve heyecanına hayli tesir ettiği muhakkaktır. Ölüm hâdisesinin buhranlı bir devrede vukuu Murad'ın hassas ruhunda hayli sarsıntı yaratmış olmalıdır. Bu sarsıntının kolaylıkla giderilmediği, Padişahın üç yıl sonra yazdırdığı vasiyetnamesinde; oğlunun yanına gömülmesini isteyişinden de anlaşılmaktadır.

İşte bütün bu sebeplerden ve mevcut buhrandan dolayı Sultan Murad'ın sulh siyasetine döndüğü, Alâaddin'in acıklı ölümünden sonra kalan yegâne sehzadesi 12 yaşındaki Mehmet için tahtı garantiye almak üzere fedakârlıklara katlanma yolunu tuttuğu görülmektedir.

Segedin Muahedesi

1443 kış seferinden memleketine dönen Lehistan ve Macar Kıralı Ladislas yeni bir sefere hazırlanırken Türklerden müsait şartlı bir sulh teklifi aldı. Türkler, barış için Sırp despotu Jorj Brankoviç'e beyliğini ve esir iki oğlunu iadeyi kabul ediyorlardı.

Türklerin sulh teklifi 1444 Ocak ayında Macar Kıralı henüz Sırbistanda iken yapıldı. Türk mümessili sulh konuşmalarını yapmak üzere gelecek Türk elçilik heyeti için tarih tespitini istedi. Sultan Murad'ın karısı Mara, babası Jorj Brankovic'e Mart ayında yolladığı bir Rum keşişi vasıtasiyle despotun aracılığını temin etmişti. Sırp despotu oynadığı aracılık rolüyle Sultanın teklifini Nisan ayında Buda'da Macar diyetine arzetmek imkânını buldu. Türklerin teklifleri despotun işine geldiği için kendisinden istenen aracılığı takip ve başarmıya çalıştı. Macar diyetinde yapılan konuşmalarda: Kıral ve Hunyadi Yanoş harp taraftarlığı etmelerine rağmen, despot'un yatıştırıcı sözleri neticesinde barışa razı olup Edirne'ye bir heyet göndermiye karar verdiler.

Eski Osmanlı kaynakları Türklerin sulh teşebbüsünün sebebini anlatırken, Padişahın İzlâdi harbinden Edirne'ye

dönüşünde kızkardeşinin, kocasının kurtarılması için çok yalvarmış olduğunu zikrederek damat Mahmut Çelebi'nin kurtarılması işini muahedenin akti sebepleri meyanında birinci plâna almaktadırlar. Mahmut Çelebi'nin kurtarılması meselesi sulh teşebbüsünün erken yapılmasına âmil olabilirse de, asıl sebepler yukarıda izah edildiği veçhile mevcut buhrandan ibarettir.

Barış müzakerelerinde aracılık eden Sırp despotu, Semendire ile Güğercinlik'in kendisine bırakılması şartiyle sulha taraftardı. Buna mukabil harbe taraftarlık eden kıral Ladislas'ı Macaristanda kendisine ait Vilagaş şatosuyle etrafındaki yüz yirmiden fazla köyü ona bırakmak şartiyle ikna etmişti. Jan Hunyad ise; sulh aktedilirse Sultan Murad'ın tekmil kuvvetleriyle Anadolu'ya geçeceğini, bu sâyede haçlı donanmasının kolaylıkla boğazları keseceğini, neticede Balkanların zahmet çekilmeden işgal olunabileceğini hesaplıyarak barışı kendi lehlerine telâkki etmektevdi. Zira; Hunyadi Yanoş da, Kıral Ladislas da, hattâ Sırp despotu Jori Brankoviç de son Türk mağlûbiyetleriyle alevlenen umumî haçlı heyecanı içinde ve Papa'lığın daimî ısrar ve telkinleri altında, vakit gelince yeniden harbe başlamayı düşünüyorlardı. Çünkü Macar Kıralının onbeş nisanda Kardinal Çesarini önünde, o yaz sefere çıkacağına dair yemin vermiş olması, onun harp niyetinden vazgeçmediğini göstermektedir.

Hıristiyanlar Sulha yanaşırken zamanı gelince derhal harbe girismeyi düşünmekle beraber, Murad'ın hakikî niyeti devamlı bir sulhtu. Zira barışın imzalanmasını müteakip tahtını oniki yaşındaki oğluna terkederek inzivaya çekilmesi, hıristiyanlarla yapacağı barışı, ileriki taarruzları için bir oyalama vasıtası telâkki etmediğini gösterir.

Edirne müzakereleri: Türklerin barış teklifleri müttefiklerce müsait karşılandığından 1444 baharında Edirne'ye bir elçilik heyeti geldi. Lehistan ve Macar Kıralı, Jan Hunyat ve Jorj Brankoviç'in temsilcisi olan heyete maiyet erkânı olarak altmış süvari refakat etmekteydi. Padişahın kızkardeşinin kocası Mahmut Çelebi de elçilerle birlikte Edirne'ye dönmüştü. Osmanlı hükûmeti damat Mahmut Çelebi için fidye-i necat olarak 70 bin altın flori ödemiş bulunuyordu.

Macar Kıralı 24 Nisan tarihli itimat ve salâhiyet mektubunda; elçisinin bizzat kendisi imiş gibi padişahla muahede yapmıya salâhiyetli olduğunu bildiriyor, yapılacak muahedenin Padişah tarafından yeminle tasdikini istiyor ve kendisinin de Padişahın göndereceği elçiler huzurunda ayni şekilde yemin vereceğini taahhüt ediyordu.

Elçilik heyeti Edirne'ye geldikten üç gün kadar sonra, evvelâ Veziriâzam Çandarlı zade Halil Paşa, bilâhara Padişah tarafından kabul olundu. Padişah, heyeti kabulden üç gün sonra getirilen teklifleri kabule mütemayil olduğunu açıkladı. İkinci Murad'ın bu tebşiratını müteakıp maddeler üzerinde görüşmek üzere müzakerelere girişildi. Müzakereler bir hafta kadar devam etti. Bu arada bilhassa Kolumbac (Güğercinlik) kalesi üzerinde çetin müzakereler oldu; Türkler Kolumbac'ı bir türlü terketmek istemiyorlardı. Bir aralık Kolumbac kalesi yüzünden müzakereler kesilecek gibi oldu. Neticede Türkler Kolumbac'ın Jorj Brankoviç'in ülkesine katılmasına rıza gösterdiğinden iki taraf şu şartları kabul ederek anlaştı.

Macarların Segedin muahedesini bozduklarını İkinci Murad'a haber veren Sırp Kıralı Jorj Brankoviç'in arması

a) Sırp despotu Jorj Brankoviç'e memleketi ve iki oğlu geri verilecek; o da tâbilik vazifelerini yerine getirecek.

b) Her iki taraf da Tunayı aşarak tecavüzde bulunmıyacak.

c) Eflâk voyvodası eskiden olduğu gibi tâbilik vazifesini yerine getirmekte ve vergi vermekte devam edecek, yalnız eskiden olduğu gibi şahsen padişahın sarayına gelme külfetinden affolunacak.

d) Esirler karşılıklı olarak iade olunacak.

e) Muahede on yıl için muteber olacak.

Böylece; Sırp despotu memleketine kavuştuğu gibi İzlâdi harbindenberi Macarlara temayül eden ve onların nüfuzlariyle hareket eden Eflâk voyvodasının Osmanlılarla irtibatı da pamuk ipliğine bağlı hâle getiriliyor; Macar Kıralının kopardığı tavizler neticesinde Eflâk'in Osmanlılara tâbiliği, sekli olmaktan ileri gitmiyordu. Görülüyor ki; Segedin muahedesiyle Osmanlılar büyük mikyasta fedakârlık göstermiş oluyordu.

Muahedenin metni üzerinde mutabakata varıldıktan sonra Sultan Murat bunu 12 Haziran 1444 de elçilerin huzurunda yeminle tasdik etti. Sonra Balta oğlu Süleyman'ı elçi tâyin ederek Kıral Ladislas, Jan Hunyad ve Jorj Brankoviç'in yeminlerini almıya memur etti. Sultan Murat, Macar Kıralı Ladislas'a muahedenin ana hatlarını ihtiva eden ve ayni tarihi taşıyan bir de mektup gönderdi.

Türk elçilik heyeti yüz atlıdan mürekkep bir maiyetle Temmuz sonlarında Segedin'e vardı. Kıral Ladislas Macar diyetini Segedin'de toplantıya çağırdıktan sonra, yanında Kardinal Çesarini de olduğu halde elçilik heyetiyle buluşmak üzere kalabalık bir maiyetle Segedin'e geldi. Türk elçilik heyetiyle müzakere ler başladığı sırada bir tarafta sulh, öte tarafta harp cereyanı mevcut olmakla beraber, Macar diyetindeki nüfuzlu şahsiyetlerin çoğu harbin devamına muhaliftiler. O sırada Lehistan diyeti, kırallığın dahilî meseleleri dolayısiyle Lâdislas'ın memlekete dönmesini istemekteydi. Bu sebeple Lehistan ve Macar kıralı Ladislas, maiyet erkânı ile bâzı Macar asilzadelerinin harp istemelerine, kendisi de harbe taraftar olmasına rağmen sulhe yanaştı. Kıralın sulhe yanaşmasında, muahedenin ihtiva ettiği şartlar bakımından esas kârı temin etmekte olan Sırp despotunun büyük rolü oldu. Maamafih Lehistan ve Macar Kıralı Ladislas'ın sulhe yanaşması, Varna muharebesi bölümünde izah edileceği veçhile aslâ samimî değildi. Türk elçilik heyeti Segedinde bulunduğu sırada Macar Kıralının açığa vurduğu 4 Ağustos tarihini taşıyan beyannamesi onun iki yüzlü siyaset ve samimiyetsizliğinin en belirli örneğidir. Kıral bu beyannamesinde; Edirne'de varılan anlaşmıya telmihen, Türklerle yapılan ve yeminle musaddak bir anlaşmaya temas etmekle beraber harp maksatlarını da teyit etmekte idi.

Segedin muahedesi hakkında tetkikleriyle muahedenin mahiyet ve tarihine dair münakaşa mevzuu olacak fikirler serdeden batılı tarihçiler; bilhassa Lehistan ve Macar Kıralı Ladislas'ın bu 4 Ağustos tarihli beyannamesi üzerinde fazlaca durmuşlardır. Şimdiye kadar bu beyanname, kıralın Segedin'de yeminle musaddak bir muahede akdetmiş olduğuna dair en kuvvetli delil kabul edilmiştir. Fakat yeni bulunan «Gazavat-ı Sultan Murat Han» isimli Türk kaynağı ile Lâtin hümanist ve seyyahı «Cyriacus d'Ancona» nın 1937 de neşredilen mektuplarının ışığı altında muahedenin esasının 12 Haziranda Edirne'de hazırlandığı, bunun 4 Ağustos tarihini tâkibeden günlerde Segedin'de Kıral tarafından yeminle tasdik edildiği anlaşılmaktadır. Edirne'de yapılan anlaşma ve Segedin'de Türk elçileriyle müzakere haberleri etrafta duyulduğu, bilhassa bu hâvadisler kıralın müttefikleri arasında şüphe ve tereddüt yarattığı için Ladislas, müzakerelere ve muahedeye temasla beraber harp niyetini mezkûr beyannamesiyle tekrarlamış kabul edilmelidir. Binaenaleyh, Kıral Ladislas, iki yüzlü siyasetiyle Türkleri oyalamayı, müttefiklerini de memnun bırakmayı gayet güzel başarmıştı.

Edirne'de varılan anlaşmanın tasdiki için Macaristan'a gönderilen Türk elçilik heyetine Macar Kıralı Jan Hunyad ve Sırp Despotundan yemin almaları

talimatı verilmişti.

Macar Kıralı, müzakereler esnasında Semendre, Güğercinlik gibi Sırp kalelerinin hemen boşaltılarak Despot'a tesliminde ısrar etmiş, Türk elçisi de buna mukabil her üç şahsın yeminini şart koşmuştu. Bu kalelerin teslimine rıza gösterilmekte olduğu anlaşılınca kıral, Jan Hunyad ve Jorj Brankoviç muahedeyi yeminle tasdik etmişlerdir. Onun arkasından Türk Elçisi, Despot'u yanına alarak Sırbistan'a hareket etmiş ve böylece Semendire, Novoberda ve Güvercinlik gibi kaleler boşaltılmış; neticede Jorj Brankoviç eski topraklarına kavuşarak Segedin muahedesinin en kârlı şahsı olmuştur.

Muahedenin Segedin'de tasdiki tarihini katî şekilde tesbit hayli müşkûldür.

Osmanlı ve bilhassa batı kaynaklarına istinaden Segedin muahedesinin hazırlanma ve tasdik seyrini «Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar» isimli eserinde tenkidî şekilde inceliyen Halil İnalcık, tasdik tarihinin 15 ağustos olabileceğini belirtmektedir. Bizim de tahminî kanaatimiz bu merkezdedir.

Karamanoğlu'yla harp

Karamanoğlu İbrahim Bey'in, Bizans İmparatorunun teşviki üzerine, Macarların meydana getirdiği ittifaka kendi cephesinden dahil olarak 1443 yazında tecavüze kalktığı görülmüştür.

Sultan Murad'ın tenkil hareketinden sonra Karamanoğulları, Haçlıların Sofya'ya kadar inmesinden cesaret bularak tecavüzlerini tekrarladılar.

Osmanlı'ların sıkışık zamanında İbrahim Beyin, verdiği sözden dönerek tecavüzü yenilemesi Osmanlı hükûmet erkânı ve bilhassa Sultan Murat üzerinde pek fena bir tesir husule getirdi. Onun için Karaman'a bir intikam seferi yapmıya karar verildi. Segedin muahedesinin akdi, Rumeli tarafını sulhe kavuşturduğundan, İbrahim Beye esaslı şekilde yüklenme imkânı elde edilmişti.

Sultan Murat, Müslümanlar aleyhine hıristiyanlarla ittifaklar yapan İbrahim Bey için din âlimlerine müracaat ederek fetvâlar aldı. Böylece, İbrahim Beyin tecavüzünden mütevellid Anadolu halkında ve Osmanlı hükûmet erkânında doğan galeyandan tam zamanında faydalanmak istedi.

Sultan Murat, Veziriâzâm Çandarlı Halil Paşayı Edirne'de bırakarak Anadolu'ya geçti. Rumeli'de vaziyet tam istikrar kesbetmemiş ve tehlike zail olmamış kabul edildiğinden bir kısım hükûmet erkânı Murad'ın Anadolu'ya gitmesini önlemek istediler. Buna mukabil Sultan Murat, o zamanlar miktarı 5-6 bini aşmayan Kapıkulu askerinden başka kuvvet almıyarak Rumeli askerini yerinde bıraktı. Karaman seferini daha ziyade Anadolu askeriyle yapmak zaruretini hissetti.

Üç seferini bizzat idare eden Sultan Murat, ulemadan aldığı fetvalara istinaden Karaman ülkesinde pek fena tahribat yaptırdı. Yapılan tahribat o zamana kadar görülmemiş bir şekil ve derecedeydi. Türklerin şimdiyedeğin hıristiyan ülkelerinde dahi kadınlara tecavüzlerine rastlanmamışken, yağma ve tahripten başka Karamanoğlu'nun yaptıklarına, bu neviden çirkin şeylerle mukabele edildi. O devri yaşamış olan Âşıkpaşazade, kaleme aldığı meşhur tarihinde, bu tecavüz senesinde gebe kalan kadınlardan doğan çocukların babalarının pek de belli olmadığını kaydeder.

Osmanlılar karşısında müşkül vaziyete düşen İbrahim Bey ağır şartlar kabul ederek 1444 yazında bir «Sevgendnâme» vermiye yani bir ahidnâme imzalamıya mecbur kaldı. Karamanoğlu'nun padişaha boyun eğişini gösteren bu «Sevgendnâme» sinde «fil cümle dostlarına dost ve düşmanlarına düşman olup her yıl bir oğlumu çerümle mezkûr Murat Beyin hizmetine vereyim» maddesiyle tâbiiyetini bildirmekte idi.

Oğlunu rehin vermeyi, yardımcı asker yollamayı kabul eden İbrahim Bey, Osmanlılar Varna muharebesini yaparken ahdine sadık kalarak muahedeyi bozmak teşebbüsünde bulunmadı; İkinci Kosova muharebesine ise, âdeta harbe katılıyormuş ve ahde sadık kalıyormuş gibi görünmek üzere, sembolik mahiyette az bir asker gönderdi.

İkinci Murad'ın tahttan çekilmesi meselesi

Macar Kıralı Ladislas, Jan Hunyad ve Jorj Brankoviç'le sulh muahedesinin akdinden sonra İkinci Murat, Osmanlı tarihinde emsali görülmiyen bir harekette bulunarak oniki yaşındaki oğlu Mehmet lehine tahttan cekildi.

Sultan Murad'ın tahtını oğluna terki hâdisesi epeyce karışık olup, bunun cereyan tarzı ve zamanını kesin şekilde tesbit hayli müşküldür. Zira, gerek Fatih devrinde, gerekse daha sonraları kaleme alınmış bulunan Osmanlı tarihlerinde, bu mesele değişik şekillerde anlatılmıştır. Eski tarihlerin bir kısmında bu mühim mesele birkaç satırla gayet kısaca geçiştirilmiş; bazılarında senesi, bazılarında tahttan feragatin sayısı karıştırılmıştır. Bazılarında da tahttan feragatle diğer hâdiselerin birbirini tutmıyan noktalarına rastlanır. Onun için İkinci Murad'ın tahtını oğluna terkedişi hâdisesini, sebepleri, zamanı ve sayısı bakımından münakaşalı tarzda ele almak daha uygun düşecektir.

a) Tahttan çekilişin sebepleri: İkinci Murad'ın 12 yaşındaki oğlu Mehmet lehine tahttan çekilmesi, hiç şüphesiz daha yukarıda izah edilen buhran vakıasiyle ilgilidir. Jan Hunyad karşısında Osmanlı ordularının uğradığı mağlûbiyetlere, bir de padişahın idaresindeki kuvvetlerin İzlâdi'deki yenilişinin eklenmesi, İkinci Murad'ın prestijini hayli sarsmıştı. O sırada büyük oğlu Alâaddin Ali Bey'in ölümünden duyduğu derin teessür ise, padişahın hassas ruhunda mühim sarsıntılar meydana getirmiş bulunuyordu.

İşte; devletin mâruz kaldığı umumî buhrandan mütevellit kendi payına hissettiği üzüntü ile büyük oğluna karşı duyduğu muhabbetten doğan şahsî kederi İkinci Murad'ı saltanattan vazgeçmiye sevketmiş olmalıdır. «Tarih-i Ebül Fetih» müellifi Dursun Beyin tahttan çekiliş sebepleri arasında «alelfevr» terkibiyle ifadeye çalıştığı şey de, bu teessürün onun kaleminde kazandığı mânadan başka bir şey değildir. Zira bunların dışında şimdilik mühim başka bir sebep göze çarpmamaktadır. Osmanlı tarihinde ilerde rastlanacak olan hâdiseler gibi, askerlerin ve onlarla işbirliği edecek devlet erkânının tazviki diye bir şey mevcut değildir. Bilâkis hakikî otorite sahibi devlet büyükleri ile askerlerin, Murad'ın feragatine muhalif kaldıkları anlaşılmaktadır.

Sultan Murâd'ın, oğlu Mehmed'i tahtla bizzat temasa getirerek istikbal için çok iyi yetiştirmek istemiş olabileceği de gözden uzak tutulmaması icab eden noktalardandır. Fakat oğlunun henüz pek küçük oluşu hatırlanırsa daha ziyade bu işi, Bizans'ta fırsat kollıyan başka taht iddiacılarının da bulunması karşısında oğluna Osmanlı tahtını garantilemek ve halkın nazarında Mehmed'in padişahlığını temelleştirmek gayesini gütmüş olabileceğine de hükmedilir.

En son ihtimaller arasında, üstüste uğranılan mağlûbiyetler neticesi, padişahın sarsılan prestijini, buhran devam ederken tahttan çekilmek suretiyle, vücuduna ihtiyaç hissettirerek yeniden yükseltmek manevrasını çevirmiş olabileceği hatıra gelebilirse de; bunu takviye edici yeni vesikalar ele geçirilmeden, bu nokta, şimdilik çok zayıf bir ihtimal olarak kalmaktadır.

b) Tahttan çekilişin zamanı: İkinci Murad'ın tahttan cekilişinin zamanını tâyin kadar, tekrar padişah oluşunun tarihini tesbit de ehemmiyet arzeder. Bilhassa yeniden tahta geçişinin zaman itibariyle kesin hükme bağlanması, tahttan feragatin sayısı meselesini de tam mânasiyle halledecektir.

Sultan Murad'ın tahttan çekilişinin Karaman seferinden sonra vukubulduğu muhakkaktır. Zaten kaynakların hemen ekserisi bu noktada birleşmektedir. Karamanoğullariyle bir muahede akdi temmuza rastladığına göre, Murat tahtını 1444 ağustosunda oğluna terketmiş olmalıdır. Son senelerde neşredilen Sultan Murad'ın tahttan çekilişiyle ilgili bir tetkik eserinde: «Gazavat-ı Sultan Murat» isimli Türk kaynağı ile bir yabancı kaynağa dayanılarak Sultan Murad'ın İzladi harbini müteakip oğlu Mehmed'i Manisa'dan Edirne'ye çağırdığına dikkat çekilmektedir. Hicrî 849 tarihli «Takvim-i Hümâ -

yun» a istinaden de Karaman harbine giderken «Oğlu Mehmet Han'ı, tahtına geçirüp kaimi makam» yaptı ve onu «kendi yerine dikti» şeklindeki ifade üzerinde durulmakta, böylece Sultan Murad'ın İzladi harbinden dönüşünde tahttan feragate hazırlandığına hükmedilmektedir.

Netice itibariyle, gerek yeni tetkik edilen bu kaynakların, gerekse eskiden bilinenlerin ifadeleri birbiriyle mukayese edilince; tahttan feragatin Karaman sulhunun arkasından vukubulduğuna inanmak lâzımdır.

c) Saltanattan çekilişin sayısı: İkinci Murad'ın saltanattan çekilişi meselesinin tarihçileri en çok meşgul eden tarafı, feragatin sayısıdır. Bu hâdise, şimdiye kadar birçok tarihçiler tarafından tetkik edilmiştir.

Bazı tarihçiler müstakbel İstanbul fatihi İkinci Mehmed'in iki defa, bazıları da üç defa tahta geçtiğini kabul ederler.

En eski Osmanlı müverrihlerinden Dursun Bey, Âşıkpazade ve Neşrî, İkinci Murad'ı bir defa, 1472 de yazılmış bir Anonim «Tevarih-i Al Osman» ile Oruç Bey ise iki defa tahttan ayrılmış gösterirler. Çok yakın zamanda bulunan Osmanlı kaynaklarından «Gazavat-ı Sultan Murat» isimli vekayinamede bu devre dair hayli geniş malûmat verilmekte, aynı zamanda bunda da Sultan Murad'ın bir defa saltanatı oğluna terkettiği anlatılmaktadır.

Gazavat-ı Sultan Murat isimli eserin sahibiyle Dursun Bey ve Âşıkpazade İkinci Murat devrini bizzat yaşamış kimselerdir. Onun için bunların o devre ait verdikleri malûmatın daha doğru olması gerekmektedir. Varna zaferi dolayısiyle Müslüman hükümdarlara gönderilen fetihnâmelerden Cihanşah'a yollananı (İkinci Murat namınadır) hariç diğerlerinin Mehmet namına kaleme alınmış bulunması, Varna muharebesi sırasında onun hükümdar sayıldığını göstermektedir. Bu cihet de şüphesiz Sultan Murad'ın bir defa tahtı terkedişine işarettir.

Bu duruma göre: İkinci Murat, Varna harbine bir nevi başkumandan gibi iştirak etmiş, oğlu Mehmed'in de hukuken padişahlığı devam etmiştir. «Gazavat-ı Sultan Murat» isimli eserde Varna zaferinde alınan ganimetten bahsedilirken «ele geçen cevahir, altun, gümüş eşya ne bulunduysa, defter edilip padişahımız olan Sultan Mehmet bin Sultan Murat Han için zapt olundu» ibaresiyle Mehmed'in o sırada padişah sayıldığını tereddüde mahal kalmıyacak şekilde açıklanmaktadır. Varna harbinde Mehmed'in padişahlığının devam ettiği kabul edilince, Murad'ın

İkinci Murad'ın tahttan feragatiyle çekildiği Manisa'nın eski bir resmi

tahttan feragatinin sayısı da bire inmektedir.

Murad'ın tahttan çekilişi nasıl oldu?

Segedin muahedesi sayesinde Rumeli cihetinde sulh ve istikrarı temin ettiğini hesaplıyan Sultan Murat, Karamanoğlu ile de muahede imzalayınca ordusuyla Bursa'ya geldi. Karaman seferine çıkmadan önce oğlu Manisa sancak beyi Mehmed'i hükûmet merkezine getirtmiş olduğundan, o sırada oğlu, Veziriâzâm Çandarlı Halil Paşa ile birlikte Edirne'de bulunuyordu. Sultan Murat Bursa'da birkaç gün kaldıktan sonra Mihaliç ovasına çıktı. Orada Yeniçeri Ağası Hızır Ağa ile diğer bey ve paşaları etrafına topladı ve tahttan resmen feragatini şu sözlerle ilân etti: «Bakın beyler, paşalar, bu ânâ gelinciye kadar padişahınız ben idim; bâdelyövm padişahınız oğlumdur. Zira ben cümle taç ve tahtımı, unvanımı oğluma verdim, hâlen padişah oğlumu bilesiz...»

O devir vekayinamelerinden birinde tahttan feragatin ilân mahalli böyle sarihçe ifade edildiği halde en eski Osmanlı tarihlerinden biri olan Âşıkpaşazade tarihinde Sultan Murad'ın «Oğlumu tahtıma geçireyim, padişah edeceğim. Ben hayli seferler, gazâlar ettim; imdi benim oğlum dahi ben hayattayken nasıl padişahlık eder, göreyim» dediği kaydedilerek, tahttan feragat yeri sarih şekilde belirtilmez.

Sultan Murat tahtını oğluna terkettikten sonra, Osmanlı kaynaklarına göre, doğruca Manisa'ya çekildi. Bizans müverrihi Dukas'a nazaran Bursa civarında zâhidler ile itikâf hayatına daldı.

İkinci Murad'ın Manisa sarayındaki istirahati pek uzun sürmedi. Rumeli'de cereyan eden hâdiseler, Sultan Murad'ın sükûn ve ibadetten başını kaldırmasına ve yine muharebe meydanlarına koşmasına sebeboldu.

Osmanlı'lardaki buhran ve Avrupa'daki olaylar

Osmanlı tahtına 12 yaşında küçük ve tecrübesiz bir çocuğun geçmesi, Avrupa'da Osmanlılar aleyhindeki kımıldanmayı şiddetlendirdi. Memleket ve bilhassa hükûmet merkezi Edirne'de ise bir iktidar buhranının doğmasına sebeboldu. Sultan Murat, esasları Edirne'de hazırlanan, fakat Macar Kıralı tarafından Segedin'de tasdik edildiği için tarihe «Segedin muahedesi» diye geçen anlaşma ile Rumeli'de sulhu temin pahasına hayli fedakârlığa razı olmuştu. Osmanlı devletinin dayanağı olan «gazâ esası» nın, sulhun temini pahasına terkedilmesinde Çandarlı Halil Paşa'nın rolü mevcut olmakla beraber, bunu; devletin umumî siyasetinden birinci derecede mesul şahıs Sultan Murat da bizzat kabul etmişti. Padişahın, gazâ esasını terke rıza gösterişinin delili, sadece Segedin muahedesini imzalaması değildi. Geçkin yaşta olmadığı, sıhhati yerinde bulunduğu halde tahtını küçük yaştaki bir çocuğa terketmesi onun memleket namına sulh, şahsen de sükûn aradığına işarettir. Muahedenin Kur'an ve İncil üzerine edilen yeminlerle tasdiki dolayısiyle Sultan Murat sulhun hakikaten on sene devam edeceğine inanmıştı. Fakat padişahın bu hesabında ne kadar yanıldığı, tahtı oğluna bıraktığı günlerden itibaren meydana çıktı.

Macar muvaffakıyetleri üzerine Arnavutluk, Eflâk, Bulgaristan ve Sırbistan'da beliren kaynaşma, Osmanlı'lardaki saltanat değişikliği yüzünden daha da şiddetlendi.

Bizans imparatoru, Papa ve Venediklilerin tahrikiyle Türk'leri Avrupa'dan atmak için bir Haçlı seferi teşkiline girişdi. Bilhassa Macaristan'da, Türk'leri Avrupa'dan atmanın tam zamanı geldiği kanaati uyandırılmıya gayret edildi. Edirne'de hazırlanan şartları Segedin'de zaten gayri samimî şekilde kabul etmiş olan Macar Kıralı Ladislas, bunun için muahedeyi kolaylıkla bozdu. Kuvvetle muhtemeldir ki, Kıral Ladislas'a «Müslümanlara karşı edilen yeminin bozulmasında dinen bir beis olmıyacağı» na dair Papa tarafından telkin yapılmasa dahi, o, Haçlı seferi için müsait gördüğü şartlar karşısında yeminini kendiliğinden de bozabilirdi.

Avrupa'da durum böyleyken, Osmanlı devlet merkezi Edirne'de de tam bir huzur mevcut değildi. İkinci Murat padişahlıktan çekilirken, Veziriâzâm Çandarlı Halil Paşa'nın dirayetine güven-

miş, Osmanlı hükümetini onun kudret ve kiyasetine terketmişti. Fakat Halil Paşa'nın etrafında kısa zamanda bir muhalefet grupu teşekkül etti. Bunlar daha ziyade yeni padişah İkinci Mehmed'i tahrik etmekte ve genç hükümdarı, Halil Paşa'nın takibettiği sulh siyasetinden ayrı bir yola sevke çalışmakta idi. Rumeli Beylerbeyi Vezir Şahabettin Şahin Paşa, Nişancı İbrahim ve Zaganos Paşalar'dan müteşekkil bu grupun niyeti; Halil Paşa'yı iktidar ve nüfuzundan mahrum bırakmak ve esas otoriteyi genç padişahın şahsında toplamaktı. Küçük padişah, paşalar arasındaki geçimsizliği önliyerek vaziyete hâkim olma kudretini yaşı icabı gösteremiyordu.

Murad'ın saltanattan çekilmesinden en çok faydalanmak istiyen devlet, Bizans İmparatorluğu idi. Bizans İmparatoru bir taraftan Macar Kıralını Osmanlılar aleyhine tahrik ederken, öte yandan da Osmanlı hanedanına mensup olduğu söylenen Orhan adındaki şahsı Rumeli'ye salıverdi. İmparatorun teşvikiyle hareket eden Orhan Çelebi, İstanbul'dan çıkınca doğruca İnceğiz'e geldi. Fakat orada kendisine taraftar bulamayınca Dobruca'ya kaçtı. Yeni saltanat iddiacısının takibine memur edilen Şahabettin Şahin Paşa'nın sıkı davranışı karşısında Orhan Çelebi, Dobruca'da da tutunamadı. Sahil yolunu takibederek tekrar İstanbul'a sığındı.

Orhan Çelebi Rumeli'de bir şey yapamamakla beraber, onun varlığı ve giriştiği teşebbüs Edirne'de ayrıca bir kuşku mevzuu haline geldi.

1444 yazında Edirne'de huzursuzluk havası esmekteyken halk ve hükûmet için yeni bir üzüntü meselesi daha ortaya çıktı. Buhranlı havayı kendi namlarına fırsat bilen rafızi gruplar bir kargaşalık çıkardı. Dinî - içtimaî bir hâdise mahiyeti arzeden bu hurûfî kargaşalığı yüzünden Edirne'de katliâm dahi yapıldı. Aynı yaz içinde Edirne'de çıkan ve yedibin evi silip süpüren yangın da ihtimal bu kargaşalığın eseri idi.

İşte bütün bu haller Edirne'de bir iç buhranın mevcudiyetini ifade etmekteydi. Edirne'de böyle huzursuz bir hava eserken Avrupa'da da Türkler aleyhine muazzam bir Haçlı müttefikler grupu harekete hazırlanmaktaydı.

Varna muharebesi

Osmanlılarla hıristiyan müttefikler arasında imzalanan sulh muahedesi daha mürekkebi kurumadan müttefikler tarafından bozulmuştu. Tarihte bu kadar kısa zamanda bozulan muahedelere pek ender rastlanır. Segedin muahedisinin bozulmasında Kardinal Çezarini'nin rolü pek büyüktür. Papa Vekili Kardinal Jülyen Çezarini Macar Kıralına muahedeyi bozdurtmuştur. Haçlı seferinin birinci derecedeki kışkırtıcısı Kardinal Çezarini, Macar Kıralına muahedeyi bozdururken; Papa'nın muvafakati alınmadan Müslümanlarla yapılan hiçbir muahedenin muteber sayılamıyacağı ve Müslümanlara

Haçlı ordusuna kuvvet veren Burgondiya dükası Philippe

karşı yeminle bağlı kalınamıyacağı fikrini müdafaa ve telkin etmişti.

Segedin muahedesinin bozulma sebepleri arasında Bizans İmparatorunun hıristiyanları Türkler aleyhine tahrikinin, Papalık donanmasının hazır vaziyette olmasının da tesiri vardır. Zaten muahede aktedildiği sırada müttefikler hazırlıklı bulunduklarından bu telkin ve tahrikler de tesir etmekten hâli kalmamıştır. Segedin barışını imzalıyan Macar Kıralı Ladislas da esasen sulh niyetinde değildi. Osmanlı tahtına oniki yaşında, küçük bir çocuğun geçmesi onların niyetlerini kesinleştirdi. Bizans İmparatoru Macar Kıralına gönderdiği mektubunda «Türklerin zebun bir halde olduklarını, sultanın Karamanoğlu'na karşı seferde olduğunu, o taraftan da taarruz edilirse. mukavemet edemiyeceklerini, Bizans donanmasının Boğazları keserek, Osmanlı askerinin Rumeli'ye geçmesine mâni olacağını, binaenaleyh fırsattan istifade edilmek üzere tam zamanın geldiğini» bildirmekteydi.

Papalık, Venedik, Burgondiya ve Ragüza gemilerinden yirmi iki gemilik Haçlı donanması 1444 ağustos başlarında Çanakkale boğazı önlerine geldi. Bunlara bilâhare iki tane de Bizans kadırgası katıldı. Donanmanın kumandanı olan Françesko Gondolmiyeri yazdığı teşvikkâr mektuplarla Haçlı seferine hayli müessir oldu. Çelebi Sultan Mehmet zamanında 1416 daki deniz çarpışması hariç, Türklerle çatışmamıya çalışan Venediklilerin bu sefer Haçlı donanmasına gemi vermesi de hayli mühimdi. Venedikliler böyle harekete sevkeden şey; Haçlı seferinin muvaffakiyeti halinde, Gelibolu ve Selânik'i almak, hâlâ Arnavutluk ve Karadeniz sahillerinde de bazı kaleleri zaptetmek üzere besledikleri emeldi. Mamafih Venedikliler hayli kurnaz davranarak açıktan açığa Osmanlı'lara cephe almadılar. Gemilerine Venedik bayrağı yerine Papalık ve Burgondiya bandıralarını çektiler.

İşte bu sebep ve tesirler altında Macar Kırallık Meclisinde yapılan müzakerelerden sonra Türk'lerle aktedilen muahedenin bozulduğu ilân edildi. Mecliste harbe taraftar görünmiyen Jan Hunyad da, Bulgaristan Türklerden alınınca oraya kıral tâyin edileceği vaadiyle avutulup kazanıldı.

Muahedeyi bozan Macar ve Leh Kıralı Ladislas, Leh Diyetine gönderdiği mektubunda; Türk'lerin, muahedenin Sırp kalelerinin teslimine ait maddelerini yerine getirmediğini ileri sürerek bunu muahedeyi bozuş sebebi arasında göstermekteydi. Halbuki Sırp Despotu Brankoviç 22 ağustosta merkezi Semendire şehrine girmişti. Türk'ler muahede şartlarını tam mânasiyle yerine getirmiş bulunuyordu. Zaten 1 eylûlde Tuna'yı aşacağını ilân eden Macar Kıralı Ladislas, Macar Meclisindeki müzakerelerde Kardinal Çezarini'ye uyarak harbe taraftarlık edenlerin ön safına geçmiş vaziyetteydi.

Kıral Ladislas Segedin muahedesini bozduğu sırada, esasen bir hıristiyan ittifakı mevcut vaziyetteydi. Zaten müttefik kuvvetler 1443 kışında İzladi Derbendi'nde Türk ordusunu yenmişler ve zaferi müteakip ertesi sene yeniden harekete geçmek üzere memleketlerine gitmişlerdi. Sulhun akdi, ittifakı bozmamıştı. Binaenaleyh Macar Kıralı muahedeyi bozup da harb kararını ilân edince, müttefikler tekrar bir araya gelmiye başladılar. Üstelik 1443 kış harekâtına katılanlardan başka yeni iltihaklar da vukubuldu. Böylece Macar, Eflâk, Sırp, Polonya, Hırvat, Alman, Papa ve Venediklilerden mürekkep bir Haçlı müttefikler ordusu meydana geldi. Papa ve Venediklilerin deniz, diğerlerinin de kara kuvvetleri Haclı ordusunu teşkil ettiler. Çanakkale önündeki Haçlı donanmasına iki Bizans kadırgası iltihak etmekle beraber, Bizanslılar kendilerini harbe taraftar göstermemiye çalışıyorlardı.

Segedin muahedesi feshedilir edilmez Haçlı ordusu harekete geçemedi. Gerek muahedenin bozulması meselesi üzerindeki münakaşalarla, gerekse müttefiklerin bir araya gelebilmesi için biraz zaman kaybedildi.

Segedin muahedesiyle eski mevkiine kavuşan Sırp Despotu Jorj Brankoviç, muahedenin bozulmasını istemediğinden harb hazırlığından Osmanlıları haberdar etti. Murat da Jorj Brankoviç'ten aldığı haber dolayısiyle Karaman

Divân

(İlâve : 49)

★

«Divan», aslında Farsça bir kelime olup İslâm fütûhatının ilk yıllarında Arap diline geçmiştir. Tetkiklere göre, eski Suriye ve Mısır'da Yunanca olarak tutulan umumî hesap defterlerinin örnekleri bilâhare İran'a da intikal etmiş ve bunlara Pehlevî dilinde «Devan» adı verilmiştir. İşte İslâm ordularının İran'a girdiği ilk zamanlarda bu defterleri gören Arap'lar ayni şekilde defter tutma usulünü ve tâbirini de alıp benimsemişlerdir.

*

Abbasî devletinde bu tabir malî işlerle uğraşan daireye «Divan-ül-zıman» denilerek alem olmuş; daha sonraları mânası genişleyerek daha yüksek bir makamı gösteren «Divan-ül-Tevki'» ye yerini vermiş ve bu isim altında muhtelif devlet daireleri birleştirilmiştir.

Müslüman Türk devletleri arasında Divan teşkilâtı; hükümdarın iştirâk etmediği takdirde vezirinin başkanlık ettiği Divan kastedilerek Selçuklularda Divan-ı Âli; İlhanlı'larda Divan-ı Kebir; Memlûk'lerde Divan-ı Sultan tâbirleri ile görülmektedir.

Bütün bu divanlar, teşkilât ve yetki bakımından birbirlerine benzemekte olup, teknik ve askerlik işleri dışında kalan bütün devlet işlerini idare eden birer merkezdi.

Osmanlıların ilk devirlerindeki divanları hakkında fazla bir malûmat mevcut bulunmamakla beraber, Osmanlı devletinin yarı bağımsız olarak teşekkülünden itibaren, Selçuklu ve İlhanlı devletinin divanları örneğinde bir divan kurduğu ve burada zamanının ihtiyacına göre kanunlar yapıldığı anlaşılmaktadır.

Şimdilik elimizde her ne kadar, Fatih Sultan Mehmet'den evvele ait bir devlet kanunâmesi yoksa da, gerek bu kanunnâmeye dayanarak, gerekse vukuatı gözden geçirerek kuruluş devrindeki Osmanlı divanları hakkında az çok bir bilgi edinmemiz mümkündür.

Geleneklere göre; Osman Gazi'nin Karacahisar'ın fethinden sonra buraya kadı

→

tâyin etmesi ve küçük devletinin arazisini sınıflandırması, vergi sistemini kurması, Karacahisar'a Orhan Beyi, Bileciğe diğer oğlu Alâaddin Beyi, Eskişehir'e biraderi Gündüzalp'ı, İnönüne Aygutalp'ı, Yarhisar'a Hasanalp'ı, İnegöle Turgutalp'ı sancakbeyi yapması teşkilâtlanmada ilk adım olarak kabul edilmektedir. Diğer taraftan Asporçe hatunun vakfiyesindeki bir kayda göre de, vezirinin Hacı Kemalettinoğlu Alâaddin Paşa olduğu anlaşılmaktadır.

Orhan Bey zamanında Bursanın fethiyle daha da büyüyen, kuvvetlenen ve yeni bir merkeze sahibolan devletin, yeniden bir düzene konduğunu, mülkî ve askerî idaredeki gelişmeler gösterilmektedir. Bu devrede, bütün askerlik işlerinden mes'ul mânasına bir Beylerbeylik makamının ihdâs olunduğu ve Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Beyi paşa ünvaniyle Beylerbeyi yaptığını görüyoruz. Orhan Bey diğer oğullarını da Sancak Beyi ve her kazaya da bir kadı tâyin etmiş; Bursa'da istiklâl âlâmeti olan para kestirilmiş, divan ve muhtelif devlet daireleri çalışmaya başlamıştır. Onun için teşkilâtlanmayı kanunlaştıranın Orhan Bey olduğu muhakkaktır.

Osmanlıların ilk devirlerindeki divan, padişahın toplantıya herhangi bir sebeple gelmediği takdirde ulema sınıfından olan vezirinin riyasetinde her gün sabah namazını müteakip, mehterhane tarafından vurulan nöbet ayakta dinlendikten sonra işe başlar; askerî mevzular haricinde devlete ait günlük meseleler konuşulur, karara bağlanırdı.

Divan'da padişah ile vezirinden başka kazasker, defterdar ve nişancı da âzâ olarak bulunurdu. Öğle üzeri divan tatil olunur ve öğle yemeğini padişah, vezirlerile beraber yerdi. Nitekim bu husus Fatih Kanunnâmesinde, «Cenâb-ı Şerifin ile kimesne taam yemek kanunun değildir, meğer ehli ayalimden ola. Ecdâd-ı izamım vüzerası ile yerleşmiş, ben ref' eylemişimdir.» denilerek teyid edilmiştir.

Orhan Bey zamanında, askerî işler bir beylerbeyi tarafından idare edilir ve bu

→

→

hususları beylerbeyi doğrudan doğruya padişahla müşavere ederdi. Yine bu devirde, devletin askerî kuvvetini teşkil eden âşiretlerin atlı erkeklerinden gayrı, Vezir Alâaddin Paşa ile Kadı Cendereli Kara Halil'in tavsiyeleri ile yaya ve müsellem teşkilâtı kurulmuş ve Birinci Murat zamanında da geliştirilen Acemi Ocağı ile Yeniçeriliğin temeli atılmıştı.

Murat Bey zamanında Edirnenin zaptolunmuş bulunması devletin idare sisteminde bir değişikliği icabettirmiş ve Rumeli Beylerbeyliği ihdâs olunarak askerlikle alâkalı elemanların Edirneye geçtikleri ve böylelikle Edirne'nin bir askerî merkez haline getirildiği görülmüştür.

Yıldırım Bayezit zamanında, Cendere - lizâde Ali Paşa'nın «Veziriâzam» ünvanını aldığı divanda ikinci bir vezirin bulunduğu devrede Osmanlı divanının tam bir merkeziyet sistemine doğru gittiği, askerliğe ait meselelere de hâkim olması ile anlaşılır.

Fetret devrinden muzaffer çıkan Çelebi Mehmet zamanında da divan aynı şekilde devam etmiştir. İlk zamanlarda tek vezirin başkanlığında toplanan divandaki vezirler adedinin zaman zaman iki ve üçe çıktığı görülür. Divanda dört vezirin bulunması Fatih Sultan Mehmet devrinde başlamış, bu adedin sonraları sekize kadar yükseldiği olmuştur.

*

Osmanlı divanı hakkında en geniş malûmat İkinci Murat zamanına aittir. Bu devrede şarka bir seyahat yapmış olan Bertrandon de Labruguière; Edirne sarayında növbet vurulmasını, Padişahın Milân elçisini kabulünü, vezirleri ve beylerbeyileri şöyle anlatır: «... Elçi içeriye girince, kapının yanına oturttular. Burada divanın kurulması için Padişahın dairesinden çıkıp gelmesini bekliyen birçok kimseler vardı. Üç vezir ile, Rumeli Beylerbeyi ve sair beyler gelince Padişah dairesinden çıktı. Maiyetindekilerle büyük bir divanhaneye nâzır dairenin kapısına kadar gittiler ve döndüler Burada Rumeli Beylerbeyi Padişahı bekliyordu. Padişahın arkasında koyu kırmızı bir kaftan, onun üstünde işlemeli yeşil bir hil'at vardı.

Padişah büyük divanhanenin köşesindeki tahta doğru yürüdü. Bu sırada mehterler çalgı çalmıya ve eski padişahların kahramanlıklarına dair türküler çağırmı-

→

→

ya başladılar. Çalgı susunca padişah oturdu. Vezirler de geldiler, biraz ötede oturdular. Divanda bulunmaları mutad olanlar da geldiler, bunlar mümkün mertebe uzakta duvarın dibinde durdular.

Herkes yerini aldıktan sonra Bosna kıralına mensup biri takdim edildi. O da vezirlerin yanına getirildi. Bu zât Bosna tacının kendisine ait olduğunu söylüyor, gasbedene karşı padişahın yardımını rica ile mutavaatını arzediyordu. Daha sonra yirmi kadar olan zâdegân yüzleri padişaha dönük olduğu halde divanhane önünde durdular. Bunlar Türk sarayında Ulah memleketinin rehineleri idi.

Divanhanenin ortasında içlerinde biraz koyun eti ile pilâv bulunan yüz kadar kap vardı. Bunlar padişah gelmezden evvel oraya konulmuştu.

Biraz sonra Milân elçisi de çağrıldı, hediyeleri de arkasından getiriliyordu. Hediyeler evvelâ yemek tabaklarının yanlarına konuldu. Sonra padişahın görmesi için konuldukları yerlerden alınarak tahtın önünden geçirdiler. Bu sırada elçi de mihmandarı ile Padişahın huzuruna doğru ilerliyordu. Tahtın basamaklarına yaklaşınca hürmetle eğildi. Padişah ayağa kalktı, tahtından iki basamak aşağıya indi. Elçi padişahın elini öpmek istedi. Sultan Murad nezaketen müsaade etmedi. «Komşusu ve aziz kardeşi Milân dükasının sıhhatini» sordu. Sıhhat ve afiyette olduğu arz edildi. Bundan sonra merasime göre, elçi yüzü padişaha dönük olduğu halde geri geri çekilerek Bosna Beyinin yanında durdu. Padişah hâlâ ayakta idi. Elçi oturunca o da tahtına oturdu. Elçinin mihmandarı bizlere de Bosna Beyinin yanında yer gösterdi.»

İkinci Murat devrinde de devam eden növbet vurma usulünü Fatih Sultan Mehmet kaldırmıştır.

*

Osmanlı İmparatorluğunun kuruluş devrine ait ele bir tek kanunnâme geçmemiş olmasına rağmen bu zamana ait müteaddit kanunnâmelerin bulunduğu ve Fatih devrinde bunların toplattırılarak tetkik edildikten sonra yeni bir kanunnâme ortaya konulduğu, Fatih'in kanunnâmesindeki şu satırlardan anlaşılır: «Bu kanun, bu kanunnâme, atam ve dedem kanunudur ve benim dahi kanunumdur. Evlâdr kiramım neslen badelnesil bununla amil olalar.»

«Meratîbi âyan ve ekâbir beyanında - dır» kısmında ise; «Vüzera ve ümeranın

→

→

vezir-i âzam başıdır. Cümlenin ulusudur. Cümle umurun vekil-i mutlakıdır ve malının vekili defterdarımdır ve olnâzırdır ve oturmada ve durmada ve mertebede vezir-i âzam cümleden mukaddemdir. Ve Şeyhülislâm ulemanın reisidir ve mualimi sultan dahi kezalik serdar'ı ülemadır. Vezir-i âzam anları riayeten üstüne almak münasiptir. Ama Müftü ve Hoca sair vüzeradan bir nice tabaka yukarıdır, ve tasaddur dahi ederler.

Ve bir cemiyet-i âli ve bir mecmaı ahali olsa ehli divana aharden adem koşmasın. Evvelâ vüzera, anlardan sonra kazaskerler andan sonra defterdarlar, andan sonra yeniçeri ağası vesair üzengi ağaları miri âlem ve kapıcıbaşı ve mirahor oturur.

Ve divan-ı hümayunda sadırda oturmak vüzeranın ve kazaskerin ve defterdarların ve nişancıların yoludur. Evvelâ vüzera oturur bir canibe kazaskerler anların altına defterdarlar otururlar ve ol bir canibe nişancı oturur.

Ve divan-ı hümayunumda taamda vezir-i âzam ile başdefterdar vesair vüzera ile defterdarlar ve nişancı yiyeler ve kazaskerler başka yerler.

Vezir-i âzam önünden kalkan taam çavuşbaşına, yoldaşlarla yesin ve ol vüzera önünden kalkan taam reisülküttaba, neferleri ile yesin ve kazaskerler önünden kalkan taam kapıcılar kethüdasına verilsin.

Cenabı şerifim ile kimesne taam yemek kanunum değildir. Meğer ehli ayalimden ola, ecdad-ı âzamım vüzerası ile yerlermiş ben refeylemişimdir.»

Yukarıya divan ve divan erkânına ait bâzı kısımlarını aldığımız kanunnâmede bir de, «umuru saltanata müteallik tertip beyanındadır» kısmında «evvelâ bir arz odası yapılsın, cenabı şerifim pesi perdede oturup haftada dört gün vüzeram ve kazaskerlerim ve defterdarlarım rikâbı hümayuna arza girsinler.» denildiğinden Fatih'in divan'a riyaset etmediği anlaşılmaktadır.

Abdurrahman Şeref ve Ahmet Rasim Beyler «Sultan Mehmet, Çandarlı Halil Paşayı katlettikten sonra hey'eti devlete bizzat riyaset ederdi. Gedik Ahmet Paşanın veziri âzamlığında bir gün üstübaşı fersude bir Türkmen meclis esnasında içeriye girerek: Pesi sizden şehriyar-ı bahtiyar olan hanginizdir? diye sual ettiğinde bu hal Fatih'in hayretini mucip olmuş-

→

→

tur. Ahmet Paşa bunun üzerine divanın yani hey'eti devletin vüzeraya bırakılmasına padişahın muvafakatini almış ve bu cihetle idareî devlet sadrazamın uhdesine geçmiştir. Bundan böyle Sultan Fatih vüzeranın oturduğu mahalle nâzır ve önüne kafes mevzu' hususî bir mahalle oturduğu gibi bu âdet hayli zaman diğer padişahlar tarafından da kabul edilmiştir» derler.

Netice itibarile padişahların divana iştirâkleri usulünü kaldıran Fatihtir.

Divana bakan kafesli pencereye gelince; evvelce Edirne sarayında böyle bir pencerenin mevcut olmadığı, Silâhtar Tarihinin 1068 senesi vukuatını anlatan kısmında ise bunun Dördüncü Mehmet zamanında yeniden ihdas edildiği şöyle bildirilmektedir:

«Padişah hâzretleri ecdadı izâmları gibi cem-î umuru şer'iye ve örfiyeyi vükelâyı devlet kullarına tefviz buyurduk. larından gayrı ihkakı hukuku ibatta kemali ihtimamı şahanelerinden naşi halkın dâvâ ve nizaların verayı kafesten bizzat Sem-i şerifleri ile istima ve keyfiyeti ahvallerine vukuf ve ittilâ' için ferman-ı hümayunları ile sarayı Edirne'de vaki divanhaneye nâzır kalın duvarı yardırıp bir köşk ihdas ve penceresine kafes dahi vazolundu.»

*

Divan; devlet işlerini idare eden merkez manâsına geldiği gibi, herhangi bir mevzu üzerine hazırlanmış eserlere ve şairlerin seçme şiirlerini toplayan mecmualara da verilmiş. «Meselâ: Divan-ı Lûgatüt Türk; Divan-ül hamse gibi»; sonraları ise bir şairin manzum yazılarını toplayan kitaba alem olmuştur.

Hükümdarın veya sadrazamının oturduğu sedirden galat olarak Avrupa dillerine de geçen bu kelime bugünün geniş çe sedirleri için kullanılmaktadır.

Bir de divan durma tâbiri vardır ki; Bu bir âmir huzurunda elleri önde ve göbek hizasında kavuşturulmuş olarak ihtiram vaziyetinde ayakta durmak manâsını ifade ederdi.

Bibliyografya : İslâm Ansiklopedisi. Bertradon de Labruguière; Şarka seyahat. M. Z. Pakalın; Tarih deyimleri kılavuzu. İsmail Hakkı Uzunçarşılı; Osmanlı devleti saray teşkilâtı, Osmanlı devlet teşkilâtı, Osmanlı tarihi, Zarif Orgun; Kubbealtı ve yapılan merasim.

harbinde daha fazla ileri gitmiyerek Karamanoğlu ile uyuşma yolunu tuttu.

Macar Kıralı hazırlıklarını tamamladıktan sonra 1 eylûlde Segedin'den hareket etti. Kıral Ladislas'ın maiyetinde Macar ve Lehlerden mürekkep onbeş bin kişilik kuvvet mevcuttu. Bunun yarısı Polonyalı, yarısı da Macar ve diğer milletlerin askerleriydi. Ordunun ağırlıklarını taşıyan iki bin araba arkadan onları tâkibediyordu. Kıralın kıymetli eşyasını ise ikiyüz elli araba taşımaktaydı. Kıral Ladislas, Segedin'den yürüyüşe geçtiği zaman güney doğu istikametinde ilerliyerek 16 eylûlde Orsova'ya vardı. Jan Hunyad dört bin seçme zırhlı süvari ile burada esas kuvvetlere iltihak etti.

Orsova'da yapılan toplantıda, Türklere karşı muvafakiyetleriyle şöhret kazanan Jan Hunyad Haçlı ordusunun başkumandanlığına tâyin edildi. Aktedilen harb meclisinde ilk plânda yapılacak işler, takibedilecek yol ve hedef meselesi görüşüldü. Kıral Ladislas'ın maksadı Osmanlıların merkezi Edirne'ye yürümekti. Fakat Balkan dağlarını aştıktan sonra Meriç vadisinden ilerlemeyi tehlikeli gördüğünden önce Varna'nın zaptını düşündü. Varna'da donanma ile de işbirliği yapılacak ve zafere daha emin adımlarla ilerlenecekti. Bu kararı müteakip Orsava'dan kalkan Haçlı ordusu 18 - 22 eylûlde Tuna'yı aştı.

Hıristiyan müttefiklerin harp ilânı ve giriştikleri hazırlıklar Osmanlılar tarafından haber alınınca, Osmanlı devlet merkezi Edirne'de endişeli bir hava esmiye başladı. Zaten 1444 yazı boyunca kararsız ve telâşlı bir hava mevcuttu. Osmanlı devleti Niğbolu'dan beri ilk defa çok mühim hıristiyan tehdidi karşısında bulunuyordu. Seçme askerlerden mürekkep ve iyi hazırlıklı düşman ordusu karşısında işi çok ciddî tutmak lâzımdı. Oniki yaşındaki padişah İkinci Mehmet henüz pek küçük ve tecrübesizdi. Böyle bir tehlikeyi bu çocuk padişah değil, üstün kumandanlık kabiliyetine sahibolan Murat altedebilirdi. Onun için bilhassa Veziriâzâm Çandarlı Halil Paşa'nın çalışmalariyle İkinci Murat Manisa'dan ordunun başına geçmek üzere dâvet edildi.

Murat, nihayet oğlunun dâvetine icabet ederek süratle Anadolu askerini emrinde topladı. O sırada çoğu Papa ve Venedik gemilerinden mürekkep 35 gemilik bir Haçlı filosu Çanakkale boğazı önünde bekliyordu. Haçlı donanması Türk'lerin şimdiye kadar kuvvetlerini Rumeli'ye naklederken takibettikleri su yolunu kesmiş bulunuyordu. Buradan Rumeli'ye geçmek imkânsızdı. Murat, Çanakkale boğazının düşman filosu tarafından tutulduğunu öğrendiğinden hareketini düşmandan gizliyerek süratle İstanbul boğazına geldi.

Murat İstanbul boğazına gelinciye kadar Veziriâzâm Halil Paşa, yeniçeri, topçu, cebeci ve Rumeli askeriyle İnceğiz'de bekliyordu. İkinci Murad'ın boğaza ulaştığını haber alınca bugünkü Rumelihisarı'nın bulunduğu yere geldi. Murat da karşıda Anadoluhisarı kenarında Göksu'da idi. Rumelihisarı'nın bulunduğu mevkie Halil Paşa'nın getirdiği toplar kondu. Böylece tarihte ilk defa İstanbul boğazı top ateşi ile kontrol altına alınmak istendi. Geçişe mâni olmıya yeltenen iki Bizans kadırgasından bir tanesi topçu kumandanı Saruca'nın top ateşiyle batırıldı, ötekisi de hasara uğrıyarak İstanbul'a doğru kaçtı.

Murat, maiyetindeki kırkbin kişilik Anadolu askerini, topçunun himayesinde, asker başına bir düka altını vermek suretiyle Ceneviz gemileriyle karşıya geçirdi.

20 ekim 1444 te Rumeli'ye ayak basan Murat, bu geçişin emniyetle başarılmasında hizmeti dokunan topçu kumandanı Saruca'ya ihsanlarda bulundu. Geçişi Edirne'ye müjdelemek için Kapıcıbaşı ile Muhtesipzade acele yola çıkarıldılar. Murat Edirne'ye yaklaşınca kendisini devlet adamları ve halk sevinçle karşıladı. Fakat eski sultan Edirne'ye girmiyerek şehrin civarında konakladı.

Rumeli'ye gelinciye kadar ordunun harekâtının gizlenmesine dikkat edildi. Fakat geçişten sonra artık buna sıkıca riayete lüzum kalmamıştı. Zaten Murat idaresindeki Anadolu kuvvetlerinin karşıya geçişi; Bizans'ın yanı başında cereyan etmişti. O arada iki ge-

misinin harekâtından başka Bizans müdahalesi de vukubulmadı. Macarların müttefiki olan Bizanslılar, İstanbul surları yakınından sancak ve bayraklarını dalgalandıra dalgalandıra ilerliyen Türk ordusunu seyretmekten başka bir şey yapamadılar.

Murat Edirne civarında fazla kalmadı. Türk ordusunun başkumandanlığını ele alarak gelişi gibi süratle Varna üzerine yürüdü. Sultan Mehmet ve Veziriâzâm Çandarlı Halil Paşa payitahtı muhafaza etmek üzere Edirne'de kaldı.

Haçlı ordusu da Tuna'yı aştıktan sonra Balkan dağlarının kuzey eteklerini takibederek Varna'ya doğru ilerledi. Jan Hunyad Macar süvarileri ve Haçlılara katılan Eflâk askerleriyle önde yol alıyordu. Kıralın ihtişamını gösteren eşya ile dolu ağırlık ise Severin'den itibaren Tuna yolunu takibetmekteydi. Haçlılar harekâtlarını bir din harbi kisvesine bürüdükleri halde, rastladıkları Rum ve Bulgar kiliselerini de tahripten geri kalmıyorlardı. Yolları boyunca rastladıkları Türk'leri ise insafsızca kılıçtan geçiriyorlardı.

Haçlı ordusu Tuna'yı aştıktan sonra, ilk gün Kladuva'ya geldi. Buradan Vidin, Rahovra yolunu takiben 14 ekim 1444 te Niğbolu önüne ulaştı. 1443 kışında Haçlı ordusu karşısında muvaffakiyetsizliğe uğrayan Rumeli Beylerbeyi Kasım Paşa'nın yerine ikinci defa aynı makama getirilmiş olan Şahabettin Şahin Paşa, Haçlılar Tuna'yı aşınca karargâhını Eskihisar'da kurdu. Haçlıların Balkan geçitlerinden güneye sarkmalarını önlemek için bütün geçit yerlerini tahkime koyuldu. Bir taraftan da Niğbolu beyi, Firuz Bey oğlu Mehmet Bey ile teması muhafaza ederek düşmanın ilerleyişini yakından takibetmekteydi. Şahabettin Şahin Paşa Sultan Murad'ın hareket haberini alınca Yanbolu'dan az ileride Rumeli ordusuyla ana kuvvetlere iltihak etti.

Haçlılar Niğbolu'ya gelince Eflâk Beyi Vlad Drakul beşbin kişilik (Halkondil'e göre onbin) kuvvetle esas orduya iltihak etti. Eflâk Beyi Haçlı ordusunun sayısının azlığını görünce, Macar Kıralını bu seferden vazgeçirmek istedi. Hattâ kıralla aralarında münakaşa dahi cereyan etti. Haçlılar Niğbolu'yu zaptetmek istedilerse de, Firuz Bey oğlu Mehmet Bey tarafından müdafaa edilen ve Haçlılara karşı çok iyi dayanan Niğbolu'yu ele geçirmiye muvaffak olamadılar.

Niğbolu'yu alamıyan Haçlılar burada daha fazla zaman kaybetmiyerek yollarına devamla 24 ekimde Yenipazar'a geldiler. Burada bir beyanname neşrederek Şumnu, Petriç, Kvarna, ve Varna'nın teslim olmalarını, aksi takdirde muhafızlarının kılıçtan geçirileceklerini ilân ettiler Haçlılar önlerine gelen yerleri zaten tahribediyor ve muhafız Türkleri öldürüyordu. 26 ekimde Şumnu'ya vardıkları zaman burada kalenin muhafızlariyle Macar'lar arasında çok şiddetli

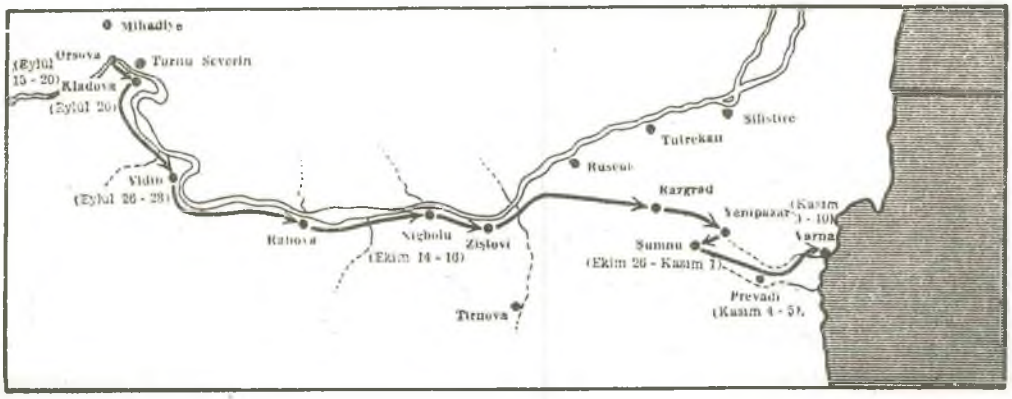

Türk ordusunun Varna'ya geliş yolunu gösteren kroki

Varna meydan muharebesini tasvir eden bu tablonun aslı Askerî müzemizdedir.

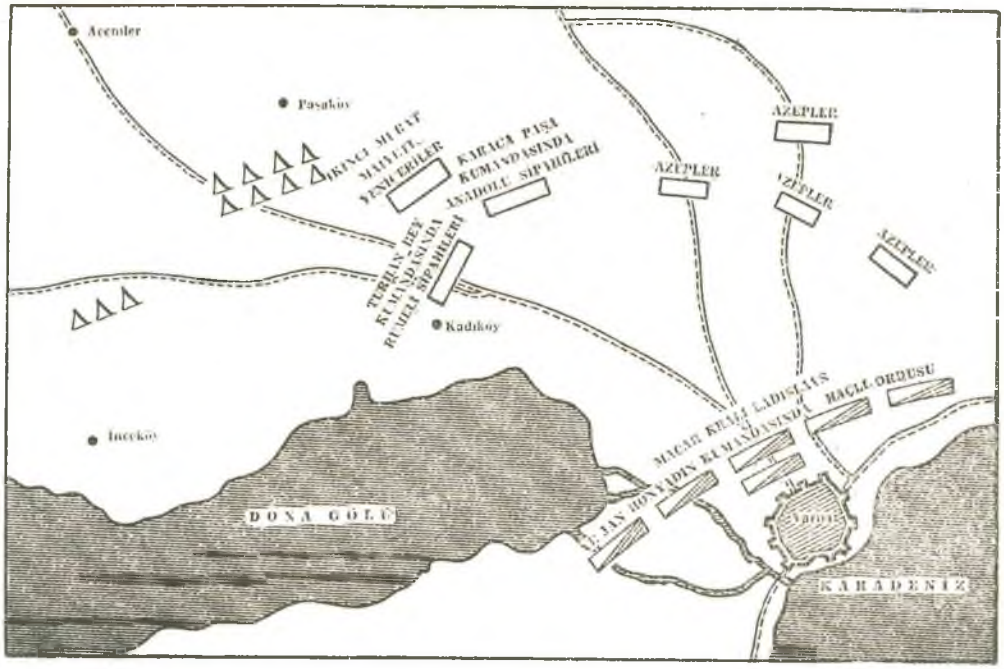

Varna meydan muharebesinde orduların vaziyetini gösteren kroki

çarpışmalar oldu. Bu kanlı vuruşmada bir hayli Türk askeri telef oldu. Düşmana teslim olmıyan muhafız Türk askerlerinden bazıları kendilerini kayalardan aşağıya atarak intihar ediyorlardı.

Şumnu'dan sonra Varna'yı ilk hedef olarak gözeten Haçlılar doğu istikametinde yürüyüşlerine devamla 3 kasım 1444 te Varna önüne ulaştılar; şehrin kuzeyinde ordugâhlarını kurdular. Akşama doğru Murad'ın idaresindeki Türk ordusunun Varna'nın pek yakınına geldiğini duyarak müthiş irkildiler. Türk ordusunun başına geçen Sultan Murat Haçlıların hiç ummadıkları bir anda karşılarına dikilmiş bulunuyordu.

Murat, İstanbul boğazından aşıp Rumeli'ye geçince doğruca geldiği Edirne civarında fazla vakit geçirmiyerek süratle kuzey istikametinde ilerlemiş, Yanbolu yakınında Rumeli askerinin de iltihakını müteakip Haçlıları karşılamak üzere, Varna'ya teveccüh etmişti. Haçlıların niyet ve plânlarını öğrenen Murat onları Varna önünde kıstırmış bulunuyordu.

Bir körfezin dip tarafında hafif çıkıntılı bir burun üzerine kurulmuş olan bulunur. rine kurulmuş olan Varna şehrinin batısında Devina gölü bulunur. Şehirle göl orası, gölden körfezin güney ağzındaki Galata (Kalliak - re) mevkiine kadar uzanan sahanın mühim bir kısmı bataklıktır. Varna'nın kuzey batısında üçyüz metreye kadar yükselen tepeler mev - cuttur. Şehre uzanan yollar bu tepelerle Devina gölü arasından geçer. Şehrin ö - nündeki körfezin kuzey ağzında bulunan Makropolis, Haçlılar tarafından zapte - dilmişti; buradan kuzey doğuya doğru uzanan sahil düzlükleri Haçlı ordusu için çekilmeye müsait yegâne saha vaziyetindeydi.

İki tarafın harp nizamı

Türklerin Varna önlerine geldiğini gören Haçlılar muharebe için alınacak tedbirleri görüşmek üzere bir harp meclisi topladılar. Bu mecliste, Kardinal Jülyen Çezarini, Eğri ve Varadin piskoposları, Haçlı ordugâhının ö - nünde hendekler ve arabalardan istihkâmlar kurarak Türk'lerin hareketini beklemek fikrini ileri sürdüler. Fakat başkumandan Jan Hunyad ile Kıral Ladislas düz sahada çarpışmak istedikle - rinden kendi fikirlerini kabul ettirdiler.

Haçlı ordusunnu başkumandanı Jan Hunyad kademeli bir sistem tatbik etmiyerek, tek sıra denecek şekilde bir nizam tutturdu. Ordusunun sol yanını Devina gölü kenarındaki bataklığa dayadı. Bu kısımda Macar ve Ulah askerleri vardı. Bataklık saha Haçlı ordusunun sol yanının çevrilmesini önleyecek tabiî bir mâni vaziyetindeydi. Jan Hunyad buradan itibaren sıraladığı Haçlı ordusunun sağ yanını, kuzey istikametindeki dağ eteklerinden hücum edecek kuvvetler tarafından çevrilmemesi için biraz geriye aldı. Sağ kanadın a-

Varna meydan muharebesi (Macar tarihinden)

çıklığını gözönünde bulundurarak kuvvetlerinin mühim kısmını bu tarafa yığdı. Bayraktar Franko ile Eğri Piskoposunun muhafazasına bırakılmış olan büyük ve siyah Macar bayrağı sağ yanın hemen gerisinde dalgalanıyordu. Jülyen Çezarini'nin kumandasındaki askerin bir kısmı Franko ile Eğri Piskoposunun emrine verildi.

Haçlı ordusunun mühimmatı Lasko Bobric'in emri altında olmak üzere ordunun geri tarafına yerleştirildi. Varadin Piskoposu emrindeki kuvvetler de mühimmat birliklerinin ön tarafında onların muhafızı vaziyetinde yer almıştı. Kıral Ladislas, Etiyen Batar tarafından taşınan Sen Jorj bayrağı altında ve elli süvari ile muhafaza edilmiş olduğu halde ortada bulunuyordu. Başkumandan Jan Hunyad muharebeyi idare için seyyal bulunmayı tercih etmişti. Haçlı ordusunun dizileri ile Varna surları arasında bin adımlık bir mesafe mevcuttu. Haçlılar, Sen Marten yortusundan bir gün evvel bu düzeni alarak, harbi yortu gününe rastlatmayı uğur saydılar.

Varna meydan muharebesinde yıldızı sönen; Jan Hunyad

Haçlıların bu nizamına mukabil Türk ordusunun başkumandanı Murat ise kademeli olarak tertibat aldı. Kuvvetlerin en mühim kısmını iki sıra üzerine yerleştirdi. Harp Rumeli'de olduğundan usûl mucibince Rumeli Beylerbeyi, Rumeli askeriyle sağda, Anadolu Beylerbeyi Güvey (Güyeğü) Karaca Bey de Anadolu askeriyle sol cenahta yerlerini aldılar. Varna harbinde Osmanlı sağ cenahına kumanda eden Rumeli Beylerbeyi olarak muhtelif kaynaklarda başka başka isimler zikredilir. Bu arada Karaca Bey, Davut Bey ve Turhan Bey gibi kimseler Rumeli Beylerbeyi olarak gösterilirlerse de son tetkiklerden, o sırada Şahabettin Şahin Paşa'nın Rumeli Beylerbeyi, Davut Beyin de onun emrinde «nefir-i âm askeri» kumandanı sıfatiyle muharebeye katıldığı anlaşılmıştır. Türk ordusunun başkumandanı İkinci Murat, yanında yeniçeriler olduğu halde ortada üçüncü sırayı teşkil eden bölümde bulunuyordu. Başkumandanın muharebe idare yeri biraz yüksekçe bir tepe üzerindeydi.

Padişahın bulunduğu yerin önüne bir hendek kazılmış ve etrafına çakılan kazıklarla muhafaza altına alınmıştı. Sultan Murat bu hendeğin kenarına uzun bir mızrak diktirmiş, mızrağın ucuna da karşısındaki düşman kumandanlarının bozduğu muahede nüshasını astırmıştı. Mızrak ucundaki kâğıt parçası, yeminli muahedeleri bozanların kimler olduğunu ve böyle şeylere tevessül edenlerin taşıdıkları mesuliyeti harp meydanındakilerin zihinlerine nakşeden en kuvvetli bir vesikaydı.

Varna muharebesine her iki taraftan iştirak eden kuvvetlerin miktarına dair katî bir rakam vermek hayli müşkildir. Zira şimdiye kadar bu hususta birbirinden hayli farklı sayılar yazılmıştır. Hıristiyan kaynaklar mağlûbiyetlerini mâzur gösterebilmek için Haçlı ordusunu çok azaltmışlar, Türkler'inkini de

aksine yükseltmişlerdir. Hıristiyan ve Türk kaynakları ayrı ayrı ele alınınca Haçlı ordusu için yirmibeş binle 80 bin, Türk ordusu için de 40 binle 125 bin arasında değişik rakamlar verildiği görülür. Murad'ın Rumeli'ye geçmek üzere Anadolu'dan 40 bin kişiyle hareket edişi ve Murat devrinde Kapıkulu askerinin 6 ilâ 10 bin kadar oluşu gözönüne getirilirse; Varna harbine iştirak eden Türk ordusunun 60 binden aşağı olmıyacağı neticesine varılır. Haçlı ordusuna gelince; muhakkak ki Türk ordusu ile denk sayıdaydı.

Tarihin en mühim meydan muharebelerinden biri olan Varna savaşı, 10 kasım 1444 sabahı ilk taarruzu Türk'lerin yapmasiyle başladı. Türk başkumandanı azepleri ve akıncıları düşmanın en zayıf tarafı olan sağ kanada doğru ileri sürdü. Öğleye doğru savaş şiddetli bir devreye girmeye yöneldi. Düşmanın başkumandanı Jan Hunyad yanına Eğri Piskoposunun alayını da alarak sağ kanat üzerine yüklenen Türklere karşı yanaşık düzende taarruza geçti. Haçlı süvarileri zırhlı olduğu için az telefat veriyor ve bu yüzden Türkler müşkül vaziyete düşüyordu. Jan Hunyad'ın yanında bulunan Grosvaradin Piskoposu ile Kardinal Jülyen Çezarini'nin alayları da taarruza kalkınca, Türk'lerin akıncı ve azepleri bozularak gerilemiye başladılar. Karaca Beyin kumandasında bulunan Anadolu sipahileri o sırada harbe katılmak üzere hazırlıklarını ikmal etmiş gibiydi. Karaca Bey vaziyetin hayli kötüye gittiğini gördüğünden sipahileri derhal harbe soktu. Anadolu sipahileri Jan Hunyad'ın tarafına doğru taarruza geçti. Bu hücum karşısında Hırvatlar gerilemiye başladı. Kardinal Çezarini'nin alayı yine Jan Hunyad'a yardıma koştuysa da Karaca Bey'in taarruzu tesirini gösterdiğinden düşmanın sağ kanadı çökmiye yüz tuttu. Türk sol kanadındaki taarruz iyi inkişaf ettiğinden

Varna meydan muharebesinde Macar Kıralı Ladislasın ölümü (Ricaut'dan)

düşman ordugâhına kadar kovalandı. Haçlıların sağ kanadı geri çekilmekle beraber savaşlar çok şiddetli cereyan ediyordu. Türk baskısı Haçlı ordugâhına kadar ilerleyince bu bölümdeki Haçlıların bir kısmı Varna'nın içine doğru geri çekilmek istediyse de şehrin kapılarını kapalı bulduklarından mukavemete devam zorunda kaldılar.

Varna'da maktûl düşen Macar Kıralı Ladislas

Ladislas'ın arması

Sağ kanat kuvvetlerinin müşkül vaziyete düşerek gittikçe eridiğini gören Jan Hunyad Kıral Ladislas'ın kumandasındaki alayları da alarak Bosna Piskoposu ile birlikte ileri atıldı. Jan Hunyad'ın çok şiddetli saldırışları karşısında bu defa Osmanlı sol cenahı arka tarafındaki tepelere doğru geriledikten başka, Anadolu sipahileri de savaş meydanından dışarı itilmişti. O sırada sol cenahla merkez bölümü arasında meydana gelen boşluktan içerilere ilerleyen düşman askerleri yeniçerilerin tuttuğu hatta kadar sokuldular ve taarruzlarının en şiddetlisini Osmanlı karargâhına yönelttiler.

Vaziyet çok ciddî idi. Merkez bölümünde başgösterecek panik derhal diğer hatlara da yayılır ve böylece harp kaybedilebilirdi; hattâ merkez bölümünde bu durum karşısında tatbik edilecek bir geri çekilme muharebenin şiddet ve ciddiyeti dolayısiyle yanlış anlaşılacak bir hâdiseye sebebiyet verebilirdi. Düşman taarruzunun merkez bölümüne fazlaca yüklenmesi ve aralıklardan ileriye sızması üzerine bazı kumandanlar muharebenin kaybedilmek üzere olunduğunu zannederek, Murad'a muharebe sahasını terketmeyi bile tavsiye etmekteydiler. Bu vaziyet karşısında Karaca Bey atından indi, Murad'ın atının dizginlerini tutarak: «Bugünkü gün muharebe meydanını terketmek maazallahü tealâ milleti İslâmiyenin izmihlâline sebebolur» dedi. Karaca Bey'in bu sözlerine içerliyen Yeniçeri Ağası Kurtçu Doğan, karargâhın bu karışık ve buhranlı durumunda Karaca Bey'e sert sözlerle yanlış iş yaptığını bağırdı.

Tecrübeli ve usta başkumandan ikinci Murat mevkiini azim ve metanet - le muhafazaya karar verdi; derhal muharebenin aldığı şekle göre harekâta mahirane müdahalelerde bulunarak, fazla zaman kaybetmeden cephenin sıkışan kısımlarını düzeltebilme kudretini gösterdi. Sol kanadın sıkışıklığı dolayısiyle Şahabettin Şahin Paşa kumandasındaki Rumeli sipahilerinden bu tarafa takviyeler gönderdi. Şahabettin Şahin Paşa Jan Hunyad karşısında

sol kanatta şiddetli çarpışmalarla düşman hatlarının içerlerine kadar ilerledi. Jan Hunyad Türk süvarilerini iyice içerilere doğru çektikten sonra taarruzunu tekrarladı. Bu defa Rumeli sipahileri geri çekildi. Şahabettin Şahin Paşa yeni takviyeler alarak aynı şiddetle taarruzunu düşmanın sol kanadına tevcih etti. Haçlı ordusunun sol cenahı ricate başladı.

Jan Hunyad Haçlı ordusunun tekmil kuvvetlerini muharebenin seyrine ve ihtiyaca göre kullanmak istediğinden, Kıral Ladislas'ın kendisinden haber almadan müdahalede bulunmamasını istemişti. Halbuki Ladislas zaferin şerefini tamamen Jan Hunyad'a kaptırmamak endişesiyle ondan emir almadan ihtiyattaki mevkiini terkederek işe müdahale etti. Bu arada Jan Hunyad'ın Türk ordusunun merkezine doğru ilerlemek istediğini gören başkumandan İkinci Murat yeniçerileri ortadan yanlara doğru açarak düşmanı boşluğa çekti. Yeniçerilerin arasına ilerleyenler meyanında Macar Kıralı Ladislas da vardı. Düşman bu iki kısım arasına alınınca çok şiddetli bir taarruza geçildi. Yeniçeriler, Varna meydan muharebesinin en şiddetli, en cesur, en atılgan ve imanlı, zafere ulaşmak şevk ve heyecaniyle din ve Türklük uğruna olan katî hücumunu yapmaktaydı; hepsi zafer ve ölüm için vuruşuyorlardı. Yeniçeri kıskacının arasına alınan düşman eziliyor; havada şimşekler cakar gibi parıldayan Türk pala ve yatağanları, bozdoğan ve gürzleri her inişte bir Haçlıyı yok ediyordu.

Bu arada kral Ladislas bir balta darbesiyle ayağından yaralanarak yere düşürüldü. Mücadeleye böylece devam etmek istediyse de Koca Hızır adında ihtiyar bir yeniçeri yetişerek kral'ın başını kesti ve Sultan Murad'a götürdü. Ladislasın başı bir mızrağın ucuna geçirilerek yeminine rağmen bozduğu muahede nüshasının asılı bulunduğu mızrağın yanına diktiler. Ladislasın başı ile bozulan Segedin muahedesi nüshası ayrı ayrı iki mızrak ucunda şimdi ayni hizaya gelmiş, tarihte eşine ender rastlanan bir ibret levhası teşkil ediyordu.

Kral'ın ölümü ve teşhir edilen başı Haçlı ordusunun maneviyatını bir hayli bozdu.

Macar tarihlerine göre Varna meydan muharebesi

Jan Hunyad takipten dönünce Macar ve Ulahları yerinde bulamamıştı. Kralın baş ve cesedini Türklerden alabilmek, ayni zamanda her an aleyhe işleyen vaziyeti düzelterek bozgunu önliyebilmek için son takatiyle ve elindeki bütün imkânlardan faydalanarak çalıştıysa da, haçlı ordusunun geri kalan kısmı selâmeti artık firarda buldu; bozgun başladı. Nihayet akşam karanlığının basmasından istifade ederek Jan Hunyad da kaçtı.

Türk ordusu geceyi karargâhta geçirdi. Ertesi sabah haçlıların cephesinde bir hareket görülmüyordu. Macar ordusuna mensup bâzı birlikler haçlı ordusu karargâhında önlerine arabaları siper ederek müdafaaya geçmişlerdi. İkinci Murat sabahın erken saatlerinde düşman karargâhına Davut Paşayı gönderdi. Buradaki Macarların bir kısmı öldürüldü bâzıları da esir edildi. Haçlıların kaçırmaya zaman ve fırsat bulamadığı ikiyüzelli arabalık kıymetli eşya Türklerin eline geçti.

Macar tarihlerine göre İkinci Murat

Düşman karargâhının son neferleri de cezalarını bulduktan sonra İkinci Murat muharebe meydanını gezmiye çıktı. Haçlı ordusunun harp meydanına terkettiği ölü ve yaralıların hepsinin pek genç oluşu Türk başkumandanının dikkat nazarını çekti. Bu vesileyle maiyetindekilere:

«— Şaşılacak şey değil mi? Bütün bu delikanlı ordusunun arasında bir tane ihtiyar yok!

Dedi. Sultan Murad'ın maiyetinden aldığı cevap:

— İhtiyarlar ihtiyatlıdır. Böyle delice teşebbüslere kalkmazlar!»

Cümlesinden ibaret oldu.

Muharebe meydanı dolaşılırken haçlı ordusunun meşhurlarının cesetlerine rastlandı. Bunlar arasında Eğri Piskoposunun, muahedeyi bozmakta hayli rol sahibi bulunan kardinal Jülyen Çezarini'nin Grosvaradin piskoposunun, Etiyen Bator'un cesetleri de vardı. Varna meydan muharebesinde Türk ordusunun verdiği şehitler arasında Anadolu Beylerbeyi Karaca Bey, Umur Beyoğlu Osman Çelebi, kıymetli kumandanlar da bulunuyordu.

Macar Kralı Ladislas'ın başı bal içerisine konarak zafer müjdesiyle birlikte Bursa subaşısı Cebe Ali'ye gönderildi. Kralın kesik başı Bursa'da halka teşhir edildi.

Zaferi müteakip müslüman devletleri hükümdarlarına fetihnâmeler yazıldı. Fetihnâmelerde zaferden bahsedilmekte ve harpten önceki cülûs ve hıristiyan ittifakı hâdiseleri de kısaca anlatılmaktadır. Bu fetihnamelerden yalnızca Cihanşah'a yazılanı ikinci Murat adına, diğerleri İkinci Mehmet nâmınadır. Mısır sultanına gönderilen fetihnâmede «Allah bu çetin zaferi bize tahta cülûsumuzun, Al-i Osman tahtına geçmemizin akabinde kolay yaptı» denmektedir. Mısır'a elçi tayin edilen Azep Bey tarafından götürülen, fetihnâme Ramazan 848 (1445) başları, tarihini taşımaktadır.

Mısır Sultanı'na yazılan fetihnâme ile birlikte bir takım hediyeler de gönderildi. O devirde Mısır'da yazılmış ta-

rihlerden biri olan Aynî'nin «İkdülcuman fi Tarihi Ehlizzaman» isimli eserinde bu hususta şunlar anlatılmaktadır: «848 Zilhiccenin 22 nci Pazartesi günü (1 Nisan 1445) Bursa ve uçlar hükümdarı (Varna fetihnâmesi Mehmet nâmına yazıldığı halde müellif Murad'ı hükümdar göstermektedir) Murat Beyin erkânından bir emir muvasalat etti. Onun yanında muharebede bozulmuş ve esir olmuş hıristiyan ümerası vardı. Onlar esir edildikleri kıyafette on altı kişi idiler. Elbiseleri, zırhları ve başlarında teşt ve leğen gibi taşıdıkları demirden serpuşlar bulunuyordu. Hepsi at üzerinde idiler. Onların Kahireye girişleri mahmil (Kâbeye gönderilen surra alayının günü) gününden daha fazla azametli oldu. Onları görmek için Kahire'de hiç kimse kalmamış ve herkes dışarı çıkmıştı. Murat Bey onları sultanın hoşuna gitsin diye yollamış ve gönderilenlerin cesur kimselerden olduğunu göstermek istemişti. Murat Bey keza bunlardan bir kısmını Timurlenk oğlu Şahruh'a bir kısmını da Tebriz, Bağdat hükümdarına yollamıştı. Ayni zamanda Sultana elli köle, süt beyaz beş cariye ve pek çok miktarda ipek kumaş olmak üzere hediyeler de göndermişti.»

Varna meydan muharebesi haçlı taarruzunun Türkler karşısında kırılış ve iflâsının yeni bir delilidir. Varna zaferi, Türklerin Balkanlardan asırlarca sökülemiyecek derecede yerleşmesine yardım eden meydan muharebelerinden biridir. Varna zaferi ile ondan dört sene sonra cereyan edecek olan İkinci Kosova meydan muharebesi Bizans'ın da mukadderatını tayin eden meydan muharebeleridir.

Varna zaferi Osmanlıların bir iki senedenberi çektikleri buhranın nihayete ermesini de sağlamıştır. Veziriâzam Halil Paşa ve Sultan Mehmet Edirne'de harbin neticesini endişe ile beklerken, harbin ilk sıkışık anlarında muharebe meydanından kaçan askerin getirdiği bozgun haberi Osmanlı devlet merkezinde herkesi derin bir kedere düşürmüştü. Şehrin büyükleri Dimetoka kalesine sığınmaya başlamıştı. Fakat ertesi gün zafer müjdeleri Edirneye ulaşınca, Edirne halkı bu büyük zaferi şenlik ve donanmalarla kutladı. «Cümle bilâd-ı islâmiyeye beşaretnâmeler» yazıldı. Varna harbinin doğurduğu sevinç ve ferahlık iki senedenberi Macarlar karşısında uğranılan mağlûbiyetlerin utancını sildiği gibi, O zamandanberi devam eden buhranı da giderdi.

Sultan Murad'ın Edirneye dâveti ve ikinci saltanatı meselesi

Macar ve Leh kralı tarafından Segedin muahedesinin bozulması üzerine Murad'ın Edirne'ye dâvet edilişine, Varna muharebesi münasebetiyle kısaca temas edilmişti. (Sultan Murad'ın tahtını oğluna terkedişi kadar, tahta yeniden dâvet olunması da ehemmiyet arzettiğinden, bu cihetin de tafsilen gözden geçirilmesi lâzımdır. Murad'ın Edirne'ye dâveti ve ikinci defa padişah oluşu, Osmanlı kaynaklarında umumiyetle karışık ve birbirini tutmaz tarzda anlatılmıştır. Birbirine zıt düşen ifâdelerin ayrı ayrı tetkiki şüphesiz meselenin daha iyi anlaşılmasını ve en doğru neticeye ulaşılmasını mümkün kılacaktır.

Segedin muahedesi bozulup da Os-

Ladislas'tan sonra Macar tahtına geçen Anju Sülâlesinden VI. Ladislas (Beşinci Laszio)

manlı devleti büyük bir tehlike karşısında kaldığı sırada Osmanlı devlet merkezi Edirne'de telâş ve heyecan başgöstermişti. O arada paşalar arasındaki fikir ayrılığı da iyice meydana çıktı. Genç padişah İkinci Mehmed'in saltanatta tam mânasiyle yerleşip kuvvet kazanmasını isteyenler, düşmana karşı onun harekete geçmesi düşüncesinde idiler. Fakat Halil Paşa ile taraftarları buna mani oldular. Neticede Mehmed'in Edirnede kalması ve babasının çağırılması kararlaştırıldı. Bundan sonra durumun nezaketi Sultan Mehmed'e anlatıldı ve babasının Edirneye çağırılması, ordunun başına geçirilmesi lüzumu belirtildi. Genç hükümdar istemiye istemiye devlet erkânının teklifini kabul etti.

Tarih-i Ebülfeth müellifi Dursun Bey bu hususta devlet erkânının: «Düşmana cevab-ı mukavemet imkânı yok; meğer baban Sultan yerine gelmekle mümkün ola; beylerin dahi ittifakı bunun üzerinedir ve maslahat bunu görürler. Düşmana karşı anları gönderesiz, siz safanızda olasız, bu vakıa def olunduktan sonra yine saltanat sizindir.» dediklerini, Sultan Mehmed'in bu sözleri beğenmediğini ve «Mademki bu ihtimalât var, evvelce düşünülmeli idi» cevabını verdiğini, fakat neticede devlet erkânının isteklerine rıza gösterdiğini bildirir.

Murad'a dâvet vuku' bulduğu zaman önce daldığı uzletten ayrılmak istemedi. Ve «Beğiniz vardır, varın uğraşın» dedi. Bunun üzerine, gönderilen Kasapoğlu Mahmut Bey tesirli sözlerle Murad'ı Edirneye harekete ikna etti. Kemalpaşazâde'nin, Tevarih-i Âli Osman isimli eserine göre, Murad'a en nihayet şöyle hitabedilmişti: «Eğer bu diyarın şehriyarı isen gel vilâyetünü himaye eyle ve eğer raiyet olmağa rağbet ettünse anın hükmüne riayet eyle.»

Murad Anadolu askerini maiyetine alarak İstanbul boğazı yolu ile Rumeli'ye geçince, Edirne'ye girmedi. Şehrin civarında bir kaç gün konakladı. İhtimal bu sırada Murad'ın tekrardan padişah sayılıp sayılmıyacağı veya başkomutanlık meselesi görüşüldü. Muradın doğruca şehre girmek istemeyişinden oğlunun otoritesini zedelemek istemediği anlaşılıyor, Ikinci Murat zamanında kaleme alınan Osmanlı vekayinamelerinden «Gazavat-ı Sultan Murat» isimli esere göre; Murat Edirne civarına geldikten sonra veziriâzam Halil Paşa İkinci Murat ve ikinci Mehmet arasında vâki görüşmeyi şu ifadeyle nakleyler: «Amma şehzade (Mehmet) yine tahta çıkıp hükmeyledi ve emredip Halil Paşayı katına dâvet edip ve Halil Paşaya dedi ki, babamdan rica edesin ki, babam oturup Edirneyi İstanbul keferesinden hıfzedip ve ben Ungurus üzerine varub gazâ idem dedikte, Halil Paşa âkil vezir idi ve eyitti ki, şehzadem padişah hazretine ben bu sözü demeğe kâdir değilim. Elhamdülillâh padişahımız geldi, şimdengerü tedbir anındır. O nice derse öyle olur, deyüp cevap verdi. Zira bu düşman ağır düşmandır ve şehzâdem sen dahi bir taze gülsün, hemen sana lâyık olan budur ki, padişahın fermanı üzere hareket edüp ve sözünden taşra çıkmayasın.»

İkinci Murad'ın saltanatı oğluna terkedişi meselesinin en karışık kısmını Varna harbine tekaddüm eden günlerdeki durumu ile bilhassa harpten dönüşten sonraki bölümü teşkil eder. Daha yukarıda belirtildiği vechile, Sultan Murad Varna harbine başkumandan olarak iştirâk etmiş, oğlu Mehmet de saltanatı muhafaza etmiştir. Ancak o zaman pek enteresan olan bu durum. O devrin müşahitlerini olduğu gibi zamanımız tarihcilerini bile hangisinin padişah olduğu hakkında tereddüde sevketmiştir. Onun içindir ki, eski tarihçilerin bir kısmı. Murad'ın Varna harbine padişah sıfatiyle katıldığını zannetmişler, Varna harbinden dönüşünde Edirne'de kalmayarak Manisaya çekilişini de bu yüzden saltanatı ikinci defa terki şeklinde göstermişlerdir. Halbuki zan ve tahmine yer vermiyen en emin vesikalar olan Varna fetihnâmelerinin ikinci Mehmet adına oluşu, onun padişahlığına şüphe bırakmaz. Ayrıca bu fetihnâmelerin Hicri 848 yılı evahiri ramazan (1444 aralık sonu 1445 ocak ayı başı) tarihini taşıması da Varna harbini takip eden iki buçuk aylık müddet zarfında saltanat makamında bir değişiklik olmadığını gösterir.

Buna rağmen ikinci Murat Varna dönüşü Edirnede kaldığı kısa müddet zarfında, bir taraftan oğlunun otoritesini zedelememeğe dikkat etmekle beraber kendisinin fiili otoritesi de devam etti. Zaten Veziriâzam Candarlı Halil Paşa ile devletin birçok büyükleri onun tahtı terkederek bir köşeye çekilmesini istemiyorlardı. Varna harbini müteakip Edirne'de kaldığı bir kaç gün zarfında tahta yeniden sahip olmasını isteyenler muhakkak ki, mevcuttu. Lâkin Murat, Edirnedeki ikametini kısa tutmakla oğlunun tahta sağlamca yerleşmesini teminden başka bir gaye gütmemekteydi. Tahtı terkettiği günden Edirne'den ayrılıncaya kadar geçen müddet zarfında, yani dört ay içinde Murad'a yeni bir biat yapılmamış olması da oğlunun padişahlığının devamına delil sayılmalıdır.

Murat, Edirnedeki ikametinin fiili cülûs şekline çevrilmesine zaman bırakmadan Manisa'ya hareket etti. Yanına Şarapdar Hamza Beyle İshak Paşayı aldı. Kendisine Saruhan, Aydın, Menteşe gibi geniş bir bölgenin has geliri tahsis olundu. Murat Manisa sarayında, tarihlerin rivayetine göre, «iyş-u işret»e daldı.

Varna zaferi Sultan Murad'ın memleket dahilinde nüfuzunu kuvvetlendirmişti. Kendisi eski sultan, Varna galibi ve çocuk padişahın babası sıfatiyle o derece otorite sahibiydi ki, yüksek nüfuzu ta Manisa'dan hissedilmekteydi. Ayrıca Veziriâzam Çandarlı Halil Paşanın, onun padişahlığını istemesi, İkinci Mehmed'in tam mânasiyle ve müstakilen saltanatına engel teşkil ediyordu. Otoritenin çifteliği memleket dahilinde hissedildikten başka, hariçte de bunun akislerini görmek mümkündü. Venedik senatosu İstanbul'daki balyozuna gön - derdiği mektupta İkinci Mehmed'i «Rumeli Sultanı» şeklinde tavsif etmişti. Mehmed'i böyle tavsif edince, pek muhtemeldir ki, Murad'a da «Anadolu Sultanı» nazariyle bakmaktaydı. O devre ait bâzı vesikalarda her ikisinden de «han, sultan» diye bahsedilmesi, bir taraftan hakikî otoritenin hangisinde toplandığına dair zihinlerde beliren tereddüdü, bir taraftan da Manisada oturmasına rağmen Murad'ın nüfuzunun kudretini ifade eder.

Sultan Murat Varna zaferinden sonra Manisa'ya gidişinde tarihlerin rivayetlerine göre, saltanattan çekilişine nâdim olmuş görünmektedir. Onun bu pişmanlığını ve tahta geçme arzusunu Dursun Bey şu satırlarla ifade etmektedir: «Ol dahi (Murat) ettiğine pişman olmuş, ama izhar etmeyüp Halil Paşanın kiyasetine bırakmıştı. Manisada işret âleminde maiyyeti kendisini saltanatı terk etmesinden dolayı muaheze ile akıbetin fena olacağını söylüyordu.»

Manisaya gittiği zaman Murad'ın yanında bulunan adamlarından en mühim şahsiyet İshak Paşa idi. Murad'ın en sadık bendelerinden olan bu eski vezir. İshak bin İbrahim, Manisada onun en büyük yardımcısıydı. Edirnede ise birinci derecedeki taraftarı Veziriâzam Halil Paşa idi. Halil Paşa ile birlikte Murad'ı padişahlık makamında görmek isteyenler meyanında Varna'da şehit düşen Karaca beyin yerine getirilen Anadolu Beylerbeyisi Arnavut asıllı Ozgüroğlu İsa Bey ve yeniçeri ağası Kurtcu Doğan da vardı.

Buna mukabil genç padişahın etrafında toplanarak, Çandarlıyı siyaset sahasından uzaklaştırıp tekmil otoriteyi Mehmed'in şahsında toplamak isteyenler ise, Mehmed'in lalası Zaganos Paşa, Rumeli Beylerbeyi Şahabettin Şahin Paşa ve Nişancısı İbrahimdi. Ayrıca Çandarlı Halil Paşaya rakip olmaları dolayısiyle Mehmed'i tutanlar meyanında meşhur akıncı beyi Turhan Bey ile Vezir Saruca Paşa da mevcuttur. Sultan Murat Varna zaferi kazanılınca Turhan Beyi Tokat hapishanesinden çıkarttırıp serbest bırakmıştı.

Halil Paşanın baş rakiplerinden Zaganos Paşa ile Şahabettin Paşa genç padişahı, bütün zaferleri gölgede bırakacak, en büyük şan ve şerefi nefsinde toplayacak bir fütuhata teşvik ediyorlardı. Bu «İstanbul'un fethi» nden başka bir şey olamazdı. Her iki paşa da Rumeli gazilerinin ruh ve isteklerine uygun düşen fütuhat siyasetini şahsen desteklemekle kalmıyorlar, İkinci Mehmed'e de bu fikirlerini aşılamıya ve devletin siyasetini bu yola dökmiye uğraşıyorlardı. Şahabettin Şahin Paşa Rumeli

Beylerbeyi ve vezir sıfatiyle Rumelindeki hudut gazileri üzerinde kuvvetli bir nüfuza sahipti. Varna zaferinin kazanılmasında hayli tesir ve hizmeti görüldüğünden, harbi müteakip nüfuzu daha da kuvvetlenmişti. Hele ikinci Mehmed'in cülûsu ile vezirlik makamına getirilen Zaganos kadar, genç hükümdarın şahsî otoritesini tesis ve müstakbel azametinin temellerini atmak için Osmanlı Aristokrasisi mensuplarından hiç kimse uğraşmıyordu. Ne gariptir ki, İkinci Mehmed'i fütuhat siyasetine alıştırmıya gayret edenlerin başında gelen Zaganos, Şahabettin Şahin, İbrahim ve Saruca Paşalar hep kul aslındandı. Şüphesiz bunların fetih politikasına taraftar olmaları yetişme tarzlarından ileri geliyordu. Çünkü hepsi de Rumelide, hudut boylarında vaktiyle kumandanlık etmiş birer hakikî askerdi. Uçlarda kumandanlık eden kimselerden de elbette devletin kuruluşundaki temelini teşkil eden «gâza an'anesi» ne sadakatle bağlılıktan başka bir şey beklenemezdi.

İkinci Mehmet etrafındakilerin tesiriyle komşularına karşı sert davrandığı, Karamanoğlu ile İsfendiyaroğluna sanki hizmetkârları imiş gibi muamele ittiği için, her ikisi de Murat nezdinde padişahı şikâyet etmişlerdi. Bunun üzerine Murat, oğlunu ve onu tesir altında bırakan vezir ve memurlarını paylamıştı. Bu hâdise, aynı zamanda Murad'ın Manisa'da oturmasına rağmen oğlunun üzerindeki otoritesini belirtmesi bakımından mühimdir.

Mehmed'i destekliyenlerin gaza isteklerine mukabil barış siyaseti gütmekle nazarı dikkati çeker. Halil Paşa bu politikayı muhtelif sebeplerin tesiri altında tâkibe çalışmaktaydı. O; 1431 denberi veziriâzam sıfatiyle devletin iç ve dış politikasını herkesten iyi kavramıştı. 1439 Floransa konsili neticesi haçlı seferinin hazırlanması, 1442 ve 1443 te Jan Hunyad'ın taarruzları ve nihayet haçlıların Sofya'ya kadar gelmeleri onun veziriâzamlığı zamanında olmuştu. Halil paşanın, Varna zaferine rağmen hıristiyanları tahrik etmenin doğru olmıya cağını düşündüğünden ihtiyatlı barış siyasetini tercih ettiği görülmektedir. Bizans'ın elinde bir koz olarak kullanmıya çalıştığı Orhan Çelebi'nin varlığını hesaba kattığı, Yıldırım'ın neslinden olduğu söylenen bu şehzadenin bir harp vukuunda yeniden sahneye çıkmasının zararlı neticeler doğuracağını hesapladığı da şüphesizdir. Halil Paşanın Bizans'a karşı dost görünmesinin sebepleri meyanında; kendisinin çok zengin oluşu dolayısiyle, malî ve ticarî bir merkez olan İstanbulda sulhun devamını istemesini bâzı ticarî kombinezonlarla alâkasından ileri geldiği rivayet edilir.

Veziriâzamlık makamını yıllardanberi işgal eden ve bu makamda haklı ve hakikî bir otorite kuran Halil Paşanın şahsî menfaat ve hasis duygularla küçülmesi ihtimali hayli zayıftır. Siyasetçe onun muhalifi bulunan zümre ile yine onun politikasını iyi anlıyamıyan halk tabakası ileride Halil Paşa için Bizanstan rüşvet aldı dedikodusunu çıkararak itibardan düşürmiye çalışacaklardır.

Son senelerde Halil Paşanın tâkibettiği politika hakikatte Sultan Murad'ın benimsediği politikaydı. Fakat Mehmed'in etrafında toplananlar, politikada ve dolayısiyle şahsî nüfuz sahasında ikiliğin ortaya çıkmasına sebep olmaktaydı. Kudretinin en yüksek noktasına erişmiş bulunan Çandarlının, hem şahsî kudretini muhafazası hem de mevcut ikiliğin ortasında devlet gemisini yürütmesi hayli müşküldü. Varna harbinden sonra nüfuzu yükselen Murat yeniden tahta gelirse, hem benimsediği ihtiyatlı barış siyasetini kolaylıkla yürütür, hem de siyasî muarızlarından kurtulurdu.

Halil Paşanın teşvikleri tesirini göstermiş ve Murad'da son zamanlarda tahta karşı yeniden arzu uyanmıştı. Oğlunun saltanat haklarını ve durumunu tehlikeye düşürmeden eski mevkiine geçmeyi düşünüyordu. Bu işin ustalıkla başarılmasını kudretli vezir Çandarlı Halil Paşadan beklemekteydi. Murad'ın kendisi de çok ihtiyatlı davranmakta ve her türlü aksi ihtimali hesaplamaktaydı. Nihayet Halil Paşa ile eski sultan arasındaki işbirliği Murad'ı ikinci defa padişahlık tahtına götürdü.

Murad'ın ikinci defa tahta çıkabilmesi işine, o arada bâzı hâdiselerin cereyanı yardım etti. Bu neviden hâdiseler meyanında Kerme surlarının yeniden

İkinci Murat, Varna meydan muharebesinin ilk safhasında.
(Mufassal Osmanlı Tarihi Tablosu. No. 7)

inşası ile Davut Beyin uğradığı bozgun zikredilebilir. Mora despotu Korent berzahı surlarını (Kerme) yeniden inşa ettirerek Osmanlılara meydan okurcasına bir tavır takınmıştı. 1445 yazının sonlarında Eflâk voyvodası Vlad Drakul, Yergöğü kalesini Turhan Bey'in elinden almış buna karşı Davut Beyin taarruzu bozgun ile neticelenmişti.

Buçuktepe hâdisesi

Murad'ın saltanatını temin etmek için çalışan Halil Paşanın bu gaye ile faydalandığı en mühim hâdise, tarihe «Buçuktepe hâdisesi» diye geçen yeniçeri ayaklanmasıdır. Yeniçeri isyanının Halil Paşanın el altından kışkırtması neticesinde meydana geldiğinde hemen hemen ekseri kaynaklar müttefiktir. Bunlara göre, Halil Paşa; baş rakibi Şahabettin paşayı ortadan kaldırmak ve Murad'ın tahta geçmesine fırsat hazırlamak gayesiyle yeniçerileri tahrik etmiştir. Osmanlı kroniklerinin mühimleri Buçuktepe ayaklanmasının hicrî 850 yılında cereyan ettiğini kaydeder. O yıla ait vukuatın tetkikinde yeniçeri isyanının 1446 yılı Mayısının sonlarına veya Haziran ayına tesadüf etmesi gerekmektedir.

Eski Osmanlı tarihleri bu hâdiseyi şöyle anlatırlar: Sultan Mehmet padişahken yeniçeriler başkaldırdı. Beylerbeyi ve vezir olan Şahabettin Şahin paşayı öldürmek istedi. Onun için gidip evini bastılar. Şahabettin Paşa gizlice evinden kaçarak padişahın yanına sığındı ve böylece ölümden kurtuldu. Yeniçeriler, ayaklandıkları sırada Şahabettinin vaktiyle Macaristan'da tedbirsizliği yüzünden yoldaşlarını kırdırdığını iddia etmekteydi. Şahabettinin evinin yağmasını müteakip içlerinden bir çoğu zindan kapısını yıktılar. Sonra toplanıp bağlar içinde «Buçuktepe» denilen bir yere çıktılar. İstanbul'da Yıldırım han evlâdından olduğu iddia edilen birinin yanına gideceklerini söyliyerek tehditler savurdular.

Yeniçerilerin isyanı Edirne halkında telâş ve korku uyandırdığı gibi, bilhassa hükûmeti Bizanstaki saltanat iddiacısı ile tehdit edişleri Sultan Mehmed'i olduğu kadar Halil Paşayı da endişelendirdi. Bunun için tedbirler alındı ve şiddet kullanılarak isyan bastırıldı. Ayrıca yeniçerilerin ulûfeleri yarımşar akçe artırıldı.

Murat, Halil Paşanın gönderdiği gizli haber üzerine 5 Mayıs 1446 da Rumeliye geçmek üzere dört bin kişi ile Manisa'dan hareket etmişti. Fakat doğruca Rumeli'ye geçmiyerek bir müddet Bursa'da bekledi. İhtimal o yolda iken yeniçeri ayaklanması patlak vermişti. Murat yeniçeri isyanının kargaşalığı arasında oğlunun saltanatının hal' şekline bürünmesini önlemek için Bursa'da kalmış ve ortalığın yatışmasını beklemiş olmalıdır.

Halil Paşa ile birlikte Murad'ın tahta geçmesini istiyen şahsiyetlerden İshak Bey ile Ozguroğlu İsa Bey Bursa'da bekliyen Murad'a haber göndererek Edirneye hareketini temin ettiler. Sultan Mehmet babası Rumeliye geçinceye kadar, onun hareketinden haberdar değildi. Halil Paşa padişaha babasının geçici zaman için Edirne'ye geldiğini söylediğinden, İkinci Mehmet de babasını karşılıyanlara dahil olmuştu.

Sultan Murat Edirne'ye gelince çok tedbirli davrandı. Şahsına taraftar zevatın saltanata geçmesi hakkındaki isteğini zâhirde kabul etmez göründü. Kendisini mühim rical ile yeniçerilere gösterdi. Onların itaatını alınca tahta geçmek istedi. Devlet ricali ve yeniçerilerin biatını gören Mehmet de geldi babasının elini öptü. Böylece ikinci Murat ikinci defa tahta geçmiş oldu (Ağustos 1446).

İkinci Murat saltanatı yeniden elde edince oğlu Mehmed'i Zağanos Paşa ile birlikte Manisa'ya gönderdi. Nişancı İbrahim'in de bu arada Manisa'ya yollandığı anlaşılmaktadır. İkinci Mehmet tahttan uzaklaştırılmasının Halil Paşanın gizli tertipleri neticesinde tahakkuk ettiğini anlamıştı. Onun için Halil Paşa'ya kin bağlamıya başladı.

Sultan Murad'ın Mora seferi

Sultan Murad'ın ikinci defa tahta geçmesine vesile teşkil eden hâdiselerden birisi de Mora despotu Kostantin'in kışkırtıcı hareketleridir. Mora toprakları ilk defa Yıldırım Bayezit zamanında Türk nüfuzuna girmişse de Ankara savaşı bunun çok kısa sürmesine sebebolmuştu. İmparator ailesine mensup despotlar tarafından idare edilen Mora top-

rakları, o sırada Bizans İmparatorluğunun İstanbul surları dışında kalan en geniş arazisini teşkil etmekteydi. Ankara muharebesini müteakip Türk nüfuzundan sıyrılan Mora'ya 1423 senesinde Evrenuz oğlu İsa Bey bir defa daha girmişti. İsa Bey Mora'ya dahil olabilmek için Germehisar'da gedikler açmak zorunda kalmıştı.

İşte Evrenuz oğlu İsa Beyin yıkmaya zorladığı bu Germehisar kalesi Sultan Murad'ın Mora'ya bir sefer yapmasına sebebolmuştur.

Bizans İmparatoru İkinci Manuel'in oğullarından Teodoros, 1407 yılında amcası Birinci Teodoros'un ölümü üzerine Mora despotu olmuştu. İmparator Manuel görünürde Türklere dost gibi davranmakla beraber aslında Türkler aleyhine çalışmakta idi. Elde kalan imparatorluk topraklarının en geniş parçasını teşkil eden Mora yarımadasının Türk istilâsından masun kalabilmesi için tedbirler almaktaydı. Bu gaye ile Mora yarımadasının Atik bölgesiyle kara irtibatını temin eden Korent berzahının muhkem surlarla kapatılmasını istedi. Oğlu İkinci Teodoros'u ziyaret bahanesiyle İsparta'ya gittiği zaman Korintos surunun inşaatını tetkik ediyordu.

Türklerin Germehisar dedikleri Korintos suru Salamin körfezi kıyısından başlayıp Korint körfezine kadar bütün berzah boyunca uzanmakta idi. Bir çok kulelerle takviye edilen bu kale; milâttan evvel beşinci asırda Yunanlıların Persleri Peloponez'e (Mora) geçirmemek için yaptıkları meşhur seddin yerine kurulmaktaydı. Mâzisi milâttan önceki asırlara uzanan bu sur milâdî üçüncü asırda Roma İmparatoru Valerien tarafından Gotlar'a karşı; altıncı asırda da Jüstinyen tarafından Hun'lara karşı müdafaa niyetiyle tamir edilmişti. Şimdi aradan asırlar geçtikten sonra Korent suru işi Manuel tarafından yeniden ele alınmış bulunuyordu.

İkinci Manuel 1425 de ölünce oğlu ikinci Teodoros Mora despotluğunu muhafazada devam etti. Teodoros'un ölümiyle de Mora despotluğuna kardeşi Konstantin geçti. İkinci Teodoros'un yerine Mora despotu olmadan önce Silivri ve Misivri despotu bulunan Konstantin, ağabeysi sekizinci Yuannis'in 1448 de ölümüyle imparatorluk tahtına oturacak olan Bizansın son imparatoru on birinci Konstantin Dragazes'tir.

İkinci Teodoros'un ölümü üzerine kardeşi Thomas ile birlikte Mora despotluğuna gönderilen Konstantin, o sırada Türklerin Macar'lar ve haçlılarla mesguliyetinden istifade ederek, Mora'da Türk nüfuzunda olan yerleri zaptetti. Kardeşi Thomas'ın arazisi ile Mora'nın güney kıyılarında Venedik hâkimiyetindeki sahalar hariç bütün yarımada topraklarını kendisine bağladı. Ayrıca yarımada toprakları ile de yetinmiyerek Beotya ve Atik'e taşmak istedi. Bu cümleden bir hareket olarak Atina despotu Neri Aksiaoli ile ittifak etti. Sultan Murad'ın tahtını oğluna bırakarak Manisaya çekildiği zamanda da Mora'nın müdafaasını kuvvetli bir hale getirmek için Germehisar'ı kısmen inşa, tamir ve takviye etti. Yunanlıların Heksamilion (Beş hisar) dedikleri bu surların önüne bir de hendek kazdırarak tahkimatı tamamladı.

Macarların Segedin sulhunu bozarak haçlı kuvvetlerinin başına geçmeleri nasıl Murad'ın Manisa'dan Edirne'ye gelmesi mecburiyetini doğurmuş ve Varna zaferi Murad'ın iş başında bulunmasını haklı çıkarmışsa, bu defa da Konstantin'in Mora'da yaptıkları, onun Edirneye gelerek iktidarı tekrar ele almasına sebebolacaktı. Zâten Konstantin'in faaliyetleri, Murad'ı yeniden tahta gelmesini istiyen veziriâzam Çandarlı Halil Paşayı bu uğurda daha da takviye etmişti.

Konstantin, meydanı boş bularak elde ettiği başarılardan sonra Korent berzahına (Kıstak) civar yerlerin kendisine terkedilmesini Murad'dan istiyecek kadar ileri gitti ve bu dileğini bir elçi vasıtasiyle Murad'a bildirdi. Despot'un elçisi; Bizansın son zamanlarını anlatan tarihiyle meşhur Halkondil idi. Sultan Murat, Konstantin'in elçisini Serez'de bir müddet hapsetti. Bu hâdiseler cereyan ederken Sultan Murat Mora'va bir sefer yapılmasına karar vermiş ve Turahan Bey'i önceden Mora üzerine sevketmişti. Kendisi de mühim sayıda kuvvetlerin başında Makedonya - Teselya üzerinden Mora'ya hareket etti. 27 Ka-

sım 1446 da Germehisar önüne ulaştı.

Son derece kuvvetlendirilmiş olan Germehisar'ın yıkılabilmesi için çok sayıda top ve güllesine ihtiyaç olduğunu gören Turahan Bey buraya develerle bakır taşıtmıştı. Getirilen madenlerle toplar döküldü. Nihayet Murad'ın emrinde birleşen kuvvetlerle meşhur surlar döğülmiye başlandı. Muhasaranın yedinci günü sabaha doğru nefir ve nâkkare çalınıp kösler dövülüp ve sancaklar çözülerek umumî hücuma geçildi. Toplarla beraber merdivenler, mancınıklar ve lâğım açma faaliyetleri birbirini tâkibetti. Nihayet Hızır adında bir yeniçeri sura tırmanarak kale burcunun üzerinde Türk bayrağını dalgalandırmıya muvaffak oldu. Onu diğer Türk askerlerinin surlarda açılan gediklerden içeri dalması takibedince müdafilerin hemen hemen çoğu yerlerini bırakarak Mora'nın içerlerine doğru kaçışmıya başladılar. Kaçanların coğu çevrilerek imha bir kısmı da esir edildi.

Bu suretle Germehisar surları aşılarak Mora'ya girildikten sonra, Hisar'a yakın en mühim şehir olan ve Türklerin Gürdüs dedikleri Korintos şehri de zaptedilerek istihkâmları yıkıldı ve şehri korumak için yapılan hendekler dolduruldu. Korintos'un zaptını müteakip yarımadanın kuzey bölümünde batı istikametinde ilerliyen Türk kuvvetleri Patras önüne geldi. Türklerin Balya - badra dedikleri Patras'ın zaptı despot Konstantin'i derhal Sultan Murad'ın âtıfetine sığınmaya mecbur etti. Germehisar surlarının sağlam kalan yerlerini yıktırmak, her sene Türk hazinesine muayyen bir haraç göndermek suretiyle bu yerlere hâkimiyetini bir müddet daha devam ettirmek imkânını buldu.

Şehzade Mehmedin Manisa'daki durumu

İkinci Mehmed'in tahtı babasına terkettikten sonra Manisa'da gecen hayatı, gerek kendisinden önce gerekse ondan sonra sancak beyliği eden şehzadelerinkine benzemez. Şehzade Mehmed'in Manisa'daki hayat tarzına ve icraatına bakılacak olursa, onun kendisini sâdece bir «sancak beyi» saymadığı neticesine varılır. O, kendisini alelâde bir şehzade saymadığı gibi, babası da oğlunun istikbalini gözönünde bulundurarak onun her haline müdahale etmeyip, tahtın vârisi bulunan bir veliahda karşı gösterilen müsamahadan daha ileri gitmiştir. Sultan Murat, oğlunun otoritesini sarsmamak cihetini de daima gözönünde bulundurmaktaydı. Zira Mehmed'in otoritesinin sarsılıp durumunun tehlikeye düşmesi; İstanbul'daki saltanat müddeilerinin cesaretini arttırabilirdi. Yukarıda bahsedilen Orhan Çelebi'den başka, Ragüza vesikalarından öğrendiğimize göre bir de Savcı oğlu Davut adında bir Osmanlı şehzadesi mevcuttu. Onu Bizanslıların elinden alan frenkler Osmanlılara karşı bir koz olarak kullanmıya çalışıyorlardı.

Yine Batı vesikalarındaki kayıtlara nazaran, Düzme Mustafa'nın oğlu olduğu söylenen başka bir Davut'da Macaristan'da Osmanlılar aleyhine bir sefer açılmasına çalışmaktaydı.

Bu saltanat müddeilerinin mevcudiyet ve faaliyet şekillerini sıhhat ve sarahatle tespite imkân olmamakla beraber, o devirde bir kuşku mevzuu oldukları muhakkaktır.

Buçuktepe isyanında yeniçerilerin bir kısmının Orhan Çelebi'den bahsetmeleri, saltanat iddiacılarının durumlarının Osmanlı merkezinde hatırdan çıkarılmaması gerektiğine işarettir.

Şehzade Mehmet, babasının Manisa'da yaptırdığı saraya yerleşince bir sultan gibi hüküm sürmeğe başladı. Yalnız kendi sancağı bölgesine değil, âdeta Anadolu'nun idaresine karışır gibiydi. Belki de babasının Anadolu üzerindeki hâkimiyetini kendisi de aynen devam ettirmek istemekteydi. Nitekim Mehmed'in hicri 852 (milâdî 1448) de Ayasuluğ'da kendi adına bakır para bastırması, böyle bir niyet sahibi oluşuna delil sayılabilir.

Şehzade Mehmet, Venediklilerle 1446 yılında imzalanmış olan sulh muahedesine aldırmıyarak Ege denizine korsanlar gönderdi ve Ege'de Venediklilere ait Ağriboz adası ile Mora'da Anapoli'yi, 1446-1449 yılları arasında birkac defa vurdurdu. Sultan Murat, oğlunun bu hareketleri dolayısiyle 1446 sonbaharında Yusuf adında bir adamını tekdir dolu bir hükümle Manisa'ya gönderdi. Alınan esirler bulduruluп, zaptedilen mal-

larla birlikte iade olundu. Lâkin Mehmet; babasının ikazına rağmen Ege'ye korsan yollatmaktan vazgecmedi. Bu - nunla beraber şehzadenin bu halleri, hiç bir zaman kızgınlıktan ötürü babasının otoritesine karşı gayri meşru iddialar mahiyetini taşımamıştır. Tahttan ayrıldıktan sonra Manisa'da lâalettayin bir şehzade gibi oturmamış, haklı olarak şahsiyetini şehzadeliğin üstünde tut - muştur. Babası da Osmanlı Padişahlarının hiç birinde görülmiyen feragat ve toleransla oğlunun şahsiyetinin mükemmel şekilde gelişmesine imkân vermiş; bu gibi olayları müsamaha ile karşıla - mıştır.

Sultan Murad'ın Arnavutluk seferi

On seneden fazla Osmanlı sarayında kalan İskender Beyin 1442 yılında kaçarak memleketine gidişine ve Arnavutları Osmanlılar aleyhine ayaklandırmak için çalışmalarına daha yukarılarda temas edilmişti.

İskender Bey Arnavutluğa giderek hiyleli şekilde Kroya'ya sahip olduktan sonra meşhur mücadelesine başladı. Padişah tarafından âsi ilân edilen İskender Bey'in üzerine ilk defa Evrenuz oğlu İsa Bey gönderildi. Fakat İsa Bey Kocacık hisarını zaptetmek için yaptığı muharebede mağluboldu. Osmanlıların ağır zayiatla yenilmesi İskender Beyin şöhret kazanmasına başlangıç teşkil etti. O sırada Türklerin Varna muharebesi ile meşgul olmaları Arnavutluğun bir müddet için kendi haline bırakılmasına sebeboldu. Arnavutluktaki isyan haçlılarca faydalı görüldüğünden Papa tarafından da desteklenmekteydi. Umumî durum İskender Bey'in lehine olmakla beraber o, bütün Arnavutluğu ayaklandırma ve kendi nüfuzu altında birleş - tirme kudretini gösteremedi. Zira İskender Bey'e karşı yapılan savaşlarda bir çok Arnavut beyi Osmanlı saflarında hizmete devam etmekteydi.

Haçlılar Varna'da acı bir mağlûbiyete uğratılınca Arnavutluğa bir defa daha kuvvet gönderildi. Firuz Bey kumandasındaki bu kuvvetler de yenildi (1445). İskender Bey'e karşı uğranılan bu ikinci mağlûbiyetten sonra Arnavutluğa müteakıp üç sene zarfında yeniden asker sevkedilmiyerek kendi haline bırakıldı. İskender Bey mücadelesine başladığı günlerden itibaren Venediklilere istinat etmekte. Venedikliler de işlerine geldiği için onu korumaktaydı. Fakat İskenderin Venediklilere istinadı çok uzun sürmedi, onlarla bozuştu.

İskenderle Venediklilerin arası açıldığı sırada Dağno Arnavut beyi öldürülmüştü. Venedikliler fırsattan istifade ile gelip bu şehri işgal edince, İskender Bey harekete geçti. Emrindeki kuvvetleriyle kaleyi kuşattı (1447).

Arnavutluktaki karışık hâdiselerden faydalanmak istiyen ikinci Murat buraya sefere karar verdi. Sultan Murad'ın Arnavutluk seferine çıkmasına İskender Bey'in biraderzadesi Hamza Bey'in teşvikleri de müessir olmuştu. Hamza Bey Arnavutluğa İskender Bey'le birlikte kaçmış, fakat sonradan onunla arası açıldığından yeniden Osmanlı hizmetine girmişti.

Sultan Murat Arnavutluk seferine çıkarken Manisa'dan getirttiği oğlu Mehmed'i de beraberce götürdü. Bir ordunun başında 1449 yazında Arnavutluğa ilerliyen padişah, kısa zamanda Kocacık Hisarı (Svetigrad) nı zaptetti. Sultan Murat bir orduyla geldiği halde Kocacık Hisarının zaptından sonra başka şehirlerin ele geçirilmesi için mücadeleye devam edemedi. O sırada padişaha, Jan Hunyad'ın büyük bir orduyla ilerlediği haberi verildiğinden Murat Sofya'ya geçti ve haçlılara karşı ordusunu hazırlamakla meşgul oldu.

Kocacık Hisarı Padişah tarafından zaptedilince İskender Bey eski koruyucusu Venediklilerle yeniden uzlaştı. Onun Venediklilerle anlaşması, Osmanlılara karşı yaptığı mücadeleyi koruyucusunun da tasvibetmesi demekti. Lâkin Venedikliler Türklerle doğrudan doğruya karşılaşmaktan çekinmekteydi.

Sultan Murat İkinci Kosova zaferin - den sonra Arnavutluğa yeni bir sefer daha yaptı. 1450 senesi yazında icra edilen bu seferde de oğlu Mehmet vanındaydı. Sultan Murat Arnavutluğun mühim kalelerinden olan Akça Hisar (Kroya) ı kuşattı. Sarp ve müstahkem bir kale olan Akça Hisar İskenderin mu - kavemet merkeziydi. Kalede Arnavut - lardan gayri başka milletlere mensup askerlerin bulunduğu da söylenir. Hattâ kale müdafilerinin otuz topu olduğu ve

bu topların Fransızlar tarafından idare edildiği nakledilir.

Kroya kuşatması beş ay sürdü. Orada dökülen toplarla kale istihkâmları döğüldü. İskender Bey Akça Hisarın müdafaasını Urana adında birisine bırakıp, kendisi çete harplerivle, âni baskınlarla Osmanlıları iz'aca devam etti. Kuşatma uzadıkça uzamakta ve kış soğuklarının ilk alâmetleri göze çarpmaktaydı. O sırada Jan Hunyad'ın Balkanlarda yeni hazırlıklar yaptığına dair haberler geldiğinden Sultan Murat Akça Hisar'ın muvaffakıyetsiz kuşatmasını kaldırarak Edirne'ye döndü.

Akça Hisar kuşatmasının muvaffakıyetsizlikle bitmesi İskender Bey'in şöhretini ziyadesiyle yükseltti, Napoli kıralı Beşinci Alfons Arnavutluğa karşı alâkasını artırdı. Aslında bütün âsi Arnavut beylerini destekliyen beşinci Alfons bütün Anavutluğu kendi himayesi altında toplamıya çalışmaktaydı. Bu arada İskender Bey'e de himaye teklif ettiğin - den,İskender Bey'le Napoli kıralı arasında 26 Mart 1451 de bir anlaşma yapıldı. İskender Bey Alfons'un himayesine girdi. Kendisine yıllık 15,000 duka altın tahsisat ayrıldı. Kroya'ya Napoli askerlerinden muhafızlar geldi. Papa da bu arada boş durmıyarak bütün hıristiyanları İskender Bey'e yardıma dâvet etti. Böylece, İskender Bey ve ona tâbi Arnavutlar meselesi Osmanlılar için daha fazla uğraştırıcı bir mahiyet kazandı.

Şehzade Mehmed'in Sitti Hatun'la evlenmesi

Sultan Murat, Akça Hisar muvaffakiyetsizliğinin kötü tesirini örtmek gayesiyle şehzade Mehmet için Edirne'de muhteşem bir düğün yaptırdı. 1450 kışında icra edilen bu düğüne doğu ve batıdaki dost hükümdarlarla bütün tâbi beyler dâvet edildi.

Osmanlı tahtının vârisine zevce ola - rak seçilen kız, Dulkadır oğlu Süleyman Bey'in kızı Sitti Hatun'du. Şehzade Mehmed'e eş olacak kızın seçilmesi için önce Hızır Bey'in zevcesi Dulkadır diyarına gönderildi. Süleyman Bey'in beş kızı vardı. Hızır Bey'in zevcesi, Sitti Hatun'a padişah nâmına nişan yüzüğünü taktı. Gelinin Osmanlı sarayına gönderilmesi merasimine büyük bir kalabalık halinde Dulkadır beyliğinin yüksek memurları da katılarak gelini Bursa'ya kadar teşyi etti. Bursa hududunda şehrin ûlema ve meşayihi gelenleri tantana ile karşıladı. İstanbul'un müstakbel fatihinin Edirne'deki düğün şenlikleri günlerce devam etti. Düğünden sonra Sultan Mehmet karısiyle birlikte Manisa'ya gitti.

Sultan Murad'ın müsaadesiyle Mora despotu Konstantin'in İmparator olması

Sekizinci Yuannis birbiri arkasına üç kere evlendiği halde çocuk bırakmadan ölünce (31 Ekim 1448) Bizans için yeniden imparatorluk makamına geçecek şahıs dâvası belirdi.

Yuannis öldüğü zaman hayatta kalan kardeşlerinin en büyüğü Mora despotu Konstantin'di. Konstantin Dragazes diye anılan Mora despotu bu nâmını anasından almıştı. Anası İrin (Eleni) Ma - kedonyanın kuzeyinde yaşıyan Draga - zes'in kızıydı. Bizans tahtı Yuannisten boşalınca Konstantinden küçük olma - sına rağmen kardeşi Dimitrios impara - torluk makamına oturmak istedi. Konstantin'in, imparatorluk tahtını Dimitrios'tan kurtarması kolay değildi. Bunun için en emin yolu tercih eden Konstantin, mâbeyincisi olan Phrantzes'i yedi defa Sultan Murad'a göndererek imparatorluk tahtına oturtulmasını istirham eyledi. Nihayet Konstantin'in impara - tor olmasını kabul eden Sultan Murat despotun elçisini hediyelerle iade eyledi. Sultan Murad'ın müsaadesi çıktığı sırada İstanbulda valide imparatoriçe Vasilisa, ruhban ve askerler de Konstantin'e taraftarlıklarını ilân etmişlerdi.

Türk padişahının tavassut ve müsaadesi üzerine Konstantin'in imparator - luğu tahakkuk edince İstanbuldan Moranın merkezi İsparta'ya gelen bir heyet 6 Ocak 1449 da Konstantin'in im - paratorluğunu ilân eyledi. İspartada yapılan merasimde Sultan Murad'a elçi - likle gönderilen meşhur müverrih Phrantzez (Franşes) de dahildi. Kons - tantin, Katalonya kadirgalarının himaye ve refakatiyle aynı senenin 12 Martında İstanbula dahil oldu.

Böylece Bizansın son imparatoru olan Onbirinci Konstantin Dragazes Türk hükümdarı Sultan Murat sâyesinde imparatorluk tahtına oturabildi.

İkinci Kosova meydan muharebesi

Sultan Murat 1448 yazında Arnavutluğa bir sefer yaptığı sırada Jan Hunyad'ın yeni bir haçlı ordusu ile tecavüze geçmekte olduğunu öğrendiğinden Arnavutluk harekâtını yarım bırakarak Sofya'ya geçti. Varna meydan muharebesinde uğradığı acı mağlûbiyetin lekesini silmek istiyen Jan Hunyad ikinci defa talihini denemek için Türklerin üzerine gidiyordu.

Varna mağlûbiyetinin üzerinden henüz çok zaman geçmemiş ve harbin acı tesirleri ortadan silinmemişti. Buna rağmen Jan Hunyad'ın etrafına yine kalabalık bir haçlı grupu toplanmıştı. Hıristiyan kuvvetlerin başkumandanı Varna'da olduğu gibi yine Jan Hunyad'dı. Bu defa aradaki esas büyük fark onun sâdece başkumandan değil, ayni zamanda kıral naibi, daha doğrusu Macaristan'ın hakikî hâkimi olmasıydı. Macar ve Leh kıralı Ladislas Varna harbinde ölünce, daha evvelki Macar kıralı ve Alman imparatoru Albert'in küçük oğlu diğer Ladislas'a naip olan Jan Hunyad Macaristan'ı bizzat idareye başlamıştı.

Demek ki, Varna mağlûbiyetinin lekesini silmek için harekete geçmek isterken, bu defa kendi fikir ve icraatı herkesin üstünde bulunuyor, fikir ve emirlerine itaat zorunda kalacağı bir makamın tâbii bulunmuyordu. Onun içindir ki, Varna mağlûbiyetine rağmen, gürültüsüz patırtısızca, ayni zamanda kısa müddet zarfında yeni bir haçlı ordusu teşekkül etti. Hunyad'ın emrinde toplanan haçlıların bu defaki hareketleri «Türkleri Avrupadan atmak için yaptıkları son çırpınış, ve Hunyadın eski muvaffakıyetlerinin üzerine çektikleri son kanlı perdedir.»

Muhtelif milletlerden terekküp eden haçlıları Jan Hunyad'ın etrafında toplı-

İkinci Kosova meydan muharebesi (İngilizce bir tarih kitabından)

yan âmil; Macar kıral nâibinin şahsî gayretiyle, İskender Beyin Arnavutlukta kazandığı muvaffakıyetlerin, gerek hıristiyan halk gerekse Jan Hunyad da uyandırdığı ümit olmalıdır. Jan Hunyad yeni taarruzuna girişmeden önce Eflâk üzerinde de nüfuz tesis etmiş bulunuyordu. Sultan Murat ikinci defa tahta gecince Eflâk Beyi Vlad Drakul Türklerle anlaşmıya meyletmişti. Jan Hunyad buna fırsat bırakmadan Vlad Drakulu (1447) katletti ve onun yerine Dan oğlu Vladislav'ı getirdi. Vladislav ise mevkiini Jan Hunyad'a borçlu olduğu için onun

bistan'ı istilâ şeklinde kuzeyden güneye doğru ilerledi. Jan Hunyad harekete geçtiği sırada Arnavut Beyi İskender de kuvvet göndermeyi vâdetmişti. Haclı ordusu Tunayı aştıktan sonra Semendre

Kraguyevaç - Kroşovaç - Kurşunlu yoluyla Kosova'ya geldi. Elli dokuz sene önce Birinci Murat idaresindeki Türk ordusunun parlak bir zafer kazanmış olduğu bu topraklara ekim ayının ortalarında ayak basan müttefik ordusu ilk iş olarak siper kazmıya başladı.

Jan Hunyad'ın tecavüze geçmek üze-

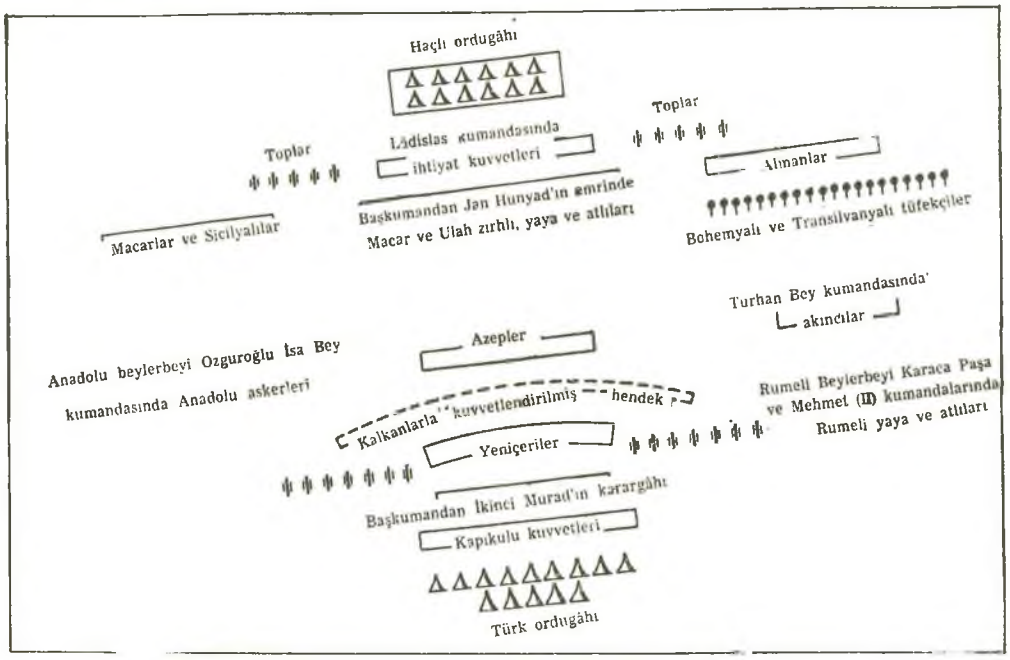

İkinci Kosova meydan muharebesinde orduların vaziyetini gösteren kroki

emrine itaatle sekiz bin Eflâk askeriyle kendisine iltihak etti.

Jan Hunyad'ın dâvetine çeşitli milletlerden icabet edenler oldu. Böylece Jan Hunyad'ın emrinde 25 bin kişilik Macar, 8 bin kişilik Ulahlardan başka Alman, Leh, Bohemyalı ve Sicilyalılar - dan mürekkep en az 50-60 bin kişilik kuvvet toplandı. Jan Hunyad, Trayan köprüsü civarında Tuna'yı geçerek Sırbistana girdi. Sırp despotu Brankoviç Varna tecrübesini unutmadığından Hunyad'ın dâvetine icabet etmedi. O da Sır-

re olduğunu öğrenen Sultan Murat Ar - navutluk seferini yarım bırakarak Sofya'ya geldiği zaman, Osmanlı ordusunun toplanma yerinin Sofya olduğunu bildirmişti. Sultanın emrinde Arnavutluk harekâtına iştirâk eden kuvvetler vardı. Buna yeni toplanan kuvvetler de katıldı. Karamanoğlu da evvelce yaptığı muahede gereğince bir miktar asker gönderdi. Fakat bunlar ehemmiyetli olmayıp derme çatma şeylerdi. Neticede Padişahın emrinde 50-60 bin kişilik Osmanlı kuvveti bir araya geldi. Sultan

Murat, Jan Hunyad'ın Sırbistandan güneye ilerlediğini öğrenince, Sofyadan hareketle Köstendil - Komanova - Üsküp-Kaçanik yoluyla seri bir yürüyüşle ilerledi.

Türklerin güney istikametinden gel - diğini öğrenen haçlılar, siper kazdıkları ilk sahayı bırakarak biraz daha güneye indiler ve Priştine suyu ile Garganiçe suyu arasındaki düzlüğe geçerek tah - kimata giriştiler. Sultan Murat muharebe başlamadan evvel hıristiyan ordugâ - hına sekiz kişiden mürekkep bir elçilik heyeti göndererek yeni bir muahede akdini teklif ettiyse de Jan Hunyad Türk heyetini dinlemek dahi istemediğinden her iki taraf da muharebe hazırlığına geçti.

16 Ekim 1448 tarihinde gerek Türkler gerekse haçlılar muharebe durumlarını tamamlamıya çalıştı. Ayni gün ileri kademeler arasında ufak tefek çarpışma - lar cereyan etti. Bu harpte Türk ordusunun tertibi şöyleydi: Sağ kolda Rumeli Beylerbeyi Dayı Karaca Bey kumandasında Rumeli askerleri; sol kolda Anadolu Beylerbeyi Ozgur oğlu İsa Bey kumandasında Anadolu askerleri, Ortada Başkumandan Sultan Murat vardı. Başkumandanın bulunduğu merkez bölümünün ön kısmında azepler, onların gerisinde bir hendek, ondan sonra da yere saplanmış kalkanlardan müteşekkil bir müdafaa mevziinin içinde padişah İkinci Murat bulunuyordu. Yeniçeriler padişahın ön tarafında yerlerini almıştı. Varna muharebesinde Edirne'de kalmış olan Veziriâzâm Halil Paşa bu defa merkezde Sultan Murad'ın yanındaydı. Bu savaşa bizzat katılmış olan Şeyh Bedreddin'in torununun söylediğine göre, Şehzade Mehmet de sağ kolda savaşa iştirak etmiştir. Meşhur akıncı kumandanlarından Turahan Bey sağ cenahta bulunuyordu. Rumeli'deki uç kumandanlarından Hızır ve İshak Beyler de cenahlarda vazife almışlardı. Merkezde yeniçerilerin işgal ettiği mevkiin yanlarına toplar tâbiye edilmiş, Garganiçe suyunun gerisinde de araba ve ağırlıklardan ibaret müstahkem bir ordugâh kurulmuştu.

Haçlı ordusunun aldığı tertibata gelince: Sağ kolda Sicilyalılar ve Macarlar; sol kolda Almanlar, Bohemyalı ve Transilvanyalı tüfenkçiler. Merkezde Başkumandan Jan Hunyad'ın ön kısmında Ulah'lar ve yanında yine Macarlar yer almıştı. Müttefik ordusunun karargâhı Priştine suyunun gerisindeydi. Türk ordusunda olduğu gibi müttefik ordusunda da toplar mevcuttu. Haçlıların mühim bir kısmını iyi zırhlanmış askerler teşkil ediyordu.

İkinci Kosova meydan muharebesi 17 ekim 1448 de başladı ve üç gün sürdü. Muharebenin ilk gününde öğleye kadar çarpışmalar hafif oldu, asıl şiddetli vuruşmalar öğleden sonra cereyan etti. Jan Hunyad, ordusunu otuz sekiz kola ayırmıştı. Hunyad'a karşı Sultan Murat umumî hücuma geçerek Türk ordusunu azim kitleler halinde ileri sürmekle beraber o gün beklenen muvaffakiyet temin edilemedi. Düşman ordusu zırhlı olduğundan kılıç işlemiyordu. Her iki taraf da şiddet ve şecaatle muharebe ediyor, bilhassa Macarlar çok iyi vuruşuyorlardı.

Jan Hunyad, umumî taarruzdan umduğu neticeyi alamayınca Türk ordusunun gecenin karanlığından istifade ederek geri çekileceğini zannetmişti. Fakat düşündüğü şey tahakkuk etmeyince harp meclisini bir defa daha toplıyarak müzakereye girişti. O sırada Macar ordugâhında bulunan Osmanlı saltanat müddeilerinden Savcıoğlu Davut, Türk'lere gece baskını yapılması fikrini ileri sürdü. Bu fikir Macar Başkumandanı tarafından uygun görülerek tatbikine geçildi. Lâkin düşman ordusu çelikten bir kaleye çarpmış gibi hiç bir şey elde edemeden geri döndü.

18 ekim sabahı bütün hatlarda muharebe yeniden başladı. Müttefikler, sıklet merkezleri sağ cenahları olmak üzere her iki cenahta da taarruza kalktılar. Buna mukabil Türk ordusunun cenahları plân mucibince geri çekilmiye başladı. Düşman ordusu cenahların çöktüğünü zannederek sağlam kalan merkezi de çökertmek emeliyle bütün kuvvetleriyle merkeze yüklendiler. Osmanlı merkezinde çok şiddetli ve kanlı çarpışmalar oluyor, netice alacağını hesaplıyan Haçlılar, merkeze hücumda devam ediyordu. Bir müddet sonra Türk merkez kuvvetleri de Başkumandanın emriyle geri çekilmiye başlıyarak

cenahlardaki atlı askerlerin yeni tertip almaları için gereken zamanı kazandırdı. Düşman kuvvetleri merkez bölümünde içeri doğru çekilince, cenahlardaki kuvvetlerimiz düşmanı yan ve gerisinden sarmıya başladı. Bilhassa Osmanlı sağ kanadındaki Rumeli sipahilerine kumanda eden Turhan Bey, Haçlıları iyice çevirdi. Sarıldığını anlıyan düşman meyusane muharebe etmekte iken nihayet iş paniğe döndü. Birçok düşman askeri bu arada can havliyle birbirini çiğnedi. O gün akşama doğru Jan Hunyad kumandanlarının bir kısmını yanına topladı. Sonra Almanlara ve ordusundaki topçu kuvvetlerine tam yeniçerilerin ve Sultan Murad'ın bulunduğu mevkie doğru ilerliyerek tertibat almalarını emretti. Onlar Başkumandanın emrini yerine getirmiye çabalarken Jan Hunyad gizlice ordugâhtan çıktı.

O gün Eflâk kuvvetleri, Veziriâzâm Halil Paşa'nın delâlet ve bir takım vaadleriyle muharebe meydanını terketti. Hattâ Ulah'lardan bir kısım birlikler Osmanlılar tarafına geçti. Ulah'ların müttefik saflarında bıraktığı boşluk da onların yenilmelerini hızlandırdı.

19 ekim günü Türk kuvvetleri, bir gün önceki şiddetli muharebenin sonunda sağlam kalıp ordugâhları etrafında toplanan Haçlı grupuna hücum etti. Arabalardan ve toplardan müteşekkil setler meydana getirerek ordugâhta toplananların çoğu Almanlar ve Bohemyalı'lardan ibaretti. Nihayet bunlar da mağlûbolup dağıldı ve pek azı kurtulabildi.

Böylece Kosova ovasında Türk'ler ikinci defa parlak bir zafer kazanmış, son Haçlı hücumu da Türk kudreti karşısında ezilmişti. Müttefiklerin harp meydanına bıraktıkları ölülerinin miktarı onyedi bini buluyordu. Birçok Macar asılzadesi de bu ölülere dahildi.

Sultan Murad'ın ölümü

Arnavutluk'taki Kroya (Akçahisar) kalesinin aylarca süren muhasarasının muvaffakiyetsizlikle neticelenmesinden doğan ve halkı endişelendiren kötü tesir; Edirne'de Şehzade Mehmet için tantanalı bir düğün tertiplenmek suretiyle giderilmeğe çalışılmıştı. Düğünden sonra, yani 1450 senesi kışında yeni zevcesiyle sancak merkezi Manisa'ya giden Şehzade Mehmet aradan çok zaman geçmeden babası Sultan Murad'ın ölümü haberini aldı. Murad'ın beklenmedik bir zamanda ve genc denebilecek bir çağda birdenbire ölümü (3 Şubat 1451), Dukas ve Halkondil'in dediği gibi belki de fazla yorgunluk, düğün münasebetiyle ifratla yeyip içmeden mütevellitti. Tarihlerin çoğu Sultan Murad'ın ölümünü nüzül isabetine, bazıları da soğuk algınlığından ileri gelen kısa bir hastalığa bağlarlar.

Sultan Murad'ın ölümü de babası Çelebi Mehmed'inki gibi gizli tutuldu. Veziriâzâm Halil Paşa ölüm haberini acele Manisa'ya eriştirdi. Yedi gün sonra haberi alan Şehzade Mehmet, beni seven arkamdan gelsin, diyerek yanında Atabeği Şahabeddin Şahin Paşa olduğu halde derhal hareket etti. Son süratle yola koyulup iki günde Manisa'dan Çanakkale boğazına ulaştı. Boğazı karşıya geçince Gelibolu'da Sultan Murad'ın ölümü ve yeni sultanın geldiği haberi yayıldı. O arada ölüm haberi Edirne'de şayi olmuştu. Bizans tarihçisi Halkondil'in yazdıklarına göre; bu sırada yeniçeriler ayaklanmışlar, şehri yağma için hücuma hazırlanmışlardı. Yeniçerilerin isyan teşebbüsü Veziriâzâmın enerjik davranması ve şahsî otoritesi sayesinde büyümeden bastırıldı. Halil Paşa, acele topladığı askeri yeniçerilerin üzerine sevkederek: «Silâhlarını bırakmazlarsa kılıçtan geçirileceklerini, yeni sultanı beklemelerini, o gelince kendilerine ihsanda bulunacağım» söyledi. Yeniçeriler ise Halil Paşa'nın metin davranması ve kendisine karşı besledikleri hürmet dolayısiyle yatıştılar. Bu hâdiseden sonra Edirne'ye giren yeni padişah İkinci Mehmet 18 şubatta tahta cülûs etti.

Sultan Murad'ın şahsiyet ve karakteri

Kuruluş devrindeki Osmanlı hükümdarları arasında, çok cepheli şahsiyete sahip padişah olarak İkinci Murad'ı göstermek lâzımdır. Onun 1421 den 1451 senesine kadar süren saltanatı yıllarındaki icraatına bakarak şahsiyet ve karakteri hakkında isabetli neticelere varmak mümkündür. İkinci Murat, gerek

müverrihlerin şahadeti, gerekse hükümdarlığı zamanında verdiği örneklerle âdil, müşfik ve metin bir padişah olarak tarihe geçmiştir.

İlim adamlarını sever ve korur, sanatkârlara aynı muameleyi gösterirdi. Bilhassa kumandanlık kabiliyeti yüksek bir devlet adamıydı. Bunu hıristiyan Avrupa'nın hayran kaldığı Jan Hunyad'ı iki büyük meydan muharebesinde yenmek suretiyle isbat etmiştir.

Osmanlı padişahları arasında, feragat duygusiyle saltanat hırsını yenen onun gibi ikinci bir şahıs göstermek mümkün değildir. Oğlu lehine kendiliğinden tahttan çekilmek suretiyle bunun en olgun misalini vermiştir.

İkinci Murat, uzlet ve inzivayı seçerek ibadete dalacak kadar dindar olmakla beraber, zevk ü sefa, aynı zamanda işret âlemleri yapmaktan da geri kalmazdı.

Sultan Murat söz ve ahidlerine sadakat gösteren bir hükümdardı. Kendisi gibi başkalarından da ahde vefa bekler, sözünden dönenleri affetmez ve böylelerine karşı kini büyük olurdu. Ahdine sadakatsizlik gösteren Karaman oğlu ile Macar Kıralı Ladislas'a tatbik ettiği muamele; onun bu hususdaki zihniyetini meydana koyar.

İkinci Murat çeşitli cepheleriyle bir insanı kâmildi. Onun şahsiyetini tanıtırken Bizans müverrihleri bile lehinde kalem kullanmaktan kendilerini alamamışlardır. Dukas, Murat için: «Ahlâkı fâzılaya malik ve vicdanı pek iyi idi» diyor. Halkondil ise: «Âdil ve munsif bir adam» hükmünü veriyor.

İkinci Murat üstün kumandanlık kabiliyetlerine rağmen; inatçı bir mücadeleci, Osmanlı ülkesini hayatı boyunca büyültmeye çalışan bir fütuhatçı şeklinde görünmüyor. Onun; Osmanlı devletinin kuruluş ve gelişme umdelerinden olan «gaza esası» nı Segedin muahedesinin akdi sırasında hayli gevşettiği, hattâ bıraktığı şüphe götürmez bir hakikattir. Hattâ Segedin muahedesinin imzalanmasından hayli önce bile, fütuhat yerine sulh ve sükûna meyyaldi. Nitekim 1433 senesinde Osmanlı memleketlerine bir gezi yapan Fransız Bertrandon de la Braquière Sultan Murat için bu hususta şu hükmü veriyor: «Bana onun harbe karşı çok nefret duyduğu söylendi ki, bu bana da doğru geliyor. Zira malik olduğu kuvvetleri ve büyük gelirleri harekete geçirse, hıristiyanlıktan az mukavemet gördüğünden, hıristiyan âleminin büyük bir kısmını fethetmek onca kolay bir iş olurdu.»

Osmanlı padişahları arasında İslâm âlemine karşı ilk defa alâka gösterip, İslâm dünyasını kazanma yolunu açan Çelebi Sultan Mehmet'ti. İkinci Murat ise babasının açtığı çığırı; Hicaz'a zengin sürra'lar göndermek, Mekke ve Medine'deki mübarek yerler için büyük bağışlarda bulunmak suretiyle daha da geliştirdi.

İkinci Murat, Türkçülük tarihi bakımından üzerinde durulması lâzım gelen bir simadır. Kendisinin ilk fikrî terbiyeyi aldığı yer, Selçuklular zamanından beri millî Türk an'anelerinin yerleşip olgunlaştığı Amasya muhitidir ki, burası Sultan Murat üzerinde hayatı boyunca tesirini göstermekte devam etmiştir. Sultan Murat, ilk yetişme mıntakasından edindiği millî şuurla Türklüğe ve Türkçeye ehemmiyet vermiştir. Osmanlı'ların nesebinden, Kayı ve Oğuzlar'dan bahseden eserlerin ilk defa onun zamanında kaleme alındığı görülür. İkinci Murad'ın emriyle bu neviden, telif veya tercüme eserler meydana getirilmekle; Türk tarihinin aydınlanmasına çalışılmış olduğu kadar, Türk dilinin gelişmesine de hizmet edilmiştir.

İkinci Murat zamanında imar hareketleri

İkinci Murat imar hareketlerine önem veren bir hükümdardı. Cami, mektep, imaret, köprü ve saray yaptırmak suretiyle, memlekete çeşitli eserler kazandırdı. İkinci Murad'ın yaptırdığı camilerin en güzeli Edirne'de «üç şerefeli» diye maruf olan camidir. Cami, Timurtaş Paşazade Elvend Bey'in nezareti altında yapılmış ve inşaatı 1447 de bitirilmiştir. Osmanlıların kuruluş devrinin bu güzel eserinin mimarının meflûç bir halde inşaata nezaret eden Konya'lı bir zat olduğu rivayet edilir. Dört minaresinden birisinde üç şerefe bulunan bu cami, Osmanlı hükümdarlarının yaptırdıkları camiler için üç şerefeye

Sultan İkinci Murad'ın Eşkâl ve Şahsiyeti

(İlâve : 50)

★

İkinci Murad Bey, babası Çelebi Sultan Mehmed'in vefatı üzerine 1421 tarihinde onsekiz yaşında bulunduğu halde Osmanlı tahtına çıkmıştır. Hükümdar olur olmaz, amcası Mustafa Çelebi ve bir müddet sonra da kardeşi Şehzâde Mustafa ile uğraşmıya mecbur kalmıştır. Babasına pek merbut bulunmuş olan kıymetli ve dirayetli devlet ricali sayesinde bu müşkülleri yenmiştir. Zamanında devlet hudutları genişlemişse de, Hunyadi Yanoş'la bidayette başa çıkamaması ve aleyhte bir sulh imzalamak zorunda kalışı yüzünden yeise kapılarak tahtını oğlu İkinci Mehmed'e terketmiş, lâkin 1444 yılında ordunun başına geçerek Varna Meydan Muharebesini kazanışı o lekeyi silmiştir. Rahatını sevmekle beraber, yine de son derece olgun ve dirayetli bir hükümdar, iyi bir silâhşördür. Âlim ve şairlerin hâmisiydi. Zevk ve sefaya aşırı düşkündü. Fakat devlet işlerini bu yüzden ihmal etmez ve ufak bir tehlike sezdiği anda her şeyi bırakıp ordusunun başında düşmanın karşısına dikilirdi. Çandarlı ailesine itimadı pek ziyade idi. Saltanatı boyunca hükûmet işlerini evvelâ Çandarlıoğlu İbrahim ve sonra onun oğlu Halil Paşalar ellerinde bulundurmuşlardı.

İkinci Murat Bey, aşiret ananelerine tamamen bağlı kalan son Osmanlı Hükümdarıdır. Saltanat usulü ise, onun oğlu Fatih devrinde başlamıştır. Kendisi ananeperest olup eski yasa ve türelere bağlıydı.

Halk kendisini çok sever ve Koca Murad Bey, Koca Murat Gazi diye anardı. Bu koca sözü yaşlılığından değil, kendisine duyulan tâzimden dolayı idi. Zira, vefat ettiği zaman henüz kırksekiz yaşlarında idi. Hemen bütün ömrünü gazâ meydanlarında geçirdiği halde imar işlerine çok ehemmiyet vermiş ve çok eser bırakmıştır. Edirneyi çok sever ve tercihan burada otururdu. Bu, biraz da düşmandan çabuk haber alabilmek ve icabında çabuk harekete geçebilmek içindi. En ziyade Hünkâr Bahçesi Sarayını imar etmiş Tunca kenarında köşkler yaptırmıştır. Üç tane camiden maada iki hamam, bir kervansaray, bir çeşme ve bir bedestan yaptırmıştır. Hazreti Mev-

→

lâna'ya merbutiyeti pek fazla idi. Kezâ Emir Sultan'ı da çok severdi. Cülûsunda Bursa'da ondan kılıç kuşanmıştı.

İkinci Murat Beyin annesi, Dulkadiroğlu Sülü Beyin kızı Emine Hatun'dur. Yedi kız kardeşi vardı. Oğulları; Mehmet, Ahmet, Küçük Ahmet, Alâattin, Hasan ve Orhan Beylerdi. Onların tahsil ve terbiyesine çok itina etmiştir. Alâattin Bey, 1441 yılında Karaman cenginde şehit olmuştur. Hasan ve Orhan Beyler Edirne'de vefat edip Tunca kenarında gömülmüşlerdir. Ahmet Bey Amasya'da vefat etmiş ve Bursa'da defnolunmuştur. Küçük Ahmet Bey ise, son cülûsunu müteakip İkinci Mehmet tarafından beşiğinde boğdurulmuştur.

İkinci Murat Beyin üç zevcesi vardı: İsfendiyaroğlu İbrahim Bey'in kızı Hatice hatun'la 1424 yılında, Tekeoğlu'nun kızkardeşi ile 1426 yılında, Sırp Kral'ı Jor Brankoviç'in kızkardeşi Prenses Mari ile 1443 yılında evlenmiştir. Elçi raporlarına dayanan Fransız kaynaklarına göre bir de Fransız Prensesi'ni aldığı rivayeti varsa da bu husus bugüne kadar aydınlanmamıştır. Hemşiresi Selçuk Hatunu Anadolu Beylerbeyi Karaca Paşa, diğer üçünü Karamanoğullarından İbrahim, Alâaddin ve İsa Beylere, ikisini İsfendiyaroğullarından Kasım ve İbrahim Beylere, birisini de Sadrazam İbrahim Paşa'nın oğlu Mahmut Çelebiye vermiştir. Böylece bütün bu izdivaçlardan siyasî ve idarî gayeler gözettiği anlaşılmaktadır.

Şahsen kendisini görmüş olan Burgonyalı Bertrandon de Labruguière şöyle tarif ile:

«Zât-ı şâhane, tıknaz vücutlu ve kısa boyludur. Çehresi tatarımsıdır. Ablak yüzlü, esmer benizli, biraz küçük gözlüdür. Elmacık kemikleri çıkık, sakalı değirmidir. Söylendiğine göre merhametli, müşfik ve âlicenap bir hükümdardır. Harpçi değildir. Çünkü o müthiş askerî kuvvetleri ile muazzam servetini harp için sarfetse, göreceği ufak tefek mukavemetlere rağmen Hıristiyanlık âleminin büyük bir kısmını fethetmek onun için çok basittir.» der.

ilk örnek olmuştur. Mermer döşeli büyük harimi de, Osmanlı'ların ilk inşa ettirdikleri cami harimi diye bilinmektedir. İkinci Murat, İzmir'in fethinde elde edilen ganimetlerden yedibin kese sarfiyle meydana getirttiği bu esere Sırbistan'daki Karatova gümüş madenlerini vakıf tayin etmişti.

İkinci Murad'ın Edirne'de yaptırdığı camilerden bir diğeri «Muradiye Camii» dir. Bu camii, önce hicrî 839 (milâdî 1435 - 1436) da mevlevîhane olarak yaptırmış, bilâhare camiye tahvil ettirmiştir. Bunun camiye tahvilini müteakip İkinci Murat aynı caminin yanında iki büyük, iki küçük kubbeli ve bir minareli ayrı bir mevlevîhane bina ettirmiştir. Muradiye camiinin mihrap ve duvarlarındaki çiniler pek nefistir.

Sultan Murad'ın Edirne'deki eserlerinden birisi de «Darülhadis» tir. İkinci Murad'ın hadis tedrisi için 1435 te yaptırdığı ve bir medrese olan bu bina, sonradan camiye tahvil edilmiştir. Büyük tek kubbesi ve bir minaresi vardır.

İlim ve bilgiye kıymet veren İkinci Murat Osmanlı devlet merkezini camilerden başka eserlerle de zenginleştirmiye gayret etti. Üç şerefeli caminin avlusunda inşa ettirdiği ve «Saatli Medrese» diye anılan medrese ile Bitpazarı diye anılan mevkide yaptırdığı «Eski Bedestan» bu arada zikri gereken eserlerdir.

İkinci Murad'ın Edirne'de yaptırdığı mühim yapılardan birisi de Edirne sarayıdır. Resmî adı ile «Saray-ı Cedid-i Âmire» denilen bu saray Tunca sarayı, Hünkâr bahçesi sarayı ve nihayet Edirne sarayı diye tanınmıştı.

Edirne'de saray yaptırma işini, fethinin ertesi yılında Birinci Murat ele almıştı. Kale içindeki Tekfur sarayını beğenmiyen Birinci Murat, kale dışında 767 (1365/1366) de bir saray yaptırmıştı. Sonradan yıkılıp ortadan kalkan bu sarayın Evliya Çelebi «Selim Han camii kurbinde Kavak Meydanı nam mahalde» olduğunu söyler. Murat Hüdavendigâr'dan başka Yıldırım Bayezid'in de köşk ve saray yaptırdığı anlaşılmakta ise de bunun, Birinci Murad'ınkine ilâve şeklinde mi, yoksa ayrı ayrı mı olduğu bilinmemektedir. Esas bilinen nokta, Musa Çelebi'nin bunu genişleterek etrafını duvarla çevirttiğidir. Çelebi Mehmet ile İkinci Murat Edirne'nin eski sarayında oturmuşlardır.

İkinci Murat eski saraydan ayrı olarak Tunca kenarında bir saray yaptırmak üzere 1450 yılında faaliyete geçtiği zaman işi hayli geniş tuttu. Saray inşaatında kullanılmak üzere Selânik civarında bir harabeden mermerler taşındı. İkinci Murad'ın ölümü saray inşaatını bir müddet için aksattıysa da, bilâhare İkinci Mehmet bunu devam ettirdi ve inşaat 1454 te bitti. İkinci Murad'ın başlatıp Fatih'in bitirdiği Edirne sarayı: Bab-ı hümayun, alay meydanı, bu meydanın bir tarafında mutfak, Bâbüssaade, arz odası, cihannüma kasrı (Has oda, kasrı padişahî) kum kasrı, harem ve enderundan mürekkepti. Edirne sarayına sonraları Kanunî Süleyman da bazı ilâveler yaptırmıştır.

İkinci Murat, Edirne'den başka Manisa'da da bir saray yaptırmıştı. Edirne'deki kadar büyük ve teferruatlı olmamakla beraber kapladığı saha hayli genişti. Sultan Murad'ın 1445 te inşa ettirdiği saray o devirde bahçesinin güzelliğiyle de meşhurdu. Etrafı tuğla duvarla çevrili olan saray civarında şehzadelerin adamlarının oturmasına mahsus binalar da mevcuttu.

İkinci Murat, Osmanlı'ların Edirne'den önceki merkezi Bursa'ya da ehemmiyet vermiş, burada da cami, medrese, imaret gibi eserler meydana getirmiştir. Bursa'daki camiin yapılış tarihi 1447 dir. Babasının yaptırdığı Yeşil Cami'de olduğu gibi Muradiye'nin iç kısmında da duvarlar çini ile süslüdür. Gerçi Muradiye'deki çiniler Yeşil Camideki kadar zengin değilse de, yeni nümuneler ortaya koyması ve tekniğin ilerlemesi bakımından mühimdir. İkinci Murad'ın camiinin plân ve tipinde inşa edilen Hamza Bey camii de Bursa'nın aynı devir binaları arasında dikkati çeker. İkinci Murad'ın Bursa medresesi, Yeşil Medrese ayarında güzel bir eser olup, renkli tuğla ve çinilerle süslü bulunan avlusu diğer medreselere nazaran daha üstündür.

Osmanlı padişahları arasında ilk defa büyük köprüler yaptıran İkinci Mu-

rat'tır. Ergene üzerinde yüzyetmiş ayak üstüne oturtulan Uzunköprü bunların en meşhurudur. Uzunköprü'den sonra Selânik ile Yenişehir arasında bataklık bir saha üzerine kurduğu köprü de ehemmiyetlidir. Hammer'in bildirdiğine göre; Sultan Murad'ın üçüncü köprüsü Ankara'dadır ve Balıkhisar adını taşımaktadır. Sultan Murat bu köprüden geçiş esnasında alınan paraları Mekke ve Medine fıkarasının iaşesine vakfetmiştir.

İkinci Murat zamanında kültür durumu

İkinci Murat devri, Osmanlı'larda kültür hareketlerinin zenginleşip hayli geliştiği devirdir. Onüç, ondört ve onbeşinci asırlarda Mısır, Suriye, İran ve Maveraünnehir ilim ve kültür bakımından Anadolu'dan üstündü. Halbuki İkinci Murat devrinde artık bu üstünlüğün Osmanlı memleketlerine geçiş alâmetleri belirmiş ve fetihten itibaren bu bir hakikat olmuştur.

İkinci Murat zamanına kadar Osmanlı kültür müesseselerinin kendi tabiî seyri dahilinde kaydettiği inkişaf sayesinde, artık mühim şahsiyetler yetişmeye başladı. Ayrıca, gerek ihtisaslarını hariçte yaparak yurda dönenler, gerekse çeşitli sebepler dolayısiyle Osmanlı memleketlerine hicret eden âlimler Türkiye'de ilim ve kültür hayatının yükselmesine yardım etti. Osmanlı hükümdar ve büyük devlet adamlarının âlim ve sanatkârları koruması, hem memleket dahilinde yetişenlerin, hem de dışarıdan gelenlerin, kendi sahalarında yükselmelerini sağladı.

Murat zamanında Edirne medreseleri birinci plâna geçti. Daha önce Bursa medreseleri ilk plânda geliyordu. Tıpkı Bursa'dan evvel İznik medresesinin ön plânda gelişi gibi... Osmanlı devlet merkezi yer değiştirdikçe, ilim müesseselerinin ehemmiyeti de ona göre yeni merkeze kayıyordu. İznik medresesinin başına getirilen Davud-u Kayseri'ye Orhan Gazi otuz akçe yevmiye bağlamıştı. Halbuki İkinci Murat, devletin büyümesi ve onunla mütenasiben ilim müesseselerinin de gelişmesini nazarı itibare

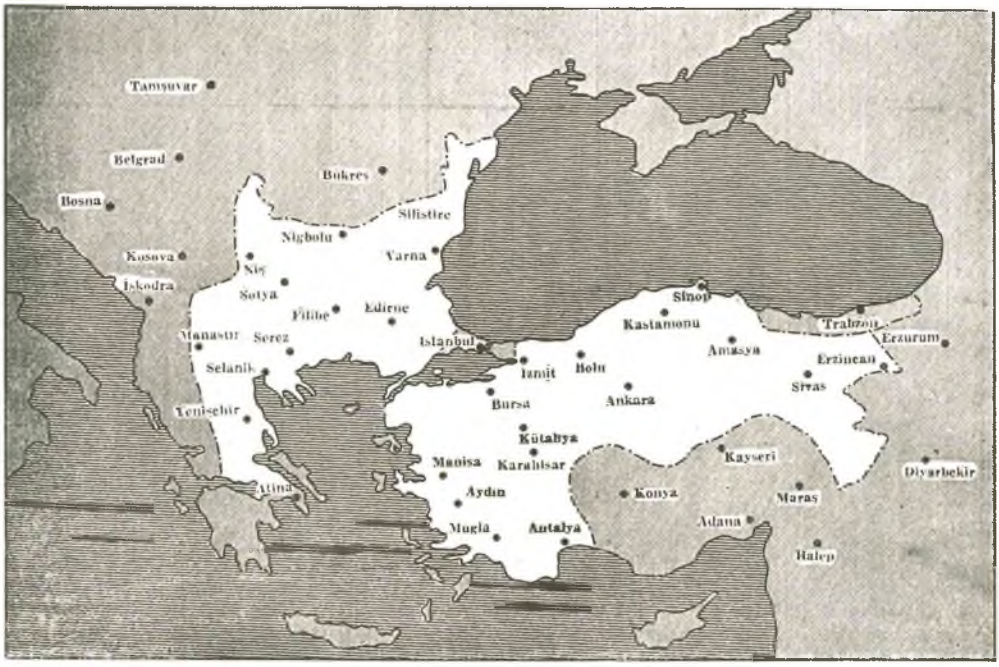

İkinci Murat zamanının sonunda Osmanlı ülkesi (Bu haritada İsfendiyaroğullarına ait Sinop ve Kastamonu, Osmanlı'lara ait gösterilmişse de bu kısım Fatih zamanında alınmıştır)

alarak Edirne medresesinin başına getirdiği şahsa yüz akçe, darülhadisinkine de elli akçe yevmiye bağladı. Nasıl Davud-u Kayseri'ye bağlanan maaş zamanın en dolgun ücretini teşkil ediyor idiyse, Edirne medresesininki de aynı hususiyeti taşımaktaydı. Osmanlı ilim müesseseleri olan medreselerin en yükseği devlet merkezinde olmakla beraber, başka şehirlerde de medreseler kurulmaktaydı. Osmanlı kültür kurumlarının kurucuları sadece padişahlar olmayıp, vezirler ve diğer devlet adamları da kültür ve hayır kurumları meydana getirmekteydi.

İkinci Murat zamanında, Osmanlı'larda âlim ve şair sayısının çoğalmıya başladığı devirdir. İlim sahasında şöhret yapanlar, devrin icabı olarak dinî ilimlerde kendilerini göstermekteydi. Bu devrin meşhurlarından Molla Yegân, müderris ve müfti ve kazaskerlikte Molla Fenarî'ye halef olmuştu. Molla Yegân, Fatih'in hocası Molla Gürânî ile Molla Hızır'ı yetiştirmekle de maruftur. İkinci Murad'ın kazaskerlerinden Molla Hüsrev (Mehmed bin Feramurz) de kıymetli bir âlimdi.

Murat devri ulemasından Yazıcıoğlu diye maruf Ahmet Bican ve Mehmet Bican ismindeki iki kardeş birçok eser yazmıştır. Yazıcıoğlu Mehmet Efendi dinî edebiyatımızın âbidelerinden «Muhammediye» si ile, Ahmet efendi de «Envarül âşıkîn» isimli Arapça eserin tercümesiyle daha fazla tanınırlar. Aynı devir âlimlerinden İbn Melek bin Mehmet «Bahr-ül Hikem» adlı dinî - ahlâkî telifiyle, Balıkesir'li Devletoğlu Yusuf «Hidâye» ve «Vikaye» tercümeleriyle isim yapmışlardır.

İkinci Murat zamanında müsbet ilimlerden tıbba dair eser yazan kıymetlere de rastlanmaktadır. Bu neviden şahsiyetlerin en mühimmi Mukbil zade Mümin'dir. İkinci Murad'a ithaf ettiği iki meşhur eseri «Zahîre-i Muradiye» ve «Miftah-ün-nur ve «Hazain-üs--sürur»

Sultan İkinci Murad'ın (1421 - 1451) Zamanında Diğer Hükümdarlar

(İlâve : 51)

★

Alman İmparatorları: Sigismund → — 1437, İkinci Albert 1438 — 1439, Üçüncü Frederik 1440 — →.

Altınordu Hanları: Seyyit Ahmet Han 1419 — 1435 küçük Mehmet Han 1435 —→

Bizans İmparatorları: Yedinci Yuannis Paleologos → — 1425, Sekizinci Yuannis Paleologos 1425 — 1448, Onikinci Konstantin 1448 — →.

Fransa Kıralları: Altıncı Şarl → — 1422, Ydinci Şarl 1422 — →.
1422, Yedinci Şarl 1422 — →.

İngiltere kıralları: Beşinci Hanri → —

İspanya kıralları: Aragon şubesi; Beşinci Alfons → — 1458, Kastilya ve Navarre şubesi; İkinci John 1406 — 1454.

Kırım Hanları: Hacı Giray Han 1420 — 1455.

→

→

Macar Kıralları: Sigismund → — 1446, Jan Hunyad (Kıral naibi) 1446 - 1456.

Mısır Abbasî Halifeleri: İkinci Mutedit → — 1441, İkinci Müstekfi 1441 — 1451.

Mısır Memlûk Sultanları : Nasreddin Mehmet 1421 — 1422, Seyfeddin Barsbay 1422 — 1438, Seyfeddin Çakmak 1438 — 1453.

Papalar: Beşinci Marten → — 1424, Yedinci Kleman 1424 — 1431, Dördüncü Öjen 1431 — 1439, Beşinci Feliks 1439 — 1449, Beşinci Nikola 1449 — 1455.

Polonya kıralları: Beşinci Vladislas (→ — 1447) Dördüncü Kasimir 1447 — →.

Rus Dükaları (Vladmirde); İkinci Vasil → — 1425, Üçüncü kör Vasil 1425—1462.

Sırp Kıralları: Stefan Lazareviç (→ — 1427), İvan Brankoviç (Vılkoğlu) 1427 — 1456.

isimlerini taşımaktadır. Beş makale üzerine tertip olunan Zahîre-i Muradiye'si dimağ, baş, göz, kulak, burun, mide hastalıklarından bahsetmektedir. Eserde Arapça ilmî terimlerin arasında Türkçe terimlerin de serbestçe kullanılması ayrıca dikkati çeker.

Mukbil zade Mümin derecesinde mühim olmamakla beraber tıbba temas eden başka kimseler de vardır. Mehmet Kadî Manyas isimli zatın «Kitab Acebül ûcab» adını taşıyan eserinde hayvanlar ve bitkiler hakkında bilgiler olduğu gibi matematik bölümü de mevcuttur. Edebî ve tıbbî olmak üzere telif ve tercüme şeklinde eser verenlerden birisi de Ömer bin Mezit'tir. Ömer bin Mezit, 1436 da Timurtaş Paşazade Umur Bey namına topladığı «Mecmuat-ün-nezâir» iyle, yine aynı şahıs adına Kadı Burhaneddin Ahmed'in «İksir-i saadât» isimli eserinin tercümesiyle tanınır, diğer mühim bir tercümesi de tıbba dair «Müfredat-ı ibn-i Baytar» dır.

Edebî ve tarihî eser verenler arasında «Selçukname» isimli meşhur eseriyle Yazıcıoğlu Ali, «Süleymanname» siyle Serezli Nazmi, «Minhâc-ül inşa »isimli şiir kitabiyle Yahya bin Mehmet, «Câmi-ül hikâyat» adlı tercümesiyle İkinci Murad'ın hocası İbn-i Arabşah, «Vesilename» siyle İznik'li Hümâmî, «Saydele-i Ebi Reyhan» isimli eseriyle Ebülhayr Ahmet, manzum «Kâbusname» siyle Abdî, Nasîrüddin Tusî'nin Farsça bir risalesinden genişletilmiş şekilde «Cevâhirnâme» isimli tercümesiyle Mustafa bin Seydî İkinci Murat devrinin mühim simalarıdır.

İkinci Murat devrinde Osmanlı aristokrasisi

İkinci Murat zamanında mühim mevkiler işgal eden şahsiyetlerin kökleri araştırılırsa, bunların çoğunun soyunun Osman Gazi'nin silâh arkadaşlarına veya Orhan Gazi'nin önemli vazifeler tevdi ettiği kimselere dayandığı görülür. Veyahut da Murat Hüdavendigâr ile Yıldırım Bayezid devrinde yüksek mevkilere çıkmış kimselerin evlâtları bulun-

İkinci Murad'ın Bursa'da yaptırdığı caminin yanında bulunan türbesindeki sandukası

dukları dikkati çeker. Demek ki, askerî ve mülkî yüksek mevkiler birkaç meşhur aile tarafından irsen denebilecek bir şekilde işgal edilmektedir. Bu ailelerin en mühimleri, Çandarlı'lar, Evrenuzzadeler, Mihaloğulları, Timurtaşzadeler'dir.

Çandarlızadeler, cedleri Halil Hayrettin Paşa'dan beri Bursa kadılığı, kazaskerlik ve nihayet birinci vezirlik gibi en yüksek makamı; Evrenuzzadeler Rumeli'de akıncı kumandanlığını ve mühim merkezlerde sancak beyliğini; Mihaloğulları yine Rumeli'de akıncı kumandanlığını; Timurtaşzadeler Beylerbeyliği, akıncı kuvvetleri kumandanlığı ve sancak beyliği gibi mühim vazifeler deruhte etmişlerdir. Bunlardan sonra gelmek üzere Osman Gazi'nin silâh arkadaşlarından Akçakoca'nın soyundan inen ve Hekim Fazlullah denilen Fazlullah Paşa 1436 da vezirlik makamına kadar yükselmiş, Paşayiğit oğlu Turahan Bey de Mora akıncıları beyi sıfatiyle büyük nam yapmıştır.

Bütün bunlar, gördükleri mühim hizmetler dolayısiyle gerek kumandanlık ettikleri yerlerde, gerekse Osmanlı devlet merkezinde büyük nüfuz sahibi idiler. Bu nüfuzlariyle binlerce kişiyi harekete geçirebilir, kumandanlıkta edindikleri tecrübeler dolayısiyle büyük muharebelerde padişahın kolu kanadı ve zaferin kazanılmasının âmili olurlardı. Şahsiyetleriyle her biri birer otorite, taraftarlariyle hesaba katılması gereken birer kuvvetti. Onun içindir ki: Fetret devrinde Çelebi Mehmet zamanında ve İkinci Murad'ın saltanatının ilk yıllarında bu zümrenin tuttuğu kimsenin, padişahlık makamına oturabildiği görülmüştü.

Osmanlı aristokrasisi diye isimlendirebileceğimiz bu zümre, cedleri Kösemihal'e dayanan Mihaloğulları hariç, diğerleri neslen de Türktü. Gaziler neslîne dahil olmaları bakımından halktan da derin bir hürmet ve bağlılık görüyorlardı. Geniş servetleri olduğundan cami, medrese ve imaret gibi müesseseler meydana getirmekte padişahı takibediyorlardı. Bu bakımdan da halk nezdinde alâka ve sempati topluyorlardı. Binaenaleyh, bütün bu halleriyle Osmanlı ülkesinde, nüfuz ve otorite yönünden, padişahı takiben aristokrat zümre gelmekteydi. Hattâ bunların bir kaç tanesinin fikir ve işbirliği etmesi hükümdarın icraatına müessir olabiliyordu. Tereddütsüzce denebilir ki; Çelebi Mehmet kardeşlerine karşı mücadelesini; İkinci Murat, Mustafa Çelebi'nin saltanat dâvasına karşı tahtını muhafazayı, bunları kendi etrafında toplamak suretiyle başarmışlardı.

Osmanlı aristokrasisinin en fazla kuvvet kesbettiği devre İkinci Murat zamanıdır. Bu padişahın zamanında soyca meşhur aristokratlardan gayri yenileri de ortaya çıkmıya başladı. Bu yeniler ilk zamanlarda Amasya'lı Bayezid Paşa, Hacı İvaz Paşa, Lala Yörgüç Paşa gibi kimselerdi. Eskiler gibi neslen Türk olan bu yeni paşalar da mühim mevkiler işgal edip hizmetleriyle nüfuz kazanınca, eskilerle bunların arasında geçimsizlik başgöstermişti. Sultan Murad'ın paşalar arasındaki geçimsizliğe müdahale ile yenileri merkezi hükümet dışındaki vazifelere göndermek suretiyle, işi büyütmeden kapatmıya çalıştığı, saltanatının ilk yıllarındaki hâdiseler arasında gözden geçirilmişti.

Tahtını oğluna terkedecek kadar feragat sahibi olan İkinci Murat, bütün devlet işlerini Veziriâzâm Halil Paşa'ya bırakmıştı. Osmanlı aristokrat zümresi arasında en mühim mevkie yükselen, geniş tecrübesiyle de kuvvetli bir diplomat haline gelen Çandarlı'lardan Halil Paşa tam bir istiklâl ile idarei umur etmekteydi. Onun köklü bir aileye ve aynı tarzda irsî denebilecek şekilde veziriâzâmlık mevkiine sahibolması, saltanat makamını işgal edenler için hesaba katılması gereken bir meseleydi. Halil Paşa, şahsında topladığı otorite ve diğer seçkinlere karşı güveniyle İkinci Murad'ın ikinci defa saltanatını temin etmişti.

Netice itibariyle: İkinci Murat zamanında padişahlığın karşısında ona yakın, hattâ icabında ondan üstün bir kuvvet olarak Osmanlı aristokrat zümresi mevcuttu. Osmanlı tahtını işgal eden kimsenin bu kudreti hesaba katması lâzımdı.

İkinci Murat zamanında bu bakımdan dikkati çeken ikinci nokta, dönmelerden artık mühim şahsiyetlerin yetişmiye başlaması, beylerbeylik ve vezirlik gibi

mevkilere kadar çıkabilmeleridir. Aristokrat zümrenin kudretini sezen dönmeler, bulundukları mevkilerde tutunabilmek ve daha yükseklerine ulaşabilmek için kendilerine kudretli bir destek aramışlar ve bu desteği çocuk padişah İkinci Mehmed'in şahsında bulmuşlardı. Çocuk padişah İkinci Mehmet ise, saltanat tebeddülünde Çandarlı'nın rolünü hissettiğinden onun otoritesine mukabil Zağanos, Şahabeddin Şahin, Nişancı İbrahim gibi dönmeleri tutmuş ve bunları kuvvetlendirmiye çalışmıştı.

1451 senesinde ikinci defa tahta geçtiği zaman birdenbire Çandarlı'ya bir şey yapamamışsa da vaktiyle onunla birlikte hareket edenleri derhal mevkilerinden uzaklaştırarak yerlerine kendi adamlarını koymuştur. İstanbul'un fethini müteakip Çandarlı'yı bu işe muhalefet ve rüşvet töhmetiyle idam ettirmesini; kendisinin ilk saltanatında tahttan indirilmesindeki rolünden dolayı ona beslediği kini kadar, saltanatının istiklâli için bir mania ve tehlike addettiği aristokrat zümreyi ezmek gayesini güttüğü de muhakkaktır.

Çandarlı'nın idamiyle Türk aristokrasisi en büyük darbeyi yemiş ve bir daha katiyen eski kudretini bulamamıştır. Zaten Osmanlı padişahlarının hakikî ve ezici mutlakiyeti, Fatih Mehmet'le başlıyacaktır. Bundan sonra aristokrat zümrenin padişahlar karşısında temsil ettikleri ikinci kuvveti, daha başka şekilde kapıkulu askerî sınıfı ele alacak ve Osmanlı tarihinde müessif hâdiselere sebebolacaktır.

KURULUŞ DEVRİNİN SONUNA KADAR

Osmanlı Devleti Teşkilâtı ve Müesseseleri ve içtimaî Hayatı

I

Osmanlı Sarayı Teşkilâtı

I. BURSA VE EDİRNE SARAYLARI :

1324 yılında Bursa'nın fethine ve Osmanlı beyliğine merkez ittihaz edilmesine kadar, Osmanoğulları'nın sarayları mevcut değildi. Bey, diğer ümera gibi kendi ailesi halkiyle birlikte bir evde oturur, beyliğin ricalini ve tebaasını burada kabul eder, işleri burada görürdü. Bunun için de alelekser bir kâtip, bir kaç çavuş ve haberci ve bir kısım muhafızdan ibaret mütevazi bir kadro her şeye kifayet ederdi. Yazın ise ekseriya bey evinin karşısındaki ulu çınarların serin gölgelikleri toplantı yeri olurdu. Tıpkı, Osmanoğulları Söğüt bölgesine yerleşmeden evvelki göçebe devirlerinde beyle birlikte aşiretin ileri gelenlerinin açık havada, bey çadırının önünde toplanıp bütün işleri kararlaştırdıkları gibi.

Mamafih, ekseriya seferde veya hareket halinde bulunan beyler, eski Türk âdetince at sırtında toplantılar yaparlar ve sadece şifahî kararlar verirlerdi. Cuma günleri, cuma namazlarında bey de bulunur ve o gün de tebaasiyle temas edip dertlerini dinlerdi. Bu zamanlara ait bütün âdet ve merasim, Oğuz töresince icra olunurdu.

Orhan Bey, Bursa'yı fethedip aynı zamanda babası Osman Gazi'nin vefatiyle müstakilen iş başına geçtikten sonra

beyliği her sahada teşkilâtlandırmağa başlamıştır. Esasen, Osmanlı beyliğine ancak onun devrinden itibaren bugün anladığımız mânada olarak «devlet» diyebiliriz.

Orhan Beyin, Bursa'nın iç kalesinde bir sarayı olduğu malûmdur. Lâkin, bunun Türklerden mi kalma olduğu, Rumlar tarafından mı yapıldığı belli değildir. Fatih devrine kadar gelen Osmanlı hükümdarları tarafından kullanılan Bursa sarayından Evliya Çelebi de bahsetmekte ve bu padişahtan sonra rağbet edilmeyip yalnız muhafız bostancılarının mevcut bulunduğunu kaydetmektedir. Mamafih, Bursa şehrinin birçok yangın ve zelzele felâketleri geçirdiği bilindiğine göre, Evliya Çelebi'nin bahsettiği sarayın, Orhan Bey devrinden kalan bina olmadığı muhakkaktır. Üstelik, Aksak Timur'un 1402 temmuzunda Ankara meydan muharebesinde Yıldırım Bayezid Han'ı yenmesinden sonra, Bursa'nın uğradığı Moğol istilâsı sırasında ne derece yağma ve tahrip edildiğini düşünmek bile, onyedinci yüzyıla Orhan Bey devrinden pek bir şeyler kalmamış olduğu kanaatine varmağa kâfidir. 1855 zelzelesi ise, şehri hemen hemen tamamen mahvetmiş olduğundan eski eserlerden tamir veya yeniden inşa olunanlardan maada zamanımıza kadar aşağı yukarı hiçbir şey intikal etmemiş gibidir. Bu yüzden Bursa sarayının bugün ancak yeri bilinmekte, lâkin ondan bir eser mevcut bulunmamaktadır. Evliya Çelebi, iç kaledeki bu binadan Saray-ı kebîr diye bahsederek üç hamamı ve altıyüz dükkânı olduğunu, lâkin dar yerde yapıldığından bahçesinin mevcut bulunmadığını kaydeder.

Evliya Çelebi'den ikiyüz sene sonra Bursa'yı ziyaret etmiş olan Charles Texier ise, bu sarayın harabelerini görmüştür. Onun bu harabeler üzerinde yaptığı incelemelere göre Bursa sarayı esas bir bina ile, bahçeler içinde muhtelif köşklerden mürekkep olup umumî manzarası o devrin Edirne sarayına benzemekteydi. Bu suretle, aynı yerde olmakla beraber, bu iki seyyahın ayrı binalardan bahsettikleri anlaşılmaktadır. Demek oluyor ki, Evliya Çelebi'nin gördüğü bahçesiz sarayın yerine bilâhare Charles Texier'in bahsettiği yeni köşkler manzumesi inşa edilmiş bulunuyordu.

İşte, Bursa sarayı hakkında bildiklerimiz bundan ibaret olup taksimat ve teşkilâtı tamamen meçhulümüzdür. Yalnız, muhafazası için kapıcılarının, muhtelif hizmetler için iç halkının ve harem kısmında hadımağalarının bulunduğu tahmin olunabilir.

Neşrî, Orhan Bey'in hemen bu sarayın yanında İleri Hoca Mescidi adlı bir mescid inşa ettirdiğini yazar ki, Bursa'da Türk'lerin ilk tesis ettikleri mâbed budur. Sonra, Şeyh Edebalı'nın kardeşi Ahî Şemseddin'in oğlu, yani Osman Gazi'nin zevcesi ve Şehzade Alâeddin'in annesi Bala Hatun'un amcasının oğlu, Ahî Hasan, bu mescidin yanında bir zaviye inşa ettirmiştir. İşte bu da, Bursa'da inşa olunan ilk zaviyedir.

Edirne'nin fethinden sonra da Bursa bir müddet daha devlet merkezi olmakta devam etti. Bursa'daki sarayın temeli 1365 yılında atıldı, inşaat ise ancak 1417 yılında sona erdi. Bunun adı «Edirne eski sarayı» dır. Evliya Çelebi'ye göre yeri, Selimiye camiinin civarındaki «Kavak Meydanı» adlı mahaldi. Bunu ilk tevsik eden, Yıldırım'ın oğlu İsa Çelebi'dir. Musa Çelebi, sarayı teşkil eden müteaddit binaların ve bahcelerin etrafını onbeş metre kadar yükseklikte bir surla çevirtmiştir. Bunun umumî görünüşü dik dörtgen şeklinde olup kuzeye bakan cephesinde demir bir kapısı vardı.

İstanbul'un fethinden evvel Osmanlı hükümdarları — Bursa'yı büsbütün terketmemekle beraber — çok zaman Edirne'de ikamet ederlerdi. Yıldırım Bayezid'in oğlu Emir Süleyman'ın Rumeli hâkimiyeti devrinde ise, burası ilk defa resmî payitaht olmuştur ki onbeşinci yüzyılın başlarına rastlar. Nitekim yine bu devirde Edirne'de kapıkulu askeri için kışlalar vesair bazı müessseseler de yapılmıştır. Musa Çelebi ve Mehmet Çelebi devirlerinde daha ziyade Bursa rağbet görmüş, Mehmet Çelebi müstakilen hükümdar olunca da kâh Bursa'da, kâh Edirne'de ikamet etmiştir. Onun oğlu İkinci Murat devrinden İstanbul'un fethine kadar ise, Edirne müstemirren devlet merkezi vazifesini görmüştür.

İkinci Murat 1450 yılında, sonradan «Edirne yeni sarayı» diye anılan binanın yapıldığı yerde, Tunca suvu kenarında evvelâ kendisine bir köşk yaptırdı; sonra oğlu İkinci Mehmet aynı yerde babasının köşkünü de ihtiva etmek üzere bir saray inşa ettirdi. Kendisi İstanbul'u aldıktan sonra da uzun müddet burada ikamet etmiş, hattâ oğulları Şehzade Mustafa ile Bayezid'in sünnet düğünleri burada icra olunmuştu.

İstanbulun fethinden üç yıl sonra, yâni 1457 senesinde Edirne şehri büyük bir yangın sonunda hemen tamamen mahvolmuş ve bu arada Saray da bu yangından zarar gördüğü için şehrin yeniden imarı sırasında Fatihin emriyle müceddeden inşa edilmiştir. «Hünkâr Bahçesi Sarayı» diye anılan bu yerde altı bin iç oğlanı ve 400-500 bostancı vazife görürlerdi. İç oğlanları; İstanbulda, Topkapı sarayında olduğu gibi muhtelif koğuşlar halindeydiler. Bostancılar, hem Edirne sarayı bahçelerine, hem de Edirnede bulunan Mamak, Çomlek ve Mesihpaşa bahçelerine bakarlar ve Edirne bostancıbaşısının emrinde olarak şehrin inzibat işleriyle de meşgul olurlardı. İstanbul alınıp hükümdarlar burada ikamete başlamadan evvel Edirne sarayında muhafız kapıcılar ve kapıcıbaşılar varken, sonradan bunlar kaldırılmış ve vazifeleri bostancılara devrolunmuştur. Edirne sarayı iç oğlanlarının en kıdemlileri ise, üç senede bir İstanbuldaki yeni sarayın enderun kısmına veya kapı kolu süvari ocaklarına verilirlerdi. Keza, bostancılar da zamanı gelince kıdemlerine göre Yeniçeri, Sipahi veya müteferrika olurlardı.

Edirne sarayı, tıpkı İstanbul yeni sarayı gibi, Enderun, Birun ve Harem kısımlarından mürekkepti. Enderun kısmında iç oğlanları için hazine, Hırkai Saadet ve Hasoda koğuşları vardı. Bundan maada, Babüssaade ağası dairesiyle Baltacılara mahsus koğuşlar mevcuttu.

Hünkâr bahçesi sarayının giriş kapısı güney tarafta olup buna Bab-ı Hümayun denirdi. Sarayın güney tarafı da bahçelik, Saraçhane köprüsüne kadar olan kısmı ise ormanlıktı. Bab-ı Hümayunun yanında adalet kasrı, sarav bahçesinin kuzey tarafında ise has ahırlarla has ahır hademelerine mahsus binalar mevcuttu. Harem kısmı birbirinden ayrı büyük daireler halindeydi. Sarayın bütün etrafı Tunca nehriyle çevrili olduğu için pek yüksek duvarlarla çevrili değildi. İşte, İstanbulun fethine kadar Edirne sarayı ve bu sarayın teşkilâtı hakkında bildiklerimiz şimdilik bundan ibarettir.

2 — OSMANLI HANEDANI VE OSMANLILARDA VERASET USULÜ

Osmanoğulları, Oğuzların Bozoklar şubesinin sağ kolu olan Gün Han kolundan, bu kolun Kayı boyundandırlar. Osmanlı devletini müstakil bir beylik haline getiren, bu soya adını vermiş olan Osman Bey'in oğlu Orhan Bey'dir. Osman Bey, Bizans hududunda bulunan bir kısım Oğuz aşiretlerinin kumandanı ve Moğol İlhanlı devletinin nüfuzunu tanıyan bir Uç Beyi idi. Osmanlılar, onun zamanında bağımsız değillerdi. Bu halleri Orhan zamanında da bir müddet devam etmiş ve ancak İlhanlı hüküm - dârı Ebû Said Bahadır Han'ın 1335 yılında erkek çocuk bırakmadan vefatı üzerine başlıyan saltanat kavgaları sonunda bu devletin yıkılmasiyle diğer Uc Beylikleri gibi Osmanlılar da istiklâllerini ilân etmişlerdi. Daha evvel, Osman Bey ve Orhan Bey her sene İlhanlı hazinesine haraç vermekle mükellef bulunuyordu.

Osman Bey'in babası Ertuğrul Gazidir.

Ertuğrul Gazi'nin vefatı üzerine, ona tâbi aşiretin bazısı Oğlu Osman Bey'i, bazısı ise kardeşi Dündar Bey'i başa geçirmek istediler. Nihayet kendi aşiretinin ısrariyle Osman Bey reis seçildi. Bunun üzerine, o da kendisine rakip gördüğü ve aleyhinde çalıştığını hissettiği amcası Dündar Bey'i bir müddet sonra bertaraf etti. İşte, Osmanlı Hânedanı arasında baş olmak uğuruna ilk işlenen cinayet budur. Rivayete göre Osman Bey ilk önce amcasına dokunmamış, lâkin Dündar Bey onun riyasetini bir türlü hazmedememişti. Hattâ Bilecik ve Yarhisar Tekfurlarının Osman Bey'i öldürmek için tertibettikleri tuzaktan Dündar Bey'in haberi ve bir riva - yete göre de bu işde methali olduğu hâdise bastırıldıktan sonra anlaşıldığın -

dan, Osman Bey Dündar Bevi bu vakadan sonra, 1298 yılında öldürmüştür. Osman Bey'in başa geçmiye muvaffak olmasında onun tarafını tutan ve o zamanlar nüfuzları pek fazla olan Ahilerin de büyük rolü olduğu muhakkaktır.

Oğuz an'anesine göre, memleket hükümdar ailesinin müşterek malı idi. Lâkin Osmanoğulları bu hakkı yalnız hükümdarla onun erkek evlâtlarına hasretmişler ve başa geçenler ilk iş olarak erkek kardeşlerini ortadan kaldırmak suretiyle devletin ve millî vahdetin parçalanmamasını temine çalışmışlardı. Zira, Osmanlı Beyliğinde baştanberi muntazam ve müstakar bir veraset sistemi mevcut değildi. Devlet ricalinden ileri gelenler ve askerî kuvvetler kime tâbi olurlarsa o devlet reisi olurdu.

Osmanlı hükümdarları Fatih devrine gelinciye kadar devlette mutlak şekilde hâkim değillerdi. Beyliğin başına diğer beylerin ve vezirlerin ittifakı ile geçerler ve devlet idaresinde başta bulunan hükümet reisinin ve onun vardımcılarının tesirleri altında bulunurlardı. Zaman zaman aralarındaki rekabetten istifade ile bazılarını cezalandırıp bertaraf ettikleri olursa da, yine kendi başlarına hareket edemezdi.

Osmanlı Devletinin kuruluşunda büyük hizmetleri görülen Çandarlı ailesiyle Emir Ali Beyzade Timurtaş paşa ve oğulları, Ahi Bayezid oğlu Tokatlı Hacı İvaz Paşa, Amasyalı Yahşi Bey zade Bayezit Paşa gibi devlet merkezinde vezirlikler ve beylerbeyliklerinde bulunan Türk beyleri, bütün memlekette büyük bir nüfuz ve itibar sahibi idiler. Osmanlı Beyleri içinde ilk defa Yıldırım Bayezit sadece Çandarlı ailesine dayanarak öbürlerini hiçe saymış ve otoritesini hepsine kabul ettirerek devlet idaresine pek iştirâk ettirmemiştir. Babası Gazi Hüdavendigâr Murat Bey'in Kosova meydan savaşı zaferi sonunda şehit olması üzerine bütün bu ümera ve rical onun başa geçmesini muvafık görmüşlerdi. O da derhal idareyi eline alarak daha babasının ölümünden bile haberi bulunmıyan ve gaza yorgunluğu ve zafer neşesiyle ordugâha henüz dönmüş olan kardeşi Yakup Çelebi'yi boğdurup beyliğin başında rakipsiz kalmayı temin etmiştir. Zira, Yakup Çelebi hayatta kaldığı takdirde, Oğuz an'anesine göre, devletten pay istiyebilirdi. Birkaç ileri Bey'in onun tarafını tutması ise büyük ihtilâfların doğmasına yol açar ve belki de taht sonunda ona nasip olabilirdi.

Hülâsa, Osmanlı Hânedanında muntazam bir veraset sistemi mevcut değildi. Bu da Oğuz an'anesine uygundu. Devletin başına daima bu işe en lâyık olan geçirilirdi. Bu suretle kuruluş devrinde ve hattâ sonraları Osmanlı devletinin başına daima kuvvetli şahsiyetler geçmiştir. Bu hal, bilhassa Yıldırım'ın Ankara mağlubiyetinden sonraki fetret devrinde büyük buhranlara yol açmış ve millî birliğin dağılma tehlikesini yaratmışsa da, neticede şehzadeler arasında yine bu işe en lâyık bulunan beyliğin başında rakipsiz olarak kalmış ve devleti toparlayıp tensik etmiştir. Nitekim, Yıldırım'ın ikinci oğlu olup nihayet ikinci Murat tarafından kat'î surette bertaraf edilebilen Mustafa Çelebi vakasında, devletin ileri ricalinden çoğunun onun tarafını tutmaması ve Çelebi Sultan Mehmed'le oğlu İkinci Murad'ı desteklemeleri sayesinde Osmanlı devleti Anadolu ve Rumeli taraflarında olmak üzere ikiye ayrılmak tehlikesinden kurtulmuştur. Osmanlı Beyliği bütün teşkilâtiyle bir imparatorluk haline getiren ve daha evvel mevcut usul ve âdetleri, yenilerini de ekliyerek muntazam kanunlar halinde tedvin eden Fatih bile, meşhur kanunnamesinde veraset usulünü vazetmemiş, yalnız evlâtlarından her kime, yâni lâyık olana ve bu işe ordu ve ümera tarafından seçilene, saltanat nasibolursa, millî birliğin bozulması ihtimaline karşılık diğer kardeşlerini öldürmeleri hakkında bir madde koymuştur.

3 — OSMANLI PADİŞAHLARI VE ŞEHZADELERİ

Fatih devrine kadar Osmanlı hükümdarları tam mânasiyle birer diktatör değillerdi. Yukarıda söylediğimiz gibi, devlet idaresinin başına devlet erkânı ve ordunun tensibiyle geldikleri için, onların tesirleri altında kalırlardı. Kitabelerde ve sikkelerde Sultan diye anılmakla beraber, Fatih devrine kadar kendilerine daha ziyade bey dendiği muhakkaktır. Lâkin Oğuz Türklerinde büyüklerine hürmet ve itaat millî bir an'ane

halinde bulunduğundan gerek ümera ve gerekse halk tarafından fevkalâde itibar görürlerdi. Herkes, kendilerine hürmet ve itaatte biribirleriyle yarışırdı.

Osmanlı Beylerinin büyük salâhiyetleri vardı; sözlerine an'anevî olarak herkes baş eğer, söylediklerini derhal yerine getirirdi. Lâkin onlar, yine an'ane icabı salâhiyetlerini bizzat kullanmıyarak devlet işlerini vezirleri ve diğer idare âmirleri vasıtasiyle yürütürlerdi. Usulen, yaptıkları işlerden dolayı kimseye karşı mesul ve herhangi bir mürakabeye tâbi bulunmamakla beraber, hükûmet reisinden ziyade devlet reisi vazifesini görürlerdi. Maamafih, Fatih devrine kadar (divan) denilen ve hükûmet âzalarından mürekkep olan topluluğa bizzat riyaset ederler, halkın dilek ve şikâyetlerini vasıtasız olarak dinlerler, vezirleriyle birlikte yemek yerler, kendilerini halktan tecrit etmezlerdi. İlk defa olarak yıldırım Bayezit, karısı Sırp Prensesinin tesiriyle saltanata ait bazı usuller koymağa teşebbüs etmiş kendisini halktan uzak tutmuş ve devleti diktatörce idareye başlamıştı, Lâkin bu hali, hiç hoşa gitmemiş, halk arasında dedikodular alıp yürümüş, alışılmamış âdetler, masraflı sefahat meclisleri yadırganmıştı. Buna rağmen, Osmanlı aristokrasisinin nüfuzu onun zamanında devam etmiştir. Bilhassa Çandarlı ailesinin itibarı büyük olup hükûmet iktidarını bu aile elde tutmaktaydı. Diğer ileri beylerin ve paşaların da sözü hâlâ geçmekteydi.

Osmanlı aristokrasisiyle ilk mücadele eden İkinci Murat'tır. Evvelâ, Yıldırım'ın ölümünü müteakip İsa Çelebiye taraftar olan Timurtaş paşa itibardan düşmüş ve vefatından sonra oğulları, ikinci Murat tarafından hükümet merkezinden uzaklaştırılmışlardı. Bayezit Paşa, Yıldırım'ın oğlu olup Rumeli'de saltanatını ilân eden Mustafa Çelebi tarafından öldürülmüş, Çandarlı oğlu İbrahim Paşa ile aralarındaki rekabet sonunda Hacı İvaz Paşa iftiraya uğrıyarak gözlerine mil çekilmiş ve bu suretle Türk aristokrasisi yavaş yavaş zayıflamıştı. Yalnız, Çandarlı ailesi hâlâ itibarda ve iktidardaydı.

İkinci Murat, yüksek mevkilere yavaş yavaş devşirmeden gelen ve hükümdarların şahsına fevkalâde bağlı bulunan devlet ricalini getirmiye başlamıştır. Türk aristokrasisine mensup bulunanları ise, ikinci derecede vazifelere tâyin eder olmuştu. Bu suretle devlet idaresini onların tesirinden tamamen kurtarmak istiyordu. Maamafih, hükümet riyaseti hâlâ Çandarlı ailesinin elindeydi. İstanbulun fethinden sonra Fatih Sadrazam bulunan Çandarlı oğlu Halil Paşayı, bu sefere taraftar olmadığı bahanesiyle öldürtmek suretiyle Türk aristokrasisine son büyük darbeyi indirdi. Fatihin tasarladığı büyük işlerden birisi de, Osmanlı memleketlerinde bir toprak reformu yapmaktı. Toprağın, büyük arazi sahiplerinin elinde toplanmasından ise, devlet emrinde vatandaşların tasarrufunda bulunmasını, yâni millîleştirilmesini hedef tutan bu plânına en büyük engel, Osmanlı aristokrasisiydi. Çandarlı oğlu Halil Paşa ise, bu aristokrasinin mümessili idi. Nitekim ondan sonra Fatih, bu plânını gerçekleştirebilmiştir. Çandarlı oğlunun bertaraf edilmesini müteakip sadaret, vezirlik, beylerbeyilik gibi yüksek memuriyetler hemen tamamen devşirmelere tahsis olundu. İşte ancak bundan sonra Osmanlılarda tam mânasiyle saltanat usulü kurulabilmiş ve Osmanoğulları ancak bundan sonra keyiflerince saltanat sürebilmişlerdir.

Bu devirde Osmanlı hükümdarları, aynı zamanda ordunun başkumandanı sıfatiyle seferlerde ordularının başında bulunurlardı. Muharebe sırasında yerleri, ordunun ortası ve merkeziydi. Kapı kulu askerleri denilen atlı ve yaya sınıf, yâni Yeniçeri ve sipahiler padişahın yanında, önünde ve etrafında yer alırlardı. Muharebeyi, padişah idare eder ve zaferin şerefi ona ait olurdu. Bu yüzden, harpten sonra devlet erkânının ve ordu ileri gelenlerinin kendisini tebrik etmesi kanundu.

Fatih devrine kadar padişahlar halkla birlikte beş vakit namaz kılarlardı. Bayezit bu usulü terkettiğinden Emir Buharinin tenkidine mâruz kalmış, bunun üzerine Bursada sarayının civarında bir mescit yaptırarak buraya muntazaman devama başlamıştı. Fatih devrinden sonra ise bu, sadece cuma namazlarına inhisar etmiştir.

Padişahların veya şehzadelerin izdi -

vaçları veya şehzadelerin sünnet düğünü, sultanların evlenmeleri münasebetiyle yapılan merasimler, bu devirlerde eski Türk an'anelerine daha uygun bir şekilde icra olunur, ekseriya bütün beylerin iştirâk ettiği günlerce süren ziyafetlerle sona ererdi. Bu ziyafetlerde asker ve halk için ayrı sofralar kurularak onlar da buralarda ağırlanırlardı.

Padişahların ilim ve marifet erbabiyle ve şeyhlerle görüşmeleri âdetti. Âlim ve şairler, onların adına eserler hazırlıyarak takdim eder ve karşılığında caize denilen hediyeler alırlardı. Şeyhlere tekkeler yaptırırlar, gerek bunlar ve gerekse cami ve imaretler için vakıflar tesis ederlerdi. Askere karşı da gayet iyi davranırlar, kumandanlara silâh arkadaşı muamelesi ederlerdi.

Padişahların, kimden doğmuş olursa olsun, erkek çocuklarına şehzade denirdi. Lâkin, bu tâbir Çelebi Sultan Mehmed'in oğullarından itibaren kullanılmıştır. Padişahların çocuklarının doğumu, parlak merasim ve ziyafetlerle tes'it olunurdu. Doğan ilk erkek evlâtsa, bu merasim daha muhteşem olurdu. Bunlar, daha küçük yaşta iken sıkı bir talim ve terbiyeye tâbi tutulmağa başlanırlardı. Bir taraftan devrin değerli âlimleri tahsilleriyle alâkadar olurlarken, diğer taraftan ata binmek ve her çeşit silâhı kullanmak hususunda mümarese sahibi olmalarına dikkat edilir ve hepsi iyi birer silâhşör olarak yetiştirilirlerdi. Sayıları birden fazla da olsa, saltanatın kime nasip olacağı belli olmadığından, hepsine aynı itina gösterilirdi.

Osmanlı beyliğinin ilk zamanlarında şehzadeler, diğer aşiret beyleri gibi, memleketin muhtelif bölgelerinde büyük salâhiyetle idarî vazifeler görürlerdi. Meselâ Osman Bey, idaresi altında bulunan yerleri kardeşleri, oğulları ve ümerası arasında taksim ettiği gibi Orhan Gazi de idaresindeki yerleri aynı şekilde dağıtmıştı. Kendisi, büyük beyler vefat etikçe yerlerini oğullarına vermek siyasetini gütmüştür. Nitekim, Konur Alp'ın vefatiyle Düzce ve Bolu Havalisini oğlu Süleyman Paşaya ve Akçakocanın vefatından sonra Kandıra ve havalisini diğer oğlu Murat Beye vermiştir. Orhanın İbrahim adlı oğlu ise, Eskişehir sancak beyliğinde bulunuyordu. Daha sonraları Süleyman Paşa İzmit, Murat Bey İnönü sancak beyi olmuşlar, nihayet Süleyman Paşa Balıkesire, Murat Bey Bursaya gönderilmişlerdir. Murat Bey hükümdar olduğu zaman diğer kardeşleri İbrahim ve Halil Beylerin muhalefetine uğradığı için ondan sonra devlete iştirâk hakkı bütün aileden alınarak hükümdar bulunanların oğullarına tahsis edilmiştir. Yıldırım Bayezit zamanında da bu usul tâkibedilmiş ve bu hükümdar oğullarını muhtelif sancaklara ve bu arada Anadolu beyliklerinden fetholunan yerlere bey olarak göndermiştir.

Onun ölümiyle, Osmanlı şehzadeleri arasında ilk sert mücadele başlamış, sonunda beyliğin başında rakipsiz olarak kalmağa muvaffak olan Mehmet Çelebi büyük oğlu Murat Beye Amasya ve küçüğü Mustafa Çelebiye Hamidili sancaklarını vermişti. Oğullarından Kasım, kendisinin saltanat mücadelesi sırasında Amasya sancağında iken vefat etmiştir. Öbür oğulları Ahmet, Mahmut ve Yusuf yaşça küçük olduklarından yanında bulunuyorlardı. Murat Bey hükümdar olduğu zaman bunların gözlerine mil çektirmiş, kendişine isyan eden Mustafa Çelebi'yi ise ele geçirip idam ettirmiştir. Kendi öldüğü zaman, hayatta tek oğlu olarak bulunan şehzade Mehmet (Fatih) Manisa sancak beyi bulunuyordu. İşte böylece gördüğümüz gibi şehzadeler muayyen bir yaşa varınca mutlaka sancak beyliklerine gönderilirler ve idarî işlerde yetişmeleri bu suretle temin olunurdu. Bunlar, bu vazifeyi ifa ettikleri sırada Çelebi Sultan diye anılırlardı. Kendilerine bu sırada, en yüksek dirlikler tahsis olunurdu. Maiyetlerinde padişahlar gibi kapı halkı, peykler, solaklar ilh... bulunur, divan heyetleri, nişancıları lalaları olurdu. İsimleriyle tuğra çekmek hakkına sahiptiler. Kendilerine ait bölgelerde hükümdardan farksızdılar. Yalnız sikke ve hutbe hakkından mahrumdular. Bir de, yaptıkları tâyinleri ve verdikleri dirlikleri, esas defterlerine kaydolunmak üzere, devlet merkezine bildirmekle mükelleftiler. Peyk, solak, silâhtar, Emir âlem, imrahor, kapı ağası gibi maiyetleri halkı ile, lala diye anılan vezirleri devlet tarafından mutemet kimselerden secilirdi. Nişancı, defterdar, reisülküttap, kapıcılar kethüdası gibi devlet adamlarını ise kendileri seçebilirler-

di. Yanlarında ayrıca âlim, şair ve edipler bulundurulur, bu suretle fikren de yükselmelerine itina edilirdi. Nitekim, devlet adamlarından bir kısmı da ekseriya bunlardan olurdu. Böylece, sancak merkezleri yavaş yavaş birer ilim ve sanat merkezi haline gelirdi. Bunların adına birçok eserler telif olunurdu.

Çelebi Sultanların, oğullarından bir tanesini padişah babalarının yanına göndermeleri âdetti. Çelebilerin yanında her hal ve hareketlerini padişahlara bildirecek gizli memurlar bulunduğu gibi, onların da devlet merkezinde, orada olup bitenleri kendilerine haber veren, gizli mensupları bulunurdu. Sancakta bulundukları sırada şehzadelere hükûmet alâmeti olmak üzere veziri âzam eliyle tabl ü âlem (davul ve bayrak) verilirdi. Bu bayraklar, yeşil renkte olurdu.

Muharebelerde padişahların yetişmiş oğullarının da hazır bulunması ve ordu cenahlarına kumanda etmesi âdetti. Bunlardan, Yıldırım'ın oğullarından Ertuğrul Beyin Çorum ovasında Sivas hükümdarı Kadı Burhaneddin'e karşı savaşırken vurulup öldüğü de malûmdur.

Padişahların kız çocuklarının hemen hiçbir ehemmiyeti yoktu. Bunlar, alelâde ümera ile veya ümerazadelerle evlendirilirler, bir kısmı diğer Anadolu beylerine verilirlerdi. Erkek çocukları olursa, devlet hizmetine alınırlar, lâkin pek yüksek mevkilere geçirilmez, ikinci plânda bırakılırlardı. Padişahlar ekseriya Anadolu Beylerinin veya komşu hıristiyan hükümdarlarının kızlariyle evlenirlerdi. Gerek onlardan ve gerekse istifraş edilen cariyeden doğan erkek ve kız çocukları aynı hakları haizdiler. Kuruluş devrinde, padişah annelerinin tıpkı kızları gibi bir ehemmiyetleri ve devlet teşrifatında yerleri yoktu.

II

Osmanlı İdare Teşkilâtı

Osmanlı beyliğinde hükûmeti, yani icra kuvvetini divan temsil ederdi. Vezir (daha sonraları veziriâzam, beylerbeyileri ve sonra vezirler), kazasker ve nişancıdan mürekkep olan divana bizzat padişah ve onun bulunmadığı zaman vekâlet yoliyle veziriâzam riyaset ederdi.

Divan, herkese vasıtasız olarak açıktı. Her istiyen buraya başvurarak şikâyet veya dileğini bildirirdi. Gerek halkın bu nevi müracaatları ve gerekse devlet işleri için divan son mercidi. Her şey burada halledilir ve kat'î sonuca bağlanırdı.

İlk zamanlarda Osmanlı divanı, tâbi bulunduğu Moğol - İlhanlı devletinin divanını örnek tutarak vazife görmüş - tür. Nitekim, İlhanlılarda hükûmet reisi olup icabında hükümdar nâmına divana riyaset eden vezir askerî sınıftan olmayıp kâtip sınıfından olduğu gibi, Osmanlılarda da ilk devirlerde vezirler ülema sınıfındandı ve hükûmet reisliği ile ordu kumandanlığı ayrı idi. Kazasker Çandarlı Halil Hayreddin'in, 1385 yılında paşa ünvaniyle vezir oluşu üzerine bu iki makam birleştirilmiş ve bundan sonra vezirler aynı zamanda ordu kumandanı olmuş, ilmiye sınıfından değil, idarî ve askerî sınıftan yetişerek bu makama gelmişlerdir.

Bursa'nın fethi, Osmanlı beyliğinde bir dönüm noktası teşkil eder. Bu zamandan itibaren aşiret usulleri yavaş yavaş terkolunarak idarî ve adlî teşkilât vücuda getirilmek suretiyle muntazam bir devlete doğru gidilmiye başlanmıştır. Şimdilik bilindiğine göre, Osmanlı devletinde ilk vezir Hacı Kemaleddin oğlu Alâaddin paşadır. Kendisi ilmiye sınıfından yetişmişti. Aynı zamanda tanınmış ve ileri Ahi reislerindendir. Osmanlı tarihçileri bu zatla, şehzade Alâaddin'i daima birbiriyle karıştırmışlardır. Ondan sonra ise bu makama sıra ile Ahmet Paşa (1340), Hacı Paşa ve Sinaneddin Yusuf paşa geçmişlerdir. Çandarlı Halil Hayreddin Paşa ise bu zatı istihlâf etmiştir. Onun ölümiyle vezir olan ve bu makamda onbir yıl kalan (1387-1406) Çandarlı oğlu Ali Paşa zamanında Kara Timurtas Paşaya da vezirlik verilince (1387) Candarlı oğlu Ali Paşa veziriâzam diye anılmış bu su-

retle bu ünvanı ilk defa almış olan bu zat olmuştur. Vezirlere, vezaret alâmeti olmak üzere padişahlar tarafından üç tuğ verilirdi.

Divan her gün sabah namazından sonra toplanırdı. Evvelâ halkın dilek ve şikâyetleri dinlenip neticeye bağlanırdı. Sonra devlet işleri görüşülür, kararlaştırılırdı. Bütün bunlar içinde idarî ve örfî işler vezir, şer'î ve hukukî işler kazasker, malî işler defterdar tarafından incelenir ve bunların mütaleası üzerine divandan karar sâdir olurdu. Nişancı, divan kalemlerinin âmiri olduğu gibi dirliklere ait kayıtları da bu tutar ve muhafaza ederdi. Kendisi, örfî ve idarî kanun ve teamülleri en iyi bilenlerden seçilir ve divanda bu hususta mütalealarından istifade olunurdu. Üstelik, divandan hükümdar nâmına sâdir olan emirnamelerle, yabancı devlet reislerine yazılan nâmelerin üzerine Padişahın tuğrasını çekmek de bunların vazifesiydi. Divan kalemlerinin reisi olan ve bu yüzden Reisül-küttab diye anılan zat, nişancının maiyeti idi. İlk zamanlarda, divan Cumadan maada her gün padişahın bulunduğu yerde kurulurdu. İstanbulun fethinden sonra, Cumartesi, Pazar, Pazartesi, Salı günlerine inhisar etmiştir.

Divandan sâdir olan emirler, umumiyetle berat ve ferman diye anılmak üzere iki cinsti. Berat; bir vazife, bir memuriyet, bir salâhiyet, bir hak ve imtiyaz bağışlardı. Ferman ise, bir emir veya nehyi, yâni bir işin yapılmasını veya yapılmamasını bildirirdi.

Divana icabında padişah nâmına riyaset eden vezir veya veziriâzamlar, hükümdarın mutlak şekilde vekili idiler. Padişahın elips şeklindeki altın bir mührü, bunun alâmeti olarak yanlarında bulunurdu. Vezir, devlet işlerinde bütün salâhiyet ve mesuliyetlere sahip olduğu gibi bütün azil, tâyin işleri de onun reyile olurdu. Bu devirlerde, hükümdarlarca hiçbir taleplerinin reddedilmemesi âdetti.

Vezirlik müessesesinin ihdasından evvel bu vazife beylerbeylerine aitti. Osmanlı devletinin ilk zamanlarında beylerbeyi bir tane idi. Meselâ, Orhan Bey'in oğlu olan Süleyman Paşa, Beylerbeyi idi. Vezirler, hükûmet reisi olunca beylerbeyileri ordu kumandanı olarak kaldılar. Çandarlı Halil Hayreddin Paşa devrinden itibaren ordu kumandanlığı da vezirlere geçince beylerbeyilerin nüfuzu bir mikdar azaldı ve devlette ikinci dereceye düşmüş oldular. Rumeli fütuhatının ilerlemesi üzerine beylerbeyilik, Rumeli ve Anadolu diye ikiye ayrılmış ve ilk defa lala Şahin Paşa Rumeli beylerbeyisi olmuştur. (1360). Rumeli beylerbeyliğinin merkezi Sofya ve Anadolu beylerbeyliğininki ise Kütahya idi. Kütahya şehzade sancağı olduğu zamanlar, beylerbeylik merkezi Ankara olurdu. Daha sonraki tarihlerde ise, beylerbeyilerin sayısı artmış, buna karşılık salâhiyetleri azalmıştır. Maamafih bunlar, bulundukları eyaletin hem idarî âmiri, hem de askerî kumandanı olmakta devam ettiler. İki tuğları ve has denilen dirlikleri vardı. Amiri oldukları bölgeye eyalet denirdi. Sefer zamanlarında eyaletleri dahilindeki bütün timar sipahileri, yâni topraklı süvariler onların emrinde bulunurdu. Yalnız şehzadeler, Anadoluda sancak Bevi olduklarından, Rumeli Beylerbeylerinin nüfuzları daha fazla ve devlet teşrifatındaki dereceleri daha üstündü.

Beylerbeyilerinden sonra, sancak beyleri gelirdi. Bunlar, dahil bulundukları beylerbeyliklerde, kendilerine ait bölgelerin idarî ve askerî âmirleriydi. Bir tuğları ve yüz bin akçeden başlıyan yıllık gelirleri, yâni hasları vardı. Sefer zamanlarında sancakları dahilindeki timarlı sipahileri toplayıp beylerbeyilerin kumandasına girerlerdi. Sancaklar, Osman Bey zamanından itibaren zaptolunan bölgelerde kurulmuş ve idarelerinin harplerde yararlık gösteren beylere verilmesi âdet olmuştur.

Osmanlı beyliğinde idarî taksimat aşağıdan yukarıya doğru köy, kaza, sancak ve beylerbeylik şeklinde idi. Kazalarda alay beyleri bulunurlardı. Her alay beyliği ise, muhtelif çeribaşılıklara ayrılmış bulunuyordu. Bir alay beyliğinin kaç çeribaşılıktan ibaret olacağı bölgede bulunan timar sipahisi adedine bağlı idi. Zira, çeribaşılar bunların ilk âmirleriydi. Seferlerde onları toplayıp alay beylerine, onlar da sancak beylerine götürürlerdi. Lâkin harplerde, çeribaşı-

larla alay beyleri bunlara kumanda etmezlerdi. O sırada timar sipahilerinin en yakın âmirleri sancak beyleriydi. Yâni, çeribaşılarla alay beyleri daha ziyade sulh zamanında iş gören idarî âmirlerdi. Her kazada ayrıca şer'î ve hukukî işler için bir kadı bulunurdu. Bunlar, bugünkü mânasiyle noter vazifesini de görürlerdi. Aynı zamanda icabında - lâkin mutlaka merkezden gelen bir emirle - idarî hizmetlerde de kullanılırlardı. Keza, sancak ve beylerbeyilik merkezi olan kasaba ve şehirlerde de kadılar bulunurdu. Tabiî, bunların dereceleri daha üstündü. O devirde hepsinin büyüğü Bursa kadısı idi. Kazaların inzibat işlerine ise subaşılar bakardı.

Hâs, timar, zeamet: Osmanlılar, Anadoluda fethettikleri yerlerin bir kısım toprağını sahiplerinin ellerinde bırakmışlar, bir kısmını ise devletleştirmiş - lerdi. Rumelide fethedilen yerler ise, kilise ve manastırlara ait vakıflar müstesna olmak üzere, devletin addolunmuştu. Bunların bir kısmı, harplerde yararlıkları görülen büyük ümeraya mülk olarak verilmişti.

Diğer kısmı ise, hâs, zeamet ve timar olmak üzere muhtelif ünitelere ayrılmıştı. Bu ünitelerin tasnifinde esas, toprağın geliriydi. Bu cins toprağa, devlete ait mânasına olarak mîrî denirdi. Yalnız şehir ve kasabalarla, bunların civarındaki bağ ve bahçeler bundan istisna olunurdu. Mîrî toprağın rakabesi, yâni mülkiyeti devletindi. Bunun tasarrufu bazı şartlarla şahıslara terkolunmuştu. Bu şahıslar da, has, zeamet ve timar sahipleriydi. Kendilerine mülk olarak arazi verilenler ise, bunu alelekser vakfa çevirirlerdi. Keza, hükümdarlar da vakıflar tesis ederlerdi. Hükümdarların tesis ettikleri vakıflara Evkaf-ı hümayun, diğerlerine Evkaf-ı âmme denirdi. Vakıfların geliri, dinî ve içtimaî müesseselere tahsis olunmuştu.

Yıllık geliri yüzbin akçeden ziyade olan toprak ünitelerine «hâs» denirdi. Bunlarda iki kısımdı. Geliri devlet hazinesine ait olanlar, Havass-ı hümayun diye anılırlardı. Bundan sonra, vezirlere, beylerbeyilerine ve sancak beylerine ait haslar gelirdi.

Zeametlerin geliri ise 19999-99999 akçe arasındaydı. 50 bin akçeden ziyade olanına ağır zeamet denirdi.

19999 akçeden az gelirli olanlar ise, timar diye anılırdı.

Timar ve zeametler, harplerde yararlık göstermiş kimselere tevcih olunur - lardı. Timarların teveccühünde, bulundukları bölgelere göre, asgarî mikdarı 1500-5000 akçe idi.

Timar sahibi bundan sonraki her üç bin akçe için bir süvariyi yetiştirir ve sefere birlikte götürürdü. Bu süvarilere cebelü denirdi. Zeametlerde ise, ilk beş bin - Rumelide altı bin - akçeden sonra her beş bin akçe için bir cebelü mecburiyeti vardı.

Bundan maada, devlet merkezinde vazifeli bazı kimselerde de böyle dirlikler tahsis olunduğu gibi, kale muhafızlarına ve diğer bâzı vazife sahipleriyle bâzı vazife mütekaitlerine bu şekilde dirlikler verildiği olurdu.

Toprağa böylece devlet nâmına tasarruf edenlere sahib-i arz denirdi. Toprakta çalışan köylü ise, mûtad vergisini sahib-i arza verirdi. Vakıflarda sahib-i arz, vakıf müessesesiydi. Mülklerde ise, bütün geliri, mülk sahibi alır. Buna karşılık devlete öşür verirdi. Havass-ı hümayuna dahil toprağın vergisi ise, devlet hazinesine aitti.

Vergiler: Osmanlı beyliğinde, sonraları bütün imparatorlukta olduğu gibi, iki cins vergi vardı.

1 — Rusum-ı şer'iyye (Dinin emrettiği vergiler).

2 — Rusum-ı örfiyye (Örfen alınan vergiler).

Rüsûm-u şer'iye; öşür, haraç ve zekâttı. Öşür, Müslüman'ların devlete vermekle mükellef oldukları yıllık her cins istihsalin onda biri idi. Haraç ise gayrimüslim tebaaya mahsus olup beşte birden onda bire kadar devlet tarafından vazolunmuş miktardı. Bu da, ya mahsul miktarı üzerinden bu nisbetler dahilinde veya toprağın yüz ölçümü üzerinden maktu olurdu. Bundan maada hıristiyanların yılda bir kere maktu olarak verdikleri cizye, yani baş vergisi de haraç nev'indendi. Bu sayede devletin mutlak himayesi altında bulunurlardı. Hıristiyan Müslüman olsa, cizyeden

kurtulur, lâkin arazi haracı devam ederdi. Zekât ise, her Müslüman'ın zarurî masrafından hariç yıllanmış parasından veya malından kırkta bir nisbetinde olarak muhtaç Müslüman'lara aynen veya nakden vermesi farz olan vergidir.

Rüsûm-u örfiye, iki kısımdı:

1 — Tekâlif-i örfiyye.

Tekâlif-i örfiyye, Müslüman ve hıristiyanlara şâmil olup miktar ve cinsi her eyalette ayrı bir kanunname ile tasrih olunmuştu. Bağ ve bostan, kovan, ihtisap, ağıl, yaylâk ve kışlak, pazar bacı, çift (toprak vergisi), suçlar karşılığı para cezası, gelin vergisi nev'inden şeylerdi.

2 — Avârız-ı divaniyye:

Bu da, devletin fevkalâde zamanlarda tebaasından talebettiği aynî, nakdî veya bedenî yardımdı. Bunlar, sonradan zamanla daimîleşmişler ve yerleşip kalmışlardır.

Sahib-i arz sıfatiyle toprağa mutasarrıf olanlar, rüsum-u şer'iyevi tamamen alırlardı. Rüsûm-u örfiyyeden hangilerinin kendilerine ve hangilerinin diğer vazife sahiplerine veya devlet hazinesine ait olacağı o dirlik tevcih olunurken veya o eyaletin kanunnamesiyle tayin olunurdu. Bu suretle, millî gelirin bir kısmı doğrudan doğruya devlet hazinesine girer, bir kısmı hazineye girmeden vazife sahiplerine intikal ederdi. Kuruluş devrinde devlet hazinesine doğrudan doğruya giren millî gelir şunlardı:

1 — Harblerde elde edilen ganimetlerin beşte biri.

2 — Mağlûp devletlerden alınan harb tazminatı.

3 — Havassi hümayun gelirleri.

4 — Tekâlif-i örfiyyeden devlet hazinesine girenler.

5 — Avârizi divaniye.

6 — Mevkufat, yani münhal vazifelerden devlete kalan gelir.

7 — Cizye.

8 — Mîri olmıyan topraklardan alınan öşür ve haraç.

İşte, devlet hazinesine giren bu paranın tahsiline masraflar karşılığı hazineden yapılan tahsislerin tediyesine Defterdar nezaret ederdi. Maiyetinde birçok memurlar bulunduğu gibi, ona bağlı olmak üzere eyaletlerde de defterdarlar bulunurdu. Devlet hazinesine girmiyen gelirlerin hesabını yapan defterdarlar ise yalnız eyaletlerde bulunurlardı. Bunlar, merkezdeki defterdarın emrinde değillerdi.

Defterdarlar, padişahların mallarının vekili, yani devlet hazinesinin âmir ve mesulüydüler. Devletin en büyük masrafı, daimî ordu, yani kapıkulu askeriydi. Bundan sonra devlet hizmetlerini gören muhtelif vazife sahiplerinin maaşı, sarayın masrafı, seferler dolayısiyle yapılan fevkalâde masraflar ve muhtelif imar masrafları gelirdi.

III

Osmanlı Askerî Teşkilâtı

1 — KARA ORDUSU

Kuruluş devrinde Osmanlı ordusu başlıca iki unsurdan mürekkepti: a — Kapı kulu askeri, b — Eyalet askeri.

Osman Bey zamanında, beyliğe dahil bulunan aşiretlerin bütün eli silâh tutanları esasen asker sayılırdı. Bu suretle, ihtiyaç zamanlarında bunlar bir araya gelerek muhtelif kumandanların emrine verilen süvari kuvvetlerini teşkil ederlerdi. Bunlara ait ne muntazam bir teşkilât ve ne yeknesak kıyafet mevcut değildi. Orhan Bey, ilk zamanlarında bu aşiret kuvvetlerinden istifade etmiştir. Lâkin bilhassa Bursa'nın fethi sırasında uğranılan bazı güçlükler, süvari kuvvetinin kâfi gelmiyeceğini ortaya koymuştu.

Bunun üzerine, Vezir Alâeddin Paşa ile Kazasker Çandarlı Halil Hayreddin ve Konya'lı Molla Rüstem'in tavsiyeleri üzerine ilk defa muvazzaf piyade askerî teşkilâtı kuruldu. Aynı zamanda, muvazzaf süvari teşkilâtı da tesis olunarak

bunlar aşiret kuvvetlerinden ayrıldı.

İşte, biner kişilik Türk gençlerinden mürekkep olan bu ilk muvazzaf ordunun piyade kısmına «yaya» ve süvari kısmına «müsellem» adı verilmiştir.

Sonra, ihtiyaca göre bunların adedi arttırıldı. Yaya ve müsellem'ler sefer sırasında günde ikişer akçe yevmiye ile hizmet ederler ve sulh zamanlarında kendilerine tahsis olunan çiftliklerde ziraatle meşgul olarak askerî hizmetlerine karşılık da her çeşit vergiden muaf bulunurlardı.

Aşiret kuvvetleri, silâh ve kıyafet birliğinden mahrum bulundukları halde, bunlar bu hususlarda ilk defa olarak nizam altına alınmışlardı. Hepsi beyaz keçe külâhlı idiler. Yayalar, renkli bolca bir çakşır üzerine kalça hizasını geçen uzunca beyaz bir gömlek ve kaftan giyerler, bellerine alaca kuşak sararlardı. Silâhları kılıç ve kalkan veya mızrak ve topuzdu .

Bu kuvvetler kurulmuş olmakla beraber, harb zamanlarında eskisi gibi aşiret kuvvetlerinden de istifade edilmekteydi. Bundan maada, Gaziyan-ı Rûm, Ahiyan-ı Rûm, Abdalan-ı Rûm, Bağciyan-ı Rûm gibi Ahi-Kalenderî tarikatından batınî zümreler de toplu kütleler halinde veya münferiden gazâlara katılırlardı. Orhan Bey devrinden itibaren gerek ileri hizmetlerde kullanılan Azab'lar ve Garib'ler ve gerekse geri hizmetleri gören canbaz ve cerehor gibi gönüllü veya mükellef milis birliklerinin seferlerde hazır bulunduğu bilinmektedir. Bunlar, merkez değil, eyalet askerleriydi. Ayrıca, tımarlı eyalet askerleri seferlere iştirak ederlerdi.

Birinci Murat Bey, babası tarafından kurulmuş olan bu teşkilâtı ipka etmekle beraber, her zaman emrinin altında bulunacak daha esaslı yeni bir daimî ordu ihtiyacını hissediyordu. Bilhassa gelişen Rumeli fütûhatı bu ihtiyacın gittikçe daha kuvvetli şekilde hissedilmesine sebebolmaktaydı. Nihayet, yine Halil Hayreddin ile Molla Rüstem'in teşvik ve tavsiyeleri üzerine buna karar verildi. Teşkilâtı, Osmanlı devletinin bir çok müesseselerine örnek olan Anadolu Selçuklu devletinde bizzat devlet reisine bağlı ve sanatları yalnız askerlik olanlardan mürekkep bulunan maaşlı daimî bir ordu vardı. Osmanlı beyliği, bunu da örnek tuttu. Birinci Murat devlet idaresini eline aldığı zaman Osmanlı beyliğinin hudutları Ankara bölgesinden Çanakkale boğazına kadar genişlemiş ve Avrupa kıtasında da mühim muvaffakiyetler elde edilmişti. Bu yüzden, yaya ve müsellem teşkilâtı seferler için kifayetsiz gelmeğe başlamıştı.

Bunlardan dolayı, yeni bir teşkilât ile harblerde alınan esirlerden faydalanılarak maaşlı ve daimî bir ordu kurulması kararlaştırılıp buna uygun olarak acemi ocağı tesis olunmuştur. Bu fikri ortaya atanlar, Çandarlı Halil Hayreddin ile Molla Rüstem'dir. Gazi Hünkâr Murat Beyi, Aydınoğullarının da yaptığı gibi, harbde alınan erkek esirlerden beşte birini şer'î kanunlara göre, devlet hazinesine almağa ve bunları ileride askerlik hizmetinde kullanmak üzere yetiştirmeğe teşvik ettiler. Murat Bey de bunu kabul ettiğinden, Pençik kanununu vazetti. Bu kelime Farsça beşte bir mânasına olan penç ü yek sözünden bozmadır. Askerliğe yaramıyan erkek esirlerle kadınlardan ise, bu vergi aynen değil, nakden alınacaktı.

Pençik oğlanı denilen bu esirler, Lâpseki, Çardak ile Gelibolu arasında işleyen at gemilerinde, yani süvari askerlerini atlariyle birlikte bir kıyıdan öbür kıyıya nakleden gemilerde birer akçe yevmiye ile çalıştırılacak ve vaziyetlerine göre beş on sene hizmetten sonra iki akçe yevmiye ile yeniçeri, yani kapı kulu askeri olacaklardı. Bundan evvel, Gazi Süleyman Paşa'nın ilk Rumeli fütûhatı sırasında muharebelerde elde edilen esirler, pek kısa bir müddet terbiyeden sonra iki akçe yevmiye ile asker edilip sefere gönderilirlerdi. Gelibolu acemi ocağının kuruluşu üzerine pek çok mahzurları görülmüş olan bu usûl de terkedildi.

Lâkin, fütûhat genişleyip hem esir adedi, hem de askere olan ihtiyaç arttıkça, acemi ocağı teşkilâtının da genişletilmesi ihtiyacı duyuldu. Esasen acemi oğlanlarının yalnız gemi hizmetlerinde kullanılmaları, bir taraftan askerlik sanatında icabı kadar yetişmelerine, bir taraftan ise Türk - İslâm kültürüyle tam mânasiyle yoğrulmalarına kâfi gel-

miyordu. Bunun üzerine yeni bir usûl vazedildi. Buna göre, on ile yirmibeş yaş arasındaki esirler, ufak bir bedel mukabilinde, ziraat işlerinde kullanılmak üzere Türk köylüsüne verildiler. Bu suretle, Türk dilini, İslâm dinini, Türk-İslâm örf, âdet ve an'anelerini iyice öğrenip bunları benimsedikten sonra Gelibolu acemi ocağına alınır oldular. Buna «Türke vermek» veya «Türk üzerine vermek» deniyordu. Bu suretle acemi ocağına gelenler ise, burada askerlik sanatını iyice öğrenmiye yetecek kadar hizmet ettikten sonra, «Bedergâh» veya «Kapıya çıkma» tâbiriyle yeniçeri ocağına alınacaklardı. Bu usûl Yıldırım Bayezid devrinin sonuna, yani 1402 yılına kadar devam etti.

Yıldırım Bayezit, Ankara meydan muharebesinde Moğol Hakanı Aksak Timur'a yenilince, Osmanlı fütûhatı bir müddet için durdu. Bu yüzden, İkinci Murad'ın ilk devirlerine kadar yeniden esir elde edilemedi. Halbuki, Ankara mağlûbiyeti ile parçalanan Osmanlı devleti yavaş yavaş taazzuv ettikçe orduya artan ihtiyaç, İkinci Murat zamanında küçük şehzade Mustafa Çelebi'nin isyanı, Çandaroğulları ve Karamanoğullariyle olan mücadeleler, Menteşe Beyliği, Germiyan ili gibi yerlerin Osmanlı memleketlerine katılmaları, Rumeli'de yeniden başlıyan fütûhat ve sair hâdiseler asker mevcudunun çoğalmasını icabettiriyordu.

Bunun üzerine Osmanlı'lar, kendilerinden evvelki Türk - İslâm devletlerinde denenmemiş yeni bir usûlü tatbike başladılar. Buna göre, hıristiyan tebaanın muayyen evsafı haiz, muayyen yaşlardaki çocuklarından bir kısmı, bazı kayıt ve şartlarla alınıp devlet merkezine getirilecekler ve tıpkı Pençik oğlanlarına tatbik edilen usûle tâbi tutularak evvelâ Türk köylüsüne verilecekler, oradan acemi ocağına alınıp nihayet yeniçeri olacaklardı. Buna «Devşirme kanunu» ve bu şekilde toplanan çocuklara ise «Devşirme» denildi. Bu kanun, artık ehemmiyetini kaybetmiş olan Pençik kanununun yerine kaim olmuş ve ikiyüz elli sene kadar fasılasız olarak tatbik olunmuştur. Bu sırada Pençik kanunu da mer'iyette bulunmuşsa da, asker ihtiyacını karşılamaktan ziyade, bir vergi usûlü olarak kullanılmıştır.

Bu kanun mucibince ihtiyaca göre üç senede, beş senede bir veya daha uzun fasılalarla hıristiyan tebaanın sekiz ile onbeş veya onsekiz ve en çok yirmi yaş arasındaki erkek çocuklarının sıhhatli ve kuvvetlileri ihtiyaç miktarına göre devşirilecekti. Bu kanun, evvelâ Rumeli'de tatbik olunmuş ve Arnavutluk, Mora, Adalar ve Bulgaristan'dan ve daha sonraları Sırbistan ve Bosna - Hersek ve Macaristan'dan oğlan devşirilmiştir.

Devşirme, kırk hanede bir haneden alınırdı. Bunların mümkün olduğu kadar asil ailelerden olmalarına itina olunurdu. Ayrıca, evli, ana ve babadan yetim, köy kethüdası oğlu, sığırtmaç, çoban ve bunların oğulları, kel, fodul, köse, doğuştan sünnetli, Türkçe bilen, sanat sahibi, İstanbul'a gelip gitmiş, çok uzun ve çok kısa boylu olanlar devşirme olarak alınmazlardı. Fatih devrinden sonra yalnız Bosna halkından Müslüman olanlardan da bir istisna olarak devşirme alınmıştır. Bu imtiyaz kendilerine, Bosna'nın fethi sırasında kendi arzulariyle toptan Müslüman olmaları karşılığında ve kendi istekleri üzerine verilmiştir. Böylelerine «Poturoğulları» denirdi. Bu söz, Slâvca Türkleşmiş, Türk olmuş mânasına gelen Poturçen sözünden kısaltmadır.

Bunlardan maada; zaman zaman, riayet olunmamakla beraber, Trabzon halkından, İstanbul ve Bursa havalisinden, Kayseri'den, Karaman'dan Erzurum'a kadar olan sahadan oğlan devşirilmemesi kanundu. Lâkin, Rus, Acem, Çingene, Diyarıbekir'li ve Harput'lular kati olarak alınmazlardı. Esasen, Anadolu'dan oğlan devşirilmesi, onbeşinci yüzyıldan sonradır.

Devşirme işiyle birinci derecede yeniçeri ağası alâkadardı. Yeniçeri ağası, gerek acemi ocağında ve gerekse Türk çiftçisinde bulunan devşirmelerle yakından alâkadar olurdu. Yeniçeri ocağına acemi verilmesi veyahut yeniden oğlan devşirilmesi onun divana vâki müracaatı üzerine olurdu. Devşirmeler, sürü denilen yüzelli, ikiyüz kişilik veya daha kalabalık kafileler halinde sevko-

lunurlardı. Bunların sırtına kızıl aba, başlarına sarı külâh giydirilirdi. Yolda eksilmemelerine veya aralarına yabancı karışmamasına son derece itina olunur ve merkezde sıkı bir kontrola tâbi tutulurlardı. Bosna'lı Müslüman'lardan devşirilenler, köylüye tevzi edilmeyip saray hizmetine ve bostancı ocağına alınırlardı.

Gelibolu acemi ocağının bir ağası vardı. Kendisi, yeniçeri ağasının emrinde iken İstanbul'un fethinden ve burada da bir acemi ocağı tesisinden sonra, bu ocağın ağasına bağlanmıştır. Ocakta sekiz bölük mevcut olup her biri bir çorbacının kumandasındaydı. Gelibolu acemi ocağı ağası, bir yolsuzluğu görülmediği takdirde azlolunmayıp kaydı hayat şartiyle hizmet ederdi. Vefat ettiği zaman sekiz çorbacının en kıdemlisi olup baş yayabaşı diye anılan birinci çorbacı ağa olurdu. İstanbul'un fethinden sonra bu hizmetin İstanbul'daki yeniçeri ocağının ihtiyar bir yayabaşına verilmesi kanun olmuştur.

Gelibolu acemi ocağının mevcudu dört yüz kadardı. Daha sonra bu miktar beşyüz olmuştur. Rumeli ile Anadolu arasında işleyen gemilerde de bu oğlanlar hizmet ederlerdi. Vakti gelince ocağa çıkarlar ve yerlerine Türk üzerinde bulunan oğlanlar verilirlerdi.

Evvelâ Pençik ve sonra devşirme oğlanlariyle beslenen yeniçeri ocağı böylece yaya kuvvetlerden mürekkepti. Bunlar, devrinin en müthiş ve nâmağlûp piyadesiydiler.

Silâhları ok ve yay, yatağan denilen enlice yüzlü iğri Türk kılıcı, kalkan kargı, balta ve sonraları tüfekti. Korunma vasıtası olarak kalkan kullanırlar ve pek azı zırh giyerlerdi. Bundan maada, ocağın bir bölüğü zemberek denilen kuvvetli kurma yaylarla ok atarlardı. Bunlara zemberekçi denirdi.

Yeniçeriler, hükümdarın şahsına bağlı kapı kulu askerleriydi. Ocağın kanunamesinde, kuruluşta askerin başına börk denilen serpuşu giymesi sırasında Hacı Bektaş Paşa ile, Hacı Bektaş Velî'nin tek oğlu Timurtaş Dede'nin ve Hazret-i Mevlânâ'nın torunlarından Emîr Şah Çelebi'nin hazır bulunduklarını kaydedip Hacı Bektaş Velî'den hiç bahsedilmemektedir.

Birinci Murat, bizzat Ahî reisi olup babası ve dedesi gibi bu tarikatin nüfuzundan büyük ölçüde istifade etmiştir. Nitekim, yeniçerilere serpuş olarak seçtiği beyaz börk de, aslında ahî serpuşu idi.

Ocağın, kuruluşta Hacı Bektas Velî'den dua aldığına dair meşhur an'ane, bu zatın onüçüncü yüzyılın ikinci yarısında vefat etmiş olmasının tahakkuku üzerine kıymetini kaybetmiştir. Esasen biraz yukarıda da zikrettiğimiz gibi, yeniçeri ocağının tarihi demek olan yeniçeri kanunnamesinde de Hacı Bektaş Velî'den bahsolunmayıp sadece «Yeniçeri fıkarasının durmada ve oturmada» ki kanun ve kaidelerinin bektaşi fıkarasiyle aynı olduğunu zikreder. Bu kanunnamelerin tarihi ise muahhar olup yazıldığı devirde Anadolu'da Ahîlik ve diğer batınî tarikatler ehemmiyetini kaybederek bektaşilik ön plâna geçmiş bulunuyordu. Bektaşilik ise yeniçeri ocağına onbeşinci yüzyıl başlarından itibaren girmiş ve ocağın bu tarikate mensubiyeti lâğvına kadar devam etmiştir. Bu yüzden yeniçeriler kendilerini Zümre-i Bektaşiyan, Güruh-ı Bektaşiyan, Taife-i Bektaşiyan diye anarlar ve ocaklarına Ocağ-ı Bektaşiyan derlerdi. Ocağın ileri gelen ağaları ise Sanâdîd-i Bektaşiyan veya Ricâl-i dûdman-ı Bektaşiyan unvanını taşırlardı.

Yeniçeri ocağının teşkilâtı zayıfladıkça hariçteki bektaşiler de zamanla ocağa hulûl etmişler ve muahhar devirlere ait askerî ihtilâllerde mühim roller oynamışlardır. Nitekim, 94 üncü cemaat ortasında bir bektaşi babası, Hacı Bektaş Velî'nin vekili olarak otururdu ve Pîr evindeki, yani Hacı Bektaş türbesindeki baba vefat ettiği zaman yerine seçilenin İstanbul'a gelip yeniçeri ocağında merasimle taç giymesi ve bu tacın yeniçeri ağası tarafından giydirilmesi kanundu.

Yeniçeri ocağının hangi tarihte kurulduğu tam ve katî olarak belli değildir. Lâkin ondördüncü yüzyılın ikinci yarısı içinde tesis edildiği şüphesizdir. Pençik kanunu 1360 tarihinde vazolunduğuna göre yeniçeri ocağının da 1360-1365 yılları arasında kurulmuş olması icabeder. Ocağın ilk kuruluşu hakkındaki kanun ve kaideler hakkında bugün

Kuruluş devrinin sonuna kadar askerî ve mülkî kıyafetler.

(İlâve : 52)

★

Yeniçeri : Başına börk giyerdi. Börk'ün kuruluş devrindeki şekli; alt tarafı başa tamamen intibak etmektedir ve yuvarlaktır. Beş parmak üstünde sağa sola açılan iki kanatçık başlar ve nihayete kadar devam eder. Börk, yukarıya doğru sivrileşir ve sonu sipsivri olarak biter. Lâkin alından itibaren bir endaze yükseklikte geriye doğru kıvrılır. Kıvrılan kısım bir kavis çizerek börk'ün arkasına yaklaşır ve börk'ün ortasına yakın börk'e temas eder. Börk'ün dört parmak kısmı gümüş veya altın klaptan işlemeliydi. Börk'ü biraz iğri olarak giyerlerdi.

Börk

Üstlerine, topuklarına kadar inen ulama adlı astarsız cüppemsi üstlük giyerlerdi. Bunun önü, yukarıdan bele kadar kapalı, altı açıktı. Etekleri kıvırılır ve bellerindeki ince ipten sırma çubuklu kuşağa sokulurdu. Bunun üstüne lâcivert çuhadan bol yenli ve yenlerinin ön tarafa omuza yakın yırtmaçlı, astarlı kaput giyerlerdi. Adı yağmurluktu. Ayaklarında dize kadar gelen çakşır bulunur, baldırlar açıkta kalırdı. Üst kısma, bezden gömlek giyerlerdi. Bunun dört parmak kadar olan yakası, yağmurluğun üstüne çıkardı ve devirme yaka idi. Ayaklarında kısa konçlu siyah çizme bulunurdu.

Subaylarının (yayabaşı ve daha yukarı) yağmurluğu yeşil idi ve Sobramanî diye anılırdı. Börk'lerinde rütbelerine göre sorguçları vardı. Çizmeleri sarı idi. Subaylar ve sekbanlar, börk'lerini düz olarak giyerlerdi.

Piyade ve müsellem kıyafetleri: Teşkilât yazısında kendilerinden bahsolunurken tafsil edilmiştir.

→

→

Topraklı süvari: Başlarına kırk santim kadar yükseklikte üstüvane şeklinde kırmızı kavuk giyer, üstüne yukarıdan aşağıya kırmızı - beyaz - yeşil alaca tülbent sararlardı. Harb zamanlarında bunun yerini yuvarlak ve tepesi sivri zırh miğfer alırdı. Uzunca olan çakşırları yeşil, uzun yenli ve kısa ceketleri kırmızı idi. Bunun altına yeşil yelek, beyaz gömlek giyer, çakşırın üstüne sarı kuşak sararlardı. Harb zamanlarında örme zırh gömlek giyerlerdi. Kısa konçlu kırmızı

→

Yeniçeri sefer ve hazer kılığı
(Tarihin tarifine göre giydirilerek çekilmiştir)

→

çizme kullanırlardı.

Kapı kulu süvarisi: Başlarına yirmi santim kadar alçak ve amudî olarak dilimli kavuk giyerler, bunun üzerine yarısını örten bir tülbent sarık sararlar, ucunu sağdan dışarı sarkıtırlardı. Harb zamanlarında, sivri çelik miğfer giyerlerdi. Bunun biri önde, ikisi arkada ve ikisi yanlarda olmak üzere beş siperi vardı.

Kapı kulu süvarisi, dizden itibaren daralan uzunca çakşır, kısa ceket giyerlerdi. Yenleri yırtmaçlıydı. Ayaklarında sarı pabuç bulunurdu. Çakşırları kırmızı, ceketleri yeşildi. Omuzlar ve ön taraf ile kol yen ağızları sırma işlemeliydi. Keza, çakşırların dizleri ve baldırlarının ön kısmı işlemeliydi. Harb zamanlarında çelik zırh gömlek giyerlerdi. Zırh, kalçalara kadar iner ve ucu daire şeklinde bir kumaşa merbut bulunurdu. Bu kumaş da diz kapaklarına kadar inerdi. Miğferin üstüne pirinç telden yüzlük taktıkları olurdu.

→

→

Deniz efradı: Caşkırları yeşildi. Bu, dizi biraz geçerdi. Baldırlar çıplak. Ayakta kırmızı pabuç. Bol yenli beyaz gömlek. Kolsuz önü açık kırmızı yelek. Sarı kuşak, kırmızı külâh. Bu külâh, dilimlidir. Alnı dar, tepesi sivri, ortası boldur.

Donanma hizmetinde çalışan gönüllü, ücretli hıristiyanlar: Beyaz çakşır, mavi yelek, beyazlı mavili kuşak, beyazlı mavili tülbent. Kukuletesi yekpâre sarı yağmurluk. Bunlar, geri hizmetlerde kullanılırlardı (kuruluş devrinde bulundukları hakkında tam bir bilgi yok. Muhtemel olarak mevcutturlar).

Yeniçeri Ağası: Kırmızı ipek hil'at giyerdi. Başında sorguçlu beyaz kavuk bulunurdu. Yıldırım devrinden itibaren al çuhayla kapı yaşak kürk giymişlerdir. Pabuçları sarı idi. Çakşırları uzunca olup kırmızıydı.

Mülkî kıyafetler: Yıldırım Bayezid devrine kadar beyler ve paşalar divan gü-

→

Bu grup ta İstanbul'un beşyüzüncü fetih yıldönümü merasiminde giydirilmiş askerleri göstermektedir

maalesef fazla bir bilgimiz yoktur. Yalnız bunların zamanla inkişaf ederek on altıncı yüzyılda en mütekâmil şeklini almış olduğu muhakkaktır.

Ocak; kuruluşta, bin kişiden mürekkepti. Bunlar, yüzer kişilik on orta itibar olunmuş ve her ortaya kumandan olarak bir yayabaşı tayin olunmuştur. Bu ortaların sayısı zamanla artmış ve Kanunî devrinde yüzbire çıkmış bulunuyordu. Fatih devrinde ise 64 orta mevcut iken bu hükümdar 65 inci Sekbanlar ortasını ihdas etmiştir.

Ocak mensupları, ücretlerini üç ayda bir alırlardı. Buna «Ulufe» veya «Mevâcib» denirdi. Birinci mevâcib arabî aylardan muharrem, ikincisi rebiülâhir, üçüncüsü recep, dördüncüsü şevval ayında verilirdi. Son iki taksitin birden verildiği de olurdu. Buna Kisteyn denirdi. Yeniçerilerin sulh zamanında aşeleri kendilerine ait bulunurdu. Giyecekleri ise devlet tarafından temin edilirdi. Sefer zamanı ise, yiyecekleri de mîrî'den çıkardı.

Yeniçeri ocağı kurulduğu zaman bunların oda diye anılan ilk kışlaları Edirne'de bulunuyordu. Bu odalar, Selimiye camii civarındaki Kavak meydanında, Edirne eski sarayının yanında idiler. Bundan başka, Murat Bey mevlevihanesi yakınında da kırk kadar odaları vardı. İstanbul fethedilip ocak yeni payitahta nakledildikten sonra da bu odalar büsbütün terkolunmamış ve burada bir kısım yeniçeriler bulunmuştur. Kanunî, eski saray civarındakileri tamir ettirmiştir. Mevlevihane yanında olanlar ise, onyedinci yüzyılda artık harab ve metruk bir haldeydiler. Bir kısım hükümdarlar, meselâ Dördüncü Mehmet, İkinci Süleyman, İkinci Ahmet ve İkinci Mustafa daha ziyade Edirne'de oturduklarından buradaki yeniçeri kışlalarının onsekizinci yüzyılın ilk yarısında mamur bir halde bulunduğu şüphesizdir. Lâkin, bu tarihlerden sonra hükümdarlar Edirne'de oturmaktan vaz geçmiş oldukları için bunların da metruk bir halde kaldığı şüphesizdir. Lâkin, bu odaların teşkilâtı hakkında maalesef bir bilgimiz yoktur.

Topçular (Cebeciler): Yaya kapı kulu ocaklarından Cebeci ocağı, Fatih devrinde kurulduğu için bundan ileride bahsedeceğiz. Topçular ise daha eskidir. Bu ocak, kuruluştan beri topları dökenler ve kullananlar olmak üzere iki kısımdı. Osmanlı'larda ilk defa 1389 yılında Birinci Kosova meydan muharebesinde top kullandıkları biliniyordu.

Birinci Murat'ın, Haydar adlı bir topçubaşısı vardı. Yıldırım Bayezid Han da, Ankara savaşından evvelki İstanbul muhasarası sırasında top kullanmıştı. Keza, ondan evvel Niğbolu meydan savaşında da bu silâhı istimal etmişti.

1440 yılında Osmanlı'lar Semendire'yi muhasara ettikleri sırada ordularında top vardı. İkinci Murat, Mora berzahındaki Germehisar'ı sıkıştırdığı sırada bakırdan toplar döktürmüştü.

Kuruluş devrinde Osmanlı'lar orduda olduğu gibi mühim kalelerde de top bulundurmuşlardır. Nitekim 1423 yılında Karamanoğlu Mehmet Bey, Osmanlı'ların elinde bulunan Alâiye kalesini muhasara ettiği zaman bu kaleden atılan bir topun tesiriyle vefat etmişti.

Lâkin, bütün bu bilgilere rağmen topçu ocağının tam kuruluş tarihi belli değildir. Ancak yeniçeri ocağının kuruluşundan bir müddet sonra olduğu tahmin edilebilir. Lâkin, top Fatih devrinden itibaren Türk ordusunda müessir bir silâh haline gelmiştir. Keza, kapı kulu ocaklarının yaya kısımlarından o-

→

nü başlarına burma tülbent sarık ve üst. lerine uzun bir kaftan giyerlerdi. Yıldı. rım devrinden itibaren Mücevveze denilen kavuk giyilmiştir. Mücevveze; ağzı yukarısına nazaran daha dar, üstüvane şeklinde, tepesi çıkıntılı ve kırmızı renk. te olup otuziki, otuzüç santim yüksekliğindeydi. Etrafına tülbent sarılırdı. Yine Yıldırım devrinden itibaren vezirlerin lokmalı ipek kaftan ve kürk giymesi âdet olmuştur. Beylerbeylerin kaftanı lokmasızdı.

Mülkî ümeradan daha aşağı rütbede olanlar sivri külâh üzerine kaba perişanî sarık sararlar, uzun yenli, dar yakalı, önü kapalı hil'at ve uzun çakşır giyerlerdi.

Ulema sınıfı, siyah cüppe (Şeyhülis. lâmlar beyaz) ve örf denilen büyük kavuk giyerlerdi.

lup ağır topları nakil işleriyle vazifeli bulunan top arabacıları ocağının da kuruluş tarihi belli değildir. Yalnız, ilk zamanlarda topların küçük çapta oluşu dolayısiyle at, katır ve deve sırtında taşındığı bilindiğinden bunlar için arabaya ihtiyaç yoktu. Lâkin sonraları topların çapları büyüdükçe arabaya ihtiyaç hissedildi ve topçubaşıya tâbi olarak bir top arabacıları ocağı kuruldu. Fatih devrinden sonra ise, arabacıbaşının emrinde olmak üzere ocak müstakil oldu. Nitekim, Fatih'in kanunnamesinde arabacıbaşıdan bahsolunmaz.

Gerek topçu ocağına ve gerek arabacılık hizmetine acemi ocağından efrat alınırdı.

Süvariler (Sipahiler): Kapı kulu süvarilerinin ilk teşekkülü ise Birinci Murat zamanındadır. Bunlar, yeniçeriler gibi hükümdarın şahsına bağlı Ulufeli askerlerdi. Devletin ilk ikiyüz elli sene süren muvafakiyet devrinde hizmetleri pek büyüktür. Bunların da aslı devşirmeden gelip ücretleri yeniçerilerden daha yüksekti. Birinci Murat Bey'in teşkil ettiği bu süvariler, silâhtarlar diye anılırlardı. Bunlar, Edirne sarayından, enderundan çıkan devşirmelerle, yeniçerilerden emektar olanlar ve harblerde yararlık gösterenlerden meydana gelirlerdi. Fatih devrinde, ümera çocuklarından ve sipahizadelerden mürekkep olmak üzere sipah bölüğü kuruldu. Bunlar, silâhdarlara takaddüm ettiler. Sipah bölüğü kırmızı bayrak, silâhtar bölüğü ise sarı bayrak taşırlardı. Bunların vazifeleri harb zamanlarında orduya yol açmak, köprüleri tamir etmek, bataklıkları temizlemek ve harblerde süvari olarak savaşmaktı. Alaylarda sipah bölüğü padişahların sağında silâhdarlar arkasında yürürlerdi. Seferlerde padişahların tuğlarını taşımak, sefer ve alaylarda yedek atlarını getirmek, alaylarda padişahların fıkaraya verecekleri vergiyi dağıtmak silâhdarların vazifesiydi. Savaş sırasında sipah bölüğü merkezde ve sağda, silâhdar bölüğü solda yer alırlardı.

Eyalet askerleri: Bunun en büyük kısmını topraklı süvari ile bunların getirdiği Cebelü'ler teşkil ederdi. Sefer zamanlarında devlet bunlardan ne miktar bulunacağını anlamak için mevcutlarını kadro halinde tesbit etmişti. Her topraklı süvari bir kılıç itibar olunur ve timar veya zeametinin gelirine göre yanında kaç Cebelü getireceği bu sayede önceden bilinirdi. Topraklı süvari, eyalet beylerbeylerinin kumandasında orduya katılırlar, sefer Anadolu'da ise Anadolu sipahileri ordunnu sağ cenahında, Rumeli sipahileri sol cenahında ve

Kuruluş devri sonuna kadar Türk ordusunda silâhlar

(İlâve : 53)

★

Yeniçeri silâhları: Hazer zamanlarında yeniçeriler sadece iğri bir hançer taşırlardı. Sefer zamanı ok ve yay kullanırlardı. Bundan maada, yatağan denilen enlice ağızlı iğri kılıçları vardı. Harb sahasına varınca, kendilerine kazma ve kürek de verilirdi.

Kapı kulu süvarisi silâhları: Sefer zamanı; ok ve yay, kalkan, harbe veya mızrak. Bellerinde pala, Atın eğer kayışına asılmış gaddare denilen geniş ağızlı kısa kılıç ve Bozdoğan adlı üstü çivili ağaç topuz. Çelik zırh gömlek. Hazer zamanı; bellerinde hançer.

Topraklı süvari silâhları: Mızrak, pala, ok ve yay, kalkan, topuz. Örme zırh gömlek.

Akıncıların silâhları: Kılıç, kalkan, pala, mızrak, Bozdoğan denilen üstü çivili ağaç topuz.

Deniz efradının silâhları: Ok ve yay, pala, kalkan, topuz'du.

sefer Rumeli'de ise Rumeli sipahileri ordunun sağ cenahında ve Anadolu sipahileri sol cenahında döğüşürlerdi. Rumeli Beylerbeyliğinde bin seksen zeamet ve dokuzbin yüzyedi timar mevcut olup sefer zamanı Cebelü'lerle birlikte otuzbeş bin kişi ederlerdi. Anadolu Beylerbeyliğinde ise zeamet ve timar sahipleri sekizbin altıyüz ondokuz kılıç olup seferlerde Cebelü'leri dahil yirmi beş bin asker verirlerdi. Bütün bunlardan, topraklı süvarinin pek mühim bir kuvvet olduğu anlaşılmaktadır.

Acemi ocağı ve yeniçeri teşkilâtı kurulduktan sonra piyade ve müsellem'ler ordu geri hizmetlerine alınmışlardı. Bunlar; yol açmak, köprü kurmak, kale tamir etmek nev'inden hizmetler görürlerdi. Kendileri, Rumeli Beylerbeyliğine dahil Kızılça, Çirmen ve Çingane sancaklarına yerleştirilmişlerdi. Burada çiftliklerde ziraat edip vergiden muaf bulunurlardı. Bunun gibi, Anadolu'dan nakledilen yörük cemaatleri de muhtelif bölgelere iskân olunmuşlardı. Bunlar da çiftliklerde ziraatle meşgul olup, vergiden muaf bulunurlar ve sefer zamanı geri hizmetlerde kullanılırlardı. Bunlar, Ofcabolu, Vize, Tanrıdağı, Selânik, Kocacık ve Naldöken yörükleriydi.

Akıncılar: Eyalet kuvvetlerinin bir zümresini de akıncılar teşkil ederlerdi. Bunlar, Osmanlı devletinin hafif süvari askerleriydi. Bunlar hudutlarda veya hudutlara yakın yerlerde bulunurlardı. Hizmetleri yalnız sefer zamanına ait olmayıp yaz ve kış düşman topraklarına akınlar yaparak düşmandan mal ve esir alırlardı. Aynı zamanda düşman kuvvetleri yollar, geçitler hakkında malûmat getirirlerdi.

Hepsi Türk'lerden seçilmiş olup babadan oğula geçen bir ocak halinde olan akıncılar sefer zamanlarında düşman arazisini keşfederek orduya yol açarlar ve üstelik bir pusuya düşülmesine mâni olurlardı. Asıl ordudan böylece daima dört beş günlük ileri mesafede bulunurlardı. Düşman toprağında inanılmıyacak bir süratle ilerleyip ortalığa dehşet ve şaşkınlık verirlerdi. Mamafih, doğrudan doğruya meydan savaşlarına girdikleri de olurdu. Buradaki vazifeleri, düşmanı kuşatmaktı.

Akıncıların devlet maaşları yoktu, lâkin vergilerden muaftılar. Bazılarına timar verilirdi. Bunların çeribaşıları «Tviça» diye anılırdı. Bunlar ekseriya timarlı olurlardı. Bunlar akıncı beylerine bağlıdır. Akıncılar, onlu teşkilâta sahibolup onbaşı, yüzbaşı, binbası diye anılan kumandanları vardı.

Azebler: Orhan Gazi devrinden itibaren ordunun önünde döğüşen Azeb adlı bir hafif süvari sınıfının mevcut bulunduğu bilinmektedir. Bunlar, seferlere gönüllü olarak iştirak ederlerdi. Sefer zamanı Ulufe alırlardı. Bunların atlı kısmına «Garib» denirdi. Yine Rumeli'de toprağa bağlı ve muafiyete tâbi olup sefer zamanlarında ordunun at hizmetlerinde vazife gören hıristiyan, voynuk ve Müslüman canbazlarla ağır geri hizmetlerde bir mükellefiyet halinde çalışan cerahorlar hep eyalet kuvvetleriydi. Kuruluş devrine kadar Anadolu'nun bütün batınî zümrelerinin seferlere iştirak ettiğini yukarıda zikretmiştik.

2 — DENİZ KUVVETLERİ

Osmanlı beyliği, hudutlarını henüz deniz kıyılarına kadar genişletmemiş olduğu devirde, şüphesiz ki deniz kuvvetlerine de sahip bulunmuyordu. Lâkin, Marmara kıyılarında bazı yerler elde ettikten sonra bu ihtiyaç kendisini göstermiştir. Osmanlı kuvvetlerinin daha 1321 yılında Rumeli'ye geçerek bir buçuk sene süren bir cevelândan sonra Anadolu'ya avdet ettikleri bilindiğine göre bu gidiş ve dönüş sırasında deniz vasıtalarından istifade etmiş oldukları tabiîdir. Lâkin beylik genişleyip Ege, Karadeniz ve Akdeniz sahillerindeki memleketler ele geçtikçe donanmaya olan ihtiyaç kendisini başka şekilde hissettirmeğe başlamıştı. Vaktiyle Osmanlı beyliğine hudut olup zamanla arazisi kısmen veya tamamen ilhak olunmuş olan Bizans ile Karesi beyliğinin, Çandar, Menteşe, Aydın, Saruhanoğullarının Ege, Akdeniz ve Karadeniz sahillerinde toprakları ve donanmaları mevcuttu. Bilhassa, Aydınoğulları denizcilikte hepsine faik ve hayli ileri idiler. Osmanoğulları, onların hem bu sanatından, hem de mevcut tersanelerinden ilk zamanlarda geniş ölçüde faydalanmışlardır. Bilhassa, Orhan Bey devrinden itibaren Türk donanması gittikce inkişaf etmiştir. Onun zamanında Rum-

eli fütûhatında Karesioğullarının donanmasından da büyük istifade sağlanmıştır. Bu devirde Osmanlı'ların Rumeli'ye ilk defa geçişlerinde sadece sallardan faydalandıkları şüphesiz bir efsaneden ibarettir.

Türkler Akdeniz ve Ege sahillerinde ilk yerleştikleri zamandan beri denizciliğe merak sarmışlardı. Bu devirlerden itibaren Türk korsan gazileri Akdeniz'de görülmeğe ve Venedik, Ceneviz, İspanya, Portekiz ve Maltız korsanlariyle boy ölçüşmiye başlamışlardı. Onların bu faaliyeti bir taraftan Venedik ve Ceneviz'lilerin Akdeniz'deki ticaret emniyetini ihlâl ediyor, bir taraftan ise Ege adalarındaki Lâtin prenslerinin huzurunu kaçırıyordu. Hattâ bu münasebetle, bütün bu devletler deniz kuvvetlerini Türk'lere karşı birleştirmek ve birlikte hareket etmek ihtiyacını duymuşlar, buna rağmen Türk'lerin bu faaliyetlerine engel olamamışlardı.

İşte Osmanlı beyliği, bütün bunları tevarüs etmiş bulunuyordu.

Çelebi Sultan Mehmet, 29 mayıs 1416 yılında Venedik'lilere karşı Gelibolu deniz savaşını kaybetmiş ve aktolunan sulh muahedesinde ise, Çanakkale boğaziyle Ege denizinde ticaret gemilerinin serbestçe dolaşmasına engel olacak korsanlara düşman muamelesi olunmasını kabul zorunda kalmıştı. Bu korsanlar, sonradan zamanla ve tedricen Osmanlı bahrî kuvvetlerine katılmış olan bu Türk levendleriydi.

Osmanlı devletine ait ilk tersanenin Karamürsel'de tesis olunduğu bilinmektedir. Lâkin burada tabiatiyle pek küçük tonajda, hafif gemiler inşa olunabiliyordu. Nitekim, sonraları Osmanlı'ların ince donanmasında hizmet gören ve İstanbul ile Marmara sahilleri arasında işleyen bir buçuk direkli, sivri üçken yelkenli, yarım güverteli, hem yelken ve hem de kürekle işleyen bir cins gemi de Karamürsel diye anılmıştır. Karesi beyliği alındıktan sonra Edincik'te ve zaptını müteakip İzmit'te de böyle tersanelerden istifade olunmuştur. İzmit'teki tersane, Kocaeli tersanesi diye anılmış ve müteakip yüzyılarda burada gemi inşasına devam olunmuştur. Keza Marmara sahillerinde İrva deresi ağzında da gemi inşa olunduğu bilinmektedir.

Osmanlı'lar, Rumeli'ye katî şekilde yerleştikten sonra gerek buraya icabında süratle asker geçirmek ve gerekse Çanakkale boğaziyle Marmara denizini emniyet altında bulundurmak ihtiyacı duyulmuş ve bunun için Gelibolu'da ilk kuvvetli tersane tesis olunmustur. Esasen Osmanlı'larda donanma faaliyeti, ondördüncü yüzyılın ikinci yarısından itibaren artmıştır. Yıldırım Bayezid Hanın Menteşe, Saruhan ve Aydın beyliklerini ortadan kaldırmasiyle Osmanlı beyliği hudutlarının Ege denizine dayanması üzerine bu faaliyet hızlanmıştı.

Artık Osmanlı gemileri Akdeniz adalarını ve Mora'nın doğu taraflarını vurmağa başlamışlardı. Venedik'lilerin ilk defa Osmanlı bahriyesini bir tehlike halinde görmeğe başlamaları da bu hâdiseler üzerinedir. Mamafih, Türk donanması hâlâ büyük deniz kumandanlarının elinde değildi. Bununla beraber, Yıldırım 1399 da İstanbul'u muhasara ettiği zaman yardıma gelen oniki gemiden mürekkep Amiral Busiko'nun donanması Çanakkale boğazından içeri girmişse de, Saruca Paşa'nın kumandasındaki Osmanlı donanmasına mağlûp olarak Bozcaada'ya çekilmek zorunda kalmıştır. Bu, henüz emekleme devresinde olan Türk bahriyesinin bir zaferi addolunabilir. Lâkin Busiko, Bozcaada'da Venedik ve Rodos filolariyle birleşip geri dönmüş, bu sefer mağlûbiyet Saruca Paşa'ya düşmüştür. Mamafih bu mağlûbiyet, hem kemiyet ve hem de keyfiyet bakımından çok üstün deniz kuvvetlerine karşı vâki olmuştur. Bu savaşlar, Osmanlı'ların garp devletleriyle denizlerde ilk karşılaşmalarıdır. Türkler, bundan sonra da bir talihsizliğe uğramışlardır. 1413 yılında Musa Çelebi İstanbul'u muhasara ettiği vakit, Türk donanması Yassıada civarında Bizanslılara mağlûbolmuş ve bu hal İstanbul'un tam mânasiyle abluka edilememesine sebebolmuştu. İki yıl sonra ise, Çelebi Sultan Mehmet devrinde Naksos (Nakşe) dukasının Türk gemilerine rahat vermemesi üzerine Gelibolu tersanesindeki otuz gemilik Türk donanması Çalı Bey kumandasında olarak Ege denizine açılmış, Naksos dükasına ait bazı adalar vurulmuş ve Ağriboz ci-

varında rastlanan bir kısım Venedik gemileri de esir edilmiştir. Lâkin, bu hal Venedik'le harbe sebebolmuş ve neticede Türk donanması çok ağır bir mağlûbiyete uğramış ve Çalı Bey de şehit düşmüştür. İşte, Çelebi Sultan Mehmet devrinde uğranılan yukarıda bahsettiğimiz mağlûbiyet budur. Mamafih, Venedik donanması da bir hayli hırpalanıp hasara uğramış ve Amiral bulunan Loredano da ağırca yaralanmıştı.

Osmanlı donanması, İkinci Murat zamanında Karadeniz'de faaliyette bulunmuştu. Fatih İstanbul'u zaptettiği zaman ise, Gelibolu sancak beyi Baltaoğlu Süleyman Bey'in kumandasındaki Türk donanması, nakliye gemileri hariç üçyüz elli parçadan mürekkepti.

Bu donanma, Gelibolu tersanesinin mahsulüydü. Bu tersane, Yıldırım Han zamanında Saruca Paşa'nın nezaretinde inşa olunmuştur. Bunun için evvelâ Gelibolu kalesi tamir olunmuş ve kadırgalar için bir liman yapılmıştır. Bu iş 1390 yılında başlamış ve bir hayli uzun sürmüştür. Zira evvelâ dış kalenin yıkılması, sonra iç kalenin tamir ve tahkimi, gemileri gerek fırtınadan ve gerekse düşmandan korumak için sunî bir limanın inşası, bunun müdafaası için de limanın ağzında iki kule yapılması icabetti. Kulelerin arasına, lüzumunda limanı kapatmak için bir zincir gerilmekteydi.

Gelibolu tersanesi sayesinde Türk'ler Çanakkale boğazına kısmen hâkim olabilmişlerdir. Gelibolu tersanesinin Fatih devrinde ehemmiyeti büsbütün artmış, İstanbul tersanesi teessüs ettikten sonra bile faaliyeti devam etmiş ve bu hal onaltıncı yüzyıla kadar sürmüştür.

Bu tersanenin teşkilâtı hakkında maalesef fazla bir bilgimiz yoktur. Bilinen, burasının Fatih devrine kadar donanma kaptanlarının ikametgâhı oluşudur. Daha sonraları da, Kaptanpaşa eyaletinin Paşa Sancağı Gelibolu idi. Onaltıncı yüzyıl sonlarına doğru Gelibolu tersanesinin tamir edilip genişletildiği de malûmdur. Fatih devrine kadar, Gelibolu sancağına dahil timar ve zeamet sahipleri, deniz seferlerine iştirak ile mükellef bulundukları gibi, denizciliği daimî meslek ittihaz etmiş bir askerî sınıf da mevcuttu. Ayrıca, sefer zamanlarında birçok kimse gönüllü olarak bahriye hizmetine girerdi. Bu tarihlere kadar Osmanlı donanması Çektiri denilen ve kürek esasına dayanan gemilerden mürekkepti. Bunlar, alçak güverteli, seri manevra kabiliyetini haiz olup icabında yelkenden de istifade ederlerdi. Bunların başlıcaları, küçükten büyüğe doğru kayık, karamürsel, aktarma, at kayığı, kırlangıç, Göke ve kadırga idi.

★

IV

Eyalet Teşkilâtı

Osmanlılar, gerek Anadolu'da ve gere Rumeli'de zaptettikleri yerlerde süratle idarî teşkilât kurarlardı. İdarî teşkilâtta en büyük ünite eyaletti. Eskiden Anadolu tarafında bulunan bütün memleket bir tek eyalet addolunur ve beylerbeyinin idaresinde bulunurdu. Yukarıda zikrettiğimiz gibi, Rumeli fütûhatı ilerledikten sonra burası da bir beylerbeylik addolunmuştur. Böylece, ikinci eyalet hâsıl olmuştur. Zamanla fetholundukça Karaman, Sivas, Trabzon, Diyarbakır ve Erzurum da birer eyalet olmuşlardır. Merkezi Kütahya olan asıl Anadolu eyaleti ondört sancaktı. Merkezi Sofya olan Rumeli eyaletine, Kırım Hanlığı müstesna olmak üzere, bütün Rumeli bağlı iken Bosna sonradan ayrı bir eyalet olmuştur. Asıl Rumeli beylerbeyliği yirmidört sancak, sonradan ayrı eyalet olup kuruluş devrine kadar buna bağlı bulunan Bosna ise yedi sancaktı.

Osmanlı'lar, memleketler aldıkça araziyi kaydederlerdi. Buna tahrir denirdi. Memleketin bütün toprağı bu şekilde kayıtlı idi. Bu tahrirler her cülûsta tekrarlanırdı. Ayrıca, bir bölgede toprak tasarruf edenler arasındaki ihtilâfların çoğalması veya halkın vergilerin adaletsizliğinden fazlaca şikâyeti, göçler veya salgın hastalıklar neticesi olarak kısa zamanda vâki büyük nüfus değişiklikleri gibi sebepler, tahrirlerin yeniden yapılmasına yol açardı. Bunların haricinde, her zaman tatbik olunmamakla beraber, tahrirlerin otuz yılda bir tekrarı kanundu.

Bir memleket fetholunduğu zaman evvelâ devletin son derece itimadını kazanmış bir kimse Muharrir-i memâlik tâyin olunurdu. Buna, temiz Türkçe ile İl yazıcı da denirdi. Ayrıca bir de emin seçilir, bunlar emirlerindeki hususî bir heyetle bütün bölgeyi dolaşarak tahriri yaparlardı. Tahrir esnasında köylere kadar yazılır ve bütün vergi mükelleflerinin adı, mükellefiyet cinslerine göre, kaydedilirdi. Bu hal onların topraklı, topraksız, evli, bekâr ilh... olduklarına göre değişirlerdi. Ayrıca, sanat sahibi, sakat, dul, pek ihtiyar, imam, müezzin, papaz ilh... gibileri de ayrı ayrı işaret edilir ve her köyün her cins mahsulden ne kadar yetiştirdiği, meyva ağaçları, arı kovanları dahil olmak üzere - kaydolunur ve nihayet yıllık vergi hâsılı akçe cinsinden olmak üzere tesbit olunurdu. Bâzan — daha ziyade ilk zamanlarda — akçe cinsi yerine mahsul miktarı yazılırdı. Bu arada mer'a, otlak, yaylâk, kışlâk, orman, akarsu vesairenin de mülkiyeti dikkatle takip edilirdi.

Tahrirle birlikte idarî taksimat tesis olunurdu. Sonra havass-ı hümayun, yani devlet hazinesine, has-timar-zeamet sahiplerine, vakıflara ve şahsa ait toprak tesbit olunur ve bu suretle yazılırdı. Bu tahrirler sonunda tahrir defterleri meydana gelmiştir. İl yazıcı, müsveddelerini bir araya getirerek Mufassal denilen bu defterleri tertip edip nişancıya sunardı. Bunlar iki nüsha olur, birine hükümdarın tuğrası çekilip eyalet merkezine gönderilir, öbürü ise devlet merkezinde, defterhane emanetinde muhafaza edilirdi. Bir de esas bu olmak üzere yalnız idarî teşkilâta göre liva, kaza, nahiye, köy isimlerini hâsıl miktariyle ve mevcut timarları kadro halinde gösteren icmal defterleri meydana getirilirdi. Mufassal defterlerin başında ayrıca ait olduğu eyaletin kanunnamesi yazılı bulunurdu. Bu kanunname, devletin o bölgede câri malî, idarî ve hukukî teamüllerini ihtiva, vergilerin ne nisbette tahsil olunacağını, hangi suça hangi cezanın verileceğini, vatandaşlar arasındaki her türlü hukukî münasebetlerde nasıl tanzim olunacağını izah ederdi Tahrirler tekrarlandıkça yeni defterler hâsıl olur, eskileri atik diye anılırdı. Bir tahrir daha yapılırsa; atikler köhne, eskiler atik olurdu. Yeni defterlere ise cedid denirdi. Bu gün elimizde II. Murat devrinden kalma tahrir defterleri vardır. Lâkin bunlar, ilk defterler olmayıp tahririn daha evvelki tarihlerde de yapıldığı muhakkaktır. Fatih devrinde ise geniş bir tahrir yapılmış olup onun giriştiği toprak reformu bunlardan anlaşılmak-

tadır. Bu şekilde mükemmel arazi tahrirleri, yalnız Osmanlı Türk'lerine nasib olmuştur.

Osmanlı'larda idarî teşkilâtta en küçük ünite köy idi. Köyler kaza (sancak) ları, kazalar eyaletleri meydana getirdi. Sancaklar liva diye de anılırlardı. Eyalet ve sancakların âmirleri olanlar, aynı zamanda askerî kumandandılar. Kanunlarla tahdit ve tâyin olunmuş olan salâhiyetlerini hükümdar gibi kulanırlardı. Mamafih halka zulüm ve haksızlıkta bulunamazlardı. Zira, devletin idare mekanizmasının başı olan divan'ı hümayun, yukarıda zikrettiğimiz gibi, bütün vatandaşlara vasıtasız olarak açık olup her türlü şikâyetleri dinlenir ve tahkik edilirdi. Kazaî salâhiyetler ise kadılara ait bulunurdu.

V

İlim ve fikir hayatı, içtimaî müesseseler ve halkın yaşayışı

İlim ve fikir hayatı: Osmanlı beyliği, kuruluş devrinde, ilim ve fikir hayatı bakımından İran, Maveraünnehir, Suriye ve Mısır'ın tesiri altında kalmıştır. O zamanlar Anadolu'dan yetişen ilim adamları, ihtisaslarını ilerletmek için bu merkezlere giderlerdi.

Osmanlı'lar, Rumeli'de zaptettikleri yerlerde hemen imar faaliyetlerine geçerler, Anadolu halkını buralara iskân edip cami, medrese, imaret nev'inden dinî, ilmî ve sosyal müesseseler kurarlardı. Fethedilen bir yer bu sayede on, onbeş sene içinde bir Türk - İslâm yurdu haline gelirdi.

Osmanlı'larda ilk ilmî ve içtimaî müesseseler, Orhan Gazi tarafından meydana getirilmiştir. Bunlar da, 1331 yılında onun tarafından İznik'te yapılan cami, medrese ve imarettir. Açılış töreninde Orhan Gazi imarette ilk pişen aşı halka bizzat eliyle tevzi etmiş ve medresesine müderris olarak devrin meşhur âlimi Kayseri'li Davud'u otuz akçe gibi o devir için pek yüksek olan bir yevmiye ile tâyin etmiştir. Bu faaliyet, Osmanlı beyliğinin, hudutlarının genişlemesine muvazi olarak inkişaf etmiştir. Bursa'da Murat, Yıldırım ve Çelebi Mehmet böyle müesseseler kurmuşlardır. Bundan sonra İznik medresesi ikinci plâna düşmüş ve Çelebi Mehmed'in Sultaniye medresesi müderrisliği elli akçe yevmiye ile birinci sınıf ilmiye rütbesi haline gelmiştir.

Nitekim, Edirne'de devlet merkezi olduktan sonra aynı zamanda ilmî merkez halini almıştır. İkinci Murat burada cami, imaret, muallimhane, mevlevihane, misafirhane ve darülhadis inşa ettirmişti. Medresenin müderrisliği yüz akçelikti. Darülhadis müderrisleri ise elli akçe yevmiye almaktaydılar. İstanbul'un fethine kadar böylece Edirne, ilmî merkez olarak başta gelmiştir.

Osmanlı memleketlerinde valnız hükümdarlar değil, vezir ve beylerbeyler de muhtelif şehir ve kasabalarda bu cins tesisler meydana getirmişlerdir. Bütün bunlar, yeni açılan memleketlerde Türk - İslâm kültürünün sürat ve kolaylıkla yapılmasını sağlamıştır. Medreseler; ilk, orta ve yüksek tahsil derecelerine ayrılmışlardı. Yüksek tahsil ise ilâhiyat, hukuk, edebiyat, matematik ve tıp bölümlerini havi idi. Anadolu'da Anadolu beyliklerinden alınan yerlerdeki bu nevi müesseselerde mevcut şartlariyle ve büyük bir titizlikle muhafaza olunmuşlar ve bu sayede faaliyetlerini devam ettirmişlerdir. Böyle müesseselerin yaşaması için zengin vakıflar tesis olunur ve bunların geliri onlara tahsis edilirdi. Böylece, ilmî ve içtimaî kurumların devamı mümkün olabilmiştir.

Fatih devrine kadar Osmanlı medreselerinin ilk kısmında okuma yazma, Arap dili grameri öğretilirdi. Orta dereceleri ise sıra ile Telvih, Miftah ve Haşiye-i tecrid medreselerine ayrılmıştı. Bunları bitirenler, İslâmî ilimleri, Arap dilini ve edebiyatını öğrenmiş o-

lurlardı. Yüksek kısımda ise Fıkıh ve Feraiz denilen İslâm hukuku ve tatbikatı, meâni, bedi' ve beyan adiyle Arap dilinin ve edebiyatının yüksek kısmı ve kelâm, yani felsefe okutulurdu. İslâmî ilimlerin en yüksek derecesi ise usul-i hadis ve usul-i tefsir idi. Bunları okutan müderrislerin dereceleri de diğerlerinden üstündü. Medreseleri bitirenler ya kadı, yahut müderris olur ve tabiî her iki halde de en aşağı dereceden başlarlardı.

Bütün bunlar, ilim ve fikir hayatının Osmanlı beyliğinde süratle gelişmesine, kıymetli âlimlerin, şairlerin ve mütefekkirlerin yetişmesine sebebolmuştur. Kuruluştan beri batınî tesirlerin altında kalmış olan bu beylikte aynı zamanda tasavvuf cereyanları da müsait bir muhit bulmuş, her tarafta pek çok tekke ve zaviye kurulmuştur. İlk yayılan tarikatler, Türk menşeli olan Babaî - Bektaşi, Yesevî - Halvetî ve Mevlevî tarikatleriydi.

Menşei Türk olmıyan tarikatler arasında ise Osmanlı memleketlerinde ilk rağbet kazanan ve yayılan tarikat Sâdî tarikati idi. Bundan sonra Ekberiyye, Zeyniyye ve Bistamiyye tarikatleri sayılabilir. Muahhar yüzyılların tam aksine olarak, bu devirde tarikat medreseden ayrı değildi ve devrin ileri âlimleri bu tarikatlere de mensup mutasavvıflardı.

Yalnız, tarihimizin metninde görüldüğü veçhile, geniş ve yaygın bir tarikat ve onun mensuplarına dayanarak devlete baş kaldıran Şeyh Bedreddin vakası kanlı savaşlar sonunda bastırıldıktan sonra, devlet bu hususta daha ihtiyatlı davranmıya, bunları kontrol altında bulundurmıya başladı. Mamafih serbest fikir cereyanlarına müdahale etmediğinden bu cereyanlar devam etti.

Esasen, kuruluş devrinin fikir hayatının en büyük hususiyeti, sonradan İkinci Bayezid devrine kadar devam eden bu serbest düşünce sistemiydi. Osmanlı devletinde skolâstik, ancak bu devirden sonra teessüs edebilmiştir. Bu devre kadar Osmanlı âlimleri bütün İslâm dünyasında serbest düşünmekle şöhret kazanmışlardır.

Geniş derviş zümresi ise, hâlâ dinî - askerî hususiyetlerini muhafaza etmekteydiler. Birçok tarikat zümrelerinin İkinci Kosova meydan savaşına nizamlı topluluklar halinde iştirak etmiş oldukları bilindiği gibi, İstanbul'un muhasarası sırasında da Türk ordusunda Akşemseddin, Akbıyık gibi devrin yaşayan evliyaları addolunan zevat hazır bulunmuşlar ve mevcudiyetleri ile gerek padişahın ve gerekse askerin mâneviyatını yükseltmişlerdi. Bütün bu tarikatlere ait tekke ve zaviyeler de, tıpkı cami ve medreseler gibi, zengin vakıflar sayesinde yaşarlardı.

İçtimai müesseseler: İmaret müessesesi, Osmanlı beyliğinde içtimaî tesislerin de başında gelir. Buralarda, hem medreselerde okuyan talebe ve hem de yoksul ve muhtaç halk yemek yerdi. İmaretlerde verilen yemeklerin derecesi, onu yaşatan vakfın zenginliğine göre idi. İznik'te, Orhan Gazi'den sonra altı imaret daha yapılmıştır. Bunların üçünün kurucuları Çandarlı oğullarıdır. Bursada ise, gerek hükümdarların ve gerekse diğer şahısların kurdukları imaretlerin sayısı yirmi dördü bulmaktaydı. Bunun gibi, Bolayır'da, Uzunköprü'de, Edirne'de Gelibolu'da, Filibe'de, Vardar Yenice'sinde, Serez'de, Gümülcine'de, Manisa'da, Turhal'da, Balıkesir'de ve Rumeli ve Anadolunun birçok kasabalarındaki sayısız imaretler, hem medreselerde okuyan, dinî ve içtimaî müesseselerde hizmet eden kimselere ve hem de fakir halka en büyük destekti. İmaretlerde çorba, et ve ekmek bulunur, haftada iki gün pilâv ve zerde pişerdi.

Bundan başka, yurdun her tarafında ihtiyaç nisbetinde hastahaneler, ker - vansaraylar tesis edilmiş, yollar, köprüler, çeşmeler vesair hayrat vücuda getirilmişti. Bunların da bir kısmını hükümdarlar, bir kısmını ise şahıslar kurmuşlar ve idameleri için vakıflar tesis etmişlerdir.

Halkın yaşayışı: Türkler, sade ve muntazam bir hayat yaşarlardı. Köyler halkı ziraatle meşguldüler. Hayvancılık da aynı şekilde rağbetteydi. Bununla daha ziyade yürükler, yâni konar Göçer tayfası meşguldü. Devlet vergiyi istihsal üzerinden sabit bir nisbette alırdı. Bu vergi, komşu memleketlere nazaran daha hafifti. Kasabalarda el sanatları çok

ilerlemişti. Osmanlı ülkelerinde coğrafî şartların ve çalışkan halkın yarattığı bir bolluk ve bereket hüküm sürer, halk refah içinde yaşardı.

1432-1433 yıllarında Osmanlı mem - leketlerini gören Fransız seyyahı Bertrandon de la Broquiere Türklerden şu şekilde bahseder:

«Türkler, çevik kimselerdir. Sabahları erken kalkarlar. Ve az şeyle kanaat ederler. Az pişmiş ekmek, pastırma, yoğurt, bal, peynir, üzüm, meyve ve sebze yerler. İcabında altısı veya sekizi bir avuç unla kanaat ederler. At veya koyun eti yerler. Uyumakta müşkülpesent değillerdir. Yerde bile yatarlar. Birbiri üstüne giyilmiş iki üç pamuklu esvap elbiselerini teşkil eder. Bunlar, dizlerine kadar iner. Üstüne manto yerine deriden kaftan giyerler. Adı «kapama» dır. Hafif, lâkin yağmura karşı dayanıklıdır. Bunların çok zarifleri vardır. Çizmeleri dizlerine kadar gelir. Bazıları kırmızı kadifeden, bâzıları ipekten, pamuktan veya daha âdi bir kumaştan potur giymektedirler. Muharebelerde veya yürüyüşlerde rahat etmek için kaftanlarının eteklerini önden kaldırıp poturlarına sokarlar. Bu suretle rahatça yürürler. Atları gayet iyi ve beslenmesi ucuzdur. Uzun ve devamlı yola tahammül ederler. Bunları, hep zayıf tutarlar. Yemlerini ancak geceleri verirler. Harplerde zırh giyerler. Bunlar, kalçalarının yarısına kadar iner. Uçları ise, daire şeklinde diz kapaklarına kadar varan bir kumaşa merbuttur. Başlarında yuvar - lak miğferleri var. Başları da yuvarlaktır. Miğferin uzunluğu yarım kadem olup ucu sivridir. Yanlarında beş tane siper vardır.

Atlarının eğerlerinde, koltukta gibi rahat otururlar. Âdeta gömülürler. Dizlerini yuvarlak tutarlar. Kullandıkları özengi kısadır.

Türklerin hükümdarlarına itaati sonsuzdur. Canı pahasına bile kimse onun emrinden dışarı çıkmaz. Bu itaat sâyesinde her şeye muvaffak olurlar. Türkler, yorgunluğa ve zahmetli yaşayışa katlanırlar. Lâkin, şen ve şatır kimse - lerdir. Dillerinden türkü hiç eksilmez. Bu yüzden onlarla yaşamak istiyenler öyle kederli, hülyalı kimseler olmamalı, yüzleri daima gülmelidir. Bundan maada, temiz kalbli ve merhametli adamlardır. Çok defa şahit oldum. Yemek yerken yanlarından bir fakir geçse onu derhal yemeğe çağırırlar. Biz ise bunu asla yapmayız.»

Türkler, her türlü taassup duygusundan uzaktılar. Kadınlara hürmetleri pek fazla idi. Nitekim İbni Batuta Orhan Bey zamanındaki Anadolu kadınlarından şu şekilde bahseder: «Bu diyarda bir zaviye veya eve insen, komşu olan erkek ve kadınlar hemen hatırımızı sorarlardı. Burada kadınlar yüzlerini örtmezler. Ayrılırken de, hısım akraba imişiz gibi kederlenip ağlarlardı. Türkler indinde kadınlar tâzime şâyan kimselerdir. Bunların mevkii erkeklerden üstündür.»

Türkler, sefahatten hoşlanmazlardı. İlk devirde hükümdarlar gayet perhizkâr bir hayat geçirirler, hal ve hareketleriyle halka nümune olmıya çalışırlardı. Anonim tarihler onlardan şöyle bahseder: «Osman, Orhan ve Murat Han şarap içmezlerdi. Hem ol zamanda ulemalar vardı ki, sözlerin geçirirlerdi ve ol padişahlar ulemadan utanıp ulema ne derlerse sözlerinden çıkmazlardı ve Al Osman'dan bir günah sâdir olsa ulema anı menederlerdi. Eğer menolmasa ol ulema anlardan kaçarlardı ve ulema ol zamanlarda müfsit değillerdi. Şimdiki gibi mansaplarından korkup tek oturmazlardı. Ol ki, şer'e muhalif anı menederlerdi.»

Ahiler: Anadolu'da o devirde pek yaygın olan Ahilik, ahlâk, sukutuna karşı en mükemmel bir engeldi. Ahilerin yoluna fütüvvet denirdi. Bu yol, Hazret-i Ali'ye ve dolayısiyle Hazret-i Peygamber'e kadar çıkardı. Her devirde dokuz büyük Ahi bulunurdu. Bunlara fütüvvet sahipleri denirdi. Bunların altısı yol erkânı üçü yol sahibi idi. Her üçünün iki yol kardeşi bir yol atası vardı. Diğer dervişlerin hırkalarına bedel, tarikate girerken şalvar giyer ve şet denilen kuşağı kuşanırlardı.

Bunların dört prensibi vardı: 1 - Kuvvetli ve galip iken affetmek, 2 - Hiddetli zamanda yumuşak davranmak, 3 - Düşmana karşı iyilik etmek, 4 - Kendi

ihtiyacı varken başkasına vermek.

Ahiler, bir tekkede toplu olarak yaşarlar, muhtelif ticaret ve zenaat işlerinde çalışıp meşru kazançlariyle geçinirlerdi. Ekseriya akşam yemeklerini birlikte yerler, zikr ve sema ederlerdi. Bu mesleğe yeni girecek Ahi müridi, aynı zamanda bir sanata intisap ederdi. Bunun başı tıraş olunur, günahlara tövbe ettirilir, şalvar giydirilip kuşak kuşatılırdı. Diğer giyecekleri bir tarafa, beyaz yünden keçe külâh ve üzerine sarılmış bir endaze boyunda sarık ve mest şeklinde ayakkabı idi. Kâfirler, münafıklar, gizli ilimlerle uğraşanlar, içki kullananlar, hamam tellâkları, kasaplar, cerrahlar, avcılar ve madrabazlar bu mesleğe alınmazlardı.

Esnaf loncaları, bu tarikate bağlı idi. Bu loncalar, hem istihsal kooperatifi, hem de sendika vazifesini görürlerdi. Birinci vazifeleri istihsal olunan malın kalitesini daima yüksek tutmaktı. Bundan maada, kalifiye işçi yetişmesi, iş ve ticaret ahlâkının muhafazası, işçinin himayesi, muayyen zamanda müstakil sermaye sahibi olması, istihsal olunanın istihlâk edeceklere en kısa voldan varması, ihtikârın önlenmesi, malın değerlendirilmesi ve muyyen bir değeri muhafazası bu loncaların vazifesiydi.

İbni Batuta Ahiler hakkında şöyle der: «Ahiler Anadoluda oturan Türkmen kavimlerinin her vilâyet, şehir ve köyünde mevcuttur. Yabancılara karşı fevkalâde misafirperverlik göstermekte, yiyecek vesair ihtiyaçlarını gidermekte, zulum edenleri ve onlara uyanları kahr ve tenkilde, katl ve ifnada emsalleri yoktur. Orada evlenmemiş gençlerden sanat sahipleri toplanıp kendilerine reis seçtikleri adama Ahi derler. Bu cemiyete ise fütüvvet adı verilir. Reis bir zaviye inşa edip halılarla döşer ve kandiller asar. Öbürleri gündüzleri çalışıp ikindiden sonra kazandıklarını reislerine getirirler. Bununla meyve ve yemek ve zaviyede harcanan diğer şeyler alınır. O gün şehirlerine bir misafir gelse zaviyelerine indirirler ve bu alınan şeylerle ona ziyafet çekerler. O kimse, dönüşüne kadar onların misafiri olur. Kimse gelmezse toplanıp yemek yerler sonra şarkı söyleyip raksederler (yâni ilâhî okuyup sema ederler) ve sabahleyin yine işlerine giderler. Dünyada onlardan daha fazla hareketi güzel kimse görmedim.»

*

Osmanlı beyliğinde daimî ordu kurulup halk ve asker birbirinden ayrıldıktan sonra toprağa yerleşme, kasaba ve şehirler kurma faaliyeti gittikce artmıştır ki, bu da Orhan Bey devrinden itibarendir. Asyadan vâki göçler yüzünden Anadoluda on ikinci yüzyıl sonlarına doğru artmağa başlayan ve on üçüncü yüzyıl sonlarında had halini alan nüfus kesafeti, Osmanlılar vasıtasiyle geniş ölçüde Rumeliye intikal etmiş ve bu kıtanın da süratle kalkınmasına sebep olmuştur. Türkler, kılıçlariyle fethettikleri bu bölgelerde büyük kültür ve medeniyet merkezleri kurmuşlardır. İdarelerine giren yerlerdeki âsayiş, intizam, refah ve diğer dinlere karşı gösterdikleri müsamaha, Rumeli fütuhatında büyük âmil olmuş, herkes Türk idaresini özlemiş ve aramıştır. Velhâsıl, kuruluş devrinden itibaren her sahada pek mükemmel teşkilâta mâlik olmuş bulunan Osmanlı Beyliği her mânada örnek bir devlet olmuş ve ileri asırlarda daha da genişleyip muazzam bir imparatorluk haline gelmesinde bu muntazam ve mükemmel teşkilât en büyük rolünü oynamıştır.

★ ★ ★

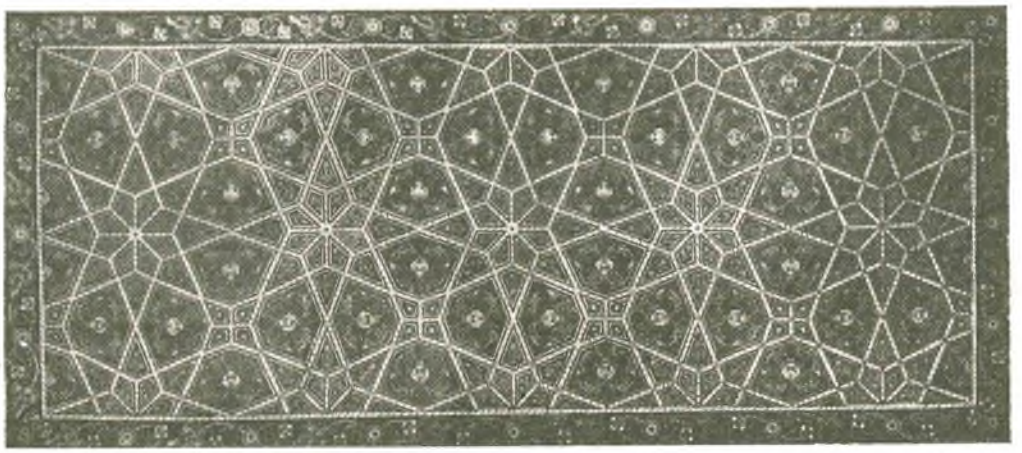

KURULUŞ DEVRİNDE İMAR FAALİYETİ

Osmanlı türkleri, bilhassa imarcılıkla temayüz etmişlerdir. Fethettikleri memleketlerde hemen yollar, köprüler inşa ederlerdi. Bunlarda, askerî olduğu kadar ticarî ve iktisadî gayeler de gözetilirdi. Ayrıca dinî ve içtimaî tesisler vücuda getirirlerdi. Bunların başlıcaları cami, türbe, medrese, mektep, imaret, şifahane, hamam, tabhane (yâni nekahathane) muvakkithane, çeşme gibi şeylerdi. Bunların yaşaması için geniş vakıflar da tesis olunurdu. Bu müesseselerin ve vakıfların bir kısmını hükümdarlarla hükümdar ailesine mensup bulunanlar, bir kısmını ise ümera ve vüzera veyahut diğer hayır sahipleri kurarlardı.

Kuruluş devrinin sonuna kadar bu müesseselerin en mühimleri Bursa ve Edirnede meydana getirilmiştir. Bunlar, ekseriya bir camiin etrafında toplanmış türbe, medrese, mektep, imaret, darüşşifa ilh... gibi tesisleri ihtiva eden birer külliyye şeklindeydiler.

Bursada: Böylece kurulmuş olanlar, kuruluş sırasiyle şöyledir:

Orhan Bey 1339 da bir cami yaptırmıştır.

Ulu cami; 1399 da Yıldırım Bayezit başlatmış 1419 da Çelebi Mehmet ikmâl etmiştir.

Birinci Murad Bey 1363 de Çekirgede cami yaptırmıştır.

Yıldırım camii 1399 yıldırım mevkiinde.

Çelebi Mehmed 1422 Yeşil cami

İkinci Murad 1426 Muradiye camii.

Edirnede: İlk cuma namazı kılınan yer, Birinci Murat tarafından camie çevrilen bir kilise olup kale içinde Keçeciler yolu üstündedir. İkinci Murat, buna bir medrese ilâve etmiştir. Fatih tarafından buraya Saraceddin Halebî müderris tâyin olunduğu için Halebiye diye anılmıştır. Çelebi camii de denirdi. Bugün mevcut değildir. Yine fetihte camie çevrilen kale içindeki kiliseyi Fatih yıktırıp yerine altı kubbeli yenisini yaptırmıştır. Bu da bugün mevcut değildir. Çelebi camii on dokuzuncu yüzyıl sonlarında ve diğeri onsekizinci yüzyıl ortalarında harabolmuşlardır.

Yıldırım Bayezit 1399 yılında Yıldırım şahları, maddeten olduğu kadar mânen de İslâm dünyasının en nüfuzlu şahsiyeti vaziyetine yükseldi.

İslâm dünyasında bu kadar geniş toprakları kendisine bağlıyan imparatorluk kuvvetleri, O devrin Avrupa'sında da en kudretli Hıristiyan devleti hüviyetini taşıyan Alman İmparatorluğunun merkezlerinden Virjana'yı kuşatacak ve ve bu devleti yıllık vergiye bağlayacak derecede haşmet kazandı. Osmanlı imparatorluğunun her bakımdan en yüksek seviyesine eriştiği Kanuni Süleyman

devrinde, hemen hemen dünyanın en kuvvetli devleti Osmanlı İmparatorluğu ve en nüfuzlu hükümdarı da Osmanlı padişahıydı.

Kuruluşundan itibaren bir kara devleti olarak tekâmül gösteren Osmanlılar, İstanbul'un fethinden sonra donanmaya da gereken ehemmiyeti verdiler. Donanmanın gösterdiği bu canlılık neticesinde Akadenizde devrinen kuvvetli denizcileri olan Venediklilerle boy ölçüşülerek Ege adalarını fethettiği gibi İtalya'da Otranto'nın zaptı, Karadenizin kuzey kıyılarında Kırım Hanlığının İmparatorluğa bağlanması donanma kuvvetiyle mümkün oldu. Daha Fatih devrindeyken Karadeniz bir Türk gölü haline getirildi. Kanuni Süleyman zamanında ise doğu ve Orta Akdenizin hâkimi Türklerdi. Geniş kuzey Afrika topraklarının fethi ancak bu kudretli donanmayla dağlandı. Ayni devirde Türk gemicileri bayrağımızı Hind denizinde de şerefle dalgalandırdı.

Yükselme devrinde devletin umumî durumuyla mütenasiben ticaret de gelişti. İktisadi yönden de askerî kudretine yakın şekilde ibrelemeler gösterdi. Bir merasimde üç yüz gemilik bir filoyu inşa edip denize indirecek kadar sanayi gelişmesini ifadelendiren örnekler verdi. Onun içindir ki, ucsuz bucaksız topraklara ve çeşitli zenginliklere hükmeden kanuni, bir dosta lütuf olsun diye 1535 de Fransızlara kapitülâsyon, yâni ticarî ve adlî imtiyazlar bağışlamakta bir beis görmedi.

Osmanlı devletinin yükselmesi 1579 da sadrazam Sokullu Mehmet paşanın ölümüne kadar devam etti. Gerçi Sokullu'nun ölümünden sonra da istilâ gücünün ağır tempolarla devamını, icra edilen bazı fetih hareketleri ifadelendirmektedir. Hâkim Kanuni'nin son günlerinde başgösteren İdarî bozgunluk âlametlerinin zamanla artması, Osmanlı devletinin istilâ hızının on yedinci asır başında artık kesilmesine sebep almuştur. Devletin temel kudretini teşkil eden askerî zâfiyet diğer sahalara da tesir etmiştir. Bu bakımdan, 1606 da imzalanan Zitvatorok muahedesi, imparatorluğun istilâ gücünün kesilişinin ve dolayısiyle yükselme devrinin sona erdiğinin yazılı delilini teşkil eder.

*

Yükselme Devri (1453-1579)

Osmanlı devleinin hayatındaki ikinci safha «yükselme devri» dir.

1453 senesinde İstanbul'un fethiyle Osmanlı devletinin hayatında yeni bir safha açılmış oldu. 1453 senesi, yalnızca Osmanlı devleti için değil, dünya tarihi bakımından da ehemmiyet arzeder. Zira İstanbul'un Türkler tarafından fethi, ekseri tarihciler tarafından «Orta Çağ»ın sonu kabul edilir. Bu bakımdan büyük Türk hükümdarı Fatih Sultan Mehmet sadece, İstanbul surları içine büzülen Bizans İmparatorluğuna son veren kimse değil, dünya tarihi muvacehesinde bir devri kapayıp yeni bir devir açan adamdır.

İstanbul fethedilince Osmanlı devletinin merkezi Edirne'den buraya taşındı. Böylece devlet kendisine en uygun merkeze kavuştu. İki kıt'ayı birbirine birleştiren İstanbul, şimdiye kadar imparatorluklara merkezlik etmiş haldeydi. Bundan sonra da eskisinden daha geniş araziye sahip ve ondan daha kuvvetli bir imparatorluğa merkezlik edecekti.

Türkler Rumeli'ye geçerek fetihlere girişince, Hıristiyan Avrupa telâşa düşmüş ve Türkleri Avrupa'dan atmak için haçlı orduları teşkiline gayret etmişti. Birinci Kosova ve Niğbolu muharebeleri geniş çaptaki haçlı taarruzlarının ilk kırılışlarıydı. Haçlıların ikinci ezilişleri Varna ve ikinci Kosova'da tahakkuk etti. Ondan sonra Hıristiyan Avrupa, Türkleri Avrupa topraklarından atma kudretinde olmadığını kat'î şekilde anladı.

1453 e kadar, Bizans imparatorları kurtuluşları için Avrupa'nın yardımına güvenir, Hıristiyan Avrupa'da İstanbul'un Bizans elinde bulunuşuna güvenle bakardı. Halbuki İstanbul'un fethiyle, artık ne Avrupalıların ümitlenecekleri bir tutunma sahası, ne de Türkler için yurtlarının ortasında bir fesat kaynağı kalmıştı. İki ayrı kıt'adaki Türk toprakları birleşmiş, zaman zaman üzücü hâdiseler çıkaran Bizans yokolmuştu. Bundan sonra merkezî hükümetten uzak hudut bölgelerine ordular sevkedilirken «acaba» Bizans'ın yeni bir oyunu ortaya çıkar mı?» Suali sorulmıyacak, Bizans tahrikinin Avrupa'yı harekete geçirebilme endişesi duyulmıyacaktı. Onun için padişahlar ordularının bir kısmını Edirne ve Sofya civarında bırakma ihtiyacını hissetmeden bütünü ile muharebe sahasına hareket edecek, neticede de zaferler katiyet ve sür'at kazanacaktır.

Bir bakıma, Bizans'ın 1453 mukadderatını evvelden tâyin eden Varna ve İkinci Kosova muharebeleri, ayni zamanda haçlı kudretinin iflâsını da ortaya koymuştu. İstanbul'un fethinden sonra ise, artık Türklerin Avrupa ve Asya'da bedahat kazanıyordu. Fatih ve onu takip eden üç hükümdar bu hakikatı görecek ve başlarında bulundukları devleti arazice olduğu kadar diğer yönlerden de ilerletmenin sırlarını çözecek derecede zekî ve çalışkandılar. Onun için İstanbul'un fethiyle en uygun merkeze kavuşan Osmanlılar bir asırdan fazla müddetle arazice mütemadiyen genişledi ve ona paralel olarak diğer çeşitli yönlerden de gelişip yükselmekte devam etti.

Osmanlı devleti, kuruluşundaki Gaza ve Cihad esasından aldığı kuvvetle, yabancı beylik ve devletlerden toprak zaptede zaptede İstanbul'un fethinden evvelki durumuna gelmişti. Şayet yabancı bir devletin arazisini almayı mutlaka «istilâ» kelimeleriyle tavsif etmek gerekirse, Osmanlılar hakkında tâ Osman Gazi'den itibaren İstilâ safhasından bahsetmek gibi garip bir neticeyle karşılaşılır. Halbuki Osman Gazi'den başlıyarak yeni yeni topraklar zaptedilmekle beraber, ihtiyaca göre devletin teşkilâtının tamamlanmasına

çalışıldığı malûmdur. İstanbul'un fethinden sonra bir buçuk asır kadar bir müddet zarfında büyük çapta toprak fetihleri yapılmışsa da, bu devrin karakteri sırf istilâ değildir. 1453 e kadar hem toprak zaptedilmiş, hem teşkilâtlanma devam etmiş ve böylece «Kuruluş devri» tamamlanmıştı. İstanbul'un zaptından sonra ise; artık devletin teşkilâtlanmasının istikrar kesbettiği, muhtelif ırk, dil ve dindeki milletleri idare eden Türk unsurunda, devletin umumi vaziyetine uyarak bir «Osmanlılık» telâkkisinin yerleştiği görülür.

Öyleyse 1453 e kadar kuruluşunu tamamlıyan Osmanlı devleti, Fatih Mehmed'in benimsediği «İmparatorluk» şuuriyle yoğrularak ve devletin umumi inkişafı bu telâkkinin tesirinde kalacaktır. İstanbul fethedildikten sonra Osmanlı devleti O zaman mevcut islâm devletlerinin en kuvvetlisi haline inkılâp edince, İstanbul'un şehri İslâm âleminin yalnız siyasî kudretinin bayraklaştığı yer değil, bir ilim ve kültür merkezi haline de geldi. Osmanlılarda ilim ve san'at yönündeki ilerleme de, devletin sınırlarının büyümesi nisbetinde gelişti. İstanbul şehri ilim ve san'at adamlarının toplandığı, kültür müesseselerinin kurulduğu yer oldu.

O halde, İstanbul'un fethini takip eden ve aşağı yukarı bir buçuk asır kadar süren devreyi, bazı tarihçilerin dediği gibi «İstilâ devri» şeklinde değil «Yükselme devri» diye vasıflandırmak lâzımdır. İstanbul'un fethiyle devlet bir imparatorluk haline geldiği ilim, san'at bakımından da kemaline ulaşma yoluna girmiştir. Zira Osmanlıların en değerli ilim adamlarını, en büyük şairlerini muazzam âbideler yaratan mimarlarını bu devirde bulmak mümkündür.

Fatih Mehmet'ten itibaren idare işlerinde sıkı merkeziyetciliğe gidilmiş ve bunun bir neticesi olarak Anadolu ve Rumeli tarafında ele geçirilen toprakların, tâbilik sistemiyle idaresi yerine, ilhak şekli tercih olunmuştur. Mamafih, Fatih ve Onu takip eden hükümdarlar zamanında da ilhakın mutlaka tatbik olunmadığı, ülkenin hususiyetine bakılarak tâbilik sisteminin uygulandığı yerler de olmuştur. Fakat imparatorluğun ezici kudreti karşısında, böyle yerler de fiiliyatta, tâbi beylik olmaktan daha ziyade mülhak topraklar manzarası arzetmişlerdir.

Bütün yükselme devri boyunca ve yükselmeye paralel vaziyette elbette istilâda devam etti. İstanbul devlet merkezi olunca, buradan hareket eden ordular Asya ve Avrupa tarafında yeni yeni toprakları imparatorluk arazisi içine almakta âdeta yarıştı. Ayrıca da bir İslâm . Türk devleti olan Osmanlı İmparatorluğunun aslî unsurunu teşkil eden Türklerin bir bayrak altında toplanması işine de hız verildi. Bu hususta evvelce Yıldırım Bayezid büyük gayretler sarfetmiş ve Anadolu'nun mühim bir kısmını Osmanlı idaresinde birleştirmişti. Fatih Sultan Mehmet bu işi daha geniş çapta ele aldı. Anadolu'nun tam mânasiyle Osmanlı idaresinde birleşmesi, yânî Anadolu'daki Türk birliği Yavuz Sultan Selim tarafından tahakkuk ettirildi. Kanunî ve ondan sonraki birkaç padişah devrinde de Azerbaycan ve Kafkasya'daki Türk unsurunun imparatorluk sınırları içine alınmasına çalışıldı.

Yükselme devri hükümdarlarından Yavuz Sultan Selim'in İslâmcılık politikasına ehemmiyet vermesi üzerine Suriye, Filistin, Hicaz, Mısır, Irak ve nihayet kuzey Afrika'da Trablusgarp, Tunus ve Cezayir Osmanlı idaresine sokuldu. Böylece Osmanlı İmparatorluğu, mukaddes makamların da sahibi sıfatiyle İslâm birliğinin tahakkuku yolunda terakkiler kaydetti. Mısır'ın fethiyle halife unvanını da kazanan Osmanlı padişahları, maddeten olduğu kadar mânen de İslâm dünyasının en nüfuzlu şahsiyeti vaziyetine yükseldi.

İslâm dünyasında bu kadar geniş toprakları kendisine bağlıyan imparatorluk kuvvetleri O devrin Avrupa'sında da en kudretli Hıristiyan devleti hüviyetini taşıyan Alman İmparatorluğunun merkezlerinden Viyana'yı kuşatacak ve bu devleti yıllık vergiye bağlıyacak derecede haşmet kazandı. Osmanlı imparatorluğunun her bakımdan en yüksek seviyesine eriştiği Kanuni Süleyman devrinde, hemen hemen dünyanın en kuvvetli devleti Osmanlı İmparatorluğu ve en nüfuzlu hükümdarı da Osmanlı padişahıydı.

Kuruluşundan itibaren bir kara devleti olarak tekâmül gösteren Osmanlılar, İstanbul'un fethinden sonra donanmaya da gereken ehemmiyeti verdiler. Donanmanın gösterdiği bu canlılık neticesinde Akdenizde devrin en kuvvetli denizcileri olan Venediklilerle boy ölçüşülerek Ege adalarını fethettiği gibi İtalya'da Otranto'nın zaptı, Karadeniz'in kuzey kıyılarında Kırım Hanlığının İmparatorluğa bağlanması donanma kuvvetiyle mümkün oldu. Daha Fatih devrindeyken Karadeniz bir Türk gölü haline getirildi. Kanuni Süleyman zamannda ise doğu ve Orta Akdenizin hâkimi Türklerdi. Geniş kuzey Afrika topraklarının fethi ancak bu kudretli donanmayla sağlandı. Ayni devirde Türk gemicileri bayrağımızı Hind denizinde de şerefle dalgalandırdı.

Yükselme devrinde devletin umumî durumuyla mütenasiben ticaret de gelişti. İktisadi yönden de askerî kudretine yakın şekilde ilerlemeler gösterdi. Bir mevsimde üç yüz gemilik bir filoyu inşa edip denize indirecek kadar sanayi gelişmesini ifadelendiren örnekler verdi. Onun içindir ki, uçsuz bucaksız topraklara ve çeşitli zenginliklere hükmeden Kanuni, bir dosta lütuf olsun diye 1535 de Fransızlara kapitülâsyon, yâni ticarî ve adlî imtiyazlar bağışlamakta bir beis görmedi.

Osmanlı devletinin yükselmesi 1579 da sadrazam Sokullu Mehmet Paşanın ölümüne kadar devam etti. Gerçi Sokullu'nun ölümünden son-

ra da istilâ gücünün ağr tempolarla devamını, icra edilen bazı fetih hareketleri ifadelendirmektedir. Lâkin Kanuni'nin son günlerinde başgösteren İdarî bozgunluk alâmetlerinin zamanla artması, Osmanlı devletinin istilâ hızının onyedici asır başında artık kesilmesine sebep olmuştur. Devletin temel kudretini teşkil eden askerî zâfiyet diğer sahalara da tesir etmiştir. Bu bakımdan, 1606 da imzalanan Zitvatorok muahedesi, imparatorluğun istilâ gücünün kesilişinin ve dolayısiyle yükselme devrinin sona erdiğinin yazılı delilini teşkil eder.

Fatih Sultan Mehmed'in tuğrası

İKİNCİ MEHMET (FATİH)

★

İkinci Mehmed'in Karaman seferi — Rumeli Hisarının inşası — İstanbul'un muhasarası — Donanmanın Halic'e indirilmesi — İstanbul'un zaptı ve merkez ittihazı — Çandarlı'nın idamı — Venediklilerle anlaşma — Fatih'in ilk, ikinci ve üçüncü Sırbistan seferleri — Arnavutluk ve Mora seferi — Trabzon Rum İmparatorluğunun ortadan kaldırılması — Eflâk'ın himaye altına alınması — Karaman seferi — Ağribozun zaptı — Osmanlı - Akkoyunlu münasebetleri — Otlukbeli savaşı — Kırım'ın himaye altına alınması — Buğdan seferi — Osmanlı - Venedik münasebetleri — Otranto'nun fethi — Fatih'in ölümü.

★

Babasının ölüm haberini alınca ata binip derhal yola çıkan İkinci Mehmet, Manisa'dan hareketinden iki gün sonra Çanakkale Boğazına ulaştı. Ve derhal karşıya geçti. Gelibolu'da Rumeli toprağına ayak basınca, ayni süratle yoluna devam etmedi. Bilâkis Gelibolu'da iki gün bekledi. Bu müddet içerisinde Edirneye haberler gönderildi. Mehmed'in Gelibolu'ya ulaşmasiyle İkinci Murad'ın ölümü, yeni padişahın Rumeli yakasına geçişi duyulduğundan; halk yeni hükümdarı görmek için yollara döküldü.

İKİNCİ MEHMET

Babası : İkinci Murat

Annesi : Hümâ Hatun.

Doğduğu tarih : 30 mart 1432.

Devlet reisi olduğu tarih : 1444, 1451.

Öldüğü tarih : 3 mayıs 1481.

Bilinen zevceleri : Sitti Mükrime Hatun (Dulkadiroğlu Süleyman Bey kızı), Çiçek Hatun, Hatice Hatun (Zaganos Mehmet Paşa'nın kızı), Anna (Trabzon kıralı David Comnen'in kızı), Helen (Mora Despotunun kızı), Tamara (Phrantzes'in kızı), Gülbahar Hatun (Karamanoğlu İbrahim beyin kızı (?).

Çocukları : Mustafa, Bayezit (Mükrime Hatundan), Cem (Çiçek Hatun'dan), Gevher ve ismi bilinmiyen daha iki kız.

Türbesi : İstanbul'da, kendi camiinin ön tarafındadır.

★

Veziriâzamları : Çandarlı Halil Paşa (→ — 1453), Mahmut Paşa (1453 (?) — 1467) Rum Mehmet Paşa (1467 — 1469), İshak Paşa (1469 — 1472), Mahmut Paşa, ikinci defa (1472 — 1473), Gedik Ahmet Paşa (1473 — 1477), Karamanlı Mehmet Paşa (1477 — 1481).

Mehmet Edirne'ye yaklaştığı zaman şehre bir saatlik mesafede vezirler beylerbeyiler, ûlemadan mürekkep bir topluluk tarafından karşılandı. Kendisini istikbale gelenlerle birlikte şehre girdi. 18 şubat 1451 perşembe günü Edirne'de ikinci defa tahta cülûs ettiği zaman on dokuz yaşındaydı.

Yeni padişah sultan Mehmed'in ilk işi, Sultan Murad'ın zevcelerinden İsfendiyar oğlunun kızından doğan ve henüz altı veya sekiz aylık bir me-

me çocuğu olan küçük kardeşi Ahmed'i boğdurmak oldu. Sultan Mehmet ilk hükümdarlığından sonra Manisa'da geçirdiği zaman zarfında artık tam şahsiyetini iktisap eder yaşa gelmişti. Birinci saltanatında olduğu gibi yaşı icabı vezirlerin tesirinde kalmıyacağını ilk günden göstermiye başladı. Saltanat değişikliği dolayısiyle Halil Paşa ve taraftarları zaten kuşku içinde bulunuyordu. Halil Paşa kuşkuda kalmakta haklıydı. Zira Sultan Murad'ın ikinci defa tahta geçmesini temin eden esas kendisiydi. Yeni ve genç padişah da bunu bilmekteydi. İkinci Mehmed'in cülûsiyle, siyasî rakipleri yeni padişahla bir - likte tekrar meydana çıkmaktaydı. Bu yüzden istikbalinden emin görünmiyen Çandarlı Halil Paşa ikinci Mehmed'in cülûs merasiminde uzakta bir kenara çekilmişti. Bu merasimi etraflıca anlatan Dukas: «Mehmet tahta oturduğu zaman, bütün valiler ve babasının vezirleri Halil Paşa ve İshak Paşa karşı tarafta ve uzakta duruyorlardı. Kendi vezirleri Hadım Şahin ve İbrahim âdet veçhile padişahın yanında yer almışlardı. O sırada Sultan Mehmet kendi veziri Şahin'e sordu: Babamın vezirleri neden uzakta duruyorlar? Onları çağır ve Halil'e eski yerini almasını söyle, İshak da Anadolu beyleri ve âyanı ile Bursa'ya giderek babamın nâşını gömsün. Vezirler padişahın bu sözlerini duyunca hemen koşarak âdetleri veçhile elini öptüler, bu suretle Halil başvezir oldu.» demektedir.

İkinci Mehmet
(Avrupalı bir ressamındır. Ankara'dadır.)

Böylece padişahlığının ilk gününden itibaren, başta Halil Paşa olmak üzere babasının adamlarını devirmeyi doğru bulmayarak, bunu münasip zamana bıraktı. Maamafih kendi adamlarını iş başına getirmekten de geri kalmadı. Manisa'da kendisine atabeylik etmiş olan hadım Şahabeddin Şahin Paşa ikinci vezir sıfatiyle divana dahil oldu. Halil Paşa'yı derhal işbaşından uzaklaştırmak hem kolay hem de doğru değildi. Bir defa, saltanat değişikliğinin tevlit edeceği sarsıntıları zahmetsizce atlatabilmesi için onun bilgi ve tecrübesine ihtiyacı vardı. İkincisi, senelerdenberi sadrazamlık mevkiini işgal eden Halil Paşa'nın memlekette kuvvetli bir nüfuzu mevcuttu. Binaenaleyh genç padişah, kendisini henüz Halil'i devirecek kudrette hissetmemiş olmalıdır.

Genç padişah Çandarlıya dokunamamakla beraber onun taraftarlarını işbaşından uzaklaştırmaktan hâlî kalmadı. Kendisinin birinci saltanatından uzaklaşırılmasında rol oynamış olan ve Manisa'da bulunduğu sırada onu mânevî baskıya tâbî tutan Anadolu Beylerbeyi Ozgur Oğlu İsa Beyi derhal azletti. Onun yerine Anadolu Beylerbeyliğine İshak Paşayı tayin etti. Çandarlıdan sonra en nüfuzlu şahsiyet olan İshak Paşa'nın Anadolu Beylerbeyliğine gönderilmesi, divan vezirliğinden uzaklaştırılması demekti. Nitekim Sultan Mehmet, İshak Paşayı Anadolu Beylerbeyliğinde de fazla tutmıyarak azledecektir.

Böylece İkinci Mehmet padişah olunca; Çandarlı Halil Paşa Veziriâzam, Şahabeddin Şahin ikinci vezir, Saruca Paşa da üçüncü vezirdi. Dördüncü vezir ise ya İbrahim veyahut da daha kuv-

Fatih'in Avrupalılar tarafından yapılmış bir gençlik resmi

vetli bir ihtimale göre Zağanos Paşa'ydı.

İkinci Mehmed'in ilk yaptığı işlerden birisi de üvey annesi Mara'yı Edirne sarayından çıkarmasıdır. Sırp despotu Jorj Brankoviç'in kızı olan Mara Sultan babasının yanına gönderildi. Hatta üvey annesinin masrafının karşılanması için Alacahisar (Kruşevaç) dahil olmak üzere sırp hududunda bazı yerleri despota bıraktı. Bazı tarihlerin bildirdiğine göre; İkinci Mehmet Mara'dan başka, boğdurduğu kardeşi Ahmed'in annesini de Edirne sarayından çıkarmış ve İshak adında birisiyle evlenmiye mecbur bırakmıştır. Kendi annesi hicri 853 (M.: 1449) de öldüğüne, üvey annelerini de bu şekilde uzaklaştırdığına bakılırsa; genç hükümdar, daha saltanatının başlarında Edirne sarayının babasının zamanındaki havasını değiştirmiye azmetmiş görünmektedir. Erkek kardeşini boğdurup, üvey annelerini de uzaklaştırdıktan sonra, Edirne sarayında, ona yakınlığı olan kimsenin kalmadığına hükmetmek lâzımdır. Aşıkpaşazade tarihinde İkinci Mehmed'in evlenmesi anlatılırken, Sultan Murad'ın «kızım cihazladım çıkardım, imdi oğlum Sultan Mehmed'i evereyim.» dediğine bakılırsa, Murad'ın kızları babalarının sağlığında evlenmiş bulunuyorlardı.

Edirne'ye gelen elçiler

İkinci Mehmet tahta geçince usul mucibince, tebrik için birçok devletlerden elçiler geldi. Edirne'ye elçi yollıyanlar; Bizans İmparatoru, Trabzon Rum İmparatoru, Sırp Kıralı, Macar Kıral Naibi Jan Hunyad, Mora Despotları, Ceneviz, Eflâk, Ragüza hükümetleri, Midilli, Sakız adalarının hâkimleri, Rodos şövalyeleri, Galata Ceneviz kolonisi mümessilleri idi.

İkinci Mehmet, elçilere yumuşak davranıp güler yüz gösterdi. Daha ilk saltanatı sırasında İstanbul'u zaptetmeyi aklına koymuş olan genç padişah, ikinci defa tahta geçtiği şu günlerde işleri kavrayıncıya kadar bütün devletlere dost görünmeyi tercih etmekteydi. Ancak bu suretle, hazırlıklarını daha rahatça ikmal edebilir ve saltanatının ilk günlerinin sarsıntısı da daha kolaylıkla atlatılabilirdi. Zaten Osmanlı tahtındaki saltanat değişikliğinin bir sarsıntı yaratacağını düşünen komşulardan fırsat gözetliyenler ve buhran yaratmıya çalışanlar vardı. Binaenaleyh bütün bunlar önce sulh yoluyle halledilebilirdi. İkinci Mehmet de taziyet ve tebrik niyetiyle Edirne'ye gelen elçilere, peşinen sulhü gözeterek ona göre muamelede bulundu. Hatta Bizans imparatoru ile Sırp despotuna karşı tâvizli davranmayı bile tercih etti.

İkinci Murat zamanında aktedilen «yeminle musaddak» muahedeyi yenilemek istiyen, Sırp despotunun isteklerini kabul etti. Ölen sultanın karısı Mara'yı memleketine, yani babasının yanı-

Bir İran minyatürüne göre genç Fatih

Fatih'in Annesi

(İlâve : 54)

★

Osmanlı padişahları arasında hakkında Türk ve yabancı birçok müellifler tarafından en çok eser verilen zat Fatih Sultan Mehmet olduğu halde, bu büyük hükümdarın anasının, kim olduğu bugüne kadar tereddüde yer vermiyecek şekilde tespit edilememiştir. Bunun sebebi; Fatih Mehmet ve İkinci Bayezit zamanında yaşıyan en eski Osmanlı tarih yazarlarının Fatih'in anasından hiç bahsetmemiş olmalarıdır. Ayrıca Bizans tarihcileri de Fatih'in anasına dair bir isim zikretmezler. Onun için Fatih'in anası hakkında o devir hâdiseleri gözden geçirilmek suretiyle tahminî bir hükme varma yolu tutulmuştur. Fakat çok defa bu tetkik tam manasiyle yapılamadığından, veyahut da bazı batılı tarihciler tarafından türlü gayeler güdülmesi yüzünden doğru bir neticeye varılamamıştır.

Biz bu yazımızda eski bilgilerle yeni tetkikleri inceden inceye gözden geçirmek suretiyle neticeye varmıya çalışacağız.

Fatih'in anasının adını zikreden Osmanlı müverrihleri içinde en eskisi Hoca Saadeddin (1536 — 1599) efendidir. Hoca Saadeddin Tacüttevarihinde «Sultan Murat İsfenfendiyar oğlunun kızını nikâhla hatunluğa kabul eyledi; hatta Fatih-i İstanbul Sultan Mehmet Han ol kızdan vücuda gelmiştir.» der. Bu ifadeyi ele alan yazarlar İsfendiyaroğlunun kızı Hatice Âlime Hatun'u Fatih'in anası olarak kabul ederler. Halbuki Hatice Âlime Hatun'un durumu ince bir tetkike tâbi tutulduğu takdirde, bunun Fatih'in anası olması ihtimali hayli zayıflamaktadır.

Âlime Hatun için tetkike girişmeden önce Fatih'in anasına dair başka iddialara da kısaca temas etmek lâzımdır. Bazı müverrihler, Muradın Sırp Kıralının kızı olan karısı Mara'yı (Despina) Fatih'in anası diye göstermiye çalışırlar. Bu iddiayı ileri sürerken Fatih'e ait olduğu söylenen bir fermanda görülen «Seyyidetül - havatinilmesihiye anam Despina Hatun» ibaresine istinat etmek isterler. Hicri 863 (M. 1458 — 1459) tarihli bu fermanın tuğrasının Fatih'e aidiyeti meselesi ayrıca bir münakaşa mevzuu olmakla beraber, ferman yüzde yüz Fatih'e ait olsa bile mezkûr ifadenin üvey analar için de kullanılması mümkündür. Fakat Mara'nın Fatih'in anası olamıyacağını gösteren mühim deliller mevcuttur. Onlar da şudur: Fatih Mehmed'in 1451 de tahta çıktığı zaman Mara'yı saraydan uzaklaştırdığında yerli ve yabancı bütün kaynaklar müttefiktir. Mara'nın Osmanlı sarayından ayrıldıktan sonra Bizans İmparatorundan izdivaç teklifi aldığı, fakat reddettiği, ömrünün sonrasını daha çok Serez'de Yezevo malikânesinde geçirdiği malûmdur. Yani, Fatih'in saltanatının ilk senelerinde Mara sağdır. Padişahın öz annesini memleket dışına çıkarmasının akıl ve mantık dışı bir hâdise olacağı cihetı bir tarafa bırakılsa bile, Mara'nın 1451 ve müteakip yıllar da sağlığının bilinişi, bu kadının Fatih'in anası olamıyacağını göstermektedir. Zira Fatih'in anasının Bursa'daki türbesinde görülen tarih, hicri 853 (M. 1449) tür. Demek ki büyük hükümdarın anası daha o tahta geçmeden önce ölmüştür.

Mara'nın Fatih'in anası olamıyacağını gösteren bunun gibi ikinci bir kuvvetli delil de onun Sultan Murat'la evlenme tarihidir. Mara'nın Sultan Murat'la izdivacı işi ilk defa 1433 de mevzuubahis olmuş, evlenme de 1435 de veyahut da daha kuvvetli bir ihtimalle 1438 de olmuştur. Fatih'in doğumu en geç 1432 olduğuna göre, Mara Fatih'in anası olamaz.

Bundan başka Fatih'in anasının Stella adında bir İtalyan kızı veya korsanlar tarafından esir edilip Sultan Murada takdim edilmiş bir Frantız Prensesi olduğunu söyliyenler varsa da, bunlar hiçbir müstenidatı bulunmıyan masalvari gülünç şeylerdir. Binaenaleyh üzerinde durmıya bile değmez.

Tetkik ettiği eserlerde Fatih'in anasının ismini bulamıyan Hammer de, büyük hükümdarın bir cariyeden doğmuş olduğunu söyliyerek şu mütalâayı serdeder: «Murat, Sinop hâkimi İsfendiyar Beyin kızı ile izdivacından henüz memede bir erkek evlât bırakmıştı. Yeni padişah, kendisi bir cariyeden doğduğu için bira-

→

derinin bir meşru zevceden doğmuş bulunmasından dolayı, bu şehzadenin bilâhara saltanat iddiasında bulunabilmesi ihtimaline mebni bir ihtiyat ve vehim eseri olmak üzere şehzade Ahmed'i öldürttü.» Daha sonra Sultan Mehmed'in, Şehzade Ahmed'in annesini İshak adında bir kimse ile evlendirdiğini zikreden Hammer Fatih'in aleyhinde kalem kullanmıya devam edip, tahmin ettiği bu cariye hakkında fikrini teyid edecek başka bir şey söylemez.

Şimdi Âlime Hatun'un Fatih'in anası olup olamıyacağı meselesine gelelim: Hoca Saadeddin Efendi Âlime Hatun'un Fatih'in anası olabileceğini zikrederken, ihtimal onu, Sultan Murad'ın ismi bilinen eski zevcelerinden görmesinden ve Âlime'nin Sultan Murat'la evlenişini (en kuvvetli ihtimale göre 1424) bu büyük hükümdara analığa müsait bulmasındandır. Zaten bu cihetleri gözönünde tutan başka tarihciler de çok defa Hâtice Âlime'yi Fatih'in anası diye göstermişler, neticede de bu husus bir tevatür halini almıştır. Halbuki bazı noktaların mukayeseli şekilde tetkiki bizi Hâtice Âlime'nin Fatih'in anası olamıyacağı neticesine götürmektedir.

Fatih Mehmed'in, 1451 de babasının ölümü üzerine tahta geçince ilk yaptığı işler arasında küçük kardeşi Ahmed'i boğdurduğu malûmdur. Şehzade Ahmed'in boğdurulduğu sırada henüz bir meme çocuğu, annesinin de İsfendiyaroğlunun kızı olduğunda bütün Osmanlı kaynakları müttefiktir. Bu meme çocuğunun o sırada beş ilâ sekiz aylık bulunduğu zikredilir. Demek ki Âlime Hatun Şehzade Ahmed'i 1450 senesinin son baharında dünyaya getirmiştir. Yani Âlime Hatun hiç olmazsa Şehzade Ahmed'i dünyaya getirdiği tarihte sağdır. Halbuki Şehzade Ahmet öldürüldüğü sırada annesinin sağ olduğunu ve Fatih'in bu kadını İshak adında birisiyle evlendirdiğini ayrıca biliyoruz. Bir hükümdarın kendi öz anasını, kendisi hükümdar bulunduğu sırada başka birisiyle evlenmiye zorlamasının manasızlığı bir tarafa bırakılsa bile, Âlime'nin 1451 de hayatta oluşu bu hâdiselerle

→

→

bir defa daha teeyyüt ettiğinden, bunun Fatih'in anası olamıyacağı meydana çıkmaktadır. Zira yukarda zikredildiği veçhile Fatih'in anasının Bursa'daki mezâr kitâbesinde ölüm tarihi 1449 dur. O halde İsfendiyaroğlunun kızı, Şehzade Ahmed'i dünyaya getirmeden daha evvel Fatih Mehmed'i dünyaya getiren kadın rahmeti rahmana kavuşmuştur.

Sırp kıralının kızı Mara (Despina) da, İsfendiyaroğlunun kızı Hatice Âlime de Fatih'in anası olmadığına göre, acaba tarihte bir çağın kapanıp yeni bir çağın açılmasına sebep olan Türk hükümdarını dünyaya getiren bahtiyar kadın kimdir? Fatih'in anasının Bursa'da Muradiye mahallesinde bugün Hatuniye Kümbedi diye anılan türbesindeki kitâbe sayesinde büyük hükümdarı dünyaya getiren kadının, bazı müverrihlerin iddiası hilâfına İstanbul'da değil Bursa'da yattığını ve oğlu hükümdar olmadan evvel öldüğünü öğrenmekte, lâkin adını burada bulamamaktayız. Arapça olan bu kitâbe tercüme edilince: «Allah'a hamdolsun bu türbe-i münevvere Mevlânâ Sultanül âzam ve Hakanül muazzam Sultanzade Sultan Bayezid Han'ın oğlu Mehmet Han'ın oğlu Murat Han zamanında (Allah onun mülkünü ebedî kılsın) oğlu ve gözünün nuru; Resulullah sellallahu aleyhi vesellemin semiyyi (ad ortağı); Seyyid, Necip Sultan Mehmet Çelebi'nin emriyle Hatunların ulusu annesi merhume için bina olundu (Allah onun esası saltanatını muhalled ve erkânı devlet ve izzetini müşeyyed kılsın) ve 853 senesi recebinde hitam buldu.» sözlerini ihtiva ettiği görülmektedir.

Fatih'in anasının, eski tarihlerden ve mezar kitâbesinden öğrenemediğimiz adını bize Bursa mahkeme sicillerinin 31, 201 ve 370 sayılı defterlerinin 35, 64 ve 40 ıncı sahifelerinde mevcut bir kayıt haber vermektedir. Bu kayda göre Fatih'in annesi Hüma Hatun'dur.

Fatih'in annesi hakkında şimdilik söylenecek en fazla söz bunlardan ibarettir. Elbette günün birinde ele geçecek yeni vesikalar büyük hükümdarın annesinin hüviyetini daha fazla aydınlatacaktır.

na göndermiye, ayni zamanda masrafının karşılanması için arazi terkine bile bu arada razı oldu.

Sırp despotunun elçisi gibi Bizans imparatorunun elçisine de, sulhü ve evvelce aktedilen muahedeleri tasdik ettiğini bildirdi. Dukas'a göre; mevcut muahedelere ömrü boyunca riayet edeceğine dair yemin etti. Ayrıca imparatorun, İstanbul'da bulunan Osmanlı tahtının müddeisi Orhan hakkındaki taleplerini de müsbet karşıladı. İmparator, Orhan'ın masraflarına karşılık Ustruma vâdisindeki yerler hasılatından yılda 300 bin akçe istemekteydi. Onun bu talebinin yerine getirilmesinden başka Kemal Paşazade'ye göre; Bizanslılara Çorlu yakınında toprak dahi terkedildi.

Sırplara ve Bizanslılara karşı bu derece müsamahalı davranan İkinci Mehmed'in, Sırp Kıralının Macarları kışkırtabileceğinden, Bizans İmparatorunun da Orhan Çelebi vasıtasiyle bir gaile çıkartabileceğinden endişelendiği tahmin edilebilir. Yine bu arada Macar'larla üç yıllık bir anlaşma yapmayı lüzumlu görmesi de, peşinen sulhü temin gayesine matufdu. Fakat ileride büyük işler yapmıya hazırlanan Sultan Mehmet için bütün bunlar, Dukas'ın dediği gibi: «hud'a ve desiseden başka bir şey değildi.»

Sultan Mehmed'in Karaman Seferi

Osmanlı'ların her sıkıntılı halinden faydalanmayı fırsat bilen Karaman Oğulları, İkinci Mehmed'in tahta yeni çıkışını da ayni tarzda bir fırsat telâkki ettiklerinden derhal harekete geçtiler. Karaman Hükümdarı İbrahim Bey, evvelce İkinci Murat tarafından zaptedilmiş olan toprakları istirdada girişti. Bu işi sür'atle bitirdikten sonra Akdeniz kıyısındaki Alâiye üzerine yürüdü. Kendisi bunları yaparken bir taraftan da batı Anadolu'yu isyanlar çıkararak karıştırmak istedi. Aydın, Germiyan ve Menteşe Oğulları ailelerinden olduklarını iddia ettiği bazı şahısları yanlarına yardımcı kuvvetler vererek bu illere gönderdi. Üç oğlunu da onların yanına kattı.

Osmanlı'lar için Anadolu'da vaziyet hayli ciddî idi. Karaman Oğlunun tecavüzünden başka, yeni saltanat müddeilerinin sevkiyle batı Anadolu'nun karıştırılmaya çalışılması, acele tedbir almayı gerektirmekteydi. Bunun için genç padişah vakit kaybetmemiye dikkat etti. Önce, Ozgur Oğlu İsa Bey'in yerine Anadolu Beylerbeyliğine tayin ettiği İshak Paşayı Karaman Oğlunun üzerine yolladı. Onun arkasından da kendisi harekete geçti. Merkezi hükûmetten ayrılmadan önce lüzumlu gördüğü emniyet tedbirlerini almakta kusur etmedi. Bu cümleden olarak; bilhassa Macarlara karşı ihtiyat tedbiri mülâhazasiyle Dayı Karaca Beyi Rumeli kuvvetleriyle Sofya'ya gönderdi.

İkinci Mehmet, tahta cülûsundan takriben iki ay kadar sonra Anadolu'ya hareket ederken, vaktiyle babasının Karaman seferine çıkışında yaptığı gibi, sadece Kapıkulu askerini alarak Gelibolu üzerinden Anadolu'ya geçti. Karaman

Bursa'da Muradiye mahallesinde Hatuniye künbeti (Fatih'in anasının mezarı)

Fatih'in yine Avrupalı bir ressama göre portresi (Aslı Topkapı sarayı müzesindedir.)

seferi Kapıkulu ve Anadolu askeriyle yapılmaktaydı.

Genç padişah Bursa yoluyle Karaman topraklarına doğru ilerlediği zaman, beylikler için veraset idiasiyle batı Anadolu'ya girenlerin kaçarak Karaman Oğluna iltica ettikleri haberini aldı. Zaten Osmanlı askerinin girdiği yerler halkı derhal itaatını bildirmekteydi. Bu vaziyet karşısında Karaman Oğlu İbrahim Bey dağlık Taşeli bölgesine çekilmekten gayri birşey yapamadı. Mevlânâ Veli isimindeki adamını elçi tayin ederek bir mektupla birlikte padişaha yollayıp sulh istedi. İbrahim Bey sulhün teminine müessir olur düşüncesiyle kızını padişaha vermek istediğini bildiriyor, vezirlerine de birçok hediyeler yollamış bulunuyordu.

Nihayet vezirler ve ulemânın şefaatiyle İkinci Mehmet sulhe razı oldu. Zaten o arada padişahın Edirne'ye dönmesine tesir eden bir mesele daha ortaya çıkmıştı. Bu mesele, genç padişahı Akşehir havalisinde bulan Bizans elçisinin imparatorun yeni taleplerini bildirmesiydi. Bizans tarafından gelen yeni tehditlere, İbrahim Bey'in kuvvetlerinin ezilmeden Taşeli bölgesine çekilmesine rağmen, Karaman Oğluyle yapılan sulh Osmanlı'ların lehineydi.

İkinci Mehmed'in gönderdiği elçi Kassapoğlu Mahmut Bey'in önünde Karaman Oğlunun yeminle tasdik etmiş olduğu anlaşmaya göre: İbrahim Bey, Akşehir, Beyşehir ve Seydişehiri Osmanlı'lara veriyor, padişahın seferlerinde bir miktar Karaman askeri bulundurmayı taahhüt ediyor, babası İkinci Murad'a olduğu gibi genç sultana tâbi olmayı da kabul ediyordu. Karaman Oğlunun bu taahhütlerine mukabil Mehmet de, büyük bir fedakârlıkta bulunarak, bilâhare Osmanlı'lara hayli müşkilât çıkaracak olan mühim Alâiye kalesini onlara bırakmaya rıza gösteriyordu.

İkinci Mehmet. Karaman seferi dönüşü Bursa'ya geldiği sırada Anadolu Beylerbeyi İshak Paşa'yı Menteşe iline yolladı. Burada hâkimiyet tesisine çalışan Emir İlyas fazla mukavemet edemiyerek Rodos'a kaçtı. Böylece Menteşe topraklarında Osmanlı hâkimiyeti sağlamlaştırıldı.

Bizans İmparatorunun yeni istekleri

İkinci Mehmet Karaman seferi dolayısiyle Akşehir civarında bulunduğu sırada, İstanbul'dan gönderilen bir Bizans elçisi imparatorun yeni isteklerini padişaha bildirdi. Osmanlı hükümdarının Anadolu'da meşguliyetinden faydalanmak istiyen imparator Konstantin «çok tehlikeli ve o derece acemice» bir oyuna başvurmaktaydı. Nasıl 1444 yılındaki buhranlı günlerden istifade ederek Osmanlı tahtını ele geçirtmek için Rumeli'de isyan çıkarttırmaya teşebbüs etmişlerse; bu defa da ona benzer bir tehdit mevcuttu. İkinci Mehmed'in ilk saltanatındaki Bizans tehdidi hemen hemen tekerrür eder gibiydi.

Önce veziriâzam Halil Paşa'yı ziyaret eden Bizans elçisinin padişahtan istediği şey; İstanbul'daki saltanat müddeisi Orhan'ın 300 bin akçelik tahsisatının iki misline çıkarılmasıydı. Bizans elçisi: İstanbul'daki şehzade Orhan'ın da Sultan Mehmet gibi Osmanoğullarından olduğunu, kendisini birçok kimsenin ziyaret ederek padişah olmasını istedikleri-

ni ve ona «Emir» unvaniyle hitap ettiklerini, bunlara ihsanda bulunmak istiyen Orhan'ın parasının kâfi gelmediğini, zengin olmıyan imparatorun da bu isteği karşılıyamadığını binaenaleyh tahsisatın iki misline çıkarılmasını, şayet bu yapılmazsa imparatorun şehzade Orhan'ı salıvereceğini ilâve etmekteydi.

İmparatorun oynamak istediği oyun; üzerinde hayli durulacak kadar mühim bir meseleydi. Babasının saltanatının ilk günlerinde olduğu gibi Rumeli'de bir saltanat rakibinin sahneye çıkıvermesi, genç padişahı hayli uğraştırabilir ve büyük plânlarının tatbikini geciktirebilirdi. Onun için, Çandarlı'nın Bizans elçilerine pek şiddetli davranmasına rağmen o, mülâyemetle hareket etti. Elçilerin nutuklarını sükûnetle dinledikten sonra: «yakında Edirne'ye döneceğini, söyliyeceklerini gelip payitahtında söylemelerini» bildirerek geri gönderdi.

Boğazların kesilmesi ve Rumeli'de âni hâdiselerin çıkmasını birer ihtimal halinde düşündüğü anlaşılan genç padişah, Bizans elçilerinin arkasından Edirne'ye dönmek için acele etti. Padişah acele etmekte çok haklıydı. Zira, Neşrî ve Aşıkpaşazadedeki mühim bir kayde göre: Bursa'ya vardığı zaman Gelibolu boğazının kâfir gemileri tarafından tutulduğu haberini aldı. Onun için Kocaeli üzerinden İstanbul boğazına yönelerek Anadolu Hisarından karşıya geçti.

Karaman Oğullarına çok iyi bir ders vermek istemesine rağmen, onlar Taşeli dağlık bölgesine çekilmişti. Binaenaleyh Karaman Oğulları hakkında düşündüğü şeyleri mutlaka tatbike kalksa, çok zaman kaybedebilirdi. Bu yüzden Karaman Oğlunun sulh teklifini kabul ile Edirne'ye gitmek üzere yola çıktı.

Hâdiseyi böyle sükûnetle atlatan genç hükümdar Edirne'ye varınca, derhal Karasu havalisine haber göndererek, Şehzade Orhan için verilmekte olan verginin kesildiğini tebliğ ve vergiyi toplamak üzere orada bulunan imparatorun memurunu kovdurdu.

Yeniçerilerin küstahça bir gösterisi

İkinci Mehmet Karaman seferinden dönmekteyken, Bursa yakınında, yeniçerilerin nâhoş ve küstahça bir gösterisiyle karşılaştı. İkinci Murat devri hâdiseleri arasında zikredildiği veçhile; saltanat tebeddülleri sırasında yeniçeriler patırtı çıkarmışlar ve bir kuvvet unsuru olduklarını göstermişlerdi. Hele bunların patırtı çıkarmalarında mühim bazı devlet adamlarının tahrikkâr parmağının mevcudiyeti, kapıkulu askerlerine ileri için cesaret verici olmuştu.

İşte kendilerinde böyle bir kuvvet gören yeniçeriler, padişahın yolu üzerinde müsellâh iki saf halinde durup: «padişahımızın ilk seferidir, ihsan gerek!» diye bağrıştılar. Genç hükümdar yeniçerilerin bu küstahça gösterileri karşısında gazaba geldi. Lâkin Edirne'ye ulaşmak için acele ettiğinden, yenicerilerin küstahlıklarına rağmen hiddetini yenmek mecburiyetinde kalarak, bunlara on kese akçe ihsan etmek suretiyle işin ilk safhasını savuşturdu.

Yeniçerilerin tehdit dolu hareketleri karşısında bazı devlet adamlarına başvurduğu zaman, Turahan Bey ile Hadım Şahabeddin Paşa «bunların hepsini birden kırmak gerek» diye fikirlerini beyan ettiler. Turahan Bey, Kapıkulunun rakibi olan akıncı kuvvetlerinin en kıdemli kumandanı olması bakımından; Şahabeddin Paşa da yeniçerilerin vaktiyle kendisini öldürmiye teşebbüs etmiş olmaları sebebiyle kapıkulunun en şiddetli

Bizans İmparatoru Kostantin Dragazes

düşmanıydı. Bunun için İkinci Mehmet her iki kumandanın fikrince hareket etmiyerek ilk plânda sakin kalmayı tercih etti.

Fakat aradan birkaç gün geçtikten sonra yeniçerilere sıkı bir ders vermekten de geri kalmadı. İdrisi Bitlisî'nin Heşt Bihişt isimli eserine göre; Bursa yakınında, Bizanslı tarihçi Halkokondiles'e nazaran da Rumeli topraklarına ulaşınca bir divan topladı ve meseleyi müzakere etti. Müzakereyi müteakip umumî bir yoklama yaptırarak seferden kaçanları tespit ettirdi. Merhum babası ve veziriâzam Halil Paşa tarafından tutulan bir şahıs olan yeniçeri ağası Kurtcu Doğan'ı sıkı bir dayak cezasına çarptırdı. Bununla da kalmıyarak azledip Amasya'ya sürgün gönderdi, onun yerine Mustafa ağayı yeniçeri ağalığına getirdi. Hâdiseye meydan veren yayabaşılarına yüzer sopa vurdurarak vazifelerinden attı.

Genç padişahın bu hareketi, yaşının küçüklüğüne ve sıkışık zamanda bulunmasına rağmen cesaretinin derecesini ispat eder. Kuvvetle muhtemeldir ki Sultan Mehmed'in yaptığı iş, sadece yeniçeri ağası ile yayabaşıların cezalandırılması ve vazifeden atılması değildir. Onun bu hâdise üzerine yeniçeriler arasında bir tensikat yaptığı anlaşılmaktadır. Nitekim, saraydaki doğancı, çakırcı, zağarcı ve seksonculari yeniçeri bölüklerine dağıtarak, boşalan safları doldurması genç hükümdarın bir tensikat icra ettiğine delil sayılabilir. Padişahın, yeniçeri bölüklerine dağıttığı sarayın bu «şikâr halkı» muhtemelen yedi yüz kişi kadardı. Ayrıca bu işin, yeniçerilerin disiplini üzerinde de çok sıkı ve müsbet bir tesir bıraktığı görülür. Zira, artık onun saltanatının sonuna kadar buna benzer bir hâdiseye rastlanmıyacaktır.

İstanbul'un fethi için hazırlıklar

Karaman seferi sırasında Bizans imparatorunun yeni isteklerde bulunması genç padişahın hakikî gayesine bir an önce yönelmesine sebep oldu. Zaten kendisi ilk saltanatı esnasında da İstanbul'un fethi arzusunu duymuştu. Şimdiye kadar Bizans imparatorlarının fitne ve tahriklerinden çok çekilmişti. Osmanlı'ların her sıkışık ânından faydalanmıya çalışan imparatorlar, zaman zaman padişahların başına yeni gaileler açıyorlardı. Osmanlı saltanat müddeilerini himaye eden Bizans, yarım asırdan beri Osmanlı devletini iç harp ve tefrika tehdidi altında tutuyordu. İmparator Konstantin Dragazes, şehzade Orhan'ı salıverme tehdidinde bulunmakla bu yolda son örneği vermekteydi.

Fitne ve tahrik yatağı Bizans, Anadolu ve Rumeli'deki Osmanlı ülkeleri arasında devamlı şekilde kanayan bir çıban gibiydi. Her iki kıt'adaki Osmanlı toprakları arasında zaman zaman irtibatın tehlikeye düşmesinde birinci derecede rol oynıyan yine ayni tefrikacı Bizanstı. Haçlı seferlerinin mütemadi tahrikcisi de oydu. Osmanlıları Anadolu ve Rumeli'de, iki cephede birden çarpışmıya mecbur bırakan ittifakların fâili yine müfsit Bizans'tı. Bizans cıbanı ufunetli hayatiyetini muhafaza ettiği müddetçe, Osmanlı'ların bir cephede emniyet içinde tekmil kuvvetlerini toplamaları da mümkün olamıyordu.

İstanbul zaptedilirse bütün bunlar ortadan kalkacak, Osmanlı devleti de en tabiî merkezine kavuşacaktı. İstanbul şimdiye kadar Türkler tarafından altı defa kuşatılmış, fakat ortaya çıkan maniler fethe mani olmuştu. Türk tehlikesinin büyümesi nisbetinde, İstanbul'da lâtin katolik nüfuzunun yerleşmesi dâvası da ortaya çıkmış bulunuyordu. Bu mesele yarım asırdanberi gerek lâtinleri gerekse Bizans'lıları meşgul etmekteydi. Gerçi Ortodoks Rumlar Katolik Lâtinlerden nefret ediyordu. Fakat buna rağmen, imparatorluğun kurtarılması uğruna Roma'ya gidip katolikliği kabul eden imparatorlar vardı. Doğu ve batı kiliselerinin birleşmesi yolunda aktedilen dinî meclisler, Bizans'ın Rum halkına memnuniyet bahşetmemekle beraber, lâtinler için yeni arzular uyandırmaktan hali kalmıyordu. İcabında, zor veya kurnazlık yoliyle İstanbul'da Lâtin hâkimiyetinin yerleşmesi ihtimalinin gözönünde bulundurulması, Türkleri bu bakımdan da tedbirli olmıya sevkediyordu. O devirde, Napoli ve Sicilya ayni zamanda Aragon kıralı olan Beşinci Alfons gibi İstanbul'da Lâtin imparatorluğunu ihyayı tahayyül edenler de eksik değildi. Kuvvetle muhtemeldir ki, Lâtin kıralların bu arzuları genç Türk padisahının malûmuydu. Zira Kritovulos'un tarihinde Fatih Mehmed'e atfedilen nutukta,

Hadisi şerifin Arab harfleriyle yazılışı

Fetih Hadisi Şerifi

(İlâve : 55)

★

21 yaşındaki genç Türk hükümdarı Sultan Mehmet, İstanbul'u fethe karar verdiği zaman kendisini dinî bir vecibeyi yerine getirmiye de namzet görüyordu. Gerçi o, muazzam ordusiyle büyük işe teşebbüs ettiği zaman almak istediği ülke, surlar içine sıkışıp kalmış bir şehirden ibaretti. Lâkin o güzel beldenin tarihin bin seneden daha fazla derinliklerine giden uzun bir ömrü ve şaşaalı bir geçmişi vardı. Milâdın 330 yılındanberi Doğu Roma İmparatorluğunun merkezi olan bu şehir, o haliyle dahi eski çağdan devreden cihanşümûl imparatorluk fikrinin hâlâ sembolü gibiydi. İmparatorluğun sınırları geniş ülkeleri çevrelediği zamanlarda bile bu şehrin sahibi olmıya kimler uğraşmamışdı ki! İstanbul'u almıya çalışanlar, yalnız dünyanın bu en güzel şehrine sahip olmayı değil, burada oturan imparatorların hükmettiği geniş ülkelere ve yaygın şöhretine konmayı da arzulamaktaydı.

Hazreti Peygamber'in yaşadığı devirde İstanbul, bütün Doğu Akdeniz bölgesine hükmeden Bizans İmparatorluğunun merkeziydi. Anadolu, Suriye, Mısır, Yunanistan, Makedonya ve Trakya İstanbul'dan idare ediliyor, imparatorluk en kuvvetli devrini yaşamakta devam ediyordu. İslâmiyet ise ekseri yeri çöllerden ibaret az nüfuslu Arabistan'da yeni yayılmaktaydı. İslâmlık henüz askeri bir kudret halini iktisap etmemişti. İşte vaziyet böyleyken Hazreti Peygamber Arap yarımadasının civarındaki topraklara hükmeden mühim devletlerin reislerinden Habeş İmparatoruna, Pers Kıralına ve Bizans İmparatoruna elçileriyle İslâmiyete dâvet mektupları göndermişti. Elçiler bir otorite alâmeti olmak üzere Hazreti Muhammed'in üzerine «Muhammed, Allahın Resulüdür» yazısı hakkedilmiş büyük bir gümüş mühürünü taşımaktaydı. İlk heyet Bizans İmparatoru Herakliyus'a gönderildi. Bu heyet Basra'da durduruldu, Hazreti Muhammed'in mesajını Basra Valisi aldı ve onu imparatora gönderdi. Gümüş mühür Herakliyus'un merakını muciboldu. Adını hiç duymamış olduğu bir Arabın Hazreti İsa ile Meryem'e ibadeti bırakıp hakikî imana, Allaha inanmıya dâvetini işitmek onun için hayret edilecek bir şeydi. Herakliyus bir merak saikasiyle mektupla mühürü sakladı, fakat bunun daha fazla üzerinde durup hiçbir harekete geçmedi. Ancak, Hazreti Peygamberin mühüründeki üç kelimeden ibaret alâmetin Roma kartalından daha mühim hale geleceği günler uzak değildi.

Kayserlerin oturduğu şehre sahibolmak, İslâmları onların eriştiğinden daha fazla kudret ve haşmete ulaştırabilirdi. Fakat bu kadar muazzam işi başarmak mümkün müydü? Kayserlerin şehri Kostantiniye'nin fethi ve İslâmlara kazandırılması elbette pek büyük bir şerefe mazhariyet teşkil ederdi. Ama İslâmlardan böyle büyük bir mazhariyete ulaşan olacak mıydı? Hayâl edilmesi dahi tatlı ve heyecan yaratan bir şey..

★

İşte, imparatorlar beldesi Kostantiniye isminin Araplar için tatlı bir hayâl ve heyecan sebebi olmaktan ibaret bulunduğu devirde Hazreti Peygamber bu şehrin

İstanbul'un askerlikçe hayli kuvvetli olan batılılara tesliminin ciddî bir tehlike yaratacağına dair sarfedilen sözler, bu nokta için de bir delil teşkil edebilir.

Netice olarak dâvaya ne taraftan bakılırsa bakılsın, Sultan Mehmet İstanbul fethinin Türkler için hayatî ehemmiyetini çok iyi ve gayet derinden anlamıştır. Bu önemli belde artık bir fesat ocağı olmaktan çıkarılmalıdır. Tâci Beyzâde Câfer Çelebinin genç hükümdara atfettiği şu sözler, hem fethin sebebini hem de padişahın bu hususdaki fikrini ifade eder: «Ne veçhi vardır ki, anın gibi menzil-i şerîf ve makam-ı lâtif vasatı memleketimde ve arsa-i vilâyetimde olup, dahi eyyâm-ı devletimde küfr ocağı ve bâgîler yatağı ve tâgîler durağı ola.»

→

İslâmların eline geçeceğini tebşir ve bu işi yapacakları teşvik edici hadisini tebliğ eyledi. Hazreti Peygamber Medine'de bir gün mescitte toplanıldığı sırada bu ulvî tebşiratını ifade eyledi. Peygamberimiz, bilâhare «Fetih hadisi» diye isimlendirilen bu tebşiratında diyordu ki:

«Leteftehennel Kostantaniyyete felenimel emiru emîruha velenimelceyşu zâlikel ceyş» Yâni: İstanbul elbette fetholunacaktır. Ne güzel kumandandır o kumandan ve ne mutlu askerdir o askerler.

Peygamberimizin bu hadisi şerifini rivayet eden şahıs ashabı kiramdan Bişrül-Ganevî'dir. Hazreti Peygamberden beş hadis nakleden Bişrül-Ganevî bunu bizzat peygamberden işittiğini oğlu Abdullah'a nakletmiş, Ahmed ibni Hanbel de «Müsned» isimli büyük hadis kitabında bütün delilleriyle tesbit ve tevsik ederek İslâm âleminin hâfızasına nakşetmiştir. Hanbelî mezhebinin kurucusu olan Ahmed bin Hanbel (H: 164-241, M: 780-855) ciddiyeti, olgunluğu ve takvası ile tanındığı kadar bilhassa hadis bilgisi ile İslâm âleminde mutena bir mevkie sahiptir.

Hazreti Peygamberin İslâm ümmetine bir hitabından ibaret olan ve bu bakımdan fethin Müslümanlara nasibolacağı mânasını taşıyan bu hadis dolayısiyle bir çok İslâm kumandanı dini bir heyecan duymuş ve Hazreti Peygamberin işaret ettiği mutluluğa erişmeye gayret etmiştir. Bunun içindir ki Araplar İstanbul'a fetih niyetiyle müteaddit seferler yapmışlardır. Emevî halifesi Muaviye zamanında vâki olan İstanbul kuşatmasında Hazreti Peygamberin bayraktarı olan E. bu Eyyubül Ensarî İstanbul surları civarında ölmüştür. Bir çok Müslüman hükümdarı, Hazreti Peygamberin, bu şehri alacak asker ve kumandanı metheden sözlerini gözönünde bulundurarak buna lâyık olmak arzusunu beslemişlerdir.

→

→

Hazreti Peygamberin tebşiratının üzerinden asırlar geçtiği ve İstanbul'u feth için birçok teşebbüsler yapıldığı halde Müslüman hükümdarlar İstanbul'u fethetme arzusunu daima duymuşlar ve fetih hadisinin heyecanını ruhlarının derinliklerinde hissetmişlerdir. Fatih Mehmet ve İstanbul'un zaptı hakkında yazılmış olan kitaplarımızın hemen hepsinde işaret edildiği veçhile, İkinci Mehmet de İstanbul fethini arzularken dinî hislerinin de samimî şekilde tesiri altında kalmıştır. Gelip geçmiş birçok İslâm hükümdarı gibi Sultan Mehmet de İstanbul'a sahibolmayı din ve dünya cennetine sahibolma şeklinde telâkki etmekte haksız değildi. Onun içindir ki; Sultan Mehmet İstanbul'u zaptetme kararını, topladığı meclise bildirmek üzere yaptığı konuşmada «İ'lâ-i kelimatullah ve ihya-i minneti resulullah etmiye makdurumu sarf eyliyem, tâ dünyada mucib-i zikr-i cemil ve ukbada bais-i ecr-i cezil ola» demişti.

Nihayet 53 günlük muhasaradan sonra Hazreti Peygamberin bildirdiği mutlu kumandan hakkını kazanıp adının yanına Fatih unvanını ekletmek suretiyle asırlardanberi devam eden bir işareti tahakkuk ettirdi. İstanbul'u fethe karar vermek için yaptığı toplantıda söylediği veçhile ezan seslerini İstanbul semalarında yükseltip Hazreti Peygamberin minnetini de ihya eyledi.

Bibliyografya: Müsned ibni Hanbel; cüz 4, S. 335. El' isabe Fitemyizissahabe C. 5, S. 162. Üsdülgabe Fimâritissahabe C. 1, S. 189. Camiüssagîr C. 3, S. 262. El'istiab C. 1, S. 148. Tâcizâde Câfer Çelebi; Mahrusa-i İstanbul fetihnamesi S. 7. Ahmet Süheylî; Tarihi Şâhî vrk 423.

Rumeli Hisarının inşası

Karaman seferinden dönüşünde Edirne'ye ulaşmak için acele eden İkinci Mehmet Çanakkale boğazının düşman donanması tarafından tutulduğunu öğrendiği zaman, boğazlardaki Türk hâkimiyetini yerleştirme ihtiyacını çok derinden hissetmişti. Onun için, Kocaeli tarikiyle boğaziçine gelip Anadolu hisarından karşıya geçince derhal bir hisarın yapılmasını emretti. Bu mühim mesele Aşıkpaşazade tarihinde şu satırlarla nakledilir: «diledi ki Gelibolu'dan ve Rumeli'ne geçe, eyittiler: devletlû sultanım Gelibolu boğazına kâfir gemileri geldi, dediler. Hünkâr doğru Kocaeline geldi, İstanbul'un üst yanında boğazda Akçahisar'a kondu. Atası geçtiği yerden Rumeli'ne geçti. Akçahisar'ın karşısına kondu. Halil Paşa'ya eyitti: Lala buraya bir hisar gerektir.»

Genç hükümdarın hisar yapılmasını emrettiği mevki Boğazın en dar yerinde Yıldırım'ın yaptırdığı Anadolu hisa-

Yıldırım Han'ın yaptırdığı Güzelcehisar (Anadolu Hisar) ile, Fatih'in Rumeli Hisarını karşı karşıya gösteren resim (Allom'dan)

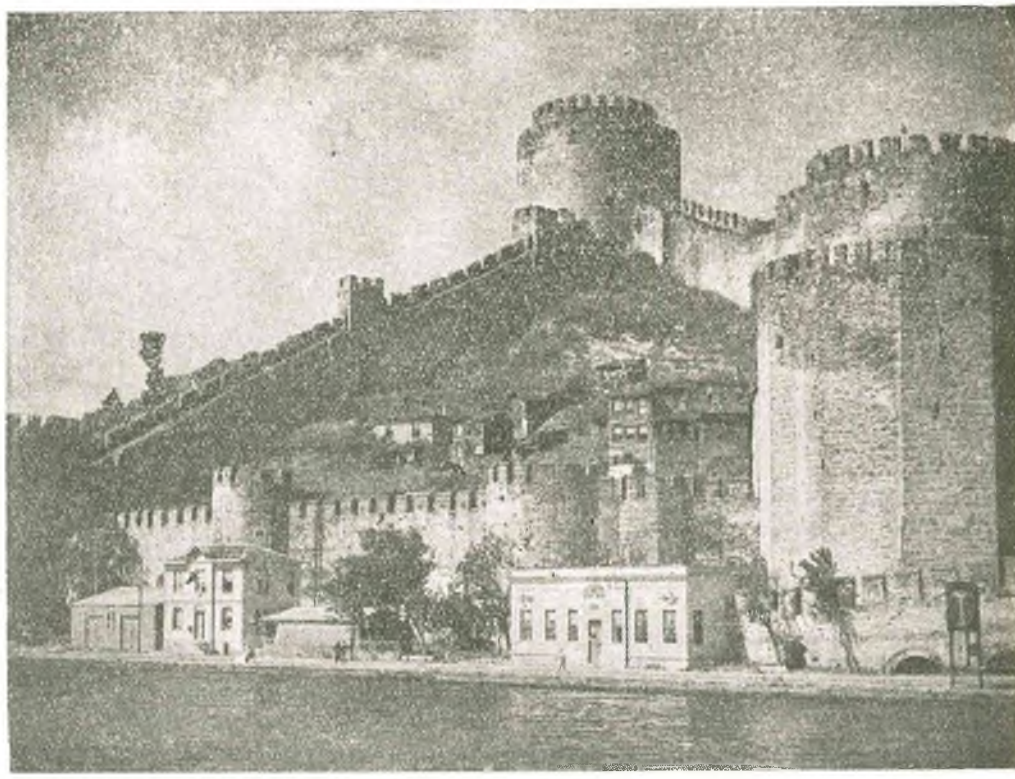

Rumeli Hisarı bugün eski halinde tamir ve inşa edilmiştir. Bu resim tamirden evelki halidir.

rının tam karşısındaydı. Burada bir hisar yapılmakla hem bir taraftan öte tarafa geçişler emniyete alınacak, hem de Karadenizden Bizans'a gelecek yardımlar önlenecekti. Osmanlı'ların henüz kuvvetli bir donanması mevcut olmadığına göre, dar su yollarının hisarlar inşasiyle emniyete alınması faydalar sağlıyacaktı.

Bizans imparatorunun Orhan hakkındaki talebi, İkinci Mehmed'e, birkac ay önce yaptığı taahhütleri bozma fırsatını vermekteydi. Binaenaleyh, padişahın giriştiği hazırlıkların müsebbibi imparatorun ta kendisiydi. Buna rağmen, hayatı boyunca gizliliğe ehemmiyet veren Sultan Mehmet, maksadını saklamıya dikkat ederek Bizans'a derhal harp ilânından kaçındı. Hisar inşası dolayısiyle telâşa düşen imparatoru bir takım oyalayıcı sözlerle avutmıya calıştı.

Hisar inşa edilen yer kimindi?

İkinci Mehmed'in hisar yapılmasını emrettiği toprak parçasının o sırada hukuken Türkler elinde bulunmadığı anlaşılıyor. Zira; Âlî, Hoca Saadeddin, Cizyedarzâde Ahmet Bahaüddin ve İdrisî Bitlisî gibi Türk tarihçileri genc hükümdarın hisar inşasına karar verdiği zaman imparatora adam göndererek ondan inşaat için müsaade, hatta hisar için toprak istediğini bildirirler Yine ayni Türk kaynaklarının bildirdiğine göre padişah, bu münasebetle imparator telâşlanmasın diye de «Rumeli ve Anadolu taraflarına geçilmek istendiği zaman daima güçlüklerle karşılaşıldığından bir hisar yapmıya karar verdiğini, aradaki dostluktan ötürü buna muhalefette bulunmıyacağını ümit ettiğini» söylemiştir.

Bizans imparatorunun inşaata mâni olabilmek için padişaha verdiği cevap, şaşkınlığın mükemmel bir örneğini teşkil etmekteydi. İmparator cevabında: burasının Galata Cenevizlilerine ait olduğunu söylüyor, hisar inşasının Cenevizlilerle aralarında mevcut anlaşmazlığı arttıracağını belirterek, bu yüzden inşaata müsaade etmiyeceğini ilâve ediyordu. İmparatorun bu derece becerıksizce sözlerine karşılık zeki Türk hükümdarının cevabî mektubu ise: «Biz imparatorun hatırına hürmeten böyle hareket etmiştik. Madem ki bu topraklar Galatalılara aittir, şu halde onların hatırına hürmet etmek bizce lüzumlu değildir» gibi enteresan satırları ihtiva ediyordu.

Bunlardan başka âdeta bir masal şekline bürünen ve öylece bazı eski kaynaklarımıza intikal eden malûmata göre: Sultan Mehmet hisar yaptırmak için bir sığır derisi kadar yer istedi. İmparator da bu kadar küçük yerin bir değer taşımıyacağını düşünerek Türklerin isteğini kabul etti. Fakat sığır derisi ince parçalara ayrılarak bir sırım hâline getirildi. Ve sırımın uzanıp çevrelediği sahaya hisar yapıldı.

Türk kaynaklarının bu ifadelerine yakın olarak batılı kaynaklardan Angiolellos'un ifadesine nazaran: Hisar için müsaade istendiği zaman imparator İstanbul'daki bütün hıristiyan milletlerden bir meclis toplıyarak meseleyi müzakere etti. Ve neticede hisarın yapılacağı toprakları Türklere vermiye mecbur oldu.

Bütün bu bilgilere bakarak hisar yapılan sahanın o sırada Türk toprağı olmadığı neticesini çıkarmak lâzımdır. Fakat İkinci Murat zamanında, Türklerin Anadolu Hisarından karşıya geçişleri ve bunlardan birisinde Çandarlı Halil Paşa'nın Rumeli hisarının yapıldığı topraklara toplar yerleştirerek boğazı kontrol altına alışı hatırlanır ve bu hâdiseler münasebetiyle Bizans'ın herhangi bir müdahalesiyle karşılaşılmamış olduğu düşünülürse; hisar yapılan yerdeki Bizans hâkimiyetinin sözde kaldığı, buraların İkinci Mehmed'den önce bile fiiliyatta Türk kontrolünde bulunduğu hükmüne varılabilir.

İnşaata girişilmesi

İkinci Mehmet Karaman seferi dönüşünde hisar yapılmasına karar verdiği zaman, gereken hazırlığın icrasını Zaganos Paşa'ya emretmişti. İstanbul muhasarasının en ateşli taraftarlarından olan Zaganos Paşa padişahtan emir alınca ilk hazırlıklara girişti. Genç hükümdar ise Rumeli yakasına ayak bastıktan sonra Boğaziçinde fazla vakit kaybetmiyerek doğruca Edirne'ye gitti. Bir müddet sonra Gelibolu'dan 30 kadar harp gemisi ile bir miktar nakliye gemisini Boğaz içine göndertti. Bilâhare kendisi de ka-

Elli üç gün muharasadan sonra İstanbul'a giriş.

(Mufassal Osmanlı Tarihi Tablosu. No. 8)

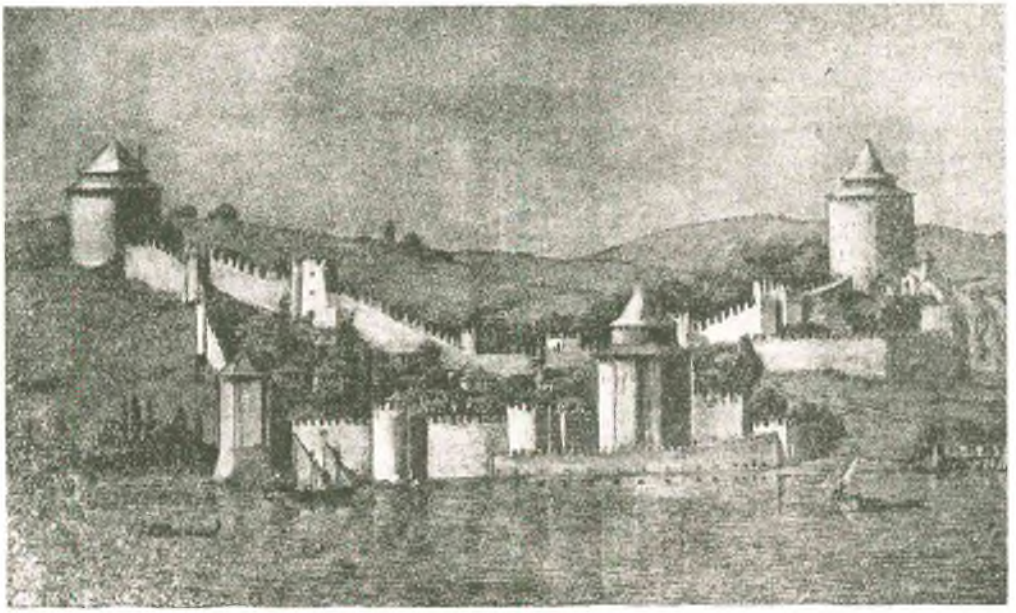

Rumeli Hisarının Profesör A. Gabriel tarafından yapılmış restore bir resmi ve planı

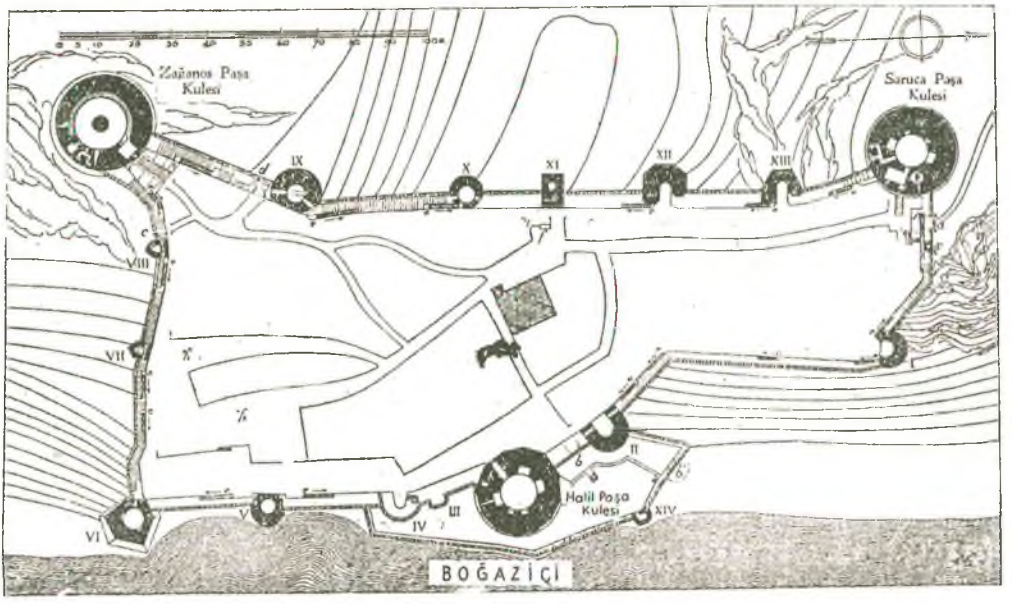

ra yoluyle Boğaza geldi. Sahayı bizzat dolaştı ve kâfi miktarda tetkikatı müteakip Fosna diye anılan yamaçta hisar'ın yapılmasını emretti.

Yukarda Bizans imparatoruyle cereyan ettiği anlatılan muhabere işte bundan sonra vukubuldu. Bu muhabere sadece İkinci Mehmed'in müsaade istemesi şeklinde kalmayıp, inşaata mani olmak istiyen imparator tarafından hayli uzatıldı. Nihayet genç hükümdar «Şayet bizi buradan geçme hakkından mahrum etmek istiyorsanız iş değişir» sözleriyle ilk günlerdeki yumuşak davranışı terketmiye başladı. Ve Bizans elçilerine «Gidiniz efendinize söyleyiniz ki şimdiki Osmanlı padişahı eslâfına asla benzemez: Şimdi benim iktidarımın uzandığı yerlere onların âmâli bile yetişmemiştir» diyerek işin nereye varacağını ima eder tarzda tenditte bulundu.

26 mart 1452 de Boğaza gelen genç sultanın bizzat nezareti ve otuz gemilik bir filonun himayesi altında inşaata başlanarak ağustos sonlarına doğru hisar tamamlandı. Bir mabedin harabeleri üzerinde yapılmaya başlanan kalenin malzemesinin bir kısmı bu mabedin taşlarından bir kısmı da Anadolu'dan temin edildi. Zaten Zaganos Paşa kışı malzeme toplamakla geçirmiş bulunuyordu.

Kemal Paşazâdeye göre padişah, hisar inşaatı için Halil, Zaganos, Saruca ve Şahabeddin paşalardan herbirini bir «haddin» inşasiyle mükellef tutmuştu. Fakat hisarda Şahabeddin Paşa'nın adını taşıyan kule bulunmadığına göre, Şahabeddin Paşanın padişahla birlikte kuleleri birbirine bağlıyan surların inşasındaki işbölümüne dahil olmuş bulunmalıdır.

Halil, Saruca ve Zağnos Paşa'lar kendi iş sahalarındaki büyük kulelerle burçların yapılmasiyle vazifelendirildiklerinden müsabaka edercesine işe sarıldılar. Hisarda mevcut iki kitabe Zağanos Paşa bölümüne dahil kısımda bulunmaktadır ki, bunlardan birisi hisarın doğu kısmındaki sur ile güneyindeki surun birleştiği köşede bulunan altı köşeli burcun denize bakan yüzünde, diğeri Zağanos Paşa kulesinin kapısının üzerindedir. Yarım asırdanberi ele alınan bu kitâbelerden bilhassa birincisi şimdiye kadar muhtelif şahıslar tarafından birbirinden farklı şekilde okunduğundan, Zaganos Paşa'nın inşaat bölümünün bitim tarihi hakkında son söz henüz söylenememiştir. Maamafih inşaatın tamamının bitirilmesi hakkında Türk ve Bizans kaynaklarından bilgi edinmekteyiz. Türk kaynakları umumiyetle inşaatın dört ayda bitirildiğini, Dukas ise ağustos sonlarına doğru tamamlandığını yazar. Sultan Mehmet, hisarın her türlü levazımı tamamlandıktan, içerisine muhafız askerini de bıraktıktan sonra 28 ağustosta Edirne'ye hareket ettiğine nazaran, hisarın herşeyinin dört buçuk ilâ beş ayda tamamlandığı anlaşılmaktadır.

Kuvvetli bir kale olduğu kadar san'atkârane bir eser halinde de göze çarpan hisarın mimarı, Mimar Muslihiddin'dir. Dik dörtgen şeklinde bir saha kaplıyan bu eserin kuzeyden güneye uzunluğu 250, doğudan batıya genişliği 120 metredir. Üçü büyük, biri orta, diğerleri küçük çapta ve değişik şekillerde olmak üzere 17 kulesi vardır. Üç büyük kuleden herbiri yaptıran vezirlerin adını taşır. Saruca Paşa kulesinin zeminden yüksekliği 28, oniki köşeli Halil Paşa kulesinin 22, Zaganos Paşa kulesinin 21 metredir. İrili ufaklı kuleleri birbirine bağlıyan duvarların kalınlığı 3 ilâ 5 metre, yükseklikleri ise arazi vaziyetine göre 5 ilâ 15 metredir.

Hisarın boğazı tam kontrol altında tutabilmesinden başka kapılarının emniyetine varıncaya kadar herşey hesaplanmıştı. Onun içindir ki, Halil Paşa kulesinin yanına isabet eden dizdar kapısının emniyete alınması, ayni zamanda hisarın ateş gücünün arttırılması gayesiyle bu kısma bir hisarbeçe yapıldı.

Kalenin kuleleri kurşunla örtüldü. Kalenin denize açılır kapılarından herbirine birer top kondu. Büyük çaptaki toplardan bir tanesi de Çandarlı burcuna yerleştirildi. Topların bir kısmı denizin ortasına, bazıları da karşı sahile kadar mermi atabiliyordu. Bu arada boğazın Anadolu yakasında Anadolu Hisarı önüne de bir hisarbeçe yapılıp içine toplar kondu.

Boğazı kontrol altına alan bu kaleyi bizzat padişah «Boğazkesen» diye isimlendirdi. Kalenin kumandanlığına Firuz

Onbeşinci asırda, İstanbul'da hipodrom meydanı (Eski bir gravürden)

Onuncu asırda İstanbul'u kuş bakışı gösteren bu resim kıymetli üstad Celâl Esat Arseven tarafından 1928 de uzun tetkikler neticesinde yapılmış ve Avrupalı ciddî eserlerce iktibas edilmiştir.

İstanbul başka milletler tarafından kaç muhasara gördü ?

(İlâve : 56)

★

I — Milâttan Evvel 340 : Bizans, Makedonya Kıralı Filip tarafından muhasara edilmiştir. Şehir şiddetle mukavemet etmiş, nihayet Yunanlılardan gelen yardım üzerine kurtulmuştur.

II — Milâttan Evvel 194 : Roma İmparatoru Septim Sever şehri muhasara etmiştir. Bu muhasara üç sene sürmüş, halk açlıktan fareleri, hattâ insan cesetlerini yemiş, kadınlar muhariplerin yayları için saçlarını kesip vermişlerdi. Buna rağmen Bizans nihayet teslim olmuş, ahali katliâm ve şehir tahribedilmiştir.

III — 616 : İran İmparatoru İkinci Keyhusrev İstanbul'u muhasara etmişse de alamamıştır.

IV — 626 : İran - Avar birleşik kuvvetleri İstanbul'u muhasara etmişlerdir.

V — 665 : Emevî halifelerinden Muaviye devrinde Araplar İstanbul'u muhasara etmişler, lâkin zaptedememişlerdir.

VI — 667 : Gene Muaviye devrinde Araplar, İstanbul'u ikinci defa olarak muhasara altına almışlardır. Kumandanları Ebu Eyyub-il-ensarî, (Eyüp Sultan) lâkabiyle tanınan Halid ibni Zeyd idi. İslâm ordusunda zuhur eden şiddetli bir hastalık muhasaranın yarım kalmasına sebebolmuştur. Bu sırada Halid ibni Zeyd de vefat edip İstanbul civarında gömülmüş ve Fatih, şehri zaptettikten sonra mezarı Akşemsettin tarafından bulunmuş ve İkinci Mehmed'in emriyle türbe ve cami yapılmıştır.

VII — 672 : Gene Muaviye zamanında üçüncü defa olarak Bizans şehri Süfyan ibni Avd tarafından muhasara edilmiş ise de bu da neticesiz kalmıştır.

VIII — 712 : Emevilerden Halife Birinci Velid zamanında Araplar İstanbul'u dördüncü defa olarak muhasara etmişlerdir.

IX — 722 : Halife İkinci Yezid zamanında bir Arap ordusu beşinci defa olarak Bizans'ı kuşatmıştır. Bu sefer de, Galata zaptolunarak meşhur Arap Camisi inşa edilmiştir.

→

→

X — 782 : Abbasî halifesi Mehdî zamanında Arap birlikleri şehri tazyik edip haraca bağladıktan sonra geri dönmüşlerdir. İstanbul'un Araplar tarafından altıncı muhasarasıdır.

XI — 854 : Gene Abbasilerden Mütevekkil zamanında Arap orduları yedinci defa olarak İstanbul'u muhasara etmişlerdir.

XII — 864 : Ruslar, Bizans'a hücum etmişlerse de mağlûbolarak geri dönmüşlerdir.

XIII — 869 : Halife Mühtedi zamanında Arap orduları İstanbul'u dört ay süren bir muhasara altında tuttuktan sonra imparatorla anlaşıp geri dönmüşlerdir.

XIV — 870 : Halife Mutemid zamanında Araplar İstanbul'u son defa muhasara etmişler ve haraca bağlamışlardır.

XV — 904 : Altıncı Leon zamanında Ruslar İstanbul'a ikinci defa olarak hücum edip gene mağlûbolarak çekilmişlerdir.

XVI — 936 : Bir Rus donanması İstanbul'u muhasara etmiş, lâkin Rum ateşiyle yakılmıştır.

XVII — 959 : Macarlar İstanbul'u kara tarafından muhasara altına almışlarsa da muvaffak olamayıp geri dönmüşlerdir.

XVIII — 1204 : Lâtinlerden mürekkep Haçlı ordusu şehri muhasara ve bu yılın nisan ayının 12 sinde zapt ile yağma ve tahribetmişlerdir. Bizanslılar İznik'e çekilmiştir.

XIX — 1261 : İznik Rum devleti imparatoru Altıncı Mihael Paleologos Bizans'ı Lâtinlerden geri alıp Bizans imparatoru olmuştur.

XX — 1302 : İstanbul bir Venedik donanması tarafından denizden muhasara edilmişse de bir netice alınamamıştır.

XXI — 1348 : Galatada bulunan Cenevizliler İstanbul'a hücum etmişler, lâkin muvaffak olamamışlardır.

XXII — 1437 : Cenevizliler ikinci defa olarak Bizans'a hücum etmişler, bu sefer de bir şeye muvaffak olamamışlardır.

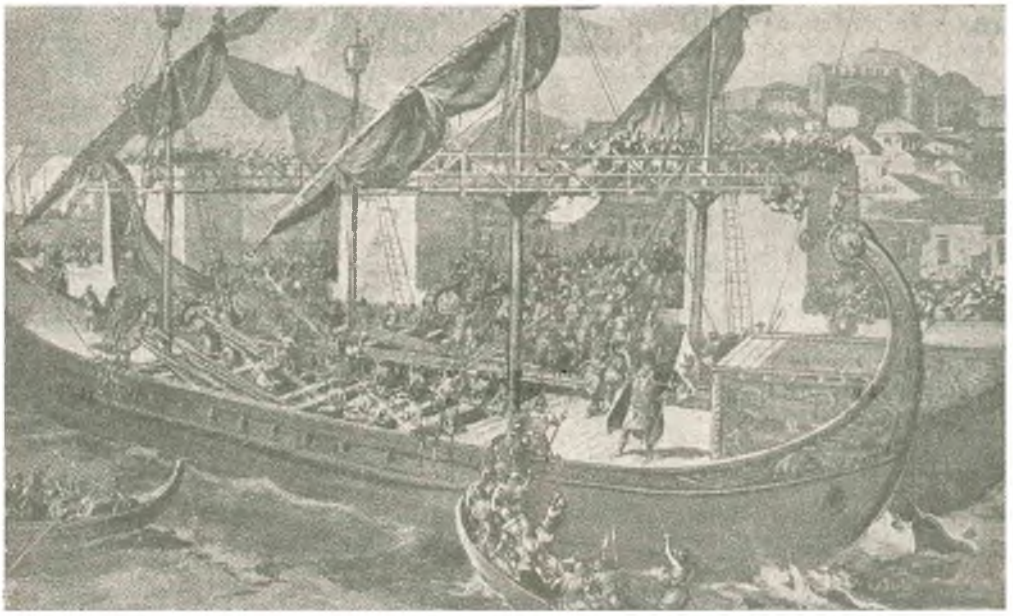

Haçlıların Bizans'a hücumunu gösteren bu resimlerden yukarıdaki bir İngilizce tarihten alınmıştır. Aşağıdaki Tintoretto'nuń eseridir ve Venedik'te Doclar sarayındadır.

Ağa tayin edildi, maiyetine de dört yüz seçme asker verildi. Firuz Ağa, boğazdan geçecek bütün yabancı gemileri durdurmak, yelkenlerini indirterek kalenin önüne demir attırmak ve boğazdan geçiş resmini tahsilden sonra yoluna devamına ancak müsaade etmek emrini aldı. Böylece Boğaz karadan sıkıca kontrol altına alındığından müsaadesiz geçilmez hale geldi. Antonio Rizo idaresinde boğazdan geçen arpa yüklü bir gemi verilen emri dinlemediğinden 26 ekim 1452 günü bir top güllesiyle batırıldı.

İkinci Mehmed'in aldatıcı sulh siyaseti

Daha ilk saltanatı zamanında İstanbul'un fethini aklına koymuş olan İkinci Mehmet babasının ölümünden sonra tahtın tam mânasiyle sahibi haline gelince, İstanbul fethi için zemin hazırlamıya başladı. Bunu yaparken bilhassa Avrupayı tahrik etmemiye dikkat etti. Zira İstanbul'un zaptına mani olacak en büyük kuvvet Avrupadan gelebilirdi. Bunun için cülûsundan dolayı kendisini tebrike gelen elçilere güler yüz gösterip yumuşak davranmıştı. İlk saltanatına bakarak hıristiyan Avrupanın onun hakkında «kabiliyetsizliği dolayısiyle tahttan uzaklaştırılan genç sultan» şeklinde verdiği hüküm, sultan Mehmed'in avutma siyasetinde muvaffakiyetine yardım etti.

İkinci Mehmed'in Osmanlı tahtına çıkışı Avrupa'da memnuniyetle karşılanmıştı. Avrupanın onun hakkında verdiği hüküm o kadar yanlıştı ki; tahta geçmesiyle Osmanlı kudretinin kendiliğinden düşeceği ve devletin söneceği zannedilmişti. İkinci Murad'ın sahneden çekilmesini fırsat bilerek yeni bir haçlı seferi teşkilinin sağlıyacağı muvaffakiyetleri tahayyül edenler vardı. Avrupanın o sırada Mehmet hakkında düşüncesini aksettirmesi bakımından meşhur humanist Philelphus'un Fransa kıralı yedinci Şarl'a gönderdiği mektup pek enteresandır. 1451 martında kaleme aldığı mektubunda: Fransa kıralının hıristiyan hükûmetlerin başına geçerek Osmanlı'lara karşı yürümesini istiyordu. Philelphus'a göre; Osmanlı'ların kudreti çoktan kırılmıştı. Harbe sokabilecekleri kuvvet olsa olsa altmış bin kişiydi. Başlarında harp görmemiş, tecrübesiz, sefih ve kadınlara düşkün budala bir genç vardı. Binaenaleyh Osmanlı kuvveti kaale alınmıyacak derecede zayıftı. Sultan hakkında bunları söyledikten sonra hıristiyanlara kuvvet, Türklere zâfiyet getirecek bazı şeyler de ilâve etmekteydi: Hıristiyan ordusunun uygun bir rüzgârla bir günde Tarent'ten Peleponez'e geçeceğini, Mora despotlarının bütün varlıklariyle onlara katılacağını, Arnavut ve İtalyan'ların da bu orduyu destekliyeceğini bildiren Philelphus böylece, Türklerin kısa zamanda Avrupa'dan kovulacağını, hatta Asya'daki islâm hâkimiyetinin dahi kırılacağını iddia ediyordu.

İşte İkinci Mehmet, İstanbul'u almıya hazırlanırken Avrupa'nın düşüncesi bu merkezdeydi. Onun için İstanbul'un ciddî bir tehdit altında bulunduğuna inanılmıyordu. Genç hükümdarın batılı devletlere karşı takip ettiği sulhcu siyaset de bunu takviye etmekteydi. Batılılardan en büyük tehlikenin Venedik ve Macar'lardan geleceğini hesaplıyan Sultan Mehmet bazı fedakârlıklarla bunları avutmasını bildi. Karaman seferinden döndükten sonra 10 eylül 1451 de Venedik'le eski muahedeyi yeniledi. Venedik'liler için hayatî ehemmiyet arzeden, Osmanlı ülkelerinden buğday ihracına müsaade etti. Macarlar ile de 20 kasım 1451 de karşı taraf için çok müsait şartlar ihtiva eden üç yıllık bir mütareke yaptı.

Sultan Mehmed'in bu sulhcu ve müsaadekâr siyaseti Avrupa'da çok müsait tesir bırakmaktaydı. Avrupa'nın onun hakkındaki yanlış kanaati, genç sultanın aldatıcı barış siyasetinin tabiî bir desteği olmaktaydı. Venedik'in İstanbul'daki elçisinden alınan mektuplarda da bir Osmanlı tehlikesinden bahsedilmiyordu.

Genç Sultan Mehmed'in bu mahirane siyasetinde tabiatiyle Çandarlı Halil Paşa'nın büyük rolü mevcuttu. Usta bir diplomat olan Halil Paşa o sırada devlet işlerine hâkim bulunuyordu. Çandarlı'nın passif ve sulhcu siyaseti Sultan Mehmed'in işine gelmekle beraber o, bir taraftan da ulu vezirini kendi fikrine yaklaştırmıya çalışıyordu.

İmparatorun İstanbul kapılarını kapatması

1452 yılında cereyan eden bazı hâdise-

ler imparator Konstantin'in İstanbul'un kapılarını kapatmasına sebep oldu. Aslında bir kavga ve küçük bir mücadeleden ibaret bulunan bu hâdiseler, bir bakıma Türkler için harp ilânının zâhiri sebebini teşkil etti.

Sultan Mehmet Rumeli hisarı inşaatı devam ederken Akçaylıoğlu Mehmet Beyi İstanbul civarının vurulmasına memur etmişti. Mehmet Bey'in, emir gereğince hareketle bazı Rumları esir etmesi Bizans'taki heyecanı arttırdı. Hisar inşasından dolayı zaten kâfi miktarda kuşkulanan imparator, bir de bu hâdiselerle karşılaşınca, topladığı bir mecliste yapılacak işleri görüştü. Neticede veziriâzam Halil Paşa vasıtasiyle bir şeyler elde edebileceğini umarak ona birtakım hediyeler gönderdi. Eskidenberi yumuşak ve yatıştırıcı siyasetin takipcisi bulunan ve Osmanlı gazi mehafili tarafından «Rum dostu» «Gâvur ortağı» şelinde tavsif edilen Çandarlı yeni hediyelerin tesiriyle, padişaha müracaatla Bizans'ın sulh taraftarı olduğunu bildirdi. Lâkin Sultan Mehmet «yaz olsun görelim, Allah ne buyurursa öyle ola» cevabiyle veziriâzamı savsaklayıp onun fikir ve arzusuna yanaşmadı.

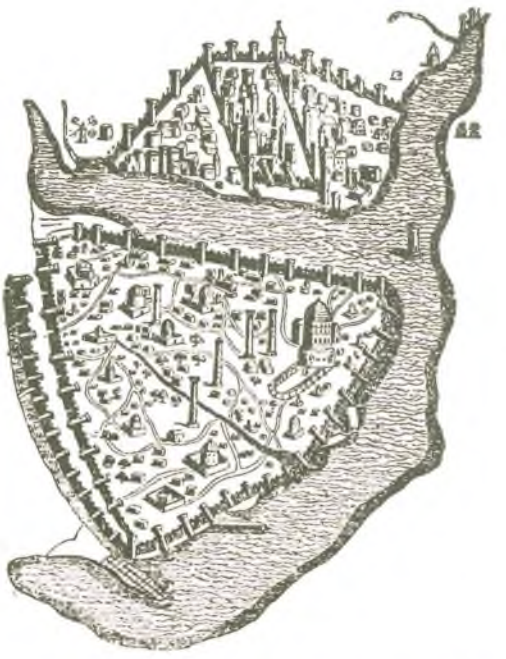

Bizans'ın bu eski plânının aslı Paris'te Bibliothèque Nationale'dedir.

Bizans'ın Halil Paşa'ya müracaatından kısa bir müddet sonra veya aşağı yukarı ayni tarihlerde cereyan eden bazı hâdiseler genç padişahın sinirlenmesine, Türklerin hazırlıkları dolayısiyle zaten kuşkuda bulunan imparatorun da İstanbul kapılarını kapamasına sebep oldu. Bir bakıma harbin zâhiri sebebini teşkil eden ve aslında basit sayılabilecek olan bu hâdise Bizans tarihcisi Dukas'a göre şöyleydi:

İsfendiyar Oğlu İsmail Bey 1452 kışında bir miktar askerle Silivri'nin doğusunda Epivates (Bigades) kasabasına

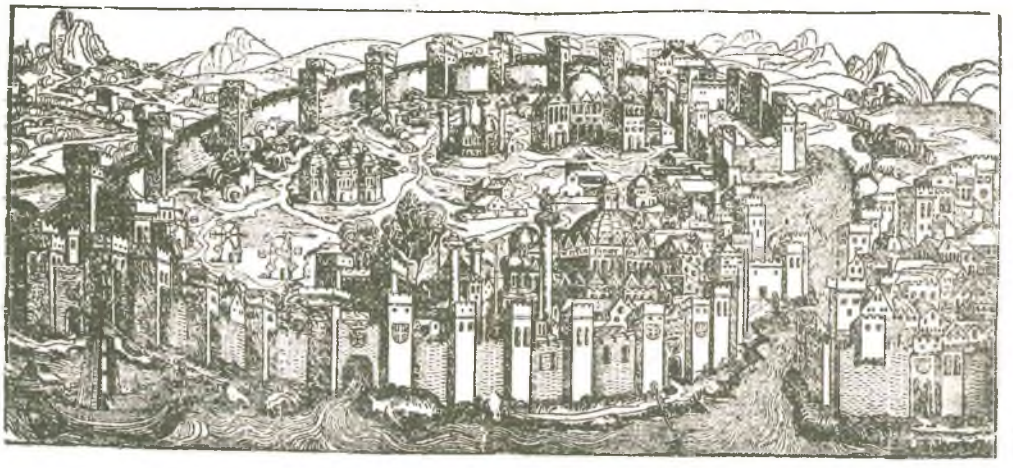

İstanbul'un bu eski resmi Almanca bir kitaptan alınmıştır

gelmişti. Beraberinde getirdiği hayvan sürülerinin Rumlara ait tarlalarda otlaması yüzünden bir Türk seyisi ile bir Rum arasında kavga çıkmış, bunu gören Rumların Türk seyisine hücum etmeleri üzerine Türkler kılıçlarına davranmışlar, neticede iki taraftan da ölenler olmuştu. İkinci Mehmet hâdiseyi duyunca çok asabileştiğinden o köyün halkının öldürülmesini emretmiş, böylece kırk kadar Rum öldürülmüştür. İmparator ise, hâdiseyi duyar duymaz derhal şehrin kapılarını kapatmış, İstanbul'daki Türkleri nezaret altına almışsa da üç gün sonra serbest bırakmıştır. İşte bunun üzerinedir ki Sultan Mehmed'e elçi göndererek: «bütün gayretlerine rağmen harbin önüne geçemediğini, Allaha sığınarak şehrin kapılarını kapadığını, şehirdekileri korumaya devam edeceğini» bildirmiştir.

Dursun Bey ve Kemal Paşazâde gibi Türk kaynakları ise; İstanbul kapılarının kapanmasına sebep olan hâdiseyi yine bir kavgaya bağlamakla beraber, bunların anlattıklarının Dukas'ınkinden farklı tarafları mevcuttur. Her iki Türk kaynağının Dukas'ınkinden farklı gösterdikleri taraf; hâdisenin, Rumeli Hisarı inşaatının bitmesiyle padişahın Edirne'ye hareketi sırasında vukubulması, bir de bu meseleye, izinli Türk askerlerinden birkaçının içki içip sarhoş olduktan sonra sarhoşluk yüzünden Rum çobanlarla kavgaya tutuşmaları tarzındadır.

İstanbul'un kapılarının kapanmasına sebep olan ve Türklerle Bizanslı'lar arasındaki harbın zâhiri sebebi gibi görünen hâdise; ister Dukas'ınki, ister Türk kaynaklarının anlattığı gibi cereyan etmiş olsun, basit bir kavga halinde başlayıp en çok kırk kişinin ölümüyle neticelenen bir vak'a olmaktan ileri gitmemektedir. Fakat işin asıl mühim tarafı Boğazkesen hisarı inşaatının bitimiyle Bizans elçileri önünde resmen harbin ilân edilmiş olmasıdır. Dursun Bey, İstanbul kapılarının kapatılış sebebini izaha çalışan Bizans elçilerine, Sultan Mehmed'in «ya kaleyi versün, ya başın kaydın görsün» diye cevap verdiğini zikreder.

Edirne'de toplanan mecliste alınan karar

Boğazkesen hisarı inşaatı bitince Sultan Mehmet emrindeki kuvvetlerle birlikte İstanbul'a bir mil mesafeye kadar yaklaşıp, görebildiği kadar şehri ve civardaki araziyi tetkikten sonra 1 eylül 1452 de Edirne'ye dönmüştü. Artık İstanbul fethi için son hazırlıklarında ikmali ve bilhassa bütün devlet erkânının bu iş uğrunda elbirliğiyle çalışması lâzımdı. Halbuki devlet erkânı arasında İstanbul fethine evveldenberi muhalefet edenler vardı. Bunların en başında da Çandarlı Halil Paşa geliyordu. Halil Paşa, İstanbul'u fetih teşebbüsünün Avrupa'yı harekete geçireceğini, hatta, şehir fetholsa bile haçlı seferleri silsilesini tahrik edeceğini, bunun da Osmanlı devletinin mahvına sebep olacağını ileri sürmekteydi.

Genç Sultan, büyük işe tam mânasiyle girişmeden önce ulu veziri tarafından desteklenmeye muhtaçtı. Zira yıllardanberi işbaşında bulunan Çandarlı'nın nüfuz ve otoritesi çok derin ve o nisbette de kuvvetliydi. Bu kudretli vezirin muhasara fikrine muhalefeti, işi daha başlangıçtayken muvaffakiyetsizliğe mahkûm edebilirdi. Zira fikir ayrılığı, Osmanlı safları arasında zâfiyete ve dolayısiyle neticenin arzu edilmiyen bir mecraya sokulmasına sebep olabilirdi.

Halil Paşa'nın barış siyaseti evveldenberi Osmanlı gazi muhitlerinde tasvip görmemekte idi. İhtimal onun sulhperverliğini daha fazla takviye edebilmek için Bizans'lılar kabarıkça pişkeşler sunmakta, Halil Paşa da belki de bunları bir mahzur görmeden almakta idi. Osmanlı gazi muhitinin görüşünü aksettiren Aşıkpaşazâde'nin tarihinde Halil Paşa'nın Rumlardan aldığı rüşvete dair mevcut satırlar ile, Dukas'da Türklerin ondan «Gâvur ortağı» diye bahsettiklerini bildiren kayıtlar, o sırada Halil Paşa aleyhindeki görüşün epeyce yaygın olduğunu ifade etmektedir. Fakat, Halil Paşa'nın Rum dostu olduğu ve onlardan rüşvet alıp şehrin fethine mâni olmak istediği şeklinde Aşıkpaşazâde gibi Türk, Dukas (Ducas), Franços (Phrantzes) gibi Bizans ve Dolfin gibi lâtin kaynaklarının ifadelerine rağmen, yine onlar gi-

bi ayni devri yaşıyan tarihçilerden Dursun Bey, Kritovulos ve eserini İkinci Bayezid devrinde kaleme alan Neşrî'de rüşvetten bahsedilmemesi Halil Paşa'nın leh ve aleyhinde çeşitli mütalâalar serdedilmesine ve meselenin bugün de hâlâ münakaşa edilmesine sebep olmaktadır. Maamafih muhakkak olan şudur ki; genç hükümdar Sultan Mehmet muhasaraya girişmeden önce Çandarlı'yı kendi fikrine hazırlamak için gayret sarfetmiştir. Dukas'da görülen şu misal de bir bakıma bunu teyideder:

«Padişah bir gece haremağaları vasıtasiyle Halil Paşa'yı çağırtır. Evvelce tahttan indirilmesinde kendisinin de rolü olduğunu padişahın bildiğini gözönünde bulunduran Halil Paşa, bu gece yarısı davetinden ürküntü duyarak altınla doldurduğu bir tabakla huzura çıkınca padişahı giyinik vaziyette yatağında oturur bulur. Padişahın, Lala ne yapıyorsun? suali karşısında: Vezirler fevkalâde zamanlarda efendilerinin yanına çağrıldıkları zaman elleri boş gitmek âdet değildir; bu takdim ettiğim benim malım değil sizindir: şimdiye kadar bende emanet idi, der. Genç Sultan ise, onun bana lüzumu yok, benim senden istediğim; İstanbul'u almak için bütün kuvvetinle bana yardım etmendir.» sözleriyle onden teminat alır. Dukas, bundan sonra Sultan Mehmed'in: «Bu yatağı görüyor musun? Bütün gece bu yatağın içinde çırpındım, uvuyamadım. Rumların paralarına aldanmamıya dikkat et, yakında cenk başlıyacaktır. Allahın yardımiyle bu beldeyi düşmanların elinden alacağız.» dediğini ilâve eder.

Dursun Bey'in ifadesiyle: «Fetih fikri onu uykusundayken bile terketmediği» için bütün gayretlerini bu noktada toplıyan Sultan Mehmet, büyük işe girişirken zaruri görülen fikir birliğini sağlamak ve müttefikan karara varmak üzere fevkalâde bir toplantı aktetti. İleri gelen bütün devlet erkânının hazır bulunduğu bu toplantıda: Mühim bir fikri olduğunu beyanla söze başlıyan padişah, meclistekilere bir nutuk vererek büyük niyetini ortaya koydu.

Tâcibeyzâde Câfer Çelebi ile Kritovulos tarafından nakledilmiş olan bu nutukta genç hükümdar: Atalarımız gibi bizim de esas vazifemiz gazâ yapmaktır diyerek, gazânın ehemmiyetine parmak bastıktan sonra Bizans imparatorluğunun ve bu arada İstanbul şehrinin durumuna dikkati çekti. Padişah, İstanbul'un güzelliği ve tarihî ehemmiyetine işareti müteakip, burasının memleketimizin ortasında bir düşman yatağı ve tahrik ocağı olduğunu, memleketin istikbali ve emniyeti bakımından şehrin zaptının zaruri bulunduğunu söyledi. Ondan sonra, büyük işlere tevessül ederken Hazreti Peygamber'in bile etrafındakilerin fikrine müracaat ettiğini belirterek şimdi herbirinizin fikir ve reyini öğrenmek istiyorum, dedi.

Padişahın nutkunun arkasından mesele mecliste müzakere edilmiye başlandı. Mecliste bulunanların bir kısmı fetih fikrini şiddetle tasvip edip bir an önce tatbikine geçilmesini müdafaa ettiler. Kritovulos'un ifadesine göre bunların çoğu bir zafer sonunda yükselmek emeli besliyen kimselerdi. Câfer Çelebi ve Kemalpaşazâdeye nazaran aksi tezi müdafaa eden mukabil grup, İstanbul'un bol nüfuslu bir yer olduğunu, surlarının çok kuvvetli bulunduğunu, şehir alınamadığı taktirde devletin prestijinin azalacağını belirterek muhasaradan vazgeçilmesini öne sürdüler. Lâkin Sultan Mehmed'in fetih fikri üzerinde azim ve kararını tekrarlaması neticesinde herkes bu hususta fikir birliğine vardı. Kritovulos'un ifadesine bakılırsa; yaşlı ve tecrübeli zevat muharebenin taraftarı olmamakla beraber meclisteki umumî heyecana karşı gelemiyerek ağız açmayıp umuma tâbi oldular.

Evveldenberi bildiğimize göre harp taraftarları, Zaganos ve Şahabeddin Şahin Paşa'nın etrafındaki kimselerdi. Muhalif grup ise, Çandarlı Halil Paşa'nın etrafında toplananlardı. Halil Paşa Edirne'deki mecliste harp aleyhinde konuşmakla, yani genç padişahın fikrinin aksine bir tezi müdafaaya teşebbüs etmekle, gelecek günlerdeki mukadderatına tesir edecek bir hükme şimdiden sebep olmuş demekti.

Son hazırlıklar ve Mora'ya yapılan akın hareketi

Edirne meclisinde topluca harp kararı verildikten sonra, bütün beylerbeyi, sancakbeyi ve subaşılara emirler yazılarak,

bahara kadar hazırlanmaları ve savaşa katılmak üzere toplanmaları bildirildi. Memleketin her köşesinde hummalı hazırlıklara geçildi. Bu arada esas faaliyet Edirne ile Gelibolu'da görülmekte idi. Gelibolu tersanelerinde kızaklara yeni yeni gemiler konuyor ve bahara kadar büyük bir donanma meydana getirilmiye çalışılıyordu. Bilhassa bakır kaplı (zırhlı) gemiler inşasına ehemmiyet veriliyordu. Baltaoğlu Süleyman Bey'in emrine verilen donanma 1453 baharında Gelibolu'dan hareket ettiği zaman 12 si çektirme, 80 tanesi çifte güverteli kürekli, 55 tanesi küçük çaptaki gemiler olmak üzere 147 parçadan ibaretti. Gemilerde kürekçilerden başka yirmi bin azeb askeri mevcuttu.

Tekmil zihnî ve bedenî faaliyetini İstanbul'un zaptı meselesi üzerine teksif etmiş bulunan Sultan Mehmet Edirne'deki hazırlıkları kontrol ediyor, İstanbul ve civarının plân ve haritalarını bizzat çiziyor; topların nerelere konacağını, lâğımların nerelere kazılacağını bu harita üzerinde tespite çalışıyor, Bizans'ın harp kudreti ve hazırlıkları hakkında bilgi topluyordu.

Bu hazırlıklar devam ederken genç padişah bir taraftan da Bizans imparatoruna yardımı dokunacak kaynakları kurutmaya ehemmiyet verdi. İmparatorun imdadına ilk yetişecek olanlar, Morada despotluk eden kardeşleri Thomas ve Dimitrios idi. Şayet despotlar daimî tazyik altında tutulur ve toprakları da tahrip edilirse, elbette İstanbul'un imdadına koşamazlardı. Bunu hesaplıyan Sultan Mehmet Turhan Bey'i Mora'ya akın yapmıya memur etti. Turhan Bey, ömrünü Mora akınlariyle doldurmuş, o toprakları ve Mora Rumlarını gayet iyi bilen bir kumandandı.

Turhan Bey, padişahtan aldığı emir üzerine oğulları Ahmet ve Ömer Bey'ler de yanında bulunduğu halde Korintos istihkâmları önüne geldi. Burada verdiği muharebe kendisine epeyce pahalıya mal olmakla beraber, Korintos'u zaptederek istihkâmlarını yıktırdı. Sonra da Mora'nın içerlerine doğru ilerledi. Messenien'den Mantinia'ya kadar bütün arazi yağma ve tahrip edildi. Kış mevsimi dolayısiyle daha güneydeki dağ geçitlerine ilerlemeyi doğru bulmayan Turhan Bey ordusunu kısımlara ayırarak geri döndü. Geri dönen Türk kuvvetlerinden bir kısmı Matthaius Asanes emrindeki düşman kuvvetlerine mağlûp oldu. Turhan Bey'in oğlu Ahmet Bey bunlara esir düşerek İsparta'da oturan despot Dimitrios'a gönderildi. Fakat Turhan Bey'in emrindeki esas kuvvetler birçok ganimetle Teselya ya avdet etti. Böylece despotun kuvvetleri iyice eridiğinden imparatora yardım kaynakları kurumuş oldu. Mora böyle tahrip edildikten başka Arnavutluğun da tehdit altında tutulması için İbrahim Bey kumandasında bir miktar kuvvet de 1453 nisanında Arnavutluğa gönderildi.

İstanbul civarının işgali

Edirne'de hararetli hazırlıklar devam ederken bir taraftan da İstanbul yakınındaki son Bizans topraklarının zaptına karar veren padişah, bu işe Dayı Karaca Bey'i memur etti. Dayı Karaca Bey 1453 şubatında Marmara kıyısındaki Bizans topraklarını teker teker işgal etti. Bunlar: Misivri (Mesembria), Ahyolu (Anchialos), Silivri (Selymbria), Marmara Ereğlisi (Perinthos), Bigados (Epivatos), Kum Burgaz (Kartera), Yeşilköy (Ayastefanos) ile sahilden içerde Vize (Bizya) idi. Yalnız bunların içerisinde tahkimatına güvenen Silivri kasabası teslim teklifini reddetmiştir. Ancak İstanbul düşüp te kurtuluş ümidi kalmayınca teslim olacaktır.

Kıyıdaki arazi şeridi zaptedilirken bu kasabalar halkından bazıları kaçmıya muvaffak olarak İstanbul'a sığındı. Dayı Karaca Bey Bizanslılara ait kasabaları zaptederken, İstanbul Rumlarının surlar dışına çıkmalarına müsaade etmemekte, ayrıca Edirne'den taşınan harp malzemesinin İstanbul yakınına emniyetle ulaşması için yolların düzeltilmesi işini sağlamaktaydı.

Edirne'de dökülen toplar

Sultan Mehmet, kuvvetli surlara sahip İstanbul şehrini zaptedebilmek için bunları yıkacak kudrette harp vasıtalarına sahip olma lüzumuna inanmış bulunuyordu. Böyle vasıtaların en tesirlisi top olmalıydı. Onun için tahrip kudretleri çok kuvvetli toplar döktürmek üzere faaliyete geçti. Bu hususta Türk top dökücüleri ve mühendisleriyle birlikte

Osmanlı ordusunda top

(İlâve : 57)

★

Top denen silâh, Avrupa'da ilk defa ondördüncü yüzyılda kullanılmıştır. Bu toplar demirdendi. Bu yüzden kullanılışları bir çok kazâlara sebeboluyordu. Zira, imâlleri hiçbir hesaba dayanmadığından mukavemet dereceleri meçhuldü. Ekseriya bir atış sırasında paralanırlar ve kullananları da aynı âkıbete uğratırlardı. Bu toplar, daha ziyade kale muhasara müdafaalarında kulanılırdı. En çok üç kiloya kadar yuvarlak mermi atarlardı. Bâzan da tek mermi yerine çiviler ve demir parçaları kullanılırdı. Bununla beraber bu silâhtan beklenen, daha ziyade gürültüsü ile düşman mâneviyatını sarsmasıydı. Ondördüncü yüzyılın sonlarında ise, top imalinde demir yerine bu işe daha elverişli olan tunç kullanılmağa başlandı. Aynı zamanda barut da bir hayli ıslâh edildi. Tunç toplar, atış sırasında hâsıl olan hararete ve bilhassa sadme şeklindeki tazyike daha çok dayanıyordu. Lâkin her şeye rağmen bilhasa nakillerindeki güçlük dolayısiyle meydan savaşlarında pek fazla sayıda top kullanılmazdı. Gayet pahalıya malolan bu silâhların, bir çekiliş esnasında daima düşman eline geçmesi tehlikesi mevcuttu.

★

Top, aynı yüzyıl içinde Türk ordusunda da yer almıştır. Nitekim 1389 yılında Kosova meydan savaşında Türk ordusunda mevcut bulunan 80 kadar top ve Türklerin yeni topçuluk stratejisi düşmanı dehşet içinde bırakmıştır. Denebilir ki, garp âlemi ilk defa olarak bu silâhın ne şekilde kullanılması icabettiğini bu meydan savaşında Türklerden görmüş ve öğrenmiştir. Yıldırım Bayezit Han, inşa ettirdiği Anadoluhisarı'nı topla tahkim ettiği gibi, İstanbul'u muhasara ettiği zamanlar da bu silâhı kullanmıştır. Nitekim, gerek Musa Çelebi ve gerekse İkinci Murat İstanbul'u muhasaralarında kaleleri topla döğmüşlerdir. İkinci Murad'ın bir çok savaşlarda ve bu arada İşkodra muhasarasında toptan istifade ettiği malûmdur.

Fatih Sultan Mehmet, Osmanlı tahtına oturduğu zaman, topçuluk sanatı Osmanlılarda, devrine göre çok ilerlemiş, mükemmel ustalar ve dökücüler yetişmişti.

→

Fatih ilk önce Rumelihisarı'nı tahkim için bu Türk ustalarına bol miktarda top döktürmüştür. Sonra, İstanbul muhasarası ve fethi hazırlıklarını tamamlamak için Edirne'de karargâhını kurduğu vakit Bizans surlarını yıkacak kuvvetli toplar döktürmeğe başladı. Mimar Muslihiddin, Sarıca Paşa gibi kıymetli mühendisler bu işi üzerlerine almışlardı. Bu sırada Macar asıllı Urban adlı bir dökücü de Fatih'e başvurdu. Kendisi daha evvel Bizans hizmetinde bulunmuş ve şehrin müdafaası için bir miktar top dökmüştü. Lâkin, imparatoru memnun edemediğinden aylığı kesilmiş bulunuyordu. O da bunun üzerine böyle sanatkârlara bol aylıklar tahsis ettiğini haber aldığı Osmanlı hükümdarının hizmetine girdi. Lâkin Türk ustalarının döktüğü topları görünce, bu sanatta onların kendisinden üstün olduklarını sezerek göze girmek için Fatih'e fevkalâde büyük bir top dökeceğini bildirip projesini sundu. Bunu tetkik eden Türk mühendisleri, onun ne balestik bilgisinden, ne mukavemet hesaplarından, ne baruttan ve onun hassalarından anlamadığını sezdiler. Bunun üzerine, Fatih'in bizzat verdiği ölçü üzerine büyük topun hesap ve plânları Türk ustaları tarafından yapıldı. Urban ise, sadece dökülmesine nezaret etti. Top sona erince, Edirne'de, Eskicuray önündeki meydanda tecrübesi yapıldı ve 600 kilo ağırlığındaki taş mermiyi bir mil kadar mesafeye fırlattı. Bu mermi ise, düştüğü yerde iki metre derinliğinde bir çukur açmıştı. Bu ağır ve battal silâh, kendisi için hususî şekilde yapılmış bir araba ile yola çıkarıldı. Arabaya, otuz çift öküz koşulmuştu. Lâkin ârızalı yerlerde, bunların sayısını bir misli arttırmak icabediyordu. Önde giden 200 kişilik bir müfreze yolları düzeltiyor, köprüleri sağlamlıyor, arkadan gelen 50 kişilik ikinci bir müfreze ise, topun geçişi dolayısiyle bozulan yolları ve köprüleri tamir ediyordu.

Bu büyük toptan maada, Türkler İstanbul muhasarası için ilk hamlede altmış kadar top dökmüşlerdir. Bunlar, 7 kilometrelik sur boyunu muayyen aralıklarla her biri 4 toptan mürekkep 14 batarya halinde tâbiye edildiler. Türkler, bununla

→

Orban (yahut Urbani) adında bir Macar top dökücüsünden faydalandı.

Orban daha önce Bizans hizmetinde idi. Onlarla birlikte çalıştığı zaman ücretinin arttırılmasını istemiş, fakat arzusu yerine getirilmediğinden İstanbuldan ayrılmıştı. İstanbuldan çıkınca doğruca Türklere müracaat eden Orban hüsnü kabul gördü. Bizansta istediğinden çok daha fazla ücretten başka hediyelere de kavuştu. O sırada Rumelihisarının inşaatı devam etmekteydi. Sultan Mehmet Orban ile bizzat konuştu ve istediği kudrette toplar döküp dökemiyeceğini sorduğu zaman Macar asıllı ustadan müsbet cevaplar aldı. Dukas'ın naklettiğine göre Orban padişaha «Kostantaniye ve hattâ Babil surlarını hak ile yeksan edecek top imal edebilirim. Ben san'atımdan eminim, ancak ne kadar mesafeye atabileceğini evvelden tahmin edemem» demişti. Bu cevaba karşılık Sultan Mehmet topun atış mesafesini sonradan kendisinin tâyin deceğini söyliyerek derhal işe koyulmasını emretti.

Orban'ın döktüğü büyük çaptaki top Rumelihisarının denize yakın bir yerine kondu. Boğazdan geçen bir gemi yelkenlerini indirip kıyıya yanaşma emrine itaat etmediğinden top gülleleriyle batırıldı.

→

iktifa etmiyerek muhasara sırasında da durmadan top döktüler. Zira, Edirne'de dökülüp getirilenler nisbeten küçük çapta silâhlardı. Bunlar, muhasaranın ilk günlerinde kullanılmış, sonra tedricen daha büyük çapta olarak dökülenler, bunların yerini almıştır.

Türk bombardımanı, Bizans'ı dehşet içinde bırakmıştı. Bu kadar büyük çapta silâhı bir arada rüyalarında bile göremezlerdi. Surlarda hâsıl olan tahribat ise müthişti. Bir top atılır atılmaz, topçuların bir kısmı ağzından içeriye koyalarla zeytinyağı döküyorlar, bir kısmı ise yağlı keçelerle namluyu sarıyorlardı. Bundan maksat, topun birdenbire soğuyup çatlamamasıydı. Top, kâfi derecede soğuduktan sonra silinip temizleniyor, haznesine barut doldurulup tokmaklarla sıkıştırılıyor, sonra mermisi yerleştirilerek surlara tevcih olunup ateşleniyordu. Böylece bir top günde âzamî 7 - 8 atış yapabiliyordu.

Büyük topa gelince, umduğu tesiri yapamamıştı. Zira çok battal bir silâhtı. Üstelik Urban onu Türk meslekdaşları kadar ustaca dökemediği için, muhasaranın daha ilk günlerinde infilâk etmiş ve Macar topçu da bu arada parçalanıp gitmişti. Böylece, İstanbul'un alınmasında hemen hemen hiçbir rol oynıyamadı; üstelik yapılan masraflar ve katlanılan zahmetler de boşa gitti.

Bizanslılar, ellerinde bulunan bir kısım demir ve tunç toplarla Türklere karşılık vermek istedilerse de, gerek menzillerinin kısalığı ve gerekse atış sırasında yaptıkları sarsıntı yüzünden surlara zarar vermeleri ve sık sık paralanmaları

→

yüzünden bunlardan hemen hiç istifade edemediler. Bunun üzerine Türk toplarına karşı müdafaa savaşına karar verdiler, bunun için bir taraftan yıkılan yerleri ve açılan gedikleri Türk korkusundan doğan bitmez bir enerji ile, durmadan örüyorlar, bir taraftan ise zayıf noktaların arkasını toprakla besliyorlardı. Ayrıca, bombardımana en fazla mâruz bulunan yerleri, yukarıdan sarkıtılan içi kumaş ve yün dolu denklerle korumağa ve bu suretle mermilerin tesirini azaltmağa çalışıyorlardı.

Lâkin, bütün bu emekler boşa gitmiş ve Bizans surları nihayet Türk toplarının önünde dize gelerek şehir alınmıştır.

İstanbul'un fethi sırasında oynadığı bu rolden dolayı top, artık orduların birinci sınıf silâhı haline gelmiş ve bundan sonra bütün kale muhasaralarında ve meydan muharebelerinde bol miktarda kullanılmıştır.

Bibliyografya: Neşrî; Tarih-i Âl-i Osman Âşık Paşazade; Tarih-i Âl-i Osman. D'Ohsson; Osmanlı imparatorluğunun umumî tablosu, Chalcondyle; Histoir de la décadence de l'Empire grec et l'etablissement de celle des Turcs. İbn-i Tengri Birdi; Menhel-üs Sofi. Marsigli; L'Etat Militaire de l'Empire Ottoman. Gibbons; Osmanlı İmparatorluğunun kuruluşu. Barbaro; İstanbul fethinin ruznamesi. Dursun Bey; Tarih-i Ebül Feth. Schlumberger; İstanbul'un muhasara ve zaptı. Mümtaz Paşa; Feth-i Celil-i Kostantiniye. Tahsin Öz; İstanbul'un fethi ve üstün Türk silâhları. Tahsin Öz; Londra'da Fatih topu.

Orban, Rumelihisarına konan topu ile dökücülükteki imtihanını muvaffakiyetle vermişti. Onun için Edirne'de büyük toplar dökülürken o da istihdam edildi. Zaten Orban top dökücülükte yalnız değildi, Mimar Muslihiddin ile mühendis Saruca da Türk top dökücülerinin başında geliyordu. Sultan Mehmet, Orbandan Boğazkesen hisarı için döktüğü toptan daha büyüğünü dökmesini istedi. Orban da çok büyük çapta top yapabileceğini fakat güllesinin yapılmasına karışmıyacağını bildirmesi üzerine, padişah mermi meselesini bizzat üzerine aldı.

Görülüyor ki, Orban sadece bir top dökücü ustası idi. Yapacağı topun atış bilgisinden yani balestik fenninden bihaberdi. Bizans tarihçisi Dukas bile onun sadece dökümcülüğüne işaret ettiği halde, batılı tarihçiler Orban'ın yaptığı topların azametinden başka bilhassa İstanbul surlarını yıkma kudreti üzerinde çok fazla durarak kendilerine bir iftihar payı çıkarmıya çalışmışlardır. Halbuki Batılıların bu kadar üzerinde durdukları Orban'ın yaptığı büyük top İstanbul surları önünde muhasaranın ilk günlerinde çatlayıp parçalanarak ustası ile birlikte mahvolacaktır.

Büyük çaptaki topların yapılması işini üzerine alan Muslihiddin, Saruca ve Orban'ın gayretleriyle, o zamana kadar görülmedik cesamette toplar meydana getirildi. Büyük masraf ve emekler neticesinde yapılan büyük topların adına Şahî (Vasiliki) dendi. Topların mermileri yuvarlak hale getirilmiş taşlardan ibaretti. Büyük topların ilk tecrübesi Edirnede yapıldı. Halkın gürültüden korkmaması ve gebe kadınların cocuklarını düşürmemesi için evvelden tellâllar bağırtıldı. Tecrübe atışında güllenin bir mil kadar uzağa fırlatıldığı ve düştüğü yerde bir kulaç kadar toprağa gömüldüğü görüldü. Padişah neticeden memnun kaldı.

Hazırlıklar tamamlandıktan sonra diğer silâh ve malzemelerle birlikte büyük top da yola çıkarıldı. Fakat bunun nakli işi kolay olmadı. Muazzam top için birçok arabalar bir araya getirilerek hususî bir vasıta yapıldı. Topun arabası altmış manda ile çekiliyordu. Arabanın önünden giden elli usta ile iki yüz amele yolları düzeltiyor, icabeden yerlere tahta döşemek suretiyle tehlikesizce ilerlemeyi temin ediyordu. Ayrıca topun iki tarafında ikişer yüz kişi bulunuyor ve muazzam harb âletinin kaymamasını sağlıyordu. Bu suretle büyük topun Edirne'den İstanbul önlerine kadar nakli için iki ay kadar zaman geçti. İstanbul'u kuşatmak üzere hareket eden Türk ordusunda üç büyük top ile her biri dört toptan mürekkep ondört batarya vardı.

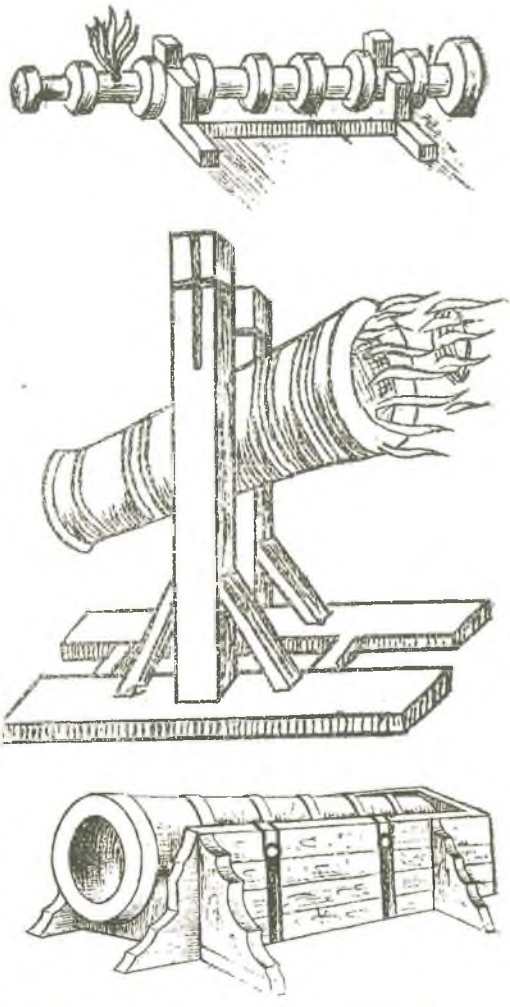

Fatih zamanında kullanılan toplardan nümuneler

1453 şubatı başında Edirne'den hareket eden büyük top iki ay sonra İstan-

bul önüne geldiği zaman Türk ordusunun burada toplanması da tamamlandı. Beykoz'un üstündeki ormanlıkta toplanan Anadolu askeri Boğaziçi'nden gemilerle karşıya taşındıktan sonra muhasara için her şey tamamlanmış hale geldi.

Bizans'ta durum: Dinî münazaalar ve müdafaa tedbirleri

Türkler hazırlıklarını ikmal ettikçe Bizans'ın son saatleri biraz daha yaklaşıyordu. Lâkin Bizans'ta bu ölüm kalım günlerinde bile tam bir fikir ve iman birliği mevcut değildi. Dinî meseleler münazaa konusu olmakta berdevamdı. Münazaanın kökü imparatorun dış yardım temin edebilmek endişesiyle Katolik kilisesinin isteklerine boyun eğmek ihtiyacını hissetmesinden ileri geliyordu.

Balkanlar'daki Türk ilerleyişi ve Bizans topraklarının yıldan yıla küçülmesi karşısında Bizans imparatorları Avrupa'nın yardımına istinad etmek istemişler, Hıristiyan dünyasından defalarca yardım talebetmişlerdi. Avrupa'nın yardımını temin edebilmek ümidiyle imparatorlardan Roma'ya giderek Katolikliği kabul edenler bile olmuştu. Bu yolda elde edilen en son mühim netice 1439 Floransa Konsilinde Katolik ve Ortodoks kiliselerinin birleşmesi kararıydı.

İşte, İstanbul'u kendi imkânlariyle koruyamıyacağını anlıyan İmparator Konstantin Dragazes, bu nazik devrede gözlerini batıya diktiği zaman yine aynı mesele ile karşılaştı. Papa Beşinci Nicolas (Nikola) vaadettiği yardımı yerine getirmek için Floransa Konsilinde kararlaştırılan ittihadın tatbik mevkiine konmasını istemekteydi. Papa aynı zamanda 1450 yılında bir ruhanî meclis tarafından hal'edilmiş bulunan Grigorios'un tekrar patrikliğe seçilmesini de istekleri arasına ilâve etmekteydi.

İmparator Konstantin, mutaassıp Bizans halkının birleşme aleyhtarı olduğunu, bunun için halktan mukavemet göreceğini biliyordu. Birleşmevi içten istemese bile papayı memnun etmek arzusu beslemekteydi. Bu sebeple, dinî ittihadın meydana gelebilmesi için kendisine kudretli bir papazın gönderilmesini talebetti. Papa da, muktedir bir zat olan Rusya'daki Kief şehri sabık metropolidi Rum asıllı Kardinal İsidoros'u papalık murahhası sıfatiyle İstanbul'a yolladı. İsidoros, yanında Midilli Başpiskoposu ve 200 silâhşör olduğu halde İstanbul'a geldi. Dinî birleşme kararını tatbik etmek için faaliyete geçti. Nihayet 12 aralık 1452 de Ayasof-

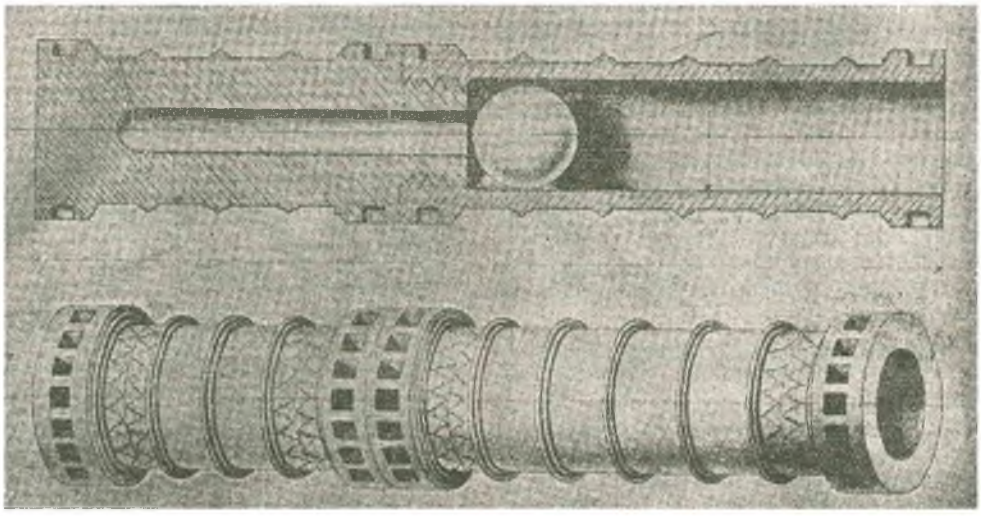

Fatih'in İstanbul muhasarasında kullandığı toplardan biri (Şimdi Londra topçu müzesindedir)

ya kilisesinde üçyüzden fazla papaz topluluğuna, Floransa Konsilinin kararlarını kabul ettirdi. Böylece her iki kilisenin ittihadı mutantan bir merasimle ilân edildi.

Ayasofya'daki âyinde anlaşmaya varılıp kiliselerin birleşmesi ilân edilirken bunun aleyhinde olan büyük halk kitlesi Hipodrom ve Avgusteon'da toplanarak aleyhte gösterilerde bulunmaktaydı. Birleşme aleyhtarları, âlim bir papaz olan Gennadios Skholarios'un etrafında toplanmaktaydı. Zaten halk tarafından çok sevilen Gennadios, Grandük Notaras ile birlikte birleşme aleyhtarı olarak tanınıyordu. Bu merasim dolayısiyle birleşme aleyhtarları Gennadios'un ibadet ve perhiz için bulunduğu büyük Pantokrator (Zeyrek) manastırındaki hücresine koşarak şimdi ne yapmak icabettiğini sordukları zaman o, bir an için söylenip tesiri çabucak zail olacak sözden daha müessir bir usule başvurmuş, bir kâğıda «Sefil Rumlar, Allantan ümidinizi neden kestiniz ve Frenklerin kuvvetine bel bağladınız, bunların nesine aldandınız? Kaybolacak şehirle beraber dininizi de kaybediyorsunuz» cümlelerini yazarak kapısının üzerine asmış ve sonra kapısını kapamıştı.

Gennadios'un bu hareketi o kadar büyük bir tesir meydana getirdi ki, birleşme aleyhine geniş gösterilere sebeb oldu. Papaz, rahip, keşiş, kadın, erkek muazzam kalabalık sokaklarda bir taraftan birleşme taraftarlarının aleyhinde bağırıp çağırıyor, bir taraftan da şehirlerini koruması için Hazreti Meryem'e dua ediyordu.

Ayasofya kilisesinde icra edilen o mutantan merasimde büyük intilâfın son verilişine, daha doğrusu Ortodoks Rumların Katolik kilesesine bağlanmasına Kardinal Isidoros'tan başkasının samimî şekilde inanması mümkün değildir. Imparatorun bile bu merasimde yürekten dua etmiş olabileceği şüphelidir. Zaten o, birleşmeyi dinî bir vecibeden dolayı değil, sırf Türk tehlikesi karşısında Avrupa'nın yardımını temin edebilmek için zarurî görmekteydi. Ortodoks Rumlar Lâtinlerden nefret etmekteydi. Aradan iki asır geçmesine rağmen Lâtin Haçlıların İstanbul'da yaptıkları şeyler unutulmamıştı. Bizans halkının esas büyük kitlesi cahil olmakla beraber, uzun senelerden beri ele alınıp münakaşası yapılan kilise birliği meselesinin neden dolayı tekrar ortaya konduğunu anlıyabilirdi. Lâkin halkın bunu yine de benimsevip kabul etmesi beklenemezdi. Çünkü Rum halk Katolik Lâtinlerin vicdanlara hükmedişinden haberdardı. Lâtin müdahalesi bir nefret duygusu halinde ruhlara sinmişti. Halbuki, kilise birliğinin müsebbibi gösterilen Türkler, vicdanlara hükmetmiyen âdil idareleriyle mâruftu. Onun içindir ki; kendilerinden ayrı bir dinde oldukları ve son sığmakları olan İstanbul da zaptedilmek tehlikesiyle karşı karşıya bulunduğu halde Grandük Notaras, «Mukaddes şehrin sokaklarında Lâtin tacını görmekten ise Türk sancağının galebesini tercih ederim» sözünü söyliyecek ve bu cümlesiyle halkın da hislerine tercüman olacaktır.

İmparator Konstantin Dragazes mezhep değiştirme yoluyla yardım teminine çalıştığı gibi, izdivaç suretiyle de yardım gözetmekte idi. İlk iki zevcesinden zürriyet sahibi olamamıştı. Üçüncü defa evlenmek isterken her iki meseleyi de nazarı itibare almaktaydı. Bir aralık Venedik devlet reisi Françes-

Papaz Gennadios

ko Foskari'nin kiziyle evlenmesi mevzuu bahis oldu. Lâkin Bizans sarayı bu izdivacı tasvip etmediğinden evlenme tahakkuk etmedi. Venedik'liler ise, bundan fazlaca kırılmakla beraber, İstanbul'un korunması için on kadırgalık bir yardım vaadettiler. Gerçi bu vaadler tamamiyle yerini bulmadı ama, Bizanslıların maneviyatını takviyeden de hâli kalmadı. Venedik devlet reisinin kiziyle evlenmekten vazgeçtikten sonra sadık adamı Françes (Phrantzes) i doğu memleketlerine göndererek Gürcistan Kıralının kızı ile nişanlandı ama İstanbul muhasarasının başlaması bununla evlenmesine imkân bırakmadı.

Bizanslılara, papa ile Venediklilerin donanma gönderme vaadleriyle, Midilli Başpiskoposu Leonardo ile gelen ikiyüz seçme silâhşordan sonra en mühim yardım Cenevizli Giovanni Langa di Guistiniani'nin idaresinde muvasalat eden 700 kişilik kuvvetti. Bunlar, birisi tahminen ikibin üçyüz, diğeri sekizyüz tonilâtoluk gemi ile 26 ocak 1453 te birdenbire İstanbul'a dahil oldular. Giustiniani'nin gelişinden dolayı imparatorun sevinci çok derin oldu. Onu parlak merasimle istikbal etti. Cesaretiyle tanınmış bir zat olan Giustiniani İstanbul'a gelince derhal şehrin müdafaa işleriyle meşgul olmıya başladı. Maiyetine verilen ikibin kişi ile surları esaslı bir tamirden geçirdi, icabeden yerlere taş atan makineler koydurdu. Ayrıca deniz tarafındaki surların zayıf taraflarını takviye ve Haliç'teki gemileri de teçhiz ettirdi.

Papa, Macar kıralı, Venedik ve Ceneviz hükûmetlerinden yardım istiyen İmparator Konstantin, İstanbul'un müdafaası için her türlü imkândan faydalanmıya gayret etti. Ayasofya'da kiliselerin ittihadının ilânının ferdası günü, her ne iş için olursa olsun İstanbul önünden geçen Venedik gemilerinin şehri müdafaa gayesiyle alıkonmasına karar verildi. Bu kararın verildiği günlerde Azak Denizi kıyılarından İtalya'ya erzak götüren üç büyük ticaret ve onlara refakat eden iki büyük harb kadırgası pupa yelken Haliç'e girdi. Rumelihasrı önünden geçerken, ilk defa kaleden verilen emre itaat etmiyen, hisardan top atılması üzerine yelkenlerini indirip kıyıya doğru yaklaşır gibi yapan, bu arada akıntının tesiriyle top menzilinden uzaklaştıklarını farkeder etmez, yine yelkenlerini şişirip, Haliçe kadar gelen bu gemilerle içindeki erzaktan, muhasara esnasında Bizanslılar zikredilen karar gereğince faydalandılar.

İstanbul'u müdafaa eden kuvvetlerin miktarı

İstanbul muhasarasının münakaşa mevzuu olan taraflarından birisi de şehri müdafaa eden kuvvetlerin miktarı meselesidir. Zira o devre ait Bizans ve Lâtin kaynakları İstanbul müdafilerini o kadar az gösterirler ki, bu miktarı hayretle karşılamamak elden gelmez. Gerçi İstanbul'un en büyük kudreti muhteşem surlarındaydı. Fakat kabarık olan Türk ordusu karşısında İstanbul'un 53 gün dayanabilmesi için müdafilerin sayısının hiç olmazsa bunların söylediklerinden bir misli fazla olması lâzımdır. O devrin Bizans müverrihlerinden Françes, İstanbul'u müdafaa eden kuvvetleri sekizbin, Piskopos Leonardo ve Dolfin ise dokuzbin kişi olarak gösterirler.

«İstanbul'un muhasarası ve zaptı» isimli eserin müellifi Schlumberger o devir yazarlarının verdiği miktarı kabul ederek, fikrine kuvvet vermek için Françes'in şu ifadesini eserine aynen geçirmekte, fakat bunun üzerinde hiç bir münakaşa serdetmemektedir. Françes bu ifadesinde: «Bakınız bu miktarları ben nasıl öğrendim. Her mahallin kumandanına maiyetindeki gerek rahip, gerek sivil muharebeye elverişli askerlerin miktarlariyle silâhların cins cins hesabını vermesi imparator tarafından emredildi. İmparator bütün bu hesapların gizlice yekûnunu çıkarmağa beni memur etti. Kendisine hesabı verdim, fakat derin bir üzüntüye kapıldığımı gizliyemedim. Bu o derece zayıf olan miktar, muhasaranın nihayetine kadar ikimiz arasında bir sır olarak kaldı. Asilzadelerden ve gerek milletten olmak üzere bir miktar sekene, muhasaranın başlamasından evvel alçakçasına kaçmışlardı. İmparator benden bu hakikî miktarları öğrenince derin bir nefes çekmekle iktifa etti. Bu inanılmı-

yacak kadar üzüntü veren netice, o derece müthiş idi ki, aramızda alınan bir kararla ağzımızdan bir kelime çıkmıyacağı takarrür etti.»

İstanbul'un fethi hâdisesini ele alan batılı tarihçilerin hemen hemen hepsinin istinat ettiği kaynak budur. Hıristiyanlık dâvası dolayısiyle bunun üzerinde fikir yürütmekten de çekinmişlerdir. Halbuki başka kaynakların ifadeleri ile İstanbul'un o zamanki maddî imkânları gözönüne getirilince müdafilerin miktarının hiç olmazsa yirmibin raddelerinde bulunması iktiza etmektedir. Zira, fetihten önce İstanbul'un nüfusu 70-80 bin kadardı. Muhasara başlamadan önce İstanbul'dan kaçanlar olmakla beraber, şehir civarının zaptı dolayısiyle İstanbul'a sığınanlar da vardı. O devre ait bir kaynakta «Kilisede dua eden patrikten ve onun mukaddes meclisinden başka bütün halk döğüşmek için çıkmışlardı» dendiğine; Kritovulos'un da İstanbul halkının hemen hepsinin müdafaaya katıldığını söylediğine bakılırsa, yalnız şehir halkından müdafaaya katılanların bile Schlumberger'in kabul ettiği sayıdan daha fazla olması icabetmektedir. Romen tarihçisi N. Yorga'nın ele alıp ilim âlemine tanıttığı eski bir kaynakta; ilk hücumda ölen Bizanslıların miktarının 7450 kişi olarak gösterilmesi, İstanbul müdafilerinin sayısının dokuzbinden fazla oluşunun delillerinden biridir. Zaten, şehrin kuvvetli surlarına rağmen dokuzbin kişinin 53 günlük muhasaraya geceli gündüzlü dayanması ve müdafaayı bu kadar uzatması maddeten imkânsız görülmektedir. Velhâsıl Bizans müdafilerinin miktarı dokuzbin olmayıp, ortalama rakamla yirmibin civarındaydı. Müdafiler arasında Bizans halkından ve üçbin Ceneviz ve İtalyan'dan başka bir miktar Giritli, İspanyol, hattâ ücretli Türk askerleri de vardı. Yorga'nın tanıttığı kaynağa nazaran müdafaaya Alman ve Ermenilerden de iştirak edenler olmuş ve bunlardan yediyüz kişi ölmüştür.

İstanbul yalnız kara tarafından değil, deniz tarafından da muhasara edildiği için, Bizanslıların müdafaasına donanma kuvveti de iştirak etti. Müdafaa işlerinde vazife alan deniz askerlerinin miktarını bilmiyorsak da gemilerin sayısı malûmdur. Muhasara başladığı zaman Haliç'in ağzına gerilen zincirin arkasında Bizanslılara ait oniki tane harb gemisi vardı. Ayrıca muhasaradan bir iki gün önce yekûnu dokuzu bulan yabancı gemi gelmişti. Bunlardan iki tanesi Gabriel Trevizana ile Zaccaria Gribani'nin idaresinde, iki tanesi Kardinal İsidoros'u getiren gemiler, dördü Sakız, biri Mora'dan gelen silâhlı gemilerdi. Bizans müdafilerinin miktarına ait rakam veren müellifler donanmadaki kuvvetlerin dokuzbine dahil olup olmadıklarını açıklamamakla beraber, bunların o miktardan haric oldukları zımnen anlaşılmaktadır. Türk donanması Haliç'e girmek için zinciri zorladığı zaman Haliç içindeki donanma buna mâni olmıya çalıştığına göre, içerisinde elbette kâfi miktarda kuvvet mevcuttu. O sırada gerek Bizans, gerekse yardıma gelen diğer gemilerin Türk gemilerinden daha büyük oldukları, içindeki muharipler sayısının da gemilerin cesametiyle mütenasip bulunacağını ayrıca hatırlamak lâzımdır.

Netice itibariyle: Türk ordusunun sayısı Bizanslılarınkine nisbetle hayli kabarık bulunmakla beraber, müdafilerin sayısı da dokuzbin kiş değildi. Maamafih Bizans'ın asıl kudreti müdafilerin miktar veya fedakârlığından daha ziyade muhteşem surlarındaydı. Kara tarafının emniyeti surlarla temin edilirken, donanma da Haliç'in ağzına gerilen zincirle emniyete alınmıştı. Ayrıca Bizans'lılarda, Türk'lerde bulunmıyan mühim bir silâh vardı ki, bu Rum ateşi «Feu Grégeois» denilen şeydi. Dukas'ın kaydettiği veçhile; işin nereye varacağını kestirmiş olan imparator altı ay evvel şehrin civarındaki köylülerle, biçilmiş başakları ve harmanlarda dövülmüş buğdayları kale içerisine almış ve elindeki imkânlarla müdafaaya hazırlanmıştı.

İstanbul'u çeviren surlar

Bizans'lıların en fazla güvendiği müdafaa vasıtası olan surlar, İstanbul'u asırlardanberi bir çok kavimlerin zaptından korumuştu. İstanbul'u çepeçevre çeviren surların en kuvvetli ve heybetli kısmı Marmara'dan Haliç'e kadar uzanan kara tarafındaki surlardır. Bu surları orta zamanın en meşhur şehir sur-

lariyle mukayese eden Schlumberger, İstanbul'unkini hepsinden büyük, hepsinden uzun, hepsinden daha kudretli ve ehemmiyetli, hattâ daha tabiî ve şâirane bulmaktadır. Zaten hakikat de tam mânasiyle bu merkezdedir.

İstanbul etrafına ilk defa sur çektiren imparator Büyük Konstantin'dir. 11 mayıs 330 da Roma İmparatorluğunun yeni merkezinin açılış törenini yaptıran İmparator Konstantin'in inşa ettirdiği surlar, İstanbul'un beş tepesini içine alıyor, altı ve yedinci tepeler surlar dışında kalıyordu. İstanbul'un Türkler tarafından fethine ve nihayet zamanımıza kadar yaşıyan surları Konstantin surları olmayıp Teodosius (408-450) surlarıdır. İmparator İkinci Teodosius, Konstantin'in kara surlarını yıktırarak meşhur surları yeniden yaptırmıştır. Böylece, daha evvelce Samatya'dan başlıyan kara surları Yedikule'den başlatılmış, İstanbul'un yedi tepesi şehir içine alınmıştır. Şehrin sahası yeni surlarla büyüyünce. Haliç kıyısındaki surlar da Unkapanı'ndan Ayvansaray'a, Marmara kıyısındakiler de Samatya'dan Yedikule'ye uzatılmıştır.

Bu muazzam duvarlar zelzelelerin, düşman hücumlarının ve zamanın tahribatına uğradıkça zaman zaman tamir ettirilmiştir. Onun için İstanbul surlarının asırlarca yaşamasında bir çok imparatorların emeği vardır. Maamafih Haliç tarafındaki duvarlar da dahil olduğu halde İstanbul surları üzerinde en geniş çapta tamirat yaptıran ve surlara yeniden yapılmış manzarası veren imparator Teofilos (829-842) tur.

Uzunluğu altıbin sekizyüz altı metre tutan kara surları iki kısma ayrılır. İmparator Teodosius tarafından yapıldığından onun ismiyle anılan birinci kısmı Marmara kıyısından başlayıp Edirnekapı yakınındaki Tekfur Sarayı'na, ikinci kısmı da buradan Haliç'e kadar uzanır. Birinci kısım kara surlarının en uzun bölümünü teşkil eder. Bu surlar, birbirine paralel iki duvar ile bir geniş hendekten müteşekkil olmak üzere üç sıralı müdafaa hattı meydana getirirdi. İç sırayı teşkil eden surların kalınlığı 5 metre, yükseklikleri 12 metreydi. Surların muhtelif yerlerinde onlardan daha geniş ve daha yüksek yapılmış mazgalları bulunan 27 büyük burç sıralanmaktaydı. Bunların ekserisi ya dört veyahut da sekiz köşeli ya-

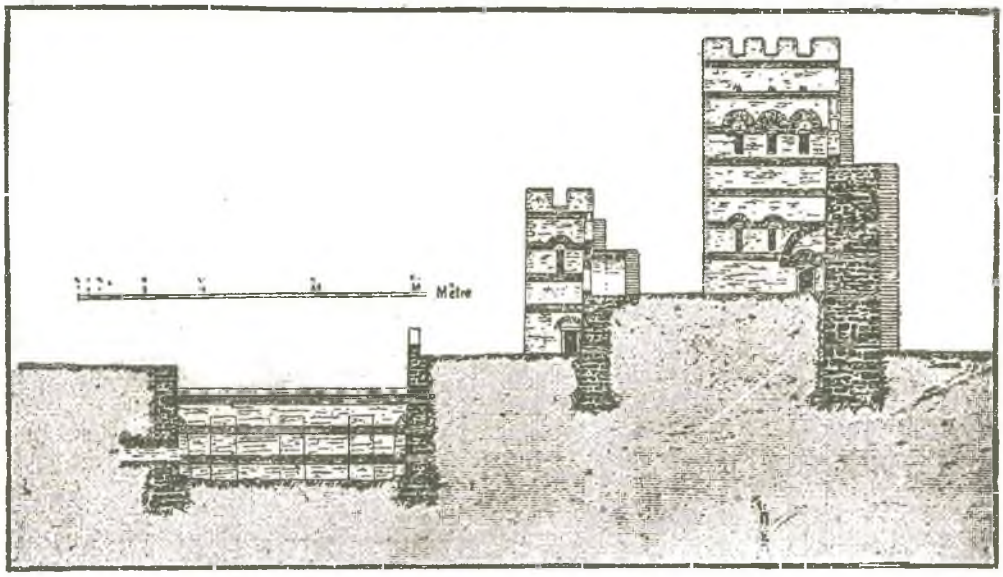

Milican'ın eserinden alınan ve Bizans surlarının İkinci Teodos kısmının bir kesitini gösteren bu krokide solda hendek, ortada İkinci sur ve kuleleri, sağda da üçüncü sur ve kuleleri gösterilmektedir.

pılmıştı. İç surlardan 15.5 ilâ 19.5 metrelik bir aralıktan sonra dış surlar başlamaktaydı. İç surlardan daha alçak olan dış surların kalınlığı 4 metre, yükseklikleri de 8,5 metreydi. Dış surlarda 96 burç bulunmaktaydı. Dış surlardan itibaren 18.5 metrelik bir aralık sahadan sonra 18.60 eninde 6-7 metre derinliğinde bir hendek uzanmakta ve gerektiği zaman bunun içerisi su ile doldurulmaktaydı. Hendeğin dış sura bakan tarafında 2 metre yüksekliğinde bir müdafaa duvarı mevcuttu.

İstanbul kara surlarının Tekfur Sarayından Haliç'e inen kısmı tek sıralıydı. Yalnız önünde bir hendek mevcuttu. Burada arazi Haliç'e doğru dik bir şekilde indiğinden arazi vaziyeti müdafaayı kendiliğinden kolaylaştırmaktaydı. Maamafih bu taraftaki burçlar hayli kuvvetli ve daha yüksekti. İmparatorların ikamet ettikleri Blaherna (Vlakerna) sarayının ve kilisesinin bulunduğu saha, dahilî bir surla şehirden ayrılmıştı.

Kara surlarından başka Marmara ve Haliç kıyılarını çeviren surlar da mevcuttu. İstanbul surlarının en zayıf yeri, on metre yüksekliğinde tek bir duvar teşkil eden Haliç surlarıydı. Beş kilometre tutan Haliç surlarında yüzon kule mevcuttu. Haliç surlariyle deniz arasında dar bir saha vardı.

Surların muhtelif yerlerinde büyüklü küçüklü bir takım kapılar vardı. Bunların en mühimleri Teodosius surları tarafına isabet eden kısmındaydı. Teodosius surlarındaki en meşhur büyük kapılar, Yaldızlı Kapı (Yedikule Kapısı), Silivrikapı, Mevlevihanekapı, Topkapı (Sen Romen kapısı), Edirnekapı olmak üzere beş tane idi. Bu kapılar şehrin dışarı ile irtibatını temin için daima açık bırakılırdı. Bunlardan sonra ikinci derecede ehemmiyeti bulunan 6 tane de askerî kapı vardı. Harb zamanında büyük kapılar kapatılır, askerlerin dışarı ile irtibatı sadece askerî kapılar vasıtasiyle olurdu.

Deniz kenarını çevreliyen surlarda kapıların sayısı daha fazlaydı. Sekiz kilometre kadar uzunluğu olan ve üzerinde 188 burcu bulunan Marmara surlarında sekiz kapı, beş kilometre uzunluğundaki Haliç surlarında ise ondört kapı mevcuttu.

Haliç'in önüne gerilen zincir

Kara tarafını iki kat sur bir müdafaa hendeği ile emniyete almış olan Bizans imparatorluğu deniz tarafından da emniyette bulunmak için Haliç'in ağzını bir zincirle kapatmıştı. Haliç önüne gerilen zincir hem Haliç içindeki donanmayı tehlikeden koruyor, hem de diğerlerine nisbetle hayli zayıf olan Bizans surlarının hücuma uğramasına mâni oluyordu. Eski gemiler ve varillerin kalın bir zincirle bağlanması suretiyle meydana getirilen mânianın bir ucu, Galata tarafında Mumhane burnunun bulunduğu mahalde Galata surlarının içindeki Hristos kulesi burcunda, diğer ucu da şimdiki Sen Öjen (Epili Tu Ayiu Evyeniu) yani Yalı Köşkü civarında Manganon burcunda idi.

Galata'daki Ceneviz'lilerin düşmanı tarassut için yaptıkları meşhur kule'nin birkaç asır evelki hali

İşte bu sayede Bizans, kendisinden daha fazla sayıdaki kuvvetlere uzun müddet mukavemet edebilme imkânına malik bulunuyordu.

Bizans müdafaa kuvvetlerinin tevzii

İstanbul'u müdafaa eden kuvvetlerin ve onların başında bulunan kumandanların tevziine ait bilgileri Nikola Barbaro, Françes ve Piskopos Leonardo'nun eser ve vekayinamelerinde bulmak mümkündür. Maamafih, gerek bunların, gerekse İstanbul muhasarasına ait bilgi veren başka kaynakların, İstanbul müdafilerinin yerleri hakkındaki kayıtlarında farklı noktalar mevcuttur. Fakat müdafaanın devamı sırasında bazı birliklerle kumandanların yerlerinin değişmiş olabileceğini gözönünde bulundurmak da lâzımdır.

İstanbul müdafaasına Bizans Rumlarından başka yabancı kuvvetlerin de katıldığı yukarıda söylenmişti. Müdafaa kuvvetlerinin başında bunlardan bir hayli kumandan görülür ki, bu vaziyet, yabancıların İstanbul müdafaasında hayli rol oynadıklarına işarettir.

Muhasaranın başladığı 6 nisan 1453 te İmparator Konstantin Dragazes umumî karargâhını Bayrampaşa deresi vadisinde, yani Topkapı ile Edirnekapı arasındaki bölümde ve Edirnekapı'ya yakın askerî kapılardan birisine yerleştirdi. İstanbul müdafaasında büyük bir rol oynamış olan Cenevizli Giustiniani bidayette Eğrikapı mıntakasında kumandayı ele aldıysa da, bilâhare en fazla tazyike mâruz kalan Topkapı bölümüne geldi ve imparatorla birlikte muhasaranın sonuna kadar müdafaayı buradan idare etti. İmparatorun umumî karargâh ittihaz ettiği bölümde kumandası altında üçbin seçme asker mevcuttu. Konstantin buradan sağa sola atı ile gidip geliyordu. Giustiniani'nin beraberinde getirdiği ve dörtyüz tanesi zırhlı olmak üzere yediyüz kişilik muharip kuvveti de yanındaydı. Böylece, Türk hücumlarının en fazla toplandığı Topkapı ile Edirnekapı arası Giustiniani ve imparator tarafından tutulmuş oluyordu.

Edirnekapı'dan Tekfur Sarayı'na kadar olan kısımda Pol, Antuvan ve Trovalo adındaki üç kardeşin kumandasında ve bunların bizzat kendi paraları ile teçhiz ettikleri bir İtalyan müfrezesi vardı. Tekfur Sarayı'ndan Egrikapı'ya kadar uzanan bölümde de kumandanlık vazifesini Venedikli Teodor Dökaristos ile Jan Grant adında bir Alman mühendisi deruhte etmekteydi. Bu Alman mühendisi, Türklerin, lâğımlarının yerini keşfetmede mühim rol oynıyacaktır. Vlaherna sarayı mıntakası da Venedik balyosuna (elçisine) verildi. Sakızlı Piskopos Leonardo ile bir kaç Cenevizli kumandan da Vlaherna sarayı önlerinden itibaren Haliç boyunca uzanan surların mühim kısmının müdafaası ile mükellefti. İmparatorun sol cenahına isabet eden kıs-

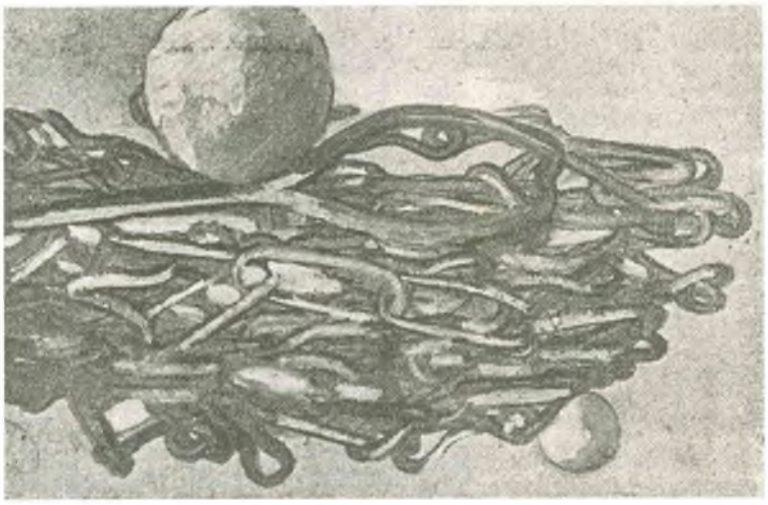

Muhasarada Halic'i kapamak için kullanılan zincirlerden bir kısmı (Askerî müzemizdedir)

Fatih'in Bellini tarafından yapılmış portresi (aslı British Museum'da)

(Mufassal Osmanlı Tarihi Tablosu No. 9)

ma gelince: Silivrikapı mıntakası üç kumandanın idaresinde. Yaldızlı kapı mıntakası Venedikli Kataren Kontarini ile Bizanslı Andronik Kantakuzen idaresindeydi. Bunlar bütün Marmara surlarının müdafaasiyle de mükellefti. Sarayburnu mıntakasındaki bir burçtan Haliç'i kapıyan zincirin başlangıcına yakın bir noktaya kadar olan sahadaki müdafilerin kumandanı da Venedik kadırgalarının kaptanı Gabriel Trevizan idi.

İstanbul muhasarası başlamadan önce de ismi çok işitilen Kardinal İsidoros, Ayvansaray - Balat mıntakasının müdafaasında vazife aldı. Ayrıca yine bu Kardinale Sarayburnu mıntakasın - daki bir kısım kuvvetlerin başında da rastlanmaktadır. Bizans'ın meşhur şahsiyetlerinden Grandük Notaras ise, bazı kaynaklara göre Fener bölgesinin müdafaasında vazife almış bulunuyor, bazılarına göre de Sen Apotr kilisesi civarına yerleştirilen ihtiyat kuvvetlerinin kumandanlığını ediyordu.

İstanbul müdafaasına asker ve sivillerden başka papazlar da iştirak et - mekteydi. Marmara surlarının Samatya'nın batısında kalan bölümü üzerinde bir millik bir parçayı topluca bir papaz grupu müdafaa etmekteydi. Bu papaz grupunun bulunduğu kısımda Osmanlı şehzadesi Orhan da vazife al - mıştı. Bizans ve Lâtin kaynaklarına göre şehzade Orhan'ın maiyetinde ücretli Türk askerlerinden ibaret ufak bir müfreze de vardı.

Muhasara ve fetih

Bizans imparatorluğunun merkezi eşsiz belde İstanbul'u zapta azmeden İkinci Mehmet bütün hazırlıklarını bitirdikten sonra 23 mart 1453 cuma günü emretmiş, diğer askerlerin de ertesi gün muharebeye hazır olmalarını bildirmişti. Bu sebeple, İstanbul önüne gelindiği gün muharebe vaziyeti almak

Bizans imparatorlarının yazlık ve av sarayı Vlakerna = Tekfur sarayı, Burası Halice inen surlar üzerindedir (Bu resim Allom'dan alınmıştır; bir buçuk asır evvelki halidir)

İstanbul surları

(İlâve : 58)

★

İstanbul şehrini Roma İmparatorluğunun ikinci merkezi haline getiren İmparator Birinci Kostantin'den evvel mevcut olan surların yeri katî olarak maalesef belli değildir. Yalnız Kostantin'in şehri büyülterek beş tepeyi sur dahiline aldığı malûmdur. Bundan da, eski surların çok daha küçük bir sahayı çevrelediği istidlâl olunabilir.

Büyük (Birinci) Kostantin'in milâttan evvel 330 yılında açılış törenini yaptığı ve Yeni Roma adını verdiği İstanbul'un o zamanki surları Samatya civarından başlayarak Bayrampaşa ve Yenibahçe deresinden geçip Fatih'e varıyor ve oradan Unkapanı'na iniyordu. Bu surlardan bazı kalıntılar hâlâ mevcuttur. Şehir, İkinci Teodosyos (408-450) devrine kadar bu surlarla muhafaza edilmiştir. Onun zamanında yeniden şehri büyültmek ihtiyacı hissedildi. Zira, surların dışında bir çok mahalleler kurulmuş ve buraları kalabalıklaşmıştı. Bir tehlike zamanında ise, buraya oturanları korumağa imkân yoktu. Bunun üzerine İstanbul Valisi Antemiyos 412 yılında ilk defa olarak Marmara kıyısından başlayıp Vlâkerna sarayı manzumesinden Porfirogenet köşküne (bugün harabesi bulunan Tekfur sarayı) kadar uzayan suru yaptırdı. Bu sur, zelzele yüzünden haraboldığu için 447 yılında Siros Kostantin adlı vali tarafından tamir edilip ön tarafına ikinci kat bir sur ve hendek duvarı daha ilâve ve Haliç'e kadar temdit olundu. Bugün mevcut olan surlar, işte bunların bakıyesidir.

Vlâkerna, daha ziyade yazlık bir saray, bir sarfiye yeri idi. Ava giden imparatorlar, burada oturur ve dinlenirlerdi. İkinci Teodosyos devrinde yapılan surlar sarayı ihata etmiyor ve şehrin dışında bırakıyordu. Nihayet İmparator Herakliyos (610 - 641) devrinde, 622 yılında bu saray manzumesini ve civarında kurulan mahalleleri şehrin içine alacak sur kısmı inşa edildi. Bunun üzerine, iç kısımda kalan Teodosyos surları yıktırıldı. Yalnız, bu son yapılan sur kısmı daha zayıftı. Nihayet, Beşinci Leon imparator olduğu yıl, yani 813 tarihinde bunun önüne bir sur daha inşa ettirdi. Üçüncü Romen (1028 -

→

1034) devrinde ise bu surlar tamir ve tecdid olundu.

Teodosyos surları vasatî olarak 4.80 metre kalınlığında ve 12 metre yüksekliğinde idi. 96 adet büyük burcu havîydi. Öndeki ikinci sıra surun vasatî kalınlığı ise 2 metre idi. Bunun da burçları 96 tane idi. İki surun arasında en dar yeri 15.5 ve en geniş yeri 19.5 metre olan bir saha vardı. Ön sıralardan sonra 2 metre kadar bir hendek duvarı ve bunun önünde hendekler bulunuyordu. Hendeklerin genişliği 19, derinliği 6 - 7 metre kadardı.

Tekfur sarayı ile Haliç arasında bulunan kısım, zamanla en müstahkem bölge haline gelmişti. Vlâkerna sarayı, dört sıra duvarla çevrilmişti. İlk iki sıra, saraydan başka Aya Petros ve Ayos Markos kiliselerini çevreliyordu. Bu surlar, Herakliyos tarafından inşa olunanlardır. Beşinci Leon'un inşa ettirdikleri, bunların haricinde kalan Aya Nikola ve Aya Priskos kiliselerini de ihata etmiştir.

Şehri çevreliyen ve umumî görünüşü üçken şeklinde olan surların hepsi onaltı kilometre uzunluğundadır. Muhtelif şekillerde dörtyüze yakın kule ile takviye olunmuştur. Bunların çoğu dört köşe, bazıları ise altı veya sekiz köşe, yahut yuvarlaktır. Kulelerde bir kaç kat mevcut olup bunlara merdivenlerle çıkılırdı. Bunlarda icabeden harb ve müdafaa âletleri muhafaza edilirdi.

Duvarlar, gerek zelzelelerin ve gerekse düşman ordularının hücumları dolayısiyle zaman zaman bir hayli harabolmuş ve yeniden tamir edilmiştir. En mühim tamir ise, bilhassa İmparator Teofil (829 - 842) devrinde yapılmış olandır. Bugünkü harap vaziyetlerine, en ziyade zelzeleler sebebolmuş bulunmaktadır.

Teodosyos surlarının Marmara denizine birleştiği yerde vaktiyle zafer tâkı vardı. Roma ananelerine ve kanunlarına göre silâhlı askerin şehre girmesi memnu bulunduğundan, zaferlerden sonra merasim burada yapılır ve zafer alayı bu tâkın altından geçerdi. Teodosyos surları ise, iki taraftan bu tâkla birleşmiştir.

→

→

Altın Kapı (Oreaporta veya Hrisoporta) diye anılırdı. Hâlen, Yedikule manzumesinin bir kısmıdır ve kapı örülüdür. Böyle bir zafer tâkı, Koska'da iken yıkılan Simkeşhane binasının bulunduğu yerde mevcuttu. Bunun da inşası sırasında şehrin dışında bulunması icabettiğine göre, Koştantin'den evvelki surların daha batıda bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu surların, Kumkapı hizasından başlayıp Gedikpaşadan geçerek Mahmutpaşa hizasından aşağıya indiği ve Eminönü'nde, Yeni Cami hizasında denize vardığı tahmin olunabilir. Nitekim, bu güzergâhta bazı kalıntılar mevcut olduğu gibi, Yeni Cami inşa olunurken temel hafriyatında böyle duvar emkazına rastlandığı malûmdur.

Haliç ve Marmara taraflarındaki surlar, kara tarafı gibi olmayıp birer kattır. Marmara kıyısındakilerin irtifaı daha yüksek ve kendileri daha metindir. Denebilir ki, surların en zayıf yeri Haliç kısmı idi. Zira, Haliç'in ağzını örten zincir düşman donanmalarının buraya girmesine mâni olduğu için, surların fazla müstahkem olmasına lüzum görülmemişti. Gerek Marmara ve gerekse Haliç surları, bir anda inşa edilmeyip zaman zaman ve kısım kısım yapılmış, dokuzuncu yüzyılda, İkinci Mihali zamanında ise esaslı surette tamir edilmiş, noksanları tamamlanmış ve tek bir sur manzumesi haline getirilmişlerdir.

İstanbul'un surlarında dışarıya açılan bir çok kapılar vardır. Bunların bir kısmı halkın şehre girip çıkabilmesi içindi ki, şehrin içindeki ana caddelerin ucundaydı. Önlerinde birer köprü vardı. Harb zamanlarında bu köprüler yıkılır ve kapılar örülürdü. Öbürleri ise askerî kapılar olup harbde iki tarafları kuvvetle müdafaa olunur, şehre imdat, erzak girebilmesi veya düşmana karşı çıkış yapılabilmesi için örülmezdi. Teodosyos surlarındaki kapılar eski Kostantin surlarındakilerle aynı isimleri taşırlardı. Esasen yeni surlar yapılır yapılmaz eskileri yıkılmamış, bir müddet muhafaza edilmiş ve zamanla ortadan kalkmışlardır.

İstanbul surlarının kapıları şunlardı:

1 — Orea Porto : Yaldızlı kapı. Eski zafer tâkı olup sonradan örülmüştür. Yedikule'nin dış tarafında olup Yedikule manzumesine açılırdı. İmparatorun ve ordunun resmî törenlerinde geçmesine mahsustu. Ahali buradan geçemezdi. Bu kapıdan başlayan cadde Ayasofya'ya kadar varırdı. Bunun yanında küçük yaldızlı kapı adıyla halka mahsus diğer bir kapı vardı.

→

→

2 — Pentapiryipili: Yedikule kapısı. Bu gün mevcut olan Yedikule kapısıdır.

3 — Peganapili: Silivri kapı.

4 — Melandisiyapili: Mevlevihane kapısı (Bugünkü adiyle Mevlânekapı). Bir adı da Rekiyum kapısıdır. Bizans'ın kırmızı tümeni tarafından muhafaza edildiği için Kırmızı Tümen Kapısı da denirdi.

5 — Ayos Romanos: Topkapı. Fetihte büyük top bunun karşısına tâbiye edildiği için Türkler tarafından böyle anılmıştır.

6 — Aya Kiryaki: Sulukule kapısı. Bugün örülüdür. Vaktiyle Avarlar şehre buradan girdikleri için Avarlar Kapısı diye de anılmıştır.

7 — Harisi veya Miryandri yahut Polyandri kapısı: Bugünkü Edirnekapısı.

8 — Kostantin kapısı: Bugün örülüdür. Tekfur sarayının yanında, surun köşesinden kırk adım kadar güneydedir.

9 — Kerkoporta: Canbazhane kapısı. Küçük bir kapıdır. Muhasara esnasında açık kaldığı için Türklerin şehre girmesinitemin ettiği uydurulmuş ve böylece Türk zaferi küçültülmek istenmiştir.

10 — Kaligarya veya Ayos Yanis kapısı: İğrikapı.

11 — Ksilina Porta: Ayvansaray kapısı.

12 — Ayos Kalinikos kapısı: Bizanslılar zamanında idam cezalarının infaz edildiği yerdi.

13 — Palati veya Kineyi kapısı: Balat kapısı. Bir adı da İmparator Kapısı: Vasilikoporta'dır.

14 — Fari kapısı: Fener kapısı. Haliç Feneri vaktiyle buradaydı. Yalnız bu noktada Haliç surları iki sıradır.

15 — Petri kapısı veya Sidro porta: Petri kapısı.

16 — Aya Teodosi kapısı: Eski Aya kapısı.

17 — Yeni Aya kapısı veya kısaca Ayakapı: Fetihten sonra Türkler tarafından açılmıştır.

18 — Potei kapısı: Cibali kapısı.

19 — Plateamesi veya Karina kapısı: Unkapanı kapısı.

20 — Dorongan kapısı: Odun kapısı.

→

nü Edirne'den hareket etti ve 5 nisanda İstanbul surları önüne vâsıl oldu. İstanbul civarına geldiği vakit Cebecibaşı'ya «Kapı halkına» silâh dağıtılması için fazla vakit kaybedilmedi. Zaten mühim silâhların nerelerde bulunacağına varıncaya kadar birliklerin yerlerini daha önceden plânlamış olan Sul-

→

21 — Zindan kapısı: Türkler tarafından açılmıştır.

22 — Peramatis kapısı: Balıkpazarı kapısı.

23 — Evreyki kapısı: Çıfıt veya Eminönü kapısı.

24 — Evyeni veya Neori kapısı: Bahçekapı.

25 — Ayavarvara kapısı: Topkapısı. Sarayburnu civarında idi.

26 — Mangan kapısı: Değirmenkapı.

27 — Ayos Lazaros kapısı: Buradan başlayan yol; şimdi Darphanenin bulunduğu meydana çıkardı.

28 — Palati Emperyal kapısı: Ahırkapı. Burası, eski imparatorlar sarayının kapısıydı.

29 — Çatladıkapı : Kadırga limanının doğu ağzındadır. 1532 zelzelesinde çatladığı için böyle anılmıştır.

→

→

30 — Kontoskali kapısı: Kadırga limanının batı ağzındaki kapı.

31 — Kesarion kapısı: Kumkapı.

32 — Vlanga kapısı: Lânga kapısı veya Yenikapı.

33 — Ayos Emilyanos kapısı: Yenikapı ile Etyemez arasındaydı.

34 — Psamatya kapısı: Samatya kapısı.

35 — Ayos Yanis kapısı: Narlıkapı.

Bibliyoğrafya : Arseven; Eski İstanbul. Feridun Dirimtekin; İstanbul'un muhasara ve zaptı. Dükas; Bizans tarihi. Lavisse ve Rambau; Histoire générale. Ed. Murald; Cronographie Byzantine. Ali Rıza Sağman; İstanbul surları hendeklerinde su bulunuyor muydu? Feridun Dirimtekin; İstanbul surları hendeklerinde su var mıydı? Mambury; İstanbul rehberi seyyahini. Evliya Çelebi; Seyahatname.

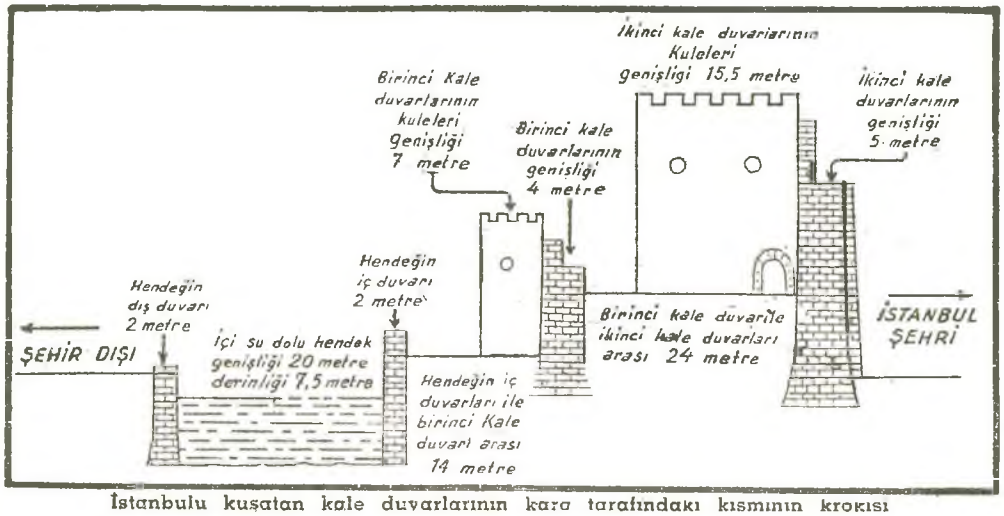

İstanbulu kuşatan kale duvarlarının kara tarafındaki kısmının krokisi

tan Mehmed'in, bunların mevkilerini aldırmak için fazla zaman kaybetmesine mahal yoktu.

İstanbul kara surlarının önünde mevki alan Türk ordusu iki kola ayrıldı. Sağ kol Topkapı'dan Yedikule'ye kadar olan kısmı, sol kol da Topkapı'dan Ayvansaray'a uzanan bölümü teşkil etmekteydi. Sağ kol kuvvetleri Anadolu askerlerinden mürekkep olup, yanında Mahmut Paşa da bulunduğu halde İshak Paşa'nın kumandasında, Rumeli askerlerinden ibaret sol kol da Dayı Karaca beyin kumandasındaydı. Padişah ise yanında kapıkulu askeri olduğu halde her iki kolun orta yerinde yani Topkapı ile Edirnekapı arasında yer aldı. Padişahın karargâh çadırı aşağı yukarı şimdiki Maltepe askerî hastahanesinin bulunduğu mevkie kuruldu.

Ordudan bir kısım kuvvet ayrılarak, Zağanos Paşa'nın emrinde olmak üzere Galata surlarının gerisine Beyoğlu ve Kasımpaşa sırtlarına yerleştirildi. Bir kısmı gayri muntazam askerlerden ibaret bulunan Zağanos Paşa grupunun vazifesi Galata Cenevizlilerini gözetlemek ve Galata burnundan Eyüp'e kadar Haliç'i kontrol altında tutmaktı.

İstanbul'u kuşatan kuvvetlerin sayısına dair kat'î bir rakam vermek hemen hemen mümkün değildir. Maamafih Zağanos Paşa grupu da dahil, Türk ordusunun umumî yekûnunun 150 bin kişi olması muhtemeldir. Bizans ve batı kaynakları Türk ordusu için 140 binden başlıyarak 300 bine kadar varan muhtelif rakamlar verirler. Osmanlı müverrihlerinde ise 70 binle 300 bin arası rakamlara rastlanır. Fakat son devir tarihçileri İstanbul'u kuşatan Türk ordusunun asker, gönüllü ve duacı da dahil olduğu halde 150 bin olmasını muhtemel görmektedir. Binaenaleyh biz de bu rakamı hakikate en yakın olarak kabul ettik .

Sultan Mehmet, kuşatma tertibatını alınca Mahmut Paşa'yı elçi olarak imparatora göndererek beyhude kan dökülmesine mâni olunmasını, bunun için şehrin teslimini istedi. İstanbul'un kuvvetli surlarına ve Avrupa'dan gelebilecek yardıma güvenen imparator Konstantin, padişahın teklifini reddetti. Cizyedar zâde Ahmet Bahaüddin'in eserinde görülen bir kayda nazaran ise, şehrin muhasara edildiğini gören imparator, Sultan Mehmed'e elçi yollıyarak «İstanbul kendisine bırakılmak şartiyle Bizans'a ait bütün kaleleri Osmanlı'lara terkedebileceğini ve vergi vermek suretiyle Türklere tabiiyet göstereceğini» bildirmiş ise de Sultan Mehmet İstanbul'un mutlaka teslimini istemiştir. Muhasaranın ilk gününde iki hükümdar arasında elçiler teatisi ile görüşmelerin vukuu kuvvetle muhtemeldir. Bu görüşmelerin daha ziyade Türklerin teklifte bulunması şeklinde cereyan etmiş olması ihtimali daha fazladır. Zaten mühim kaynaklar bu şekil üzerinde dururlar.

Netice itibariyle Sultan Mehmet görüşmelerden bir şey çıkmadığını görünce, tellâllar vasıtasiyle ordusuna kuşatmanın başladığını bildirdiğinden, 6 nisan 1453 cuma günü İstanbul muhasarası başladı. O gün Bizans için ölüm kalım mücadelesine girişlerinin, Türkler için de dünyanın en güzel beldesine sahibolmak üzere giriştikleri son mücadelenin ilk günüydü. İmparator Konstantin padişahın teslim teklifini reddederek memleketini müdafaaya karar verirken, köhne ve çürümüş Bizans'ın üzerine son şeref ışığını serpiyordu. Fakat artık Bizans'a ne imparator Konstantin'in kahramanca hareketleri, ne de onun gayretlerine iştirak eden müdafilerin can çekişircesine uğraşmaları yeni bir hayatiyet kazandıramazdı. Onun son sığınak yeri İstanbul'u yeni şan ve şereflere, şimdiye kadar erişemediği kudret ve ümrana surlar dışından içeriye girmiye azmetmiş ordunun mensup olduğu Türk milleti kavuşturabilirdi.

Mücadelenin başlaması

6 nisan günü Türk toplarının ateşlenmesiyle mücadele başladı. Yuvarlak taş gülleler fırlatan Türk topları Bizans surlarını sarsıp zedeliyor, mancınıklar taşlar fırlatıyor, okçular da surların mazgallarına mütemadiyen ok yağdırıyordu. İstanbul muhasarasında o zamana kadar bilinen silâhlardan hemen her çeşidine rastlanıyordu. Yalnız bunların bazılarının Türkler tarafından çok tekâmül ettirilmiş olduğu nazarı dikkati çekiyordu. Bilhassa Türklerin en

fazla geliştirdikleri silâh büyük toplardı. Muhasara kuleleri de İstanbul surlarının azamet ve kudretiyle mütenasip şekilde geliştirilmişti.

Türklerin toplarına mukabil Bizanslıların da topları vardı. Bizans topları, Türklerin büyük topluriyle kıyaslanamıyacak derecede zayıf tesirliydi. Bizanslılar harbin ilk günlerinde burçlar üzerine yerleştirdikleri bu topları kullandılarsa da, umdukları neticeyi elde edemediklerinden bilâhare top istimalinden vazgeçtiler. Bizanslıların surlardan sonra güvendikleri en mühim şey Rum ateşi (Feu Gregeois) idi. Rum ateşi, üzerine su döküldüğü zaman daha fazla tutuşan sıvı halde bir maddeydi. Düştüğü yeri yakan, ağaç gibi yanıcı şeyleri kolaylıkla ve çabucak tutuşturan bu madde ancak kum ve kirec gibi şeylerle söndürülebiliyordu. Bizanslılar, Türklerin surlara yanaştırdıkları ahşap kuleleri bu madde ile tutuşturuyordu. Toprak yuvarlaklar içine konularak uzaklara da atılabiliyordu. İşte, İstanbul muhasarasının uzamasına kuvvetli surlardan sonra gelmek üzere yardımı dokunan şey, bu yakıcı maddeydi. Surlar, Bizans'ı muhafaza ederken, bu madde de Türklerin surlara yanaşmasına imkân vermiyordu.

Muhasaranın başladığı 6 nisan günü Bizanslılar harb hilesi addettikleri bir şey yaptılar. Azak Denizinden gelip Haliç'e girmiş olan Venedik gemilerinin asker ve mürettebatını muntazam bir dizi haline sokarak dış surlar üzerinde yürüyüş yaptırdılar. İmparatorun maksadı, İstanbul müdafilerinin sayısının kabarık bulunduğu hissini uyandırmak ve ayrıca Türklerin Venediklilerle de düşman hale gelmekte olduklarına dikkati çekmekti. Halbuki İstanbul'u fethetmiye azmetmiş olan Sultan Mehmet, muhakkak ki müdafilerin sayısını çok iyi tahmin etmekteydi ve daha evvelceden her ihtimali iyice hesaplamış olması bakımından da böyle şeyden çekinecek zihniyette de değildi.

Türk topları surlarda gedikler açmaktaysa da buraları süratle Bizanslılar tarafından tamir edilmekteydi. Fakat İstanbul fethinin toplar sayesinde mümkün olabileceği gayet acıkça görüldüğünden bombardımana devam ediliyordu. İstanbul surları toplarla dövülürken Bizanslılar Haliç kısmına ehemmiyet vermeyi de ihmal etmediler. Haliç'in ağzına gerilen zincirin hemen arkasına en kuvvetli gemilerden dokuz tanesini sıraladılar. Gayet iyi şekilde silâhlandırılmış olan bu dokuz gemiden bir tanesi ikibin dörtyüz tonluk, diğerleri de altıyüz ile bin iki yüz ton arasıydı. Zincirin gerisine dizilen bu gemilerin arkasında da yine mücadeleye hazır başka gemiler vardı.

Türk topları muhasaranın birinci veyahut da ikinci gününde faaliyete geçmekle beraber, asıl müessir bombardıman 11 nisanda başladı. Aynı tarihte Macar ustası Orban'ın döktüğü top da surlar karşısına tâbiye edildi. Topkapı önüne yerleştirilen bu top ilk atışları sırasında parçalanarak dökücüsü Orban'ın da ölümüne sebeboldu. Maamafih her biri dörder topluk ondört batarya teşkil eden topların hepsi de aynı büyüklükte değildi. Bunların arasında büyük cüssede olanlarından üç tanesi Vlaherna sarayı karşısına, ücü Silivrikapı karşısına, iki tanesi Edirnekapı, dört büyük top da en zayıf kapı olan Topkapı (Sen Romen) karşısına yerleştirilmişti.

Türk donanmasının İstanbul önlerine g e l i ş i

12 nisan günü İstanbul Rumlarını korkutan bir hâdise cereyan etti. Bu hâdise, müsait bir rüzgârla Gelibolu'dan hareket etmiş olan donanmanın o gün İstanbul önlerine gelmesiydi. Tayfaların sevinç âvazeleri davul, trampet ve boru seslerine karışarak ilerliyen donanma dolayısiyle Bizanslılar yeni bir korkuya daha kapıldılar, fakat Anadolu kıyılarına yakın şekilde ilerliyerek Salıpazarı ile Beşiktaş arasında demir atan bu donanmayı surlar üzerinden titriyerek seyretmekten başka bir şey yapamadılar. Baltaoğlu Süleyman Beyin emrinde bulunan Türk donanmasının gemi sayısı hakkında muhtelif rakamlar verilmekte ve Frances'de bu rakam 420 ye kadar yükseltilmekteyse de son tetkiklerde muhasarayı günlük olarak not eden Barbaro esas alınarak gemilerin 147 parçadan ibaret olduğu kabul edilmektedir.

İstanbul muhasarasında iki tarafın vaziyetini gösterir kroki. (Beyaz gemiler Bizans, siyahlar Osmanlı donanmasını göstermektedir)

Osmanlı'ları İstanbul muhasarasında gösteren bu resmin aslı Paris'te Bibliothèque Nationale'dedir.

Donanmanın İstanbul önüne geliş tarihi hakkında bir çok kaynaklar ittifak etmekle beraber, Câfer Çelebi, donanmanın, muhasaranın başladığı gün İstanbul önünde bulunduğunu. Frances de donanmanın bir kısmının kara ordusiyle birlikte geldiğini, büyük kısmının da 15 nisanda İstanbul önünde göründüğünü yazarlar. Karadeniz kıyılarından gelen gemilerin muhasara ordusu için taş gülleler ve kereste taşıdığını hemen bütün kaynaklar yazdığına göre, Frances ile Câfer Çelebi, donanma hakkında bilgi verirken nakliye gemileriyle harb filosunu birbirine karıştırmış olmalıdır.

Türk donanmasının İstanbul önlerine gelişi dolayısiyle Bizanslılar korkup titremekte haklıydı. Çünkü Türkler şimdiye kadar şehri yalnızca kara tarafından kuşatmışlardı. Bir çok kuşatmalara mukavemet etmiş olan Bizans'ın denizden de sıkıştırılması onlar nazarında elbetet hayra alâmet değildi.

Macar elçisi Osmanlı karargâhında

İstanbul surlarına karşı bombardımanın başlamasından kısa bir müddet sonra, aşağı yukarı donanmanın İstanbul önlerine geldiği günlerde Osmanlı karargâhına Macar elçileri geldi. Macar kıral naibi Jan Hunyad'ın murahhası olan bu elçiler padişahı ziyaretle «Jan Hunyad'ın artık kıral naibi olmadığını, elindeki bütün yetkiyi genc kıral Viladislav (Ladislas) a terkettiğini, onun için 1451 senesinde imzalanmış olan Semendre mütarekesinin hükümden düştüğünü» bildirerek padişahın tuğrasını ihtiva eden belgeyi iade ederek, Jan Hunyad'ın imzasını taşıyan kâğıdı geri istediler.

Muhasaranın başladığı günlerde vâki olan bu hareket hiç şüphesiz Rumlar lehine bir teşebbüs mahiyetini taşımakta; icabında Macar ordusunun hücumunun mümkün olabileceği vehmini uyandırmak istemekteydi. Böyle manevî baskılarla Türkler üzerinde tesir yaratmak istiyen Macar teşebbüsünün, bilhassa sulhçu ve mülâyim siyaset cephesini temsil eden Çandarlı grupu üzerinde düşündürücü bir tesir icra etmiş olması muhtemeldir. Fakat harbin aynı şiddette devam etmesinden dolayı bu hareketin genç sultan üzerinde hiç bir tesir bırakmadığına inanmak lâzımdır.

İlk hücum

İstanbul muhasarasını anlatan Bizans ve batılı vekayinameciler 18 nisana kadar mücadelenin esasının bombardımana istinat ettiğini, dış surlar kenarında bir kaç ufak müsademeden başka ne karada, ne de denizde büyük bir hareket olmadığını kaydederler. Zaten Türk kaynaklarının verdiği bilgi de bunlara uygundur.

İstanbul fethinde evvelâ topçu kuvvetinin büyük rol oynıyacağını kestiren Sultan Mehmet, surlarda önemli yaralar açılıncıya kadar bombardımana devam etti. Büyük topların tâbiye edilmesinden sonra muazzam İstanbul surlarında hakikaten derin yaralar açılmıya başladı. Büyük topların doldurulup ateşe hazırlanması için iki saatlik

zaman harcanıyor, bunun için büyük toplar günde ancak altı yedi mermi (taş gülle) atabiliyordu. Ateş edilince fazlaca kızan namluyu zeytinyağına batırılmış paçavralarla soğutabilmek için hayli zaman harcanıyordu.

Türk toplarının müessir ateşleri karşısında nihayet dış surların dip taraflarında yıkıntılar meydana geldi. İki büyük, bir küçük burç yıkıldı. İç surlardan da iki burç yıkıldı. Buraları müdafaa edenler arasında zayiat meydana getirildi. Dış surların önündeki hendeklerin bir çok yerleri taş, toprak ve ağaçlarla da doldurulduğundan, genç hükümdar, Türk ordusuna hücum emrini verdi. Bu, kuşatmanın başladığındanberi yapılan ilk hücumdu. Nisanın 18 inde yapılan bu ilk hücum Likus (Bayrampaşa) vadisine tevcih edilmekteydi.

Türk hücumu güneşin batışiyle başlalayıp dört veya altı saat devam etti. Açılan gediklerden içeri dalmıya, uzun merdivenlerle surlardan aşılmıya çalışılırken, Türk askerlerinin Allah! Allah! nidaları ile harb naraları, davul, boru ve trampet seslerine karışıyor, tâ Asya kıyılarından duyulan bu sesler dolayısiyle surlar gerisindeki Bizanslılar titriyerek korkulu saatler geçiriyordu. Türk hücumu karşısında en fazla korkuya kapılanlardan biri imparator Konstantin'di. Zira o sırada imparatorun hüngür hüngür ağladığını hemen bütün Bizans müverrihleri ittifaken kaydederler. Bu kadar korku ve heyecana kapılan imparator, etrafı dolaşıyor, müdafilerin gayret ve beraberliği elden bırakmamalarını istiyordu. Kiliselerde kalan papas vesaire gibi din adamlarından başka herkes şehrin müdafaasına katılmıştı.

Bizanslıların ve bu arada bilhassa Giustiniani'nin canla başla çalışması sayesinde ilk hücum akim kaldı. Hücumun muvaffakiyetsizlikle neticelenmesi Türk ordugâhında üzüntü, Bizanslılar arasında da sevinç uyandırdı. Şehre girebilmek için surlarda daha büyük gedikler açılması ve Bizans'ın daha geniş çapta ve daha müthiş şekilde sıkıştırılması lüzumu ortaya çıktı.

İlk Türk hücumunu atlatan Bizanslılar dış surların tamirine daha şiddetle koyuldular. Açılan gedikler örülüyor, Türk toplarının şiddetini azaltabilmek için gedik yerlerine içi yün dolu çuvallar dolduruluyor veya asılıyor, büyük ağaç kirişlerden kafes gibi şeyler yapılarak içi taş ve yağlı çamurlarla doldurularak buralara yerleştiriliyordu. Gülleler yün dolu çuvallara ve yağlı çamurlara saplanınca tesiri hafiflediğinden surlar hafif zedelenmelerle kurtuluyordu.

İlk Türk hücumunun her iki taraf için ne kadar zayiata malolduğunu tesbit hayli güçtür. Zira her kaynak başka bir rakam vermektedir. Türklerin zayiatı ikiyüzle oniki bin, Bizanslılarınki sıfırla beşbin yediyüz arasında gösterildiğinden bunun doğrusunu tesbit elbette zordur.

Kritovulos'un kaydettiğine göre; surlara ilk hücümun yapıldığı gün veya onu ferdası gününde Türk donanması Haliçteki zincirin gerisine sıralanmış olan hıristiyan donanması üzerine bir hücum yapmışsa da, daha iri cüsseli ve yüksek güverteli hıristiyan donanması Türk hücumunu defetmeye muvaffak olmuştur. Fakat, başka kaynakların sarahatle belirtmedikleri bu hâdisenin sıhhat derecesini tespit edebilmek biraz güçtür.

Adaların zaptı

Kara tarafından surlara hücum yapıldığı gün donanma da boş durmıyarak adaların işgaline teşebbüş etti. Donanma kumandanı Baltaoğlu Süleyman Bey, gemilerin mühim bir kısmını Haliç zinciri önünde bırakıp diğer parçası ile Kızıl adalar önüne geldi. Büyükada, Heybeli, Burgaz ve Kınalıada'dan ibaret olan bu adalar arasında yalnızca Büyükada (Prinkipos) nın kuvvetli bir kalesi mevcuttu. Bu, Bizans İmparatorları hanedanına mensup nice prens veya prensesin hapsedildiği ve onlara menfa yeri vazifesini gören manastırın etrafını çevirip koruyan kale idi.

Büyükadanın müstahkem kalesini halk ile zırhlı otuz asker müdafaa etmekteydi. Baltaoğlu önce kaleyi toplarla dövüp hasara uğrattı. Buna rağmen müdafilerin teslim olmadığını görünce, duvarların etrafına ağaçlar ve çalıçırpı

yığdırıp üzerine zift ve kükürt döktürerek bunları ateşledi. Alevler mazgalların üstüne kadar yükselince içerdekiler teslim oldu. Baltaoğlu, halkı esir askerleri de idam etti.

20 Nisan deniz muharebesi

Muhasaranın başladığından beri denizlerde faaliyet pek görülmemişti. Hıristiyan donanması Haliçte silâh elde bekliyor, Türk donanması da Salıpazarı ile Beşiktaş önlerinde demirli bulunuyordu. 20 Nisan günü Bizans'a yardım için gemilerin gelmekte olduğu padişaha bildirildi. Gelibolu'da bulunanlar gemilerin boğazdan geçtiğini görünce, Sultan Mehmed'e bir ulak göndermişlerdi. Bu ulak Osmanlı karargâhına ulaştığı sırada gemiler de ufukta belirmiş bulunuyordu. O sırada saat takriben sabahın onunu göstermekteydi.

Kritovulos ile Dukas'ın, Sultan Mehmed'e hıristiyan gemilerin muvasalatı haberi ulaştığı zaman başlıca ümerası ile birlikte ordunun karagâhı ile donanma arasındaki uzun mesafeyi dört nala katettiğine ve Baltaoğlu Süleyman Beye emirler verdiğine dair ifadelerine bakılırsa; padişahın Galata surlarının dışında kalan Tophane kıyısına geldiğini tahmin etmek icabediyor.

Deniz muharebesini sonuna kadar surlar üzerinden seyrettiğini ve hatta padişahın atını denize sürdüğünü gördüğünü söyliyen Frances'in ifadesi de bu tahmine kuvvet vermektedir.

Bizans ve Lâtin kaynaklarının bu deniz muharebesini uzun uzun anlatmalarına, hatta hâdiseyi kendi yönlerinden mübalâğalandırmalarına mukabil Türk kaynaklarının bundan ya hiç bahsetmemeleri veyahut da birkaç satırla geçiştirivermeleri bazı hususlarda kesin hükme varmayı güçleştirmektedir. Türk müverrihlerinden Kemal Paşazade'nin

İstanbul'da ilk deniz muharebesi (Ricaut'nun Almanca nüshasından)

«Tarih-i feth-i Konstantiniye», Dursun Beyin «Tarih-i Ebül-feth», Câfer Çelebi'nin «Mahruse-i İstanbul Fetihnâmesi» gibi eserlerinden ise Sultan Mehmed' in deniz muharebesini Zeytinburnu taraflarından seyretmiş olabileceği neticesini çıkarmak icabediyor.

Gelen gemilerin üç tanesi Ceneviz, bir tanesi de onlara Mora veyahut da Sakızdan katılmış olan Bizans gemisiydi. İçleri yiyecek, mühimmat ve askerle doluydu. Şiddetli esen lodostan istifade ederek pupa yelken ilerliyen bu gemileri Türk donanmasının nöbetçi gemileriyle bir kısım parçaları karşılıyarak muharebeye tutuştu. İlk çarpışma her iki tarafın oklar ve gülleler atması şeklinde cereyan etti. Türk gemilerine nisbetle iri cüsseli ve yüksek bordalı olan düşman gemileri lodostan faydalanmakta devam ediyor ve savaşa rağmen ilerlemiye çalışıyordu. Türk kaynaklarından muharebeyi basit gösterenler bulunmakla beraber, Dursun Bey gibi «hazır bulunan gemilerle kapudan Baltaoğlu Süleyman Bey ol devlere karşu varup çıktı, ceng-i azîm etti, amma zafer müyesser olmadı» sözleriyle muharebenin şiddetine işaret edenler de vardır. Maamafih muharebenin şiddetle cereyanı hususunda bütün Bizans ve Lâtin kaynakları müttefiktir. Zaten, padişah deniz kıyısına geldiğine ve donanma kumandanına şiddetli emirler verdiğine göre çarpışmaların şiddetli cereyan etmiş olması lâzımdır.

Muharebenin esas şiddetli kısmı Sarayburnu civarında cereyan etti. Hıristiyan kaynaklara göre, bu sırada rüzgâr kesilmiş, fakat gemiler akıntı ve dalgaların tesiriyle Sarayburnu önlerine kadar ilerlemiş bulunuyordu. Bir aralık Baltaoğlu'nun içinde bulunduğu geminin ön kısmı hıristiyan gemilerinden birisinin arka tarafına saplandı. Türk donanmasının diğer gemileri de ötekilerin etrafına yaklaştı. İşte bu sırada mızraklar, kesici silâhlarla vuruşuldu. Türk denizcileri yüksek bordalı hıristiyan gemilerine çıkmak isterken elleri kesiliyor, makaralarla inip çıkan taşlar başlarına indiriliyor, mızraklar yukarıdan aşağıya doğru uzatılıp saplanıyordu. İlk defa galip gelineceğinden emin olan padişah, harbin aleyhimize inkişafına şahit olunca müthiş bir hışımla atını denize sürdü. Bindiği küheylânın ağzından köpükler saçılırken, fevkalâde sinirlenen ve kaftanının etekleri ıslanıncaya kadar suya giren padişah, Baltaoğlu'na bağırarak şiddetli emirler veriyordu. Muharebeyi surlar üzerinden seyrettiğini söyliyen Frânçes bu sırada çarpışan gemilerin kıyıya bir taş atımı kadar yakın yerde bulunduğunu bildirir.

Savaş böyle şiddetle devam ederken yeniden esmiye başlıyan lodos hıristiyan gemilerin yelkenlerini yine son haddine kadar şişirdi. Onlar da bundan istifade ederek Türk gemileri arasından sıyrılıp halice ilerledi. O sırada zincir aşağı indirildiğinden hıristiyan gemileri de halice girdi.

Dört hıristiyan gemisiyle ondan kat kat fazla sayıdaki Türk donanması arasında vaki bu çarpışma üç saat sürmüştü. Kritovulos bu mücadele neticesinde Türklerin yüzü mütecaviz ölü, üç yüzü mütecaviz yaralı, Lâtinlerin ise yirmi iki ölü, birçok yaralı verdiğini söyler.

Dört parçadan ibaret hıristiyan gemisi çarpışa çarpışa halice girmiye muvaffak olduğuna göre, galibiyetin onlarda, mağlûbiyetin Türklerde kaldığı aşikârdır. Üç Ceneviz ve bir Bizans gemisinin muvaffakiyetini sağlıyan âmil: Gemilerin büyüklüğü ve bunlara hücum eden Türklere karşı daha yüksekten muharebe etme imkânına sahip olmaları, yani yüksek bordalı gemilerin Türkler karşısında âdeta sura benzer üstünlük sağlamasıdır. Rüzgârın onlar lehine oluşunu, askerlerinin kâmilen zırhlı bulunuşunu, Rum ateşine malikiyetlerini ve nihayet usta gemiciler elinde iyi idare edilişlerini de şüphesiz buna ilâve etmek gerekir. Kürekle hareket eden Türk gemileri ihtimal ki pek fazla sayıda ve belki de intizamsız şekilde bunların etrafını sardığından manevra kabiliyetinden mahrum vaziyete de düşmüş bulunabilirler. Bütün bu âmillerin yanında çarpışmalar sırasında gereken gayretin gösterilmemiş olduğu da düşünülebilir. Nitekim Topkapı Sarayı müzesi arşivinde 5584 numaraya kayıtlı bulunan ve o zaman padişaha sunulmuş bir arîzadan ibaret olan bir vesikada gayret göster-

Fatih, ilk deniz muharebesinde Baltaoğluna sahilden emirler verirken (Bir Yunanlı ressamın eseridir.)

miyenlerin araştırılıp şiddetle cezalandırılmaları lâzımgeldiği dercedilmektedir.

Bu mağlûbiyet dolayısiyle genç hükümdar pek fazla kızıp üzüldüğü için, mağlûbiyetin müsebbibi saydığı Baltaoğlu Süleyman Beyi azlederek, Hamza Beyi donanma kumandanlığına getirdi. Baltaoğlu'nun azline dair muhtelif kaynaklar çeşit çeşit şeyler yazarlar. Franças, genç padişahın Süleyman Beyi öldürmeyi bile düşündüğünü; Dukas, padişahın Süleyman Beye altun bir değnekle, yüz sopa vurduğunu kaydeder. Donanma kumandanını yanına çağırarak onu gevşek davranmakla itham ettiği sırada, Baltaoğlu'nun bir ok isabetiyle çıkan gözünü padişaha göstererek, onun gazabını hafiflettiğini bildiren kaynaklar da mevcuttur.

Padişahın topladığı mecliste yapılan müzakere

20 nisan deniz mağlûbiyetinin Bizansta büyük bir sevinç ve ümit, Türklerde ise hayli üzüntü yarattığı anlaşılmaktadır. Bu üzüntü Dursun Beyde «bu hâdise ehl-i islâm arasına fütûr ve perişanî saldı» cümlesinde; Tâci Beyzâde Câfer Çelebide de asker için «fırka fırka oldular» kelimelerinde ifadesini bulmaktadır.

Yukarda Topkapı Sarayı arşivinde bulunduğunu bahsettiğimiz vesikada; hâdisenin mesulleri araştırılıp cezalandırılmadığı taktirde başka zamanlarda da ayni ihmalin gösterileceğinden bahsedilmekte, meselâ hendeklerin doldurulması icabettiği taktirde bu gibilerin yine işi mühimsemiyeceklerine işaret edilerek, padişahın sert ve enerjik davranması tavsiye olunmaktadır. Demek ki 20 nisan hâdisesi Osmanlı ordugâhında bir huzursuzluk âmili olmuştur. İhtimal asıl huzursuzluk Osmanlı ümerasının bir kısmında daha fazla görülmüş olmalı ki padişah bunu önlemek üzere bütün vezirlerin ve kumandanların katıldığı bir divan toplamak mecburiyetini hissetti.

Bu toplantıda; sulh siyasetini müdafaa eden Çandarlı Halil Paşa ve ona tâbi olanlar, işler kötüye gitmeden ve Avrupadan daha fazla yardım gelmeden imparatorla müzakerelere girişilmesi ve netice itibariyle muhasaranın kaldırılması fikrini ortaya attılar. 18 nisanda yapılan umumî hücumdan bir netice elde edilemediğine ve bundan iki gün sonra da donanma kendisinden beklenen başarıyı sağlıyamadığına göre, İstanbul'un zaptı gibi büyük işe teşebbüs etmiş bulunan genç padişahın durumu bu toplantıda şüphesiz hayli nazik bir manzara arzetmiş olmalıdır. Maamafih bu toplantıda da büyük işe teşebbüs ederken de onu destekliyenler yine desteklemekte devam ettiler. Halil Paşa'nın rakibi ve fetih fikrinin müdafii Zağanos Paşa harbe devam fikrini müdafaada sebat etti. Zaganos Paşa gibi ayni görüşe sahip olan Şahabeddin Şahin Paşa, yaşlı ve tecrübeli akıncı beyi Koca Turahan Bey, Akşemseddin ve Sultanın hocası Ahmet Güranî'nin konuşma ve gayretleriyle bedbin hava dağıtıldı. Savaşa devam azmi yenilendi ve neticede herkeste yeniden bir gayret ve kuvvet görüldü. Böylce kuşatma sırasında beliren

İlk deniz muharebesinde Fatih'in kızarak Baltaoğluna emirler vermesini tasvir eder bu resimlerden aşağıdaki Münif Fehim'in ve yukarıdaki de Hasan Rıza'nın eseridir.

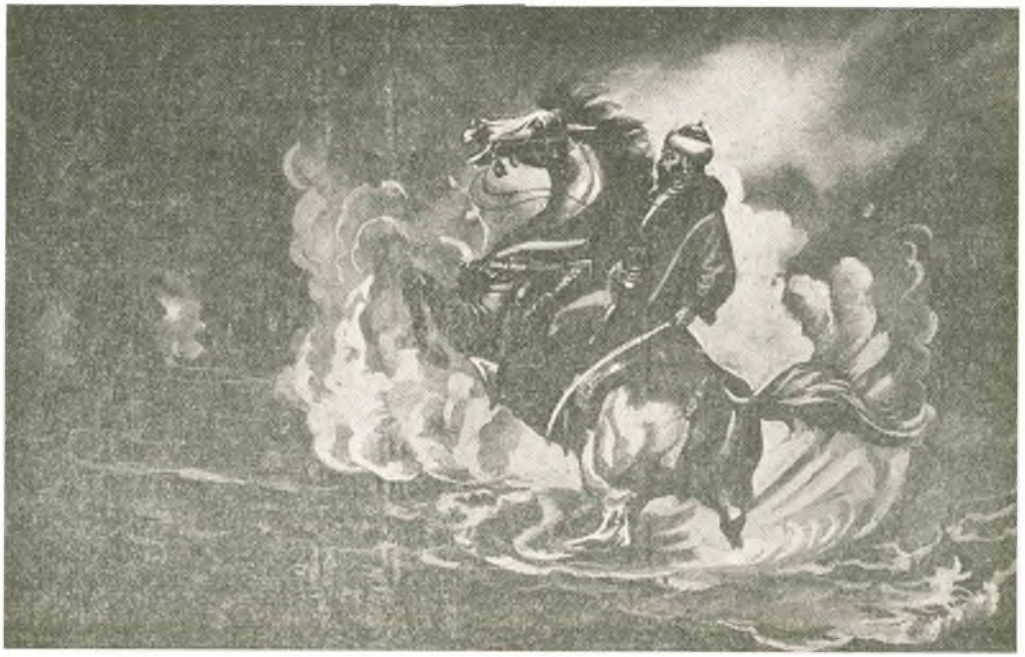

ilk buhran sür'atle atlatılmış oldu. Toplantıda harbe devamı şiddetle müdafaa edenler, teşçi edici sözlerle askerin cesaretini yükselttiler. Nitekim 21 nisanda surlara karşı top ateşi şiddetlendirildi ve Topkapı yakınında büyük bir kule yıkıldı. 22 nisanda donanmanın halice indirilmesini de bir bakıma 20 nisan deniz hâdisesine bir cevap telâkki etmek mümkündür.

Gemilerin karadan çekilerek halice indirilmesi

20 nisan deniz mağlûbiyetinin genç sultanı fazla üzdüğünü hemen bütün Bizans ve Lâtin kaynakları belirtmeye çalışır. Bu kaynaklar arasında sultanın fazla asabiyet yüzünden 20 nisanı 21 nisana bağlıyan geceyi uykusuz geçirdiğini söyliyenler dahi vardır. 20 nisan hâdisesinin padişahı fazlaca üzdüğü muhakkaktır. Fakat bu hâdise padişahın ümitsizlik ve şaşkınlığa kapılmasına değil bil'akis yeni ve fevkalâde tedbirler almasına sebep oldu. Bu harikulâde yeni tedbir, gemilerin karadan çekilerek halice indirilmesidir. İstanbul'un muhasara ve fethinden bahseden hemen bütün kaynakların, gemilerin karadan çekilmesi fikrinin 20 nisandan sonra doğduğuna işaret etmelerine rağmen, işin maddî tarafı gözönüne getirilince, daha önce hazırlanan bir projenin 20 nisandan sonra tatbik edilmiş olabileceği kanaati uyanmaktadır. Zira, gemilerin geçirildiği güzergâhın tayini, arazinin çukur yerlerinin doldurulup tümseklerinin kazılması, güzergâha rastlıyan ağaçların kesilmesi, gemileri kaydırmaya veya çekmiye yarıyan vasıtaların hazırlanabilmesi için bir iki günden daha fazla zaman harcanması lâzımgelir. Ancak, o devir kaynaklarının böyle bir hazırlıktan hiç bahsetmeyişlerine, Galatalıların dikkatlerinin başka tarafa çekilmesi için alınan tedbirlerin 21 nisana inhisar edişine de bakılarak, sadece güzergâhın tayiniyle, vasıtaların hazırlanmasının 20 nisandan önce gizliden olabileceğine, asıl tatbikatın 20 nisandan sonra vukuuna hükmetmek gerekiyor.

Gemilerin karadan halice indirilmesi, sadece işin şekli bakımından azametli olmayıp sebep ve neticeleri bakımından da pek ehemmiyetlidir. Bu hâdise, genç hükümdarın askerî ve politik yönden olduğu kadar zekâsının pratik yönden de parlaklığına delildir.

Muhasara başlamadan önce İstanbul hakkında inceden inceye tetkikatta bulunan padişah, surların en zayıf tarafının haliç surları olduğunu biliyordu. İki katlı ve kuvvetli kara surlarının muhasaraya hayli dayanabileceği genç sultanın malûmuydu. 1204 yılında haçlıların İstanbul'a haliç tarafından girdiklerini de bilmekteydi. Kara surlarını döven toplarla haliç surları dövüldüğü taktirde bunların yıkılması daha kolaydı. Ayni zamanda İstanbul müdafilerinin bir kısmı haliç surlarında vazife alma zorunda kalacaklarından, kara surlarının müdafaa işleri personel bakımından ister istemez zayıflıyacaktı.

İstanbul muhasarası dolayısiyle Galata surlarının dış tarafına Zaganos Paşa emrindeki kuvvetler yerleştirilmekle beraber, Galata Cenevizlilerine dokunulmamıştı. Cenevizlilerle muhasamata girişmeyi doğru bulmayan padişah, bunların Galata'daki kolonilerine de ilişmiyordu. Galata Ceneviz kolonisi ise sözde bitaraf görünmekle beraber, haliç tarikiyle el altından Bizans'lılara yardımdan geri durmuyordu. O halde önündeki zincir dolayısiyle halice giremiyen Türk donanması, karadan halice indirilince:

a) İstanbul'un haliç tarafından da zorlanması imkân dahiline girecek.

b) Hıristiyan donanması iki taraftan kıskaç altına alınarak Türk'lerin İstanbul'u haliçten zorlamasına mâni olamıyacak.

c) Galata Ceneviz kolonisinin kontrolü tamamlanacağından bunların gizliden Bizans'a yardımları önlenecek.

d) Haliç surlarını müdafaa zarureti, kara surlarındaki müdafilerden bazılarının bu tarafa alınmalarına ve dolayısiyle kara surları personelinin çok az miktarda da olsa zayıflamasına sebep olacak.

e) Bütün bunların yanında Türk donanmasının halice girmesi Bizans'lılarda endişe yaratıp mâneviyatlarını sarsacaktı.

21 nisandaki faaliyet: Her türlü işini düşmanlara sezdirmeden yapmıya dikkat eden Sultan Mehmet gemilerin halice indirilmesinde de aynı itinayı gösterdi. 21 nisan günü Bizans'lıların Beyoğlu tarafında olup bitenlerden haberdar olmamaları için, kara surlarına karşı bombardımanı arttırdı. Ayni gün Hamza Bey emrindeki donanma da zencir üzerine müteaddit hücumlarda bulundu. Böylece Bizans'lıların bütün dikkatleri topçu bombardımanının ve donanma hücumunun yapıldığı sahaya toplandı.

Kara surlarının en şiddetle dövüldüğü Sen Romen kapısı (Topkapı) yakınında haricî surda mühim yıkıntılar meydana getirildi ve gayet önemli bir burc yıkıldı. Bombardımanın ve husule getirdiği tahribatın ehemmiyetine işaret eden Barbaro bu hususta «altı büyük toptan mürekkep bataryanın temerküz etmiş ateşi bu burcu o derece tahrip etmişti ki devrildiği zaman husule gelmiş olan gayet geniş gedikten hücum edilmesi mümkündü. Lâkin, hazreti padişah o gün orada hazır değildi.» dedikten sonra Bizans'ın geçirdiği korkuyu şu cümle ile anlatır: «O gün, bütün şehri, hatta bütün filoyu dehşet istilâ eylediği ilk gün oldu. Zira o gün, Koca Türk'ün umumî hücuma kalkacağı endişesiyle kıvrandık. Bilâistisna hepimiz Türk sarıklarının şehre hâkim olduklarını görüyoruz zannediyorduk. O gün surun gayet büyük bir kısmı tahrip edilmişti ki, herkes, bu kadar az zamanda o derece güzel bir surun tahrip edilmiş olmasını düşünerek, herşeyin mahvolduğuna hükmetti.»

İsmi meçhul bir Moskova'lının eseri olup «Slaven vekayinamesi» diye anılan eserde de surlarda yapılan tahribat anlatıldıktan sonra Barbaro'yu takviye eden şu satırlara rastlanmaktadır: «Eğer Cenabı Hak bugüne nihayet vermemiş

Osmanlı donanmasının Halic'e indirilmesi.
(İkinci Abdülhamid'in ressamı İtalyan Zonaro'nun meşhur tablosu)

Gemilerin Halic'e indirilmesi (Bir Yunan'lı ressamın eseri)

olsaydı, o zaman şehir sukut etmiş olacaktı. Zira muhasırların hepsi mecalsiz düşmüştü. Sular kararınca Türkler ordugâhlarına çekildiler; muhasırlara gelince, yorgun ve bitap halde bulundukları yerde toprak üzerine kıvrıldılar.»

Yirmi ve bilhassa yirmi bir nisan günü kara surları şiddetle dövülürken, Galata surları dışındaki tepelere yerleştirilen toplarla haliçteki Lâtin ve Bizans gemileri de bombardıman edildi. Galata Ceneviz'lilerinin dışarda olup bitenlerden haberdar olmamaları için girişilen bu bombardıman sırasında gemilerden birisinin üzerine düşen gülle gemiyi parçalayıp derhal sulara gömülmesine sebep oldu. Hıristiyan gemicileri korku ve heyecana kapıldıysa da kendilerini çabuk toplıyarak zencir gerisindeki gemilerini yüksek Galata surlarının dibine çektiler. Böylece daha fazla zayiata uğramaktan kurtuldular.

20 nisan deniz muharebesinden sonra genç sultanın mühim bir icadına da temas etmek lâzımdır. Bu icat «havan topu»nun ortaya konmasıdır. Bizans tarihçisi Kritovulos havan topunun ne gibi şartlar altında ve nasıl yapıldığı hakkında epeyce izahat verir. Kritovulos'un anlattığı veçhile: Gemilere yapılan hücumun akim kalışı ve yatık mermi yollu toplarla haliçteki gemilere de birşey yapılamayışı karşısında Sultan Mehmet muhendislerini ve topçu ustalarını toplıyarak, limen methaline dizili gemileri toplarla batırmanın mümkün olup olmadığını sordu. Onlardan aldığı cevap menfiydi. Fakat genç hükümdarın bizzat tarifi üzerine dökülen ve mermi yoluna dik bir şekil verilen topla hıristiyan gemilerinden birini batırmak mümkün oldu. Bu, yeni icat havan topunun ilk nümunesidir.

Gemiler hangi yol ile ve nasıl halice indirildi: Türk, Lâtin ve Bizans kaynaklarının hepsi de Sultan Mehmed'in bu fevkalâde icraatından bahsetmekle beraber, gemilerin çekiliş yeri ile çekilişin

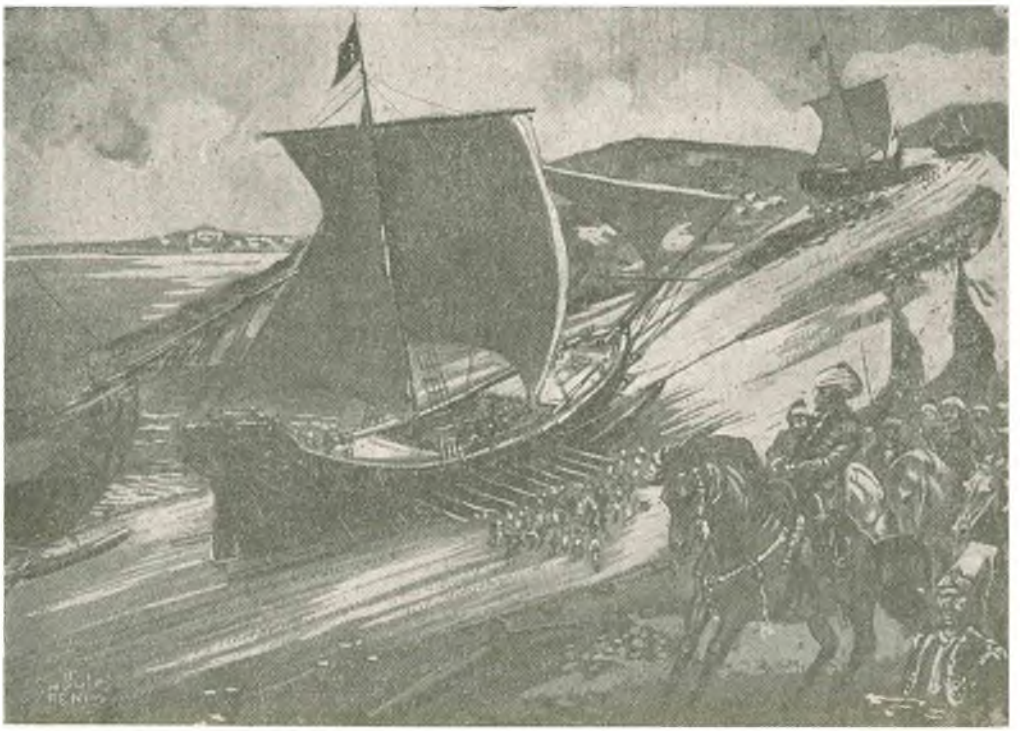

Gemilerin karadan naklini gösteren bu resim Münif Fehim'in eseridir.

tarzına dair verdikleri bilgilerinde birbirine benzemiyen taraflar vardır. Bu mevzuu ele alan zamanımız tarihcileri ise, o devrin kaynaklarının verdiği malûmatla devrin teknik imkânlarını ve Beyoğlu'nun topoğrafik durumunu birlikte mütalâa ederek bir neticeye varmıya çalışmaktadır. Bugün için artık eski kaynakların gayri sarih ifadeleri karşısında; gemilerin Dolmabahce deresinden Beyoğlu sırtlarına ve oradan Kasımpaşa deresine indirilmiş olabileceği görüşü revaç bulmamaktadır. Zamanımız tarihçileri; Osmanlı kaynaklarının çoğunun, gemilerin Galata üstünden çekildiği şeklindeki ifadeleri ile Bizans kaynaklarının bazılarının verdiği mesafe ölçüsünü gözönünde bulundurarak, gemilerin Tophane limanından yukarıya doğru Kumbaracı yokuşu - Asmalı Mescit ve Tepebaşı yoluyle Kasımpaşa'ya indirilmiş olabileceği ihtimali üzerinde daha fazla durmaktadır.

Gemilerin takip ettikleri yol nasıl kat'î surette malûm değilse, ne suretle yürütüldükleri de belli değildir. Zira muhtelif kaynaklarda bu hususta çeşitli tarif şekli mevcuttur. Dursun Bey, Aşık Paşazâde ve İdris-i Bitlisî gibi en eski Osmanlı tarihlerinde ise gemilerin nakil tarzına dair hiçbir kayıt yoktur. Gemilerin karadan çekiliş tarzını ele alan Türk ve yabancı kaynaklarda iki tarif şekline rastlanır ki; bunlardan birisi kızaklar üzerinde, diğeri de tekerlekli vasıtalarla çekilmiş olduğu merkezindedir. Bizans kaynakları umumiyetle düzeltilen güzergâha tahtalar döşendiğini, bunun üzerine yuvarlak veya beşik şeklinde kızaklar konduğunu, bu ağaç malzemenin zeytin yağı ve don yağı ile iyice yağlandığını, gemilerin bunlar üzerinde halatlarla çekildiğini, çekilen vasıtaların devrilmemesi için yan taraflara ağaç kirişlerden destekler konduğunu, arazinin çok dik kısımlarında ise

Yine gemilerin karadan naklini tasvir eden bir resim (Ricaut'nun Almanca nüshasından)

çekme işinde hayvan kuvvetinden de faydalanıldığını anlatırlar. Gemilerin kızaklar üzerinde kaydırıldığını anlatan bir kısım Osmanlı kaynakları ise; bu arada gemilerin yelkenlerinin de açıldığını, müsait yönde esen rüzgârdan istifadenin sağlandığını belirtirler.

Buna mukabil «Künhül-ahbar» sahibi Âlî ile daha bir iki Osmanlı kaynağı gemilerin araba gibi tekerlekli vasıtalar üzerine konularak çekilmek suretiyle nakledildiğini anlatırlar. Bu kadar fazla sayıdaki geminin bir gece içinde halice indirilebilmesinin tekerlekli vasıtayla daha sür'atle olabileceği akla yakın gelmekle beraber, kaynakların ekserisinin kızak üzerinde duruşunu, kaydırmada kullanılan ağaç malzemenin yağlanışından bahsedişini, hatta yağların satın alındığı yeri bile zikredişini, tekerlekli vasıtalar için böyle yağlamadan bahsetmiye lüzum olmadığını, gemileri taşıyabilecek araba şeklindeki vasıtaların inşasının kızak hazırlanmasından daha çok zaman alabileceğini, halbuki bu işin nihayet iki gün içinde başarılmış olduğunu, en nihayet o zaman cekme ve itme işini başarmak üzere padişahın elinde zengin insan kaynağı bulunuşunu nazarı itibara alarak bu işin kızaklarla yapılmış olması ihtimalini daha kuvvetli görmek lâzımdır.

Bu meselede kesin olarak hükme varılamıyan noktalardan birisi de gemilerin sayısı işidir. Zira halice indirilen gemilerin sayısı değişik şekilde gösterilmiştir. Bu cümleden olarak Kritovulos 67, Dukas 80, Halkondil 70, Barbaro 72 gemiden bahseder. Osmanlı kaynaklarından Câfer Çelebi ise nakledilen gemilerin 40 - 50 parça olduğunu söyler. Maamafih bugün 67 veya 70 rakamı üzerinde durulmaktadır.

Bizans'taki şaşkınlık

22 nisan sabahı 70 kadar Türk gemi-

Muhasaranın hararetli zamanında Bizanslıların telâşı (Ricaut'nun Almanca nüshasından)

sini halice girmiş olarak gören Bizans'lılar müthiş bir şaşkınlığa uğradılar. İstanbul'u bir de zayıf haliç surları tarafından müdafaa zorunda kalacaklarını görmeleri hem imparatoru hem de halkı korkuya sevketti. Haliç surlarının müdafaa edilebilmesi için kara surlarında vazife gören müdafilerin bazılarını bu tarafa nakletmek lüzumu ortaya çıkmıştı. Haliç surlarının zayıflığı yalnız Rumlarca değil, Türklerce de malûmdu. 1204 te haçlılar buradan İstanbul'a girmişti. Şimdi Türkler haliçten de İstanbul'u sıkıştıracaklarına göre tehlike büsbütün artmış ve ümitsizliğe yol açmıştı. Binaenaleyh ya her ne pahasına olursa olsun sonuna kadar dayanmak veyahut da Türklerle anlaşmak lâzımdı. Başka kaynaklarda görülmeyip sadece Kritovulos'un tafsilen anlattığına bakılırsa, o günlerde imparator Konstantin ikinci şıkkı bir daha denedi. Padişaha murahhaslar göndererek «muhasara derhal kaldırılmak ve müteakiben sulh ilân edilmek şartiyle, ne kadar ağır olursa olsun sultanın istiyeceği kadar senelik vergi ve cizyeyi vereceğini» bildirdi. Lâkin padişah imparatorun dileğini reddederek gönderdiği murahhaslarına «muhasarayı kaldıramam. Ya ben İstanbul'u alırım, yahut da bu yolda Allah benim canımı alır» cevabını verdi.

Haliçteki Türk gemilerini yakma teşebbüsü

Türk gemilerinin halice girmesi buradaki hıristiyan gemilerinin de iki taraftan kıskaç içine alınmasını ve hareketsiz kalarak daimî bir tehlikeye maruz bulunmasını sağlamıştı. Binaenaleyh Türk gemileri haliçte oldukça hıristiyan gemileri için daimî bir korku mevcuttu Şayet bu gemiler ortadan kaldırılacak olursa hem hıristiyan donanması tehlikeden kurtulacak, hem de 22 nisana kadar olduğu gibi Türklerin İstanbul'a haliç tarafından birşey yapması mümkün olmıyacaktı.

İşte bu mühim noktalar gözönünde tutularak derhal Sen Mari kilisesinde bir toplantı yapıldı. On ikiler meclisi diye anılan bu toplantıda Türk gemilerinin tahribi için müzakereler cereyan etti ve nihayet âni bir hücumla yakılmasına karar verildi. Bu işi Jakomo Kuko adında bir Venedikli kaptan üzerine aldı. Jakomo Kuko derhal icabeden hazırlıkları yaptı. Baskın 24 nisanda olacaktı. Lâkin Galata Cenevizlilerinin teklifiyle işin dört gün sonraya taliki uygun görüldü. Bu arada padişah on ikiler meclisinin kararından Galata Cenevizlileri vasıtasiyle haberdar oldu. Tehlikeyi savuşturmak ve müteşebbisini cezalandırmak için gereken tedbirleri aldırttı. Kasımpaşa sahilini toplarla takviye ettirdi.

28 nisan günü gün doğmadan iki saat önce baskın yapacak gemiler harekete geçti. En önde baskını idare etmekte olan Venedikli kaptanın gemisi vardı. Bunlar Kasımpaşaya yaklaştığı sırada birdenbire Türk topları faaliyete geçti. Daha ikinci mermi atıldığı anda Jakomo Kuko'nun gemisi isabet alıp birkaç dakika içinde denizin dibini boyladı. Sulara karışanlara Venedikli kaptan da dahildi. Boğulanların sayısı yüz elli kişiyi bulmaktaydı. Böylece Türk gemilerini yakma hareketi akim kaldı.

Haliçte kurulan köprü

Donanmanın halice indirilmesi gibi kısa zamanda başarılan işlerden birisi de haliçte kurulan köprüdür. Bazı kaynaklarda daha muhasaranın ilk günlerinde padişahın haliçte bir köprü kurulmasını emrettiğini ima eder ifadelere rastlanmakta ise de; gemilerin halice indirilişine kadar köprü inşaatı hakkında herhangi bir malûmatın bulunmaması, ancak köprünün yapılışının 23 nisana rastladığının belirtilmesi, bu işin esas itibariyle donanmanın halice indirilmesiyle mümkün olduğuna delildir. Zaten haliçte Türk gemisi bulunmadan böyle bir inşaatın tahakkuk ettirilebilmesi de mümkün değildir.

Kumbarahane ile Defterdar arasında kurulan bu köprü inşaatında duba vazifesi gördürülmek üzere binden fazla fıçı ve sandal kullanılmıştı. Dubalar yek diğerine demir çengeller ile bağlanmış ve üzerine kalaslar döşenerek rahatça geçilebilen bir köprü meydana getirilmişti.

Kritovulos'un yazdığına göre, köprünün genişliği yan yana beş kişinin rahatça geçebileceği kadardı, üzerinden toplar geçirilebilmekteydi. Köprünün inşaatı kısa zamanda bitince her iki ba-

şına da toplar yerleştirildi. Haliç tarafındaki başında toplar dumbazların üstüne konmuş bulunuyordu. Böylece İstanbul surları haliç tarafından da yakın mesafeden dövülmeye başlandı. Gemilerin halice indirilmesi gibi köprü inşası suretiyle surlarda yeni bir cephenin daha açılması Biznas'lıların mâneviyatına bir darbe tesiri yaptı. Haliç surlarının müdafaasını takvive için kara surlarında vazife gören İtalyan ve Rumlardan bazıları bu tarafa nakledildi.

Venedik donanmasını aramıya gönderilen gemi

Muharebe Bizans'lıların aleyhine inkişafta devam ettikçe imparatorun endişesi arttıkça artıyordu. Türk gemilerinin halice indirilmesi ve burada bir köprü inşası Bizans'lıları büsbütün şaşkına çevirmiş bulunuyordu. İstanbul muhasarası başladığı sırada imparator esas itibariyle iki şeye güvenmekteydi. Bunlardan birisi şehri çeviren kuvvetli surlar, diğeri de Avrupa'dan gelecek yardımdı. Halbuki surlarda yıkıntılar meydana gelmekte ve tehlike adım adım yaklaşmaktaydı. İmparatorun beklediği esaslı Avrupa yardımından da bugüne kadar bir ses çıkmamış bulunuyordu.

Bizans imparatorunun İstanbul'daki Venedik balyosu ile 26 ocakta imzaladığı bir mukavele gereğince, Ege denizindeki Venedik donanması Bizans'ı müdafaayı üzerine almıştı. Tehlike günden güne büyüdüğü halde mukaveleye bağlanan yardım kuvveti henüz İstanbul'a ulaşmamıştı.

Bunun için imparator bir toplantı yaparak, İstanbul müdafaasında vazife alan Venedikli asilzade ve kumandanlarla görüştü. 3 mayısa rastlaması muhtemel bulunan bu toplantıda, Ege denizindeki Venedik donnamasını aramak üzere seri hareketli bir geminin Ege sularına gönderilmesi kararlaştırıldı.

Bu karar gereğince ayrılan bir gemi bir gece gizlice haliçten çıktı. Mürettebatına Türk kıyafeti giydirip Türk bayrağı çekmek suretiyle tertip ettiği hilede muvaffak olarak Marmarayı aşıp Ege'ye giren bu gemi ne çare ki Ege'de aradığı Loredano'nun kumandasındaki Venedik filosunu bir türlü bulamadı. İstanbul'dan çıkışı sırasında kullandığı hileyi tekrarlıyarak yirmi gün sonra dönüp halice girmeğe muvaffak olan bu geminin getirdiği fena haber, Bizans'lıların mâneviyatını biraz daha bozdu.

Venedik ve Cenevizliler arasında geçimsizlik

İstanbul müdafaasında vazife alan Venedik ve Cenevizliler arasında mayısın ilk haftasında hayli kızışan geçimsizlikler görüldü. Her iki topluluk da Lâtin aslından olduğu halde eskidenberi birbirleriyle sıkı fıkı geçinemezler, bilhassa ticarî sahadaki rekabetleri işin düşmanlığa kadar gitmesine sebep olurdu. İşte aslında yekdiğerinin rakibi olan bu iki topluluk İstanbul muhasarası sırasında da şehrin maruz bulunduğu tehlikeyi bir an için unutarak geçimsizliklerini açığa vurdular. Her iki taraf da birbirini İstanbul'u sadıkâne müdafaa etmemekle suçlandırıyor ve korkaklıkla itham ediyordu. İlk çıkacak fırsatta gemilerini alarak kaçacaklarını da bu ithamlarına ilâve ediyorlardı.

Bu karşılıklı ithamlar nihayet İstanbul içinde kanlı bir kavgaya tutuşmalarına kadar uzadı. Onların böyle birbirlerinin boğazına sarılması müdafaa hizmetinin ağır şekilde sarsılmasına sebep oluyordu. Onun için imparator her iki tarafı da yatıştırmak gayesiyle hayli uğraştı. Anlaşmazlığa nihayet vermelerini Allah adına rica etti. Neticede her iki topluluk da kavgayı bırakıp, anlaşmazlığı unutmuş görünerek şehrin müdafaasındaki hizmetlerine devam ettiler.

İstanbul müdafaasına hizmette Rumlardan hiç de geri kalmıyan, hatta bazı noktalarda onlardan daha fazla gayret sarfeden Venedik ve Cenevizliler arasındaki bu anlaşmazlık gibi kavga şeklinde olmamakla beraber, muhasara sırasında, başka anlaşmazlıklara da rastlanmaktadır. Meselâ, Barbaro'nun kaydettiğine göre; mayısın sekizinde toplanan on ikiler meclisi, haliçte zencir gerisinde vaziyet almış olan üç büyük kadırganın (bunlar muhasaranın başlamasından kısa bir müddet önce Azak kıyısındaki Tuna'dan gelmişlerdi) silâhları ile içindeki ticarî eşyasını imparatorun tersanesine boşalttırarak mü-

rettebatını Ayvansaray mıntıkasındaki surlarda vazifelendirmeye karar verdi. Lâkin geminin mürettebatı buna itiraz ederek beş gün kadar bu kararı tatbik etmedi. Nihayet gemiciler ticarî eşyaları gemilerinde kalmak ve gemileri haliç zincirinin batı ucundaki kıyıya çekilmek suretiyle yeni vazifelerinin başına gitmeye razı oldular.

Türklerin yaptığı harp kuleleri ve açtıkları lâğımlar

İstanbul muhasarası sırasında Türklerin o devirde bilinen silâh ve vasıtaların en mükemmelini kullandıkları yukarılarda söylenmişti. İşte bu vasıtalardan birisi de surları aşabilmek gayesiyle meydana getirilen harp kuleleridir. Gerçi muhasara muharebelerinde harp kulelerinin kullanılması yeni değildi ve böyle bir şeyi ilk defa Türkler ortaya koymuyordu. Lâkin o devrin Bizans ve Lâtin kaynaklarının ifadelerinden, Türklerin o devirde en mükemmel kuleyi yaptıkları ve bilhassa bunu gayet kısa zamanda ortaya koydukları anlaşılmaktadır.

Türk mühendis ve ustalarının bir gecede hendek kenarında inşa etmiş oldukları kule hakkında Barbaro şu ifadeyi kullanır: «Bu kalecik öyle bir tarzda yapılmıştı ki, bunu izah etmeğe hiç kimse kadir olamaz. Bana kalırsa, hiçbir putperest (islâmları kastediyor) buna mümasil bir eser ve bu derece güzel bir bina asla vücude getirmemiştir. Daha ileriye vararak diyebilirim ki; eğer İstanbul'daki bütün hıristiyanlar bu işe koyulmuş olsaydılar, bunu bir ayda dahi meydana getiremezlerdi. Fakat onlar tek bir gecede ikmal ettiler. Evet o derece sür'atle ki, bizimkilerden surun bu noktasında nöbet bekliyenler hiçbir şey sezmediler. Yalnız sabahleyin iş olup bittikten sonra gördüler. O zaman uğradıkları dehşetin tesiriyle imparatora haber vermiye koştular ve imparator bütün maiyetiyle birlikte bu harikayı temaşaya geldi.»

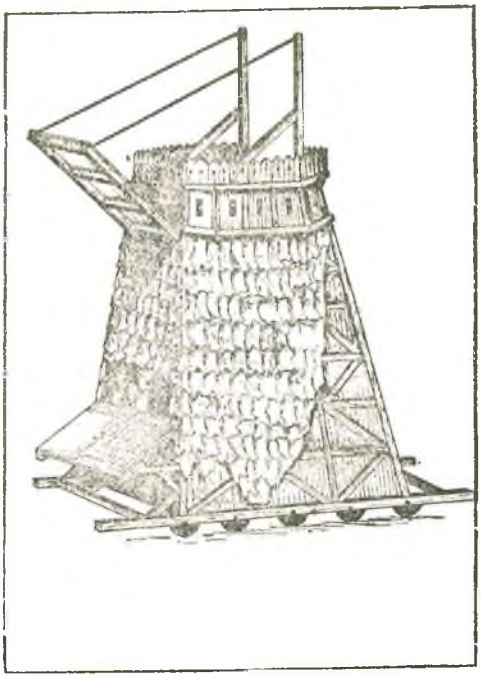

Osmanlı'ların kullandığı harp kulelerinden biri

Barbaro'nun gözünde pek fazla büyülttüğü bu kule, elbette gemilerin karadan çekilişi kadar bir harika değildi. Fakat Barbaro bundan pek hayretle bahsettiğine göre; kuvvetle muhtemeldir ki, Bizans halkı ilk anlarda bundan dehşete düşmüş, o da bu korkunun tesirinde kalmıştır.

Müteaddit tekerlekler üzerine oturtulan bu ahşap kulenin yüksekliği surların boyuna ulaşıyordu. Kerestelerin aralıkları iç ve dıştan çamurla sıvanmış ve yanmasını önliyebilmek için dışına iki üç kat yaş öküz derisi gerilmişti. Bir gecede yapılan ve tekerlekler üzerinde yürütülen bu kule 18 mayıs sabahı hendeğin iç kenarına çekildi, üzerindeki müteharrik köprü de indirilerek surlara rampa edildi. Burada karşılıklı olarak akşama kadar müthiş boğuşmalar cereyan etti. Lâkin akşam olunca Bizans'lılar bunu Rum ateşiyle tutuşturup yakmıya muvaffak oldular.

Maamafih Kalikarya mıntıkasında kullanılan bu kuleden sonra, tekerlekli kule inşaatından vazgeçilmedi. Bundan sonra yine müteaddit kuleler yapılıp kara surlarının muhtelif yerlerinde kullanılmaya devam edildi.

İstanbul muhasarasında, yer altından surlara yanaşabilmek ve hatta daha ileri gidebilmek gayesiyle bir takım lâğımlar da kazıldı. Frances'e göre; tekerlekli

Yukarıki ressamı meçhul tabloda büyük topla Fatih'i İstanbul'a doğru yol alırken, aşağıki Münif Fehim'in resminde de topları faaliyet halinde iken görmekteyiz.

kuleler lâğım açma faaliyetinin emniyetini teminde de vazife görmekteydi. Lâğım açma faaliyeti haricî suru bulunmayan İğrikapı civarında görülmekteydi. Türklerin açtıkları lâğımları sezen Bizans'lılar mukabil bir lâğım kazıyorlar ve böylece tehlikeyi önlemiye uğraşıyorlardı. Rum ateşi yer altında da onların imdadına yetişiyor ve bu suretle Türklerin açtıkları lâğımların direk ve kalaslarını yakarak lâğımı çökertmiye, Türkleri yer altında dumanla boğmıya gayret ediyorlardı. 22 mayısta İğrikapı civarında surun altından geçip şehir dahiline uzanmıya muvaffak olan iki lâğımdan birisi bu şekilde önlendi, diğer daha mühim olanı da kendiliğinden çöktü. Böylece toprak altında birçok Türk mahvolurken Bizans'lılar da yeni bir tehlikeden daha kurtuldu. Buna rağmen yeni yeni lâğım açma faaliyetine 25 mayıs akşamına kadar devam edildi.

Kara surlarında ve haliçte kurulan köprü mıntıkasında bombardımana devam edildiği, tekerlekli kuleler inşa olunarak, lâğımlar açılarak sıkıştırmıya hız verildiği sırada, donanma ile bir defa daha haliç ağzındaki zincir zorlandı. 21 mayısa rastlıyan bu hâdiseden sonra şehir düşünceye kadar bir daha zincir önünde hücum teşebbüsü görülmiyecektir. Bu hücumlarda zinciri kırma gayesinden başka, ihtimal hasmın mâneviyatını sarsma gayesi de güdülüyordu.

Bizans'a gönderilen elçi

Artık Bizans için kurtuluş ümidi ortadan kalkarcasına azalmaktaydı. Türk donanması halice inmiş, haliçte bir köprü kurulmuş, surlar muhtelif yerlerinden yaralanmıştı. Bizans'lılar bu gedikleri artık sür'atle ve kuvvetlice tamir edemiyorlardı. Kudretli Türk toplarının yıkıcı ateşlerine kum torbaları, taş, top-

İstanbul muharebeleri (Ricaut'dan)

rak ve icabında ağaç kullanılarak yapılan tamirlerle mukavemet imkânı ortadan kalkıyor gibiydi. Buna rağmen Bizans'lılar büyük bir feragatla çalışıyor ve İstanbul'un müdafaası için son gayretlerini harcıyordu.

Bizans'ın durumunu ve çektiği müşkülâtı gayet iyi bildiği anlaşılan Sultan Mehmet ise o günlerde umumî hücuma hazırlanmaktaydı. Ancak yine ayni günlerde papa ve Macarlardan Bizans'a yardım geleceğine dair rivayetler dolaşmakta olduğundan, bu rivayetin Bizans üzerindeki tesirinin ne olduğunu, müdafaaya daha uzun müddet devam edebilip edemiyeceklerini anlamak istiyordu. İşte bundan dolayı Bizans'a son defa bir elçi daha göndermiye karar verdi. Hem böylece şeriat hükümleri yerine getirilmiş oluyor, hem de yağmanın önlenmesine ve boş yere kan dökülmesinin önüne geçilmesine çalışılıyordu.

Gönderilecek elçinin ehemmiyetli bir şahsiyet olmasına ve Bizans'lılar üzerinde samimi niyet sahibi bir insan tesiri yapacak bir kimse bulunmasına dikkat edildi. Bu elçi İsfendiyaroğlu idi. Halkondil'e göre bu, İsfendiyaroğlu İsmail Bey'dir, bazı Osmanlı tarihlerine nazaran da İsfendiyaroğlu Kasım Bey'dir. İsmail Bey o sırada İsfendiyar Beyliği hükümdarı bulunduğuna, bu beyliğin ise İstanbul kuşatmasına bir müttefik sıfatiyle iştirak ettiğine dair bilgimiz mevcut olmadığına nazaran, Bizans'a gönderilen elçinin İkinci Murat zamanındanberi Osmanlılar namına çalışmalariyle dikkati çeken Kasım Bey olması lâzımgelir.

23 mayıs günü Sultan Mehmed'in elçisi ordugâhtan ayrılıp Bizans'a dahil oldu. Osmanlı elçisi imparator tarafından merasimle kabul edildi. İsfendiyar oğullarının evvelce Bizans'lılarla iyi münasebetleri bulunduğundan gönderilen elçi bir dost hüviyetiyle görünmeye de ayrıca dikkat etti. Padişahın elçisi; İstanbul umumî hücumla zaptedildiği taktirde şehrin ve halkın tâbii bir şe-

Topçularımız iş başında (İngilizce bir tarih kitabından)

kilde zarara uğrayacağını, bu felâketlere mâni olabilmek için imparatorun bütün hazinelerini ve maiyet erkânını yanına alarak istediği yere çekilebileceğini, İstanbul halkından istiyenlerin de götürebilecekleri kadar servetleriyle şehri terkedebileceklerini, şehirde kalanların ise bütün mal ve mülkleri de dahil olduğu halde emniyet altında bulunacağını, ayrıca imparatora da sultana tâbi olmak şartiyle Mora despotluğunun verileceğini bildirdi.

Elçinin bu tebligatı üzerine imparatorun riyasetinde toplanan harp meclisi bildirilen şartları müzakere ederek ekseriyet karariyle reddetti.

İmparator şimdiye kadar beldesini şerefle müdafaa etmişti. Artık son teklifi de reddetmekle her şerefli hükümdar gibi kendi mukadderatını beldesinin mukadderatına bağlamış olduğunu, hayatını bu yolda fedaya hazır bulunduğunu isbat etmiş oluyordu. İmparatora ve onun riyasetinde toplanan harp meclisine mukavemet tavsiye edenler arasında belki de surlardaki yıkıntılara rağmen şehrin düşeceğine ihtimal vermiyenler vardı. Zira Dukas'taki bir kayda göre, Ceneviz'liler İstanbul'un düşeceğine ihtimal vermiyorlardı. Frances'de de son teslim teklifine red cevabı verilmesine Venedik'liler ile Galata Ceneviz'lilerinin sebep olduğuna dair Notaras'ın ağzından nakledilen bir cümle vardır.

Yeni bir Macar elçisinin Osmanlı karargâhına gelişi ve Bizans'a Avrupa yardımına dair rivayetler

Bizans'a gönderilen son Türk elçisi İsfendiyaroğluna verilen cevaplar, Bizans'lıların harbe devam kararında olduğunu göstermişti. Türk ordusu bir bu-

Yine İstanbul önünde bir muharebe sahnesi (Ricaut'dan)

çuk aydanberi İstanbul etrafında harikalar yaratırcasına uğraştığı halde şehir hâlâ mukavemet ediyordu. Muhasaranın uzaması Bizans'ın takatının her gün biraz daha tükenmesine sebep olmakla beraber Türk ordugâhında da iyi tesir bırakmıyordu. Bizans'a Avrupa yardım kuvvetlerinin geleceğine dair ortalıkta rivayetler dolaşmıya başlamıştı.

İşte Osmanlı ordugâhında böyle bir hava mevcutken yeni bir Macar elçilik heyeti geldi. Bu heyet Macar kıralı Ladislas'ın temsilcileriydi. Macar elçisi kıral Beşinci Ladislas'ın işleri ele aldığını bildiriyor ve İstanbul muhasarasından vazgeçilmesini tavsiye ile hükümdarının bu tavsiyeyi dinlemediği taktirde Macarların silâha sarılacaklarını, yine bu gaye ile bir hıristiyan donanmasının da gelmekte olduğunu sözlerine ilâve ediyordu.

Macar elçisinin padişahı ziyareti Osmanlı ordugâhında Avrupa yardımına dair fısıltılar dolaşmıya başladığı günlere rastlamıştı. Elçinin gelişiyle rivayetler daha da yaygın hale geldi. Ordugâhta dolaşan rivayetler üzerinde durulacak ehemmiyetteydi. Zira şayialar meyanında: Batı hükümdarlarının ittifak yaptıkları, Jan Hunyad'ın şehri kurtarmak üzere kuvvetli bir ordu ile yolda olduğu, büyük bir haçlı donanmasının Ağriboz'a yahut Sakız'a ulaştığı söyleniyordu. Bir Lâtin kaynağı olan Z. Dolfin'e göre bu rivayet bütün orduyu heyecana getirmekteydi. Ordu safları arasında «niçin ordu surların önünde bu kadar zamandanberi eriyip duruyor, niçin taarruza geçilmiyor» şeklinde mırıldanmalar vardı. Françes (Phrantzes) ve Kritovulos ise bu mırıldanmaların; padişaha bedduaya ve hükümdarın, icrası gayrı mümkün bir teşebbüse girişerek milleti mahva sürüklemekte olduğunu söyliyecek kadar ileri gittiğini belirtirler.

Osmanlı karagâhında dolaşan şayiaların hakikatle ilgili tarafları da vardı. Meselâ bu cümleden bir vakıa olarak:

Fatih İstanbul'un muhasarasında (Münif Fehim'in eseri)

Venedik 7 mayısta hazırladığı bir donanmayı G. Loredano kumandasında Ege sularına göndermiş papa da kendi hesabına beş kadırga teçhiz ettirip yola çıkarmıştı. Gerçi Venedik filosunun kumandanı Loredano'ya bir tahrik olmadan Türklerle mücadeleden çekinmesi tâlimatı verildiği, onun için Loredano'nun sür'atle İstanbul sularına koşmadığı son tetkiklerden anlaşılmaktaysa da, o zaman Sultan Mehmed'in işin bu kadar ince tarafına vakıf olmadığı, casusları vasıtasiyle sadece filonun hareketinden haberdar bulunduğu tahmin edilebilir. Yine genç sultanın haberdar olması gereken hususlardan birisi de; Osmanlılara karşı eskidenberi rakip olan Karaman Oğullarının, Venediklilere verdiği söz gereğince İstanbul surları önünde herhangi bir gevşeme vukubulduğu taktirde harekete geçmiye hazır olduğudur.

Osmanlı karargâhında son harp meclisinin toplanması

İşte Osmanlı karargâhında böyle şayialarla dolu bir hava estiği sırada Ladislas'ın elçisinin tehditli ziyareti de vukubulunca genç sultan 26 veya 27 mayısta bir harp meclisi topladı. Umumî siyasî vaziyet müzakere edildi. Bu mecliste Çandarlı Halil Paşa, muhasaranın kaldırılmasına dair eski fikirlerini tekrarladı. Çandarlı ve taraftarlarına göre; Batı hıristiyan devletleri Türkleri Avrupadan atmak için ittifak edip harekete geçmiye hazırdır. Böyle bir hal vukuunda Osmanlı devleti büyük felâketlere uğruyabilir. Kuvvetli surlarla korunan İstanbul zaptedilse bile Batı

Ricaut tarihine göre İstanbul muhasarasında Fatih'e düşman kelleleri ve ganimetler sunulurken

hıristiyanlığı bunu kabul etmiyerek harekete geçecektir. Bunların başında da bilhassa Venedikliler ile Macarlar vardır. Binaenaleyh İstanbul muhasarası hemen çözülerek şehrin önünden çekilmek lâzımdır.

İhtiyar ve tecrübeli vezir Halil Paşa kuşatmanın kaldırılması hakkındaki fikirlerini açıkça beyan ederken ihtimal İzladi, Varna ve İkinci Kosova muharebeleri sırasındaki hıristiyan ittifakını hatırlıyordu. Lâkin onun kılı kırk yararcasına yumuşak ve sulhcu politikasının aksine harpçi ve atılgan bir politikanın müdafii bulunan Zağanos Paşa, büyük vezirin fikirlerine şiddetle itiraz etti. Hıristiyan hükümdarların, aralarındaki rekabet dolayısiyle birleşemiyeceklerini, bir donanma teşkiline muvaffak olsalar bile getirecekleri askerin Türklerinkinden çok daha az olacağını, bunun için kat'iyen korkmamak gerektiğini, hatta İtalyadan yardımcı kuvvetler gelmeden şehrin zaptolunabileceğini söyledi. Zağanos Paşayı, Şahabeddin Şahin Paşa ve Turahan Bey de kuvvetle destekledi. Akşemseddin ve Molla Gürani de onlarla beraberdi. Frances'e göre padişahın emriyle askerler arasında dolaşan Zağanos Paşa onların da harbe taraftar olduklarını görüp neticeyi hükümdara bildirdi.

Böylece, İkinci Mehmed'in ilk saltanatı sırasında da kendisini İstanbul'un fethine teşvik etmiş olan harpçi grubun fikirleri galip geldi. Zaten genç padişahın kendisi de harbe devam fikrindeydi. Osmanlı karargâhında «son buhran» diyebileceğimiz bu şayialarla yüklü tereddütlü hava da genç ve harpçi vezirler grubunun üstünlüğüyle kapanıp dağıldı. Bir bakıma bu hâdise, harbin bu en kritik günlerinde bile Çandarlı grubu ile Zağanos grubu arasında cereyan eden iktidar mücadelesinden, padişahın fikrini okşıyan Zağanos grubunun üstün çıkmasını göstermekteydi.

Genç padişah için olduğu kadar başında bulunduğu devlet için de İstanbul önünden çekilmek hiç de kârlı bir iş olmazdı. Bir defa Çandarlı'nın fikrine uyarak İstanbul önünden çekilmekle padişahın kendi saltanatı büyük vezirin şahsî nüfuzuna daha fazla tâbi olacaktı. İstanbul önünden muvaffak olamadan ayrılmak batı hıristiyan devletlerine daha fazla cesaret verebilirdi. Çandarlı'nın yumuşak ve sulhcu politikası nasıl daha evvelce haçlı ittifak ve taarruzlarına mâni olamadıysa, ayni sulhcu gidişat bundan sonra da hıristiyan ittifaklarını önliyemezdi. Genç hükümdarın kendisine en büyük ideal edindiği İstanbul zaptı, başında bulunduğu devlet için de mutlaka varılması icabeden ilk hedefti. Türk devletinin istikbaliyle ilgili bir davâda bu kadar ileri adımlar atıldıktan sonra, iş yarım bırakılıp geri dönülemezdi. Onun için Sultan Mehmet harbe devam taraftarlarının fikrine kuvvetle iştirak ederek, muhasarayı bir an önce zapta çevirmek üzere kat'î taarruza karar verdi. Kendisi hiç istemediği halde şehrin yağmasına da izin verdi. Umumî hücum ve yağmanın zararlarını Bizans'a yolladığı İsfendiyaroğlu ile imparatora hatırlattığına göre, bu hususta vebal altında kalmış da sayılamazdı. Nihayet 27 mayıs pazar günü münadiler iki gün sonrası için yürüyüş ve yağma kararını orduda ilân ettiler. Türk ordusunun bütününde hummalı faaliyet başladı.

Türk ordugâhında umumî hücum kararı verilmesi münasebetiyle Phrantzes ve piskopos Leonardo gibi iki yabancı kaynağın Halil Paşa hakkındaki kayıtlarını burada hatırlamak lâzımdır. Her iki kaynak da 27 mayısta Türk ordugâhında konuşulanların Bizans'ta duyulduğunu, zira bunları Halil Paşa'nın imparatora yetiştirerek müteyakkız bulunmasını ve korkmamasını söylediğini yazarlar. Yukarılarda sırası geldikçe temas ve izah edildiği veçhile, Halil Paşa sulhcu politikası ve biraz da iktisadî menfaatleri dolayısiyle Bizans'lılara karşı dostça davranmakta ve İstanbul muhasarasına bile muhalefet etmekteyse de, işi Osmanlı karargâhında konuşulanları Bizans'a haber verecek derecede ileri götürmüş olabileceğine dair kat'î hüküm vermek de hayli güçtür. Zira, Osmanlı kaynakları Halil Paşa'nın böyle bir haberi Bizans'a ulaştırıp ulaştırmadığına dair birşey söylemediklerinden, iki yabancı kaynağın yazdığının doğruluk derecesini kontrol mümkün olamamaktadır.

Osmanlı karargâhında son hazırlık ve padişahın nutku

Umumî taarruz kararının ilânı üzerine Türk ordusu 27 ve 28 mayıs gününü taarruza hazırlıkla geçirdi. Bu sırada en faal şahısların başında bizzat padişahın kendisi geliyordu. Genç sultan atına bindi, surlar boyundaki kıtaatı dolaştı. Kumandanları ve askerleri bizzat yerlerinde gördü, onlara icabeden tenbihatta bulundu. Kara surları boyundaki askerlerin teftişi bitince yanına biraz askerle ümerasını alarak Haliç boyunu dolaşıp donanmanın bulunduğu Tophane'ye geldi. Donanmayı sahilden gözden geçirip, donanma kumandanı Hamza Bey'e umumî hücum hakkındaki emirlerini verdi. Padişah, Hamza Bey'in o gün için donanmayı Marmara surları karşısına sıralamasını, gemilerden surlara tırmanmak için merdivenler hazırlatmasını, muhasırları ok yağmuruna tutmasını, netice olarak deniz tarafında Rumlara nefes aldırmamasını emretti.

Sultan Mehmet öğleyin donanma mıntakasını terkederek ordugâha dönerken Galata Ceneviz cemaati başkanlarını dâvetle onlara hiçbir suretle Rumlara yardımda bulunmamalarını ihtar etti. İstanbul muhasarası esnasında bitaraf kalan Galata Cenevizlileri, bitaraflık perdesi arkasında Bizans'a faydalı olmıya çalışıyor, onların bu halleri de padişah tarafından sezilip biliniyordu. Buna rağmen «ejderi ezinciye kadar yılanı uyku halinde tutayım, sonra yılanın kafasına indireceğim hafif darbe ile onu da gebertirim» diyen ve son güne kadar onlara karşı pek sesini çıkarmıyan genç hükümdar bu defa işi daha sıkı tutmaktaydı.

Sultan Mehmet ordu ve donanmayı teftişten sonra, ordu ve donanmanın büyük küçük bütün kumandanlarını toplıyarak onlara 28 mayıs pazartesi günü heyecanlı bir nutuk verdi. Kritovulos tarafından bütün teferruatı ile nakledilen bu uzun nutukta önce askerlerinin cesaret ve gayretlerine temasla onların hislerine hitabedip: «Sizi, cesaretinizi bir kat daha tahrik etmek için buraya toplamadım. Bunu daima, hattâ lüzumundan fazla gösterdiniz. Şiddet ve faaliyetinizi askerlerinize lüzumu kadar telkîn etmedi değilsiniz. Fakat benim esas gayem, zaferle neticelenecek hücum vesilesiyle ebedî şan ve şerefin sizleri beklediğini hatırlatmaktır» diyerek onları ve askerlerini methetmiştir. Bu arada İstanbul hakkında tarihî, coğrafî ve iktisadî bilgiler veren padişah: «Bugün size son derecede kalabalık, büyük bir şehri hediye ediyorum. Bu, eski Roma'lıların payitahtı olup letafet, ziynet ve şerefin gayesine vâsıl olmuş ve âdeta bütün kürrei arzın merkezi bulunmuş bir şehirdir. Bunu size bahşediyorum.» diyerek İstanbul'un ehemmiyetini veciz surette belirttikten sonra İstanbul'un yıkılan surları hakkında malûmat verdi. Rum ve yabancı bütün müdafilerin şiddetli Türk hücumuna dayanamıyacağını belirtti ve: «İstanbul şu saatte, gerek kara cihetinden, gerek deniz tarafından bir ağ içine alınmıştır, sekenesi bu ağın deliklerinden sıyrılmağa muktedir değildir» dedi. En nihayet uzun nutkunu şöyle bağladı: «Şimdi, parlak bir muharebe için yekdiğerinizi teşçi ediniz. Hatırlayınız ki parlak bir muharebe için üç esas şart mevcuttur: İyi niyet, fena hareketten çekinme ve âmirlere itaat. Yani kemali sükûnet ve intizam dahilinde verilen emirlerin tamamen icrası... Şimdi ulvî bir azmin verdiği galeyan ile muharebeye koşunuz ve malik olduğunuz liyakati gösteriniz. Bana gelince; sizin başınızda muharebe edeceğime yemin ederim. Herkesin ne suretle hareket ettiğini bizzat takip edeceğim.

Şimdi herkes kendi mevkiine dönsün, çadırına gitsin. Yeyip içiniz ve bir kaç saat istirahat ediniz. Maiyetiniz efradı da aynı suretle hareket etsinler. Her tarafta mutlak bir sükûnet hâkim olmasını emrediniz. Sonra, fecir ile beraber kalkar kalkmaz taburlarınızı tam bir intizam dahilinde tertip ediniz. Hiç bir şey ile, ne de hiçbir kimsenin tesiriyle temkininizi bozmayınız, sâkin ve müsterih olunuz. Fakat harb borusunun vurulduğunu işitince ve sancakların rüzgârda dalgalandığını görünce, silâh elde derhal ileriye atılınız.»

Nutuk bitince yüksek rütbeli kumandanları yanında alıkoyup, onlara yapa-

Osmanlılar İstanbul'u kaç defa muhasara ettiler?

(İlâve : 59)

★

I — 1391 Muhasarası :

Bizans İmparatoru Beşinci Yuannis Paleologos ile Yıldırım Bayezit Han arasında mevcut anlaşmaya göre, imparatorun oğlu ve saltanat ortağı Manuel, Bursa'da yarı rehine olarak bulunuyordu ve Osmanlı beyinin izni olmadan İstanbul'a dönemezdi. Yuannis, 1891 yılında öldü. Bu haber Bursa'ya ulaşınca oğlu ve saltanat ortağı Manuel, taç ve tahtını başkasına kaptırmamak için Yıldırım Han'dan izin almadan gizlice yola çıkıp İstanbul'a gelerek devletin idaresini eline aldı. Yıldırım Han'dan izin almamasına sebep, bu iznin kendisine kolaylıkla verilmiyeceği ve bazı ağır şartlara bağlanacağı endişesiydi.

Yıldırım Han bu hâdise üzerine imparatora sert bir ültimatom göndermiştir. Bunda, İstanbul şehrinin dışında kalan bütün toprakların Türk'lere terki, İstanbul'da yaşıyan Türk'ler için kendilerine mahsus mâbed ve mahkemeleri bulunan ayrı bir mahalle tesisi ve yıllık haracın arttırılması talebediliyordu. Genç ve tecrübesiz imparator, Avrupa'dan yardım görmek ümidiyle bunları reddetti. Bunun üzerine Türk ordusu İstanbul'u muhasara etti. Bu, ilk Osmanlı muhasarasıdır. Lâkin, Macar kıralı Sigismund'un Osmanlı memleketlerine tecavüze hazırlandığı haberinin gelmesi ve aynı zamanda İkinci Manuel Paleologos'un ağır sulh şartlarını kabul etmesi üzerine Yıldırım Han muhasarayı ablukaya tahvil etti.

II — 1395 Muhasarası :

Manuel, sulh şartlarını tam mânasiyle tatbik etmemiş, bilhassa İstanbul'da bir Türk mahallesinin kurulması meselesini savsaklayıp durmuştu. Bundan maada, Yıldırım Bayezit Han'ın Serez'de topladığı Balkanlı Hıristiyan devletler kongresinde, Manuel Osmanlı devleti aleyhinde harekete geçmemeyi kat'î şekilde ve açıkça taahhüt etmemişti. Bu haller, onun niyetleri hakkında haklı şüphelerin uyanmasına sebeboluyordu. Üstelik, dört yıldır devam eden ablukadan kurtulmak için Avrupa devletlerine gizlice başvurduğu ve şehirde bazı müdafaa

→

→

tedbirleri aldığı da öğrenildi. Yıldırım Bayezit Han, bunun üzerine şehri bir daha muhasara etti. Lâkin tam bu sırada muazzam Haçlı ordusunun Never Kontu Korkusuz Jan kumandasında olarak ilerlemekte olduğu haber alındı. Yıldırım Bayezit Han, bunun üzerine muhasarayı kaldırıp, Haçlı ordusunu karşılamak üzere yola çıktı.

III — 1397 Muhasarası :

Yıldırım Bayezit Han, Niğbolu zaferinden sonra, Anadoluhisarı'nı inşa ve Karadeniz boğazını tahkim etti. Bu suretle, boğazı hâkimiyet altına aldı ve Bizans'a o taraftan gelecek yardımlara katî şekilde mâni olmuş oldu. Sonra İkinci Manuel'e bir ültimatom gönderip şehrin kendisine teslimini istedi. İmparator bu teklifi kabul etmeyince de İstanbul'u bir daha muhasara etti. Lâkin, alınan bütün tedbirlere rağmen Bizans'ın dışarıdan yardım görmesi önlenemediği için muhasara uzadı. Bu sırada imparator, İstanbul'da Türk mahallesinin tesisi, Türkler için ayrı bir mahkeme kurularak kadı tâyini, Türk mahallesindeki camide hutbenin Yıldırım Han namına okunması, yılda onbin altın haraç verilmesi gibi pek ağır şartları kabul ettiğinden muhasara kaldırıldı.

IV — 1400 Muhasarası :

İkinci Manuel Paleologos, bütün bu şartları o anda şehri kurtarmak için kabul etmişti. Nitekim, tehlike geçer geçmez Türk'lerden tamamen kurtulmanın çarelerini aramağa başladı ve muazzam bir Haçlı ordusu kurulmasını temin için Avrupa seyahatine çıktı. Yıldırım Han, bu düşmanca hareket üzerine ve bu sefer katî olarak fethetmek azmiyle İstanbul'u dördüncü defa muhasara etti. Şehri topla dövdü ve şiddetle sıkıştırdı. Bizans'ın her türlü kaynakları ve müdafaa gücü süratle tükendi. Açlık ve isyanlar başgösterdi. Bizans halkı müdafaadan ümidi kesmiş olarak şehrin Türklere teslimini ve bu maceranın sona ermesini istiyor, bu maksatla yer yer ayaklanıyor, hattâ bazan askerler bile bu itaatsizliklere iştirak ediyorlardı. Nitekim Manuel de her türlü kurtuluş şan-

→

cakları işler hakkında talimat verdi. Padişahın talimatı veçhile: Zağanos Paşa Haliç üzerinde kurulan köprüden kıtalarını geçirerek İstanbul'a buradan hücum edecek. Haliç'e sokulan donanma ise Zağanos Paşa kuvvetlerini geriden himaye edecekti. Kara surlarında Anadolu kuvvetlerine kumanda eden İshak Paşa ile Mahmut Paşa kuvvetleri bulundukları mevkide surlara yüklenecek, yıkılan yerlerden içeri girmiye ve icab eden yerlerde surlara tırmanmıya çalışacak. Karaca Bey emrindeki kuvvetler de önlerindeki hendeği aşıp surların yıkıldığı yerlerden hücuma geçecek. Veziriâzam Halil Paşa ile Saruca Paşa ise padişahın iki kanadında bulunacak, padişahın emrindeki kuvvetler surlara hücum ettiği zaman onlar da karşılarındaki kuvvetlerin, başka tarafın im-

→

sından tamamen ümidini kesmişti. Şehir tam Türk'lerin eline düşeceği sırada ise, Moğol Hakanı Aksak Timur'un, Osmanlı Beyliğinin doğu hudutlarına tecavüz ettiği ve Sivas'ı zapt ve tahrip eylediği haberi geldi. Moğol'larla katî şekilde hesaplaşmayı kararlaştıran Yıldırım Han, muhasarayı tekrar ablukaya tahvil ederek Anadolu'ya geçti. Abluka ise, Yıldırım Han'ın ihanet yüzünden Moğol Hakanına karşı kaybettiği Ankara meydan savaşına, yani 1402 yılı temmuz ayına kadar devam etmiş ve ondan sonra kendiliğinden çözülmüştür.

V — 1412 Muhasarası :

Yıldırım Han'ın Ankara meydan savaşını kaybetmesi üzerine imparator yıllık haracı kesmiş ve artık Osmanlı devletine tâbi olmaktan kurtulmuştu. Bir taraftan ise, Yıldırım'ın şehzadeleri arasında başlıyan taç ve taht kavgasını körüklüyor ve bu arada Çelebi Mehmed'in tarafını tutuyordu. Bunun üzerine, Edirne'de hükümdarlığını ilân etmiş olan Musa Çelebi, İstanbul üzerine yürüyerek şehri muhasara etti. Babası gibi topla dövdü. Lâkin, imparatorun Çelebi Mehmed'le işbirliği edişi üzerine muvaffak olamadı.

VI — 1422 Muhasarası :

İkinci Manuel, Çelebi Sultan Mehmed'le iyi geçinmek ve arzularına baş eğmek sayesinde rahat etti. Lâkin bu nimetin kadrini bilmedi. Çelebi Sultan Mehmed'in vefatı üzerine, Osmanlı memleketlerinde kargaşalık çıkarmak ve bu devleti zayıf düşürmek gayesiyle, Limni'de mahbus bulunan Yıldırım Hanın oğullarından Mustafa Çelebi'yi serbest bıraktı. Hattâ onun Rumeli'ye çıkışına ve burada eski taraftarlariyle buluşup birleşmesine yardım etti. Böylece Sultan Mehmed'den sonra Bursa'da tah-

→

→

ta çıkan oğlu İkinci Murat, uzun mücadelelerden sonra ve büyük güçlüklerle Mustafa Çelebi'yi bertaraf edebildi. Lâkin, yaptığını yanına koymamak azmiyle Bizans imparatorunun üzerine yürüdü. İstanbul'u şiddetle muhasara etti. Bizans, her zamanki gibi çabucak takatten düştü. İmparator, kolay ve hafif teslim şartlarını ve çarelerini araştırırken, Anadolu'da, İkinci Murat'ın kardeşi küçük şehzade Mustafa'nın baş kaldırdığı haberi geldi. İkinci Murat, çaresiz muhasarayı kaldırıp Anadolu'ya geçti. Lâkin, Bizans'a pek ağır sulh şartları kabul ettirmeyi de ihmal etmedi.

VII — 1453 Muhasarası :

Fatih Sultan Mehmet, gittikçe gelişen, Anadolu ve Rumeli'de hudutlarını her yıl genişleyen, genç Osmanlı devletine, cerahatli bir çıban gibi daima rahatsızlık veren köhne Bizans devletine son vermek gayesiyle şehri muhasara etti ve 53 gün süren savaş sonunda 29 mayıs 1453 salı günü zaptederek 1125 yıldır devam eden Şarkî Roma İmparatorluğuna son verdi.

Bibliyografya : Âşık Paşazade; Tarih-i Âl-i Osman. Neşri; Tarih-i Âl-i Osman. Dursun Bey; Tarih Ebülfetih. Enverî; Düsturnâme, Hayrullah Efendi; Devlet-i Âliyyei Osmaniye Tarihi. Kritovulos; Tarih-i Sultan Mehmet Hanı Sânî. Lütfi Paşa; Tarih-i Al-i Osman. Yorga; Geschichte der Osmanischen Reiches. Nişancı Mehmet Paşa; Tarih-i Âl-i Osman. Müneccimbaşı; Câmiüddüvel. Hoca Sadeddin; Tacüttevarih. İdrisi Bitlisî; Heşt Bihişt. İbni Kemal; Tarih-i Âl-i Osman. Oruç Bey; Tarih-i Âl-i Osman. Şükrullah; Behçetüt-tevârih. Gibbons; Osmanlı imparatorluğunun kuruluşu. Schlumberger; İstanbul'un muhasara ve zaptı. Dukas; Bizans Tarihi.

Fatih Ayasofya önünde (aslı Askerî Müzemizdedir)

(Mufassal Osmanlı Tarihi Tablosu No: 10)

dadına koşmalarına mâni olacaklardı. Donanma kumandanı Hamza Bey de donanmayı Marmara surları karşısında sıralıyarak muhasırları ok yağmuruna tutacak, bazı yerlerde de merdivenlerle surlara tırmanmıya çalışılacaktı.

Sultan Mehmet nutkunu verip kumandanlarına emir ve talimatını bildirdikten sonra istirahate çekildi. Kumandanlar da emirlerindeki birliklere padişahın emir ve vaadlerini tebliğ ettiler. Münâdiler vasıtasiyle tebliğ edilen vaadler meyanında «Her kim mukaddem gedüğe çıksa eğer dirlik tasarruf itmemiş kimse ise âli himmetler olup ziyade cihet ola ve eğer dirlik yiyenlerden ise, timar eri ise büyük subaşı ola, subaşı ise sancak beyi ola, sancak beyi ise beylerbeyi ola. Eline hükm-ü şerif dahi sadaka oluna, ta neslü münkariz oluncıya değin evlâdü ekyadı devlet-i âli Osmanîde, ki ta kıyamet bâki ve pâyende olsun, her zaman da mer'î ve muhterem ola» denerek surlara ilk çıkacaklara mevki ve menfaatler vaadolunuyordu.

İstanbul muhasarasının son iki günü umumiyetle sükûnetle geçti. Surlara tırmanma vasıtalarının hazırlanma ve hendeklerin doldurulma faaliyetinin dışında ordugâhta sessizlik vardı. Bu hali gören Bizanslılar arasında Türk ordusunun çekileceğini zannedenler bile olmuştu. Halbuki umumî hücuma hazırlanan Türk askerleri temizliğini yapıyor, yekdiğeriyle helâllaşıyor ve nihayet padişahın emri gereğince istirahat ediyordu. Nihayet 28 mayıs pazartesi akşamı güneş battıktan sonra Bizanslılar şehrin etrafının bir ışık çenberi içine alındığını gördüler. O akşam Galata sırtları dahil olduğu halde bütün ordugâhta ateşler, mumlar, fenerler ve kandiller yakılarak büyük bir «mum donanması» tertip edilmişti. Mum donanmasının devamı müddetince Türk askerlerinin tekbir sedaları, harb nâ-

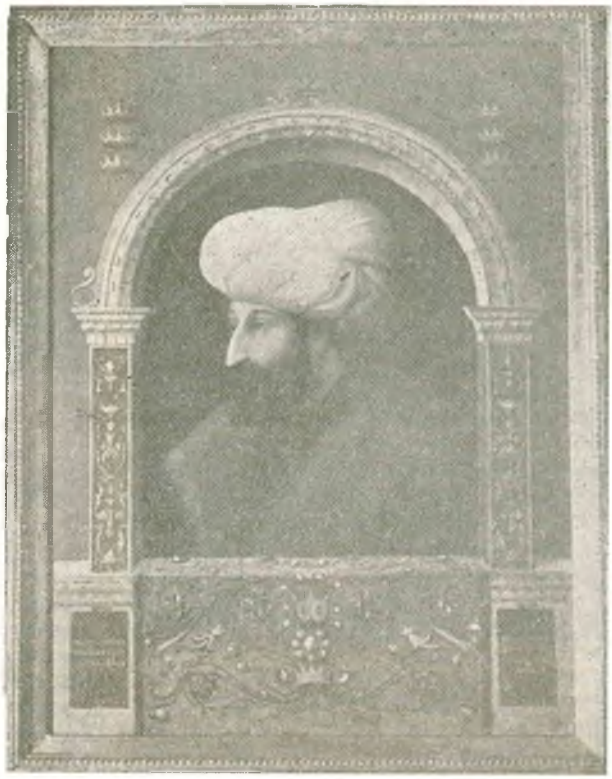

Fatih'in Bellini tarafından yapılmış portresi

Fatih Sultan Mehmet (Kapıdağlı serisinden)

râları, davul, trampet, boru sesleri, İstanbul semalarına yayılıyor, bu halden Bizans halkı derin ürpertiler geçiriyordu. Mum donanması gece yarısına kadar devam etti. Gece yarıyı bulunca ışıklar söndü, sesler dindi ve ordugâh karanlıklara büründü. Türk askerleri son defa olarak surlar dışında uykuya daldı.

Bizans'ın son günü

Türklerin umumî hücuma geçecekleri anlaşılınca imparatorun emriyle her sınıfa mensup kadın, erkek, çoluk, çocuktan mürekkep binlerce kişilik kalabalık insanlar ellerinde mukaddes tasvirler bulunduğu halde bir çok sokakları ve surlar boyunu dolaştılar. Kalabalığa dahil olan kadınlardan ağlayıp saçlarını yolanlar vardı. Papaz, keşiş ve rahiplerin önderlik ettiği bu grup, şehirlerinin, Türklerin eline geçmemesi için Allaha yalvarıyor, kendilerini ve şehirlerini Türklerin eline düşmekten korumasını niyaz ediyordu. Yine aynı günün akşamında Ayasofya'da büyük bir dinî âyin yapıldı. Büyük tehlike karşısında bütün dinî ihtilâflar bir an için unutulduğundan Ayasofya'daki büyük âyine hemen her mezhepten insanlar iştirak etti.

Büyük kısmı bâtıl itikadlara inanan Bizans halkı, son gününde şehirlerinin kurtuluşunu Allaha yalvarmakla elde etmeğe uğraşırken bile, içlerinde şahsî menfaatlerini vatan sevgilerinin hayli üstünde tutan kimseler de vardı. Venedik'li vak'anüvis Barbaro'nun 28 mayıs günü cereyan ettiğini söylediği bir hâdise bu hususta enteresan bir örnek teşkil etmektedir. Barbaro der ki: «Kara surunun mazgallarına konmak üzere yedi arabalık kabili nakil siper yapmıştık. Bunları mahalline kadar naklettik. Sinyor Balyos (İstanbul muhasarasında vazife gören Venedik balyosu = elçisi) Rumlara bunları surlara taşımalarını emretti. Fakat bu Rumlar, eğer para verilmezse, bu siperleri taşımıyacaklarını o derece bir inatla beyan ettiler ki, biz Venedikliler kesemizden ücret vermiye rıza gösterdik. Fakat bundan dolayı siperler surlara ancak gece nakledilebildi ve mazgallara yerleştirilemedi. Biz de Rumların açgözlülüğü yüzünden bunlardan mahrum kaldık.»

Rumlar arasında en nazik günlerde bile böyle vatan sevgisinden uzak hislerle hareket edenler mevcut olmakla beraber başta imparator olmak üzere canla başla çalışanlar da bir hayli idi. Bilhassa İmparator Konstantin Dragazes kahramanlık ve fedakârlığın sembolü idi. İmparatorun, Bizans'ın son gününde söylediği nutukta, vatandaşlarından istediği en mühim şey fedakârlıktı. İmparator tehlikenin büyüklüğüne işaretten sonra: «İşte bunun için mert olmanızı sizden istirham ederim. Ve sizi bu âna kadar daima yapmış olduğunuz gibi cesur ruhlarınızın bütün fedakârlığı ile bu şerirlere mukavemete teşvik ederim. Sevgili vatanımız olan bu namdar beldenin, mevcut beldelerin kıraliçesi olan bu şehrin selâmeti için hayatınızı vermiye mecbur olduğunuzu hatırlayınız. Bunu unutmamanızı sizden rica ederim.» Bu sözlerden sonra Bizans'ın şimdiye kadar bir çok defalar kuşatıldığını, fakat kuvvetli surlar ve Allahın yardımiyle kurtulduğunu anlattıktan sonra, yine onlardan fedakârlık beklediğini tekrarlıyarak nutkunu bitirdi.

Akşam Ayasofya'da yapılan dinî merasimden çıkınca sarayına döndü. Horozlar ötmiye başladığı sırada saraydakilerle vedalaşarak müdafilerin yanına koştu. Surlardaki bir burçtan Türklerin hazırlıklarını seyretti. Bu, onun İstanbul surlarından öteye geçmiyen vatanının sınırlarından ilerilere son defa bakışı idi.

Son hücum ve İstanbul'a giriş

Mum donanmasının bitişiyle sessizliğe gömülen Türk ordugâhında güneşin doğmasından iki saat kadar evvel yeniden hareket başlamıştı. Asker ve kumandanlar uyanmış, silâhlarını kuşanmış bulunuyorlardı. O saatlerde uyananlara padişah İkinci Mehmet de dahildi. Genç ve ateşîn hükümdar yatağından kalkınca iki rekât nafile namazı kılarak, fethi müyesser kılması için Cenabı Allaha yalvardı.

Bu arada müthiş gürültülerle ateşe başlıyan Türk topları son hücum için

bir işaret oldu. Artık ordugâhın sessizliği yırtılmış, Bizans surlarına son gülleler fırlatılırken boru, trampet ve davul sesleri hücumun şiddetini İstanbul semalarına yaymıya başlamıştı. Daha ilk top gürlemeden önce kılıcını kuşanıp atına binmiş bulunan padişah, bütün devlet erkânı yanında olduğu halde, tekmil dikkat ve gayretiyle büyük işinin başında bulunuyordu. Savaş aynı zamanda İstanbul'un her tarafında başlamıştı. Türk bandosu harb havaları çalarak askeri şevke getirirken ölümü hiçe sayan yiğitler surlara doğru ilerlemiye, açılmış bulunan gediklere sokulmıya çalışıyordu. Padişahından en basit neferine kadar herkes gayretle üzerine düşen işi yapmaktaydı. Akşemseddin ve Molla Gürânî gibi herkesin hürmet ettiği ilim adamları bile ateş hattına sokuluyor ve askerlerin arasında dolaşarak onları mânen destekliyordu.

Hücumun başlamasından itibaren geçen iki saat kadar müddet zarfında çarpışmalar çok şiddetli oldu. Her iki taraf da gayet iyi vuruşuyordu. Dış surlar önündeki hendekleri bir hamlede aşan Türkler merdivenlerle surlara çıkmıya uğraşıyordu. Askerlerin bir kısmı merdivenleri surlara dayarken, onları korumakla mükellefler gruplar mazgallardaki Bizanslıları ok yağmuruna tutuyor, bazıları da kalkanlarını başlarına siper ederek bunlara tırmanıyordu. İstanbul surları önünde o devirde mevcut silâhların hepsi kullanılarak müthiş bir muharebe oluyordu.

Çarpışmalar böyle şiddetle devam ederken, muharebenin en ağır yükünü taşıyan Topkapı mıntakasında bulunan Cenevizli kumandan Giustiniani yaralandı. İmparator, Giustiniani'ye muharebe sükûnet bulunciya kadar çadırında kalmasını rica ettiyse de o dinlemiyerek kendisini gemisine naklettirdi, sonra da Sakız'a hareket etti. Bizans müdafaasının en mühim kumandanı olan Giustiniani'nin mevkiini terketmesi Bizanslıların mâneviyatlarına hayli tesir yapacak kadar mühim bir meseleydi.

Cenevizli kumandan Giustiniani'nin yarasının ağır olduğunu söyliyen kaynaklar bulunduğu gibi hafifliğinden bahsedenler de vardır. Yolda giderken veya Sakız'a vardıktan sonra öldüğü gözönüne getirilince yarasının ağırlığı ihtimali fazlalaşmaktadır. Bazı kaynaklar, onun, yarası hafif olduğu halde korkudan mevkiini terkettiğini söyliyerek şerefini lekelediğini kaydederlerse de bu hususta katî bir hükme ulaşmak hayli güçtür. Yarasının hafifliği kabul edilince vurulduğu dakikaya kadar büyük fedakârlıklar göstererek her şeye göğüs germiş olan bu muktedir ve zeki şahsın birdenbire kaçışında başka sebep aramak icabeder. Bu sebep de; büyük bir ihtimalle onun yaralandığı sırada Türklerin şehre girmek üzere bulunuşu ve şehrin düşmesinin bir saat meselesi olduğuna kanaat getirmiş bulunması olabilir.

Son hücum (İngilizce bir tarihten)

Giustiniani yaralanarak mevkiini acele terkedince Bizanslılar arasında bir karışıklık meydana geldi. Karışıklığın mevcudiyeti Türkler tarafından hissedildiğinden bu mıntakada ileri atılışlar daha fazla şiddet kesbetti. Zaten Giustiniani yaralandığı sırada çarpış-

Ulubadlı Hasan kale burcunda
(Ressamı Münif Fehim)

malar gedikler üzerinde yapılıyordu. Onun ayrılmasiyle Topkapı mıntakasında muharebe belirli şekilde Bizans'lıların aleyhine döndü.

İşte bu sıralarda Ulubatlı Hasan adında bir yeniçeri kalkanını yüzüne siper ederek surların üstüne çıkmıya muvaffak oldu. Otuz kadar asker de kendisini takip ediyordu. Uzun boylu ve dev yapılı kahraman surun üzerinde de vuruşmasına devam ederken ayağı bir taşa takıldığından surlardan aşağı düştü. Bizanslılar bu kahramanı ok ve taş yağmuruna tuttular. Fakat o, diz üstü çökerek kendini müdafaaya devam ettiyse de aldığı sayısız yaralar neticesi oracıkta şehit düştü. Ulubatlı ile birlikte kendisini takip edenlerden onsekiz kişi daha şehitler arasına karıştı ama, bu kahramanın açtığı yolu diğer yeniçeriler takip etti. Böylece dış sur aşılmış, iki sur arasında bulunan Bizanslılar birdenbire çok müşkül duruma düşürülmüştü, çekilmek imkânını bulamıyanlar kılıçtan geçirildi. Bu suretle Topkapı mıntakasındaki sur üzerinde ilk defa Türk bayrağı dikilmiş bulunuyordu. Kemal Paşazâde'nin ifadesiyle tekbir getirilerek surlara dikilen bayrak «Sultan-ı âlemin ak alemi» idi.

İstanbul'a ilk giriş nereden oldu?

İstanbul'a ilk girişin nereden olduğuna dair kesin hükme varmak biraz güçtür. Çünkü bu hususta değişik mütalâalara rastlanmaktadır. Muhasarada hazır bulunan Lâtin ve Bizans müverrihleri umumiyetle Topkapı ve Edirnekapı mıntakasından girişin vâki olduğuna işaret ederler. Osmanlı müverrihleri Topkapı tarafından girildiğini söylerler. Bizans müverrihlerinin ekserisi Likos (Bayrampaşa) vâdisinde olanca şiddetiyle muharebe devam ederken Edirnekapı yakınındaki burçlar üzerinde Türk bayrağını gören Bizanslıların dehşete düştüklerini yazarlar. Tâci zâde Câfer Çelebi de: «Edirnekapısı canibinden olan gedikte kıtal eden gaziler kâfirlere galip gelip, beş on gazi duvar üzerine çıkıp sancak dikti» cümlesiyle bu hususu takviye eder. Frances'in kaydetmiş olduğu «Şehir alındı» havadisinin de işte bu sırada yayılmış olması lâzım gelir.

İşte gerek Edirnekapı civarında burçlara bayrak çekilmesi, yine Frances'in anlatmış olduğu veçhile Topkapı tarafında cereyan eden Ulubatlı Hasan'ın surlara çıkmıya muvaffak olması hâdisesi ve nihayet «Şehir fetholundu» havadisinin şehirde yayılması müdafilerin mâneviyatını altüst etmiş olmalıdır. Zaten iki saatten beri devam eden şiddetli mücadelede müdafiler zayiata uğrayıp hayli sarsılmışlar, Rum ateşleri karşısında ölümü hiçe sayarak dalga dalga ilerlemekte devam eden Türk askerleri gediklere hücuma, merdivenler dayıyarak surlara tırmanmıya hep birden koşmuşlardı. Binaenaleyh Bizans müdafaası pek çok noktada çökmiye yüz tutmuştu. Muhasaranın başlangıcından beri en fazla zorlanan ve büyük toplarla dövülen Topkapı ve Edirnekapı sahası şüphesiz en büyük gediklerin açılması lâzım gelen yerlerdi. Bu bakımdan ilk girişin buralardan olması akla da yakın gelmektedir. İstanbul'un zaptı hakkında kaleme alınan eserlerin hemen hemen hepsinin Marmara

ve Haliç surlarına karşı yapılan muharebelerin üzerinde durmıyarak daha ziyade Topkapı ile Edirnekapı arasındaki çarpışmalardan bahsetmeleri yalnızca padişahın o mıntakada bulunması dolayısiyle değildir. Padişah o mıntakada olduğu için Türk ordusunun ağırlık merkezi de oradaydı. Dolayısiyle en şiddetli hücumlar da orada oluyordu. En şiddetli çarpışmalar Topkapı ve Edirnekapı bölümünde cereyan ettiğine göre, Osmanlı müelliflerinin ilk girişin Topkapı tarafından vukuunu kaydetmiş olmalarını padişaha bir şeref payı ayırmalarına hamletmemelidir. Aynı saha üzerinde Dukas hariç, diğer Rum ve Lâtin müelliflerinin de duruşu, zaten böyle bir düşüncenin vârid olamıyacağını gösterir.

Muhasara sırasında İstanbul'da bulunan Dukas'ın anlattığı bir hâdise üzerinde Türk muvaffakiyetini küçültmiye çalışan Batılı tarihçiler ve bu arada bilhassa Hammer ve Schlumberger dikkatlice durmuşlardır. Muhasara hâdiselerinin içinde bulunan veya o yıllarda yaşıyan Türk ve yabancı hiçbir müellifin kaydetmediği bu hâdise şudur: Edirnekapı ile Eğrikapı arasında bulunan ve Kerkoporta (Türklerin Cambazhane Kapısı dedikleri yer) denilen kapı bütün diğer kapılar gibi muhasara esnasında örüldüğü halde, son günlerde dışarıya hücum çıkışı yapılmak için örülen yerleri sökülmüş ve her nasılsa unutularak kapısı da açık bırakılmış. İşte bu kapının açık olduğunu farkeden Türklerin, İstanbul'a ilk girişi buradan olmuş.

Dukas'ın anlattığı bu mesele, ilmin ışığı altında gözden geçirilince, tarihî bir vaka olarak değil, ancak bir masal mevzuu diye mütalâa olunabilir. Türk ordusunun miktarını ve harb kudretinin dehşetini çok iyi bilen ve bu kudret karşısında titriyerek zaman zaman göz yaşı döken imparator da şehrin müdafaasında vazife alan aklı başında sair kumandanlar da o günlerde hücum için surlardan dışarı çıkışın yüzde yüz ölümle neticeleneceğini pekâlâ biliyorlardı. Bizanslıların bütün gayreti kendi erdükleri bir kapıyı açmakta değil, top gülleleriyle yıkılan surları örmekte toplanıyordu. Binaenaleyh, işaret edilen yerin sökülmesi ve kapısının açık bırakılması meselesi karşısında Türkler tarafından gizlice satın alınan bazı kimselerin vatanlarına ihanet etmiş olabilecekleri hatıra geliyorsa da tarihlerde buna dair lüzumlu bilginin bulunmaması, Dukas'ın, Türkleri küçültmek kendi milletinin de bir gafletin kurbanı olduğu zannını, uyandırmak niyetiyle bunu eserine dercettiğine hükmedilebilir.

Türk ve yabancı pek çok kaynak ilk girişin Topkapı ile Edirnekapı mıntıkasından vuku bulduğunu söylemelerine rağmen Mustafa Cenabî ve Hüseyin bin Câfer gibi Türk kaynakları, İstanbul'a deniz tarafından harben, Edirnekapı tarafından da sulhen girildiğini söyler. Kanunî ve İkinci Selim zamanında Seyhülislâmlık etmiş olan Ebussuut Efendi de kiliselerin camiye tahvili meselesiyle ilgili bir fetvasında aynı görüşe iştirak eder. Lâkin bunlar fetihten hayli sonra kaleme alınan şeylerdir. Zaten fetih devri müelliflerinin deniz tarafındaki muharebelere pek temas etmemeleri, Dukas'ın ise liman (haliç) tarafındaki surların müdafilerinin şehre giren Türkler arkalarından gelinceye kadar müdafaaya devam ettiklerini söylemesi işi büsbütün karıştırmaktadır. Dukas'ın bu şekildeki ifadesine rağmen haliç tarafından girişin o kadar geç kalmadığı, kara tarafından girildikten pek kısa zaman sonra, buralardan da gerek gediklerden aşmak gerekse kapıları kırmak suretiyle girildiği muhakkaktır.

İstanbul'a giriş hakkında o devrin kaynaklarının söylediklerini ayrı ayrı gözden geçirdikten sonra netice itibariyle diyebiliriz ki: İlk giriş Topkapı ile Edirnekapı arasında ve fakat Topkapıya daha yakın bir gedikten olmuş, bunu diğer yerlerden girişler takip etmiştir. Velhasıl 1453 senesi mayısının 29 uncu salı günü (20 Cemaziyülevvel 857) güneşin ilk ışıkları Marmara ve Boğaziçini aydınlattığı vakit İstanbul'da artık Türk bayrakları dalgalanıyordu. O gün 53 günden beri devamı eden muhasara bitmiş, 54 üncü günün sabahının ilk saatlerinden itibaren İstanbul bir Türk şehri olmuştu.

Şehrin zaptının padişaha haber verilmesi

Daha umumî hücum boruları çalmadan evvel yatağından kalkıp silâhlarını kuşanmış olan Sultan Mehmet bütün hücum saatleri müddetince atının üzerinde harekâtı dikkatle takip etmekte, kumandanlarına emirler verip askerlerini teşçi etmekteydi. Dış surlar aşıldığı zaman kumandanlarından bazıları Bizans'lıların başlarını atının ayaklarının altına attıkları ve bazı askerler de tuttukları esirleri onun yanına getirdikleri zaman Sultan Mehmet, bu mutlu günü kendisine gösteren Allaha hamdü sena için «atından inip secde-i şükre kapandı». Demek ki o saatlerde padişaha şehrin düştüğü bildirilmiş bulunuyordu. Mutlu haberi alınca çadırına giderek biraz istirahat etti.

İmparator Konstantin'in ölümü

Türkler şehre girdikleri zaman müdafilerin bazıları mevkilerini terkedip kaçıyor, şaşkına dönen insanlar oraya buraya koşuşuyordu. İşte Türk'lerin şehre girişinin bu en hararetli anındadır ki; mevkiini terkeden İmparator da mücadeleye karışarak adsız bir nefer gibi telef olup gitti.

İmparatorun son dakikalarında, ne fecrin ışıkları belirinceye kadar beraberinde olan Phrantzes, ne de Bizans'ın meşhur şahsiyetleri onun yanında idi. Bu yüzdendir ki, ölüm şekli kat'î suretle bilinmemekte ve muhtelif rivayetler dercedilmektedir. Hakikat olan şudur ki: Cenevizli kumandan Giustiniani yaralanarak gemisine çekilinceye kadar imparator Topkapı mıntıkasındaydı. Giustiniani'nin ayrılmasından çok kısa bir müddet sonra Türklerin şehre girdiği havadisi etrafa yayılıp Türk askerleri İstanbul'a dahil olmıya başlayınca mevkiini terketti. Şehrin işgalinin verdiği şaşkınlık ve karışıklık arasında sokak muharebesi yaparken veyahutta Türklerin girdiği gediğe doğru atını koştururken önüne çıkan askerlerle vuruşarak öldü.

Osmanlı müverrihlerinin ekserisi imparatorun başının bir azeb askeri tarafından kesildiğini kaydeder ve bunlardan bir kısmı imparatorun çarpışarak öldüğü yerin Zeyrek mıntıkası olduğunu söyler. Dukas ise imparatorun ölüm yerini Topkapı mıntıkası diye kaydeder. Velhasıl ölüm şeklinde olduğu gibi ölümünün vuku bulduğu mevki hakkında yüzde yüz doğru bir şey söylemek mümkün değildir. Muhakkak olan şudur ki; Bizans'ın son imparatoru On birinci Konstantin vatanını müdafaa ederken şerefli bir hükümdar ve kahraman bir insan hüviyetiyle çarpışarak can verdi.

İstanbul'un işgalinden mütevellit karışıklıklar işgal gününün gecesinde son bulup da herkesin kendi evinde emniyette olduğu temin olununca Fatih Sultan Mehmet Grandük Notaras'ı huzuruna kabul etti. Notaras'a iltifat eden padişah bu arada imparator hakkında malûmat istedi ve imparatorun denize açılan beş Ceneviz gemisinde bulunup bulunmadığını sordı. Fakat Notaras imparator hakkında ademi malûmat beyan etti. İmparatorun öldüğüne ve şehirde gizlendiğine dair söylentiler vardı.

O sırada iki yeniçeri gelerek imparatoru öldürdüklerini bildirdiler. Bunun üzerine Fatih, imparatorun cesedinin bulunmasını emretti. Yapılan araştırmada imparatorun başı kesik olarak yerde yatan vücudu bulundu. Bu cesedin ayağında altın işlemeli iki kartal resmi bulunan pabuçlarından imparatora aidiyeti tespit edildi. Ayrıca kesik başı, Notaras dahil olmak üzere bazı Bizans büyüklerine gösterildi. Onlar da bu başın imparatora aidiyetini tastik ettiler.

İmparatorun cesedi bulunduktan sonra tahnit edilmiş başının Anadolu'da zafer alâmeti olarak teşhir edildiğine dair Dukas'da bir hikâye göze çarpmakta ise de diğer kaynaklar bunu teyit etmedikten başka bil'akis nakzedici bilgi verirler. İmparatorun en sadık adamı olan Frantzes, Fatih'in imparatorun cesedine derin bir hürmet gösterdiğini ve hükümdarlara lâyık şekilde defnedilmesi için Rum'lara teslim ettiğini kaydeder.

Fatih'in İstanbul'a girişi

29 mayıs güneş doğarken Türk askerleri şehre girmiş bulunuyor ve İstan-

bul'un her tarafında Türk bayrakları dalgalanıyordu. Türk'lerin şehre girmesiyle umumi mukavemet çökmüştü. Yalnız bugünkü Bahçekapı mıntıkasında «Vasilin Kulesi» denilen bir kulede bulunan Girit gemicileri o gün saat ikiye kadar mukavemet ettiler. Bu cesaretli müdaafa padişahın çok hoşuna gittiğinden, üzerlerine yapılan hücumu durdurtup askerî şereflerine halel gelmemek üzere kuleyi terkedebileceklerini ve gemilerine gidebileceklerini bildirdi.

Umumi mukavemetin sabahın erken saatlarından itibaren çökmesi üzerine Sultan Mehmet öğleye doğru şehre girmek istedi. Padişah bu maksatla atına bindiği zaman bütün devlet erkânı yanında idi. Maiyet çavuşlarından başka ayrıca sağda ve solda iki yüz kişilik bir solaklar kuvveti vardı. Padişahtan başka herkesin yaya yürüdüğü bu muhteşem alay, azametle ilerliye ilerliye nihayet Ayasofya'ya geldi. Muzaffer Türk

Fatih'in İstanbul'a girişini gösteren bu güzel resim, Balkan harbinde Edirne'de Bulgarların şehit ettiği ressam Hasan Rıza'nın eseridir.

Geçen asırda Fransız ressamı Benjamin Constant tarafından yapılan ve halen bir Fransız müzesinde bulunan bu resim, verdiği dehşet havası ile lehimize bir manzara göstermez.

padişahını karşılarında gören halk ve papazlar ağlıyarak yerlere kapandılar. O zaman büyük bir kumandan olduğu kadar asîl ruhlu bir insan olduğunu da gösteren padişah, karşısındaki kalabalığın ileri gelen papazına «sana ve arkadaşların ve bütün halka söylüyorum ki bugünden itibaren artık ne hayatınız ve ne de hürriyetiniz hususunda benim gazabımdan korkmayınız» dedi.

İstanbul'u zaptederek «Fatih» ünvaniyle ebedîleşen Sultan Mehmet, Bizans'ın meydana getirmiş olduğu bu muhteşem mâbedin camiye tahvilini emretti. Fethi takip eden ilk cuma namazını burada kılmak istediğinden, padişah Ayasofya'dan ayrılıp şehrin görülecek yerlerini tetkikten sonra otağına avdetini müteakip, ilgililer derhal faaliyete geçtiler. Hıristiyanlığa ait mukaddes eşyaları dışarıya çıkardılar ve müslüman ibadethanesi için lüzumlu olan mihrap ve minber gibi şeylerin hazırlanmasını üç gün zarfında tamamladılar. Nihayet 1 haziran Cuma günü Fa-

tih Sultan Mehmet cuma namazını bu muhteşem mâbette kıldı. Onun adına burada hutbe okundu. Bu bakımdan Ayasofya İstanbul'un ilk camisi de sayılır.

Fatih, İstanbul'un fethini müteakip şehrin idare işlerine bakmıya Karıştıran Süleyman Bey'i, kadılığına da Celâlzâde Hızır Beyi memur etti. Fetihten 20 gün sonra Edirne'ye hareket etti ve Başkentte parlak şekilde karşılandı.

Türk'ler şehre girerken İstanbul'da durum

Türk'ler şehre ilk girdikleri sırada Bizans'lılar gayet tabii olarak müthiş bir şaşkınlık ve perişanlık içindeydiler. Asker, sivil halk etrafa koşuşuyor ve ne yapacağını bilemiyordu. Müdafilerden ve halktan haliçteki gemilere kaçanlar, hatta aralarında intihar edenler vardı. Fakat halkın büyük kısmı Ayasofya'ya sığınmakla kurtuluşun vuku bulacağına inandığından bu büyük kiliseye dolmuştu. Hurafelere pek bağlı olan Bizans'lılar arasında o sırada pek yaygın olan bir inanca göre; şehre giren Türkler ancak Büyük Konstantinos sütununa kadar gelebileceklerdi. Türkler buraya vardığında gökten bir melek inecek bu sütunun önünde bulunan birisine imparatorluğu ve kılıcı verecek, o da Türkleri şehirden dışarıya çıkaracaktı.

İşte mağlûbiyet ve işgalin yarattığı şaşkınlığın yanında bu inanışın verdiği ümitle Ayasofya'ya koşan halk büyük mâbedi ağzına kadar doldurmuş bulunuyordu. Bunlar içeriye dolduktan sonra kilisenin kapılarını da sımsıkı kapamışlardı. Ayrıca avluda da büyük bir kalabalık toplanmıştı. Şehre giren Türk kuvvetleri gayet tabii olarak büyük kalabalığın toplandığı Ayasofya'ya da geldi. Mâbedin sımsıkı kapanan kapıla-

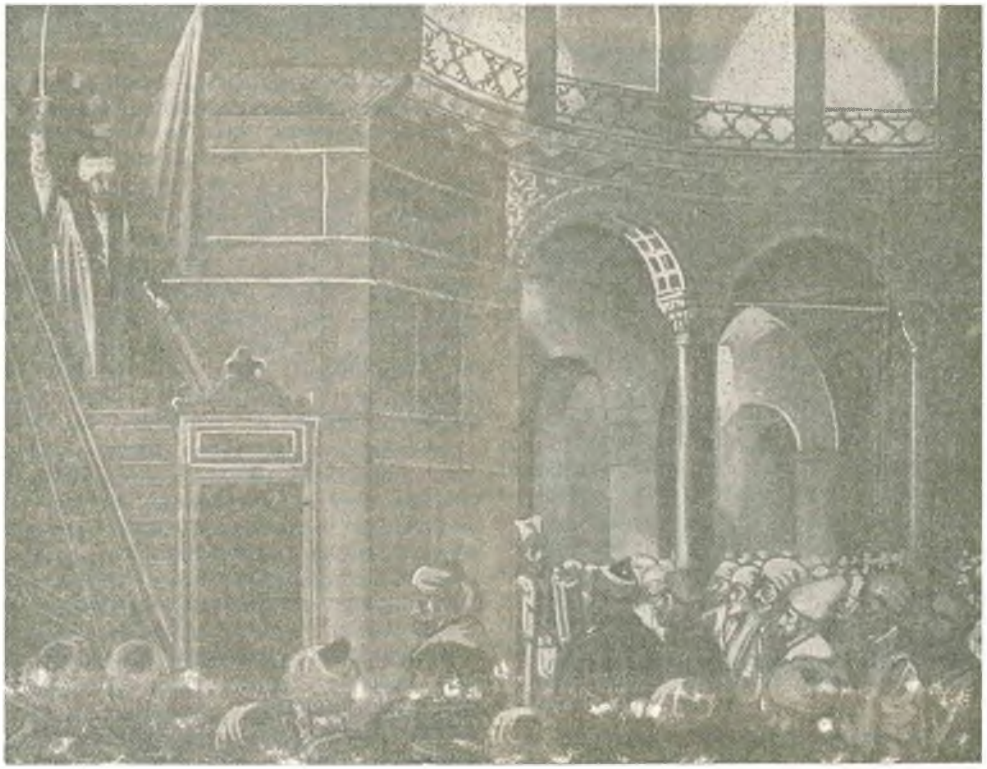

Fatih'in Ayasofya'da ilk Cuma namazı (Münif Fehim'in eseri)

rı içerdekiler tarafından açılmayınca kırılarak içeri girildiği zaman kadın, erkek, çoluk çocuk her sınıf insanın meşhur mâbede sımsıkı dolmuş olduğu görüldü. Galiplerden korkup titreyen bu kalabalığın hayatına dokunulmadı, sadece esir muamelesi yapıldı.

Türk askeri İstanbul'a 53 gün devam eden bir muhasarayı müteakip ve harbederek giriyordu. Elbette harben giri - len yerde ölme ve öldürme olacaktı. Elbette harp yoluyle girilen bir şehirde mukavemet gösterenler ve tehlikeli görülenler öldürülürdü. İşte Türkler İs - tanbul'a girerken sadece bunu yaptı. Bundan fazlasını asla yapmadı. Elini mâsum ve müdafaasızların kanına bulaştırmadı. Şehre girilirken karşı du - ranlarla ellerinde kanlı silâh bulunanlar öldürüldü. Bizans'lılarla işbirliği yapan mülteci Osmanlı şehzadesi Orhan da bu arada surlardan aşağı düşerek ölenler arasına katılmış oldu. Müdafilerden öldürülenlerin yekûnu iki bini buluyordu ama bu da bir sebebe müstenitti. Bunun sebebini, bir Bizans'lı olan Dukas şöyle açıklıyor: Türkler şehri müdafaa eden kuvvetleri elli bin kişi tahmin ettiklerinden bu kadar fazla sayıda askerden çekindikleri için iki bin kişiye kıymışlar, fakat tahminlerinde aldanınca bu işten vazgeçmişlerdir.

Ne yazık ki; gerek Bizans gerekse birçok batılı tarihçi bitaraflıktan sıyrılarak Türkleri kötülemek için dillerinin döndüğü kadar iftira savurmuşlar ve

Ayasofya'da gûyâ katliâm ve yağma yaptığımızı tasvir eden bu düşmanca resim Ricaut tarihinden alınmıştır. Hadise tamamen aksidir. Ayasofya'yı Türkler değil evvelce Haçlılar yağma etmiş ve hattâ hayvan bile bağlamıştır.

hakikatin ifadesine yanaşmamışlardır. Memleketleri elden gittiği için böyle şeyler yazmaları mümkün olan Bizans tarihçilerini biraz mazur görmek mümkündür. Lâkin Türkler aleyhine kalem kullanan batılı tarihçilere cevaben haçlıların İstanbul'a yaptıkları tahribatı ve akıttıkları kanı hatırlatmak lâzımdır. Mukaddes bir gaye için hareket ettiklerini iddia eden haçlıların kendi dindaşlarına reva gördükleri muamelenin yanında Türklerin yaptıkları şeyler mukayese edilince, Türklerin ne kadar insanî ve ne kadar asîl davrandıkları meydana çıkar.

Yalnız bu vesileyle hemen şunu hatırlamak lâzımdır ki; Türkler, son ana kadar teslim tekliflerini reddeden, muazzam orduyu iki aya yakın bir zaman uğraştıran, bir asırdan beri Türkleri bir çok zararlara uğratan, siyasî entrikaların tertipçisi bir devletin merkezini çarpışarak zaptediyordu. Binaenaleyh şehre girerken kendisine karşı koyanlarla vuruşacak ve öldürecekti. Türkler de bunu yaptı, yâni İstanbul'un zaptı sırasında harp suretiyle girilen şehirlerde yapılan normal şeylerden fazlası yapılmadı. Şayet iddia edildiği şekilde Türkler dere gibi kan akıtsaydı ve elli, altmış bin kişilik esir kafilelerini Asya ve Avrupa topraklarındaki pazarlarda satsaydı, yüz elli bin kişilik Türk ordusu şehre girince bir günde İstanbul'da tek bir Rum kalmazdı. Ortada mevcudu kalmıyacak bir Rum cemaatına da Fatih Mehmed'in dinî serbesti bahşetmesi mevzuubahis olmazdı.

Fatih Mehmet şehre öğleye doğru girdiğine göre, padişahın şehre dahil olmasından hiç olmazsa iki üç saat önce umumî mukavemetin iyice kırılması, yâni ölme ve öldürme hâdiselerinin durması lâzımdır. Zaten umumî mukavemet kırılınca Türk ordusu yağmaya daldı. İmparatorun son defa olarak teslim teklifini reddetmesi üzerine padişah yağmaya müsaade etmişti. İstanbul yağması üç gün sürdü. Surlar üzerinde Türk bayrakları dalgalanmıya başlayıp, şehrin düştüğü öğrenilince donanmadaki askerler de şehre dalıp yağmaya koyuldu. Bunun içindir ki; Haliçteki beş Bizans kadırgası hariç diğer gemiler, içlerine dolan firariler ve mallarla kolaylıkla kaçabildi.

Galata Ceneviz kolonisinin teslim olması

İstanbul kuşatıldığı sırada Galata'da Bizans'lılardan ayrı bir Ceneviz kolonisi mevcuttu. Bu koloni İstanbul'un 1261 de Lâtin'lerden geri alınmasından sonra teşekkül etmiş bulunuyordu. Lâtin imparatorluğunun yerine yeniden Bizans imparatorluğu kurulurken Cenevizliler İmparator Sekizinci Mihail Paleologos'a yardım ettiklerinden, imparator da Galata'nın idare işlerini birtakım imtiyazlar tanıyarak Cenevizlilere vermişti (1267). Sekizinci Mihail'den sonraki imparator ikinci Andronikos Galata'nın etrafının bir sur ve hendekle tahkimine müsaade istemiş, idarî imtiyazları da daha fazla genişlettiğinden, Galata Bizans'tan ayrı bir hal almıştı. Tabii Galata tek başına müstakil bir devlet halinde olmayıp, İtalya'daki Cenova cumhuriyetine bağlıydı. Galata'nın idarî işlerinin başında bulunan Podesta (komiser), Cenova hükûmeti tarafından tayin olunurdu. Bundan başka 24 kişilik bir beledî idarî heyet mevcuttu. Bu heyetin üyelerinin yarısı asillerden yarısı da halktan seçilirdi. Galatada bir de tüccarlar arasında çıkacak anlaşmazlıklara bakan altı kişilik bir nevi ticaret mahkemesi mevcuttu. Galata'nın halkı Cenevizli, Rum ve Avrupa'nın muhtelif milletlerine mensup insanlardan mürekkepti. Halkının geçiminin esasını ticaret teşkil ederdi.

İşte bu şekilde Bizans'lılardan ayrı bir hüviyete sahip olan Galata Ceneviz kolonisi, Fatih Mehmet tahta yeni çıktığı zaman Edirne'ye elçi göndererek padişahı tebrik etmiş, İstanbul muhasarası başlamadan önce de, Bizanslı'lara yardım etmiyerek bitaraf kalmaları şartiyle Bizans'ın kendilerine tanıdığı imtiyazların padişah tarafından da tanınması hususunda Sultan Mehmed'le anlaşmıştı. Lâkin Galata'lılar sözlerinde durmamışlar ve Bizans'a yardım etmişlerdi. Bu yardım o kadar ayan beyan ve resmî bir vaziyet arzediyordu ki, gizlenip inkâr edilmesi de mümkün değildi. İstanbul kuşatıldığı sırada Galata

İstanbul muhasarasının kronolojisi

(İlâve : 60)

★

İstanbul'u fethetmek için bütün hazırlıklarını ikmal eden İkinci Mehmet 23 mart 1453 cuma günü ordu ile Edirne'den hareketle İstanbul önlerine geldiği zaman iki ay önce Edirne'den yola çıkarılmış büyük toplar da İstanbul surlarının karşısına ulaşmış bulunuyordu. Büyük topların emniyetle naklini deruhte eden Rumeli Beylerbeyi Dayı Karaca Bey padişahın yetişmesinden bir kaç gün önce İstanbul civarını işgal ve şehri tecrit etmiş vaziyetteydi. Anadolu kıtaları da boğazdan gemilerle nakledilmişti. Binaenaleyh muhasara için her şey hazırdı.

Bu arada Bizanslılar da şehrin kapılarını ördürmüş, 2 nisanda da Haliç'in ağzını zincirle kapatmış, aylarca evvel girişilen surlardaki tamirat işleri bitirilmiş, Bizans'a yardım için gelen kuvvetler de dahil olduğu halde şehrin müdafaasına ait vazife taksimi yapılmıştı. Böylece nisanın ilk günlerinden itibaren Bizanslılar da müdafaaya hazırdı.

Sultan Mehmed'in emrindeki kuvvetler 5 nisanda İstanbul önlerine geldi. Padişah, vakit geçirilmeden şehrin muhasarasını emretti.

6 nisan cuma (Birinci gün): Sultan Mehmet karargâhını şimdiki Maltepe hastahanesinin bulunduğu sahaya kurdu. Türk ordusu surlar boyunca mevzi aldı. Zağanos Mehmet Paşanın kumandasındaki grup da Galata surlarının dışındaki tepeleri tuttu.

Sultan Mehmet Müslüman - Türk âdeti veçhile mücadeleye girişmeden önce imparatora haber göndererek şehri harbsiz teslim ederse kimsenin malına, canına ve hürriyetine dokunulmıyacağını temin etti. Buna karşılık imparator: «Şehri teslim edemem. Ben de ölünciye kadar müdafaaya yemin ettim» cevabını verdi. Bunun üzerine muhasaranın başladığı orduda münadilerle ilân edildi. Muhasaranın ilk günü olan bugün mücadele, ok atışı şeklinde cereyan etti.

7 nisan cumartesi (İkinci gün): Haliç'ten Marmara'ya kadar surlar boyunca mühim silâhların yerleştirilmesine çalışıldı. Her biri dörder topluk ondört batarya arazi vaziyetine ve muayyen aralıklara göre dizildi. Bugün İstanbul surlarına karşı Türk topları ilk ateşi açtı.

8 nisan pazar (Üçüncü gün): Türk toplarının ateş tesiri kontrol edildi. Bizanslıların surlarda açılan yaraları çabucak tamir ettikleri görüldü. Türk askeri tarafından bir takım siperler kazıldı.

9 nisan pazartesi (Dördüncü gün): Haliç'te bulunan hıristiyan gemilerinden dokuz tanesi Haliç'e yapılacak muhtemel bir hücumu önlemek için zincir gerisinde sıralanarak vaziyet aldı.

10 nisan salı (Beşinci gün): Top ateşine devam edildi. Okçular surlara doğru yaklaşarak Bizans'lılara ok atışları yaptı.

11 nisan çarşamba (Altıncı gün): Topkapı (Ayos Romanos = Sen Romen) karşısına Macar top dökücü ustası Orban'ın döktüğü büyük top tâbiye edildi. Büyük topun yanına altışar kantarlık güller atan başka büyük toplar da yerleştirildiği için Bizans ilk şiddetli hücumu bugün gördü. Orban'ın döktüğü topun ilk defa İğrikapı karşısına tâbiye edildiği, Topkapı karşısına 23 nisanda getirildiği de rivayet edilir.

12 nisan perşembe (Yedinci gün): Baltaoğlu Süleyman Bey emrinde bulunan Türk donanması İstanbul sularına gelerek Dolmabahçe önünde demir attı. Bütün surlar boyunca bombardıman devam etti.

13 nisan cuma (Sekizinci gün): Bombardıman devam etti.

14 nisan cumartesi (Dokuzuncu gün): Surlara karşı top ateşi devam etti.

15 nisan pazar (Onuncu gün): Surlara karşı top ateşi devam etti. Surlarda meydana gelen yıkıntıları Bizanslılar tâmire çalışmaktaydı.

18 nisan çarşamba (Onüçüncü gün): Baltaoğlu Süleyman Bey donanmanın bir kısmı ile Kızıl adalar önüne giderek Büyükada, Kınalı, Heybeli ve Burgaz'dan ibaret adaları işgal etti. Büyük-

→

adanın kale kısmı hariç, diğerleri harbsiz teslim oldu. Surlara karşı umumî hücum yapıldı.

19 nisan perşembe (Ondördüncü gün): Baltaoğlu Süleyman Bey Haliç'teki zincirin gerisine sıralanmış olan Lâtin ve Bizans gemilerine hücum etti. Lâkin zinciri kıramadığı gibi karşısındaki gemiler de kendilerini koruduklarından Baltaoğlu geri çekildi.

20 nisan cuma (Onbeşinci gün): Üç Ceneviz, bir Bizans gemisinden ibaret dört gemi Bizans için erzak ve mühimmat yüklü olduğu halde müsait bir lodos rüzgârıyle ilerliyerek İstanbul surlarına geldi. Yüksek bordalı ve iri cüsseli olan bu gemileri Baltaoğlu'nun emrindeki donanma Zeytinburnu açıklarında karşıladı ve burada çarpışma başladı. Hıristiyan gemileri rüzgârdan istifadeye devam ederek çarpışa çarpışa Sarayburnu'na doğru ilerlemiye devam etti. Sahilden çarpışmayı seyreden Sultan Mehmet hıristiyan gemilerinin Türk donanmasının arasından sıyrıldığını görünce hiddetle atını denize sürdü ve Baltaoğlu'na hiddetle bağırarak emirler verdi. Hıristiyan gemileriyle devam eden bu üç saatlik şiddetli çarpışma sonunda dört geminin Haliç zincirinin gerisine girmelerine mâni olamadığı için padişah, Baltaoğlu Süleyman Beyi azledip Hamza Beyi donanma kumandanlığına tâyin etti.

21 nisan cumartesi (Onaltıncı gün): Bütün surlar boyunca çok şiddetli top ateşi oldu. Surlarda mühim yıkıntılar meydana getirildi. Top atışları Galata tepelerinden Haliç'e de tevcih edildi. Mermilerin gemilere isabet ettirilemediğini gören Sultan Mehmet, kendi târifine göre dik mermi yollu bir top döktürdü. Dünyada ilk havan topu böylece meydana getirilmiş oldu. Bununla Haliç'teki gemilerden biri parçalanıp batırıldı.

Yirmi nisan deniz mağlûbiyetinden pek üzülen padişah bir harb meclisi toplıyarak muharebe durumunu görüştü.

22 nisan pazar (Onyedinci gün): Sabahleyin Haliç'e gözlerini çeviren Bizanslılar 70 tane Türk gemisinin buraya girmiş olduğunu hayretle gördüler. İstanbul'u tek katlı zayıf Haliç surları tarafından da sıkıştırmak istiyen padişah fevkalâde bir tedbire başvurmuş bulunuyordu. Gemiler, 21 nisanı 22 nisana bağlıyan gece Tophane limanından Kumbaracı Yokuşu - Asmalı Mescit ve Tepe-

→

→

başı yoluyle Kasımpaşa'dan denize indirilmişti. Karadan kızaklar üzerinde kaydırılıp çekilerek Haliç'e bu kadar geminin indirilmesiyle Bizans muhasarasında yeni bir cephe daha açılmış oldu.

23 nisan pazartesi (Onsekizinci gün): Haliç tarafından da sıkıştırılmakla dehşete düşen Bizans imparatoru, İstanbul haricindeki bütün toprakları Türklere teslim etmek ve ağır vergi ödemeyi kabul etmek suretiyle sulh yapmak istedi. Sultan Mehmet şehrin teslîminde ısrar ettiğinden anlaşma olamadı.

Haliç'e inen donanmanın yardımiyle Kumbarahane ile Defterdar arasında yan yana beş kişi geçebilecek genişlikte bir köprü kuruldu. Bu köprüden yapılan nakliyatla Ayvansaray hizasına toplar yerleştirilip muhasaranın Haliç cephesi açıldı.

24 nisan salı - 28 nisan cumartesi (Ondokuzuncu ilâ yirmi üçüncü günler): Kara surlarında ve Haliç tarafında top ateşleri devam etti. Bizans - Lâtin donanması 24 nisanda Haliç'e giren Türk gemilerini gece baskiniyle yakmak istediyse de bunun tatbiki 28 nisana bırakıldı. Vaziyetten haberdar olan Türkler gerekli emniyet tertibatını aldılar. Hücumdan onlar zararlı çıktı, bir hıristiyan gemisi battı.

29 nisan pazar - 2 mayıs çarşamba (Yirmidördüncü ilâ yirmiyedinci günler): Bombardımana şiddetle devam edildi. Bazı noktalarda keşif hücumları yapıldı. Şehirde ilk defa yiyecek sıkıntısı hissedilmiye başladı. Bizanslılar surlarda meydana getirilen yıkıntıları tamire devam etti.

3 mayıs perşembe (Yirmisekizinci gün): Muharebenin Bizanslıların aleyhine cereyanı dolayısiyle endişesi artan imparator, İstanbul'a yardıma gelecek Venedik filosunu aramak üzere Ege sularına bir gemi gönderdi.

4 mayıs cuma - 5 mayıs cumartesi (Yirmidokuzuncu ilâ otuzuncu günler): Surlara karşı bombardımana devam edildi. İmparator at üzerinde surları teftiş edip, müdafilerin cesaret ve dayanıklılığını arttırmaya çalıştı. Beş mayısta Beyoğlu sırtlarındaki toplardan birinin güllesi limanda bir Ceneviz gemisinin üstüne düştü, gemi içindeki eşyasiyle birlikte battı.

6 mayıs pazar (otuzbirinci gün): Kara surlarına karşı bombardıman şiddetle

→

→

devam etti. Bu bombardımanın arkasından güneş battıktan dört saat sonra Topkapı mıntakasında 30 bin kişi ile umumî hücuma geçildi. Hücum üç saat sürdü ve boğaz boğaza kanlı bir döğüş oldu. Cenevizli kumandan Giustiniani büyük kahramanlık gösterip müdafaadaki meharet ve şecaatiyle temayüz etti. Bir aralık Giustiniani, Murat adındaki bir yeniçeri tarafından telef edilmek üzereyken o aralık bir Rum askerinin Murat'ın bacağını kesmesi sayesinde kurtuldu.

7 mayıs pazartesi - 11 mayıs cuma (Otuziki ilâ otuz altıncı günler): Bombardıman bütün günler devam etti. Bizanslılar surların yıkılan yerlerini toprak, yün dolu çuvallar ve arasına çamur doldurulmuş ağaç kafesler ile kapatmıya gayret ettiler. 8 mayısta onikiler meclisi toplanarak Tana'dan gelmiş üç kadırganın eşyalarını boşaltarak mürettebatını Ayvansaray mıntakasındaki surlarda vazifelendirmiye karar verdi. Gemiciler önce buna itiraz ettiler, bilâhare gemilerini onüç mayısta Haliç zincirinin batı ucuna çekmek suretiyle gösterilen yere gittiler.

12 mayıs cumartesi: (Otuzyedinci gün): Gündüz devam eden bombardımandan sonra gece yarısı elli bin kişi ile bir umumî hücum yapıldı. Bu defaki hücum mıntakası Edirnekapı ile Tekfur Sarayı arası idi. Yine çok şiddetli çarpışmalar üç saat devam etti. Türkler şehre girmiye muvaffak olmayıp geri çekildi. Müdafiler de bitkin hale geldi. Türkler geri çekilince müdafilerin pek çoğu yorgunluktan oldukları yere yığılıp kaldı.

13 mayıs pazar - 15 mayıs salı (Otuzsekiz ilâ kırkıncı günler): Surlara top ateşine devam edildi. Topkapı karşısındaki topların miktarı arttırıldı.

16 mayıs çarşamba (Kırkbirinci gün): Bugün İstanbul muhasarasında ilk lâğımın kazıldığı gündür. Lâğımlar Edirnekapı ile Haliç arasında kazılmaktaydı. Türklerin yer altından İstanbul'a girmek için kazdıkları bu lâğımların farkına varan Bizanslılar da mukabil lâğımlar kazarak bunu önlemiye çalıştılar. Lâğım kazma faaliyeti ve yer altında mücadele bir kaç gün devam etti.

17 mayıs perşembe (Kırkikinci gün): Surların bombardımanına devam edildi.

18 mayıs cuma (Kırküçüncü gün): Sabahın alaca karanlığında gözlerini mu-

→

→

hasırlara çeviren Bizanslılar dehşet içinde kaldılar. Topkapı civarında hendeğin kenarında surlar yüksekliğinde bir ahşap kule mevcuttu. Tekerlekler üzerine oturtulan ve bir gecede sessizce yapılan bu kulenin etrafına yanmasını önlemek için iki üç kat yaş öküz derisi gerilmişti. Tekerlekli kule surlara doğru yaklaştırıldı, merdivenleri sura rampa edildi ve burada şiddetli çarpışmalar oldu. Bizanslılar o günün gecesinde ahşap kuleyi Rum ateşiyle yaktılarsa da Türkler müteakip günlerde başka kuleler de yaptılar.

19 mayıs cumartesi - 20 mayıs pazar (Kırkdördüncü ilâ kırkbeşinci günler): Kara surlarında şiddetli bombardıman ve lâğım muharebesi devam etti.

21 mayıs pazartesi (Kırkbeşinci gün): Türk donanması Haliç'teki zinciri kırmak için bir teşebbüs daha yaptı. Zincire ve gerisinde sıralanan gemilere hücum edildi, lâkin muvaffak olunamadı. Kara surlarında da bombardıman şiddetli olduğundan, Türklerin umumî hücuma geçeceğini zanneden Bizanslılar korkulu bir gün geçirdi.

22 mayıs salı (Kırkyedinci gün): Bombardıman devam etti. Eğrikapı arkasında bir gün önce keşfedilen lâğımın yanı başında iki lâğım daha keşfedildiğinden yer altında iki tarafın lâğımcıları arasında boğuşmalar oldu.

23 mayıs çarşamba (Kırksekizinci gün): Surların bombardımanına ve lâğım muharebesine devam edilmekle beraber Sultan Mehmet imparatora son defa bir elçilik heyeti gönderdi. İsfendiyaroğlu'ndan ibaret Türk elçisi, şehri teslim ettiği takdirde imparatorun gerek kendisinin, gerekse Bizanslıların istedikleri şeyi almak suretiyle İstanbul'u terkedebileceğini, kalanların her bakımdan emniyette olacaklarını, imparatora Mora despotluğu verileceğini bildirdi. Lâkin imparator Türk tekliflerini reddetti. Yirmi gün önce Venedik filosunu aramak üzere Ege sularına gönderilen Bizans gemisi elleri boş olarak İstanbul'a döndü.

24 mayıs perşembe (Kırkdokuzuncu gün): Surların bombardımanı ve lâğım muharebeleri devam etti.

25 mayıs cuma (Ellinci gün): Kara surları bir çok yerlerde harap olmaktaydı, şehrin düşeceği günlerin yakın olduğu anlaşılıyordu. Bunun için cuma sabahının erken saatlerinde Ayasofya'da impa-

→

podestası olan Angela Zaccharia, torunu İmperialis'i ücretli Sakız askerleri, Cenova'dan yollanan kıtalar ve bütün hizmetkârlariyle birlikte İstanbul'un müdafaasına göndermişti. Cenevizler, İstanbul'un Türklerin eline geçmesi takdirinde Galata'nın eski halini muhafaza edemiyeceğine inanıyorlardı. Bunun için İstanbul'a yardımı zarurî görüyorlardı. Zaten Galata kolonisinin Bizans'lılarla gizli bir ittifakları mevcuttu.

Bizans'lılarla böyle gizliden anlaşan ve onlara el altından yardımdan geri durmayan Galata'lılar İstanbul'un düşeceğine de pek ihtimal vermiyorlardı. Zira İstanbul'un zaptından sonra Fatih Mehmet, Notaras'a son teslim teklifi

→

ratorun başkanlığında bir meclis toplandı. Bu toplantıda bulunanlar nihayet, «Şehir kurtulmıyacak, bari imparator kurtulsun» dediler. Bu söz üzerine imparator bayıldı. Kendisine geldiği zaman teklifi reddetti. Bunun üzerine saray kadınlarının Guistiniani'nin kadırgalarından birisine nakledilmesi ve şehir düşünce denize açılmasına karar verildi.

O günün gecesinde Türk ordugâhında meşaleler yakılarak bir eğlence tertip edildi. İmparator surlar üzerinden acı acı düşünerek Türkleri seyretti.

26 mayıs cumartesi (Ellibirinci gün): Bir iki gün önce veya bugün Türk ordugâhına gelmiş olan Macar elçisinin, İstanbul muhasarasına nihayet verilmediği takdirde Macarların harekete geçeceklerini bildirmesi dolayısiyle Türk ordugâhında beliren kötü havayı dağıtmak ve son alınacak kararları görüşmek üzere bir harb meclisi toplandı. Bu meclise Veziriâzam Halil Paşa Avrupalıların harekete geçebilecekleri endişesiyle muhasaranın kaldırılmasını istedi. Aksi fikri müdafaa eden Zağanos Paşa ve taraftarlarının konuşmalariyle Halil Paşanın görüşü çürütülüp muhasaranın devamına ve kat'i hücuma karar verildi.

Bugün İstanbul'da da heyecanlı anlar yaşanıyordu. Başlarında rahipler bulunduğu halde kadın, erkek, çoluk çocuk alay halinde dualar okuyarak sokakları dolaştı. Vlakerna kilisesindeki tarihî ve mukaddes Meryem Ana tasviri surlar civarında dolaştırılırken taşıyanların ellerinden yere düştü. Bunu Bizanslılar büyük uğursuzluk addederek korku içinde bağırıp ağlaştılar.

27 mayıs pazar (Elliikinci gün): Salı sabaha karşı umumî hücumun yapılacağı münâdilerle Türk ordugâhında ilân edildi ve surlara ilk çıkacak kimselere mevkiler ve mükâfatlar vaadedildi. Türk ordusunun başkumandanı Sultan Mehmet, Yedikule'den Haliç'e kadar bütün surları teftiş etti. Teftişi müteakip Galata cemaati reisini çağırtarak bitaraflığa sıkıca riayette bulunmalarını ihtar etti.

→

28 mayıs pazartesi (Elliüçüncü gün): Türk ordusu bu son iki gününü umumî taarruza hazırlık ve istirahatle geçirdi. Umumî hücuma geçileceği Bizans'ta duyulduğundan halk ve imparator derin bir teessür içindeydi. Bugünün akşamında Ayasofya'da büyük bir dinî âyin yapıldı. Sultan Mehmet meşhur hücum nutkunu da bugün verdi.

Bugün akşam ortalık kararmıya başlayınca Türk ordusunda muhteşem bir mum donanması tertiplendi. Bizans'lılar bunu korku içinde surlar üzerinden seyrettiler.

29 mayıs salı (Ellidördüncü gün): Bu gün sabaha karşı güneş doğmadan iki üç saat kadar önce umumî hücum başladı. Bütün Türk ordusu her taraftan İstanbul'a yüklendi. En şiddetli mücadele Topkapı ile Edirnekapı arasında olmaktaydı. Nihayet Ulubatlı Hasan, Topkapı mıntakasında surlara çıkmıya muvaffak oldu. Kendisi şehit edildi ama arkadaşları yerini boş bırakmadı. Fecirle beraber İstanbul surları üstünde Türk bayrakları dalgalanmıya ve gedikleri aşan Türkler İstanbul'a girmiye başladı. Güneş ortalığı aydınlattığı zaman İstanbul artık bir Türk şehri olmuştu. Fatih Sultan Mehmet öğleye doğru muhteşem bir alayla şehre girdi.

Bibliyoğrafya: Kritovulos; Tarih-i Sultan Mehmet Han-ı Sâni (Karolidi tercümesi), Dursun Bey; Tarih-i Ebülfeth, Hammer; Devlet-i Osmaniye Tarihi C. II, Schlumberger; İstanbul'un muhasarası ve zaptı (M. Nahit tercümesi), Tâci zâde Cafer Çelebi; Mahrusei İstanbul Fetihnamesi, Selâhattin Tansel; Osmanlı kaynaklarına göre Fatih Sultan Mehmed'in siyasî ve askerî faaliyeti.

karşısında şehri niçin teslim etmediklerini sormuş, o da buna Venedik'lilerle Galata Ceneviz'lilerinin razı olmadıklarını söylemişti. İstanbul'un kolay kolay zaptedilemiyeceğine inanan Galatalılar şehir düştüğü zaman hayretlerini gizliyememişlerdi. İstanbul'a âdeta Bizans'lılardan daha çok güvenen Galata'lılar şehir düşünce Rum ve Lâtin bir çok kimsenin Galata'ya kaçmasına da mâni olmamışlardı. Muhasara sırasında kendilerinin Bizans'a yaptıkları yardımın Türkler tarafından sezildiğinin de farkında idiler. Hele Türklerin aldıkları esirler arasında Galata Ceneviz'lilerinden bazı kimselerin ve hatta Galata komiserinin yeğeninin de bulunması yardımı büsbütün meydana çıkarmış oluyordu.

İstanbul düşünce, vaziyetlerinin fenaya gideceğini bilen Galata'lılar, şehrin zaptedildiğini farkedince telâşa kapıldılar. Bu sırada komiser Angelo Zaccharia'nın tavsiyesiyle teşkil edilen bir heyet halkın padişaha tâbi olma isteğini bildirmek ve imtiyazlarının devamını istemek üzere şehrin anahtarlariyle birlikte Fatih Mehmed'e gönderildi. Lâkin Fatih bu heyeti peşinen kabul etmedi. Padişahın bu şekilde davranışı Galata'da heyecanı arttırdı. İstanbul'un düşmesi neticesi Lâtin gemilerine dolan Rum ve yabancıların arasına Galata'dan yeni iltihaklar oldu ve bunlar derhal denize açıldı. Şehirde umumî bir muhaceretin vuku bulabileceğini sezen Fatih bunun üzerine ikinci defa gelen heyeti kabul etti. Galata heyetine: Ceneviz'lilerin muahede hükümlerine riayet etmediklerinden bir hukuka sahip olamıyacaklarını, şehirden kaçanların üç ay zarfında dönmedikleri taktirde mallarının zaptedileceğini bildirdi. Ahalinin isteklerini kabule şayan bulduğundan bir şartnamenin hazırlanmasını emretti.

Bunun üzerine Galata'lılara din ve ticaret serbestisi tanıyan bir şartname hazırlandı. Rumca yazılan bu şartnameyi bizzat Zağanos Paşa imza etti. Ertesi gün Zağanos Paşa askerle birlikte Galata'ya girdi ve halk tarafından hürmetle karşılandı. Böylece Galata Ceneviz hâkimiyetinden Türk hâkimiyetine geçmiş oldu. Fatih, kısa bir müddet sonra Galata ahalisine gönderdiği bir ferman ile ilk şartnamede tanıdığı imtiyazları tekid etti. Bu ferman şöyleydi:

«Ben ulu padişah, ulu şehinşah Sultan Mehmed Han bin Sultan Murad Han'ım, yemin ederim ki yeri ve göğü yaratan perverdigâr hakkı içün ve Hazret-i Resûl aleyhisselâtü vesselâmın pâk ve münevver, mutahhar ruhu içün ve yedi mushaf hakkı içün ve yüz yirmi dört bin peygamber hakkı içün ve dedem ruhu içün ve babam ruhu içün ve benim bâşım içün ve oğlancıkları - mın bâşı içün ve kuşanduğum kılıç hakkı içün şimdiki halde Galata'nın hakkı ve merdüm zâdeleri atebe-i ulyâma dostluk içün elçileri Bayilan ve falan ve filan cevapla kale-i mezkûrenin miftahını gönderip bana kul olmağa itaat ve inkıyad göstermişler; ben dahi üzerlerine askerimle varıp kalelerin yıkıp harap itmeyim. Buyurdum ki, kendüleri ve malları ve rızkları ve mülkleri ve mahzenleri ve bağları ve değirmenleri ve gemileri ve sandalları ve bilcümle metâları ve avratları ve oğlancıkları ve kulları ve cariyeleri kendilerin ellerinde mukarrer ola; müteâviz olmayım ve üşendirmeyim; anlar dahi rençberlik ideler, gayri memleketlerim gibi deryadan ve kurudan sefer ideler, kimesne mâni ve müzâhim olmaya; muaf ve müsellem olalar ve ben dahi üzerlerine şer'i haraç vaz idem, sâl besâl eda ideler gayriler gibi ve ben dahi bunların üzerlerinden nazar-ı şerifim diriğ buyurmayup bunları kayırayım; gayri memleketlerim gibi ve kiliseler ellerinde ola ve okuyalar âyinlerince amma çan ve nakus çalmayalar ve kiliselerin alıp mescit etmeyim; bunlar dahi yeni kilise yapmayalar ve Cineviz bezirgânları deryadan ve kurudan rençberlik idip geleler ve gideler, gümrükleri âdet üzre vireler; anlara kimesne taaddi etmiye ve buyurdum ki evlerine doğancı ve kul konmıya ve buyurdum ki yeniçeriliğe oğlan almayım ve bir kâfiri rızası olmadan müslüman itmeyeler ve kendüleri arasında her kimi ihtiyar ederlerse maslahatları içün kethüda nasbedeler ve kale-i mezkûr halkı ve bezirgânları angaryadan muaf ve müsellem olalar. Şöyle bileler, alâ-

met-i şerife itimat kılalar. Tahriren fi evâhir-i cemaziyül-ûlâ sene 857. Bimakam-ı Konstantiniyye.»

Fatih'in Rumlara karşı müsamahası ve patrikliğin ihyası

Fatih, İstanbul'un zaptını takip eden ilk günlerden itibaren Rumlara karşı çok insanî davrandı. Dukas'taki bir kayda göre; asilzâde esirleri fidye ile kendisi kurtardı ve yanına getirtti. Kritovulos'un bildirdiği veçhile de: şehrin boş kalmasını istemediğinden, fidyesini veren veya muayyen bir zaman zarfında İstanbul'a geri dönen Rumlara şehirde yerleşme müsaadesi verdi; bunları vergiden muaf kıldı ve kendilerine evler tahsis etti. İslâmî esaslar gereğince harp esirlerinden hums-u sultanî olarak yani beşte bir hükümdar payı halinde kendine düşen esirleri Haliç kenarında yerleştirdi, onlara da evler verdi.

Bunlardan başka diğer Rumların kalkınması için de alâkasını eksik etmedi. Bu cümleden olarak, İstanbul'un harap olan yerlerini imar ve yeni binalar inşa ettirirken Rum esirlerden pek çok amele kullandı. Onlara, devrine göre yüksek bir ücret sayılacak miktarda altı akçe yevmiye verdirtti; böylece esirlerin hem vergilerini ödemeleri hem de geçimlerini sağlamaları mümkün olmaktaydı. Bunları yaptırtan Fatih ayrıca esirlere iyi muamelede bulunulmasını isterdi. Şehirde çalışan Rum esirlere rastgeldiği zaman atını durdurup kendilerine iltifat ettiği, hatta maddî yardımda bulunduğu bile olurdu.

Fatih'in böyle insanî hareketi ve Rumların vicdanî kanaatlerini serbestçe izhar ile ibadetlerinde serbest bırakması yepyeni bir şey değildi. Osmanlılar devlet kurdukları ilk günden beri başka dinden olanların din hürriyetlerine dokunmamışlar ve hıristiyanları ibadetlerinde serbest bıraktıkları gibi mahallî âdetlerini devam ettirmelerine bile ses çıkarmamışlardı. Fatih Mehmet ise, bir İslâm devleti olan Osmanlı devletinin bünyesinde mevcut gelenek ve kaidelerinin yanına ayrıca kendi insanî hislerini katıyor, bir taraftan da Rumlara karşı takındığı iyi tavırlarla İstanbul'un birdenbire boşalmamasını gözetiyordu.

Fatih'in Rumlara karşı gösterdiği müsamahanın asıl mühim tarafı, onların yeniden bir patrik seçmelerine imkân vermesi; daha doğrusu Ortodoks patrikliğini bizzat ihya ettirmesidir. Ortodoks patrikliğinin ihyası fikrinin tamamen Fatih'e ait olduğunda şüphe yoktur. Zira İstanbul'un fethini müteakip 1 haziranda Çandarlı gibi büyük bir diplomatın önce hapis sonra idâm edilmesiyle, Osmanlı aristokrat zümresine büyük bir darbe indirilmiş ve neticede Fatih tekmil otorite ve icraatı nefsinde toplamıştı. Binaenaleyh patrikliğin ihyasında da fikir ve icraatın Fatih'in şahsına ait olması icabeder.

Fatih Mehmet, tarihî netice ve şumulü bakımından hayli ehemmiyet arzeden bu işi acaba neden yaptı? Bu hususta, Fatih'in o zamanki fikir ve gayelerini izah eden, zamanında yazılmış bir esere malik olmadığımızdan, o devrin siyasî hâdiseleri ile Fatih'in umumî düşünce ve hareketlerine bakılarak bir netice çıkarılma yolu tutulmuştur. Türk ve Avrupalı bir çok tarihçiler, Fatih'in ortodoks patrikliğini ihya etmekle Doğu ve Batı kiliseleri arasındaki münazaanın devamını sağlamak, böylece Rumlarla diğer ortodoks Balkanlıların Osmanlı imparatorluğuna bağlanmalarını temin etmek istediği neticesine varırlar.

Bu görüş en mantıkî netice olmakla beraber, Fatih'in böyle tek bir siyasî gaye gütmüş olabileceğini yüzde yüz iddia etmek de, tek ihtimale taassupla bağlanmak olur. Fatih'in patrikliği devam ve kalkındırmasında insanî duygularının galip geldiği tezini ileri süren kimselere de rastlanmaktaysa, Fatih'in üstün insanî vasıflarının icraatına tesiri işini patrikhane mevzuu gibi dinî-siyasî bir meselede değil başka icraatında tetkik etmek lâzımdır. Şurası muhakkaktır ki Fatih, patrikliğin devam ve kalkınmasına müsaade ederken siyasî ve içtimaî bir plânın tahakkukunu gözetmiş olmalıdır. Fatih'in bu

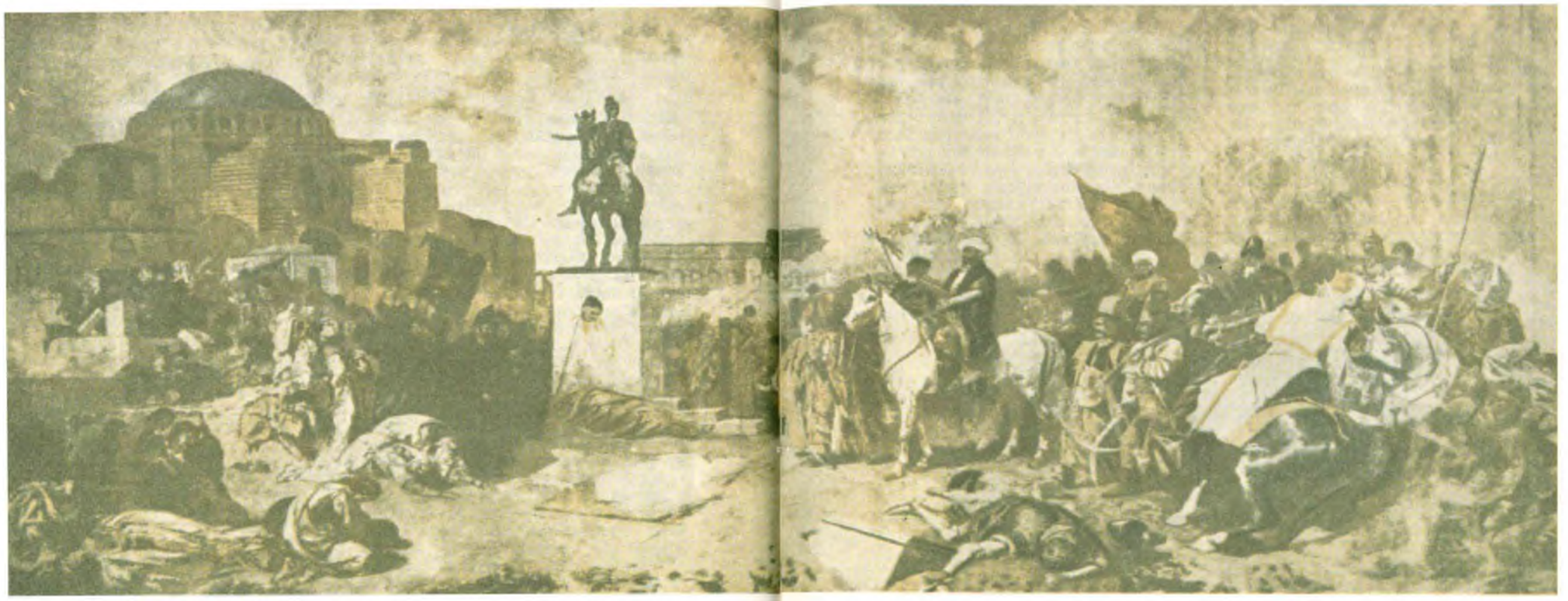

Fatih'i Ayasofya önünde gösteren, ressamı Sultan Aziz zamanında saray ressamlarından Gloyo Bovski olan bir tablo (aslı Viyana Müzesindedir).

Edirne'de yapılan büyük muhasara topunun maketi ve Fatih'i gösteren bu resim,
Balkan Harbinde Bulgarların Edirne'de şehid ettikleri ressam Hasan Rıza Bey'in eseridir (aslı Deniz Müzemizdedir).

siyasî ve içtimaî plânına: kiliseler arasındaki ayrılığı devam ettirerek doğu hıristiyanlarını İstanbul patrikhanesi - nin dinî irtibatiyle imparatorluk otoritesine bağlamak, Rumlar ve sair Bal - kan hıristiyanları üzerinde Lâtin - Katolik nüfuzunu önlemek, ortodoks te - baanın mânen İstanbul'a bağlılık duy - malariyle onların sosyal huzurlarını temin etmek meselelerinin dahil olması lâzımdır. Bizans tarihçisi Françes'in, patrikliğin ihyası sebebini anlatırken, Fatih'in bu işi İstanbul'dan kaçan Rumları yeniden İstanbul'a getirtmek gayesiyle yapmış olduğu şeklindeki ifadesi, meselenin içtimaî tarafının Françes'e göre izahı addedilmelidir.

Fatih'in Patriğe serbestlik verdiğini gösteren bir halk resmi

Patrikliğin devam ettirilmesinden ortodoksların ve bilhassa Rumların kazançlarının neler olduğu bilâhara meydana çıkacaktır. Buna mukabil Türkler lehine Fatih'in tasavvur etmiş olabileceği gayelerin de ne derece tahakkuk edebildiğini, bundan hangi tarafın daha kârlı çıktığını yine müteakip asırların hâdiseleri gösterecektir. Siyasî neticeler bir tarafa bırakılsa bile, patrikhane tarihçisi Yedeon'un «Ortodoks hıristiyanların himaye edilmesi ve rahat yüzü görmeleri ancak İkinci Mehmed'in İstanbul'u fethiyle başlar» şeklindeki hükmü, Fatih'in bu icraatının Rumlar lehine tecelli eden dinî cephesine işarettir.

Patrik seçimi nasıl oldu: İstanbul fethedildiği zaman Fatih Mehmet evvelce ilmî değerini duyduğu Gennadios (Georgios Scholarios)u arattı. Edirne civarında bir yere saklanmış olan Gennadios bulunarak getirildi. Fatih, bu âlim papaza çok iltifat etti. O sırada Rum patrikliği münhaldi. Zaten kiliselerin birleştirilmesi meselesinden dolayı bu makamda epey zamandan beri kimse yoktu. İstanbul patrikliğinin devam ettirilmesine karar veren Fatih, Bizans imparatorları zamanındaki merasimin aynisini yaptırtmak suretiyle Gennadios'u patriklik makamına oturttu (aralık 1453). Gennadios patrik seçildikten sonra saraya davet olunarak kendisine patriklik âsâsı verildi. Onun için ziyafetler tertip olundu. Padişah onu teşyi etmek nezaketini gösterdi. Padişahın ihsan ettiği ata binen Gennadios, vezirler ve paşalardan mürek - kep bir alayın refakatinde merasimle o zaman patrikhane yapılan Havari - yun kilisesine (şimdiki Fatih camiinin yerinde idi) gönderildi.

Fatih, patriklik makamına getirttiği Gennadios'a hıristiyan dini ve mez - hepleri hakkında serbestçe konuşma imkânını verdi. Hatta ortodoks mezhe-

binin akaidini ihtiva eden bir yazıyı Gennadios'tan istedi. Bu yazı Karaferye'li kadı Ahmet tarafından padişaha sunuldu. Gennadios patrik olduktan bir buçuk sene sonra, Havariyun kilisesinin harap halde bulunuşunu göz önünde bulundurarak patrikhanenin Pammakaristos manastırına (şimdiki Fethiye camii) naklini rica etti. Padişah, Gennadios'un arzusunu kabul etti (1455). Patrikhane burada 132 sene kaldıktan sonra, Pammakaristos manastırının camiye tahvili üzerine 1587 de Haliç Fener'inde Panaiya kilisesine, 1597 de Balat'ta Aya Dimitri kilisesine, 1601 de de Fener'deki Aya Yorgi manastırına nakledilmiştir. Rum patrikhanesi o zamandan beri bu binadadır.

Türkler zamanındaki ilk Rum patriği olan Gennadios üç defa patrik seçilmiştir. Dinî ve felsefî tetebbuata pek düşkün olan Gennadios üçüncü defa patrik olduktan sonra 1464 aralık ayında patriklikten istifa edince Serez civarında bir manastıra çekilerek ömrünün geri kalan kısmını burada dinî ve felsefî tetebbüatla geçirdi. Fatih, Gennadios'tan başka kendi zamanındaki patriklerden bir de Maksimos'a karşı takdir hislerini izhar etmiştir. Fatih bu zattan, hıristiyan dini hakkında bir rapor istemiş, o da padişahın arzusunu yerine getirmiştir.

Çandarlı Halil Paşa'nın azli ve idamı

Fatih Mehmet, İstanbul fethinin ertesi günü yâni 30 mayısta Veziriâzam Halil Paşa'yı azil ve hapsetti. İstanbul'un fethi Halil Paşanın yumuşak ve sulhçu politikasının iflâsı demekti. O, İstanbul muhasarasının Avrupa ittifakını tahrik edileceğine dair görüşünden dolayı fethe muhalefet etmişti. Hatta bu muhalefetini muhasaranın son günlerinde bile açıklamaktan geri kalmamıştı. Şimdi zafer müyesser olduğuna göre Halil Paşa'nın bu fikri istenildiği şekilde tefsir edilebilirdi. Ayrıca, koca vezirin Bizans'tan rüşvet aldığına dair de dedikodular vardı. Binaenaleyh bunlar Halil Paşa'yı ağır töhmet altında bırakmıya kâfi şeylerdi. Halil Paşayı istemiyenler de bunu yaptı. Fethe muhalefet ve Bizanstan rüşvet almakla itham edildi.

Halil Paşanın ithamı mevzuunun bazı noktalarında, vesikaların kifayetsizliğinden dolayı aydınlanmıya muhtaç taraflar mevcutsa da, meselenin etraflıca incelenmesi halinde bunun, yalnızca İstanbul muhasarasına muhalefet ve Bizans'tan rüşvet alma dedikodusundan ibaret olmadığı görülür. Büyük vezirin azil ve idamına varan hâdiselerin kaynağını Fatih'in ilk saltanatına kadar gerilere götürmek lâzımdır.

İkinci Murat devri hâdiseleri arasında görüldüğü veçhile; Sultan Murad'ın ikinci defa padişah yapılmasında, dolayısiyle Fatih Mehmed'in ilk saltanatından uzaklaştırılmasında birinci derecedeki âmil Veziriâzam Halil Paşa idi. Sultan Mehmet o zaman Halil Paşa'ya gücenmiş ve Veziriâzama karşı içten içe kin bağlamıştı. O zamandan beri genç hükümdarın etrafında toplanmış olan Zaganos ve Şahabeddin Paşa gibi devşirme vezirler ise, padişahı Halil Paşanın aleyhinde tahrikte devam ediyorlardı. Bu vezirler, mevki ve nüfuzca yükselip kuvvetlenebilmelerini Halil Paşanın işbaşından uzaklaştırılmasında görüyorlardı.

Sultan Mehmed'in kendisine gelince; o da Halil Paşayı tahta geçtiği ilk günden beri kendi otoritesinin yanında bir mâni olarak görmekteydi. Uzun yıllardan beri Veziriâzamlık makamında bulunan Halil Paşa, tecrübe ve zekâsiyle bir otoriteydi. Asker tarafından da seviliyordu. Halil Paşa böyle kuvvetli bir nüfuza sahip olmasa, genç padişah eskiden beri kin beslediği bu adamı işbaşından uzaklaştırmayı deneyebilirdi. İşte şimdi tam fırsat zuhur etmişti. İstanbul fethi tahakkuk ettiğine göre, Halil Paşanın dediği şeyler olmamış ve neticede, ihtiyar vezir birdenbire nüfuz ve otoritesini kaybetmişti. Artık genç hükümdar, onun eskiden çekindiği otoritesinden hiç korkmadan istediğini yapabilirdi.

Fatih Mehmet, Halil Paşayı azil ve hapsederken işi epeyce geniş tuttu. İhtiyar vezirin evlâd ve taallûkatını da tevkif ve mallarını müsadere ettirdi. Halkokondiles'in dediğine bakılırsa Halil Paşa bir arabada bağlı olarak Edirne'ye gönderilip Kule-Burgas (Edirne kalesindeki Yelli-Burgaz kulesi olması

muhtemeldir.) unda hapsedildi. Fatih, Halil Paşayı yalnızca hapsetmekle kalmıyarak onu 1453 yazında Edirne'de idam ettirmek suretiyle vücudunu tamamen ortadan kaldırdı. Halkokondiles gibi Oruç Beyin de Halil Paşanın Edirne'de hapsedildiğini söylemelerine mukabil Kemal Paşazâde, Solakzâde ta - rihleri ile profesör Şinasi Altundağ'ın hususî kütüphanesinde bulunan anonim bir Tevarih-i Âl-i Osman'da onun İstanbul'da Yedikule'de hapis ve idam olunduğu kaydedilmektedir. (Halil Paşanın, kendisini seven insanların hayli bol olduğu Edirne muhitinden uzakta hapis ve idam edilmiş olması ihtimali akla daha yakın gelmektedir. Halil Paşanın idamından sonra oğulları ile sadık adamları serbest bırakılıp, müsadere edilen malları iade olunmak suretiyle, Halil Paşaya gösterilen şiddetli kinin evlâtlarına teşmilinden vaz geçildi.

Çandarlı'nın bu acı akıbetiyle Os - manlı tarihinde bir devrin kapandığına şahit olunmaktadır. Halil Paşa, padişahlar tarafından idam olunan ilk veziriâzamdır. Onun idamiyle Osmanlı aristokrasisi büyük bir darbe yemiş, kudret ve nüfuz sahibi Rumeli beyleri de Fatih'in tatbik ettiği muamele ile alelâde beyler derekesine inmiştir. Fatih, Halil Paşanın idamiyle nüfuz ve otoriteleri artan devşirme vezirlerin otoritelerini de birer bahane ile kırmış ve hepsinin üstünde kendi otoritesi yükselmiştir. Böylece, kendisini tam ve mutlak kudret sahibi hükümdar, cihanşümûl bir hâkimiyete namzet bir imparator mevkiinde gören Fatih Mehmet, seleflerine nazaran daha müstebit bir hal takınmış, Osmanlı devletini daha merkeziyetçi bir idareyle yükselt - meye çalışmıştır.

Halil Paşanın idamından sonraki veziriâzam kimdir?

Halil Paşanın idamından sonra veziriâzamlık makamına getirilen şahıs işi bugüne kadar kat'iyetle halledilememiş meselelerdendir. Bu hususta eski kaynaklar umumiyetle bir şey yazmamakta, ancak mahdut bir kaç eserde az miktarda bilgiye rastlanmakta; bu azıcık bilgide de tenakuzlara şahit olunmaktadır. Bu mütenakız kayıtlar meyanında : Kritovulos, Halil Paşadan sonra İshak Paşanın veziriâzamlığa getirildiğini, İdrisî Bitlisî ile Hadikül-vüzerâ sahibi Osmanzâde Taib ise Halil Paşanın idamını müteakip veziriâzamlığın sekiz ay boş kaldığını yazarlar. Amasya Tarihi müverrihi Hüseyin Hüsameddin, Çandarlı'nın idamından sonra Burgoslu Halil Paşanın veziriâzamlığa getirildiğini iddia ederse de bu neticeyi nasıl bir kaynaktan çıkardığı belli değildir. Hammer ise, bu makama, bir sene boş kaldıktan sonra Mahmut Paşanın getirilmiş olduğu neticesine varır. Zaten Hammer'in bu kanaatı senelerden beri birçok tarihçiler tarafından kabul edilmiştir.

Oruç Bey ile Kemalpaşazâde'nin eserlerinde, İshak Paşanın 860 (M: 1456) da Belgrad muhasarası sırasında Anadolu Beylerbeyisi bulunduğu zikredildiğine göre; Kritovulos'un dediği şekilde onun, Halil Paşanın idamını müteakip veziriâzamlığa getirilmesi ihtimali ziyadesiyle zayıflamaktadır. Bütün bunlara mukabil Kemalpaşazâde'nin 860

Mahmut Paşa
(Şakayıkı Numaniye tercümesinden)

(M. 1456) Belgrad muhasarası sırasında Mahmut Paşanın «vezir», İshak Paşanın «Anadolu Beylerbeyi», Zaganos Paşanın da «veziriâzam» bulunduğunu söylemesi, bizleri öteki kaynakların dediklerinin zıddına bir neticeye doğru çekmektedir. Ayrıca Başvekâlet arşivi maliye bölümünde 525 numaraya kayıtlı bir tahrir defterinde görülen «melik-ül vüzerâ Zaganos Paşa» ibaresi de Kemal Paşazâdeyi teyid etmiş olmaktadır. Zaganos Paşanın, Fatih'in ilk saltanatından beri padişahın en yakınlarından bulunuşu, İstanbul'u fetih fikrinin birinci derecedeki destekleyicisi oluşu da gözönüne getirilince Veziriâzamlığına ihtimal vermek gerekiyor. Zaganos Paşa şayet veziriâzam tâyin edilmişse bu mevkide pek fazla kalmamış olması lâzımdır. Onun veziriâzamlığı kat'î şekilde isbat edildiği taktirde devşirmelerden ilk veziriâzamın Mahmut Paşa değil, Zaganos Paşa olduğu görülecektir.

Bütün bunlara rağmen Fatih'in İstanbul'un fethinden sonraki icraatı incelenince; veziriâzamlık makamının bir veya iki sene kadar boş kaldığını söyliyen kaynakların bilgilerine daha fazla kıymet vermek ihtiyacı beliriyor. Ve bu netice daha mantıkî görünüyor. Zira: Çandarlı gibi büyük nüfuz sahibi bir vezirin idamı kendisini seven asker ve ûlema arasında üzüntü yaratmış olmalıdır. Zeki padişahın bu üzüntüyü nazarı itibara almış olması ve bu yüzden Çandarlı'nın rakibi olduğu bilinen bir kimseyi onun yerine derhal getirmemiş bulunması lâzımdır. Zaten Fatih'in maksadının, eskiden beri kin beslediği Çandarlı'nın vücudünü ortadan kaldırarak onun nüfuzunu başka bir şahsa kaptırmak olmadığı, bil'akis büyük otorite sahiplerini ezerek onların hepsinin üstünde kendi şahsiyetini yükseltmek istediği müşahede edilmektedir. Çandarlı'nın rakiplerinden Şahabeddin Paşanın 1453 senesi içinde azlolunması, Nişancı İbrahimin de 858 şabanında (27 temmuz - 24 ağustos 1454) tekaüde sevkedilmesi bunu göstermektedir. Padişahı İstanbul fethine teşvik edenlerin en başında bulunan Zağanos Paşanın da vezirlikten azledilerek Balıkesir'e gönderildiği malûmdur (bu hâdisenin tarihinin 1455 olması muhtemeldir). Binaenaleyh, aslında müteaddit kaynaklar tarafından teyid edilmeyen Zaganos'un veziriâzamlığını, Çandarlı'nın rakiplerinin birer bahane ile işbaşından uzaklaştırıldığı bir devre içinde varit görmek cidden müşkûldür.

Çandarlı'dan sonra kat'î olarak bilinen veziriâzam Mahmut Paşadır. Sırp bir anne ile Rum bir babadan dünyaya gelen ve Enderundan yetişen Mahmut Paşanın Halil Paşanın idamından ne kadar sonra veziriâzam olduğu bilinmemektedir. Mahmut Paşa için yazılmış bir eser olan Düstürnâme'de Mahmut Paşanın 859 saferinde (ocak-şubat 1454) vezir olduğuna dair bir kayda bakarak, onun veziriâzamlığının en erken 1455 te başladığına hükmetmek icabediyor.

İstanbul fethinin Avrupa'daki tesiri

Bin seneden daha fazla ömürlü Doğu Roma imparatorluğunun merkezi ve hıristiyanlığın doğudaki son kalesi İstanbul'un Türkler tarafından fethedilmesi Avrupa'yı ilk nazarda hayret ve dehşet içinde bıraktı. Fakat o devirde Avrupa devletleri arasında mevcut anlaşmazlıklar ve menfaat çarpışmaları dolayısiyle, İstanbul fethinin doğurduğu dehşetin fiilî bir aksülâmeli görülemedi. Zaten Avrupa devletlerinin herhangi birinde Türkleri karada mağlûp edecek kudret de yoktu. İşte asıl bu sebeptendir ki; İstanbul fethinin acısını çıkarmak niyetiyle herhangi bir devlet Türklerin karşısına çıkamadı. Yani o devirde Avrupa devletleri Türklere nisbetle zayıf, hatta bu bakımdan tam bir acz içindeydi.

Artık on beşinci asrın ortalarında Avrupa'da dinî taassup bir iki asır öncesine nisbetle gevşemeye yüz tutmuştu. Dinî taassup ve körükörüne hareket yerine akıl ve mantıkla hareketin kaim olmıya başladığı görülmekteydi. Bunun için Türklere karşı bir haçlı seferi tertibi işi bir türlü tahakkuk edemedi. Zaten haçlı seferi tertip edecekler için Varna ve İkinci Kosova en son ve en yakın birer dersti. İstanbul gibi müstahkem bir şehri zapteden Türklerin Varna ve İkinci Kosova'dakinden

daha kuvvetli olduğu görülüyordu. Binaenaleyh haçlı seferine teşvik olunanlar elbette İstanbul surlarını yıkan Türklere karşı nasıl dayanacaklarını düşüneceklerdi.

İstanbul'un fethi dolayısiyle en çok endişe ve heyecana kapılanlar papa ile Venedik, Ceneviz, Napoli hükûmetleri gibi İtalyan devletleri idi. Papa hıristiyanlık namına heyecana kapılıyor, diğerleri de doğudaki menfaatlarının tehlikeye düştüğünü görerek endişeleniyordu.

İstanbul fethi dolayısiyle, Avrupa'da Türkler aleyhine en fazla faaliyetin Papa beşinci Nikola'nın şahsında toplandığı görülmektedir. Papa Nikola, bir taraftan Avrupa devletlerini Türkler aleyhine birleştirmek, öte yandan da Arnavut, Eflâk, Mora, Sırp, Bosna kıral veya despotları ile Adalar halkını yine Türkler aleyhine ayaklandırmak istiyordu. Lâkin papa, bu ayaklandırma işinde o kadar yanıldı ki; tahrikine çalıştığı bu kıral, despot ve senyörler İstanbul fethi üzerine ya vergilerini gönderdiler, veyahut da padişaha tebriklerini bildirdiler. Bu cümleden olarak: Fatih Mehmed'in cülûsunda bazı yerleri almış olan Sırp despotu, İstanbul

Papa Beşinci Nikola

Alman İmparatoru Üçüncü Frederik

fethini öğrenir öğrenmez derhal buraları iadeden başka ayrıca elçisiyle on iki bin duka vergiyi kabul ettiğini arzetti. Sakız'daki Ceneviz beyi üç bin, Midilli beyi iki bin ve Trabzon Rum imparatoru da iki bin duka olan vergilerini takdim ediyorlardı. Tabii despot, kıral ve senyörlerin böyle davranmalarına sebep Türk kudreti karşısında duydukları korkuydu. Onun için papa beşinci Nikola'nın hıristiyanları silâha sarılmaya davet eden 30 eylül 1453 tarihli beyannamesi onun beklediği neticeyi vermedi.

Papa Beşinci Nikola Türklerle mücadele için en çok Jan Hunyad ile Arnavut prensi İskender beye güvendiğin - den bunlara teşvikâtta bulundu ama, müsbet bir netice çıkaramadı. O arada Alman imparatoru Üçüncü Frederik gayretkeşliğe kapılarak yeni bir haçlı seferinin tertibi hususunda papadan bir toplantı rica etti. Bu yolda zaten uğraşmakta olan papa imparatorun isteğine uydu. Toplantıya hararetle ilk

icabet edenler Venedik Cumhuriyeti ile Napoli Kırallığı oldu. Doğuda menfaatları zedelenen bu iki devlet haçlı seferi için arzu duymakla beraber aralarındaki rekabet böyle bir sefer için birleşmelerine mani idi. Nitekim iş daha görüşme safhasındayken menfaatların zıddiyeti yüzünden Venedik Cumhuriyeti hıristiyan ittifak grupundan ayrılarak Türklerle bir ticaret muahedesi imzaladı (1454).

Roma'da yapılan görüşmelere Türklerin tazyikiyle Sırbistandan kaçmış olan Jorj Brankoviç de katıldı. İskender Bey ile Jan Hunyad da Türklere karşı alınacak tedbirler ve yapılacak işler hakkında Romada toplanan heyete fikir ve isteklerini bildirdi. Lâkin İskender Beyin 26 mart 1451 de Napoli himayesini kabul etmesi yüzünden zaten gücenmiş bulunan eski hâmisi Venedik Cumhuriyetinin, bu toplantıda bile, Türklere karşı seferden daha ziyade hususî menfaatlerin hâkim olduğunu

İskender Kastriota'nın bir resmi daha

görerek Batı blokundan çekilmesi, diğer devletlerin de bir şey yapamamalarına sebep oldu.

Papa Beşinci Nikola 24 mart 1455 de ölünce onun yerine geçen üçüncü Kalikst (Alfonso Borjiya) de bir müddet ayni dâvaya hizmet etmek istedi. Bu gaye ile Napoli kıralı Beşinci Alfons ile işbirliği ederek adalar halkını Osmanlı'lar aleyhine ayaklandırmaya çalıştı. Ege'ye gönderdiği donanma buradaki adaların halkını Türkler aleyhine hayli tahrik etti ama, netice onların lehine değil bil'akis Türklerin lehine inkişaf kaydetti. Zira Türkler adalar halkına acı bir ders verdi.

Netice itibariyle: İstanbul fethi dolayısiyle hıristiyan Avrupa birleşerek Türklere bir şey yapamadı. Bu hususlaki faaliyet umumiyetle görüşme ve konuşmalardan daha ileri gidemedi.

Fatih'in Sırbistan seferleri

İstanbul'un fethiyle, Osmanlı mülkünün ortasındaki bir çıban başı ebediyen yok edilmişti. Balkanlıları ve Avrupa devletlerini mütemadiyen Türkler aleyhine tahrik etmiş olan Bizans'ın yıkılışiyle, artık Balkan fütühatı daha emin şartlarla yapılabilirdi. Azmini ve zekâsını genç yaşta İstanbul'u fethetmekle isbat etmiş olan Sultan Mehmet, mensup olduğu millete daha fazla hizmet için elbette İstanbul fethiyle iktifa etmiyecek, Osmanlı sınırlarını ecdadının elde ettiği topraklardan daha ilerilere götürecekti. İşte büyük hükümdar Fatih Mehmet de böyle yaptı.

Fatihin, fetih hareketlerini gelişi güzel tatbik etmediği, bir plân dairesinde işleri yürütmeye çalıştığı müşahede edilmektedir. Mevcut fırsatlardan istifadeyi pek güzel başaran Fatih Mehmed'in, fethine niyet ettiği toprakların stratejik önemine peşinen dikkat ettiği, böyle yerlerin zaptı için hem en uygun zamanı kolladığı hem de ısrarlı davrandığı görülmektedir.

İşte fetih siyasetinde bu hususiyetleri nazarı dikkati celbeden Fatih Mehmed'in, İstanbul'un zaptından sonra ilk sefer için Sırbistan'ı seçtiği görülmektedir. Fatih'e gelinciye kadar Türk or-

duları bir çok defalar Sırbistan'a girmişti. En son olarak Segedin muahedesi ile tekrar topraklarına sahibolan Sırp kıralı bundan sonra yeni maceralara karışmak istemiyerek 1448 ikinci Kosova muharebesinde bitaraflığını muhafazaya özenmişti. Fakat buna rağmen Osmanlıların sıkışık zamanından istifade fırsatını da kaçırmamaktaydı. Nitekim Türkler ikinci Kosova muharebesinin dağdağasiyle meşgulken Sırp Kıralı Jorj Brankoviç bazı Osmanlı topraklarını işgal etmişti. İstanbul'un fethiyle bin senelik Bizans'ın çöktüğünü gören Jorj Brankoviç derhal Edirne'ye bir heyet yollıyarak hem İstanbul fethini tebrik, hem de Osmanlılardan aldığı yerleri iade etmek istemişti.

Lâkin Fatih Mehmet, evvelce Osmanlılara ait kalelerin bazılarının anahtarlarını teslim için gelen Sırp elçilerine iltifat etmemiş, teslim edilen kalelerin kâfi olmadığını, vaktiyle Osmanlılara ait kalelerin tamamının iadesinin icabettiğini bildirmişti. Fakat Sırp kıralı buna razı olmamıştı.

Birinci Sırbistan seferi

İşte bu hâdiseler cereyan etiği sırada Fatih Mehmet de aslında Sırbistan'ın zaptını tasarlamaktaydı. Siyasî vaziyet de Sırbistan'a bir sefer yapmıya müsaitti. Balkan devletlerinin hem birleşmeleri kolay değildi, hem de birleşseler bile Türk kudreti karşısında üstünlük sağlamaları pek beklenemezdi. Balkanlara iyi bir şekilde yerleşip hükmedebilmek için Sırbistan'ın elde tutulmasına ihtiyaç hisseden Fatin, o sırada Jorj Brankoviç'in iki yüzlü davranışının da farkındaydı. Zira Sırp kıralının, bir taraftan Türklere ait kaleleri teslim etmek isterken, öte yandan da Macar ve Ulah'larla münasebete giriştiğini casusları vasıtasiyle haber almış bulunuyordu.

Bu sırada Fatih, Priştine kadısından aldığı bir yazıdan, Sırpların bazı Türk kasabalarını yağma ettiğini öğrendi. Sırp kıralı, Fatih'in arazi taleplerine zaten red cevabı vermişti. Bunun üzerine Sırbistan'a sefer yapmıya karar verdi. Türk elçisi padişahın isteklerini bildirmek üzere Sırbistan'a gittiği sırada Jorj Brankoviç Tuna'nın öbür tarafında bulunuyordu. Sırp kıralı, Türklerin taarruza geçeceğini epeyce önceden kestirdiğinden mümkün mertebe hazırlıklarını yapmış vaziyetteydi. Osmanlıların, Sırp başkenti Semendre'ye hücum edeceğini tahmin eden Jorj Brankoviç, burasını tahkime çalıştı ve mühim miktarda askerle Sırp beylerini burada topladı. Hazinelerini de yine tahkimli bir yer olan Ostroviç (Sivricehisar) kalesine koyduktan sonra ailesiyle birlikte Macaristan'a kaçtı.

1454 senesi ilkbaharında icra edilen bu birinci Sırbistan seferinde Fatih Sultan Mehmet, ordusunun toplanmasını beklemeden yirmibin kişi ile derhal harekete geçti. Ordunun büyük kısmı Sivricehisar'da padişaha iltihak etti. Kritovulos, bu sefere iştirak eden Türk ordusunun miktarının yüzbin kişiyi aştığını söylerse de uzun hazırlıkların yapılmayışından ve Fatih Mehmed'in ordunun bir kısmını teşkil eden yirmi bin kişiyle harekete geçişinden bunun mübalâğalı olduğu peşinen anlaşılmaktadır.

Sırp kıralı, Fatih Mehmed'in doğruca Semendre'ye yüriyeceğini tahmin etmişti. Kıralın tahmini yarı yarıya doğru çıktı. Zira iki kola ayrılan Türk ordusunun bir kısmı Semendre'ye yürürken diğer kol da Sivricehisar'a ilerledi. Sivricehisar muhafızları hayatlarına dokunulmamak şartiyle teslim oldularsa da Semendre zaptedilemedi. Kuşatılmış olan bu Sırp merkez şehrinin sadece dış istihkâmlarına girilebildi. O arada akıncılar da bir takım Sırp şehirlerine akınlar yaptılar.

Sırbistan seferi tam ve katî netice vermeden Fatih Mehmet birdenbire harekâta nihayet vererek Edirne'ye döndü. Fatih'in böyle âni dönüşü hakkında Osmanlı kaynakları bilgi vermezlerse de, padişahın o sırada Jorj Brankoviç'in Macarlarla birlikte büyük bir orduyla kendi üstüne geleceğini tahmin ettiğine ihtimal vermek lâzımdır. Zira Jorj Brankoviç ile bir çok Macar asilzadesi Macaristan'a kaçtığı zaman Macarlar Türkler aleyhine çalışmalarına devam ediyorlardı. Bunların Macaristan'a gelmesi faaliyetin daha da artmasını sağladı. Macar kıralı Ladislas,

1454 ocak ayında topladığı mecliste, Türklere karşı bir ordunun hazırlanması meselesini ortaya atmıştı. Nihayet bu toplantıda alınan kararların bir neticesi olarak Jan Hunyad'ın gayretleriyle bir ordu toplandı. Fatih Sırbistan'a gitmek üzere Filibe'den geçerken, Jan Hunyad da Tuna'yı güneye geçti ve Tırnova civarını tahrip ettikten sonra geriye döndü. Demek ki Fatih'in Sırbistan seferinden birdenbire Edirne'ye avdeti sebepsiz değildi. İhtimal o Sırbistan seferine daha hazırlıklı şekilde çıkılması ihtiyacını hissetmişti.

Fatih Sultan Mehmet Sırbistan'dan Edirne'ye dönerken, Jorj Brankoviç ve Jan Hunyad'ın taarruz ihtimaline karşı Sırbistan'da Firuz Bey oğlu kumandasında otuziki bin kişilik kuvvet bıraktı. Fatih'in dönüşünden kısa bir müddet sonra Sırp despotu ile Macar kumandanı Jan Hunyad'ın emrindeki kuvvetler Firuz Bey oğluna hücum ettiler ve onu Kruşevaç'ta yenerek esir ettiler. Sırp ve Macar birleşik kuvvetleri bununla da yetinmiyerek Vidin ve Niş arasındaki Osmanlı arazisini işgal ettiler. Jan Hunyad, Vidin kalesini yakıp kül haline getirdikten sonra Belgrad tarafına çekildi.

Kazandığı bu kısmî muvaffakiyetten cesaretlenen Jan Hunyad 1454 yılı sonbaharına doğru Alman imparatoru Frederik'e bir mektup yazarak Türklere karşı bir haçlı ordusu kurulmasını istedi. Jan Hunyad'ın dileği Alman imparatoru ve nihayet papa nezdinde müsait karşılandı ama, kendisine yeni kuvvetler verilmesi işi kuvveden fiile çıkamadı. Macarlardan yeni yardımcı kuvvetler bekliyen Jorj Brankoviç'in bu dileği de derhal karşılanmadığından Sırp despotu Macarlara darılıp merkezi Semendre şehrine geldi. Oradan Fatih'e bir çok hediyelerle bir elçi göndererek anlaşmak istedi. Nihayet Sırpların yılda otuzbin flori vergi vermeleri, muharebelerde askerle yardımda bulunmaları, Osmanlıların eline geçen Sırp kalelerinin Osmanlılarda kalması şartiyle anlaşmıya varıldı.

Böylece birinci Sırbistan seferi neticeye bağlanmış oldu. Fatih Mehmet, bu sefer neticesinde akıncıların elde ettikleri elli bin esirden dörtbinini İstanbul civarındaki köylere yerleştirerek buraların nüfuslanıp şenlendirilmesini temin etti.

İkinci Sırbistan seferi

1454 te yapılan birinci Sırbistan seferi Fatih'i pek tatmin etmemişti. Onun için Edirne'de o yılın kışını harb hazırlıklariyle geçirdi. Fakat seferin ne tarafa yapılacağını hiç kimse bilmiyordu. Baharda Sırbistan'daki hudut kumandanlarından Evrenoszâde İshak Bey oğlu İsa Bey'den aldığı bir rapor üzerine Sırbistan seferine çıktı. Sırpların harbe hazırlanmakla beraber iç durumlarının hiç de iyi olmadığına işaret eden İsa Bey, Sırbistan'a bir sefer yapıldığı takdirde ülkenin kolayca fethedilebileceğini iddia ediyor ve «devletlû sultanım, devletle gelirsen fırsattır» diyordu.

Hudut kumandanından aldığı bu rapor üzerine 1455 senesinde Sırbistan'a yürüyen Fatih Sultan Mehmet, bu defa Sırbistan'da iktisadî kıymet ifade eden madenleriyle meşhur yerlerin zaptına ehemmiyet verdi. Padişah, Üsküp'ün batısında bulunan gümüş madenleriyle meşhur Kratova (Karadonlu) dağını aştığı sırada Evrenos zâde İsa Bey kendisine iltihak etti. İsa Bey'in iltihakını müteakip aktedilen harb meclisinde Novoberda (Novobrdo) nın alınmasına karar verildi.

Madenleriyle meşhur olan bu şehir Kritovulos'a göre kırk günlük, Âşık Paşazade'ye nazaran da yedi günlük bir muhasaradan sonra zaptedildi (1455 haziran). Novoberda'nın zaptını müteakip bir kaç şehir daha alındıysa da Fatih Sultan daha geniş çapta bir harekâta girişmiyerek, Karaca Bey'i Sırbistan'ın yağmasına memur edip kendisi Kosova'ya geldi. Burada şehit edilmiş olan ceddi Murat Hüdavendigâr'ın meşhedini ziyaretten sonra Selânik tarikiyle İstanbul'a geldi. Böylece Sırbistan'a ikinci defa yapılmış olan sefer de nihayete erdi.

Üçüncü Sırbistan seferi ve Belgrad muhasarası

1456 da yapılan bu üçüncü sefer daha ziyade Belgrad'ın zaptını hedef tutmaktaydı. Zaten ordu harekete geçtiği zaman doğruca Belgrad üzerine yürün-

dü. İkinci Murat zamanında zaptedilemiyen Belgrad'ı Fatih almak istiyordu. Belgrad zaptedilince hem Sırbistan'ın kontrolü kolaylaşacak, hem de Türk orduları Tuna kuzeyine ilerliyebilmek için çok önemli bir kilit noktasına sahip hale geleceklerdi.

Belgrad muhasarası (Sırpça bir tarihten)

Belgrad, aslında bir Sırp şehri olduğu halde Türk tehlikesi karşısında Macarlara bırakılmıştı. Buranın müdafaasında Sırpların da, Macarların da canla başla çalışacakları muhakkaktı. Belgrad iyi tahkim edilmiş bir şehirdi, etrafında su ile dolu bir müdafaa hendeği mevcuttu. Sava ile Tuna'nın birleşme noktasında bulunması bakımından kara yollariyle olduğu kadar su yoluyla da yardım edebilmesi bakımından etrafı ile bol irtibatı vardı. Binaenaleyh burayı zaptetmek istiyecek ordunun gayet iyi hazırlanması lâzımdı.

Belgrad muhasarası (Macarca bir tarihten)

Fatih Mehmet, bütün bunları nazarı itibara alarak geniş hazırlıklara girişti. Morava üzerindeki Grosvaç'ta bir dökümhane kurdurdu. Binlerce işçi çalışarak yeni toplar döküldü. Bunlar arasında boyları 27 ayak olan 22 büyük top vardı. Yine o zamana kadar görülmemiş büyüklükte taş gülleler atabilen 7 tane havan topu mevcuttu. Topların dökümü bittikten sonra Tuna kenarına indirilip Belgrad'a ulaştırılmak üzere Dayı Karaca Bey'e teslim edildi. Dayı Karaca Bey Tuna nehrinde seyreden iki yüz gemilik Türk filosunun başında idi. Sefer için lüzumlu erzak ve mühimmat da ordunun geçeceği yol üzerinde depo edildi.

Bütün hazırlıklar bitince 1456 baharında Fatih Sultan Mehmet, ordusunun başında Sofya üzerinden Belgrad'a yürüdü. Osmanlı ordusunun miktarı Lâtin kaynağı Angiolellos'a göre yüzbin, Sırp kaynaklarına istinaden Hammer'in kabul ettiği veçhile de yüzelli bin kişiydi. Padişah kara ordusunun başında Morava'yı aştıktan sonra düşmanın durumunu öğrenmek için etrafa adamlar saldı. Semendre tarafına gidenler Sırp kıralının Macaristan'a kaçtığını, yardım mukabilinde Kolumbac (Güğercinlik) ile bazı Sırp şehirlerini Macarlara terkedeceği vaadinde bulunduğunu bildirdiler. Belgrad tarafına gidenler ile Dayı Karaca Bey'den alınan haberlerden de Macarların Tuna ötesinde harbe hazırlandıkları öğrenildi. Bunun üzerine Semendre civarında şehrin muhafızlariyle yapılan ufak tefek çarpışmaları müteakip Türk ordusu doğruca Belgrad önüne geldi.

Jan Kapistrano

Osmanlıların Belgrad'ı zaptetmek için harekete hazırlandıklarını öğrenen Macarlar da esaslı hazırlıklara girişmiş bulunuyorlardı. Belgrad'ın kendileri için ha-

yatî ehemmiyetini takdir eden Macarları papa da destekliyor ve bu gaye ile hıristiyanları bir haçlı seferine dâvet ediyordu. Papa Üçüncü Kalikstus'un bu dâveti üzerine papas Giovanni da Kapistrano'nun Almanya ve Macaristan'daki çalışmaları hayli semere verdi ve neticede Macaristan'ın başkumandanı mevkiinde olan Jan Hunyad ordusunu kolaylıkla toplamak imkânını elde etti. Jan Hunyad, evvelâ Ofen'de, sonra da Segedin'de haçlı ordusunu bir araya getirip kendi emrinde topladı. Macar başkumandanı Belgrad'ın imdadına koşmıya hazırlanırken Fatih Sultan Mehmet 13 haziran 1456 da Belgrad önüne geldi.

Belgrad şehri karadan olduğu gibi Tuna yoluyla gelen ve hafif gemilerden mürekkep 200 çektirilik bir filo ile nehir tarafından da kuşatılmaktaydı. Osmanlı ordusunda üçyüzden fazla top mevcuttu. Dayı Karaca Bey'in emrinde bulunan donanma Tuna yoluyla geldiği için tabiatiyle Sava tarafı açıktı. Binaenaleyh Belgrad'ın nehir tarafından kuşatması tam değildi. Fakat Osmanlı kaynaklarından yalnızca Kemal Paşazâde'de görülen bir kayda nazaran Türk gemileri İstanbul kuşatmasında olduğu gibi karadan yürütülerek Sava'ya sokuldu. Kemal Paşazâde bu hususu aynen şu satırlarla anlatmaktadır: «Sava ile Tuna hisarûn dibinde kavuştuğu sebepten, ol su muavenetiyle dahi küffâra yardım gelmek ihtimali vardı, amma kal'anun önünden gemi geçirmeğe mecâl yoğdu, ol yoldan varub mezkûr mahalli hatarı ve medhal-i şûr ü şerri tutmak düşvardı. Lâcerem, İstanbul üzerinde etdükleri gibi gemileri silâhlariyle kızaklar üstüne bindürüb karadan yürütdiler, hisarın ensesinden aşub Sava suyuna kaydılar, burayla arayı da bağlayub dest-i tedbirle ol boğazı da tutdılar.»

Macar kıral hanedanına mensup değerli bir komutan olan Szylagyi Michail kumandasında hatırı sayılır miktarda muhafızla müdafaa edilen Belgrad önünde çok şiddetli çarpışmalar oldu. Kaledekiler ümitsizliğe düştüğü sırada, Macar ordusunun Tuna'nın kuzeyinde toplandığı öğrenildi. Jan Hunyad idaresindeki altmış bin kişilik hıristiyan ordusu Peterwardein (Petervardayn) i geçtiği sırada padişah alınacak tedbirleri görüşmek üzere bir meclis topladı. Bu mecliste; çok tecrübeli bir kumandan olan Dayı Karaca Bey Tuna'nın öbür yakasına geçilmesini, böylece kaledeki kuvvetlerle Hunyad'ın arasına girilmek suretiyle Macar kumandanının Belgrad'la irtibat teminine imkân bırakılmadan Macarların mağlûbiyetinden sonra bütün imkânlarla Belgrad üzerine yüklenilmesini teklif etti. Lâkin Dayı Karaca Bey'in bu güzel fikri bir çok kimseler tarafından tenkid edildiğinden kabul edilmiyerek reddolundu. Âşık Paşazâde ve Neşrî de bu hususta Rumeli beylerini suçlandıran dikkate değer bir ifade mevcuttur. Âşık Paşazâde bu meseleyi aynen şöyle anlatır: «Dayı Karaca, Rumeli'nin beylerbeyisiydi, hünkâra ider, devletlû sultanum, ben kuluna destûr ver. Tuna suyun öteye geçeyin, hisarın karşısında oturayın der, Rumeli beyleri razı olmadılar, anın için kim, Belgrad fetholunacak bize çift sürmek düşer dediler, zira gayri yerde düşman kalmaz dediler, almamıya hiyleler ettiler, beğlerin himmeti olmadı elhasıl, bunların Belgrad'ı almağa sefaları olmadı.»

Demek ki Âşık Paşazâde'nin işareti veçhile Osmanlı ordusunda fikir bakımından anlaşmazlık ve bir gayretsizlik mevzuubahisti. Zaten mâruf Osmanlı tarihçisi bu bahsin sonunu şöyle bağlamaktadır: «Hisarın alınmamasına Rumeli'nin (Rumeli beylerini kastediyor) hıyaneti sebep oldu, zira onlar cenk etmedi, kaçtılar.» Gerçi Âşık Paşazâde'nin söylediği şekilde bir hıyanet işi mevzuubahis olamazsa da, genç padişahın da fikren karşı tarafa iltihakiyle Dayı Karaca Bey'in dediğinin yapılmaması, harb plânının hatâlı bir tatbikatına misal teşkil etmiştir.

Osmanlı ordusu Tuna'nın karşı tarafına geçmeyince Jan Hunyad rahatsız edilmeden karşıda karargâhını kurdu. Kısa bir zaman sonra da ikiyüz parçalık (Dursun Bey bu gemilerin Osmanlı gemilerine sayıca çok üstün olduğunu söyler) hıristiyan filosu Belgrad önüne gelerek Osmanlı donanmasiyle harbe tutuştu. Belgrad muhafızlarının kırk

kadar yelkenlisinin de katıldığı bu mücadelede Osmanlı donanmasından üç gemi batıp dört tanesi de esir düştü ve neticede geri çekilmek zorunda kaldı. Donanmanın çekilmesiyle ortada artık mâni kalmadığından Macar ordusu kaleye girebilirdi. Nitekim Jan Hunyad gecenin karanlığından da istifade ederek bu işin göze görünmeden yapılmasına daha fazla ehemmiyet verdi. Macar ordusunun tamamının Belgrad'a girmesine mâni olmak istiyen padişah umumî hücum emrini verdi.

Belgrad surları kâfi miktarda parçalanmış olduğundan 21 temmuzda icra edilen bu umumî hücumda Türk askerleri açılan gediklerden içeri dalmıya başladı. Gediklerin ağzında pek önemli kuvvete rastlamıyan Türkler, Belgrad'a dahil olurken müdafiler de Türkleri pusuya düşürmiye uğraşıyorlardı. İlk defa Türkler muvaffak olmuş gibi görünüyorlardı. Hattâ şehrin zaptının tamamlandığını zanneden bir çok asker, mücadeleyi bırakıp yağmaya koyuldu. İşte bu fırsattan istifade eden ve papas Giovanni da Kapistrano'nun gayretiyle heyecana gelen müdafilerle bir gece evvel şehre dahil olmuş bulunan 30 bin Macar Belgrad'a girenleri kâmilen öldürdüler.

Bu işler olurken Jan Hunyad'ın Tuna'nın öbür yakasında bulunan kuvvetleri Türklere taarruza geçti. Tecrübeli kumandanlar düşmanı düzlüğe doğru çekmeyi padişaha tavsiye ettiklerinden Fatih Sultan Mehmet ordunun kale dibinden çekilmelerini emretti. Türk ordusu mukavemet göstermeden geriye doğru çekilmiye başlayınca bunun Macar ordusunu imha için bir manevra olduğunu anlıyan Jan Hunyad yanındaki diğer kuvvetlerle ordusunun imdadına yetişti. Düşman ordusu Osmanlı karargâhını hedef tutmuş vaziyette ilerlerken muharebe Türklerin aleyhine bir durum aldı. Düşman askerleri Osmanlı karargâhına hızla yaklaşıyordu. Kritovulos'a göre karargâh yağmaya bile uğramıştı. Bu vaziyet karşısında bâzı vezirler padişahın karargâhtan çekilmesini bile tavsiye ettiler. Fakat o «Düşmandan yüz döndürmek sıngun nişanıdır» yâni bozgunluk alâmetidir, diyerek teklifi reddetti. Vaziyet hakikaten ciddî idi. Kemal Paşazâde'nin anlattığına göre yeniçeriler karargâhın etrafında görünmüyorlardı. Düşmanın şiddetli saldırışları karşısında piyade ve süvariler de etrafa dağılmıştı. Fatih gazaba geldi, yeniçeri ağasını fena halde hırpaladı. Bunun üzerine yeniçeri ağası Hasan Ağa atını mahmuzlıyarak düşman askerlerine bizzat saldırdı. Aynı hareketi genç hükümdar da yaptı. Hiddetinden dudakları çatlayıp kanamıya başlıyan Fatih Sultan Mehmet bir elinde kılıcı olduğu halde alev saçan gözlerle ileriye atıldı. O sırada padişahın bir tarafında Özgüroğlu İsa Bey, öbür yanında İshak Bey oğlu İsa Bey vardı, önünde de Özgüroğlu İsa Bey'in oğlu Mustafa Bey ile İshak Bey oğlu İsa Bey'in kardeşi Mustafa Bey bulunuyordu. Bunların padişahla birlikte kahramanca düşmana saldırışları Türk ordusunun mâneviyatına tesir ettiğinden derlenip toparlanma tahakkuk etti. Padişah bizzat mücadeleye katıldığı sırada Kemal Paşazâde'nin bildirdiğine göre üç düşman süvarisini öldürdü. Bu arada padişah Hammer'e göre kalçasından, Kritovulos'a nazaran baldırından, Kemal Paşazâde'ye nazaran da alnından yaralandı. Padişah düşmanla vuruştuğu sırada onu öldürmek için hücum eden bir düşman askerini Nasuh Bey (1464/65 de Bosna, daha sonra da İşkodra valiliği etmiştir) öldürdü, fakat o arada başka bir düşman piyadesi Nasuh Bey'in bacağını bir kılıç darbesiyle yaraladığından, Fatih'e siperlik eden bu kahraman bilâhare topal kaldı.

Fatih'in ordugâhı terketmemekte gösterdiği sebat kadar bizzat mücadeleye iştiraki büyük bir bozgunu önlemiş ve kendisini toparlıyan Türk ordusu Macarları ordugâhtan attıktan başka Belgrad kalesine kadar onları kovalamıştı. O günkü çetin mücadelede Türklerin zayiatı hayli ağır olmuştu. Hammer bu zayiatı 24 bin insan ve üç yüz top olarak kabul eder. Kumandanlar arasındaki şehitlere Dayı Karaca Bey ile Yeniçeri Ağası Hasan Ağa da dahildi. Macarların zayiatı da hayli önemliydi, başkumandanları Jan Hunyad da yaralanmıştı. Jan Hunyad bu yaranın tesiriyle 11 ağustos 1456 da ya-

ni yaralanışından yirmi gün sonra öldü.

Şiddetli cereyan eden bu muharebenin akşamında toplanan harb meclisinde vaziyet müzakere edilmiş, asker ve malzemece uğranılan kayıplar gözönünde bulundurularak Belgrad'ın şimdilik zaptının kolay olmıyacağı neticesine varıldığından muhasaranın kaldırılmasına karar verilmişti. Onun için ertesi gün Türk ordusu ricat etti. Böylece Belgrad ikinci defa Türklerin kuşatmasından kurtuldu.

Sırbistan veraseti meselesi karşısında Osmanlılar

Osmanlı ordusunun Belgrad'dan çekilmesinden sonra Sırp kıralı Jorj Brankoviç tekrar memleketine döndü. Fakat Jorj Brankoviç'in avdetinden itibaren Sırbistan'da bir dahilî mücadele devresi açılmış oldu. Jan Hunyad'ın kayınbiraderi olan Belgrad valisi Szilagy Michail ile Jorj Brankoviç arasında münaferet olduğundan ikisi kanlı bir mücadeleye tutuştu. Yapılan çarpışmalarda Michail bir aralık Jorj Brankoviç'i esir ettiyse de otuzbin altınını aldıktan sonra onu salıverdi. Jorj Brankoviç ise parası ile hürriyetini satın aldıktan kısa bir zaman sonra öldü (24 aralık 1456).

Belgrad kumandanı Szilagyi Michail

Macar Kıralı Matyas

1427 senesinden beri Sırpların başında bulunan Jorj Brankoviç'in ölümü Sırbistan'ın daha fazla karışmasına ve despotluk için bir mücadele safhasının açılmasına sebeboldu. Brankoviç öldüğü zaman Greguvar, Stefan (Etiyen) ve Lazar isminde üç oğlu ile Sultan Murat'tan dul kalan kızı Mara hayattaydı. Brankoviç'in tavsiyesi veçhile dul karısı İren hükûmetin başı olacak, oğulları da ona yardım edecekti. İren, vaktiyle gözlerine mil çekildiği için kör olan en büyük oğlu Greguvar'a hükümdarlığı vermek istediği sırada kardeşlerin en küçüğü olan Lazar anasını zehirletti. Bunun üzerine Greguvar ile Mara Osmanlılara sığındı. Fatih Mehmet, üvey annesini Serez civarına yerleştirirken Türklerden fazlaca çekinen Lazar Osmanlı hazinesine yılda yirmi bin altın vereceğini bildirerek bu suretle yerinde kalmanın yolunu tuttu. Fakat iki aylık hükümdarlıktan sonra ölmesi, işlerin yeniden karışmasına yol açtı.

Lazar ölünce onun mevkii karısı Helena ile küçük yaştaki kızına kaldı. Helena, Sırbistan tahtını kayınbiraderlerine karşı; ülkesini de bilhassa Osmanlılara karşı müdafaa zorunda olduğunu görerek bu ağır yükün altından kalkabilmek için memleketini papaya malikâne olarak vermek istedi. Fakat Sırbistan'da katolik nüfuzunun hâkim olmasını istemiyen Sırplar ayaklanarak Mahmut Paşanın kardeşi Mişel Abagoviç'i kendilerine reis seçtiler. Sırp beylerinin ayaklanmasına Osmanlıların el altından kışkırtması da hayli müessir oldu. Bu vaziyet karşısında Helena gayet kurnazca davranarak Mişel Abagoviç'i Semendre'ye dâvet suretiyle merasimle karşılarken tevkif ettirip Macaristan'a yolladı. Bir taraftan Mişel Abagoviç'i muhafaza altına alan Macar kralı Matyas, öbür taraftan Helena'nın hukukunu korumak bahanesiyle Semendre'ye bir Macar kıtası yollarken, Segedin'de toplanan bir mecliste alınan karar üzerine Helena'nın büyük kızı

Fatih'in 1470 de Costanza Ferrara tarafından yapılan resmi (Aslı topkapı sarayı resim galerisinde)

Fatih'in eski bir portresi (Paris'te Bibliothèque Nationale'de)

Maria'nın kocası olan Bosna kıralı Stefan Semendre'ye dâvet edildi ve memleketin idaresi kendisine verildi.

Mahmut Paşa'nın Sırbistan harekâtı

Sırbistan'da bu hâdiseler cereyan ederken Osmanlılar da durumu gayet dikkatle takip ediyorlardı. Hudut komutanları mevcut karışıklık dolayısiyle Sırbistan'ı istilâ etmenin gayet kolay olacağını da padişaha arzediyorlardı. Zaten katolik Bosna kıralının ortodoks Sırpların başına geçmesinden memnun olmıyan bazı beyler padişaha müracaat bile etmişlerdi. Bu vaziyet karşısında Fatih Mehmet Sırbistan işlerini ele almıya karar verdi. Kendisi Mora seferine giderken Mahmut Paşa'nın emrine Rumeli askeriyle bin kadar yeniçeri vererek Sırbistan üzerine yolladı.

Sofya üzerinden ilerliyerek Sırbistan'a giren Mahmut Paşa mühim mevkilerden olan Ressava, Kuruca, Branikvaç ile daha bazı yerleri zaptettikten sonra Semendre'yi kuşattı (1458). Fakat şehrin dış istihkâmlarını zaptettiiğ halde iç

kaleyi alamadı. İşin fazla uzıyacağını gördüğünden muhasarayı çözdü. Semendre çayı ile Belgrad arasında bulunan ve Belgrad kuşatmasına gidilirken Fatih Mehmet tarafından alınmış olan Güzelcehisar kalesini tamir ettirip içine muhafızlar koyduktan sonra Ostroviç (Sivricehisar) üzerine teveccüh etti. Evvelce Türkler tarafından alınıp bir aralık elden çıkmış bulunan bu gümüş madenleriyle meşhur Ostroviç şehrini ikinci defa zaptetti. Sonra da demir madenleriyle meşhur Rudnik civarını fethetti.

Mahmut Paşa bu muvaffakiyetlerini müteakip ramazanı geçirmek üzere Niş civarına geldi. Ramazan bayramından sonra tekrar harekâta girişerek Kolumbaç (Güğercinlik) önüne geldi. Şehri kuşattı ve Tuna'dan gelen şehir suyunu kesti. Neticede Kolumbaç muhafızları teslim oldu. Mahmut Paşa bu arada Minnet oğlu Mehmet Bey idaresinde Macaristana akıncı kuvvetleri de sevketti. O sırada Fatih Mehmet Mora seferini bitirerek Üsküp'e gelmiş olduğundan Mahmut Paşa da Üsküb'e giderek padişahla buluştu ve Sırbistan harekâtının neticelerini etraflı şekilde izah etti. Fatih Mehmet bu sene için yapılanları kâfi görerek Sırbistan seferine nihayet verirken Macarların Osmanlı topraklarına taarruzu öğrenildiyse de Türk hudut kuvvetlerinin Macarları tardettiği haberi sür'atle yetiştiğinden bunun için yeni bir harekâta girişmek ihtiyacı kalmadı.

Sırbistan'ın ilhakı

Fatih Mehmet ertesi sene Sırbistan işini tam mânasiyle bitirmek istediğinden Türk ordusu yeniden harekete geçti. Sırbistan istilâsının tamamlanabilmesi için Semendre'nin zaptı gerekti - ğinden Türk kuvvetleri bir defa daha Sırpların merkezi olan bu şehir önünde göründü ve neticede Semendre alındı (temmuz 1459).

Dursun Bey, İdrisi Bitlîsî ve Hoca Saadeddin gibi Türk kaynakları Semendre'nin bizzat Fatih Mehmet tarafından alındığını söylerlerse de Hammer bu işin Mahmut Paşaya havale edildiğini ve şehrin kuşatılmak suretiyle ele geçirildiğini kaydeder.

Semendre Türklerin eline geçtiği sırada Bosna Kıralı Macar kıtaları ile birlikte çekilmeye mecbur olmuş, Helena da hazinelerini şehirle birlikte Türklere bırakıp Macaristan üzerinden Bosna'ya çekilmiş, bilâhara İtalya'ya geçerek orada ölmüştür.

Merkez Semendre şehrinin ele geçmesinden sonra geri kalan Sırp kaleleri de teslim olduğundan Sırbistan'ın fethi tamamlandı (kasım 1459). Sırbistan ilhak edilince bu topraklar Semendre sancağı adı altında bir Osmanlı arazisi haline geldi. Belgrad'ın zaptına kadar akıncı kumandanları tarafından idare edilen Semendre kalesi, Macaristana yapılan akınlar için bir üs vazifesini gördü.

Sırbistan ilhak edildiği zaman sağ olan Fatih'in üvey anası Mara ise, kendisine verilmiş olan Serez civarındaki Yezevo malikânesinde 1487 yılında ölünceye kadar gayet rahat ve müreffeh bir hayat sürdü.

Mora seferleri

İstanbul fethedildiği zaman Mora'da son Bizans imparatoru on birinci Konstantin Dragazes'in kardeşleri vardı. Dimitrios ve Thomas adını taşıyan bu iki kardeşten birincisi daha büyük olduğu için Mora Rumları Konstantin'in ölümü üzerine kendisini imparator. ilân etmek istemişlerse de Thomas buna razı olmamıştı. Bunun üzerine Mora toprakları iki kardeş arasında bölünmüştü. Bölünme neticesinde meydana gelen iki Rum devletinden birinin merkezi Mistra (Isparta), diğerininki de Patras idi.

İstanbul fethedildikten sonra müstakil kalan yegâne Rum devleti olan Mora despotlarının kuvvetleri bir kıymet ifade edecek derecede değildi. Lâkin son Bizans imparatorunun kardeşleri olmaları bakımından günün birinde pürüzlü bir meselenin çıkmasına sebep olabilirlerdi. Bu bakımdan Mora'nın da mutlaka Osmanlı arazisine katılması ve böylece despotluklara nihayet verilmesi lâzım gelirdi. Bütün bunları nazarı itibara alan Fatih Mehmet zamanı gelince Mora'nın da fethine teşebbüs etti.

Osmanlı hükûmeti Mora'ya bu gözle

bakmaktayken Mora da bir türlü iç huzura kavuşamıyordu. İstanbul fethedildiği zaman Mora despotları kendi kuvvetleriyle Fatih'e karşı koyamıyacaklarını bildikleri için bir aralık İtalya'ya kaçmıya teşebbüs etmişlerdi. Fakat Fatih Mehmed'in, Osmanlı hâkimiyetini tanımaları şartiyle mevki ve imtiyazlarını muhafaza edebileceklerini bildirmesi üzerine teşebbüslerinden vazgeçmişlerdi. Böylece bir zaman için Osmanlı tehlikesi uzaklaşmış görünmekteydi. Despotlar, kendilerini toparlıyarak, oturdukları toprakların halkına huzur sağlamıya çalışacaklarına kendi ihtiraslarını tatmine daha çok zaman harcıyorlardı. İki despottan bilhassa küçüğü, yani Patras şehrini kendisine merkez ittihaz eden Thomas ihtirası kadar insafsızlığıyla da göze batmaktaydı. Meselâ, Glarenza ve Ahaya topraklarını zaptetmek istiyen Thomas bu şehirlerin, kendi akrabasından olan hâkimini bir bahane ile Patras'a dâvet etmiş ve adamcağızı oğullariyle birlikte hapsederek açlıktan öldürmüştü. Bununla da yetinmiyerek aynı adamın damadını da yakaladı, önce gözlerini oydurdu, ondan sonra sırasiyle burnunu, ellerini, kollarını kestirdi. Mora'nın o zamanki zenginlerinden geniş emlâk sahibi birisinin haiz olduğu nüfuzu kıskanarak onun da gözlerini oydurup mallarını elinden aldı.

Morada o sırada Paleologos'ların eski rakibi Kantakuzenos'lar despotlara karşı muhalefete geçmişlerdi. Kantakuzenos'lardan Mağne (Maine) valisi Manuel Kantakuzenos'un muhalefete geçmesine sebep de yine Thomas'ın kendisiydi. Zira tuzağa düşürüp temizlediği adamlar gibi Manuel'i de ortadan kaldırmak istemiş ve o bunu sezerek, Thomas'ın eline geçmemişti. Nihayet isyan eden Arnavutların başına Manuel'in geçmesi despotlar için büyük endişe yarattı. Manuel Kantakuzenos'un idaresindeki isyancılara Mora'nın mühim şahsiyetlerinden Jean Asan ile Nicéphore Loukanis'in de iltihak etmesi tehlikeyi büsbütün büyülttü. İsyancılar, despotların merkezleri olan Mistra ile Patras'ı kuşattılar. Ayrıca Fatih'e de başvurarak Mora'nın idaresinin kendilerine bırakılmasını istediler. Öte taraftan Dimitrios ile Thomas da padişaha müracaatla işe müdahale ricasında bulundular.

Nakkaş Osman'ın bu resmi Hünername'den alınmıştır. Hurafelere inanmıyan Fatih'i yılanlı heykele ok atarken tasvir etmektedir

Bunun üzerine Fatih Mehmet 1453 kasımında Turahan Bey oğlu Ömer Bey kumandasında Mora'ya bir miktar akıncı kuvveti gönderdi. Ömer Bey isyancılara karşı harekâtta bulundu ise de kat'î netice alamadı. Ertesi sene yani 1454 ekiminde Mora'ya tekrar yürüyen Turahan Bey isyancılara baş eğdirdi. Âsiler Türk müdahalesi karşısında despotların hâkimiyetini kabul zorunda kalınca, despotlar da Osmanlı'ların hizmetine mukabil senede on iki bin altın haraç vermeyi taahhüt ettiler. Lâkin despotlar Rum ve Arnavut tebaalarının itaatsızlığa devamları ve halktan vergi toplıyamamaları yüzünden Osmanlılara karşı taahhüt ettikleri vergiyi üç sene müddetle ödiyemediler.

Mora'da bu iç huzursuzluk devam ederken ayni topraklar üzerinde Lâtin devletlerin nüfuzları da çarpışmaktay-

dı. Venedik ve Ceneviz hükûmetleri Mora topraklarını kendi nüfuzları altına almıya çalışıyorlardı. Bilhassa Venedikliler Mora'nın Türkler eline geçmemesi için büyük gayret sarfediyorlardı. Despotlar ise Venedik himayesini tercih eder gibiydi. Bu iki Lâtin hükûmetten başka Napoli kıralı Alfons daha geniş plânlar kuruyor, Mora'da kendi nüfuzunun hâkim olması için uğraşıyor ve Türklere karşı mücadele etmek üzere despotlara yardım vaadında bulunuyordu. Despotlar ise, kendi vaziyetlerini idame ettirebilmek için her

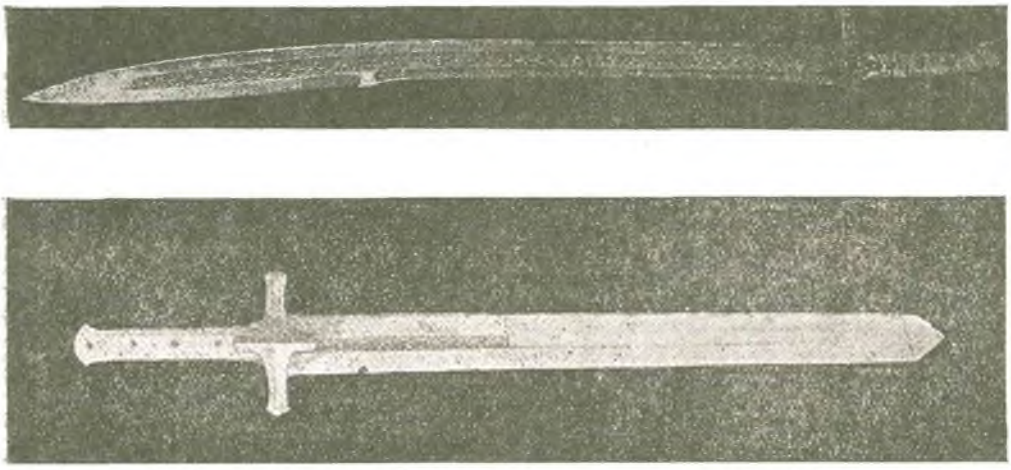

Fatih Sultan Mehmed'in iki kılıcı (Topkapı sarayı müzesinde)

üç lâtin devletine müsait davranıp el altından güler yüz gösteriyorlardı. Ayrıca despotlar bu devletlerle münasebette bulunup onlardan medet ummakla yetinmiyerek Fransa kıralı ile Florensa hükûmetinden de Türklere karşı yardım istemektelerdi.

Fatih'in birinci Mora seferi

Fatih Sultan Mehmet Mora'nın coğrafî mevkiinden dolayı stratejik ehemmiyetini de gayet iyi takdir ediyordu. Mora'ya hâkim olununca Ege denizi iyice kontrol altına alınır, ayni zamanda icabında İtalya'ya karşı yapılacak seferlerde de burası bir üs vazifesi görebilirdi. Biraz yukarıda işaret edildiği veçhile Mora fethedildiği taktirde; Bizans dâvasının son pürüzleri hem kökünden kazınır, hem de bu vesile ile vukuu muhtemel müdahaleler de kendiliğinden önlenirdi. İşte bunları hesaplıyan Fatih Mehmet nihayet 1458 senesinde Mora'ya bizzat sefere karar verdi. Mora seferine çıkarken harbin zâhiri sebebi olarak yıllık verginin ödenmemesini ele aldı. Buna müslümanlar tarafından yapılan bir şikâyeti de ekledi. Bu şikâyet Serez'li bir tüccar tarafından yapılmaktaydı. Ticaret maksadiyle Patras'a (Ballobadra - Balyabadra) giden tüccar burada birçok müslüman esir gördüğünü, bilhassa bu müslüman esirlerin kadınlarına çok fena muamele edildiğini Edirne'de bir divan gününde padişaha arzetmişti.

Fatih Mehmet Mora seferine karar verdiği zaman bu kararını gizli tuttu. Sefer için hazırlıklar mevcut olmakla beraber bunun Sırbistana yapılacağı zannedilmekteydi. Plânını gizliyebilmek için veziriâzam Mahmut Paşayı bir kısım kuvvetlerle Sırbistana gönderdi. Mahmut Paşa güya muhtemel bir Macar baskınını önliyecekti. Halbuki o Sırbistana girdikten sonra birçok yerleri zaptetti. Ordunun mühim kısmı ile Serez'e gelip burada bir müddet bekliyen padişah, nihayet Teselya'ya indi ve oradan daha güneye doğru yürüdü. Böylece Fatih'in Mora seferi başlamıştı.

Fosid ve Beotya'da hiç bir mâniaya uğramayan Türk ordusu Aspos nehri kıyısında ordugâh kurdu. Fatih Mehmet buradan Siteron geçitlerine keşif kıtaları gönderdi. Korent berzahına gidebilmek için geçilmesi icabeden Siteron geçidini padişah emniyetle aşmak istiyordu. İşte bu sırada despotların elçileri gelerek taahhüt edilen haracın bir kısmı olarak 4500 altını padişaha teslim edip despotların sulh dileklerini bildirdiler. Fatih Mehmet «sulhu Mora'ya girdikten sonra aktederiz» diyerek yoluna devam etti. Ve Siteron geçitlerini aşarak 15 mayıs 1458 de Mora'ya dahil oldu.

Fatih Mehmet Mora'ya girince Korent berzahına en yakın ve buraya hâkim bir şehir olan Korent'i (Corinthos-Corinthe) kuşattı. Mevkii sarp ve müstahkem olan Korent'in etrafı ayrıca üç kat surla çevrilmişti. Bu yüzden zaptı hayli müşküldü. Fatih Korent'in düşmesini beklemeden Mora'nın içerilerine ilerledi. Önüne gelen şehirlerin bir kısmını silâh kuvvetiyle, bazılarını da kendi rızaları ile teslim aldı. Mora'nın önemli yerlerinden Tarsos kasabasını da ele geçirdi. Sonra sarp bir yerde inşa edilmiş bulunan Phlious (Hammer'de Filyos şeklinde zikredilir) şehrini kuşatarak zaptetti. Bunun arkasından Akribe ve Roupeli kaleleri de alındı. O arada Fatih, Manuel Kantakuzenos'u yanına celbederek onu Pazeniki şehrinin müdafileriyle müzakereye memur etti. Pazeniki müdafileri Manuel Kantakuzenos'un padişah namına yaptığı teklifleri kabul etmediklerinden şehir kuşatıldı, fakat alınamadı. Onun arkasından Mohlion (Mouchli) şehri kuşatılarak ele geçirildi. Bir çok kalelerin arkasından Mohlion'un da düşmesi Mora'da bir panik havasının doğmasına sebep oldu. Despotlardan Thomas Mantinea'ya, Dimitrios da Monembasia'ya çekildi. Fatih Mehmet ise bu sırada bir kaç gün Mohlion'da kaldıktan sonra Patras üzerine hareket etti. Patras halkı korkularından karşı sahilde Venediklilerin elindeki yerlere sığınmış, şehirde yalnızca muhafız askerler kalmıştı. Fakat Türklerin kuvvetle Patrasın iç kalesini de sıkıştırmaları üzerine müdafileri teslim oldu. Patras'ın Mora yarımadasının önemli bir ticaret

Fatih Sultan Mehmet

(Nakkaş Osman'ın minyatürü. Şemaili âli Osman adlı eserden)

merkezi olduğunu gözönünde tutan Fatih, şehrin nüfussuz kalarak sönmesini önlemek için, eski sâkinlerinin buraya dönebileceğini ilân ettiği gibi ayrıca civardan başka halk da yerleştirdi. Bunlara bir takım imtiyazlar vererek vergiden de muaf tuttu. Patras'tan sonra onun gibi mühim bir ticaret merkezi olan Vostitza da zaptedildi.

Mora'da bir hayli şehir ve kaleler ele geçirilmekle beraber buraya hâkim olunabilmesi için Korent'in mutlaka zaptedilmesi lâzımdı. Korent alındığı taktirdedir ki; kuzey yolları emniyete kavuşacak ve bu anahtar şehir sayesinde Mora'nın bütününün istilâsı imkân dahiline girecekti. İşte bu sebeplerden dolayıdır ki padişah tekrar Korent üzerine teveccüh etti. Fatih hücuma kalkmadan önce kale kumandanı Mathieu Asan (Mateos Asanes) ile mü-

zakere yolu aradı ise de, kale kumandanı padişahın tekliflerini reddettiğinden hücuma geçildi. Türk askeri Korent'in dış surlarını zapta muvaffak oldu, lâkin iç surlar önünde başarı sağlıyamadı. Buna rağmen kararından dönmiyen Fatih burasını uzun bir kuşatma ile ele geçirmek istedi. Uzun zamandan beri zaten sıkıştırılmakta olan şehir daha fazlasına tahammül edemediğinden nihayet teslime karar verdi. Her iki despot namına hareket yetkisini haiz bir elçilik heyeti ile Osmanlı hükûmeti arasında bir muahede imzalandı. Maddeleri aşağıda görülen bu muahede, yalnız Korent'i değil hemen bütün Mora meselelerini içine alıyordu:

1 — Korint şehri, halkın canlarına, mallarına dokunulmamak şartiyle Türklere verilecek.

2 — Türklerin zaptettikleri kaleler Türklerin elinde kalacak.

3 — Morada zaptedilmemiş yerler despotların elinde kalacak ve despotlar senede üçer bin altın vergi ödiyecek.

4 — Dışardan bir tecavüz halinde Türkler onları koruyacak.

Böylece Fatih'in birinci seferi sonunda Mora'nın üçte biri Türk idaresi altına girmiş diğer yerleri de vergi ve himayeye bağlanmış oldu. Mora'nın Türk idaresine geçen kuzey bölümünün sancak beyliğine Turahan Bey oğlu Ömer Bey tâyin edildi (temmuz 1458).

Atina'nın Türk idaresine alınması

Fatih Mehmet Mora seferine çıktığı sırada Yunanistan'ın eski ve meşhur şehri Atina'da karışık ve mânasız hâdiseler cereyan etmekteydi. Atina'da o sırada İtalyan asıllı bir aile olan Floransalı «Acciajudi - Acciaioli» ailesi hâkimdi. Bu aile on dördüncü asrın ikinci yarısında Atina'nın idaresini eline geçirmiş bulunuyordu. Zaten 1204 senesindeki dördüncü haçlı seferinden beri Atina'ya Rumlardan başkaları hâkimdi. Atina 1204 ten 1311 yılına kadar birbirini tâkip eden iki Fransız ailesinin elinde kalmış, sonra da burası Bizans hizmetindeki Katalan'ların eline düşmüş, Katalan'ları da Floransalı bu aile tâkip etmişti.

Fatih devrinde Atina'nın bu aileden gelen bundan evvelki dükası Rainer (veya Neri) öldüğü zaman küçük yaşta bir çocuk vâris bırakmıştı. Atina dükası Osmanlı'lara vergi vermekte idi. Rainer'in dul karısı Osmanlı'lara müracaatla çocuğunun vasisi olduğunu bildirmiş ve neticede idareyi eline almıştı. İşte bu kadının başından geçen bir aşk macerası Atina'da işlerin karışmasına sebep olmuştur.

Atina düşesi, ticaret yapmak üzere Atina'ya gelmiş olan Venedikli bir asilzâdeye âşık olmuş, ve ona haber göndererek Venedikli karısı ile alâkasını kestiği (bir rivayete göre öldürdüğü) taktirde kendisiyle evlenebileceğini ve bütün servetini vereceğini bildirmiştir. Venedikli asilzade, düşesin dediklerini yaparak Atina'ya gelmiş ve onunla evlenmiştir. Fakat gerek kadından gerekse Venedikli kocasından nefret eden Atina'lılar padişaha müracaatla Atina'nın bunlardan kurtarılmasını istemişlerdir. Halk padişaha böyle bir müracaat yaptığı sırada Venedikli asilzade, düşesin eski kocasından olan küçük çocuğu da yanına alarak Osmanlı'lara sığınmışsa da, padişah Atina hükûmetini düşesin yeni kocası olan bu adama değil Rainer'in yeğeni olan Franko'ya vermiştir.

Franko Atina'ya gelerek işe vaziyet edince ilk iş olarak eski yengesi olan düşesi öldürtmüş, bu defa da düşesin ikinci kocası olan Venedikli Fatih'e şikâyette bulunmuştur. Atina'da halkın da bıkıp usandığı böyle hâdiseler cereyan ederken en sonunda Fatih Mehmet burasını almıya karar vermiştir. Mora'dan dönnmeden önce meselenin sağlam şekilde hallini arzulayan padişah, Turahan Bey oğlu Ömer Beyi Atina'ya yollıyarak şehrin Franko'dan alınmasını emretmiştir. Ömer Bey Franko'yu vaitlerle ikna ederek Atina'yı kan dökmeden işgal etmiştir.

Atina Türkler eline geçince Fatih Mehmet eski bir medeniyet beşiği olan meşhur şehri görmek üzere Korent'ten Atina'ya hareket etti. Atina'da tarihî harabeleri gezen Fatih şehirde dört gün kaldı. Oradan ayrıldıktan sonra kuzey istikametinde yoluna devam e-

derek Üsküp'e ulaştı. Fatih Üsküp'te, Sırbistan harekâtından dönen veziriâzam Mahmut Paşa ile buluşarak kendisinden Sırbistandaki vaziyet hakkında izahat aldı. Böylece 1458 sonbaharında Fatih'in birinci Mora seferi nihayete ermiş bulunuyordu.

Fatih Mora seferinden dönerken beraberinde getirdiği Rum esirlerden bir sanat sahibi olanlarını İstanbul'un içerisine, diğerlerini de civardaki köylere yerleştirmek üzere İstanbul'a sevketti. Ayni senenin ekim ayında Mora'ya bir elçi gönderen Fatih, despot Dimitrios'un kızı Helen'i evlenmek üzere istedi.

Fatih'in ikinci Mora seferi

Fatih Sultan Mehmed'in birinci Mora seferinin nihayete ermesinden üç ay sonra, despot Thomas'ın, yeminle tasdik edilmiş muahedeyi bozması üzerine, bu topraklarda yine huzursuzluk ve karışıklıklar başgösterdi. Mora despotlarından Thomas batılıların kendisine yardım edeceğine inanarak onlara bel bağlamaktaydı. Dimitrios ise, batılılardan pek fayda geleceğini ummadığından Osmanlı'lara istinat etmeyi daha uygun buluyordu. İşte bunun için, batılılardan bilhassa Lâtinlere güvenen Thomas, hem Osmanlı'lara hem de kardeşi Dimitrios'a karşı harekete geçti.

Despot Thomas yeni bir mücadeleye atılırken batılılara güveni dolayısiyle kendisini yalnız hissetmiyordu. Batıda hakikaten onu teşvik edenler vardı. Onlar da papalık makamı ile bilhassa kardinal Jean Bessarion idi. Papa ikinci Pius doğu hıristiyanlarını kurtarmak üzere bir haçlı seferinin teşkil için tahriklerine devam etmekteydi. Bu gaye ile 1 haziran 1459 da Mantua'da bir konferans toplanmış, despot Thomas'ın mümessilerinin de katıldığı bu toplantıda bir takım kararlar alınmıştı. O sırada, bir taraftan papa ikinci Pius, Mora'da isyan halinde bulunan Rum Arkantları ile Arnavut kabile reislerine tebrik ve teşvik haberleri gönderirken, kardinal Bessarion da haçlı seferi hazırlanması için Almanya ve merkezî Avrupa'da dolaşmaktaydı. Fakat Bessarion'un tahriklerinden müsbet bir netice alınamadı. Sadece papanın teçhiz ettiği iki yüz kişilik ve Milâno düşesinin silâhlandırdığı yüz kişilik ufak bir birlik Mora'ya nakledildi

Thomas'ın idare ettiği isyancılar kendilerini kuvvetli hissetmiye başlayınca mühim bir merkez olan Patras'ı kuşattılarsa da zaptına muvaffak olamadılar. Lâkin Türklerin elindeki Kalavryta'yı zaptettikten sonra Dimitrios'un arazisine hücum ettiler. Aralarında Kalamata, Zarnata, Vordonia da dahil olduğu halde Dimitrios'a ait bir çok kaleleri zaptettiler.

Fatih, Mora'da cereyan eden hâdiseleri duyunca, vaziyetten Mora sancak beyi Turahan Bey oğlu Ömer Beyi mesul gördüğünden onu azledip yerine Hamza Beyi tayin etti. Hamza Bey derhal Mora'daki kuvvetleri emrinde toplıyarak Arkadya'ya yürüdü, sonra Thomas taraftarlarının sığındıkları Leontarion kalesini kuşattıysa da muvaffak olamadı. O sırada Dimitrios ile Thomas barışmaya karar vererek Kastritzi'de buluştular. Dinî bir âyini müteakip bir daha bozuşmıyacaklarına dair yemin ettiler.

Dimitrios'un Thomas'la barışması Fatih tarafından hiç de hoş karşılanmadı. Despotların barışmasını Hamza Beyin hatasına hamleden padişah onu azlederek, mühim bir safhaya girmiş olan Mora meselesini halletmek üzere Zağanos Paşayı Mora'ya göndermiye karar verdi. Fatih, despotların anlaşması karşısında hassasiyet göstererek Hamza Beyi azletti ama, onların anlaşmaları da uzun sürmedi; Dimitrios yeniden Thomas'a karşı hücuma geçti. Fakat ne çare ki bu hâdiseler sırasında Dimitrios'un taraftarı azaldığından müşkül vaziyete düştü. Thomas'ın kuvvetlerine yenilerek ailesiyle birlikte Monembasia kalesine sığındı, Thomas'ın askerleri Monembasia'yı kuşatmaktayken Mathiev Asan'ı padişaha göndererek yardım istedi. Asan Osmanlılarla görüştükten sonra Mora'ya dönerken Dimitrios'un imdadına yetişen yardımcı Türk kuvvetleri Thomas'ı mağlûbederek Leontarion şehrine kapanmıya mecbur bıraktı. Bunu müteakip Zağanos Paşa idaresindeki kuvvetler de Mira'ya ulaştı. Mora'ya yeni kuvvetlerin de gelmesi üzerine tutunamayacağını anlayan Tho-

mas, Türklerle anlaşmak istediğinden barış şartları kendisine bildirildi. Bunlar arasında, Thomas'ın yirmi gün zarfında padişahın huzuruna gelmesi şartı da vardı.

Thomas ileri sürülen şartları kabul etmek istediği halde Osmanlılara ödenecek para işinde tebaasından mukavemet görünce anlaşmak mümkün olmadı. Bunun üzerine, Mora'daki karışık vaziyetten istifade edecek batılı bir devletin buraya ayak basmasından çekinen Fatih Mehmet, işleri kökünden halletmek için Mora despotluklarına son vermenin sırası geldiğine kanaat getirdi. Piyade ve süvarilerden mürekkep bir ordunun başında Edirne'den hareketle yirmi gün sonra Korent'e geldi (mayıs 1460).

Padişah Mora'ya geldiği sırada Dimitrios bir çok hediyelerle birlikte Mathieu Asan'ı elçi olarak Fatih'e gönderdi. Fakat elçinin değil de bizzat despotun huzura geleceğini hesaplıyan Fatih, bundan hiç memnun kalmadı. Onun için, Thomas'a karşı harb açtığı halde birdenbire cephe değiştirerek orduyu Dimitrios'un merkezi Mistra (Isparta) üzerine sevketti. Veziriâzam Mahmut Paşa Mistra'yı kuşatınca Dimitrios, hayatı padişah tarafından teminat altına alındığı ve elçisi Asan serbest bırakıldığı takdirde teslim olacağını bildirdi. İstekleri kabul edildiğinden 30 mayısta Isparta'yı teslim etti. Ertesi gün de padişahın huzuruna çıktı. Fatih, Dimitrios'u ayağa kalkarak karşıladı ve elini sıktı. Zevcesi ve çocuklarını da yanına getirtti. Böylece despotlardan birisi teslim olurken Mora'nın en mühim beldelerinden tarihî Isparta şehri de kansız şekilde Türklerin eline geçiyordu. Fatih Isparta'da dört gün kaldı, kalesinin tamirini emrederek içerisine 400 muhafız koydurttu.

Mora'da mukavemete cesaret eden şehirler çarpışılarak birer birer ele geçirildi. Böylece Venedik idaresindeki yerler hariç, despotlara ait şehirler Türklerin eline geçti. En son sığındığı sahil şehrinin de hücuma mâruz kaldığını gören ve tutunmanın artık mümkün olmadığını gören Thomas ailesi ve çocukları ile birlikte 28 temmuz 1460 da Porto Longo'dan bir gemiye bindi ve Korfu'ya geçti, oradan da İtalya'ya uzanıp Roma'ya Papa İkinci Pius'un yanına gitti.

Böylece Mora'da Venedik idaresindeki Modon, Koron, Navarin gibi sahil şehirlerinden başka bütün Mora toprakları Türk idaresine dahil olurken Bizans'ın son kırıntıları da ortadan kaldırılmış oluyordu. Fatih, Mora halkından bir kısmını İstanbul ve civarına yerleştirirken onların yerine de Türk göçmenleri göndertti. Turahan Bey oğlu Ömer Bey yeniden Mora sancak beyliğine tâyin edildi.

Roma'ya kaçan Thomas'a Papa maaş bağladı. 12 mayıs 1465 te ölünceye kadar orada kaldı. Thomas'ın oğlu Andria katolikliği kabul etti ve Bizans tahtı üzerindeki muhayyel haklarını Fransa Kıralı Sekizinci Şarl'a para mukabilinde sattı.

Dimitrios'a gelince; Fatih ona Enez şehrini ikametgâh olarak verdi ve yılda 60 bin akçe de tahsisat ayırdı. Dimitrios 1471 senesindeki ölümüne kadar burada rahat ve münzevi bir hayat sürdü. Siyasî hâdiselere karışmadı, hatta hayatının son zamanlarına doğru kendisini o kadar inzivaya tâbi tuttu ki David adını alıp rahip elbisesi bile giydi. Hayatını sükûnetle geçiren bu adama padişah daima saygı gösterirdi, Edirne'ye gelişlerinde huzuruna kabul eder, kiziyle evlenmiş olması bakımından kayınpederi olan eski despota yakın alâkasını eksik etmezdi.

Arnavutluğun işgal ve ilhakı

Murat Hüdavendigâr'ın saltanatının sonlarına doğru başlıyan Osmanlı - Arnavut münasebetlerinin Fatih'e kadar olan kısmı, bundan önceki padişahlar devri hadiseleri arasında sırası geldikçe gözden geçirilmişti. Osmanlılarla Arnavutlar arasındaki münasebetlerin şiddetli bir mücadele şekline bürünüşünde birinci derecede rolü olan İskender Kastriota'nın Arnavutluktaki faaliyeti ile İkinci Murad'ın buraya yaptığı seferler ise, İkinci Murat devrinde etraflıca incelenmişti. Fatih Mehmet tahta geçtiği zaman Arnavutların başında yi-

ne İskender Kastriota bulunmakta devam ettiğinden, Fatih devrindeki Arnavutluk hadiseleri, İkinci Murat zamanında İskender Kastriota ile başlıyan mücadelenin devamı şeklinde tezahür edecektir

İkinci Murad'ın 1450 de Kroya kuşatmasını çözmesinin, İskender Beyin bütün Hıristiyan âleminde perestijinin yükselmesine sebep olduğu; Arnavut senyörlerinin bundan sonra İskender'in nüfuzunda birleştiği; Napoli kıralı Beşinci Alfons'la yaptığı 26 mart 1451 tarihli metbuiyet anlaşması üzerine kendisine hatırı sayılır yeni bir Lâtin hâmi de bulduğu; İkinci Murad'ın son Arnavutluk seferi münasebetiyle zikredilmişti. Onun içindir ki Fatih Sultan Mehmet saltanatının başlangıcında hemen Arnavutluk işleriyle uğraşmadı. Buna rağmen İstanbul fethi gibi büyük bir işe teşebbüs ettiği sırada bile Arnavutları baskısı altında tutmıya dikkat etti. 1453 nisanında İbrahim Bey kumandasında bir kuvveti Arnavut - Napoli kuvvetlerine karşı göndermeyi unutmadı. Lâkin İskender Bey bu Osmanlı kuvvetini yenmiye ve kumandanını da öldürmiye muvaffak oldu.

İskender Bey, Napoli ve Aragon kıralı Beşinci Alfons'un himayesine girince, bundan memnun olmıyan Venedikliler diğer Arnavut beylerini İskenderin aleyhine tahrike başlamıştı, fakat Türkler İstanbul'u zaptedince bu hareketlerinden vazgeçerek İskenderi tutmıya koyuldular. Böylece İskender Bey Venedikliler gibi denizci bir devletin de müzaheretine nail olunca Türklerle mücadelesinde daha fazla cesur davranma imkânını elde etmekteydi.

Gün geçtikçe kendisini daha kuvvetli hisseden İskender Bey, Padişahın Sırbistan'a yaptığı seferi fırsat sayarak 1455 yazında Napoli kırallığından da takviyeler alıp Berat şehrini kuşattı. Böylece İskender Beyin Fatih devrine rastlıyan tecavüz hareketi ciddî şekilde başlamış oluyordu. İskender Beyin, Türklerin elindeki Berat şehrine tecavüzü üzerine Fatih, Evrenos oğlu İsa Bey kumandasında bir süvari kuvvetini acele olarak Arnavutluğa sevketti. İsa Bey, Arnavut ve Napoli kuvvetlerini 1455 temmuzunda ağır zayiat verdirerek bozguna uğrattı. Bunun üzerine birçok Arnavut beyleri itaatlerini arzettiler. Türklere itaatını bildirenler arasında İskender Beyin yeğeni Hamza Bey de vardı. Hamza Bey, Akça Hisar'ı (Kroya) padişah namına gidip zaptetmeyi dahi teklif etti.

İskender Beyin Albulena zaferi

İskender Bey, Berat önündeki mağlûbiyetinde kuvvetçe pekçok zayiata uğradığı için hayli sarsılmıştı. Fakat Arnavutlukta nüfus ve prestijinin sarsılmasını istemiyen Napoli kıralı Alfons, derhal yeni kuvvetler göndererek İskender'in yardımına koştu, ayrıca papayı da Türkler aleyhinde tahrike devam etti. Müslümanlara karşı Avrupa'yı zaten ayaklandırmak istiyen papa, kıral Alfons'un da tahriki üzerine bu hususta ki teşviklerine daha çok kuvvet verdi. Neticede Fransız, Alman, Sırp, İngilizlerden mürekkep bir takım sergüzeştçi insanlar Arnavutluğa geldi.

Arnavutluğu yeni kuvvetlerin gelişi Padişah tarafından öğrenilmisti. Kuzeyde Macar tehlikesi mevcutken Arnavutluktan da bir haçlı tecavüzünün belirmesi Osmanlılar için hakikaten endişe vericiydi. Bundan dolayı Fatih, Arnavutlukta tam bir kuvvet temerküzü meydana gelmeden İsa Beye akın emretti. Osmanlılara sığınan Hamza Bey de akıncı kumandanı İsa Beyin yanındaydı. Kendisinin vatanı olması ve İskender Beyin harp usullerini bilmesi bakımından bu akın hareketinde Hamza Beyin fikirlerine fazlaca uyuldu.

Yabancıların yardımı kadar arazisinin sarp ve dağlık oluşuna da güvenen İskender Bey umumiyetle baskın ve çete harpleri yapmayı tercih ediyordu. İsa Bey, emrindeki büyük sayıdaki kuvvetlerle akın hareketleri yaptığı sırada da İskender Bey ayni mücadele usulünü tatbikten geri kalmadı. Türk akıncılarının dağınık bulunduğu bir sırada âni olarak dağdan inerek Türk ordugâhına hücum etti. İskender Beyin kuvvetleri, 7 eylûl 1457 de, Tumenişi dağı yanında Albulena arasında Mati (Mat) nehri civarında yaptığı bu muharebede Osmanlıları yendi. Hamza Bey bu çarpış-

mada esir düştü. Albulena zaferi İskender Beyin Avrupa'daki şöhret ve değerini daha fazla yükseltti Bu muzafferiyetten dolayı Papa Üçüncü Kalikst, İskender Beye «Mukaddes makamın Umumi Kumandanı» unvanını verdi.

İskender Beyin Türklerle anlaşması

İskender'in Albulena'daki muvaffakıyeti, Türklerin Arnavutluk istilâsını bir müddet için geciktirmiş oluyordu. Buna rağmen İskender Bey 1461 de Türklerle anlaşmak ihtiyacını hissetti. Onun böyle bir mecburiyet duymasının sebebi, Napoli'de ortaya çıkan bir karışıklığı önlemek için İtalya'ya gitmesidir.

Napoli kırallığında ortaya çıkan hadise, kıral beşinci Alfons'un 1458 de ölümü üzerine başgösteren bir saltanat davasıydı. Alfons, ölünce yerine geçen oğlu Ferdinand, Anjuven'lerin saltanat davasiyle karşılaşmıştı. Bu davada Ferdinand'ı tutan Papa İkinci Pius (Pi) İskender'i yardıma çağırdı. İskender ise İtalya'ya geçmeden önce Türklerle anlaştı. Anlaşma gereğince her sene Osmanlı sarayına muayyen miktarda devşirme oğlanı gönderecek ve padişahın seferlerine iştirak edecekti. Türklerle anlaşmayı müteakıp 1461 ağustosunda bin süvari ve iki bin piyade ile İtalya'ya geçerek Ferdinand'ın imdadına koştu. Ferdinand, İskender sayesinde tacını rakiplerinden kurtardı.

Papa İkinci Pius

İskender, 1462 şubatında memleketine dönünce, o sırada Osmanlılarla arası iyi olmıyan Venediklilerin, ayrıca da Papanın ısrariyle Türklerle anlaşmasını bozdu. Bunun üzerine Osmanlı - Arnavut mücadelesi yeniden başladığından Türk akıncıları tekrar taarruza geçtiler. 1462 yazında aşağı Debre'ye doğru yürüyen Sinan ve Hüseyin beyler komutasındaki iki akıncı kuvvetiyle Yusuf Bey idaresindeki on sekiz bin kişilik başka bir Türk kuvveti İskender Bey tarafından bozguna uğratılınca Fatih Mehmet barış teklifinde bulundu Nihayet 27 nisan 1463 de barış yapıldı. Galip gelmesine rağmen iskenderin sulha razı olmasının sebebi, Fatih'in büyük bir orduyle Arnavutluğa yürüyeceğini zannetmesinden; Fatih'in de sulh istemesi, Papa İkinci Pius'un Osmanlılar aleyhine bir Haçlı seferi teşkili için çalışmasından; ayrıca da 1461 den beri meşgul olduğu kuzey Anadolu işlerini bitirerek o tarafı kat'i bir sükünete kavuşturmak istemesindendir.

İskender'in Venedik ve Macarlarla ittifakı

Fatih Mehmet 1463 senesinde Balkanlarda bir sefere çıktı ama, bu, Arnavutluğa değil Bosna'ya idi. Türklerin Adriyatik'e doğru ilerlemesi Venedikli leri fazlaca endişelendirdiğinden Venedik - Macar ittifakına İskender'i de sokmıya çalıştılar. İskender onların ittifakına girince Türklerle olan anlaşmasını şüphesiz bozacaktı. Nitekim Arnavutluğun bu mücadeleci şahsiyeti 1463 te Venedik ve Macarlarla müsavi şartlarla bir anlaşma yaptı, ertesi yıl da Türklerle anlaşmasını bozdu. Osmanlılarla mü-

İstanbul'un fetihten sonraki imar ve iskânı

(İlâve : 61)

★

Elnüç günlük bir muhasaradan sonra İstanbul'u fetheden Fatih Sultan Mehmet bu şehri aldığı zaman, daha ilk günlerden itibaren iki mesele ile karşılaştı. Bu, şehrin imar ve iskânı işiydi. İstanbul, Türklerin eline geçtiği sırada zannedildiği kadar mâmur değildi. Dördüncü haçlı seferinde haçlılar tarafından işgalinden beri İstanbul'un eski mâmuriyet ve zenginliği kalmamış gibiydi. Haçlılar, bu büyük şehri en büyük mâbedinden en küçük evine, hatta meşhur kimselerle imparatorun mezarlarına varıncıya kadar soyduktan başka bir çok yangın ve tahriplerle İstanbul'un güzelliklerini ve servetini mahvetmişlerdi. Büyük mâbed Ayasofya'ya bile hayvanlarını sokacak ve soygun eşyalarının tahammül edilmez ağır yükü altında yere yıkılan beygirleri hemen orada öldürecek kadar saygısız ve haris davranan haçlılar, yarım asır sonra çekilip gittikleri zaman arkalarında perişan bir İstanbul bırakmışlardı. Haçlıların kurduğu Lâtin imparatorluğunun yerine 1261 de Bizans imparatorluğu kaim olunca, Bizanslılar böyle perişan bir İstanbul devralmışlardı. O tarihten sonra Bizans imparatorluğunun arazisi küçülmekte, kudreti de mütemadiyen azalmakta devam ettiğinden, ayrıca başşehirde ayaklanma ve taht kavgaları da eksik olmadığından İstanbul düzenli bir imara kavuşamamıştı.

İstanbul Türkler tarafından alınınca devamlı şekilde imarına çalışıldı. Türklerin İstanbul'da ortadan kaldırdıkları şeyler sadece putperestlik ve hıristiyanlık devirlerine ait heykellerdir. Bunlar da İslâm dinine uymadıkları için ortadan kaldırılmış, fakat heykelleri taşıyan Çemberlitaş, Velihaç (Vefa taraflarında idi), Kıztaşı, Gotlar sütunu gibi tarihî kaideler itina ile muhafaza olunmuştur. Meşhur ve güzel Bizans kiliselerinden bir kısmı camiye tahvil edilmek suretiyle bu güne kadar güzel bir şekilde yaşamaları temin edilmiştir. Ayasofya ve Kariye mâbedlerindeki mozayiklerin kazınıp tahrip edilmiyerek İslâm dinine uymadıkları için üzerlerine sadece sıva çekilerek kapatılması Türklerin sanat eser-

→

→

lerine gösterdikleri saygının delillerindendir.

Fatih İstanbul'u aldığı zaman şehrin imarına çok ehemmiyet verdi. İmar işini iki taraflı olarak yürüttü. Bir taraftan tamir yaptırırken bir taraftan da yeni binalar kurdurttu. Şehre ilk girdiği gün bile verdiği emirler arasında imar işlerine ait olanlar vardı. Ayasofya'nın camiye tahvili ile tamirini bu arada zikredebiliriz. Böylece surlardan başlıyarak eski ve mühim bir çok eser tamir edildi. Tamirlerin yanında yeni inşaata da önem verdi. Şimdiki üniversite binasının bulunduğu yerde sonraları Eski Saray adını alan sarayı yaptırdı. Daha sonra Sarayburnu mıntakasındaki bugünkü Topkapı Sarayının Çeekirdeğini kurdurdu, Çinili Köşk de bunlara dahildi. Bizanslılar zamanından kalan Kapalıçarşı'yı yeni ve daha güzel ilâvelerle üç misli büyülttü. İçinde ve etrafında imparatorların mezarları bulunduğu için Bizanslılığın yaşamasına tesir edebilecek olan Havariyun kilisesini yıktırarak onun yerine cami, medrese, hastahane, aşhane ve tabhane'den ibaret meşhur Fatih külliyesini bina ettirdi. Yedikule'deki bina ve kule inşaatı da onun emriyle oldu.

Padişah İstanbul'un imarı için gayret sarfederken Mahmut Paşa ve sair mühim erkânın çalşmalariyle de bir takım eserler meydana getirildi. Böylece İstanbul, Fatih zamanında bile birçok cami, hamam, konak, saray, medrese, imaret ve ev gibi yeni şeyler kazandı.

Fatih Mehmet, İstanbul'un imarı için Türk ve hıristiyan hemen her sanatkârın bilgi ve çalışmalarından istifadeyi gözetti. Bu arada hıristiyan esirlerin inşaat işlerinde çalışmaları suretiyle iktisadî vaziyetlerini düzeltmelerine bile dikkat etti. İstanbul'da esir edilen Rum, çalıştırtması, hem onların vergilerini olan altı akçe yevmiye ile imar işlerinde çalıştırtması, hem onlarn vergilerini ödemelerini, hem de maişetlerini temin etmelerini mümkün kılıyordu.

Bu bakımdan Fatih Mehmet İstanbul'u

→

→

nüfuslandırıp şenlendirmek için Türk veya gayri Türk çeşitli insanların yeni merkeze yerleştirilmesini istedi. Sanat, ticaret erbabı ile ilim adamlarını İstanbul'un içine, çiftçileri de civarına iskân ettirdi. İstanbul'un iskânına dair eski kaynaklarda bir hayli bilgi mevcuttur. Muhasara edildiği zaman 50 ilâ 70 bin tahmin edilen İstanbul nüfusu, fetih sırasında Lâtinlerle beraber bir kısım Rumların kaçması sebebiyle epeyce azalmıştı. Fatih bir taraftan şehrin Türkleşmesine çalışırken öte yandan da İstanbul'un yerlilerinden azalan nüfusunu seçme hıristiyanlar getirtmek suretiyle telâfi etmek istedi.

Fatih'in İstanbul'u nüfuslandırmayı hedef tutan icraatını saltanatının sonlarına kadar takip etmek mümkündür. Mecburî iskânlarla İstanbul'a nüfus celbederken yine aynı vaziyette Anadolu'dan Rumeli'ye, Rumeli'den de Anadolu'ya nüfus aktardığına şahit olunur. Fatih'in İstanbul'u zaptettiği zaman, 1453 eylûlüne kadar, Anadolu ve Rumeli'den beşbin ailenin, şehre yerleştirilmek üzere sürgün edilmesini emrettiğini Dukas yazmaktadır. Aynı sene içinde Bursa'dan da İstanbul'a insan gönderildiğine dair vesikalar mevcuttur. İstanbul'a muhtelif yerlerden insan nakledildiğine dair Kritavulos ve Âşık Paşazâde'de hayli bilgi mevcuttur.

Böylece eski kaynakların ve arşiv vesikalarının ışığı altında İstanbul'un iskânı meselesi incelenince: 1455 te güney Sırbistan'dan, 1458 ve 1460 da Mora'dan ve bilhassa Korint'ten, 1479 da Zanta, Kefalonya ve Aya Mavra adalarından getirilen hıristiyanların İstanbul civarındaki kırlara yerleştirildiği; 1453 ve 1454 te Anadolu'dan, 1455 te Yeni Foça'dan, 1458 de Mora'dan, 1459 ve 1460 da Taşoz ve Samatraki adalarından, 1462 de Midilli'den, 1463 te Mora'da Argos'tan, 1468 - 1471 de Konya, Lârende, Aksaray ve Ereğli'den, 1473 te Eğriboz'dan, yine aynı yıl içinde Otlukbeli muharebesinde esir edilen ulema ve sanatkârlardan, 1475 te Kırım'da Kefe ve Mengüp'ten getirilen insanların İstanbul içine iskân edildiği görülür.

İstanbul'un nüfuslandırılması için muhtelif memleketlerden nakledilen Türk ve hıristiyan halkın miktarı hakkında kat'î bir şey söylemek mümkün değildir. Zira bazı kaynaklarda buna dair verilen rakamların mübalâğalı olduğu anlaşılmaktadır. Maamafih Kritovulos'da gö-

→

→

rüldüğü şekilde; Trabzon'un fethi üzerine imparator ailesi ile birlikte şehirdeki nüfuzlu ailelerin ve 1500 gencin İstanbul'a gönderildiğini bildiren hakikate uyar rakamlar da vardır. Fakat ne de olsa İstanbul'a nakledilen nüfusun kat'î miktarını bilmemekteyiz. Dursun Bey'in «Tarih-i Ebül Feth» inde İstanbul'un zaptı üzerine şehirde bina tahriri yaptırıldığı anlatılırsa da rakam verilmez. Ancak Topkapı Sarayı arşivinde 9524 numaraya kayıtlı bir vesikadan İstanbul ve Galata'nın 1478 senesindeki nüfusuna dair bir fikir edinmekteyiz. Bu vesika İstanbul Kadısı Muhittin efendi tarafından 882 (1478) de yapılan bina tahririne aittir. Vesikada gösterilen evler ortalama beşer nüfuslu kabul edilirse hane (ev) sayısına karşılık şöyle bir nüfus miktarı da elde edilebilir:

İSTANBUL :

	Vesikaya göre ev sayısı	Ortalama tahminî nüfus
Müslüman	8951	48755
Rum	3151	15755
Yahudi	1647	8235
Ermeni	372	1860
Karamanlı	384	1920
Kefeli	267	1335
Çingene	31	155
	14803	78015

GALATA :

Müslüman	535	2675
Rum	592	2960
Frenk - Lâtin	334	1660
Ermeni	62	310
	1523	7605

İstanbul fethedildiği zaman şehirdeki emlâk devlet malı ilân edilerek dışarıdan getirtilen ailelere parasız mülk olarak verildi. Fakat sonra bundan vazgeçilerek arsalar üzerine emlâk vergisi (mukataa) kondu. Vergi Müslüman - Türk halkı arasında hoşnutsuzluk yarattığından Kula Şahin Paşanın padişah nezdindeki teşebbüsü üzerine vergi kaldırıldı. Lâkin aradan bir müddet geçtikten sonra Rum Mehmet Paşanın veziriâzamlığı zamanında tekrar aynı verginin ihdası, Müslüman-Türk zümre tarafından vezirlâzamın Rumlar lehine hainâne bir tertibi olarak kabul edildi.

→

cadelesinde onların safında yer aldı.

İskender Bey 1464 nisanında tecavüzlerine başlayınca Fatih, Balaban Paşayı Arnavutluğa gönderdi. Balaban Paşa bir iki defa Arnavut kuvvetlerini yendi. Hattâ bir mücadelesinde İskender'in generallerinden bazılarını esir etti. Lâkin 1465 ağustosundaki taarruzunda İskender'e mağlûboldu. Kendisi ile birlikte bulunan Osmanlı kumandanlarından Yakup Paşa öldürüldü.

Fatih'in Birinci Arnavutluk Seferi

Arnavutların üst üste sulhu bozmaları ve dağlık arazide Türkleri uğraştırmaları Fatih'i kızdırmıştı. Bunun için Balaban Paşanın mağlûbiyetinden sonra Arnavutluğa girdiği zaman İskender Bey padişahın karşısına çıkmadı. Arnavutlar Sarp dağlara, dar boğazlara sığındı Padişah Arnavutluğun itaati için İskender'in merkezi Kroya (Akça Hisar) nın zaptının lüzumunu anlamıştı. Onun için bu şehir önüne gelindi. Fakat çok sarp bir yerde kurulmuş olan Kroya'nın uzun müddet dayanacağını kestirdiğinden, Balaban Paşa'yı buranın muhasarasına memur ederek kendisi İskender'in merkezi önünde fazla durmadı. Sonra Arnavut âsilerini baskısı altına tutmak üzere merkezi Arnavutlukta Jund ovasında İlbasan kalesini inşa ettirdi. İçine mühimmat, erzak ve munafızlar koydurdu.

Arnavutlar şimdiye kadar Osmanlılara hayli zarar vermiş olduklarından Arnavutluğa yapılan bu seferde oldukça şiddetli davranıldı. Şiddetli akınlarla âsiler yıldırılmak istendi. Sarp yerlere çekilip âni baskınlar yapmak tâbiyesini kullanan İskender dağlarda takip ettirildi. Bu hareketlerden sonra Kroya kalesi Balaban Paşanın ablukasına bırakılarak geri dönüldü.

Fatih'in İkinci Arnavutluk Seferi

Fatih'in Arnavutluktan ayrılması üzerine İskender Bey tekrar meydana çıktı. Venedik, Macar ve Razügalılardan yardım istedi. Bu gaye ile Macaristan ve Ragüza'ya adamlar gönderdi, kendisi de 1466 ocak ayında bizzat Roma'ya gitti. Papa İkinci Paul, hazinesinin darlığını ileri sürerek ona az miktarda para yardımında bulundu. Oradan Napoli'ye geçen İskender Bey gittiği yerde çok iyi karşılanmasına rağmen, temin ettiği şey ancak bir miktar para yardımından ibaret kaldı

İskender Bey, İtalya'dan para yardımından başka bir şey temin edememekle beraber 1467 nisanında memleketine dönünce Arnavutları yeniden teşkilât - landırmıya ve Türklere taarruz edecek bir kuvvet meydana getirmiye muvaffak oldu. Emrinde birleştirdiği kuvvetler arasında Arnavutlardan başka Venedikliler de vardı. Bunlarla Kroya'yı abluka etmekte olan Balaban Paşa üzerine yürüdü. Bunları mağlûp ve Balaban paşa ile maiyetini bir baskınla kılıçtan geçirdi. Ondan sonra da Türklerin tesis ettikleri İlbasan kalesini muhasaraya başladı.

Arnavutluk vaziyetini takip etmekte olan Fatih, Balaban Paşanın ölümü ve İskender'in ilbasan'ı kuşatması üzerine ikinci defa Arnavutluk seferine çıktı. İskender Bey, padişahın bir orduyla hareketini öğrenince İlbasan önünden çekildi ama Fatih sefer kararını değiştirmedi. 1467 yılı ilk baharında büyük bir ordunun başında bulunduğu halde Arnavutluğa yürüdü. Fatih'in ikinci Arnavutluk seferinde en çetin savaş Buzurşek boğazında cereyan etti. İki tarafında yüksek dağlar bulunan bu dar vadideki şiddetli savaş bir gün sabahtan akşama kadar devam etti. Her iki taraf da ağır zayiata uğradı. Arnavutlar gecenin karanlığından faydalanarak bir baskına teşebbüs ettilerse de An - dolu askerinin tedbirli davranması sayesinde perişan oldular. Buzurşek boğazı geçildikten sonra İlbasan'a inildi. Fatih, bir taraftan da Mahmut Paşayı İşkodra tarafına akına gönderdi. Mahmut Paşa akın ettiği sahada hayli tahribatta bulunup birçok Arnavut esir etti Fatih bu defa hayli sert hatta insafsız davrandı. Zira yalnız padişahın huzurunda öldürülenlerin sayısı 10 bin kişiyi buluyordu. Arnavutluğa yapılan bu ikinci seferde de Kroya kuşatıldı ama alınamadı (ağustos 1467). Mamafih Fatih buranın muhasarasına devam için bir miktar kuvvet bıraktı. İskender Bey Leş (Alessio) şehrine kaçıp sığındı.

Fatih'in ikinci Arnavutluk seferi neticesinde Arnavutlukta artık esaslı şekilde kafa tutacak kuvvet kalmadı. Buranın kat'i itaata alınmasını hedef tutan Fatih ise birçok kalelere kuvvetli garnizonlar bıraktı. Arnavutluğun ilhakı hayli kolaylaşmış gibiydi.

İskender Beyin ölümü

Fatih Mehmet İkinci Arnavutluk seferinden İstanbul'a dönünce İskender Bey bütün Arnavut beylerini bir toplantıya çağırarak İlbasan'a bir defa daha hücumu tasarladı ama ömrü buna kâfi gelmedi. 17 ocak 1468 de Leş kasabasında öldü ve oradaki Nikola kilisesine gömüldü.

Yüksek cesareti ve teşkilâtçılığı ile temayüz eden ve onların üzerine eklenen azim ve iradesi sayesinde memleketini Türklere karşı çeyrek asır müdafaa eden bu adamın ölümü Arnavutluk için yeni meselelerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Türklerin Adriyatik kıyılarına inmelerini bir hayli geciktiren ve Arnavutluk sınırlarında mühim miktarda Türk akıncılarının daimi surette tutulmalarına sebebolan İskender Beyin ölümü münasebetiyle Fatih'in «Hıristiyanların vay haline; kılıç ve kalkanlarını kaybettiler.» dediği rivayet olunur.

İskender Beyden sonra Arnavutluk

İskender Bey ölünce, Arnavutlukta eskidenberi himaye tesisine çalışan iki İtalyan devletinden Venedikliler de Napoli kırallığı da derhal faaliyete geçti Venedikliler, İskender'in mirasını oğlu Jean (Jan) a temin etmek istemekte, bu mümkün olmazsa Arnavutluğu kendi himayeleri altına almıya çalışmaktaydı. Lâkin Venediklilerin bu niyetlerine rağmen Arnavutluğun bazı mühim sahsiyetleri ile İskender'in dul karısı Donika Napoli kırallığına meyletmekteydi.

Arnavutlukta himaye tesisi meselesi, Napoli ile Venedik arasında bir anlaşmazlık konusu olduğu halde, her iki devlet de Türk tehlikesi karşısında tedbirli davranmayı elden bırakmıyorlardı. Buna mukabil Türklere gelince: Arnavutluğun durumunu dikkatle takip eden Fatih buraya üçüncü bir sefer için hazırlıklara girişti ama, arava giren bazı hadiseler dolayısiyle buna hemen imkân bulamadı. Zira Karaman oğulları, Macarlar, Venedikliler ve Akkoyunlulara karşı yapılan savaşlar padişahı senelerce meşgul etti. Fatih, ancak 1475 ten sonra Arnavutluk' işleriyle meşgul olmaya fırsat bulabildi.

Fatih Mehmet 1475 senesinde Rumeli Beylerbeyi Hadım Süleyman Paşayı İşkodra'nın zaptına memur etti. O sırada İşkodra şehri Venediklilerin elinde bulunmakta ve Antonio Loredano adında bir Venedik komutanı tarafından müdafaa edilmekteydi. İşkodra zaptedilirse hem Arnavutluk meselesinde mühim bir terakki kaydedilmiş olacak, hem de 1463 ten beri savaşılan Venediklilere burada bir darbe indirilecekti.

Hadım Süleyman Paşanın İşkodra muhasarası bir ay sürdü ise de bir başarı temin edilemedi. O arada Fatih Mehmet Arnavutluğa yeni bir sefer icrasını arzuladı ama Boğdan meselesinin ortaya çıkması padişahın arzusuna mâni oldu. Mamafih Boğdan işi halledilince Fatih yine Arnavutluk üzerine dikkatini çevirdi Mihal oğlu Ali Beyi Macaristana, Bosna sancak beyi İskender Paşayı Venediklilerin elinde bulunan İnebahtı'ya akına gönderirken, veziriâzam Gedik Ahmet Paşayı da İşkodra'nin zaptına memur etmek istedi. Lâkin Gedik Ahmet Paşa bu vazifeyi kabul etmedi. Eski Osmanlı kaynakları umumiyetle Gedik Ahmet Paşa'nın bu vazifeyi kabul etmeyişini, İşkodra'nın çok sarp yerde bulunuşu ve kuvvetle tahkim edilmiş olması bakımından zaptının müşkülâtını bahane ettiğini ileri sürerler.

Gedik Ahmet Paşa'nın takındığı tavır karşısında gazaba gelen Fatih Mehmet derhal onu veziriâzamlıktan azlederek Rumelihisarına hapsetti yerine de Karamani Mehmet paşayı tayin etti. (1477). Böylece Halil paşanın idamiyle başlıyan devşirme veziriâzamlar devrinin arkasından bir tane de Türk asıllı veziriâzam gelmiş oldu. Yeni sadrazam sefer hazırlıklarını gördü, Arnavutluk işini artık tamamen tasfiye etmek istiyen padişah ise 1478 yılında bir

ordunun başında Arnavutluğa hareket etti.

Fatih'in Üçüncü Arnavutluk seferi

Fatih üçüncü defa Arnavutluk seferine karar verdiği zaman Venediklilerle senelerden beri devam etmekte olan harp de nihayete ermek üzere idi. Hattâ sulh akti için konuşmalar bile yapılmaktaydı. İşte tam bu arada Arnavutluğun meşhur kalesi İşkodra'nın zaptı, Venedik sulhüne Türkler lehine tesir icra edebilirdi. Fatih'in üçüncü seferinde esas hedef Kroya ve İşkodra'nın zaptı idi.

Bu sefer münasebetiyle dağlık ve yolsuz Arnavutluk topraklarında hayli zahmet çekildi. Evrenos zâde Ahmet Bey ile Turahan oğlu Ömer Bey yollar açmak ve köprüler inşa etmek için önden gönderildi. Fakat ordunun ilerleyişi yine de ağır ve müşkülâtla cereyan ediyordu. Hatta padişah uzun bir müddet iki kişinin koltuğunda yaya ilerlemiye mecbur kalmış, vorgunluktan bitkin hâle geldiği zaman yanında bulunan Hersek zâde Ahmet Paşaya «bir müdebbir vezirim yoktur ki umurumu rüyet edip bizi bu meşekkate müptelâ etmeyeydi» diyince, fırsattan faydalanan Hersek zâde «şevketlû efendim Gedik Ahmet Pa kulunuz beraber olsa bu zahmetler çekilmezdi» cevabiyle sabık veziri âzam için padişahın şefaatını temin etti Fatih İstanbul muhafızına bir ferman göndererek Gedik Ahmet Paşanın serbest bırakılmasını emretti.

1478 senesinde icra edilen bu seferde önce Kroya üzerine yürüdü. Sarp kayalıklar üzerinde bulunduğu için Fatih'in bundan önceki seferlerinde zaptedilemiyen Kroya şehri o zaman Venediklilerin elindeydi. Venedikliler buraya on bin kişilik yardımcı kuvvet de sevket - miş bulunuyorlardı. Maamafih Evrenos zâde Ahmet Bey, yardımcı Venedik kuvvetlerini Kroya'ya ulaşmadan yendiğinden, İskender'in merkezi olan bu şehir içinde mevcut kuvvetlerle kendini müdafaaya çalışmaktaydı. Zaten uzun müddetten beri kuşatılmakta olması dolayısiyle müdafiler bilhassa aclıktan çok sıkıntılı hale düşümüşlerdi. Nihayet daha fazla dayanmanın mümkün ol - madığını görerek 1478 haziranında kaleyi teslim ettiler. Böylece, 1443 tenberi Arnavutların elinde bulunan Krova otuzbeş sene sonra tekrar Türklere geçmiş oldu.

Kroya (Akçehisar) alınınca ordu

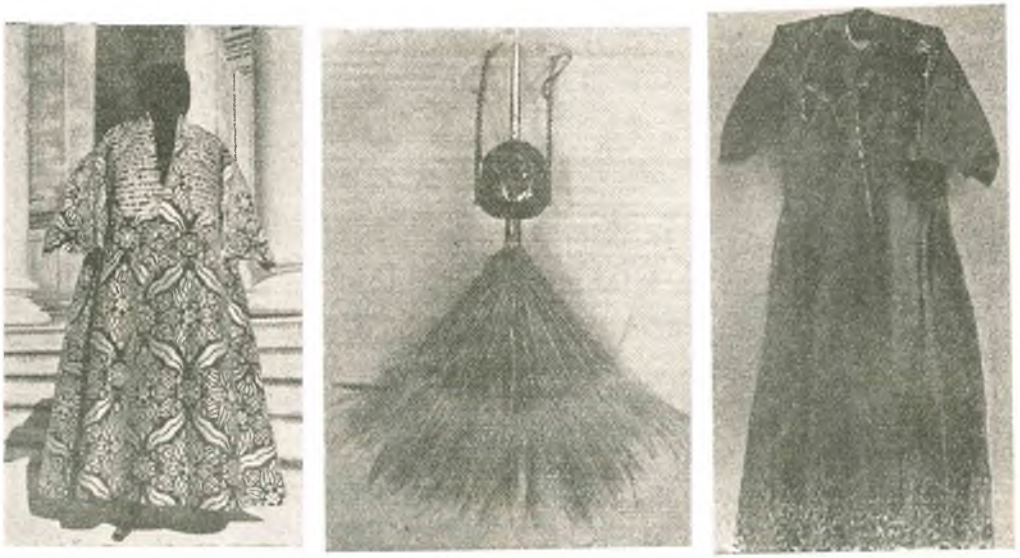

Soldan sağa: 1 - Fatih'in kaftanı, 2 - Fatih'e atfedilen muazzam zümrütlü sorguç, 3 - Fatih'in vefatında üzerinden çıkarılan elbise (Hepsi Topkapı Sarayı müzesindedir)

İşkodra'ya doğru yollandı. Padişah, Rumeli beylerbeyi Davut Paşayı önden göndererek Drin nehri üzerine köprü kurmasını emretti. Davut paşa bu emri yerine getirdikten sonra Anadolu beylerbeyi Süleyman Paşa da İşkodra önüne geldi ve her iki beyleybeyi emrindeki kuvvetlerle İşkodra'yı kuşatmıya başladı (22 haziran 1478). Temmuzun ikisinde padişah da yetişerek çarpışmalara katıldı. Arazinin çok dağlık olması yüzünden muhasarada kullanılacak topların nakli imkânı bulunamadığından deve ve katırlarla İşkodra'nın civarına döküm malzemesi taşındı. Ve burada toplar döküldü.

22 haziranda başlayan İşkodra muhasarası hayli uzun sürdü Muhasaranın başladığı günden temmuz sonuna kadar devam eden müddet zarfında Türk topçusu İşkodra kalesini mütemadiyen dövdü. Kale duvarlarında bir takım gedikler açıldığı halde şehre bir türlü girmek mümkün olmadı. Temmuzun yirmisinden sonra tatbik edilen üç hücumda da müdafiler, taarruz eden kuvvetleri açılan gedikler önünden püskürtmiye muvaffak oldular. Bilhassa son hücum pek kanlı cereyan etti. Telefatın ağırlığına rağmen Fatih İşkodra'nın mutlaka alınmasını istiyordu. Lâkin 27 temmuzdaki hücumun da kanlı şekilde tardedildiğini görünce, şehri düşürmek için alınacak tedbirleri görüşmek üzere bir harp meclisi topladı.

Harp meclisindeki görüşmeler sonunda; İşkodra'ya desteklik eden şehirlerin peşinen alınmasına, ondan sonra da yalnız kalan İşkodra üzerine hücuma devam edilmesine karar verildi. Bu plânın tatbikatından olarak İşkodra etrafındaki şehirlerden Gölbaşı'nın zaptına Rumeli Beylerbeyi Davut Paşa, Dergos'un zaptına da Anadolu Beylerbeyi Süleyman paşa memur edildi. Davut paşanın kuşattığı Gölbaşı kalesi mukavemet göstermeden teslim olunca; Davut paşa; emrindeki kuvvetlerle Dergos önüne geldi. Nihayet şiddetli harpler sonunda 1 eylûlde Dergos da zaptedildi. Bu iki kale

İşkodra muhasarasını tasvir eden bu resim İtalyanca bir harp resimleri albümünden alınmıştır.

düşünce, onlardan daha kuvvetli bir mukavemet merkezi olan Leş (Alessio) üzerine yüklenildi.

Davut paşa ile Süleyman paşa idaresindeki kuvvetlerin müştereken kuşattıkları Leş şehrinin müdafileri kurtuluş ümidinin kalmadığını görünce şehri ateşe vererek, o sırada sahilde bulunan Venedik gemileriyle kaçmıya çalıştılar. Fakat Leş müdafilerinin plânı Türkler tarafından sezildiğinden Türk askeri sahile koşarak Venedik gemilerini ok yağmuruna tuttu. Bu arada telâş ve heyecana kapılan Venedikliler gemilerinin bazılarına doğru dürüst manevra bile yaptıramadılar Çarpışarak karaya oturan iki Venedik gemisi Türklerin eline geçti. Ağızlarında kılıçları olduğu halde suya girip gemilere tırmanan Türk askerleri bir çok Venedikliyi esir etti. İşte bütün bu harekât sonunda Leş kasabası da alındı. Artık İşkodra hiç bir taraftan yardım alamaz hâle gelmişti. Boyana nehri yolunun da tam mânasiyle kontrol edilebilmesi için, daha önce inşa edilmiş bulunan köprünün her iki başına da birer kule yapıldı. Gece gündüz çalışarak on iki günde meydana getirilen bu kuleler sayesinde Boyanadan yabancı bir kuvvet geçemez ve neticede de İşkodra deniz yoluyle hiç bir yardım alamaz oldu.

İşkodra kıskıvrak hâle getirildiği zaman artık mevsim hayli ilerlemiş bulunuyordu. Şehrin günün birinde mutlaka düşeceğini hesaplıyan Fatih, burada daha fazla kalmayı lüzumsuz gördüğünden 1478 yılı 7 eylülünde İşkodra önünden ayrıld. Padişahın arkasından bir ay sonra ordu da geriye döndü. Fatih İstanbul'a gitmek üzere İşkodra önünden ayrılırken Arnavutluk cephesi akıncı kumandanı Evrenos zâde Ahmet Beyi kırk bin kişi ile İşkodra'nın ablukasına devama memur etmiş bulunuyordu. Onun için ablukaya uzun müddet devam edildi. Nihayet padişahın avdetinden altı ay sonra bazı şartlarla İşkodra teslim oldu. Bu şartlara göre: müdafilerin can ve mallarına zarar gelmiyecek ve istiyenler şehirde kalacak, istemiyenler de İşkodra'yı terkedebilecekti. altı ay sonra bazı şartlarla İşkodra halkından bazıları şehri terkettiklerinden mallariyle birlikte Venediklilerin

Fatih'in zırhı

gönderdikleri beş gemiye dolarak buradan ayrıldılar (1479). İşkodranın zaptından sonra Arnavutluk toprakları bir Osmanlı vilâyeti haline geldi. İşkodra fethedilince on altı seneden beri devam etmekte olan Osmanlı - Venedik harbi de sona erdi. Zira Arnavutluğun fethinin tamamlanması Venediklîler için ayrı bir darbe teşkil ediyordu. Fatih'in Arnavutluk fethinin üzerinde ısrarla durması ve fetih işi tamamlandıktan iki sene sonra Otranto'nun ele geçirilmesi; İtalyanın istilâsı için Arnavutluk topraklarının stratejik ehemmiyetinin büyük padişah tarafından ne kadar iyi kavrandığının en açık delilidir.

Fatih'in ölümünden sonra bilhassa Bayezidle Cem arasındaki kavgadan istifade eden Venedikliler Arnavutluğun bazı sahil şehirlerini işgal edeceklerse de buralarda tutunamıyacaklardır. Netice itibariyle Arnavutlukta Fatih Mehmet zamanında tamamlanan Osmanlı hâkimiyeti 1912 Balkan Harbine kadar devam edecektir.

Bosna'nın zaptı ve Hersek'in tabiiyet altına alınması

Osmanlı'larla Bosna'lılar arasındaki münasebetlerin Birinci Kosova muharebesinden önce başladığı, Balkanlarda Türkler aleyhine teşkil edilen haçlı ordularına Bosnalı'ların da kuvvet verdikleri, Türklerle Sırplar arasındaki mücadeleye zaman zaman Bosnalıların da karıştığı, Türk akıncılarının birkaç defa Bosna arazisine kadar uzandığı Fatihten önceki padişahlar devri hadiseleri arasında gözden geçirilmişti. Fatih devrine ulaşıldığı sırada Bosna, Osmanlı'lara vergi veren devletlere dahildi. Sırbistana yapılan seferler sonunda Sırp Kırallığı topraklarının bir Osmanlı sancağı haline gelmesi üzerine Osmanlı sınırları Bosna arazisine dayanmış bulunuyordu. Yeni yeni fetihlerle mütemadiyen genişleyen Osmanlı'ların Bosna sınırlarında durmaları elbette beklenemezdi. Zaten Bosnalılarda Osmanlıları durduracak kuvvet de mevcut değildi.

Bosna topraklarının, Venedikliler tehdit ve hattâ sıkıştırabilmek için stratejik ehemmiyeti meydandaydı. Denizcilikte gelişme kaydeden, Ege adalarında ve Mora'da fetihler yapan Türklerin artık Venediklilerle meşhur mücadelesi başlıyordu. Bosna zaptedilirse, hem onlara yardımı dokunabilecek bir devlet ortadan kaldırılmış olacak, hem de Türk kuvvetleri karadan Venediğe hayli yaklaşmış bulunacaktı. Binaenaleyh, Bosnanın zaptı, sadece yeni bir ülke kazanılması için değil, Akdenizde o zamanın en kuvvetli denizci devleti olan Venediklilere karşı tehdit edici yerlere sahip olmak için de lâzımdı.

Bosna alınınca, yanıbaşındaki Hersek topraklarının da Osmanlılar tarafından olduğu gibi bırakılacağı düşünülemezdi. Sırbistanın zaptı nasıl Bosna zaptının kapısını açmışsa, Bosna'nın fethi de Hersek'in behemahal Türklerin eline geçmesine yol açacaktı. O sırada Bosnada bir kırallık, Hersek'de de bir dükalık mevcuttu. Sırbistan ve Mora zaptedilince, her iki devlet de sıranın kendilerine geldiğini seziyor ve bunun için yakınlarındaki devletlerden yardım istiyorlardı. Bosna ve Hersek'in yardım umduğu devletlere Macar ve Venedik'lilerden başka Papa ve Arnavutluk Prensi İskender de dahildi.

1944 den beri Bosna Kıralı olan Stefan Tomas'ın yerine 1461 de oğlu Stefan Tomaseviç geçmişti. İşte Türklerin Bosna'yı ele geçirmeleri bu adam zamanında cereyan etti. Bu bakımdan Stefan Tomaseviç, Bosna'da 1314 senesindenberi devam eden Priyezda ahfadından Kotroman ailesinin son erkek vârisi olmak talihsizliğine uğrayan adamdır.

Osmanlı müverrihlerinden Kemal Paşazâde'nin ifadesiyle, Fatih «ol diyar-ı dâr-ı islâma zam etmeğe himmet etti» ği zaman, Türklerin Bosna'ya yürümeleri için bazı zâhirî sebepler göze çarpmaktaydı. Bu sebeplerden üç tanesini Lâtin müverrihi Angiolellos'da bulmamız mümkündür. Angiolellos, Bosna Kıralının. Sırp Kıralının damadı olması hasebiyle onun ölümünü müteakip Semendre üzerinde hak iddia ettiğini; ayni zamanda yine Bosna Kıralının Anadolu'da yapılacak bir sefere çağrıldığı halde gelmediğini; vermekle mükellef bulunduğu vergiyi ödemediğini söyler. Osmanlı kaynakları da bu vergi meselesi üzerinde durur. Kemal Paşazâde ise ayrıca, Eflâk Voyvodasının padişaha itaatsizlik gösterdiğini ilâve eder. İdrisî Bitlisî de bu itaatsizliğin Osmanlı sınırına tecavüz şeklinde cereyan ettiğini bildirir. İşte bu sebepler dolayısiyledir ki; Bosna'nın zaptını zaten tasarlamakta olan Fatih, zamanın geldiğine hükmederek hazırlıklara girişmiştir.

Fatih'in Bosna seferi

Fatih Mehmet harp hazırlıklarına başladığı sırada, bir taraftan da Bosnalıları itaata hazırlayıcı harekette bulunmuştur. Bunun için önce Bosna'ya bir elçilik heyeti göndererek birikmiş vergileri istemiştir. Bosna Kıralının Türk elçisine kötü muamele ettiği görülmektedir. Hammer, Bosna Kıralının padişahın elçisini hapsettiğini; Neşrî ise, elçiyi katle teşebbüs ettiği halde devlet erkânının ikazı üzerine bundan vazgeçerek hapsetmekle iktifa ettiğini bildirir. Türklere tek başına karşı koyacak kudrette olmayan Bosna Kıralının, Türk elçisini hapiste fazla tutmadığına bakılırsa; önceleri başka devlet-

Fatih'in Kanunnamesi

(İlâve : 62)

★

Osmanlılarda ilk defa teşkilâtlanma işleri Orhan Gazi zamanında ele alınmış ve devletin büyümesiyle mütenasiben teşkilâtlanma meseleleri de muntazam bir gelişme kaydetmiştir. Osmanlı devletinin ana prensiplerinde İslâmî hukuk ve esaslar hâkim olmakla beraber bunun yanında en başta devletin teşkilât meseleleriyle ilgili olmak üzere muhtelif hususlara dair bir takım hukukî nizamlar da meydana getirilmişti. İstanbul'u zaptettikten sonra Osmanlı devletini eskisinden daha merkeziyetçi bir hale sokmıya çalışan Fatih Mehmet, devletin askerî ve mülkî bütün teşkilâtında seleflerinin zamanındaki kanunlara sâdık kalmakla beraber, kendisi de yeni bir takım kaide ve nizamlar ortaya koymuş, kendisinden önce mevcut olanlara da yeni şekiller vermiştir.

İşte böylece devletin ana nizamlariyle esaslı şekilde ilgilenen Fatih Mehmet, bunları bir kanunname halinde bir araya toplayıp yazdırmıya karar verdiği zaman işi Leyszâde Mustafa oğlu Mehmet efendiye havale etmiştir. Leyszâde, eski kanunlarla yenilerini bir araya getirmek suretiyle «Fatih Kanunnamesi» diye tarihin malı olan eseri ortaya koymuştur. Leyszâde'nin kaleme aldığı kanunnameden 1029 zilhiccesinde (Milâdî 1620) kopye edilen ve Viyana imparator kütüphanesinde mevcut bir nüsha vasıtasiyle mevcudiyetinden eksiksiz şekilde haberdar olduğumuz Fatih Kanunnamesi «Kanunname-i âl-i Osman» başlığiyle Türkiye'de ilk defa Tarihî Osmanî Encümeni mecmuasında 1912 yılında neşredilmiştir.

Kanunnameyi kaleme alan Leyszâde Mustafa oğlu Mehmet efendi, eserine dercettiği mukaddimede; bu işe Fatih'in emriyle memur edildiğini beyandan sonra padişahın ecdadı zamanında mevcut olup defter edilmiyen kanunlarla yenilerini bir araya getirdiğine işareti müteakip, herkesin faydalanabilmesi için halkın anlıyamıyacağı ıstılahlardan feragat olunduğunu ve kanunnamenin üç bab üzerine tanzim kılındığını beyan etmektedir.

Fatih Kanunnamesi «Bu kanun ve kanunname atam ve dedem kanunudur ve benim dahi kanunumdur. Evlâdı kiramım neslen ba'de neslin bununla âmil olalar» diye başlamakta, eseri kaleme alanın mukaddimesini müteakip kanunnamenin birinci babına geçilmektedir. «Meratibi ayan ve ekâbir beyanındadır» başlığını taşıyan birinci babda devlet teşkilâtındaki bilcümle askerî ve mülkî erkânın vazife ve selâhiyetleri, resmî toplantılarla merasimlerdeki mevki ve teşrifat usûlleri, erkânın bir kısmının maaşlarının miktarları yer almaktadır.

Kanunnamede, padişahtan sonra en yüksek mevkie sahip olan veziriâzamın vazife ve selâhiyeti şöylece belirtilmekte «Evvelâ vüzera ve ümeranın veziriâzam başıdır. Cümlenin ulusudur, cümlenin umuru vekili mutlakıdır ve malımın vekili defterdarımdır ve ol nazırıdır ve oturumda ve durumda ve mertebede veziriâzam cümleden mukaddemdir» dendikten sonra Şeyhülislâm ve padişah hocasına geçilmektedir. «Şeyhülislâm ulemanın reisidir ve muallimi sultan dahi kezalik serdar ulemadır, veziriâzam anlar riayeten üstüne almak münasiptir amma müfti ve hoca sair vüzeradan bir nice tabaka yukarıdır ve tasattur dahi ederler.»

Bundan sonra resmî bir toplantı vukuunda mühim erkânın meratibi şöyle sıralanmaktadır: «Bir cemiyeti âli ve bir mecmaî ahali olsa ehli divana ahardan adam karışmasun, evvelâ vüzera, anlardan sonra kadıaskerler, andan sonra defterdarlar, andan sonra yeniçeri ağası vesair üzengi ağaları, miriâlem ve kapucubaşı ve mirahur oturur.» Bunun arkasından defterdarın makam ve mevkii belirtilmekte, defterdardan sonra da yeniçeri ağası ile sair askerî erkânın meratibi sıralanmaktadır. Divanı hümayuna kimlerin dahil olduğu da meratibleriyle birlikte şu şekilde açıklanmaktadır: «Divanı hümayunda sadırda oturmak vüzeranın ve kadıaskerin ve defterdarların ve nişancıların yoludur. Evvelâ vüzera oturup bir canibe kadıaskerler, anların

→

altına defterdarlar otururlar ve ol bir canibe nişancı oturur» denmektedir.

Divanı hümayuna dahil olacak erkânın tanıtılmasını müteakip nişancı, mal defterdarı, şehzade lalası, kadıasker, beylerbeyi, sancak beyi, İstanbul kadısının meratibi sıralanmakta, bu arada divanı hümayunda yenecek yemeğin usulüne göre yer ayrılmaktadır.

Fatih Kanunnamesinin birinci babının mühim maddelerinden birisi de saltanat umurunun müşaveresine aittir. Bu hususta «Müşaverei umuru saltanatı veziriâzam sair vüzera ile defterdarlarım ile müşavere ederler. Anlardan gayr kimesne vâkf olmaya» denmektedir. Memleket meselelerine dair padişahın tuğrasını taşıyan emir ve talimat mahiyetin yapılacağı da şöylece tesbit olunmaktadır: «Tuğra-i şerifim ile ahkâm buyurulmak üç canibe mufavbazdır. Umuru âleme müteallik ahkâm veziriâzam buyrultusu ile yazıla ve malima müteallik olan ahkâm defterdarlarım buyurultusu ile yazalar ve şer'î şerif üzere dâva hükmün kadıaskerlerim buyrultusu ile yazalar.»

Kanunnamenin ikinci babı saltanat meselelerine ve bununla ilgili resmî merasimlerin usûl ve tertibine ait olup «Umuru saltanata müteallik tertibi âyin beyanındadır» başlığını taşımaktadır. Saltanatının sonlarına doğru divan toplantılarına katılmaktan vazgeçen Fatih Mehmet, hükümdarlara arzın nasıl yapılacağını kanunnamesinde şu şekilde tesbit etmiştir: «Evvelâ bir arz odası yapılsın, cenabı şerifim pes perdede oturup haftada dört gün vüzeram ve kadıaskerlerim ve defterdarlarım rikâbı hümayunuma arza girsunler.»

Kanunnamede bayram merasimleriyle ilgili noktalar da vardır. Bunlar meyanında:

«Bayramlarda meydanı divana taht kurulup çıkmak emrim olmuştur.

El öpüldükte vüzeram ve kadıaskerlerim ve defterdarlarım kafadarım olup duralar, hoca ve müftilenam olana.

Vüzerama ve kadıaskerlerime ve baş defterdarıma ve nişancıya kendim kalkmak kanunumdur» gibi hususlar mevcuttur.

Kanunnamenin ikinci babında yer alan dikkati çeken noktalardan birisi de padişahın divan toplantılarına riyaset etmekten vazgeçmesinde olduğu gibi ken-

→

di şahsını vüzerasından ayırdığını göstermektedir. Yemek meselesine ait olan bu nokta şöyledir: «Cenabı şerifim ile kimesne taam yemek kanunum değildir, meğer ehli iyalden ola, ecdadı izamım vüzerasiyle yerler imiş ben refetmişimdir.»

Fatih Kanunnamesinin en dikkate değer ve şimdiye kadar üzerinde en fazla durulan bir nokta hiç şüphesiz padişahlar için kardeş katlini kanunlaştıran tarafıdır. Kanunnamede bu mesele «Ve her kimesneye evlâdımdan saltanat müyesser ola, karındaşların nizâmı âlem için katletmek münasiptir. Ekseri ulema dahi tecviz etmiştir. Anınla âmil olalar» diye ifade edilmiştir.

Osmanlı padişahları içinde hükümdar olur olmaz ortada hiçbir mesele yokken kardeşini öldüren ilk padişah Yıldırım Bayezit, ikincisi de Fatih Mehmet'tir. Gerçi Çelebi Mehmet ve İkinci Murat da kardeşini öldürmüşse de bunların binde bir saltanat dâva ve mücadelesi vardır. Fatih Mehmet, tahta geçer geçmez henüz bir meme çocuğu olan kardeşi Ahmet'i öldürtmek ve sonra da «nizâmı âlem için» kaydiyle kardeş katlini kanunlaştırmakla şüphesiz kardeş kavgalariyle devletin zayıflayıp parçalanmasını önlemek istemiştir. Bir padişahın ölümü halinde hükümdarlığın hangi evlâda geçeceğini tâyin etmeyip sadece saltanat müyesser olunca kardeşlerini öldürmesine müsaade eden bu madde ile Fatih Mehmet, kuvvetli şahsiyete sahip kimselerin peşinen saltanatı elde etmeleri için bir açık kapı bırakmış gibi görünüyor.

Saltanat meselesinde hassas davranan Fatih Mehmet'in bu zihniyeti başka bir noktada daha görülmektedir. Kanunnamede mevcut şu madde, Fatih'in yüksek mevkie sahibolacak kız torunlarının bile icabında saltanat için bir tehlike yaratabileceğini hesaplıyarak onlara sancak beyliğinden yukarı memuriyete müsaade etmediğini tesbit etmektedir: «Ve kızlarım evlâdımdan olanlara beylerbeyilik verilmesun ağır sancak verilsun»

Kanunnamenin «Ahvali cerâyim ve ehli mansıba tâyin olunan mahsulâtı beyan eder» başlığını taşıyan üçüncü babında pek fazla dikkati çeker noktalar mevcut olmayıp mühim bir kısmı veziriâzamdan başlıyarak mühim devlet erkânına, padişahın kız ve erkek çocuklarına yazılacak hükümlerdeki unvan ve lâkaplardan bahsetmektedir.

lerin vardımına güvendiğinden böyle bir hata işlemiş olabileceği, fakat bilâhare yardımdan ümit kesince elçiyi serbest bıraktığı tahmin edilebilir. Bosna Kıral, elçiyi hapisten çıkarınca izaz ve ikramlarla hatırını almıya çalışmışsa da bu hareketiyle kendi lehine bir hava yaratamamıştır.

Fatih Mehmet 1463 yılında Bosna seferine çıktığı zaman, Hammer'e göre Türk ordusunun miktarı 150 bin kişiyi bulmaktaydı. Ordu Üsküp'te padişahın önünde bir geçit resmi yaptıktan sonra, Bosna'ya teveccüh etmişti. Ordu, Üsküp - Karadonlu - Viliçtrin yoluyle ilerlemekteydi. Bosna arazisine girilmeden önce padişah, Mahmut Paşayı önden göndermiş, kendisi de Babofça'va yönelmişti. O arada akıncı kumandanlarından Mihal oğlu Ali Beyden alınan bir haberde, Bosna Kıralının Türk kalelerine tecavüz ettiği ve Ağaçhisarı'nı yaktığı öğrenilmişti. Fatih bu haber karşısında pek sinirlenmişti. Nihayet iki aylık bir yolculuğu müteakip Bosna arazisine girildi.

Bosna'nın bir sınır şehri olan Babofça (Babovaç) birkaç top darbesini müteakip zaptedildi. Bosna'lılar, arazilerinin dağlık oluşuna güvenerek dar vadilerde ve sarp kalelerde mukavemete çalıştılar. Lâkin bunların müdafaa ettikleri yerlerde kolay kolay tutunmaları kabil olmuyor, Türk kuvvetleri ayrı ayrı da olsa bunların arkasını bırakmıyordu. Babofça ile civarındaki bazı kaleler alınınca padişah buraların halkını İstanbul civarına göndertip yerleştirdi.

Fatih Mehmet Trovnik'e geldiği sırada Bosna Kıralının Yayça (Jajeza) da bulunduğu haberini aldı. Yayça Bosnanın hükûmet merkezi idi. Demek ki kıral hükûmet merkezinde mukavemete teşebbüs edecekti. Bunun üzerine derhal Mahmut Paşanın emrine 25 bin kişilik kuvvet ayırarak Yayça'ya gönderdi. Mahmut Paşa, sür'atle Yayça'ya ulaştı ise de kıralı burada bulamadı. Kıral Stefan Tomaseviç Sokol kasabasına kaçmıştı. Padişah, Mahmut Paşavı kıralın yakalanmasına memur ettiğinden Sokol'un zaptı için zaman kavbedilmeyip kıralın takibine devam olundu. Yakalanan bir esirden kıral Stefan'ın Kiloş (Kliutch) kalesine kapandığını öğrendi. Kiloş (eski metinlerin bir kısmında Kuluc) kalesine doğru harekete geçileceği sırada Mahmut Pasa ile maiyeti arasında bir anlaşmazlık belirdi. Sokol'dan Kiloş'a gidilebilmesi için iki tarafında sarp dağlar sıralanan dar bir boğazdan geçmenin çok tehlikeli olduğunu beyanla takipten vazgeçilip Sokol ve Yayça'nın kuşatılmak suretiyle zaptını ileri sürmekteydi. Fakat kıralı yakalamak için sür'atli davranıp bu boğazın geçilmesini istiyen Mahmut Paşa fikrinde ısrar edince, gece meş'alelerin ışığında bu dar boğaz geçildi. Sabaha karşı boğazdan ovaya çıkılınca Mahmut Paşa kıralın Kiloş'tan kaçmasını önlemek üzere Turahan oğlu Ömer Beyi ileriye gönderdi.

Fatih'in miğferi

Ömer Bey, Kiloş önüne gelince kıralın kalede bulunduğunu öğrendi. Bir taraftan vaziyeti bildirmek üzere Mahmut Paşaya adam gönderirken, bir taraftan da emrindeki akıncı kuvvetle-

riyle birlikte çarpışmak için kalenin üzerine yürüdü. Kıral Stefan, Kiloş önünde görünen kuvvetlerin akıncılara ait olduğunu tahmin etmiş, esas kuvvetlerin yol üzerindeki dar boğazdan kolaylıkla ve sür'atle geçebileceğini tahmin etmediğinden muharebeyi kabulde tereddüt etmemişti. Türk akıncıları şehrin önündeki nehri geçerek kaleye yaklaştıkları zaman. Bosna kuvvetleri köprü başlarını tutmuş, kısa bir zaman sonra da onların etrafını sarmıştı. Böylece Ömer Bey kötü bir duruma düşmüş bulunuyordu. Fakat buna rağmen vuruşmaktan gayrı çıkar yol görmiyerek Türklüğün şanına yakışır şekilde harbe tutuştu.

Bosna Kıralı Stefan'ın kaleden seyrettiği bu muharebe bütün şiddetiyle devam ederken Mahmut Paşa idaresindeki kuvvetler Kiloş önlerine yetişti. Mahmut Paşa şayet yetişmeseydi, üstün kuvvetler karşısında Ömer Beyin durumu hayli tehlikeli olabilirdi. Mahmut Paşanın idaresindeki askerler akıncıların nazik durumda olduklarını derhal farkettiklerinden, bunlardan bazıları köprüyü dolaşmak için geçecek zaman kaybını önliyebilmek gayretiyle yüzmek suretiyle nehirden karşıya geçtiler ve derhal muharebeye karıştılar. Böylece muharebe çabucak Bosna'lıların aleyhine döndü. Şimdi artık Bosna Kıralı için kurtuluş imkânı azalmıştı. Hal böyle iken kaledekiler Mahmut Paşaya bir heyet göndererek kıral ile beraber kendilerinin hayatları bağışlanmak şartiyle kaleyi teslim edeceklerini bildirdiler. Mahmut Paşa, bu şartı kabul ile teminat verince, kıral geldi, Mahmut Paşa'ya teslim oldu, Kiloş kalesi de böylece Türklerin eline geçti. Kıral Stefan teslim olurken, Hammer'e göre yeğeni, İdrisî Bitlisî ve Kemal Paşazâde'ye göre de kardeşi de beraberindeydi.

Fatih Mehmed'in Bosna Kıralını öldürtmesi

Fatih Mehmet, Mahmut Paşa'nın Bosna Kıralını şarta bağlı olarak teslim almasından hiç de memnun olmadı. Mahmut Paşa takdir beklerken padişahın gayet sert tekdiriyle karşılaştı. Padişahı kızdıran şey; hücumla zaptı mümkün görülen Kiloç kalesinin kırala teminat verilmek suretiyle teslim alınmasıydı. Zaptettiği ülkelerin hükümdar ailelerini ortadan kaldırmayı prensip edinen Fatih Mehmet, Bosna'da da ayni şeyi yapmak istiyordu. Ayni zamanda Bosna'nın himaye şeklinde idaresini değil, Osmanlı ülkesine ilhakını düşünmekteydi. Halbuki şimdi Bosna kıralına teminat verildiğine göre, bunların tatbiki güçleşmekteydi. Bunlara ilâveten Fatih'in Bosna Kıralı'na karşı kini de mevcuttu. Bu kin; Sırp kıralı öldüğü zaman onun toprakları üzerinde hak iddia etmiş olmasından, Türkler aleyhine cephe alıp Türklere hasım devletlerle münasebetlere girişmesinden ve en nihayet Fatih'in Bosna'ya sefer edeceğini duyunca Türk topraklarına saldırıp Ağaçhisar'ı yakmasından ileri gelmekteydi. İşte bütün bu noktaları hesaba katan Fatih, Bosna kıralına teminat verdiği için tasavvurlarının tatbikine mâni olan Mahmut Paşa'ya karşı o kadar sert konuşmuştu ki, tekdirleri arasında «seni katletmemek Bosna vilâyetine malik olmamayı iktiza eder» gibi ağır bir cümle dahi kullanmıştı.

Maamafih herşeyin çaresini bulan Fatih, Bosna kıralı hakkındaki tasavvurlarını tatbike imkân verecek çareyi de buldu. Meselenin hukukî ve şer'î cephesini bir fetva ile halletti. Meşhur «Fahreddin Razî» ahfadından olup küçük yaşta telifata başladığı için «Musannifek» diye anılan Ali Bistami'den kıralın öldürülmesine dair bir fetva aldı. Fetvayı veren Ali Bistamî bizzat kendisi cellâtlık ederek kıralın başını kesip fetvasının hükmünü yerine getirdi. Eski Osmanlı tarihlerinde Bosna kıralının öldürülmesine dair başka sebepler açıklanmamıştır. Şayet bilinenlerin dışında başka bir sebep mevcut değilse, teminat karşılığında teslim olan Bosna kıralının bu şekilde öldürülmesi, insanî duygularının yüksekliğini birçok hâdiselerle tespit ettiğimiz Fatih Mehmed'in bu tarafının lehine kaydedilecek bir not değildir.

Fatih Sultan Mehmet Bosna kıralını idam ettirdikten sonra Bosna topraklarını bir Osmanlı sancağı haline getirdi ve buranın sancak beyliğine Minnet oğlu Mehmet Beyi tayin etti. Bosna Kıralliğına merkezlik etmiş olan Yayça, Ma-

car hududuna yakın Izvornık ve daha bazı kalelere muhafızlar koyduktan sonra İstanbul'a döndü. Bosna'nın fethinin ertesi yılında Fatih Mehmet ayni yere ikinci bir sefer daha yapmak mecburiyetinde kaldı. Fakat bu sefer padişahın İstanbul'a avdetinden sonra Bosna topraklarına tecavüz eden Macarlara karşı yapıldığından, Fatih'in Bosna'ya ikinci defa yürüyüşü «Fatih devrinde Osmanlı - Macar münasebetleri» bölümünde gözden geçirilecektir.

Hersek dukalığının tabiiyet altına alınması

Coğrafî durumu itibariyle mukadderatı Bosna'ya fazlaca bağlı bulunan Hersek de bu arada Türklerin alâkasını çekmekten hâli kalmamıştır.

Almanca dükalık mânasına olan «Herzogthums» kelimesinden gelen Hersekte o sırada bir dükalık mevcuttu. Bosna alındıktan sonra Mahmut Paşa Hersek üzerine gönderilmiş ve Hersek'in bazı kaleleri zaptedilmişti. Bu arada Hersek dükası bulunan Stefan Kosariç Türklerle başa çıkamıyacağını anlayınca küçük oğlunu Fatih'in yanına rehine vermiş, böylece memleketini bir müddet için kurtarmayı düşünmüştü. Hersek dükası küçük oğluyle birlikte padişaha birçok hediyeler takdim edince, Hersek'in bir kısmı kendisine bırakıldıysa da, onun ölümü üzerine Hersek'te sükûnet kendiliğinden bozuluvermişti. Zira Stefan'ın diğer iki oğlundan Vladislav yukarı Herseği, Vladko da aşağı Herseği almak suretiyle memleketi ikiye bölmüştü. Hersek'te böyle dahilî hâdiseler cereyan ederken Osmanlılar elbette seyirci kalamazdı. Nitekim Türklerin müdahalesi üzerine Vladislav bir müddet sonra Macaristana kaçtı. Vladka birkaç kaleyi elinde bulundurarak daha bir müddet tutunmaya çalıştıysa da, onun da gayretleri boşa gitti. Netice itibariyle Vladka da Hersek sınırları dışına çıkmıya mecbur kaldı. Böylece Hersek toprakları da Osmanlı ülkesi haline geliverdi. Maamafih, Hersek'in Osmanlı topraklarına tamamen ilhakı İkinci Bayezid'in saltanatının ilk yılları içinde 1483 de mümkün oldu. Fatih'in yanına rehine gönderilen çocuğa gelince; bu çocuk islâmiyeti kabul ederek Ahmet adını aldı. İlerde Hersek zâde Ahmet Paşa diye şöhret kazanarak sadrazamlığa kadar yükselecek ve devlete mühim hizmetlerde bulunacaktır.

Bosna'lıların İslâmiyeti kabulleri

Türk istilâsı Bosna - Hersek'e uzandığı sırada Bosna'lılar Bogomil mezhebinde idiler. Hıristiyan bogomil mezhebi mensuplarını bilhassa katolikler hiç sevmezlerdi. Bunun için daima Papanın tazyik ve tehdidi altında bulunurlardı. Zaman zaman Macarların zulüm ve katliâmına da uğramaktaydılar. Papa bogomillere fena gözle baktığı için onların da papalığa karşı derin bir kinleri mevcuttu.

Bogomiller, Hazreti İsa'yı Allahın kulu ve peygamberi kabul ettiklerinden bu inançlariyle müslümanlığa yakınlık duyabilirlerdi. Nitekim onların bu inançları dolayısiyledir ki, islâmiyetle temas edince hıristiyanlığı bırakıp islâmlığı kabulleri kolay oldu. Bunların bu inançlarının yanında papalık ve Macarlardan gördükleri fena muamele de islâmiyeti kolaylıkla kabulerine tesir edebilirdi.

Bu sebeple; Bosna Türk idaresine geçince, bura halkının kütle halinde islâmiyeti kabul ettikleri görülmektedir. Bilhassa memleketin ileri gelen şahsiyetlerinin islâmiyeti kabulleri üzerine arkalarından geniş bir kütlenin de islâmlaşmalarına sebep oluşları nazarı dikkati çekmektedir. Bosna'lıların kütle halinde islâmiyeti kabulleri Fatih Sultan Mehmed'i pek memnun bıraktığından, padişah Bosna'lıların ordu ve saray hizmetinde tercih edilmelerinin yolunu açmıştır. Eski Osmanlı vesikalarında Potur Oğlanları diye zikredilen ve diğer devşirmelere tercih edilen cocuklar işte bu Bogomil mezhebindeki Bosna'lılardır. Bunlara potur oğlanları denmesi de Bogamillerin başka bir adı olan Pataren kelimesinden ileri gelmektedir.

İslâmiyeti kabul eden Bosna'lılar namuslu ve sadakatli insanlar olarak Osmanlı devletine hizmet etmişlerdir. 1544 ten 1611 yılına kadar geçen müddet zarfında Bosna yerlilerinden 9 kişinin sadrazamlık makamına kadar

yükselmesi, Bosna'lıların sadakatle çalışmaları kadar Osmanlı padişahlarının da bunların en yüksek makamlara çıkabilmeleri için ölçüyü ne kadar geniş tuttuklarına işarettir.

Osmanlı denizciliğindeki gelişme ve Fatih'in Ege denizi siyaseti

Balkanlarda ve Anadoluda mütemadi fütuhatla genişliyen ve geniş sahillere sahip olan Osmanlıların denizcilikte de kuvvetli olmaları lüzumu ortada idi. Halbuki Osmanlılar daha ziyade bir kara devleti olarak gelişmeye başlamışlar, denizcilikteki kudretleri ikinci derecede kalmıştı. Daracık da olsa bir denizin aşılarak Rumeli'ye geçilmesinden beri Osmanlı denizciliği adım adım gelişme yoluna girmişti. Fakat denizcilikteki gelişme kara kuvvetiyle mütenasip yürümüyordu. Onun için Osmanlı padişahları umumiyetle zamanın kudretli denizci devletleriyle çatışmamıya dikkat ediyorlardı. Buna rağmen, menfaatların çatışması yüzünden zaman zaman denizlerde çarpışmalar da eksik olmuyordu.

Osmanlıların denizle ilk temasının Marmara'da vuku bulduğu, küçük çapta gemi inşaatına ilk defa Gemlik, Karamürsel ve İzmit'te tevessül edildiği, Rumeliye geçildikten sonra ise ilk Osmanlı tersanesinin Gelibolu'da kurulduğu, batı Anadolu beylikleri zaptedildikçe bunları denizcilerinden ve tezgâhlarından da istifade edildiği Orhan Gazi, Birinci Murat ve Yıldırım Bayezid devri hadiseleri arasında gözden geçirilmişti. Osmanlıların kudretinin artması nisbetinde sahile yakın adalarda Türk nüfuzunun hissedilmeye başladığı da yine bu arada zikredilmişti. Ama ne de olsa Fatih devrine gelinceye kadar Ege adaları içinde herhangi birinin henüz kat'î şekilde Türk hâkimiyeti altına alınanı mevcut değildi. Geniş fütuhat yapan bir devletin sahillerine pek yakın birçok adanın yabancı devletler elinde bulunması elbette doğru değildi. Bu adalar her zaman için birer tehdit yatağı idi. Binaenaleyh, Osmanlı satvetinin tam olarak teessüs edebilmesi için bunların yabancı ellerden kurtarılması lâzımdı. Bu işler de şüphesiz donanma kudretiyle olacak şeylerdi.

Osmanlı devlet erkânınca ve padişahlar tarafından donanmanın kıymeti takdir edilmekteydi. Donanmanın kifayetsizliğinin ne derece sıkıntılar yarattığı geçmiş hâdiselerle sâbit olmuştu. Bilhassa İkinci Murat zamanında Varna muharebesine tekaddüm eden günlerde üstün bir donanmaya sahip olamamanın tehlikeli neticeler yaratabileceği bizzat müşahede edilmişti. Fatih Mehmet, padişah olduğu zaman, bütün bu noktaları gözönünde bulundurarak donanmanın kuvvetlendirilmesine çalıştı. İstanbul'un denizden de kuşatılması için yeni yeni gemiler inşa ettirdi. İstanbul zaptedilince Kadırga limanında da gemiler yaptırtmağa başladı. Burası imparator Jülyen tarafından İstanbul'un ilk tersanesi olarak seçilen bir yerdi. Fatih de ilk tersane verini seçmiş bulunuyordu. Maamafih bilâhare İstanbul tersanesinin ağırlık merkezi Halice nakledildi.

İstanbul zaptedilip devlet merkezi haline getirilmekle beraber Osmanlı donanmasının merkezi Gelibolu'da idi. Gelibolu sancak beyleri aynı zamanda donanma kumandanlığı da yapıyorlardı. İstanbul'un zaptından senelerce önce bile, Osmanlı donanmasının Ağriboz'a kadar uzanan baskın hareketleri olmuştu. Fatih'in denizciliğe verdiği ehemmiyetle Osmanlı donanması bir hayli kuvvetlenince, evvelce baskından ileri geçmiyen hareketlerin artık birer fetih mücadelesi şekline sokulması zamanı gelmiş oluyordu. Fatih'in denizciliğe ait siyaseti, aslında diğer fetih hareketleri ile sıkı sıkıya ilgiliydi.

Anadolunun Ege kıyılarının korsan tehdidinden masun kalabilmesi için Osmanlı donanmasının kuvvetli bulunması lâzımdı. Osmanlı limanlarındaki ticaretin, emniyet ve düzen içinde yürümesi de buna bağlıydı. Osmanlı hâkimiyetinin tam bir emniyetle Yunan yarımadasında yerleşebilmesi ve Ege ile Akdenizin doğu kısmındaki fütuhata destek olabilmesi yine donanma kudretiyle ilgili bir meseleydi.

İşte bu noktaları bir bütün halinde ele alan Fatih Mehmet, önce Çanakkale boğazına ve Türk sahilerine en ya-

kın adaların zaptiyle işe başlayarak daha ilerdekilerin de adım adım fethine gayret etti.

Fatih padişah olduğu sırada Ege denizindeki adalardan Rodos hariç diğerleri Bizans, Venedik ve Cenevizlilerin elindeydi. Bizansın son günlerinde denizcilikte de yıldızı söndüğünden esas mesele bunun dışındaki kuvvetlerle çarpışmaktı. İstanbul'un zaptından sonra Ege adalarının fethi işini de ele alan Fatih, ilk defa Çanakkale boğazı önündeki adaların fethedilmesini istedi. Bundan sonra Ege adaları fütühatının iki istikamette inkişaf ettiği görülmektedir ki, bunlardan birisi Anadolu kıyılarına yakın adaların zaptı, diğeri de Yunanistan kıyılarındaki adalarla, Yunan sahillerinde yabancı hâkimiyetindeki limanların fethi işidir. Birinci yolda adım adım ilerliyen Fatih, Rodos adasında çetin mücadeleler yapmak zorunda kaldı. İkinci istikametteki ilerleyişi de, onun saltanatının sonralarına doğru Türk kudretinin İtalya yarımadasına ayak basmasına sebep oldu.

Fatih Mehmed'in Ege denizine ilk defa donanma sevketmesi

İstanbul Türkler tarafından fethedilince Çanakkale boğazı yakınındaki adalarla Anadolu kıyılarının yanıbaşındaki adalar halkı müthiş bir telâşa kapılmıştı. Bilhassa İmroz, Limni ve Taşoz adaları halkından Ağriboz, Sakız ve Girite göç edenler vardı. Son Bizans müverrihlerinden olan Kritovulos o sırada vatanı olan İmroz'da bulunuyordu. Kritovulos bir taraftan İmroz ve Limni halkını teskine çalışırken, bir taraftan da Gelibolu'da bulunan donanma kumandanı Hamza Beye bir heyet göndererek, Fatih'e yollıyacakları elçilerin kabulüne yardım etmesini rica etmişti.

Kritovulos'un gönderdiği heyet 1453 yazının ortalarında Edirneye vardığı zaman, Enez ve Midilli, Ceneviz beylerinin Osmanlı başkentine yolladığı heyetler de gelmiş ve Türk hükümdarına itaatlerini arzetmiş bulunuyordu. İşte bunun üzerinedir ki, birer Bizans adası olan İmroz, Taşoz ve Limni adaları Osmanlı himayesini tanımak şartiyle Enez ve Midilli Ceneviz beylerine bırakıldı.

Fatih Sultan Mehmet

(Nakkaş Sinan Bey'in eseri. Topkapı Sarayı resim galerisinde)

Enez beyi Palamidi ayni zamanda İmroz'un, Midilli beyi Rodrigo da Limni ve Taşoz'un idaresine bakacaktı.

Bu adalar Osmanlı himayesini kabul ederken, Anadolu kıyılarına yakın adalardan bir diğeri olan Rodos şövalyelerinin vergi vermek istemeyişleri; Fatih Mehmed'in Ege denizine ilk defa donanma sevkine sebep oldu. Fatih, Rodos'a donanma sevketmeden önce Anadolu kıyılarında bulunan 30 kadar Türk gemisi önce Sakız, onun arkasından da Rodos kıyılarında bazı köyleri tahrip etmişti. Fakat her iki ada da müstahkem mevkilerine güvenerek bu kadarcık bir filo karşısında aldıracak gibi değildi. Fatih de bunu öğrendiğinden Sakız'a nisbetle daha tahkimli olan Rodos'a karşı iki yüz parçaya yakın miktarda bir donanma gönderdi. Hamza Bey idaresindeki bu donanmanın gemilerinin 25 tanesi üç sıra kürekli, 50

tanesi iki sıra kürekli, yüzden fazlası da bir sıra kürekli idi.

Donanma kumandanı Hamza Bey, emrindeki gemilerle önce Midilli'ye geldi ve limanın karşısına demir attı. Halkondil'in bildirdiğine göre İkinci Murat zamanından beri Osmanlı'lara vergi veren Midilli'liler bu defa hediye olarak «altı bin gümüş florin, ipek elbise, yirmi öküz, on kantar peynir, ekmek ve kürk, tayfaya serinlik verecek birçok meşrubat» takdim ettiler. Hamza Paşa Midilli limanı önünde ik gün kaldıktan sonra tekrar harekete geçti. Ve Sakız'a geldi. Hamza Bey, aslen bir Ceneviz olan Galata tüccarlarından François Draper'in şap bedelinden alacağı olan kırk bin duka tutarındaki parayı Sakız'lılardan istedi. François Draper'in Galata'lı olması, yani Osmanlı tebaası bulunması bakımından, ona ait bir alacağı istemesi, Fatih Mehmed'in tebaasını himaye suretiyle Sakız'lılarla bir mücadele bahanesi aradığına delildir. Lâkin Fatih'in icat ettiği bu hususî sebep Hamza Bey tarafından iyi kullanılamadığından Sakız'ın fethi için esaslı bir âmil olamadı. Zira kalelerinin sağlamlığına, içinde bulunan İtalyan askerlerine ve limandaki yirmi tane büyük Ceneviz harp gemisine güvenen Sakız'lılar Hamza Beyin tehdidine aldırmıyarak böyle bir borçları olmadığını bildirdiler. Hattâ bunu ispat etmek üzere Hamza Beye iki kişiden ibaret murahhas da gönderdiler. Osmanlı donanma kumandanı Sakız'lıların direndiklerini görünce, adanın bazı köylerini yaktıktan sonra Rodos'a hareket etti. Lâkin Rodos, Sakız'dan da müstahkemdi. Onun için burada da durmayan Hamza Bey, İstanköy sularına gitti ve ada halkının Rahia kalesine sığındığını duyunca burasını kuşattı. Fakat yirmi günlük kuşatmaya rağmen burasını alamayınca geri dönmiye karar verdi. Rodos dönüşü Sakız sularından geçerken, borç meselesini bir daha hatırlatmak için adaya adam gönderdi. Bu sırada karaya çıkan bazı Türk gemicileriyle Sakız'lılar arasında çıkan bir kavga neticesinde bir Türk gemisi bat-

Fatih'in Ege denizinde Ceneviz'lilerden aldığı adalardaki savaşlarını gösteren bu resim de İtalyanca bir harb albümünden alınmıştır.

tı. Sakız'lılar batan geminin değerinden daha fazla miktarda otuz bin duka tazminat vermek suretiyle işi tatlıya bağladılar.

Böylece Fatih'in; Hamza Bey kumandasında Ege denizine gönderdiği donanma hiçbir mühim iş başaramadan geri dönmüş oluyordu. Fatih bu boş dönüşe çok kızdı. Bilhassa hususî sebep icat edilmesine rağmen Sakız'ın alınmamasından dolayı Hamza Bey'e ziyadesiyle içerledi. Bu kızgınlıkla Hamza Bey'i donanma kumandanlığından azletti. Hamza Bey'i tekdiri sırasında «babamın sana karşı olan muhabbetini bilmemiş olsaydım, derini etinden yüzecektim» demişti.

Enez, İmroz, Semadrek ve Taşoz'un alınması

Hamza Paşa'nın Rodos'a kadar uzanışından önemli bir netice elde edilmemiş olmakla beraber, Fatih önce yakınlardan başlıyarak Ege adalarında Türk hâkimiyetini kurmak istiyordu. Bunun için Sırbistan seferinden dönüşünde münasip zamanın geldiğini kestirerek Enez meselesinin halline teşebbüs etti.

Meriç nehrinin ağzında bulunan Enez kasabası o sırada, Gattilusio denilen Cenevizli bir aileden gelen Doria adlı bir prensin idaresi altında bulunuyordu. Burada Ceneviz hâkimiyetini kuran Francesco Gattilusio, vaktiyle Orhan Gazi'nin haynatası olan gasıp imparator altıncı Yuannis Kantakuzenos'a karşı meşru imparator beşinci Yuannis Paleolagos'a yardım ettiği için kendisine mükâfat olarak hem beşinci Yuannis'in kızkardeşi prenses Maria, hem de 1354 de Enez ve Midilli beyliği tevcih edilmişti. İşte bu İtalyan aile o zamandan beri buraları idareye devam etmekte ve Türklere de vergi verdiği için mevcudiyetini muhafaza etmekteydi.

İstanbul'un zaptı üzerine Edirne'ye bir heyet yollıyan Enez beyi Palamidi de, Midilli beyi Rodrigo da Fatih'e bağlılıklarını bildirmişti. Fakat bu hâdiseden kısa bir müddet sonra Palamidi ölmüş ve yerine küçük oğlu Doria geçmişti.

Fatih devrinde yeniçeri

Fatih devrinde kadın

Fatih zamanında bir yeniçeri ile kadını tasvir eden bu iki resim, Fatih'in ressamı Bellini tarafından yapılmıştır.

İtalyanların teşvikine kapılan Doria, kardeşinin karısı ve onun çocuğuna hiçbir hak tanımadan beyliği idareye kalkınca, yengesi bunu Fatih'e şikâyet etti. O arada Doria'nın İtalyanlarla münasebeti hakkında da padişahın dikkatini çekti. Fatih'in, Enez meselesini halletmek üzere harekete geçmesi için, Doria'nın yengesinin şikâyetinden başka sebepler de mevcuttu. Doria, Osmanlı'lara vermeyi taahhüt ettiği tuzu yabancılara satmıya başlamıştı. Ayrıca Firecik kadısının da bir şikâyeti vardı; Firecik kadısı bu şikâyetinde; İpsala ve Firecik müslümanlarının Enez'lilerin hücumuna uğradıklarını ve ticaret gayesiyle Enez'e giden müslümanların onlardan dayak yediklerini bildiriyordu.

Ege kıyılarında ve adalarda Türk hâkimiyetini yerleştirmek isteven Fatih, Firecik kadısının da şikâyeti üzerine, mevsimin kış oluşuna bakmadan donanma kumandanı Has Yunus Bey'i Edirne'ye dâvet ederek on kadırga ile Enez'e hareketini emretti. Kendisi de karadan bindenbire gelerek Enez'i kuşattı. Kara ve denizden sarıldıklarını gören Enez'liler, mukavemetin fayda vermiyeceğini anlıyarak teslim oldular. Veziriâzam Mahmut Paşa'nın şehri teslim alışının ferdası gününde Fatih de Enez'e girdi ve Doria'nın sarayında üç gün kadar ikamet etti.

O sırada Doria, Semadrek'te bulunmaktaydı. Has Yunus Bey, prens Doria'yı elde etmek için Semadrek'e bir küçük gemi gönderdi. Kendisi de diğer gemilerle İmroz'a hareket etti. İmroz elde edilince adanın idaresine müverrih Kritovulos memur edildi. İmroz'dan başka, yakınındaki adalardan Taşoz, Limni ve Semadrek'te Türk idaresi altına alındı (1456).

Enez kuşatılmadan önce Semadrek'e gelmiş bulunan Doria ise muhakkak yakalanacağını anlayınca; Semadrekten Enez'e geçti, oradan da Edirne'ye gitti. Kendi ayağıyla Edirne'ye gelmesi ve güzel kızını da harem-i hümâyuna vermesi dolayısiyle padişahın affına mazhar oldu. Hattâ padişah tarafından kabul edilmek imkânına kavuştu. Hattâ bu mülâkatta Semadrek, İmroz ve Limni adalarının idarelerinin kendisine bırakılma müsaadesini kopardı ise de Has Yunus Bey'in ikazı üzerine bu müsaade geriye alınıp, Serez civarındaki Zihne tarafları dirlik olarak verildi. Lâkin Doria Zihne'de rahatça oturmak şıkkını tercih etmiyerek kötü niyetlerini daha oraya varmadan açığa vurdu. Beraberinde bulunan muhafızları yolda giderken öldürerek Avrupa'ya kaçtı.

Limni ve Taşos adalarına hıristiyan tecavüzü

Limni, İmroz ve Semadrek'in Türkler tarafından zaptı hıristiyan gemici devletler tarafından hiç de hoş karşılanmadı. Kara orduları ile ülkeler fethe den Türkler demek ki bundan sonra denizlerde de aynı faaliyeti gösterecekti. Türk donanmasının fethedici bir kudret haline gelmekte olduğu Ege'deki faaliyetiyle göze çarpmaktaydı. İşte bu noktaları dikkatle gözden geçirenlerden birisi de Papa Üçüncü Kalikst (Callixtus) idi. Fatih Mehmed'in Belgrad muhasarası zaten kendisini pek fazla müteessir etmişti. Hıristiyanları Türkler aleyhine kışkırtmak için uğraşan Papa Üçüncü Kalikst bu gayretini bir de adalar halkı üzerinde tatbik etmek istedi. Bunun için kendi parasiyle onsekiz büyük kadırga donatarak Kardinal Louis Scrampa kumandasında 1457 yılında Ege sularına gönderdi. Papanın donanma kumandanının vazifesi, adalar halkını Türkler aleyhine tahrikle beraber, aynı zamanda Türk donanmasını da mahvetmekti.

Papa donanmasının kumandanı Ege sularına gelince önce Rodos adasına uğradı. Oradan da Sakız ve Midilli'ye gitti. Her iki adanın halkını Türkler aleyhine tahrik ile Türklere vergi vermemelerini istedi. Lâkin Sakız ve Midilli'liler onun bilhassa bu dileğini reddettiler.

Kardinal Louis Scrampa bu teşebbüslerde bulunurken, o arada Ege sularında dolaşan kırk kadar Katalan korsan gemisi de kendisine iltihak etti. Sayısı çoğalan filonun kumandasını Ludovico isminde bir amiral üzerine aldı. Kendisini hayli kuvvetli hisseden hıristiyan filosu, Türklerin elindeki adalara tecavüze girişti. İlk tecavüz Limni'ye oldu. Amiral Ludovico burasını teslim almak-

ta güçlük çekmedi. Zira ada halkı hiristiyan filosunu iyi karşıladı. Limni'de teslim olanlara, kalede muhafız olarak bırakılan yüz yeniçeri de dahildi. Oradan Taşoz'a yürüyen Ludovico, burasını Limni kadar kolaylıkla elde edemedi. Zira Taşoz'lular teslim teklifini reddetmişlerdi. Neticede Taşoz'u da çarpışarak aldılar. Taşoz'un da ele geçirilmesini müteakip İmroz önüne gelen hıristiyan filosu İmroz'u da ilhak etmek istedi. Lâkin padişah tarafından adanın idaresine memur edilmiş olan müverrih Kritovulos bunları hediyeler sunmak suretiyle savmak kurnazlığını gösterdi.

Midilli'nin zaptı

Bizans İmparatoru Beşinci Yuannis Paleologos tarafından Midilli adasının idaresi, İtalyan asıllı Gattilosio ailesine bırakılmış bulunuyordu. Bu aile bilâhare Limni, İmroz ve Taşoz adalarını da ele geçirerek bir prenslik kurmuş bulunuyordu. 1456 senesinde İmroz, Taşoz ve Limni adaları, Türk idaresine geçince, Gattilusio'ların elinde yalnız Midilli kalmış oldu.

Türk donanması Ege'de bir kudret olarak faaliyet göstermiye başladığı sırada Midilli'de Dominico Gattilusio (Dominiko Gatiluzia) ve Nicolas Gattilusio (Nikola Gatiluzio) isminde iki kardeş hüküm sürmekteydi. Bunlar, Limni ve Taşoz'a tecavüzde bulunduktan sonra Midilli'ye uğrıyan papa donanmasının kumandanı Ludovico ile anlaşarak Türklere karşı cephe aldılar, hattâ yıllık vergilerini de ödememiye başladılar. O arada Nikola Gatiluzio, kardeşini öldürerek Midilli'nin tek başına hâkimi kesilince Türkler aleyhindeki hareketlerini daha fazla genişletti. Katalan korsanlarının Türk sahillerinden yağmaladığı şeylerden hisse almıya başladı. Papa donanmasının kumandanı ile bir ittifak akdetti. Bu ittifak gereğince papa donanmasından oniki gemi ayrılarak Midilli'nin muhafazasına memur edildi.

Fatih Mehmet bunları duyunca, işin daha fazla büyümesine de fırsat bırakmamak için donanmanın Midilli'ye hareketin emretti. Gelibolu sancakbeyi Hadım İsmail Bey yüzelli parça gemi ile Midilli üzerine yürüdüğü zaman bunu haber alan papa donanması süratle Sakız'a kaçtı. İsmail Bey, hareketinden üç gün sonra adaya gelerek Midilli şehrini kuşattı. Kuşatma oniki gün sürdüyse de şehir alınamadığından İsmail Bey geriye döndü. Türk donanması Midilli sularından ayrılınca papa donanması tekrar Midilli'ye geldiyse de Türklere karşı kendilerini yalnız bırakanlara Midillililer bu defa pek yüz vermediler. Zaten Türk filosunun her zaman için süratle yetişmesi ve adayı sıkıştırması mümkündü. Bu bakımdan Türklerle anlaşmak onlar çin en sâlim yoldu. İşte bu düşünceyle padişaha başvuran Midilli'liler aflarını diliyerek eskisi gibi vergilerini vereceklerini bildirdiklerinden dilekleri kabul edildi. Fakat ne yazık ki bu sözlerinde uzun müddet durmıyan yine Midilli'liler oldu. Prens Nikola Türk düşmanlığına devam ediyordu.

Türk sahillerinin hemen önünde bir düşman yuvasının bulunması hiç de doğru değildi. Ege'ye hâkimiyet çin bu adanın elde edilmesi de lâzımdı. Büyüklüğü, zenginliği ve Çanakkale boğazına nisbeten yakınlığı Midilli'nin mutlaka zaptını icabettiriyordu. Bunun için Fatih Mehmet, Edirne'de denizcilerden mürekkep bir meclis topladı. Bu mecliste adanın zaptına karar verildi. Kararı müteakip derhal faaliyete geçilerek donanmanın başına Mahmut Paşa getirildi. Mahmut Paşa'nın emrinde toplanan gemiler Kritovulos'a göre 200, Halkondil'e göre de yirmibeş kadırga ve yüz kadar da silâh ve nakliye gemisinden ibaretti. İşe büyük ehemmiyet verildiğine ve padişah da karadan Midilli'nin karşısına geldiğine nazaran gemilerin sayısı hakkında Kritovulos'un kaydettiği rakamın doğru olması ihtimali daha kuvvetlidir.

Mahmut Paşa 1462 senesinde ikiyüz gemiyle Midilli üzerine yürüdüğü zaman Fatih Mehmet de kara ordusu ile Bursa yoluyla Edremit körfezine indi ve oradan da Ayvalık'ın güneyindeki Ayezmend'e gelip çadırını kurdu. Buradan Prens Nikola'ya haber göndererek adayı teslim ettiği takdirde kendisine başka yerde malikâne verileceğini bildirdi. Lâkin kalesinin kuvvetli istih-

kâmlariyle içindeki asker ve top sayısının fazlalığına güvenen Nikola, Fatih'in teklifini reddetti. Bunun üzerine Midilli'nin kat'î zaptı için şiddetli çarpışmalar başladı. Muharebenin şiddetle devam ettiği günlerde Fatih de bir aralık Midilli'ye çıktı. Padişahın adaya gelişi muhacimlerin şevkini daha fazla arttırdı. Maamafih padişah Midilli kalesi düşünciye kadar adada kalmadı. Onun Anadolu yakasına dönüşünden bir kaç gün sonra kale düştü. Prens Nikola Gatiluzio esir edilerek padişahın huzuruna getirildi (1462). Bu sırada Prens padişahın ayaklarına kapanarak ilk teklif yapıldığı zaman teslim olmadığına pişman olduğunu söyliyerek af diledi. Bu vaziyet karşısında Fatih, prensi affederek hayatına dokunmadı. Hattâ yeğeni Lusia ile birlikte İstanbul'a nakledildi. Nikola, yeğeni Lusia ile beraber İslâmiyeti kabul ettiyse de, bunların niyetlerinde samimî olmadıkları anlaşıldığından, ayrıca hıyanetlerinden de şüphelenildiğinden aynı sene içinde boğularak öldürüldüler.

Midilli zaptedilince Fatih burada bulunan yabancılara hiç merhamet göstermedi. Onun için papanın amirali tarafından muhafız olarak bırakılmış bulunan korsan Lâtin askerleri öldürüldü. Suçlu görülenlerin bir kısmı esir edildi. Adanın ileri gelen ailelerinden bazıları İstanbul'a nakledildi. Zanaat, ticaret ve çiftçilikle meşgul esas büyük kitle ise yerlerinde bırakılarak cizyeye bağlandı.

Midilli'nin zaptından sonra, Ege denizindeki mücadele durmadı. Burada Türk hâkimiyetinin yerleşebilmesi için diğer mühim adaların da zaptı lâzımdı. Fakat bunların bir kısmı Venediklilerin, Rodos ile etrafındaki bir kısım adalar da şövalyelerin elindeydi. Bu yüzden Ege adaları uğrunda, yalnızca Cenevizlilerle değil, Venedikliler ve Rodos şövalyeleriyle de çarpışıldı. Bunlar Osmanlı - Venedik münasebetleri ve Rodos şövalyeleriyle çarpışmalar başlığı altında ilerde ele alınacaktır. Her iki bölüm de gözden geçirildikten sonra görülecektir ki, Fatih'in son zamanında Ege'de Türk hâkimiyeti hemen hemen teessüs etmiş vaziyete gelecektir.

Amasra Ceneviz kolonisinin zaptı

Fatih devrine gelinciye kadar Anadolu'nun mühim bir kısmı Osmanlı hâkimiyetine bağlanmıştı. Lâkin buna rağmen Karadeniz sahillerinde henüz Osmanlı idaresine girmemiş bir hayli toprak mevcuttu. Karadeniz'in mühim limanlarından sadece Samsun ve çevresindeki bir kısım arazi ile bir de aşağı yukarı Filyos çayının batısında kalan kıyılar Osmanlıların elindeydi. Bunun dışında Doğu Karadeniz kıyısında Rum Trabzon İmparatorluğu, Sinop çevresinde de Candaroğulları vardı. Bunların dışında bir de Batı Karadeniz limanlarından Amasra'da Cenevizliler hâkimdi. Halbuki Anadolu'yu bir bütün halinde ele alıp Osmanlı idaresinde birleştirmek istiyen padişahın buraları zaptetmeleri lâzımdı. Karadeniz'in en mühim ticaret merkezlerinin yabancı ellerde bulunuşu bu limanların gerilerinde bulunan hinterland şehir ve kasabaları için iyi bir şey değildi.

İşte bu noktaları gözönünde bulunduran Fatih Sultan Mehmet, bir plân dahilinde Karadeniz kıyılarını Osmanlı bayrağı altında toplamıya karar vermiş bulunuyordu. Bu plânı tatbik etmek üzere ilk önce Amasra'dan işe başladı. Bartın yakınında küçük bir yarım ada üzerine ukrulmuş olan Amasra geniş antrepoları havi mühim bir ticaret merkeziydi. Şehir ile civarındaki bir kaç köyden ibaret bu topluluk Ceneviz cumhuriyetinin güney Karadeniz kıyılarında elde kalan son kolonisiydi.

İstanbul zaptedilince Amasra Ceneviz kolonisi müşkül bir duruma düşmüştü. Ceneviz hükûmetiyle irtibatı zordu. Bir tecavüz vukuunda bağlı bulunduğu hükûmetten deniz yoluyla yardım alması imkânsızdı. Ona yardım yapsa vapsa kuzey Karadeniz kıyılarındaki Ceneviz kolonileri yapabilirdi. Durumu böyle nazik olduğu halde Amasra Cenevizlileri civar kıyılarda vurgun hareketleri yapmaktan geri durmuyordu. Ayrıca Anadolu'dan kaçanların da sığındığı bir yer olarak Osmanlıların gözüne batıyordu. Bu yüzden Fatih Mehmet, çok mühim bir mevki addettiği Amasra'yı, ecdadının nasıl olup da şimdiye kadar almadığına hayret etmekteydi. Onun bu hayretini, Mahmut Paşa'ya hitaben: «Mahmut! Ol hisar ne yerdir ki ânı benim atam dedem almadı?» diye sarfet-

tiği cümlesinden sezmek mümkündür. Mahmut Paşa'nın, padişahın bu sorusunu: «Buranın fethini Allah size nasib etmiştir» diye karşılaması Fatih'in hoşuna giden bir cevap teşkil etmiştir.

Fatih Mehmet, İstanbul'un zaptına kadar Cenevizlilerle gayet iyi geçinmiş, Cenevizlilerle ticaretlerini engellemiyecek muahede akdetmişti. İstanbul'un zaptından sonra elde edilen Galata'nın eskiden olduğu gibi yine kendilerine bırakılmasını istemişlerse de, Fatih bu isteği kabul etmemiş, sadece Galata halkına tebliğ ettiği meşhur fermandan başka müsaadede bulunmamıştı. İşte bu hâdiselerden sonra Cenevizlilerle Osmanlıların arası açılmıya başlamış bulunuyordu. İki devlet arasındaki soğukluk bir müddet sonra düşmanlığa çevrildiğinden Osmanlılar Cenevizlilere ait kolonileri zaptetmiye teşebbüs etti. Neticede Cenevizlilerle Ege sularında mücadele başladı. Enez şehri ile Limni, İmroz, Taşoz ve sonra da Midilli'nin zaptı bu yolda hareketlerdi. Binaenaleyh Fatih Mehmet Amasra'nın zaptına karar verdiği zaman Cenevizlilerle Osmanlılar arasında dostluk değil, düşmanlık mevcuttu.

Amasra'nın zaptı çok geniş hazırlıkları icabettirecek kadar güç bir mesele değildi. Fakat Fatih işi oldukça geniş tuttu. Zira niyeti sadece Amasra'yı almakla iktifa etmek değildi. Arnavutluk'ta İskender Beyle yaptığı anlaşma neticesi Rumeli tarafında teessüs eden sükûndan faydalanarak Amasra üzerine yürüdü. Mahmut Paşa'nın emrindeki yüzelli parçalık donanma Karadeniz'e açılırken kendisi de gûya avlanmak niyetiyle Üsküdar'dan harekete geçti. Akyazı'dan sonraki yolculuk hayli güç oldu. Bir taraftan yol açıldı, bir taraftan da yürüyüşe devam edildi. Fatih her zaman olduğu gibi niyetini gizli tutmuştu. Osmanlı ordusu Bolu'ya geldiği zaman İsfendiyaroğlu İsmail Bey seferin kendi üzerine olduğunu zannetti. Korkorak süratle Kastamonu'dan Sinop'a çekildi. Lâkin Osmanlı ordusunun İsfendiyar Beyliği üzerine gelmediğini öğrenince rahat bir nefes aldı. Fatih Amasra'ya gidiyordu. Amasra'nın muhkem bir kalesi bulunduğundan Fatih beraberinde top dökmek için tunç da götürmekteydi. Lâkin oraya varılınca buna lüzum kalmadı. Zira, üstün kuvvetlerle denizden ve karadan sarıldığını gören Amasralılar padişahın teslim teklifini kabul ve şehir anahtarlarını teslim ettiler (1461). Şehir alınınca buradaki Ceneviz beyi ile muteber şahsiyetler İstanbul'a nakledildi. Halka esir muamelesi tatbik olunmadı. Yalnız buraya başka yerlerden insan getirilip yerleştirildiğine göre, Amasra'daki halkın da başka tarafa nakledildiği anlaşılıyor. Amasra kalesine muhafızlar koyan Fatih oradan Bursa'ya döndü.

İsfendiyar Oğulları Beyliğinin zaptı

Fatih Mehmet genç ve ateşli bir hükümdar sıfatiyle 1451 de Osmanlı tahtına oturduğu zaman, Anadolu beylikleri içersinde kuvveti ve ömrünün uzunluğu bakımından Karamanoğullarından sonra gelen İsfendiyaroğulları beyliğinin başında İsmail Bey bulunuyordu. İsmail Bey, aynı zamanda Candaroğulları Beyliği diye de anılan bu hükûmetin başına 1443 te geçmişti. İsmail Beyin, İkinci Murad'ın bir kızı ile evlendiğine dair Dukas'ta mevcut bir kayda bakılırsa; İsfendiyar hükümdarı Fatih'in enistesi olmaktaydı.

Rumeli ve Anadolu'daki fetihlerini bir plân dahilinde yürüttüğü çeşitli emarelerle belli olan Fatih Mehmed'in, İsfendiyar beyliği üzerine yürüyüşü de aynı şuurlu plânın bir neticesi olmalıdır. Her şeyden önce bir Türk - İslâm devleti olan Osmanlıların aslî unsurunu teşkil eden Türkleri Osmanlı bayrağı altında toplanma gayretlerine, devletin yeni kurulduğu günlerden başlıyarak kudretinin en yüksek noktasına ulaştığı günlere kadar daima şahit olunmaktadır. İsfendiyar beyliğini zaptetme hareketi de işte bu gayretin bir parçasını teşkil etmektedir. Fatih Mehmed'in İsfendiyar Beyliği üzerine yüklenmesi kuzey Karadeniz seferinin ikinci safhasıdır. Bir önceki bahiste anlatıldığı veçhile kuzey Karadeniz seferinin ilk safhası, daha doğrusu ilk merhalesi Amasra'nın zaptiyle kapanmıştır.

İsfendiyar Beyliği üzerine hareket

Padişahın karadan, Mahmut Paşa'nın da denizden çevirmesiyle Amasra kan

dökülmeden zaptedilmiş bulunuyordu. Yani Amasra'nın zaptı için Osmanlı ordusu kuvvetinden hiçbir şey zavi etmemişti. Amasra'ya gelinmekle, İsfendiyaroğullarının sınırına da gelinmiş gibiydi. Binaenaleyh buradan derhal Sinop'a karşı hücum teşebbüsüne kalkılabilirdi. Lâkin Fatih böyle yapmadı. Amasra'yı alınca Bursa'ya döndü. Demek ki Fatih, hazırlıklarını ve ordusunun mevcudunu böyle bir işin süratle başarılabilmesi için kâfi görmemişti. Zaten Fatih Amasra'nın zaptına çıktığı zaman Osmanlı padişahının kendi üzerine geldiğini zanneden İsmail Bey Kastamonu'dan Sinop'a çekilmiş ve kendini müdafaa edebilmek gayesiyle hazırlıklara tevessül eylemişti.

İsmail Beyin durumu Amasra'nınki ile kıyaslanacak gibi değildi. Sinop kalesi hayli müstahkemdi. Burada dört yüz topu ve oniki bin muhafızı vardı. Ayrıca İsmail Bey kuvvetli bir donanmaya da sahipti. Onun donanmasında, devrinin en büyük gemileri âyarında gemiler de mevcuttu. Binaenaleyh İsmail Beye de Amasra biçiminde pes dedirtebilmek ve böylece Türk kanı dökülmesini önliyebilmek için daha fazla kuvvete ihtiyaç vardı.

Mühim her harekâtında gizliliğe ve hasmını gafil avlamıya dikkat eden Fatih, Amasra'dan geriye dönüş manevrası yapmakla; bu şekildeki plânında da muvaffakiyet sağlıyabilirdi. İşte bu bakımdan Fatih'i, Amasra'nın zaptından sonra Bursa'ya dönmüş görmekteyiz. Fatih'in bu sıradaki vaziyeti dikkatle incelenince, İsfendiyar Beyliği ve Trabzon hükûmeti topraklarını zaptetmesine ait plânlarından Mahmut Paşa'dan gayri kimseye bahsetmediği anlaşılıyor.

Fatih Mehmet, Amasra fethini müteakip Bursa'ya döndüğü zaman Mahmut Paşa da İstanbul'a gelmişti. Veziriâzam, İstanbul'da hazırlanmış olan yüz parça gemiyi Sinop'a sevkederken, bir de İsfendiyar Beye bir mektup gönderdi. Oradan Edirne'ye gidip Rumeli askerini topladıktan sonra padişahın beklediği Bursa'ya geçti. Bursa'da yapılan bir ayak divanında İsfendiyar Beyliği meselesi görüşülüp seferin icrasına karar verildi. Yalnız bu karar gayet gizli tutulacak ve Osmanlı ordusunun Trabzon seferine çıktığı haberi etrafa duyurulmıyacaktı.

Osmanlılar İsfendiyaroğulları üzerine sefere karar verdikleri sırada, İsmail Beyin memleketindeki durum ve mevkii hayli kuvvetliydi. Gerçi kendisinden önceki İsfendiyar hükümdarı olan İbrahim Beyin 1445 te ölümü üzerine beyliğin başına geçmesiyle küçük kardeşi Kızıl Ahmet Bey gücenerek Osmanlılara sığınmıştı. Kızıl Ahmet, İsfendiyar topraklarının ağabeysinin elinden alınarak kendisine verilmesini Osmanlılardan rica etmişti. O zaman Kızıl Ahmet Beye pek ehemmiyet verilmiyerek sadece Bolu sancak beyliğine tâyin olunarak, İsmail Bey, hudut mıntakasında kardeşinin mevcudiyetiyle tehdit edilmek istenmekle yetinilmişti. Fakat İsmail Bey, kardeşinin ayrılışından pek sarsılmamış, mevkiini tahkime ve kuvvetlerini arttırmıya dikkat etmişti. Onun için kuvvetine güvenerek arasıra Osmanlılara zarar vermekten geri durmuyordu. Osmanlılara muayyen miktarda vergi vermesine ve zâhiren sadık görünmesine rağmen Karamanoğullariyle ittifakı, onun Osmanlı aleyhtarlığının en güzel deliliydi. Zaten Fatih, İsfendiyaroğluna itimat edemiyordu. Neşrî ve Âşık Paşazâde'nin kaydına bakılırsa; Fatih Mehmet bir gün Mahmut Paşa'ya; Sinop ve Kastamonu topraklarını ihtiva eden İsfendiyar Beyliği ile Trabzon'u zaptetme niyetini açıklamış ve bunların, huzurunu kaçırdığını da sözlerine ilâve etmiştir. İsfendiyaroğlu, Karamanlılarla ittifaktan başka hıristiyanlarla da münasebet tesisinden geri kalmadığına göre; Fatih Mehmed'in bu bakımdan huzursuzluk hissetmesi hiç de haksız değildi. O halde, İsfendiyar beyliği işi halledilirse, Fatih bu taraftan hem huzura kavuşacak, hem de Osmanlı devletine bir hayli Türk nüfusu eklenecekti.

İsmail Beye yazılan mektup

Bir çok seferinde hasmını aldatmıya çalışan Fatih, bu defa da aynı şeye ehemmiyet vererek İsmail Beyi kandırmak için bir mektup göndermiştir. Mahmut Paşa'nın İstanbul'dan yüz parça gemiyi Karadeniz'e sevkederken yazdır-

dığı bu mektubu, o sırada divan kâtibi olan «Tarih-i Ebülfeth» müellifi Dursun Bey kaleme almıştı. Mektupta hülâsaten şöyle deniliyordu: «Şevketlû padişah Trabzon'un fethine karar verdiği için yüz parça gemi donatılmış ve bunların kaptanlarına lâzım geldiği kadar para verilmiştir. Fakat hükûmetinize tâbi olan yerlere geldikleri ve donanmanın tamir vesair ihtiyaçları için size başvurdukları vakit kendilerine yardım ediniz ve her yıl hazine-i âmireye göndermekte olduğunuz bakır ocağından hâsıl olan parayı kendilerine veriniz ve ellerinden de birer senet alınız. Bu para daha sonra hesabınıza mahsup edilecektir. Bundan başka lâzım gelen kolaylıkları da gösterirseniz bizimle aranızdaki dostluk o nisbette fazlalaşacaktır. Donanma ile gelenler belki bazı taşkınlıklarda bulunabilirler. Bunları tedib etmek de size bırakılmıştır ve böyle yapılması dostluğun bir icabı olarak kabul olunacaktır.»

İsmail Bey bu mektubu alınca, Osmanlıların hakikaten Trabzon seferine çıktığına inanmıştı. Yani Osmanlı padişahının, İsfendiyaroğlunu mektupla avlama plânı muvaffak olmuştu. Fatih'e gelince, bu arada hazırlıklarını iyice ikmal ettiğinden Bursa'dan iç Anadolu istikametinde hareket etti. Bir taraftan da İsmail Beye ikinci bir mektup yazılarak sefere katılmak üzere Ankara'da Osmanlı ordusuna katılacak şekilde asker göndermesi istendi. İsmail Bey, Osmanlı ordusunun sefer istikametinin Trabzon olduğuna bu defa daha iyi inandığından, oğlu Hasan Beyin idaresinde bir miktar seçme asker yolladı. Fatih İsmail Beye karşı tatbik ettiği harb hilesinde ikinci defa muvaffak olmuştu.

Altmışbin süvari ve seksenbin piyadeden ibaret Osmanlı ordusu Ankara'ya gelince, Fatih, İsmail Beyin oğlu Hasan Beyi hapsetti ve bundan sonra artık seferin İsfendiyar Beyliği üzerine yapıldığını saklanmasına ihtiyaç hissedilmedi. Zira Fatih, İsmail Beyi en seçme kuvvetlerinden mahrum bırakmasını da başarmıştı. Ankara'dan kuzeye doğru yönelince maksat zaten kendiliğinden açıklanmış oluyordu.

Fatih, İsfendiyar Beyliğine karşı sefere çıkarken evvelce Bolu sancak beyliğine tâyin etmiş olduğu Kızıl Ahmet Beyi de yanına almıştı. Böylece Osmanlıların elinde İsmail Beye karşı kullanacakları hazır bir koz da mevcut bulunnyordu. Vaktiyle Kızıl Ahmet Beye İsfendiyar Beyliğine getirileceğine dair söz verilmişti. Şimdi bu sözün yerine getirilmesi zamanı da gelmiş oluyordu.

Fatih Mehmet Ankara'dan kuzeye yöneldiği zaman İsmail Beye haber göndererek Sinop'un teslimini istedi. Bir taraftan da Kızıl Ahmet Beyi Kastamonu beyliğine tâyin etti. Kızıl Ahmet Bey Kastamonu'ya gelince halk kendisini iyi karşıladı. Zaten halkın bundan başka türlü davranmasına da zemin müsait değildi. Kastamonu ve çevresi kan dökülmeden işgal edilince, İsmail Beyin elinde Sinop ve çevresi kalmıştı. Fatih'le bir meydan muharebesi yapmıya kuvveti müsait olmıyan İsmail Bey Sinop'a sığınmıştı. Lâkin Osmanlı ordusu tarafından karadan, donanması vasıtasiyle de denizden sarılınca kurtuluş ümidini kaybetti.

Sinop karadan ve denizden sarıldığı sırada İsmail Bey Mahmut Paşa'nın yazdırdığı mektubu almış bulunuvordu. Kemal Paşazâde tarihinde anlatıldığı veçhile; bu mektupta İsfendiyar hükümdarına uzun boylu nasihat edilmekte ve mukavemetin beyhudeliği, lüzumsuz yere kan dökülmesine sebep olmanın kendisine iyilik getirmiyeceği izah olunmaktaydı. İsmail Bey kurtuluş ümidini zaten kaybettiği için bu mektup üzerine fuzulî kan dökmeyi de doğru bulmadı ve teslimiyet göstermenin en mâkul çare olduğuna karar verdi. Fakat geçmişte cereyan etmiş bazı hâdiseler dolayısiyle Fatih'in kendisini affetmiyeceğinden korkuyordu. Onun için kalcyi teslim edebileceğini, fakat Fatih'in gazabından çekindiğini Mahmut Paşa'ya bildirdi. Bunun üzerine Mahmut Paşa, İsmail Beyin affedildiğine dair padişahtan bir berat getirtti. İsmail Bey hayatından emin hale gelince kaleyi teslim etti (1461). İsmail Beyin teslimine ait hâdiseyi Kemal Paşazâde'nin bu şekilde anlatmasına mukabil Âşık Paşazâde ve Hoca Sadeddin gibi diğer Osmanlı tarihçileri, Mahmut Paşa'nın

Sinop'u muhasarası sırasında İsmail Beyi kale burcuna dâvet ederek konuştuğunu yazarlar ve bu konuşmada Mahmut Paşa'nın İsmail Beye; mukavemetin imkânsız olduğunu, Sinop kalesi müstahkem olmakla beraber padişahın kudreti karşısında dayanamıyacağını, Sinop hariç diğer İsfendiyar topraklarının artık Osmanlı işgalinde ve Kızıl Ahmet'e itaat ettiğini, padişahın Sinop'a bir günlük mesafede inkıyad haberini beklediğini, şayet teslim olursa hayatının bundan sonraki devresini rahat geçireceğini söylediğini kaydederler.

Teslim olan İsmail Bey Fatih'in huzuruna götürülünce, padişah çadırında ayağa kalkıp bir iki adım ona doğru ilerliyerek kendisini karşıladı. İsmail Bey Fatih'in elini öpmek isteyince «Sen benim ulu kardeşimsin, reva mıdır ki elim öpesin» sözleriyle elini vermeyip teveccühkâr davrandı ve bu âlim ve fâzıl zata hürmetle muamele etti. Fatih, ülkesi elinden giden bu değerli adama beyliğine karşılık Yenişehir, İnegöl ve Yarhisar'ın idaresini tevdi etti. Oğlu Hasan Beye de Bolu sancak beyliğini tevcih eyledi. Daha evvelce kendisine söz verildiği için Kızıl Ahmet, Kastamonu Beyliğine getirildi. Burada bir sene kadar kaldıktan sonra Mora sancak beyliğine tâyin olunan Kızıl Ahmet, bu tâyinden üzüntü ve infial duyarak, kendisine bağlılık gösteren bazı kimseleri de yanına almak suretiyle Osmanlı sınırlarının dışına çıktı. Önce Karamanoğlu İbrahim Beye, bilâhare de Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'a iltica etti. Böylece, İsfendiyar veya Candaroğulları beyliğinin son mümessili de ortadan kaybolunca Kastamonu bir sancak haline getirildi ve epey bir müddet şehzade sancakları arasında yer aldı.

Fatih Mehmet kısa bir müddet sonra Koyulhisar üzerine gittiği sırada Karamanoğlu İbrahim Bey, İsmail Beye bir mektup yazarak isyan etmenin tam sırası geldiğini bildirmişti. Fakat İsmail Bey, Karamanoğlu'nun telkinine kapılarak hatâlı bir harekette bulunmadı. Fakat Osmanlılar Kızıl Ahmet'in yaptığı şeyleri gözönünde bulundurarak İsmail Beyin Anadolu'da kendi ülkesine pek yakın yerde kalmasını doğru bulmadılar. Bunun için Rumeli'ye naklederek Filibe'yi dirlik olarak verdiler.

Trabzon Rum İmparatorluğunun ortadan kaldırılması

Fatih Mehmet, Amasra Cenoviz kolonisinden sonra İsfendiyaroğulları beyliğini de kan dökmeden zaptedince, Karadeniz kıyılarına yaptığı harekâtı daha doğuya doğru uzattı. İsfendiyaroğullarına karşı sefere çıkarken hayli geniş hazırlıklar yapmıştı. Bu sefer neticesinde emrindeki kuvvetlerde hiçbir zayiat vukubulmadığına göre, aynı askerlerle Trabzon'a hareket edebilirdi.

Fatih Mehmet, bu tarihe kadar İstanbul'daki Rum İmparatorluğu ile Mora'daki Rum Despotluklarına nihayet vermişti. İstanbul fatihi büyük padişahın niyetlerinden birisi de; hiçbir tarafta Bizanslılıkla ilgisi bulunan bir devlet bırakmamaktı. Halbuki hâlâ Trabzon'da bir Rum devleti mevcuttu ve hükümdarları da imparator unvaniyle anılıyordu. Trabzon zaptedilirse Rum devletlerinin sonuncusu da ortadan kalkmış olacaktı. Fatih Mehmet tahta çıktığı sırada kendisine elçi gönderen devletler arasında Trabzon İmparatoru Kalo İoannes'in (Kalo Yani) elçisi de dahildi. Fatih, Trabzon imparatorunun tebriklerini bildidiren elçisine dostluk teminatı vermiş bulunuyordu. Lâkin artık Osmanlı devletinin menfaati ve padişahın gayelerinden birinin daha tahakkuk ettirilmesi uğruna, bu dostluk teminatının bozulması icabediyordu.

Trabzon İmparatorluğu nasıl kurulmuş ve bu zamana kadar nasıl devam etmişti?

Trabzon İmparatorluğu, İstanbul'un dördüncü haçlı seferi Lâtinleri tarafından zaptediliği 1204 senesinde kurulmuştur. Devleti kuran, Bizans prenslerinden Aleksios Komninos (Aleksi Komnen) dir. İstanbul'da Bizans'ın yerine Lâtin imparatorluğu kurulurken onun yerine Trabzon ve İznik'te ayrı birer Rum devleti tesis edilmekteydi. İznik İmparatorluğunu kuran Teodor Laskaris'ti. 1261 de İstanbul'da Lâtinlerin yerini tekrar Rumlar alarak Paleologos'lar idaresinde Bizans İmparatorluğu di-

rildiği zaman İznik İmparatorluğu Bizans'ın bir parçası haline gelerek nihayete ermişse de Trabzon'daki İmparatorluk iki buçuk asır daha yaşamıştır.

İznik imparatoru Teodor Laskaris, Trabzon'da ayrı bir Rum devletinin kurulmasını çekemediğinden 1205 veya 1206 da Selçuklu sultanı birinci Gıyaseddin Keyhusrev ile ittifak etmişti. Bu arada Selçuklular Trabzonu kuşatmışlarsa da alamamışlardır. Trabzon Rum İmparatorluğunun arazisi en geniş zamanında doğuda Rion ırmağından başlıyor, batıda İnebolu'ya kadar devam ediyordu. Fakat bu kadar uzun sahil şeridini devamlı olarak muhafaza edememişlerdir. Selçuklu hükümdarı birinci İzzeddin Keykâvus 1214 de Sinop'u zaptedince Trabzon imparatorluğunun arazisi Yeşilırmak mansabına kadar küçülmüştür. Anadolu Selçuklu devleti Moğolların nüfuzu altına girinceye kadar Trabzon imparatorları Konya sultanlarına yıllık vergi ödemişlerdir. Selçuklular, kuvvetli zamanlarında 1221 yılında Trabzonu bir defa daha kuşatmışlarsa da yine alamamışlardır.

Mevcudiyetlerini, etraflarındaki devletlere vergi vermek ve akrabalık bağları kurmak suretiyle muhafazaya çalışan Trabzon imparatorları, Selçuklulardan sonra Moğollara vergi vermiye başlamışlardı. Anadoluda Moğol nüfuzu zayıflayınca, Trabzon Rum devleti yine Türklerin tazyikine maruz kalmakta devam etti. On dördüncü asrın ortalarında Türkler Yeşilırmak mansabına yerleşti, zamanla Türklerin bu bölgedeki yerleşme sahaları Ordu'yu da içine alacak şekilde doğuya doğru uzadı. Böylece on beşinci asra girildiği sırada Trabzon imparatorlarının elinde Giresun'dan Rion ırmağına kadar uzanan yerler kalmıştı.

Fatih zamanında Trabzon'a yapılan ilk hücum

İstanbul'un zaptından sonra Rumlar arasında Trabzon imparatorluğuna ümit bağlıyanlar vardı. Hatta İstanbul'un fethi sırasında Trabzona kaçanlar olmuştu. Bu hal Osmanlı devleti için bir tehlike teşkil etmemekle beraber, Fatih Mehmet şahsan huzursuzluk duymuştu. Onun için Amasya valisi Bayezid'in lalası olan Hızır Beye Trabzon'a yürümesini emretti (1456). Bunun üzerine Hızır Bey, aniden Trabzon önünde göründü. Ayrıca sahilleri tahrip etmek üzere bir de Samsun'dan donanma hareket etmişti. Hızır Bey, Trabzon'u pek âniden bastırdığından imparator hazırlıksız yakalanmıştı. Onun için mukavemetin güçlüğünü gözönünde bulundurarak, yılda iki bin altın vermek şartiyle Hızır Bey'le anlaştı. Hızır Bey, vergiyi götürmesi bahanesiyle David Komnen'i İstanbul'a sevketti. Fatih, önce bu şartlarla anlaşmıya yanaşmak istemedi. Lâkin David Komnen vergiyi üç bin altına çıkarınca anlaşmayı tasdik etti. Böylece Trabzon imparatorluğu 1461 yılından yıkılışına kadar üç bin altını ödemekte devam etti.

Osmanlı'lar karşısında Trabzon imparatorları ve Akkoyunlu'ların müşterek siyasetleri

Kuvvetlerinin azlığı karşısında etrafındaki devletlerle akrabalık bağları kurarak mevcudiyetini muhafazaya çalışan Trabzon imparatorları; Moğollar, Akkoyunlular, Karakoyunlular gibi kuvvetli devlet hükümdarlarından başka Gürcü, Lâz ve Abaza beylerine bile kız veriyorlardı. Fatih zamanında bu biçimdeki izdivaçların en mühimmi, Kalo İoannes'in kızının Akkoyunlu hükümdarına verilmesi suretiyle oldu. Trabzon imparatorları ile Akkoyunlular arasında akrabalık bağı ilk defa kurulmuyordu. Uzun Hasan'ın büyük babası Kara Yölük (Kara İlük) Osman Bey, imparator dördüncü Aleksi'nin kızı ile evlenmişti. Şimdi ise Kalo İoannes'in bütün kadınların en güzeli olduğuna bütün doğu memleketlerinde inanılan kızı Katherina ile Uzun Hasan'ın evlenmesi şöyle olmuştu: Mütemadiyen genişlemekte devam eden Osmanlı'ların doğu Anadolu'da uygun bir hudut bulmak üzere Akkoyunlu'larla mutlaka çarpışacağını, Trabzon imparatoru kestirmişti. Trabzon imparatorluğu ise kuzey batıda Akkoyunlu'ların yanını koruyan bir kale hükmünde idi. Binaenaleyh, imparatorla Uzun Hasan'ın anlaşması mümkün ve muhakkaktı. İmparator 1456 da Osmanlı'lara vergi vermiye mecbur kalınca, bu düşüncelerle ertesi yıl Uzun Hasan'a başvurdu. Ve bir elçisini Diyarbakır'a gönderdi. Uzun Hasan müzakereye başlar başlamaz, güzelliği her taraf-

ta söylenen Katherina ile ona cehiz olmak üzere Kapadokya (Kayseri çevresi) vilâyetini istedi. Trabzon imparatorlarının hükmü hiç bir zaman Kapadokya'ya kadar uzanmamakla beraber, Uzun Hasan'ın nazarında buraları hukuken onlarındı. Uzun Hasan, Trabzon imparatoru ile yaptığı anlaşmıya böyle bir madde koydurmakla, Osmanlı memleketleri üzerindeki istilâcı emellerini de açığa vurmuş oluyordu. Neticede Uzun Hasan'ın ileri sürdüğü şartlar kabul edilerek 1458 de her iki taraf da anlaşmayı imzaladı. Fakat Kalo İoannes yalnızca Uzun Hasan'la anlaşmayı kâfi görmüyor, Karaman ve İsfendiyar oğullarını da anlaşma grupunun içine almıya uğraşıyordu. Lâkin böyle geniş çapta anlaşmayı tahakkuk ettiremeden ayni sene içinde öldü. Onun ölümüyle yerine David Komninos (David Komnen) geçti.

David Komnen, Osmanlı'lara karşı ittifaklar meydana getirmek üzere ağabeysinden daha geniş plânla ortaya atıldı. Onun düşüncesine nazaran Gürcistandan başlıyarak Fransa'da Burgond dükasına varıncaya kadar bir çok milletler Osmanlı'lara karşı birleşmeliydi. Bunun için, o sırada doğu memleketlerine gelmiş olan papanın elçisi Ludovico da 'Bologna'dan istifade fırsatını kaçırmadı. Zaten o yıllarda papa üçüncü Kalikst bir haçlı seferi teşkili uğrunda gayret sarfetmekteydi. Elçisi Ludo Vico'yu bu gaye ile doğu memleketlerine göndermişti. Papanın elçisi Gürcistan kıralını ziyaret ettiği sırada, onu Trabzon imparatorunun ittifak plânına inandırmaya muvaffak olmuştu. Papanın elçisi Ludovico Gürcistan'dan sonra Uzun Hasan'ı, İsfendiyar oğlu İsmail Beyi ve Karaman oğlu İbrahim Beyi de ziyaret suretiyle bunları da Osmanlı'lara karşı ittifaka çağırdı. Nihayet 1460 aralık ayı sonunda doğu memleketlerini temsil eden bir elçi heyetinin başında Roma'ya avdet etti.

Doğu memleketlerini temsilen Romaya gelmiş olan Trabzon imparatoru, Gürcü kıralı ve Akkoyunlu'ların elcileri arasında Roma halkının hayretle karşıladığı elçi Uzun Hasan'ın elçisiydi. Zira müslüman Osmanlı'lara karşı haçlı seferi hazırlanması gayretlerine başka bir müslüman devletinin elçisi de katılmış oluyordu. Elçiler heyeti Burgund dükası Filip'e saygılarını sunduktan sonra; Batı memleketleri Osmanlı'lara karşı harp açtıkları taktirde kendilerinin de doğudan sefer açacaklarına dair papa ikinci Pius'a teminat verdiler.

Fatih'e karşı kurulan Trabzon - Gürcistan - Akkoyunlu üçlü ittifakının dayandığı biricik gerçek kuvvet şüphesiz Akkoyunlu hükümdarı idi. Fakat Karakoyunlu'larla son kozunu henüz paylaşmamış olduğundan Uzun Hasan'ın kuvveti Osmanlı'larla muvaffakiyetli bir çarpışma için o sırada lüzumu kadar olgun değildi. Bu yüzden Akkoyunlu hükümdarı diplomatik yollarla kuvvetini arttırmaya dikkat ediyordu. Trabzon imparatoru David Komnen'e gelince: O, üçlü ittifakı müteakip karada ve denizde silâhlanma gayretine girişti. David, otuz gemiyi iyice teçhiz etmek ve yirmi bin atlıya sahip olmak emelindeydi. İttifaktan ve silâhlanma çalışmalarından cesaretlenen David, Osmanlı'lara vermekte olduğu vergiden sıyrılmanın yollarını araştırmaya başladı. Bu hususta Uzun Hasan'dan istifadeyi tasarlıyarak, Akkoyunlu hükümdarından Osmanlı'lara bir elçi göndermesini rica etti. 1460 da İstanbul'a gelen Uzun Hasan'ın yeğeni Murad Bey başkanlığındaki elçilik heyeti, hem Trabzon imparatorunun vergiden affedilmesini, hem de Çelebi Sultan Mehmed'in, Kara Yölük Osman Beye vermeyi taahhüt ettiği senevî bin halı ile gaşiye ve sarıkları istedi. Yarım asırdan beri ödenmiyen böyle bir verginin ortaya atılması Fatih'in canını sıktı. Fatih elçilere: «haydi siz rahatça gidiniz; gelecek sene ben kendim gelir, borcumu öderim» dedi. Fatih'in bu sözünde Uzun Hasan elçisinin anlamadığı bir tehdit gizliydi.

Uzun Hasan'ın Osmanlı arazisine tecavüzü

Uzun Hasan bir taraftan Osmanlı'lara karşı Trabzon imparatorluğunu himayeye çalışırken, öte taraftan da buraların Osmanlı'ların değil kendi eline geçmesini istiyordu. Fakat bunu David'e sezdirmemiye gayret ederek, himaye plânını ön plânda tutup Osmanlı'ları doğu sınırlarında tedirgin etmiye gayret sarfediyordu. Onun için icabında sebep dahi aramadan Osmanlı topraklarına tecavüz ediyordu. Bu tecavüzleri

arasında Koyulhisar'ı zaptetmişti. Koyulhisar beyi Hüseyin Bey padişaha bağlılık gösteren beylerden olduğundan, Uzun Hasan'ın tecavüzü üzerine Fatih Mehmet, Şarapdar Hamza Paşavı Koyulhisar'ın zaptına memur etti. Lâkin Hamza Paşa Koyulhisar'ı alamadı, sadece etrafını yağma ve tahrip edebildi.

Osmanlı askerinin Koyulhisar'ın zaptına çalışıp bilâhara etrafta tahribat yapması, Akkoyunluların yeni yeni tecavüzlerine bahane teşkil etti. Artık Osmanlı'larla Akkoyunlu'ların günün birinde geniş çapta mutlaka carpışacakları belli oluyordu.

Fatih'in harekete geçmesi

Trabzon imaparatoru ittifaklarla Osmanlılar aleyhine çalışır, onun müttefiki Uzun Hasan tecavüz hareketlerine teşebbüs ederken, Fatih Mehmet de bunları tesirsiz bırakmak, hatta Osmanlı sınırlarını doğuda daha ileriye götürmek plânlarını kuruyordu.

İsfendiyar Beyliğini kan dökmeden zaptedince kuzey Karadeniz seferini daha doğuya, yani Trabzon'a kadar uzatmak istiyordu. Fakat karşısında Uzun Hasan gibi kuvvetli bir rakip vardı. Fatih, Trabzona yürüdüğü takdirde Uzun Hasan'ın onu arkasından vurması mümkündü. Uzun Hasan tecavüzlerini sıklaştırdığına nazaran, kuvvetine güvendiği belli oluyordu. Binaenaleyh Fatih'in Uzun Hasan'la çarpışması lâzımdı.

İşte bunun için Trabzon seferine çıkan Fatih, Sinop'tan sonra sahil yolunu değil, İç Anadolu yolunu tercih etti ve Sivas istikametine yöneldi. Koyulhisar'a geldiği zaman burasını üç günlük çarpışmadan sonra zaptetti. Bu arada Uzun Hasan'ın amcazâdesi Hurşit Beyin idaresindeki kuvvetlerle Gedik Ahmet Paşa idaresindeki kuvvetler arasında vukubulan çarpışmada Hurşit Bey mağlûp oldu. Lâkin bunlar Akkoyunlu kuvvetlerinin tamamı olmadığından Fatih Mehmet Uzun Hasan'la daha esaslı bir çarpışma yapmak üzere ileri hareketine devam etti. Erzincan vakınlarına ve bu şehrin ovasının kuzey batısına isabet eden Yassıçimen mevkiine gelince ordugâh kurdu.

Fatih Yassıçimen'de kurduğu ordugâhta Uzun Hasan'a karşı hazırlıklarla meşgulken Akkoyunlu hükümdarından bir elçilik heyeti geldi. Bu heyete Uzun Hasan'ın annesi Sare Hatun ile Çemişgezek beyi Kürt Hasan da dahildi. Uzun Hasan'ın elçisi önce Mahmut Paşayla görüştü onun vasıtasiyle padişahla mülâkat temin ederek hükümdarının affını diledi. Af için ricaların mühim bir kısmı Sare Hatun tarafından yapılmaktaydı. Bu vaziyet karşısında Fatih, Akkoyunlu'ların Osmanlı himayesindeki yerlere tecavüz etmemeleri ve Trabzon Rum imparatorluğuna yardım etmemeleri şartiyle bir anlaşma yaptı.

Akkoyunlu'larla böyle bir anlaşma ya-

Fatih'in, Venedikli Bellini tarafından 1480 de yapılmış madalyasının yüzü ve tersi

pıldıktan sonra Fatih Mehmet artık Trabzon'a yürüyebilirdi. Onun için istikametini kuzeye çevirip yürüyüşe geçti. İki devlet arasında bir anlaşma imzalanmasına rağmen Fatih Mehmet Uzun Hasan'a tam bir itimat besliyemiyordu. Onun için elçilerin birisi müstesna olmak üzere diğerlerini ve Sare Hatunu yanında alıkoydu. Fatih'in bunları bir rehine gibi tutmak istediği aşikârdı. Fatih, Sare Hatundan pek hoşlanmıştı. Ona «ana» diye hitap ettiğini eski kaynakların hemen hepsi de kaydeder. Fatih, Trabzon'a doğru harekete geçerken bir elçisiyle Uzun Hasan'a gönderdiği mektupta, annesi Sare Hatunu Trabzon alındıktan sonra iade edeceğini açıklıyordu. Erzincan mıntıkasından Trabzona ulaşmak hakikaten çok güçtü. Yolsuz yüksek dağların ve ormanların aşılması lâzımdı. Bunun için Osmanlı ordusu hayli zahmet çekti. Bir taraftan yollar açılıyor, ormanlar kesiliyor, bir taraftan da yürüyüşe devam ediliyordu. Sarp yerlerde padişah bile atından inip yaya yürümeye ve eteklerini beline sokup bayırlara tırmanmıya mecbur kaldı. Fatih'in bu arada çektiği sıkıntıyı tasvir eden eski Osmanlı müelliflerinden Cizyedar zâde Ahmet Bahaüddin Efendi şöyle demektedir: «bir mertebe zahmet çektiler ki çehrelerinde hasıl olan ter katreleri mubarek burunları ucundan ve lihye-i saadetlerinden nisan yağmuru gibi zemine dökülür idi».

Fatih'in Jean Fricaudet tarafından yapılmış bir madalyası

İşte bu arada tam sırası geldiğine hükmederek padişahı seferden caydırmak niyetiyle konuşan Sare Hatun «Trabzon nedir ki, andan ötürü şehsuvar-ı meydan-ı saltanat piyade olup pür-taab ola» dedi. Fatih'in Sare Hatuna cevabı şöyle oldu: «bu zahmet din yolunadır, kim ahirette Allah hazretlerine varıcak inayet ola derim. Zira bizim elimizde islâm kılıcı vardır. Eğer bu zahmeti ihtiyar etmezsek bize gazi demek yalan olur.»

Başta padişah olmak üzere Osmanlı ordusunun en fazla sıkıntı çektiği yer Bayburttan sonraki yüksek dağlık kısımdı. Burada Fatih orduyu iki bölüme ayırarak Mahmut Paşayı Rumeli askerleriyle birlikte ileriye gönderdi. Fakat arazinin berbatlığından toplarla süvari askerinin tamamen nakli mümkün olamadı. Zaten bu hususu gözönünde bulunduran Fatih, donanmanın çok miktarda demir, barut, bakır ve güherçile nakletmesini emretmişti.

Mahmut Paşa, padişahtan daha önce Trabzon'a ulaştı. Gelibolu valisi Kâzım Bey ile denizcilikte tecrübesi bulunan Yakup Bey emrinde bulunan Osmanlı donanması, kara ordusundan bir ay önce Trabzon önüne gelmiş ve karaya asker çıkarmıştı. İmparator ise derhal müdafaaya çekilmişti. O sırada Trabzon şehri hayli müstahkemdi. Osmanlı kara ordusunun yüksek dağları aşarak geleceğini pek zannetmiyen imparator, donanmanın karaya çıkardığı kuvvetlerden pek fazla korkmamıştı. Zira o sırada Trabzon şehri hayli müstahkemdi ve donanmanın da açık bir denizden ibaret bulunan Trabzon önünde uzun müddet kalamıyacağını, fırtınalar yüzünden çekilip gideceğini biliyordu. Fakat imparator David Komnen'in tahminleri pek doğru çıkmadı. Zira donanmanın Trabzon önüne gelişinden bir ay sonra kara ordusunun Mahmut Paşanın emrindeki bölümü Trabzon'a yetişti ve derhal kuşatma hareketine iştirak etti. Bunu ordunun padişahın emrinde bulunan diğer kısmı takip etti. Kara ordusunun Trabzon'u kuşatması David Komnen'in maneviyatını iyice bozdu. Mukavemete devam et-

mekle beraber anlaşma yollarını araştırmaya başladı. Bu gaye ile, padişahın yanında bulunduğunu haber aldığı Sare Hatuna müracaat imkânı elde ederek, affedilmeleri için padişah nezdinde tavassut ricasında bulundu. Sare Hatun, Trabzon yolunda Fatih'in kendisine verdiği cevabı unutmamakla beraber, tavassut işinden de vazgeçmedi. Askerlerin kıtlıktan sıkıntı çektiklerini, bu sebeple Trabzon'un zaptından vazgeçilmesini söyledi. Bunun arkasından da «bu benim gelinime müteallikti'r. Bunu bana bağışla» dedi. Fatih, Sare Hatunun ricasını asık bir yüzle karşılıyarak cevap dahi vermedi.

Sare Hatunun tavassutundan bir netice elde edemiyen imparatorun endişeleri büsbütün arttı. Şehir bir aydan beri mukavemet etmekle beraber pek yakında düşebilirdi. Herhangi bir taraftan yardım gelmesi ihtimali de yoktu. Bunun için Türklerle mütemadiyen temas imkânı arıyan imparator, konuşup anlaşmak suretiyle tehlikeyi küçültmeye uğraşıyordu. Nihayet iki taraf arasında konuşma safhası açıldı. İmparator namına konuşmalara katılan Georgos Amirutzes (Yorgi Amiruki) önce Mahmut Paşaya müracaat etti. İmparatorun baş mabeyincisi olan Amirutzes filozof, şair ve matematisiyendi ve gerek Trabzon halkı, gerekse imparator üzerinde büyük bir nüfuza sahipti. Mahmut Paşanın teyzesinin oğlu olması bakımından, bu adamla padişahın veziriâzamı arasında yakın akrabalık bağı mevcuttu. Fakat Mahmut Paşa akrabalığını gözönünde bulundurarak Amirutzes adına Trabzon için şefaat yolunu seçmedi. Zaten padişahın Trabzonu mutlaka fethetme azmi karşısında Mahmut Paşanın başka türlü hareket etmesi de imkânsızdı. Onun için Trabzon kalesinin teslimini teklif etti. Şayet teslime razı olunursa imparator ve ailesi padişahın lûtfuna mazhar olacak, halkın da canına, malına dokunulmıyacaktı. Bunun aksine hareket türlü felâkete peşinen razı olmak demekti. Bu arada David Komnen, kızını padişah zevceliğe kabul ettiği ve kendisine de Trabzon devletinin varidatı kadar yer verildiği taktirde şehri teslim edeceğini Mahmut Paşaya bildirdi. Mahmut Paşa yeni teklifleri padişaha arzettiği zaman Fatih fena halde sinirlendi ve Trabzon'un kayıtsız şartsız teslimi hususunda israr etti. Nihayet imparator kaleyi teslimden gayri çıkar yol bulamadı (26 ekim 1461).

Trabzon'un bu şekilde fethi üzerine Fatih Sultan Mehmet bir müddet Trabzon'da kaldı. Muharebeye katılmış olan Rum askerlerinin emlâkini, muharebeyi kazanan Türk askerlerine temlik ettikten ve Trabzon'un idaresini Gelibolu valisi Kâzım Beye bırakarak buraya asker, silâh ve mühimmat koyduktan sonra yola çıktı. Dönüşte sahil yolunu tercih eden Fatih Mehmet, Samsun yakınlarına kadar yine sıkıntı ile ilerledi. Samsun bölgesinden iç Anadoluya doğ-

Fatih'in heykeltraş Bertold Civanni tarafından yapılmış madalyasının yüzü ve tersi

ru ilerliyen padişah Tokata indi, oradan doğruca İstanbul'a döndü.

Fatih Trabzon'dan ayrılmadan önce, Uzun Hasan'a bir mektup yazarak Sare Hatunu bir heyetle birlikte oğluna gönderdi. Fatih, Sare Hatunu yollarken Trabzon hazinesinden elde edilen ganimetin mühim bir kısmını hediye olarak Uzun Hasan'a götürmesi için bu heyete vermişti. Uzun Hasan'a giden Osmanlı heyeti Akkoyunlu hükümdarı ile muahedeyi yeniledi. Fatih'in o sırada Rumelide görülecek işleri bulunduğundan doğu hudutlarını emniyet ve sükûnet içinde bulundurmak istiyordu. Uzun Hasan da Fatih'e mukabil bir heyet yollıyarak annesine yapılan hüsnü muameleden dolayı teşekkürlerini, Trabzonun fethi münasebetiyle tebriklerini bildirdi ve ayrıca da hediyeler yolladı.

Trabzon imparatoru David Komnen bütün aile efradiyle birlikte deniz yoluyle evvelâ İstanbul'a, oradan da Edirne'ye gönderildi. Sabık Trabzon imparatoruna Serez civarında senevî üç yüz bin akçelik geliri olan has verildiğinden kendisi oraya yollandı. David Komnenin sekiz oğlundan bir tanesi islâmiyeti kabul etti. Kızı da harem-i humayuna verildi. Fatih sonradan bu kadını zevcelikten boşayınca Teselya valisi Zağanos Paşa ile evlenecektir. David Komnen kendisine tahsis edilen yerde yaşamaktayken, kardeşinin kızı olan Uzun Hasan'ın zevcesi Despina'dan bir mektup gelmişti. Despina bu mektubunda; sabık mparatorun oğullarından birini veyahut da müteveffa kardeşi Aleksandr ile Midilli dükası Gateluzia'nın kızından doğmuş olan yeğeni Aleksi'ti kendi yanına göndermesini istemekteydi. Bu mektup, padişahın da itimadını kazanmış olan Amuriki vasıtasiyle yollanmıştı. Amuriki bu mektubu David Komnen'e ulaştıracağına padişaha takdim etti. Padişah ise mektuptan Uzun Hasan'ın Osmanlı'lar aleyhine tahrik edildiği ve arada bir hiyanet işi bulunduğu yolunda şüpheye kapıldı. Bunun için David Komnen'i oğulları ve yeğeni ile birlikte Edirne'de hapsettirdi. Bunlar yedi ay hapiste kaldıktan sonra 1 kasım 1463 günü kılıçla idam edildiler.

Fatih Devrinde Osmanlı - Macar münasebetleri

Fatih'in saltanatı boyunca Osmanlı'larla Macarlar arasında büyük bir savaşa rastlanılmamaktadır. Fakat buna rağmen, iki devlet arasındaki münasebetlerin dostça cereyan etmediği de bir hakikattir. Bu devirde Osmanlı - Macar münasebetlerini hülâsaten belirtmek gerekirse: Her iki devlet de yekdiğerini rakip ve hasım görmekte, hudutlarda mütemadi hâdiseler eksik olmamakla beraber, her ikisi de büyük bir çarpışma yapmayı doğru bulmamaktadır.

Fatih zamanındaki Osmanlı - Macar münasebetleri tetkik edilince; Macarların, Osmanlıların büyümesinden ziyadesiyle endişelenmekte oldukları göze çarpar. Onun içindir ki; Fatih'in Balkanlardaki her ileri hareketi Macarların huzurunu kaçırmış, bu yüzden Macarlar Osmanlı ilerleyişi karşısında tedbir almaya, ittifaklar tesis edip tecavüzlere girişerek Osmanlıları Tuna'dan kuzeye geçirmemeye dikkat etmişlerdir. Macarlar Türklerin Tuna'yı aşmalarını önlemek isterlerken, Fatih Mehmet de Tuna'dan ötedeki Macar topraklarına girmeye teşebbüs etmemiştir. Fakat iki devletin münasebetleri daima düşmanca olmakta devam etmiştir.

Ta Birinci Murat zamanından beri Osmanlıların Balkanlarda yaptıkları bir çok muharebeye Macar askerlerinin de karıştığı görülmüştü. Fatih devrinde artık haçlı orduları teşkilinin modası geçer gibi olduğundan, Osmanlı ilerleyişi karşısında Macarlar ya tek başlarına müdahaleye çalışmışlar veyahut da ittifaklara girerek müessir olma yolunu tutmuşlardır. Bunun için, Fatih'in saltanatının başından sonuna kadar daima bir Macar meselesi sürüp gitmiştir.

Macaristan'a 1459 da yapılan akın

Fatih Mehmet, Mora meselesini halletmeye çalışırken, Balkanlıların dikkatlerini başka noktalara çekmek için, akıncı kumandanlarından Evrenos zâde İsa Beyi Arnavutluk'a, Hasan Bey oğlu İsa Beyi de Macaristan'a gönderdi. Evrenos zâde akın hareketinde muvaffakiyet gösterdi ise de Hasan Bey oğlu İsa Bey acı bir bozguna uğradı. Bu sırada

İsa Beyin yanında meşhur akıncı kumandanlarından Mihal oğlu Ali Bey de vardı. Ali Bey o sırada bir hata işlemiş, padişah bu hatasından dolayı kendisine kızdığından yakalanması için adamlar göndermişti. Ali Bey padişahın gazabının hoş bir şey olmadığını biliyordu. Binaenaleyh yakalandığı taktirde acı hakikatlerle karşılaşabilirdi. Bunu affettirecek hareket, ancak muharebe meydanlarında kazanılacak parlak bir muvaffakiyet olabilirdi. İşte bunun için ölümü göze alarak Macarlarla çarpışmaya karar verdi. Plânını tatbik etmek üzere bazı akıncılarla anlaştı. Kardeşi İskender ile Kara Halil'i bir kısım akıncı kuvvetleriyle Macarlar üzerine sevkederken, kendisi pusuya girdi. Macarlar, üzerlerine gelen Türklerin miktarının azlığına bakarak, muharebe tertibatı almıya bile lüzum hissetmeden hücum eden Türklerin üzerine atıldılar. Bu sırada Mihal oğlu Ali Bey pusudan çıkarak Macarlara saldırdı. Neye uğradıklarını anlıyamıyan Macarlar müthiş bir bozguna uğradı. Komutanları olan Szilagy Michail (İsvilacoğlu diye de maruftur) de esirlere dahildi. Mihal oğlu aldığı esirleri padişaha göndererek Fatih'in affına mazhar oldu.

Macarlara pek çok esir ve ölüye mal olan bu akından sonra padişahın affına mazhar olarak akıncı kumandanlığında istihdamına devam edilen Mihal oğlu Ali Bey, Macarlara karşı böyle mühim akınlarından birini de, Fatih'in Bosna seferi sırasında icra etti. Fatih Mehmet, Bosna seferine çıkarken Ali Beyi mühim bir akıncı kuvvetinin başında Macaristana gönderdi. Padişahın gayesi; kendisi Bosna'da uğraşırken Macarları meşgul etmekti.

Ali Bey, padişahtan aldığı emir gereğince, Macar arazisine girdi ve zengin Szerem bölgesini yağmaya başladı. O arada Türk akıncılarını Mathias'ın kardeşinin oğlu Pongracz Andras püskürttü. Maamafih Ali Bey, kuvvetlerini ezdirmeden geri çekildiği için biraz sonra Temes vilâyetine daldı. Fakat orada da karşısında Erdel voyvodası Pon-

Saray Bosna'dan eski bir görünüş

gracz Janos'un emrinde çok kuvvetli bir Macar birliği bulduğundan geri çekilerek Sava'nın beri tarafına geçti. Türk akıncılarının Sava'nın beri tarafına çekilmesi hücum için Macarlara cesaret kazandırdığından, bu kerre başlarında Mathias olduğu halde Macarlar Sava'yı güneye doğru aştılar. İşte bu sırada usta akıncı kumandanı Mihal oğlu Ali Bey sür'atli davranarak manevra kudret ve kabiliyetini bir defa daha gösterdi. Macarları mağlûp etti. Netice itibariyle Ali Bey, üzerine aldığı vazifeyi muvaffakiyetle başararak Macarları ziyadesile meşgul etmiş. Fatih Mehmet de bu müddet zarfında Bosna'daki plânlarını tahakkuk ettirerek Bosna kıralını esir etmişti.

Bosna'nın merkezi Yayça'yı zapteden Macarlarla muharebe

Fatih Mehmet, 1463 senesi yazında yaptığı Bosna seferinden İstanbul'a dönünce, Venedikliler Mora'da, Macarlar da Bosna'da taarruza geçtiler. Bunların taarruzları, ayni sene içinde yapmış oldukları tecavüzi ittifakın neticesiydi. Macar kıralı Mathias, Türklerin Bosna'yı zaptedişlerini kendileri için bir tehlike işareti olarak görmüş, Venedikliler de Macarlar kadar endişelendiklerinden aralarında derhal bir ittifak meydana gelivermişti. İttifaka Arnavutluk prensi İskender de dahildi, böylece Osmanlılara karşı mücadele için üç devlet el ele vermiş bulunuyordu. Bu sebeple her iki devlet de, Türkler Bosna ve Mora'ya iyice yerleşmeden hücuma geçmeyi uygun bulmuşlardı. Venediklilerin Mora'ya taarruzları ile on altı sene devam edecek olan Osmanlı - Venedik harbi başlamış oldu. Macarların Bosna'ya taarruzları ise; ayni derecede uzun sürecek bir harbe başlangıç teşkil etmedi ama, Fatih devrinde Macarlarla yapılan çarpışmaların en şiddetlisi bu yüzden oldu.

Mostar kale ve köprüsünden bir görünüş

Macar kıralı Mathias Bosna'ya taarruz için yalnız acele etmekle kalmamış, Türk ordusunun uzaklardan derlenip toplanacağını hesaplıyarak kış mevsimini kendisine müsait görmüştü. Bu bakımdan Fatih'in İstanbul'a dönüşünden üç dört ay sonra Bosna'ya yürümüş ve merkez Yayça şehrini kuşatmıştı. Kalenin kumandanı Hürrem (Fraknoi Vilmos ve Hammer'de Haram Bey) Bey şiddetli bir müdafaadan sonra. üstün kuvvetler karşısında çok müşkül duruma düşerek Yayça'yı teslim zorunda kalmıştı. Macar kıralı Mathias Macaristana döndüğü zaman Yayca kumandanı Hurrem Bey, ile iki yüz Osmanlı askerini zafer alâmeti olarak teşhir etmesi, Fatih'in gururuna dokunmuştu.

Venedik ve Macarların tecavüzüne sür'atle cevap vermek isteyen Fatih, Mora işini ön plâna alarak Mahmut Paşayı oraya göndermişti. Mora'dan Mahmut Paşaya ait muvaffakiyet haberleri gelince kendisi Macarlarla çarpışmaya karar verdi. Zaten Macarların Bosna'da yaptıklarının bir an önce cezasını vermek için sabırsızlanıyordu, kışın cıkmasını beklemiye tahammül edemiyordu. Bu sebeple Macarlarla çarpışmak üzere vakit kaybetmeden harekete hazırlanmış bulunuyordu. Fatih bu gaye ile Sofya'ya kadar geldiği sırada Venediklilerin donanmaları ile Midilli'yi kuşatmış oldukları haberini aldı. 1462 de Türk toprağı haline gelmiş bulunan Midilli, şimdi padişahtan yardım istiyordu. Bu vaziyet karşısında Fatih, Mora seferinde bulunan Mahmut Paşa'ya mevcut maiyetiyle Gelibolu'ya hareket ederek donanma ile Midilli'ye yetişmesini bildirdi. Mahmut Paşa ise padişahın emri gereğince Gelibolu'ya geçip, oradan yüz on gemilik donanma ile Midilli sularına giderek, bir buçuk aydan beri Midilli'yi

muhasara eden Venediklileri kaçırdıktan sonra Sofya'ya padişahın yanına ulaştığı zaman kış mevsimi hayli ilerlemiş bulunuyordu. Binaenaleyh Bosna'ya yürüyebilmek için kışın geçmesini beklemek icabetmekteydi.

Fatih Mehmet kış mevsimini atlatınca, yani 1464 baharında Bosna'ya yürüdü. Kendileri Bosna'ya girdikleri zaman Osmanlı hükümdarının derhal mukabele edememesinden faydalanan Macar kıralı Mathias Corvin (Matyas Korven) Yayça'nın arkasından daha bazı Bosna şehirlerini de zaptetmiş ve Yayça'yı kuvvetle tahkim ederek içine muhafız kuvvet bıraktıktan sonra Macaristana dönmüştü.

Fatih Mehmet Bosna toprağına girince, önce buranın anahtarı mesabesinde bulunan Yayça'yı zaptetmek istedi. Burasını otuz bin kişilik bir kuvvetle muhasara etti. Türk asker arslanlar gibi çarpışıyordu. Kalenin burçlarına kadar çıkan askerler vardı. Hatta burca çıkan Türk askerlerinden bir tanesi Macar bayrağını kale burcundan indirmek isterken burç üzerinde Macar askeriyle boğuşmak mecburiyetinde kaldı. Bu mücadelede her ikisi de surlardan düşerek öldü.

Fatih Yayça'yı zaptetmek için uğraşırken Macar kıralı Matyas'ın kuvvetli bir ordu ile imdada geldiğini ve Türk ordusunun gerisinde kalan geçitleri tutmak istediğini öğrendi. Bunun üzerine, surların birçok yerler bombardımanlarla yıkılmış olan Yayça'yı biraz daha bekliyerek her ne pahasına olursa olsun zaptetmiye çalışmayı doğru bulmayan Fatih, şehrin muhasarasını Minnet Beye bıraktı. Kendisi Macarların tutması ihtimali olan geçitleri cebri yürüyüşle geçti. Bu vaziyet karşısında Türk ordusunu yorgun ve sıkışık durumda yakalıyamıyacağını anlıyan Macar Kıralı, Fatih Mehmed'le karşılaşmayı da tercih etmiyerek İzvornik (Svornik) kalesini kuşatmıya karar verdi. Zaten Mathias'ın gayelerinden biri de Fatih'i kendi üzerine çekerek Yayça'yı muhasaradan kurtarmaktı.

İzvornik kuşatması

Macar kıralı Mathias'ın İzvornik'i kuşatacağını hisseden Fatih Sultan Mehmet, Mihal oğlu İskender Bey emrinde beş yüz kişilik kuvvet göndererek kale garnizonunu takviye ettirdi. Bunu yaptıktan sonra Sofya'ya dönerek Macarların Bosna'da giriştikleri harekâtı dikkatle takibe koyuldu. Kış çok şiddetli olduğu halde Macar kıralı İzvornik'i kuşatma plânını tatbikten vazgeçmedi. Bunun üzerine büyük Macar ordusuna karşı kalenin uzun müddet dayanamıyacağını hesaplıyan Fatih, Mahmut Paşa'yı İzvornik'e doğru sevketmek ihtiyacını duydu. Mahmut Paşa İzvornik'e yetişmeye çalışırken kaledekiler şiddetle müdafaaya devam ediyor ve büyük Macar ordusuna karşı cesaretle dayanıyordu. Lâkin bu müdafaanın uzun müddet devamı imkânsızdı, Mahmut Pasa yetişmediği taktirde kale düşebilirdi. Mahmut Paşa bunu bildiği halde bir türlü sür'atle ilerliyemiyordu. Soğuk ve kar Mahmut Paşanın sür'atini hayli azaltıyordu. Buna rağmen İzvornik'e üç günlük mesafeye kadar yaklaşmak mümkün oldu. Burada yan yana iki adamın ilerliyemiyeceği kadar dar bir boğazdan geçmek icabediyordu. Drin nehrinin açmış olduğu bu dar boğaz civarındaki halkın Macarlara taraftarlığı da malûmdu. Binaenaleyh çok ihtiyatlı hareket etmek lâzımdı. Bu vaziyet karşısında o tarafları çok iyi bilen Nasuh Bey, Mihal oğlu Ali Bey, Develû oğlu Umur Bey ve İshak Beyin de katıldığı bir mecliste mesele münakaşa edildi. Bölgeyi iyi bilen tecrübeli kimseler de bu dar boğazdan hemence geçmeye çalışmayı doğru bulmadılar. Onun için İzvornik müdafilerinin bir müddet daha dayanabilmelerini temin etmek için, ordunun yakında olduğunu bildirmek üzere haberciler gönderdiler. Bu haberi göndermek üzere «Martalos»lardan faydalandılar. (Osmanlıların Balkanlardaki hudutlarının bazı yerlerinde bulunan Martaloslar, hıristiyan askerlerdi ki, bunların da müslüman akıncılar gibi akın hareketlerine katıldıkları anlaşılıyor) Martaloslara para ve tımar vadedilerek İzvornik'e gönderildiler. Kimseye görünmeden yollarına devam eden Martalos'lar İzvornik'e vararak kale duvarlarının dibine kadar ulaşıp, Mahmut Paşanın çok yakında bulunduğunu iki üç gün daha mukavemet etmelerini söyliyerek geriye döndüler.

Martalosların verdiği haber Macarlar tarafından da duyulmuştu. Bunun için Macarlar arasında dernal heyecan ve endişe başgösterdi. O arada İzvornik müdafileri ise; aldıkları haberden duydukları sevinci Macarlara işittirmek için davul ve trampetler çalarak şenlik yapmıya başladılar. Şiddetli kıştan dolayı çok zahmet çeken Macarlar bu sıkıntı arasında bir de yeni Türk kuvvetleriyle karşılaşacaklarını düşünerek endişeye kapıldılar. Bir taraftan da haberin doğru olup olmadığın tahkik etmek üzere etrafa gözcüler çıkardılar. Buna rağmen kaleye bir defa daha hücum etmekten de kendilerini alamadılar. Macarların tekmil kudretlerini kullanarak yaptıkları bu hücum da başarısızlıkla neticelendi.

Mahmut Paşaya gelince: İzvornik kalesine haber ulaştırmak üzere Martaloslardan istifade etmekle beraber, işi ağırdan almıyarak bir taraftan da Mihal oğlu Ali Bey kumandasında bir miktar akıncı kuvvetini önden yollamıştı. Macar gözcüleri bunları Mahmut Pasanın esas kuvvetleri zannederek vaziyeti kırala bildirdiler. Bunun üzerine koca Macar ordusu düzensiz bir şekilde çekilmeye başladı. Macarların toplarını tüfeklerini bırakarak çekildiğini gören Mihal oğlu Ali Bey, emrindeki küçük birlikle derhal Macarlara hücuma geçti. O arada kaledekiler de dışarı çıkarak çekilen Macar kuvvetlerine yüklendiler. Mihal oğlu Ali Beyi önden gönderdiği halde İzvornik'e yetişmek hususunda acele eden Mahmut Paşa ise kısa yollardan ve cebri yürüyüşle ilerliyerek üç günlük yolu bir gecede katetmeye muvaffak olmuştu. Bu sebeple Mihal oğlu'nun hücuma geçmesinden kısa bir müddet sonra o da İzvornik önüne yetişmiş bulunuyordu. Böylece Türk kuvvetleri Macarları Sava nehrine kadar kovaladı. Macarlar bu carpışmada ölü ve esir olarak pek çok zayiata uğradılar ve arkalarında külliyetli miktarda malzeme bıraktılar. Bir cok Macar da Sava nehrini geçerken boğuldu. Kıral bile güçlükle Savayı aşıp kurtulmaya muvaffak oldu.

Sabac (Eski bir resmi)

Macaristana 1468 de yapılan akın ve Sabac kalesinin inşası

Macar kıralı Mathias'ın İzvornik önünden perişan bir surette çekilmesinden sonra Macar hududundaki karşılıklı akınlar durmadı. Bu akınların mühimlerinden biri de 1468 yılında oldu.

Macarlar, Venediklilerle olduğu gibi, Arnavut prensi İskenderle de müttefik bulunduklarından, onu da korumak gayesiyle Türklere tazyik yapmıya uğraşıyorlardı. İşte bunun için, Türk ordusu Arnavutlukta İskender Bey kuvvetlerini ezdiği sırada Fatih Mehmet Macaristana bir akın yaptırmaya karar verdi. Akına Mihal oğlu Ali Bevle Davut Paşayı memur etti. Bunlar Vidin civarından Tuna'yı geçip Macaristana girerek uğradıkları yerleri tahripten sonra bir çok ganimetle avdet ettiler. Macarlar Ali Beyin akına çıktığını duyunca yolunu keserek onu yakalamak istedilerse de muvaffak olamadılar. Ali Beyi yakalayamayınca da mukabil bir akınla intikam almıya çalıştılar. Ve onlar da Tunayı güneye aşıp Vidin şehrini vurdular ve ateşe verip yaktılar.

Bu vaziyet karşısında Vidin'in acısını çıtkarmak isteyen Mihal oğlu Ali Bey tekrardan Davut Paşayı da harekete geçirerek, emrindeki akıncılarla Macaristana daldı. Kendisini karşılayan Macar kuvvetleriyle kanlı çarpışmalar yaparak bir çoğunu öldürdü, bir kısmını da esir alarak geriye döndü.

Sırbistan alındıktan sonra, Macarlarla komşu hale gelindiğinden Macar hududu yakınlarında müteaddit müstahkem kaleye ihtiyaç hissedilmekteydi. Bilhassa Macarların elinde bulunan Belgrad gibi müstahkem bir beldeye karşılık onun yakınında da müstahkem bir Türk kalesinin bulunması lâzımdı. İşte bu ihtiyacı gözönünde tutan Türk kumandanları Sava üzerinde bir kalenin tahkimi lüzumunu belirttiler. Neticede 1471 yılında Belgrad batısında Sava üzerinde Sabacz (Böğürdelen) ın kuvvetle tahkimi için faaliyete geçildi. Külliyetli miktarda malzeme büyük miktarda kuvvetlerin himayesi altında gizlice Sava kenarına taşındı. Ve derhal inşa faaliyetine geçildi. İnşaat şlerinde yirmi bin kişi çalışıyordu.

Macar kıralı Sava kenarında bir kale yapılacağını haber alınca inşaata mani olmak istedi ama, buna muvaffak olamadı. Zira Macarlar inşaata mani olmak niyetiyle kuvvet sevkettikleri zaman kale duvarlarının hendekleri kazılmış ve duvarları da yükselmiş bulunuyordu. İşnaatın muvaffakiyetle bitirilmesine azmedildiğinden ,kaleyi yıkmaya çalışan Macar kuvvetleri tardedildi. Nihayet Macarlar buna mani olamıyacaklarını anlayınca, onlar da Sabac'ın karşısına ayrı bir kale yapmak üzere faaliyete geçtiler.

Mihal oğlu Ali Beyin Varat'a kadar uzanan akın hareketi

Fatih Mehmet Uzun Hasan'la çarpışmak üzere harekete geçtiği sırada Balkan hudutlarında kendisini en fazla düşündüren devlet Macarlardı. Uzun Hasan, Fatih'in şimdiye kadar karşılaştığı hasımların en kuvvetlisiydi. Binaenaleyh Fatih kuvvetli bir hasımla meşgulken Macarların bir tecavüzde bulunması hiç te iyi olmazdı. Onun için Macarları tecavüzden alıkoyacak şekilde meşgul etmek en doğru yoldu.

İşte bu hususları hesaba katan Fatih Sultan Mehmet, küçük oğlu Cem Sultanı Rumelinin muhafazası için Edirne'de bırakırken İshak Bey oğlu İsa Beyi de Macar hudutlarını gözetlemeye memur etti. İsa Beye verilen talimat arasında Macarlarla hoş geçinmesi meselesi de vardı. İyi bir akıncı kumandanı olan İsa Bey, kumandanlıktaki ustalığını diplomaside de gösterdi. Ondan Macarlarla hoş geçinmesi istenirken İsa Bey daha ileri giderek Macarlarla sulh müzakereleri yapmak üzere hudut komutanlarıyla anlaştı. Uysal davranarak Macarların isteklerini kabul etmeye koyuldu. İsa Beyin yumuşak davranışından şüphelenmesi icabeden Macarlar ise; bil'akis memnun kalarak, barışın, hakikaten tahakkuk etmesi için padişaha bir elçi göndermiye karar verdiler. Macar elçisi gerek İstanbul'a vardığı, gerekse Anadolu'ya geçtiği zaman fevkalâde iltifatlara garkedilerek karşılandı. Macar elçisi, hareket halinde bulunan Fatih'e yetişmek üzere Anadoluda yoluna devam etti. Elçi bu suretle Kemal Paşa zâdeye göre Amasya'ya kadar gitti; Angiolelas'a nazaran da Ankarada padişahla görüşerek hediyelerini sundu ve Sivas'a kadar kendisini takip ederek sulh için vaitler aldı. Yine ayni Lâtin kaynağı, Fatih Mehmet Otlukbeli muharebesini yaparak Tokat'a döndüğü sırada, Macar elçisinin isteklerinin dört kişilik bir heyet tarafından dinlenildiğini, Macar elçisinin kale ve hisar terkine dair isteklerine red cevabı verildikten başka Macarların Yayça ve diğer Bosna kalelerini boşaltmaları lâzım geldiği cevabının verildiğini bildirir. Kemal paşa zâde ise; Macar elçisinn böyle münasebetsiz tekliflerini padişahın İstanbul'a dönüşünden sonra yaptığını, buna kızan Fatih'in de elçinin çadırını başına yıktırıp tahkir ettirdiğini yazar.

Hakikat, ister Kemal Paşa zâdenin yazdığı, isterse Angialellas'ın bildirdiği şekilde olsun, muhakkak olan şudur ki; Macar elçisi böyle bir teklifi Fatih Mehmet'in büyük bir zafer kazanmasından sonra yapmakla hata işlemiştir. Nitekim Macar elçisinin hoşa gitmiyen tekliflerine kızan Fatih, Mihal oğlu Ali Beyi Macaristanı vurmaya memur etmiştir.

Mihal oğlu Ali Beyin Macaristana yaptığı bu akın, onun en müthiş hareketlerinden biriydi. Ali Beyin emrinde toplanan akıncı askerinin miktarı da hayli fazlaydı. Bu miktar, Oruç Beye göre 7 bin, Hammer'e göre 15 bin, Mealî'nin «Hünkârname» adlı eserindeki kaydına göre de 18 bin kişiydi. Bu hu-

susta miktar zikretmeyen Kemal Paşa zâdenin «Ovaların için serâser akıncı ile doldu» şeklindeki ifadesine de bakarak, Ali Beyin emrinde toplanan kuvvetlerin miktarının on beş binden aşağı olmadığına inanmak gerekiyor.

İstanbul'dan dönen Macar elçisi Belgrad'a geldiği sırada Mihal oğlunun akıncıları da Tuna kenarlarında toplanmış bulunuyordu. Nihayet Pajjen kalesi civarında Tuna üzerinde köprü kurarak karşıya geçen Ali Beyin akıncıları, buralardaki Macarları gafil avladı. Karşılarında kendilerini oyalayıcı bir kuvvet göremeyince sür'atle Macaristanın icerlerine doğru ilerledi. Macar topraklarına girişlerinden altı gün sonra Keriş (Theis veya Tisa'ya karışan Körüs) suyunu geçerek Macaristanın ortalarına daha fazla sokuldu. Keriş suyunu geçtikten iki gün sonra da Macaristan'ın meşhur şehirlerinden olan Varat (Gros Wardein) şehrine ulaşan Mihal oğlu Ali Bey şehri vurdu ve ateşledi. Varatlılar hiç ummadıkları halde muazzam bir Türk akıncı kuvvetleriyle karşılaşmış bulunuyordu. Mihal oğlu Ali Bey bu akından pek çok ganimet ve otuz iki bin esirle geri döndü.

Macaristan'ın Szerem ovasına yapılan akın

Mihal oğlu Ali Beyin Varat'a kadar uzanan akınından sonra Macaristan'a yapılan akınlar yine durmadı. Gedik Ahmet Paşanın Kırım'da Kefe üzerine sevkedildiği sırada, yani 1475 yılı icinde Macaristan'a mühim bir akın daha yapıldı. Fatih Mehmet o sene hava değişimi için İstanbul'dan çıkıp Edirne yakınında Çöke yaylasına gittiği zaman, Semendre hudut mıntıkasında bulunan Malkoc oğlu Bâli Beyin, Macaristan'ın Szerem (eski Osmanlı tarihlerinde Sirem) bölgesine akın yapmasını emretti. Fatih Mehmet akın için Bâli Beye gönderdiği emir sırasında, şayet karşısına düşman askeri çıkarsa harbetmesi hususunu da ilâve etti. Bu arada Bâli Beyin emrine «kapu halkından iki bölük» ile Rumeli beylerinden Hasan Bey oğlu İsa Bey de verildi.

Malkoç oğlu Bâli Bey Semendre civarında Tuna'yı geçti ve zenginliğivle tanınan Szerem ovasına girdi. Tuna ile Sava arasında bulunan bu zengin ova yağma ve tahrip edilip dönülürken Macar kuvvetlerinin toplandığı duyuldu. Macar kuvvetlerinin başında «Gırgıre oğlu» nun bulunduğunu söyliyen Kemal Paşa zâde, bu adamı için «Gırgıre oğlu Ungurus diyarının meşhur serdarıydı, mezkûr garet olan vilâyetün sipehsalâriydi; bahadırlığıyle zamânede iştihâr bulmuşdu, avaze-i şecaatı cihâne dolmuştu» diyerek onun şöhretinden dem vurmaktadır.

Gırgıre oğlunun emrindeki Macarların miktarı altı bin kişi kadardı. Türk akıncıları geçecekleri yol üzerinde bunların toplandığını görünce derhal savaşa girmekte tereddüt etmedi. Usta ve kurnaz bir kumandan olan Bâli Bey, emrinde bulunan kuvvetlerin tamamını savaşa sokmıyarak kendisi bir miktar askerle pusuya girip önce Hasan Bey oğlu İsa Beyi savaşa soktu. İsa Bey çarpışmalar arasında müşkül vaziyete düşmekteyken pusudan çıkıp Macarlar üzerine yüklenerek onları perişan etti. Malkoç oğlu Bâli Beyin bu muvaffakiyeti üzerine, Alacahisar sancağı da ilâveten onun idaresine verildi.

Macarların Semendre'yi kuşatması

Macarlar 1476 yılında Türklerin başka taraflardaki mühim meselelerle meşguliyetinden faydalanarak tecavüze yeltendiler. Ve birkaç sene önce Türklerin yapmış olduğu Sabac kalesini feth edip onun arkasından da Sırbistan'ın eski merkez şehri Semendre'yi kuşattılar. Macar kıralı bir taraftan askerî kuvvetlerine böyle bir harekât yaptırırken öte yandan da evlenme işleriyle meşguldü. Kırala zevce olarak Napolili Prens Beatris seçilmişti. Macar hududundaki hâdiseleri uzaklardan takip eden Fatih Mehmet, Prenses Beatris' inde Macaristana hareket zamanını duymuştu. Bunun için Dalmaçya ve Hırvatistan'a akıncılar gönderdi. Padişahın gayesi, prensesin yolu üzerinde yapılacak akın hareketleri sayesinde Macarları kendiliklerinden Semendre kuşatmasını çözmeye mecbur bırakmaktı. Padişahın gönderdiği akıncılar, onun geçeceği yerleri tahrip edip yangınlar çıkarırken, Macaristana giren başka bir Türk akıncı kolu da bizzat Macaristanda yağmalar yapıyordu.

Fatih'in 1476 kışında Sava kıyılarındaki harekâtı

Fatih Mehmet 1476 senesinde Boğdan'a karşı bir sefer yapmış ve Boğdan kuvvetlerini yendikten sonra Karadeniz kıyılarında bu devlete ait şehirleri almaya hazırlanmıştı. Fatih, bu yoldaki plânlarını tatbike geçmek üzereyken Macar hududundan yeni haberler aldığından Boğdan'ın sahil şehirlerinin zaptına ait plânlarını değiştirmek zorunda kaldı. Bu haberde, Macar kıralının Semendre civarına geldiği bildirilmekteydi. Balkan hudutlarındaki en kuvvetli hasım Macarlar olduğuna göre, Macar kıralının kuvvetli bir orduyle Semendre civarına gelmesi padişahı yeni tedbirler almıya sevkedecek kadar mühimdi. İşte bu sebeple Fatih, Boğdan'da daha fazla vakit kaybetmiyerek Edirne'ye döndü.

Padişah Edirne'ye ulaştığı sırada Macarlarla ilgili ikinci bir haber daha geldi. Semendre valisi Mihal oğlu Ali Beyden alınan bu haberde; Macarların Türk toprakları dahilinde kaleler inşa etmekte oldukları bildirilmekteydi. Macarların yaptıkları kaleler; Tursun Bey, İdrisî Bitlisî, Âli ve Hammer'e göre iki, Kemal Paşa zâde ve Angiolellas'a nazaran da üç tane idi. Fatih'in Boğdan seferine çıktığı sırada temelleri atılan bu kaleler, padişahın sefer müddeti içinde tamamlanıp bitirilmişti. Tuna ile Savanın yekdiğerine birleşme bölgesinde bulunan kalelerden iki tanesi Tuna'nın beri yanında Kumluca denilen mevkide idi. Diğeri de onların karşısında bulunuyordu. Ağaçtan yapılan kalelerin etrafına geniş ve derin hendekler kazılmış ve hendeklerin içleri de Tuna'dan akıtılan su ile doldurularak bunlar birer ada haline getirilmişti. İçlerine mühimmat konup muhafızlar yerleştirilen bu kalelerin inşasındaki gaye; hem hudut muhafazasını temin etmek, hem de yakınında bulunan Semendre'yi kuşatabilmek için hudut bölgesinde kuvvetli bir istinatgâha sahip olmaktı.

Fatih Mehmet, mükemmel çalışan Osmanlı casus teşkilâtı vasıtasiyle kalelerin inşaatından haberdar olduğu gibi Macarların bu hususdaki niyetlerini de öğrendi. Onun için, Boğdan dönüşü Edirne'de fazla kalmadı. On iki gün sonra derhal harekete geçti. Mevsim kıştı. Soğuklar şiddetli, etraf kar ve buzlarla örtülüydü. Lâkin şiddetli soğuğa rağmen Fatih yolundan dönmedi. Ordunun başında yürüyüşe devam ederek yirmi gün sonra Macar kalelerinin inşa edildiği sahaya ulaştı.

Şiddetli soğuklar yüzünden Tuna nehri buz tutmuş olduğundan, nehrin buzları üzerinden topların karşına nakli kolay oldu. Ve derhal bombardımana başlandı. Tunanın suları gibi, kalenin etrafına kazılmış hendeğin içindeki sular da donmuştu. Üstelik hendek içerisine yığılan karlar da hendeğin ehemmiyetini azaltmıştı. Türk ordusu soğuk ve kara bakmadan buraya kadar geldiği halde Macar ordusundan hiçbir haber yoktu. Onun için kaledeki muhafızların ümit ve cesaretleri çabuk kırıldı. Böylece üç kaleden bir tanesinin muhafızları Macaristan'a kaçmıya, ikincisinin muhafızları da daha büyük olan üçüncü kaleye geçmiye güçlükle muvaffak olabildi. Büyük kaleye karşı tatbik edilen üç günlük topçu bombardımanının arkasından umumî hücuma geçildiyse de kaledekiler bunu tarda muvaffak oldular. Hattâ bu hücum sırasında Anadolu Beylerbeyi Davut Paşa kaleden atılan bir taşla yaralandı. Bunun üzerine Fatih kaleyi çabuk düşürmek için civardaki ormanlardan ağaçlar kestirerek kalenin etrafına yığdırdı. Padişahın maksadı bu odun yığınlarını ateşlemek ve böylece kaledekilerin bir an önce teslim olmalarını sağlamaktı. Yapılan hazırlıkların sonunun neye varacağını kestiren muhafızlar nihayet taşıyabilecekleri kadar eşya almak ve Belgrad'a gitmelerine müsaade olunmak şartiyle kaleyi teslim ettiler. Kale teslim olunca, içinde kalan malzemeyi aldırtarak Semendre'ye naklettiren Fatih, kaleyi yerle bir ettirdi. Böylece Macarların bu kalelere güvenerek ertesi baharda yapmaları muhtemel olan savaş önlenmiş oldu.

Erdel akını

Fatih zamanında Macarlara karşı yapılan akınların en mühimlerinden birisi de onun saltanatının sonlarına doğru cereyan etti. Bu akın; Kemal Paşa

zâdeye göre 882 (1477 - 1478) de; Lütfü Paşa ve Hoca Saadeddin'e göre 884 (1478 - 1479) da icra edildi. Batı kaynaklarını da gözönünde bulunduran Hammer'in 1479 da yapıldığını kabul ettiği bu akın, Fatih devri akınları arasında en feci neticeyle bitenidir.

Fatih Sultan Mehmet, Macaristan'a büyük bir akın yapılmasını emrettiği zaman, meşhur akıncı beylerinden Mihal oğlu Ali Bey ile kardeşi İskender Bey, Evrenos oğullarından Hasan ve İsa Beyler ile Malkoç oğlu Bâli Bey derhal faaliyete geçtiler. Bunların emirlerinde 30 - 40 bin kişilik akıncı kuvveti toplandı. Osmanlı hududu Eflâk tarafından aşılarak Macar arazisine girildi. Kalabalık Türk akıncı kuvveti Erdel (Transilvanya) in içerisine doğru ilerledi. Geçip dolaştıkları yerleri yağmalıyan akıncılar elde ettikleri zengin ganimet ve esirlerle geri dönerlerken yollarının kesildiğini duydular.

Akıncıların aldıkları haber hakikaten doğruydu. Zira Türklerin etrafı yağmaladığını gören Erdel voyvodası Ethien (Stephan) Bathori derhal asker toplamıya başlamıştı. Kendisi bir taraftan Sasvaros köyü civarında sür'atle asker toplanırken, öte yandan da Temeşvar kontu Kinis'i yardıma çağırmıştı. Ethien Bathori toplıyabildiği kuvvetlerle 13 ekimde Karlsburg civarında Kenger-Mesoe mevkiine gelmişti. Burada emrindeki kuvvetlere dini bir ayin yaptırmış ve komutanından emir almadan hiç kimsenin yerini terketmemesini istemiş, askerleri de kendilerine yapılan tavsiyeyi de yerine getireceklerine dair söz vermişti.

Hammer'e nazaran; Ethien Bathori'nin emrindeki kuvvetlerle Türk akıncıları vuruşmaya başladığı sırada Temeşuar kontu henüz ortalarda yoktu. Erdel voyvodasının ordusunun sol kanadı bitkin bir hale geldiği, maiyetindeki Saksonlardan üç bin kişinin nehre atılmak suretiyle hayatlarını kurtardığı, sağ kanatta da bozgun alâmeti başladığı ve kendisi de altı yerinden yaralanıp atından düştüğü sırada Temeşuar kontu Kiniş yetişti. Ve muharebenin taliini Macarlar lehine bu adam değiştirdi. Buna mukabil Osmanlı müverrihlerinden Kemal Paşa zâde'ye göre de: Düşman toplu olarak üç alay halinde muharebe yerine geldi. Gruplardan biri Temeşuar kontu Kinis'in, diğeri Erdel voyvodası Ethien Bathori'nin, üçüncüsü de Eflâk'ın eski beyi Basrebe'nin (Kemal Paşa zâde'nin Basrebe dediği şahsın Basarab Laiota veya Basarab Tepeluş olması muhtemeldir) idaresindeydi. Hepsinin birden miktarı 27 - 28 bin kişiydi. Temeşuar kontu Kinis Mihal oğlu Ali Beyle, Basrebe Malkoç oğlu Bâli Beyle, Ethien Bathori de Evrenos zâde İsa Beyle vuruştu.

Yapılan şiddetli savaşta peşinen Türkler ağır basarlarken daha sonra vaziyet Türkün aleyhine döndü. Bilhassa İsa Beyin şehit düşmesi bozguna sebep oldu. O arada Mihal oğlu Ali Beyin geri çekilmesi, hasım kuvvetlerin Malkoç oğlu kuvvetlerinin üzerine yüklenmesine yol açtı. Netice itibariyle Türk akıncıları büyük bir bozguna uğradı. Mihal oğlu Ali Bey ile Malkoç oğlu Bâli Bey ve bir kısım kumandanlar güçlükle kaçıp kurtuldu. Türk akıncılarının ekserisi ya şehit veya esir düştü. Mağlûbiyet acı ve zayiat çok ağırdı. Karşı taraftan da hayli ölenler vardı.

Kudretli Türk akıncılarının mağlûbiyeti hıristiyanlar için büyük bir sevinç mevzuu oldu. Bilhassa Kinis'in sevinci hepsinden fazlaydı. Temeşvar kontu bu sevincini vahşi bir şekilde muharebe meydanında izhar etti. Kinis'in bu vahşi zevkini anlatan Hammer, onun muharebe meydanında yaptıklarını söylece dile getirir: «Hunyad, Mezid Beye karşı muzafferiyetinden sona yemek yerken esirleri karşısına getirerek baltalatmasını emrettiği gibi, Kinis de mağlûbların cesetleri üzerine sofrasını kurdurarak, insan eti yiyen vahşiler gibi, ölülerin üzerinde raks ettirdi ve onları ayaklariyle çiğnettirdi. Kinis, kendisi de ölülerden birini dişleriyle ısırdı ve bunu öylece tutarak harp raksını icra eyledi. Ertesi gün de Türk cesetlerini piramit şeklinde yığdırdı.»

Erdel akını neticesinde vukubulan bozgun Türklerin cesaretini hiç te kırmadı. O devrin hayat ve zihniyetini gayet iyi aksettiren Kemal Paşa zâdenin dediği veçhile «kumar oynayan ya

üter ya ütülür, harbe giden gâh ölür, gâh öldürür» dü. Muharebede ölmek de vardı; fakat yılmak asla!. Onun içindir ki, Erdel bozgununun intikamının alınması yolunda derhal faaliyete geçildi ve bundan sonra Türk akıncıları girdikleri yerde daha şiddetli davrandı.

Davut Paşa'nın yaptığı akın

Büyük bir mağlûbiyetle neticelenen Erdel akınından sonra yapılan akınlara dair Kemal Paşa zâde hariç diğer Osmanlı kaynaklarında her hangi bir malûmat bulmak mümkün değildir. Sadece Hammer'de 1480 yılında Karniyola ve İstirya'ya yapılan bir akına ait malûmat bulunmakta, bu da kısa ve gayri sarih bir mahiyet taşımaktadır. Bu sebeple 1479 yılına rastlıyan iki akın hakkında yalnızca Kemal Paşa zâde tarihi esas tutularak bilgi verilecektir.

Karamanî Mehmet Paşanın tesiriyle Rumeli Beylerbeyliğinden azledilen Davut Paşa, İskender Paşanın yerine Bosna sancak beyliğine gönderilmişti. Davut Paşa, hudut mıntıkasına gönderilince, yeni bir muvaffakiyet kazanmak suretiyle nazarı dikkati çekmek istemişti. Rumeli hudutlarında bu imkân her zaman mevcuttu. Onun için Davut Paşa padişahtan Macaristana akın etmek üzere izin istedi. Fatih zaten Erdel akınının acısının çıkarılmasını arzulamaktaydı. Bu bakımdan Davut Paşanın istediği müsaadeyi verdi.

Davut Paşa'nın akın istikameti Hırvatistan üzerinden Karintia'ya doğru uzanmaktaydı. Onbinden fazla sayıdaki akıncı kuvveti Una suyunu aştıktan sonra Hırvatistana girdi. Oradan sür'atle ilerliyerek Una gibi Sava'ya karışan sulardan olan Kulpa'yı da geçerek Karniyola arazisine dahil oldular, sonra kuzeye doğru yönelen akıncılar Drava'yı da aştılar. Böylece Karniyola'ya kadar uzanmış bulunan akıncılar mülâyim bir iklime malik olduğundan Macar kıralının annesinin ara sıra gelip oturduğu bir şehir olan Nidalişte (Villach şehri olması muhtemeldir) şehrini zaptedip tahrip ettiler. Ve bir çok esir alarak Bosna'ya döndüler.

Davut Paşa bundan sonra Macaristan'a ikinci bir akın daha yaptı. Kuvvetleri birinci akınındakinden daha fazlaydı. İkincisinde de Drava nehrine kadar uzandı. Hatta Macar toprağını aşarak Avusturya arazisine girdi. Kuvvetlerinin öncülüğünü oğlu Süleyman Bey yapmaktaydı. Avusturya halkı o zamana kadar Türk akıncısı görmemişti. Gelenlerin niyetinin ne olduğunu bilmiyen halk, Türk akıncılarından kaçmayı bile hatırına getirmemişti. Onun için Davut Paşa'nın Avusturya toprağındaki cevelânı korkusuz ve kolay şekilde cereyan etmişti. Bu sebepten akıncılar Avusturya ve Macaristandan dönerken birçok ganimetin sahibi bulunuyorlardı.

Davut Paşa bu iki akından sonra Yunus Voyvoda dine anılan bir komutanı Macaristana yağma hareketine memur etti. Yunus voyvoda bu hareketi sırasında gözünü budaktan sakınmıyan bir yiğit olan Gürz İlyas ismindeki şahsın atılganlık ve cesaretinden çok istifade etti. Bunlar Macar topraklarından ganimetlerle döndüler.

Macar akıncılarının Türk toprağına girmesi

O senenin kış mevsimi geçipte ilk baharın ılık günleri başladığı sırada Macarlar Davut Paşaya haber göndererek anlaşmak niyetinde olduklarını bildirdiler. Macarların hakikî niyeti anlaşmak değil, Davut Paşayı avlayıp kuvvetsiz yakalıyarak geçen senenin acısını çıkarmaktı. Lâkin Davut Paşa Macarların bu plânlarını sezemedi. Macar akıncılarının başında, Kemal Paşa zâde tarihinde Gırgıre oğlu diye zikredilen kurnaz ve ehliyetli bir kumandan vardı. Ayrıca maiyetinde daha bir takım mühim Macar beyleri mevcuttu.

Macar kumandanı emrindeki akıncı kuvvetleriyle Bosna hududuna geldiği zaman sınırı geçmek için tereddüt etti. Fakat Davut Paşanın hizmetçilerinden birinin Macarlar tarafına kaçarak Türklerin savaşa hazır olmadıklarını bildirmesi üzerine Gırgıre oğlu hududu aştı. Davut Paşanın hizmetçisi verdiği haberle Macarlara cesaret kazandırırken, Gırgıre oğlunun yakaladığı bir ihtiyar Türk de çeşitli eziyetlere rağmen birçok Türkün ölümden kurtulmasını sağladı. Macarlar bu ihtiyar adama Davut Paşa-

nın askerinin toplu halde olup olmadığını sordukları zaman ihtiyar «askerlerin her birisi bir tarafa gizlendi, birdenbire çıkıp üzerinize hücum edeceklerdir» cevabını verdi. Bundan tereddüde düşen Macarlar bir müddet hareketsiz kaldılar. Bu hareketsizlikten faydalanan Türkler de şehri bırakıp dağlara çekilmek çin zaman kazanmış oldular.

Macarların hücumu üzerine hazırlıksızlığından ötürü dağlara çekilmiş olan Davut Paşa bu arada etrafa haber salarak Türk akıncılarının toplanmasını istedi. Akıncılar toplanıncaya kadar Macarlar yağma ve tahribilerine devam ettiler, yakaladıkları Türkleri öldürdüler. Nihayet Vişgrad kadısı Bevoğlu. Burud kadısı Hüsam oğlu ve Gürz İlvas'ın emrinde bine yakın akıncı toplandı. Davut Paşanın oğlu Süleyman Bey de epeyce kuvvet cemetti. Böylece mukabil hücum imkânı hasıl oldu.

Bu arada Türklerin derlenip toparlandığını anlıyan Macarlar çekilmeye başladılar. Maamafih Davut Paşa Macarların geçeceği geçidi Gürz İlyas'a tutturmuştu. Kendisi Macarlara hücuma geçtiği zaman artık bir müddet önceki endişeler dağılmış bulunuvordu. Davut Paşa ile Macarlar arasındaki çarpışma bir gün akşama kadar hattâ gece de devam etti. Macarlar bu çarpışmada hayli hırpalandı. Gürz İlyas'ın tuttuğu boğaz mıntıkasında da daha fazla ezildiler. Neticede Macarlar topladıkları ganimetleri olduğu gibi bırakarak canlarını kurtarmak zorunda kaldılar. Böylece Fatih Mehmet zamanına rastlıyan mukabil son Macar akını kendileri için bir kâr temin edemeden defedilmiş oldu.

Netice olarak: Macaristana yapılan akınlar ve Macarların arada giriştikleri mukabil hareketler göstermektedir ki; iki devlet de bir birine diş bilemektedir. Her ikisi de yekdiğerini düşman görmekte ve münasebetler de daima düşmanca devam etmektedir. Fakat buna rağmen her iki devlet de hükümdarları başlarında olduğu halde büyük bir muharebe yapmayı tercih etmemişlerdir.

Osmanlı - Venedik mücadelesi

Osmanlılar Rumelide fetihler yapmıya başladıkları günlerden beri Venedik ve Cenevizliler gibi denizci devletlerle çatışmamıya dikkat ediyorlardı. Zira Osmanlıların henüz bu devletlere karşı zaferi garantiliyecek kadar deniz kuvvetleri mevcut değildi. İstanbul kuşatılırken donanmaya da önem verilip gemi sayısı arttırıldı. Ve bundan sonra Türk donanması kendisinden korkulur kuvvet olma yoluna girdi. Venediklilere gelince: Türk denizciliği kendileri için bir tehlike teşkil etmediği müddetce Türklerle dost geçinmevi uygun gördüler. Zaten doğudaki ticarî menfaatları da bunu icabettiriyordu. İstanbul'un zaptından sonra bile Venediklilerle Türkler arasındaki münasebet dostane idi. 1454 nisanında yapılan muahedede: İki taraf arasında dostluğun ve sulhun devam edeceği teyid edilivordu. Taraflardan birinin memleketine sığınacak haydut ve hırsızlar karşılıklı şekilde iade edilecek, her iki devletin tebaaları birbirinin kara ve denizlerinde serbestçe dolaşabilecek, ticaret karşılıklı şekilde himaye edilecek, kaçan esirler karşılıklı olarak iade edilecek. yalnız Venedikten kaçan esirlerden müslümanlığı kabul edenler olursa bunlar iade olunmayıp onun yerine bin akçe ödenecekti...

Venediklilerle Osmanlılar arasındaki dostane münasebetler İstanbul'un zaptından on sene sonra bozuldu. Venediklier o zamana kadar Avrupada Türkler aleyhine dini bir veçhe verilerek hazırlanan ittifaklara bile yanaşmadılar. Bu tipten ittifakların en mühimmi olan Mantua konferansında alınan kararlardan dahi istifade için tehalük göstermediler. Papa İkinci Pius'un 1 haziran 1459 da topladığı bu konferansta Türkler aleyhine geniş bir haçlı seferi tertibi için hazırlıklar yapılıyordu. Papa Pius bu münasebetle Osmanlı topraklarının taksimine ait bir plân hazırlamış, haçlı seferine iştirakleri mukabilinde bu toprakları peşkeş çekmek istemişti. Pius'un tasavvurlarına göre «Peleponez, Beotya, Attik ve Epir'in sahil şehirleri» Venediklilere verilecekti. Makedonya Arnavut prensi İskender Beye; Bulga-

ristan, Sırbistan, Karadenize kadar Eflâk toprakları Macaristana ilhak edilecekti. Bizans imparatorluğunun geri kalan yerleri de Grek ailelerine verilecekti. Papa Pius'un kazanmıya çok dikkat ettiği Burgonya dükası Filip'e de Anadolu Türklerin elinden alındıktan sonra Kudüs krallığı tevcih olunacaktı.

Papanın plânında görüldüğü veçhile; haçlı seferine katılacak devletlerin mühimlerine yapılan vaadler hayli parlaktı. Bunlar arasında Venedik hissesi şeklinde düşünülen arazi de Venedikliler için arzulanan yerlerdi. Fakat o zamana kadar Türklerle münasebetlerini bozmamış olan Venedikliler, Papaya, bütün Avrupalılar mücadeleye katıldıkları taktirde kendilerinin de Osmanlılara karşı mücadeleye girişeceklerini bildirerek, şarta muallâk ve kaypak bir siyaset tatbikini uygun gördüler. Neticede Mantua konferansı müsbet bir şey elde edemeden dağılınca; bu vaziyetten Venedik'i mes'ul tutanlar oldu.

Türk istilâsının genişlemesi üzerine Venedik'lilerin siyasetlerini değiştirmeleri

Türk istilâsının genişlemesi ve bu arada bilhassa Mora ve Sırbistanın zaptı ile Arnavutlukta kaydedilen terakkiler Venediklileri düşündürmeye başladı. Buraların Türkler tarafından zaptı Venedik menfaatlarının tehlikeye girmek üzere olduğunu gösteriyordu. Türklerin artık donanmaca da kuvvetlenerek Ege adalarını zapta girişmeleri, Venedikliler için en açık tehlike işaretiydi. Venedikliler tedbir almadığı taktirde Mora kıyılarındaki Venedik şehirleriyle Ege denizinde Venediklilere ait adalar elden gidebilirdi. Netice itibariyle Venediklilerin Türklerle ya harbetmesi veyahut ta Ege ve Yunanistandaki mevzilerinden feragat etmesi lâzımdı.

Venedikliler bu vaziyet karşısında mücadele şıkkını tercih ettiler. Hem de Türkler aleyhine geniş bir ittifak grupu meydana getirmeye çalıştılar. İttifaka yalnızca Batı devletlerini değil, Doğu devletlerini sokmayı da gözettiler Fransa, Burgonya, Napoli, Milâno, Papa, Macaristan, Uzun Hasan ve Karamanlılara başvurdular. Batılılardan Fransa, Burgonya ve Milâno anlaşma tarafını tervic etmediklerinden bunlarla Venedikliler arasında bir ittifak meydana gelemedi. Fakat Macar ve Arnavutlarla anlaşma kolaylık ve sür'atle tahakkuk etti. Ve 1463 senesinde Venediklilerle İskender Bey arasında Türkler aleyhine tecavüzî bir ittifak imzalandı. Bu muahede gereğince: Venedikliler para ve askerce İskender Beye yardım edecekler, her yıl nisan ayından hazirana kadar Arnavutluğa yapılması mutad olan Türk akınları karşısında Venedikliler Arnavutluk sahillerine donanma göndererek Arnavut halkını koruyacak, Venediklilerle Türkler arasında barış yapılırsa buna Arnavutlukta ithal edilecek, şayet İskender Bey memleketini terketmek mecburiyetinde kalırsa kendisini Venedik arazisine kabul edecekti.

Venedikliler Arnavutluktan sonra ikinci ittifakı Macarlarla yaptılar. Venedik - Macar ittifakı aynı yıl içinde Peterwardein'de hazırlandı. Bu da Arnavutlarla yapılan ittifak gibi tedafüî ve tecavüzî idi. İttifak gereğince Venedikliler Mora, Arnavutluk ve Ege'de Türklere taarruz ederken Macarlar da Bosna'ya yürüyeceklerdi. Türklere karşı hazırlanan Venedik - Macar ittifakı çok mühimdi. Zira bunlardan biri denizlerde diğeri de karada kuvvetli bulunuyordu.

Osmanlılara karşı hazırlanan ittifak sadece bu üç devletin birleşmesiyle de kalmadı. Bilhassa Venediklilerin çalışmalariyle, müştereken hareket eden hasımların sayısı çoğaldı. Karamanlılar zaten Venediklilerin müttefikiydi. Daha sonra buna bir de Karamanlılar gibi Türk soyundan olan Akkoyunluların Osmanlılara karşı tecavüzî hareketleri eklendi. Böylece Venedik - Arnavut, Venedik - Macar ittifakının arkasından Osmanlılar karada Arnavut, Macar, Karaman ve bilâhara da Akkoyunlularla; denizlerde de Venedik, Papalık, Aragon, Kıbrıs, Rodos ve Napoli donanmalariyle uğraşmak mecburiyetinde kaldılar.

Osmanlı - Venedik harbinin başlaması

Venedikliler 1463 yılı içinde Arnavut Prensi İskender ve Macar kırallığı ile ittifak eder etmez tecavüze geçmek için

kendilerini kuvvetli görmiye başlamışlardı. Osmanlı donanması artık Ege'de fetihler yapacak kadar kuvvetli hale geldiğine, Bosna'nın istilâsı dolayısiyle Türk tehlikesi Venedik'in yanıbaşına kadar uzandığına göre; Venedik - Osmanlı harbi kaçınılmaz hale gelmiş, çarpışmaların başlaması ufak tefek sebeplerin zuhuruna bağlı kalmıştı. Nihayet bu nevi hadiselerin cereyanı da pek fazla gecikmedi ve neticede Venedikliler 28 temmuz 1463 te Osmanlılara harp ilân etti.

Hammer'in kaydına nazaran harbin başlamasına şöyle bir hâdise sebep oldu: Atina beyinin müslüman kölelerinden biri Atina hazinesinden onbin akçe çalarak Venediklilere ait Koron şehrine kaçmış ve bu parayı oranın muhafızı ile paylaşmıştı. Bu kölenin, çaldığı para ile birlikte iadesi istenmiş, Venedikliler ise; bunun hıristiyan dinine avdetini bahane ederek iadeyi reddetmişlerdir. Venediklilerle 1430 ve 1454 senelerinde yapılan anlaşmalar gereğince her iki devlet de memleketinden kaçan şahısları birbirine iadeyi kabul ettikleri halde, bu defa mezkûr anlaşma şartlarına Venediklilerin riayet etmemesi işin büyümesine sebep olmuştur. Türk talebinin reddi üzerine Evrenos zâde İsa Bey Venediklilere ait Argos kalesini, Turahan oğlu Ömer Bey de Lepanta civarındaki Venedik arazisini işgal etmişlerdir. İşte bunun üzerinedir ki, Venedikliler harp ilân ederek donanmalarını Mora sularına göndermişlerdir.

Şurası muhakkaktır ki; Mora'da böyle bir hâdise cereyan etmese bile Venedikliler yaptıkları ittifaklardan sonra başka bir bahane ile harp ilân edeceklerdi. Bu hâdise Mora'da cereyan ettiğinden Venedikliler de donanmalarını bu tarafa gönderdi. Zaten onlar için Türklerle çarpışma sahası Yunanistan kıyıları ile Ege adalarından başka bir yer olamazdı.

Venedikliler harbe karar verdikleri zaman müttefikleri ile yaptıkları anlaşma gereğince, kendileri Morada faaliyete geçerken Macarlar Bosna'ya yürüyecek, İskender Bey de Arnavutlukta faaliyete başlıyacaktı. Nitekim Venediklilerin Mora'ya asker çıkarmaları üzerine Arnavut ve Macarlar da anlaşmanın kendilerini ilgilendiren taraflarını tatbike koyuldular.

Venedikliler Mora kıyılarına asker çıkarınca, Yunan şehirlerini de isyana teşvik ettiler. Hıristiyan Avrupadan

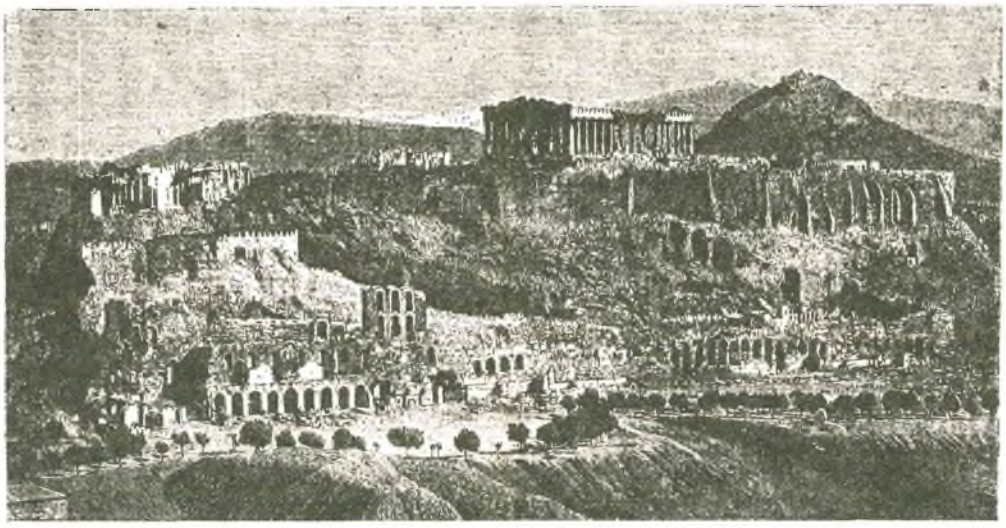

Eski Atina'dan görünüş

yardım geleceğine inanan Yunan şehirlerinden Isparta, Epidamnos, Arkadi ve Atina isyan bayrağını kaldırdılar. Venedikliler bir taraftan Türklerin girmiş olduğu Argos şehrini zaptederken bir taraftan da Korent berzahına çıkarak Mora'nın müdafaasında mühim rol oynıyacak olan Germehisar (Hexamilion) ı yeniden yaptırmaya başladılar. Vaktiyle mevcut olup Türkler tarafından yıktırılan duvarların yerine bir denizden öbürüne uzanan altı mil boy ve on iki kadem yüksekliğinde yeni bir duvar meydana getirdiler. Bu surları altı bin amele çalıştırarak onbeş günde tamamladılar. Ayrıca duvarların iki tarafına hendek kazıp, duvarlar üzerine 136 kule inşa ettiler.

Türklerin aldıkları tedbirler

Müttefiklerin yaptıkları anlaşma gereğince girişecekleri tecavüzler Türk casusları vasıtasiyle öğrenilmişti. Zaten bu plânların öğrenildiği sırada tecavüz hareketleri de baş gösterince, Fatih Mehmet alınacak tedbirleri görüşmek üzere mühim devlet erkânı ile bir toplantı yaptı. Arnavutluk, Mora ve Bosna üzerinde ayrı ayrı duruldu. Arnavutluk işi tehlikeli sayılmadığı, Bosna'nın müstahkem olan merkez şehrinin de bir müddet mukavemet edeceği hesaplanarak ilk plânda Mora'ya ehemmiyet atfedilmesine karar verildi. Hakikatte de Mora vaziyeti Arnavutluk ve Bosnadan daha nâzikti. Yunan şehirleri isyana başlamış, Germehisar'ın yeniden inşasına girişilmişti. Şayet Mora'da acele tedbir alınmazsa, yarımadadaki şehirlerde bulunan Türk kuvvetlerinin mahsur kalması muhtemeldi. Bunun için Fatih veziriâzam Mahmut Paşayı acele Mora'ya gönderdi.

Mahmut Paşanın Mora'daki faaliyeti

Venedikliler Mora'ya asker çıkararak bir kısım Yunan şehirlerini isyan ettirdikten ve Germehisar'ı da yeniden yaptıktan sonra Korent şehrini kuşattılar. Mora'nın mühim yerlerinden olan Korent şehri Mora sancak beyi Elvan oğlu Sinan Bey tarafından müdafaa edilmekteydi. Kalede Sinan Beyin emrinde fazla kuvvet olmadığından şehrin uzun müddet dayanması mümkün değildi.

Fatih'in P. Giovio adlı bir İtalyan ressamı tarafından yapılmış resmi

Onun için Sinan Bey bir baskın plânı hazırlıyarak Venedikliler şaşırtıp kaçırmak ve böylece zamandan kazanmak istedi. Zifirî karanlık bir gecede altmış kişilik bir kuvvetle âniden Venedikliler üzerine hücum etti. Venedikliler kaledeki kuvvetlerin azlığını bildiklerinden Sinan Beyin böyle bir hücuma geçeceğine ihtimal vermiyorlardı. Onun için kendilerine saldıranların Mahmut Paşanın askerleri olduğunu zannettiler. Zaten casusları vasıtasiyle veziriâzamın gelmekte olduğunu öğrenmişlerdi. Bu yüzden korkuya kapılarak panik halinde kaçmıya başladılar ve ancak Germehisar'ın arkasına geçtikten sonra durabildiler. Ertesi gün Mahmut Paşa'nın hakikaten gelmekte olduğunu da öğrenince Germehisar gerisinde de kalmıyarak gemilerine çekildiler. Mahmut Paşa vaziyeti öğrenince bütün gece yürümüş ve Germehisar'a yetişmişti. Mahmut Paşa Venediklilerin bir kısmının korkularından gemilerine çekildiğini duyar duymaz Germehisar'ı fazla zahmet çekmeden işgal etti. Mahmut Paşa Germehisar'a ulaştığı zaman gemilerine geçememiş ve mukavemete kalkışmış olan Venedikliler öldürüldü. Böylece Si-

nan Beyin cür'eti ile, Mahmut Paşanın sür'atli yürüyüşü, hem Korint'i düşme tehlikesinden korudu, hem de Germehisar'ın zahmet çekilmeden zaptını sağladı.

Mahmut Paşa Germehisar'ı işgal edince ilk iş olarak surlarını yıktırdı, ondan sonra da isyan eden Yunan şehirleri üzerine yürüdü. Bunları birer birer aldıktan sonra Argos şehrini de ele geçirdi. Venedikliler tecavüz ettikleri yerlerden bir şey elde edemiyerek evvelden beri kendi idareleri altında bulunan şehirlere çekilince Mahmut Paşa onları kendi şehirlerinde de rahat bırakmamak için Turahan zâde Ömer Beyi Venedik arazisine akına memur etti. Ömer Bey Venedik topraklarına girerek yağma ve takiplerde bulundu. Maamafih Venedikliler buna rağmen harbin sonuna kadar zaman zaman Mora topraklarında tecavüz hareketlerine girişmekten geri durmadılar.

Venediklilerin muharebe sahasını genişletmeleri

Venedikliler Mora'da giriştikleri tecavüz hareketlerinin ilk safhasında muvaffak olamıyarak donanmalarını Karlamata'ya çektikleri sırada Mahmut Paşa Mora topraklarını terketti. Macarlarla çarpışmak gayesiyle hareket halinde olan Padişahla İzdin ovasında buluştu. Fatih Mehmet Sofya'ya geldiği sırada Midilli'nin Venedikliler tarafından kuşatılmış olduğu haberini aldı. Venedikliler Midilli şehri hariç, adanın diğer kasabalarını zaptetmişti. Midilli şehri de padişahtan yardım istiyordu. Bunun üzerinedir ki; Macarlarla vuruşmak maksadiyle Bosna'ya yürümeye hazırlanan Fatih Mehmet, Bosna seferini ertesi seneye bırakarak Mahmut Paşayı acele olarak Midilli'nin imdadına yolladı.

Ege denizinde Osmanlı hakimiyetini tesis faaliyeti meyanında, bir sene kadar önce zaptedilmiş olan Midilli adasının Venediklilerin eline geçmesi, bu bölgedeki Türk menfaatlarını tehlikeye düşürebilirdi. Onun için bir an önce Midilli'nin imdadına yetişilmesi lâzımdı.

Bu bakımdan mümkün olan sür'atle hareket eden Mahmut Paşa on iki gün gibi kısa zamanda yüz on gemiyi silâhlandırıp harekete hazırladı. Çanakkale boğazından çıkınca Tenedos adasında iki tane düşman gemisi yakaladı. Bunlar Çanakkale boğazını gözetlemeye memur edilen dört gemiden iki tanesiydi. Gözetleme gemilerinin ikisi yakalandığı sırada diğerleri kaçarak Venedikliler Türklerin gelmekte olduğundan haberdar edince Venedikliler Midilli sularından derhal uzaklaşarak Ağriboz'a gittiler. Türklerin gelmesinden sekiz saat önce Midilli'yi terkeden Venedikliler adanın bir çok yerlerini işgal ettikleri halde burada Türklerle boy ölçüşmeğe cesaret edemediklerini fiilen göstermiş oldular.

Gayet seyyal bir harp şekli tutturan Venedikliler Midilli'den çekildikten sonra Mora'da tecavüzlerini yenilemeyi tecrübe ettikten başka, ayrıca Viktor Kapello emrinde bulunan donanmalariyle İmroz, Taşoz, Semadrek adalarını alıp, Atina'yı da işgal muvaffak oldular. Venedikliler, kuvvetli donanmaları sayesinde Türkleri birbirinden uzak cephelere koşturmak tâbiyesini tatbik ediyorlardı. Lâkin işgal ettikleri yerleri uzun müddet elerinde tutmaya da muktedir olamıyorlardı. Nitekim Korint çarpışmaları sırasında ölen kara ordusu kumandanı Bartoldo'nun yerine tayin edilen Malatesta, emrinde bulunan kuvvetlerle Mora'da Venedik tecavüzünü yenilediği ve bu arada İsparta'yı kuşattığı halde muvaffak olamamıştı. Ayrıca donanma sayesinde zaptettikleri İmroz, Taşoz, ve Semadrek adaları ile Atina'yı da taarruza geçen Türklere terke mecbur kaldılar.

Harp başlıyalı beri Venediklilerin bütün rolü, tecavüz edip işgal ettikleri yerleri kısa bir müddet sonra tekrar sahiplerine iadeden ibaret kalmaktaydı. Kendisine fazlaca güvenilen donanma da pek başarılı olamamıştı. Bunun içindir ki çıkardıkları harpten umdukları neticeyi istihsal edemeyen Venedikliler Fatihe bir heyet göndererek sulhe talip oldular. Fakat sulhu istiyen kendileri olduğu halde, barış muahedesinin imzalanabilmesi için Limni ve İmroz adalarının bir vergi karşılığında kendilerine bırakılmasını istediler. Ve-

nedik elçilerinin tekliflerini reddeden Fatih «benimle müsalâha aktetmek istiyorsanız gidiniz daha iyi düşününüz» demişti.

Venedikliler sulh teklifleriyle lehlerine bir netice istihsal edemeyince Morada şiddetle taarruza geçtiler. Amiral Nicolas Canale kumandasında Mora'nın Ahaya bölgesine asker sevkettiler. Amiral Nicolas Canale Patras şehrini kuşattı, sonra kendisi Ege'de Türk hâkimiyetinde bulunan adalara hücum etmek üzere Ağriboza gitti. Patras kuşatması Venedikliler için acı neticeyle sona erdi. Turahan Bey oğlu Ömer Bey, az kuvvetlerle düşmanını pusuya düşürüp bozguna uğrattı. Ömer Bey bu arada aldığı esirlerin bir kısmını İstanbula yolladı. Bozgundan kaçan Venediklilerin bazıları da denizde boğuldu.

Kuvvetlerinin bir kısmını Patrasta bırakan amiral Canale Ağriboz'a gelince, burada ordusunu yardımcı askerlerle takviye ettikten sonra donanmanın başında Ege adalarına karşı taarruza geçti. Önce Limni'yi zaptetti, arkasından İmroz'u aldı. Ondan sonra da Enez'e saldırdı (1467). Enez kasabası âniden taarruza uğradığından müdafaa bakımından hazırlıkları kâfi değildi. O arada kasabanın surlarına merdivenler dayıyarak kalesine çıkıp kapılarını arkasından açan Venedikliler Enez'i kısa zamanda zaptettiler. Venedikliler bu kasabaya girince şehri korkunç şekilde yağma ettikten başka halka da gayri insanî muamelelerde bulundular. Türkler tarafından yeni zaptedildiğinden çok büyük kısmı hıristiyanlardan ibaret olan şehir halkının kadınlarına tasallut ettiler. Hıristiyanlığın mukaddes mahallerini kirlettiler. Böyle yerlerdeki kadınların ırzı bile Venediklilerin tasallutundan kurtulamadı. Kılıç altında can verenlerin dışında kalan ahalinin büyük kısmı esir edilerek Ağriboza götürüldü. Ağriboza nakledilen esirlerin sayısı iki bin kişiyi buluyordu.

Enez'de bu façiaları işliyen amiral Canale, Enez'in işgalinden sonra Anadolu kıyısındaki Yeni Foça'ya hücum etti. Fakat burada Enez'deki gibi muvaffak olamıyarak ağır zayiatla püskürtüldü. Ege denizinde bu hâdiseler cereyan ederken bir aralık Limni'ye uğrayan Osmanlı donanması Limni merkezindeki halkı toplayıp götürerek Venediklilerin Enez halkını esir edip Ağriboza nakledişine bir cevap vermiş oldu.

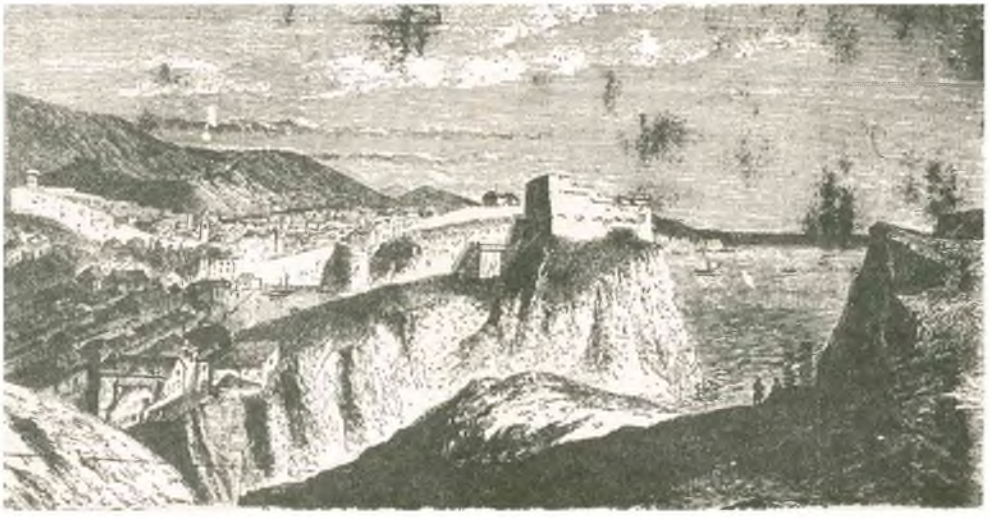

Raguza'nın eski bir resmi

Ağriboz adasının zaptı

Venediklilerle başlıyan harbin üzerinden yedi sene geçtiği halde, henüz hiç bir tarafta kat'î netice alınmamıştı. Gerçi bu müddet zarfında Türkler Mora'daki kara harplerinde Venediklileri yenerek işgal ettikleri yerlerden çıkarmışlar, Bosna yoluyle sevkettikleri akıncılar vasıtasiyle Adriyatik bölgesinde onları tehdit etmişlerdi. Buna mukabil Venedikliler de Ege adalarını işgal için gayret sarfetmekte, Yunanistanda tahrik ve hücumlarla işi uzatmakta, Osmanlı - Venedik harbinin başka meselelerle ihtilâtını temine çalışmakta, Ege'deki harekât için de Ağriboz adasını bir üs olarak kullanmakta idiler.

Geniş bir hasım devletler topluluğu karşısında bulunan Osmanlıların, diğer dâvalarını halledebilmeleri için Venedik harbinin kısalması gerekmekte idi. Venedik harbinde, o zamana kadar mühim bir netice elde edilemediğine nazaran, bu iş daha fazla uzayabilir ve Osmanlılar da bazı zararlara uğrıyabilirlerdi. Binaenaleyh harekâtın bundan sonraki safhasında, Venediklilerin üs olarak kullandıkları Ağriboz adası zaptedilirse, Venediğin Egedeki kuvvetli durumu hayli sarsılabilirdi. İşte bunun içindir ki, nihayet Ağriboz'un zaptına karar verildi.

Yunan sahilerinde bir şerit gibi uzanan Ağriboz sayesinde Venedikliler bu kıyıları tehdit altında tutabiliyor, Ağriboz'da üslenen gemileriyle de Türk gemilerine zarar veriyorlardı. Ada ile Yunan yarımadası arasındaki deniz geçidinin en dar yerine kurulan ve istenildiği zaman kaldırılan bir köprü ile yarımadaya kolaylıkla atlama imkânına sahip bulunuyorlardı. Osmanlılar için daimî bir tehdit yatağı olan Ağriboz'un zaptı, Türklere ne derecede büyük faydalar temin ederse, Venediklilerin Ege'deki kayıpları da o kadar büyük olurdu.

Enez faciasından sonra Venediklilere bir darbe indirmeye hazırlanan Fatih Sultan Mehmet Ağriboz'un zaptına karar verdiği zaman, bunun gizli tutulmasını istedi. Girişilen hazırlıkların Rodos için olduğu işaa edildi. Buna rağmen Venedikliler girişilen hazırlıkların Ağriboz için olduğunu öğrenmekte gecikmediler. Nihayet donanmanın başına geçirilen eski veziriâzam büyük bir donanma ile Gelibolu'dan hareket etti. Âli'nin 200 parça, Angiolellas'un 450 yelkenli, Hoca Saadeddin'in yüzden fazla dediği ve Hammer'in de 200 parça kabul ettiği Osmanlı donanması, pek muhtemeldir ki Hammer'in kabul ettiği sayıdan noksan değildi.

Mahmut Paşa'nın emrindeki Türk donanması, Ağriboz'a giderken yol üzerinde Şıra adasını zaptettikten sonra 14 haziran 1470 de Ağriboz kanalına girdi. Bu arada 70 ilâ 100 bin kişilik bir ordunun başına geçen Fatih Sultan Mehmet de karadan yürüyüşe geçti. Teselya'dan güney istikametinde ileri hareketine devam ederek eski Tep şehrinden geçti ve Ağribozu'un karşısında sahile indi. Buraya gelince derhal gemiler üzerinde köprü kurdurup Ağriboz'u bu köprü ile karaya bağladı. Köprünün iki başına toplar yerleştirilerek emniyete alındı. Böylece Ağriboz'un en müstahkem yeri olan Halkis karadan ve bir parça da denizden çevrilmiş oldu. Deniz yolunun sadece bir tarafı açıktı. Kalenin bu taraftan da sarılabilmesi için Kemal Paşa zâdenin bildirdiğine nazaran İstanbul muhasarasında olduğu gibi gemiler karadan çekilmiş ve kalenin arkasından geçirilerek denize indirilmişti.

Venedik amirali Nicolas Canale Türk donanmasının hareket haberini alınca Yunan adaları prensi Loredano'nun kumandasına on kadırga vermiş ve ileriye göndermişti. Amiral Canale, Loredano'ya verdiği talimatta Türk Donanması altmış gemiden az olduğu taktirde hücum etmesini, fazla ise çarpışmamasını bildirmişti. Loredano Türk donanmasının kalabalık olduğunu farkedince derhal geri dönmüş, fakat Türk gemileri tarafından görüldüğünden takibe uğramış, ancak gecenin karanlığı sayesinde mahvolmaktan kurtulmuştu. Amiral Nicolas Canale ise otuz beşi kadırga diğerleri daha küçük gemilerden müteşekkil bir filo ile Salamin adasında Giritten gelecek yardımcı kuvvetleri beklemekte idi. Nihayet seksen parçalık bir filo ile, Ağriboz kanalının en dar yerine kurulmuş bulunan köprüyü tahrip etmek niyetiyle hücuma geçti. Fakat bir netice alamadı. Daha sonra beklediği yardım

kuvveti gelince cesareti artan Venedik filosu bu defa da Türk donanmasına hücum etti. Top, tüfek ve oklarla müthiş bir muharebe oldu. Fakat bunda da bir muvaffakiyet temin edemiyen Venedik filosu bil'akis mağlûp düştü. Bir çok asker arasında kaptan Zuan Longo ve Zuan Tran gibi mühim şahsiyetlerini de kaybetti. Ayrıca bir kaç tane de gemileri battı. Venedik hükûmeti amiral Canale'nin bu hareketini hatalı kabul ettiğinden kendisini azledip pranga cezasına mahkûm etti. Venediklilerin hücum teşebbüsü dolayısiyle Fatih Mehmet, Rum Mehmet Paşayı Venedik donanmasına karşı güvenlik tedbirleri almakla görevlendirdi.

Ağriboz ile yarımada arasına köprü kurulunca askerleri istenildiği şekilde karşıya geçmek imkânını bulmuşlardı. Bu sayede toplar ve atlılar da kolaylıkla Ağriboz'a nakledildi. Fatih bile köprüden geçerek surların karşısına çadırını kurdurdu.

Ağriboz'un merkezi Halkis kalesi fevkalâde müstahkemdi. Surları büyük kesme taşlardan inşa edilmiş ve kireç ve harç kullanılarak sağlamlaştırılmıştı. Ayrıca kalesinin önünde bir de hendek mevcuttu. Bu müstahkem kale birçok top, tüfek ve havan topu ile dövülmüştü. Türk toplarının müthiş ateşleri karşısında yer yer gedikler açılmış ve şehre girilebilecek durum hasıl olmuştu. İşte o aralık Venedik donanmasının gelip hücuma geçmesi, işi bir müddet daha uzatmıştır.

Türkler kaleye hücuma karar verdikleri zaman Venedikliler bu karardan haberdar olmuşlardı. Fakat Fatih kurnaz davranarak hücum gününü daha öne aldı. 11 temmuz 1470 çarşamba gecesi başlıyan hücum sabaha kadar devam etti. 12 temmuz günü artık Halkis kalesinde Türk bayrakları dalgalanıyordu. Böylece 17 günlük muhasara sonunda Paolo Erizzo'nun müdafaa ettiği Halkis Türklerin eline geçmiş bulunuyordu. Venedik donanması sabahleyin kale burçlarında Türk bayraklarının dalgalandığını görünce şehrin düştü - ğünü anladılar ve civardan uzaklaş - maktan başka bir şey yapamadılar.

Ağriboz'un zaptı Venedikliler İçin bü-

Fatih'in, eski yerli bir ressam tarafından yapılmış portresi

yük bir darbeydi. Fakat Fatih Mehmet Venediklilere indirilen bu darbeyi kâfi görmiyerek, hazır yakınına gelmişken Morada'ki Venedik şehirlerine yeni darbeler indirilmesini istedi. Ve Has Murat Paşaya Venedik liman ve kasabalarının vurulmasını emretti. Venedik kasabalarının vurulmasında Davut Paşa ile İshak Beyoğlu İsa Bey de vazife gördü. Venedik şehirleri vurulup zaptedilirken birçok Venedikli öldürüldü. Bu sırada öldürülen kimselerin sayısının 30 bin kişiyi bulduğunu Şehzade Bayezit'in Uzun Hasan'a yazdığı bir mektuptan öğrenmekteyiz. Ağriboz'un zaptını müteakıp Venedikliler ile Macarlara Adriyatik bölgesinde de göz dağı vermek isteyen Fatih Mehmet, Bosna Beylerbeyi İshak Paşa komutasında toplanan 15 - 20 bin kişilik akıncı kuvvetine Hırvatistan ve Karniyal bölgesinde yağmalar yaptırdı.

Ağriboz zaptının Venedik'te uyandırdığı te'sir

Ağriboz'u Türklerin zaptetmesi Venedik'te büyük heyecana sebeboldu. Ağri-

Fatih'in Külliyesi

(İlâve : 63)

★

Fâtih İstanbul'u alır almaz sekiz meşhur kiliseyi camie tahvil ederek bunların papaz odalarını medrese hâline getirdi. Bu sekiz medresenin her birinde devrin meşhur bir âlimi ders okutacaktı.

1462 yılında ise meşhur Fâtih külliyesinin temelleri atıldı ve inşaata başlandı. Bu külliye; cami, medrese, imâret, dârüşşifâ, tabhâne, dinî nekahathâneler, kütüphâne, mektep (ilkokul), kervansaray ve türbeden mürekkepti. Bu bina manzumesinin inşasına 1462 yılında başlanmış ve inşaat 1470 yılında sona ermiş, yânî sekiz yılda tamamlanmıştır.

Şimdi, külliyenın her kısmını ayrı ayrı gözden geçirelim :

I — Cami: Fâtih'in yaptığı asıl bina, 1765 zelzelesinde kısmen yıkıldığı için bugünkü hâliyle yeniden inşa olunmuştur. Şadırvan avlusu duvarlariyle camiin esas kapısı, mihrabı ve minarelerinin birinci şerefeye kadar olan yerleri eski yapıdan kalan kısımlarıdır. İlk bina şöyle idi: İki fil ayağı üzerinde 26 metrelik tam bir kubbe ile mihrap tarafında iki yarım kubbe ve yanlarda daha küçük üçer kubbe. Bugünkü bina ise, dört ayak üstünde duran 19 metrelik bir tam ve iki tarafta iki yarım kubbe ve yan cenahlardan mürekkeptir. Ön ve arka duvarlar eski yerlerinde olup yan taraflardan birer miktar daraltılmıştır.

II — Medrese: Fâtih medreseleri, camiin kuzeyinde ve güneyinde ! olmak üzere iki manzume teşkil eder. Kuzeydekiler Karadeniz medreseleri, güneyindekiler Akdeniz medreseleri diye anılırdı. Her biri dörderden sekiz tane oldukları için Sahn-ı seman ismini almışlardı. Ayrıca, Tetümme denilen sekiz medrese daha vardı. Bunların da dördü Akdeniz, dördü Karadeniz tarafındaydı. Bu Tetümme medreseleri yıkılmış olup hâlen mevcut değildir. Yalnız Sahn-ı seman medreseleri durmaktadır.

→

Medreselerde tahsil dereceleri şöyle idi :

1 - Hariç medreseleri. Bunlar, ilk tahsile muadil olup İptiday-ı hariç ve Hareket-i hariç diye iki kısımdı.

2 - Dahil medreseleri. Bunlar, orta tahsile muadil olup İptiday-i dahil ve Hareket-i dahil diye iki kısımdı.

3 - Musela medreseleri. Bunlar, yüksek tahsile hazırlayıcı mâhiyette idiler.

Bu üç medresenin hepsine birden Tetümme medreseleri denirdi.

4 - Sahn medreseleri. Bunlar, yüksek tahsil müesseseleri olup bugünkü İlâhîyat, Hukuk ve Edebiyat Fakültelerine muadildi.

Medreseler, parasız yatılı idi. Talebeye imâretten yemek çıkardı.

Sahn medreselerinin her birinde on dokuz oda mevcuttu. Odaların on beşinde Danişmend denilen yüksek tahsil talebesi otururdu. İkisi Muid denilen müzakerecilere ve ikisi de hademelere mahsustu. Tetümme medreselerinde ise sekiz oda ve her odada üç talebe otururdu. Musela talebesine Suhte denirdi ki, softa sözü buradan bozmadır.

Sahn medreselerinde ders okutacak müderrislere elli akçe yevmiye tahsis olunmuştu. Muidler ise 25 agçe alırlardı. Danişmend'ler ikişer akçe yevmiyeli idiler. Bunlar arasında kıymetli eserler veren âlimler bulunurdu. Kıdemlileri Muid olurlardı. Ayrıca Tetümme medreselerinde icabında ders okuturlardı. Tetümme talebesine ayda on ikişer akçe mum parası verilirdi.

Sahn medresesini bitirenler, ya hariç medreselerine müderris veya en küçük derecede nahiye kadısı olurlardı. Müderrisler, derece derece terfi ederdi. Sahn müderrisliğine kadar çıkarlardı. Kadılar da zamanla terfi eder, lâkin eyâlet kadılığına yükselmek için medreseye dönerek dahil müderrisi olurlar, Sahn'a kadar yükseldikten sonra kadılık mesleğine dönerlerse kendilerine eyâlet ka-

→

→

dılığı verilirdi. Bunlara Mevâlî denirdi. Bunlardan başka, medrese mezunları idarî vazife isterlerse kendilerine yılda yirmi bin akçe gelirli zeamet verilirdi.

III — İmâret: Külliyenin imâreti, camiin güneydoğusunda, birinci Akdeniz medresesinin yanındaydı. Burada medrese talebesine, külliyenin memurlarına, dârüşşifâ ve Tabhâne'de bulunanlara yemek pişer ve dağılırdı. Ayrıca, misafirler, fakirler ve her isteyen bu yemekten yiyebilirdi. İmârette günde iki defa yemek pişerdi. Müstahdemleri, bir kâtip, bir vekilharç, bir kilerci, iki süpürücü, bir kandilci, altı aşçı, altı fodlacı, bir kürdancı, iki bulaşıkçı, bir et hamalı, bir odun hamalı ve yamaklardan mürekkepti. Sabahları pirinç çorbası, akşamları buğday aşı, et yahnisi, sebze, zerde pişer, cuma geceleri ve Ramazanlarda zerde, ekşiaş, üzüm, soğan turşusu verilirdi. Ekmek yerine özsüz undan fazla mayalı olarak pişen fodla yenirdi. Yemek harici zamanlarda gelenlere fodla ile bal veya pekmez ve peynir ikram olunurdu. Kabak zamanı, kırk gün kabak pişmesi âdetti. Kabak tadı verdi sözü bundan kalmadır. Dârüşşifâ ve Tabhâne'de bulunanlar için ayrıca perhiz yemekleri hazırlanırdı.

IV — Dârüşşifâ: Külliyenin hastahânesi olup hem külliye mensuplarına, hem halka mahsustu. Cami ile Karadeniz medreselerinin ara hizasında ve daha doğuda bulunuyordu. Burada hastaların bir kısmı yatar, bir kısmı ayak tedâvisi görür ve ilâçları da verilirdi. Burada on beş hasta odası, iki gusulhâne, iki hademe odası, bir muayene ve çırah odası,

→

→

bir eczahâne ve bir mescit vardı.

V — Tabhâne: Külliyenin nekahathânesiydi, cami ile Akdeniz medreselerinin ara hizasında ve daha doğuda bulunuyordu. Burada iyileşen hastalarla, zayıf düşmüş talebe dinlenir ve kuvvetlenirdi. Burada on beş oda, iki gusulhâne, hasta talebe için bir dershâne, bir tabip odası, iki hademe odası, bir mescit vardı.

VI — Kütüphâne: Camiin batısında, cümle kapısının karşısında, çörekçi kapısının yanındaydı.

VII — Mektep (ilkokul): Camiin batısında, cümle kapısının karşısında, boyacı kapısının yanındaydı. İlkokul Subyan mektebi diye de anılırdı.

VIII — Kervansaray: Tabhâne'nin güney-doğusundaydı.

IX — Türbe: Camiin arkasında, yâni doğu tarafında ve mihrap hizasındadır. İçinde Fâtih medfundur. Burada, bilâhare bir çok meşhur kimselerin de gömüldüğü bir hatıre teşkil etmiştir. Fâtih'in zevcesi ve İkinci Bayezid'in validesi Gülbahar Hatun'un türbesi de buradadır.

Bibliyografya : Vakıflar Umum Müdürlüğü; Fatih İkinci Mehmed'in Vakfiyesi, Osman Ergin; Fâtih İmâreti Vakfiyesi. Muzaffer Gökmen; Fâtih Külliyesi. Ekrem Hakkı Ayverdi; Fâtih Devri Mimarisi. S. Kenter Ülgen; Fâtih Camii (Vakıflar Dergisi). Âfet İnan; Türk - Osmanlı Tarihinin Karakteristik Noktalarına Bir Bakış. Âli; Künhülahbâr.

boz elden gitmekle Venedik'in Ege denizindeki satveti de sona ermeye başlıyordu. Müstahkem Halkis kalesi düştükten ve Venedik donanması Ağriboz'un elden gitmesini önliyemedikten sonra, Venediklilerin artık Ege adaları ve Yunan kıyılarında tutunamıyacağı ayan beyan belli olmaktaydı. Buraların elden gitmesiyle Venedik ticareti de büyük zararlara uğruyordu. Onun için Ağriboz'un ziyaından dolayı İtalyan asilzadelerinden ağlıyanlar oldu. Ağriboz'un kaybının Terra Ferma'yı kaybetmekten daha acı olduğunu söyliyenler vardı.

Venedikliler Türklerle muharebe ederken kendileri gibi bir İtalyan devleti olan Milâno onlara düşmanca davranmaktan geri kalmıyordu. Ağriboz elden gidince Venedik senatosu Milâno hükümetine hıristiyanlık namına acı tarizlerde bulundu. Lâkin buna Milâno hükûmeti aldırmadı bile. Ağriboz'un kaybı dolayısiyle Venediklilere yakınlık gösteren İtalyan devletleri arasında Napoli kırallığı vardı. Zira bu kırallık Venedikten sonra tehlikeye maruz İtalyan devleti olarak kendisini görmekteydi. Napoli'de «İsa'nın haçının Roma'da bile yerlere atılacağından» korkanlar gö-

ze çarpmaktaydı. İşte duyulan bu endişeler dolayısiyledir ki; Napoli kırallığı 1 ocak 1471 tarihinde Venediklilerle bir ittifak yaptı. Türklere karşı olan bu ittifaka 18 haziran 1472 de Burgon'ya dükası cesur Şarl da girdi. Böylece İtalyan devletleri muahedeler aktederek Türklere karşı birleşmekteydi. Lâkin İtalyan hükümetleri arasındaki menfaat zıddiyetleri, bunların bir bütün halinde iş görmelerine ve bilhassa hep beraber Türklerle çarpışmalarına mâni idi.

Ağriboz'un elden gitmesi Venediklilerin yalnızca İtalyan hükûmetlerine değil doğu milletlerine de yanaşmasına sebeboldu. Venedikliler bu cümleden bir hareket olarak Uzun Hasan'la da münasebeti sıklaştırmıya koyuldular. 1463 tenberi müttefikleri olan Uzun Hasan'a önce Caterino Zeno, daha sonra da Giosafatte Barbara ismindeki elçilerini göndererek mevcut ittifakı daha ziyade sıkılaştırmak istediler. Venediklilerin bu yoldaki uğraşması semere verdiğinden Akkoyunlularla Venedikliler arasında 11 şubat 1473 te yeni bir anlaşma yapıldı. Bu anlaşma gereğince her iki devlet de Osmanlılara karşı müştereken hareket edecek, müşterek hareketin bir neticesi olarak da Venedikliler Argos ile Ağriboz'u zaptederken Uzun Hasan da bütün Anadolu'yu işgal edecekti.

Osmanlı'ların sulh teklifleri

Ağriboz'un düşmesi üzerine Napoli Kırallığı ile Burgonya dükasının Venedik ittifakına dahil olması, Uzun Hasan ile mevcut ittifakın daha da sıkılaştırılması; Osmanlı'lara karşı hasım devletler kütlesinin genişleyip kuvvetlendiğini göstermektedir. Venedik'liler 1463 te harbe başlarken esasen yalnız değillerdi. Şimdi eski müttefiklerin yanına yenileri de katılmış oluyordu. Hatta Venediklilerle birleşenler yalnızca Napoli Kırallığı ile Burgonya dükası da değildi. Rodos şövalyeleri ile Kıbrıs Kıralları da Venediklilere yardım vadediyordu. Bereket versin ki, Venediklilerin eski ve yeni olmak üzere sayıları bir düzineye yaklaşan müttefikleri Osmanlılara hep birlikte saldırmıyordu. Onların topluca hücuma geçmemelerinde, menfaat zıddiyetlerinin rolü olmakla beraber, Osmanlı diplomasisinin ustaca çalışması ve müttefik devletleri teker teker avlaması daha müessir oluyordu.

Venediklilerin müttefikleri arasında Osmanlıları en çok düşündüreni Uzun Hasan'dı. Ağriboz'un zaptından sonra geçen müddet zarfında Uzun Hasan meselesi daha ciddî bir muvazaa arzetmiye başlamıştı. Fatih Mehmet Türk ordusunun başında Akkoyunlulara karşı sefere çıktığı taktirde Venediklilerin taarruza geçecekleri gayet tabiî idi. İşte bu vaziyetler dolayısiyle Fatih Mehmet'le Venediklilere karşı sulh arzusu kuvvet kazanmıya başladı. O sırada Venediklilerde de sulha karşı bir temayül mevcuttu. Ağriboz'un kaybı ile onu takiben Mora kasabalarında yapılan tahribat Venediklilerde sulh temayülü doğurmuştu. Lâkin bunu açıklamaya cesaret edemiyorlardı. Venediklilerin sulh niyetlerini sezen Fatih Mehmet, bilhassa Akkoyunluların vaziyetlerini gözönünde bulundurarak, Venediklilerin İşkodra kalesi ile kendilerine müracaat etti. Fatih Mehmet, İskender'in merkezi olup evvelce babası Sultan Murat tarafından zaptedilip bilâhara elden çıkmış bulunan Kroya'nın geri verilmesini buna mukabil Venedik tüccarlarının vermekte oldukları 150 bin dukadan vazgeçeceğini bildirdi.

Fatih külliyesinden bir parça

Fatih'in bu şekildeki teklifine Venedikliler Ağriboz'un iadesini teklif suretiyle cevap verdiklerinden anlaşma mümkün olmadı (1472).

Anadolu kıyılarına haçlı hücumları

Venediklilerle barış yapılması imkânı hasıl olmayınca her iki taraf da birbirine zarar verme hareketlerine devam ettiler. İşte bu zarar verme hareketleri arasında Anadolu kıyılarına yapılan tecavüzlerin zikri gerekir.

Amiral Pietro Mocenigo idaresindeki Venedik donanması Ege denizine açılarak Edremit körfezi ile İzmir arasındaki Türk sahillerini vurup yağmaladı (1472). Bu hareketten sonra Mora'ya dönen Mocenigo ertesi yıl yanına müttefikler de katarak daha büyük kuvvetlerle vurgun ve tahriplerini tekrarladı. Ertesi yıl, yani 1473 senesinin yaz mevsiminde, Anadolu sahillerine Venedikliler Osmanlılardan hiç çekinmeden taarruz edebilirlerdi. Zira Fatih Mehmet Akkoyunlulara karşı sefere çıkmıştı. Osmanlı donanması da başka yerlerde meşguldü.

Fatih, Uzun Hasan'ın üzerine yürürken Venedik donanmasının Anadolu kıyılarına saldırması müttefiki bulunduğu Akkoyunlulara mühim bir yardım teşkil edecekti. Venedikliler bu taarruzları yanlarına bir çok da yardımcı bularak tatbik ettiler. Amiral Mocenigonun idaresindeki Venedik donanmasının yanına Napoli Kırallığının on yedi gemisi, Kardinal Carafa'nın idaresinde on dokuz gemilik papalık filosu, Rodos şövalyelerine ait iki gemi ve Skavonyanın on iki harp gemisi de katıldı. Kalabalık hıristiyan donanması önce Karya (Muğla vilâyetinin Ege denizi kıyıları) sahillerini vurdu, oradan Antalya'ya geldi. Haçlı donanmasının niyeti bu mühim limanı sadece vurmak değil zaptetmekti. Antalya limanının ağzı bir zincirle kapatılmıştı. Haçlılar zinciri kırarak limana dahil oldular ve karaya asker çıkararak şehri yağma ve tahripten sonra kalesini de zaptetmek istediler. Etrafı çifte sur ve hendekle çevrili bulunan Antalya kalesi önünde bir gün akşama kadar çok şiddetli çarpışmalar cereyan etti. Müdafilerin kahramanca savunmaları dolayısiyle haçlı donanması çekilmek zorunda kaldı.

Haçlı donanması Antalya'dan sonra İzmir'e saldırarak halktan bir çok kişiyi öldürdü. Kadın ve kızlara tecavüz hareketleri arasında şehri yağmaladı. Anadolu kıyılarına yapılan tecavüz bununla da kalmadı. Amiral Mocenigo 70 Venedik, 16 Napoli, 22 Rodos, 16 Papa ve 5 Kıbrıs gemisinden mürekkep büyük bir donanma ile Anadolu kıyılarına yine hücum etti. Silifke, Korko gibi bazı şehirleri zaptederek Karaman oğlu Kasım Beye verdi. Haçlı donanması Uzun Hasan'ın mağlûbiyetini öğrenince de Kıbrıs adasına çekildi. Böylece Fatih Mehme'din doğu Anadolu'da meşgul olduğu sırada Akdeniz kıyılarındaki şehir ve kasabalar pek çok zarara uğradı. Maamafih haçlıların bütün bu hareketleri dahi Fatih'in büyük plânlarının değişmesine müessir olamadı. Zira Türkün büyük hükümdarı Fatih Sultan Mehmet hasımlarının ekserisini tek tek avlayıp ezmek maharetini gösterdi.

Venediklilerle bir yıllık mütareke

Uzun Hasan'ın mağlûbiyeti Osmanlı devletinin en mühim endişeden sıyrılması demekti. Otlukbeli'nde kazanılan zaferden sonra Fatih Mehmet, mühim fetih plânlarından birisini daha tahakkuk ettirebilirdi. Devam etmekte olan Venedik harbi, muvakkat müddetle de olsa bir sükûn devresine kavuşturulduğu taktirde padişahın, Kırım'ın fethine ait emelleri emniyetle gerçekleşebilirdi. Zaten bu gaye ile büyük bir donanma hazırlatmaktaydı. Onun için Venediklilerle anlaşma ihtiyacını duyan Fatih, Venediklilere bir mektup yollıyarak barış yapılmak üzere bir murahhas gönderilmesini istedi. Osmanlıların bu şekildeki müracaatını ihtiva eden mektubu Venedik'e padişaha mensup bir kadın götürmüştü. Venedik senatosu Türk teklifini üç günlük müzakereyi müteakip kabul ettiğinden Jerom Zorci adında birisi yola çıkarıldı. Elçi Jerom Zorci, padişahtan gelecek yol ruhsat tezkeresini alabilmek üzere Korfu adasında bir müddet bekledi. Nihayet 28 mart 1475 te İstanbul'a ulaştı. Venedik elçisinin Veziriâzam Gedik Ahmet Paşa

ile yaptığı mulâkatta, sulhun yapılabilmesi için Arnavutluktaki Kroya kalesinin iadesi ile 150 bin duka verginin ödenmesi şart koşuldu. Venedik elçisi bu şartları kabul selâhiyeti olmadığını beyan edince, hazırlanmış olan muazzam Türk donanması kendisine gösterildi Elçiye donanmanın teşhirindeki maksat açıktı. Bu arada elçi Jerom Zorci ile Osmanlı hükümeti arasında bir senelik mütareke aktedildi. Mütarekeye göre; Venedikliler Osmanlı limanlarına tecavüzde bulunmadıkları taktirde, Osmanlılar da Venedik arazisine hücum etmiyeceklerdi. Elçi, İstanbul'da varılan anlaşmanın neticesinden Venedik senatosunu haberdar etmek üzere Korfu'ya dönerken, Gedik Ahmet Paşanın idaresindeki Osmanlı donanması da Kırıma gitmek üzere harekete geçmiş bulunuyordu.

Lepanto seferi

Venedikle aktedilen bir senelik mütareke dolayısiyle hakikaten iki taraf da yekdiğerine tecavüzde bulunmadı. Fakat mütareke müddeti bitince Venedik'in meşhur amirallerinden Antonio Loredano'nun kumandasına verilen donanma ile Anadolu kıyılarına tecavüzler başladı. Böylece hasmane münasebetler tazelenmiş oldu.

Muhasematın yeniden başlaması üzerine Fatih Mehmet Lepanto'ya bir sefer yapılmasına karar verdi. Korent körfezinin kuzey kıyısında bulunan Lepanto (İnebahtı) limanı, Ağriboz adası gibi mühim yerlerdendi. Ağriboz'un zaptı, Venediklilerin, Yunanistanın doğu kıyılarından uzaklaşmalarına nasıl tesir ettiyse, Lepanto'nun fethi de onları Korent kıyılarından uzaklaştırabilirdi. Hatta yalnızca Korent kıyılarından uzaklaştırmakla kalmaz, Venediklilerin Mora'daki hâkimiyet sahalarının da tehlikeye düşmesine yardım ederdi.

Osmanlıların Lepanto'yu kuşatacaklarını öğrenen Antonio Loredano derhal otuz iki kadırga ile Lepanto limanına

Fatih'in Macar Kralı Matias'a yolladığı elçinin kabul merasimi. (Bu hayali resim bir Macar tarihinden alınmıştır)

geldi. Ayrıca Venedik hükûmetinin gönderdiği yardımcı askerler şehrin kalesini tahkim ettiği gibi onlarla beraber gelen mühimmat da kaleye yerleştirildi. Bu işler tamamlandığı sırada Lepanto fethine memur edilmiş bulunan Hadım Süleyman Paşa da emrindeki 40 bin kişilik kuvvetle Lepanto önüne ulaştı. Süleyman Paşa Lepanto'ya geldiği zaman buraya denizden ve karadan kuvvet yığılmış olduğunu gördü. Süleyman Paşanın emrindeki kuvvetler iki aylık yolculuktan sonra Lepanto'ya varmışlardı. Arazinin dağlık ve yolların kötü oluşu dolayısiyle kale muhasaralarında kullanılan toplar getirilmemişti. Maamafih kale önünde toplar dökülerek bu noksan giderilmeğe çalışıldı. Ve Lepanto önünde dökülen toplarla kale dövülmeğe başlandı. Epeyce de gedik açıldı. Fakat açılan gediklere doğru bir kaç defa tekrarlanan hücumu kale müdafileri püskürtmeğe muvaffak oldu. Limandaki Venedik donanması kaleye hücum eden Türk askerlerini top ateşine tuttuğundan Lepanto'yu her tarafından kuşatmak mümkün olmuyordu. Hadım Süleyman Paşa, donanmanın desteği olmadan Lepanto'nun düşürülemiyeceğini anladı ve durumu padişaha da bildirdi. Neticede muhasarayı çözerek geri döndü.

Lepanto'nun kuşatıldığı 1477 senesi içinde Arnavutlukta Kroya kalesi önünde de Venediklilerle çarpışmalar oluyordu. Arnavutluk sancak beyi Ali Bey (Hammer, Kroya kuşatmasının Ali Bey tarafından yapıldığını kaydederse de Kemal Paşa zâde tarihinde Evrenos zâde Ahmet Beyin ismi zikredilir) Kroya'yı sekiz bin kişilik kuvvetle kuşatmaktaydı. Kroya kalesindeki kuvvetlere kumanda eden Venedikli Piyetro Veturi uzun müddetten beri mukavemet etmekteydi. Kroya'nın vaziyeti fenalaştığı sırada Venedik senatosu, 2 eylül 1477 de Françesko Kantarini'nin kumandasında dört bin beş yüz kişilik imdat kuvveti yolladı. Venedik kuvvetlerine bir miktar da Arnavut karıştı. Kroya önüne birdenbire yetişen Venedik askerleri, kuşatmaya devam eden Türkleri yenerek etraftaki dağlara kaçırdılar. Ondan sonra da Türk ordugâhındaki şeyleri yağmaya koyuldular. Venedik askerinin yağmaya dalarak intizamlarını kaybettiğini gören Türkler, derhal derlenip toparlanarak hücuma geçtiler. Bu sırada hıristiyan askerlerinin bir çoğu Türk kılıçlarının altında can vermiş, bir kısmı da esir edilmişti. Ölenlere Françesko Kantarini de dahildi. Venediklilerin elde ettikleri galibiyet bir kaç saat dahi devam edememiş, yağma hırsı onların, birdenbire galibiyetten mağlûbiyete sürüklenmelerine yol açmıştı.

Venedik şehrinin yakınlarına kadar uzanan Türk akını

Hammer'e göre 1477 senesinin ekim ayında, Türk akıncıları İzonzo nehri bölgesinde göründü. Venediklilere şehirlerinin yanı başında büyük bir ders vermek isteyen Fatih Mehmet, Turahan Bey oğlu Ömer Bey idaresindeki akıncıları buraya göndermişti. Ekimin ilk günlerinde Kerç köprüsünü tutan Türk akıncılarının bir kısmı köprüden, bir kısmı da yüzerek İzonzo'yu geçti. Venedik generali Novello ile yapılan muharebede Novello, oğlu ile birlikte muharebe meydanının ölüleri arasına karıştı. Novello'nun ölümü Venedik kuvvetlerinin bütününün bozulmasına sebep oldu. Ve onun kaybı Venedikte derin teessür yarattı. Venedik kuvvetlerinin dağılması üzerine İzonzo ile Tağliemento nehirleri arasındaki arazi vuruldu. Tagliemento'yu da aşan Türk akıncıları Piave nehrine kadar uzandı. Bir kısım köyler ateşe verildi. Yanan köylerin bazıları Venedikten görünmekte idi. Venedikte müthiş bir heyecan başgöstermişti. Alelacele yeni kuvvetler toplandı. Bunlar derlenip toparlanıp ta harekete geçtikleri sırada Türk akıncıları geri dönmek üzere yola koyulmuşbulunuyorlardı.

Kemal Paşa zâde hariç diğer Osmanlı kaynaklarında gösterilmiyen bu akının tarihi ile idare eden şahıs meselesinde Hammer ile Kemal Paşa zâde arasında fark vardır. Hammer akının 1477 senesinde olduğunu, Kemal Paşa zâde ise Fatih Mehmed'in İşkodra muhasarası sırasında yâni 1478 baharında vukubulduğunu kaydeder. Akını idare kumandanını da İskender Paşa diye gösterir.

Venediklilerin sulhe yanaşması

1478 senesi Venedikliler zararına işledi. Venedik bu sene zarfında müttefiklerini kaybederek Osmanlılar karşısında yalnız kaldı. Ağriboz'un zaptından sonra Venediklilerle birleşmiş olan Napoli Kırallığı 1478 de Türklerle sulh yaptı. Napoli Kıralı Ferdinand kendisi sulh yapınca damadı olan Macar Kıralını da Türklerle uyuşmaya ikna etti. Zaten senelerden beri devam eden akınlardan bizar olan Macarlar, Sırbistan hududunda elde ettikleri bir kaç kaleyi iade suretiyle Türklerle anlaştılar. Arnavutluk prensi İskender Kastriota ölünce, Arnavutluk Türkleri uğraştıran bir kuvvet olmaktan çıktıktan başka. Venedikliler de buradaki desteklerinden mahrum kalmışlardı. Venediklilerin doğudaki müttefiklerinden Karaman oğlu devleti yıkılmış, Akkoyunlular da bellerini doğrultamıyacak derecede ezilmişti. Venedikliler böylece müttefiklerinden olurken Osmanlılar bil'akis daha kuvvetli vaziyete yükselmişlerdi. Doğudaki hasımlarını iyice ezen Fatih Mehmet ise, Arnavutluk meselesini kökünden halletmiye hazırlanıyordu. Arnavutluk işinin tasfiyesini müteakip daha fazla kuvvetle Venedik üzerine yüklenilmesi mümkün olacaktı. Binaenaleyh bu vaziyet karşısında Venedikliler için seçilecek en doğru yol Türklerle anlaşmaktı.

1463 ten beri devam eden harpte yorgun düşen, üstelik müttefiklerini de kaybederek yalnız kalan Venedikliler işte bu hava ile sulhu temin için çalışmalara başladılar. Ve Tomasso Malipiero'nun başkanlığında bir elçilik heyetini Osmanlı başkentine yolladılar. Venedik hükûmeti İstanbul'a yolladığı elçisine: «Limni adasiyle Arnavutluktaki Kroya şehrini ve Mora'nın güneyinde Venediklilere ait Maina taraflarını ve harbin başından beri Türklerden aldıkları yerleri iade selâhiyeti» tanımış, ayni zamanda «şap madeni bedeli olarak 250 bin dukayı ödemek selâhiyeti» vermişti.

1478 yılı ocak ayında İstanbul'a gelen elçi ile müzakereler başlayınca Türk hükûmeti bunlara ilâveten senede on bin duka vergi ödenmesini şart koştu. Fakat Venedik elçisi Tomasso Malipiero (Tomas Malipiyeri) bu şartı kabul etmenin kendi selâhiyeti dışında bulunduğunu bildirerek geriye döndü. Hükûmeti ile görüşen Venedik elcisi İstanbul'a tekrar geldiği zaman, Osmanlıların istediği yıllık vergiyi kabul selâhiyetini de haizdi. Lâkin Venedik elçisi bu defa padişahı İstanbul'da bulamadı. Fatih Sultan Mehmet, o sırada Arnavutluk seferine çıkmış bulunuyordu. Venedik elçisi arkasından giderek Sofya'da Fatih'e yetişti. Osmanlı hükûmeti, Arnavutluktaki Kroya kalesinin düşmek üzere bulunduğunu, binaenaleyh Kroya'nın Türk topraklarından sayılması icabettiğini; sulhün ancak İşkodra'nın teslimi suretiyle mümkün olacağını bildirdi. Venedik elçisi bunlar üzerinde karar vermeye selâhiyeti bulunmadığını belirterek ikinci defa geriye Venedik'e döndü.

Arnavutluk hadiselerinin incelendiği bölümde de zikredildiği veçhile, Fatih Mehmet 1478 haziranında Kroya önüne geldiği sırada şehrin Venedikli müdafileri bitkin haldeydi. Bu sebeple padişaha teslim oldular. Kroya düşünce Fatih Sultan Mehmet İşkodra üzerine yürüdü. Padişahın İşkodra'ya varmasından daha önce Rumeli Beylerbeyi Davut Paşa İşkodranın muhasarasına memur edilmişti. Fatih'in de gelmesiyle muhasaraya şiddet verildi. Fakat kale düşürülemediğinden Evrenos zâde Ahmet Beyin muhasaraya devamını emreden padişah, 7 eylül 1478 de İşkodra'dan ayrılarak İstanbul'a döndü. Padişahın oradan ayrılışından altı ay sonra, Kroya gibi daha ziyade Venedikliler tarafından müdafaa edilen bu şehir de nihayet düştü. Kroya düştüğü zaman Fatih Mehmet Mihal oğlu Ali Bey ile kardeşi İskender Beyi ve Malkoç oğlu Bâli Beyi Venedik'e akına memur etmişti. Bunlar Venedik yakınlarında tahribat yaparken Turahan oğlu Ömer Bey de Mora'da yeni başarılar kazanıyor ve üç bin kişilik kuvvetiyle onbin kişilik Venedik askerini mağlûp ederek denize doğru kovalıyordu.

İşte Mora'daki bu muvaffakiyet ile akıncıların harekâtının arkasından İşkodra da düşünce Venedikliler her ne pahasına olursa olsun barış yapmaktan başka çare göremediler. Böylece İs-

tanbul'a göndermiş oldukları murahasları Giovanni Dario'ya Türklerin bütün tekliflerini kabul etmek selâhiyetini vererek 25 ocak 1479 da yapılan anlaşma ile barışı temin ettiler.

V. Mirmiroğlu'nun «Fatih Sultan Mehmet II. devrine ait tarihî vesikalar» isimli eserinde etraflıca dercedildiği veçhile, on altı yıllık Osmanlı - Venedik harbine nihayet veren bu mühim muahede şu şartları ihtiva etmekteydi:

1 — Boğazın içinde, dışında, karada ve denizde, Ayamarka sancağını çeken ve bundan sonra çekecek olan kaleler, eyaletler, adalar ve memleketlerle Osmanlılar dostça geçinecek, bunların himayeleri ve nezaretleri altında bulunan ve bundan sonra ellerine geçecek olan memleketlere ve mallara hiç bir suretle tecavüz etmiyeceklerdir. Venedik hükûmeti de Osmanlılara karşı aynı suretle hareket etmeye mecburdur.

2 — Venedik hükûmetine ait olan yerler ve mallar Osmanlılara mensup birisi tarafından alındığı veya aksine olarak Venedikliler böyle bir harekette bulunduğu taktirde ik taraf alınan yerleri ve malları iade edeceklerdir.

3 — Venedikliler, Venedik tüccarları ve gemileri Osmanlı yurdunda ve denizlerinde serbestçe ve emniyet altında ticaret yapabilecekleri gibi Osmanlılar da Venedik topraklarında ve denizlerinde ayni haktan faydalanacaklardır.

4 — Naksos dukasına, dukaya mensup olanlara ve bunlara ait gemilere Osmanlılar düşmanlık göstermiyeceklerdir; aynı zamanda bunlar, eskiden olduğu gibi Venedik vatandaşı telâkki olunacak ve Osmanlı topraklarında hiç bir vergiye tâbi tutulmıyacaklardır.

5 — Osmanlı harp ve ticaret gemileriyle Venedik harp ve ticaret gemileri birbirleriyle karşılaştıkları yerlerde birbirlerine karşı arkadaşça hareket edeceklerdir. Ancak korsan gemileri bundan müstesnadır. Her iki taraf bunları nerede yakalarlarsa yakalasınlar tedip edeceklerdir.

6 — Osmanlı toprakları içinde suç işleyen veya borç yapan bir Venedikli için diğer Venedikliler mesul tutulmıyacaklardır. Venedik hükûmeti de Osmanlılara karşı bu suretle hareket edecektir.

7 — Venediklilerin elinde bulunan esirlerden birisi Osmanlılara iltica eder ve müslüman olursa, bu esir için Venedikli sahibine on akçe verilecek, iade edilmiyecektir. Fakat esir hıristiyanlıkta kalmayı arzu ederse o taktirde sahibine iade olunacaktır.

8 — Türk veya Venedik sahillerine düşen ve parçalanan Venedik veya Türk gemilerinin bütün mürettebatı serbest olduğu gibi malları da sahiplerine iade olunacaktır.

9 — Türkiyede ölen ve varisi bulunmayan herhangi bir Venediklinin malları Venedik Balyosuna, Balyos bulunmadığı yerlerde de, Venedik hükûmeti bu hususta bir emir verinceye kadar diğer Venediklilere teslim edilecektir.

10 — Venedikliler âdetleri olduğu üzere bundan sonra ailesiyle birlikte İstanbulda bir Balyos bulundurmak hakkına maliktirler. Balyos kendi âdetlerine göre Türkiyede bulunan Venediklilerin işlerini idare ettiği gibi yargılanmalarını da yapabilecek ve bu işlerde kendisine subaşı yardım edecektir. Balyos ticarî işler karşılığı olarak Osmanlı hükûmetine her yıl on bin Venedik altını vermeye mecburdur.

11 — Venedik hükûmeti, harpten önceki devrelerden bugüne kadar gerek Venedik hükûmetine ve gerek şahıslara ait olan borçlar için Osmanlılara iki yılda yüz bin Venedik altını verecektir. Ancak bundan sonra Osmanlılar da eski borçlara ait hiçbir suretle bir talepte bulunmıyacaklardır.

12 — İşkodra kalesi Osmanlılara terkolunacaktır. Fakat İsteyenler bütün mallarını ve eşyalarını alarak şehirden ayrılabileceklerdir; aynı zamanda Venedikliler şehirdeki bütün harp gereçlerini serbestçe götürebileceklerdir.

13 — Limni adası Osmanlılara bırakılacaktır. Buradan da isteyenler serbestçe istedikleri yerlere bütün mallarını ve eşyalarını almak suretiyle gidebileceklerdir. Kalmak isteyenler olursa bunların bugüne kadar işlemiş oldukları suçları affolunacaktır.

14 — Son harp esnasında Venediklilerin Osmanlılardan aldıkları Mora'daki kalelerin hepsi Osmanlılara iade olunacaktır. Bu kalelerin ahalisi, malları ve eşyalariyle birlikte gitmekte serbesttirler. Kalanlar olursa daha önce işlemiş oldukları suçlardan dolayı mesul tutulmıyacaklardır. Osmanlılar da karşılıklı olarak Venediklilerden aldıkları yerleri iade edeceklerdir.

Bu muahedeyi Venedik hükûmeti namına imzalayan Giovanni Dario yeni bir balyos gelinceye kadar Venediklilerin İstanbul elçiliği vazifesini yaptı. Muahede Venedik doçu tarafından 25 nisan 1479 da «Sen Mark» yortusu günü ilân edildi. Fatih Mehmet, Venediklilerle 16 senelik harbin neticelerini tasfiye eden bu muahededen, Osmanlılara vergi vermekte olan Yunan orduları prensi Leonardo'yu ayrı tuttu. Padişahın, Leonardoyu anlaşmaya dahil etmemesi, onun hakkında iyi niyet beslemediğine işaretti. Nitekim aradan fazla zaman geçmeden bunun neticeleri görülecektir.

BOĞDAN MESELESİ VE FATİH'İN BOĞDAN SEFERİ

Romanya'nın Moldavya eyaletine Türklerin verdiği bir isim olan Boğdan'da, yerli ilk müstakil prenslik on dördüncü asrın ortalarında kurulmuştur. Prensliği kuran, Transilvanya'lı voyvoda Boğdan'dır. Türkler de Moldavya'ya «Boğdan» ismini işte bu ilk prensin adından dolayı vermişlerdir. Eski Osmanlı metinlerinde burası yalnızca «Boğdan» şeklinde değil «Kara Boğdan» diye zikredilir. Buradaki «Kara» sıfatı «boyun eğmiş, inkıyad etmiş» mânasındadır.

Osmanlılarla Boğdan'lılar arasındaki ilk münasebetler on beşinci asırda başladı. Çelebi Mehmet zamanında 1420 yılında Eflâk voyvodası Mihail mağlûp edilerek öldürüldükten ve Dobruca ile aşağı Tuna kaleleri Türk hakimiyeti altına alındıktan sonra, Türk kuvvetleri ilk defa Moldavya yani Boğdan tarafına akın etti. Bu akında Boğdan'ın Dniester mansabındaki limanı Akkerman kuşatıldı, fakat zaptolunamadı. Bundan başka bir de İkinci Murat zamanında 1431 de Boğdan'a Türk kuvvetleri girdiyse de bir muvaffakiyet temin edilemedi. Maamafih Eflâkta Türk nüfuzu üstün bir mevkie geçtikçe ve Eflâk Türklere boyun eğdikçe, günün birinde Boğdan'ın boyun eğmesine sıra geleceğinde şüphe yoktu. Nitekim Boğdan voyvodası Petru Aron 1455 eylülünde Türk hâkimiyetini tanımayı ve yılda iki bin altın zloti vergi vermeyi kabul etti.

Fatih zamanındaki Boğdan voyvodalarından Stephan Çel Mare (1457-1504), ilk senelerinde Osmanlılara ödenmesi gereken vergiyi muntazaman ödedi. Fakat Osmanlı devletinin çeşitli düşmanlarla çarpışmakta olduğu sıkışık günlerinde vergisini ödememeye ve bağımsızlığını elde etmeye kalkıştı. Macarlarla birlik olmayı ve onlarla beraber Osmanlılara hücum etmeyi tasarladı. Fakat Osmanlıların kazanmakta devam ettikleri muvaffakiyetler de kendisinde tereddüt yaratmaktan halî kalmadı. Bununla beraber azimkâr ve cesur bir şahsiyete sahip olması dolayısiyle, istiklâlini temin fikrinden dönmedi. Vergisini ödememeye başladı. Kendisine, vergisini bizzat getirerek ödemesi için gönderilen habere de aldırmadı. Onun bu hali elbette gözden kaçmıyor ve cezalandırılması için müsait zamanın gelmesi hesaplanıyordu. Kırım sahillerindeki Ceneviz sömürgelerinden olan Kefe zaptedildiği zaman esir edilen Cenevizlilerden bin beş yüz kişi gemilerle İstanbula nakledilirken bunlardan yüz elli kiş bindikleri gemiyi zaptedip kaçarak Boğdan'a çıkmıştı. Boğdan voyvodası Cenevizlileri istendikleri halde iade etmeyince Osmanlı hükûmetinin dikkat nazarı Boğdan üzerinde daha fazla toplandı.

Boğdan voyvodası Stephan Cel Mare gittikçe daha fazla pervasız davranmıya başladı. Hatta Eflâk voyvodası üzerine yürüyerek onu memleketinden kaçırdı. Bu hadise artık Osmanlıların tahammülünü iyice tüketmiş bulunuyordu. Vergisini ödemiyen Boğdan voyvodasının bu haliyle de iktifa etmiyerek bir de Osmanlı himayesindeki Eflâk'a tecavüzü hiç te affedilecek sey değildi. Onun için kendisinden izahat isten-

di, ayrıca da tazminat talep olundu.

Boğdan'a asker sevki

Osmanlı hükümeti Boğdan'dan tazminat ve izahat talep edince, işe Lehistan müdahale etmek istedi. Boğdan beyini himaye eden Lehistan kıralı, tazminat meselesini ve miktarını birlikte kararlaştırmak üzere Türk ve Leh murahhaslarından mürekkep bir heyetin teşkilini ileri sürdü. Fakat Osmanlı hükûmeti kendisine vergi veren Boğdan voyvodalığının işlerine Lehistan'ın müdahalesini reddetti.

Eski Fatih camiinin onaltıncı yüzyılda Melchior Lorlei tarafından yapılmış resmi

Bunun üzerine Boğdan'a kuvvet sevkine karar verildi. Daha önce İşkodra muhasarasına memur edilmiş olup, 1474 ağustosunda bu muhasarayı çözmeye mecbur kalmış bulunan Hadım Süleyman Paşa Boğdan'a yollandı. Hadım Süleyman Paşanın emrinde 30 bin kişiye yakın kuvvet vardı. Fakat bunlar İşkodra muhasarasından dönen yorgun ve noksan teçhizatlı askerlerdi. Üstelik buna ilâveten uzun bir yol katetmeye de mecbur bulunuyorlardı.

Süleyman Paşa Boğdan topraklarına girdiği zaman, Boğdan'lılar bir müddet Türklerin karşısına çıkmadılar. Mevsim kış olduğundan Osmanlı kuvvetleri yürüyüş bakımından da sıkıntı çekmekteydi. Nihayet iki tarafın kuvvetleri etrafı dağlarla çevrili sarp bir dere içinde karşılaştılar. Rakovitza denilen bu yerde 1475 ocak ayı içinde yapılan savaşta Türk askeri mühim bir mağlûbiyete uğradı. Askerlerin bir çoğu bataklıkta boğuldu. Bu çarpışma sırasında, Süleyman Paşaya yardım etmek üzere Osmanlı kuvvetlerine iltihak etmiş olan Eflâk askerlerinin çoğu harbe iştirak etmiyerek seyirci kalmışlardı. Eflâklılara verilen vazifenin ifa edilmemesi de mağlûbiyetin âmillerindendi. Süleyman Paşanın bile hayatını güçlükle kurtardığı bu muharebede kazandığı zafer dolayısiyle papa, Stephan Cel Mare'ye «Ahtleta. Cristi = İsa'nın pehlivanı» ünvanını

Fatih camiinin bugünkü vaziyeti

Fatih camiinin avludan görünüşü

verdi.

Fatih'in Boğdan seferi

Hadım Süleyman Paşayı mağlûp eden Stephan Çel Mare Tuna üzerindeki bazı kaleleri de aldı. Fakat bunları yalnız başına elde tutamıyacağı gibi, Türklerin daha büyük kuvvetlerle mukabelesi üzerine kendisini tek başına müdafaa edemiyeceğini bildiğinden Lehistandan yardım istedi. Boğdan'ı himayeye çalışan Lehistan ise, Osmanlı hükûmetiyle Boğdan'ın arasını bulmak üzere yeni bir elçilik heyeti gönderdi.

Boğdan'la Lehistan arasında görüşmeler cereyan ederken Fatih Sultan Mehmet, Boğdan seferine karar vermiş ve ordunun başında harekete geçmiş bulunuyordu. Padişahın Boğdan'a sefer kararından daha önce Kırım seferi nihayete ermiş, Karadenizin bir Türk gölü olması yolunda ileri adımlar atılmıştı. Şimdi Boğdan da zaptedilecek olursa Karadenizin kuzey batı kıyılarında bir kısım arazinin daha Osmanlı hakimiyetine sokulmasıyla, bu yolda yeni terakkiler kaydedilmiş olacaktı. Fatih Mehmet, Boğdan'a hareket etmeden evvel Kırım'ın ileri gelen ailelerinden Eminek Beye de bir mektup göndererek savaşa katılmasını istemişti. Boğdan'ın yanıbaşındaki Kırım'dan tatar süvarilerinin gelmesi buranın kolaylıkla ve sür'atle Osmanlı topraklarına katılmasını sağlayabilirdi. Lâkin Eminek Bey Fatih'e yazdığı cevapta; akraba ve kabileleri ile birlikte savaşa katılacağını bildirdi. Lâkin Kırımda cereyan eden bazı hâdiseler, Eminek Beyin Boğdan seferinde Fatih'in yanında yer almasına imkân ve fırsat bırakmadı.

Kara ve deniz birliklerinden mürekkep Osmanlı ordusu 16 mart 1476 da harekete geçti. Ordu Varna civarına geldiği sırada, Leh kırallığının gönderdiği elçilik heyeti padişahla görüştü. Fatih Mehmet, işin sükûnetle halledilebilmesi için şu üç şartın yerine getirilmesini istedi: a) Verginin ödenmesi, b) Cenevizli esirlerin iadesi, c) Kilya'nın teslimi.

Boğdan beyi bunları kabul etmediğinden ordu ileri hareketine devam etti. Osmanlı ordusunda, Boğdan beyinin memleketinden kaçırdığı Eflâk beyi de 12 bin kişilik Eflâk askeriyle hazır bulunuyordu. Fatih'in başında bulunduğu Osmanlı ordusu, Tuna'ya geldiği zaman, erzak ve silâh taşıyan Türk gemileri tarafından karşıya geçirildi. Ve böylece Boğdan topraklarına dahil olundu

Padişah, Stephan Çel Mare'yi kırk gün kadar aradığı halde bir türlü Fatih'in karşısına çıkmadı. Boğdan voyvodası, Osmanlı askeri yetişmeden önce eşya ve zahireyi topluyor, hayvanları sarp dağlara çıkarıyor, götüremediklerini yakıyor ve etrafı da tahrip ettikten sonra bucak bucak kaçıp çekiliyordu. Osmanlı ordusuna şayet Tuna vasıtasiyle erzak gelmemiş olsaydı, voyvodanın bu tahribatı karşısında ordunun hayli sıkıntıya düşmesi ve belki de aç kalması mümkündü.

Osmanlı ordusu, köşe bucak kaçan Boğdan voyvodası ile nihayet Rasboieni denilen yerde karşılaştı. Bir vadiden

ibaret olan bu mevki Osmanlı tarihlerinin ağaçdenizi diye tarif ettikleri büyük bir ormanın içerisindeydi. Stefan, emrinde bulundurduğu 20 bin kişiyle tutmakta olduğu bu mevkide gerisini ormanlık bir tepeye dayamıştı. Ön ve yanlarını peçine denilen siper veya hendekler kazarak tahkim etmiş, ağaç ve arabalardan manialar meydana getirmiş, bunların önüne atları dizmiş ve en öne de topları yerleştirmişti.

27 temmuz cuma günü muharebe şiddetli bir şekilde başladı. Padişahtan aldıkları emir üzerine Anadolu ve Rumeli beylerbeyleri hemen hücuma geçti. Tımarlı sipahilerin büyük gayret göstermelerine rağmen Boğdanlılar yerlerinden kıpırdatılamadı. Boğdanlılar tahkim edilmiş mevzilerinde çok ivi harp ediyor ve bilhassa topçusu müessir ateşleriyle mühim işler görüyordu. Bu vaziyet karşısında Fatih Mehmet yeniçerileri hücuma kaldırdı. Lâkin karşı tarafın müessir top ateşi karşısında yeniçeriler ilerlemek imkânını bulamıyarak ürkek bir hal alıp yerlere kapandılar. Yeniçerilerin böyle bir hal aldıkları şimdiye kadar görülmemişti, onun için padişahın canı çok sıkıldı ve yeniçeri ağasını yanına çağırarak azarladı ve bizzat at sürerek kendisi hücuma kalktı. Tac-ül-tevarih sahibi Hoca Saadeddin bu hadiseyi şöyle anlatmaktadır: «Yeniçeri dilâverleri sinelerini top ve tüfenge siper etmek mutâdları iken bu sadmeye dayanamayıp top vehminden yüzü üstü düşüp yattılar... Ol tarihte yeniçeri ağası Trabzonlu Mehmet Ağa idi.. Sultan-ı Gazi, yeniçeri dilâverlerinden mutadlarına muhalif vazı' sudurun müşahede · edicek ağalarına hitap edip «şu oğlanlar ne acip iş eylediler, dilâverlik kemerin kuşanan böyle mi ider» deyu itab ettiler ve siperlerin mubarek ellerine alıp ileru at deptiler, kapı halkı dahi bir uğurdan hücum edip rikâb-ı hümayunlarından cüda olmadılar.»

Padişahın at sürmesini müteakip gayrete gelen yeniçerileri tımarlı sipahilerin şiddetli hücumu da destekledi. Böylece akşama kadar çok şiddetle vuruşuldu. Türklerin müthiş hücumları karşısında Boğdan'lılar da çok iyi muharebe etmekteydi. Padişah mütemadiyen etrafa atını koşturuyor ve her tarafta muharebenin şiddetini temine gayret ediyordu. Nihayet akşama doğru Boğdan'lılar bozuldu. Bir çokları muharebe sahasında can verdi. Kaçanların arkalarından takip müfrezeleri gönderildi. Fakat Voyvoda Stefanı bulup yakalamak mümkün olmadı. O gün ortalık iyice karardığı zaman Türk ordusunun zaferi tam mânasiyle kesinleşmişti. Fatih Mehmet muharebenin ferdası gününü, yani 28 temmuzu muharebe meydanında konaklıyarak geçirdi.

Fatih'in 1638 de Londra'da basılmış bir resmi

O gün Boğdan'ın muhtelif yerlerine akıncılar gönderildi. Türk kuvvetleri Boğdan'ın merkezi Suçiova'yı yakıp yağmaladı ise de kalesini zaptedemedi. Fatih Mehmet bu zaferi müteakip Boğdan'ın Tuna ve Karadeniz kıyılarındaki kalelerini zaptetmek istiyor ve bunun için de Boğdan'daki ikametini uzatmava bakıyordu. Fakat yeniçeriler arasında veba hastalığı çıkması ve Semendre mıntıkasında Türk askeri kalmadığını öğrenen Macarların o tarafa hücuma geçmek üzere bulunduklarının duyulması üzerine Fatih, Boğdan'ın Karadeniz kalelerinin fethi plânını değiştirerek geriye döndü. Boğdan'dan ayrılmadan önce muharebedeki hizmetinden dolayı harp ganaiminden Eflâk voyvodasına da hisse verdi. Muharebede mağlûp olan ve akıncılar tarafından memleketin bazı yerleri tahrip edilen

Boğdan voyvodası ise, daha sonra padişaha müracaat ederek, şimdiye kadar vermekte olduğu üç bin altın flori yerine altı bin vereceğini ve Osmanlıların dostuna dost, düşmanına düşman olacağını bildirdi. Bu suretle Osmanlı himayesini tanımakta olan voyvodayı Fatih affetti.

Boğdan'daki fetih plânlarında değişiklik yaparak geri dönen Fatih Mehmet, Macaristan hâdiseleri meyanında zikredildiği veçhile kışın şiddetine ve karın atların özengisine kadar çıkmasına rağmen Macarlarla çarpışmak üzere Sırbistan hududuna gitti. Osmanlıların inşa ettikleri Sabac (Böğürdelen) kalesine mukabil Macarların yaptığı üç kaleyi zaptetti.

OSMANLI - KARAMAN MÜNASEBETLERİ VE KARAMAN BEYLİĞİNİN YIKILMASI

Rumelide geniş fetihler yapan Osmanlı devletinin kuvvetli temellere istinat edebilmesi için, Anadoludaki Türk unsurunun Osmanlı bayrağı altında birleşmesi lâzımdı. Bu suretle; pek çok Türk nüfusuna kavuşacak olan Osmanlılar, hem Avrupadaki hudutlarını daha emniyetle genişletebilirler ve fethettikleri yerleri daha geniş imkânlarla temsil kudretine sahip olurlar, hem de Türk unsurunun ufak veya orta devletler halinde bölünerek birbirini yıpratmasını önleyip onları «cihanşümul bir imparatorluk»un sınırları içinde birleştirilmek suretiyle, Türklüğe dünya devletleri arasında mümtaz bir mevki kazandırmış olurlardı. Binaenaleyh, Anadolu Türk beylikleri arasından sivrilerek Avrua topraklarına atılıyan, mütemadiyen büyümekte devam eden Osmanlıların Anadoluda «Türk vahdeti»ni temine çalışmaları tabii ve tarihî bir zauretin icabıydı.

Osmanlılar büyümeye başladığı sırada, Anadolu beyliklerinin en kuvvetlisi olan ve kendilerini Selçukluların varisi mevkiinde gören Karaman Oğullarının Osmanlılara karşı hasmane tavır takınmış olmaları ve her fırsattan istifade ederek Osmanlılara darbeler indirmeye uğraşmaları gayet tabii idi. Zira Osmanlıların fazla büyümesi, günün birinde Karamanlıların ortadan kalkmasına yol açabilirdi. İşte buna meydan vermek istemeyen Karamanlılar Osmanlılarla mücadeleden geri durmuyorlardı. Ancak bu mücadele arasında anormal görünen şey; Karamanlıların, Avrupa topraklarında gaza harpleri yapan Osmanlılara karşı hıristiyanlarla birleşmesiydi. Hem de bu birleşme defalarca vuku bulmakta, Osmanlıların en müşkül anında geriden bir Karaman hâdisesi ortaya çıkmaktaydı.

Büyük Selçuklulardan beri yerleşmiş siyasî an'aneye göre, orta ve doğu Anadolu, İranda kurulan imparatorluklara tâbi sayılmakta, gaziler sultanı sayılan Osmanlı hükümdarı için yalnız Anadolu Selçukluları sınırları dışında Bizanstan gaza ile alınan topraklar meşru hakimiyet sahası olarak telâkki edilmekteydi. Karaman'dan Horasan'a ve hatta Mısır'a kadar yerleşmiş olduğu anlaşılan bu telâkki, şüphesiz Osmanlıların işine gelen bir şey değildi. Fakat Osmanlıların Anadolu'da toprak ilhakına çalışırken bu noktayı gözetmesi lâzımdı. Nitekim bu siyasî an'aneyi hiçe sayarak Anadolu'da sür'atli bir ilhak politikası takip eden, «tâbi beylikler» politikası yerine «Merkezî imparatorluk» politikasını tercih ettiği görülen Yıldırım Bayezid'i, 1402 Ankara harbinde Anadolu Beylikleri askerlerinin terketmesi, Anadoluda harekâta girişecek diğer padişahlar için gözönünde bulundurulması gereken bir ihtar teşkil etmiştir. Fatih Mehmed'e gelince; İstanbul'un fethi gibi büyük bir gazâ muvaffakiyeti temin ettikten, bir imparatorluk haline gelen Osmanlı Devletinin askerî, siyasî ve iktisadî bakımdan Anadoluyu artık iyice kendisine çektiğini teşhis ettikten sonra, Anadoluda geniş çapta faaliyete geçtiği görülmektedir.

Mevcudiyetlerini muhafaza için gayret sarfeden ve bu uğurda hıristiyan devletler ile birleşmeyi dahi meşru gören Karamanlılar, son zamanlarında Doğu Anadolu'da kurulup büyüyen Akkoyunlular devletinden Osmanlılar aleyhine istifade yolunu tuttular. Akkoyunlu devletine gelince; o da kendisine Osmanlıları en mühim rakip gördüğünden, Karamanlılarla iş birliği etmesi siyasetine uygun düşmüştür. Bunun

için Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın yalnızca Karamanlılara müzaheretle kalmayıp, Trabzon Rum İmparatorları ile İsfendiyar oğulları beylerini dahi himayeye çalıştığı görülmektedir. Akkoyunlu hükümdar Uzun Hasan'ın, bu beyleri yalnızca siyaseten himaye ile iktifa etmiyerek Osmanlı çıdutlarında hadiseler çıkarmaktan geri kalmaması ve Karamanlılara bilfiil asker göndererek yardımda bulunması Fatih'i doğudan gelen tehlike ile ciddî şekilde meşgul olmıya sevketmiştir. Anadolu tarafında Osmanlılar aleyhine çalışan bu iki devlete karşı Fatih'in takındığı tavır ve takip ettiği siyaset müşterek bir veçhe takip etmiştir. Ancak iş mücadele safhasına dökülünce önce Karaman oğullarının, ondan sonra Akkoyunluların hesabı görülmüştür.

1451 Osmanlı - Karaman anlaşmasından İbrahim Beyin ölümüne kadar Karaman

Fatih Mehmet tahta yeni geçtiği sırada ilk seferi Karaman oğullarına karşı yapmıştı. 1451 senesinde vuku bulan bu çarpışma sonunda Fatih Mehmet ancak Osmanlı vezirlerinin şefaatı neticesinde sulhe yanaşmıştı. Karaman hükümdarı İbrahim Beyin buna rağmen sözünde duracağı şüpheli idi. Zira o zamana kadar bir çok kereler Karaman oğullarının sözlerinde durmayışlarına şahit olunmuştu. Nitekim Osmanlıların şüphelenmekte haklı oldukları kısa zamanda meydana çıktı. Çünkü Karamanlılar Osmanlılar aleyhine Venediklilerle bir anlaşma imzalamış bulunuyorlardı. Evvelce Osmanlılarla iyi geçinen, fakat İstanbul'un zaptından sonra Osmanlılar aleyhine dönmiye başlıyan Venedikliler Giovanni Mocenigo adındaki elçilerini Konya'ya gönderdiler. Venedik elçisi Karamanlılarla bir ticaret muahedesi yaptı. Ayrıca bir de gizli ittifak muahedesi ile geriye döndü. Venediklilerle Karamanlılar arasında «müşterek düşmana karşı bir ittifak» yapılmış olduğunu İbrahim Beyin anlaşmıya bağlı mektubundan öğrenmekteyiz.

Karaman oğlu İbrahim Bey yalnızca Venediklilerle anlaşmakla iktifa etmedi. Osmanlılar aleyhine her fırsattan faydalanmayı gözettiği cihetle; icabında ittifak, bazan da başka devletleri tahrik suretiyle zararlı olmıya çalıştı. Onun bu neviden tahrik hareketine İsfendiyar Beyliğinin zaptı sırasında da rastlanmaktadır. İsfendiyar arazisi zaptedilip de İsfendiyar oğlu İsmail Beye Yenişehir ve İnegöl tarafları dirlik olarak verildiği ve bunu takiben Fatih Trabzon üzerine hareket ettiği sırada, derhal Karaman oğlu İbrahim Bey İsfendiyar oğlunu tahrike koyulmuştu. İbrahim Bey, İsmail Beyi fırsattan faydalanarak Kastamonu'ya dönmesi hususunda teşvik ederken, Neşrîye göre şöyle diyordu: «Hey Tanrıkulu! Yenişehir'e varmadan yine Kastamonu vilâyetine var. Osmanlının şimdi gayet fırsatudur. Ben sana muavin olayım. Sen dahi Kastamonu vilâyetinden halk çıkar Oğlun Hasan Beye dahi âdem gönderelim. Ol dahi andan hareket itsün. Osmanlıları oradan götürelim. Yine sen vilâyetinde mukarrer ol otur». İsmail Bey, Karaman oğlunun bu tahriki karşısında maceraya atılmadı. Dinî duyguları saltanat arzusuna galebe çaldı. Zaten böyle bir şeye teşebbüs etse dahi neticenin müsbet olacağını tahmin etmiyordu. Onun için İbrahim Beye şu cevabı verdi: «Bu söz müslümanlığa lâyık söz değildir. Buna münafıklık derler. Şimdi bir gazi padişah gazaya gidiyor. Biz, anı yolundan alıkomaklık İslâma sığan iş değildir. Hassaten kim bunun gibi ef'ali sen nice kerre itdün, ne başardun, şimdi yine ne başarasun». İbrahim Bey, İsmail Beyden bir şey çıkaramayınca, bu defa, Kastamonu beyliğine tayininden bir sene sonra Mora sancak beyliğine gönderilmek istenince Mora'ya gitmiyerek İbrahim Beyin yanına kaçan Kızıl Ahmet Beye fazla iltifat ederek kendi yanında kalması hususunda çok ısrar etti. Fakat Kızıl Ahmet Bey onun yanında kalmıyarak Uzun Hasan'a sığındı.

İbrahim Beyin ölümü

Osmanlılara karşı hasmane hareketlerden hiçbir zaman vazgeçmiyen İbrahim Bey otuz dokuz sene hükümdarlıktan sonra 1463 yılında öldü. Ölümünden kısa bir müddet önce büyük oğlu İshak Beyi veliaht tayin etmiş ve merkezi Silifke olan İçel valiliğine getirmişti. İshak Beyin veliaht seçilmesini iste-

miyen kardeşleri faaliyete geçtiler. Babalarının hastalığından da istifade ederek saltanat dâvasına kalktılar. Pir Ahmet Konya'nın ileri gelenleriyle anlaşarak hükümdarlığını ilân etti. Bu sırada İbrahim Bey öldü. İbrahim Beyin o sırada yedi oğlu vardı. Bunların en büyüğü İshak Bey bir cariyeden doğmaydı. Diğer kardeşler sırasiyle Pir Ahmet, Kasım, Ali (Alaüddin), Süleyman, Karaman, Nure Sofi Çelebi Mehmedin kızından dünyaya gelmişlerdi. Fatihin halasından doğan bu altı kardeşten en büyüğü olan Pir Ahmet hükümdarlığını ilân edince, İshak Bey hariç diğerleri kendisine itaat ettiler. Bu vaziyet karşısında İshak Bey İçel'e çekilerek Uzun Hasan'a başvurdu. Ve kardeşlerini Karaman ülkesinden çıkarırsa her birisi için biner flori ödiyeceğini bildirdi. Uzun Hasan, İshak Beyin isteği gereğince faaliyete geçerek Sivas civarından Karaman topraklarına girdi. Akkoyunlu kuvvetlerine mukavemet edemiyeceğini kestiren Pir Ahmet ise, Karaman topraklarını terkederek Fatih Mehmed'e sığındı. Bazı yerleri Osmanlılara terkedeceği vaadiyle padişahtan yardım istedi.

Karaman hâdiselerini dikkatle takip eden Fatih Mehmet, bu biçimdeki meselelerle Karaman devletinin zayıf düşmesini istemekle beraber, ondan daha kuvvetli bir hasım olan Akkoyunluların nüfuzunun Karamanda verleşmesine de taraftar değildi. Onun için kendisine sığınan Pir Ahmet'i vasıta kılmak suretiyle Karamanda Osmanlı nüfuzunu üstün tutmak daha ziyade işine gelmekteydi. Bu sebeple Pir Ahmed'e yardım edilmesini uygun buldu. Zaten İshak Beye yardım niyetiyle Karaman toprağına giren Akkoyunlular bir çok soygunlar yaptığından Karaman halkı da İshak Beyden memnun değildi. İshak Beye gelince; Osmanlı padişahının Pir Ahmede yardıma taraftar olduğunu öğrenmiş bulunduğundan bunu önlemek üzere faaliyete geçerek Sarı Yakup oğlu Ahmet'i elçi olarak Fatih'e gönderdi. İshak Beyin elçisi, Pir Ahmet yardım alarak İshak Bey üzerine sevkedilmediği takdirde Akşehir ile Beyşehir havalisinn Osmanlılara terkedileceğini bildirdi. Fatih Mehmet buna karşı «Oraları zaten bizim Hamid oğlundan satın aldığımız yerlerdir; bu teklif ölüyü azad etmektir. Çarşamba suyunu hudut kabul ederse anlaşırız» cevabını yolladı. İshak Bey, Fatih'in teklifini Akkoyunlulara güvenerek reddedince, Pir Ahmet Karaman'a gönderildi. Antalya Sancakbeyi Köse Hamza Bey ile Karahisar Beyi ona yardıma memur edilmişlerdi. Pir Ahmet bu yardımcılarla birlikte Karaman arazisine dahil oldu. Ermenak (veya Dağpazarı)nda yapılan muharebede İshak Bey mağlûp olarak Silifke'ye çekildi. Ailesiyle oğlunu orada bıraktıktan sonra yardım temin etmek üzere Diyarbakır'a Uzun Hasan'ın yanına gitti. Böylece Silifke hariç olmak üzere Karaman topraklarının diğer yerlerine sahip vaziyete geçen Pir Ahmet Akşehir, Beyşehir ve Sıklanhisar ile Ilgın taraflarını padişaha terkederek Osmanlı hâkimiyetini tanıdı.

Fatih Mehmed'in Karaman seferi

İshak Bey, Uzun Hasan'ın yanındayken öldü. Böylece Pir Ahmet ağabeysinin saltanat iddiasından kurtulmuş oldu. Karaman tahtına iyice yerleşen Pir Ahmed'in Osmanlılarla iyi geçinmesi üç dört seneden fazla sürmedi. Yavaş yavaş muhalefet etmeye, Ilgın taraflarını geri istemeye başlıyarak metbuu ile bozuştu. Pir Ahmet muhalefetini arttırdığı sırada Osmanlılarla Akkoyunlular arasında münasebetler de nezaket kesbetmekteydi. Onun için Fatih Mehmet, Osmanlıları doğu sınırlarında tehdit eden Akkoyunlulara karşı hazırlıklı bulunmayı ihmal etmiyordu. İşte Pir Ahmedin muhalefeti arttırışı böyle bir devreye rastladığından hâdiselerin cereyan tarzı hiç te kendi lehine tecelli etmedi.

Fatih Mehmet 1466 yılında harp hazırlıkları gördü. Dulkadır oğlu Şehsuvar Bey ile Karaman oğlu Pir Ahmet Beye bile haberler gönderilerek, mevcut anlaşmalar gereğince harbe katılmaları istendi. Fatih Mehmet ordunun başına geçtiği zaman kiminle harp yapılacağı belli değildi. Bu seferin Akkoyunlulara karşı yapıldığını tahmin edenler vardı. Ordu Afyonkarahisar'a vardığı sırada Pir Ahmed'e gönderilen adam geriye dönmüştü. Karaman oğlundan

haber getiren adam, Pir Ahmed'in itaat etmediğini padişaha bildirmişti. Bunun üzerine Osmanlı ordusunun Konya'ya teveccüh ettiği görüldü.

Pir Ahmet padişah kuvvetlerine karşı dayanamıyacağını anlıyarak Lârende'ye kaçtı. Fatih Mehmet, veziriâzam Mahmut Paşayı Lârende'ye gönderdi, kendisi de Konya'yı kuşatarak zaptetti. Ondan sonra da Konya civarında müstahkem Gevale kalesini ve Ereğli'yi aldı. Pir Ahmet, Lârende'yi kuşatan Mahmut Paşaya yenilerek Karataş taraflarına kaçtı. Pir Ahmet kaçınca Mahmut Paşa Karaman ailesinin çok güvendiği Turgut oğullarının takibine çıktı. Osmanlı veziriâzamının kendi üzerlerine geldiğin gören Turgut oğulları Bulgar dağı mıntıkasını bırakarak Tarsus taraflarına çekildi.

Fatih Mehmet bundan sonra Karaman halkından bir kısmını İstanbul'a nakletmesi için emir verdi. Mahmut Paşa bu işle meşgulken Rum Mehmet Paşa padişaha, Pir Ahmedin müsamaha neticesi kaçmasına fırsat verildiğini, Konya ve Lârende halkından fakirlerin İstanbul'a sürgün edilip zenginlerinin yerlerinde bırakıldığını söyliyerek veziriâzamı itham etti. Bu itham neticesi Mahmut Paşaya içerliyen Fatih Mehmet, Afyonkarahisar'a gelindiği zaman çadırını başına yıktırmak suretiyle veziriâzamlıktan azletti. Onun yerine Rum Mehmet Paşayı vezirâzam yaptı (1466). Sonra Manisa sancak beyi olan şehzade Mustafa'yı Karaman valiliğine bırakarak İstanbul'a döndü.

Pir Ahmet ve Kasım Beylerin tekrar faaliyete geçmesi

Karaman topraklarının büyük kısmının zaptı ve İstanbul'a sürgün hareketleri gibi şeyler Karaman halkında hanedanlarına karşı bağlılık duygusunu öldürememişti. Zira burada Karaman hanedanının iki yüz senelik yerleşmiş an'anesi mevcuttu. Bu yüzden Karamanda Osmanlılara karşı memnuniyetsizlik ifade eden hareketler eksik olmıyordu. Zaten bundan cesaret ve kuvvet bulan Pir Ahmet ve Kasım Beyler müştereken hareket ederek gelip Lârende'yi zaptettiler.

Bunun üzerine Rum Mehmet Paşayı Karaman'a gönderdi. Aşıkpaşazâde'nin her bahsedişinde kendisinden acı acı şikâyet ettiği Rum Mehmet Paşa Karaman'da pek insafsız davrandı. Aşık Paşazâdenin de işaret ettiği veçhile; Karaman'daki zulümleriyle, âdeta mensup olduğu Rum ırkı namına İstanbul'un acısını çıkarır gibi hareket ediyordu. Birçok adam öldüren, cami, türbe ve medreseleri soyan Rum Mehmet Paşa, bu hareketiyle Karaman halkını daha fazla Osmanlılar aleyhine çevirmiş oluyordu. Karamanlılara pek çok yardımı dokunan Varsaklar'ın üzerine yürüyen Rum Mehmet Paşa, nihayet Varsak beylerinden Uyuz Beyin pususuna düşerek mağlûp olunca, Karaman şehirlerinden soyduğu mallar da Varsak Türkmenlerinin eline geçti.

Rum Mehmet Paşanın mağlûbiyeti Pir Ahmet ve Kasım Beye yeniden cesaret kazandırdığından tekrar ortaya çıkmalarına yol açtı. Kasım Bey, topladığı beş bin kişilik kuvvetle Ankara civarına kadar uzanarak bazı köyleri yakıp soydu. Kasım Beyin Ankara civarına kadar gelmesi dolayısiyle Bolu sancak beyi Pirî Bey, Ankara sancak beyi Küçük Sinan Bey ve Ankara kadısı Emre Çelebi topladıkları kuvvetlerle Kasım Beye karşı çıktılar. Fakat Kasım Bey bunları bir pusuya düşürerek bozguna uğrattı, ölenlere Kadı Emre Çelebi de dahildi.

Veziriâzam İshak Paşanın Karaman'a gönderilmesi

Karaman harekâtından mağlûben dönmüş bulunan Rum Mehmet Paşa 874 (1469/1470) yılında azl ve katledilince, onun yerine veziriâzam yapılan İshak Paşa da Karaman'a gönderildi. pir Ahmet ve Kasım Beylerin yeniden faaliyete başlamaları dolayısiyle, İshak Paşanın Karaman'a yollanması, padişahın Ağriboz seferinden dönüş günlerine rastlamaktaydı. İshak Paşa Karaman harekâtına çıkarken Anadolu Beylerbeyi Mustafa Paşaya da veziriâzama iltihakı emredilmişti. İshak Paşa mühim kuvvetlerle Karaman toprağında görününce Karaman halkı Pir Ahmet Beye yardım etmedi. Zira Rum Mehmet Paşanın yaptığı mezalimin üzerinden fazla zaman geçmemişti. Pir Ahmed'e

yardım ettikleri taktirde, kalabalık Osmanlı askeri karşısında muvaffakiyeti imkânsız olan Pir Ahmed'e bağlılık uğruna Karaman halkının ayni şekilde sıkıntılarla karşılaşması mümkündü. Bu sebeple halktan geniş çapta yardım alamıyan Pir Ahmet İçel'e kaçtı. Orada da fazla kalamıyarak Uzun Hasan'a sığındı.

Pir Ahmet Uzun Hasan'a sığınmakla Karaman toprağında tam mânasiyle sükûnet teessüs etmedi. Zira Kasım Bey henüz mukavemetten vazgeçmemişti. Kardeşlerinden Karaman Bey, Fatih'e itaatı daha uygun bularak Osmanlılara tâbi olunca kendisine Çermen sancağı verilmiş ve böylece Karaman tahtında hak iddia edeceklerin sayısı bir tane daha azalmıştı. Fakat İshka Paşayı uğraştıracak bir kişi halâ sahnedeydi. Ve o şahıs da Kasım Beydi. Maamafih Karaman toprağının büyük kısmında Osmanlı hâkimiyeti mevcut olduğundan Kasım Beyin sözü sadece dağlık mıntıkada geçmekteydi. Zaten kendisine bağlı cüz'î kuvvetlerle İshak Paşaya ovalık mıntıkada mukavemet etmesi de imkânsızdı. Onun için Torosların Bulgar dağı mıntakasında tutunmağa çalışıyordu. İshak Paşa buna rağmen Kasım Beyin kuvvetlerinin bir kısmını öldürmeye muvaffak oldu. Kasım Bey, Bulgar dağının takip edilemiyecek kadar sarp yerlerine sığınınca İshak Paşa takipten vazgeçip geri döndü. İshak Paşanın dönmesiyle, Kasım Beyin adamlarından Adaluoğlu'nun idaresindeki kuvvetlerin Niğde civarını yağmaladığı görüldü. Tabi bunlar derhal takip edildi. Neticede Kasım Bey de Uzun Hasan'a sığınmak zorunda kaldı (Kemal Paşa zâde'ye nazaran Kasım Beyin Uzun Hasan'a sığınması Gedik Ahmet Paşa'nın Karaman harekâtı sonunda vukubulmuştur).

İshak Paşa Karaman oğullarının kökünü kazıyamadı ama Pir Ahmet ile Kasım Beylerin Uzun Hasan'a sığınmalarını ve bir kısım Karaman topraklarının daha Osmanlılara itaatını sağladı. Ayrıca Mut kalesini yapıp Niğde kalesini de tamir ettirdi. Bir de Aksaray halkının bir kısmını İstanbula sürgün etti. Aksaray'dan sürgün edilip İstanbul'a yerleştirilenler, iskân edildikleri sahaya Aksaray isminin verilmesine sebep oldular.

Gedik Ahmet Paşanın Karaman'a gönderilmesi

Karaman topraklarının tamamı henüz Osmanlı hâkimiyetini tanımadığından, elde bulunmayan yerlerin alınması için 1471 de Gedik Ahmet Paşa Karaman'a gönderildi. Gedik Ahmet Paşanın ilk hedefi Alâiye'yi zaptetmek oldu. Rum Mehmet Paşa Karaman ülkesine gönderildiği zaman Alâiye'nin alınması da kendisinden istenmişti. Fakat Rum Mehmet Paşa Alâiye beyinin kız kardeşinin kocası olduğundan hesabına uydurarak bu işi ihmal etmişti. Arap ve frenk gemilerinin buraya uğraması Osmanlılar için hiç te faydalı bir şey değildi. Anadolu'nun güney kıyılarında Osmanlı hâkimiyetinn pürüzsüz hâle gelebilmesi için Alâiyenin zaptı elzemdi. O sırada Alâiye'de Memlûklerin himayesini tanıyan Kılıç Arslan isminde bir bey vardı. Alâiye Selçuk devletinin yıkılmasından sonra Karamanlıların eline geçmiş, Karamanlılar da burasını 1427 veya 1428 yılında Memlûklere satmışlardı. İşte bu tarihten itibaren Alâiye'de Memlûklerin idaresinde küçük bir beylik teşekkül etmişti. Kılıç Arslan Bey, bu küçük beyliğin son idarecisi idi.

Gedik Ahmet Paşa Alâiye önüne gelip te şehri kuşatınca halkın müracaatı üzerine Kılıç Arslan Bey Alâiye'vi teslim etti. Onun harpsiz şehri teslimi dolayısiyle Alâiye'ye mukabil Gümülcine sancağı dirlik olarak kendisine verildi. Fakat Kılıç Arslan Bey Gümülcine'de uzun müddet kalmadı. Alâiye gibi bol gelirli bir yere mukabil kısır gelirli Gümülcine'nin tevcihinden müteessiren kaçmaya karar verdi. Bir gün fırsatını bularak Kavala'dan bir gemiye bindi ve eski hâmisi olan Memlûklerin diyarı Mısır'a kaçtı.

Gedik Ahmet Paşa Alâiye'yi aldıktan sonra Silifke üzerine yürüdü. Silifke'de o sırada Karaman oğlu İshak Beyin karısı ile oğlu vardı. İshak Bey Uzun Hasan'ın yanına kaçtığı zaman karısı ile oğlunu Silifke'de bırakmış, onun ayrılışından sonra da burası Pir Ahmed'in eline düşmediğinden, Silifke ve civarı İshak Beyin oğluna itaata devam etmiş-

ti. Gedik Ahmet Paşa Silifke üzerine yürüdüğü zaman İshak Beyin oğlu Osmanlılara itaatını arzettiğinden Gedik Ahmet Paşa Silifke'yi harpsiz teslim aldı. Böylece Karaman ailesinin tutunduğu en mühim şehirlerden birisi daha Osmanlıların eline geçmiş oldu. Gedik Ahmet Paşa daha sonra Karaman ailesinden bazı kimselerin bulunduğu Minan veya Minyan (Mokan) kalesini aldı. Burada bulunan Pir Ahmet Beyin zevcesi ile oğlunu, İbrahim Beyin sağlığında ölen oğullarından Mehmet Beyin kızını İstanbul'a yolladı.

Uzun Hasan'ın Karaman ailesine yardımı

Uzun Hasan'ın yanına kaçmış bulunan Karaman oğlu Pir Ahmet ile Kasım Bey ve İsfendiyar oğlu Kızıl Ahmet Bey, onu mütemadiyen Osmanlılar aleyhine tahrik etmekteydi. Zaten Uzun Hasan da Osmanlıların Karaman'da yerleşmesini istemiyordu. Bunun için Karaman oğullarına fiilen yardıma karar verdi. Beylerbeylerinden Bektaş oğlu Ömer Beyin idaresinde 20 bin (bazı kaynaklara göre 30 veya 40 bin) kişilik kuvvet gönderdi. Pir Ahmet ve Kasım Bey de Bektaş oğlu Ömer Beyin yanındaydı. Tarih-i Ebülfeth müellifi Dursun Beye nazaran İsfendiyar oğlu Kızıl Ahmet Bey dahi bu kuvvetlerle beraberdi. Bu kuvvetlerin tamamı Uzun Hasan'ın kardeşi Cihangir Mirza'nın oğlu Yusufça Mirza'nın komutası altında bulunuyordu.

Kemal Paşa zâde ile Dursun Beye nazaran bu kuvvetler Erzincana geldikleri sırada Osmanlıların Tokat'ta oturan Rûmiye valisi Şarapdar Hamza Beye bir adam göndererek Dulkadır oğlu Kılıç Aslan'ı babasının yerine oturtmaya gitmekte olduklarını bildirdiler. Böylece Hamza Beyi iğfal suretiyle kendisinin ve bilhassa Amasya valisi Şehzade Bayezid'in tedbir alıp mukabelede bulunmasını önlediler. Müdafaasız kalan huduttan serbestçe girip ilerliverek birdenbire Tokat'a yürüdüler. Ve baskın yaparak bu mamur şehri yağmalayıp yaktılar. Merhametsizce tatbik edilen bu yağma ve tahrip hakkında Neşrî «Timurun Sivas'a ettiğinden ol zalimler Tokata beş beter ettiler» cümlesiyle, tahribatın derecesini veciz şekilde belirtmektedir.

Tokat'ın tahrip edilmesinden sonra Bektaş oğlu Ömer Bey bir kısım kuvvetlerle Diyarbakır'a gitmek üzere geri döndü. Yusufça Mirza ise; Solakzâde tarihine göre 10 bin, Kemal Paşa zâdeye nazaran da 20 bin kişi ile Karaman'a yürüdü. Önce Kayseri'ye giren bu kuvvetler oradan Aksaray'a geçtiler, Aksaray civarında da kalmıyarak Akşehir'e kadar uzandılar.

Akkoyunlulardan alınan kuvvetlerle Pir Ahmet ve Kasım Beyin Karaman topraklarına girdiği İstanbul'da duyulunca padişah Akkoyunlular üzerine yürümeye karar verdi. Fakat sefer hazırlığının tamamlanması için bilâhara padişahın derhal hareketinden vazgeçildi. Padişah fikir değiştirince Anadolu Beylerbeyi Davut Paşayı Şehzade Mustafa'ya yardıma yolladı. Konya ve Lârende'nin zaptını müteakip Karaman valiliğine tayin edilmiş olan şehzade Mustafa elindeki kuvvetlerle hasmını altedemiyeceğini kestirince evvelâ Afyonkarahisar'a, oradan da Kütahya'ya kadar geri çekildi. Burada Davut Paşa ile buluştuktan sonra Yusufça Mirza'ya hücum etmek üzere harekete geçti. Bu arada Yusufça Mirza'nın emrindeki asker sayısı Karaman diyarından derlenen kimselerle biraz daha kabarmış bulunuyordu. Nihayet şehzade Mustafa'nın emrindeki Osmanlı kuvvetiyle, Yusufça Mirza'nın emrindeki Akkoyunlu kuvvetleri Beyşehir yakınlarında, Hoca Saadeddin ve Müneccimbaşı'ya göre Kıreli, Kemal Paşa zâde'ye göre Eflâtun pınarı mevkiinde karşılaştılar. (Feridun Bey münşeatında dercedilmiş bulunan Şehzade Mustafa'nın, babasına yolladığı arızaya göre harp 20 ağustos 1472 perşembe günü cereyan etmiştir.) Yapılan savaşta Şehzade Mustafa kuvvetleri büyük bir başarı kazandı. Akkoyunlulardan 7 bin kişi öldü, bir kısmı esir edildi. Kurtulanların nisbeti umumî yekûnun onda birini zor buluvordu. Yusufça Mirza da alınan esirlere dahildi. Karaman halkının kendilerine yardımı sayesinde Pir Ahmet, Kasım Bey ve İsfendiyar oğlu Kızıl Ahmet Bey kaçmıya muvaffak olmuşlardı. Bunlardan Pir Ahmet ile Kızıl Ahmet

Beyler yine soluğu Uzun Hasan'ın yanında aldılar. Lâkin Kasım Bey, Pir Ahmet gibi doğruca Uzun Hasan'a iltica etmiyerek İçel tarafına geçti. Kasım Bey İçel bölgesinde yeniden tutunma imkânını elde etti. Onun tutunmasına, Osmanlıların Otlukbeli muharebesini yapmak üzere Akkoyunlularla meşgul bulunması da tesir etti. Otlukbeli muharebesi münasebetiyle, doğu Akdeniz kıyılarına gelmiş bulunan Akkoyunlu ve Karaman oğullarının müttefiki Venedik, Napoli, Papalık gemilerinden mürekkep haçlı donanmasının amirali Pietro Mocenigo Kilikya sahillerine bir çıkarma hareketi yaparak Silifke ve Korko ile daha bazı kaleleri zaptederek Kasım Beye verdi. Bu sayede Kasım Bey de Silifke ve civarında tutunup yerleşti.

Pir Ahmet Beye gelince: Uzun Hasan Otlukbeli muharebesindeki acı mağlûbiyetini müteakip onun yanından ayrılarak İçel'e gelmiş ve kardeşi Kasım Beyle anlaşmıştı. Bundan sonra birlikte hareket etmiye başlamışlardı. Neticede iki kardeşin gayretiyle Ermenak ve Minan kaleleri yine Karaman oğullarının eline geçti. Pir Ahmet Bey Ermenak yakınında Yellitepe'yi kendisine karagâh yaptı.

Gedik Ahmet Paşanın yeniden Karaman'a gönderilmesi

Fatih Mehmet, Otlukbeli muharebesi kazanıldıktan sonra Karaman oğulları meselesini yeniden ele aldı. Uzun Hasan mağlûp olduğuna göre Karaman oğullarına artık müessir şekilde yardım edecek devlet de kalmamış demekti. Binaenaleyh meselenin kökten halledilmesi mümkün olmalıydı.

Bunun için üçüncü defa olarak Gedik Ahmet Paşa Karaman'a gönderildi. Bir miktar kapıkulu askeri ve Anadolu timarlı sipahisi ile harekete geçen Gedik Ahmet Paşaya yolda Karaman valisi Şehzade Mustafa da katıldı. Gedik Ahmet Paşa bu kerre işe hile ile başladı. Pir Ahmed'e bir elçi göndererek anlaşmak ister gibi göründü. Bunu ciddî zanneden ve kendisine elçi yollanmasından gurura kapılan Pir Ahmet, Gedik Ahmet Paşanın gönderdiği adama eğlenceli bir ziyafet dahi tertip etti. Onlar eğlenceye daldığı sırada Gedik Ahmet Paşa birdenbire Yellitepe'yi sardı. Fakat Pir Ahmet yakalanamadı. Yellitepe'den sonra Ermenak da alındı. Onun arkasından Minan kalesi önüne gelen Gedik Ahmet Paşa burasını da zaptetmek için esaslı tedbirler aldı. Minan kalesi çok sarp yerde kurulmuştu. Pir Ahmet Bey burasının kolay kolay zaptedilemiyeceğini düşündüğünden hazine ile ailesini Minan kalesine yerleştirmişti. Fakat Minan kalesini zapta azmeden Gedik Ahmet Paşa, insan gücünden istifade ile sarp yerlere dahi toplar taşıdı ve derhal bombardımana başladı. Kalede epeyce tahribat meydana getirildiği halde Gedik Ahmet Paşa kale kumandanı Yusuf'u kalenin teslimine iknaa gayret etti ve neticede buna da muvaffak oldu. Kalenin teslim olmasıyla Pir Ahmedin ele geçen ailesi ve kızlarına hürmet ve itibar gösterilerek Konya'ya yollandı. O arada harekâtı karşıdaki tepelerden seyretmekte olan Pir Ahmet Bey Osmanlı bayraklarının kalede dalgalandığını görünce, artık bir iş yapmanın mümkün olmadığına ve Minan kalesinin de elden gitmesinin kendisinin mahvı demek olduğuna hükmederek intihar etmek üzere kendisini kayalıklardan aşağı attı. Fakat buna rağmen ömrü nihayete ermeyen bu bedbaht adam kayalıklardan düşerken bir ağaca takılıp kaldı. Adamları kendisini takıldığı ağaçtan kurtardı. Pir Ahmet Bey mutlak bir ölümden kurtulduktan sonra Tarsus'a gitti, oradan da tekrar Uzun Hasan'ın yanına geçti. Uzun Hasan'ın, kendisine dirlik olarak tahsis ettiği Bayburd taraflarındaki arazisinde, veyahutta Hoca Saadeddin'in kaydına nazaran Tarsus'ta öldü.

Minan kalesinin düşmesi Pir Ahmedin sahneden çekilmesi üzerine Gedik Ahmet Paşa vakit geçirmeden Kasım Beyi de aynı akibete uğratmak emeliyle Silifke önüne geldi ve şehri kuşattı. Kasım Beye itaat etmeden önce bir Osmanlı garnizonu olan Silifke kalesinin topçuları da Gedik Ahmet Paşa tarafından elde edildiğinden, bunlar barut mahzenini ateşliyerek kale duvarlarında yıkıntılar meydana gelmesini sağladılar. Buralardan içeri dalan Osmanlı

askeri de şehri zaptetti (1474). Fakat o arada Kasım Bey yine kaçmıya muvaffak oldu. Fatih'in ölümüne kadar İçel mıntıkasında ötede beride dolaştı. Karaman ailesinin ortadan kaldırılmıyan bu mümessili artık Osmanlılar için mesele çıkaracak durumda değildi. Fatih'in ölümünden sonra Bayezid'le Cem arasındaki kavgada Cem tarafını tutarak İçel mıntıkasında bir müddet daha barındı. Nihayet 1483 yılında ölümüyle Karaman devletinin son kırıntısı da tarih sahnesinden silindi.

Şehzade Mustafa'nın ölümü

Gedik Ahmet Paşanın Karaman harekâtı sırasında Karamanlıların hâkim olduğu yerlerden biri olan Develi Karahisar'ın zaptına Niğde sancak beyi Koçu Bey gönderilmişti. Niğde ile Kayseri arasında bulunan Develi Karahisar'ın kumandanı Atmaca Bey, Koçu Beyin emrindeki kuvvete mukavemet ederek Şehzade Mustafa'dan başka kimseye teslim olmıyacağını bildirmişti. Halbuki o sırada şehzade Mustafa hasta idi. Buna rağmen hasta haliyle kalkıp Develi Karahisar'a gitti ve kaleyi teslim aldı. Bu hareket onun hastalığını büsbütün arttırdı. Oradan dönüşünde Niğde'ye, Niğde'den de Borpazarına geldi. Burada yıkanmak üzere girdiği hamamdan çıkarken öldü 878 (1473/1474). Cesedi kimseye haber verilmeden araba ile Konya'ya getirildi. O sırada İçel'de bulunan Gedik Ahmet Paşa tarafından Bursa'ya gönderilerek Bursa'da defnedildi.

Karaman valisi iken ölen şehzade Mustafa âlim ve divan sahibi bir şair, ayni zamanda iyi bir silâhşordu. Şehzade Mustafa ile Mahmut Paşa arasında haylice soğukluk ve geçimsizlik vardı. Bu münasebetle, Meali'nin «Hünkârnâme» isimli eserinde, Şehzade Mustafa'nın Mahmut Paşa için şu sözleri söylediği zikredilmektedir: «Ben öldükten sonra bana o kadar büyük düşmanlık göstermiş olan Mahmut Paşa, padişahın hizmetinde kalacak, fakat babam, benim intikamımı almakta gecikmiyecek». Nitekim, Solakzade ve Hoca Saadeddine göre, padişah, şehzade Mustafa'nın ölümünü müteakip Mahmut Paşayı feci şekilde cezalandırmıştır. Bu cezalandırma da şöyle olmuştur: Mahmut Paşanın tekrar sadarete geçmesini istemiyen muarızları, Mustafa'nın ölümünden istifade ederek padişahı paşa aleyhine kışkırtmışlardır. Bu arada paşanın durumunun tetkiki için konağına adam gönderilmiş ve beyaz elbise ile satranç oynadığı görüldüğünden Mustafa'nın ölümüne sevindiğine hükmedilerek Yedikuleye hapsedilmiştir. Daha sonra da idam olunmuştur.

OSMANLI - AKKOYUNLU MÜNASEBETLERİ VE OTLUKBELİ SAVAŞI

Fatih Mehmet zamanında Osmanlıların doğudaki en mühim rakibi Akkoyunlulardı. Osmanlılar gibi bir Türk devleti olan Akkoyunlular da, geniş topraklara hükmetmekte, kıymetli bir hükümdar olan Uzun Hasan'ın gayretleriyle Akkoyunlu devleti büyüyüp kuvvetlenmekteydi. Her iki devletin de hızlı bir genişleme safhasında olmaları, doğu ve orta Anadoluda her iki devletin de sağlamca yerleşme gayesini gütmeleri, Osmanlı ve Akkoyunlu devletlerini yekdiğerine karşı tabii şekilde hasım yapmıştı. Akkoyunluların ilk devirlerinden itibaren tarihlerinin gözden geçirilmesi; işte bu hasımlığın şekil ve derecesinin iyice anlaşılmasına yardım edecektir. Ayni zamanda doğu Anadolu'da mütemadî mücadelelerle dolu geçen Akkoyunlu tarihinin en uzun safhasının, kısaca tetkiki bile, bu topraklar halkının etnik durumu ile iktisadî fakirliğine tesir eden âmillerin bazılarının kolaylıkla anlaşılmasına da hizmet edecektir.

Akkoyunlu tarihinin Uzun Hasan'dan önceki devresi

Müteferrik bazı tarihî vesikalardan çıkarılan neticelere göre; Akkoyunlu devletinin çekirdeğini teşkil eden zümrenin, Türk tarihinde müteaddit nümunelerine rastlandığı veçhile bir oymak yani kabileye istinat ettiği görülür. Bu oymak, Oğuz Türklerinden «Bayındır» ulusundandı. Onun içindir ki Akkoyunlular ayni zamanda «Bayındıriye» yani «Bayındırlı» diye de anılırlar.

Akkoyunlu oymağının Anadolu'nun doğu taraflarına nasıl geldiğine dair muhtelif müellifler arasında ihtilâflar

vardır. Bazı müelliflere göre Akkoyunlular, rakipleri bulunan Karakoyunlu Türk oymağı ile birlikte, Argun Han zamanında, yani on üçüncü asrın sonlarında Maveraünnehr'den Anadolu'ya gelmişlerdir. Buna mukabil Akkoyunluların menşeini bir takım hurafelerle karıştıran müellifler de vardır. Mükrimin Halil Yınanç'ın İslâm Ansiklopedisindeki «Akkoyunlular» maddesi münasebetiyle tanıttığı Uzun Hasan namına kaleme alınmış bulunan «Kitab-ı Diyarbekiriye» isimli eserde: Akkoyunlu devletinin kurucusu Kara Yölük Osman Beyin soyunun 52 ci göbekte Oğuz Han'a dayanıldırıldığı, Osman Beyin 20 ci göbekten babası Sungur'un hazreti Peygamber ile muasır olduğu ve Türkistan'dan Kıpçak ülkesine, oradan Kafkas dağları ile Aras nehri arasındaki Erran bölgesine geldiği, Gökçe göl mıntıkasında bir müddet oturdukları, Gürcülerle harpler yaptıkları daha sonra Anadolu Selçuklu hükümdarı Birinci Alâaddin Keykubat zamanında Diyarbakır taraflarında bazı kalelere sahip oldukları, buralarda bir takım mücadelelere katıldıkları ve en nihayet Diyarbakır'a hâkim oluşlarının macerasına ait tafsilât zikredilmektedir.

Netice itibariyle: Akkoyunluların bağlı oldukları Türkmen Bayındır ulusunun ne zaman ve hangi yolla doğu Anadolu'ya geldiklerini tespit mümkün olmamakla beraber, bunların menşeleri ve ilk devirlerine ait tekikler dahi bize göstermektedir ki; on üç ve on dördüncü asırlarda doğu Anadoludaki kaynaşma ve mücadelelerde Akkoyunluların da rolü vardır. Bilhassa bunların Karakoyunlularla rakip olması doğu Anadolunun bir türlü anarşiden kurtulmamasına, akınlar, yağmalar ve tahripler yüzünden bu bölgedeki umran ve medeniyetin sönmesine âmil olduğu görülmektedir.

Akkoyunlu devletinin kurucusu Kara Yölük Osman Beyin dedesi Tur Ali Bey ve onun oğlu Kutlu Bey zamanında Akkoyunlu ulusu epeyce kuvvet kesbetmiş ve doğu Anadoludaki mücadelede ağır basmıya ve harekât sahalarını Trabzon'dan Gürcistan'a ve Malatya'dan Sivas'a kadar uzatmışlardır. Bu devrede Akkoyunlular yalnızca rakipleri olan Karakoyunlularla çarpışmakla kalmamışlar, Kadı Burhaneddin hükûmeti, Erzincanda Mutahharten'in beyliği, Mısır Memlûkleri'nin nüfuz veya hâkimiyet sahalarına da el atmaya başlamışlardır. Böylece doğu Anadolu statükosunun mütemadiyen bozulmasında rol oynamışlardır.

Bilhassa Timur istilâsının doğu Anadolu'ya uzanması üzerine Akkoyunlular yeni maceralara atılmışlar ve Timur'a müzaheret göstermeleri sayesinde, kendi lehlerine bazı kazançlar temin etmişlerdir. Akkoyunlu devletinin kurucusu Kara Yölük Osman Beyin Timurun himayesinde Timur ordusuna yol göstermesi ve bu arada Timur'a istinat ederek Osmanlılara verdiği zararlar, Yıldırım Bayezid devri hâdiseleri arasında gözden geçirilmişti. Kurnav ve cesur bir mücadeleci olan Kara Yölük Osman Bey 1402 Ankara harbinde Timur ordusunda hazır bulunmuş ve bu müthiş muharebede rol oynamıştı. Zaten kendisinden önce babası ve dedesi zamanında artık önemli bir kudret haline gelmiş bulunan Akkoyunluları bir çok mücadelelere atılarak daha fazla kuvvetlendirmişti. Onun uğraşmaları neticesinde Akkoyunlular daha fazla teşkilâtlanarak bir devlet olma yoluna girmişti. Timur ise 1403 senesinde Anadolu'dan çekilirken Sivas'ta Karayölük Osman Beye hil'at giydirerek bütün Diyarbakır kıt'asının emanet menşurunu ve memleketine gitme iznini vermişti. Timur'un bu tevcihini müteakip Diyarbakıra giden Osman Bey, ağabeylerinin idaresi altındaki diğer Akkoyunlu cemaatlerini de kendi idaresi altında toplamak suretiyle ve Diyarbakır merkez olmak üzere Akkoyunlu devletini kurmuştur (1403).

Akkoyunluların kuruluş tarihi arasında Karayölük Osman Beyin şahsiyeti de beraberce incelenecek olursa; onun tam mânasiyle bir muharebe adamı olduğu, idaresinde bulundurduğu topluluğa da muharebe etmek suretiyle geçim ve menfaat sağladığı görülür. Onun böyle bir şahsiyet iktisap etmesinde ve Akkoyunlu ulusunu da böyle bir geçim yoluna sürüklemesinde, Mogol istilâsının yakın doğuda yarattığı anarşinin rolü mecvuttur. Zira, Roma

ve İran imparatorluklarının meydana getirdiği ve müslümanlığın daha fazla tesis ve ikmal ettiği medeniyeti ve içtimaî nizamı yıkıp alt üst eden Moğol istilâsının en mühim neticelerinden birisi şehirlerin zaafa ve harabiye uğraması, şehirlerin harabiye yüz tutup refah ve emniyetini kaybettiği sırada da göçebe unsurların faaliyete geçmesidir. İç Asya, İran, İrak, Azerbaycan gibi doğu Anadolu'da da faaliyette bulunan bu göçebe unsurlar, faliyet sahalarının biraz daha fakirleşmesine, siyasî ve içtimaî istikrarsızlığın uzayıp gitmesine sebep olmuşlardır. Çünkü başlarına bir takım haydut çeteleri ve aşiret reisleri topluyan aşiret reisi beyler, hem maiyetlerini geçindirmek, hem de kendilerine emaret temin etmek için, etrafa mütemadiyen hücum ve yağma hareketlerinde bulunmuşlar, bu gayenin istihsali uğrunda birbirleriyle dahi çarpışmışlar, ahde vefa diye bir şey tanımamışlar, ahlâk ve insaniyet kaidelerine aldırış etmiyerek yalnızca macera ve çapul peşinde koşmuşlardır. Zaman zaman kuvvetli devletlerin himayelerine girmişler, harbi bir meslek edindiklerinden daha fazla menfaat temin edebilmek gayesiyle istilâ ordularına öncülük yapmak suretiyle daha fazla ganimet sağlamıya çalışmışlar, vatan ve millet menfaatı gibi düşünceler yerine muharebe gelirlerinin arkasından koşmakla iktifa etmişlerdir.

İşte Kara Yölük Osman Bey de bu tip beylerden biridir. Kendisi buna benzer kötü yollardan geçerek emirliğe ve nihayet hükümdarlığa kadar çıkmıştır. 1435 yılında ölümüne kadar da yine ömrünü harple geçirmiş, Timur istilâsının meydana getirdiği istikrarsızlıktan istifade ederek, kurmuş olduğu Akkoyunlu devleti topraklarını mütemadiyen genişletmiştir. Bu arada Urfa'yı Döger boyundan, Kemah'ı Timur'un muhafız bıraktığı Şemseddin'den, Erzincan ve havalisini Mutahharten'in torunu yar Ali'den, Çemişgezek'i Pir Hüseyin Beyden, Harput'u Dulkadır oğlundan, Erzurum'u Karakoyunlu'ların valisi Pir Ahmet Beg Duharlu'dan, Mardin'i yine Karakoyunlu'lardan almış, kürt kabileleri üzerine hücumlar yaparak kendisine itaat ettirmiş ve Çoruh havalisini de zaptederek Rum Trabzon imparatorluğu sınırlarına dayanmıştır.

Kara Yölük Osman Bey ölünce metbuu olan Timur devleti hükümdarı Şahruh, Kara Yölük'ün oğlu Ali Beye emaret menşurunu göndermiştir. Ali Beyin zamanı (1435 - 1438) karışıklık içinde geçmiş ve Ali Beyin kardeşleri bulundukları mıntıkalarda kendi başlarına buyruk hale gelmişlerdir. Ali Bey, kardeşi Mardin valisi Hamza Beyle yaptığı mücadelede mağlûp olunca önce Osmanlı padişahı ikinci Murat'a, ondan sonra da Memlûk sultanı Çakmak'a sığınarak yardım istemiş, buna nail olamayınca ömrünün diğer kısmını Suriyede geçirmek zorunda kalmıştır. Hamza Bey zamanında da (1435-1444) Akkoyunlu ailesi arasında kavgalar eksik olmamıştır. Hamza Bey ölünce, Ali Beyin oğlu Cihangir bir taraftan Karakoyunlularla çarpışmalarına devam eder, öte yandan da amcaları ve amcaadeleri ile uğraşarak Akkoyunlu memleketini tek elde toplamıya çalışırken küçük kardeşi Uzun Hasan anî bir baskınla Diyarbakır'ı zaptederek (1452 veya 1453) mücadele sahnesine atılmıştır. Uzun uğraşmalar sonunda da Akkoyunlu devletinin tek başına hâkimi kesilmiştir.

Uzun Hasan'ın Akkoyunlu devletini büyültmesi

Uzun Hasan hükümdarlığı elde ettikten sonra Akkoyunlu devletini yalnızca Anadolu tarafında değil, Irak, Azerbaycan ve İran üzerinde de büyültmiye çalıştı. Tabiî bu işe önce en yakın topraklardan başladı. 1457 yılında Hın-Keyfa' (Hasankeyf) daki son Eyyûbî hükûmetini ortadan kaldırdı. 1459 da Gürcistan'a sefer ederek altı kale zaptetti. Yine aynı sene zarfında Diyarbakır yakınındaki Egil kasabasında oturan Egil beylerinin emaretini ellerinden aldı. 1461 de Koyulhisar'ı ele geçirdi. 1462 de Gürcistan'a ikinci defa sefer yaparak birçok muvafakiyetler kazandı ve mühim bir yer olan Gerger kalesini aldı. Komşu devletler arasındaki mücadelelere de müdahale eden Uzun Hasan 1458 de Karaman ülkesine tecavüz eden Dülkadir oğlu Arslan Beyi

vardır. Bazı müelliflere göre Akkoyunlular, rakipleri bulunan Karakoyunlu Türk oymağı ile birlikte, Argun Han zamanında, yani on üçüncü asrın sonlarında Maveraünnehr'den Anadolu'ya gelmişlerdir. Buna mukabil Akkoyunluların menşeini bir takım hurafelerle karıştıran müellifler de vardır. Mükrimin Halil Yınanç'ın İslâm Ansiklopedisindeki «Akkoyunlular» maddesi münasebetiyle tanıttığı Uzun Hasan namına kaleme alınmış bulunan «Kitab-ı Diyarbekiriye» isimli eserde: Akkoyunlu devletinin kurucusu Kara Yölük Osman Beyin soyunun 52 ci göbekte Oğuz Han'a dayanıldırıldığı, Osman Beyin 20 ci göbekten babası Sungur'un hazreti Peygamber ile muasır olduğu ve Türkistan'dan Kıpçak ülkesine, oradan Kafkas dağları ile Aras nehri arasındaki Erran bölgesine geldiği, Gökçe göl mıntıkasında bir müddet oturdukları, Gürcülerle harpler yaptıkları daha sonra Anadolu Selçuklu hükümdarı Birinci Alâaddin Keykubat zamanında Diyarbakır taraflarında bazı kalelere sahip oldukları, buralarda bir takım mücadelelere katıldıkları ve en nihayet Diyarbakır'a hâkim oluşlarının macerasına ait tafsilât zikredilmektedir.

Netice itibariyle: Akkoyunluların bağlı oldukları Türkmen Bayındır ulusunun ne zaman ve hangi yolla doğu Anadolu'ya geldiklerini tespit mümkün olmamakla beraber, bunların menşeleri ve ilk devirlerine ait tekikler dahi bize göstermektedir ki; on üç ve on dördüncü asırlarda doğu Anadoludaki kaynaşma ve mücadelelerde Akkoyunluların da rolü vardır. Bilhassa bunların Karakoyunlularla rakip olması doğu Anadolunun bir türlü anarşiden kurtulmamasına, akınlar, yağmalar ve tahripler yüzünden bu bölgedeki umran ve medeniyetin sönmesine âmil olduğu görülmektedir.

Akkoyunlu devletinin kurucusu Kara Yölük Osman Beyin dedesi Tur Ali Bey ve onun oğlu Kutlu Bey zamanında Akkoyunlu ulusu epeyce kuvvet kesbetmiş ve doğu Anadoludaki mücadelede ağır basmıya ve harekât sahalarını Trabzon'dan Gürcistan'a ve Malatya'dan Sivas'a kadar uzatmışlardır. Bu devrede Akkoyunlular yalnızca rakipleri olan Karakoyunlularla çarpışmakla kalmamışlar, Kadı Burhaneddin hükûmeti, Erzincanda Mutahharten'in beyliği, Mısır Memlûkleri'nin nüfuz veya hâkimiyet sahalarına da el atmaya başlamışlardır. Böylece doğu Anadolu statükosunun mütemadiyen bozulmasında rol oynamışlardır.

Bilhassa Timur istilâsının doğu Anadolu'ya uzanması üzerine Akkoyunlular yeni maceralara atılmışlar ve Timur'a müzaheret göstermeleri sayesinde, kendi lehlerine bazı kazançlar temin etmişlerdir. Akkoyunlu devletinin kurucusu Kara Yölük Osman Beyin Timurun himayesinde Timur ordusuna yol göstermesi ve bu arada Timur'a istinat ederek Osmanlılara verdiği zararlar, Yıldırım Bayezid devri hâdiseleri arasında gözden geçirilmişti. Kurnav ve cesur bir mücadeleci olan Kara Yölük Osman Bey 1402 Ankara harbinde Timur ordusunda hazır bulunmuş ve bu müthiş muharebede rol oynamıştı. Zaten kendisinden önce babası ve dedesi zamanında artık önemli bir kudret haline gelmiş bulunan Akkoyunluları bir çok mücadelelere atılarak daha fazla kuvvetlendirmişti. Onun uğraşmaları neticesinde Akkoyunlular daha fazla teşkilâtlanarak bir devlet olma yoluna girmişti. Timur ise 1403 senesinde Anadolu'dan çekilirken Sivas'ta Karayölük Osman Beye hil'at giydirerek bütün Diyarbakır kıt'asının emanet menşurunu ve memleketine gitme iznini vermişti. Timur'un bu tevcihini müteakip Diyarbakıra giden Osman Bey, ağabeylerinin idaresi altındaki diğer Akkoyunlu cemaatlerini de kendi idaresi altında toplamak suretiyle ve Diyarbakır merkez olmak üzere Akkoyunlu devletini kurmuştur (1403).

Akkoyunluların kuruluş tarihi arasında Karayölük Osman Beyin şahsiyeti de beraberce incelenecek olursa; onun tam mânasiyle bir muharebe adamı olduğu, idaresinde bulundurduğu topluluğa da muharebe etmek suretiyle geçim ve menfaat sağladığı görülür. Onun böyle bir şahsiyet iktisap etmesinde ve Akkoyunlu ulusunu da böyle bir geçim yoluna sürüklemesinde, Mogol istilâsının yakın doğuda yarattığı anarşinin rolü mevcuttur. Zira, Roma

ve İran imparatorluklarının meydana getirdiği ve müslümanlığın daha fazla tesis ve ikmal ettiği medeniyeti ve içtimaî nizamı yıkıp alt üst eden Moğol istilâsının en mühim neticelerinden birisi şehirlerin zaafa ve harabiye uğraması, şehirlerin harabiye yüz tutup refah ve emniyetini kaybettiği sırada da göçebe unsurların faaliyete geçmesidir. İç Asya, İran, Irak, Azerbaycan gibi doğu Anadolu'da da faaliyette bulunan bu göçebe unsurlar, faliyet sahalarının biraz daha fakirleşmesine, siyasî ve içtimaî istikrarsızlığın uzayıp gitmesine sebep olmuşlardır. Çünkü başlarına bir takım haydut çeteleri ve aşiret reisleri topluyan aşiret reisi beyler, hem maiyetlerini geçindirmek, hem de kendilerine emaret temin etmek için, etrafa mütemadiyen hücum ve yağma hareketlerinde bulunmuşlar, bu gayenin istihsali uğrunda birbirleriyle dahi çarpışmışlar, ahde vefa diye bir şey tanımamışlar, ahlâk ve insaniyet kaidelerine aldırış etmiyerek yalnızca macera ve çapul peşinde koşmuşlardır. Zaman zaman kuvvetli devletlerin himayelerine girmişler, harbi bir meslek edindiklerinden daha fazla menfaat temin edebilmek gayesiyle istilâ ordularına öncülük yapmak suretiyle daha fazla ganimet sağlamıya çalışmışlar, vatan ve millet menfaatı gibi düşünceler yerine muharebe gelirlerinin arkasından koşmakla iktifa etmişlerdir.

İşte Kara Yölük Osman Bey de bu tip beylerden biridir. Kendisi buna benzer kötü yollardan geçerek emirliğe ve nihayet hükümdarlığa kadar çıkmıştır. 1435 yılında ölümüne kadar da yine ömrünü harple geçirmiş, Timur istilâsının meydana getirdiği istikrarsızlıktan istifade ederek, kurmuş olduğu Akkoyunlu devleti topraklarını mütemadiyen genişletmiştir. Bu arada Urfa'yı Döger boyundan, Kemah'ı Timur'un muhafız bıraktığı Şemseddin'den, Erzincan ve havalisini Mutahharten'in torunu yar Ali'den, Çemişgezek'i Pir Hüseyin Beyden, Harput'u Dulkadır oğlundan, Erzurum'u Karakoyunlu'ların valisi Pir Ahmet Beg Duharlu'dan, Mardin'i yine Karakoyunlu'lardan almış, kürt kabileleri üzerine hücumlar yaparak kendisine itaat ettirmiş ve Çoruh havalisini de zaptederek Rum Trabzon imparatorluğu sınırlarına dayanmıştır.

Kara Yölük Osman Bey ölünce metbuu olan Timur devleti hükümdarı Şahruh, Kara Yölük'ün oğlu Ali Beye emaret menşurunu göndermiştir. Ali Beyin zamanı (1435 - 1438) karışıklık içinde geçmiş ve Ali Beyin kardeşleri bulundukları mıntıkalarda kendi başlarına buyruk hale gelmişlerdir. Ali Bey, kardeşi Mardin valisi Hamza Beyle yaptığı mücadelede mağlûp olunca önce Osmanlı padişahı ikinci Murat'a, ondan sonra da Memlûk sultanı Çakmak'a sığınarak yardım istemiş, buna nail olamayınca ömrünün diğer kısmını Suriyede geçirmek zorunda kalmıştır. Hamza Bey zamanında da (1435-1444) Akkoyunlu ailesi arasında kavgalar eksik olmamıştır. Hamza Bey ölünce, Ali Beyin oğlu Cihangir bir taraftan Karakoyunlularla çarpışmalarına devam eder, öte yandan da amcaları ve amcaadeleri ile uğraşarak Akkoyunlu memleketini tek elde toplamıya calışırken küçük kardeşi Uzun Hasan anî bir baskınla Diyarbakır'ı zaptederek (1452 veya 1453) mücadele sahnesine atılmıştır. Uzun uğraşmalar sonunda da Akkoyunlu devletinin tek başına hâkimi kesilmiştir.

Uzun Hasan'ın Akkoyunlu devletini büyültmesi

Uzun Hasan hükümdarlığı elde ettikten sonra Akkoyunlu devletini yalnızca Anadolu tarafında değil, Irak, Azerbaycan ve İran üzerinde de büyültmiye çalıştı. Tabiî bu işe önce en yakın topraklardan başladı. 1457 yılında Hın-Keyfa' (Hasankeyf) daki son Eyyûbî hükûmetini ortadan kaldırdı. 1459 da Gürcistan'a sefer ederek altı kale zaptetti. Yine aynı sene zarfında Diyarbakır yakınındaki Egil kasabasında oturan Egil beylerinin emaretini ellerinden aldı. 1461 de Koyulhisar'ı ele geçirdi. 1462 de Gürcistan'a ikinci defa sefer yaparak birçok muvafakiyetler kazandı ve mühim bir yer olan Gerger kalesini aldı. Komşu devletler arasındaki mücadelelere de müdahale eden Uzun Hasan 1458 de Karaman ülkesine tecavüz eden Dülkadir oğlu Arslan Beyi

geri çevirdi. Osmanlılara karşı tabiî müttefiki saydığı Karamanlılara Osmanlı müdahalesini tesirsiz bırakmıya uğraştı. 1465 te Dülkadir'lilerden Harput'u aldı. Anadolu'nun doğusunun bir kısmı ile İran, Irak ve Erran'a sahib olan Karakoyunlu hükümdarı Cihanşah'ı 1467 de mağlûp edip öldürdü. Cihanşah'ın oğlu Hasan Ali'yi de ertesi yıl bozguna uğratarak Karakoyunlu devletinin yıkılmasına sebeboldu ve onun yıkılışını müteakip de topraklarına sahip çıktı. Muvaffakiyetlerini bu şekilde birbiri üzerine ekliyen Uzun Hasan kuvvet ve nüfuzunu Horasan'a kadar uzatmak imkânını elde etti. 1471 de Horasan hükümdarı Hüseyin Baykara ile yaptığı sulhu müteakip Hazer denizi güneyindeki küçük devletleri hükmü altına aldı. Gürcistan'a yaptığı üçüncü sefer sonunda da Tiflis dahil olmak üzere müteaddit Gürcü şehirlerini alıp, bazı Gürcü prenslerini kendisine itaate mecbur bıraktı.

Osmanlı - Akkoyunlu rekabeti

Uzun Hasan'ın hükümdarlık yılları zarfında birdenbire büyüyerek bir imparatorluk halini alan Akkoyunlu devleti, kendisine en mühim rakip olarak karşısında Osmanlıları görmekteydi. Anadolu'da Türk birliğini tahakkuk ettirmeyi kendi istikbali bakımından lüzumlu sayan Osmanlılar için de şüphesiz en büyük rakip ve hasım devlet Akkoyunlulardı. Bilhassa Karaman devletinin ortadan kaldırılmasından sonra Osmanlılarla Akkoyunluların bütün menbalarını seferber ederek çarpışacakları besbelliydi.

Çok muktedir bir hükümdar olduğu şüphe götürmiyen Uzun Hasan kısa zamanda elde ettiği muvaffakiyetlere bakarak kuvvetine güveniyor, gurura kapılıyor ve hattâ Osmanlı padişahını küçük görüyordu. Cihangirlik taslıyacak kadar gurura kapılan Uzun Hasan 1469 da Horasan hükümdarı Ebu Sait'i bozguna uğrattığı gün, atını meydana sürmüş ve «Bu diyarın serdarları şecaatim âsarını gördüler, fırsat elverirse bu nöbet isterim ki cüret ve celâdetim Hüdavendigâra (Osmanlı padişahı) gösterem» demişti.

Osmanlılar, Akkoyunluların çarpıştığı devletlerin en kuvvetlisivdi. Ülke genişliği bir tarafa bırakılsa bile, teşkilât ve teknik üstünlüğü Osmanlılardaydı. Binaenaleyh Osmanlılara karşı çıkacak Akkoyunlu ordusunun esaslı şekilde hazırlanması lâzımdı. Ayrıca Osmanlı devletini zayıf düşürecek tertiplere başvurulması da faydadan hâli değildi. Zaten iki devlet arasındaki rekabet ister istemez işi bu mecraya sürüklemekteydi.

Osmanlılar bakımından da Akkoyunlular o zamana kadar karşılaşılan hasımların en kuvvetlisi addedilmekteydi. Anadolu yüksek yaylâsına hâkimiyet dâvasının her iki devleti müthiş bir çarpışmaya götüreceği muhakkaktı. Onun için Osmanlı hükümdarları da Anadolu'daki diğer hükûmetlerin Akkoyunlu nüfuzuna kapılmasını önlemiye uğraşıyor veya buna muvaffak olamamışsa Akkoyunlu müdahalesine fırsat bırakmadan bu devletleri kendi hâkimiyet sahasına almıya çalışıyordu. Akkoyunlular da bunun farkında olduklarından ittifak sahalarını hıristiyan devletler grupuna kadar uzatıyorlardı.

İşte bunun içindir ki Akkoyunlu'larla Venedikliler arasında 1461 yılından itibaren iyi münasebetler kurulması yoluna girilmiş ve bu münasebetler bir ittifak muahedesinin imzasına kadar varmıştır (1463). Uzun Hasan, Osmanlılar aleyhine yalnızca Venediklilerle anlaşmakla da kalmamış, hıristiyan devletlerle yaptığı ittifakı Rodos şövalyeleri ile Kıbrıs halkına da teşmil etmek istemiştir. Onun içindir ki Uzun Hasan'ın bu devletlere mektup ve elçiler gönderdiği görülmektedir. Uzun Hasan elçileri vasıtasiyle başta Venedik olmak üzere hıristiyan devletlerden silâh, top ve top dökecek usta istiyordu. Osmanlılarla mücadele eden Venedikliler Akkoyunlu hükümdarının bu isteklerini yerine getirmek için derhal faaliyete geçmiş ve iki büyük kalyon donatmıştı. Asker ve silâhlarla Uzun Hasan'a verilecek hediyeleri taşıyan gemiler 12 şubat 1473 te Venedik'ten hareket etmişti. Bu gemilerdeki harb malzemesini teşkil eden tunçtan ve demirden 16 büyük havan, 200 ok atma âleti, 1000 tüfek, 3000 demir çubuk, mermiler, barut vesaireden başka 5 subayla Tom-

maso adında bir albay idaresinde bir alay avcı ve topçu askeri vardı. Bunlar Akdeniz kıyılarında bir Karaman limanına boşaltılacak, oradan da Uzun Hasan'a intikal ettirilecekti. Fakat bu gemiler 1 nisan 1473 te Kıbrıs'a geldiği zaman Karaman'a ait Akdeniz sahil şehirlerinin Osmanlı işgaline düştüğünü öğrendiler. Netice itibariyle Venedik'lilerin gönderdikleri asker ve mühimmat Uzun Hasan'a ulaşamadı.

Uzun Hasan, hıristiyan devlet olarak yalnızca Venedik'lileri Osmanlılar aleyhine tahrikle kalmamış, bunun yanına başka hıristiyan hükûmetleri de katmak istemiştir. 1470 yılında Kıbrıs kıralı ile Rodos şövalyeleri reisine gönderdiği mektup, buna güzel bir misaldir, Uzun Hasan bu mektubunda: Osmanlıların Karaman'lılara tecavüz ettiklerini, bu tecavüz karşısında Karaman'lıların kendisine şikâyet ve müracaatta bulunduklarını, Gürcistan'a sefer ettiğinden Karaman'ın yardımına koşamadığını, maamafih Zeynel Bey komutasına verdiği 30 bin atlıyı bu işe tahsis ettiğini, Rodos ve Kıbrıs'ın da aynı dâveya yardım etmelerinin lüzumlu bulunduğunu, Osmanlı ordusunun ezilmesinin icabettiğini, zira Osmanlı tecavüzünün Kıbrıs ve Rodos'u da kötü duruma düşüreceğini bildirmekteydi.

Akkoyunluların tecavüzkâr hareketleri

Her ikisi de büyüyüp kuvvetlenmekte devam eden Osmanlı ve Akkoyunlu devletlerinin Anadolu yüksek yaylâsına hâkimiyet uğruna günün birinde çarpışacakları gayet tabiî idi. Bu çarpışmaya sebep ve başlangıç teşkil edecek hâdiseler ise umumiyetle Akkoyunlular tarafından çıkarıldı. Bu neviden hâdiselerin ilki de 1460 senesinde cereyan etti. Trabzon Rum imparatorluğunu korumak isteyen Uzun Hasan, İstanbul'a bir elçi göndererek, Trabzon imparatorunun vergiden affedilmesini, aynı zamanda vaktiyle Akkoyunlulara ödenmesi kabul edilmiş, fakat ödenmemiş bulunan verginin tediyesini istedi. Fatih'in buna verdiği cevap sert ve enteresandı. Bunu takibeden yılda yani 1461 de Uzun Hasan'ın Roma'ya gönderdiği elçisi, batı memleketleri Osmanlılara savaş açtığı takdirde kendilerinin de doğudan hücuma geçeceklerini Papaya bildiriyordu.

Uzun Hasan, batılılarla böyle konuştuğu senenin içinde Anadolu'da ilk tecavüzünü yaptı. Osmanlılara bağlı Koyulhisar beyi Hüseyin'i bir av esnasında yakaladı ve kalesini de zaptetti. Osmanlılara tâbi bir yeri ele geçirdiği halde, sözde padişaha düşmanlık hissi beslemediğini ifade ederek, hareketini mâzur göstermiye çalışır bir eda ile Amasya valisi Şehzade Bayezid'e bir mektup yolladı. Koyulhisar'ın zaptı dolayısiyle Uzun Hasan'a içerliyen Fatih buranın geri alınması için Şarapdar Hamza Beyi sevketti ama, Koyulhisar geriye alınamadı. Bunun üzerine Fatih civardaki köy ve kasabaların yağmasına izin verdi. Osmanlı askeri yağma esnasında kadın ve kızlara tecavüzde bulunduğundan halk Uzun Hasan'a acı acı şikâyetlerini bildirdi. Uzun Hasan da Amasya ve Tokat mıntakasına yağmacılar gönderdi. Amasya ve Tokat çevresindeki yağma hareketi Fatih'in İsfendiyar seferi sırasında vukubulmaktaydı. İsfendiyar oğullarına karşı giriştiği harekâtı müteakip Trabzon seferi için Sivas'a yönelen Fatih, Uzun Hasan kuvvetlerini de geriye atmak kararındaydı. Uzun Hasan ise Osmanlılara bir baskın yapmak üzere Amcazadesi Hurşit Beyi vazifelendirmişti. Gedik Ahmet Paşa emrindeki Osmanlı kuvvetleri Hurşit Beyi perişan edince, Uzun Hasan bir taraftan Kemah mıntakasından uzaklaşırken öte yandan da annesi Sare Hatun'u Fatih'e yolladı. Fatih'in Trabzon harekâtı arasında anlatıldığı veçhile padişah Sare Hatun'a hürmet ve itibar gösterdi, Trabzon'un fethi tamamlanıncıya kadar da yanında alıkoydu.

Bundan sonra Uzun Hasan Osmanlılara karşı müdahale ve yardım yeri olarak Karaman'ı seçti. 1464 te Karaman oğlu İbrahim Beyin ölümü üzerine oğulları arasındaki veraset ve hükümdarlık dâvasında İshak Beyi tuttu. Böylece Karaman'ı himaye suretiyle buraya Osmanlıların yerleşmesini önlemek istedi. Daha sonra da 1472 yılında Osmanlı topraklarına 30 bin kişilik kuvvet gönderdi. Karaman hâdiseleri meyanında etraflıca anlatıldığı veçhile

bu kuvvetler Tokat'ı yağma ve tahripten sonra Sivas, Kayseri, Aksaray ve nihayet Akşehir'e kadar gitti. Geçtikleri yerleri yağmalıyan bu kuvvetlerle beraber bulunan Karamanoğlu Pir Ahmet ve Kasım Beyler de bu arada yeniden eski mevkilerine sahibolmak için İçel mıntakasına gittiler.

Fatih Mehmed'in sefere karar vermesi

Akkoyunlu kuvvetlerinin Osmanlı topraklarına tecavüzü, hem de Anadolu'nun tam ortalarına kadar ilerlemesi üzerine Fatih büyük bir teessüre kapılarak derhal sefere karar verdi. Uzun Hasan gibi kuvvetli bir hükümdarla karşılaşılacağına göre esaslı şekilde hazırlanmak icabettiği halde, Fatih bu hazırlık için geçecek zamanı dahi nazarı itibare almadan çadırının Üsküdar'a kurulmasını emretti. Sefer hazırlıklarına girişilmesi için emirler ve hükümler yazıldı. Fakat devlet erkânı acele hareketi muvafık bulmadığından işi ağırdan alıyordu.

Bu nazik devrede sadaret makamında ehliyet ve başarısı tecrübe edilmiş bir zatın bulunmasını istiyen Fatih Mehmet, Mahmut Paşayı ikinci defa Veziriâzamlığa tâyin etti. O sırada Gelibolu sancak beyi ve donanma kumandanı olan Mahmut Paşa, İstanbul'a gelip padişahın elini öptü. Mahmut Paşa da esaslı hazırlık yapılmadan derhal harekete geçilmesini doğru bulmadı. Zira mevsim zaten ilerlemişti. Ordu harekete geçtiği zaman kış bastıracak, Anadolu'nun şiddetli kışı ortasında da ordunun uzun yollarda ilerlemesi kolay olmıyacaktı. Bunun üzerine 1472 kışını İstanbul'da geçirmiye karar veren Fatih Mehmet, Karaman valisi Şehzade Mustafa'ya bizzat kendi eliyle bir hatt-ı şerif yazarak mütecaviz Akkoyunlu kuvvetlerini defetmek için vazifelendirmiş olduğunu, Anadolu beylerbeyisine de kendisine iltihakı için emir verildiğini bildirdi.

Doğu seferine hazırlanan Fatih'in Venedik'lilerle anlaşmak istemesi

Fatih Mehmet Uzun Hasan'a karşı sefere çıkmadan önce Venedik'lilerle anlaşmak istedi. Osmanlı - Venedik harbi 1463 denberi devam etmekteydi. Bu harb arasında Ağriboz adası Venediklilerden alınmak ve Mora'daki Venedik topraklarına zarar verilmekle beraber kuvvetli Venedik donanması ayaktaydı ve Venedik kuvvetleri ezilmemişti. Binaenaleyh padişah, Anadolu'da bir sefere çıktığı takdirde bu kuvvetli donanma sayesinde Venedik'liler batıda mühim bir taarruz hareketine girişebilirdi. İşte böyle bir ihtimali peşinen önlemek istiyen Fatih Mehmet, İşkodra kalesindeki Venedik kumandanı Leonardo Buldo vasıtasiyle Venediklilerle anlaşmak istedi. Lâkin Fatih'in sulh teklifi karşısında Venedikliler Ağriboz'un iadesinde ısrar ettiklerinden anlaşmak mümkün olmadı. Sulh konuşmaları akamete uğrayınca Venedik ve müttefiklerinin filosu tarafından Ege kıyıları tahrip edildi. Yine bu donanmanın İçel sahillerine taarruzu ve Karamanoğlu Kasım Beye yardımı sayesinde Kasım Bey Silifke ve civarındaki bazı yerleri elde etti.

O sırada Uzun Hasan da müttefikleri olan Venedik'lilerden silâh ve malzeme temini için gayret sarfetmekteydi. Zaten Uzun Hasan Frenklerle yaptığı anlaşma gereğince, Frenkler batıdan taarruza geçince kendisi de Anadolu'yu işgal edecekti. Bu sebeple pek muhtemeldir ki, aslında kendi kuvvetine güvenmekte olan Uzun Hasan, ayrıca bu hıristiyan ittifakından da bir şeyler beklemekte idi. Zira Uzun Hasan'ın, Osmanlı arazisine 30 bin kişilik kuvvet sevkettiği günlerden itibaren, eskisinden daha fazla nefsine güvenir durumda olduğu müşahede edilmektedir. Fatih'in hareketinden önce yani 1473 kışında Uzun Hasan'dan gelen mektup, Akkoyunlu hükümdarlarının bu hâleti ruhiyesini teyid etmektedir. Uzun Hasan bu mektubunda Fatih'e «Mehmet Bey» diye hitab etmekte, sahip olduğu memleketlerle kudret derecesini belirttikten sonra Kapadokya'yı ve Trabzon imparatorunun kızının kocası olması dolayısiyle de Trabzon'u istemekte idi.

Fatih'in Uzun Hasan'a mektubu

Fatih Sultan Mehmet Uzun Hasan'ın talebini şiddetle reddettiği gibi ayrıca da şu mektubu yazdı:

«Bundan önce annenin ricasiyle pençe-i gazabımdan kurtulmuştun Biz de

seni mütenebbih olmuş ve semt-i salâha yönelmiş kabul ederek affetmiştik. Halbuki senin gibi imansız bir Türkmenin benim zaman-ı ma'delet nişan-ı hüsrevanemde saltanat ve istiklâl dâvasında bulunması haramdır. Senin, kendin gibi birkaçına, şiddet yoluyla galip gelmene, kendi topraklarında gösterdiğin gurur ve azametine, hattâ bütün kudret ve şevketine bizim müsaade ve müsamahamız sebep oldu. Buna rağmen bade-i gurur ile mest-ü medhuş olarak inâyât-ı padişahenem hukukunu unutarak adaletli idarem altında rahat yaşıyan Tokat'a ve sonra da Karaman ülkelerine askerlerini göndererek tîynet-i redîe-i Türkmaniyen muktazasınca ahaliye zulmettiğin, bir takım şiddetlere başvurduğun ve rezaletlere sebep olduğun malûmumuzdur. Onun için seni öldürmek ve memleketini tahrib etmek üzere bu yılın baharında harekete karar verdik. Seni affetmek katiyyen düşünülmemektedir. Beyhude zahmet çekme. Sen, vilâyet yıkmayı padişahlık mı zannettin? Çekinmeden, korkmadan topraklarımıza tecavüz ettiğin için kılıcımız senin göğsünde kana bulanmalıdır. Er isen meydana gel. Kadın gibi delikten deliğe girme. Hazırlıklarını yap, haber verilmedi deme. Zira ki vücud-u habisin arza-i telefdür ve bu babda özür ve bahane bertarafdur.»

Fatih'in Uzun Hasan'a ilânı harbi bildirir mahiyetteki bu mektubu, o zamana kadar takib ettiği usule aykırı olması bakımından nazarı dikkati celbeder. Zira, her harekâtında gizliliğe son derece riayet eden Fatih Mehmed'in, bu defa harekete geçiş zamanını dahi hasmına haber verdiği görülmektedir.

Harbe hazırlanan her iki tarafın da Müslüman oluşu hatırlanınca, Fatih'in neden şimdiye kadar yaptığı gibi gizliliğe son derece riayet etmiyerek hareket zamanını dahi bildirişinin sebebi meydana çıkar. Uzun Hasan, Müslüman bir devletin hükümdarı olduğuna göre; ona karşı yapılacak seferin de şeriat hükümlerine uydurulması elbette lüzumlu bir şeydir. Uzun Hasan, Müslümanlara karşı hıristiyanlarla ittifak etmiş bir hükümdardır. Osmanlı ülkesine tecavüz eden de kendisidir. Fatih'in affını da unutmuştur. Binaenaleyh harbin müsebbibi Uzun Hasan'dır. Fatih, mektubundaki «imansız Türkmen» ithamını maksatsız koymuş olamaz. Mektubundaki eda, Uzun Hasan'ı suçlandırmıya ve üzerine yapılacak bir seferi haklı göstermiye kifayet eder mahiyettedir. Uzun Hasan'a böyle bir mektup yazılırken, Akkoyunlulara karşı açılacak seferin meşruiyetinin sair İslâm devletlere izaha çalışılmış olması da muhtemeldir. Nitekim Topkapı Sarayı Müzesi arşivinde 1459 numaraya kayıtlı Farsça bir mektup bu ihtimali kuvvetlendirmektedir. 1472 ekiminin sonlarında Üsküdar'dan yazılarak kime gönderildiği belli olmıyan bu mektupta Fatih Mehmet: «Uzun Hasan'ın Osmanlı sınırlarına tecavüz ettiğini, adalet yolundan ayrılarak halkın mal ve canına el uzattığını, dindarlık ve Müslümanlık tasladığı halde Müslümanlara fenalık ettiğini, bundan ötürü onların kökünü kazımak üzere baharda harekete geçeceğini, Uzun Hasan hikâyesi sona erinciye ve memleket onun çirkin işlerinden temizleninciye kadar başka bir işle meşgul olmıyacağını» bildirmektedir.

Osmanlı ordusunun hazırlanması

Harbe karar verilince Fatih Sultan Mehmet, Veziriâzam Mahmut Paşa, Gedik Ahmet Paşa ve Mustafa Paşa ile görüşerek girişilecek harekâtın şeklini ve harekete geçilinciye kadar yapılacak işleri tesbit etti. Gedik Ahmet Paşanın tavsiyesiyle Akkoyunlu ülkesine daha önceden akıncı kuvveti gönderilmesine karar verildi. Kemal Paşazadeye nazaran; Rumeli'deki akınlariyle meşhur akıncı beylerinden Mihal oğlu Ali Bey, Sivas vilâyetine, kardeşi İskender Bey de Niksar subaşılığına tâyin edildi. Bunlar Akşar ve Bayburd taraflarına akınlar yaptı ve akın sırasında bilhassa Ermeni köylerine girildi. Neşrî'ye nazaran da akın hareketi Kemah tarafına tevcih edilmişti.

Bir taraftan bu işler yapılırken öte yandan da bağlı prenslere, Anadolu ve Rumeli Beylerbeylerine, eyalet ve sancak beylerine harbe hazırlanmaları için emirler yazıldı. Ordunun toplantı yeri

olarak Bursa Yenişehir'i gösterildi. Rumeli'de hazırlanan kuvvetler Gelibolu'dan geçerek Yenişehir ovasına indi. Osmanlı ordusunda Rum, Sırp, Arnavut ve Eflâk'lılardan ibaret hıristiyanlar da vardı. Hıristiyan askerlerin arasında en fazla sayısıyle Eflâk'lılar nazarı dikkati çekiyordu. Oniki bin kişilik Eflâk kuvvetinin başında Bataraba adında bir kumandan bulunuyordu.

Küçük oğlu Kastamonu sancak beyi Cem'i Edirne muhafazasına tâyin eden Fatih Sultan Mehmet, 11 nisan 1473 te Üsküdar'dan hareket etti. İznik yoluyla Yenişehr'e geldi. Karaman valisi Şehzade Mustafa, Beypazarı'nda, Amasya valisi Şehzade Bayezid de Kazâbâd' (Kazova) da babasına iltihak etti.

Orduların mevcudu

Eski kaynaklarda bilhassa Osmanlı ordusunun mevcudu hakkında verilen rakamlar pek muhteliftir. Neşrî, İdris-i Bitlisî, Âşık Paşazade 100 bin, Oruç Âdil 120 bin, Kemal Paşazade 320 bin, Angialellas otuz bin akıncı ile birlikte 220 bin, Sarıca Kemal 200 bin, Topkapı Sarayı Müzesi arşivinde 9196 numaraya kayıtlı bir vesikada 85 bin, Ahsenüt Tevarih'te 880 bin gösterilmekte, Hammer de 100 bin rakamını kabul etmektedir. Rumeli tarafında sulh ve sükûn mevcut olmadığına göre Fatih'in bu tarafı boş bırakmıyacağı muhakkaktır. Binaenaleyh Kemal Paşazade'nin verdiği 320 rakamının mübalâğalı olması iktiza eder. Ekseri kaynakların 100 bin üzerinde duruşunu nazarı itibare alarak Fatih'in ordusunu 100 bin civarında kabul etmek lâzımdır.

Buna mukabil Akkoyunlu ordusu umumiyetle 70 bin kişi olarak kabul edilmektedir.

Osmanlı ordusunun yürüyüş tertibi ve ilk çarpışmalar

Fatih Mehmet, Sivas'a geldiği zaman ordusuna yeni bir tertip verdi. Bundan sonra geçilecek arazi hayli dağlıktı. Binaenaleyh muharebeye hazır bir yürüyüş tertibi alınmadığı takdirde ânî bir baskın karşısında Osmanlı ordusunun bütünü zarara uğrıyabilirdi. Fatih bu tertibinde Şehzade Bayezid'i sağ kola ayırdı, emrine Rumeli Beylerbeyi Has Murat Paşa ile kırk sancak beyi ve 20 bin azep verdi. Sol kola ayırdığı Şehzade Mustafa'nın emrine de Anadolu Beylerbeyi Davut Paşa ile yirmi dört sancak beyi ve 20 bin azep askerini verdi. Padişahın kendisi ortada bulunuyor, önünde yeniçeriler ve iki yanında da sipahi ve silâhdar bölükleri ilerliyordu. Bu vaziyette ilerlenip günlerce yol alındı, fakat henüz Uzun Hasan'ın kuvvetlerinden bir haber yoktu. Esas ordudan daha ilerlerde bulunan akıncılar Niksar'da Uzun Hasan'a bağlı kuvvetlerin taarruzuna uğramışlarsa da bunları defettikten sonra Koyulhisar ve Şebinkarahisar taraflarını da akın hareketleriyle dolaşarak Erzincan'a ulaşmışlardı. Erzincan'da Uzun Hasan'ın beşbin kişilik kuvvetiyle karşılaşan Turahanoğlu Ömer Bey emrindeki beşbin kişilik Osmanlı akıncısı bunları mağlûp edip esirler aldı. Osmanlı ordusu Erzincan'dan itibaren Fırat nehrini takip ederek Tercan istikametinde ilerliyordu.

Akkoyunlularla ilk temas ve yapılan çarpışma

Osmanlı ordusu Tercan taraflarına doğru ilerlediği sırada iki tarafın öncüleri arasında ilk temas vukua geldi. Akkoyunlu kuvvetleri Fırat'ın bir tarafında Osmanlılarınki de diğer tarafındaydı. Osmanlı öncüleri Has Murat Paşanın emrindeydi. Veziriâzam Mahmut Paşa da bu genç ve atılgan paşa ile birlikte bulunuyordu. Has Murat Paşa derhal bunlarla çarpışmak için nehrin öte tarafa geçti. O Fırat nehrini karşıya geçerken Mahmut Paşa ileri gitmiyerek nehri geçmemesini ihtar etti, Has Murat Paşa ise, Mahmut Paşanın zaferi kendine maletmek için böyle bir emir verdiği düşüncesiyle Veziriâzamı dinlemedi. Halbuki Mahmut Paşa Akkoyunlu kuvvetlerinin geri çekilişlerinin sahte bir ricat olduğunu farketmişti.

Has Murat Paşa lüzumsuz atılganlığının hatâsını biraz sonra anladı ama iş işten geçmişti. Has Murat Paşa biraz daha ilerlediği zaman pusudaki Akkoyunlu kuvvetleri ortaya çıkmış, çekilmekte olanlar da geri dönmüştü. Şimdi etrafı çevrilmiş bulunuyordu. Çaresiz muharebeyi kabul edip çarpışmıya başladı. Uzun Hasan'ın büyük oğlu Uğurlu

Mehmet Bey emrindeki bu kuvvetlerle Has Murat Paşanın vuruşması üç saat sürdü. Bu müddet zarfında üstün Akkoyunlu kuvvetleri karşısında çarpışan seçme askerleri eridi gitti. Bir kısmı öldürüldü, bir kısmı nehre döküldü, bazıları da esir düştü. Has Murat Paşa da ölenlere dahildi. Esirler arasında meşhur şahsiyetlerden Turahan Bey oğlu Ömer Bey, Aydınoğlu Hacı Bey ve Şemsüddin Molla Fenarî torunu Ahmet Çelebi vardı. Ölenlerin sayısı da hayli fazlaydı. Bu miktar, Angialellos'a göre 12 bin, Ahsenüttevarih'e nazaran da 4 bin kişiydi.

Uğurlu Mehmet Bey, bu muvaffakiyet dolayısiyle hemen taarruza geçilmesini babasından istediyse de onun fikri Uzun Hasan tarafından reddedildi. Uğurlu Mehmed'e hasım olan Halil ve Yakup Sultanların validesi Selçukşah Begüm, Uzun Hasan'ı tesir altında bırakarak Uğurlu Mehmet Beyin fikrinin tatbikine mâni oldu. Maamafih Uzun Hasan kazanılan muvaffakiyetten memnun kalmış ve büyük ümide kapılmıştı.

Osmanlı padişahına gelince: Has Murat Paşa ile birlikte çok sayıda seçme askerin kaybından dolayı müteessirdi. Hattâ bazı kaynaklara göre muharebeye devam edip etmemekte tereddüde dahi düşmüş bulunuyordu. Angialellos'un bildirdiğine nazaran, «Fatih en kısa yoldan geri dönmiye karar vermişti. Uzun Hasan da muharebeye isteksiz durduğu halde oğulları ile komutanları kendisini teşvik etmişti.» Bundan başka Venedik'lilerin Uzun Hasan nezdindeki elçisi «Zeno» nun da ifadesine nazaran, Fatih o sırada sulh teklifinde bulunmuşsa da Uzun Hasan bunu kabul etmemişti. Türk kaynaklarında, bu iki yabancının söylediklerine benzer şeyler mevcut değildir. Pek muhtemeldir ki, Has Murat Paşanın ölümünden sonra Fatih'in Bayburt tarafına yönelmesi Zeno ile Angialellos'a böyle bir fikri telkin etmiştir. İlk temas ve çarpışmayı müteakip Fatih Mehmed'in Bayburd tarafına doğru gitmesi, Uzun Hasan ile daha müsait bir yerde çarpışmak istemesinden, Uzun Hasan'ın da ilk çarpışmadan sonra hemen harbe girmemesi, Osmanlı ordusunu bu şekilde baskınlarla yıpratıp eriterek yenmek istemesinden ileri gelebilir.

Otlukbeli meydan muharebesi

Osmanlı ordusu Has Murat Paşanın mağlûbiyetini müteakip Fırat vadisini bırakıp Bayburd istikametine çevrilmesinden beri altı gün geçtiği halde Akkoyunlu ordusuna rastlanamadı. Yedinci gün Üçağızlı denen mevkie gelindiği sırada ordunun sağ cenahı istikametinde düşman kuvvetleri göründü. Bunlar Uzun Hasan'ın Gâvur İshak adındaki kumandanının emrine verilmiş kuvvetlerdi. Gâvur İshak'ın kuvvetleri Osmanlı ordusunun sağ cenahını tehdit eder durumdaydı. Bunları karşılamak üzere Davut Paşa ile onu takviye için Mahmut Paşa gönderildi. Bu sırada Uzun Hasan'ın kuvvetleri Otlukbeli sırtlarını tutmuşlar ve Osmanlıları burada harbi kabule mecbur bırakmışlardı.

Tercan ile Bayburt arasında bulunan ve Bayburd'a nisbetle Tercan'a daha yakın bir mevki olan Otlukbeli'nde Fatih Mehmet ve Uzun Hasan'ın orduları karşı karşıya gelmiş bulunuyordu. Her ikisi de büyük bir harb yapmak üzere hazırlandıklarından Otlukbeli'nde cereyan edecek mücadele her ikisi için de büyük ehemmiyet arzediyordu. İşte şimdi iki büyük Türk devletinin orduları böyle bir endişe ile birbirlerine saldıracaktı. O günün tarihi 11 ağustos 1473 çarşamba idi.

Otlukbeli savaşının ilk safhası Davut Paşanın, Gâvur İshak kuvvetleri üzerine saldırmasiyle başladı. Davut Paşanın emrindeki Anadolu askeri tepede bulunan Gâvur İshak'ın üzerine yürüyünce Gâvur İshak tepede kalamıyarak geriye çekildi ve düzlüğe inerek esas kuvvetlere iltihak etti. O arada her iki ordu da harb nizamını tamamlamış bulunuyordu. Osmanlı ordusunun sağ kolunda Şehzade Bayezid, sol kolunda Şehzade Mustafa, merkezde kapıkulu askerleriyle padişah vardı. Akkoyunlu ordusunun sağ kolu Uzun Hasan'ın oğullarından Kör Zeynel Mirza'nın, sol kolu da diğer oğlu Uğurlu Mehmet Mirza'nın emrindeydi. Uzun Hasan da merkezde idi.

Muharebenin ilk kanlı çarpışması Kör Zeynel'in Davut Paşa üzerine saldırmasiyle başladı. Davut Paşa bu saldırışa mukavemet ederken Şehzade Mustafa da emrindeki askerlerin bütünü ile hücuma geçti. Ekserisi atlılardan ibaret olan Akkoyunlu askeri tepelerden ilerliyerek muharebeye dalıyor ve müthiş bir çarpışma oluyordu. Uzun Hasan'ın süvarilerine zırhlı azeb askerleri aynı şiddetle karşı koyuyordu. Çılgınca bir muharebe oluyor, kılıçlar insanları doğramakta devam ediyordu. İşte muharebenin bu şiddetli ânında, maiyetindeki askerleri gibi müthiş şekilde döğüşen Kör Zeynel, Osmanlı azep askerlerinin arasına düşmüş bulunuyordu. O arada Kılıççı Ahmet adındaki bir azep askeri Kör Zeynel'i atından düşürerek başını kesti. Zeynel' in başı azepler ağası mahmut Ağa tarafından Şehzade Mustafa'ya, oradan da padişaha yollandı. Uzun Hasan ordusunun sağ kanat komutanının ölümü Osmanlıların şevkini arttırırken karşı taraf için hakikaten mâneviyat sarsıcı bir hâdise oldu. Kör Zeynel'in ölümü üzerine Akkoyunluların sağ kanadı iyice çöktüğünden bu defa onunla çarpışan Osmanlı sol kanadı hücumlarını merkeze, Uzun Hasan'ın bulunduğu kısma tevcih etti. Şehzade Mustafa' nın kumanda ettiği taraf bu muvaffakiyetleri kazanmaktayken Şehzade Bayezid de Uzun Hasan kuvvetlerinin sol kanadına kumanda eden Uğurlu Mehmet Bey üzerine hücuma geçmişti. Uğurlu Mehmet, Osmanlı kuvvetlerinin önünden çekildiğinden Şehzade Bayezid'in karşısına Mehmet Bakır çıktı. Uğurlu Mehmed'in bu çekilişi yapmaktaki gayesi, emrindeki kuvvetlere ihtiyat vazifesi vermek, böylece Osmanlı ordusu bozulduğu takdirde onu yandan çevirmek üzere takibe çıkmak, aksi vârid olduğu takdirde de bozulan kısmı takviye etmekti. Fakat Şehzade Bayezid'in emrindeki Osmanlı sağ kanadının kendisine birdenbire yaklaşması üzerine bir derenin karşı yakasında müdafaa muharebesine girişti. Muharebe bu kanatta da şiddetle devam ederken Uzun Hasan, oğlu Kör Zeynel'in ölümünü öğrendi. Ve bu acı haber üzerine yanında bulunan Karamanoğlu Pir Ahmed'e: «Karamanoğlu hanedanın harap olsun, beni cigerpâremden bunca dilâverden çıkarub bed-nam olmama sebep oldun. Benim Osmanoğlu ile ne işim vardı?» diye bağırdı. Uzun Hasan'ın sol kanadı da fena duruma girmekte, merkeze yapılan tazyik de arttıkça artmaktaydı. O sırada Fatih Mehmet maiyetindeki askerin bir kısmını da hücuma geçirdi. Artık Osmanlı askeri Akkoyunluların merkezine de iyice girmişti. Nihayet Uzun Hasan kaçmaktan gayri çıkar yol bulamadı. Kendisine benziyen Alpagot Pir Mehmed'i yerine bırakarak muharebe sahasını terketti. Onun kaçmasından biraz sonra yerine bıraktığı Alpagot Pir Mehmet esir edildiği gibi, Uzun Hasan'ın sancağı, davulu, mehteri, cebehanesi ve hazinesi ele geçirilip padişahın huzuruna getirildi.

Bu vaziyet karşısında Uğurlu Mehmet Bey de yegâne kurtuluş çaresini kaçmakta buldu. O kaçıncaya kadar da Akkoyunlu askerlerinin bir kısmı daha can vermekte devam etti. Böylece sekiz saatten beri devam eden Otlukbeli muharebesi tam bir kat'î şekilde Osmanlı ordusunun zaferi ile neticelendi. İdrisî Bitlisî ile Oruç Bey, Otlukbeli zaferinin kazanılmasında Osmanlı ordusundaki top ve tüfeklerin yani ateşli silâhların rolüne bilhassa dikkati çekerler.

Otlukbeli muharebesinde Akkoyunluların zayiatı hayli fazla idi. Topkapı Sarayı Müzesinde 9196 numaraya kayıtlı bir vesikaya nazaran ölenlerin miktarı elli beş bin kişydi. Halbuki Angiolellas Akkoyunluların ölü sayısının on bin, Osmanlılarınkinin de beş bin kişi olduğunu söyler. Alınan esirlerin sayısı beş bindi ve bunların vüz yetmiş tanesi komutandı. Ayni vesikada bu esirlerin zincire vurularak İstanbul'a sevkedildiği kaydedilmektedir. Halbuki Reşit Rahmeti Arat'ın «Türkiyat Mecmuası»nda yayınladığı «Fatih Mehmedin yarlığı»nda esirlerin kılıçtan geçirildiği kaydedilmektedir. Hammer de esirlerin idam olunduğunu kabul eder. İdam edilen şahısların tanınmışları arasında Sinan Bey de vardı. Titrek Sinan Beyin oğlu olan bu adam, tahsilini ilerletmek için Osmanlı memleketleri dışına çıkarak İran'a gitmiş ve orada Uzun Hasan'a intisap ederek Akkoyun-

lu hükümdarını Osmanlılara karşı harbe teşvik etmişti. Mealî'nin «Hünkârname» isimli eserindeki kaydına nazaran Zeynel, Kızıl Ahmet, Halil ve Yakuboğlu'nun kesik başları zafernameler ile muhtelif memleketlere yollanmıştı.

Esirler arasında âlim ve komutan olmak üzere meşhur şahsiyetler vardı. Bunlardan Mirza Mehmet Bakır, Mirza Zeynel, Mirza Muzaffereddin gibi Timur soyuna mensup kimselerle, Kadı Mahmut Süreyhî, Uzun Hasan'ın nişancısı Seyyit Mehmet Münşî imamı ve musahibi Hıyn Keyf'li Mevlâna Kadı Ali gibi âlim kimseler mevcuttu. Fatih Mehmet, Uzun Hasan'la Ebu Sait arasındaki muharebede esir düşmüş olan Timur soyuna mensup bu üç Mirza ile âlimleri derhal serbest bıraktı. Karakoyunlulara mensup bulunanlara da ayni kadirşinaslığı gösterdi.

Fatih, zaferi müteakip muharebe sahasında üç gün kaldıktan sonra Bayburt istikametinde harekete geçti.

Uzun Hasan niçin takip edilmedi?

Mağlûp düşen bir düşmanın kaçan birliklerinin takibi, uzun vadeli neticeler sağlıyacak bir muharebe usulü olduğu halde, Fatih Mehmed'in Uzun Hasan'ı takip etmediği görülmektedir. Uzun Hasan gayet perişan şekilde muharebe meydanını terkettiğine göre, takibi halinde son kuvvetlerinin de ezileceği ve belki de devletinin yıkılacağı muhakkaktı. Buna rağmen Fatih Mehmet, kendisini takip etmedi. Acaba bunun sebebi neydi?

Fatih'in, Uzun Hasan'ı takip etmemesi meselesi üzerinde eski kaynaklardan yalnızca İdrisî Bitlisî durmuş ve onun izah tarzı birçok tarihçiler tarafından tekrarlanıp durmuştur. İdrisi Bitlisî'nin izah tarzına göre: Harbin ertesi günü Fatih, Uzun Hasan'ın takip edilip edilmemesi üzerinde görüşmek için bir divan toplamış, divanda veziriâzam Mahmut Paşa takip edilmeme fikrini şiddetle müdafaa ederek düşüncelerini padişaha zorla kabul ettirmiştir. Hatta Mahmut Paşa'nın veziriâzamlıktan azledilmesinin sebeplerinden birisi de bu olmuştur.

Fatih Sultan Mehmed'in şahsiyeti gözönüne getirilince, İdrisî Bitlisî'nin kaydına inanmak mümkün değildir. Zira padişahın kendisi Uzun Hasan'ın takibini isteseydi, mutlaka fikrini etrafındakilere kabul ettirirdi. İstanbul ve İşkodra muhasaralarında veziriâzamların fikrine uymayan, bil'âkis kendi düşündüğünü maiyetine kabul ettiren Fatih, ayni şeyi Otlukbeli harbinden sonra da yapabilrdi. Binaenaleyh Fatih gibi bir şahsiyet bilhassa olgunluk devrini yaşadığı yıllarda, arzusu hilâfına veziriâzamın fikrine zorla uyamazdı.

Buna karşılık, şimdiye kadar üzerinde pek durulmamış olan Kemal Paşa zâde tarihinde mevcut bir izah tarzı, hadisenin hakikî cephesini aksettirir mahiyet taşımaktadır. Kemal Paşa zâde bu mesele ile ilgili malûmatı Çandarlı zâde İbrahim Paşadan dinlediğini kaydetmekte olduğundan, mevsukiyetinden şüphe de edilemez:

«Savaşın kazanıldığı gün bir iş için padişahın huzuruna çıkan İbrahim Paşa, zafer neş'esi arasında kendisine karşı mültefit davranmasından cesaret bularak «Uzun Hasan'ı niçin diyarından sürüp çıkararak İran'ı Osmanlı ülkesine katmadığını» sormuştur. Bu söze karşı Fatih: «Gayenin, Uzun Hasan'ın canını yakarak bir ders vermek olduğunu; saltanatını yıkmanın gaye teşkil etmediğini, oğlunun ölümünün onun ciğerinin yanmasına kâfi geleceğini; İslâm memleketlerini tahrip etmenin ve bir İslâm hükûmetini yıkmanın doğru olmadığını; öte taraftaki (Rumeli) gaza harplerini tatil ederek bu tarafta islâmlarla çarpışmanın iyi bir şey olmadığını» bildirmiştir.

Demek ki, Uzun Hasan'ı takip etmek istemiyen bizzat Fatih'in kendisidir. Fatih, sözleri arasında Rumeli tarafına işaret etmekle gayet mühim bir noktaya dokunmuştur. Zira o tarihte Rumelide iki tane büyük hasım devlet mevcuttur. Fatih Mehmed'in islâm ülkelerini feth için zaman kaybedip kuvvetlerini yıpratırken Rumelideki hasımların büyük bir gaile çıkarması her zaman mümkündü. Nitekim, Venediklilerin Antalya ve İzmir sahillerine baskın ve tahripleri bu arada vuku bulmuştur.

Otlukbeli zaferinden sonra

Zaferden üç gün sonra muharebe meydanından ayrılan Fatih Sultan Mehmet, ordu ile Şebinkarahisar önüne geldi. Mıntıkanın en müstahkem kalesi olan Şebinkarahisar Uzun Hasan'a ait bir şehirdi ve Darab Bey tarafından müdafaa edilmekteydi. Otlukbeli muharebesinden önce Uzun Hasan'ın topraklarında ilerlenirken veziriâzam Mahmut Paşa, ordunun gerisinde müstahkem bir kale bırakılmaması için padişaha Şebinkarahisarın fethini teklif etmiş, Fatih de buna karşı «biz buraya kale fethine değil, düşmanın hakkından gelmeye geldik» cevabivle Mahmut Paşanın fikrini reddetmiştir. Zaferi müteakip ise buranın zaptına ihtiyaç hisseden Fatih şimdi ordu ile Şebinkarahisar kuşatılıp top ateşine tutulduğu sırada Uzun Hasan'ın mağlûbiyetini öğrenen Darab Bey kalevi teslim etti (29 ağustos 1473). Darab Beye bilâhara Rumelide Çirmen sancak beyliği tevcih edildi.

Fatih Mehmet, Şebinkarahisar önündeyken Ahmet Bögürci isminde bir şeyhin Uzun Hasan'dan elçi olarak geldiği görüldü. Ahmet Bögürci, hükümdarının sulhe ait ricalarını padişaha bildirince Fatih bu ricaları kabul ile sulhü teslim eyledi.

Otlukbeli zaferinden sonra etrafa fetihnameler yazıldı. Bu fetihnamelerin Horasan hükümdarı Hüseyin Baykaraya gönderileninde «şimdi anlaşıldı ki Uzun Hasan Beyin ahd ve peyman dilinde olup ef'alinde yokmuş; çünkü diyar-ı islâma taarruz için gayrı müslimlerle mektuplaşıp onları tahrik etmiştir» denerek, Otlukbeli muharebesinin islâmlar üzerinde yaratması muhtemel bulunan kötü tesiri önlenmek istenmiştir. Uygur harfleriyle yazdırılan fetihnamelerin birisi de Osmanlıların doğu sınırlarında yaşıyan müslümanlara gönderilmiştir.

Otlukbeli zaferi münasebetiyle, Fatih Sultan Mehmed'in mühim bir ihsanı ile şefaatına da temas etmek lâzımdır. Fatih Mehmet, Uzun Hasan'a karşı sefere çıkarken maaşlarına mahsuben askere borç olarak verdiği yüz yük akçeyı askere bağışladı. Ayrıca bu zafer münasebetiyle kırk bin köle ve cariyeyi azad etti. Otlukbeli zaferini müteakip Fatih'in yaptığı bu işler Uzun Hasan'ı ne kadar çetin bir hasım olarak kabul ettiğini gösterir.

Veziriâzam Mahmut Paşanın idamı

Fatih Mehmet Uzun Hasan ile yaptığı Otlukbeli muharebesinden İstanbul'a dönünce Mahmut Paşayı veziriâzamlıktan azlederek Yedikule'ye hapsettirdi. On yedi gün burada hapis kalan Mahmut Paşa on sekizinci gün idam olundu (17 ağustos 1474). Eski Osmanlı tarihlerinde Mahmut Paşanın idamına ait sebepler sayılırken, veziriâzamın Şehzade Mustafa'nın ölümü üzerine sevinç alâmeti olarak beyaz elbise giyip evinde satranç oynadığını; Karaman harekâtı sırasında işi yavaştan alarak Karaman oğlu İshak Beyin kaçmasına sebep olduğunu, Bosna Kıralı Stefan'ı teslim almak suretiyle ilk plânda onu öldürmemiş bulunduğunu zikrederler.

Mahmut Paşa bazı halleriyle padişahı hakikaten kızdırmış olabilirse de, eski kaynakların zikrettiği şeyler öldürme sebebi teşkil edecek derecede kuvvetli değildir. İhtimal, Mahmut Paşa zaman zaman fikirlerini açıkça belirtmekten geri kalmıyan bir adam olduğu için padişahın kinini üzerine çekmekteydi. Bir takım kusurlarının mevcudiyetinden faydalanan hasımlarının, onun bu kusurlarını büyülterek ve padişah nezdinde kendisini gammazlıyarak ölümüne sebep oldukları muhakkaktır.

Mahmut Paşa, Çandarlı Halil Paşa ile İshak Paşadan sonra katledilen veziriâzamların üçüncüsüdür. Mahmut Paşa, devşirme veziriâzamların muktedirlerindendi. Onun bu tarafını Fatih Sultan Mehmed'in de takdir ettiği muhakkaktır. Zira Otlukbeli seferine çıkarken sadaret makamını kudretli bir ele teslim etmek arzusunu duyan Fatih Mehmet, Mahmut Paşayı ikinci defa veziriâzam yapmıştı. Sırbistan kalelerinin zaptı, Bosna ve Ağriboz'un fethinde Mahmut Paşanın değerli hizmetleri görülmüştür.

Rum bir baba ile Sırp bir anadan Kruşevaç'ta dünyaya gelmiş bulunan Mahmut Paşa küçük yaşta esir edilmiş ve islâm dinine sokularak Türk terbi-

yesi verilmişti. Mahmut Paşa muharebe sahalarındaki muvaffakiyetlerinden başka hayır ve hasenatı ile de tanınmıştır. İstanbul'da onun namiyle anılan bir mahalle ve çarşı ile cami, imaret, mektep, medrese ve hamamı mevcuttur. Ayrıca Anadolu ve Rumelideki bazı şehirlerde de mescit ve camileri vardır. Kendisi İstanbul'daki caminin mihrabının önündeki türbede medfundur.

Mahmut Paşa her hafta ulemayı sofrasına davet eder, onlara içinde nohut büyüklüğünde altunlar bulunan pilâvı ikram edermiş. Sofraya otururken «nail-i servet olan herkesin ağzında daima bezl için altun bulunmalıdır» dermiş. İlim ve sanat adamlarından hoşlanan Mahmut Paşa şiir de yazardı. Şiirlerinde «Adnî» mahlâsını kullanırdı. Kendisinin iki tane divanı vardır. İlim ve fazilet sahiplerini himaye ettiğinden onun namına bir hayli eser kaleme alınmıştır.

Mahmut Paşa. idamına padişahın emrinin çıktığını öğrenince vasiyetnamesini yazmıştır. Vasiyetnamesinin bir yerinde şu sözleri söylemiştir: «Ben padişahın kapısına bir at, bir kılıç, beş yüz akça ile geldim. O vakitten beri iktisap etmiş olduğum her ne malım varsa padişahındır. Oğlum Mehmet Beyin hayatını muhafaza eylemesini kendisinden niyaz ederim. Evkafımızı dahi muhafaza edeceğini ümit ediyorum.» Mahmut Paşanın halk arasında «Mahmut Paşayı Velî» diye de şöhreti vardır.

Uğurlu Mehmed'in Osmanlılara sığınması

Uzun Hasan'ın büyük oğlu olan Uğurlu Mehmet Bey, kardeşlerinin en büyüğü olması bakımından kendisini babasının yerine Akkoyunlu tahtının namzedi görmekteydi. Babasının son zamanlarında Şiraz yalisi bulunan Uğurlu Mehmet Beye kardeşleri Halil ve Yakup Beyler hükümdarlık işinde en esaslı rakiplerdi. Halil ve Yakup Beylerin annesi olan Selçuk Begüm, Uzun Hasan üzerindeki nüfuzundan istifade ederek hükümdarlığı oğullarına temine çalışmaktaydı. Uğurlu Mehmed'in mütemadiyen aleyhinde bulunan Selçuk Begüm nihayet emeline hayli yaklaşarak Uzun Hasan'ı Uğurlu Mehmet Beyden soğutmaya muvaffak oldu. O da hayatını emniyette hissetmediğinden babasına isyan etti; neticede de Memlûk devletine sığınmak suretiyle yardım talebinde bulundu.

Memlûk sultanı, Uzun Hasan'ın Memlûk devletinin kuzey sınırları üzerindeki emellerine vakıftı. Bu yüzden Uzun Hasan'a karşı dost gözüyle bakmıyan Memlûk hükümdarı mevcut hadiseden istifade niyetiyle Uğurlu Mehmet Beye yardıma karar verdi ve onun istediği yardım kuvvetini yanına katarak Irak hududuna yolladı. Uğurlu Mehmet babası ile yaptığı mücadeleden mağlûp düştü ve ağır yaralı olarak kaçtı. Annesini Memlûk sultanı Melik Eşref Kayıtbay'ın yanına yollıyarak babası ile arasının bulunmasına tavassutunu rica etti. Ne çareki beklediği affa nail olamadı ve bu defa da Osmanlılara sığındı.

Fatih Mehmet, Uğurlu Mehmet Beyi çok iyi karşıladı. Uğurlu Mehmed'in şimdi bir koz olarak kullanılması mümkündü. Nitekim bu niyetle Uğurlu Mehmed'i kendisine iyice bağlamayı düşünen Fatih Mehmet, onu kızı Gevherhan sultanla evlendirdi ve Sivas beylerbeyliğine tayin etti.

Uğurlu Mehmed'in, Osmanlı - Akkoyunlu hududundaki vilâyete tayini Uzun Hasan'ın ve bilhassa sevgili zevcesi Selçuk Begüm'ün kuşkusunu büsbütün arttırdı. Bunun üzerine tekrar hile yoluna sapan Selçuk Begüm, Uğurlu Mehmed'i hükümdarlık vaadiyle davet ettirmeye muvaffak oldu. Bu davetin ciddiyetine inanan Uğurlu Mehmet Bey Sivas'tan Erzincan'a gittiği sırada yakalanarak öldürüldü (1477). Uğurlu Mehmet'le Gevherhan Sultanın evlenmesinden dünyaya gelen Göde Ahmet Beyi, Fatih, annesi ile birlikte Erzincan'dan İstanbul'a getirtti.

Uğurlu Mehmed'in ölümünden bir yıl sonra Uzun Hasan da öldü. Onun ölümü ile Akkoyunlu ülkesi saltanat meseleleri yüzünden karışıklığa uğradı. Zira Uzun Hasan da başka Türk devletlerinde görüldüğü üzere saltanat veraseti işini bir kanuna bağlamamıştı. Bu yüzden onun ölümü ile şehzadeler arasında kavgalar çıktı. Saltanat kav-

gaları Akkoyunlu devletinin sarsılıp zayıflamasına ve geniş sınırlara sahip bir devlet iken birdenbire 1508 yılında çöküp yıkılmasına sebep oldu.

On beşinci asrın en dikkate değer fatih hükümdarlarından birisi olan Uzun Hasan, sınırlarını genişletince merkezi hükûmetini Diyarbakır'dan Tebriz'e taşımıştı. Devlet merkezini taşıdığı sırada Akkoyunlulara bağlı bir çok boy ve oymakları da İran'a götüren Uzun Hasan İran'da onlara arazi vererek yerleştirmiş ve bu hareketiyle doğu Anadolu'nun Türk ırkı bakımından zayıf kalmasına sebep olmuştur. Uzun Hasan Tebriz'e yerleşince orada muhteşem bir saray teşkilâtı kurmuştur. Âlim, şair ve san'atkârlara kıymet veren Uzun Hasan, Akkoyunluların medenî seviyelerini yükseltme işine de dikkat etmiştir. Osmanlı devletini model ittihaz ederek kendi devletini bu yolda teşkilâtlandırmaya çalışmış, teşkilâtına da kanunî bir veçhe kazandırabilmek için, ayrıca kanunlar yapmıştır. Türkçeye ehemmiyet veren Uzun Hasan birçok eserleri Türkçeye tercüme ettirmiştir. Ayrıca Kur'ânı Kerimi bile Türkçeye çevirterek huzurunda okutan bir Türk hükümdarıdır.

KUZEY KARADENİZ CENEVİZ KOLONİLERİNİN ZAPTI VE KIRIM'IN OSMANLI HİMAYESİNE GİRMESİ

1475 yılına kadar Karadenizin güney kıyıları ile Boğdan sınırına kadar batı kıyıları Osmanlı devletinin eline geçmiş bulunuyordu. Kuzeyde Kırım sahilleri ile doğuda Kafkasya kıyıları henüz Osmanlı hâkimiyetinde değildi. Osmanlı hâkimiyeti dışında kalan Karadeniz kıyılarından Kırım sahillerinin ticarî ehemmiyeti çok yüksekti. Kırım sahilindeki Kefe ile Azak denizindeki Azak limanı eskiden beri birer ticaret merkezi idiler. Rus stepleri, İran ve iç Asyadan gelen çeşitli mallar bu limanlar vasıtasiyle Avrupa'ya intikal ederdi. Uzak doğunun ipeğinin Avrupa'ya sevkedildiği son limanlar buralardı. Avrupa için çok kıymetli olan ipek ile Bizans'a buğday, Mısır'a Kıpçak köleleri ve muhtelif memleketlere kürk, deri, balık, havyar, balmumu ve tuz sevkiyatına aracı olmaktaydı.

İstanbul'u zapteden, Karadenizin güney kıyılarının tamamı ile batı kıyılarının mühim bir kısmına sahip olan Fatih Sultan Mehmed'in, ticarî değerleri yüksek olan Kırım sahillerini ele geçirmek isteyeceği gayet tabi idi. Kırım sahillerinin ve dolayısiyle Kırım'ın ele geçirilmesi, Karadenizin bir Türk gölü haline gelmesini sağlıyacak ve Türk hâkimiyeti yeni sahalara yayılacağı gibi, Fatih'in zaptetmek istediği Boğdan kıyılarının fethi de bu suretle daha kolaylıkla imkân dahiline girecekti.

Fatih Mehmet zamanında Kırımda iki siyasî kuvvet mevcuttu. Bunlardan birisi Kırım Hanlığı, diğeri de sahillerdeki mühim mevkilere yerleşmiş olan Ceneviz kolonileri idi.

Kuzey Karadeniz Ceneviz kolonileri

Fatih Mehmet zamanında Karadenizin kuzey kıyılarında en mühim ticaret merkezleri Kefe, Azak ve Mankup idi. O sırada bu şehirler Cenevizlilerin elinde bulunuyordu. Kırım toprakları Altın-ordu hanlığına bağlı iken Cenevizliler 1266 tarihine doğru Altın-ordu hanı Mangu Timur'dan Kefe'de ticaret için yerleşmek müsaadesini almışlar, bilâhare burasının etrafını surlar ile çevirerek şehrin sahibi haline gelmişlerdir. Kefe'de yerleşince, yalnız burası ile de iktifa etmiyerek daha başka kaloniler de kurmuşlardır. Bu suretle Kırım sahillerinde kuvvetle tutunma imkânını elde eden Cenevizliler 1381 yılında bir muahede ile buralardaki hakimiyetlerini Altın-ordu devletine kabul ve tasdik ettirmişlerdir. Ceneviz kolonilerinde Cenevizlilerden başka Tatar, Rus ve Çerkez gibi muhtelif unsurlar da yaşamakta idi. Kolonilerdeki müslüman halkın işlerine bakmak ve Altın-ordu hanına ait gümrük hissesini toplamak üzere burada hanın adamları bulunurdu. Ticaret sayesinde çok gelişmiş olan Kefe'de on beşinci asrın başında Schiltberger'in bildirdiğine göre 21 bin ev bulunmaktaydı.

Fatih, İstanbul'un zaptiyle birlikte Galata Ceneviz kolonisini, daha sonra da Amasra kolonisini ele geçirince güney Karadeniz kıyılarında Ceneviz kolonisi kalmadığı gibi, Kırım sahillerin-

deki kolonilerin Cenova ile irtibatları da güçleşmişti. Bu irtibat boğazlardan Türk müsaadesine bağlı bulunmakta, boğazlardan geçiş resmini ödemeden geçmek mümkün olmamakta idi. Binaenaleyh Kırımdaki kolonilerin deniz yoluyle takviye gönderilerek müdafaası imkânsızdı. Zaten Cenevizlilerde de eski kudret kalmamıştı. Kırım hanlığı da dahilî mücadeleler yüzünden sarsıntılar geçirdiğinden, Ceneviz kolonilerini ele geçirmek üzere faaliyette bulunacak halde değildi. Bu sebeple Osmanlıların Kırım'a karşı harekâtta bulunmaları halinde kolonileri kurtarmıya koşacak bir kuvvet ortada yoktu. İşte bu noktaları gözönünde bulunduran Fâtih Mehmet, Otlubkeli zaferini kazanarak büyük bir kasmını daha altettikten bir müddet sonra 1475 yılında Kırım'daki Ceneviz kolonilerinin zaptına karar verdi.

Kırım Hanlığı

Kırım Altınordu hanlığına bağlı topraklar arasında önemli mevkie sahip yerlerdendi. Bu önemi dolayısiyle Altınordu hanları Kırıma kudretli valiler göndermeğe dikkat ederlerdi. On üçüncü asrın sonlarında Altınordu'da birtakım iç kavgalar cereyan ederken bazı mühim şahsiyetler Kırımı kendileri için bir sığınak yeri yapmaktaydı. 1380 de Mamay, Altınordu hanı Toktamış'a yenilince Kırım'a kaçmıştı. Timur ile Altınordu hanı Toktamış arasındaki mücadelede Kırım'a sığınmalar daha da çoğalmıştı. Kırım hanlığının hakikî kurucusu olan Haci Giray'ın dedesi Taştimur Bey de işte bu karışık devrede Kırıma gelmiş ve Kırımda ayrı bir hanlığın temelini atmıştır. Taştimur Bey Kırımda hanlığını ilân ettikten sonra sonra kendi namına para da bastırmıştır. Taştimur Bey, Büyük Mogol hakanı Cuci'nin küçük oğlu Tokay Timur'un soyundandı. Taştimur 1394/1395 yılına doğru Kırım'da ayrı bir hanlığın temelini atmakla beraber esas Altınordu hanlığıyle alâkasını tamamen kesememişti. Onun için Saray şehrinde oturan hanlar ile Kırım'da hakimiyet tesisine uğraşanlar arasında mücadele eksik olmuyordu. Taştimur'dan sonra oğlu Giyasüddin Kırım hanlığına geçtiği sırada bu mücadelelerin en mühimlerinden birisi daha cereyan etmekteydi. Altınordu devletinin büyük şahsiyetlerinden olan Edike, Altınordu hükümdarlığına Urus hanlardan birisini getirmişti. Yeni Altınordu hükümdarı Ümeraya eziyet ettiği için bunlar kendisinden hayli bıkmıştı. Altınordu hükümdarı Pulad Han meşhur şahsiyetlerden olan Nogayların reisi Edike ile birlikte Moskova üzerine sefer yaptığı sırada, kendisinin zulmünden bıkan ümera, onun merkezi hükûmetten uzaklaşmasını fırsat bilerek Uruslardan Timur Kutlug Han'ın oğullarından Timur Hanı hükümdar etmişlerdir. İdüke, Saray şehrinde bu hadiselerin cereyan ettiğini duyunca, Pulad hanla birlikte Kırım'a çekilmiştir. Fakat Altınordu tahtını elde etmiş olan Timur Han, Kırım üzerine yürüyünce, bu defa Kırım Hanı Giyasüddin Litvanya'ya kaçmak zorunda kalmıştır. Bu bakımdan Kırım Hanlığının temelini Taştimur atmış olmakla beraber, gerek onun, gerekse oğlunun zamanında Kırım Hanlığının tam müstakil bir hürriyet kazanamadığı görülmektedir. Onun için Kırım Hanlığının hakikî kurucusu Hacı Giray sayılır.

Babasının Litvanya'ya kaçması dolayısıyla orada epeyce bir zaman kaldığı anlaşılan Hacı Giray, Altınordu Hanlığındaki mücadeleden istifade ederek nihayet Litvanya'dan aldığı yardımcı kuvvetlerle Kırım'a gelmiş ve 1438 senesinde Kırım Hanlığını kurmuştur. Kırım'da Hacı Giray'ın adını ihtiva eden en eski paralar 845 (1441/1442) tarihini taşımaktadır. Hacı Giray Kırımda yerleştiği ve adına para bastırdığı zaman Altınordu hükümdarı Timur Kutlug'un oğlu Uluğ Mehmet Handı.

Altınordu Hanlığındaki taht kavgası ve iç rekabetler yüzünden birçok kabileler etrafa dağılıyordu. Bunlardan bazıları Orta Asya'ya, bazıları da Kırım'a gidiyordu. Kırım'a ve Karadeniz Kuzeyindeki step bölgesine giden kabile beyleri Kırım Hanına iltihak etmekteydi. Mühim kabilelerden olan Şirin kabilesinin beyi Eminek Bey de Hacı Giray'a iltihak edenlere dahildi.

Kırım'ın gittikçe kuvvetlendiğini gören Altınordu hükümdarlarından Sey-

yid Ahmet Han, Kırımı ilhak etmek istiyordu. Onun için Moskova ile ittifak eden Hacı Giray Han Altınordu hanlarına karşı durumunu hayli kuvvetlendirmiş bulunuyordu. Ayrıca Litvanya ve Lehistan'da Hacı Giray'ın dostları idi. Fakat bunlara pek güvenemiyen Hacı Giray'ın 1454 tarihinde Osmanlılara başvurduğu, Osmanlı donanmasına mensup bir filonun Kırım sularına gittiği, bu donanma ve altı bin kişilik Kırım askeriyle Cenevizlilere ait Kefe'nin kuşatıldığı görülmektedir.

Kırım Hanı Hacı Giray'ın kuvvet kazanması ve bir hayli kabileyi Kırıma çekmesi Altınordu hükümdarının Kırıma hücumuna sebep oldu. Hacı Giray yaralı olarak Kırım topraklarını terketmek mecburiyetinde kalarak, yedi sene Kırım'dan başka yerlerde yaşadı. Nihayet taraftarlarından Tekne Mirza Altınordu kuvvetlerini Kırım'dan çıkarmıya muvaffak olarak Hacı Giray'ı yeniden han ilân eyledi. O da mevkiine bu suretle kavuştu.

Bir Kırım'lı muharip

Hacı Giray 1466 da öldüğü zaman Kırım'da bir iç karışıklık başladı. Kabile reisleri ile han ailesi arasındaki rekabetler bu iç kavganın yegâne sebebi idi. Hacı Giray'ın on ik oğlundan sekiz tanesinin, etraflarına bir takım gruplar topluyarak giriştikleri mücadele hayli uzun sürdü. Kırım'daki han ailesi arasında mevcut kavgalardan en fazla istifade eden Cenevizlilerdi. Mücadeleye katılan taraflardan bazan birini, bazan karşı tarafı tutan Cenevizliler, iç kavganın uzamasına sebep olurken kendi durumlarını takviyeden de geri kalmıyorlardı.

Esas mücadele Hacı Giray'ın oğullarından Nurdevlet ile Mengli Giray arasında olmaktaydı. Mengli Giray bir aralık mağlûp olarak Cenevizlilere ait Kefe'ye sığındı. Han ailesi arasındaki kavgalarda hayli rol oynıyan Cenevizliler, bu defa Mengli Giray'a yardım ettiklerinden, o sırada Şırın kabilesi beyi de onu tuttuğundan Mengli Giray 1468 de Kırım tahtını yeniden elde edebildi Mengli Giray, Şırın beylerinden Eminek ve sair taraftarları sayesinde oturduğu Kırım tahtında 1474 senesine kadar kalabildi. Cenevizliler, kendilerile iyi geçinen Mengli Giray'a güveniyorlar ve onu Osmanlılara karşı iyi bir müttefik mevkiinde görüyorlardı. Buna mukabil, Mengli Giray'ın Cenevizlilere karşı hissiyatı da iyi idi. Onun için Dengli Giray da Cenevizlileri korumaya çalışıyordu. Mengli Giray 25 ekim 1469 da Fatih Sultan Mehmed'e yazdığı ve «karındaşım» hitabiyle başlıyan mektubun da, Osmanlı padişahına karşı çok mütevazi bir dil kullanmasına rağmen, Yakup Beyin donanma ile gelip Kırım sahillerinde iki şehir vurmasından şikâyet etmekteydi.

879 (1474/1475) senesinde Altınordu hükümdarı Seyyid Ahmet han Kırıma hücum ettiği sırada Mengli Giray ikinci defa mevkiinden oldu. Mengli Giray'ın ikinci defa hanlığını kaybetmesinin en mühim sebeplerinden birisi Şırın Beyi Eminek'in isyanı idi. Mengli Giray hadiseler dolayısiyle kaçarak Cenevizlilere sığındı. Onun kaçmasiyle

Nurdevlet Kırım Hanı oldu. İşte bu son vak'alar sırasında Gedik Ahmet Paşanın idaresindeki Osmanlı donanmasının Kırım sahillerindeki Ceneviz sömürgelerini zaptı, ondan sonra da Kırım'ın Osmanlılara tâbiliğiyle neticelenen hadiseler cereyan etti.

Osmanlıların Kırım ile ilk defa alâkalanmaları

Osmanlıların Kırım ile ilk defa alâkalanmaları Fatih zamanında ve İstanbul zaptının ertesi yılında vukubuldu. Gerçi Fatihten daha önceki padişah İkinci Murad'a, Uluğ Mehmet Hanın ittifak teklifini ihtiva eden bir mektubu mevcutsa da, bununla ilgili hadise, sadece bir muhabereden ibarettir. Onun için Osmanlıların Kırım'a karşı ilgi duyuşlarını Fatih zamanından başlatmak daha doğrudur.

Fatih Mehmet İstanbul'u zaptetmek suretiyle Karadeniz boğazını tam ve kat'î şekilde kontrol altına aldığı zaman, Cenevizliler Karadeniz kıyılarındaki kolonileri ile irtibatlarının temini bakımından endişeye düşmekte, Osmanlıların ise; Karadenize sahili bulunan devletler üzerinde nüfuzu artmaktaydı. İşte bu durumu gözönünde bulunduran Kırım hanları da İstanbul fethinden sonra Osmanlılara daha fazla yaklaşmak ihtiyacını hissetmekteydi. Kırım hanları Cenevizlilerle mücadele etmekle beraber, denizcilikte çok zayıf olmaları ve toplara sahip bulunmamaları dolayısiyle, surlarla çevrili Ceneviz şehirlerine bir şey yapamamakta ve mücadele ancak surlar dışında kalan sahalara inhisar etmekteydi. Karadenize açılan boğazları Osmanlılar ellerinde tuttuklarına göre, Kırım hanlarının Cenevizlilere karşı mücadelesinde kendisinden medet umacakları yegâne devlet Osmanlılardı. Onun içindir ki; Kırım hanı Hacı Giray 1454 senesinde Fatih Mehmed'e bir ittifak teklifinde bulunmuştu. Gerçi böyle bir ittifakın imzalanıp imzalanmadığı kat'î şekilde belli değilse de, ayni sene içinde Türk kuvvetleriyle Kırım kuvvetlerinin müştereken Kefe'yi muhasara ettikleri görülmektedir. Kefe muhasarasına iştirak eden Türk kuvvetleri 56 gemilik bir filo ile buraya gelmiş bulunuyordu. Venedik kaynaklarının verdiği bilgiye göre; bu Türk filosu önce Moncastro (Akkerman'a) hücum etmiş, ondan sonra da 11 temmuzda Kefe önüne demir atmıştı. Birkaç gün sonra Kırım hanı da altı bin süvari ile Kefe surları önünde görünmüştü. Donanma Kefe'ye varmadan evvel bir Osmanlı elçisi gelerek Cenevizlilerden vergi istemiş, Cenevizliler de yılda 1600 duka ödemeği kabul etmişlerdi. Bunun üzerinedir ki Osmanlı ve Kırım kuvvetleri Kefe önünden çekilmişlerdir. Kefe'nin müştereken kuşatılması dolayısiyle Cenevizliler Kırım hanlarına da bir miktar vergi taahhüdünde bulunmuşlarsa da, müzakerelere İstanbulda devam edilmesi, neticede de 1600 dukalık verginin 3000 dukaya çıkarılması, Cenevizlilerin Kırım hanlarından daha çok Osmanlılara önem verdiklerini ve daha ziyade Osmanlılardan çekindiklerini ifade eder.

Kırım'lı bir muharip daha

İstanbul fethinin hemen ertesi yılında Kefe önünde bu hadiselerin cereyan etmesi, bu bölgedeki Ceneviz kolonilerinin akıbetinin ne olacağını belli ediyordu. Boğazlardan geçecek Ceneviz gemilerinin Kırım sahillerine mühimmat ve asker götürmesi imkânsız hale gelmişti. Zira Ceneviz gemileri boğazlarda kontrol ediliyordu. Bu sebepten Cene-

viz kolonileri her yıl biraz daha zayıf düşmekte ve hatta halkın bir kısmı koloni şehirlerini bırakıp kaçmaktaydı. Boğazların kontrolü sayesinde Ceneviz kolonileri zayıflamakta devam ettiğine göre, buraların Osmanlılar tarafından zaptı imkânları da o nisbette artmaktaydı. Fakat, Fatih'in başka işlerle meşguliyeti ve mühim davaları daha öne alması Kırım'daki Ceneviz kolonileri meselesinin 1475 te ancak ele alınmasına sebep olmuştur. Maamafih bu tarihten daha evvel de Kırıma karşı ilgi gösterilmekte olduğu anlaşılmaktadır. Zira Kırım hanı Mengli Giray Osmanlı padişahına bir mektup göndererek Yakup idaresindeki bir filonun Kefe civarını yağma edip esirler alması dolayısiyle şikâyette bulunmuş, Kefenin kendisine haraç veren bir şehir olduğunu ileri sürerek alınan esirlerin iadesini istemişti.

Fatih Mehmed'in Kırım'a donanma sevketmesi

Kırım'ın tarihî, iktisadî, askerî ve jeopolitik yönden taşıdığı önemi çok iyi kavradığında şüphe olmıyan Fatih Mehmet, 1475 te buraya el atmak için zamanın geldiğine hükmetti. Kefe Cenevizlilerinin anlaşmalara riayet etmediği bahanesiyle buranın zaptına karar verdi. Bunu başarmak üzere büyük bir donanma hazırlanmasını emretti. Bu sırada Kırım hanlığında da mühim karışıklıklar vardı. Hacı Giray'ın oğullarından Mengli Giray ile Nurdevlet arasındaki taht kavgası dolayısiyle Kırımın iç işleri çok karışıktı. Hanlık makamı kısa devreler halinde bu iki kardeş arasında el değiştiriyor, halkın iki taraftan birine fazlaca meyletmesi diğerinin iş başından uzaklaşmasiyle neticeleniyordu. Bu arada Kırımın meşhur şahsiyetlerinden Eminek Beyin de Mengli Girayla arasının açılması işlerin daha fazla karışmasına sebep oldu.

Bir Ceneviz kolonisi olan Kefe'de Kırım hanlarını temsil eden bir kimse bulunurdu. Kırım tatarlarının «tudum» unvaniyle andıkları bu temsilcilerin sonuncusu Şırın kabilesi beyi Mamak'tı. Kırım hanları Kefe'ye gönderilecek temsilciyi Cenevizlilerin arzularına göre seçerdi. Mamak 1473 yılında ölünce Kırım hanı Cenevizlilerle mutabık kalarak Mamak'ın kardeşi Eminek Beyi Kefe tudumu tayin etti. Lâkin Eminek Bey ile Cenevizlilerin arası bir müddet sonra açıldı. Bu anlaşmazlıkta Mamak'ın dul karısı da rol oynamakta ve Kefe tudumluğuna kendi oğlu Sartak'ın getirilmesini istemekteydi. Nihayet Cenevizliler Eminek Beyi Osmanlı padişahiyle anlaşmış olduğu iddiasiyle azlettiler. Eminek azlolunca Kırım hanı onun yerine Karay Mirza'yı tayin etti. Fakat Mamak'ın dul karısından rüşvet alan Cenevizli memurlar bu makama Sartak'ın getirilmesinde ısrar edince, Kırım hanı Karay Mirza'yı azlederek Sartak'ı Kefe tudumu yaptı. Sartak'ın Kefe tudumu yapılması, Osmanlı padişahı Fatih Mehmed'e de güvenen Eminek Beyin isyanına sebep oldu. Eminek Bey etrafına topladığı tatar reisleriyle birleşerek Mengli Giray'ın oturduğu Kırker şehri üzerine yürüdü. Bu vaziyet karşısında Mengli Giray yanına 1500 süvari alarak Kefe Cenevizlilerine sığındı. Mengli Giray kaçınca kardeşi Nurdevlet Kırım hanı oldu.

Eminek Bey Kefe tudumluğundan azledildiği sırada 'Kefe'ye bir Osmanlı elçisi gelmişti. Bu elçinin görünürdeki vazifesi Trabzon'dan Kefe'ye kaçmış olan bir kaç köleyi istemekti. Osmanlı elçisi bu arada Eminek Beyle görüşerek Fatih tarafından verilecek herhangi bir vazifeyi kabule onu ikna etti. Demek ki Fatih'in elçisinin hakikî vazifesi sadece köleleri istemek değil, buraya yapılacak harekât için peşinen adam elde etmekti.

İşte Kırımdaki bu karışık hadiseleri dikkatle takip eden Fatih Mehmet, müdahale için artık zamanın geldiğine hükmederek Gedik Ahmet Paşanın idaresinde bir donanma gönderdi. İrili ufaklı 300 gemiden ibaret olan bu donanma o nisbette kuvvetli bir orduyu da buraya nakletmekteydi. Kırıma bu kadar sayıda bir donanma gönderildiği zaman Venediklilerle bir yıllık mütareke aktedilmişti. Demek ki, Fatih Mehmet Venedik mütarekesinden bu suretle âzami şekilde istifade etmiş oluyordu. Fatih Mehmet Kırıma bu derece büyük bir donanma sevkettiğine göre ihtimal tatarlarla da çarpışılacağını he-

saplamaktaydı. Zira Ceneviz kolonileri üzerinde Kırım hanlarının hak iddia etmekte oluşları Fatih Mehmed'çe malûmdu. Binaenaleyh çok zayıf kuvvetle müdafaa edilen Ceneviz kolonileri üzerine bu kadar fazla sayıda kuvvet sevkini başka bir sebebe bağlamak mümkün değildir.

Kefe Cenevizlilerine gelince: Büyük bir Osmanlı donanmasının kendi üzerlerine gelmek üzere bulunduğunu mayıs ayının ortalarında haber aldıklarından acele olarak müdafaa tedbirlerine başvurup kaleye erzak yığdılar. Onlar bu işleri yaparken Osmanlı donanması da haziran başında Kefe önüne yetişti. Gedik Ahmet Paşanın teslim teklifini Cenevizliler reddedince Santa Maria kilisesinin bulunduğu sahile bin kadar atlı ve yine o civara mühim miktarda piyade askeri çıkarıldı. Bundan başka Kefe'nin biraz uzağına da çıkarma yapılmış ve önce çıkanlar tatarlarla temasa gelip müzakereye girişmişlerdi. Onun için karaya asker çıkarılması işi kolaylıkla cereyan etmişti.

Böylece Kırım'ın en önemli şehri olan Kefe, 6 veya 7 haziranda kara ve denizden kuşatıldı. Türk kuvvetlerinin fazlalığını ve kaleye şiddetli topçu ateşinin açıldığını gören Cenevizliler, başka yerden yardım almak imkânı bulunmadığını da düşünerek 9 haziran 1475 günü teslim oldular. Kefe düşünce Gedik Ahmet Paşa Cenevizlilerden başka aralarında tatar büyüklerinin de bulunduğu 40 bin kişilik esir kafilesini İstanbul'a gönderdi. Esirlere tatarlar da dahil olduğuna nazaran demek ki, Kefe müdafaasına onlar da iştirak etmiş bulunuyorlardı.

Azak, Menkûp vesair Ceneviz kolonilerinin zaptı

Kefe'nin zaptını kısa zamanda başaran Gedik Ahmet Paşa ondan sonra diğer koloni şehirlerini ele geçirmeğe teşebbüs etti. Yine donanmanın başına geçerek Azak denizine girdi. Azak denizinin kuzey doğu kenarında Don nehri ağzında bulunan Azak kalesini aldı. Bundan sonra koloni şehirlerinin en müstahkemi olan Menkûp'u kuşattı. Menkûp kalesi sarp bir yerde kurulmuş, ayni zamanda da gayet iyi tahkim edilmişti. Gedik Ahmet Paşa Menkûp önüne gelince, Osmanlı kuvvetlerine mukavemet edemiyeceğini düşünen kale kumandanı gelip teslim olmuştu. Lâkin onun teslim olması harbe mâni olamadı. Zira, teslim olan kumandanın bir akrabası mukavemete devam etti. Müstahkem Menkûp kalesi toplarla döğüldü. Birkaç günlük muhasara muharebesi sırasında her iki taraftan da hayli adam öldü. Menkûp muhasarasının uzun süreceğini anlıyan Gedik Ahmet Paşa, kalenin önüne Zağarcı Yakup Beyin emrinde bir miktar kuvvet bırakarak kendisi şehrin civarından uzaklaştı. Gedik Ahmet Paşanın yaptığı iş bir harp hilesinden başka bir şey değildi. Menkûp önünde kalan Yakup Bey birkaç gün muhasaraya devam ettikten sonra muhasarayı çözüp kale civarından çekilerek kararlaştırdığı bir yerde pusuya girdi. Yakup beyin emrindeki kuvvetlerin muhasarayı çözdüğünü gören müdafiler Osmanlı askerini mağlûp ettiklerini zannederek kaleden dışarıya fırladılar. Bunun üzerine pusudan çıkan ve Menkûp müdafilerinin arkalarını da çevirmeğe muvaffak olan Yakup Bey, bunların bir kısmını öldürdü, bir kısmını da esir etti. Menkûp da bu hile sayesinde fazla zaman kaybedilmeden ele geçti. Gedik Ahmet Paşa Menkûp halkından birkaç yüz hanelik topluluğu İstanbul'a sürdü.

Böylece diğer Ceneviz kolonileri de ele geçtiğinden Kırım sahilerinden Anapa'ya kadar uzanan Azak kıyılarında mevcut bütün Ceneviz kolonileri ortadan kalktı. Cenevizlilerin Karadeniz kuzeyindeki son istinatgâhları da elden gitmişti. Buraların zaptı, Osmanlılara yalnızca Karadenizdeki Ceneviz kolonilerinin ortadan kalkmasını değil, Karadenizin bir Türk gölü haline gelmesiyle birlikte Kırım hanlığının Osmanlılara tâbiliğini de kazandırmıştır.

Kırım Hanlığının Osmanlı himayesine girmesi

Gedik Ahmet Paşanın Ceneviz kolonilerini zaptetmek için yaptığı harekât yalnızca Ceneviz kolonilerinin ele geçirilmesini sağlamakla kalmayıp Kırım hanlığının da Osmanlı himayesine girmesine yol açtı. Ancak Kırım'ın Osman-

lı himayesine alınışına ait hadise ile bunun kesin tarihi üzerinde zamanımız tarihçileri arasında münakaşalara rastlandığından, bu meseleyi tahlilî bir şekilde ele almak daha doğru olacaktır.

On dokuz ve yirminci asırda kaleme alınmış olan Osmanlı tarihleri Kırım'ın Osmanlı himayesine alınmasından bahsederken, on altıncı yüzyılın sonlarında ölen ve arapça bir tarih yazmış olan Mustafa Cenabî'nin bu meseleye tahsis etmiş olduğu satırları nakletmekle iktifa etmişlerdir. Buna göre: Gedik Ahmet Paşa Kefe'yi zaptettiği sırada Mengli Giray da esirler arasında ele geçmiş ve diğer esirlerin arasında İstanbul'a gönderilmiştir. İstanbul'da hapse atılan Mengli Giray öldürüleceği sırada affolunmuş, kendisine saray tahsis edilmiş, onun arkasından da Kırım'lılardan gelen mektuplar üzerine Kırım'a han tayin edilmiştir. Böylece Kırım Osmanlı himayesinde bir hanlık durumuna girmiştir.

En eski Osmanlı kaynaklarından olan Âşık Paşazâde, Karamanî Mehmet Paşa, Tursun Bey, Neşrî, Oruç Bey, Ruhî Çelebi hatta İdrisî Bitlisî'nin Mengli Giray'ın Kırım'a han tayin edilişi meselesine hiç temas etmeyişleri, Mustafa Cenabî'nin bu hususta ilk kaynak addedilmesine sebep olmuştur. Halbuki Mustafa Cenabî'den önce yaşamış bulunan Kemal Paşa zâde (ölümü 1534) nin eserinde, Mengli Giray ile ilgili hadise biraz daha başka türlü, fakat daha vazıh şekilde anlatılmaktadır. Kemal Paşa zâde buna dair verdiği bilginin bir kısmının bizzat Mengli Giray'dan menkul olduğunu söylemek suretiyle ifadesine kuvvet kazandırmaktadır. Kemal Paşa zâde'ye göre: Mengli Giray, oğlu Mehmet Giray ve kardeşi Yağmurca Sultanla birlikte İstanbul'da Yedikuleye hapsedilmiştir. Mengli Giray hapisteyken bir gün kapıya bir cellât gelmiş ve tatar beylerinin öldürülmeleri için emir çıktığını söylemiştir. O sırada kapıcı hapisanede Tat ili beylerinin de yattığını göz önünde bulundurarak bir yanlışlığa mahal vermemek üzere emrin mahiyetinin padişahtan sorulmasını temin etmiş, böylece Mengli Giray «Tatar beyleri» ile «Tat ili beyleri» arasındaki lâfzî benzerlik dolayısiyle idam edilmek üzereyken kapıcının zekâsı sayesinde ölümden kurtulmuştur. Kemal Paşa zâde, eserinin bu bahisten sonra gelen bölümünde de, Mengli Giray'ın Kırım hanlığına tayinini ele almakta ve Dulkadır oğlu Alâüdden'le Mengli Giray'a ayni günde sancak verilip kılıç kuşatıldığını zikretmekte, hatta Mengli Giray'a «ak börklü üskuf» giydirildiğini ilâve etmektedir.

Biribirinden farklı şekilde de olsa, eski iki kaynağın Mengli Giray'ın Kefe'nin fethi üzerine İstanbul'a getirilerek hapsedilmiş olduğunu zikretmelerine mukabil, Topkapı Sarayı Müzesi arşivinde Kırım hanlarının İstanbul'a gönderdiği evrak arasında Mengli Giray'ın da bir mektubunun bulunması bu meselenin biraz karışmasına sebep olmaktadır. Mevzuubahis mektup Mengli Giray tarafından Fatih Sultan Mehmed'e Kefe'nin zaptından bir buçuk y sonra 880 rebiülevveli başlarında (5/15 temmuz 1475) gönderilmiştir. Mezkûr mektup bu tarihte Mengli Giray'ın Kırım'da han olduğunu göstermektedir. Demek ki Mengli Giray Kefe'nin zaptı sırasında hapisten çıkarılınca Gedik Ahmet Paşa tarafından Kırım hanlığına getirilmiştir. Mengli Giray'ın Kefeye sığındığı ve Cenevizliler tarafından hapse atıldığı malûm olduğuna, Kefenin zaptından bir buçuk ay sonra kaleme almış olduğu mektubu da onun bu mektubu yazdığı tarihte han bulunduğunu gösterdiğine nazaran, Mengli'yi hapisten kurataran Gedik Ahmet Paşanın onu hanlığa getirmiş olduğundan da kat'iyyen şüphe etmemek lâzımdır. Zaten Mengli Giray'ın mezkûr mektupta padişaha bağlılık ve kulluğundan bahsetmiş olması, hadisenin başka türlü izahına da meydan bırakmamaktadır.

Mustafa Cenabî ile Kemal Paşa zâdenin, Mengli Giray'ın İstanbul'da hapsedilişine dair verdikleri bilgiye gelince: Son senelerde Kırım'ın Osmanlılara bağlanması mevzuu üzerinde yapılan tetkikler, Mengli Giray'ın 1478 baharından önce İstanbul'da bulunduğunu göstermektedir. O halde her iki müverrih de Mengli Giray'ın İstanbul'da hapsedilişi meselesinde değil de onun tarihini tespite yarıyacak noktayı belirtmekte

Rodos'lu bir muharip

hataya düşmüşlerdir. Zira Mengli Giray'ın 1476 yılında Kırım hanlığını ikinci defa kardeşi Nurdevlet'e kaptırdığını biliyoruz. Kırım'ın meşhur şahsiyetlerinden Eminek Beyin 1478 tarihinde Fatih'e yazdığı «Kırımın selâmeti ve dahilî kavgalarla harap olmaktan kurtarılması için Mengli Giray'ın yollanması ricasını ihtiva eden» mektubu da gözönüne getirilince; Kemal Paşa zâdenin bahsettiği hapislik işinin, Mengli Giray'ın 1476 da ikinci defa olarak saltanatı kaybettikten sonraki devreye aidiyeti meydana çıkmaktadır. Zaten Mengli Giray'ın hapisten çıkarılarak Kırım'a gönderilmesi tarihi Kemal Paşa zâde'nin bildirdiği şekilde Alâüddevle'ye sancak verilmesi tarihine de denk gelmektedir. Kemal Paşa zâde, Mengli Giray'ın Kırım'a han tayin edilmesine sebep olarak, Boğdan seferine davet edilen Nurdevlet'in bu sefere iştirak etmediğinden hanlıktan azledilmiş olduğunu söylemekle, Osmanlı padişahlarının Kırım hanları üzerindeki selâhiyet derecelerini de açıklamış olmaktadır.

RODOS ŞÖVALYELERİ İLE HARPLER

İstanbul zaptedildiği zaman Çanakkale boğazı önündeki küçük adalar halkı korkularından daha büyük adalara göçetmiye başlamışlardı. Bu arada Limni ve Taşoz'daki Ceneviz beyleri gibi

İki asır evvelki Rodos'tan bir görünüş

bazı kimseler de Fatih'e tabiiyetlerini sunmak üzere elçiler göndermiye koyulmuşlardı. İstanbul'u zapteden, Çanakkale boğazının sahibi bulunan Osmanlı devletinin gerek Çanakkale boğazının, gerekse Anadolu kıyılarının emniyetini temin etmek üzere Ege adalarına el atacağı günler uzak değildi. Ege'de Türk hâkimyeti kurulmadan Anadolu ve Yunan yarımadasındaki Osmanlı emniyeti daima yarım kalırdı. İşte bu noktaları gözönünde bulunduran Fatih Sultan Mehmet, İstanbul'un fethinden kısa bir müddet sonra Ege adalarının Türk hâkimiyetine sokulması yolunda faaliyete geçti. Ege denizinde bu yöndeki faaliyetler önce bir kuvvet gösterisi şeklinde başlayıp b i l â h a r a fetih harpleri şekline büründü.

Osmanlı devleti Ege denizinde hâkimiyet tesisi için faaliyete geçtiği sırada bu denizdeki adalara üç devletin hükmettiği görülüyordu. Çanakkale boğazına yakın adalar Cenevizlilerin, Yunan kıyılarına yakın adaların mühimleri Venediklilerin, Rodos ve onun çevresindeki birkaç ada da Rodos şövalyelerinindi.

Rodos Şövalyeleri

Rodos'un Türkler tarafından fethine kadar adada 216 sene hükümran olan «Rodos şövalyeleri», aslında fakir ve düşkünlere yardım gayesiyle teşekkül etmiş bir tarikatin mensupları idiler. Bu tarikat mensupları ilk teşekküllerini Rodos'ta değil, Rodos'un hayli uzağında Kudüs'te kurmuşlardı. Lâkin maceralı bir şekilde Rodos'a gelip yerleşince, kuruluşlarındaki gaye ile yaşayış tarzları birbirine zıt bir hal almış, korsanlık bunların en mühim meşgaleleri olmuştur. Rodos şövalyelerinin bağlı oldukları tarikat Kudüs'te Gerardo Tommaso tarafından 1043 yılında kurulmuştur. Feci şekilde hayatına son verilmiş olmasından dolayı hıristiyanlar arasında hatırası hüzünle anılan Hazreti Yahya (Sen Jan Baptist) in adına kurulmuş bulunan bu tarikatın mensuplarının Rodos'ta yerleştikten sonra gayelerine zıt işler yaptıkları görülmektedir. Sen Jan tarikatında olanlar Kudüs-ü Şerifte hastalara ilâç, fakir kimselere yiyecek, giyecek ve barınacak yer temin etmiye uğraşırlar ve kendilerini bu hayırlı işlere vakfederlerdi. Onun için hastabakıcılar manâsına «Hospitalier» adıyle de anılırlardı.

Güzel bir gayeye hizmet eden Sen Jan tarikatçilerinin değişmesine Kudüs'e kadar uzanan haçlı kuvvetleri sebep ol-

Fatih tarafından Rodos'un muhasarasını gösteren bu resim, müdafaaya iştirâk etmiş Şövalyelerden Guillaume Caursin'in izahatına göre parşömen üzerine yapılmıştır. Aslı Bibliothèque Nationale'dadır.

du. Birinci haçlı seferi neticesinde Kudüs'te bir Kudüs kırallığı kurulduğu sırada, buraya gelen hıristiyanlardan bazıları da bu tarikate girdiklerinden, Sen Jan tarikati mensuplarının sayıları bir hayli arttı. Bunlar Kudüs'te tesis ettikleri imaretleri vasıtasiyle hasta ve kimsesizlere yardımlarına devam ettiler. Lâkin haçlı seferleri sırasında tarikatcıların arasına birtakım şövalyeler de girdiklerinden, tarikatcılar arasında şövalyelik, dolayısiyle harpçilik ruhu yayılmaya başladı.

Kudüs islâmların eline geçince; Sen Jan tarikati mensupları Akkâ'ya çekildiler. Burasının da islâmlar tarafından zaptı üzerine Filistin topraklarını kat'î surette terkederek 1292 yılında Kıbrıs'a geldiler. Kıbrıs kıralı, bu şövalye tavırlı tarikatçıları memleketi için tehlikeli gördüğünden Kıbrısta iskânlarına müsaade etmedi. Nihayet tarikatçı şövalyeler Rodos adasına geldiler ve burasını beğenerek yerleşmek için uygun buldular. Buraya yerleşmelerine müsaade için Fransa kralı Güzel Filip ve Papa Beşinci Kleman vasıtasiyle Bizans İmparatoru İkinci Andronik'e başvurdularsa da, Bizans imparatoru bunların isteklerini kabul etmedi. Bunun üzerine Papanın teşvikiyle toplanan bir haçlı kuvveti Brendizi limanından gemilere binerek 1306 yılında Rodos'a gelip adayı işgal ettiler ve şövalyeleri buraya yerleştirdiler. Şövalyeler Rodos'a yerleştikten sonra Kudüs'te yaptıkları gibi imaretlerini burada da kurdular ama, eski hallerini, yani «târiki dünya»lıklarını pek çabuk terkederek silâhlı korsanlar haline geldiler. Süratli kadırgalariyle doğu Akdenizde seyreden gemileri vurmak suretiyle bu bölgenin tehlikeli denizcileri halini aldılar. Bir tarihçinin dediği gibi: «Rodos şövalyeleri sonraları çoktan unutulmuş bulunan Ehli Salib'in canlı hayaletleri oldular.» Denizciliğe verdikleri ehemmiyet sayesinde de Rodos'a yerleşmelerinden kısa bir müddet sonra İstanköy, Kalimnos, Leryus, Sömbeki ve civardaki daha bazı adaları zaptettiler. Hatta adalarla da iktifa etmiyerek fırsat buldukça Anadolu kıyılarına bile el atmıya başladılar. Bu cümleden olarak İzmir civarında bir kaleyi almıya muvaffak olmuşlardı. Çelebi Sultan Mehmet, Cüneyd Beyin elinden İzmir'i aldığı zaman bu kaleyi de işgal etmiş, fakat Rodos şövalyeleriyle takışmayı pek arzulamadığı içindir ki, işgal ettiği kaleye mukabil İstanköy adası karşısındaki «Halikarnas»ı şövalyelere vermişti. Şövalyeler Halikarnas'a sahip olunca burada Sen Piyer'in adına izafeten «Sen Petrom» isminde bir kale yapmışlardı. Petrom ismi zamanla Türkler tarafından değiştirilerek Bodrum şekline sokulmuş, böylece şehrin ta eski Yunanlılardan beri esas adı olan Halikarnas (Halikarnasas) unutularak yerini Bodrum'a terketmiştir.

Rodos şövalyeleri denizciliğe ehemmiyet vermeleri sayesinde Rodos'ta kuvvetle tutununca, üzerlerine yapılan hücumları da atlatmıya muvaffak olmuşlardır. Bu cümleden olmak üzere Bizanslıların, Menteşe Beyliğinin ve Mısır Memlûklerinin hücumlarını atlatmışlardır.

Fatih Mehmet ve Rodos şövalyeleri

Osmanlı devletinin gelişmesini Rodos şövalyeleri dikkatle takip ediyorlardı. Osmanlıların, Rodos şövalyelerini esas alâkadar eden tarafı, yavaş yavaş denizcilikte de ilerlemeleri idi. Rodos adası hem korsanlara yardım eden bir yer hem de bizzat bir korsan yatağı idi. Zaten kendileri yalnızca korsanlara yardım ve bizzat korsanlık etmekle kalmayıp, Osmanlılar aleyhindeki deniz harplerine müttefik sıfatiyle katılıyorlardı. Bu durumları Osmanlılarca da bilinip dikkatle gözetiliyordu. Onun için Osmanlılar kuvvetlenirken Rodos şövalyelerinin hem müdafaa tedbiri alması, ayrıca da Osmanlılarla yalnız başına takışmamaya dikkat etmesi lâzımdı. Nitekim Fatih Mehmet tahta yeni geçtiği zaman Rodos şövalyelerinin Osmanlılara dost görünmeye çalıştıkları müşahede edilmektedir. Zira Fatih'in cülûsunu tebrik için gelen elçiler arasında Rodos şövalye hükûmetinin elçisi de vardı. Rodos şövalyelerinin Grand Maître yani üstad-ı âzam unvanı ile anılan reisleri Fatih'in cülûsunu tebrike gönderdikleri elçileri Fra Peron de Cerit'e bir de dostluk muâhedesi imzalama vazifesi vermişlerdi. Şövalye hükûmetinin isteği nihayet 21 aralık 1451

de yerine geldi. Yapılan anlaşmaya göre: Fatih Mehmet Rodos şövalyelerine samimiyet gösterecek, kara ve denizde şövalye hükûmetine zarar vermiyecekti. Rodoslular ise, Katalan korsanlarının Anadolu sahillerine hücuma geçeceklerini duyarlarsa Osmanlılara haber verecek, müslüman esirler Rodos'a sığındıkları taktirde bunları Osmanlılara iade edecekti. Ayrıca her iki tarafın tüccarları birbirlerinin memleketinde serbestçe ve emniyet içinde ticaret yapabilecekti.

Osmanlılarla Rodoslular arasında Fatih'in cülûsu vesilesiyle kurulan dostça münasebetler uzun müddet devam edemedi, zaten edemezdi de. Çünkü İstanbul'un fethinden sonra ne Fatih Mehmet Ege'de hâkimiyet kurmaktan, ne de şövalyeler esas meslekleri olan korsanlıktan vazgeçebilirlerdi. Rodos'lular hem korsanları koruyarak adalarını onlara yataklık ettiriyor, hem de bizzat kendileri korsan gemileriyle zaman zaman Anadolu kıyılarına zarar veriyor, Mısır ve Suriye'ye giden ticaret gemilerini de soyup zaptediyordu. Osmanlı devletinin, Anadolu kıyılarına pek yakın böyle bir komşu ile uzun müddet dost geçinmesi mümkün değildi. Bu yüzden Fatih Mehmet Rodos'luların dostluklarının sahteliğini bilerek onlara bir türlü samimî davranamıyordu. Rodos'lular da bunu bildikleri için korsanlıktan vazgeçmiyorlardı. Fakat İstanbul zaptı gibi mühim bir hadise onların gözünü açtığından, biraz gecikerek de olsa İstanbul'a bir elçi yollayarak fethi tebrik etmek istediler. Rodos şövalyelerinin elçisi getirdiği hediyeleri takdim ederken bir de karşılıklı olarak ticarî münasebetlerin düzenlenmesi yolunda teklifte bulunmuştu. Rodos şövalyelerine kızgın olan Fatih Mehmet elçinin hediyelerini kabul etmedikten başka ticaret muahedesi imzasının da ancak vergi vermeyi kabul suretiyle mümkün olacağını bildirmişti. Elçinin buna cevabı vergi konusunda konuşmaya selâhiyeti bulunmadığı merkezindeydi. Şövalye hükûmetinin elçisine, Osmanlı vezirleri, padişahın gazabından kurtulmanın çaresinin Midilli ve Sakız gibi vergi vermek suretiyle mümkün olacağını hatırlatınca, elçi durumu Üstad-ı Âzam'a arzedeceğini bildirerek, kendileri ile birlikte Rodos'a gitmek üzere bir Osmanlı heyetinin tefrikini rica etmiştir. Elçinin ricası üzerine Rodos'a gönderilen Osmanlı heyetine şövalyelerin üstad-ı âzamının verdiği cevap, iki hükûmet arasındaki münasebetlerin düşmanca bir mecraya dökülmesine sebep olmuştur. Şövalyelerin reisi, Türk heyetine, kendilerinin papaya bağlı oldukları bahanesini ileri sürmüş, değil bir müslüman hükûmete, hıristiyan bir devlete dahi vergi vermelerinin mümkün olmadığını bildirmiş, binaenaleyh yıllık vergi değil, ancak hediyeler takdim edileceğini, bu şekli padişah kabul etmediği taktirde istediği tarzda harekette serbest olduğunu ilâve etmiştir.

Rodos sularına donanma gönderilmesi

Rodos şövalyelerinin vergi vermek istememesi, üstelik üstad-ı âzamın da yüksek perdeden konuşması, Ege denizinde mücadelenin başlamasına başlangıç teşkil etti. Önce Anadolu sahillerinde bulunan otuz gemilik bir Türk filosu önce Sakız, sonra da Rodos adası kıyılarında bazı köyleri vurdu. Fakat Rodos gibi müstahkem bir adaya karşı böyle ufak bir filo ile müessir harekâtta bulunmak mümkün değildi. Onun için padişah, büyük bir filo ile Rodos sularına gitmesi hususunda donanma kumandanına emir verdi. Bunun üzerine irili ufaklı yüz seksen gemilik donanma ile Çanakkale boğazından çıkarak Ege'ye yelken açan Hamza Paşa önce Midilli'ye uğradı. Oradan Sakız'a gitti, daha sonra da Rodos sularına geldi (1455). Rodos'un çok kuvvetli olduğunu gören Hamza Paşa İstanköy adasına gitti ve adaya asker çıkardı. Böylece Rodos şövalyeleri ile Osmanlılar arasında çarpışmalar fiilen başlamış oldu. Hamza Paşanın karaya çıkardığı kuvvetler yirmi iki gün vuruştuğu halde müsbet bir netice elde edemediğinden geriye dönüldü.

Rodos şövalyelerine ait İstanköy üzerinde yapılan çarpışmalarda Osmanlılar iyi bir netice elde edemediği halde şövalyeler anlaşmak taraftarıydı. Zira o sırada kendileri Memlûkler ve Mısırlılarla meşgul bulunuyorlardı. Şövalyelerin bu arzularına mukabil Fatih Meh-

met de anlaşmayı uygun buluyordu. Çünkü o sırada Trabzon'a karşı sefer yapmak tasavvurundaydı. Böylece her iki devletin de arzusu sulhun aktedilmesi noktasında birleşince anlaşmak mümkün oldu. Ve Rodos şövalyelerinin reisi Pierre Raymond Zacosta'nın önderdiği elçilerle girişilen müzakereler sonunda iki yıllık bir mütareke aktedildi (1461).

Rodoslular Osmanlı devletinin kendilerini rahat bırakmıyacağını anlamışlardı. Geniş fetih hareketlerine girişen Fatih Mehmed'in Ege denizi hâkimiyeti için ilk fırsatta kendilerine yükleneceğini iyice kestirmişlerdi. Onun için mücadelesiz geçen günlerin sükûnundan faydalanarak kuvvetlenmenin çaresine baktılar ve bu arada bilhassa adanın tahkimine ehemmiyet verdiler. Gerçi 1467 senesinde otuz gemilik bir Türk filosu Rodos adasına çıkarma yaparak bazı mevkileri tahrip etti ama, bu harekâtın esas gayesi Ağriboz'a yapılacak hücumu gizlemek olduğundan, otuz gemilik filonun arkasından daha büyük bir filo Rodos sularına uğramadı.

Rodosluların müdafaa tedbirleri

1461 de yapılan küçük çaptaki çıkarma hariç Rodoslu'lar Osmanlı Venedik mücadelesinin devamı müddetince rahat kaldılar. Bu mücadele bitince sıranın kendilerine geleceğini bildiklerinden var kuvvetleriyle müdafaa işlerine sarıldılar. Venedik - Osmanlı harbi de çok uzun sürdüğünden onlar da bu uzun zamandan adanın müdafaası bakımından hakkiyle faydalandılar. Büyük bir gayretle işe sarılmak suretiyle aslında müstahkem olan Rodos kalesini devrin müstahkem mevki haline getirdiler.

Rodos'taki bu hazırlıklar Jean Bonpar de Lastie zamanında başlayıp diğer üstâdı âzamlar zamanında da devam etti. Pierre Raymond Zacosta'nın reisliği yıllarında Saint Nicolas kalesi inşa olundu. Bu kalenin yapılması için o devre göre mühim bir miktar olarak on iki bin duka sarfedilmişti. Daha sonra Trianda, Archangelos ve bazı şatolar iyice tahkim edildi. Kalenin etrafına evvelce açılmış bulunan hendek biraz daha genişletildi. Deniz tarafına da yüz doksan metre uzunluğunda bir duvar yapıldı. Rodos adasındaki müdafaa hazırlıkları Pierre d'Aubusson zamanında daha da arttırıldı. Bu adam kilise papazlarına varıncaya kadar birçok kimseye mektup yazarak Rodos müdafaasına davet etti. Bir taraftan istihkâmları kuvvetlendirmeye uğraşırken, bir taraftan da, müdafaa işlerinde çalışacak kimseleri Rodos'a toplamaya uğraştı. Avrupa'dan erzak ve mühimmat naklettirerek kaleye yığdı. Kalenin tahkimi uğrunda hisarların dışında kalan bina ve kiliseleri bile yıktırarak bunların taşlarından faydalandı. Onun bu fevkalâde gayretleri şahsına karşı Avrupa'da ümit ve hayranlık uyanmasına sebep oldu.

Rodos'lular bir taraftan adanın müdafaa tertibatını kuvvetlendirirken öte yandan da Osmanlıların sıkışık durumlarından istifadeye kalkışmayı da ihmal etmediler. Bu cümleden olarak Osmanlı - Venedik mücadelesinde Venediklilerin safında yer aldılar. Donan-

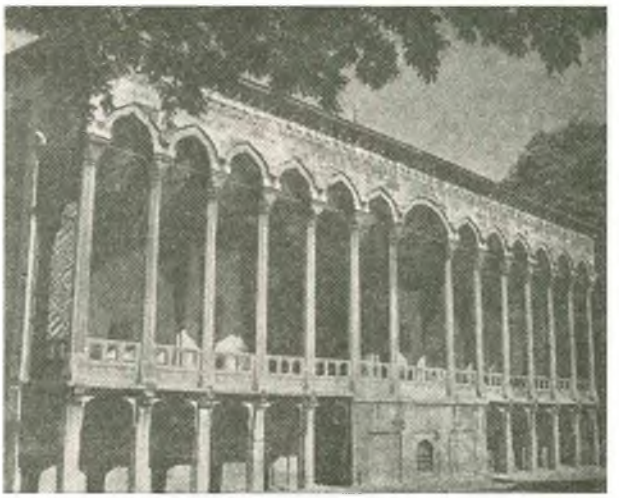

Fatih'in sarayı Cedidi Âmire (Şimdi Topkapı Sarayı) bahçesine yaptırdığı ilk binalardan Çinili Köşk

malarını müttefik donanması arasına katarak Anadolu kıyılarının tahribine iştirak ettiler. Onların kuvvetli donanmasına ehemmiyet veren Uzun Hasan ile bile Osmanlılar aleyhine anlaşmaktan çekinmediler.

Fatih'in Rodos'a elçi yollaması ve istihkâmlar hakkında bilgi toplaması

Venedik harbi sona erince, Ege denizinde serbest kalan Fatih Sultan Mehmet, Rodos'un zaptı zamanının geldiğine hükmederek hazırlıklara girişti. Mücadeleye geçmeden önce Rodos'a bir elçi gönderdi. Rumdan dönme Dimitrios Sofyan ismindeki elçi ile her sene vergi verilmek şartı ile sulh teklif etti. Padişahın gayesi, Rodos'lular vergiye razı olmadıkları taktirde donanmanın hazırlanabilmesi için vakit kazanmaktı. Şövalyelerin reisi, İstanbul'daki adamları vasıtasiyle Osmanlı'ların niyetini öğrendiğinden, yumuşak ve kurnaz davranmayı tercih etti. Zira, Pierre D'aubussan Avrupa'dan davet ettiği Sen Jan tarikatı mensuplarının rahatça Rodos'a ulaşmalarını temin edebilmek için vakit kazanmak istiyordu. Bu sebeple padişahtan vergi maddesinden vazgeçilmesini, yahut papa ile hıristiyan devletlerin bu hususta müsaadelerini istihsal edebilmesi için kendisine hiç olmazsa üç ay müsaade edilmesini istedi. Osmanlı elçisi ikinci defa Rodos'a geldiği zaman padişahın, vergiyi yıllık hediyelere tahvil ettiğini şövalyelerin reisine bildirdi. O zamana kadar hazırlıklarını biraz daha ilerletmiş olan üstadı âzam hediye meselesini de reddetmekten geri kalmadı. Maamafih ayni sene içinde Osmanlı'larla Rodoslular arasında ticaret serbestîsine dair bir anlaşma imzalandı (1479).

Venedik harbinin bitmesinden sonra Türk hücumunun muhakkak olduğunu hesaplıyan Pierre d'Aubusson bir taraftan vakit kazanmıya uğraşıyor, bir taraftan da harp tedarikâtının ikmali yolunda bütün kaynaklarını seferber etmiş bulunuyordu. İstihkâmların tamir ve ikmali sona ererken külliyetli miktarda erzak da kaleye yığılmış bulunuyordu. İstihkâmların tâmir ve ikmali yolunda bütün kaynaklarını seferber etmiş bulunuyordu. Bu erzak üç senelik ihtiyacı karşılıyacak miktardaydı. O arada Memlûk ve Tunus beyliği ile devam eden harbi sulhe bağlıyarak Osmanlılar karşısında serbest kalan Rodos şövalyeleri adada yedi bin kişilik kuvvet yığdılar. Kadın, çocuk ve ihtiyarları emniyet altında bulundurmak gayesiyle daha içerilere götürdüler. Türk donanmasını yakmak niyetiyle de limana bir çok ateş kayıkları yerleştirdiler. Rodos'tan gayrı diğer adalarda da müdafaa işlerine ehemmiyet veren şövalyeler, buralarda da kalelere toplar ve tüfekler yerleştirdiler. Rodos'ta yaptıkları gibi surlar dışında bulunan halkı surların içine aldılar. Rodos'ta hemen herkes harbin pek yakında çıkacağını tahmin etmekteydi. Bunun için kumandanlık meselesi de ele alındı. Rodos'un bütün kuvvet kaynaklarının tek elden üstadı âzam Pierd'Aubussan tarafından idaresine karar verildi. Pierre d'Aubussan Rodos hastanesi müdürünü, amiralini, kançılarını ve hazinedarını kendisine muavin olarak seçti. Büyük biraderini baş kumandanlığa getirdi, süvari askerinin kumandanlığını da Rudolf Duvalenburg'a verdi.

Fatih'in Sarayı Cedidi Âmire'de yaptırdığı köşk (Halen Saray Hazine dairesi)

Rodos'lular bu şekilde hazırlanırken Fatih Mehmet de bilhassa donanmanın silâh ve gemice kuvvetlenmesine dikkat ediyordu. Ayni zamanda Rodos'taki müdafaa tedbirleri ile siyasî durum hakkında bilgi toplamıya uğraşıyordu. İşte bu arada Rodos'u bilen üç muhtedi tarafından padişaha Rodos istihkâmlarının birer plânı ile kuşatmanın nasıl yapılması gerektiğine dair birer lâyiha sunuldu. Fatih Mehmet, biri Rodos'lu, biri Ağriboz'lu, birisi de Alman olan bu üç kişinin harita ve plânlarını tetkik etti. Buna göre kuşatmanın nasıl yapılacağına dair emirlerini Mesih Paşaya bildirdi. Rodosluların Mısır Memlûkleri ile Tunus Beyi ile muharebeye nihayet verdiğini de o arada öğrendiğinden, şövalyelerin harp hazırlıklarını tam bir serbestî içinde yapmalarına mâni olmak üzere mevsimin müsaadesizliğine bakmadan Mesih Paşaya hareket emrini tebliğ etti.

Mesih Paşanın Rodos kuşatması

Padişahın emri üzerine Mesih Paşa hafif bir donanma ile Rodos'a hareket etti. Rodos istihkâmları hakkında bilgi veren üç muhtediden biri olan Alman asıllı usta Jorj diye anılan şahıs Rodos zaptının kolaylığı üzerinde durmuştu. Mesih Paşa 1479 yılı ekiminde İstanbul'dan harekete geçtiği zaman gayesi bir keşif hareketinde bulunmaktı. Nitekim Mesih Paşa, Rodos sahillerine gelince adaya bir miktar keşif müfrezesi çıkarmış, bunlar kendilerine verilen vazifeyi yaparken şiddetli bir mukavemetle karşılaştıklarından gemilerine avdet etmişlerdi. Bunun üzerine Mesih Paşa aralık ayının ilk günlerinde donanmayı alarak takviye kuvvetlerini beklemek üzere Marmaris'e çekilmiştir. Mesih Paşa bu keşif harekâtı sırasında dört yüz asker ve dört top kaybına uğramıştır.

Mesih Paşa kışı Marmaris'de gecirerek takviye kuvvetlerini bekledi. 1480 ilk baharında Mesih Paşayı takviyeye giden gemiler Ege'ye yelken açtı. Osmanlı kaynaklarında sayısı zikredilmeyen bu takviyelerin miktarı Hammer'e nazaran 160 gemiden ibaretti. Bunların iltihakını müteakip Mesih Paşa, 23 mayıs 1480 de Rodos önüne gelerek St. Ethien dağı civarına çıkarma yaptı. Müdafiler çıkarmaya mani olmak için uğraştılarsa da muvaffak olamadılar. Türk askeri karada tutununca Mesih Paşa St. Nicolas (Sen Nikola) burcunun karşısına üç büyük toptan mürekkep kuvvetli bir batarya tertibleştirdi. Bu bataryanın şiddetli ateşleriyle Sen Nikola burcunun dış tarafı iyice tahrip edildi. Burç yıkılıncaya kadar Türk topları bu mıntıkaya üç yüz kadar gülle fırlatmış bulunuyordu. Şövalyeler derhal burada yani yıkılan yerin gerisinde yeni bir hendek kazıp bir de ağaçtan tabya yapmıya muvaffak oldular. Burcun yıkılan mıntıkasında deniz tarafından icra edilen hücumu şövalyeler püskürtme kudretini gösterdiler. Hücum sırasında Türklerin verdiği zayiat yedi yüz kişi idi.

Deniz tarafından yapılan hücumda başarı sağlanamayınca Mesih Paşa hücum tâbiyesini değiştirerek ayni mıntıkayı kara tarafından zorlamaya başladı. Türk topları müessir atışlarına başlayınca şövalyelerin reisi derhal şehrin bu mıntıkasında bulunan yahu-

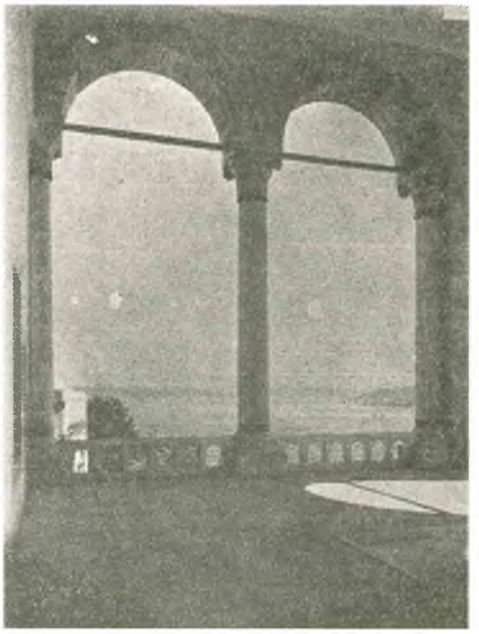

Fatih'in Sarayı Cedidi Âmirede yaptırdığı köşkün Hayat'ı

di mahallesinin evlerini yıktırdı. Bunların enkazı ile dahilen ikinci bir sur inşasını ve önüne de bir hendek açılmasını emretti. Üstadı âzamın emri, içlerinde kadınların dahi bulunduğu her sınıf halkın gayretle işe sarılması neticesinde sür'atle yerine getirildi. Surların dahilinde böyle çalışmalar devam ederken Türk topları da dıştan bombardımana devam ediyordu.

O sırada Türk gemilerinden uzatılan bir köprü Sen Nikola burcunun alt tarafından karaya raptedildi. Gemilerden uzatılan köprü yan yana altı kişinin beraberce geçebileceği genişlikteydi. Köprünün kara ile irtibatını temin eden halatlarını bir gece şövalyeler kestilerse de aynı mıntıkaya yeniden bağlanabildi. 19 haziran gecesi fırtınalı bir havada Sen Nikola burcuna hücum başladı. İki taraftan da şiddetli top ateşi açıldı. Geçe yarısı başlıyan şiddetli mücadele ertesi gün saat ona kadar devam etti. O arada köprünün çökmesi Türkler için büyük bir felâket oldu. Köprüden hücuma geçen askerlerden bir çoğu denize dökülüp boğuldu, dört tane top şalapası batarak sulara gömüldü. Şövalyelerin şiddetle karşı koyması ve köprünün de çökmesi dolayısiyle Türk hücumu muvaffakiyetle neticelenemedi. Mücadelenin bu kısmında Türk zayiatı iki bin beş yüz kişiydi. Şehitlere Kastamonu sancak beyi Süleyman Bey de dahildi.

Sen Nikola burcuna yapılan hücumun muvaffak olamaması üzerine Mesih Paşa bütün topları bir araya topladı. Bu defa bombardımana tâbi tutulan saha İtalyanlar istihkâmı ile yahudi mahallesi idi. Türk topları kısa zamanda bu mıntıkaya üç bin beş yüz gülle fırlattı. Türk topları taş gülleler fırlatırken şövalyeler de toplardan başka büyük taşları fırlatan makineler kullanıyorlardı. Bu makinelerin fırlattıkları taşlar, Türklerin doldurdukları hendeklerden ve şehir içinden temin ediliyor-

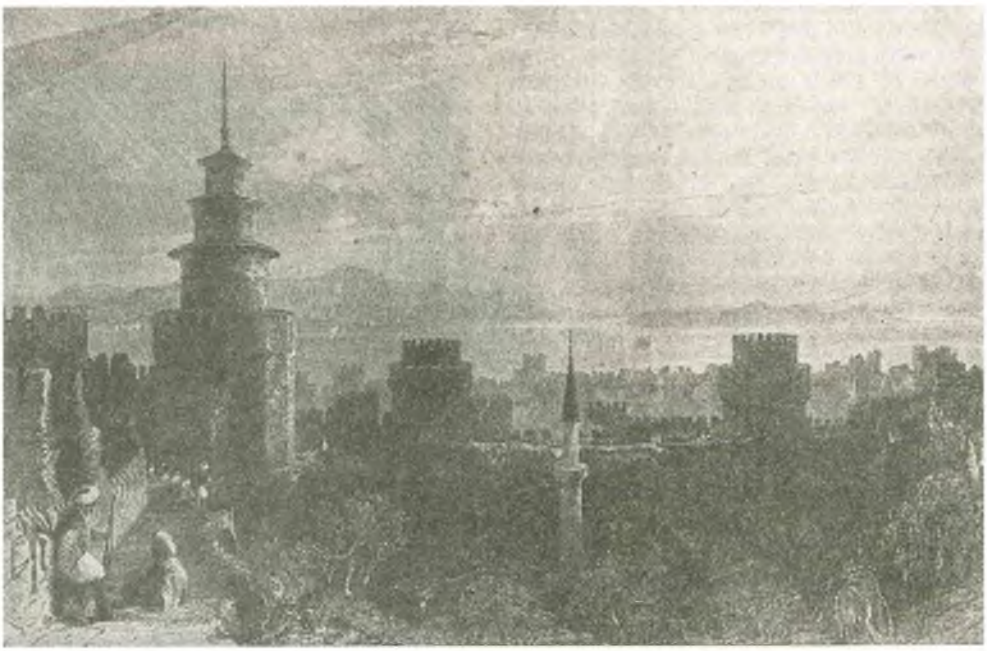

Fatih'in yaptırdığı Yedikule'nin iki asır evvelki hali (Allom'dan)
(Burası Bizans surları üzerindeki «Altın Kapı = Yaldızlı Kapı» denilen yerdi. Fatih beş kule ilâve ederek ve aralarını surlarla bağlıyarak Devlet hazine ve mühimmat deposu haline koymuştur Sonraları yerli ve yabancı mühim şahsiyetlere mahpes olarak kullanılmıştır.)

du. Şövalyeler, yer altından açılan yollardan hendeklere kadar uzanıyor ve buradan içeriye taşları taşıyıp götürüyordu.

Top ateşi ile surların tahribine devam edilirken Mesih Paşa bir taraftan da müzakere yoluyle kalenin teslimi için şövalyelerin reisine adam gönderdi. Fakat Pierre d'Aubussan Türk teklifini reddetti. Bunun üzerine Mesih Paşa kaleye hücuma karar verdi. Hücum gününden bir gün evvel yahudi mahallesi mıntıkasına o derece siddetli top ateşi açıldı ki, buna tahammül edemiyen surlarda bir çok gedikler açıldı. Nihayet 28 temmuz sabahı güneş doğarken umumî hücuma geçildi. İlk hamlede surlara doğru üç bin beş yüz kişi ilerledi. Onları muhasara kuvvetlerinin diğer kısmı takip etti. Bir gün önce iyice doldurulmuş olan hendek aşıldı. Askerlerin bir kısmı gediklerden içeri girmeye uğraşırken bir kısmı da surlara merdiven dayıyordu. Surlara tırmanan yiğitler yedi yere Türk bayrağını dikmeye muvaffak oldular. O arada gediklere hücum eden askerler surlardan içeri de girebildiler. Buna rağmen Rodos kalesinin zaptı mümkün olmadı.

Türk askeri surlardan içeriye girdiği halde şehrin zaptedilemeyişinin sebebi şimdiye kadar İdrisî Bitlisî'nin izah tarzına bağlanmakta ve onun dercettiği şeyler hakikatin bir ifadesi gibi kabul edilmekteydi. İdrisî Bitlisî'nin izahına nazaran: Gediklerden içeri girilmek üzereyken kalenin fethedilebileceğini kestiren Mesih Paşanın, adanın padişah hassı olduğunu ilân ettirerek yağmayı men etmesi askerin şevkinin kırılıp savaşmak istememesine sebep olmuştur. Rodos önünde uğranılan muvaffakiyetsizliği örtmek için söylenmiş bir mâzeret hissini veren İdrisî Bitlisî'nin bu satırlarına mukabil Kemal Paşa zâdenin kaydettiği şeyler asıl hakikatin ne olduğunu göstermektedir.

Kemal Paşa zâde'ye nazaran hakikat şu merkezdedir: «28 temmuz sabahı başlıyan hücum kısa zamanda gelişme göstermiş, surlara merdiven dayıyan yiğitler burçların muhtelif yerlerine Türk bayraklarını dikmiye muvaffak olmuş ve aşağı sarkıtılan merdivenlerle şehre girilmiştir. O arada gediklerden de sızmalar olmuştur. Surlardan içeri giren askerler demirden bir duvar gibi zırhlar giymiş askerlerle karşılaşmış, bunlarla yapılan şiddetli boğuşma neticesinde zırhlı askerlerden müteşekkil set de aşılmıştır. Fakat bu arada Türk askeri daha mühim bir set ile karşılaşmıştır. Bu set, hisarın yıkılan yerlerinin biraz gerisine uc uca eklenen fıçılardan meydana getirilmiş bir set idi. Neftlenmiş bulunan bu fıçılar, Türk askerleri önlerine geldiği sırada ateşlenmiş ve askerler de bu ateşten çemberi aşamıyarak geri dönmek zorunda kalmışlardır. Buna rağmen Mesih Paşa, hisarın zaptı için yine de tedbirler düşünürken Napoli devletinin göndermiş olduğu ve içleri mühimmat dolu iki büyük kadırga limana girmeye muvaffak olmuştur. Bu gemilerin limana girmesine mâni olunamaması Türk askerinin mâneviyatı üzerine fena tesir bırakmıştır. O sırada toplar için lüzumlu malzeme de tamamen tükenmişti. Neticede olup biten şeyleri padişaha bildiren Mesih Paşa, bizzat hükümdarın emri ile muhasarayı kaldırmıştır.»

Rodos muhasarası üç ay sürdü. Bu müddet zarfında Türklerin zayiatı dokuz bin ölü, on beş bin yaralı idi. Mesih Paşanın emrindeki kuvvet Kemal Paşa zâde'ye göre kırk ilâ elli bin kişi kadardı.

Mesih Paşa Rodos muhasarasını kaldırınca donanma ile birlikte önce Finike'ye geldi. Ondan sonra da Rodos şövalyelerinin elinde bulunan Bodrum kalesini kuşattı. Lâkin burayı da almıya muvaffak olamadı. İstanbul'a dönünce vezaretten azledilerek Gelibolu sancak beyliğine gönderildi. Âli ve Hoca Saadeddin'e nazaran, Mesih Paşa'nın azlinin esas sebebi Rodos muvaffakiyetsizliği değil, ondan sonra kuşatmış olduğu Bodrum'u zaptedememesidir.

İTALYA İSTİLÂSININ BAŞLAMASI

Fatih Mehmed'in saltanatının sonlarına doğru Gedik Ahmet Pasa idaresindeki Türk kuvvetleri İtalya'ya çıkarak Otranto'yu zaptetti. Bu hâdise, İtalya istilâsının başlamasına işaretti. Fatih'in fetih plânının bir parçasını teşkil ettiği anlaşılan bu hareket onun ölümü üzerine başladığı yerde sönüp

Fatih Mehmet Kaç Memleket Zaptetmişti?

(İlâve : 64)

★

İstanbul'u zaptederek «Fatih» unvanı ile ebedileşen İkinci Sultan Mehmet, yalnızca bu şehrin fethi ile kalmayıp saltanatının en mühim kısmını harp meydanlarında geçirmek suretiyle Osmanlı ülkesini bir misli büyültmeye muvaffak oldu. Böylece Osmanlı devletinin tam manasiyle bir imparatorluk haline gelmesini sağlıyan, İstanbul etrafında Anadolu - Rumeli temeli üzerinde asıl hususiyetleriyle Osmanlı İmparatorluğunu kuran Fatih Mehmet, seleflerine nisbetle en geniş fetih hareketinde bulunan padişahtır.

Fatih Mehmet İstanbul'u zaptettikten sonra, Anadolu ve Rumeli tarafında fetihler yaparken daima plânlı şekilde hareket etmiş, karada olduğu gibi denizlerde de kuvvetlenmeye dikkat etmişti. Bu sayede Osmanlı arazisi, aşağı yukarı her iki tarafta da birbirine denk şekilde büyültülmeye çalışılmıştır. Ayrıca Anadolu ve Rumeli kıyılarının emniyeti bakımından Ege adalarının Osmanlı hakimiyetine sokulmasına da ehemmiyet verilmiştir. Fatih'in bizzat kendisinin veya kumandanlarının emrindeki ordular bazan Anadolu, bazan Rumeli tarafında görünmüş, muharebelerin ekserisi zaferle neticelenmiş ve neticede de Osmanlı devleti, arazi kazancı elde etmekte devam etmiştir. Muharebelerde mağlûp edilen devlet veya beyliklerin bazılarının toprakları doğrudan doğruya ilhak olunmuş, bazıları üzerinde de himaye tesiriyle iktifa edilmiştir.

Fatih Mehmed'in 30 sene, 2 ay, 13 gün devam eden son saltanatı sırasında irili ufaklı on yedi hükûmetin toprakları fethedilmiştir. Bu onyedi hükûmetin ikisi imparatorluk, dördü kırallık, altısı prenslik, beş tanesi de dükalıktır. Fethedilen devletler milliyetlerine göre tasnif edildikleri takdirde bunların 3 Rum, 3 İslâm, 4 İtalyan, 1 Tatar - Türk, 1 Ulah ve 1 Arnavut hükûmetinden ibaret olduğu görülür. Bu hükûmetlerden ekserisi tek bir sefer neticesinde Sırbistan ve Arnavutluk ve Karaman gibi bazı hükûmetler de müteaddit seferler sonunda Osmanlı devletine bağlanmıştır.

→

Fatih'in zaptettiği devletler kronolojik bir sıraya tâbi tutulunca: 1453 de Bizans İmparatorluğunun, 1456 da Enez Ceneviz dükalığının, 1458 de Atina İtalyan dükalığının, 1459 da Sırbistan kırallığının, 1460 da Mora Rum despotluğunun, 1461 de İsfendiyaroğlu beyiğinin, 1461 de Trabzon Rum imparatorluğunun, 1462 de Eflâk prensliğinin, 1462 de Midilli - Ceneviz dükalığının, 1463 de Bosna kırallığının, 1466 da Karaman beyliğinin, 1471 de Alâiye beyliğinin, 1475 de Kırım hanlığının, 1479 da Arnavutluk hükûmetinin, 1479 da Tarul beyliğinin, 1479 da Yunan adaları dükalığının, 1480 de Hersek dükalığının Osmanlı devletine bağlandıkları veya katıldıkları görülür.

Hükûmetleri yıkılarak toprakları Osmanlı İmparatorluğuna katılan devletlerden gayrı ayrıca bir takım devletlerden daha toprak fethedilmiştir ki, bunlar arasında da Venedik, Ceneviz, Napoli ve Akkoyunlu hükûmetleri vardır. Venediklilerden alınan yerler arasında en mühim toprak parçası Ağriboz adasıdır. Bundan başka Mora ve Arnavutlukta da Venediklilerin elinde bulunan bazı kaleler zaptedilmiştir. Cenevizlilerden de Galata, Amasra, Kefe, Menkûp, Azak koloni şehirleri ile Limni, Taşoz ve Semadrek gibi adalar alınmıştır. Akkoyunlularla büyük bir meydan muharebesi yapılmakla beraber, zaptedilen toprak parçası gayet az olup Bayburt ve Şebinkarahisar gibi birkaç kaleye inhisar etmektedir. Napoli kırallığından da Otranto ve civarındaki küçük bir arazi parçası alınmıştır.

Fatih zamanında Osmanlılara hasım olan devletlerin en kuvvetlileri Venedik Cumhuriyeti, Macar ve Napoli kırallıkları ile Akkoyunlu hükûmeti idi. Bu hasımlar arasında en uzun muharebe Venediklilerle yapıldı ve 16 sene sürdü. En mühim muharebe de Akkoyunlularla Otlukbeli'nde cereyan etti. En şiddetli deniz harpleri de Venedik harbi sırasında haçlı donanmasiyle yapıldı.

Bu memleketlerin zaptı için yapılan muharebelerin ekserisinde Fatih Meh-

→

→

met bizzat hazır bulundu. Midilli ve Ağriboz gibi donanma kuvvetiyle alınan yerlerin zaptında bile karadan ordu ile bu adaların karşısına geldi. Ancak Kırım ve Otranto gibi uzak yerlerin fethinde hazır bulunmadı. Zaten buraları donanma kuvvetiyle elde edilmişti. Fetih hareketlerinde bazı kumandanların da mühim hizmetleri görüldü ki, bunların en başında Mahmut Paşa ile Gedik Ahmet Paşa vardır. Mahmut Paşa, Sırbistan, Arnavutluk, Bosna ve Mora'da bir kısım toprakların ele geçirilmesinde mühim hizmetlerde bulundu. Gedik Ah-

→

→

met Paşa da Kırım, Yunan adaları ve Otranto'nun zaptında bizzat vazife gördü. Böylece Fatih devrinin fetih hareketleri başarıya ulaştırılmış ve Osmanlı İmparatorluğu kuvvetli temeller üzerinde yükseltilmiş oldu.

Bibliyografya : Salâhattin Tansel: Osmanlı kaynaklarına göre Fatih Sultan Mehmed'in siyasî ve askerî faaliyeti. İsmail Hâmi Danişmend: Osmanlı Tarihi Kronolojisi; İsmail Hakkı Uzunçarşılı: Osmanlı Tarihi I. ve II. ciltler; İbn Kemal (Şerafettin Turan): Tevarih-i âl-i Osman VII. defter.

kaldı. İtalya istilâsının sebeplerinin araştırılması; Osmanlı'ların İtalyan devletlerine, onların da Osmanlı'lara karşı evvelden beri takındıkları vaziyetin ne olduğunu meydana çıkaracağından, iki tarafın da karşılıklı siyasetinin tetkiki faydalı olacaktır.

Önce İtalyan devletlerine göz atılacak olursa bunların daimî bir rekabet içinde bulundukları görülür. Yarımadadaki mühim devletlerden Venedik, Cenova, Napoli, Milâno ve Floransa hükûmetleri arasında rekabet eksik olmadığından, birbirlerinin menfaatlarını baltalamakla meşguldürler. Ara sıra bir kac tanesinin birleştiği görülürse de birleşmeleri uzun sürmez. Onların bu halleri de Türk hükûmetince malûmdur.

İşte bu devletlerden Venedik ve Ceneviz'lilerin Osmanlı'lara karşı takip ettikleri siyaset, muhtelif vesilelerle gözden geçirildiğinden yeniden ele alınmasına lüzum yoktur. Gedik Ahmet Paşanın zaptettiği Otranto şehri Napoli kırallığına ait olduğu cihetle, yalnızca Osmanlı - Napoli münasebetlerine temas edilmesi bu mevzuun izahı için kâfi gelecektir.

Fatih'in saltanatının ilk yıllarındaki Napoli kıralı Beşinci Alfons idi. Ayni zamanda Aragon kıralı ünvanını da muhafaza eden Beşinci Alfons Balkanları nüfuzu altına almak istiyordu. Ülkesine en yakın Balkan toprağı Arnavutluk ve Mora olduğundan, ilk defa buralara el atmak istiyordu. Fakat ayni topraklara Türk kuvvetlerinin girmeğe başlaması, Napoli kıralı Alfons'un niyetlerine set çekilmekte olduğunu göstermekteydi. Maamafih göz dikmiş olduğu yerlere Türkler girdiği halde o bilfiil hasmane hareketlere tevessül etmedi. Ve Türklerle silâhlı bir çatışmaya gitmedi. Sadece Arnavutluktaki Osmanlı hâkimiyetinin daha fazla yayılmasını önliyecek tedbirler almayı kâfi gördü. Bu gaye ile Arnavut prensi İskender Beyi himayeye başladı. Ayni topraklar üzerinde Venedikliler de nüfuz tesisine uğraştıklarından, Arnavutlukta Venedik ve Napoli devletlerinin nüfuz ve menfaati çarpışır vaziyetteydi. Şayet böyle olmasaydı da Osmanlı'lara karşı her ikisi de müşterek hareket etseydi, Türklerin burada hâkimiyet tesis edebilmeleri için daha fazla emek ve zaman kaybetmeleri gerekecekti.

Beşinci Alfons'un 1458 de ölmesiyle yerine geçen oğlu Ferdinand hakikatları babasından daha iyi gören bir adam olduğunu gösterdi. Zira babası gibi hayalî şeyler peşinde koşmayı doğru bulmadı. Türkler Mora'yı almıştı, Arnavutlukta da ayni işi yüzde yüz başarmak üzereydi. Binaenaleyh, buraların Türk tehdidinin İtalya yarımadasına doğru adım adım yaklaşması demekti. Hele Ağriboz'un zaptı Türklerin hedefinin ne olduğunu daha sarih şekilde meydana koymuştu. Bunun içindir ki, Napoli kırallığı da haçlı donanmasına büyük kuvvetler vererek katıldı (1470). Böylece Osmanlılara fiilen

hasmane vaziyet almış oldu. Buna rağmen Napoli devletinin tecavüzî hareketleri Osmanlı - Venedik harbinin sonuna kadar devam edemedi.

Venedik harbi sırasında Osmanlı devleti aleyhine birleşen kuvvetleri Fatih'in azmi ve kıyasetli politikası büyük bir tehlike olmaktan çıkardı. 1479 da Osmanlı - Venedik sulhü imzalanınca Fatih Mehmet, bu harbe iştirak etmiş müttefiklerden iki tanesinden tecavüzlerinin acısını çıkarmak gayesiyle harekete geçti. Bu iki devlet Rodos şövalye hükûmeti ile Napoli kırallığı idi. Onun için her ikisi üzerine de donanma sevketti. Mesih Paşa Rodos üzerine giderken Gedik Ahmet Paşa da İtalya seferine gönderildi.

Fatih'in Napoli devletine karşı hasmane tavır takınarak İtalya seferine karar vermesinin sebebi valnızca Osmanlı - Venedik harbine donanma vermesi değildi. Venedik harbi nihayete erince padişahı İtalyanın işgaline teşvik edenler vardı. Fatih Mehmet casusları vasıtasiyle İtalya'dan malûmat topladığından, İtalya'nın istilâsına teşebbüs edildiği taktirde buradaki devletlerin birbiriyle anlaşıp birleşemiyeceğini hesaplamaktaydı. Fatih'e İtalva hakkında malûmat verenlerden birisi olan İskender Bey Pulye (Apulye) bölgesinin kolaylıkla zaptedileceğini söylüyordu. Hammer dahil olmak üzere bazı tarihçilere nazaran Fatih'i İtalyanın istilâsına Venedikliler de teşvik etmekteydi.

İyoniyen adalarının zaptı

Fatih Mehmet İtalya topraklarını zapta karar verdiği zaman, buna hazırlık olmak üzere Zanta, Kefalonya ve Ayamavra adalarını almak istedi. İvoniyen adalarına dahil olan bu verlerin Osmanlı'lar eline geçmesi hem Yunan yarımadasının batı kıyılarının emniyetini sağlar, hem de İtalya istilâsında bir atlama taşı vazifesi görürdü. Fatih'in bu adaları elde etme niyeti Venedik harbinin devamı sırasında da mevcut olduğundan, Osmanlı - Venedik sulhüne bu adalar ithal edilmemişti. İdrisî Bitlisî'nin kaydına nazaran, Fatih'i bu adaların bir an önce zaptına Gedik Ahmet Paşa teşvik etmekteydi. Gedik Ahmet Paşa, Arnavutluk fethini tamamladığı sırada Yunanistanın batı kıyılarının pek yakınında bulunan adalarının fethinin de lüzumuna kani olmuş ve bu iş üzerindeki fikirlerini söylemek üzere kendisini davet ettirmiştir. Padişah Gedik Ahmet Paşa ile görüştükten sonra hazırlıklara geçilmesini emretmiştir. Bu hâdiselerin cereyanı sırasında da şehzade Bayezidin veziri Vekkas Sinan Bey doğu Anadolu'da Torul kalesini zaptetmişti.

O sırada Zanta, Kefalonya ve Ayamavra adalarının zaptına teşebbüs edilmesi için ortada bahane de mevcuttu. Bu adaların sahibi Leonardo Tocco isminde bir İtalyan prensi idi. Leonardo Tocco her sene Osmanlı hükûmetine vergi vermek ve Yanya'ya yeni tayin edilen sancak beylerinin yol paralarını ödemekle mükellefti. Lâkin prens Leonardo Yanya'ya son tayin edilen sancak beyinin yol parasını ödememişti. Bundan başka Osmanlı'larca hoş karşılanmıyan bir evlenme de yapmıştı. Sırp kıralı Lazar'ın kızı olan eski karısı ölünce, Napoli kıralı Ferdinand'ın kızı ile evlenmiş ve bu iş için Osmanlı'ların müsaadesini de almamıştı. Zaten Osmanlı - Venedik harbi sırasında Venediklilerin tarafını iltizam eden Leonardo, bu yetişmiyormuş gibi Napoli kıralı Ferdinand ile de anlaşarak Osmanlı'lar aleyhinde faaliyette bulunmaktaydı.

İşte bu bahaneler ele alınarak Gedik Ahmet Paşa adaların zaptına memur edildi. Adalara karşı girişilen harekât ise İtalya seferinin başlangıcını teşkil etti. Donama ile İyoniyen denizine hareket eden Gedik Ahmet Paşa, Zanta, Kefalonya ve Ayamavra adalarını zaptetti. Leonardo Napoli'ye kaçtığından ele geçirilemedi. Fazla zahmet çekilmeden adaların zaptı tamamlanınca (1479) Gedik Ahmet Paşa geriye döndü.

Otranto'nun zaptı

Yunan adalarının zaptından sonra İtalya'nın istilâsına artık daha kolaylıkla girişilebilirdi. Fatih bundan sonra, İtalya'nın istilâ plânını tatbik mevkiine koydu. Gedik Ahmet Paşaya kaptanlık vazifesi ilâvesiyle Avlonya sancağına tayin edildi. Böylece İtalya se-

ferine memur edilen Gedik Ahmet Paşa Avlonya sancak beyi sıfatiyle hazırlıklarını ikmal edecek ve sancak beyi olduğu bölgeyi de üs olarak kullanacaktı.

Gedik Ahmet Paşa, Angiolellas'un verdiği rakama göre 28 i kadırga olmak üzere 132 gemi ile 26 temmuzda Avlonya'dan hareket etti. İki gün sonra Türk askeri hiçbir mukavemet görmeden Otranto'da karaya çıktı. Pulva (Puglia) sahilinin mühim şehirlerinden biri olan Otranto'yu Gedik Ahmet Paşa 1480 yılı 11 ağustosunda zorla zaptetmeye muvaffak oldu. Kıral Ferdinand, bu sırada Kalabria dukası olan oğlu Alfons kumandasında kuvvet sevkettiyse de Türk kuvvetleri Prens Alfons'u ricate mecbur etti. Gedik Ahmet Paşa, kısa bir zamanda Otranto civarındaki kaleleri de aldı. Hatta Otranto mıntıkasından içerilere doğru akınlar dahi yapıldı. Akınlardan bir tanesinde Gedik Ahmet Paşa ile Mora beyi Mustafa Bey bilhassa temayüz etti. Türkler İtalya'ya ayak basarak Otranto'yu aldığı zaman, İtalya halkı arasında bu işte Venediklilerin teşviki olduğu ve binaenaleyh bu istilâdan onların sorumlu bulunduğu fikri yayılmaya başladı.

Fatih'in ölümü üzerine İtalya istilâsının yarım kalması

Gedik Ahmet Paşa Otranto'vu ve civarında zaptettikleri kaleleri tamir ve tahkim ederek içine erzak ve mühimmat doldurarak İtalya'nın istilâsını genişletmek üzere hazırlıklarla meşgulken Fatih Mehmed'in ölümü haberi geldi. Yeni padişah İkinci Bayezid Gedik Ahmet Paşa'yı başka işlerde kullanmak üzere geri çağırdı. Gedik Ahmet Paşanın Otranto'dan ayrılması İtalya istilâsının yarım kalmasına, hatta zaptedilen küçük arazi parçasının elden çıkmasına sebep oldu. İkinci Bayezid ilk günden itibaren kardeşi Cem'in saltanat davasiyle karşılaşmasaydı, belki de İtalya'da başlanmış olan iş daha ileri götürülebilecekti.

Fatih'in İtalya'yı istilâ plânı hakkında eski kaynaklarda fazla bilgi olmamakla beraber, onun hayatı boyunca takip ettiği hedeflere bakarak tahminlerde bulunmak mümkündür. Fatih Mehmet, macera peşinde koşan bir hükümdar olmadığına, her icraatından şumullü bir netice beklediğine göre, Gedik Ahmet Paşayı Otranto'ya gönderirken sadece bu şehrin civarını zaptetmeyi hedef ittihaz etmiş olması düşünülemez. Kuvvetle muhtemeldir ki; Otranto'ya çıkış Fatih'e göre İtalya istilâsanın başlangıcıydı. Ömrü vefa etseydi pek muhtemeldir ki kuzeyden yani kara tarafından da İtalya'ya ayrıca kuvvetler sevkedecekti. Zira ölümünden kısa bir müddet önce Evrenos zâde Ahmet Beyi Mora sahillerindeki Venedik şehirlerini vurmaya memur etmesi, Venediklileri ana toprakları dışında meşgul edip yıpratmak istemesine bir delil sayılabilir. Zaten o sırada İtalyan devletleri arasındaki anlaşmazlık İtalyayı zayıf düşüren âmillerin en başında geliyordu. İtalyan devletlerinin en kuvvetlisi olan Venedikliler Osmanlı'larla yaptığı uzun savaş neticesinde hayli yıpranmıştı. Bu sebeple İstirya üzerinden gelecek bir Türk hücumu zor durdurulabilirdi. Gerek Venedik'lilerin gerekse diğer İtalyan devletlerinin siyasî ve askerî vaziyetleri Fatih Mehmed'in malûmuydu. Binaenaleyh Fatih'in Gedik Ahmet Paşayı Otranto'ya gönderirken, İtalya yarımadasını, veyahutta hiç olmazsa Napoli hükûmetine ait güney parçasını zaptetmeyi düşünmüş olduğuna hükmetmek lâzımdır.

Otranto'nun elden çıkması

Otranto Türkler tarafından zaptedilince Napoli kıralı Ferdinand damadı olan Macar kıralı Matyos Karven'den yardım istemişti. Macar Kıralı yardım olarak iki bin seçme süvari yolladı. Gedik Ahmet Paşanın buradan ayrıldığını öğrenen Ferdinand bunu büyük bir fırsat sayarak Otranto üzerine kuvvet sevketti. Kalabria dükası prens Alfons da kırk gemilik bir filo ile şehri çevirdi. Otranto müdafileri yardım kuvveti alamadığından şehir 10 eylûl 1481 de düştü. İtalyanlar burada esir ettikleri Türkleri kâmilen kılıçtan geçirdi. Otranto'daki Türk hâkimiyeti on üç ay sürmüş oldu. İtalyanın istilâsı plânı da Fatih'ten sonraki hükümdarlar devrinde bir daha ele alınmadı.

OSMANLI - MISIR MÜNASEBETLERİ VE DULKADIR BEYLİĞİ MESELESİ

Osmanlı devletile Mısır arasındaki münasebetler Fatih'ten çok evvel başlamıştı. Her ikisinin de birer islâm devleti olması bakımından münasebetler dostane bir hava içinde devam ediyordu. Ayrıca halifenin Mısırda oturması dolayısiyle Osmanlı'ların indinde Mısır sultanlığının mutena bir mevkii vardı. Fakat Osmanlı sınırlarının doğu istikametinde genişlemesi nisbetinde her iki devletin menfaatları birbiriyle çatışmaya başladı. Osmanlı - Mısır menfaatlarının çatışmasına ait ilk örnekler Yıldırım Bayezid zamanında kendini gösterdi. Timur darbesi ile Osmanlı'lar Anadolu'da bir hayli sarsılıp gerileyince, Osmanlı - Mısır münasebetleri yine normal çerçevesine girdi. Ve bu hal Fatih'in saltanatının ortalarına kadar devam etti. Karaman oğulları topraklarının büyük kısmının zaptı, Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın mağlûp edilmesi Osmanlı'ları, Memlûklerin nüfuz sahalarının kapısına kadar getirmişti. Binaenaleyh bundan sonra Osmanlı'lar ile Memlûkler arasında samimî münasebetlerin devamı pek beklenemezdi. Nitekim hadiselerin bundan sonraki inkişaf tarzı mütemadiyen iki devleti çatışmaya doğru götürdü ve bu hal Yavuz Selim'in Mısır'ı zaptı ile nihayete erdi.

Geniş bir fetih siyaseti güden ve cihanşümul bir imparatorluk kurmaya uğraşan Fatih Mehmet'in acaba Mısır hakkındaki düşünce ve plânı ne idi, bunu bilmiyoruz. Fakat Fatih'in hayatının sonlarındaki icraatına bakınca, Mısır hakkında bir takım tavassurları bulunduğuna hükmetmek icabediyor. Kızıldeniz'den ve Mezapotamya'dan gelen ticaret yollarının birleşme sahası olan, ayrıca topraklarının zenginliği ile tanınan, üstelik mukaddes makamların sahibi bulunan Mısır'a karşı Fatih'in hususî niyetleri bulunabileceğine ihtimal vermek lâzımdır. Ve yine muhtemeldir ki; Osmanlı'larla Memlûklerin arasının açılmasına sebep olan Hicaz su yolları meselesi ile Dulkadır oğulları meselesi Fatih'e göre, kendi niyetlerinin tahakkukuna hizmet edecek şeylerdi.

Hicaz su yolları meselesi

Hicaza giden Osmanlı hacılarından birisi Istanbul'a dönüşünde, güzergâhtaki su kuyularının pek harap olduğunu, bu yüzden hacıların gidiş gelişte çok sıkıntı çektiklerini bildirmişti. Bunun üzerine Fatih Mehmet Hicaz su yollarının tamiri için bazı kimseleri görevlendirdi. Mısır hâkim ve naiblerine de bu adamlara yardım etmeleri hususunda mektup yolladı. Âşık Paşâzâde'nin bildirdiğine nazaran Fatih Mehmet bu iş için Mısır sultanına peşinen elçi göndermemişti. Padişahın vazifelendirdiği kimseler Mısır'lılar tarafından hoş karşılanmadı. Fatih'in mektuplarını kabul etmedikleri gibi, tamirat müsaadesinde de bulunmadılar. Bunlar şöyle diyorlardı: «Osman oğlunun hilesi var ki gelip bizim vilâyetimizde bina ide. Biz âciz miyiz ki kuyularımızı o tamir ede». Bu yüzden padişahın gönderdiği kimseleri hakaretle geri çevirdiler. O sırada Karaman oğlu da Mısır sultanına yazdığı mektupta Osmanlı padişahının Mekke sultanına yüklerle flori gönderdiğini ve bunu isyana teşvik ettiğini bildiriyordu.

1459 senesinde cereyan eden bu hâdise Osmanlılarla Memlûkler arasında serin bir havanın esmesine sebep oldu. Zira Memlûk sultanı, Fatih'in teşebbüsünü Mısır hükûmetinin dahilî işlerine müdahale kabul etti. Fatih'e gelince: Acaba bu hareketi samimî şekilde müslüman hacılarına hizmet gayesini mi taşıyordu, yoksa su yollarını bahane ederek Mısır'la mı çatışmak için bir bahane mi arıyordu? Bu hususta eski kaynaklarda sadra şifa verecek bir işaret bulmak mümkün değil. Yalnız bu hâdisenin cereyan ettiği senelerde Anadolu birliği daha tahakkuk ettirilmediğine nazaran, Fatih Mehmed'in Mısır'lılarla çatışmak istemiş olabileceği ihtimalini varit görmemek lâzımdı.

Dulkadır oğulları meselesi

Osmanlılarla Mısır'lılar arasındaki geçimsizlik Hicaz su yolları meselesinden daha ziyade Dulkadır beyliği meselesinden doğdu. Zira Dulkadır toprakları her iki devletin de menfaat saha-

sına dahildi. Dulkadır oğulları bir Türk beyliği idi. Bunların bir tarafa bağlanması icabederse, hem Türk olmaları bakımından hem de ellerinde tuttukları Maraş ve Elbistan çevresinin Anadolu'nun bir parçası olması sebebiyle Osmanlı'lara bağlanması lâzımdı. Halbuki Mısır'lılar evvelden beri nüfuzları altında tuttukları bu beyliğe Osmanlıların el atmasına tahammül gösteremiyorlardı. Dulkadır topraklarının Osmanlı nüfuz ve idaresine geçmesi, Mısır topraklarının kuzeyden tehlikeye maruz kalması demekti. Güney doğu Anadolu'ya kadar uzanan Mısır topraklarının hemen yanıbaşında Memlûk nüfuzunu tanıyan bir devletin bulunmasını Mısır hükûmeti kendi emniyeti bakımından lüzumlu addetmekteydi. Bu yüzden Mısır'lılar Dulkadır Beyliğini himayeden geri durmuyorlardı. Osmanlı devleti kuvvetlendikçe, Anadolu'daki beylikleri birer birer kendi ülkesine katıyor, onların katılmasiyle de Osmanlı devletindeki Türk nüfuzu coğalıyordu. Şayet Dulkadır oğulları da Osmanlı idaresine geçerse, Osmanlı'ların hem Türk nüfuzu biraz daha fazlalaşacak, hem de Osmanlı'larla Memlûkler arasında bir tampon devlet vazifesini gören bu hükûmetin ortadan kalkmasiyle Mısır'lılar kendilerini bilfiil tehlikeye maruz hissedecekti. Onun için Mısır'lılar Dulkadırlılar üzerinde Osmanlıların her türlü nüfuz ve otoritesinin peşinen önlenmesine dikkat ediyorlardı.

Hicaz su yolları hâdisesinden beri iki devlet arasında beliren soğukluğu ufak tefek bazı şeyler daha fazla arttırıyordu. Meselâ Fatih Mehmed'i Trabzon zaferi münasebetiyle hemen her taraftan elçiler gelerek tebrik ettiği halde, Mısırlılar tebrik etmemişti. Fatih de buna mukabil Hoşkadem hükümdar olduğu vakit elçi yollıyarak tebrikâtta bulunmadı. Böylece iki devlet arasındaki soğukluk mevcut olmakta devam etti.

Dulkadır beyliğine karşı Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan da alâka beslemekten geri durmadı. Lâkin Osmanlı ve Memlûk devletlerinin her ikisinin de Dulkadırlılar üzerinde iddia sahibi bulunması, Uzun Hasan'ın Dulkadırlılarla daha fazla ilgilenmesine mâni idi. Osmanlı hanedanı Dulkadırlılarla akraba idi. Çelebi Sultan Mehmet, Dulkadır oğlu Süli Beyin kızı ile evlenmiş, Fatih Sultan Mehmet de Dulkadır oğlu Süleyman Beyin kızı Sitti Mükrime hatunu almıştı. Onun için Fatih Mehmet akrabalık bağlarını da göz önünde bulundurarak Dulkadır işlerine müdahalede kendisini haklı görüyordu.

Süleyman Beyin ölümünden bir müddet sonra oğulları arasında çıkan anlaşmazlığa Fatih müdahale etti. Fatihin müdahalesi Memlûklerin de müdahalesini şiddetlendirdiğinden Osmanlılarla Mısır'lıların arası daha fazla açıldı.

Süleyman Beyin oğlu Melik Aslan Bey (1454 - 1465) Dulkadır beyi bulunduğu sırada, memleketini Uzun Hasanın tecavüzüne karşı müdafaa zorunda kalmış ve bu arada Harput'un elden gitmesine mâni olamamıştı. Bu hususta şikâyette bulunmak üzere Mısır'a gitmiş olan Melik Aslan Bey, o arada Mısır'da bulunan kardeşi Şah Budak Bey tarafından öldürülmüştür. Dulkadır Beyliğine kendisi geçmek istiyen Şah Budak Beyin, Melik Aslan ile arası iyi değildi. Melik Aslan ölünce Mısır Sultanı Şah Budak'ı Dulkadır beyliğine tayin etti.

Şah Budak'ın yaptığı hareket Maraş ve Elbistan halkı üzerinde nefret uyandırdığından Türkmen ileri gelenleri Fatih'e başvurarak, Süleyman Beyin diğer oğlu Şehsuvar beyin kendilerine bey olarak tâyinini rica ettiler.

Şehsuvar Bey

Şah Budak Maraş ve Elbistana geldiği zaman buraların halkı tarafından yapılan müracaat üzerine Fatih Mehmet İstanbul'da bulunan Şehsuvar Beyi 1465 aralık ayında Dulkadır Beyliğine tayin etti. Emrine bir miktar kuvvet de tahsis ederek hemen Elbistan'a gönderdi. Fatih Mehmet bu münasebetle yazdığı takrirnamede: «Kendisine sığınmış olan bu zatı, vaktiyle Süleyman Beyin hükmettiği bütün topraklara vali tayin ettiğini» bildiriyor «Bozoklu ve Dulkadurlu aşiretlerinden etrafa dağılanlar varsa gelip ana tâbi olmalarını» ilâve ediyordu.

Şehsuvar Bey, Osmanlı yardımiyle kısa zamanda Dulkadır topraklarının mühim bir kısmına hâkim olduysa da Mısırlı'lar da Şah Budak'a yardıma devam etti. Şehsuvar Beyin, Dulkadır ülkesinde hâkimiyeti elde edinceye kadar, Fatih ile Mısır hükûmeti ve yine Fatih ile Şehsuvar Bey arasında bir takım mektuplaşmaların cereyan etmiş olduğu, hatta veziriâzam Mahmut Paşanın da Şehsuvar Beye mektup gönderdiği anlaşılıyor. Zira Viyana Millî Kitaplığı HO. 161 numarada kayıtlı evrak arasında mevcut bir kaç mektup bunu ifade etmektedir. Bunlar arasında Fatihten Şehsuvar Beye gönderilen mektupta: «Mısıra kendisi için bir iltimasname yazıldığı bildirilmekte, alınacak neticenin derhal şahsına arzolunması» tenbih olunmaktadır. Mısır'a gönderilen iltimasnamede de: Şehsüvar beyin meziyetleri sayılıp, onun cihadlara iştirak eden bir kimse olduğu belirtildikten, Osmanlı - Mısır dostluğundan dem vurulduktan sonra, kendisine gereken yardımın esirgenmemesi rica olunmaktadır. Ayni evrak arasında bulunan ve Osmanlı devlet adamlarından birisi tarafından Mısır devlet adamlarından birisine gönderilen bir mektup daha enteresan bir mahiyet arzetmektedir. Zira o sırada Osmanlı'ların, Dulkadırlıları kendisine bağlı bir beylik telâkki ettikleri anlaşılmaktadır. Bu mektupta: «Dulkadır oğlu Şehsuvar Osmanlı devletinin kullarının en muhlislerindendir ve bizim sultanımıza bir çok hizmetlerde bulunmuştur. Kardeşi Aslan Bey öldüğü zaman o, bizim yanımızdan ayrılarak ve Osmanlı devletine güvenerek babasının, kardeşinin ve dedelerinin mülküne hareket etti. Bu gidişinden maksat bize karşı olan kulluğunu ve hizmeti eda içindir. Ümit olunur ki siz de onun işlerini yoluna koymasına yardımda bulunursunuz. Eğer böyle olursa, aramızdaki dostluk ve ittihad artacaktır» denilmektedir.

Şah Budak'ın Kahireye kaçmasını (1466) temin eden Şehsuvar Bey, Memlûklerin verdikleri yardım kuvvetiyle Maraş ve Elbistan'a yeniden gelen kardeşini müteaddit defalar mağlûp etti. Hattâ bu mağlûbiyet Şah Budak'tan ziyade Mısır hükûmetini hedef tutmaktaydı. Mücadele devam ettiği müddetçe hadiseleri muntazaman Fatih'e nakleden Şehsuvar Bey, Osmanlı padişahı ile veziriâzamından da nasıl davranması icabedeceğine dair talimat almakta devam etti. Osmanlı padişahı, Şehsuvar Beye yardımını eksik etmemekle beraber, idareli bir siyaset takibini tavsiyeden de geri durmadı. Fatih Mehmet Şehsüvar Beye idareli davranması hususunda tavsiyede bulunurken, ihtimal ki başka cephelerde meşgul olduğu ve henüz zamanı gelmediği için Mısır'lılarla bizzat silâhlı çatışmava girmevi doğru bulmuyordu. Nitekim Fatih'in Dulkadır beyine, bir aralık, Mısır'lılarla anlaşmanın en münasip şekil olacağını söylemesini böyle bir duruma hamletmek lâzımdır.

Şehsuvar Bey Mısır'lılarla mücadelesi sırasında bir hayli muvaffakiyetler kazandı. 1467 sonbaharında Mısır sultanı Hoşkadem'in Bedri Bey kumandasında sevkettiği kuvvetleri, 1468 de de Kayıtbay'ın Emir Kulaksız kumandasına verdiği büyük kuvvetleri mağlûp etti. Bu muvaffakiyeti ona Darende'yi kazandırdı. Ayrıca Mısır nüfuzunu tanıyan Ramazan oğullarını da yenerek Avas ve Sis (Kozan) şehirlerine sahip oldu.

Şehsüvar Bey başarılı harpler yaparken, Osmanlılarla Mısır'lıların siyaseten yumuşayıp birbirlerine karşı eskisinden farklı muamele etmeye başladıkları görüldü. Bu siyasî yumuşama da önce Mısır tarafından vukubuldu. Öyle anlaşılıyor ki Mısır sultanlığı Osmanlılara karşı böyle davranmadığı taktirde zararlı çıkacağını anlamıştı. Zira Mısır ordularının Şehsuvar'a mağlûbiyetini Osmanlı yardımına atfediyorlardı. Dulkadır Beyliği Osmanlı nüfuzuna girdikten başka Mısır'lılara ait topraklardan parça koparması elbette Memlûk sultanlarını düşündürecek bir meseleydi. Ayrıca Şehsuvar Beyin muvaffakiyetleri devam ederken, Halep ve Şam emirleri de Şehsüvar vasıtası ile padişaha sadakat ifade eden mektuplar yolluyorlardı. Herhalde Fatih Mehmet Suriyedeki emirleri tatlılıkla kendi tarafına kazanmak gayretindeydi. Bu durumdan da Memlûk sultanının haberi olması lâzımdı.

İşte bunun içindir ki; Mısır hüküm-

darı Hoşkadem Fatih ile anlaşmayı daha uygun gördü ve ona hediyelerle birlikte bir elçi gönderdi. Mısır elçisi tarafından padişaha sunulan Hoşkademin mektubunda; vaktiyle kuyuları tamir etmek üzere gelmiş olan Osmanlı memurlarını geri çeviren ve bu hayır işinden onları alıkoyanların cezalandırıldıkları bildiriliyor ve geçmiş hadiseden dolayı özür dileniyordu. Mektupta şu mühim satır da yer alıyordu: «Sizi hayırdan men edeni helâk ettik, imdi bizim sizinle muhabbetimiz ezelidir ve ebedîdir». Bunun üzerine Fatih Mehmet de Mısır'a bir elçi göndererek, pek geç olmasına rağmen sultanın tahta çıkışını tebrik etti. Fatih Mehmet Memlûk sultanına gönderdiği mektubunda ona «hâdim-i haremeyn Mısır Sultanı kardeşim» diye hitap etmekteydi. Halbuki eskiden Osmanlı padişahlarının Mısır sultanlarına gönderdikleri mektuplarda «Sultan-ı haremeyn babam» hitabı yer alırdı.

Fatih'in gönderdiği elçiyi Mısır'lılar iyi karşılamadılar, hatta hakarette bulundular. Bu hadiseyi tafsilen anlatan Âşık Paşa zâde şunları yazmaktadır: «Mısır beyleri evvelki elçileri gibi varan elçiye karşı varmadılar. Heman çavuş vardı, konak yerine getirdi. Heman kim kapıya geldi, elçiyi atından indirdiler, elçi dahi kapudan girdi, gördü avluda bütün Mısır beyleri atla dururlar. Elci bunlara itibar etmedi, selâm dahi vermedi. Edikin (bir nevi çizme) dahi çıkarmadı, geçti oturdu, beyler dahi söz söylemeden kodular gittiler. Cavuş: «niçin beylere selâm vermedin ve edikin çıkarmadın?» dedi, elçi cevap verdi: «yaya atlıya selâm vermek sünnet değildir ve hem edikim çıkarmadığım budur ki siz kanun üzerine kondurmadınız, ihtimal var ki yine kaldırasız deyu edikim çıkarmadım» dedi ve ol gice yattı. Sabah elçiyi sultan huzuruna iletiler, elçi dahi âdet üzerine diz çöktü, mektubu sundu, elçiye çavuşlar «yer öp» dediler. Elçi «ben yer öpmeğe gelmedim, padişahımdan sultana selâm getirdim» dedi. Âhır elçiye tahfif ettiler, hakaretle söz söylediler. Elçi dahi geldi hep macerayı padişaha haber verdi. Padişah melûl oldu, bir dahi adavete sebep bu oldu».

Osmanlı elçisinin Mısır'da hakarete maruz kalmasına rağmen Mısır'dan gelen elçiye fevkalâde itibar edildi ve birçok hediyeler verildi. Fakat Fatih Mehmet elçiyi kabulü sırasında şu sözleri söylemekten kendisini alamadı: «Benim sana doğru geldiğim ceddinin izzetinedir, Hoşkadem izzetine değildir. Hayf değil mi Mısır tahtı gibi şehre kanun kaide bilmez kişi hükmeyleye».

O sırada Fatih Mehmed'i öldürmek için Mısır'dan fedailer gönderilmişti. Gelenler yakalanarak padişaha getirildi. Fatih bunların maksatlarını bizzat öğrendiği halde öldürmeyerek Mısır'a yolladı. Bu hareketi ile Mısır'lılara çok güzel bir ders vermiş oluyordu.

Şehsuvar Beyin yakalanıp öldürülmesi

Şehsuvar Beyin, Sultan Kaytbay'ın Emir Kulaksız komutasındaki ordusunu mağlûp etmesi ve ondan sonra da Mısır'lıları bizar hale getirmesi, Memlûk hükümdarının Fatih Mehmed'e başvurmasına sebep oldu. Tahta geçtiği zaman, Fatih'in kendisini tebrik etmemesine rağmen, bir belâ telâkki ettiği Şehsuvar'dan kurtulmak için Osmanlı padişahına müracaat etmekten gayrı çıkar yol bulamadı. Bu gaye ile kıymetli hediyelerle birlikte Fatih Mehmed'e bir elçi yolladı. Sultan Kaytbay, Şehsuvar Beyin himaye edilmemesini rica ediyor, Dulkadırbeyine bir ders vermek istediğini belirterek Şehsuvardan intikam aldıktan sonra Dulkadır topraklarının Osmanlılara terkolunacağını söylüyordu.

Mısır hükümdarı Dulkadir toprağını zaptetmek niyetinde olmadığını belirtmekle beraber onun ezmek istediği kimse, padişahın himaye etmekte olduğu bir beydi. Böyle olduğu halde Şehsuvar beyin son zamanlarda bazı nâhoş hareketlerde bulunması padişahı da kızdırmıştı. Anlaşma gereğince Şehsuvar Bey Osmanlılara sefer zamanında bir miktar asker verecekti. Halbuki o, Karaman seferinde taahhüdünü yerine getirmedi, üstelik Karamanoğlu Pir Ahmet Bey Dulkadir topraklarına kaçtığı zaman onunla ilgilenmekten geri kalmadı. Bunun üzerinedir ki Fatih Mehmed de bir ihtarı müteakip yardımı kesti.

Osmanlı yardımı kesilince Sultan Kaytbay, emir Yeşbek Devadar kumandasında kuvvetli bir orduyu Dulkadir Beyin üzerine sevketti. Ayrıca Türkmen Beylerine de mektuplar yazarak, Şehsuvar'ın Fatih Mehmedin emirlerini de dinlemiyen bir adam olduğunu, bu sebeple, beyhude müslüman kanı dökülmemesi için kendisine yardım etmemelerini söylüyor, buna ilâveten bir çok da altın gönderiyordu. Kaytbayın mektubu da altınları da Türkmen beyleri üzerinde tesirini gösterdiğinden Şehsuvar Bey bunların bir çoğunun yardımından mahrum kalmasına yol açtı. Ve onun için Emir Yeşbek'e Antep'te mağlûp oldu (1471). Mağlûbiyeti müteakip de Zamanatı kalesine kaçtı. Memlûk kumandanı Yeşbek arkasını bırakmayarak Zamanatı kalesini kuşattı. Ve bir takım şartlarla Şehsuvar'ı teslim olmaya ikna etti. (haziran 1472) Memlûk kumandanının sözüne kanan Şehsuvar Bey teslim olduğu zaman Yeşbek verdiği sözde durmayarak onu Kahire'ye gönderdi. Sultan da bu dirayetli Türk Beyini astırdı. Şehsuvar ortadan kalkınca Mısır Sultanı Dulkadır Beyliğine yine kendisine bağlılık gösteren Şah Budak'ı tayin etti. Böylece Mısırlılar hem Osmanlı padişahını, hem de Şehsuvarı aldatmış olduklarını isbat ettiler Şehsuvar Bey onlara inanışının ceremesini hayatiyle ödedi, Osmanlı padişahı da Dulkadirlılar üzerinde Şehsuvar Bey zamanındaki nüfuzu yeniden tesis edebilmek için uğraşmak zorunda kaldı.

Şah Budak ve Alâüddevle Beyler

Mısırlılar sayesinde ikinci defa Dulkadırlı hükümdarı olan Şah Budak Bey (1472 - 1480), Dulkadır toprağına gelince bir kısım beyler kendisinden memnun olmadılar. İlk hükümdarlığı (1465-1468) ndan sonra Şehsuvar Beyin (1467 - 1472) Dulkadır Beyliğinin başında bulunduğu devrede Şehsuvar Beye ve onun yardım temin ettiği Osmanlılara karşı yakınlık duyan beyler Osmanlılara sığındılar. Bunlara, Dulkadır ileri gelenlerinden mühim bir kısmı ile Bozok Beyleri de dahildi. Osmanlılara sığınanların başında bulunan Alâüddev'le Bozkurt ile amcası Aşık Bey ve Şehsuvar Beyin komutanlarından Mestan Bey Amasya'ya gelerek şehzade Bayezid'e müracaat ettiler. Bunlar bir müddet Amasya'da kaldılar, Lâkin orada Alâüddevle serkeşlik ederek başını alıp çıkıp gitti ve sınır mıntıkasında kendi boyu ile temasa geçti.

Alâüddevle Beyin Dulkadır Türkmenleriyle temas temin ederek etrafına adam toplamaya çalıştığı sırada, Mihaloğlu Ali Bey Sivas'a tayin edilmişti. Onun yaptığı serkeşliğe mukabil bir ders vermek üzere âni bir baskında bulundu. Bu baskında Alâüddevle'nin taraftarları dağıtılıp karısı ve oğlu ele geçirilmekle beraber kendisi yakalanamadı. Alâüddevle, Mihaloğlunun baskınından sağ salim kurtulunca ondan intikam almak üzere kardeşi Şah Budak'a müracaat etti. Şah Budak, kardeşi Alâüddevle'nin Osmanlılara sığınmış bir kimse olması meselesini kaale almıyarak istediği kuvveti verdi. O da, Mihaloğlu Ali Bey Sivas yakınında Çiğnem Çayırı mevkiinde bulunduğu sırada âni bir gece baskiniyle intikamını aldı. Bu baskında canını güç kurtaran Mihaloğlu tedbirsiz davranıp gafil bulunuşunun cezasını çekiyordu.

Dulkadır hududunda bir müddet dolaşan Alâüddevle böyle isyankâr bir tavırla dolaşmakla bir şey yapamıyacağını anladığından padişaha mürcaatla affını istirham etti. Padişah ise onun ricasına karşı affını bildirerek kendisine adamlar verip tımarlar tahsis etti. O arada Fatih Mehmed Mısır hükümdarı Kayıtbay'a haber göndererek «hani ahdin? Şehsuvar'ın memleketini bana verecektin?» sözleriyle vaadini hatırlattı. Fatihin, Mısır sultanından aldığı cevap hiç te hoş değildi. Kayıtbay cevabında: «Ne dedikse dedik, düşmanı ele geçirdik» sözleriyle, Dulkadır oğulları karşısındaki siyasetini tereddütsüzce açıklamış oluyordu.

Mısır hükümdarından böyle bir cevap alınınca Alâüddevle'ye bir miktar kuvvet verilerek Şah Budak üzerine gönderildi. Şah Budak'ı eski mevkiine oturtan Mısırlılar ise onu himayede devam ediyorlardı. Bu yüzden Şah Budak Mısırlılardan aldığı kuvvetlerle Alâüddevle'ye karşı çıktı. Yapılan çarpışmada Alâüddevle mağlûp oldu, maiyetindeki Osmanlı yardımcı kuvvetlerinin bir kısmı Mı-

sırlıların elinde bulunan Sis şehrinin naibine iltica etmek zorunda kaldı. Sis naibine sığınanlar arasında Şehzade Bayezid'in kapıcıbaşısı da vardı. Naib bunları öldürerek başlarını Mısır sultanına gönderdi. Mısır sultanı, Sis naibinin işlediği hatanın üzerine tüy dikercesine bir harekette bulunarak mülteci Türklerin kesik başlariyle cirit meydanında top oynattı.

Son hâdiseler Fatih Mehmed'i fevkalâde müteessir etmişti. Tabiî bu iş sadece padişahın üzülmesiyle kalmıyor iki devletin arası gittikçe açılıyordu. Dulkadır beyliği meselesine daha fazla itina gösterilmediği takdirde, bu biçimdeki hâdiselerin tekerrürü mümkün görülüvordu. Onun için Fatih Mehmed, Alâüddevle'nin emrine büyük kuvvetler tahsis etti. O da bu kuvvetlerle Şah Budakı Mısır'a kaçırarak Maraş ve civarına hâkim oldu (1480).

FATİH'İN SON SEFERİ VE ÖLÜMÜ

1481 yılı baharında padişahın tuğları Asya'da yapılacak bir sefere alâmet olmak üzere Üsküdar'a dikildi. Niyetlerini daima gizli tutmaya dikkat eden padişah bu hususta da bir şey söylemediğinden seferin nereye yapılacağını kimse bilmiyordu. Onun içindir ki zamanımız tarihçileri de Fatihin son seferinin nereye olduğunu kat'î şekilde hâlâ tesbit edememişlerdir. Zaten eski Osmanlı tarihleri de bu hususta sarih bir şey söylemezler. Fatihin son seferine temas eden Neşrî «nereye sefer ideceğin kimse bilmezdi, zira Sultan Mehmed'in âdetiydi» demekle iktifa etmekte, Tursun Bey ise, seferin Anadolu'ya olduğunu, fakat Arap'a mı, Acem'e mi gidileceğinin belli olmadığını kaydetmektedir. İdrisî Bitlisî ise, «seferin Arap ve Aceme masrûf olduğunu» söylemekte, Hammer de seferin Mısır veya Rodos üzerine olabileceğini tahmin etmektedir.

Bu vaziyet karşısında Fatihin son zamanındaki siyasî hâdiselere göz gezdirilecek olursa, İran ihtimalinin peşinen bir tarafa bırakılması icap eder. Zira 1473 otlukbeli harbinden sonra İrana hâkim olan Uzun Hasan ile Fatih arasında harbi icap ettirecek bir hâdise cereyan etmemiştir. Hammer'in işaret ettiği veçhile Rodos'a sefer yapılabileceği hatıra gelebilirse de, eski kaynakların hiç birinde donanmanın hazırlığına dair bir kayıt bulunmadığına, halbuki Rodos'a kara ordusundan başka bilhassa donanma ile gitmek zarurî olduğuna göre, Fatih'in karadan hudut olan bir memlekete sefer edeceğine hükmetmek lâzımdır. İran'a sefer ihtimal haricinde olduğu cihetle, karadan komşu diğer devlet olan Mısır Memlûkleri üzerinde durmak gerekir. O sırada Mısır Memlûkleri ile Osmanlılar arasında mevcut gerginlik ise, Fatih'in Mısır Memlûklerine karşı sefer yapma ihtimaline kuvvet vermektedir. Bu bakımdan Kemal Paşa zâde'nin kayıtları da, seferin Mısır'a karşı olduğunu, diğer Osmanlı kaynaklarında rastlanılmayan şekilde teyid eder durumdadır. Kemal Paşa zâde sefer istikametini belirtirken: «Leşker-i sitâreşümârla şehriyar-ı Rûm bişver-i Şam'a hücum etti. Deryây-ı cihân peyman-ı garbi Arab tarafına sarf idüb ol diyara akıtdı. Kasdı buydu ki, sur-ı sengîn-i Haleb'i âbgîne gibi top ateşiyle şikest ide, Çerkes nâkeslerini yay-ı harple lekedkûb idüb ol serkeşleri zarb-ı destle pes ide.»

Kemal Paşa zâdenin bu ifâdesi ile siyasî hâdiseler birlikte mütaleâ edilince, Fatihin seferinin Mısır Memlûkleri üzerine olacağı, yalnızca mantıkî bir netice halinde değil tarihî bir gerçek şeklinde kabul edilebilir.

Fatih Mehmed'in sefer için 27 nisan (bâzı kaynaklara göre 26 nisan) da Üsküdara geçtiği zaman hasta olduğu görüldü. Padişahın hastalığı nikris (goute) denilen mafsal ağrıları idi. Aşık Paşazâde'ye nazaran ayağından zahmeti vardı. Bunun için bir kaç gün Üsküdar'da kalındı. Kemal Paşazâde ve Tursun Beyin bildirdiği veçhile o sırada vezir-i âzam Karamanî Mehmet Paşa padişahı teselli için «Allahın yardımiyle zafer kazanıp Mısır ve Şam'a mâlik olursunuz. Mezkûr diyarda ikamet edip oranın ab-u havasından memnun olursunuz.» demiş, bu sözler hükümdarın hoşuna gitmişti.

Rahatsızlığı biraz hafiflemiş gibi görüldüğü sırada Fatih ordunun yürüyüşe geçmesini emretti. Kendisi bir arabanın

içinde yoluna devam etmekteydi. Gebze civarında Tekfur Çayırı'na gelindiği zaman ordugâh kuruldu. Burada padişahın hastalığı ağırlaşmıştı. Tabipler toplanarak konsültasyon yapmışlar ve bu arada ayağından bir miktar kan almışlardı. Fakat büyük hükümdarın iyileşmesi mümkün olmadı 886 yılı rebiülevvel'inin 4 üncü perşembe günü (3 mayıs 1481) ikindi vakti Allahın rahmetine kavuştu. Padişahın ölümü gizlenerek cesedi kapalı bir araba içine konup İstanbula gönderildi. Asker arasına da hastalığı dolayısiyle birkaç gün için hamam yapmak üzere İstanbula gittiği rivayeti yayılmak istendi. Lâkin Tekfur Çayırında kalmakta devam eden ordugâhtan ayrılarak kayıklarla İstanbul'a geçen bâzı yeniçeriler padişahın ölümünü öğrendiler. Bunun üzerinedir ki, bâzı nahoş hâdiseler çıkardılar.

FATİH ZAMANINDA İLİM VE KÜLTÜR

Fatih zamanında Osmanlı ülkesinde ilim ve kültür yolunda hayli gelişmeler vuku buldu. İstanbul zaptedilince Osmanlı devleti yalnızca büyük bir imparatorluk için değil ilim ve kültür sahasında da geniş sahalara merkezlik edecek bir şehre kavuşmuş oldu. Osmanlı ilim adamlarının en değerlileri evvelce bulundukları Bursa ve Edirne'den İstanbul'a geldi. Ayrıca yalnızca Osmanlı imparatorluğu dahilindeki şehirlerden değil, Osmanlı hudutları dışındaki islâm ülkelerinden de bâzı âlimler İstanbula gelmiye başladı. Bu sebeple daha Fatih zamanından itibaren İstanbul İslâm âleminin en mühim ilim ve kültür merkezi olma yoluna girdi.

Hayatı harplerle geçmiş gibi görünmekle beraber Fatih Mehmet her fırsatta ilim ve san'atın gelişmesine hizmet eden bir adam olduğu için âlimlere hürmet eder, onların kıymetini takdir eder, dini ne olursa olsun onun ilminden istifadeyi esas tutardı. Zaten kendisi açık fikirli bir kimse olduğundan, icabında siyasî gayelerle de olsa hıristiyan ilim adamlarından bile faydalanmaya bakardı. Patrik Gennadios ile ilmî musahabelerde bulunması, Trabzonlu alim Amirutzes'e değer vermesi ve 1456 yazında ona bir dünya haritası yaptırması, İtalyan nedimlerine Roma tarihi okutması, ayrıca Rum ve İtalyan bâzı bilginlere yakınlık göstermesi, Fatihin açık fikirliliğinin ve ilimde milliyet aramayışının, ilim adamlarına verdiği değerin hıristiyanlara dahi şümulü bulunduğunun delillerindendir. İşte Fatih devrinde ilim hayatı bu serbestlik ve değer tanıma havası içinde inkişaf yoluna girmiştir.

Fatih Mehmet, ilim ve kültürün kaynağı olan okula ehemmiyet veren bir insandı. Onun için İstanbul zaptedilince sekiz tane kiliseyi camiye tahvil ederek bunların papaz odalarını medrese haline getirdi. Devrin meşhurları buralarda ders vermeye başladı. Meşhur âlim Mevlâna Alâüddin Tûsî birincisinde, Bursalı Hocazâde Muslihiddün Mustafa ikincisinde ve Mevlâna Abdülkerim de üçüncüsünde müderrislik ediyordu. Bilhassa 1462 yılında temelleri atılıp 1470 yılında inşaatı ikmal edilen Fatih külliyesi devrin en ünlü âlimlerini sinesinde topladı. Câmi, medrese, imaret, darüşşifa, tabhâne, kütüphane, Mektep ve kervansarayı ile tam bir ilim sitesi vaziyetinde olan Fatih külliyesinin «Sahn-ı seman medreseler» diye anılan kısmı Türk üniversitesinin ilk nümunesidir.

Alim ve fâzıl bir zat olan Veziriâzam Mahmut Paşanın himmetiyle İstanbuldeki medreseler bir esasa bağlanıp teşkilâtlandırılırken memleketin diğer yerlerindeki medreseler de bir tasnife tâbi tutuldu. Medreselerin en yükseği olan ve şimdiki üniversiteye karşılık gelen «Sahn medreseleri» nin kurulmasiyle de diğerlerinin dereceleri buna göre ayarlandı.

İstanbuldaki medrese yalnızca Fatih medresesi de değildi. Fatih Sultan Mehmed'in kurduğu medreseler zamanımızın orta tahsiline karşılık gelen «Tetümme medreseleri» ile ondan daha yükseği olan Sahn medreseleri diye ikiye ayrılıyordu. Tetumme medreseleri de birbirine bağlı üç devre üzerine sıralanıyordu. Fatih medreselerinden başka Ayasofya ve Eyüp camii etrafında da tetumme derecesinde medreseler kurulmuştu..

Başta Mahmutpaşa olmak üzere Davut ve Mustafapaşalar da medreseler kurmuşlardı.

Medreseler, yaptıranın mevki ve kudretine göre tesis edilen irili ufaklı külliyelerin birer parçası idiler. Umumiyetle cami ve imaret ile birlikte inşa edilen bu bilgi ve ilim yuvaları aynı zamanda şehirlerin imarı bakımından da hususî bir değer arzediyorlardı. İstanbul bir ilim merkezi haline gelirken Anadolu ve Rumelideki birçok şehirlerde de cami, medrese, imaret inşaatı devam ediyor, onlar da muhitlerinin kıymetlerini sinelerine çekiyorlardı. Fatih devrinde bilhassa Bayezidin şehzade sancağı olan Amasya, mekteplerinin çokluğu ve şehzade Bayezid'in etrafına toplanan ilim ve san'at adamlarının bolluğu ile nazarı dikkati celbediyordu.

Medreselerde ders verecek hocalar devrin en meşhur âlimlerinden seçilir ve kendilerine zamanına göre çok yüksek maaş verilirdi. Okutulan derslerin esasını islâmî ilimler teşkil ederdi. Orta dereceli medreselerde hesap, hendese ve heyet (kozmoğrafya) dersleri de gösterilirdi. Sahn medreselerinde tefsir, hadis, fıkıh, kelâm ve edebiyat okutulurdu. Yüksek dereceli medreselerde de matematik ve tababet derslerine bilâhara ihtiyaç hissedecek ve Kanunî Süleyman zamanında bunun için ayrı medreseler yapılacaktır.

Fatih zamanında yüksek dereceli medreselerin tesisi, padişahın kendisinin ilim adamlarını koruması ve ilim erbabına karşı umumî bir hürmet göstermesi sayesinde yalnız islâmî ilimlerde değil müsbet ilimler sahasında da bir hayli gelişme görüldü. Ve meşhur âlimler bir çok eserler ortaya koydu.

Fatih devrinin müsbet ilimler sahasında varlık göstermiş en kıymetli şahsiyeti hiç şüphesiz ki Ali Kuşçu'dur. Alâaddin Ali bin Muhammed Kuşçu Maveraünnehr'den Semerkand'da, Timurun torunu meşhur hey'etci Uluğ Bey'in doğancısı olduğundan, Kuşçu lâkabı ile anılan bu değerli âlim, Uluğbeyin rasadhanesinin müdürü olan meşhur âlim Kadı Zâde-i Rumî'nin ölümü üzerine bir müddet onun rasathanesini idare etmiş, Uluğ Bey ölünce de Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasana intisab etmiştir. Uzun Hasan tarafından Fatihe elçi olarak gönderilince İstanbulda büyük bir itibar görmüştür. Sefaret vazifesini ifadan sonra ailesi ile birlikte İstanbula gelen Ali Kuşçu, Fatih Mehmed tarafından günde 200 akçe maaşla Ayasofya medresesine müdderris tayin edilmiştir.

Ali Kuşçu Türkiyeye geldiği zaman medrese derslerinden başka ayrıca riyaziye okutmuştur. Ali Kuşçu'dan sonra Fatih devrinin matematik sahasında şöhret yapmış simalarından olan Sinan Paşa, Ali Kuşçu'dan riyaziye öğrenmek için talebesi Molla Lütfi'vi göndermiş, o da Ali Kuşçu'dan öğrendiğini hocasına öğretmiştir. Ali Kuşçu, bir bakıma Türkiyede mektep halinde riyaziye öğretiminin de ilk kurucusu sayılır. Ali Kuşçu riyaziye ve heyete dair kıymetli eserler yazmıştır.

Fatih devrinin meşhur riyaziyecilerinden birisi de İstanbulun ilk kadısı Hızır Bey'in oğlu olan Sinan Paşa'dır. Meşhur eseri «Tazarruat» dolayısiyle «Tazarruat sahibi Sinan Paşa» diye tanınan bu âlime karşı tatbik edilen bir muamele, o devrin âlimlerinin Fatihe kafa tutmasına sebep olmuştur. Sinan Paşa 1476 yılında bir aralık padişahın gazabına uğradığı için hapsedilmiştir. Bunun üzerine zamanın dalkavuk olmayan uleması Sinan Paşanın hapsedilmesine şiddetle isyan etmişler ve «Sinan Paşa hapisten çıkarılmazsa» eserlerini yakarak memleketi terkedeceklerini padişaha bildirmişlerdir. Bunun üzerine Sinan Paşayı hapisten çıkarmak zorunda kalan Fatih âlimlerin sükûnet bulmalarını müteakip Sinan Paşayı kadılık ve müderrislik ile Sivrihisara gönder miştir.. Fatihin bu hareketi de aksi tesir uyandırmaktan hâli kalmamış, nitekim padişahın hâfız-ı kütüplüğünü yapan Molla Lütfi İstanbuldaki işini bırakarak Sinan Paşanın arkasından Sivrihisar'a gidip onunla beraber kalmıştır. Fatih devrinin riyaziyecileri arasında Kadızâde-i Rumî'nin talebelerinden Fethullah Şirvanî ile onun talebesi Muhyiddin'i de ayrıca zikretmek lâzımdır.

Fatih devrinde tıb sahasında da bir takım kıymetli şahsiyetler yetişmiştir. Bunlar arasında en mühimmi Amasya darüşşifası baş hekimi Sabuncuoğlu Şerefeddin'dir. 1465 yılında kaleme almış olduğu 398 sahifelik «cerrahname-i ilhanî» adını taşıyan kitabı devrin en meşhur tıbbî eserlerindendir. Sabuncu-

oğlu Şerefeddin'in okuduğu eserlerle edindiği tecrübelere istinaden meydana getirmiş olduğunu söylediği bu eserin, zamanımız müdekkidleri arasında, Endülüslü tabib Ebül Kasım Zehravî'nin «Et - tasrif» isimli kitabının tercümesi olup olmadığına dair münakaşalar mecuttur. Maamafih Sabuncuoğlu Şerefeddin'in Cerrahname'den başka eserleri de vardır.

Fatih devrinin meşhur hekimleri arasında bir tanesi vardır ki, bilhassa idrar yolları hastalıklar ile meşgul olmuştur. İdrar tutulmasını sonda ile tedavi usulünü Türkiyede ilk defa tatbik etmiş olan bu adam Altuncuzâde (veya altunî) diye maruftur. Fatih Mehmed her nevî ilim adamına itibar ttiği ve memleket dışından da ilim adamı celbine dikkat ettiği için bunu duyan meşhur şahsiyetlerden bâzıları İstanbula gelmişlerdir. Kudbeddin Ahmet isimli meşhur hekim de işte bu tarzda memleket dışından gelenlere dahildir. Kudbeddin Ahmed (Ahmed Kudbeddin-i Acemî) Ebu Said'in adamı iken onun Uzun Hasan tarafından öldürülmesi üzerine İstanbul'a gelmiştir. Hekim Arab, Mehmed Şükrullah-ı Şirvanî, Hoca Ataullah, Hekim Lârî, hep dışardan gelen kimselerdir ki, bunlara o devre göre yüksek maaşlar tahsis edilmiştir. Aslen bir yahudi iken islâmiyeti kabul edip vezirlik payesine kadar yükselmiş olan hekim Yakup ile, aslen İranlı olan hekim Lârî Fatih'in son hastalığını tedaviye çalışan hekimlere dahildir. İzmitli Muhyiddin Mehmed, Amasyalı tabib Mehmed bin Lütfullah, Kaysunî zâde Bedreddin, Amasyalı Halimî gibi hekimler de Fatih ve ikinci Bayezid devrinin meşhur tabib ve ilim adamı olarak göze çarparlar.

Fatih devrinin en dikkate değer âlimleri arasında Hocazâde Muslihiddin Mustafa ile Molla Mehmed Zeyrek'i bilhassa zikretmek lâzımdır. Dinî ilimlerde iştihar eden bu şahsiyetler müsbet ilimlere de alâka göstermişlerdir. Hocazâde'nin fizikî mevzulara dair eser ve tercümeleri de vardır. Bu iki âlimin Fatihin huzurunda yaptıkları ilmî münakaşa pek meşhurdur. Hocazâde ile Molla Zeyrek'in tevhid meselesine dair Fatihin huzurunda yaptıkları ilmî münakaşa altı gün sürmüştür. Hocazâde bir aralık Mahmut paşanın hasedine uğramışsa da, ikinci Bayezid zamanında Bursa'da tekrar Sultaniye medresesi müderrisliğine getirilmiş ve bilâhara Bursa kadılığına tâyin edilmiştir.

Hocazâde Muslihiddin Mustafa çok küçük yaşta kendisini ilme veren bir kimsedir. Zengin bir tüccar olan babası onu tüccar yapmak istediği halde Muslihiddin Mustafa kitaplardan ayrılmamış, babası harçlığını keserek onu gittiği yoldan çevirmek istediği halde Muslihiddin Mustafa helvacı kâğıtlarına bile notlar tutarak kendisini yetiştirmeye çalışmıştır. Hızır Beye intisab ederek ondan icazet alan Hocazâde Muslihiddin Mustafa önce Bursa'da Esediye medresesine müdderris olmuştur. Hızır Beyin tavsiyesi ile Fatihin huzuruna ilk kabul olunduğu sırada, padişah onun değerini takdir etmiş ve on bin akçe ile kendisine hoca tâyin etmiştir. Bilâhara Kazaskerliğe yükselen Hocazâde'yi çekemeyenler ortaya çıkmış bu yüzden büyük âlim ömrünün bir kısmını İstanbul dışında geçirmiştir.

Hocazâdenin ilmî şöhreti yaşadığı memleketin sınırlarının dışına taşmıştı. Horasan hükümdarı Hüseyin Baykara kendi memleketinin bir âlimini ders almak üzere Hocazâdenin yanına göndermişti. Ali Kuşçu, İstanbula gelmeden evvel Türkiyeden memleketine dönmüş olan meşhur âlim Alâüddin Tusî ile görüşürken, Alâüddin Tusî ona «İstanbula gittiğinizde Hocazâde ile iyi geçinin, kendisi ilimde fevkalâde müdekkik ve muhakkır» diyerek Hocazâde hakkında tavsiyede bulunmuştur. Ali Kuşçu İstanbula gelirken ulema kendini Anadolu yakasında istikbale gelmişti. Bunların arasında Hocazâde de vardı. Üsküdardan kayıkla İstanbula geçerken Hocazâde ile Ali Kuşçu'nun medd-ü cezir hakkında münakaşaya tutuşmaları pek meşhurdur.

Ali Kuşçu İstanbula geldikten sonra padişahın huzurunda cereyan ettiği anlaşılan ilmî bir musahabede Hocazâde, Ali Kuşçunun bir yanlışını düzeltmişti. O zaman Fatih Ali Kuşçu'ya Hocazâdeyi nasıl bulduğunu sormuş, o da: «Rûmda ve Acemde emsali yok» cevabını vermişti. Padişahın takdiri ise onu da bas-

tıracak şekilde «Arapta da dahi eşi yoktur.» sözlerinden ibaret olmuştur.

Hocazâde, devrinin bir çok uleması gibi çeşitli ilimlerde bilgi ve kudret sahibiydi. Felsefî, dinî, riyazî ve fizikî ilimlerle ülfeti vardı. Meşhur riyaziyeci ve astronom Esiruddin Mufaddal b. Ömer-ül Ebherî'nin «Hidayet-ül Hikme» isimli eserini şerheden Mollazâde Ahmed b. Muhammedin eserine bir hâşiye yazmıştır. Hocazade bu eserinde, cisimlerdeki hareket, sükûn ve meyil gibi hassaları izah ettikten sonra nokta ve hat üzerinde bilgi vermiş, ışınlar, alâim-i sema ve diğer gök olaylarını anlatmıştır. Böyle fizikî mevzular üzerinde de kalem oynatan bir şahıs olan Hocazâde'nin en mühim eseri «Tehafüt» ismi ile telif ettiği eserdir. Bu eserini Fatihin emriyle kaleme almış ve eserin yazılışı bir müsabakaya iştirâk şeklinde olmuştur.

Hocazâde'nin tehafüt isimli eseri: Meşhur, islâm filozofu İmam Gazalî'nin «Tehafüt-ül felâsife» isimli eseri ile bunun reddiyesi olan ve İbn-ür Rüşd tarafından kaleme alınan «Tehafüt-üt tehafe» nin tetkik ve bunlar hakkındaki fikirlerini ihtiva eden bir kitaptır.

Fatih ve İkinci Bayezid devrinin meşhur ilim adamlarından olan Molla Lütfi Türk ilim adamları arasında en fecî gadra uğrayanlardan olması bakımından da ayrıca dikkati çeker. Çok genç yaşta kendisini gösteren Tokatlı Molla Lütfi mizahtan hoşlanan, bu yönden pervasız konuşan ilmî fikirlerinde olduğu gibi lâtifelerinde de çekingenlik göstermeyen bir yaratılıştaydı. Sinan Paşanın tavsiyesi ile Fatih'in hafızı kütüplüğüne tayin edilmiş olan Molla Lütfi'nin padişahla yaptığı bir lâtife pek meşhurdur. Fatih Mehmed bir gün kütüphaneden bir kitap istemiş. Molla Lütfi yüksekçe yerde olan kitabı almak için ayağının altına bir taş koymuş, taşa basarak kitaba uzandığı sırada padişah: «Ne yapıyorsun? O taş İsa Peygamberin

Fatih devri sonunda Osmanlı devletinin genişliğini gösteren harita
(Bu haritada açık siyahlıkta gösterilen Eflâk ve Kırım tâbi beylikleridir)

Fatih'in Şahsiyeti

(İlâve : 65)

★

Osmanlı padişahları arasında çok cepheli hüviyete sahip hükümdar olarak Fatih Mehmed'i en başta saymak lâzımdır. Ateşin zekâsını çok küçük yaşlarda göstermiş bulunan Fatih Mehmet, iyi hocalardan ders alarak yetişmiş ve ömrü boyunca da bilmediği şeyleri öğrenmiye dalma ehemmiyet vermiştir. Böylece onun ateşin zekâsı ile yüksek kültürü birleşip yuğrulunca Fatih Mehmed'in değerli şahsiyeti ortaya çıkmıştır.

Fatih Mehmet, iyi bir kumandan, kuvvetli bir devlet adamı, devrinin taasubundan sıyrılacak kadar açık fikirli ve geniş kültürlü bir hükümdardı. Kumandanlıktaki dirayetini muhtelif muharebelerde kazanmış olduğu zaferleriyle isbat etmiştir. Daha 21 yaşında bir gençken İstanbul'u fethetmesi bile bu yöndeki kabiliyeti ile birlikte âzminin kudret derecesini de gösterir. Sebat, cesaret ve duruma göre isabetli karar verme gibi bir kumandanda bulunması gereken hassalar onda mevcuttu. Belgrad kuşatması sırasında yaralandığı halde mevkiini terketmemesi onun sebat derecesini, Boğdan voyvodası ile yapılan muharebede yeniçeriler korkaklık göstererek bir türlü hücuma kalkamazken onun at teperek askerin önünde bizzat hücuma kalkması cesaret derecesini ifade eden misallerdendir. Devrinin kumandanlarında aranan bünyevî sağlamlık da Fatihte mevcuttu. At sırtında uzun müddet yolculuk etmeğe, açlığa, uykusuzluğa mütehammildi. Trabzon ve İşkodra seferlerinde olduğu gibi sarp arazide bir hayli yaya yürüdüğü zamanlar da olmuştu.

Fatih Mehmet şan ve şerefe düşkün olmakla beraber, memleket zaptetme bakımından giriştiği icraatında, her ne pahasına olursa olsun şan ve şeref peşinde koşan bir insan olmadığı görülür. Fetihlerinde bir plânın mevcudiyetini sezmek daima mümkündür. O, şan-u şerefi, Moğol hakanlarının yaptığı gibi yakıp yıkarak memleket fethetmekte değil, Osmanlı devletini uzun istikballi bir imparatorluk haline getirme işinde kendine düşen vazifeyi geniş mikyasta yapmak suretiyle kazanmak isterdi.

Fatih Mehmet açık fikirli idi. Bu hususiyetini doğu ve batı kültürüne vukufu sayesinde elde etmiştir. Türkçeden başka

→

yunanca, slavca, arapça, farsça bilirdi. Bazı kaynaklara göre lâtinceye dahi vakıftı. Bu dillere vukufu, hıristiyan dahi olsa ilim adamlarına daima yakınlık göstermesi, onun umumî kültürünün devamlı şekilde zenginleşmesini mümkün kılmıştı. Fatih Mehmed'i taassuptan kurtaran da hiç şüphesiz doğu ve batı kültürüne ortaklaşa sahip olmasıydı. İtalyadan ressamlar getirterek resim ve madalyonlarını yaptırtan Fatih Mehmet, bu hareketiyle dahi, islâm hükümdarlar arasında devrinin bir hayli ilerisinde bir görüşe sahip bulunduğunu isbat etmiştir.

Fatih Mehmet idaresi bakımından mutlak merkeziyetçilik fikrine değer vermiştir. Fatihten itibaren Osmanlı padişahları, önüne durulamaz mutlak bir otorite haline gelmişlerdir. Fatih, veziriâzamların otoritelerini arttırarak onları hükümdarların tam mânasiyle vekili mutlakı haline getirmiştir. Padişahların otoritelerini arttırmak ve mutlak merkeziyetçilik sistemini tatbik edebilmek için birçok kimselerin nüfuzlarını kırmış, hatta bazılarını idam dahi ettirmiştir. Rumeli hudutlarındaki meşhur beyler ki, bunlar Osmanlı aristokrat zümresinin en kıymetli rüknüydü, bunlar da eski nüfuz ve kudretlerini bırakmaması, onun mutlak merkeziyetçilik sistemini hakkıyle tatbik için kullandığı bir taktik kabul edilebilir. Onun bu zihniyetini Çandarlı'nın azlinde Zağanos ve Şahabettin Paşaları mevkilerinden uzaklaştırmasında, Gedik Ahmet Paşayı azil ve hapsetmesinde de görmek mümkündür. Şahsan çok sert bir tabiata malik olduğundan fikirlerini mevkii tatbike koyabilmek için değerli kimselerin hayatına kıymaktan bile çekinmemiştir. Çandarlı Halil Paşadan başka, yine değerli bir devlet adamı olan Mahmut Paşayı idam ettirmesini de bir bakıma onun şahsının sertliğine delil saymak mümkündür.

Fatih Mehmet, kendisinden önceki hükümdarların ortaya koydukları kanunlara kendisi de ilâveler yaparak bunları «Kanunname-i âli Osman» ismi altında toplamıştır. Fatih, kanunnameye koyduğu ilâvelerle, Osmanlı devleti teşkilâtı için bir takım yeni esaslar vazetmiş ve mutlak merkeziyetçiliği de bu kanunname ile takviye eylemiştir.

→

→

Fatih, tarihte büyük imparatorluk kurucularının vasıflarını taşıyan bir kimseydi. Cihanşümul hâkimiyet fikrini iyice benimsediği muhakkaktı. Bu fikrinin menşei de yalnızca bir örneğe istinat etmemekteydi. Fatih'teki cihanşümul hakimiyet fikri, Türk - Moğol hakanlık, islâmî hilâfet ve Roma imparatorluk fikirlerinin yoğrulmasından meydana gelmiştir. Fatih Mehmet, kendisinden önceki padişahlarda sezilen cihanşümul hâkimiyet fikrini tam bir hakikat haline getirerek Osmanlı tarihindeki malûm şekline kavuşturmuştur. Fatih'teki cihanşümul hâkimiyet fikri, onun devrinde yaşıyan kimselerce sarih şekilde malûmdu. Onun bu hususiaki fikir ve icraatına Rum ve Lâtin müellifleri pek çok defalar işaret etmişlerdir. Türk müverrihlerinden Kemal Paşa zâde ise «tedbir-i cihangirlik zikrinde idi» sözleriyle bu noktayı izaha çalışmıştır. Cihanşümul bir imparatorluğun sadece kılıç kuvvetiyle yaşıyamıyacağına inananlardandı. Askerî kudret kadar ilim ve teşkilât üstünlüğünün lüzumuna kani olduğunda da şüphe etmemek lâzımdır. Binaenaleyh, fetih hareketleri yanında ilmî himaye ve teşviklerinde bile dünya imparatorluğunu kurma arzusu sezilmektedir.

Fatih'in en dikkate değer taraflarından birisi ilmi teşvik ve âlimleri himaye etmesidir. Babası ona âlim kimseleri hoca tayin etmişti. Fakat Fatih gençliğinde öğrendikleriyle iktifa etmiyerek devrin en kıymetli şahsiyetlerini kendisine hoca almakta devam etti. Molla Güranî, Hocazâde, Molla İyas, Siraceddin Halebî, Hasan Samsunî, Molla Abdülkadir, Molla Hayreddin gibi kıymetli şahsiyetler onun hocaları idi. İslâm memleketlerinin meşhur âlimlerini İstanbul'a getirtmek için gayret sarfeder ve bu hususta maddî fedakârlıktan çekinmezdi. Ali Kuşçu ve Alâeddin Tûsi böyle bir gayretin neticesinde İstanbul'a gelmişlerdi. Âlimleri korur, onları eser vermiye teşvik ederdi. Bu bakımdan Fatih'i, rönesans devrinde sanatkârları koruyan mesenlere benzetmek mümkündür. Çeşitli münasebetlerle cemiyetler kurarak ilim adamlarını münakaşa ettirir ve onlarla ilmî mubahasede bulunurdu. Felsefeye karşı fazla alâka duyardı. Onun, Trabzon'lu âlim Amirutzes (Amiruki) ile felsefî musahabeler yaptığı malûmdur. Kritovulos Fatih için «en keskin zekâlı feylesoflardan biridir» demektedir. İlim adamına kıymet verme bakımından müslüman ve hıristiyan ayırmazdı. Amirutzes, Ali Kuşçu, G. Trapezuntios, Hocazâde gibi doğunun ve batının büyük ve kıymetli zekâları onun huzurunda birleşirlerdi.

→

→

Fatih'in en fazla dikkate değer taraflarından birisi de onun, on sekizinci asrın sonlarına kadar gelip geçmiş Osmanlı padişahları arasında taassuptan en fazla sıyrılanı ve batıya karşı yakınlık duyanı olmasıdır. Fatih, batı kültürü ile ta şehzadeliğinde temasa başlamıştır. Onun saray muhiti yunanca ve slavca öğrenmesine müsait olduğundan ve bu lisanları da elde ettiğinden batı kültürü ile temasta kolaylığa erişmiştir. Padişahlığı müddetince lâtin ve yunan âlimlerini sarayında bulundurmuş ve böylece Batıyı anlamağa gayret etmiştir. Ciriaco d'Ancona, Angelo Vadio ve G. Stefano Emiliano adındaki humanistlerin Fatih'in sarayına girip çıktıkları, Fatih'in bunlardan Roma tarihine ve batı kültürüne ait bilgiler edindiği malûmdur. Fatih'in bu kimseleri kalben de kazandığı anlaşılıyor. Zira G. Stefano Emiliano Fatih'in ölümünde bir mersiye yazmış, Francesco Berlinghieri «Geographia» adlı eserini, Roberto Valturio ise «De re militari» adlı kitabını Fatih'e ithaf ve takdim etmek istemişlerdir.

Fatih, patriklik makamına getirmiş olduğu Gennadios'tan hıristiyanlık hakkında bilgi edinecek, İtalyadan getirttiği ressam Gentile Bellini'ye resmini yaptıracak ve yeni inşa ettirdiği sarayın duvarlarını fresklerle süsletecek kadar serbest düşünceye sahipti; doğu ve batı kültürüne de ciddî şekilde vukufu vardı. Onun için bu hususiyetlerini nazarı itibara alan bazı tarihçiler büyük padişahı bir rönesans hükümdarı telâkki etmek isterler. Bazıları da «Fatih batıya bir pencere açmıştır» derler. Fatih'i bir rönesans hükümdarı addetmek mubalâğalıdır. Zira Fatih humanistler ve Rum ve Lâtin âlimleri vasıtasiyle batı kültüründen haberdar olup ona karşı sempati duymuşsa da en geniş tarafiyle islâm doğu kültürü içinde parlayan bir Türk hükümdarıdır. Bu bakımdan batıya açtığı pencere de yalnızca şahsına münhasır kalmış, buradan Türk devlet adamı, Türk ilim adamı ve Türk hükümdarı olarak başka kimse batıya bakamadığından, açılan pencere onun ölümüyle kapanıp kalmıştır.

Bibliyografya : A. Adnan Adıvar: Osmanlı Türklerinde ilim; Halil İnalcık: Fa-

→

üzerinde doğduğu taştır» demiş. Bir müddet sonra Molla Lütfi tozlu bir bezi getirip padişahın dizlerinin üstüne örtmüş. Padişahın, «bu ne hal?» diye sorması üzerine: «padişahım neden bi - huzur oluyorsunuz, bu İsa aleyhisselâmın beşiğinin örtüsüdür» cevabını vermiş.

Lâtifeleri bu kadar ileri götüren Molla Lütfi vicdanî fikirlerini de gayet serbestçe söylemekten çekinmezdi. Fatihin ölümünden sonra Sinan paşa ile birlikte İstanbul'a dönen Molla Lütfi, önce Bursa, sonra Edirne ve nihayetinde de Fatih medresesine müderris tayin edilmişti. Kendisini çekemiyenlerin başında bulunan Hatibzâde İbrahim, bu serbest fikirli âlimi dinsizlikle itham etmişti. Büyük bir mecliste muhakeme edilen Molla Lütfi'nin kendisni müdafaa için sarfettiği sözler ile âlimin uğradığı akibet eski Yunandaki Sokrat hâdisesini andırır. Molla Lütfi, kendisini muhakeme edenlerin bir kısmının muhalefetine rağmen Hatibzâde'nin fetvasiyle 1494 senesi aralık ayında Sultanahmet meydanında idam edilmiştir.

Fatih devri âlimleri arasında ismi en çok duyulanlardan birisi de Molla Husrev'dir. İlmî otoritesi İkinci Murad zamanında tesise başlayan Molla Hüsrev, derecesinin en büyük hukuk uleması idi. Hattâ yalnızca yaşadığı devir için değil, bugün dahi İslâm hukukçuları arasında mümtaz mevkii olan bir kimse diye yadedilir. Babasının adı Feramerz olan bu büyük âlim Molla Husrev Feramerz diye de tanılır. Aslen Yozgat civarındaki Yerköy'de bulunan bir Türkmen aşiretine mensuptu. İlk İstanbul kadısı olan Hızır beyin ölümünden sonra 1458 de İstanbul kadılığına getirilen Molla Husrev, Fatihin ilk saltanatı sırasında kazasker bulunuyordu. İkinci Murat ikinci defa tahta geçtiği zaman Molla Husrev de kazaskerlikten çekilerek genç şehzade ile Manisa'ya gitmeyi tercih etmişti. İkinci Mehmed'e bağlılık gösteren Molla Hüsrev İstanbul kuşatması sırasında Molla Güranî ile birlikte daima padişahı fikren desteklemiştir.

Molla Husrev, ilmî kudret sahibi her insan gibi kendisine hükmedilmesine tahammül edemezdi. Bir düğün topluluğu münasebetiyle padişahın, Molla Güraniyi sağına, kendisini soluna oturtacağını haber almış, buna gücenerek İstanbulu bırakıp Bursa'ya gitmiş ve orada bir medresede ders okutmaya başlamıştı. Bunun üzerine Molla Husrevin gönlünü almak isteyen padişah onu İstanbula getirterek müfti (şeyhülislâm) yapmıştır. Molla Husrev 1480 de ölünceye kadar bu mevkide kalmıştır. Fıkıh sahasında otorite sahibi olan Molla Husrev'in bu branştaki eserlerinin en meşhurları «Dürer» ve «Gure» adını taşımaktadır.

Fatih devrinde yetişen ilim adamlarından birisi de İznikli Hayalî Ahmed Şemseddindir. Otuz üç yaşında vefat eden Hayalî'nin Hocazâde gibi bir otoritenin takdirini topladığını hattâ, Hocazâdenin ondan çekindiğine dair rivayetler bulunduğunu zikretmek lâzımdır. Zira Hocazâde'ye bir ilmî müsahabede bu genç âlimin galebe çaldığı ve Hocazâde'nin hayatında da bu hâdisenin tek mağlûbiyet olduğu söylenir.

Çelebi Sultan Mehmet ve ikinci Murat devrinin büyük âlimi olan Molla Fenarî kendisinden sonra gelen ulemanın yetişmesinde âdeta bir mektep olmuştur. Molla Fenarî'nin talebesi olan Hızır Bey bilhassa bol talebe yetiştirmekle nazarı dikkati celbeder. Hızır Beyin mektebini de oğlu Sinan paşa devam ettirmiştir. Hızır Beyin talebeleri arasında oğulları Sinan, Ahmet ve Yakup paşalar, ayrıca bilhassa Muslihiddin Kastelanî, Havalî, Alâüddin Arabî, Hocazâde, Hâtipzâde, Tacizâde, Muarrifzâde ve Kadızâde-î Rumî mühimdir. Sinan paşanın talebeleri arasında da Molla Lütfi, Balıkesirli Sarı Güz Muhyiddin, Aydınlı Karabâli, riyaziyeci ve musikişinas Muhyiddin Mehmed, Kadızâde-i Rumî'nin oğlu riyaziyeci Mahmud, Karasili Bedreddin Mahmud gibi kimseler vardır. Sinan paşanın talebelerinin en meşhuru olan

597 nci sayfadan devam

tih devri üzerinde tetkikler ve vesikalar; İbni Kemal: Tevarih-i Âl-i Osman VII. defter; Fr. Babinger: Fatih ve İtalya; Beleten s: 65; Fr. Babinger: Mehmed der Eroberer und seine zeit; Kritovulos: Tarih-i Sultan Mehmed kaynaklarına göre Fatih Fatih Sultan Mehmed'in siyasî ve askerî faaliyeti.

Molla Lütfi, İkinci Bayezid ve Yavuz devrinin büyük şöhreti İbn-i Kemal'i O da Kanunî devrinin şöhreti Ebussuut Efendiyi yetiştirmiştir.

Osmanlılarda tarihcilik Fatih devrinde başlamıştır denilebilir. Gerçi Fatihten önce bazı manzum tarihler kaleme alınmışsa da esas Osmanlı tarihciliğinin İkinci Bayezid zamanında mecrasını bulduğu görülür. Maamafih Fatih devrinde de bir takım tarihler yazılmıştır. Bunlar arasında Amasyalı Şükrullah «vefatı 1464 den sonra» ın farsca «Beheet-üttevarih» ini, Enverî'nin veziriâzam Mahmut Paşaya takdim ettiği manzum «Düsturname» sini, Amasyalı Tacizâde Câfer Çelebinin «Mahruse-i İstanbul fetihname» sini, Tursun Beyin «Tarih-i Ebül feth» isimli eserini, Veziriâzam Karamanî Mehmet Paşanın Nişancı İken yazdığı arapca «Tevarihu's - Selâtini Osmaniyye» isimli eserlerini zikretmek lâzımdır.

Tarih sahasında olduğu gibi Coğrafya sahasında da ilk eserler Fatih devrinde meydana getirilmeğe başlanmıştır. Mamafih coğrafya sahası tarihe nazaran eser verme yönünden hayli fakir kalmıştır. Girişilen fetihlerle ülke büyürken coğrafyaya karşı alâka sezilmekle beraber coğrafi eserler yazılmamıştır. Kritovulos'un tarihinde; Fatih Sultan Mehmed'in Batlamyus'un coğrafyasına ait levhaları tetkik ederken bunların aslına mutabık şekilde tertibi için emir verdiğine dair kayıtlar padişahın bile coğrafyaya karşı alâkasını göstermektedir. Yine Fatih'in Trabzonlu âlim Amirutzes'e bir dünya haritası yaptırtması coğrafyaya karşı alâka ve ihtiyacı gösteriyordu. Mamafih Fatih devrinde henüz Avrupa'da da coğrafya ilmi tekâmül yoluna henüz girmemişti. Buna rağmen yazıcı zâde Ahmet Bican Efendinin 1453 de arapçadan tercüme ettiği «Acaib-ül mahlûkat» isimli eser, tercüme de olsa Türkiye'de ilk coğrafi eser sayılır.

Fatih Mehmet âlimlerle birlikte edip ve şairleri de koruduğundan, onun zamanında artık mühim edebî şahsiyetler de yavaş yavaş yetişmeye başladı. Zaten dersin âlimlerinin bazıları güzel yazı tarzları ve şiirleriyle de dikkati

Fatih'in, vefatından birkaç ay evvel yapıldığı söylenen bir resmi. Ressamı meçhuldür

çekiyordu. Bunlar arasında Sinan Paşa başta geliyordu. Onun «Tazarruat» isimli eseri büyük bir edebi kıymet taşımaktadır. Fatih Mehmet ve İkinci Bayezid devrinde yaşamış olan Veliyuddin oğlu Ahmet Paşa değerli bir şair olup, bilhassa kaside tarzında muvaffakiyet göstermiştir. Fatih devrinin şairleri arasında iki kadın şairi de zikretmek lâzımdır. Zeynep ve Mihri Hanımlardan birincisi tam manasiyle Fatih devrinde yaşamıştır. Kadı İshak Çelebi'nin zevcesi olan Amasyalı Zeynep hanım yazmış olduğu divanını Fatih'e takdim etmiş ve padişahtan iltifat görmüştür. Fatih'in hocası Molla Güranî de bir şairdi. Şeyh Ali bin Fethullah, Musannifek namiyle maruf Ali bin Muhyiddin Mehmed, Enverî, Devlet oğlu Yusuf, Sıvaslı Şeyh İbrahim Tennur Âşık, Fatih devrinin şairlerindendir. Hasan bin Hüseyin bin İmadül Karahisarî de farsçadan Türkçeye bir lûgat tertip ve tercüme etmiştir.

Fatih zamanında imar hareketleri

Fatih zamanında başta İstanbul olmak üzere birçok mühim şehirlerde

geniş çapta imar hareketlerine girişildi. Bu sayede bilhassa İstanbul'un çehresi değişti. Ortaya konan eserler daha ziyade câmi, medrese, imaret, hastane, saray gibi şeylerdi. Bunları yanında halkın ikametine mahsus binaların da ortaya konmuş olması lâzımdır. Lâkin bunların şekil ve miktarları hakkında bilgimiz mevcut değildir. Fatih zamanında, daha önceki padişahlar devrinden daha fazla nüfus hareketi olduğu görülmektedir. Anadolu'dan Rumeli'ye nüfus nakline devam edildiği gibi Mora, Yunan adaları, Midilli, Taşoz ve Semadrek adalarından, Anadolu'da Konya ve Aksaray cevresinden, Trabzon'dan. Kırım'da Kefe ve Menkûp'tan İstanbul içine ve civarına pek çok insan getirilip yerleştirildiğini eski kaynaklardan öğrenmekteysek de, bunların kendi ikametgâhlarını inşa etmeleri bakımından yerleştirildikleri sahanın imarına ne derece faydalı olduklarını bilmemekteyiz. Fakat İstanbul'a nüfus nakli yapılırken sanatkâr ve usta takımının nakline itina edildiğini eski kaynaklardan öğrenmemiz, bunların gerek umumi binaların inşaatında çalışmak gerekse kendilerine mesken yapmak suretiyle şehrin imarına hizmet ettiklerine şüphe bırakmamaktadır.

Fatih zamanında imar bakımından en fazla faaliyet İstanbul'da görülmek tevdi. Padişah, İstanbul'un Türk - İslâm karakteri kazanmasına ehemmiyet verdiğinden fethi müteakip bu yolda faaliyet başlamıştır. Bu yolda ilk hareket olarak Ayasofya kilisesinin camiy tahvilini almak mümkündür. İstanbul'a ilk girdiği gün Ayasofya'yı ziyaret eden Fatih Mehmet burasının camiye tahvilini emretmiştir. Ayasofya camiye çevrilirken içerisine minber ilâve edilip resimlerin üzeri sıva ile kapatılmış ve dışına da bir minare ilâve edilmiştir. Böylece Ayasofya'nın mimarisi bozulmadan kiliseden cami haline getirilmiştir.

Ayasofya'dan başka daha bazı kiliseler camiye çevrilmiş ve bunların birer İslâm mabedi haline gelebilmesi için gerekli tadilât ve ilâveler yapılmıştır. İlk plânda camiye çevrilen kiliselerden sekiz tanesinin papaz odalarının medrese haline getirilmesi de bu yoldaki faaliyet meyanında zikredilebilir.

İstanbul'un imarı bahsinde eski eserlerin tamiri bakımından da mühim işler başarılmıştır. Fethi müteakip surların esaslı şekilde tamir edilmesini bu arada hatırlamak lâzımdır. Bütün bunlara rağmen şehrin esas imarını şüphesiz yeni yapıların inşasında aramak gerekir. Bu yönden en mühim inşaat bizzat padişah tarafından meydana getirtilmiştir. Ayrıca vezirlerin yaptırdığı eserler de vardır.

Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'da cami olarak meydana getirdiği en mühim eser kendi adı ile anılan camiidir. Bu cami, İstanbul'un meşhur yedi tepesinden birisi üzerinde kurulmuştur. Caminın inşasından önce burada bulunan Havariyun kilisesi ile İmparator mezarları yıkılıp kaldırılmış ve onların yerine cami ile birlikte medrese, imaret, tabhane, hamam, hastane, kütüphaneden müteşekkil geniş Fatih küllîyesi meydana getirilmiştir. Fatih camiinin mimarı rivayete göre Sinanüddin Yusuf'dur. Caminin inşaatına 1462 de başlanmış 1470 de bitirilmiştir. Fatih camiinin yapılışı ve padişahın bununla ilgilenişi hakkında Kritovulos şunları yazıyor: «Fatih, devlet erkânına ve yanında nüfuz sahibi ve zengin olanlara İstanbul'da birçok dinî ve içtimaî ve hayır için müesseseler yapmalarına müsaade ve İstanbul'u süsleyerek binalar yapmayı irade etmiştir. Kendisi dahi, şehrin ortasında ve mürtefi bir noktasında büyüklük ve kıymet cihetiyle benzerlerinin üstünde bir cami yaptırmak için bir yer seçerek içine konulacak sütunların ve kıymeti olan taşların vesair yapı malzemesinin bulunup getirilmesini ferman eyledi. Bundan maada Bizans'ın denize uzanmış bir mahalli ferah fezasında muhteşem ve benzerlerine göre tantanalı âli bir saray yapılmasını da irade eylemiştir. Fatih, binaların inşalarını gezerek görür ve süslenmeleri için gereken maddeleri tedarik ederdi.»

Fatih Sultan Mehmet İmar işlerine fazla ehemmiyet verdiğinden İstanbul'da bulunduğu sırada inşaatla çok sıkı şekilde ilgilenirdi. Padişahın bu hususiyetini de yine Kritovulos şöyle be -

lirtiyor: «Padişah hazretleri bu senenin kış mevsimini İstanbul'da geçirerek bir müddet istirahat ve ayni zamanda şehrin umuru idaresinin ıslah ve tanzimine ve inşa ettirmekte olduğu camiin ikmaline sarfı gayret etti. Bu camiin bir an evvel ikmali için şehriyarı müşarinileyh hazretleri bir taraftan ameleyi teşvik eder, diğer taraftan da erbabı fen ve sanatı icabeden levazımın imâl ve tedarikine memur eylerdi. Velhasıl padişahın gayret ve semahatı sayesinde şekil ve cesamet ve ziynet ve nefaset itibariyle gayet mükemmel ve metantan bir cami inşa olundu».

Birer şerefeli iki minaresi bulunan Fatih camiinin ortasında büyük bir kubbe tarafında yarım kubbe, yanlarında büyükçe ve direkli kısımlarla camiin ortasına bakan sağlı ve sollu üçer kubbesi vardı. Tarihi Osmanî Encümeni mecmuası neşriyatı arasında neşredilen Nuruosmaniye camii tarihine ait bir risalede Fatih camiinden de bahsetmekte ve bu camiin kubbesinin Ayasofya ve Süleymaniye'den sonra üçüncü olduğu, Nuruosmaniye kubbesi genişliğinin ise onlara nazaran dördüncü geldiği belirtilmektedir. Lâkin bugün Fatih camii diye anılan eserin kubbesi Fatih tarafından yaptırılan kubbe değildir. Zira Fatih camiinin kubbesi 11 mayıs 1765 perşembe günü vukubulan bir zelzelede yıkılmıştır. Cami eski duvarlar üzerine üçüncü Mustafa tarafından 1767 ile 1771 yılları arasında bugünkü şekliyle yaptırılmıştır.

Fatih camii, ilk nümuneleri Bursa'da başlayan Osmanlıların kuruluş devri mimarisinin en güzel eseri idi. Klâsik devir Bayezid camî ile yâni Fatih'in ölümünden sonra başladı. Fatih camiinin Mimarı olan Sinanüddin Yusuf «eski Mimar Sinan diye de tanılır» un

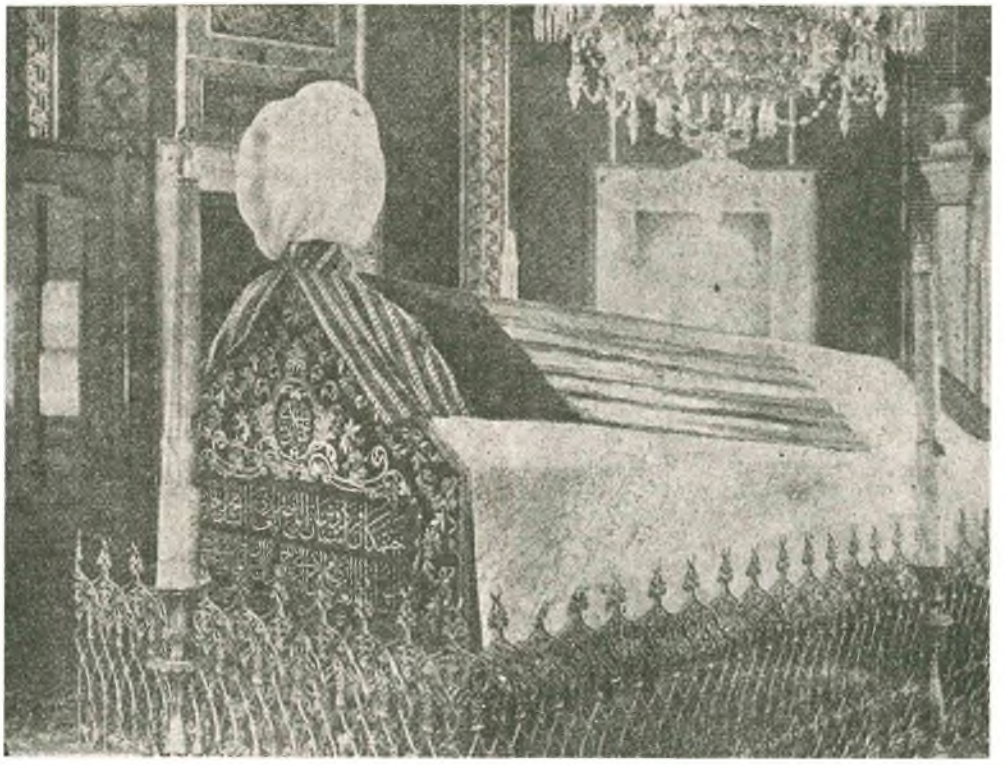

Fatih'in türbesinin içten görünüşü

yapmış olduğu eserlerden bir diğeri de Kumrulu mesçit'tir. Fatih devri mimarları arasında Mimar Ayas ile mimar Kemaleddin de vardır. Fatih camii inşaatında Sinan'ın yanında mimar Ayas da çalışmıştır. Mimar Ayas ayrıca Saraçhanebaşı mesçidini yaptırmıştır.

Fatih zamanında İstanbul'da yapılan diğer mühim eserleri şunlardır: Mahmut Paşa camii ve medresesi (1765), Üsküdar'da Rum Mehmet Paşa camii, Eyup camii ve türbesi, Aksaray'da Murat Paşa ve Nişancı Mehmet Paşa camileri.

Fatih devri mimarî eserleri arasında bir de Bedesten ve sarayları saymak gerekir. İstanbul'un meşhur Kapalıçarşısının en mühim kısmı Fatih devri eseridir. Saray olarak da, İstanbul'da Osmanlı pldişahlarına ait sarayları ilk defa Fatih Mehmet inşa ettirmiştir. Önce Beyazıt'ta şimdiki Üniversite merkez binasının bulunduğu yere bir saray yaptırmış, bilâhara «Eski Saray» ismini alan burası yeni binalar ilâvesiyle büyümüşse de 1474 ile 1478 seneleri arasında «Yeni Saray» inşa edilince padişahlar yeni sarayda oturmakta devam etmiştir. Fatih'in yaptırdığı yeni saray müteakip padişahlar devrinde bir çok ilâvelerle büyüyerek son şeklini almıştır. Yeni saraya halen Topkapı Sarayı denmektedir.

Fatih'in türbesinin dıştan görünüşü

Fatih zamanında İstanbul dışında da bir takım imar hareketlerinde bulunulmuştur. Bunlar da saray, cami, medrese, kale ve köprü gibi eserlerdir. Cami ve medrese inşaatı Edirne, Bursa, Manisa, Balıkesir gibi şehirlerde görülür. Edirne sarayına Fatih'in yaptığı ilâveler ile, Çanakkale boğazında Sultaniye ve Kilit-Bahir, Arnavutlukta İlbasan, Tuna üzerinde Böğürdelen (Sabac), Konya'da İçhisar kalelerinin inşaları da Fatih devrindeki büyük imar hareketlerine dahildir. İstanbul'da Yedikule'de yapılan inşaatı da bu arada zikretmek lâzımdır.

FATİH DEVRİNDE MALÎ VE İKTİSADÎ DURUM

Fatih Mehmet bilhassa İstanbul'un zaptından sonra dahilî meselelerin en başında, ordunun mütemadiyen takviyesi suretiyle seferlerin aksatılmadan yürütülmesi ve yeni merkezi hükûmetin iskân ve kalkındırılması işleriyle uğraştı. Ordunun devamlı şekilde tımarlı sipahilerle takviyesi, donanmada gemi sayısının arttırılması ve bu suretle muharebelerde zafer teminin hedef tutulması mühim masrafları icap ettirmekteydi. Ayrıca İstanbul'un imar ve iskânı işi de ayni derecede masraflı şeylerdi. Bunun için yeni vergiler ve bazı mükellefiyetlerin ihdası zaruri görülmüştü. Bu hal, köylü veya şehirli büyük halk kitlelerini sıktığından memlekette açık veya gizli şekilde hoşnutsuzluklara sebebiyet vermişti. Hoşnutsuzluk gösterenler de daha ziyade müslüman Türk halkı idi. İstanbul'a nüfus celbi için evvelâ İstanbul'da devlet malı ilân edilen emlâk her gelene parasız verilmiş, fakat sonraları arsalar devlet malı sayılarak bunlara mukataa (kira) vazedilmişti. Halkın mukataa olarak ödiyeceği para yıllık yüz milyon akçeyi buluyordu. Halk arasında beliren hoşnutsuzluk vezirler

İkinci Mehmet (1444, 1451 — 1481) Zamanında Diğer Hükümdarlar

(İlâve : 66)

Alman İmparatorları : Üçüncü Frederik 1440 — →.

Altınordu Hanları: Küçük Ahmet Han→ — 1465, Seyyit Ahmet Han 1465 — →.

Bizans İmparatoru : Onbirinci Konstantin Dragazes paleologos 1448 — 1453.

Fransa Kıralları : Yedinci Şarl → — 1461, Onbirinci Lui 1461 — 1483.

Gazneliler (Dehli Türk Sultanları) : Alemşah 1445 — 1451, Behlûl 1451 — 1489.

İngiltere kıralları : Altıncı Hanri → — 1461, Dördüncü Edward 1461 — 1483.

İspanya Kıralları : Beşinci Alfons → — 1458, İkinci John 1458 - 1479, İkinci Ferdinand 1479 — →.

Kırım Hanları : Hacı Giray Han → — 1455, Aydan Han 1455, Hacı Giray Han: (İkinci defa) 1455 — 1466, Nurudevlet Han 1466 — 1469, Menğli Giray Han 1469 — 1474, Nurudevlet Han (İkinci defa) 1474 — 1477, Canbek Giraz Han 1477, Menğli Giray Han (İkinci defa) 1477 — →.

Macar Kıralları : Jan Hunyad (Kıral naibi) 1446 — 1452, Beşinci Laszlo 1453 — 1457, Matyaş Karvin 1458 — 1490.

Mısır Memlûkleri : Seyfettin Çakmak → — 1453, Fahrettin Osman 1453, Seyfettin İnal 1453 — 1461, Şahabettin İnal 1461, Seyfettin Hoşkadem 1461 — 1467, Timurbuğa 1467, Seyfettin Kayıtbay 1467 — →.

Papalar : Beşinci Nikola → — 1455, Üçüncü Kaliktüs 1455 — 1458, İkinci Pius 1458 — 1464, İkinci Pol 1464 — 1471, Dördüncü Sikstus 1471 — 1484.

→

Polonya Kıralları : Dördüncü Kasimir 1447 — →.

Rus Dükaları : İkinci Kör Vasil → — 1462, Üçüncü Büyük İvan 1462 — →.

Sırp Kıralları : İvan Brankoviç (Vilkoğlu) → — 1456, Lazar Brankoviç 1456 — 1458.

Napoli Kıralları : Birinci Alfonso (Ayni zamanda Aragon ve Sicilya kıralı) 1435 — 1458, Birinci Ferdinand 1458 —→.

Savua Dükaları : Lui 1435 — 1465, Dokuzuncu Amadeus 1465 — 1472, Birinci Filibert 1472 — →.

Milâno Dükaları : Françesko (Sforza) 1450 — 1466, Galeazzo Maria 1466 — 1476, Gian Galezzo 1476 — 1479, Ludoviko 1479 — →.

Floransa'da Mediçi ailesi : Kosimo 1434 — 1464, Piero 1464 — 1469, Giuliano 1469 — 1478, Lorenzo 1478 — →.

Venedik Doçları : J. Foskari 1423 — 1457, P. Malipieri 1457 — 1462, C. Moro 1462 — 1471, N. Trono 1471 — 1473, N. Marsello 1473 — 1474, P. Mocenigo 1474 — →.

Akkoyunlular : Cihangir 1444 — 1458, Uzun Hasan 1453 — 1478, Sultan Halil — 1478, Sultan Yakup 1478 — →.

Karakoyunlular : Cihanşah 1435 — 1467, Hüseyin Ali — 1467, Hasan Ali 1467 — 1469.

Dulkadırlılar : Süleyman Bey 1442 — 1454, Melik Aslan Bey 1454 — 1465, Şehsüvar Bey 1467 — 1473, Şahbudak Bey 1472 — 1480, Alâuddevle Bozkurt Bey 1478 — →.

vasıtasiyle padişaha arzedilince bir aralık mukataa kaldırılmışsa da Rum Mehmet paşanın veziriâzamlığı sırasında yeniden konmuştu. Tabi'i eski sızıltılar yeniden başgöstermişti. Türk müslüman halkın hislerine tercüman olan Âşıkpaşazâde, tarihinde buna dair geniş satırlar ayırmakta, bu vesile ile Rum Mehmet Paşayı itham etmektedir. Âşık paşazâdeye göre eserler üzerine konan mukataa, İstanbul'un Türkleşmemesi için, Rum Mehmet Paşa tarafından Rumlar lehine alınmış bir tedbir gibi gösterilir. Âşık Paşazade bu mütaleasında bir dereceye kadar haklı olabilirse de o sırada Rum aristokratlarına Osmanlı sarayında vazifeler verilmiş olması ve bir kısım Rumların bazı malî mevzulara el atmış bulunmalarının da halk üzerinde psikolojik bir

aksi tesir bırakmış olabileceği de hatıra gelebilir.

Neticeler malî ve iktisadî meselelere dokunan bu vakıların esas sebebi hiç şüphesiz Fatih'in mütemadî seferleri ve giriştiği imar hareketleri dolayısiyle paraya karşı duyulan ihtiyaca da - yanmaktaydı. O sırada memleketin iktisadî durumu hayli düzgün olmakla beraber bilhassa girişilen seferlerin masrafları hayli ağırdı. Akkoyunlulara karşı girişilen harıp devlete hayli pahalıya mal olmuş ve hattâ Fatih Mehmet sefere çıkılırken Kapıkulu askerinin ilerde alacakları maaşlarına mahsup edilmek üzere askerlere borç para vermişti. Böyle hareketler devlet hazinesinin zaman zaman sıkışık duruma girmesine sebep olmaktaydı. Bunun için gerek sefer gerekse imar ve iskân işlerinin aksamadan yürütülmesi hazinede bol paranın mevcudiyetiyle mümkündü. Devlet masrafları her yıl biraz daha artmaktaydı. Binaenaleyh bu masrafların bazı tedbirlerle karşılanması, daha doğrusu bir takım ilâve malî kaynakların bulunması lâzımdı. İşte bunun için Fatih devrinde bazı malî tedbirler alındı ki, onlar da şunlardı:

a) Para üzerindeki tedbirler:

Halkın nakdî servetinden bir nevi vergi alınmak ve bu suretle fazla zahmet çekilmeden hazineye gelir temin etmek gayesiyle piyasaya müteaddit defalar yeni para çıkarılmıştır. Her yeni para çıkarılışında eskileri beşte bir eksiğine değiştirilmiş ve aradaki farktan devlet istifade etmiştir. Böylece 855, 865, 875, 880 ve 886 hicrî yıllarında yeni akçe çıkarılmış ve bunun tatbikatı üzerinde çok sıkı şekilde durulmuştur. Para değişikliği ile ilgili kanunun yürütülmesi için yasak kolları teşkil edilmiş ve bu kollar evleri, yükleri, hanları araştırmıya ve buldukları gümüş parayı ticarî kıymeti üzerinden müsadereye selâhiyetli kılınmışlardır.

Para üzerinde alınan bu tedbirler halk arasında hoşnutsuzluğun doğmasına sebep olmuştur. Bilhassa 875 den itibaren beş yılda bir ayni şeyin tekrarlanması hoşnutsuzluğu arttırmış ve Fatihten sonra bu usulün tekrarlan - maması için İkinci Bayezid bu bakımdan bir taahüt karşısında bırakılmıştır. İkinci Bayezid tahta geçerken, kendisine bir defadan fazla yeni akçe çıkartılmaması taahhüd ettirilmiştir. Para üzerinde alınan tedbirler yalnızca değiştirme işiyle de kalmamış, Fatih paranın ayarında da değişiklik yaptırmıştır. O devirde İran'daki para sistemi sıkı sıkıya Osmanlı ticaretine bağlı olduğundan, paranın kıymetinin düşürülmesi İran'da bile şikâyeti mucip olmuştur.

b) İnhisar ve iltizam usulleri:

Fatih devrinde takip edilen iç siyasetin malî işlere taallûk eden taraflarından birisi de, bazı zaruri ihtiyaç maddelerinin inhisara bağlanmış ol - masıdır. İltizama verilmek suretiyle inhisara bağlanan maddeler arasında tuz, sabun ve mum gibi zaruri ihtiyaç maddeleri vardır. Bu usulü Türkiye'ye bazı İtalyanların sokmuş olması muhtemeldir. Zira Âşık paşazâde tarihinde şikâyet tarzında buna temas eden satırlar mevcuttur. Âşık paşazade'nin: «vilâyeti Osman'da işidülmedük ve görülmedük bid'adlerin ihdasını» aslen bir İtalyan Yahudisi olan hekim Yakup Paşaya atfedilmesi, şüphesiz bir sebebe müstenit olmalıdır.

Fatih devrinde tatbik edilen bu in - hisar sistemi de bütün diğer işler gibi gayet sıkı tutulmuş ve muntazam yürütülmesi için şiddetli hükümler konmuştur. Meselâ Karesi vilâyetinde Kızılca tuzu satılması emrolunan yerlerde, başka yerden tuz getirenler olursa bunu getirenlerden para cezası alınıyor, görüp te haber vermiyen hathüda ve naipler ise derhal idam ediliyordu.

c) Yeni vergiler ihdası:

Fatih Mehmet geniş bir fetih siyaseti takip ettiğinden Anadolu sipahilerini uzun müddet harp meydanlarında tutmak lüzumu karşısında, onların ordudaki yaşayış tarzlarını yükseltmek istemiş, buna mukabil daha fazla paraya ihtiyaç hissetmiştir. Onun için zaman zaman yeni vergiler ihdasiyle, yeni gelir kaynakları bulmaya çalışmıştır. Fatih'in. Anadolu eyaletinde reâ - yânın ödediği çift resmini 22 akçeden 32 akçeye çıkarması bu yoldaki hareketine dahildir. Tokat'ta ipek gümrü-

ğü vergisi ihdas etmesi de ayni şekildeki icraatı meyanındadır. Bu son vergi geniş bir zümrenin mütecessir olmasına yol açmıştır.

d) Bazı emlâk ve evkafın mîrîye mal edilmeye çalışılması: Fatih devrindeki malî ve idarî icraatla ilgili tedbirler arasında, muhtelif şekilde, mülk veya vakıf olarak, devletin elinden çıkmış toprakların mîrîye mal edilmesi için alınan tedbirler mühim bir mevki işgal eder. Bu gaye ile bütün vakıf ve mülklerin gözden geçirilmesi hakkında Fatihin emir vermiş olduğuna, neticede de yirmi binden fazla köy ve mezreanın mîrîye mal edilip sipahilere dağıtıldığına dair Dursun Beyde görülen kayıtlar bu işin ne kadar sıkı ve şümullü tutulduğuna delildir. Devlete mal edilen emlâkin sipahilere dağıtılmasından anlaşılıyor ki, Fatih'in gayesi, sipahi sayısı arttırmak ve bunu mümkün kılmak üzere de yeni haslar bulmaktır.

Fatih'in almış olduğu bu tedbir çok geniş zümreyi ilgilendirdiği ve bilhassa müslüman bey ailelerini müteessir ettiği için, yeni akçe çıkarılması gibi bu da memnuniyetsizliklere sebep olmuştur. Amasya valisi şehzade Bayezid babası ile arasının açık olduğu sırada, etrafındakilerin de tesirlerine kapılarak, kendi mıntıkası olan Amasya, Tokat ve Trabzon çevresinde bu verginin tatbikine karşı mukavemet göstermiş gayri memnunlar zümresi gözlerini Bayezid'e çevirmişlerdir. Fatih'in son zamanında mühim devlet ricali arasındaki geçimsizlik, padişahın bu türlü icraatından da faydalanarak, kendi nüfuzlarının kuvvetlenmesi yolunda şehzadeleri de kendilerine âlet etmeye çalışmışlardır. Devşirmeleri yüksek mevkilere getirmek, kapı kuluna kuvvet kazandırmak, malî tedbirlerle tımar sayısını da çoğaltmak suretiyle fütuhata devam etmek istiyen Fatih'in bu fikrini, şehzade Bayezid ve etrafındakiler benimsememekte idi. Fatih'in malî ve idarî tedbirleri dolayısiyle menfaatı zedelenenler zaten bu halden memnun değildi. Onun için 1479 dan itibaren Bayezid ile Cem arasında taht için başlıyan gizli mücadele, memlekette içtimaî bir hareket ve kaynaşma manzarası gösteriyordu. Bayezid padişah olduğu zaman babasının zamanında bazı kimselerin elinden alınmış olan emlâki sahiplerine iade etmekle, Fatih'in malî siyasetini takip etmediğini göstermiştir. İkinci Bayezit, babasının an'aneyi kıran müfrit tedbirlerini kaldırmıya uğraşarak yumuşak ve sulhperver bir siyaset takip edince ve şehirde devlet idaresinde tekrar mühim bir mevki ayırınca, Fatih'in malî siyasetinden memnun olmayan halk efkârının kendisine karşı tevecüh gösterişine şahit olmuştur. Maamafih hemen şurasını da kaydetmek lâzımdır ki; Fatih'in kul sisteminin üstünlüğüne dayanan merkeziyetci idaresi İkinci Bayezit zamanında açığa vurulan aksülâmelden ancak kısmen müteessir olmuştur.

BİBLİYOGRAFYA

Ahmedî : İskendername, Türkiyat Mecmuası VI, 1939.

Âlî : Künh'ül-ahbar, İstanbul 1277.

Âşık Paşazâde : Tevarih-i Âli Osman, İstanbul 1915.

Aziz Esterebadi : Bezm-ü rezm, İstanbul 1928.

Acem Hâmidî : Tarih-i Âl-i Osman, Mükrimin Halil Yınanç'ın özel kütüphanesi.

Abdülgaffar Kırımî : Umdetü'l-ahbar, Esat Efendi (Süleymaniye Ktb.) No: 2331.

Abdürrahman Hibrî : Defter-i ahbar, Veliyüddin efendi Ktb. No: 2418.

Abdürrahman Hibrî: Risale-i Fütuhat-i Al-i Osman, Fatih Ktb. No: 2362.

Ahmed Bahaüddin (Cizyedar zâde) : Cizyedar zâde Tarihi, Esat Efendi (Süleymaniye Ktb.) No. 2403.

Ahmet Bey (Şikâri) : Karaman Tarihi, Millet Ktb. No. 457.

Ahmet Muhtar : Feth-i Celil-i Kostantiniyye İstanbul 1320.

Ahmet Süheylî : Tarih-î Şahî, Fatih Ktb., No. 2720 - 14.

Ali (Yazıcızâde) : Selçukname.

Anhegger : Halil'ül Kunevî'nin Tarih-i Âl-i Osmanı, İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi C. II 3 - 4 (1952).

Anhegger : Meali'nin Hünkârnamesi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, I. Sayı I.

Anhegger : Martoloslar hakkında, Türkiyat Mecmuası, C. VII - VIII (1942).

Angiolellos, Donado Da Lezze: Historia Turchesca (Tarih Kurumundaki tercüme).

Arifî : Maraş ve Elbistan'da Zülkadiroğulları hükûmeti, Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası, cüz 31.

Aynî : İkd-il cuman, Cârullah Efendi Ktb. No. 1591.

A. Süheyl Ünver : İlim ve sanat bakımından Fatih devri notları I, Rumeli Hisar tarihleri, İstanbul Fethinin beşyüzüncü yıldönümü kutlama yayınlarından, sayı 5, İstanbul 1948.

Ahmedî : Dâsitan-ı tevarih-i mülûk-i âl-i Osman, (Nihad Sâmi Banarlı'nın neşri).

Abdülâziz, Karaçelebi zâde : Ravzatu'l Ebrâr Bulak 1248 (1833).

Abdülâziz, Karaçelebi zâde : Süleymanname, Bulak 1248 (1833).

Abdü'l-Heyy b. El-İmâdü'l-Hanbelî : Şezeratü'z-zeheb fi Ahbari men zeheb, VIII, Kahire 1351.

Babinger, Fr.: Die Geschlehtssreiber der Osmanen und ihre werke, Leipzig 1927.

Babinger F.: Mahomet II Le Conquérant et son temps (1432 - 1481). Trad. H. E. Del Medica-Paris 1954.

Babinger, F.: Beitraege zur frühgeschichte der Türkenherrschaft in Rumelien (14 - 15 Fahrhundert) 1944.

Beşir Çelebi : Tevarih-i Âl-i Osman, neşr. İ. H. Ertaylan, İstanbul 1946.

Blachet E. : Catalogue des Manuscrits Turcs I. Paris 1932.

Cafer Çelebi (Tacizâde) : Mahrûse-i İstanbul Fetihnamesi, Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası ilâvesi, İstanbul 1331.

Cemâlüddin : Osmanlı Tarih ve müverrihleri (Âyine-i zürefâ), İstanbul 1314.

Cemil, Âzam-zâde : Ukudu'l-Cevher, cüz I, Beyrut 1326.

Cenabî : El Eylem-üz zâhir fi ahval-ül evail vel evahir, Nuruosmaniye Ktb. No: 3097 ve 3107.

Dâi Münşeatı : Necati Lûgal ve Adnan Erzi neşri.

Decei: Tratatul de pace - sulhnâme - incheiat intre Sultanul Mehmet II şi Ştefan cel Mare, la 1479 Revista İstoria Romăna 15 (1945).

Dizfuli Münşeatı : Veliyüddin Efendi Ktb. No: 2735.

Ducas, Michaelis : Historia Bysantina, (Türk Tarih Kurumu Ktb. de V. Mirmiroğlu tercümesi).

Dursun Bey : Tarih-i Ebü'l-feth, Tarihi Osmanî Encümeni Mecmuası, cüz 26 - 38, 1330.

Düstürname-i Enveri : (Mükrimin Halil neşri) İst. 1930.

Faik Reşad : Eslâf, İstanbul 1311.

Fallmerayer : Geschichte des Kaiserthums von Trabzunt (Türk Tarih Kurumu Ktb. Cevat Eren tercümesi).

F. Eckhard : (İbrahim Kafesoğlu trc.) Mathias'ın dış siyaseti Ankara 1949.

Feridun : Mecmua-i Münşeat-ı Feridûn I, İstanbul 1274.

Fraknoi Vilmos : A. Magyar nemzet törnténete IV. Budapest 1896.

Galip Bey : Takvim-i Meskûkâtı Osmaniye, İstanbul 1307.

Gegaj, A : L'albanie et l'invasion Turque au XV. e siécle (Türk Tarih Kurumu Ktb. Fazıl Işıközlü terc.).

Gibons : (Ragıp Hulûsi terc); Osmanlı imparatorluğunun kuruluşu, İstanbul 1928.

Gökbilgin, M. Tayyib : XV. XVI. asırlarda Edirne ve Paşa Livası. Vakıflar - Mülkler - Mukataalar, İstanbul 1952.

Hadidî : Âl-i Osman Tarihi, Esad Efendi (Süleymaniye Ktb.) No: 2403.

Halil Edhem (Eldem): İstanbul'da en eski Osmanlı Kitâbesi, Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası, cüz VIII, İstanbul 1329.

Halil b. İsmail b. Şeyh Bedreddin Mahmut: *Menakıb-ı Şeyh* Bedreddin, neşr. Franz Babinger, Bucarest 1943.

Hâmid Vehbi: Meşahir-i İslâm, cüz 49, İstanbul, Mihran Matbaası.

Hammer J. F.: Devlet-i Osmaniye Tarihi, M. Ata terc. I., II. ve III. ciltler, İstanbul 1330 - 1331.

Hasib (Mü'min zâde): Silkü'l-leâl-i Âl-i Osman, Halet Efendi (Süleymaniye Ktb.), No: 4301.

Hüseyin b. Cafer (Hezarfen): Tenkihü't-tevarih, Fatih Ktb. No: 4301.

Halkondil (Chalcondyle): Histoire de la décadance de l'empire grec et l'etablissement de celui Turcs, Paris 1620 ve 1632.

Hayrullah Efendi: Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye Tarihi, İstanbul 1292.

Hüseyin Hüsameddin: Amasya Tarihi, İstanbul 1927.

İbrahim Haseki, Ebu Salih b. Mustafa: Haseki-i Adnaniyye Tarihi, Reşid Efendi (Millet Ktb.) No: 627.

İdris-i Bitlisî: Heşt Bihişt, Nuruosmaniye Ktb. No: 3209.

İbn-i Arabşah: Kitab Acaib-ül Makdur fi Ahbar Nevaib-i Timur, Mısır 1285. (bunun Türkçe tercümesi: Nazmi zâde Murtaza Efendi, Tarih-i Timur-u Gürkan, İstanbul).

İbn-i Batuta: Seyahatname, Damad Mehmed Şerif Paşa tercümesi.

İbn-i Kemal Kemalpaşa zâde Şemsüddin Ahmed: Tevarih-i Âl-i Osman. (VII. defterini neşreden Şerafettin Turan, Ankara 1957).

İskender Hoçi: Galata'nın Osmanlılara teslimi, Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası, cüz 25, 1330.

İnalcık, Halil: Fatih devri üzerinde tetkikler ve *vesikalar*, I, Ankara 1954.

İnalcık, Halil: Yeni vesikalara göre Kırım Hanlığının Osmanlı tâbiliğine girmesi ve ahitname meselesi, Belleten, c. VIII. Ankara 1944.

İorga N.: Geschichte der Osmanischen reiches, II. Gotha 1909.

İorga N.: İstanbul'un zaptı hakkında ihmal edilmiş bir kaynak, (Fazıl Işıközlü - Adnan Erzi terc.) Belleten III, sayı 49, ocak 1949 dan ayrı basım.

Kabulî: Külliyat-ı Divan-ı Kabulî, neşreden İ. H. Ertaylan İstanbul 1948.

Kâtip Çelebi: Keşfü'z-zünûn, prof. Şerafettin Yaltkaya - Rıfat Bilge neşri, İstanbul 1941.

Kâtip Çelebi: Takvimü't-tevarih, Süleymaniye Ktb. No: 2234.

Kâtip Çelebi: Sullamu'l-vusûl ilâ tabakati'l-fuhûl, Süleymaniye Ktb. (Şehid Ali Paşa) No: 1887

Kıvâmî: Fetihname-i Sultan Mehmed, neşreden Fr. Babinger, İstanbul 1955.

Kritovulos: Tarih-i Sultan Mehmed Han-ı sâni; Karolidi tercümesi, Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası, İstanbul 1328.

Kretschmayr, Heinrich: Geschichte von Venedig, II, Gotha 1920.

Kurat, Akdes Nimet: Topkapı Sarayı Müzesi Arşivindeki Altınordu, Kırım ve Türkistan hanlarına ait yarlık ve bitikler, İstanbul 1940.

Lâtifî: Tezkire-i Lâtifî neşreden Ahmed Cevdet, İstanbul 1314.

Lütfü Paşa: Tevarih-i Âl-i Osman, İstanbul 1341.

Me'âlî: Hünkârname, tanıtan: R. Anhegger, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih *Dergisi*, I (1949).

Mecmua-i Münşeat: Süleymaniye Ktb. Esad kitapları No: 3369.

Mecdi Efendi: Şakayık-ı Numaniye tercümesi, İstanbul 1269.

Mehmed Esad (İmam zâde): Feth-i Kostantiniyye, Hüsrev Paşa Ktb. No: 439.

Mehmed Esad: Zibay-i Tevarih (Tarih-i Lârî tercümesi), Süleymaniye Ktb. No: 2410.

Mehmed Hemdemî (Solakzâde): Solakzâde Tarihi, İstanbul 1297.

Mehmed Muhyiddin Çelebi: Tarih-i Âl-i Osman, Millet Ktb. (Âli Emirî Efendi) No: 15.

Mehmed Paşa (Tevkii, Karamanî): Tevârihu's-Selâtini'l-Osmaniye, terc. Mükrimin Halil, «Millî Tarihimize dair eski bir vesika» Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası 2 - 3 (79 - 80).

Mehmed Rıza (Seyyid): Şebu's-seyyar fi Ahbar-i Mülûki't-Tatar, Murat Molla Ktb. No: 950.

Mehmed Süreyya: Sicill-i Osmanî, İstanbul 1308.

Mehmed Şem'i Molla: Esmârü't-tevarih, Millet Ktb. (Ali Emiri Efendi) No: 38

Mehmed Tahir: Osmanlı Müellifleri, I, İstanbul 1333.

Mehmed Tevfik: Kafile-i Şu'arâ, İstanbul 1290.

Mehmed Zeki: Akınlar ve Akıncılar, Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası, cüz 47.

Mehmed Ziya: İstanbul ve Boğaziçi, I, İstanbul 1336.

Mirmiroğlu, V.: Fatih'in donanması ve deniz savaşları, İstanbul 1946.

Mirmiroğlu, V.: Fatih Sultan Mehmed II. *devrine ait tarihî vesikalar*, İstanbul 1945.

Mordmann, J. H.: Kraelitz - P. Wittek; Mitteilungen zur Osmanischen Geschichte Der İslam, XII (1923).

Moncado: Expédition des Catalans et des Aragonais 1828.

Mustafa Cenabî: Tarih-i Cenabi'nin muhtasar tercümesi, Nuruosmaniye Ktb. No: 3097.

Mustafa Faris: Mahbubu kulubi'l-Arifin (Behcetü't-tevarih) Fatih Ktb. 4202.

Müneccimbaşı: Sahaifü'l-ahbar (Müneccimbaşı Tarihi tercümesi) Nuruosmaniye Ktb. No: 3129.

Münşeat: Selim Ağa Ktb. No: 862.

Münşeat: Esad Efendi Ktb. No: 3879.

Münşeat Mecmuası: Paris Bibliotheque Nationale, Ms. Arabe 4434.

Münşeat Mecmuası: Veliyüddin Efendi Ktb. No: 3258.

Mehmed Neşri: Kitab-ı Cihan-Numâ Neşrî Tarihi, hazırlıyanlar: Faik Reşit Unat - Dr. Mehmet A. Köymen, Ankara 1949 ve 1957.

Nizameddin Şâmi: Zafername, hazırlıyan Felix Tauer, Praha 1937.

Oruç b. Âdil: Tevarih-i Âl-i Osman, neşreden Franz Babinger, Hannover 1925.

Ömer Halis (Bıyıklıoğlu): Ankara Muharebesi, İstanbul 1934.

Pears E.: Destruction of the Greek Empire and capture of Costantinople by the Turks, London 1903.

Phrantzes, Georgias: Chronican, (Türk Tarih Kurumu Ktb. V. Mirmiroğlu tercümesi).

Pesty Frigyes: Brankovics Gyorgy, Budapest 1877.

Reşit Rahmeti . Fatih Sultan Mehmed'in yarlığı Türkiyat Mecmuası VI. 285.

Rıf'at Efendi: Devhatü'l Meşayih ma'a zeyl, İstanbul, Taş basması.

Ritter, H.: Ayasofya Kütüphanesinde tefsir ilmine ait Arapça yazmalar, Türkiyat Mecmuası, VII - VIII (1945).

Sadüddin (Hoca): Tacü't-tevarih, I, II, İstanbul 1279, 1280.

Salamon Ferenez: Magyaraszag A Török haditas Koraban, Budapest 1886.

Sarı Abdullah Efendi: Münşeaf-ı Farisî, Süleymaniye Ktb. No: 3333.

Sarıca Kemal (Kemal-i zerd): Selâtinnâme, İstanbul Üniversitesi Ktb. T. 331.

Schlumberger: İstanbul'un muhasara ve zaptı, (M. Nahit tercümesi), 1330.

Schneider, Alfons Maria: XV. yüzyılda İstanbul'un nüfusu. Belleten sayı: 60.

Silberschmidt, Max: Venedik membalarına nazaran Türk imparatorluğunun zuhuru zamanında şark meselesi, (Ahmed Cemal Köprülü tercümesi), İstanbul 1930.

Şerefeddin Ali Yezdî: Zafername (neşreden Maulawi Muhammed-il Ahdad) Calcutta, 1888.

Şabanı Şifahî: Fezail-i Âl-i Osman (Kalaidü'l-İkyan fi fezail-i mülûk-i Âl-i Osman tercümesi), Nuruosmaniye Ktb. No: 3404.

Şükrullah: Behçetü't-tevarih tercümesi, Topkapı Sarayı Müzesi Ktb. (Revan), No: 1096.

Tansel, Selâhattin: Osmanlı kaynaklarına göre Fatih Sultan Mehmed'in siyasî ve askerî faaliyeti, Ankara 1953.

Tevarih-i Âl-i Osman: Neşreden Dr. F. Giese, Breslau 1922.

Tevarih-i Âl-i Osman: Topkapı Sarayı Revan köşkü Ktb. 1099.

Tevarih-i Âl-i Osman: Londra, Britisch Museum, Or. 7506.

Tevarih-i Âl-i Osman: İstanbul Üniversite Ktb. No: 2438.

Tevarih-i Âl-i Osman: Bursa Genel Ktb. No: 2495.

Tevarih-i Âl-i Osman: Beyazıt Ktb. No: 329.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı: Osmanlı Tarihi, I ve II. Ankara 1947, 1949.

Uzunçarşılı İsmail Hakkı: Karamanoğulları devri vesikalarından İbrahim Beyin Karaman imareti vakfiyesi, Belleten, sayı I, Ankara 1937.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı: Orhan Gazi vakfiyesi, Belleten, sayı 19.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı: Gazi Orhan Beyin hükümdar olduğu tarih ve ilk sikkesi, Belleten, sayı 34.

Yinanç, Mükrimin Halil: İslâm Ansiklopedisinde Bayezid I., Akkoyunlular, Dulkadırlılar.

Zaim Mir Mehmet Kâtip: Camiü't-tevarih, Fatih Ktb. No: 3406.

Zakythinas, A.: Les despotat Grec de Marée I. Paris 1932.

Zinkeisen: Geschichte des Osmanischen Reiches in Europa, I. Hamburg 1840. II. Gotha 1845.

* * *

EK

MUSTAFA CEZAR ve MUFASSAL OSMANLI TARİHİ

YAVUZ CEZAR

I. Mustafa Cezar: Hayatı ve Eserleri

Mufassal Osmanlı Tarihi'nin ve bu arada diğer birçok kitap ve makalenin yazarı olan Profesör Mustafa Cezar 1920 yılında Amasya'da doğdu. Ailesi şehrin yerlilerindendi. 1880 doğumlu olan babası Cezzarın/Cezarın İsmail olarak bilinirdi. Keza, babasının babası da Cezarın Hüseyin Ağa diye anılırmış. Hüseyin Ağa'nın dedesi de Cezar veya Cezzar Ahmet Ağa'dır. 1934 yılında soyadı kanunu çıktığında ailenin soyadı da nüfusa doğal olarak Cezar olarak kaydedilmiştir.

Mustafa'nın babası olan İsmail kendi kuşağının birçok örneği gibi gençliğinin en güzel yıllarını hep asker olarak geçirmek zorunda kalmış bir gazidir. İsmail'in ilk olağan askerlik süresi olan üç yıl İstanbul Selimiye'de geçti. Memleketi Amasya'ya dönüp muhtemelen 1911 veya 1912 yılında Gerzelioğlu diye de anılan Çilingiroğlu Ömer Efendi'nin kızı Ayşe Hanımla evlendi. Ancak henüz evliliğinin yılı dolmadan yeniden silah altına alınıp Balkan Savaşı'nın son kısmına katıldı. Eylül 1913'te Edirne'yi geri alan birliklerden biri olan Amasyalı Yüzbaşı İsmail Efendi'nin süvari birliğinin bir neferi de Amasyalı Cezarın İsmail Efendi'dir. Ne var ki İsmail Efendi'nin askerlik serüveni Edirne'de sona ermez ve 1914'te başlayan Cihan Savaşı'nda yeniden orduya çağrılır. Bu kez doğuda Sarıkamış cephesindedir. İki yılı oralarda geçer. 1916'da Bingöl ve Muş dolaylarındaki çatışmalarda o da vardır. Memleketine döndüğünde artık saçları kırlaşmış biridir. Ancak ordunun ona yine ihtiyacı vardır. Kurtuluş Savaşı'nda son kez göreve çağrılır ve yaşı dikkate alınarak muharip olarak cepheye sevk edilmez ve kendisi bu kez Amasya çevresinde asayiş birliklerinde görevlendirilir. Cezarın İsmail Efendi ömrünün geri kalan yıllarını Amasya'da dört çocuk babası olarak geçirecek ve şehirli olup kendi bağı olmayan birçok kimse gibi hayatını bağ kiralayıp maaile bahçıvanlık yaparak kazanmaya çalışacaktır. Bahçıvan İsmail Efendi'nin sağlığı 1933 yılından itibaren ciddi biçimde bozulur. 1934 yılında büyük kızı 19 yaşındaki Seher'in âni ölümü onu daha da perişan eder. Kendisi de 23 Eylül 1935 tarihinde hayata gözlerini yumar.

Peşpeşe gelen bu iki ölümün ardından Cezar ailesi manen ve maddeten perişan olmuştur. Babasını toprağa verdiği gün ortaokulu yeni bitirmiş olan 15 yaşındaki Mustafa için başka açıdan da önemli bir gündür: O gün, parasız yatılı lise sınavları vardır. Okuldaki başarısını gören öğretmenleri onun okumaya devam etmesi gerektiğini görmüş ve Amasya'da o tarihlerde henüz lise olmadığı için Mustafa'nın bu sınava girerek lisesi olan başka bir şehirde devlet imkânlarıyla yola devam etmesinin uygun olacağını kararlaştırmışlardır. Ne var ki cenaze/sınav ikilemine kilitlenen kader bunu engellemiş ve Mustafa bu sınava katılamamıştır. Bunun üzerine öğretmenleri bu çalışkan öğrencilerinin bir ay sonraki parasız

yatılı öğretmen okulu sınavına başvurmasını sağlayarak onun okuma yolunun açılmasına önayak olmuşlardır.

Mustafa Cezar 1935 yılında girdiği Sivas Öğretmen Okulu'ndan Haziran 1938'de mezun olur. O artık maaşıyla ailesine destek olabilecek bir öğretmendir. İlk atandığı yer Giresun'un Eynesil nahiyesidir. Burada öğretmenliğin tadına varır ve bu mesleğin yüce ve kutsal bir görev olduğu inancı benliğini sarar: Türkiye'yi medenî ülkeler düzeyine yükseltecek yeni neslin mimarı öğretmenler olacaktır! İleride evleneceği ve 63 yıl mutlu bir beraberlik geçireceği öğretmen Fevziye Hanımla da burada tanışır. Bu arada M. Cezar'da öğretmen okulunun yüksek kısmını okumak arzusu da çok güçlüdür. Bu amaçla Gazi Eğitim Enstitüsü'nün sınavlarına girer ve kazanır. Ne var ki ailesinin durumu yani geçim derdi onun maaştan vazgeçip yeniden öğrenciliğe dönmesini önler. Ancak bu öğretmenlik dönemi askerlik hizmetinin gelip çatması nedeniyle bir süre sonra zaten kesintiye uğrayacak ve M. Cezar 1940 Eylülünde kendini İstanbul Harbiye'deki Yedek Subay Okulu'nda bulacaktır.

Mustafa Cezar'ın yedek subay olarak askerlik hizmeti iki yılı aşar ve o da diğer birçok emsalleri gibi Trakya yöresinde görevlendirilir. 1939 yılında başlayan İkinci Dünya Savaşı tüm hızıyla devam etmektedir. Türkiye bir yandan diplomatik gayretlerle savaşa bulaşmama politikası izlerken bir yandan da askeri açıdan tedbirlerini almış ve batı cephesinden gelebilecek tehditler için Trakya'yı askerle doldurmuştur. Koşullar kötüdür, buna ayrıca o yıllarda çok kötü geçen hava durumu da eklenmiştir. M. Cezar bu askerlik hizmeti sırasında iki kez ağır hastalanmış ve Kasımpaşa Deniz Hastahanesi'nde zor günler geçirmiştir.

Cezar, 23 Şubat 1943 tarihinde öğretmen Fevziye Hanımla hayatını birleştirir. Fevziye Hanım aslen Erzincanlıdır. İlkokulu memleketinde okuduktan sonra altı yıllık Erzurum Kız Öğretmen Okulu'na girmiş ancak okulun orta kısmını bitirdiği yıl lise dengi sınıfları kapatılmış ve öğrenciler çeşitli illerdeki okullara yerleştirilmişlerdir. Fevziye Hanımın bir yılı İstanbul Çapa Öğretmen Okulu'nda geçecek ve sonra nakledildiği Konya Öğretmen Okulu'ndan 1938'de mezun olacaktır. Onun da ilk görev yeri Giresun-Eynesil olmuştur. Ancak 1939 da Erzincan'da büyük bir deprem meydana gelince kendisi yakınlarına yardımcı olabilmek arzusuyla naklini istemiş ve memleketine dönmüştür. Dolayısıyla evliliklerinin ilk yılı Erzincan'da geçecek ve M.Cezar bir süre burada da öğretmenlik yapacaktır. Ancak yüksek öğrenime devam etme arzusu çok güçlüdür. Bu konuda eşi kendisine büyük destek verir ve kocasının ailesine de kol kanat gerer. Böylece M. Cezar Ankara'da okuyabilmek için yeniden yazılı ve sözlü sınavlara girer ve kazanarak Ankara Gazi Eğitim Enstitüsü'nün yolunu tutar.

O tarihlerde Ankara'daki Gazi Eğitim Enstitüsü, öğrencilerini öğretmen okulu mezunlarından özenle seçen Türkiye'nin prestijli bir yüksek öğrenim kurumudur. Okulun amacı orta öğretime meslek öğretmeni yetiştirmektir. M. Cezar burada Tarih-Coğrafya bölümünün öğrencisi olur. Tarih derslerine giren hocaları Şinasi Altundağ, Halil Demircioğlu, Selahattin Tansel, Mehmet (Altay) Köymen, Hüseyin Namık Orkun gibi isimlerdir. Coğrafya hocaları arasında ise Hamit Sadi Selen ve Sırrı Erinç gibi isimler vardır. Şinasi Altundağ ve Halil Demircioğlu aslen Ankara Üniversitesi DTCF'nin, H. Sadi Selen de Mülkiye Mektebi (SBF) nin hocalarıdır. Bu hocaların M. Cezar'ın yetişmesinde ve ileride

sıradan bir öğretmenlikle yetinmeyip okuma ve araştırmaya yönelmesinde önemli etkisi olur. M. Cezar; "Tarihin sağlam kaynak ve belgelere dayanılarak yazılması gerektiğini" hocası Şinasi Altundağ'dan, "tarihçinin kendi birikimine göre muhakkak bir dünya görüşü olması gerektiğini" de hocası Halil Demircioğlu'dan öğrendiğini söyleyecektir. Cezar Gazi Eğitim Enstitüsü'nde Fransızca bölümünün olmasından da yararlanarak yabancı dilini geliştirmek açısından önemli bir fırsat yakalamıştır.

M. Cezar'ın Tarih-Coğrafya öğretmeni olarak ilk atandığı yer Hatay'ın Dörtyol ilçesidir. Burada okulun müdürlük görevini de üstlenir ve ailesini Dörtyol'a taşır. Henüz doğru dürüst ev eşyası bile yoktur ama çok sayıda kitap edinmiştir. Okul müdürlüğü onun iş yükünü arttırmış ama ona işyerinde bir çalışma odası ve daktilo sağlamıştır. Ders anlatmayı ve öğrenci yetiştirmeyi çok sevmektedir ama artık içinde yaşam tarzı haline gelecek başka bir duygu ve tutku da giderek pekişmektedir: okumak-yazmak-yayınlamak. M. Cezar tarihle ilgili ilk yazılarını Dörtyol'da yazar ve İstanbul'da yayınlatır. Bu yıllarda Millî Eğitim Bakanlığı da yeni bir karar almış ve okul kitaplarının yazımını serbest bırakmıştır. İlginçtir, henüz çiçeği burnunda bir Tarih öğretmeni olan Cezar bu karardan yararlanarak öğrencilerine kendi yazdığı tarih kitaplarını okutması gerektiğine karar verecek ve Türkiye'de bunu gerçekleştiren muhtemelen ilk öğretmen-yazar olacaktır. Tabii 1950 öncesi Türkiye'sinde taşradaki bir öğretmen için kitabı yazmanın ötesinde başka zorluklar da vardır: Kaymakam Beyin verdiği sınırlı izin süresi içinde Ankara'ya ulaşıp *Tarih I* için Bakanlıktan "uygundur" kararını çıkarabilmek ve sonra bastırabilmek için İstanbul'a giderek uygun yayıncı bulmak... Cezar karalıdır: İskenderun Ankara arasında çalışan 10 yolcu kapasiteli pervaneli küçük uçağa atlayıp gökyüzüne yükseldiğinde kafasında *Tarih II* ve *Tarih III*'ün de yazım ve yayınını planlamaktadır. Nitekim 1951-52 ders yılı geldiğinde her üç kitap da basılmış ve hayali gerçekleşmiştir. Artık hem kendi sınıflarında hem de Türkiye'nin birçok ortaokulunda artık onun ders kitapları öğrencilerin elindedir. Bu kitaplar ileriki yıllarda da birkaç kez basılmış ve çeşitli okullarda okutulmuştur.

Yayın dünyası ile tanışan Cezar bu alanda başarılı olabilmek için taşradan kurtulması gerektiğini çabuk görmüştür. Ne var ki devamlı başvurularına rağmen hemen İstanbul'a atanması kolay olmamıştır. Sonunda 1951 yılında İstanbul'a atanabilecek ama kendisine önce kentin taşrası durumundaki Yalova kazasında görev verilecektir. İstanbul'un tam merkezindeki Fındıklı Ortaokuluna nakli ise ancak 1955 yılında gerçekleşir.

Çocukların en delişmen yaşı olan 12-16 yaş grubundaki öğrencilerin bulunduğu okullarda öğretmenliğin yanı sıra bir de yöneticilik yapmak aslında yeteri kadar yorucu bir iş olsa da, İstanbul'a gelmiş olmanın heyecanıyla Cezar yazma çizme konusunda kendine yeni yükler yüklemekten geri kalmamıştır. Nitekim 1950'li yılların ilk yarısında artık onu, çeşitli yerlerde makaleleri yayınlanan bir tarihçi yazar olarak da görmekteyiz. Bu dönemde *Resimli Tarih Mecmuası*'nı yazılarıyla sürekli besleyen yazarlardan biri olmuştur. Ayrıca ara sıra *20. Asır Mecmuası*'nda da yazıları yayınlanır. Gündelik bazı gazetelerde de tarihi makaleler yayınlar ki en çok yazdığı yer *Yeni İstanbul Gazetesi*'dir.

1956 yılı Cezar'ın meslek hayatındaki önemli dönüm noktalarından biridir. Çünkü o yıl kafasında önemli bir proje oluşturmuş ve bu işe girişmeye karar vermiştir. Amacı büyük

bir Osmanlı Tarihi yazmaktır. Böylece *Mufassal Osmanlı Tarihi*'nin ilk cildini kaleme almaya başlar ve bu cilt 1957'de yayınlanır. Bunu diğer ciltler izleyecek ve 1960'ta dördüncü cilt de tamamlanacaktır. Ancak daha ilk ciltten itibaren yazar ve yayıncı arasında çözülemeyen bazı sorunlar oluşmuştur. Cezar bu aşamada radikal bir karar alarak yazmaya ara verip konuyu yargıya taşır ki bu noktalara ayrıca değinilecektir.

Mufassal Osmanlı Tarihi'nin yazım ve yayımı yüksek tempolu bir süreç içerisinde gerçekleşmekteydi. Cezar çok yorulmasına rağmen sızlanmıyor, sağlığını düşünmüyor ve hep kütüphane raflarına eklenecek yeni ciltlerin hayalinden güç alarak müdürlük, öğretmenlik ve yazarlık işini bir arada götürmeye çalışıyordu. Fakat çevresindeki yakın dostları iki noktayı çok iyi görüyordu: 1- Bu tempoda çalışma onun sağlığını bozabilirdi; dolayısıyla iş yükünü azaltmalıydı 2- Cezar gibi çalışkan ve üretken bir öğretmenin görev yapacağı yer daha üst kurumlar olmalıydı.

Cezar'ın yayınları onu artık daha üst öğrenim kurumlarında görev talep edecek noktaya getirmişti. Ne var ki öğretmenlik statüsü onu Millî Eğitim Bakanlığı bünyesinde kalmaya zorluyor ve dolayısıyla bu gibi kurumların sayısını sınırlıyordu. İşte bu aşamada resim öğretmeni bir arkadaşı ona aklında hiç olmayan bir başvuru adresi gösterdi: Güzel Sanatlar Akademisi. Cezar'ın hâlen görev yaptığı Fındıklı'daki okulun çok yakınında olan Akademi o tarihlerde Millî Eğitim Bakanlığı Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü'ne bağlı beş yıllık eğitim veren bir yüksek okuldu. Burada Türk Tarihi ve Türk Sanat Tarihi dersleri öğretmenliği için boş kadro vardı ve Cezar'ın hukuken bu kurumda görevlendirilmesi mümkün ama kolay değildi.

Mustafa Cezar, 1959 yılında Güzel Sanatlar Akademisi'ne Türk Tarihi dersi öğretmeni olarak atandı. Bu atama dönemin Millî Eğitim Bakanı olan Tevfik İleri'nin özel ilgi ve desteği sayesinde gerçekleşmişti. Şöyle ki; Bakan İstanbul'daki öğretmenlerin sorunlarını dinlemek üzere bir gün Millî Eğitim Müdürlüğü'ne gelir. Cezar da okul müdürü olarak bakandan randevu alır ve görüşmek ister. Bu görüşme sırasında karşısındaki öğretmenin *Mufassal Osmanlı Tarihi*'nin yazarı olduğunu öğrenen Bakan ona iltifatlar yağdırır ve takdirlerini bildirir. Cezar da bu olumlu havayı yakalayınca diğer sorunları sıraladıktan sonra atanma talebini dile getirir. Tevfik İleri'nin cevabı şöyledir: "Siz eserlerinizle memlekete büyük hizmetler ediyorsunuz. Bu atama on beş gün içinde gerçekleşecektir. Eğer gecikme olursa lütfen beni haberdar ediniz". Bu, Cezar'ın yaşamında emsalini bir daha asla göremeyeceği yegâne destek olmuş ve üstelik hiç ummadığı bir cenahtan gelmiştir.

Güzel Sanatlar Akademisi Mustafa Cezar için yeni ve çok farklı bir ortamdı. Kültür dersiyle ilgili birkaç hoca hariç çevresindeki yeni arkadaşları artık ressam, mimar veya heykeltraş gibi kimselerdi. Dolayısıyla hem Cezar'ın bu yeni kuruma tam intibakı hem de çevresindekilerin onun yaptıklarını öğrenmesi ve önemsemesi biraz zaman alacaktı. Aslında Akademi'nin öğretmen kadrosu da öğrenim ve formasyon açısından kendi içinde birçok tutarsızlıklar taşımaktaydı. Örneğin, beş yıllık yüksek bölümlerin bazı önemli eski hocaları yüksek öğrenim dahi görmeden zamanında bu bölümlere öğretmen olarak atanmış ve yıllar öylece geçip gitmişti. Bunların yanı sıra Avrupa ülkelerinde okumuş ve kendilerini üniversite profesörlerinden üstün gören burnu Kafdağında hocalar da vardı. Tabii hepsinin ortak

amacı "Akademi öğretmeni" olarak anılmaktan kurtulup "Profesör, Doçent" unvanlarına kavuşmaktı. 1960'lı yılların başından itibaren bu amaca yönelik çalışmalar yapılmaya başlanmış ve ileride bazı hocaların intibaklarında çıkabilecek muhtemel sorunları aşmak üzere önlemler de düşünülmüştü. Şöyle ki; yüksek öğrenim görmemiş hocalar için İnkılap Tarihi ve Türk Sanatı Tarihi derslerinden sınav açılacak ve bu sınavı başaranlara yüksek okul mezunu belgesi verilecektir. Bu hocaların çoğu Sanayi Nefise Mektebi'nin (Akademi'nin eski adı) bazı bölümlerinin yüksek okul sayılmadığı döneminin mezunlarıdır. İlginçtir, bu eski ve yaşlı hocaların sınav jürisinde Rıfkı Melul Meriç ve Nurettin Ormancı ile birlikte Akademi'nin yeni hocalarından Mustafa Cezar da yer alacaktır. Daha ilginci ise şudur: İleriki yıllarda Akademi ile ilgili yeni yasa çıktığında bu hocalar doğrudan "Profesör" olup başkalarının jürilerinde yer alırken, M. Cezar dil ve bilim jürilerinden geçmek koşuluyla ancak "doçent" olabilecektir.

Akademi'ye geçiş M. Cezar'ı rahatlatmış ve *Mufassal Osmanlı Tarihi*'nin dördüncü cildini bitirip beşinci cildi kaleme almaya başlamıştı. Ancak 1960 da proje tıkanmış ve yayın durmuştu. Bu belirsizlik döneminde Cezar Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde yoğun araştırmalara girişir. Önemsediği birçok konu hakkında taramalar yapar ve belge toplar. Dikkati özellikle Celalî isyanları sonrasındaki eşkıyalık hareketleri üzerinde yoğunlaşmıştır. Amacı ileride bu konularda arşiv belgelerine dayalı nitelikli akademik yayınlar yapmaktır.

Bu arada 1961 yılında Viyana Güzel Sanatlar Akademisi mimarlık bölümü ile yapılan karşılıklı bir anlaşmadan istifade ile Akademili hoca ve asistanlardan oluşan bir küçük grup içinde yer alarak özel bir otobüsle Avrupa'ya gider. Bir ay kadar süren bu gezi sırasında Cezar; Sofya, Niş, Belgrad, Zagreb, Viyana, Münih, Trieste, Venedik vs gibi şehirleri etraflıca görüp gezecek, resimler çekip notlar alacaktır. Avrupa'ya bu ilk gezi, kısa da olsa, sonuçları itibariyle Cezar için önemli, öğretici ve düşündürücü olmuştur. İleriki yıllarda başka vesilelerle Cezar'ın yine Avrupa'ya gidiş gelişleri olacaktır.

"Türk Tarihi" adlı dersinin de bulunduğu bölümün 1962-63 ders yılı sonunda kapatılmasına karar alındığından, Mayıs 1962'de M. Cezar, Akademi Müdür Muavinliği görevini "bir süre" kaydıyla üstlenmek zorunda kalmıştı. 1963 yılında, Akademi'deki yetkili alt kurulların öneri ve müzakeresi ve sonra da Akademi Temsilciler Meclisi (senato)'nin kararı ile Türk Sanat Tarihi hocası olarak görevlendirilince ders sorunu halledildi ve Cezar bu dersi Akademi'nin bütün bölümlerinde okutmaya başladı. Bu arada N. Ormancı'nın emekli olmasıyla İnkılâp Tarihi dersleri de ona verilmişti. Bununla birlikte, idarecilikteki deneyimlerinden olsa gerek, tercih edilen bir müdür muavini olarak idari ek görev de uzunca bir süre yine onun üzerinde kaldı.

Cezar'ın tarihçilikten kopması kolay olmadı. 1960'lı yılların başlarında o hâlâ tarih okuyor ve tarih yazıyordu. Bir ara İstanbul Radyosu'nda tarih sohbeti aldı altında program bile yapmıştı. Ama esas amacı ortaya sağlam ve akademik özellikli yeni bir eser koymaktı. Okumaları ve Arşiv çalışmaları onu Osmanlı sosyal ve ekonomik tarihiyle ilgili çok önemli yeni bir konuya doğru sürüklemiş ve 1965'te yayınlanacak olan *Osmanlı Tarihinde Levendler* adlı eserinin bazı bölümlerini kaleme almaya bile başlamıştı. İşte bu aşamalarda Akademi'nin eski kuşak hocalarından Rıfkı Melul Meriç "*Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve*

İncelemeleri" adında bir dergi hazırlığı için Cezar'dan hem yardım hem de makale istedi. Cezar, her açıdan R. M. Meriç'e büyük destek verdi. R. M. Meriç başkanlığında Edirne'ye yapılan Türk sanat tarihi eserlerini inceleme heyetinde de yer alarak bu gezinin sonuçlarının tanıtılması ve sergilenmesinde ona yardımcı oldu. Dergide yayınlanmak üzere de çok kısa bir süre içinde "*Osmanlı Devrinde İstanbul Yapılarında Tahribat Yapan Yangınlar ve Tabii Afetler*" başlıklı çok kapsamlı bir makale hazırladı. Bu makalenin hazırlanmasındaki hız R. M. Meriç hocayı şaşırtmıştı. Cezar'ın baskı ve tashih işleriyle de bizzat yakından ilgilenmesiyle dergi 1963 yılında yayınlandı. Hoca pek memnundu. Aralarındaki yaş farkına rağmen her ikisi arasında samimi bir dostluk oluştu ama fazla uzun süremedi. Zira, zaten kalp hastası olan R. M. Meriç 1964 yılında hayata veda etti.

1969 Mayısında yürürlüğe giren yeni "Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Kanunu" ile kurumun üniversiteye dönüşmesi yönünde ilk adım atılmıştı. Bu yasa "öğretmen" statüsündeki Akademi hocalarına "Profesör" unvanı getiriyordu. Yasanın geçici maddelerine göre mevcut kadronun intibakları yapılmaya başlandı. Birçok eski hoca hizmet yılı hesabı kriteriyle kolayca "öğretmen"likten "profesör"lüğe geçiverdi.. Bazıları da koşullu olarak unvanlarına kavuştu. M. Cezar'ın intibakında ise yetkili kurul onun sanat tarihi derslerinin başlangıcı olan yılı esas aldı ve ancak yabancı dil sınavından geçme ve eserlerinin bilim jürisince incelenmesi koşuluyla doçentliğe başvurabileceğine karar verdi. Koşulları yerine getiren Cezar 1969 yılı Ağustos ayında "Türk Sanatı Tarihi Doçenti" oldu.

Mustafa Cezar'ın önünde yine zorlu bir dönem başlıyordu. Yeni statüsünün "doçent" olması onun yönetimde eskisi kadar etkin olmasını önlüyordu. Öte yandan profesörlüğe yükselebilmesi için artık yasanın geçici değil asıl maddelerine tâbi olacaktı. Yani yeni eserler verecek, ikinci bir yabancı dil sınavından geçecek ve tabii bir süre de beklemesi gerekecekti. Cezar, doçentlik dil sınavına Fransızcadan girmişti, dolayısıyla gecikmeden İngilizce öğrenmeye başladı. Hocası Amerikan Koleji mezunlarından olan kızı Bilge idi. O dışarıda bundan kimseye bundan söz etmiyor ve artık yeni makalelerinde Türk Sanat Tarihine ait konuları işleyerek bu alandaki yetkinliğini sergilemeye çalışıyordu. Bu arada tezgâhında yeni ve büyük bir kitabın hazırlıkları da başlamıştı. Bu amaçla bir yandan Osmanlı Arşivlerinde araştırma yaparken bir yandan da 19. yüzyılda yayınlanmış olan Osmanlıca, Fransızca gazete ve dergileri titizce tarıyordu. Bu yeni kitap onun resim sanatı, müzecilik ve arkeoloji ile de ilgilenmesini gerektirdi. Dolayısıyla ilk Osmanlı ressamlarının tablolarının izini bulmak ve ilk arkeolojik kazıların sonuçlarını derlemek de bu çalışmanın bir parçasıydı. Bu yoğun çalışma sonunda *Sanatta Batıya Açılış ve Osman Hamdi* adlı büyük eser ortaya çıktı ve 1971'de yayınlandı. Bu kitabıyla Cezar sanki iyi bir sanat tarihçisi olmanın yolunun önce tarihçilikten geçtiğinin mükemmel bir örneğini vermişti. Kitabın içeriği gerek getirdiği yeni bilgiler ve gerekse görsel malzeme açısından çok zengindi. Kitabı iyi okuyanlar, ön planda anlattıklarının yanı sıra yazarın, Osmanlının çöküş dönemi diye bilinen 19. yüzyılının aslında çok daha karmaşık bir özellik gösterdiğini ustaca sergilediğini rahatça kavrayabiliyordu. Kısacası kitap, iyi bir sanat tarihi çalışması olma örneğini epeyce aşan ve yazarını da bilim adamı olarak çok yukarılara taşıyan bir eserdi.

Cezar 17 Mart 1971 tarihinde profesörlük için başvuruda bulunur. Yabancı dil sınavına İngilizce' den girecektir. Ama Akademi'de hiç kimse onun bu dil barajını aşmasına

ihtimal vermemektedir, çünkü durumundan haberleri yoktur. Sınav günü geldiğinde dil jürisi üyelerinden bir profesör iyi niyetli görünen bir öneri getirir: "Sınav sonucu sizi de bizi de üzebilir, dolayısıyla gurur meselesi yapmayın ve bu sınava girmeyin ve ortada sonuca ilişkin bir karar bulunmasın...". Cezar sonuca razıdır. Önüne bir sayfalık bir sanat tarihi metni konur ve belli bir süre verilerek metnin Türkçeye çevrilmesi istenir. Cezar dil barajını bileğinin hakkıyla aşmıştır. Tarih, 16 Eylül 1971, günlerden Perşembedir.

Bilim jürisi de kurulmuş olan ve tek aday durumundaki Cezar'ın 1971 yılı sonunda profesörlüğe yükselmesine ramak kalmıştır. Fakat birdenbire bir şeyler olur ve olağan akıştaki bu süreç tıkanır. Engellerin aşılması ve Cezar'ın mücadelesi 7 yıl sürecek ve hak ettiği unvana kavuşması ancak 1978 Nisanında gerçekleşecektir. Neler olmuştur? Olanlar şunlardır: Birdenbire ortaya yeni bir profesör adayı çıkarılarak aynı kadroya müracaatı sağlanır. Yeni adayın itirazları sonucunda mevcut jüri değiştirilerek bir yenisi oluşturulur. Jürinin kesinleşmesi adayın itirazları bitene kadar mümkün olmaz. Uygun jüri oluşunca da adayın özel durumuna ilişkin "gerekçeli karar" çıkarılarak mevcut kadroya tarif edilen kimsenin tercih edilmesinin altyapısı hazırlanır ve böylece yeni adayın lehine çıkan bir kararla M. Cezar'ın önü kesilir.

Bu sonuç, tabii başta M. Cezar olmak üzere, birçok gerçek akademisyeni hayretler içerisinde bırakacaktır. Zira, lehine karar verilen aday gerçekten bilimsel açıdan fevkalade zayıf biridir ve aslen formasyon itibariyle de seramikçidir. Bu aday son anda Hun sanatıyla ilgili bir kitap çıkarmış ve bu tek eserle jüriye başvurmuştur. Dolayısıyla jürinin kararının taraflı olduğu sırıtır vaziyettedir. Kararın kabullenilip sindirilmesi zor olduğundan Akademi senatosu jüri kararını onaylamaz. Bunun üzerine lehindeki jüri kararına yaslanan kişi olayı yargıya taşır ve dolayısıyla sorunun uzayıp bir bakıma kilitlenmesine neden olur. Bu arada mağdur olan M. Cezar senato kararının ne kadar yerinde olduğunu gösterir yeni bir çalışmasını yayınlayıp bilim dünyasına sunar (*Hun Sanatı Üzerine*, İstanbul, Baha matbası 1974) ve söz konusu kişinin tek eserinin de had safhada intihal olduğunu iddia eder. Tuhaftır, Cezar'ın ortaya koyduğu hususlara yanıt vermesi gereken kişi sesini çıkaramazken onun yandaşı olan Ankaralı bir profesör "Mustafa Cezar'a İhtar" başlıklı bir broşür kaleme alarak hücuma geçer. Bilimsellikten tamamen uzak ve konuyu sığ bir milliyetçilik-komünistlik ekseninde polemikleştirmeye yeltenen bu haricî sesin yazdıkları o günlerde ne M. Cezar'ı ve ne de onu yakından tanıyanları zerre kadar etkiler, zira yazarın üslubu inandırıcılık sınırlarını çok aşmıştır. Fakat bir bakıma bu broşürün, yazarının çap ve düzeyini ortaya koyma dışında bir işlevi de olmuş ve bu çevrelerin asıl derdinin bilim olmadığı gerçeğini ele vermiştir. Cezar'ı seven ve takdir eden şair ve ressam Bedri Rahmi Eyuboğlu onun uğradığı haksızlıkları ilk görüp isyan edenlerden biridir. O "Ey benim dev memesinde cüceler emziren acayip memleketim" diyerek durumu özetleyecektir. Aradan 40 yıl geçtikten sonra hem M. Cezar'ın kariyer mücadelesindeki ayrıntıları öğrenmek hem de o günlerin Türkiye'sindeki akademianın acıklı ve perişan hâlini sergileme açısından bu gibi bilgi ve belgelerin önemi ortadadır.

M. Cezar 1978 yılında *Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık* adlı eserini yayınlar. Bu kitap Batılıların "göçebe toplum" damgasını vurdukları Türklerin bu damgayı hak etmediklerine dair önemli savlar ve kanıtlar içerir. Kitapta diğer birçok kaynağın yanısıra

Rusça kaynakların da kullanılmış olması dikkat çekicidir ki Cezar bunu Rusça bilen bir yakın dostuna borçludur. Metni orjinal resim ve planlarla desteklenen bu kitap sadece sanat tarihçilerinin değil, mimarlık tarihi ve şehircilikle ilgili birçok akademisyenin yakın ilgisine mazhar olacaktır.

Bunu takip eden yeni çalışmasında ise Cezar Osmanlı medeniyetinin maddi unsurlarına eğilerek kent dokusunu oluşturan ticarî yapıları inceleyecek ve bu eserlerin yapımına kaynaklık eden malî mekanizmaları mercek altına alacaktır. Kitap 1983 yılında Profesör Ahmet Edip Uysal'ın başarılı çevirisiyle önce İngilizce olarak yayınlanacaktır: *Typical Commercial Buildings of the Ottoman Classical Period and the Ottoman Construction System.* Aynı kitabın Türkçesi de, biraz genişlemiş biçimiyle 1985 yılında Mimar Sinan Üniversitesi yayınları arasında çıkacaktır: *Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klasik Dönem İmar Sistemi.*

Güzel Sanatlar Akademisi üniversiteleşme yolunda birtakım yeni düzenlemelere giderken sanatçı hocalar dışındakileri bünyesinde toplayacak yeni bir bölümün kurulması önemli bir ihtiyaç halinde ortaya çıkmış ve böylece 1977'de "Temel Sanat ve Bilimler Bölümü" kurulmasına karar alınmıştı. Bölümün teşkilatlanma aşamalarında, uzmanlığı sanat tarihi olanları yakından ilgilendirdiği için, yönetmeliklerin hazırlanması, ders programlarının oluşturulması ve öğretim kadrolarının belirlenmesinde M. Cezar'ın kuruma önemli katkıları olmuştu. Beş yıllık öğrenim veren ve sanat tarihçisi vs. gibi konularda yetişmek isteyenleri kabul eden bu bölümün ilk öğrencileri 1980-81 yılında derslere başladı. M. Cezar bölümün kurucu hocası olarak memnundu. Ancak, bölümün bu adla devamı sadece üç yıl sürdü ve 4 Kasım 1981 tarihli ve 2547 sayılı Yüksek Öğretim Kanunu'nun çıkışını takiben Akademi "Mimar Sinan Üniversitesi"ne dönüşürken bu bölüm de yeni teşkilatlanmada Fen-Edebiyat Fakültesi içerisinde yer aldı ve adı "Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü"ne dönüştü. Profesör M. Cezar bu bölümün ilk başkanı olacak ve emekliye ayrılıncaya kadar bu görevi sürdürecektir.

M. Cezar'ın anılması gereken önemli hizmetlerinden biri de Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu üyeliğidir. Kültür Bakanlığı'nca bu ek görev ona önce 1986 yılında verilmiş ve Kayseri Bölgesi Koruma Kurulu'na atanmıştır. Ancak, Kayseri'ye gidip geldikten sonra hastalanan ve uçak seferlerindeki uyumsuzluk nedeniyle bu görevin devam edemeyeceğini gören Cezar üyelikten istifa etmiştir. 1987 yılında, yani emekli olduktan kısa bir süre sonra Kültür Bakanlığı bu kez Bursa Koruma Kurulu'nda görev önermiş ve Cezar, üniversitede derslerine devam etmesine rağmen, bu yorucu görevi geri çevirmeyerek kabul etmiş ve altı yıl süreyle ülkesine bu yönden de hizmet etmiştir. Kurulun görev alanı Bursa, Balıkesir, Kütahya, Bilecik, Sakarya, Bolu, Kocaeli vilayetlerini içine aldığından Cezar, kurul üyesi arkadaşlarıyla bu yöreleri köy köy dolaşmış ve birlikte önemli kararlara imza atmışlardır. Fakat, bölgedeki nüfuzlu kişilerin ve özellikle siyasîlerin zaman zaman bu bilim heyetinin aldığı kararları hiçe sayması ve çiğnemesi üyeleri üzecek ve iş kurulun toptan istifasıyla sonuçlanacaktır.

1987 yılında yaş haddinden emekli olması Cezar'ın hizmet ve araştırma aşkının sonu anlamına gelmiyordu. Dolayısıyla bu tarihten sonra 13 yıl daha Mimar Sinan Üniversitesi'ndeki derslere devam etti. Hocalıktan ve öğrencilerle bir arada olmaktan büyük

zevk alıyordu. Dolayısıyla, yaşlanmasına ve önemli sağlık sorunları olmasına rağmen dersi olduğu günlerde neşelenir ve güçsüz bedeni sanki yeni bir enerji ile dolardı. Bu dönemde çeşitli Fakültelerin bölümlerinde Türk Sanat tarihi dersinin yanısıra uzun süre Türk Şehircilik Tarihi dersleri de verdi.

Emekli olduktan sonra ortaya koyduğu yeni ve dev eserler onun bu işi unvan ve şöhret için yapmadığının kanıtıdır. Cezar için okumak ve yazmak, öğrenmek ve öğretmek bir yaşam biçimidir ve onun ülkesine hizmet için bildiği tek yoldur. Gerçekten onun çalışmalarının ardında "ülkeye hizmet" diye tanımladığı ulvî bir misyon vardır. Bunu yaparken bilim adamı titizliğini ve tarafsızlığını elden bırakmaz ve konulara eleştirel yaklaşır. Öte yandan büyük bir vatanseverdir ve Türk ulusunun bir ferdi olmaktan dolayı gururludur. Bu ulusun tarihini, kültürünü, sanatını araştırmak, incelemek ve bulgularını başkalarıyla ders veya yayın hâlinde paylaşmak onun için hem mutluluk, hem görevdir. Dolayısıyla Cezar, zihninin ve bedeninin elverdiği noktaya kadar bu çalışmaları götürmeye kararlı görünür.

1991 yılında *XIX. Yüzyıl Beyoğlusu* adlı kitabını yayınlayarak emekli profesörlük döneminin ilk eserini vermiş olur. İstanbul'un kozmopolit semti olan Pera'nın en renkli ve hareketli dönemini mimarî ve kentsel dokusunun yanı sıra sosyal ve kültürel özellikleriyle de ele alan bu kitap büyük ilgi görecek ve ilk baskısı kısa sürede tükenecektir. Cezar'ın bu kitabı yazarken yeniden Osmanlı'nın son dönemlerine eğilmiş olması onun 1971'de ilk baskısı çıkan *Sanatta Batıya Açılış ve Osman Hamdi* kitabını da yeniden gözden geçirip ilavelerle genişletmesine vesile olacaktır. Kitabın ikinci baskısı bu kez iki cilt halinde 1995'te yayınlanacaktır. Cezar'ın bu kitabının akademik çevrelerde yarattığı ilginin dışında Türkiye'de bir başka açıdan da önemli bir işlevi olduğu anlaşılacaktır: Bu kitap ilk Osmanlı ressamlarına ve eserlerine dair önemli bilgiler içerdiği için Türkiye'de resim sanatına ilgiyi arttırmış ve koleksiyoncular için temel bir başvuru kaynağı hâline gelmiştir. Nitekim, Cezar'ın bu kitabının ardından eskiden değer verilmeyen birçok ressamın tablosu piyasada büyük rakamlara alıcı bulmaya başlamıştır.

Cezar'ın 1980'li ve 90'lı yıllarda çeşitli dergilerde yayınlanmış çok sayıda akademik makalesi vardır. Ayrıca, yayınlanan tebliğleri ve konferans metinleri de mevcuttur. Ancak onun "büyük kitap" hâlindeki eserleri bile uzun bir liste oluşturduğundan burada bu tip diğer çalışmalarının ve hatta bazı küçük boyutlu kitaplarının bile zikredilmesi mümkün değildir. Onun her açıdan "büyük kitap" nitelemesini hak eden son eseri 2002'de yayınlanan *Osmanlı Başkenti İstanbul*'dur. 631 sayfalık bu dev eserde Cezar İstanbul'u fetihten itibaren her yönüyle ele alır ve kentin 450 yıllık evrimini inceler. Orijinal hava fotoğraflarına da yer vererek kentin topografyasının onun gelişimini nasıl etkilediğini göstermek isteyen yazar bu kitapta kenti tahrip eden yangınlara da özel bir yer ayırmıştır. Önsözünde de belirttiği üzere bu kitap onun İstanbul sevgisinin ürünüdür. Cezar kitabın yazılış sürecine ilişkin açıklamalarında şu duygusal satırlara da yer verir: "*Yaşımın hayli ilerlemesi, sağlığımın bozulması, eşimin sağlığındaki bozulmanın benden daha da ilerde olması nedeniyle, çeşitli zorluklar içinde meydana getirdiğim bu kitabı yorgun bedenimin son ürünü olarak görüyorum. Çeşitli güçlük ve olumsuzluklara rağmen, büyük çaplı bir eser hazırlama derman ve takatını yine de bana verdiği için Tanrı'ya şükrediyorum. Bu arada, bilhassa son beş-altı yıldan beri, çok önemli ve tehlikeli sağlık sorunları yaşayan eşim Fevziye'nin, bu hâline rağmen, çalışmalarımı sabır ve tahammülle karşılaması ve kitabı tamamlamam yönündeki teşvikkâr tutumu karşısında duyduğum şükranı da özellikle belirtmek istiyorum.*"

Bu kitap yayınlandığında Cezar 82 yaşındadır. Yaşlılığına hastalığının eklediği yükler onu ciddi biçimde zorlamaktadır. Akciğerleri iflas etmiş ve artık kendi yazdığı kitabın ağırlığını kaldıramayacak kadar güçsüzleşmiştir. Fakat zihinsel açıdan hâlâ dinamiktir ve gençlere taş çıkaracak müthiş bir hafızaya sahiptir. Okumadan ve hele yazmadan geçen günlerin onun için bir tadı yoktur. Dolayısıyla bu konuda son noktayı asla koymak istemeyecek ve 3 Aralık 2009 tarihindeki vefat gününe kadar elindeki kalemle yine bir şeyler yazma gayreti içinde olacaktır. Ama artık başka kitapları karıştırma gücü kalmadığından yazabileceği son eser *Ömrümün Aynasında Türkiyem* adını vermek istediği kendi hayat hikayesi olacaktır. Ne var ki onu da hep "henüz bitmedi, eksikler var" şeklinde niteleyecek ve son noktayı bir türlü koyamayacaktır.

Mustafa Cezar 3 Aralık 2009'da İstanbul Selâmiçeşme'de evinde sabaha karşı 05.30 da vefat etmiş ve Mimar Sinan Üniversitesi'ndeki yapılan tören ve Fenerbahçe Camii'nde kılınan ikindi namazının ardından Karacaahmet'teki ebedî istirahatgâhına defnedilmiştir.

II. Mufassal Osmanlı Tarihi

Mufassal Osmanlı Tarihi ilk yayınlanışından tam 53 yıl sonra TTK sayın başkanı Prof. Dr. Ali Birinci'nin yakın ilgisi ve takipçiliği sayesinde TTK'nca yeniden basılıp okurların hizmetine sunuluyor. Profesör Mustafa Cezar'ın henüz bir tarih öğretmeni iken genç sayılacak bir yaşta yazmaya başladığı ve onun ileride ne gibi başka büyük eserlere de imza atacağının ilk göstergesi olan bu büyük proje ne yazık ki yayın aşamasında daha ilk ciltten itibaren yazar-yayıncı anlaşmazlığı nedeniyle üzücü ve ilginç bir sürece girmiş ve Cezar'ın 1960 yılında dördüncü cildi bitirmesinin ardından sekteye uğramıştı. Bu kesinti sonrasında Cezar başka araştırmalara yönelirken, yarıda kalan proje tam onbir yıl sonra başka bir yayınevince ele alınmış ve 1971 ve 1972'de Midhat Sertoğlu'nun yazdığı iki yeni cildin ilâvesiyle şeklen tamamlanarak ortaya "takım hâlinde tam altı cilt"lik bir Osmanlı Tarihi konmuştur. Tabii, bu hâliyle proje, ticarî kaygılar nedeniyle, aslından epeyce sapmış ve Cezar'ın planlamasına göre 10 cilt olacak iken kısalmıştır.

Mufassal Osmanlı Tarihi'nin TTK'nca yeniden basılması önerisi Cezar'ın vefatının üzerinden henüz altı gün geçmeden gündeme gelmiş olduğu için yakınlarının ilk hayıflandığı nokta kendisinin bunu duyamamış olmasıdır. Öneri onu herhâlde memnun ederdi; ama, kararı ne olurdu bilemeyiz. Aslında benzer öneriler 1980'li yıllarda sağlığında birkaç kere ciddi biçimde gündemine girmiş ve konuyu etraflıca ele almasına rağmen yayıncılarla bir anlaşmaya varamamıştı. Yayıncılar kitabı aynen basmanın yeterli olacağını düşünürken o buna taraftar değildi. En başta istediği şey metni revize etmekti. Dipnotların konarak kaynakların eksiksiz gösterilmesi ve gerekirse yeni yayınlar ışığında bazı ilâvelerin yapılması da onun şartları arasındaydı. Fakat yayıncıları esas caydıran nokta kağıt ve resimler konusundaki ısrarıydı. O dönemde Cezar, tarihçiliğini sanat tarihçiliğiyle kaynaştırdığı için artık kitabın görselliği konusunu da çok önemsiyordu. Elinde, ilk baskıdaki malzemeyi çok aşan ve bir Osmanlı tarihini mükemmel şekilde besleyecek zengin bir resim arşivi vardı. Kuşe kağıtlara basılı renkli resimler içeren yeni yayınlarını göstererek yayıncıları kalite konusunda ikna etmeye çalışıyor ve kitabı ilk baskıdan çok daha üstün bir görselliğe kavuşturmak istiyordu. Ne var ki bu gibi maliyeti yükselten ve baskı işini "hemen" olmaktan uzaklaştırıp

biraz öteleyen koşullar nedeniyle *Mufassal Osmanlı Tarihi*'nin yeniden basılması Cezar'ın sağlığında mümkün olmamıştır. Bugün ise onu aynen basmak ya da basmamak kararı arasına sıkışılmışken, büyük ikna yeteneğiyle düğümü çözen TTK'nun sayın başkanı Prof. Dr. Ali Birinci olmuş ve "TTK hocanın bu kitabını basarak sağlığında ona gösteremediği vefa borcunu ödemek istiyor" dedikten sonra kitabın bu hâliyle de çok arandığını ve önemli bir ihtiyaca cevap vereceğini ifade etmiştir.

Mustafa Cezar'ın bir Osmanlı Tarihi yazma hazırlıkları 1956 yılında başlar ve o yıl önce *Mufassal Osmanlı Tarihi*'nin iskeletini oluşturan ve *Özlü Osmanlı Tarihi* adını taşıyan bir kitap yazar ve bu eser *Resimli Tarih Mecmuası*'nın yedinci cildinin eki olarak yayınlanır. Bu sırada Osmanlı Tarihinin yazımına başlar ve birinci cildi bitirmek üzereyken yayıncı aramaya koyulur. Cağaloğlu'daki bazı sondajlardan sonra bir süreden beri tanıdığı İskit Yayınevi'nin sahibine konuyu ümitsizce açar. Ümitsizdir; zira, hem bazı yayıncılar kendisine onun bu işin üstesinden gelecek malî gücü olmadığından söz etmişlerdir hem de o sıralar bu yayınevi sadece dergi işiyle uğraşmakta ve bu tip kitaplar yayınlamamaktadır. Fakat muhtemelen dergi işinde tıkanmalar başladığı için söz konusu yayınevi beklenmedik biçimde Cezar'ın projesine olumlu yaklaşır. Bunun üzerine yazar ve yayıncı arasında çeşitli ön görüşmeler olur ve sonuçta anlaşmış görünürler ve bir yazılı anlaşma yapmadan yola koyulurlar. Ne var ki böyle büyük bir projede böylesine bir ihmal ileride her iki tarafın da başını ağrıtacak ve işleri kopma noktasına kadar götürecektir.

Yazar-yayıncı anlaşmazlığının ilk belirtileri aslında çok erken kendini gösterir. Cezar, kitabın ilk cildinin birkaç ay içinde tamamlanıp kitap halinde basılmasını beklerken yayıncı ilk cildin bitirildikten sonra basılıp kitaplaşması olayına sıcak bakmaz. Onun niyeti, bir süreden beri tıkanmış görünen dergicilik işini devam ettirebilmek için Osmanlı Tarihini itici güç olarak kullanmaktır. Dolayısıyla, Osmanlı Tarihinin yazılmış kısımlarının hemen aylık fasiküller hâlinde basılmasını ve yeni çıkacak olan dergiyle birlikte satılmasını ister. Böylece bir yandan maliyetler küçülüp sermaye sorunu aşılacak, öte yandan aboneliklerin de teşvikiyle tiraj ve satışta kontrol elde tutularak riziko azaltılacaktır... Ancak, fasiküller hâlinde yayın bu gibi avantajlar sağlarken kitabın yazımının da yayının gerisinde kalmamasını garantiye almayı gerektiriyordu. Bu konuda Cezar güvence vermesine rağmen, bazı endişeler taşıyan yayıncı, ana metnin dışındaki yan konular için Mithat Sertoğlu'nun yazacağı "ilaveler" in de yayında kesintiyi önleme bakımından yararlı olacağını düşünür ve yedek oyuncu gibi onu da devreye sokar.

Yeni Tarih Dergisi ve ona eşlik eden *Mufassal Osmanlı Tarihi*'nin ilk fasikülü Ocak 1957'de yayınlandı. Derginin kendisi iki forma iken kitap üç forma (48 s.) idi. İlk cildin son sayısı olan Aralık 1957'de ise oran iyice bozuldu: Kitap beş forma, dergi bir forma. İzleyen yıllarda da derginin sayfa sayısı bir forma olarak kalırken *Mufassal Osmanlı Tarihi* formaları 3 veya 4 idi; yani dört yıl boyunca yayını götüren esas lokomotif *Mufassal Osmanlı Tarihi* olmuş ve onun yazarı olan Mustafa Cezar da zamana karşı olağanüstü bir yarış sürdürerek her ay matbaaya basılmak üzere üç veya dört formalık yazı yetiştirmek zorunda kalmıştı. Zaman kıtlığı nedeniyle kitabın dizgisi doğrudan onun el yazısı metinlerinden yapılıyordu. Bu tempo dört yıl sürecek ve Cezar ancak Aralık 1960'ta ilk dört cildin yayını tamamlanlandığında geriye dönüp ciddi bir durum muhakemesi yapmak ihtiyacını duyacaktır: Kanısı odur ki

yayında bazı şeyler ters gitmekte ve çabalarına rağmen düzelmemektedir... Büyük bir yükü tek başına sırtlanmasına rağmen yayıncı bunu âdeta görmezden gelmekte ve dolayısıyla yaptığı işin maddî karşılığını alamadığı gibi yazarlığın manevî tadından da yoksun bırakılmaktadır... Bu duygularla Cezar yayını durduracak ve hakkını yargı yoluyla elde etmeye çalışacaktır.

Cezar'a göre ters giden ve düzeltilmeyen hususlar nelerdi? Ayrıntılar bir yana Cezar'ın şikâyetleri arasında şu noktalar öne çıkıyordu: Yayın öncesi görüşmelerde Cezar kitabın adının "Mufassal Osmanlı Tarihi" olacağını söylemiş ve içeriğin de bu nitelemeye uygun genişlikte olacağını belirtmişti. Onun hayali "en büyük Osmanlı tarihinin yazarı" sıfatını kazanmaktı. Dolayısıyla cilt sayısının sekiz veya on olacağı hususunda mutabık kalmışlardı. Buna rağmen yayıncı ona danışmadan cilt sayısını beş olarak ilân ederek emrivaki yaptı ve izleyen yıllarda eserin genişlememesi konusunda müdahalelerde bulundu. Kâğıttan tasarrufu amaçlayan bu gibi müdahalelere örnek olmak üzere ilk ciltlerde bibliyografya sayfalarının kısılması ile kitapların "İçindekiler"den yoksun yayınlanışı gösterilebilir. Keza yayıncı eserin bilimsel değil popüler bir nitelik taşıması gerektiğini savunmakta ve dipnotlarını da sevimli bulmamaktaydı. Cezar, buna uydu ve dipnotlarından vazgeçerek parantez içinde kaynak göstermeyi kabullendi. Ama yayıncı parantez içi kaynakların uzaması ve sıklaşmasından da hoşlanmıyordu. Bir tarihçi olarak bunlar Cezar'ı çok rahatsız ediyor ama zorla bulduğu yayıncıyla da hemen zıtlaşmak istemiyordu...

Cezar'ın gereksiz görmesine rağmen birinci cilt için "ilave" adlı çerçeve yazıların tamamının M. Sertoğlu tarafından yazılması öngörülmüş ama fiiliyatta öyle olmamış ve Fatih Sultan Mehmed dönemine ait "ilave"leri (no. 53-66) kendisi yazmak durumunda kalmıştı. Yayıncı, ikazlarına rağmen daha sonra bu hususa dair bir düzeltme yapmadı.

İkinci ciltte, Cezar'ın yine gereksiz görmesine rağmen, yayıncı bir emrivâki halinde "bazı ilaveler"inin Sertoğlu tarafından yazılacağı ibaresini peşinen kapağa koymuş ancak bu ciltte Sertoğlu'nun tek bir satır katkısı olmamıştı. Yayıncı bu yaptığını savunmak için Cezar'a: "Çok yoğun çalıştığın için hastalanıp yazıları aksatma ihtimalini göze alamadım ve ihtiyaten onun adını da koyduk" demiştir. Cezar bu hususun da bir açıklama ile düzeltilmesini istemiş ama erteleme politikalarıyla oyalanmıştı.

M. Cezar'ın canını sıkan önemli noktalardan biri de yayıncının yazar adını gölgeleyen tasarruflarıydı. *Mufassal Osmanlı Tarihi*'nin (cilt 1 hariç) her satırı onun kaleminden çıkmasına ve doğrudan el yazısından dizilerek kitaplaşmasına rağmen yayıncı "bir heyet tarafından hazırlanmıştır" şeklindeki ifadeyi öne çıkararak farklı bir imaj yaratıyordu. Ona göre aslında ortada bu tip bir heyet yoktu. Zira, metne eşlik edecek resimlerin seçimi ve adresi konusunda da doğal olarak iş yine ona düşüyor ve hatta klişeler için kendi kitaplarındaki bazı resimleri de makaslamak zorunda kalıyordu. Dolayısıyla Cezar'a göre her türlü yayın işinde çeşitli kimselerin bazı katkılarının olması rutin bir olaydı; ama bu katkı sahipleri hiç bir zaman "bir heyet" şeklinde zikredilip yazarın önüne geçemezdi. Cezar'ı yatıştırmak ve mevcut durumu devam ettirebilmek amacıyla yayıncı ise yaptığını şöyle savunuyordu: "Sen henüz tarihçi olarak meşhur bir isim değilsin ve kapakta tek bir ad yerine heyet ifadesi okura daha güven verir ve satışa katkısı olur. Kitabın yazarı olarak adın zaten kapak içinde var. İlerde artık tanınmış bir imza olacaksın, yeni baskılarda o zaman adını öne çıkarırız!". Böyle bir

savunma aslında ne Cezar ne de okurlar için anlamlıydı, zira ortada gerçek bir "heyet" yoktu. Öte yandan *Mufassal Osmanlı Tarihi* fasikülleri ileride ciltlenip ayrıca pazarlanmak üzere dergi sayısının çok üzerinde basıldığından, yakın gelecek açısından ikinci baskı vaadi de bir hayalden ibaretti...

Ciltler ilerledikçe Cezar yayıncıdan telif ücreti alma konusunda da zorluklarla karşılaşmaya başlamıştı. Önce bunu fazla dert etmedi, zira kitabı yazma ve bitirme arzusu her şeye baskın gelmekteydi. Aslında o bu işi hiçbir maddî kazanç elde etmeden yapmaya bile gönüllüydü. Üçüncü cilde geldiklerinde Akademi'deki yeni görevine geçtiği için iş yükü bakımından da rahatlamış ve daha hızlı çalışmaya başlamıştı. Dolayısıyla dördüncü cildi daha kısa sürede bitirdi ve hatta beşinci cilde başlayarak onu da bitirme noktasına geldi. Yayıncıya, eğer arzu ederse artık her yıl iki cilt birden yayınlayarak eserin daha kısa sürede tamamlanabileceğini söyledi. Bu arada işin manevî tadını kaçıran hususların da düzletilmesini yeniden talep etti. Telif ücreti konusunda ise yayıncının bir ara kendiliğinden gerekeni yapacağını düşündü ama boşuna bekledi. Nihayet konuyu açtı ama yayıncı malî sıkıntı içinde olduğunu ve işi yürütebilmek için borç almak zorunda kaldığını söyleyerek tüm taleplerini geri çevirdi.

Artık işin sonuna gelinmişti. Cezar olayı mahkemeye taşıdı. Dava süresi uzadı ve yayın durdu. Bu arada yazdığı beşinci cilt de mahkemeye intikal etmişti. Bu cilt mahkeme bittikten sonra da dosyada bulunamadı ve geri gelmedi. Cezar'ın daha da ileri tarihlerdeki soruşturmalarında "dosyalar ve ekleri depoya kaldırıldı, orayı da su bastı vs." gibi cevaplar gelmişti. Sonuçta mahkeme Cezar'ın telif ücreti ile ilgili alacak talebini haklı bulmuş ve yayınevinin bunları ödemesine karar vermiş fakat diğer talepleri konusunda bir karar oluşturmayarak reddetmişti. Cezar davayı kazanmış ama tüm beklentileri karşılanmadığı için pek de memnun olmamıştı. Sonuçta olanları "ilk baskının acemiliği" şeklinde kabullenmekten gayri çıkar yolu yoktu. Aslında, geçikmeden yeni bir yayıncı ile yeni bir baskıya yönelme imkanı bulsaydı muhtemelen kendini rahatsız eden pürüzlerden daha kolay ve çabuk kurtulabilirdi. İleriki yıllarda, yukarıda da değinildiği üzere, Cezar'ın önüne yeni baskı için bazı ciddi öneriler gelecek ve yayıncılar yeni baskı için ısrarcı olacaklardır. Ama o artık başka çalışmalara gömüldüğü için sağlığında bu kitabına yeniden el atma fırsatı bulamayacaktır.

1956 yılında Mustafa Cezar *Mufassal Osmanlı Tarihi*'nin yazımına girişiği zaman Türkiye'nin böyle bir kitaba ihtiyacı olduğuna kuvvetle inanmaktaydı. Zira o yıllarda gerek sıradan okurların ve gerekse uzmanların elinde henüz tamamlanmış ve tatminkâr bir Osmanlı tarihi yoktu. Bilindiği üzere uzun süre bu konuda J. P. Hammer'in *Osmanlı Tarihi* bir boşluğu doldurmuş ama yeterli olmamıştı. Zira hem Hammer'in kitabı Osmanlı'nın son dönemlerini kapsamıyor hem de M. Ata Beyin çevirisi eski yazı olduğu için artık yeni kuşaklarca okunamıyordu. Keza Ahmed Rasim'in dört ciltlik *Resimli Haritalı Osmanlı Tarihi* de eski yazı idi ve üstelik eleştirilecek yönleri vardı. O yıllarda, TTK yayını olan ve İ. H. Uzunçarşılı ve E. Z. Karal tarafından yazılan *Osmanlı Tarihi* de henüz bitmiş değildi. İsmail Hâmi Danişmend'in dört ciltlik *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi* adlı eseri de ancak 1955'de tamamlanmış ama bu da kendine özgü bir kitap olduğundan yeni beklentilerin önünü kesememişti. Dolayısıyla yeni bir kitap yazılmalı ve bu hem mevcut tarihleri aşmalı hem de geniş kitlelere ulaşmalıydı...

Mufassal Osmanlı Tarihi'nin kendi döneminin kuşakları için rahat okunabilen bir özellik taşıdığını belirtmek lazımdır. Bu özellik resim ve haritalarla birleşince ortaya çıkan eserin popüler bir nitelik taşıdığı söylenebilir. Bununla birlikte eser aynı zamanda akademik özelliklere de sahiptir ve mümkün mertebe kaynak göstermeye de gayret eder. M. Cezar'ın kaleme aldığı ilk dört ciltte vakanüvis tarihleri gibi otantik kaynaklar sonuna kadar değerlendirilmiş ve kullanılmıştır. Keza, 1960'lara kadar Türkiye'de yayınlanmış olan Osmanlı Tarihi ile ilgili monografiler ve makale halindeki son literatür de kullanılarak Hammer, Uzunçarşılı ve Danişmend gibi yazarların kitaplarında yer almayan yeni bilgiler *Mufassal Osmanlı Tarihi* sayfalarına yansıtılmıştır. Dolayısıyla kitabın katkı niteliği taşıyan ve önemli yeni yorumlar içeren bölümleri de az değildir. Kitabı zamanında mevcut Osmanlı tarihlerinin "en kullanışlısı ve en iyisi" şeklinde değerlendiren uzmanlar da olmuştur.

Mufassal Osmanlı Tarihi'nin en takdire şayan yönü onun çok kısa bir süre içinde yazılmış olmasıdır. Gerçekten her yıl 600 sayfalık bir cilt çıkararak bu işi götürmek herkesin yapamayacağı bir maharettir. Diğer Osmanlı Tarihi yazarlarıyla kıyaslanınca bu noktanın önemi daha iyi anlaşılır. Örneğin Danişmend'in dördüncü cildi üçüncüden beş yıl sonra yayınlanmış keza Uzunçarşılı ve Karal'ın ciltlerinin yayını da ileriki yıllara sarkmıştı. Tabii yazılışındaki hız eserin bazı açılardan eleştirilmesine kapı aralayan eksiklikleri de beraberinde getirmiştir ki bunların da anlayışla karşılanması gerekir.

Tarih kitapları ve tarih yazarları da tarihin bir parçası ve konusudur. Başka bir ifadeyle onların da tarihi yazılır. *Mufassal Osmanlı Tarihi*'nin ilk baskısından bu yana yarım asrı aşan bir süre geçtiğine göre tarih kitabının ve tarihçinin tarihini de yazma zamanı gelmiş demektir. Bu görüşten hareketle ikinci baskıya eklenen bu bilgilendirici sayfalar sayesinde okurlar bu eserin yazılış ve yayın macerası ile onun yazarını daha yakından tanıma fırsatı bulmuştur. Geçmişten bugüne yapılan kısa bir gezi ve değerlendirme gerek bu eserin ve gerekse onun yazarı Mustafa Cezar'ın Türk tarihçiliğinde önemli bir yeri olduğunu ortaya koyuyor. Eserin Türk Tarih Kurumu'nca yeniden basımı da Kurumun kitaba ve yazarına verdiği önemin bir göstergesi olup bu sayede yeni kuşakların da bu kitaptan yararlanmalarına imkân sağlanmıştır.